

asya.studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 5 / Number: 18 / Winter 2021

Chief Editor
Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut

Editors
Prof. Dr. Mehmet Ak
Lect. Mehmet Akif Kara

Subeditors
Assoc. Prof. Dr. Ramazan Gök
Lect. Osman Albayrak
Lect. Cihat Bıçakcı

ISSN: 2602-2877
e-ISSN: 2602-263X

Academic Social Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Academic Social Studies dergisi yılda dört defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.

Academic Social Studies dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütûn sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları <http://dergipark.gov.tr/asya>'ya aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.
Gönderilen yazılar iade edilmez.

Academic Social Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. Dergimiz birçok veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Academic Social Science Studies is a quarterly international peer-reviewed journal.

Authors assume the whole responsibility for the linguistic, scientific and legal contents of their articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors <http://dergipark.gov.tr/asya>

The published articles cannot be printed or reproduced partially or completely in any way without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal.
Submitted papers will not be returned to the authors.

Academic Social Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal.

ISSN: 2602-2877 / e-ISSN: 2602-263X

Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education
31 / 12 / 2021

Year:5 – Number:18 / Winter 2021

Akademik Sosyal Araştırmalar

Academic Social Studies

Baş Editör / Chief Editor
Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut

Editörler / Editors
Prof. Dr. Mehmet Ak
Lect. Mehmet Akif Kara

Editör Yardımcıları / Assistant of Editors
Assoc. Prof. Dr. Ramazan Gök
Lect. Osman Albayrak
Lect. Cihat Bıçakcı

E-mail: asyastudies@yandex.com
Web: <http://dergipark.gov.tr/asya>

Address: *Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education, Alanya-Antalya / TURKEY*

ASYA STUDIES
Year: 5 - Number: 18 / Winter 2021

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18 / Winter 2021

ACADEMIC SOCIAL STUDIES
Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of Social Sciences

Baş Editör / Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut

Editörler / Editors

Prof. Dr. Mehmet Ak

Lect. Mehmet Akif Kara

Editör Yardımcıları / Assistant of Editors

Assoc. Prof. Dr. Ramazan Gök

Lect. Osman Albayrak

Lect. Cihat Bıçakcı

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Abdullah Şengül
Prof. Dr. Abdurrahman Güzel
Prof. Dr. Ali Temizel
Prof. Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır
Prof. Dr. Dr. İlknur Meşe
Prof. Dr. Faruk Kaya
Prof. Dr. Mehmet Çeribaş
Prof. Dr. Mustafa Oral
Prof. Dr. Sare Şengül
Prof. Dr. Soyalp Tamçelik
Prof. Dr. Şafak Ünüvar
Prof. Dr. Şuayip Özdemir
Prof. Dr. Yusuf Şahin
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Aça
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Şahin
Assoc. Prof. Dr. Ali Murat Kırık
Assoc. Prof. Dr. Ceyhun Ersan
Assoc. Prof. Dr. Gamze Öksüz
Assoc. Prof. Dr. İzzet Yücetoker
Assoc. Prof. Dr. Merve Güven Özkerim
Assoc. Prof. Dr. Sibel Sönmez
Assoc. Prof. Dr. Tarana Khalilova
Assoc. Prof. Dr. Tolga Özşen
Asst. Prof. Dr. Hüsne Hilal Şahin
Asst. Prof. Dr. Rasim Bayraktar

Turkish Language and Literature
Turkish Education
Persian Language and Literature
English Language and Literature
Sociology
Geography
Contemporary Turkish Dialects
History
Math Education
International Relations
Tourism
Theology
Linguistics / Language Teaching
Turkish Folk Science
Educational Sciences
Radio Television-Cinema
Pre-School Education
World Languages and Literatures
Fine Arts Education / Music
Fine Arts Education / Picture
Child Development
Language and Literature
Japanese Language and Literature
Indology
Sociology of Religion

N. H. Bektaş Veli University
Başkent University
Selçuk University
Yüzüncü Yıl University
Giresun University
A. İbrahim Çeçen University
N. H. Bektaş Veli University
Giresun University
Marmara University
Gazi University
Selçuk University
Amasya University
Giresun University
K. Teknik University
Alanya Alaaddin Keykubat Univ.
Marmara University
Alanya Alaaddin Keykubat Univ.
Ankara Haji Bayram Veli Univ.
Marmara University
Giresun University
Ege University
Azerbaycan Devlet İktisat Univ.
Ç. Onsekiz Mart University
Giresun University
Giresun University

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullatif Tüzer
Prof. Dr. Ali Çelik
Prof. Dr. Ayşe Özcan
Prof. Dr. Beşir Mustafayev
Prof. Dr. Emine Eratay
Prof. Dr. Fatma Koç
Prof. Dr. Funda Toprak
Prof. Dr. Gürer Gülsevin
Prof. Dr. Hayrettin Gümüşdağ
Prof. Dr. İsmayıl Muharrem oğlu Musa
Prof. Dr. Leyla Karahan

Muş Alparslan University
Karadeniz Teknik University (Retired Instructor)
Giresun University
Siirt University
A. İzzet Baysal University
Gazi University
Ankara Yıldırım Beyazıt University
Ege University (President of TDK)
Bozok University
Bakü Devlet University / Azerbaijan
Gazi University

Prof. Dr. Mirjana Teodisević
Prof. Dr. Mustafa Altun
Prof. Dr. Mustafa Taşlıyan
Prof. Dr. Orhan Küçük
Prof. Dr. Peter Golden
Prof. Dr. Tofiq Abdülhasanlı
Prof. Dr. Yavuz Kartallıoğlu
Assoc. Prof. Dr. Ebru Onurlubaş

Belgrad University / Serbia
Sakarya University
Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Kastamonu University
Rutgers University (Retired Instructor) / New Jersey
Azerbaycan Devlet İktisat University / Azerbaijan
Gazi University
Trakya University

Yayın Kurulu / Publication Board

Prof. Dr. Kürşad Yılmaz
Prof. Dr. Salim Küçük
Prof. Dr. Serkan Güzel
Assoc. Prof. Dr. Burak Telli
Assoc. Prof. Dr. Mihalis Kuyucu
Assoc. Prof. Dr. Sevda Rafiq İmanova
Assoc. Prof. Dr. Sima Pouya
Assoc. Prof. Dr. Türker Barış Bulduk
Asst. Prof. Dr. Merve Karaçay Türkal
Asst. Prof. Dr. Mete Yusuf Ustabulut

Kyrgyzstan –Turkey Manas University
Ordu University
Pamukkale University
Kahramanmaraş Sıtcu İmam University
Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi
Azerbaijan University of Language
Inonu University
Adiyaman University
Gümüşhane University
Bayburt University

İndeks Sorumlusu / Indexing Responsible

Assoc. Prof. Dr. Burak Telli

Kahramanmaraş Sıtcu İmam University

Hukuk Danışmanı / Legal Advisor

Av. / Lawyer Rahman Güdük

Bar Association of Giresun-Registry Number: 609

Yabancı Dil Uzmanları/Editörleri / Foreign Language Experts/Editors

Prof. Dr. Gülhanım Ünsal
Assoc. Prof. Dr. Gamze Ökstüz
Assoc. Prof. Dr. Bahar İşigüzel
Assoc. Prof. Dr. Hany I. M. Ramadan
Asst. Prof. Dr. İnönü Korkmaz
Asst. Prof. Dr. Turgay Şafak
Asst. Prof. Dr. Ozan Deniz Yalçinkaya
Lect. Mehmet Kılınç
Teacher / Öğrt. Hazal Kangalil Kara

Marmara University (French Language)
Ankara Hacı Bayram Veli University (Russian Language)
Nevşehir Hacı Bektas Veli University (German Language)
Giresun University (Arabic Language)
Trakya University (English Language)
Istanbul Medeniyet University (Persian Language)
Dicle University (English Language)
Siirt University (English Language)
Özel Ordu Doğa Koleji (English Language)

Türk Dili Uzmanları/Editörleri / Turkish Language Experts/Editors

Prof. Dr. Nadir İlhan
Prof. Dr. Nezir Temur
Prof. Dr. Özgür Kasım Aydemir
Prof. Dr. Sedat Maden

Kırşehir Ahi Evran University
Gazi University
Alanya Alaaddin Keykubat University
Bayburt University

Redaktörler / Redactors

Lect. / Öğr. Gör. Osman Albayrak
Doktora Öğrencisi / PhD Devrim Divrik

Giresun University
Selçuk University

Grafikerler / Graphic Designer

Lect. / Öğr. Gör. Ferhat Büyükkalkan
Lect. / Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı
Student / Öğr. Kader Çavdar

Giresun University
Giresun University
Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editors

Assoc. Prof. Dr. Samet Azap

Kastamonu University

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Media Responsible

Lect. / Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara

Giresun University

Derginin Tarandığı Dizinler / Indexes

Modern
Language
Association

MLA

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

I WORLD of
JOURNALS

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

Derginin Yayın Alanları / Publication Areas of the Journal

- Dil, Edebiyat, Lehçeler, Halk Bilimi / Language, Literature, Dialects, Folklore
- Tarih / History
- Coğrafya / Geography
- İletişim Bilimleri / Communication Sciences
- Güzel Sanatlar ve Mimarlık (Resim, Müzik, Sanat, Mimarlık) / Fine Arts and Architecture (Painting, Music, Art, Architecture)
- Sosyoloji, Sosyal Hizmet / Sociology, Social Service
- Turizm / Tourism
- İlahiyat / Theology
- Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler / Political Science and International Relations
- Eğitim Bilimleri / Educational Sciences
- Okul Öncesi Eğitimi, Çocuk Gelişimi / Pre-School Education, Child Development
- Türkçe Eğitimi / Turkish Education
- Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi / Teaching Turkish as a Foreign Language
- Matematik Eğitimi / Math Education

Dergi Yazışma ve İletişim Adresleri / Publication Areas of the Journal

Baş Editör / Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. / Doç. Dr. Serdar Bulut
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
serdar.bulut@alanya.edu.tr

Editör / Editor

Prof. Dr. Mehmet Ak
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
mehmet.ak@alanya.edu.tr

Editör / Editor

Lect. / Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara
Giresun Üniversitesi
akifkara28@gmail.com

Teknik İletişim / Technical Communication

Lect. / Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı
uzman28@gmail.com

Dergi İletişim Bilgileri / Journal Correspondance

asyastudies@yandex.com
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/asya>

Derginin Adresi / Journal Address

Alanya Alaaddin keyubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education

2021 Yılının Hakemleri (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) / **Referees of 2021 Year (March, June, September, December)**

Prof. Dr. Abdulkadir UZUNÖZ	(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Adem İŞCAN	(Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Burçin YERELİ	(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Hamdi ZAFER	(Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali ARSLAN	(Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ	(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman ENGİN	(Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali TEMİZEL	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe Fulya ŞEN	(Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Celil Uğur ÖZGÖKER	(İstanbul Arel Üniversitesi)
Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ	(Sinop Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine ATMACA	(Akdeniz Üniversitesi) (2 hakemlik)
Prof. Dr. Erdal AKSOY	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK	(Ardahan Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ	(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Erhan DURUKAN	(Trabzon Üniversitesi)
Prof. Dr. Esmâ REYHAN	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ	(Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih USLUER	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma SUSAR KIRMIZI	(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ	(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil ERDEMİR	(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN	(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU	(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail KIVRIM	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Ali YOLCU	(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet CİHANGİR	(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet DALAR	(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TEMİZKAN	(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat AKSER	(Ulster University)
Prof. Dr. Murat ÖZBAY	(Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KARABULUT	(Adıyaman Üniversitesi)
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurdan AKINER	(Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuz ÖCAL	(Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan DOĞAN	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ	(Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Sadullah GÜLTEN	(Ordu Üniversitesi)
Prof. Dr. Salih YILMAZ	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim KÜÇÜK	(Ordu Üniversitesi)
Prof. Dr. Sedat MADEN	(Bayburt Üniversitesi)
Prof. Dr. Sezai BALCI	(Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Sezai ÖZCELİK	(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Suat GEZGİN	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ERKAN	(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Şaban ÇETİN	(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vahit TÜRK	(İstanbul Kültür Üniversitesi)
Prof. Dr. Vehbi BAYHAN	(İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU	(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki ÇEVİK	(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Zühal ÖLMEZ	(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet ŞAHİN	(Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi) (2 hakemlik)
Doç. Dr. Ali Fikret AYDIN	(Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Murat KIRIK	(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Osman ABDURREZZAK	(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Doç. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN	(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Armağan ÖZTÜRK	(Artvin Çoruh Üniversitesi)
Doç. Dr. Behçet ÖZNACAR	(Yakın Doğu Üniversitesi)
Doç. Dr. Betül PAZARBAŞI	(Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Buket ÖNAL	(Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Burak TELLİ	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Doç. Dr. Burcu KALKANOĞLU	(Trabzon Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemalettin YILDIZ	(Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Çiğdem Eda ANGI	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Davut İŞIKDOĞAN	(Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Davut ŞAHBAZ	(Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Elgiz YILMAZ ALTUNTAŞ	(Galatasaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan HİRİK	(Samsun Üniversitesi)
Doç. Dr. Esra Nur TİRYAKİ	(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Faruk POLATCAN	(Sinop Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih KARIP	(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih KOYUNCU	(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Fevzi KASAP	(Yakın Doğu Üniversitesi)
Doç. Dr. Fevzi RENÇBER	(Şırnak Üniversitesi)
Doç. Dr. Figen KILIÇ	(Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. Fikret GÜLAÇTI	(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Gökhan BAŞ	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU	(Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Doç. Dr. Gökmen KILIÇOĞLU	(Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül DENKTAŞ ŞAKAR	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan CANDAN	(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan Hüseyin MUTLU	(Ordu Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan Yücel ERTEM	(Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan YÜREK	(Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. Haydar BALSEÇEN	(Batman Üniversitesi)
Doç. Dr. Işıl Cerem CENKER-ÖZEK	(Antalya Bilim Üniversitesi)
Doç. Dr. İnci ARAS	(Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. İnönü KORKMAZ	(Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail ÇOBAN	(Artvin Çoruh Üniversitesi)
Doç. Dr. Kurtul GÜLENC	(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ	(Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Melike KAPLAN	(Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Meral ŞEKER	(Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Doç. Dr. Meriç HARMANCI	(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Meryem HAYIR KANAT	(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Metin DEMİRCİ	(Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi)
Doç. Dr. Mihalis KUYUCU	(Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Mohamed OSMAN GUUDLE	(Admas University)
Doç. Dr. Muharrem Hilmi ÖZEV	(İstanbul Üniversitesi) (2 hakemlik)
Doç. Dr. Murat KEÇİŞ	(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat ŞENGÜL	(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa AÇA	(İzmir Demokrasi Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa Cebrail SADAKAOĞLU	(İstanbul Aydın Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Cem OĞUZ	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Neslihan KARAKUŞ	(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ	(İğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuri SAĞLAM	(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU	(Adıyaman Üniversitesi)
Doç. Dr. Selma GÜLSEVİN	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Serpil SOYDAN	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Seven ERDOĞAN	(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç. Dr. Sima POUYA	(İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Şafak OĞUZ	(Kapadokya Üniversitesi)
Doç. Dr. Şehriban KAYA	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Tuba IŞIK	(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Ufuk Fatih KÜÇÜKALİ	(İstanbul Aydın Üniversitesi)
Doç. Dr. Veysel OKÇU	(Siirt Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup YILMAZ	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasemin KATRANCI	(Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasemin KATRANCI	(Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf ESMER	(Bayburt Üniversitesi)
Doç. Dr. Zülfikar BAYRAKTAR	(Anadolu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdulgani KAÇAR	(Mardin Artuklu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Armağan ÖRKİ	(İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Asena AYVAZ CAN	(Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Asiye ATA	(Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Aslı KAHRAMAN ÇINAR	(Yozgat Bozok Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bahar ÖZTÜRK	(İnönü Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Banu ÖĞÜNÇ	(Aksaray Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Barış KANDEĞER	(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Barış YETKİN	(Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Berker KURT	(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bilgehan EMEKLİER	(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bora BAYRAM	(Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cafer ÇARKIT	(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ebru KÜLEKÇİ AKYAVUZ	(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Elif YÖYEN	(Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emre YILDIRIM	(Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Erkan EFİLTİ	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Esin YELGEN	(Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Esra KİRİK	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Eyup Sertaç AYAZ	(Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih BAL	(Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ERBAY	(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Gül UZUNER	(Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ÇETİNKAYA	(Adıyaman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Figen ALGÜL	(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gözde KOCA	(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin OFLAZ	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ÖZDEMİR	(Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Haluk KORTEK	(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hamza KOÇ	(Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÜNLÜ	(Şırnak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Haydeh FARAJİ	(İstanbul Aydın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Himmet KORKMAZ	(Ordu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İnci Fatma DOĞAN	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÜNEŞ	(Aksaray Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kürşad KARA	(Bayburt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mahir BİBER	(İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Mert PASLI	(Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Merve Suna ÖZEL ÖZCAN	(Kırıkkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Merve Suna ÖZEL ÖZCAN	(Kırıkkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mesut BÜTÜN	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt GÜNLER	(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Hüseyin MERCAN	(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat DÜZER	(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat YÜMLÜ	(Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burak TÜFEKÇİOĞLU	(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Marco BOSCHELE	(Kocaeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Sami MENCET	(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mürşet ÇAKMAK	(Mardin Artuklu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nuran BAŞOĞLU	(Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuz ERGENE	(Mersin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Onur ÖZEVİN	(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Osman YALAP	(Artvin Çoruh Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK	(Yalova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özgür UYSAL	(Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özkan AYDOĞDU	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan GÖK	(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan KALAYCI	(Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Seda LİMAN TURAN	(Trabzon Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÖZÇETİN	(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÖZÇETİN	(Akdeniz Üniversitesi) (2 hakemlik)
Dr. Öğr. Üyesi Sevda KAMAN	(Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sinan LEVENT	(Ankara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Süha ÇELİKKAYA	(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ERASLAN	(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tayfun YÖRÜK	(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Uğur Köksal ODABAŞ	(Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Vahdet ÖZKOÇAK	(Hitit Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Veli KUTAY	(Giresun Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Buket TURHAN TÜRKKAN	(Çukurova Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Gülhanım Bihter YETKİN	(Ordu Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Gülşah BAŞLAR	(Marmara Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Murat KOÇAK	(Pamukkale Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Ezgi ASLAN	(Anadolu Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Hakan DEĞİRMENCİ	(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Mustafa BÜYÜKGEBİZ	(Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Taner DALGIN	(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Dr. Kamran SOKHANPARDAZ	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Dr. Reyhan ŞEKERCİ	(Konyaaltı Halk Eğitimi Merkezi) (2 hakemlik)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

YEAR: 5 - NUMBER: 18 / WINTER 2021

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Meryem Hayır Kanat, Aşlı Görgülü Arı, Kevser Arslan

Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması - Scale Development Study Attitude Covid-19 Pandemic 1-19

Yasemin Katrancı

Ortaokul Matematik Öğretmeni Adaylarının Matematik ve Matematik Öğretmeni Algıları: Metaforik Bir Yaklaşım - The Perceptions of Pre-Service Middle School Mathematics Teachers regarding Mathematics and Mathematics Teacher: A Metaphorical Approach 21-41

Fatih Veyis, Nureşşan Kolikpınar

Yaratıcı Yazma Teknikleri İle Öyküleyici Metin Oluşturmanın Türk Dili ve Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum, Yazma Becerisi ve Akademik Başarı Üzerindeki Etkisi - The Effect of Creating A Narrative Text With Creative Writing Techniques on Attitudes Towards Turkish Language and Literature Course, Writing Skills and Academic Success 43-51

Hatice Çelik

Ortaokul Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Alışkanlıkları ve Sözlük Okuyabilme Becerileri - Dictionary Usage Habits and Dictionary Reading Skills of Secondary School Students 53-62

Ebru Burcu Çimili Gök, Birsen Taşkıran, Nilgün Azeken

Özel Yetenekli Öğrenciler ile Normal Gelişim Gösteren Öğrencilerin Mizah Tarzlarının Karşılaştırılması - Comparison of the Humor Styles of Gifted and Normally Developed Students 63-72

Nesrin Erdoğan, Sare şengül

Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Problem Kurma Bağlamında Matematiksel Zihnin Alışkanlıklarındaki Gelişiminin İncelenmesi - Study on the Development of Secondary School 5th Grader's Mathematical Habits of Mind in the Context of Problem Posing 73-95

Eyyüp Birlik

Çok Boyutlu Öğretmen Mağduriyet Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması - Adaptation of Multi-Dimensional Teacher Victimization Scale to Turkish 97-108

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Abdulkakim Öztekin, Nihat Kavan, Metin Dündar, İdris Meriç

Üniversite Öğrencilerinin Koronavirüs Salgını Sürecindeki Dijital Oyun Bağımlılıklarının İncelenmesi - Investigation of University Students' Digital Game Addiction During The Coronavirus Outbreak Process 109-119

Nuran Özlük

Cumhuriyet Devri Öncesi Tercümelelerde İhmal Edilen Orijinal Eser ve/veya Yazar İsimleri: Ali Muzaffer Tercümeleleri Örneği - Names of Original Works and/or Authors Neglected in Pre-Republican Translations: The Example of Ali Muzaffer Translations 121-124

Osman Türk, Fatma Koç

"Manzûme-i Ferâ'iz" Adlı Eserde Geçen Akrabalık Adları Üzerine Bir Değerlendirme - An Evaluation on the Names of Kinship in the Work Manzûme-i Ferâ'iz 125-130

Aşlar Melikoğlu Akın

Giresun Mutfağında Yabancı Bitkiler - Wild Plants in Giresun Kitchen 131-144

Murat Aslan

Mevlevi Yusuf Sineçak'ın Hurufilik Remizleriyle Örülü Bir Gazelinin Şerhi - A Commentary on The Mevlevi Yusuf Sineçak's Poem About Hurufism Turkey 145-154

Ali Osman Abdurrezzak

Halk İnançlarının İşlevleri ve Düşünsel Temelleri - Functions and Intellectual Foundations of Folk Beliefs 155-168

Nilgün Katipoğlu

Modernist Bir Romanda Tasavvufî Kökler 1: Mahur Beste'de Tekâmül Eden Karakterler ve Bildungsroman İlişkisi - Sufi Elements in The Modernist Novel 1: The Connection of Religious Roots of Bildungsroman and Character Evolution in Mahur Beste 169-178

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Ahu Simla Değerli

Göstergebilimsel Çözümleme Yöntemi ile Sosyal Ağ Konulu Afişlerin İncelenmesi - Examination of Posters With Social Network Theme Via The Semiotics Analysis Method **179-188**

İLÂHİYAT / THEOLOGY

Nurcan Korkmaz Karataş, Bilal Yorulmaz

Grimm Masallarının İçerdiği Değerler Açısından İncelenmesi - An Investigation: Values in Brothers Grimm Fairy Tales **189-200**

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Gürbüz Özdemir

İslam'ın Siyasi Modelinin Özgünlüğüne ve Müslüman Topluların Hareket Tarzına İlişkin Bir Değerlendirme - An Assessment on the Originality of the Political Model of Islam and Relating to the Movement of Muslim Societies **201-218**

Hasan Acar, Hakan Acar

Arap Baharı Sonrasında Libya'nın Sosyal, Siyasi ve Güvenlik Durumunun Değerlendirilmesi - Evaluation of The Social, Political and Security Status of Libya After The Arab Spring **219-226**

Şahin Doğan

19. Yüzyılın İlk Yarısında Rus Gezginlerin Gözüyle Doğu Akdeniz ve Antalya: Avraam Norov'un "Puteşestviye K Semi Serkva" İsimli Seyahatnamesi Örneği -The Eastern Mediterranean and Antalya in the First Half of the 19th Century from the Viewpoint of Russian Travellers: Avraam Norov's Travel Book Example "Puteshestvie Semi Tserkvam" **227-238**

İrfan Paçacı

Anayasal Demokrasilerde Evrensel Normları Değersizleştirme (Avrupa ve Türkiye'de Anayasacılığın Neo-Popülizmi) - Making The Universal Norms Insignificant in Constitutional Democracies (Neo-Populism of Constitutionalism in Europe and Turkey) **239-256**

Eylem Güzel

Eski Mısır'da Encest Evlilikler ve Kraliyet Encestinin Gelenekselleşmesi - Incest Marriages and the Traditionalization of Royal Incest in Ancient Egypt **257-266**

Kahraman Güler, Çağla Çakır

Üniversite Öğrencilerinde Yaratıcı Kişilik Özellikleri ile İdeal ve Gerçek Benlik Kavramları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi - Investigation of the Relationship Between Creative Personality Features and the Ideal and Real Self Conceptions in University Students 267-278

Muhammed Ali Yetgin, Sait Çakmak

İran İslam Cumhuriyeti'nin Bölge Politikaları Bağlamında İkinci Karabağ Savaşı Konusundaki Tutumu - The Attitude of The Islamic Republic of Iran on the Second Karabakh War Within the Context of Regional Policies 279-288

Yeliz Yazan Koç

Testing of the Washington System with Japan's Initiatives and the Failure of Deterrence in East Asia - Doğu Asya'da Washington Sisteminin Japon Girişimleriyle Testi ve Caydırıcılığın Başarısızlığı 289-298

Çağdaş Yüksel

20. Yüzyılın Son Çeyreğinde İngiltere'nin Kürtlere Yönelik Politikası Hakkında Değerlendirmeler - Evaluations of Britain's Policy Towards the Kurds in the Last Quarter of the 20th Century 299-306

Abdi Erkal

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yeni Medyada İfade Özgürlüğü İçtihadı - Jurisprudence of The European Court of Human Rights on Freedom of Expression in the New Media 307-316

Arif Çilek, Alper Karavardar

Lisans Öğrencilerinin Muhasebe Derslerine Bakışı: Giresun Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma - Undergraduate Students' Perspective to Accounting Courses: A Research on Giresun University International Trade and Finance Students 317-331

İsmail Bakan, Burcu Erşahan, Ebray Kiraz

Müşteri Hizmetleri Bağlılığı ve Şirket Rekabet Gücü Sarmalında Lojistik Değer Algısı - Logistic Value Perception in Customer Service Loyalty and Company Competitiveness 333-346

Kutay Şenel, Kurtuluş Yılmaz Genç

Examining Profile of Entrepreneurs Benefit From KOSGEB New Entrepreneur Support In TRA2 Region - TRA2 Bölgesinde KOSGEB Yeni Girişimci Desteğinden Faydalanan Girişimcilerin Profiline İncelenmesi 347-358

Miraç Yalçın

Covid-19 Pandemisinde Kadınlarda Kayıt Dışı İstihdam Durumu - *Informal Employment Status in Women in Covid-19 Pandemic* **359-372**

Cihat Aydın

Modernleşme Teorisi Bağlamında Hindistan ve Pakistan Ekonomisi - *Economy of India and Pakistan in the Context of Modernization Theory* **373-380**

Yusuf Görgülü

Bir Tepki Üretimi ve Politik Aksiyon Aracı Olarak Karikatürler: Hamas Ölçekli Sosyal Ağlar Üzerindeki Karikatürlerin İncelenmesi - *Cartoons As A Response Generation and Political Action Tool: A Study of Cartoons on Hamas-Scale Social Networks* **381-402**

ÇEVİRİ MAKALE / TRANSLATION ARTICLE

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Reshide Gözdaş, Emine Atmaca

Karai Mezhebinin Temelleri - *The Bases of The Karai Sect*

403-410

KİTAP DEĞERLENDİRME / BOOK REVIEW

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Seda Gözde Tokatlı

Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri, Fatih Oktay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, 4. Basım, s. 694 ISBN: 978-605-295-105-7 - Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri, Fatih Oktay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, 4. Basım, s.694 ISBN: 978-605-295-105-7 **411-415**

Editörden;

*“hic Rhodus, hic salta!”
“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”
Ezop*

ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies) dergisinin kış sayısı ile sizlerle birlikteyiz. “Year: 5 – Number: 18 / Winter 2021” sayımızı yayımlamanın mutluluğu içindeyiz. Akademik hayatında beşinci yılını kutlayan ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies), yayın hayatına yılda dört sayı olarak devam etmektedir. Yayın hayatını Asya ve Avrupa’yla ilgilendiren Dil, Edebiyat, Lehçeler, Halk Bilimi, Tarih, Coğrafya, İletişim Bilimleri, Güzel Sanatlar ve Mimarlık, Sosyoloji, Sosyal Hizmet, Turizm, İlahiyat, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Eğitim Bilimleri, Okul Öncesi Eğitimi, Türkçe Eğitimi Matematik Eğitimi ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi alanlarında yayın yaparak sürdüren dergimiz, 2021 yılındaki son sayısı ile 5. yılında yayıncılığa devam ediyor.

Bu sayımızda, birbirinden değerli 32 araştırma makalesi, 1 çeviri makale ve 1 kitap değerlendirme yazısı mevcuttur. Araştırma makalelerinin alanlarını irdeleyecek olursak 6 Filoloji makalesi, 1 Güzel Sanatlar makalesi, 8 Eğitim Bilimleri makalesi, 1 İlahiyat makalesi ve 16 adet de Sosyal Beşeri Bilimler alanlarına ait makale yer almaktadır. Çeviri makale filoloji alanında iken Kitap değerlendirme yazısı ise Sosyal Beşeri Bilimler alanına aittir.

Dergimiz ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies) yayın hayatında beşinci yılını yaşamasına rağmen akademisyenler tarafından büyük ilgi gören bir dergi olma başarısına ulaşmıştır. Dergimizin genel amacı Türk Bilimine büyük katkılar sağlamak ve ULAKBİM TR Dizin bünyesinde akademik yayıncılığını bilimin değerlerinden ödün vermeden objektif bir şekilde sürdürmektir. Bu amacımız doğrultusunda kaliteli yayınlarıyla dergimizi tercih eden araştırmacılara, objektif hakemlikleriyle dergimize katkı sağlayan hakemlere ve ayrıca bu sayının meydana getirilmesinde katkılar sağlayan yazarlarımıza, hakemlerimize, alan editörlerimize, dil ve yazım editörlerimize, dergimizin çok kıymetli editöryal ekibine teşekkür eder, sağlıklı günler ve keyifli okumalar dileriz.

Doç. Dr. Serdar Bulut
ASYA STUDIES Baş Editörü

From the Editor;

“hic Rhodus, hic salta!”
“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”
Ezop

We are with you with the winter issue of ASYA STUDIES (Academic Social Studies). We are happy to release the issue “Year: 5 - Number: 18 / Winter 2021”. Celebrating its fourth year in academic life, ASYA STUDIES (Academic Social Studies) continues to be published five times a year. Our journal, which continues to be published in the fields of Language, Literature, Dialects, Folklore, History, Geography, Communication Sciences, Fine Arts and Architecture, Sociology, Social Service, Tourism, Theology, Political Science, International Relations, Educational Sciences, Pre-school Education, Turkish Education, Mathematics Education and Teaching Turkish as a Foreign Language, said hello to its 5th year with this latest issue in 2021.

In this issue, there are 32 valuable research articles, 1 translation article and 1 book review. These are 6 Philology articles, 1 Fine Arts articles, 8 Educational Sciences articles, 1 Theology articles and 16 articles on Social Humanities. The translation article belongs to the field of Philology and book review article belongs to the field of Social Humanities.

Although our journal ASYA STUDIES (Academic Social Studies) is in its five year of publication, it has succeeded in being a journal that attracts great attention from academics. The general purpose of our journal is to make great contributions to Turkish Science and to continue its academic publishing within ULAKBIM TR Directory objectively without compromising the values of science. For this purpose, we would like to thank the researchers who preferred our journal with their quality publications, the referees who contributed to our journal with their objectivity, as well as our authors, referees, field editors, language and writing editors, and our journal’s very valuable editorial team, and wish you healthy days and pleasant reading.

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut
ASYA STUDIES Chief Editor

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Asya Studies (Academic Social Studies)*, uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Alanya/Antalya-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) defa yayımlanır. Gerekli durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Asya Studies (Academic Social Studies)* yayın hayatını Asya ve Avrupa'yı ilgilendiren Dil, Edebiyat, Lehçeler, Halk Bilimi, Tarih, Coğrafya, İletişim Bilimleri, Güzel Sanatlar, Sosyoloji, Sosyal Hizmet, Turizm, İlahiyat, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Eğitim Bilimleri, Okul Öncesi Eğitimi, Çocuk Gelişimi, Türkçe Eğitimi, Matematik Eğitimi ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalarını yayımlayan akademik bir dergidir. Dergimizde bu alanların her birine ait alan editörleri mevcuttur ve bu alanlar dışındaki çalışmaların yayını kurulumun onayı haricinde yayına kabul edilememektedir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı dergide yayımlanmaya değer bulunursa hakem sürecine gönderilir.

4. *Asya Studies (Academic Social Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, ASYA STUDIES dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayımlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yayımlanan yazıların sorumluluğu da yazarlardan doğabilecek herhangi bir yasal konu da yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'in yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça, Almanca, Farsça ve Arapça'dır. Ancak gerektiği takdirde yayını kurulumun onayı dâhilinde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimeden oluşan Türkçe (Özet) ve İngilizce (Abstract), 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Keywords); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'e gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör kurulu tarafından eklenecektir.

8. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı önce yabancı dil ve yazım kontrol hakemlerine/editörlerine yönlendirilmektedir. Bu hakemlerin/editörlerin onayından geçen her makale için en az 2 alan hakemi atanmaktadır. Bu iki alan hakemi, ilgili anabilim dalında en az Dr. unvanına sahip uzman akademisyenlerden oluşmaktadır. Bu iki hakemden 2 ret alan makale yazarına iade edilirken 2 kabul alan makale yayını sürecine alınır. Bunların dışında 1 ret 1 kabul alan makaleye üçüncü bir hakem daha atanır ve o hakemin kararına göre makalenin sürecine karar verilir. Makaleyle ilgili hakem raporları ve sonuç hem sistem üzerinden hem de mail yoluyla yazarlara ulaştırılmaktadır.

9. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakem raporu sonucu yazar tarafından düzeltilen makale dergiye ulaştıncı eğer hakem makaleyi ikinci kez görmek istiyorsa makale tekrar hakemlere dergipark sistemi üzerinden gönderilmekte ve hakemlerden tekrar onay beklenmektedir.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum özet metin bildirimleri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayımlanabilir. Tam metin olarak yayımlanan bildirimler etik kurallar dâhilinde yayına kabul edilmez.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı ve adının sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde düzenlenmelidir.

12. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakemler editör ekip tarafından belirlenmekte ve sisteme eklenmektedir.

13. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakem sürecini tamamlayan makalelerden herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

14. Hakemlik süreçleri tamamlanan ve yayına hazır olan makaleleri yazarları yayından çekemez.

15. *Asya Studies* dergisi konusunda alakalı akademisyenlerin katıldığı çalıştaylar düzenleyebilmektedir.

16. *Asya Studies* dergisinde yayınlanan makalelere yazar(lar)ın iletişim bilgileri ve ORCID ID numaraları (yazar kimlik numarası) eklenmektedir.

17. Etik kurul izni gerektiren makalelerden 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış, yüksek lisans/doktora çalışmalarından üretilmiş (makalede belirtilmelidir), bir önceki yıl dergiye yayın başvurusunda bulunulmuş, kabul edilmiş ama henüz yayımlanmamış olanları için geriye dönük etik kurul izni gerekmemektedir. Ayrıca araştırma verileri 2020 öncesine ait olan ve dergiye 2020 yılında gönderilen çalışmalarda yazarın çalışma verilerinin 2020 yılı öncesine ait olduğunu yöntem kısmında belirtmesi koşuluyla bu makalelerden de etik rapor istenmemektedir.

18. Dergiye gönderilen makaleler, editöryal süreç başlangıcında **Turnitin**, **iThenticate** veya **İntihal.Net** benzerlik/intihal programı aracılığıyla kontrol edilmektedir. Benzerlik oranı **%15**'in üzerinde olan çalışmalar yayına kabul edilmezler.

19. Yazılarda **GİRİŞ**, **SONUÇ** ve **KAYNAKÇA** bölümleri büyük harflerle ve bold olarak madde işaretli şekilde yazılmalıdır.

20. Yazılar, dergi sistemine eklenirken aşağıdaki ölçülere göre düzenlenmelidir:

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	4 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	3 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi/ Yazı Stili	Times New Roman
Makale Sayfa Sayısı (En çok)	25
Yazı Boyutu (ana metin)	10
Yazı Boyutu (dipnot metni)	8
Paragraf Aralığı	Önce 0 nk - Sonra 0 nk
Paragraf Girintisi	1,25 cm
Satır Aralığı	Tek (1)

2. Microsoft Word programında olmayan özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi, makale sisteme eklenirken font dosyası da eklenmelidir.

3. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

4. İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece tek bir formata bağlı kalınmalıdır. Her makalenin sonunda mutlaka Türkçe makalelerde (**KAYNAKÇA**) biçiminde kaynakça bulunmak zorundadır. Kaynakçanın düzenli ve formata uygun olması dergimizin öncelikleri arasındadır.

6. Bölüm başlıklandırma özellikle Eğitim Bilimleri makalelerinde numaralı şekilde başlıklar olabilirken Sosyal Bilimler makalelerinde numarasız şekilde yazımlara izin verilecektir.

Yazım ve Yayın İlkeleri ile İlgili Açıklama

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Makalenin ana başlığı 14 punto ve koyu harfli yazılmalı, İngilizce başlığı ise 12 punto ve italik yazılmalıdır.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında, 3-5-7 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet ve abstract kısmı 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Ana Metin: A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, dikey olarak, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa düzeni belirttiği gibi olmalıdır.

Dipnot: Dipnotta yer alan bütün bilgiler 8 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına veya üstüne ortalı şekilde düz olarak yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece aşağıdaki format uygulanmalıdır. Sadece **tarih** ve **ilahiyat** makalelerinde açıklamalar fazla olabileceği için sayfanın altında **satır altı dipnot** sistemine izin verilmektedir. Diğer makalelerde metin içi göndermeler ve Kaynakça aşağıdaki örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Örnek Kaynak Gösterme:

Kitap (Tek yazarlı):

Kara, M. A. (2016). *İnşaatta Göçmen Olmak*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Gönderme: (Kara, 2016: 78)

Kitap (İki yazarlı):

Çağdaş, A. ve Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Gönderme: (Çağdaş ve Şahin, 2002: 46)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki kitaplarda “ve” bağlacı yerine kitap dilindeki bağlaç veya & işareti kullanılmalıdır.

Kitap (Üç yazarlı):

Işın, M. A.; Tatlıcan, İ. ve Işın, M. (1989). *Sinop*. Ankara: Sinop Müzesi Yayınları

Gönderme: (Işın, Tatlıcan ve Işın, 1989: 17).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki kitaplarda “ve” bağlacı yerine kitap dilindeki bağlaç veya & işareti kullanılmalıdır.

Kitap (Üçten fazla yazarlı):

Erdem, M. D.; Yavuz, S.; Gürlek, M. ve Dost, A. (2013). *Tarihi Türk Lehçeleri-Eski Anadolu Türkçesi Bibliyografyası*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Gönderme: (Erdem, 2013: 28)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki kitaplarda “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır.

Kitap (Aynı yazarın birinci yazar olduğu aynı yıla ait üçten fazla yazarlı):

Büyüköztürk, Ş.; Kılıç-Çakmak, E.; Akgün, Ö. E.; Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş.; Çakan, M.; Tan, Ş. ve Atar, H. Y. (2014). *TIMSS 2011 8. Sınıflar Türkiye Raporu*. Ankara: YEGİTEK Yayınları.

Gönderme-1: (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012: 28)

Gönderme-2: (Büyüköztürk, Çakan, Tan ve Atar, 2012: 33)

Derleme Kitaptan Makale:

Mc Nally, D. (1997). Language, History and Class Struggle. (Derleyen: E. M. Wood and J. B. Foster). *Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* içinde (s. 21-33). New York: Monthly Review, 26-42.

Gönderme: (Mc Nally, 1997: 35)

Çeviri Kitap:

Bolman, L. ve Deal, T. (2008). *Organizasyonları Yeniden Yapılandırma*, (Çeviren: A. Aypay ve A. Tanrıöğen). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gönderme: (Bolman ve Deal, 2008: 16)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki kitaplarda “ve” bağlacı yerine kitap dilindeki bağlaç veya & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Tek yazarlı):

Abou-el-Haj, R. A. (1982). The Social Uses for the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule. *International Journal of Middle Eastern Studies*, 14(2), 185-201.

Gönderme: (Abou-el-Haj, 1982: 187).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlaç veya & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (İki yazarlı):

Yalman, A. ve Güdekli, İ. A. (2018). Türkiye'nin Uluslararası Marka Reklam Stratejilerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İşlenişi: Vestel Reklam Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 2(6), 19-30.

Gönderme: (Yalman ve Güdekli, 2018: 22).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlaç veya & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Üç yazarlı):

Tarman, B.; Acun, İ. ve Yüksel, Z. (2010). Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 725-746.

Gönderme: (Tarman, Acun ve Yüksel, 2010: 728).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlaç veya & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Üçten fazla yazarlı):

Kırık, A. M.; Altıntaş Var, S. S.; Özkoçak, V. ve Darıcı, S. (2020). Pandemi Dönemlerinde İletişim ve Algı Yönetimi: Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(104), 36-57.

Gönderme: (Kırık vd., 2020: 55).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır. İngilizce makalelerde “et al.” kullanılmalıdır.

Kurum Tarafında Hazırlanmış Bir Rapor:

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1994). *Temel Kadın Göstergeleri, 1978-1993*. Ankara: DİE.

Gönderme: (DİE, 1994: 11).

İki ya da Daha Fazla Ciltten Oluşan Kitaplar:

Moran, B. (1995). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, (3. Cilt)*. İstanbul: İletişim.

Gönderme: (Moran, 1995: 103).

Yazarı Belirsiz Kitaplar:

The 1995 NEA Almanac of Higher Education (1995). Washington DC: National Education Association.

Gönderme: (The 1995 NEA Almanac, 1995: 78).

Web Sayfasından Elektronik Makale:

Erdem, M.D. (2008). Anadolu Ağzlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine. *Turkish Studies*, 3(3), 502-562.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/565930511_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.502-562.pdf adresinden 04.06.2016 tarihinde erişildi.

Gönderme: (Erdem, 2008: 5).

Yazarın Aynı Yıla Ait Birden Fazla Çalışmasının Kaynakçada Gösterilmesi:

Uysal, İ. N. (2018a). Sözlükler Tanıklarla Daha Zengin, Daha İşlevsel: Türkçe Sözlük'e Tanıklar. *Türk Dili Dergisi*, CXIV(793), 39-46.

Uysal, İ. N. (2018b). Sözlük Biliminde Tanıklama ve Salâh Birsal'in Türkçe Sözlüğe Tanık Olarak Katkıları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 109-118.

Gönderme 1: (Uysal, 2018a: 41).

Gönderme 2: (Uysal, 2018b: 121).

Alıntılanan veya Aktaran Kaynak:

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama aksaklıklar nedeniyle asıl kaynağa ulaşamamışsa, dipnotta alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Kaynakçada alıntılanan ya da aktarılan kaynak bilgilerine yer vermeye gerek yoktur.

Gönderme: (Yavuz, 2012: 8; Akt. Bulut, 2016: 5).

Lisansüstü Tez:

Yeşilçiçek, V. (2010). Ayşe Kulin'in 'Hayatı, Sanatı, Eserleri', (Yayınlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mesut Tekşan), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gönderme: (Yeşilçiçek, 2010: 34).

Bildiri:

Telli, B.; Bulut, S. ve Bulduk, T. B. (2014). Adıyaman Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu - I Bildiriler Kitabı 03- 04 Nisan 2014 (s.119-130). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yayınları.

Gönderme: (Telli, Bulut ve Bulduk, 2014: 122).

Ansiklopediler:

Akün, Ö. F. (1992). Divan Edebiyatı. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İçinde (s. 398-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gönderme: (Akün, 1992: 401).

Sözlük:

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gönderme: (TDK, 2005: 255).

Web Sayfası:

UNESCO (2013). World HeritageList. <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden 14.04.2015 tarihinde erişildi.

Gönderme: (UNESCO, 2013).

Yabancı Dildeki Makalelerde: Ishii, V. K. (1933). The Permanent Bases of Japanese Foreign Policy. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/japan/1933-01-01/permanent-bases-japanese-foreign-policy> (Accessed: 31.08.2020).

Editörlü Kitapta Bölüm:

Bulut, S. (2016). Bilge Kağan. (Ed. S. Maden). *Geçmişten Günümüze Türkçeye Hizmet Edenler 1* İçinde (s. 3-12). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Gönderme: (Bulut, 2016: 10).

Web Sayfasından Tarihi Belirsiz Çalışma:

Etimoloji Türkçe (tarihsiz). <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/medium> adresinden 02.06.2021 tarihinde erişildi.

Gönderme: (Etimoloji Türkçe, tarihsiz).

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18 p. 1-19, Winter 2021

Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması* Scale Development Study Attitude Covid-19 Pandemic

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.935591>

Araştırma Makalesi / Research
Article

Makale Geliş Tarihi / Article
Arrival Date
10.05.2021

Makale Kabul Tarihi / Article
Accepted Date
19.10.2021

Makale Yayın Tarihi / Article
Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Prof. Dr. Meryem Hayır Kanat
Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı,
meryemhayir@hotmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0002-3190-3144>

Doç. Dr. Aslı Görgülü Arı
Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı,
asli.gorgulu82@gmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0002-6034-3684>

Kevser Arslan
Doktora Öğrencisi, YTÜ, Fen Bilimleri
Enstitüsü,
arslankevser96@gmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0003-0658-7175>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesi Akademik Etik Kurulu'nun 19.10.2021 tarih ve 73613421-604.01.02-E.2006190260 sayılı onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir

Öz

2019 yılında dünyayı derinden sarsan ve insanlığı yeni bir düzen oluşturmak zorunda bırakan Covid-19 salgını ile karşı karşıya kalmıştır. Bu araştırmada, Covid-19 salgınına karşı geçerli ve güvenilir bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Hazırlanan çalışma, nicel araştırma yöntemi temel alınarak yürütülmüştür. Araştırmanın örneklem grubunu, çok sayıda farklı yaş grubunu kapsayan 840 katılımcı oluşturmaktadır. Geliştirilmesi planlanan ölçek için alanyazın taraması sonrasında araştırmacılar tarafından 35 ölçek ifadesi hazırlanmış, alınan uzman görüşleri doğrultusunda, 5 madde çıkarılmış ve kalan maddeler ile ilgili gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Dil ve anlatım açısından da kontrolü sağlanan ve pilot uygulaması yapılan ölçeğin taslak formuna son hali verilmiş ve araştırmaya katılan katılımcılara sunulmuştur. Katılımcılardan elde edilen veriler SPSS ve LISREL programlarından yararlanılarak değerlendirilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizleri, ölçeğin yapı geçerliliğinin kontrolünde; Cronbach alpha iç tutarlılık katsayı analizi ise ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca faktörlerin birbiriyle olan ilişkisinin ortaya konması amacıyla faktörlerin korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Ölçeğin 3 faktörlü, 19 maddeden oluşan bir yapı olduğuna açımlayıcı faktör analizleri ile karar verilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizlerinden sonra ise hazırlanan ölçeğin 3 faktörlü yapıda olduğu doğrulanarak, uyum indekslerinin kabul edilebilir ve mükemmel düzeyde uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Cronbach alpha iç tutarlılık katsayı değeri ise 0.914 olarak belirlenmiştir. Araştırma çerçevesinde, geliştirilen 3 faktörlü 19 maddeden oluşan 5'li likert tipte "Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum Ölçeği" ortaya konulmuştur. Geliştirilen tutum ölçeğinin geniş bir yaş grubuna hitap edebilecek şekilde bireylere uygulanabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Koronavirüs, Salgın, Tutum, Ölçek Geliştirme

Abstract

In 2019, we faced with the Covid-19 epidemic that shook the world deeply and forced humanity to create a new order. In this study, it was aimed to develop a valid and reliable attitude scale against the Covid-19 outbreak. The recent study was conducted on the basis of quantitative research method. The sample group of the study consists of 840 participants covering many different age groups. After the literature review for the scale that was planned to be developed, 35 scale expressions were prepared by the researchers, 5 items were removed in line with the expert opinions and necessary corrections were made for the remaining items. The draft form of the scale, which was controlled and piloted in terms of language and expression, was finalized and presented to the participants who participated in the research. The data obtained from the participants were evaluated using SPSS and LISREL programs. Exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis in controlling the construct validity of the scale; Cronbach alpha internal consistency coefficient analysis was used to determine the reliability of the scale. In addition, the correlation values of the factors were calculated in order to reveal the relationship between the factors. It was decided by exploratory factor analysis that the scale was a structure with 3 factors and 19 items. After confirmatory factor analyzes, it was confirmed that the scale prepared was in a 3-factor structure, and it was determined that the fit indices showed an acceptable and perfect fit. Cronbach alpha internal consistency coefficient value was determined as 0.914. In the framework of the research, a 5-point Likert type "Attitude Scale Against Covid-19 Pandemic", which consists of 19 items with 3 factors, has been put forward. It has been determined that the attitude scale developed is a valid and reliable scale that can be applied to a wide range of age groups.

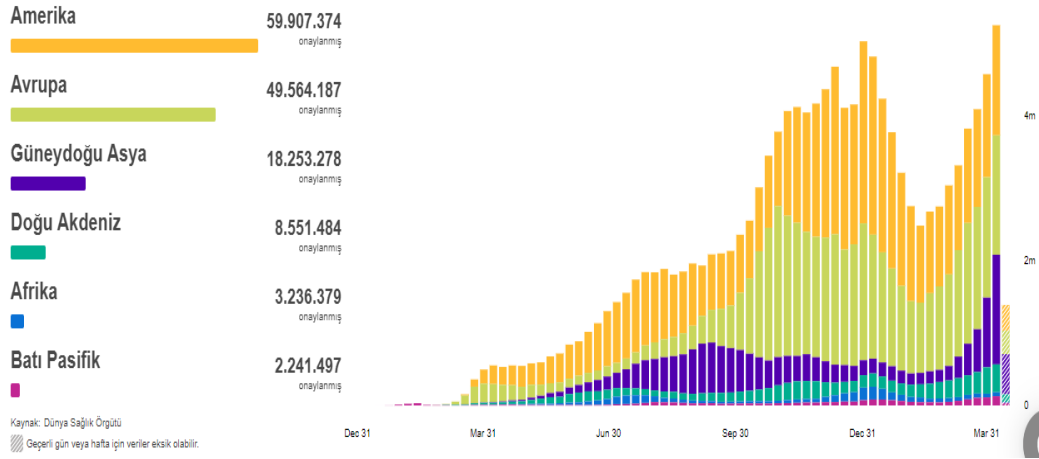
Keywords: Covid-19, Coronavirus, Pandemic, Attitude, Scale Development

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Hayır Kanat, M.; Görgülü Arı, A. ve Arslan K. (2021). Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 1-19.

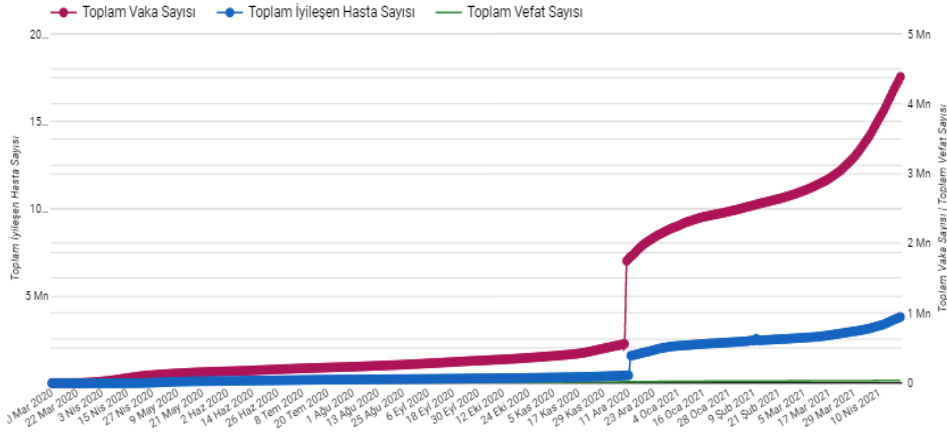
GİRİŞ

2019 yılının aralık ayında, Çin'in Wuhan kentinde, dünya üzerinde daha önce görülmemiş ancak koronavirüs türevlerinden biri olduğu belirlenen yeni bir tür virüse rastlanmıştır (Dökmeci ve avlan, 2020:852). SARS-CoV-2 ismi verilen bu virüsünün neden olduğu salgın, hızla dünyanın çok sayıda ülkesine yayılmıştır (Cao vd., 2020:1). İlk ıkış kaynağı henüz netlik kazanmamış olsa da ortaya çıkan Covid-19 hastalığının; ateş, öksürük, nefes darlığı, ishal, bulantı gibi birçok belirtisinin olmasının yanı sıra daha da ciddi etkiler göstererek can kaybına neden olduğu bilinmektedir (Til, 2020:55; Karcıcioğlu, 2020:66). Covid-19 hastalığına neden olan virüsün, damlacık ve yakın temas yoluyla kişiden kişiye bulaştığı bilinmektedir (Kalkan vd., 2020:618). Ayrıca Covid-19 hastalığına neden olan virüsün üreme ve bulaşma hızının çok yüksek olduğu ifade edilmektedir (Liu vd., 2020:1). Virüsün bulaç süresi kesin olarak ifade edilmemekle beraber, semptomların başlamasından 1-2 gün önceki dönemde gerçekleşmiş olabileceği düşünülmektedir (Backer vd., 2020:2). Diğer yandan ortalama kuluçka süresinin, 5-6 gün aralığında değişebileceği gibi bazı durumlarda ise 2-14 gün kadar uzayabildiği bildirilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2020). Bu noktada Covid-19'un insanlar için gizli bir tehlike olduğunu vurgulamak yanlış olmayacaktır. Budak ve Korkmaz (2020:65), hastalığa yakalanan 5 kişiden birinin hastalığı ağır atlattığını belirtmiştir. Ayrıca tansiyon, şeker, kalp gibi kronik hastalığa sahip bireyler ve yaşlıların risk grubunda bulunduğu; çocukların ise salgına yakalanma ve hastalığı yayma olasılıklarının fazla olduğu ifade etmiştir. Covid-19 hastalığının insan yaşamını tehlikeye sokması, önleyici ve tedavi edici sistemlerin henüz araştırma aşamasında olması, dünya ülkelerini etkileyen küresel bir tehdit haline gelmesine neden olmuştur (Bilgin, 2020:238). Aralık 2019 yılı itibariyle ortaya çıkan pozitif vaka sayısı ve ölüm oranlarındaki artış halen devam etmektedir. 2021 Mart ayı sonuna kadar dünya üzerindeki vaka sayılarına Grafik 1'de yer verilmiştir (Tübitak, 2021).

Grafik 1: 2021 Mart Ayı Sonu Dünya zerinde Ulaşılan Vaka Sayıları

Ülkemizde ise ilk vakanın 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmesiyle beraber her geçen gün vaka sayılarında artış devam etmektedir. 10 Nisan 2021 tarihine kadar Türkiye'de tespit edilen vaka sayılarına ve vefat sayılarına Grafik 2'de yer verilmiştir (Tübitak, 2021).

Tabloda 10.12.2020 tarihinden itibaren hasta sayısı yerine vaka sayısı verisi kullanılmaktadır.

Grafik 2: Mart Ayı Sonu Türkiye’de Toplam Vaka Sayıları ve Vefat Sayıları

Covid-19 hastalığı, ortaya çıkışından bu yana devamlı artan vaka ve ölüm oranlarıyla halkı panik ve endişeli bir ruh haline sürüklemiştir (Bao vd., 2020:37). Ölüm riskinin yanı sıra Covid-19 hastalığı, kişilerin ruh sağlığını da olumsuz yönde etkilemiştir (Altun, 2020:313; Xiao, 2020:175; Ahmed vd., 2020:2). Bunun yanı sıra daha ileri boyutlarda anksiyete ve depresyon durumlarını ortaya çıkarabildiği veya semptomları tetikleyebildiği belirtilmektedir (Okur ve Demirel, 2020). Hastalığa yakalanma endişesiyle birlikte hijyen davranışlarında takıntı oluşturma etkisinden de literatürde bahsedilmektedir (Altun, 2020:313; Karataş, 2020:14).

Covid-19 salgınının her alanda yaratmış olduğu olumsuzluklar, ülkeleri kriz durumuna sokarak, ülkelerin alışlagelmiş sistemlerini yeniden düzenlemelerine ve köklü değişimler yapmalarına neden olmuştur. Bunlar başta sağlık ve ekonomik alanda yapılan değişiklikler olarak görülse de aynı zamanda sosyal ve kültürel yaşamda da belirgin değişikliklerin yapılmasına kapı aralamıştır (Alpago ve Alpago, 2020:101). Özkoçak ve diğerleri (2020:1189), pandemilerin ekonomik, eğitimsel, sosyal ve kültürel bağlamda ciddi olumsuz etkilerine işaret etmektedir. Covid-19 salgının, küresel bir kaygı algısı yaratması dolayısıyla pek çok alanda salgına karşı koyma girişimleri kırılma noktasına ulaşmıştır (Mamun ve Griffiths, 2020:1). Bu bağlamda salgından korunma amacıyla karantina önlemleri alınmış ve sosyal yaşantı kontrol altına alınarak yeni hayat düzeni şekillendirilmiştir (Ünal vd., 2020:306). Bazen bireysel düzeyde bazen de ulusal düzeyde alınan tedbirler ile Covid-19 hastalığından korunmaya gayret gösterilmiştir.

Salgından korunma noktasında bireysel ve toplumsal açıdan alınması gereken önlemlerin başında hijyene yeterli özenin gösterilmesinin ve bireylerin sosyal hayattan kendilerini izole etmesinin geldiğini söylemek mümkündür (Altun, 2020:313; Muslu ve Ersü, 2020:79). Sık sık el yıkama, maske takma ve temastan kaçınma en fazla yapılması gereken tedbirler arasında yer almaktadır (Rahimi ve Abadi, 2020). Bireyler hastalığa karşı bağışıklık sisteminin kuvvetlendirilmesi amacıyla yeterli ve dengeli beslenmelidirler (Muslu ve Ersü, 2020: 80). Pandemi döneminde fiziksel ve ruhsal sağlığın korunması ve hastalık direncinin artırılması adına fiziksel aktivitelerin yapılması önerilmektedir (Tunç vd., 2020:133).

Covid-19 salgını, günümüz yaşam koşullarını ciddi şekilde etkilemiştir. Bireylerin değişen ve yeni kurulan düzene adapte olması, yeni yaşam standartlarına yönelik farklı bakış açıları kazanmaları ve istenilen düzeyde tutum sergilemelerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu noktada bireylerin mevcut durumunun tespit edilerek kılavuzluk edilmesi noktasında etkin bir değerlendirmenin gerçekleştirilmesi ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda bireyler için geliştirilecek bir Covid-19 tutum ölçeğinin alan yazına katkı sağlayabileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla çalışma kapsamında Covid-19 salgınına yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma amacından hareketle cevap aranan araştırma sorularına aşağıda sırasıyla yer verilmiştir.

1. Geliştirilen “Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum Ölçeği” geçerli sonuçlar vermekte midir?
2. Geliştirilen “Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum Ölçeği” güvenilir sonuçlar vermekte midir?

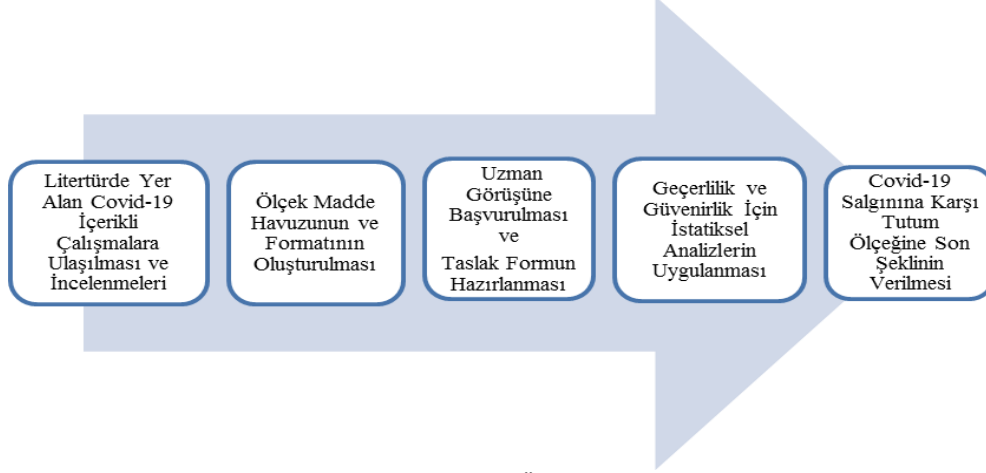
1. YÖNTEM

1.1. Araştırma Yöntemi

Bu araştırma, Covid-19 salgınına yönelik geçerli ve güvenilir bir sonuç veren tutum leği geliştirme çalışmasıdır. Araştırmada lek geliştirme süreçlerinde olduğu üzere; madde analizleri, açımlayıcı faktör analizi, doğrulamayı faktör analizi ve Cronbach alpha güvenirlik katsayısı hesaplamaları gibi birçok analiz yöntemi kullanılmıştır.

1.2. Araştırma Süreci ve lme Aracının Tasarlanması

Araştırma süreci alan yazında yer alan ölçek geliştirme çalışmaları temel alınarak oluşturulmuştur (Biasutti ve Frate, 2017: 2018; Carpenter, 2018: 31-40; Deveci ve epni, 2015: 97-98; Deveci, 2018:5; İlhan vd., 2013: 39-41). Alanyazındaki lek geliştirme çalışmaları dikkate alınarak oluşturulan ve mevcut çalışmada takip edilen basamaklara genel hatlarıyla Şekil 1’de yer verilmiştir.

Şekil 1: Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum leğinin Geliştirme Sürecinin Aşamaları

Derinlemesine gerçekleştirilen alan yazın taraması sonucunda; Covid-19 salgınına dönük olarak yazılmış makaleler, Covid-19 konusuna yönelik geliştirilen ve uyarlanan ölçekler irdelenmiştir. Araştırmacılar tarafından yapılan detaylı inceleme sonrasında 35 ifadenin yer aldığı bir madde havuzu oluşturulmuştur. Madde havuzu oluşturulurken, korunma yolları, bireysel tedbirler, ulusal tedbirler, bilinmesi gereken temel bilgiler, yayılım özellikleri dikkate alınarak madde havuzu oluşturulmuştur. Gerçekleştirilecek faktör analizleri sonrasında maddelerin azalabileceği göz önüne alındığında çalışma kapsamında mümkün olduğunca fazla maddeye yer verilmesine zen gösterilmiştir. 35 ifadeden oluşan taslak form, 5’li likert tipte hazırlanmıştır. Katılımcıların ölçekte yer alan maddelere katılma derecelendirilmesi; “1: kesinlikle katılmıyorum”, “2: katılmıyorum”, “3: kararsızım”, “4: katılıyorum” ve “5: kesinlikle katılıyorum” Şeklinde oluşturulmuştur. Uzman görüşü almak üzere 35 ifadeden oluşan taslak tutum leği uzman görüşlerine sunulmuştur. Madde havuzunda yer alan 5 maddenin, tüm yaş seviyelerine uygun maddeler olmadığı ve geçerliliğini devam ettirmediği gerekçesiyle taslak formdan çıkarılmasına uzman görüşleri doğrultusunda karar verilmiştir. 3 madde üzerinde daha net ve anlaşılır olacağı düşüncesiyle birkaç düzenleme yapılmıştır. Gerçekleştirilen düzenlemeler ve madde çıkarma işlemleri sonrasında 30 maddelik ikinci bir taslak form oluşturulmuştur. Daha sonrasında ölçeğin taslak formu dil ve anlatım açısından uygunluğunun sağlanması bakımından iki dil uzmanı tarafınca incelenmiştir. Dil, anlatım ve yazım hataları giderilerek tekrardan düzenlenen form, uygulanmaya hazır hale getirilmiştir. Ölçek maddelerinde yer alan gereksiz kelimeler çıkarılmıştır. Cümle yapısına uygun olmayan filer yerine uygun filer yerleştirilmiştir. Madde ifadesinde yanlış anlamda kullanılan sözcükler değiştirilmiştir. Taslak formun son haline Ek.2’de yer verilmiştir. Ayrıca lek formuna, katılımcılar için ölçeğin amacından, madde sayısından, tahmini cevaplama sresinden ve cevaplama biçiminden bahsedilen kısa ve öz bir yönerge hazırlanarak eklenmiştir. Esas uygulamada ortaya çıkabilecek problemlerin önüne geçilebilmesi amacıyla da leğinin taslak formu hedef kitleyle çok benzer nitelikleri sahip 40 katılımcıya pilot uygulama olarak uygulanmıştır.

1.3. Araştırma Katılımcıları

Araştırmanın örneklemini 15 yaş altı bireyler ve 65 yaş üstü bireyler de dâhil olmak üzere, bu yaşlar arasında da kalan toplamda 840 katılımcı oluşturmaktadır. Örnekleme seçiminde, amaçlı örnekleme

yönteminden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi türüne başvurulmuştur. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi, çalışmaya pratiklik ve hız kazandıran bir yöntem olduğu için seçilmiştir (Gök vd., 2011:61). Bryman ve Cramer (2001:6), hazırlanan madde sayısından en az beş kat kadar fazla bir örneklem üzerinde çalışılmasının doğru olacağını ifade etmektedir. Bu noktada belirlenen örneklem grubunun hem açımlayıcı faktör analizi hem de doğrulayıcı faktör analizi sürecinde 200 katılımcıdan fazla olmasına özen gösterilmiş, 840 kişiden oluşan katılımcı grubunun yeterli olduğuna karar verilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi için 540; doğrulayıcı faktör analizi için 300 kişilik bir örneklem gruba uygulama yapılmıştır. Araştırma örneklemini oluşturan katılımcıların yaşları, AFA ve DFA örneklem sayılarına ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Örneklemi Oluşturan Katılımcıların Yaşları ve AFA ve DFA Örneklem Sayıları

Nitelik	AFA Örneklemi	DFA Örneklemi
Yaş Aralığı		
15 yaş altı	43	29
15-24	84	34
25-34	88	52
35-44	75	54
45-54	88	40
55-64	80	40
65 yaş üstü	82	51
Cinsiyet		
Kadın	260	169
Erkek	280	131
Toplam	540	300

Çalışma örnekleme incelendiğinde her yaş grubundan katılımcının yer aldığı görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizi katılımcılarının 260’ı kadın, 280’i erkek; doğrulayıcı faktör analizi katılımcılarının 169’u kadın, 131’i erkek olmak üzere toplamda 840 kişiden oluşmaktadır.

1.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri, katılımcılarla yüz yüze, telefon ile ve çevrim içi ortamlarda görüşmelerle toplanmıştır. Formun uygulanma sürecinde karşı karşıya kalılabilecek herhangi bir sorunun önüne geçilmesi adına, forma gerekli açıklamalar eklenmiştir. Verilerin güvenliğinin sağlanması ve katılımcıların kendilerini rahatça ifade edebilmeleri amacıyla, çalışma verilerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir.

1.5. Veri Analizi

Katılımcılardan elde edilen veriler, SPSS programına aktarıldıktan sonra analiz edilmiştir. Barlett’s Testi ve Kaiser Mayer Olkin (KMO) analizleri, örneklemin normal dağılım gösterdiğinin belirlenmesi ve örneklem sayısının yeterli olduğunu göstermesi bakımından kullanılmışlardır. Ölçek maddelerinin yapı geçerliliğini ortaya koyabilmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda çıkarılması gereken ve bırakılması gereken maddelere karar verilmiştir. AFA sürecinde faktör yük değeri 0.30 üzerindeki maddeler iyi olarak kabul edilip, yapılan döndürme işleminden sonra birden fazla faktör altına yerleşen maddelerin faktörleri arasında dağılan yük farkının en az 0.10 değerinde olması göz önüne alınarak analizler tamamlanmıştır (Büyüköztürk, 2019; Tavşancıl, 2018). Tüm bu kriterlerden yola çıkarak faktör analizi süresince bazı maddeler çıkarılmıştır. Yapılan analiz sonucunda hazırlanan ölçekten toplamda 11 madde çıkarılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonrasında belirlenen, faktör yükleri ve alt boyutlar bağlamında geri kalan maddelerin doğrulanması adına doğrulayıcı faktör analizine geçilmiştir. AFA analizi sonrasında oluşturulan ölçekte yer alan maddeler, DFA analizine tabi tutulması amacıyla veriler Lisrel programına aktarılmıştır. Ölçek maddelerinin faktör yükleri ve uyum indeksleri doğrulayıcı faktör analiziyle doğrulanmıştır. Sonraki aşamada ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla ölçeğin tamamı için ve alt boyutları için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Ölçek alt faktörlerinin birbiriyle olan ilişkisinin ortaya konulması için faktörlerin korelasyon değerleri de hesaplanmıştır. Ayrıca tutumö ait alt – üst grupların

ortalama, standart sapma, t ve p değerleri de hesaplanmıştır. Düzeltilmiş madde toplam korelasyon değerleri de incelenmiştir.

1.6. Araştırmanın Etik Süreçleri

Araştırmaya katılan katılımcılara, yapılan araştırma ile elde edilecek verilerin bilimsel amaçla kullanılacağını, başka bir amaçla kullanılmayacağını, verilerin bilimsel etik kuralları kapsamında gizliliğinin korunacağını ve değerlendirileceği bilgisi verilmiştir. Ayrıca hazırlanan ölçek formunun ekine gönüllü katılım formu da eklenmiştir. Katılımcılara lek uygulanmadan önce Yıldız Teknik Üniversitesi Etik Kurulu'ndan (Sayı: 73613421-604.01.02-E.2006190260, Tarih: 19.06.2020, Konu: Etik Kurul Kararı 2020/4) etik izin alınmıştır.

2. BULGULAR

2.1. Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum leğinin Geçerliliğine İlişkin Bulgular

Geliştirilen Covid-19 tutum leğinin geçerliliğinin sağlanması amaçıyla gerçekleştirilen AFA ve DFA analizleri bulgularına bu bölümde yer verilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi öncesi, verilerin açımlayıcı faktör analizine uygun olduğunun tespit edilmesi amaçıyla Kaiser Meyer Olkin (KMO) ve Bartlett testi analizleri gerçekleştirilmiştir. Faktör analizi öncesinde hesaplanan KMO ve Bartlett testi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

KMO Kat Sayısı		.866
	Ki-kare Değeri	9077.744
Bartlett Testi Sonuçları	Serbestlik Derecesi	231
	Anlamlılık (sig)	.000

Tablo 2'de görüldüğü üzere, ölçeğin Kaiser Meyer Olkin değeri. 866 olarak bulunmuştur. Bartlett testi ki-kare değeri 9077.744, serbestlik derecesi 231 olarak elde edilmiştir ($p < .001$). Buna göre ölçek veri setinin açımlayıcı faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir.

2.1.1. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) Bulguları

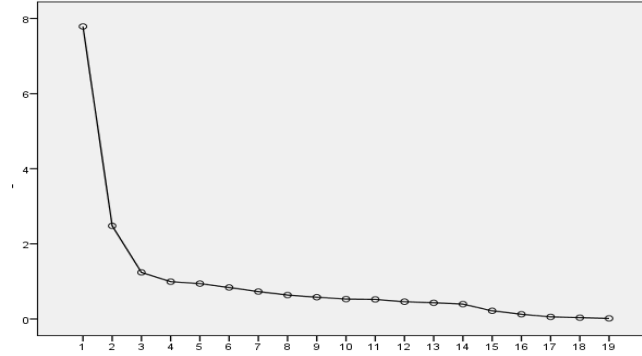
Açımlayıcı faktör analizi sırasında döndürme işlemleri yapılarak, faktör analizi süreci boyunca ölçekten hangi maddelerin çıkarılması gerektiğine karar verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ölçekten toplamda 11 madde çıkarılması uygun görülmüştür. Döndürülmüş bileşen matrisinden elde edilen analizlere ait, öz değer istatistikleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum leğinin zdeğerleri

Faktörler	Toplam	Başlangıç zdeğerleri	
		Açıklanan Varyans (%)	Kmlatif (%)
1	7,789	40.993	40.993
2	2,479	13.045	54.038
3	1,239	6.523	60.560

Tablo 3'te görüldüğü üzere, açımlayıcı faktör analizi sonucunda açıklanan toplam varyans oranlarının yüzde değerleri bulunmaktadır. Başlangıç zdeğerleri bakımından ölçekte yer alan 19 maddenin 1'den büyük olacak şekilde, 3 faktör altında toplandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ölçekte yer alan maddelerin %60.560 oranında varyansı açıkladığı anlaşılmaktadır. Ölçekteki faktörlerin açıklanan varyans değerleri ise %40.993, %13.045 ve %6.523 olacak şekilde bulunmuştur.

Açımlayıcı faktör analizinde, döndürme işlemi sonrası bulunan faktörlere ait çizgi grafiği Grafik 3'te verilmiştir.

Grafik 3: Döndürme Sonrası Faktörlere Ait Çizgi Grafiği

Grafik 3'te görüldüğü üzere, özdeğer çizgisinin eğiminde belirgin bir kırılmanın meydana geldiği, eğrinin buradan itibaren yatay bir hal aldığı ve ölçeğin 3 faktörlü bir yapıya uygun olduğu belirlenmiştir.

Açımlayıcı faktör analizi sonrasında, elde edilen maddelerin ortak varyans katkılarına ait değerler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Ölçek Maddelerinin Ortak Varyans Katkılarına Ait Değerler

Madde No	Ortak Varyans Katkı Değerleri	
M1	1.000	.659
M2	1.000	.635
M3	1.000	.627
M4	1.000	.517
M5	1.000	.514
M6	1.000	.529
M7	1.000	.447
M8	1.000	.383
M9	1.000	.916
M10	1.000	.866
M11	1.000	.777
M12	1.000	.712
M13	1.000	.723
M14	1.000	.638
M15	1.000	.522
M16	1.000	.494
M17	1.000	.526
M18	1.000	.613
M19	1.000	.410

Tablo 4'e göre, ölçek maddelerinin ortak varyans değerlerine olan katkılarına ait değerlerinin 0.383 ve 0.916 arasında değiştiği görülmektedir.

Açımlayıcı faktör analizi sonrasında, elde edilen faktör yüklerine ilişkin veriler ve faktörlere ait maddeler. Tablo 5'te verilmiştir.

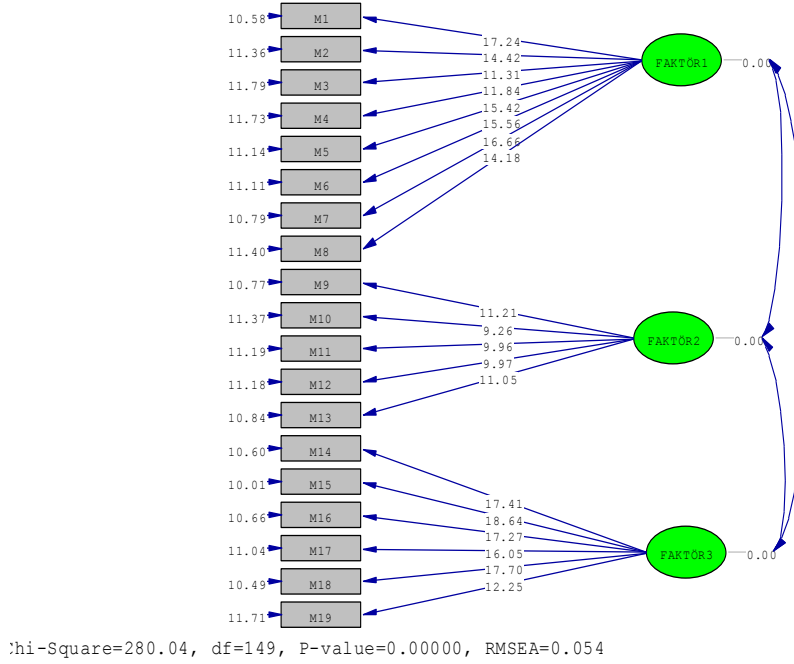
Tablo 5: Ölçek Maddelerinin Faktör Yüklerine Ait Değerler

Madde No	Faktörler			Cronbach Alpha
	1	2	3	
Covid-19'a karşı el yıkama konusunda hassas davranırım.	.740			
Covid-19'a karşı maske kullanımını önemserim.	.729			
Türkiye'de Covid-19'un yayılmasında, yurtdışından gelenlerin neden olduğunu düşünürüm.	.717			
Covid-19 salgının artış seviyesinin kontrol altına alınması için katı tedbirler getirilmesi gerektiğini düşünürüm.	.679			
Covid-19'a karşı insanlar ile aramdaki sosyal mesafeyi (fiziki mesafeyi) korumaya özen gösteririm.	.649			0.871
Covid-19'un yayılmaması için öksürüldüğümde ağızımı mutlaka kapatmam gerektiğini bilirim.	.618			
Covid-19 salgının boyutunu sınırlı tutabilmek için yetkililerin belirledikleri kurallara aynen uyarım.	.596			
Kendi karantinamı kendim oluşturabilirim.	.520			
Covid-19'a karşı güçlü olabilmek için uyku düzenime özen gösteririm.		.935		
Türkiye'de Covid-19'un yayılması tüm tedbirlere rağmen önlenemez olduğunu düşünürüm.		.913		
Bağışıklık sistemimin, Covid-19'u hafif semptomlar ile atlabilecek seviyede olduğuna inanırım.		.860		0.928
Covid-19'un olumsuz etkilerine karşı bazı özel gıdaların etkili olduğunu düşünürüm.		.736		
Covid-19'un olumsuz etkilerine karşı doğru beslenmenin etkili olduğunu düşünürüm.		.734		
Covid-19 hakkında bilgilenmem hem kendimi hem de çevremdekileri korumamda bana yardımcı olur.			.754	
Elimden geldiğince Covid-19 hakkında bilgi sahibi olmaya çalışırım.			.703	
Covid-19'un nasıl bulaştığı hakkında fikir sahibiyim.			.672	0.813
Covid-19 salgınında kendimden yaşça büyük olanların sağlığını önemserim.			.640	
Covid-19'un bulaşmaması için elimden gelen tedbiri alırım.			.636	
Türkiye'de Covid-19'un yayılmasında vatandaş olarak bizim kurallara uymamamızın etkili olduğunu düşünürüm.			.528	

Tablo 5'e göre, faktör yük değerlerinin 0.935 ile 0.520 arasında değiştiği görülmektedir. Birinci faktörde bulunan madde faktör yükleri 0.740 ile 0.520 arasında değişirken, ikinci faktördeki madde faktör yükleri 0.935 ile 0.736 arasında değişmiştir. Üçüncü faktördeki madde faktör yükleri ise 0.754 ile 0.528 arasında değişmektedir.

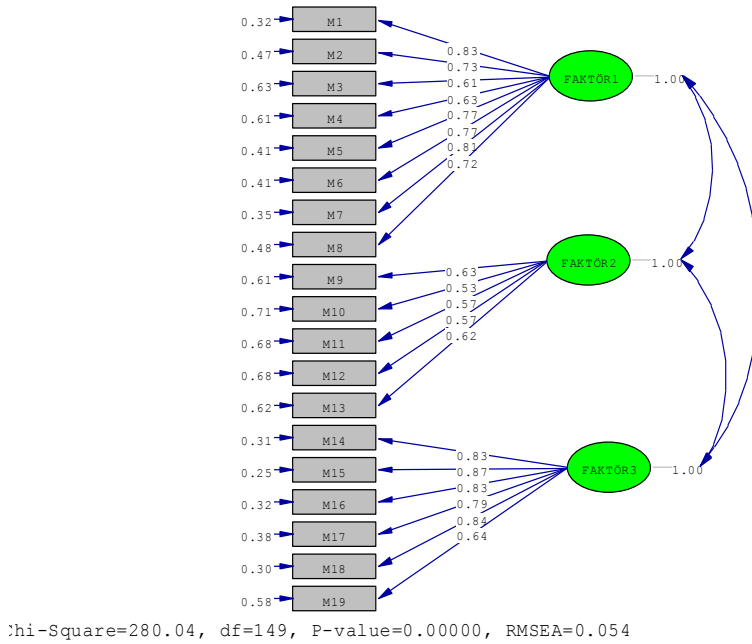
2.1.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Bulguları

Örtük yapısı, açıklayıcı faktör analizi ile belirlenen ölçeğin yapı geçerliliğinin kanıtlanması amacıyla doğrulayıcı faktör analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu analize göre ölçeğin uyum indeksleri incelenmiştir. Ölçekten elde edilen t değerleri Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2: Doğrulayıcı Faktör Analizi t Değerleri Yol Haritası

Şekil 2’de doğrulayıcı faktör analizi sonrasında elde edilen t değerlerine yer verilmiştir. Şekilde alt boyutlar ve ölçek maddeleri arasında kırmızı renkte bir okun yer almadığı ve elde edilen t değerlerinin 9.26 ve 18.64 arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Birinci faktöre ait t değerlerinin 11.31 ve 17.24, ikinci faktöre ait t değerlerinin 9.26 ve 11.21, üçüncü faktöre ait t değerlerinin ise 12.25 ve 17.41 arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi ile ölçekteki maddelerin sahip oldukları yük değerleri de analiz edilmiştir. Yapılan analizlerden elde edilen madde yüklerine ilişkin yol haritasındaki veriler Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3: Doğrulayıcı Faktör Analizi Madde Yükleri Yol Haritası

Şekil 3'te doğrulatory faktör analizi sonrasında elde edilen madde yüklerine ait değerlere yer verilmiştir. Ölçekte yer alan madde yük değerlerinin 0.53 ile 0.87 aralığında değiştiği görülmektedir. Birinci faktöre ait madde yüklerinin 0.61 ve 0.83, ikinci faktöre ait madde yüklerinin 0.57 ve 0.63, üçüncü faktöre ait madde yüklerinin ise 0.64 ve 0.87 arasında değiştiği anlaşılmaktadır.

Analiz sonrası, DFA model uyum indeks değerleri (Seçer, 2015) incelenmiş, buna göre sonuçlar yorumlanmış, Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: DFA Model Uyum İndeks Değerleri

Uyum İndeksi	Sonuç	Yorum
χ^2 /sd	1.88	Mkemmek Uyum
NNFI	0.96	Mkemmek Uyum
IFI	0.96	Mkemmek Uyum
CFI	0.96	Mkemmek Uyum
GFI	0.91	Kabul Edilebilir Uyum
NFI	0.92	Kabul Edilebilir Uyum
AGFI	0.90	Mkemmek Uyum
RMSEA	0.054	Kabul Edilebilir Uyum
RMR	0.051	Mkemmek Uyum

Tablo 6'da görüldüğü üzere, analizlerden elde edilen uyum indeks değerlerinin mkemmek uyum ya da kabul edilebilir uyum gösterdiği anlaşılmaktadır. χ^2/df , NNFI, IFI, CFI, AGFI, RMR değerlerinin de mkemmek uyum içerisinde olduğu görülmektedir. RMSEA, GFI ve NFI değerlerinin ise kabul edilebilir bir model uyumunda olduğu görülmektedir.

Ölçeğin DFA sonucunda her bir maddenin çoklu korelasyonun karesi (R²) değeri hesaplanmış, Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: DFA oklu Korelasyon (R²) Değerleri

Madde No	R ²	Madde No	R ²
M1	0.68	M11	0.32
M2	0.53	M12	0.32
M3	0.37	M13	0.38
M4	0.39	M14	0.69
M5	0.59	M15	0.75
M6	0.59	M16	0.68
M7	0.65	M17	0.62
M8	0.52	M18	0.70
M9	0.39	M19	0.42
M10	0.29		

Tablo 7'de görüldüğü üzere, doğrulatory faktör analizlerinden elde edilen çoklu korelasyonun karesi (R²) değerlerinin 0.29 ve 0.75 arasında değiştiği görülmektedir.

Analiz sonrası, ölçek maddelerinin düzeltilmiş madde toplam korelasyon değerleri ve toplam puanlarına göre oluşturulan alt %27'lik ve üst %27'lik grupların madde ortalamalarına ait alt – st grupların ortalama, standart sapma, t ve p değerleri hesaplanmış, Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Alt-Üst Grup Ortalamaları Farkına Dayalı Madde Analizleri

Madde No	Grup	X	Sd	Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Değerleri	t-değeri	p																																																																																																																																																																																
M1	Üst%27	2.4621	.95758	.615	18.386	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000				M2	Üst%27	3.3034	.75759	.664	36.612	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M3	Üst%27	3.4690	.67757	.671	43.878	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M4	Üst%27	2.8138	1.05400	.548	20.722	.000	Alt %27	1.0000	.00000	Üst%27	2.8000	.91742	M5	Alt %27	1.0000	.00000	.600	23.626	.000	M6	Üst%27	2.6759	.92708	.560	21.767	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M7	Üst%27	2.8000	.99722	.556	21.735	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M8	Üst%27	3.0828	.90909	.525	27.588	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M9	Üst%27	3.8414	.75163	.653	45.521	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M10	Üst%27	3.7586	.77528	.616	42.847	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M11	Üst%27	3.8897	.80895	.576	43.014	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M12	Üst%27	3.4552	.70690	.691	41.822	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M13	Üst%27	3.4759	.70792	.680	42.114	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M14	Üst%27	2.4552	.84145	.537	20.824	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M15	Üst%27	2.4138	.82147	.443	20.724	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M16	Üst%27	2.9172	.99655	.556	23.167	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M17	Üst%27	2.4552	.79913	.521	21.927	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M18	Üst%27	2.5586	.91951	.654	20.417	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M19	Üst%27	2.7931	.94939	.520	22.743
M2	Üst%27	3.3034	.75759	.664	36.612	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000				M3	Üst%27	3.4690	.67757	.671	43.878	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M4	Üst%27	2.8138	1.05400	.548	20.722	.000	Alt %27	1.0000	.00000		Üst%27	2.8000	.91742				M5	Alt %27	1.0000	.00000	.600	23.626	.000	M6	Üst%27	2.6759	.92708	.560	21.767	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M7	Üst%27	2.8000	.99722	.556	21.735	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M8	Üst%27	3.0828	.90909	.525	27.588	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M9	Üst%27	3.8414	.75163	.653	45.521	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M10	Üst%27	3.7586	.77528	.616	42.847	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M11	Üst%27	3.8897	.80895	.576	43.014	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M12	Üst%27	3.4552	.70690	.691	41.822	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M13	Üst%27	3.4759	.70792	.680	42.114	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M14	Üst%27	2.4552	.84145	.537	20.824	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M15	Üst%27	2.4138	.82147	.443	20.724	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M16	Üst%27	2.9172	.99655	.556	23.167	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M17	Üst%27	2.4552	.79913	.521	21.927	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M18	Üst%27	2.5586	.91951	.654	20.417	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M19	Üst%27	2.7931	.94939	.520	22.743	.000	Alt %27	1.0000	.00000		
M3	Üst%27	3.4690	.67757	.671	43.878	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000				M4	Üst%27	2.8138	1.05400	.548	20.722	.000	Alt %27	1.0000	.00000		Üst%27	2.8000	.91742				M5	Alt %27	1.0000	.00000	.600	23.626	.000	M6	Üst%27	2.6759	.92708	.560	21.767	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M7	Üst%27	2.8000	.99722	.556	21.735	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M8	Üst%27	3.0828	.90909	.525	27.588	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M9	Üst%27	3.8414	.75163	.653	45.521	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M10	Üst%27	3.7586	.77528	.616	42.847	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M11	Üst%27	3.8897	.80895	.576	43.014	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M12	Üst%27	3.4552	.70690	.691	41.822	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M13	Üst%27	3.4759	.70792	.680	42.114	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M14	Üst%27	2.4552	.84145	.537	20.824	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M15	Üst%27	2.4138	.82147	.443	20.724	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M16	Üst%27	2.9172	.99655	.556	23.167	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M17	Üst%27	2.4552	.79913	.521	21.927	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M18	Üst%27	2.5586	.91951	.654	20.417	.000	Alt %27	1.0000	.00000	M19	Üst%27	2.7931	.94939	.520	22.743	.000	Alt %27	1.0000	.00000												
M4	Üst%27	2.8138	1.05400	.548	20.722	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
	Üst%27	2.8000	.91742																																																																																																																																																																																			
M5	Alt %27	1.0000	.00000	.600	23.626	.000																																																																																																																																																																																
M6	Üst%27	2.6759	.92708	.560	21.767	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M7	Üst%27	2.8000	.99722	.556	21.735	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M8	Üst%27	3.0828	.90909	.525	27.588	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M9	Üst%27	3.8414	.75163	.653	45.521	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M10	Üst%27	3.7586	.77528	.616	42.847	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M11	Üst%27	3.8897	.80895	.576	43.014	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M12	Üst%27	3.4552	.70690	.691	41.822	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M13	Üst%27	3.4759	.70792	.680	42.114	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M14	Üst%27	2.4552	.84145	.537	20.824	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M15	Üst%27	2.4138	.82147	.443	20.724	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M16	Üst%27	2.9172	.99655	.556	23.167	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M17	Üst%27	2.4552	.79913	.521	21.927	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M18	Üst%27	2.5586	.91951	.654	20.417	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			
M19	Üst%27	2.7931	.94939	.520	22.743	.000																																																																																																																																																																																
	Alt %27	1.0000	.00000																																																																																																																																																																																			

Tablo 8’de görüldügü üzere, analizlerden elde edilen alt %27 ve üst %27’lik grup grupların puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Ölçekte yer alan maddelerin düzeltilmiş madde toplam korelasyon değerlerinin 0.443 ve 0.691 arasında değiştiği görülmektedir.

2.2. Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum leğinin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Geliştirilen Covid-19 tutum leğinin güvenilir bir leme aracı olup olmadığının belirlenmesine ilişkin analiz bulgularına bu bölümde yer verilmiştir. Gerçekleştirilen AFA ve DFA analizleri sonrasında ortaya konan 19 maddelik yapının güvenirliğinin sağlanması açısından ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Analizi sonrasında, elde edilen her bir faktöre ve ölçeğe ait Cronbach alfa kat sayılarına ait değerler Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Faktörler ve ölçeğin Tamamına Ait Güvenirlik Katsayıları

Faktör No	Faktör Adları (Alt Boyutlar)	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Değerleri Katsayısı (α)
1. Faktör	Covid-19 Salgını Tedbiri	8	0.871
2. Faktör	Covid-19 Salgını Farkındalığı	5	0.928
3. Faktör	Covid-19 Salgını Bağışıklığı	6	0.813
Toplam	leğin Tamamı	19	0.917

Tablo 9’da görüldügü üzere, Cronbach alfa analizleri sonucunda ölçeğe ait iç tutarlılık katsayı 0.917 olarak bulunmuştur. Birinci faktöre ait Cronbach alfa değerlerinin 0.871, ikinci faktöre ait cronbach alfa değerlerinin 0.928, n faktöre ait Cronbach alfa değerinin ise 0.813 olduğu anlaşılmaktadır.

Ölçekte yer alan faktörler arasındaki ilişki ve bağımsızlık, Pearson korelasyon katsayısından yararlanılarak hesaplanmıştır. Pearson korelasyon katsayı değerleri Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Faktörler Arasında Bulunan Pearson Korelasyon Katsayı Değerleri

	Covid-19 Salgını Tedbiri	Covid-19 Salgını Farkındalığı	Covid-19 Salgını Bağışıklığı
Faktör-1	1	.402**	.665**
Faktör-2	.402**	1	.498**
Faktör-3	.665**	.498**	1

** $p < 0.01$

Tablo 10’da görüldügü üzere, ölçeğin alt faktörleri arasındaki ilişkinin $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı farklılığa sahip olduğu belirlenmiştir. Her bir faktörün birbirleriyle orta düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE TARTIşMA

Bu araştırmada, geçerli ve güvenilir bir Covid-19 salgınına yönelik tutum leği geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında katılımcılardan elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucunda, Covid-19 salgınına yönelik bireylerin tutumlarını ölçebilen geçerli ve güvenilir bir leme aracı ortaya konulmuştur. Alan yazında var olan makale ve bildiri alışmaları, Covid-19 salgınına yönelik olarak geliştirilen ve uyarlanan ölçekler ve yayınlanmış el kitapçıkları incelenmiştir. Derinlemesine bir inceleme sonrasında ölçek maddelerini içeren madde havuzu oluşturulmuştur. Covid-19 lek geliştirme çalışmalarında, ölçek ifadelerinin hazırlanması aşamasında alan yazından ve Covid-19 salgınına yönelik bilgilerden yararlanılan çok sayıda çalışmaya rastlanmıştır (Ahorsu vd., 2020:3; Durak Batığun ve Ertürk, 2020: 410; Bilgin, 2020: 241; iek vd., 2020: 343; Lee, 2020: 395; Pamuk, 2020: 3315). Gereklili alan yazın taraması sonrasında 35 maddeden oluşan bir taslak form oluşturulmuştur. Oluşturulan maddelerin kapsam geçerliliğinin sağlanması sürecinde uzman görüşünden yararlanılmıştır (Yeşilyurt ve apraz, 2018: 253; Yurdugül, 2005: 4). Bu noktada çalışma kapsamında uzmanın görüşünün alınmasıyla beraber,

ölçeğin kapsam geçerliliğinin sağlandığı belirtilebilmektedir. Uzman görüşü sonrasında taslak form 30 ifadeden oluşan bir madde havuzuna dönüştürülmüştür. Ölçeğin derecelendirilmesine karar verilirken, likert tipte olması ve 1'den 5'e kadar derecelendirilmesi uygun görülmüştür. Bayat (2014: 23), sosyal bilimlerde yapılan ölçek geliştirme çalışmalarında en sık ve etkili biçimde likert tipten yararlanıldığı sonucuna ulaşmaktadır. Dolayısıyla da mevcut çalışmada geliştirilen ölçeğin likert tipte olması gerektiğinin düşüncesini desteklemektedir. Uygulamaya hazır hale getirilen ölçek formuna gerekli bilgilerin yer aldığı yönerge eklenmiştir. Böylelikle ölçeğin katılımcılar tarafından anlaşılır ve açıklayıcı olması sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışma katılımcıları AFA analizi için 540; DFA analizi için 300 kişiden oluşmaktadır. DFA ve AFA sonuçlarının farklı örneklem ile de test edilmesi genel anlamda tavsiye edilen ve uygulanan bir yöntem olması (Doğan vd., 201: 377) gerekçesiyle, AFA ve DFA analizleri farklı örneklem grupları üzerinde uygulama yapılarak gerçekleştirilmiştir. Acar ve diğerleri (2015: 30), tarafından ölçek geliştirme çalışmalarının analiz edildiği araştırmada, ölçek geliştirme sürecinde 300 ve üzeri hedef grup büyüklüğüne uygulama yapıldığı ortaya konulmaktadır. Bu anlamda yapılan çalışmada hem açıklayıcı hem de doğrulayıcı analizlerinde yeterli düzeyde katılımcının var olduğunu belirtmek mümkündür. Öte yandan katılımcı nitelikleri dikkate alındığında, ergenlik döneminden yaşlılık dönemine kadar geniş yaş aralığında bir çalışma grubu mevcuttur. Geliştirilen ölçeğin, tüm yaş gruplarına uygun olması, hazırlanan ölçeğin öne çıkan bir niteliği olarak belirtilebilir.

Hedef kitleye uygulanan ölçek taslak formundan elde edilen veriler analiz edilirken açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinden yararlanılmıştır. Araştırmada ölçeğe ait açıklanan varyansın %40 değerinden fazla olması, varyans oranının yeterli düzeyde karşılandığının göstergesidir (Çokluk vd., 2010). Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya konan ölçek yapısının doğrulanabilmesi için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır ve bu analiz ile ortaya konan üç faktörlü yapı doğrulanmıştır. Faktör dağılımında kırmızı renkte bir ok ile karşı karşıya kalınmaması, ölçek maddelerinin uyumlu olduğunun bir göstergesidir (Seçer, 2015). Açıklayıcı faktör analizi sonrasında faktör yük değerlerinin 0.935 ile 0.520 arasında değiştiğinin ortaya konulması, ölçekte yer alan maddelerin çok iyi bir yük değerinde olduğunun göstergesi olarak ifade açıklanabilir. Yük değerlerinin DFA analizi sonrasında 0.53 ile 0.87 aralığında olduğu saptanmıştır. DFA analizleri sonrasında, AFA analizleriyle ortaya konan 3 faktörlü ve 19 maddelik bir yapının desteklendiği göstermektedir. Bu noktada hem açıklayıcı hem de doğrulayıcı faktör analizleriyle ölçek maddelerinin yapı geçerliliğini sağladığı ifade edilebilir. DFA analizinde incelenen uyum indekslerinin 0.90 ile 0.96 değerleri aralığında olması, her birinin mükemmel uyuma işaret ettiğinin göstergesi olarak belirtilebilmektedir. Ayrıca ölçek maddelerinin hesaplanan t değerlerinin anlamlı olması, maddelerin ölçmeyi istenilen veya istenilmeyen hedefler davranışları birbirinden ayırt edebildiği anlamı taşıdığı çıkarımı yapılabilmektedir.

Geliştirilen ölçeğin güvenilirlik değeri hesaplanırken, Cronbach alpha katsayısı hesaplamalarından faydalanılmıştır. Likert tipe sahip ölçeklerin güvenilirlik hesabında sıklıkla Cronbach alfa katsayısının tercih edilmesi sebebiyle ölçüm işlemi sonucunda elde edilen verilerin güvenilirliğinin hesaplanmasında Cronbach alfa katsayısına başvurulmuştur (Çakır, 2019: 67). Çum ve Koç (2013: 130), ölçek geliştirme çalışmalarında güvenilirlik belirleme aşamalarında en fazla Cronbach alpha yönteminin kullanıldığını ortaya koymuştur. Yine benzer biçimde mevcut çalışmada kullanılan güvenilirlik yönteminin uygun olduğu anlaşılmaktadır. Çalışma çerçevesinde çalışmanın Cronbach alfa değerinin 0.914 olarak hesaplanması, çok yüksek bir değerde olduğuna ve ölçekteki maddelerin birbiriyle tutarlı olduğuna işaret etmektedir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018: 19). Ayrıca her bir faktörün birbiriyle orta düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmesi, her bir faktörünün amacına uygun olduğuna işaret ettiği yorumu yapılabilmektedir.

Geliştirilen Covid-19 salgınına yönelik tutum ölçeğinin bireylere uygulanabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu yapılan tüm analizler ile belirlenmiştir. Ölçeğe ait genel bilgiler Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11: Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum Ölçeğine İlişkin Genel Bilgiler

Ölçek Adı	Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum Ölçeği
Ölçek Çeşidi	Geliştirme
Hedef Kitle	Tüm bireyler
Likert Tipi	5'li Likert
Madde Sayısı	19 Madde
Boyut	3 Boyutlu Yapı

Tablo 11 (devamı): Covid-19 Salgını Y6nelik Tutum 6l6eğine İlişkin Genel Bilgiler

G6venirlik Değeri (Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı)	0.914
6l6ekten Alınabilecek Puan Aralığı	En d6ř6k:19 En y6ksek:95

Tablo 11 incelendiğinde, 6l6eğin 3 fakt6rl6 19 maddeden oluşan 5’li likert tipte ve 0.914 Cronbach alpha iç tutarlık katsayısına sahip bir 6l6ek olduğu g6r6lmektedir. 6l6ekten alınabilecek en d6ř6k puan 19, en y6ksek 95’tir. G6venirlik ve geçerlilik değerleri hesaplanan 6l6eğin son haline Ek.1’de yer verilmiştir.

Araştırma kapsamında geçerliliği ve g6venirliliği test edilen ‘‘Covid-19 Salgınına Y6nelik Tutum 6l6eği’’, araştırmacılar tarafından farklı 6rneklemeler 6zerinde kullanılarak çalışmalar yapılabilir. Her yaştan 6rneklem 6zerinde uygulanıp, tutumlar belirlenerek, genel bir tutum erevesi oluşturulabilir. Covid-19 tutum d6zeylerinin farklı değişkenler 6zerindeki etkisi incelenebilir. Bireylerin Covid-19 salgınına y6nelik tutumlarının belirlenmesiyle beraber, katılımcılar ile g6r6şmeler yapılarak nitel veriler ile desteklenen çalışmaların geerleştirilebileceği d6ř6n6lmekte ve 6neri olarak sunulmaktadır.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu alışma için Yıldız Teknik 6niversitesi Akademik Etik Kurulu’ndan etik izin alınmıştır.
Kurul adı: Yıldız Teknik 6niversitesi
Etik Kurulu Karar Tarihi: 19.06.2020
Konu: Etik Kurul Kararı 2020/4
Belge Sayı Numarası: 73613421-604.01.02-E.2006190260

KAYNAKÇA

- Acar G6vendir, M. ve 6zer 6zkan, Y. (2015) T6rkiye’deki Eğitim Alanında Yayınlanan Bilimsel Dergilerde 6l6ek Geliştirme ve Uyarılama Konulu Makalelerin İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(52), 23-33.
- Ahmed, M. Z.; Ahmed, O.; Aibao, Z.; Hanbin, S.; Siyu, L. ve Ahmad, A. (2020). Epidemic of COVID-19 in China and Associated Psychological Problems. *Asian Journal of Psychiatry*, 0(51), 1-7.
- Ahorsu, D. K.; Lin, C. Y.; Imani, V.; Saffari, M.; Griffiths, M. D. ve Pakpour, A. H. (2020). The Fear of COVID-19 Scale: Development and İnitial Validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 0(0), 1-9.
- Alpago, H. ve Alpago, D. O. (2020). Korona Vir6s ve Sosyoekonomik Sonuçlar. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(8), 99-114.
- Altun, Y. (2020). Covid-19 Pandemisinde Kaygı Durumu ve Hijyen Davranışları. *STED/S6rekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 29(5), 312-317.
- Backer, J. A.; Klinkenberg, D. ve Wallinga, J. (2020). Incubation Period of 2019 Novel Coronavirus (2019-Ncov) Infections Among Travellers From Wuhan, China, (20–28 January 2020), *Eurosurveillance*, 25(5), 2000062.
- Bao, Y.; Sun, Y.; Meng, S.; Shi, J. ve Lu, L. (2020). 2019-nCoV Epidemic: Address Mental Health Care to Empower Society. *The Lancet*, 0(395), 10224; e37-e38.
- Bayat, B. (2015). Uygulamalı Sosyal Bilim Araştırmalarında 6l6me, 6l6ekler ve ‘‘Likert’’ 6l6ek Kurma Tekniği. *Gazi 6niversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak6ltesi Dergisi*, 16(3), 1-24.
- Biasutti, M. ve Frate, S. (2017). A Validity and Reliability Study of the Attitudes Toward Sustainable Development Scale. *Environmental Education Research*, 23(2), 214-230.
- Bilgin, O. (2020). Koronavir6s (Covid-19) Farkındalık 6l6eği Geliştirilmesi: Geçerlik ve G6venirlik alışması. *Turkish Studies*, 15(6), 237-245.
- Bryman, A. ve Cramer, D. (2001). *Quantitative Data Analysis With SPSS Release 10 For Windows*. London: Routledge.
- Budak, F. ve Korkmaz, ř. (2020). COVID-19 Pandemi S6recine Y6nelik Genel Bir Değerlendirme: T6rkiye 6rneği. *Sosyal Araştırmalar ve Y6netim Dergisi*, 0(1), 62-79.
- B6y6k6zt6rk, ř. (2019). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Cao, W.; Fang, Z.; Hou, G.; Han, M.; Xu, X.; Dong, J. ve Zheng, J. (2020). The Psychological Impact of The COVID-19 Epidemic on College Students in China. *Psychiatry Research*, 0(287), 112934.
- Carpenter, S. (2018). Ten Steps in Scale Development and Reporting: A Guide For Researchers. *Communication Methods and Measures*, 12(1), 25-44.
- Çakır, Y. (2019). İlköğretim Matematik Derslerinde Mobil Öğrenmenin Kullanımına İlişkin Öğrenci Tutumlarına Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Nesrin Özsoy), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçek, B.; Şahin, H. ve Erkal, S. (2020). Covid-19 Hijyen Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Turkish Studies*, 15(6), 339-350.
- Çiftçi, E. ve Çoksüer, F. (2020). Yeni Koronavirüs İnfeksiyonu: COVID-19. *Flora İnfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Dergisi*, 25(1), 9-18.
- Çokluk, Ö.; Şekercioğlu, G. ve Büyükoztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve Lirsal Uygulamaları*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Çüm, S. ve Koç, N. (2013). Türkiye’de Psikoloji ve Eğitim Bilimleri Dergilerinde Yayımlanan Ölçek Geliştirme ve Uyarlama Çalışmalarının İncelenmesi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 12(24), 115-135.
- Deveci, İ. (2018). Ortaokul Öğrencilerine Yönelik Fen Tabanlı Girişimcilik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 2(1), 1-15.
- Deveci, İ. ve Çepni, S. (2015). Development of Entrepreneurship Scale Towards Student Teachers: A Validity and Reliability Study Öğretmen Adaylarına Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Journal of Human Sciences*, 12(2), 92-112.
- DeVellis, R. (2016). *Scale Development: Theory and Applications: Theory and Application*. Thousand Okas, CA: Sage Publications.
- Doğan, N.; Soysal, S. ve Karaman, H. (2017). Aynı Örneklem Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizi Uygulanabilir Mi? (Editörler: Ö. Demirel ve S. Dinçer). *Küreselleşen Dünyada Eğitim İçinde* (s. 374-400). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Dökmeçi, A. H. ve Çavlan, B. (2020). Biyolojik Silah; Biyolojik Savaşlar, Pandemiler ve Covid-19. *International Journal on Mathematic, Engineering and Natural Science*, 0(16), 841-859.
- Durak Batıgün, A. ve Şenkal Ertürk, İ. (2020). Çok Boyutlu COVID-19 Ölçeği Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Nesne Dergisi*, 8(18), 406-421.
- Erdoğdu, Y.; Koçoğlu, F. ve Sevim, C. (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Anksiyete ile Umutsuzluk Düzeylerinin Psikososyal ve Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(Ek 1), 24-37.
- Gök, A.; Turan, S. ve Oyman, N. (2011). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Bilişim Teknolojilerini Kullanma Durumlarına İlişkin Görüşleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(3), 59-66.
- İlhan, N.; Şekerci, A. R.; Sözbilir, M. ve Yıldırım, A. (2013). Eğitim Araştırmalarına Yönelik Öğretmen Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(8), 31-57.
- Kalkan Uğurlu, Y. K., Durgun, H.; Nemutlu, E. ve Kurd, O. (2020). COVID-19 Salgını Sırasında Bireylerin Sosyal El Yıkama Bilgi ve Tutumunun Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Journal of Contemporary Medicine*, 10(4), 617-624
- Karataş, Z. (2020). Covid-19 Pandemisinin Değişimi, Değişim ve Güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-17.
- Karcioğlu, Ö. (2020) What is Coronaviruses, and How Can We Protect Ourselves? *Anka Tıp Dergisi*, 2(1), 66-71.
- Lee, S. A. (2020). Coronavirus Anxiety Scale: A Brief Mental Health Screener for COVID-19 Related Anxiety. *Death Studies*, 44(7), 393-401.
- Liu, Y.; Gayle, A. A.; Wilder-Smith, A. ve Rocklöv, J. (2020). The Reproductive Number Of COVID-19 is Higher Compared To SARS Coronavirus. *Journal of Travel Medicine*, 27(2), 1-4.
- Mamun, M. A ve Griffiths, M. D. (2020). Covid-19 Korkusu ve Yabancı Düşmanlığı Nedeniyle Bangladeş’teki İlk Covid-19 İntihar Vakası: Olası İntiharı Önleme Stratejileri. *Asian Journal of Psychiatry / Asya Psikiyatri Dergisi*, 0(51), 102073; 1-2.
- Muslu, M. ve Ersü, D. Ö. (2020). Yeni Koronavirüs (SARS-CoV-2/COVID-19) Pandemisi Sırasında Beslenme Tedavisi ve Önemi. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 48(1), 73-82.

- Okur, İ. ve Demirel, . F. (2020). COVID-19 ve Psikiyatrik Bozukluklar. *Medical Research Reports*, 3(1), 86-99.
- zkoak, V.; Koç, F. ve Gültekin, T. (2020). Pandemilere Antropolojik Bakış: Koronavirüs (Covid-19) rneği. *Electronic Turkish Studies*, 15(2), 1183-1195.
- Pamuk, M. (2021). Kovid 19 ile İlgili Gelişmeleri Kaçırma Korkusu leğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik alışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi zel Sayısı), 3310-3338.
- Rahimi, F. ve Abadi, A.T.B. (2020). Covid-19 Salgınıyla Mücadele. *Tıbbi Araştırma Arşivleri*, 51(5), 468-470.
- Sağlık Bakanlığı (2020). Covid-19 (Sars-CoV-2 Enfeksiyonu) Rehberi. https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/COVID-19_Rehberi.pdf adresinden 15.04.2021 tarihinde erişildi.
- Seçer, İ. (2015). *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. (2018). *Tutumların llmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Til, A. (2020). Yeni Koronavirüs Hastalığı Hakkında Bilinmesi Gerekenler. *Ayrıntı Dergisi*, 8(85), 53-57.
- Tunç, A. .; Zorba, E. ve ingz, Y. E. (2020). Covid 19 Salgını Döneminde Egzersizin Yaşam Kalitesine Etkisi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 127-135.
- TÜBİTAK (2021). <https://covid19.tubitak.gov.tr/dunyada-durum> adresinden 19.04.2021 tarihinde erişildi.
- TÜBİTAK (2021). <https://covid19.tubitak.gov.tr/turkiyede-durum> adresinden 19.04.2021 tarihinde erişildi.
- nal, E., zdemir, A. ve Yüksek Kaan, C. (2020). Covid-19 Pandemisinin Hemşirelik ğrencilerinin Beslenme ve Hijyen Alışkanlıklarına Etkisi. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 46(3), 305-311.
- Wu, D.; Wu, T.; Liu, Q. ve Yang, Z. (2020). The SARS-CoV-2 Outbreak: What We Know. *International Journal of Infectious Diseases*, 0(94), 44-48.
- Xiao, C. (2020). A Novel Approach Of Consultation On 2019 Novel Coronavirus (COVID-19)-Related Psychological and Mental Problems: Structured Letter Therapy. *Psychiatry Investigation*, 17(2), 175-176.
- Yamamoto, G. T. ve Altun, D. (2020). Koronavirüs ve evrimii (Online) Eğitimin nlenemeyen Yükselişi. *niversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Yeşilyurt, S. ve apraz, C. (2018). Ölçek Geliştirme alışmalarında Kullanılan Kapsam Geçerliği İçin Bir Yol Haritası. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 251-264.
- Yıldız, D. ve Uzunsakal, E. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler zerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.
- Yurdugül, H. (2005). Ölçek Geliştirme alışmalarında Kapsam Geçerliği İçin Kapsam Geçerlik İndekslerinin Kullanılması. (Editör: Hüseyin Kıran). *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Kongre Kitabı*, 1 İçinde (s. 771-774). Ankara: TUBİTAK Yayınları.

EK 1: Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum Ölçeği**COVID-19 SALGININA YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ**

Bu ölçeğin amacı ülkemizde ve tüm dünyada birçok ülkede görülen Covid-19 (coronavirus) Salgınına (pandemisine) karşı tutumlarınızı ölçmektir. Ölçek toplamda 19 soru içermekte olup, ölçeğin toplam tamamlanma süresi ortalama olarak 20 dakikadır. Sorulan sorulara içtenlikle vereceğiniz cevaplar, elde edilecek verilerin başarılı bir şekilde değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Gönüllü katılımınız için araştırmacılar olarak teşekkür ederiz.

COVID-19 SALGININA YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ	1. Kesinlikle Katılıyorum	2. Katılıyorum	3. Kararsızım	4. Katılmıyorum	5. Kesinlikle Katılmıyorum
1. Covid-19'a karşı el yıkama konusunda hassas davranırım.					
2. Covid-19'a karşı maske kullanımını önemserim.					
3. Türkiye'de Covid-19'un yayılmasına yurtdışından gelenlerin neden olduğunu düşünürüm.					
4. Covid-19 salgının artış seviyesinin kontrol altına alınması için katı tedbirler getirilmesi gerektiğini düşünürüm.					
5. Covid-19'a karşı diğer insanlar ile aramdaki sosyal mesafeyi (fiziki mesafeyi) korumaya özen gösteririm.					
6. Covid-19'un yayılmaması için öksürdüğümde ağzımı mutlaka kapatmam gerektiğini bilirim.					
7. Covid-19 salgının boyutunu sınırlı tutabilmek için yetkililerin belirledikleri kurallara aynen uyarım.					
8. Kendi karantinamı kendim oluşturabilirim.					
9. Covid-19'a karşı güçlü olabilmek için uyku düzenime özen gösteririm.					
10. Türkiye'de Covid-19'un yayılmasının tüm tedbirlere rağmen önlenemez olduğunu düşünürüm.					
11. Bağışıklık sistemimin, Covid-19 hastalığını hafif semptomlar ile atlatabilecek seviyede olduğuna inanırım.					
12. Covid-19'un olumsuz etkilerine karşı bazı özel gıdaların etkili olduğunu düşünürüm.					
13. Covid-19'un olumsuz etkilerine karşı doğru beslenmenin etkili olduğunu düşünürüm.					
14. Elimden geldiğince Covid-19 hakkında bilgi sahibi olmaya çalışırım.					
15. Covid-19 hakkında bilgilenmem hem kendimi hem de çevremdekileri korumamda bana yardımcı olur.					
16. Covid-19'un nasıl bulaştığı hakkında fikir sahibiyim.					
17. Covid-19 salgınında kendimden yaşça büyük olanların sağlığını önemserim.					
18. Covid-19'un bulaşmaması için elimden gelen tedbiri alırım.					
19. Türkiye'de Covid-19'un yayılmasında vatandaş olarak bizim kurallara uymamızın etkili olduğunu düşünürüm.					

EK 2: Covid-19 Salgınına Yönelik Tutum leğinin Taslak Formu

COVID-19 SALGININA YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ TASLAK FORMU	1.Kesinlikle Katlıyorum	2.Katlıyorum	3.Kararsızım	4.Katılmıyorum	5.Aksessizlikle Katılmıyorum
1. Covid-19'a karşı el yıkama konusunda hassas davranırım.					
2. Covid-19'a karşı maske kullanımını önemserim.					
3. Türkiye'de Covid-19'un yayılmasına yurtdışından gelenlerin neden olduğunu düşünürüm.					
4. Covid-19 salgının artış seviyesinin kontrol altına alınması için bazı tedbirler getirilmesi gerektiğini düşünürüm.					
5. Covid-19'a karşı diğer insanlar ile aramdaki sosyal mesafeyi (fiziki mesafeyi) korumaya zen gösteririm.					
6. Covid-19'un yayılmaması için ksrldğmde ağzımı mutlaka kapatmam gerektiğini bilirim.					
7. Covid-19 salgının boyutunu azaltabilmek için yetkililerin belirledikleri kurallara aynen uyarım.					
8. Kendi karantinamı kendim oluşturabilirim.					
9. Covid-19'a karşı güçlü olabilmek için uyku düzenime zen gösteririm.					
10. Türkiye'de Covid-19'un yayılmasının tüm tedbirlere rağmen önlenemez olduğunu düşünürüm.					
11. Bağışıklık sistemimin, Covid-19 hastalığını hafif semptomlar ile atlabilecek seviyede olduğuna inanırım.					
12. Diğer lkelerde Covid-19 salgının daha aktif tedbirler ile yönetildiğini düşünüyorum					
13. İnsanların sorumsuzlukları yüzünden salgın hızının gün geçtikte artacağını düşünüyorum					
14. Covid-19'un olumsuz etkilerine karşı bazı özel gıdaların etkili olduğunu düşünürüm.					
15. Covid-19 hastalığının mevsimsel gripten farklı olduğuna inanmıyorum.					
16. Covid-19 hastalığına yakalanma korkusu yaşarım.					
17. Covid-19 salgınına karşı tedbir olarak ev dışına yalnızca ihtiyaç olunca ıkarım.					
18. Ev dışında çıktığımda, kendimi Covid-19 salgınından korunma yollarını bilirim.					
19. Alışveriş sonrasında aldığım malzemeleri sabunla yıkadıktan sonra yerleştiririm.					
20. Covid-19 salgınına karşı tedbir olarak ev dışına yalnızca ihtiyaç olunca ıkarım.					
21. Ev dışında çıktığımda, kendimi Covid-19 salgınından korunma yollarını bilirim.					
22. Evim dışında yemek yerken Covid-19'un bulaşma ihtimalinden endişe duyarım					
23. Covid-19 salgınına karşı tedbir olarak ev dışına yalnızca ihtiyaç olunca çıkarım.					
24. lkemin Covid-19 salgınını kısa sürede atlabileceğine inanıyorum.					
25. Hastalandığımda vcudumunun gösterdiği belirtinin Covid-19					

salgını belirtisi olup olmadığını anlayabilirim.					
26. Alışveriş merkezlerine Covid-19 bulaşma ihtimali nedeni ile gitmem.					
27. Covid-19'un olumsuz etkilerine karşı doğru beslenmenin etkili olduğunu düşünürüm.					
28. Elimden geldiğince Covid-19 hakkında bilgi sahibi olmaya çalışırım.					
29. Covid-19 hakkında bilgilenmem hem kendimi hem de çevremdekileri korumamda bana yardımcı olur.					
30. Covid-19'un bulaşması hakkında fikir sahibiyim.					
31. Covid-19 salgınında kendimden yaşça büyük olanların sağlığını önemserim.					
32. Covid-19'un bulaşmaması için elimden gelen tedbiri alırım.					
33. Türkiye'de Covid-19'un yayılmasında vatandaş olarak bizim kurallara uymamızın etkili olduğunu düşünürüm.					
34. Türkiye'de Covid-19 hastalığının yayılmasına, yurtdışından gelen turistlerin neden olduğunu düşünüyorum.					
35. Hangi tedbir gelirse gelsin Covid-19 salgını kaçınılmazdır.					

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 5 - Number: 18, p. 21-41, Winter 2021

Ortaokul Matematik Öğretmeni Adaylarının Matematik ve Matematik Öğretmeni Algıları: Metaforik Bir Yaklaşım** *The Perceptions of Pre-Service Middle School Mathematics Teachers Regarding Mathematics and Mathematics Teacher: A Metaphorical Approach*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.940207>

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Article Arrival Date
20.05.2021

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted Date
17.12.2021

Makale Yayın Tarihi / Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Doç. Dr. Yasemin Katrancı
Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi
Bölümü,

yasemin.katranci@kocaeli.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-0916-2407>

Arş. Gör. Büşra Kırıl
İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri
Eğitimi Bölümü,

busrakiral@aydin.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-5816-6183>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışmada 2020 yılı öncesi verileri kullanılmıştır. Makale, dergiye 2021 yılında gönderilmiştir. Bu sebeple geçmişe yönelik Etik Kurul Onayı alınmamış ve bu durum makale içinde ULAKBİM TR DİZİN kararına uygun şekilde "Etik Kurul Onay Bilgileri" bölümünde açıklanmıştır.

* Bu çalışma, "14. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi (UFBMEK2021)"nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Öz

Bu çalışmada ortaokul matematik öğretmeni adaylarının matematik ve matematik öğretmeni kavramlarına yönelik algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda bilgi ve duyular arasında köprü görevi gören metaforların kullanılmasına karar verilmiştir. Araştırma betimsel nitelikte olup, katılımcılar uygun örneklemeye göre belirlenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın çalışma grubu 59 ortaokul matematik öğretmeni adayından oluşmaktadır. Araştırmanın verileri; "Matematik, gibidir; çünkü" ve "Matematik öğretmeni, gibidir; çünkü" cümlelerinin katılımcılar tarafından tamamlanması ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde ve yorumlanmasında; i) adlandırma, ii) eleme, iii) kategori ve iv) geçerlik-güvenirlilik sağlama aşamaları takip edilmiştir. Sonuç olarak matematik, en çok bina, puzzle ve su metaforları ile ifade edilmiştir. Bu metaforlar, ortaokul matematik öğretmeni adaylarının matematiği; "evrendeki parçaları birleştirerek ihtiyacımız olan yapıları inşa etmek" olarak algıladıklarını ortaya koymuştur. Matematik öğretmeni kavramı ise en çok bahçıvan, pusula ve güneş metaforları ile belirtilmiştir. Bu metaforlar, ortaokul matematik öğretmeni adaylarının matematik öğretmenini; "öğrencilerini iyi bir şekilde tanıyarak öğretim yapan ve onları aydınlatan bir yol gösterici" olarak algıladıklarını göstermiştir. Matematiğin temellerinin ilkökul yıllarında atıldığı göz önüne alındığında, bu çalışmaya benzer bir çalışmanın sınıf öğretmeni adayları ile gerçekleştirilmesi ve onların bu kavramlara yönelik algılarının ortaya konması önerilmektedir. Böylece eğer var ise olumsuz algıları ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılabilir. Ayrıca öğrencilerin matematiği ve matematik öğretmenini algılayış biçimleri ilkökuldan itibaren araştırılarak matematiğe yönelik bakış açıları belirlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Metafor, Matematik, Matematik Öğretmeni, Öğretmen Adayı

Abstract

In this study, it was aimed to determine the perceptions of pre-service middle school mathematics teachers regarding mathematics and mathematics teacher. In order to achieve this goal, it was decided to use metaphors that act as a bridge between knowledge and senses. Participants in this descriptive study were determined according to convenience sampling. In this context, 59 pre-service middle school mathematics teachers participated in the study. Data for the study was collected by using these two sentences; "Maths is like,; because" and "Mathematics teacher is like,; because" The data was obtained by filling out the sentences by the pre-service teachers. In the analysis and interpretation of the data; i) naming, ii) elimination, iii) category, and iv) validity-reliability stages were followed. As a result, mathematics is mostly expressed with the metaphors of building, puzzle, and water. These metaphors show that mathematics is defined as "building the structures we need by combining the parts in the universe" by pre-service teachers. The concept of mathematics teacher was mostly stated with the metaphors of gardener, compass, and sun. These metaphors express that mathematics teacher is defined as "a guide who teaches by knowing their students well and enlightens them" by pre-service teachers. Considering that the foundations of mathematics were laid in the primary school years, it could be suggested that a study similar to this study should be carried out with pre-service classroom teachers and their perceptions of these concepts should be revealed. Thus, efforts could be made to eliminate negative perceptions, if any. In addition, students' perception of mathematics and mathematics teacher could be investigated starting from primary school and their perspective towards mathematics could be revealed.

Keywords: Metaphor, Mathematics, Mathematics Teacher, Pre-service Teacher

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Katrancı, Y. ve Kırıl, B. (2021). Ortaokul Matematik Öğretmeni Adaylarının Matematik ve Matematik Öğretmeni Algıları: Metaforik Bir Yaklaşım. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 21-41.

GİRİŞ

Matematik her şeydedir, matematiksiz hayat olmaz, matematik hayatımızın her alanında gibidir. Çeşitli söylemler yaygın olsa da matematiğin aslında ne ifade ettiği merak edilmektedir. Bu meraktan yola çıkılarak matematiğin ne olduğu sorusunun cevabı araştırıldığında; cebir, aritmetik ve geometri gibi sayı ve ölçü temeline dayanan, niceliklerin özelliklerini inceleyen bilimlerin ortak adıdır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2021a) şeklinde bir cevap ile karşılaşmaktadır. Bunun yanı sıra Umay (2002) matematiği, tanımlanması en zor kavramlardan biri olarak ifade etmektedir. Bunun nedenini de matematiğin ele avuca sığmaz yapısının yanı sıra herkes tarafından biraz çekinilen bir tarafının olması olarak görmektedir. Matematiği tanımlamanın sadece onun belli özelliklerini sıralamak olduğunu da belirtmektedir. Halmos (1980) ise matematik gerçekten ne içermektedir: Aksiyomlar mı, teoremler mi, kanıtlar mı, yoksa kavramlar mı şeklinde sormuş ve matematiğin elbette bunlarsız var olamayacağını belirtmiştir. TDK (2021a) tarafından verilen tanım incelendiğinde de bu durum göze çarpmaktadır.

Matematik, sayısal alanlar için temeldir ve ülkelerin bu alanda yetişmiş işgücünü doğrudan etkileyen bir bilim olarak görülmektedir. Bu sebeple de ülkeler matematik alanında iyi yetişmiş bireylere ihtiyaç duymaktadır. Ne var ki soyut yapısıyla matematik dersinde öğrenciler bir hayli zorlanmaktadır (Dede ve Argün, 2004). Bununla birlikte öğrenciler matematiği, ilkokuldan üniversiteye kadar sıkıcı, zor ve sevilmeyen bir ders olarak değerlendirmektedirler (Uçar, Pişkin, Akkaş ve Taşçı, 2010; Yetim-Karaca ve Ada, 2018). Öğrencilerin bu düşüncelerini etkileyen etmenler göz önüne alındığında ise öğretmenlerin bu faktörler arasında önemli bir yer teşkil ettiği göze çarpmaktadır. Öğrencilerin matematiğe karşı inançları, duyguları, olumlu ve olumsuz tutumlarının, onların matematik öğretmenleri tarafından etkilendiği de bilinmektedir (Akdemir, 2006; Çekici ve Yıldırım, 2011; Uçar vd. 2010).

Herhangi bir şeye karşı negatif tutuma veya algıya sahip olunması, onu olumsuz olarak aktarmayı içermektedir. Nitekim Çalışıcı ve Özçakır-Sümen (2019), matematiği sevmeyen bir öğretmenin, öğrencilerine onu sevdirmesinin düşünülmemeyeceğini belirtmiş ve ondan matematikte başarılı öğrenciler yetiştirmesinin beklenemeyeceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin matematik ile ilgili algılarını öğretmenlerin büyük oranda etkilediğini ve öğrencilerin matematiğe yönelik olumlu algılara sahip olabilmeleri için ilk olarak öğretmenlerin olumlu algılara sahip olmaları gerektiğini eklemiştir. Matematik öğretmenleri, öğrenciler üzerindeki bu etkilerin farkında olarak öğrencilerin matematiğe karşı olumlu düşünce ve tutumlara sahip olmaları için çabalamalıdır (Şahin, 2013; Uçar vd. 2010). Bu çabanın oluşabilmesi için ilk olarak matematik öğretmenlerinin ne tür algı veya düşüncelere sahip olduklarının belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu belirlemeye de henüz mesleğe başlamadan, öğretmen adayı iken başlanılmasının eğer var ise olumsuz algıların ortadan kaldırılmasında önemli olacağı ön görülmektedir. Çünkü var olan olumsuz algıların mesleğe başlamadan ortadan kaldırılması için çalışmalar yapılabileceği gibi bu olumsuz algı ve düşüncelerin kaynakları da araştırılabilir. Ayrıca olumsuzlukların da aktararak devam etmesinin önüne geçilmiş olunacağı düşünülmektedir. Öyle ki Noyes (2004) tarafından da öğretmen adayları ve öğretmenlerin, algı, tutum, inanç ve eğilim gibi özelliklerinin belirlenmesi, öğretmen eğitimi çalışmalarının temel amaçlarından biri olarak görülmekte ve öğretmenlerin profesyonel gelişimlerine yardımcı olunması açısından önemli olarak değerlendirilmektedir.

Bu algı ve düşüncelerin ortaya çıkarılmasının bir yolu metaforları kullanmak olarak görülebilir. Yılmaz, Göçen ve Yılmaz (2013) da çalışmalarında metaforların, öğretmen adaylarının mesleklerine yönelik algılarını açığa çıkarmada, anlamada ve açıklamada güçlü birer araştırma aracı olarak kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. İnsan anlayışının bir şekli veya sadece bir söz biçimi olmayıp aynı zamanda bir düşünce figürü olan metaforlar, deneyimlerin boyutlarını tutarlı kılan ve vurgulayan yapıları gelecekteki eylemlerimiz için kılavuzluk edebilirler (Lakoff ve Johnson, 2005). Metafor, mecaz (TDK, 2021b) olarak belirtilmektedir. Forcenville (2002) ise metaforu, kişinin bir olgu veya kavramı algıladığı şekilde, benzetmelerle ifade etmesi olarak açıklamaktadır. Aristo'ya (2008) göre ise bir kelimenin özel anlamının yanı sıra başka bir anlamının verilmesidir. Saban (2004) metaforları, olayların oluş ve işleyiş

süreci ile ilgili düşüncelerimizi yapılandırarak yönlendiren güçlü zihinsel araçlar olarak belirtmektedir. Ayrıca metaforların, iki şey arasında karşılaştırma yapılmasına, bu iki şey arasındaki benzerliklerin ortaya konmasına veya bir şeyin başka bir şey yerine konarak açıklanmasına yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Metaforlar; soyut kavramların nasıl algılandığını ortaya koymaya yarayan somut kavramlar olup soyut özelliklerin bilinen diğer şeylerle açıklanmasıdır (Perry ve Cooper, 2001; Şahin, 2013). Yılmaz ve Altıntaş (2018) da soyut kavramların somutlaştırılmasında metaforların son derece önemli olduğuna odaklanmaktadırlar. Bu durumu Çelik ve Çakır (2015), bilinçli veya bilinçsiz olarak öğretmenlerin, soyut kavramları ifade etmede metaforları kullandığını belirterek açıklamaktadırlar. Bu araştırmada da soyut bir kavram olan matematik, matematik öğretmeni adaylarına göre ele alınmıştır. Bu yönüyle de araştırmada metaforların kullanımı uygun bulunmuştur.

İlgili alan yazında, ortaokul matematik öğretmeni adaylarının (OMÖA) “matematik öğretmeni” (Demirkol ve Ergin, 2017; Güler, Öçal ve Akgün, 2011) ve “matematik” kavramına yönelik (Çalışıcı ve Özçakır-Sümen, 2019; Demirkol ve Ergin, 2017; Erdoğan, Yazlık ve Erdik, 2014; Evren-Yapıcıoğlu ve Korkmaz, 2019; Güner, 2013) algılarını inceleyen araştırmalar yer almaktadır. Örneğin; Demirkol ve Ergin (2017) çalışmalarında, matematik öğretmenliği kavramına ilişkin en çok anne, ağaç ve güneş metaforlarının üretildiği sonucuna ulaşmış ve üretilen metaforların yol gösterici, annelik, yetiştirmek, bilgilendirici ve kabus olmak üzere beş farklı kategoride toplandığını ortaya koymuşlardır. Güler, Öçal ve Akgün (2011) ise çalışmalarında matematik öğretmeni ile ilgili en çok ressam, su, basketbol koçu ve ansiklopedi metaforlarının üretildiğini saptamışlardır. Bunlarla birlikte Çalışıcı ve Özçakır-Sümen (2019) öğretmen adaylarının matematiği en çok hayat ve bulmaca metaforları ile temsil ettiklerini belirlemişlerdir. Demirkol ve Ergin (2017) de matematiğin hayat, bulmaca ve su metaforları ile ifade edildiği ve katılımcıların genel olarak olumlu bir algıya sahip oldukları ve üretilen metaforların ise bağlamsal, sistematik, ihtiyaç, nesne, sembolik sistem ve hayat olmak üzere altı farklı kategoride toplandığı sonuçlarına ulaşmışlardır. Erdoğan, Yazlık ve Erdik (2014) ise matematiğin su, bulmaca, okyanus, deniz ve puzzle metaforları ile ortaya konduğu sonucuna ulaşırken bu metaforların 14 farklı kavramsal kategori altında toplandığını belirlemişlerdir. Evren-Yapıcıoğlu ve Korkmaz (2019) ise matematik kavramına yönelik en çok hayat, güneş ve evren metaforlarının üretildiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca matematiğe yönelik farklı kavramsal kategorilerin meydana geldiği sonucuna ulaşmışlardır. Bu kategoriler; karmaşık ve anlaşılmasız matematik, duruma göre değişen matematik, çaba gerektiren matematik, olumlu duygular uyandıran matematik, sonsuz matematik, hayat/yaşam ile ilişkili matematik, aşamalılık/sistematiklik içeren matematik, korkutucu matematik, evrenin temeli matematik, belirsiz matematik, sayılar ile ilgilenen matematik, süreç olarak matematik ve temellerini doğadan alan matematik şeklindedir. Güner (2013) ise bulmaca, oyun ve hayat metaforlarının üretildiğini belirleyerek matematik öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğunun matematiğin hayatın kendisi olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte matematiğin; matematik hayatın kendisidir, matematik zevkli bir uğraştır, matematik hayatı kolaylaştırır ve matematik hayatı zorlaştırır kategorileri altında ele alındığını belirlemiştir.

Bunların yanı sıra hem ilköğretim hem de ortaöğretim matematik öğretmeni adaylarının, “matematik” kavramına yönelik algılarının da (Çalışıcı ve Özçakır-Sümen, 2019; Güler, Akgün, Öçal ve Doruk, 2012) incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Çalışıcı ve Özçakır-Sümen (2019) ilköğretim ve ortaöğretim matematik öğretmeni adayları ile birlikte çalışmışlar ve adayların matematik ile ilgili 80 metafor ürettikleri, bu metaforların da 11 kavramsal kategori altında toplandığı sonucuna ulaşmışlardır. Sonuçta; adayların matematiği günlük hayatta ihtiyaç duyulan, uğraşmaktan zevk alınan ve emek gerektiren bir alan olarak gördükleri tespit edilmiştir. Güler vd. (2012) ise matematiği ifade etmek için en çok tekrarlanan metaforların hayat, bulmaca ile su olduğunu belirlemiş ve matematiğin hayatın değişmez bir parçası olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca öğretmen adayları tarafından matematiğin, yol gösterici, gereksinim, bakış açısı, sonsuzluk ve hayatın kendisi kavramsal kategorileriyle açıklandığı sonucunu elde etmişlerdir.

Matematik öğretmeni adaylarının matematiğe yönelik tutumları ile metafor algılarının da araştırıldığı (Brady ve Winn, 2014; Kuzu, Kuzu ve Sıvacı, 2018) görülmüştür. Brady ve Winn (2014), matematiğin genel olarak yapı, yetenek, araç, puzzle, oyun ve spor metaforları ile ifade edildiği sonucunu elde etmişlerdir. Ayrıca matematik ile ilgili üç farklı kavramsal kategori (duygusal eğilim, matematik vizyonu ve algılanan yetkinlik) ve bunların alt kategorilerine ulaşmışlardır. Kuzu vd. (2018) ise çalışmalarında, öğretmen adayları tarafından matematiğin temel ihtiyaç olarak algılandığını saptamışlardır. Ayrıca matematik kavramına yönelik metaforların; temel ihtiyaç, duygu, eğlence ve sorun şeklinde dört farklı kavramsal kategoriye ayrıldığı sonucuna varmışlardır.

Alan yazında ayrıca matematik öğretmeni ve adaylarının, öğretmen kavramına yönelik algılarının metaforlar aracılığıyla incelendiği çalışmalara da (Oksanen, Portaankorva-Koivisto ve Hannula, 2014; Yılmaz, Göçen ve Yılmaz, 2013) rastlanmıştır. Örneğin Oksanen vd. (2014) öğretmen adayları tarafından en sık kendine referans eden metaforunu, öğretmenler tarafından ise didaktik metaforunun üretildiğini ortaya koymuşlardır. Üretilen metaforların ise beş farklı kategoride yer aldığını belirtmişlerdir. Yılmaz vd. (2013) ise adayların öğretmen kavramını anne-baba, aile, rehber, bahçıvan, ışık ve çoban gibi metaforlar ile açıkladığını ve bu metaforların ise şekillendirici, bilgi kaynağı, yol gösterici, esnek, statüsüz, model ve kutsal bir iş yapan öğretmen kavramsal kategorileri altında toplandığını sonucuna ulaşmışlardır.

Noyes (2006) ise çalışmasında matematik öğretmeni adaylarının, matematik ve matematik öğrenme-öğretme ile ilgili inançlarını metaforlar aracılığıyla incelemiştir. Ayrıca matematiğin; yapı, seyahat, araç takımı ve dil olmak üzere dört ana metafor ile ifade edildiğini ortaya çıkarmıştır. Çırak-Kurt ve Yıldırım (2020) matematik öğretmeni adayları ve mesleğe yeni başlamış öğretmenler ile yaptıkları çalışmalarında, katılımcıların öğrenci, matematik öğretim programı, matematik öğretmek ve öğretmenlik kavramlarına yönelik algılarını, metaforlar aracılığıyla ortaya koymayı amaçlamışlardır. Bu bağlamda öğretmen adayları tarafından matematik öğretmek ile ilgili üretilen metaforların; kılavuzluk, verimliliği sağlama, düşünmeyi öğretme, merak uyandırma, ustalık isteyen bir süreç, anlamlandırmayı sağlama ve birikimli süreç kategorileri altında toplandığı sonucu elde edilmiştir.

Şahin (2013) yaptığı çalışmada, matematik ve matematik öğretmeni kavramlarını bir arada ele almasına karşın, çalışmasını ne ortaokul ne de lise matematik öğretmeni adayları ile gerçekleştirmemiştir. Çalışmaya fen ve teknoloji, sınıf, okul öncesi, Almanca, İngilizce, Türkçe, resim ve sosyal bilgiler öğretmeni olacak adaylar katılmışlardır. Bu çalışmada, matematik kavramının zekâ, zevkli, gerekli, yetenek, zor ve başarı metaforlarıyla ilişkilendirildiğini; matematik öğretmeni kavramının ise bilgili ve otoriter metaforlarıyla ilişkilendirildiğini belirlemiştir. Her iki kavramın bir arada ele alındığı diğer bir araştırma ise pedagojik formasyon sertifika programına katılan öğretmen adayları ile yürütülmüştür. Bu çalışmanın katılımcılarının matematik ve matematik öğretmeni kavramlarına yönelik daha çok olumsuz metaforlar ürettikleri sonucuna erişilmiştir (Taşpınar-Şener, Ünal ve Aydın, 2016).

Oysa matematik dersi ilk defa ortaokul düzeyinde bağımsız bir ders olarak tek bir öğretmen tarafından öğretilmeye başlanmaktadır. Bu sebeple de ilk defa bağımsız bir ders olarak öğretimini yapacak olan ortaokul matematik öğretmeni adaylarının hem matematik hem de matematik öğretmeni kavramlarına yönelik algılarının incelenmesinin alan araştırmalarına ışık tutacağı ön görülmektedir. Nitekim Demirkol ve Ergin (2017) çalışmalarında her iki kavrama yönelik algıları hem ortaokul matematik öğretmeni adayları hem de pedagojik formasyon sertifika programına katılan öğretmen adayları bağlamında incelemişlerdir. Gerçekleştirilen araştırma, literatürdeki bu çalışma ile paralellik göstermesine karşın, farklı bir grup ile çalışılmış olması sebebiyle matematik ve matematik öğretmenine yönelik ortaokul matematik öğretmeni adaylarının algılarını karşılaştırmaya olanak sağlayacaktır. Ayrıca ülkemizin farklı üniversitelerinde öğrenim görmekte olan ortaokul matematik öğretmeni adaylarının bu kavramlara yönelik algılarının ne şekilde değişip değişmediği de görülebilecektir. Bu açıdan da araştırmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sebeple bu araştırmanın amacı, ortaokul matematik öğretmeni adaylarının matematik ve matematik öğretmeni kavramlarına ilişkin

algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesidir. Bu çerçevede araştırmanın amacına ulaşabilmek için aşağıdaki araştırma problemlerinin cevapları aranmıştır.

1. OMÖA'nın matematik kavramı ile ilgili oluşturdukları metaforlar nelerdir?
2. OMÖA'nın matematik kavramı ile ilgili oluşturdukları metaforlar, hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?
3. OMÖA'nın matematik öğretmeni kavramı ile ilgili oluşturdukları metaforlar nelerdir?
4. OMÖA'nın matematik öğretmeni kavramı ile ilgili oluşturdukları metaforlar, hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?

1. YÖNTEM

1.1. Araştırma Modeli

Araştırma, olgubilim desenine göre tasarlanmıştır. Olgubilim çalışmaları, farkında olduğumuz ancak ayrıntılı ve derinlemesine bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Copley, 2002). Umay (2002), matematiği zor bulanlardan tanımını yapmaları istendiğinde ne yapacaklarını merak etmiş ve matematiği tanımlanması zor kavramlardan biri olarak belirtmiştir. Bunu da matematiğin toplumda yaygın olarak tanınmaması ile ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla matematik ve matematik öğretmeni kavramlarına yönelik bir algılayışa sahip olmamıza rağmen bu kavramlarla ilgili olarak ayrıntılı ve derinlemesine bir anlayışa sahip olmadığımız düşünülmektedir. Bu da göz önüne alındığında, matematik ve matematik öğretmeni kavramları, anlaşılması gereken iki olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca olgubilimde, bir grup bireyin deneyimlediği bir olgunun anlamının, özünün ve yapısının anlaşılması ve açıklanması hedeflenmektedir (Patton, 2002). Buna ek olarak belirlenen olgu anahtar bir fikir, kavram ya da sürecin kendisi olabilmektedir (Creswell, 2007). Bu araştırmanın anahtarları ise “matematik” ve “matematik öğretmeni” kavramlarına yönelik öğretmen adaylarının algılarıdır. Bu sebeple de olgubilim, bu araştırmanın modeli olarak uygun görülmüştür.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, uygun örnekleme göre belirlenmiştir. Bu örneklemede amaç, zaman ve işgücü kaybını önlemektir. Araştırmacı maksimum tasarrufu sağlamak adına en ulaşılabilir yanıtlayıcılardan başlamak üzere örneklemini oluşturur (Cohen ve Manion, 1989; Ravid, 1994). Bu araştırmaya katılan öğretmen adayları da araştırmacılarından birinin görev yapmakta olduğu eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan ve gönüllü katılım sağlayan öğrencilerdir. Bu sebeple de katılımcılar, araştırmacılar için en ulaşılabilir yanıtlayıcılar olup zaman ve işgücü kaybını en aza indirmişlerdir. Bu kapsamda araştırmaya, ilköğretim matematik öğretmenliği programı dördüncü sınıfta öğrenim görmekte olan 59 öğretmen adayı katılmıştır. Araştırmaya katılan 59 öğretmen adayının 12'si erkek 47'si kadındır.

1.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırma için veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan “Matematik ve Matematik Öğretmeni Metaforları Anketi (MMÖMA)” ile elde edilmiştir. Anket üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, araştırmaya katılacak bireylerin cinsiyet ve öğrenim gördükleri sınıf düzeyi bilgilerine erişebilmek için sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde “*Matematik gibidir; çünkü*” cümlesi yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise “*Matematik öğretmeni gibidir; çünkü*” ifadesine yer verilmiştir.

Araştırmaya katılanlardan ikinci ve üçüncü bölümde verilen ifadelerdeki ilk boşluğa matematiği ve matematik öğretmeni ifade eden bir metafor yazmaları, ikinci boşluğa da niçin bu metaforu yazdıklarını açıklayan cümlelerini yazmaları istenmiştir. Bu noktada öğretmen adayları tarafından aynı metaforlar üretilebilir. Bunun nedenini Yıldırım ve Şimşek (2008), her bireyin aynı metafora farklı anlamlar yüklemesi olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla üretilen metaforun ne amaçla yazıldığı ancak niçin sorusuna verilen yanıtlardan elde edilebilmektedir. Bu sebeple bu araştırmada, üretilen metaforların neden üretildiğini anlayabilmek adına çünkü ifadesinden sonra metaforun üretilme nedeninin yazılması istenmiştir. Katılımcılar tarafından doldurulan bu anketler, birer doküman olarak araştırmacıların temel veri kaynaklarını oluşturmuşlardır. Anketin doldurulması, katılımcıların düşünme hızı, yaratıcılık, üretilen metafora yüklenen anlamın açıklanmasına yönelik anlamsal bilgi vb. gibi değişkenlere göre

değişebilecek olsa da bu araştırmada, katılımcılara anketi doldurmaları için 20 dakika süre verilmiştir. Gelecek araştırmalarda bu süre katılımcılara ve kullanılacak olan veri toplama araçlarına göre ayarlanabilir.

1.4. Verilerin Analizi

İlk olarak toplanan anketler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu incelemede, herhangi bir boş anketin olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda anketler sıralanarak Ortaokul Matematik Öğretmeni Adayı = OMÖA olacak şekilde; OMÖA1, OMÖA2, ..., OMÖA59 olarak kodlanmıştır. Bu kodlamanın ardından veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu analizde elde edilen verileri açıklamak üzere kavram ve ilişkileri elde etmek temel amaçtır. Bu temel amaçla yapılan işlemde, birbirine benzer verilerin, belirli kavram ve temalar altında bir araya getirilerek bunların, okuyucuların anlayacağı şekilde organize edilmesi ve yorumlanması yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu süreçte ise; i) adlandırma, ii) eleme, iii) kategori ve iv) geçerlik-güvenirlik sağlama aşamaları takip edilmiştir (Saban, 2009). Bu aşamalarda gerçekleştirilen işlemler aşağıda detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Adlandırma aşaması: Analizin bu aşamasında elde edilen tüm verilerin, geçerli-geçersiz olup olmadıklarına bakılmaksızın listelenmesi söz konusudur. Bu bağlamda elde edilen tüm metaforlar listelenmiş ve matematik için toplamda 60; matematik öğretmeni için ise toplamda 59 metaforun üretildiği belirlenmiştir. Katılımcı sayısı 59 olmasına rağmen matematik için 60 metaforun olma sebebi, bir öğretmen adayının iki metafor ve açıklama oluşturmasıdır.

Eleme aşaması: Bu aşamada geçersiz metaforlar ile metaforu geçerli olup açıklaması geçersiz olan verilerin elenmesi gerekmektedir. Örneğin; “*Matematik bulmaca gibidir; çünkü düşünmeyi gerektirir, düşünürken aynı zamanda eğlenmeyi sağlar, içerisinde sonsuz bilgi barındırır*” ifadesinde matematik “bulmaca” metaforu ile ilişkilendirilmiş olup bu metafor geçerlidir. Metaforun gerekçesine bakıldığı zaman bulmacalar düşünmeyi gerektirirken eğlenmeyi de sağlamaktadır şeklindedir. Bulmaca, çeşitli şekillerde düzenlenen ve düşündürerek buldurmayı amaç edinen oyun (TDK, 2021c) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım bağlamında üretilen metaforun açıklaması da geçerli olarak değerlendirilmiştir. Diğer bir örnek ise; “*Matematik öğretmeni, güneş gibidir; çünkü etrafındakileri aydınlatır*” ifadesinde matematik öğretmeni “güneş” metaforu ile ilişkilendirilmiş olup bu metaforun açıklaması etrafındakileri aydınlatmasıdır. Güneş, yer yuvarlığına ve gezegenlere ışık veren büyük gök cismi (TDK, 2021d) olarak ifade edilmekte iken ışık, bir yeri aydınlatmaya yarayan araç (TDK, 2021e) olarak belirtilmektedir. Bu tanımlar kapsamında üretilen metaforun açıklaması da geçerli olarak görülmüştür. Örneklerde sunulduğu şekilde hem matematiğe hem de matematik öğretmenine yönelik üretilen metaforlar tek tek incelenmiş ve hem metafor hem de gerekçe bağlamlarında geçerli olup olmadıklarına bakılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda üretilen tüm metaforlar ile gerekçelerinin geçerli olduğu kanaatine varılmıştır. Sonuçta elenen herhangi bir metafor olmadığı için üretilen metaforlarla diğer aşamalara geçiş yapılmıştır.

Kategori aşaması: Bu aşamada hem matematik hem de matematik öğretmeni kavramlarına ilişkin ortaya konan metaforların, ortak özellikler bakımından irdelenmesi ve kavramsal kategoriler altında toplanması gerekmektedir. Kavramsal kategoriler oluşturulurken dikkat edilen nokta, oluşturulan metafor ve metaforun kaynağından konusuna atfedilen düşüncenin hangi kategori altında yer alması gerektiğidir. Örneğin; “*Matematik, hesap makinesi gibidir; çünkü her türlü problemi çözmemize yardımcı olur*” biçiminde yazılan bir cümlede metaforun kaynağı “hesap makinesi” iken konusuna kaynaktan atfedilen düşünce “her türlü problemin çözülmesine yardımcı olması”dır. Bu ifadeden matematiğin her türlü problemin çözülmesine yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bu örnekteki şekilde, iki araştırmacı ayrı ayrı, hem matematik hem de matematik öğretmenine yönelik üretilen metaforları incelemişlerdir. Her bir araştırmacı metaforları kendi belirledikleri kavramsal kategoriler altında toplamışlardır. Daha sonra bir araya gelerek metaforların hangi kavramsal kategoriler altında yer alması gerektiğine karar vermişlerdir. Anlaşma sağlanamayan kategoriler ile ilgili olarak üçüncü bir araştırmacıdan destek alınmıştır. Yapılan

kategorilendirmeler üçüncü araştırmacıya gerekçeleri ile açıklanmış ve araştırmacıdan en makul kategoriyi belirlemesi istenmiştir. Belirlenen kategoriler bulgular bölümünde sunulmuştur.

Geçerlik-güvenirlilik sağlama aşaması: Bu aşamanın sağlanabilmesi için, diğer tüm aşamaların ayrı ayrı araştırmacılar tarafından ele alınması gerekmektedir. Bu sebeple de tüm araştırmacılar tarafından elde edilen veriler ayrı ayrı analiz edilmiştir. Lincoln ve Guba (1985; akt. Yıldırım ve Şimşek, 2008) nitel araştırmalar için iç geçerlik yerine inandırıcılık; dış geçerlik için de aktarılabirlik kavramlarının kullanılmasını önermektedirler. Yapılan araştırmanın uzman kişilerce çeşitli boyutlarıyla detaylı bir şekilde incelenmesinin istenmesi inandırıcılık konusunda yapılan işlemlerden biridir. Uzman incelemesi araştırmacı ile birlikte değerlendirme toplantısı şeklinde gerçekleştirilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). İnandırıcılığın sağlanması amacıyla araştırmacıardan farklı bir araştırmacıya çalışmayı değerlendirmesi istenmiş ve yapmış olduğu değerlendirmeyi paylaşması için bir değerlendirme toplantısı yapılmıştır. Aktarılabirlik, verilerin yeterli düzeyde betimlenmesine bağlıdır. Bu sebeple de doğrudan alıntılara araştırma içinde sık sık yer verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çalışmanın bulgular bölümünde görüleceği üzere metafor ve açıklamalarına ilişkin sık sık doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın geçerliği sağlanmıştır. Daha sonra elde edilen sonuçlara yönelik güvenirlilik, Miles ve Hubermann (1994) tarafından sunulan (Güvenirlilik=görüş birliği/görüş birliği + görüş ayrılığı x 100) formülü ile hesaplanmıştır. Sonuçta, matematiğe yönelik metafor ve gerekçeleri ile ilgili verilerin güvenirliliği için araştırmacılar arası uzlaşma oranı %92, matematik öğretmenine yönelik metafor ve gerekçeleri ile ilgili verilerin güvenirliliği için uzlaşma oranı ise %86 şeklinde elde edilmiştir.

Birinci ve üçüncü araştırma problemlerine ilişkin bulgular sunulurken hem metafor bulutlarından hem de tablolardan yararlanılmıştır. Metafor bulutlarının oluşturulmasındaki amaç, öne çıkan kavramların daha görsel bir şekilde sunulması ve dikkat çekiciliği artırmasıdır. Metafor bulutlarının yanı sıra tabloların verilme gerekçesi ise her bir metaforun kaç katılımcı tarafından üretildiğinin görülebilmesini sağlamaktır. Bulutların hazırlanmasında Word Art Creator uygulaması kullanılmıştır.

1.5. Etik Kurul Onay Bilgisi

Bu çalışmada 2020 yılı ve öncesi verileri kullanılmış olup, çalışma süresince etik ilkelere dikkat edilmiştir. Bu ilkeler çerçevesinde katılımcı gönüllülüğü esas alınarak onları tanıtıcı bilgiler gizli tutulmuş ve veriler sadece bu bilimsel araştırmada kullanılmıştır.

2. BULGULAR

2.1. Birinci Alt Problem ile İlgili Bulgular

Bu araştırmanın ilk alt problemi, “*OMÖA'nın matematik kavramı ile ilgili oluşturdukları metaforlar nelerdir?*” şeklinde belirlenmiştir. Öğretmen adayları matematik kavramı ile ilgili olarak 60 metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar aşağıda Şekil 1’de sunulan matematik metafor bulutundaki gibidir.

Şekil 1: OMÖA'nın Matematik İle İlgili Ürettikleri Metaforlar

Şekil 1'de sunulan matematik metafor bulutuna göre, öğretmen adayları tarafından öne çıkarılan metaforlar; bina, puzzle ve su metaforlarıdır. Şekil 1'de sunulmuş olan tüm bu metaforlara ilişkin bulgular, frekans bazında aşağıda Tablo 1'de sunulduğu şekildedir.

Tablo 1: OMÖA'nın Matematik Kavramı ile İlgili Ürettiği Tüm Metaforlar

Sıra No (SN)	Metafor	Frekans (f)	SN	Metafor	f
1	Bina	3	25	Kağıt ve Kalem	1
2	Puzzle	3	26	Kapı	1
3	Su	3	27	Karışık İp	1
4	Ağaç	2	28	Kolon	1
5	Anne	2	29	Kütüphane	1
6	Bulmaca	2	30	Likörlü Çikolata	1
7	Hesap Makinesi	2	31	Lokomotif	1
8	Labirent	2	32	Lunapark	1
9	Pusulula	2	33	Matruşka	1
10	Yemek	2	34	Meyve Ağacı	1
11	Anneye Sarılmak	1	35	Okyanus	1
12	Bağ	1	36	Oyun Hamuru	1
13	Bal Peteği	1	37	Resim Yapmak	1
14	Çiçek	1	38	Rüzgâr	1
15	Çocuk	1	39	Solmuş Çiçek	1
16	Dedektif	1	40	Tahtarevalli	1
17	Deniz	1	41	Toka	1
18	Domino Taşı	1	42	Toprak	1
19	Dünya	1	43	Tren	1
20	Eti Puf	1	44	Uzay	1
21	Ev	1	45	Ülke	1
22	Fabrika	1	46	Yağmur	1
23	İnek	1	47	Zeytin Ağacı	1
24	İnşaat Malzemesi	1			
Toplam (T)					60

Tablo 1'e göre, ortaokul matematik öğretmeni adaylarının, matematik kavramı ile ilgili olarak 47 farklı metafor oluşturdukları görülmüştür. Şekil 1'de de görüldüğü üzere öğretmen adayları tarafından çok tekrarlanan metaforlar; bina, puzzle ve su olarak belirlenmiştir. Bu metaforlar üçer öğretmen adayı tarafından oluşturulmuş olup metafor ve gerçekçeleri ile ilgili örnekler aşağıdaki gibidir.

“Matematik, bina gibidir; çünkü bir binanın içinde birbirinden farklı kafalar, insanlar vardır. Hepsinin içerisinde bilgi bulunmaktadır. Bu kafalar bir araya gelerek bu binayı inşa etmektedirler. Matematik de bir şeyleri inşa etmek gibidir.” (OMÖA28)

“Matematik, puzzle gibidir; çünkü evrene dair her alanla ilgili bir parçaya sahiptir ve onsuz puzzle tamamlanmaz.” (OMÖA23)

“Matematik, su gibidir; çünkü nasıl ki suya ihtiyacımız var matematiğe de ihtiyacımız var. O olmadan hayat olmaz.” (OMÖA37)

Yukarıda sunulan metaforları, ikişer öğretmen adayının belirttiği; ağaç, anne, bulmaca, hesap makinesi, labirent, pusula ve yemek metaforları takip etmektedir. Kalan 37 metafor ise birer öğretmen adayı tarafından ifade edilmiştir. Bu metaforlardan bazıları; bağ, bal peteği, lokomotif, okyanus vb. şeklindedir. Bu metaforlar ve gerçekçeleri ile ilgili örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Matematik, ağaç gibidir; çünkü çok sağlamdır. Fazlaca dalı vardır. Çok fazla bilgi barındırır.” (OMÖA17)

“Matematik, anne gibidir; çünkü karşılaştığımız bütün sorunlarda çözüm yolu bulmamıza yardımcı olur, analitik düşünmemizi sağlar.” (OMÖA22)

“Matematik, bulmaca gibidir; çünkü düşünmeyi gerektirir. Düşünürken aynı zamanda eğlenmeyi sağlar. İçerisinde sonsuz bilgi barındırır.” (OMÖA58)

“Matematik, hesap makinesi gibidir; çünkü içinde bir sürü bilgi barındırır ve bu bilgiler gerektiğinde kullanılır.” (OMÖA36)

“Matematik, labirent gibidir; çünkü birden fazla gidiş yolu olmasına rağmen çıkış noktası tektir. Çıkış noktasına gidebilmek için zaman ve emek gerekir.” (OMÖA53)

“Matematik, pusula gibidir; çünkü yön bulmayı sağlar.” (OMÖA34)

“Matematik, yemek gibidir; çünkü bir sürü içeriğin bir araya gelmesi ile çok lezzetli sonuç çıkar.” (OMÖA44)

“Matematik, anneye sarılmak gibidir; çünkü bütün sorunlara çözümdür.” (OMÖA42)

2.2. İkinci Alt Problem ile İlgili Bulgular

İkinci araştırma problemi, “OMÖA'nın matematik kavramı ile ilgili oluşturdukları metaforlar, hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?” şeklinde ele alınmıştır. Buradaki amaç, öğretmen adaylarının matematiği ne şekilde gördüklerinin daha detaylı olarak ortaya konmasını sağlamaktır. Bu kapsamda yapılan değerlendirme sonucunda, matematik kavramına ilişkin üretilen metaforların altı tane kavramsal kategori altında toplandığı bulgusu elde edilmiştir. Bu kavramsal kategoriler; içerik/yapı (f=29), duruma görelik (f=9), sonsuzluk (f=7), yol gösterici/rehber (f=7), zevk/eğlence (f=7) ve her şeyde/yerde (f=4) şeklindedir. Bu kavramsal kategoriler ile ilgili bulgular aşağıda sunulduğu şekildedir.

1. İçerik/Yapı

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının matematiğin içeriğine ve/veya yapısına atıfta bulunan 25 farklı, toplam 29 metafor ürettikleri görülmüştür. Elde edilen bulgular aşağıda Tablo 2’de görülebilmektedir.

Tablo 2: İçerik/Yapı

SN	Metafor	f	SN	Metafor	f	SN	Metafor	f
1	Bina	3	10	Lokomotif	1	19	İnşaat Malzemesi	1
2	Ağaç	2	11	Tren	1	20	Eti Puf	1
3	Labirent	2	12	Puzzle	1	21	Yemek	1
4	Bağ	1	13	Zeytin Ağacı	1	22	Resim Yapmak	1
5	Dünya	1	14	Okyanus	1	23	Ülke	1
6	Kütüphane	1	15	Bal Peteği	1	24	Fabrika	1
7	Kolon	1	16	Domino Taşları	1	25	Bulmaca	1
8	Matruşka	1	17	Hesap Makinesi	1			
9	Dedektif	1	18	Meyve Ağacı	1			
T								29

Tablo 2’ye bakıldığında, bu metaforlardan bina, üç öğretmen adayı tarafından, ağaç ve labirent ikişer öğretmen adayı tarafından yazılırken diğer metaforlar birer öğretmen adayı tarafından oluşturulmuştur. Tüm bu metaforlar incelendiğinde, matematiğin birbiriyle bağlantılı farklı konuları içeren, çeşitli çözüm yollarının yanında tek bir sonuca sahip, temeli sağlam atılması gereken ve düşünme gerektiren aşamalı bir döngü olarak ifade edildiği belirlenmiştir. Örneğin;

“Matematik, bina gibidir; çünkü temeli sağlam olmazsa sürekli seni sarsar.” (OMÖA59)

“Matematik, ağaç gibidir; çünkü çok sağlamdır, fazlaca dalı vardır, çok fazla bilgi barındırır.” (OMÖA16)

“Matematik, labirent gibidir; çünkü birden fazla gidiş yolu olmasına rağmen çıkış noktası tektir.” (OMÖA51)

“Matematik, dünya gibidir; çünkü her branşı içinde barındıran sonsuz bir döngü içerisinde. Dünya gibi her şey, her şeyle bağlantılı ve uyumludur.” (OMÖA6)

2. Duruma Görelik

Öğretmen adaylarının “duruma görelik” kavramsal kategorisi ile ilgili olarak dokuz farklı metafor ürettikleri belirlenmiştir. Tüm metaforlar birer öğretmen adayı tarafından oluşturulmuştur. Bu metaforlar; oyun hamuru, rüzgâr, toka, tahterevallı, çocuk, yemek, likörlü çikolata, solmuş çiçek ve inek şeklindedir. Kaynaklarından atfedilen düşünceler göz önüne alındığında, matematiğin duruma göre değişen yapısına odaklandıkları görülmüştür. Örneğin;

“Matematik, rüzgâr gibidir; çünkü bazen bir ılık rüzgâr gibi hoşuna gider bazen de başını ağrıtır.” (OMAÖ15)

“Matematik, likörlü çikolata gibidir; çünkü tadını almasını bilene hoş gelir, bilmeyenin boğazını yakar, keyfini kaçıtır.” (OMAÖ54)

3. Sonsuzluk

“Sonsuzluk” kavramsal kategorisi ile ilgili yedi farklı metaforun oluşturulduğu belirlenmiştir. Bu metaforlar; toprak, uzay, su, yağmur, kapı, bulmaca ve deniz şeklinde olup birer öğretmen adayı tarafından yazılmışlardır. Tüm metaforlar ve kaynaklarından konusuna atfedilen düşünceler

incelendiğinde, ortaokul matematik öğretmeni adaylarının, matematiğin ucu bucağı olmayan ve sonsuz bilgi içeren boyutuna odaklandıkları belirlenmiştir. Örneğin;

“Matematik, bulmaca gibidir; çünkü içerisinde sonsuz bilgi barındırır.” (OMAÖ56)

“Matematik, deniz gibidir; çünkü ucu bucağı olmayan sonsuzluktadır.” (OMAÖ57)

4. Yol Gösterici/Rehber

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının “yol gösterici/rehber” kavramsal kategorisi ile ilgili beş farklı, toplam yedi metafor yazdıkları belirlenmiştir. Bu metaforlardan pusula ve anne ikişer öğretmen adayı tarafından oluşturulurken hesap makinesi, anneye sarılmak ve su metaforları birer öğretmen adayı tarafından oluşturulmuştur. Tüm metaforların kaynakları incelendiğinde, matematiğin karşılaşılan her türlü sorunda çözüm yolunu bulmamızı sağlayan rehber boyutuna değinildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Örneğin;

“Matematik, pusula gibidir; çünkü herkese yol gösterir.” (OMAÖ5)

“Matematik, anne gibidir; çünkü karşılaştığımız bütün sorunlarda çözüm yolu bulmamıza yardımcı olur.” (OMAÖ21)

5. Zevk/Eğlence

Öğretmen adayları “zevk/eğlence” kavramsal kategorisi ile ilgili beş farklı, toplam yedi metafor üretmişlerdir. Bulmaca ve yapboz metaforları ikişer öğretmen adayı tarafından yazılırken lunapark, çiçek ve karışık ip metaforları birer öğretmen adayı tarafından yazılmıştır. Tüm metaforların kaynaklarından atfedilen düşüncelere göz atıldığında, matematiğin her konusu ayrı zevkli olan ve düşünürken eğlenmeyi sağlayan boyutuna odaklandıkları belirlenmiştir. Örneğin;

“Matematik, lunapark gibidir; çünkü her konusu ayrı bir zevklidir.” (OMAÖ4)

“Matematik, bulmaca gibidir; çünkü düşünürken aynı zamanda eğlenmeyi sağlar.” (OMAÖ56)

6. Her Şeyde/Yerde

Katılımcıların “her şeyde/yerde” kavramsal kategorisi ile ilgili olarak dört farklı metafor yazdıkları belirlenmiştir. Bu metaforlar; ev, su, yapboz ile kâğıt ve kalem şeklinde olup birer öğretmen adayı tarafından yazılmışlardır. Metaforların kaynaklarından konularına atfedilen düşünceler incelendiğinde, matematiğin hayatın her yerinde ve her şekilde kullanıldığına odaklanıldığı belirlenmiştir. Örneğin;

“Matematik, yapboz gibidir; çünkü hayatınızda matematiği her yerde ve her şekilde kullanabilirsiniz.” (OMAÖ28)

“Matematik, ev gibidir; çünkü hayatın her alanında vardır.” (OMAÖ34)

2.3. Üçüncü Alt Problem ile İlgili Bulgular

Üçüncü araştırma problemi, “OMAÖ'nün matematik öğretmeni kavramı ile ilgili oluşturdukları metaforlar nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının matematik öğretmeni kavramına yönelik 59 metafor oluşturdukları görülmüştür. Bu metaforlar ilk olarak aşağıda Şekil 2'deki matematik öğretmeni metafor bulutunda sunulmuştur.

Şekil 2: OMÖA'nın Matematik Öğretmeni İle İlgili Ürettikleri Metaforlar

Şekil 2'de sunulan matematik öğretmeni metafor bulutuna göre, öğretmen adayları tarafından öne çıkarılan metaforlar; bahçıvan, pusula ve güneş metaforlarıdır. Şekil 2'de sunulmuş olan tüm bu metaforlara ilişkin bulgular, frekans bazında Tablo 3'te aşağıda sunulduğu şekildedir.

Tablo 3: OMÖA'nın Matematik Öğretmeni Kavramı ile İlgili Ürettiği Tüm Metaforlar

SN	Metafor	f	SN	Metafor	f
1	Bahçıvan	4	24	Hesap makinesi	1
2	Pusula	4	25	İllüzyonist	1
3	Güneş	3	26	İpucu	1
4	Ağaç	2	27	Kalem	1
5	Ayna	2	28	Kalemlik	1
6	Işık	2	29	Kâşif	1
7	Öğrenci	2	30	Kıl	1
8	Sanatçı	2	31	Kitap	1
9	Anne	1	32	Kombin	1
10	Arı	1	33	Kroki	1
11	Aşçı	1	34	Kullanma kılavuzu	1
12	Atatürk olmak	1	35	Makas ve yapıştırıcı	1
13	Boya kalemi	1	36	Mum	1
14	Brokoli	1	37	Navigasyon	1
15	Budama makinesi	1	38	Pamuk şeker	1
16	Çikolata kutusu	1	39	Renk	1
17	Çocuk bakıcısı	1	40	Renkli kalemler	1
18	Danışman	1	41	Ressam	1
19	Diğer öğretmenler	1	42	Su tesisatçısı	1
20	El feneri	1	43	Şelale	1
21	Eşit kollu terazi	1	44	Toprak	1
22	Gezegenler	1	45	Uzay mekiği	1
23	Harita	1	46	Yapboz parçası	1
Toplam					59

Tablo 3 incelendiğinde, ortaokul matematik öğretmeni adaylarının matematik öğretmeni ile ilgili 46 farklı metafor ürettikleri görülmektedir. Bu metaforlardan bahçıvan ve pusula metaforları dörder

öğretmen adayı tarafından tercih edilmiştir. Bu metaforlar ve gerekçeleri ile ilgili örnekler aşağıdaki şekildedir.

“Matematik öğretmeni bahçıvan gibidir; çünkü bir sürü öğrenciyi bir çiçek gibi yetiştirir.” (OMÖA24)

“Matematik öğretmeni bahçıvan gibidir; çünkü bahçesindeki bitkilerine gözü gibi bakar. Güneşi iyi alabileceği bir yere koyar. Bitkilerine suyunu verir, yeri geldiğinde de bitkinin iyiliği için budar. Tıpkı matematik öğretmeninin, öğrencilerine olan öğretme çabası gibi.” (OMÖA39)

“Matematik öğretmeni pusula gibidir; çünkü yön, yol gösterir. Öğrencinin bilgiye ulaşması için rehber olur.” (OMÖA56)

“Matematik öğretmeni pusula gibidir; çünkü öğrencilerine doğru yolu gösterir.” (OMÖA59)

Yukarıdaki metaforları üç öğretmen adayının ürettiği güneş metaforu takip etmektedir. Ayrıca ağaç, ayna, ışık, öğrenci ve sanatçı metaforları ikiye öğretmen adayı tarafından oluşturulmuştur. Bu metaforlara birer örnek aşağıdaki şekildedir.

“Matematik öğretmeni güneş gibidir; çünkü etrafındakileri aydınlatır.” (OMÖA40)

“Matematik öğretmeni ağaç gibidir; çünkü donanımı arttıkça ağaç gibi boyu uzar, kökleri uzar. Yani matematik öğretmeninin bilgileri, öğreneceği şeyler hep vardır. Sınırsız büyür birikimi. Bu birikim arttıkça yerinde daha da sağlamlaşır. Matematik öğretmeni ağaç gibi suda beslenir ve daha da gelişir.” (OMÖA38)

“Matematik öğretmeni ayna gibidir; çünkü kendi bildiklerini öğrencilerine yansıtır.” (OMÖA4)

“Matematik öğretmeni ışık gibidir; çünkü herkese yol gösterir.” (OMÖA2)

“Matematik öğretmeni öğrenci gibidir; çünkü hiçbir zaman “ben oldum” dememeli, hayatı boyunca araştırmalı, öğrenmeli, matematik okyanusundan bir damla daha alabilmeye ve öğrendiklerini tıpkı kendisi gibi olan öğrencilerine öğretmeye adanmalıdır kendini.” (OMÖA29)

“Matematik öğretmeni sanatçı gibidir; çünkü farklı bakış açılarıyla düşünmeyi öğretir.” (OMÖA22)

Tablo 3’e göre, diğer 38 metaforun birer öğretmen adayı tarafından oluşturulduğu görülmektedir. Bu metaforlardan bazıları; kâşif, kullanma kılavuzu, kroki, mum ve harita şeklindedir. Bu metaforlar ve gerekçeleri ile ilgili örnekler aşağıda sunulduğu gibidir.

“Matematik öğretmeni kâşif gibidir; çünkü her çocuk keşfedilmeyi bekleyen bir evrendir.” (OMÖA6)

“Matematik öğretmeni kullanma kılavuzu gibidir; çünkü matematiği nasıl anlayacağımızı, günlük yaşamdaki matematik problemlerini çözmeyi ve anlamlandırmamızı sağlar.” (OMÖA23)

“Matematik öğretmeni kroki gibidir; çünkü bize nereye varmamız gerektiği hakkında bilgi verir.” (OMÖA32)

“Matematik öğretmeni mum gibidir; çünkü ışık saçtıkça etrafı aydınlatır.” (OMÖA50)

“Matematik öğretmeni harita gibidir; çünkü doğruya giden yolu gösterir.” (OMÖA55)

2.4. Dördüncü Alt Problem ile İlgili Bulgular

Dördüncü ve son araştırma problemi, “OMÖA’nın matematik öğretmeni kavramı ile ilgili oluşturdukları metaforlar, hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?” şeklinde ele alınmıştır. Buradaki amaç, öğretmen adaylarının matematik öğretmenini ne şekilde gördüklerinin daha detaylı olarak ortaya konmasını sağlamaktır. Bu kapsamda yapılan değerlendirme sonucunda, matematik öğretmeni kavramına ilişkin üretilen metaforların altı tane kavramsal kategori altında toplandığı bulgusu elde edilmiştir. Bu kavramsal kategoriler; yol gösterici/rehber (f=18), davranış (f=14), öğretici/yetiştirici (f=10), sevme-sevmeme (f=4), öğrenen (f=3) ve diğer (f=10) şeklindedir. İlk kategori olan yol gösterici/rehber ile ilgili elde edilen bulgular aşağıdaki şekildedir.

1. Yol Gösterici/Rehber

Öğretmen adayları tarafından “yol gösterici/rehber” kavramsal kategorisi ile ilgili 13 farklı, toplam 18 metaforun üretildiği bulgusu elde edilmiştir. Bu metaforlar aşağıda Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Yol Gösterici/Rehber

No	Metafor	f	No	Metafor	f
1	Pusula	4	8	Budama makası	
2	Işık	2	9	Kalem	
3	Güneş	2	10	Kitap	
4	Kullanma kılavuzu	1	11	Mum	
5	El feneri	1	12	İpucu	
6	Kroki	1	13	Harita	
7	Navigasyon	1			
Toplam					18

Tablo 4’e göre, dört öğretmen adayı tarafından pusula metaforu, ikişer öğretmen adayı tarafından ise ışık ve güneş metaforları yazılmıştır. Diğer metaforlar ise birer öğretmen adayı tarafından belirtilmiştir. Metaforların açıklamaları incelendiğinde, matematik öğretmenin, yol gösterici, rehberlik eden yönüne odaklanıldığı belirlenmiştir. Örneğin;

“Matematik öğretmeni, pusula gibidir; çünkü yön, yol gösterir. Öğrencinin bilgiye ulaşması için rehber olur.” (OMÖA56)

“Matematik öğretmeni, ışık gibidir; çünkü herkese yol gösterir.” (OMÖA2)

“Matematik öğretmeni, güneş gibidir; çünkü etrafındakileri aydınlatır.” (OMÖA40)

“Matematik öğretmeni, ipucu gibidir; çünkü öğrencinin doğru şekilde çıkışa ulaşmasında cesaret verir, yolunu aydınlatır ve rehberlik eder.” (OMÖA51)

2. Davranış

Ortaokul matematik öğretmeni adayları tarafından “davranış” kavramsal kategorisi ile ilişkili 13 farklı, toplam 14 metaforun olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgular aşağıda Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: Davranış

No	Metafor	f	No	Metafor	f
1	Ayna	2	8	Danışman	1
2	Renk	1	9	Arı	1
3	Ağaç	1	10	Sanatçı	1
4	Kâşif	1	11	Renkli kalemler	1
5	Güneş	1	12	Çocuk bakıcısı	1
6	Ressam	1	13	Çikolata kutusu	1
7	Pamuk şeker	1			
Toplam					14

Tablo 5'e göre, ayna metaforu iki öğretmen adayı tarafından yazılırken diğer metaforlar birer öğretmen adayı tarafından yazılmıştır. Bu metaforlar incelendiğinde, adayların matematik öğretmenin nasıl davranması gerektiğine vurgu yaptıkları belirlenmiştir. Örneğin;

“Matematik öğretmeni, ayna gibidir; çünkü kendi bilgi, birikim ve kültürünü öğrenciye yansıtmalıdır.” (OMÖA13)

“Matematik öğretmeni, ağaç gibidir; çünkü yeri geldiğinde yaslanacağımız bir omuzdur. Yıllar geçtikçe olgunlaşan ve nefes aldırان biridir.” (OMÖA5)

“Matematik öğretmeni, pamuk şeker gibidir; çünkü her öğretmen gibi o da yumuşacık olmalı, öğrencilerini sevmelidir ve tatlıdır.” (OMÖA15)

“Matematik öğretmeni, danışman gibidir; çünkü bir öğretmen sadece matematik ya da farklı bir ders anlatmamalıdır. Aynı zamanda her öğrencinin derdini, sevincini, üzüntüsünü paylaşabileceği biri olmalıdır.” (OMÖA27)

3. Öğretici/Yetiştirici

Katılımcıların “öğretici/yetiştirici” kavramsal kategorisi ile ilgili olarak yedi farklı, toplam 10 metafor ürettikleri görülmüştür. Bu metaforlardan bahçıvan, dört öğretmen adayı tarafından yazılırken uzay mekiği, makas ve yapıştırıcı, sanatçı, toprak, şelale ve anne metaforları birer öğretmen adayı tarafından yazılmıştır. Metaforların açıklamaları incelendiğinde, matematik öğretmenin öğretme ve yetiştiren yönüne odaklanıldığı belirlenmiştir. Örneğin;

“Matematik öğretmeni, bahçıvan gibidir; çünkü bir sürü öğrenciyi bir çiçek gibi yetiştirir.” (OMÖA24)

“Matematik öğretmeni, sanatçı gibidir; çünkü farklı bakış açılarıyla düşünmeyi öğretir.” (OMÖA22)

4. Sevme-Sevmeme

Öğretmen adaylarının “sevme-sevmeme” kavramsal kategorisi ile ilgili dört farklı metafor yazdıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu metaforlar; brokoli, kıl, kalemlik ve eşit kollu terazi şeklindedir. Metaforların açıklamaları incelendiğinde, matematik öğretmenin ya sevildiği ya da sevilmediğine yönelik ifadelerin olduğu görülmüştür. Örneğin;

“Matematik öğretmeni, brokoli gibidir; çünkü ya çok sevilir ya da nefret edilir. Bu hissiyatın oluşup oluşmaması da öğretmenin elindedir. Bir matematik öğretmeni, öğrencisinin kalbine girebildiği müddetçe sevilir.” (OMÖA9)

“Matematik öğretmeni, eşit kollu terazi gibidir; çünkü öğretmenin durumuna göre, öğrenciler matematiği ya aşırı severler ya da matematikten nefret ederler. Belki bu tüm dersler için böyle ama matematikte daha büyük bir etken.” (OMAÖ26)

5. Öğrenen

Öğretmen adaylarının “öğrenen” kavramsal kategorisi ile ilgili iki farklı, toplam üç metafor ürettikleri belirlenmiştir. Bu metaforlar öğrenci ve ağaçtır. Metaforların açıklamaları incelendiğinde, adayların, matematik öğretmenin de bir öğrenci olduğunu ve sürekli öğrenmesi gereken şeylerin olduğunu belirttikleri bulgusu elde edilmiştir. Örneğin;

“Matematik öğretmeni, öğrenci gibidir; çünkü hiçbir zaman ben oldum dememeli, hayatı boyunca araştırmalı, öğrenmeli, matematik okyanusundan bir damla alabilmeye ve öğrendiklerini tıpkı kendisi gibi olan öğrencilerine öğretmeye adanmıştır kendini.” (OMÖA29)

“Matematik öğretmeni, ağaç gibidir; çünkü donanımı arttıkça ağaç gibi boyu uzar. Matematik öğretmenin bilgileri, öğreneceği şeyler hep vardır. Sınırsız büyür birikimi. Bu birikim arttıkça yerinde daha da sağlamlaşır. Matematik öğretmeni de ağaç gibi sudan beslenir ve daha da gelişir.” (OMÖA38)

6. Diğer

Öğretmen adayları tarafından üretilen 10 tane metaforun herhangi bir kategori ile ilişkisi kurulamamıştır. Bu sebeple bu metaforlar, “diğer” kavramsal kategorisi altında toplanmıştır. Bu metaforlar; diğer öğretmenler, yapboz parçası, illüzyonist, hesap makinesi, gezegenler, aşçı, Atatürk olmak, su tesisatçısı, kombin ve boya kalemi şeklindedir. Açıklamaları incelendiğinde, her bir metaforun farklı noktaya odaklandığı belirlenmiştir. Örneğin;

“Matematik öğretmeni, illüzyonist gibidir; çünkü matematik problemi çözmek sihir ister.” (OMAÖ28)

“Matematik öğretmeni, aşçı gibidir; çünkü yemek yapmayı herkes bilir ama asıl üstat aşçıdır. Herkes matematik öğrettiğini düşünür ama asıl üstat matematik öğretmenidir.” (OMAÖ42)

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, ortaokul matematik öğretmeni adayları tarafından matematik kavramının açıklanabilmesi için 47 farklı metaforun üretildiği ve daha sık tekrar edilen metaforların; bina, puzzle ve su metaforları olduğu görülmüştür. Bu metaforlar aracılığıyla, adaylar tarafından matematiğin; “evrendeki parçaları birleştirerek ihtiyacımız olan yapıları inşa etmek” olarak algılandığı ortaya konmuştur. Noyes (2006) çalışmasında, matematiğin bu çalışmada elde edilen metaforlardan farklı metaforlar ile temsil edildiği sonucuna ulaşmış olup üretilen metaforlar bağlamında çalışmaların paralellik göstermediği görülmektedir. Bu durumun çalışmaların farklı kültürlerde gerçekleştirilmesinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Yapılan bu araştırmada evrendeki parçaları birleştirerek ihtiyacımız olan yapıları inşa etmek sonucunun hayat ile ilişkili olduğu göz önüne alındığında ise alanda yapılan bir çok çalışma (Brady ve Winn, 2014; Çalışıcı ve Özçakır-Sümen, 2019; Demirkol ve Ergin, 2017; Evren-Yapıcıoğlu ve Korkmaz, 2019; Güler vd., 2012; Güner, 2013; Kuzu vd., 2018) ile paralellik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu paralellikten yola çıkılarak, matematiğin günlük yaşamdaki öneminin göz ardı edilmemesi gerektiği ve öğretmenlerin derslerinde günlük yaşamda yer alan matematiği öğrencilerine fark ettirmeleri önerilmektedir. Örneğin; süt kutularının dikdörtgenler prizması, bazı gazlı içeceklerin silindirik şeklindeki kaplarda olduğu yönündeki örneklendirmelerle matematiğin yaşamın içinde yer aldığı farkındalığı sağlanabilir.

Araştırmadan elde edilen diğer sonuç ise ortaokul matematik öğretmeni adayları tarafından üretilen metaforların farklı kavramsal kategorilerle ilişkilendirilmesidir. Bu kavramsal kategoriler; içerik/yapı, duruma görelik, sonsuzluk, yol gösterici/rehber, zevk/eğlence ve her şeyde/yerde olarak belirlenmiştir. Bu kategorilerde yer alan metaforların açıklamalarından elde edilen sonuçlar ise aşağıdaki şekildedir. Ortaokul matematik öğretmeni adaylarına göre matematik;

1. Birbiriyle bağlantılı farklı konuları içermektedir.
2. Çeşitli çözüm yollarının yanında tek bir sonuca sahiptir.
3. Temelinin sağlam atılması gerekmektedir.
4. Düşünme gerektiren aşamalı bir döngüdür.
5. Ucu bucağı olmayan sonsuz bilgiler içermektedir.
6. Her konusu ayrı zevklidir.
7. Düşünürken eğlenmeyi sağlar.
8. Duruma göre değişmektedir.
9. Hayatın her yerindedir ve her şekilde kullanılmaktadır şeklidir.

Güler vd. (2012) çalışmalarında, öğretmen adayları tarafından matematiğin, yol gösterici, gereksinim, bakış açısı, sonsuzluk ve hayatın kendisi kavramsal kategorileri ile açıklandığı sonucunu elde etmişlerdir. Çalışmalar yol gösterici ve sonsuzluk kavramsal kategorileri çerçevesinde paralellik göstermektedir. Güner (2013) ise matematiğin; matematik hayatın kendisidir, matematik zevkli bir uğraştır, matematik hayatı kolaylaştırır ve matematik hayatı zorlaştırır kategorileri altında ele alındığını belirlemiştir. Matematiğin zevkli bir uğraş olması bağlamında çalışmaların paralellik gösterdiği görülmektedir. Zevkli ifadesi hoşça giden, beğenilen anlamına gelmektedir (TDK, 2021f). Bu sebeple elde edilen bu sonucun öğretmen adaylarının matematiğe yönelik olumlu algılara sahip olduğunu gösterdiği düşünülmektedir. Bu da öğretimini yapacak oldukları matematiği, zevkle ve severek öğreteceklerinin bir kanıtı olarak görülebilir. Erdoğan vd.'nin (2014) çalışması ile bu çalışma eğlence, yol gösterici ve tek bir sonucunun olması kategorilerinde paralellik göstermektedir. Bu çalışma, eğlence kategorisi bağlamında ise Kuzu vd.'nin (2018) çalışması ile paraleldir. Nitekim bir kez daha matematiğin eğlenceli olması ve yol gösterici özelliği noktalarında çalışmaların benzerlik gösterdiği görülmektedir. Hayat/yaşam ile ilişkili matematik ve temellerini doğadan alan matematik kategorileri kapsamında ise Evren-Yapıcıoğlu ve Korkmaz'ın (2019) çalışması ile bu çalışmanın ortak noktaları olduğu görülmektedir.

Ortaya konan tüm bu kavramsal kategorilerin matematiği anlamamızda ve ona yönelik algıları ortaya çıkarmada bir yol gösterici olduğu göz önüne alınarak, çalışma grubunu öğretmen adaylarının oluşturduğu, matematiğe yönelik düşünce ölçeğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir. Ölçek maddelerinin yazılmasında üretilen metaforlar ve kavramsal kategoriler dikkate alınabilir. Geliştirilen ölçek kullanılarak öğretmen adaylarının matematiğe yönelik düşünceleri ortaya konabilir. Bu düşüncelerden yola çıkılarak matematiğin, öğretmen adaylarına göre anlamları tespit edilebilir. Bu da matematiğin daha derin bir şekilde anlaşılmasında yol gösterici olabilir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç; ortaokul matematik öğretmeni adayları tarafından matematik öğretmeni kavramının farklı metaforlar ile ifade edilmesidir. Ön plana çıkan metaforlar; bahçıvan, pusula ve güneş şeklindedir. Bu metaforlar, adayların matematik öğretmenini; *“öğrencilerini iyi bir şekilde tanıyarak öğretim yapan ve onları aydınlatan bir yol gösterici”* olarak algıladıklarını göstermiştir. Cerit'in (2008) araştırmasında da öğretmen kavramına yönelik olarak tek bir metafora odaklanılmadığı ortaya konmuştur. Oluşturulan metaforlardan bazıları; melek, bakıcı, bilgi kaynağı ve dağıtıcı, arkadaş, üretici, gardiyan, bahçıvan ve rehber şeklindedir. Yılmaz vd. (2013) farklı branşlarda öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının, öğretmen kavramı ile ilgili en çok anne-baba, bahçıvan, anne ve rehber metaforlarını ürettikleri sonucuna erişmişlerdir. Benzer şekilde Aydın ve Pehlivan (2010), Gurrero ve Villamil (2002) ile Saban, Koçbeker ve Saban (2006) da çalışmalarında, öğretmen kavramına yönelik olarak birden fazla metaforun oluşturulduğu sonucuna ulaşmışlardır. Koç, sinema-tiyatro

yönetmeni, senfoni yönetmeni, güneş, ebeveyn ve pusula ile ağaç metaforları ulaşılan bu metaforlara örnektir. Görüldüğü üzere üretilen metaforlar bu araştırma kapsamında matematik öğretmenine yönelik üretilen metaforlar ile paralellikler göstermektedir. Özellikle anne veya ebeveyn metaforunun çalışmalarda ortaya çıkması, öğrencilerin öğretmenleri anneleri ile özdeşleştirdiklerinin bir göstergesi olabilir. Elbette araştırma öğretmen adayları ile gerçekleştirilmiş durumdadır ki onlar da henüz hem öğrenci konumundadırlar bu sebeple bu metaforu üretirken kendi deneyimlerine odaklanmış olabilirler. Ayrıca ailelerimizde eğitim-öğretim işi ile daha çok annelerin ilgilenmesi bu metaforların ortaya çıkmasına sebep olmuş olabilir. Bu bağlamda da annelerin matematik öğretimi bağlamında etkilerinin incelendiği çalışmalar yapılabilir.

Ayrıca yürütülen bu araştırma da dahil olmak üzere tüm bu çalışmalarda, matematik öğretmeni ile ilgili birden fazla metaforun oluşturulduğu sonucu elde edilmiştir. Bu durumun nedeni, bir kavramı bireylerin kendi bilgi, deneyim ve tecrübeleri doğrultusunda tanımlamaya çalışmaları olabilir. İçinde yaşadığımız çevre ve onun uzantısı olan kültür, kendimizi ifade etmeyi dolayısıyla da herhangi bir kavrama yönelik algılarımızı etkilemektedir denilebilir. Bu sebeple de zihinlerimizde farklı metaforların canlanması olasıdır. Ayrıca geçmiş deneyimlerimiz de, matematik öğretmenleri ile yaşantılarımız da onu ifade etme biçimimizi etkiliyor olabilir. Bu durumu Çırak-Kurt ve Yıldırım (2020), öğretmenlik mesleğinin özveri mesleği olduğunu ve öğretmenlerin öğrencilere kılavuzluk ederken öğrenci davranışlarını şekillendirdiklerini belirterek açıklamaktadırlar. Bu açıklamadan da yola çıkılarak, çalışmaya katılan öğretmen adaylarının, kendi matematik öğretmenlerini düşünerek metafor oluşturmuş olabilecekleri söylenebilir. Bu sebeple de matematik öğretmenin tanımlandığı, yine metaforlar ile ifade edildiği çalışmalar yapılabilir. Örneğin; benzer şekilde ortaokul matematik öğretmeni adaylarının çalışma grubu olduğu bir çalışmada, adaylardan, şu ana kadar karşılaşmış oldukları matematik öğretmenlerini tanımlamaları istenebilir. Bu tanımlamalarda; matematik öğretmenim otoriterdi, dersi sıkıcı işlerdi, dersi zevkli hale getirmek için oyunlar oynatırdı vb. gibi ifadelerle yer vermeleri istenebilir. Daha sonra yine matematik öğretmenini metafor ile ortaya koymaları söylenebilir. Böylece matematik öğretmeni ile ilgili yazılan ifadelerle bu kavrama yönelik atfedilen metaforların karşılaştırması yapılabilir.

Araştırmadan elde edilen son sonuç ise ortaokul matematik öğretmeni adaylarına göre matematik öğretmeni kavramının altı farklı kavramsal kategori altında toplandığıdır. Bu kategoriler; davranış, yol gösterici/rehber, öğrenen, sevme-sevmeme, öğretici/yetiştirici ve diğer şeklindedir. Bu kavramsal kategorilerde yer alan metaforların açıklamalarından elde edilen ve çalışmaya katılan ortaokul matematik öğretmeni adaylarına göre matematik öğretmeni ile ilgili sonuçlar; matematik öğretmeni; i) yol göstericidir, rehberdir, ii) öğrenendir, iii) ya sevilir ya sevilmez ve iv) öğretendir, yetiştiricidir şeklindedir.

Güler, Oçal ve Akgün (2011), matematik öğretmenine yönelik oluşturulan metaforların, danışman, tanıdık biri, yabancı, çalışan, düzenleyici, bilgi sağlayıcı, karmaşık, sonsuzluk-mükemmel ve birleştirici olmak üzere dokuz farklı kavramsal kategoride açıklandığı sonucunu elde etmişlerdir. Çalışmalardaki danışman kategorisi yol gösterici-rehber kategorisi ile paralellik gösterirken bilgi sağlayıcı kategorisi öğreten-yetişiren kategorisi ile paralellik göstermektedir. Bu bağlamda farklı katılımcıların matematik öğretmenin danışman-rehber-yol gösterici olması ve öğreten-bilgi sağlayıcı özelliklerinde hem fikir oldukları söylenebilir. Geleceğin öğretmenleri olacak adayların, bu özellikleri kendilerinde görüp görmedikleri ise aralarından gönüllü olanlarla yapılacak yarı-yapılandırılmış görüşmelerle ortaya çıkarılabilir.

Yılmaz vd. (2013) de çalışmalarında, öğretmen kavramının; yol gösterici öğretmen, şekillendirici öğretmen, statüsü olmayan öğretmen, bilgi kaynağı olan öğretmen, esnek öğretmen, kutsal bir iş yapan öğretmen ve model olan öğretmen olarak yedi farklı kavramsal kategoride açıklanmaya çalışıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Saban, Koçbeker ve Saban (2007) da öğretmenlerin bilgi sağlayıcı bireyler olarak algılandığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmalarda ulaşılan sonuçlarla da bu araştırmadan elde edilen sonuçların paralellik gösterdiği görülmektedir. Özellikle matematik öğretmenin yol gösterici ve yetiştirici olma ile bilgi kaynağı olarak görülme özellikleri açıklarından

çalışmaların benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Cerit (2008) öğretmenlerin bilgi kaynağı olarak görülmesinin eğitim etkinliklerinin bilgi aktarım odaklı olduğunun bir göstergesi olduğunun düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda bu araştırmadan elde edilen sonucun da benzer noktaya işaret ettiği ve eğitim sistemimizin bilgi aktarma odaklı devam etmekte olduğu söylenebilir. Oysa Cerit'in (2008) de belirttiği gibi nitelikli bir eğitim için kaliteli öğretmenlerin var olması gerekmektedir. Öğrencilerin öğrenmelerine yardımcı olurken onların sahip oldukları yetenekleri geliştiren, bilgiyi hazır olarak vermek yerine bilgiye ulaşma yollarını gösteren ve ulaşılan bu bilgiyi kullanma becerisini kazandıran öğretmenlerin, geleceğin bireylerini yetiştirebilecekleri ifade edilmektedir. Bu sebeple de rehberlik ederek bilginin kaynağına ulaşmayı, ulaşılan bilgiyi işlemeyi ve kullanmayı öğreten öğretmenlerin yetiştirilmesinin önemli olduğu düşünülmekte ve ülkemiz eğitim fakültelerinde belirtilen özelliklere sahip öğretmenlerin yetiştirilmelerine yönelik çalışmaların yapılması önerilmektedir. Örneğin; bilgi aktarıcı yerine rehber olan öğretmenler yetiştirilmesi için çalışmalar yaptırılabilir. Öğretmen adaylarından sunuş yoluyla ders anlatmalarının yanı sıra çeşitli yöntem ve teknikleri (işbirliğine dayalı öğretim, oyunların kullanımı, teknoloji desteği vb. gibi) kullanmalarına yönelik yönlendirmelerde bulunulabilir. Tüm çalışmalarda yer alan kategoriler ve yukarıda ortaya konan matematik öğretmeni ile ilgili dört ifade çerçevesinde ise, matematik öğretmenine yönelik bir düşünceler anketi geliştirilebilir. Bu anket yardımı ile öğrencilerde matematik öğretmenine yönelik var olan algılar belirlenebilir.

Araştırmanın uygun örnekleme ile yapılmış olması bir sınırlılık olarak görülebilir. Bu sınırlılığın ortadan kaldırılabilmesi için farklı üniversitelerde öğrenim görmekte olan OMÖA ile araştırma tekrar edilebilir. Böylece farklı üniversitelerde öğrenim gören adayların algılarını da karşılaştırma fırsatı yakalanmış olunur. Araştırma sadece dördüncü sınıfta öğrenim gören adaylar ile yürütülmüştür. Bu sebeple de katılımcı sayısı azdır. Katılımcı sayısının az olması ise bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Bu sınırlılığı ortadan kaldırmak adına tüm sınıf seviyelerinde öğrenim gören adaylarla araştırma yinelenebilir. Matematikğin temellerinin ilkokulda atıldığı göz önüne alınırsa sınıf öğretmeni adayları ile araştırma yeniden gerçekleştirilebilir. Karşılaştırma yapmak adına ise farklı branşlarda öğrenim gören adaylarla benzer çalışmalar yürütülebilir. Ayrıca öğrencilerin matematiği ve matematik öğretmenini algılayış biçimleri ilkokuldan itibaren araştırılarak matematiğe yönelik bakış açıları tespit edilebilir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışmada 2020 yılı ve öncesi verileri kullanılmış olup, çalışma süresince etik ilkelere dikkat edilmiştir. Bu ilkeler çerçevesinde katılımcı gönüllülüğü esas alınarak onları tanıtıcı bilgiler gizli tutulmuş ve veriler sadece bu bilimsel araştırmada kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Ö. (2006). İlköğretim Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Tutumları ve Başarı Güdüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Uğur Altınay), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aristo (2008). *Poetika*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, İ. S. ve Pehlivan, A. (2010). Türkçe Öğretmeni Adaylarının "Öğretmen" ve "Öğrenci" Kavramlarına İlişkin Kullandıkları Metaforlar. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 818-842.
- Brady, K. ve Winn, T. (2014). Using Metaphors to Investigate Pre-Service Teachers Primary Teachers' Attitudes towards Mathematics. *Double Helix*, 0(2), 1-10.
- Cerit, Y. (2008). Öğretmen Kavramı ile İlgili Metaforlara İlişkin Öğrenci, Öğretmen ve Yöneticilerin Görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 693-712.
- Cohen, L. ve Manion, L. (1989). *Research Methods in Education*. London: Routledge.
- Creswell, W. J. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design-Choosing among Five Approaches*, (2nd ed.). London: Sage Publications.
- Cropley, A. (2002). *Qualitative Research Methods: An Introduction for Students of Psychology and Education*. Zinatne: University of Latvia.

- Çalışıcı, H. ve Özçakır-Sümen, Ö. (2019). Matematik Öğretmen Adaylarının Matematiğe Yönelik Algıları: Bir Metafor Çalışması. *International Journal of Educational Studies in Mathematics*, 6(3), 108-123.
- Çekici, E. ve Yıldırım, H. (2011). Matematik Eğitimi Üzerine Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İ.B.B.F. Dergisi*, XXXI(II), 175-196.
- Çelik, H. ve Çakır, E. (2015). The Examination of Metaphoric Perception on the Effects of Heat on Substance. *International Online Journal of Educational Sciences*, 7(2), 244-264.
- Çırak-Kurt, S. ve Yıldırım, İ. (2020). İlköğretim Matematik Öğretmenleri ile Öğretmen Adaylarının Çeşitli Kavramlara İlişkin Metaforik Algıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(48), 174-198.
- Dede, Y. ve Argün, Z. (2004). Öğrencilerin Matematiğe Yönelik İçsel ve Dışsal Motivasyonlarının Belirlenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 29(134), 49-54.
- Demirkol, N. ve Ergin, D. E. (2017). Matematik Öğretmen Adaylarının Matematik ve Matematik Öğretmenliği Metaforik Algıları. *IV. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series, IV. IBANESS Kongreler Serisi Tam Metin Kitabı* (08-09 Nisan 2017) İçinde (s. 713-721). Bulgaria: University of Agribusiness and Rural Development.
- Erdoğan, A.; Yazlık, O. D. ve Erdik, C. (2014). Mathematics Teacher Candidates' Metaphors about the Concept of "Mathematics". *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 2(4), 289-299.
- Evren-Yapıcıoğlu, A. E. ve Korkmaz, N. (2019). Öğretmen Adaylarının Fen ve Matematiğe Yönelik Algılarının Belirlenmesi: Metafor Çalışması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(29), 400-420.
- Forcenville, C. (2002). The Identification of Target and Source in Pictorial Metaphors. *Journal of Pragmatics*, 0(34), 1-14.
- Guerreo, M. C. M. ve Villamil, O. S. (2002). Metaphorical Conceptualizations of ELS Teaching and Learning. *Language Teaching Research*, 6(2), 95-120.
- Güler, G.; Öçal, M. F. ve Akgün, A. (2011). Pre-service Mathematics Teachers' Metaphors about Mathematics Teacher Concept. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 0(15), 327-330.
- Güler, G.; Akgün, L.; Öçal, N. F. ve Doruk, M. (2012). Matematik Öğretmeni Adaylarının Matematik Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Metaforlar. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 25-29.
- Güner, N. (2013). Öğretmen Adaylarının Matematik Hakkındaki Oluşturdukları Metaforlar. *E-Journal of New World Science Academy*, 8(4), 428-440.
- Halmos, P. R. (1980). The Hearts of Mathematics. *The American Mathematical Monthly*, 87(7), 519-524.
- Kuzu, O.; Kuzu Y. ve Sıvacı, S. Y. (2018). Öğretmen Adaylarının Matematik Kavramına Yönelik Tutumları ve Metafor Algıları. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47(2), 897-931.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2005). *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*, (Çeviren: G. Y. Demir). İstanbul: Paradigma.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. Thousands Oaks, CA: Sage Publications.
- Noyes, A. (2004). (Re) Producing Mathematics Educators: A Sociological Perspective. *Teaching Education*, 15(3), 243-256.
- Noyes, A. (2006). Using Metaphor in Mathematics Teacher Preparation. *Teaching and Teacher Education*, 0(22), 898-909.
- Oksanen, S.; Portaankorva-Koivisto, P. ve Hannula M. S. (2014). Teacher Metaphors-Differences Between Finnish In-Service and Pre-Service Mathematics Teachers. (Eds. P. Liljedahl, S. Oosterle, C. Nicol ve D. Allan). *Proceedings of the Joint Meeting of PME 38 and PME-NA 36* İçinde (s. 361-368). Vancouver, Canada: PME.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*, (3rd ed.). London: Sage Publications.
- Perry, C. ve Cooper, M. (2001). Metaphors Are Good Mirrors: Reflecting on Change for Teacher Educators. *Reflective Practice*, 2(1), 41-52.
- Ravid, R. (1994). *Practical Statistics for Educators*. New York: University Press in America.
- Saban, A. (2004). Giriş Düzeyindeki Sınıf Öğretmeni Adaylarının "Öğretmen" Kavramına İlişkin İleri Sürdükleri Metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131-155.

- Saban, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Öğrenci Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Zihinsel İmgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326.
- Saban, A.; Koçbeker, B. N. ve Saban, A. (2006). Öğretmen Adaylarının Öğretmen Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6(2), 461-522.
- Saban, A.; Koçbeker, B. N. ve Saban, A. (2007). Prospective Teachers' Conceptions of Teaching and Learning Revealed through Metaphor Analysis. *Teaching and Teacher Education*, 0(17), 123-139.
- Şahin, B. (2013). Öğretmen Adaylarının “Matematik Öğretmeni”, “Matematik” ve “Matematik Dersi” Kavramlarına İlişkin Sahip Oldukları Metaforik Algılar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 313-321.
- Taşpınar-Şener, Z.; Ünal, H. ve Aydın, H. (2016). Using Mteaphors to Investigate Pre-Service Secondary Mathematics Teachers' Perceptions of Mathematics and Mathematics Teacher Concepts. *Anthropologist*, 23(1,2), 291-302.
- TDK (2021a). Matematik. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 21.02.2021 tarihinde erişildi.
- TDK (2021b). Metafor. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 21.02.2021 tarihinde erişildi.
- TDK (2021c). Bulmaca. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 26.11.2021 tarihinde erişildi.
- TDK (2021d). Güneş. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 26.11.2021 tarihinde erişildi.
- TDK (2021e). Işık. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 26.11.2021 tarihinde erişildi.
- TDK (2021f). Zevkli. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 20.07.2021 tarihinde erişildi.
- Uçar, T. Z.; Pişkin, M.; Akkaş, N. E. ve Taşçı, D. (2010). İlköğretim Öğrencilerinin Matematik, Matematik Öğretmenleri ve Matematikçiler Hakkındaki İnançları. *Eğitim ve Bilim*, 35(135), 131-144.
- Umay, A. (2002). Öteki Matematik. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(23), 275-281.
- Yetim-Karaca, S. ve Ada, S. (2018). Öğrencilerin Matematik Dersine ve Matematik Öğretmenine Yönelik Algılarının Metaforlar Yardımıyla Belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(3), 789-800.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, O. ve Altıntaş, G. (2018). 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi ‘Geçmişimi Öğreniyorum’ Ünitesindeki Geliştirme Düzeyi Kavramları Üzerine Öğrencilerin Geliştirdikleri Metaforlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(2), 613-619.
- Yılmaz, F.; Göçen, S. ve Yılmaz, F. (2013). Öğretmen Adaylarının Öğretmen Kavramına İlişkin Algıları: Bir Metaforik Çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 151-164.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 43-51, Winter 2021

Yaratıcı Yazma Teknikleri ile Öyküleyici Metin Oluşturmanın Türk Dili ve Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum, Yazma Becerisi ve Akademik Başarı Üzerindeki Etkisi **

The Effect of Creating a Narrative Text With Creative Writing Techniques on Attitudes Towards Turkish Language and Literature Course, Writing Skills and Academic Success

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1019104>

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Article Arrival Date
04.11.2021

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted Date
30.12.2021

Makale Yayın Tarihi / Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Doç. Dr. Fatih Veyis

Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Eğitimi Anabilim Dalı,
fatih.veyis@atauni.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-4874-7643>

Uzm. Nureşan Kolkıpınar

Millî Eğitim Bakanlığı,

nurefsanklkpnr@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-2480-3935>

*Bu makale, 2. yazar Doç. Dr. Fatih Veyis danışmanlığında Uzm. Nureşan Kolkıpınar tarafından hazırlanan "Yaratıcı Yazma Teknikleri ile Öyküleyici Metin Oluşturmanın Yazma Becerisi, Ders Yönelik Tutum ve Başarı Üzerindeki Etkisi" isimli Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Araştırmaya tüm yazarlar eşit oranda katkı sağlamışlardır. Bu araştırmada 2020 yılı ve öncesi verileri kullanılmıştır. Makale, dergiye 2021 yılında gönderilmiştir. Bu sebeple geçmişe yönelik Etik Kurul Onayı alınmamış ve bu durum makale içinde ULAKBİM TR DİZİN kararına uygun şekilde "Etik Kurul Onay Bilgileri" bölümünde açıklanmıştır.

Öz

Bu çalışmanın amacı yaratıcı yazma teknikleri ile öyküleyici metin oluşturmanın 10. sınıf öğrencilerinin yazma becerisi, Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutum ve akademik başarı üzerindeki etkisini incelemektir. Bireylerin düşünme becerilerini; duygu ve düşüncelerini sınırlamadan, belli kalıplara sokmadan yapılan yazma çalışmaları yaratıcı yazma olarak tanımlanmaktadır. Zihinsel faaliyetleri ve üst düzey düşünme becerilerini kazandırma bakımından yaratıcı yazma tekniklerinin uygulanması önemli görülmektedir. Yaratıcı yazma uygulamalarının etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada ön test son test uygulamalı yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Ağrı ili Doğubayazıt ilçesine bağlı bir lisede öğrenim gören 10. sınıf öğrencilerinden 20'si deney grubu ve 20'si kontrol grubu olmak üzere toplam 40 öğrenci oluşturmaktadır. Deney ve kontrol gruplarına uygulanan ön test sonuçları karşılaştırıldığında gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı, dolayısıyla grupların birbirlerine denk olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak "Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği", "Öyküleyici Metin Yazma Becerisi Değerlendirme Formu" ve araştırmacı tarafından geliştirilen Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Başarı Testi kullanılmıştır. Verilerin analizi için t testi ile ANCOVA analizinden yararlanılmıştır. Yaratıcı yazma teknikleri kapsamında uygulama programı hazırlanmış ve sekiz hafta deneysel işlem uygulamaları yapılmıştır. Yapılan deneysel işlem sonucunda yaratıcı yazma etkinlikleri ile öyküleyici metin yazma çalışmalarının deney grubundaki öğrencilerin akademik başarılarını, derse yönelik tutumlarını ve öyküleyici metin yazma becerilerini anlamlı düzeyde arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı Yazma, Yazma Teknikleri, Tutum, Ders Başarısı, Öyküleyici Metin Yazma Becerisi

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of creating a narrative text with creative writing techniques on 10th grade students' writing skills, attitudes towards Turkish language and literature course, and academic achievement. Thinking skills of individuals; Writing studies that are done without limiting feelings and thoughts and without putting them into certain patterns are defined as creative writing. The application of creative writing techniques is considered important in terms of gaining mental activities and high-level thinking skills. In this study, in which the effects of creative writing practices were investigated, a quasi-experimental design with pre-test and post-test was used. The study group of the research consists of 40 students, 20 of whom are in the experimental group and 20 of them are in the control group, among the 10th grade students studying in a high school in Doğubayazıt district of Ağrı province. When the pre-test results applied to the experimental and control groups were compared, it was concluded that there was no significant difference between the groups and therefore the groups were equivalent to each other. In the research, "Attitude Scale Towards Turkish Literature Lesson", "Storytelling Text Writing Skill Evaluation Form" and Turkish Language and Literature Class Achievement Test developed by the researcher were used as data collection tools. T-test and ANCOVA analysis were used to analyze the data. Within the scope of creative writing techniques, an application program was prepared and experimental process applications were made for eight weeks. As a result of the experimental process, it was concluded that creative writing activities and narrative text writing activities significantly increased the academic achievement, attitudes towards the lesson, and narrative text writing skills of the students in the experimental group.

Keywords: Creative Writing, Writing Techniques, Attitude, Course Success, Narrative Writing Skills

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Veyis, F. (2021). Yaratıcı Yazma Teknikleri ile Öyküleyici Metin Oluşturmanın Türk Dili ve Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum, Yazma Becerisi ve Akademik Başarı Üzerindeki Etkisi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 43-51.

GİRİŞ

Toplumların varlığını sürdürebilmesinde ve gelişebilmesinde dil önemli bir etkidir. Dili her yönden etkin kullanan toplumların üst düzey düşünme becerilerinin geliştiğini ve buna bağlı olarak diğer alanlarda da gelişmeye açık olduklarını söyleyebiliriz. İletişimin temel yapı taşı olan dilin etkili kullanımını, hem yazılı anlatımın hem de sözlü iletişimin daha iyi düzeyde kullanılması bakımından birçok katkı sunacaktır. Dili etkin kullanabilmenin yolu dilin özünü oluşturan konuşma, dinleme, okuma ve yazma becerilerini, dolayısıyla anlama ve anlatma becerilerini içselleştirmekten geçmektedir (Lüle Mert, 2014). Bu noktada eğitime sorumluluk düşmektedir. Günümüz eğitim anlayışının temelinde bireylerin okuduğunu ve dinlediğini anlama, anladığını da özgün fikirlerle yorumlayarak sözlü veya yazılı olarak zorlanmadan aktarımın sağlanması vardır. Bu doğrultuda 2018 Türk Dili ve Edebiyatı (TDE) Öğretim Programı'nda dört temel dil becerisinin öğretimine geniş yer verilmiş ve dil becerilerine yönelik özel amaçlar şu şekilde belirlenmiştir:

- Metinler aracılığıyla okuduğunu anlama ve eleştirel okuma becerilerini geliştirmeleri ve okuma alışkanlığı kazanmaları,
- Çeşitli kaynaklardan elde ettikleri bilgileri, soruları cevaplamak, çözüm önerileri üretmek, bulgularını paylaşmak vb. amaçlar için analiz etmeleri ve değerlendirmeleri amaçlanmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018).

Lüle Mert'e (2014) göre sağlıklı bir ana dil öğretiminin yapılabilmesi için dil becerilerinin birbirinden bağımsız değil, bir bütün olarak verilmesi önem arz etmektedir. Çünkü temel dil becerileri birbiriyle ilişki içerisindedir ve bir becerideki gelişmelerin diğer dil becerilerinin gelişimini de olumlu şekilde etkilediği görülmektedir (MEB, 2020: 12). Bundan dolayı dil becerilerinin öğretiminde tüm beceri alanlarına aynı özenin gösterilmesi gerekmektedir. Dil becerilerinden dinleme ve konuşma doğal süreçlerle kazanılır, eğitim aracılığıyla da şekillenir. Okuma ve yazma becerisi ise sadece eğitim aracılığıyla kazanılan becerilerdir (Çarkıt ve Karadüz, 2015). Okuma ve yazma sonradan kazanıldığı için öğrenilmesi daha uzun zaman almaktadır. Özellikle sonradan edinilen bu iki beceri arasında, öğretimde ve öğrenimde en çok zorlanılan beceri yazmadır (Ünveren Terzioğlu, 2018). Bunun en önemli sebebinin ise yazma becerisinin diğer dil becerilerine nazaran birçok zihinsel süreci bir arada bulundurmasından kaynaklandığı söylenebilir (Baki, 2019). Okullarda yazma etkinlikleri esnasında öğrenciler duygu ve düşüncelerini yazıya aktarırken birçok hususa dikkat etmek zorunda kalmaktadır. Oral'a (2014) göre öğrenciler yazma çalışmalarında hem özgün içerik üretmeye çalıştıkları hem de ürettikleri içerikleri dilin yazım kurallarına göre güzel yazıyla yazmaya dikkat ettikleri için zorlanmaktadırlar. Bu durum yazma becerisinin gerçekleşmesine ket vurmakta ve yazmaya karşı olumsuz bir tutumun gelişmesine sebep olmaktadır (Saluk ve Pilav, 2018).

Yazma; duygu, düşünce ve hayallerin kalıcı olmasını sağlamasından ötürü bireyler tarafından doğru bir biçimde kazanılması gereken önemli bir dil becerisidir (Yasul, 2014). Aynı zamanda yazma, kültür aktarımında da önemli bir yere sahiptir. Geleceğe yön veren kültür ürünlerinin günümüze kadar ulaşmasında katkısı oldukça büyük olan bir iletişim aracıdır. Bu bakımdan Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı derslerinde hayatımızı bu denli etkileyen yazma becerisinin öğretimi önemli görülmektedir. Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı dersi öğretim programının amaçları arasında dört temel dil becerisinin bir arada ve bir bütün olarak ele alınmış, bu becerilerin belli bir sıraya göre derste işlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda zorlanılan dil becerisi alanı olarak görülen yazma becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklere daha çok yer verilmeli ve farklı yöntem ve tekniklerden yararlanılarak yazma çalışmaları yaptırılmalıdır. Yazma becerisini eğlenceli hâle getirirken de öğrencilerin yaratıcılık yönünü ve hayal gücünü geliştirecek teknik ve etkinliklerin uygulanmasına dikkat edilmelidir. Bunun için yazma etkinlikleri, yaratıcı yazma tekniklerinden öğrencilerin seviyelerine uygun olanlar seçilerek yaptırılmalıdır. Yaratıcı yazma, kişilerin duygu ve düşüncelerini belli kalıplar içerisine sokmadan özgür bir şekilde kâğıda dökerek bir ürün ortaya koymalarıdır (Demir, 2012). Bunun için öğrencilerin hayal güçlerini ve düşüncelerini sınırlamadan onları özgür bırakarak dış dünyada algıladıklarını kendi yöntemlerine göre özgün bir şekilde yansıtmalarına izin verilirse hem öğrencilerin yazmaya karşı olumsuz tutumları değişecektir hem de yazma becerisini geliştirmek için belirlenen hedefler amacına ulaşacaktır (Maltepe, 2006).

Alanyazın incelendiğinde lise düzeyindeki öğrencilerin yaratıcı yazma teknikleri ile öyküleyici metin oluşturmalarının yazma becerisine etkisini ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle yaratıcı yazma teknikleri ile öyküleyici metin oluşturma 10. sınıf öğrencilerinin yazma becerisi, Türk dili ve edebiyatı dersi tutumu ve başarısı üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmanın

ilgili alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışma, yaratıcı yazma teknikleriyle öykü oluşturmanın ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin yazma becerisine bir etkisinin olup olmadığını değerlendirmesi açısından da önemli görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı yaratıcı yazma teknikleri ile hikâye yazma çalışmalarının, öğrencilerin yazma becerisini, Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumlarını ve ders başarısını ne derece etkilediğinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda yürütülen araştırmanın alt problemleri şunlardır:

1. Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutum, deney ve kontrol gruplarının ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
2. Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutum, deney ve kontrol gruplarının son test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
3. Öyküleyici metin yazma becerisi, deney ve kontrol gruplarının ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
4. Öyküleyici metin yazma becerisi, deney ve kontrol gruplarının son test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
5. Ders başarısı ön test puanları kontrol altında tutulduğunda, deney ve kontrol gruplarının son test puanları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

1. YÖNTEM

1.1. Araştırma Modeli

Yaratıcı yazma teknikleri ile öyküleyici metin oluşturmanın 10. sınıf öğrencilerinin yazma becerileri, Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumları ve başarıları üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlayan bu çalışmada araştırma amacına ve alt problemlere uygun olarak ön test-son test uygulamalı yarı deneysel desen kullanılmıştır. Yarı deneysel desen, özellikle toplum bilimi ve eğitim alanlarındaki çalışmalarda kullanılan bir yöntemdir (Karasar, 2019). Deney ve kontrol grubunun rastgele seçilmediği ve gerçek deneme modellerinin uygulanmadığı durumlarda yarı deneysel desen modeli kullanılır (Karasar, 2018). Bu çalışmada da hâlihazırda oluşturulmuş sınıflar üzerinde çalışma yapıldığı için yarı deneysel desen kullanılmıştır. Bu çalışmada yaratıcı yazma tekniklerinin (bağımsız değişken) 10. sınıf öğrencilerinin yazma becerilerine ve Türk dili ve edebiyatı dersi tutumları ile başarılarına (bağımlı değişken) olan etkisini belirlemek amacıyla deney-kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Ağrı ili Doğubayazıt ilçesine bağlı bir ortaöğretim kurumunda 10. sınıfta öğrenim gören 40 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın deneysel süreci 2019 yılında yürütülmüştür. Deney grubuna yaratıcı yazma teknikleri ile hikâye yazma çalışmaları uygulanırken kontrol grubuna ise ders sürecindeki yazma yöntemleri ile yazma etkinlikleri uygulanmıştır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada öğrencilerin uygulama öncesinde ve sonrasında Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla Veyis (2015) tarafından geliştirilen 27 maddelik *Hiç katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Tamamen katılıyorum* seçenekli 5'li likertten oluşan "Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Öğrencilerin öykü yazma becerilerini ölçmek için Akbaba (2020) tarafından geliştirilen ve 26 maddeden oluşan "Öyküleyici Metin Yazma Becerisi Değerlendirme Formu" bu çalışmada kullanılmıştır. Ayrıca deney ve kontrol gruplarının uygulama öncesinde ve sonrasında akademik başarılarını ölçmek amacıyla uzman görüşler doğrultusunda hazırlanan çoktan seçmeli 20 maddelik "10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Başarı Testi" kullanılmıştır.

1.4. Verilerin Analizi

Çalışmanın analizinde SPSS programı kullanılmıştır. "Bir araştırma sürecinde parametrik testlerin uygulanabilmesi için veri setinin mutlaka normal dağılıma uyması, varyansların homojen olması ve uç değer taşımama gibi belli şartların yerine getirilmesi gerekmektedir." (Seçer, 2015: 44). Analizlere geçilmeden önce elde edilen verilerin uç değer analizi yapılmış ve verilerde uç değer olmadığı saptanmıştır. Çalışmanın normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için aritmetik ortalama, medyan, çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Hesaplamalar sonucunda verilerin normal dağıldığı görülmüştür. Deney ve kontrol gruplarına uygulanan ön test ve son testler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için kovaryans analizi (ANCOVA) ve bağımsız örneklem için t testi karşılaştırması kullanılmıştır. Kovaryans analizi (ANCOVA) "Bir araştırmada bağımlı değişken üzerinde etkisi incelenen bir bağımsız değişken dışında bağımlı değişkeni etkileyebilme olasılığı bulunan başka bir

sürekli değişkenin kontrol edilmesini sağlayan analiz tekniğidir.” (Seçer, 2015: 119). Bağımsız örneklem t testi “İki grubun bir sürekli değişken üzerinden aldıkları değerlerin karşılaştırılmasında kullanılır.” (Seçer, 2015: 9).

2. BULGULAR

2.1. Türk Dili ve Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum, Deney ve Kontrol Gruplarının Ön Test Puanlarına Göre Anlamlı Düzeyde Farklaşmakta Mıdır?

Tablo 1: Deney ve Kontrol Gruplarının TDE Dersine Yönelik Tutum Ön Testlerine İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Ölçek/Boyutlar	Cinsiyet	n	\bar{x}	SS	t	SD	p
İlgi	Deney	20	3.97	.510	-.323	.142	.748
	Kontrol	20	4.02	.379			
Önem	Deney	20	4.44	.473	-1.106	.140	.276
	Kontrol	20	4.59	.410			
Kaçınma	Deney	20	1.23	.357	.548	.114	.587
	Kontrol	20	1.17	.363			
Bilgi	Deney	20	4.37	.541	-.198	.189	.844
	Kontrol	20	4.41	.650			
Genel Ortalama	Deney	20	3.76	.303	-.641	.092	.526
	Kontrol	20	3.82	.283			

* $p < .05$

Deney ve kontrol gruplarının Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumlarının ön test puanlarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Ölçeğin bütün boyutları ve ölçeğin tamamının genel ortalaması için bağımsız örneklem t testi ayrı ayrı yürütülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre genel ortalamada deney ve kontrol grupları arasında bir farklılaşma yoktur ($p = .526$, $t = -.641$). İlgi, bilgi, önem ve kaçınma boyutları için de aynı şekilde deney ve kontrol grupları arasında (ilgi ($p = .748$, $t = -.323$), önem ($p = .276$, $t = -1.106$), kaçınma ($p = .587$, $t = .548$), bilgi ($p = .844$, $t = -.198$)) boyutunda farklılaşma bulunamamıştır.

2.2. Türk Dili ve Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum, Deney ve Kontrol Gruplarının Son Test Puanlarına Göre Anlamlı Düzeyde Farklaşmakta Mıdır?

Tablo 2: Deney ve Kontrol Gruplarının TDE Dersine Yönelik Tutum Son Testlerine İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Ölçek/Boyutlar	Cinsiyet	n	\bar{x}	SS	t	SD	p	Cohen's d
İlgi	Deney	20	4.41	.428	3.041	38	.004	.096
	Kontrol	20	4.02	.379				
Önem	Deney	20	4.64	.368	1.506	38	.140	.047
	Kontrol	20	4.45	.443				
Kaçınma	Deney	20	1.30	.385	.413	38	.682	.013
	Kontrol	20	1.25	.380				
Bilgi	Deney	20	4.65	.318	2.915	38	.006	.092
	Kontrol	20	4.27	.479				
Genel Ortalama	Deney	20	4.05	.225	3.551	38	.001	.112
	Kontrol	20	3.77	.272				

Tablo 2’de deney ve kontrol gruplarının Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumlarının son test puanlarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi sonuçları yer almaktadır. Ölçeğin bütün boyutları ve ölçeğin tamamının genel ortalaması için bağımsız örneklem t testi ayrı ayrı yapılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre genel ortalamada deney ve kontrol ($p=.001$, $t=3.551$) grupları arasında .05 düzeyinde anlamlı farklılaşma bulunmaktadır. İlgili ($p=.004$, $t=3.041$) ve bilgi ($p=.006$, $t=2.915$) boyutları için de aynı şekilde deney ve kontrol grupları arasında farklılaşma görülmüştür. Ancak kaçınma ($p=.682$, $t=.413$) ve önem ($p=.140$, $t=1.506$) boyutu için bir farklılaşma söz konusu olmamıştır. Etki değeri için Cohen d değeri hesaplanmıştır. Tablo 2'deki Cohen's d değerleri incelendiğinde değerler .2'den düşük olduğu için etki büyüklüğü düşük olarak değerlendirilmiştir (Cohen, 1988). Grup temelinde ortalama puanlar incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin ortalamasının kontrol grubundan yüksek olduğu görülmüştür.

2.3. Öyküleyici Metin Yazma Becerisi, Deney ve Kontrol Gruplarının Ön Test Puanlarına Göre Anlamlı Düzeyde Farklılaşmakta Mıdır?

Tablo 3: Deney ve Kontrol Gruplarının Öyküleyici Metin Yazma Becerisi Ön Testler İçin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Ölçek/Boyutlar	Grup	n	\bar{x}	SS	t	SD	p
Biçim	Deney	20	1.62	.483	-.154	38	.878
	Kontrol	20	1.65	.540			
Dil	Deney	20	1.59	.348	-.004	38	.997
	Kontrol	20	1.60	.391			
Unsur	Deney	20	1.39	.384	-1.153	38	.256
	Kontrol	20	1.55	.464			
Genel Ortalama	Deney	20	1.51	.324	-.595	38	.555
	Kontrol	20	1.58	.387			

Deney ve kontrol gruplarının öyküleyici metin yazma becerilerinin ön test puanlarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Ölçeğin bütün boyutları ve ölçeğin tamamının genel ortalaması için bağımsız örneklem t testi ayrı ayrı yürütülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre genel ortalamada deney ve kontrol ($p=-.595$, $t=.555$) grupları arasında bir farklılaşma bulunamamıştır. Biçim, dil ve unsur boyutları için de aynı şekilde deney ve kontrol grupları arasında (biçim ($p=.878$, $t=-.154$), dil ($p=.997$, $t=-.004$), unsur ($p=.256$, $t=-1.153$)) boyutlarında farklılaşma bulunamamıştır.

2.4. Öyküleyici metin yazma becerisi, deney ve kontrol gruplarının son test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Tablo 4. Deney ve Kontrol Gruplarının Öyküleyici Metin Yazma Becerisi Son Testler İçin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Ölçek/Boyutlar	Grup	n	\bar{x}	SS	t	SD	p	Cohen's d
Biçim	Deney	20	2.25	.658	3.92	38	.000	.124
	Kontrol	20	1.52	.499				
Dil	Deney	20	2.15	.424	4.70	38	.000	.148
	Kontrol	20	1.58	.332				
Unsur	Deney	20	1.97	.447	5.02	38	.000	.158
	Kontrol	20	1.33	.356				
Genel Ortalama	Deney	20	2.08	.415	5.39	38	.000	.170
	Kontrol	20	1.47	.286				

Tablo 4'te deney ve kontrol gruplarının öyküleyici metin yazma becerisine yönelik son test puanlarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi sonuçları yer almaktadır. Ölçeğin bütün boyutları ve ölçeğin tamamının genel ortalaması için bağımsız örneklem t testi ayrı ayrı yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre genel ortalamada deney ve kontrol ($p=.00$, $t=5.39$) grupları arasında sonuçlar .05 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Biçim, dil ve unsur boyutları için de aynı şekilde deney ve kontrol grupları arasında (biçim ($p=.000$, $t=3.92$), dil ($p=.000$, $t=4.70$), unsur ($p=.000$, $t=5.02$)) boyutlarında

farklılaşma görülmüştür. Bütün boyutlar genel ortalama incelendiğinde sonuçların manidar olduğu ifade edilmelidir.

2.5. Ders Başarısının Ön Test Puanları Kontrol Altında Tutulduğunda Deney ve Kontrol Gruplarının Son Test Puanları Anlamlı Düzeyde Farklılaşmakta Mıdır?

Bu bölümde öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerini geliştirmeye yönelik uygulanan müdahale programının öncesinde ve sonrasında yapılan başarı testi sonuçları analiz edilmiştir.

Tablo 5: ANCOVA Analizi Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p	η^2
Corrected Model	79.797a	2	39.8	5.55	.008	.231
Intercept	303.813	1	303.8	42.2	.000	.533
Öntest	24.572	1	24.5	3.41	.072	.085
Gruplar	53.380	1	53.3	7.42	.010	.167
Hata	265.978	37	7.18			
Toplam	6521.000	40				
Ayarlanmış Toplam	345.775	39				

Tablo 5'te yer alan ANCOVA'ya göre öğrencilerin ön test puanları kontrol altında tutulduğunda deney grubundaki öğrencilerin ders başarılarında anlamlı bir farklılaşma görülmüştür ($F=7.42$, $p=.01$). Kısmi eta kare değeri uygulama öncesi ve sonrasında yapılan testler arasında güçlü bir ilişki olmadığına işaret etmektedir ($\eta^2=.16$). Gruplar arasındaki farkın kaynağını belirlemek için Bonferroni testi yapılmış ve deney grubunun lehine sonuçlar elde edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde bulgular kısmında elde edilen sonuçlara ve bu sonuçların değerlendirilmesine yer verilmiştir. Araştırmanın sonuçları alt problemler kapsamında tartışılarak sunulmuştur.

Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutum, deney ve kontrol gruplarının ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Yaratıcı yazma teknikleri ile öyküleyici metin yazma uygulamalarının yapıldığı deney grubu ile geleneksel yazma çalışmalarının yapıldığı kontrol grubunun Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumlarının ön testleri incelendiğinde tutumun tüm alt boyutlarında anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir. Çıkan sonuca göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin benzer özellikler taşıdıklarını söylemek mümkündür.

Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutum, deney ve kontrol gruplarının son test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Son test analizleri incelendiğinde genel ortalamada deney ve kontrol gruplarının son testleri arasında anlamlı bir farklılaşma görülmüştür. Yaratıcı yazma etkinliklerinin deney grubu öğrencilerinin Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumlarını yükseltmede etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Tutum ölçeğinin alt boyutlarından ilgi ve bilgi boyutlarında gruplar arasında anlamlı bir fark görülürken önem ve kaçınma alt boyutlarında ise anlamlı bir fark görülmemiştir. Bundan hareketle yaratıcı yazma etkinlikleri ile yapılan yazma çalışmaları öğrencilerin Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik ilgi ve bilgi tutumlarını arttırdığını, önem ile kaçınma tutumlarını etkilemede ise olumlu bir değişiklik sağlayamadığını söylemek mümkündür. Kapar Kuvanç (2008) ve Gökçe'nin (2020) çalışmaları da araştırma sonucuyla benzerlik göstermektedir. Kapar Kuvanç (2008) ve Gökçe (2020) çalışmalarının sonucunda yaratıcı yazma etkinliklerinin deney grubunun Türkçe dersine yönelik tutumlarını arttırdığını vurgulamaktadır.

Öyküleyici metin yazma becerisi, deney ve kontrol gruplarının ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Öyküleyici metin yazma becerisini değerlendirmeye yönelik deney ve kontrol gruplarının ön testleri incelendiğinde hem genel ortalamada hem de ölçeğin alt boyutlarında gruplar arasında bir farklılaşma görülmemiştir. Deney ve kontrol gruplarının öyküleyici metin yazma becerisi açısından birbirine denk olduğunu söylemek mümkündür.

Öyküleyici metin yazma becerisi, deney ve kontrol gruplarının son test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Grupların son testleri incelendiğinde hem genel ortalamada hem de ölçeğin bütün boyutlarında (biçim, dil ve anlatım, unsur) deney grubu ile kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılaşma görülmüştür. Elde edilen bulgulardan hareketle yaratıcı yazma etkinlikleri ile öyküleyici metin yazma uygulamalarının yapılması deney grubunun yazma becerisini geliştirmede önemli bir faktör olduğu anlaşılmıştır. Araştırma sonucu birçok çalışmayla benzerlik göstermektedir. Akbaba (2020), çalışmasında yaratıcı yazma uygulamalarının 7. sınıf öğrencilerinin öyküleyici metin yazma becerisini geliştirdiği sonucuna varmıştır. Temizkan (2011) da aynı şekilde çalışmasında yaratıcı yazma etkinliklerinin öyküleyici metin yazma becerisini geliştirdiğini belirtmiştir.

Yaratıcı yazma üzerine yapılan çalışmaların genelinde yaratıcı yazma etkinliklerinin deney grubu öğrencilerinin yazma becerilerini olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır (Beydemir, 2010; Tonyalı, 2010; Ak, 2011; Gökçe, 2020). Kasap (2019) da yaratıcı yazma etkinlikleri ile yapılan yazma öğretimi sırasında öğrencilerin eğlendiklerini belirterek yaratıcı yazma uygulamalarının deney grubu öğrencilerinin yazma becerisini yükselttiğini ifade etmiştir.

Ders başarısı ön test puanları kontrol altında tutulduğunda deney ve kontrol gruplarının son test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Yaratıcı yazma teknikleri ile öyküleyici metin yazma öğretimin yapılması Türk dili ve edebiyatı ders başarısına etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla hazırlanan başarı testi, deney ve kontrol gruplarına ön test ve son test olarak uygulanmıştır. Deney ve kontrol gruplarının son test analizlerine bakıldığında yaratıcı yazma teknikleri ile hikâye yazımının yaptırıldığı deney grubunun ders başarısı kontrol grubuna göre yüksek çıktığı görülmektedir. Bulgulardan hareketle yaratıcı yazma teknikleri ile öyküleyici metin yazma çalışmalarının yapılmasının öğrencilerin ders başarısına olumlu yönde bir katkı sağladığını söylemek mümkündür. Gruplara uygulanan başarı testinin son test bulgularına göre yaratıcı yazma etkinlikleri ile yazma çalışmalarının yapılmasıyla öğrencilerin okuduğunu anlama, anladığını yorumlama becerileri pozitif yönde gelişmiştir.

Araştırmanın bu bölümünde sonuçlardan hareketle öğretmenlere ve araştırmacılara şu önerilerde bulunabilir:

Öğretmenlere Yönelik Öneriler:

1. Çalışmanın sonucunda yaratıcı yazma etkinliklerinin öğrencilerin yazma becerisini geliştirmede olumlu bir katkısının olduğu görülmüştür. Bu sebeple Türk dili ve edebiyatı dersinde yazma çalışmaları esnasında yaratıcı yazma etkinliklerinden yararlanılabilir.

2. Uygulama sürecinde öykü türü aracılığıyla yaratıcı yazma etkinliklerinin yaptırılmasını öğrencilerin daha beğendiği ve olumlu karşıladığı görülmüştür. Dolayısıyla yazma becerisini geliştirmeye yönelik öykü, masal, fabl gibi öğrencilerin hayal gücünü rahatça kullanabileceği edebî türlerden yararlanılabilir.

3. Araştırmanın sonucundan hareketle, yazma çalışmalarından önce öğrencilere yazacakları metin türü hakkında bilgi verilmesi ve öğrencilerin yazmaya ön hazırlık yapmasına imkân tanınması yazma becerilerinin gelişmesine katkı sağlayabilir.

4. Son yıllarda ÖSYM (Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi) ve MEB'in (Milli Eğitim Bakanlığı) sınavlarda öğrencilerin okuduğunu anlama ve anladığını yorumlama becerilerini hedef alan "yeni nesil" adı verilen soru tarzlarını benimsediği görülmektedir. Araştırmanın sonucuna bakıldığında yaratıcı yazma etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarısını artırdığı ve öğrencilerin okuduğunu anlama, anladığını yorumlama becerilerine bir katkı sağladığı görülmüştür. Dolayısıyla yazma becerisini geliştirmeye yönelik uygulamalarda yaratıcı yazma etkinliklerine daha fazla yer verilebilir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler:

1. Yaratıcı yazma alanında lise öğrencilerine yönelik yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışma ise sadece 10. sınıf öğrencileri ile sınırlıdır. Yaratıcı yazma alanında 9, 11 ve 12. sınıflara yönelik benzer çalışmalar yapılabilir.

2. Bu çalışmada yaratıcı yazma çalışmaları sırasında hikâye türü kullanılmıştır. Lise öğrencilerine yönelik farklı metin türleri kullanılarak yaratıcı yazma uygulamaları yaptırılabilir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışma verileri 2019 yılında Ağrı ili, Doğubeyazıt ilçesindeki bir devlet okulunun 10. sınıf şubesinde bulunan 40 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Veriler toplanırken etik konulara özen gösterilmiştir. Çalışma, Asya Studies dergisine 2021 yılında gönderilmiştir fakat veriler 2019 yılına aittir. TÜBİTAK ULAKBİM TR DİZİN'in verileri 2020 ve öncesi döneme ait çalışmalardan Etik Kurul İzni istenmeyebileceği yönündeki kararı doğrultusunda geçmişe yönelik Etik Kurul izni de alınamayacağı düşünüldürse çalışmamıza Etik Kurul Onay Belgesi alınmamıştır ve bu beyan Asya Studies dergisine verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ak, E. (2011). Yaratıcı Yazma Tekniklerinin İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Dersindeki Yazılı Anlatım Becerileri Üzerindeki Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Güvendi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akbaba, R. S. (2020). Yaratıcı Yazma Çalışmalarının Öyküleyicinin Yazma Becerisine ve İleri Okuma Farkındalığına Etkisi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin Ayaz), Elazığ: Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Baki, Y. (2019). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yaratıcı Yazma Becerilerinin Geliştirilmesinde Dijital Öykülerin Etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 964-995.
- Beydemir, A. (2010). *İlköğretim 5. Sınıf Türkçe Dersinde Yaratıcı Yazma Yaklaşımının Yazmaya Yönelik Tutumlara, Yaratıcı Yazma ve Yazma Erişimine Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Fatma Susar Kırmızı), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Çarkıt, C. ve Karadüz, A. (2015). Ortaokul Yazarlık ve Yazma Becerileri Dersi Bağlamında Yazma Becerisi Öğretimi Üzerine Öğretmen Görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 364-381.
- Demir, T. (2012). Türkçe Eğitiminde Yaratıcı Yazma Becerisini Geliştirme ve Küçürek Öykü. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 343-357.
- Gökçe, A. (2020). İlkokul Dördüncü Sınıf Türkçe Dersinde Yaratıcı Yazma Uygulamalarının Öğrencilerin Türkçe Dersi Tutumu, Yazma Tutumu ve Yaratıcı Yazma Becerileri Üzerine Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Özgür Babayigit), Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasar, N. (2018). *Araştırmalarda Rapor Hazırlama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karasar, N. (2019). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kapar Kuvanç, E. B. (2008). Yaratıcı Yazma Tekniklerinin Öğrencilerin Türkçe Dersine İlişkin Tutumlarına ve Türkçe Dersindeki Başarılarına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nevin Akkaya), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kasap, D. (2019). Yaratıcı Okuma-Yaratıcı Yazma Çalışmalarının Yaratıcı Okuma, Okuduğunu Anlama, Yazma Ve Yaratıcı Yazma Erişimine Etkisi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Fatma Susar Kırmızı), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Entitüsü.
- Lüle Mert, E. (2014). Türkçenin Eğitimi ve Öğretiminde Dört Temel Dil Becerisinin Geliştirilmesi Sürecinde Kullanılabilecek Etkinlik Örnekleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(1), 23-48.
- Maltepe, S. (2006). Türkçe Öğretiminde Yazılı Anlatım Uygulamaları İçin Bir Seçenek: Yaratıcı Yazma Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, 0(132), 58-59.
- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) (2018). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103715395-T%C3%9CRKD%C4%B0L%C4%B0EDEB%C4%B0YAT%20PROGRAM.pdf> adresinden 5.12.2021 tarihinde erişildi.
- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) (2020). *Dört Beceride Türkçe Dil Sınavı: Pilot Çalışma Sonuçları (Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi No:11)*. http://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_01/20094146_Dort_Beceride_Turkce_Dil_Sinavi_Ocak_2020.pdf adresinden 5.12.2021 tarihinde erişildi.

- Ünveren Terzioğlu, I. (2018). Dramanın Yazma Becerisi Üzerindeki Etkisi (Temel Eğitim I. Kademe 3. Sınıf Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Gıyasettin Aytaş), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Saluk, N. ve Pilav, S. (2018). Üstün Yeteneklilerde Yaratıcı Yazma Becerilerinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 2191-2215.
- Seçer, İ. (2015). *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi: Analiz ve Raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Oral, G. (2014). *Yine Yazı Yazıyoruz*. Ankara: Pegem Akademi.
- Temizkan, M. (2011). Yaratıcı Yazma Etkinliklerinin Öykü Yazma Becerisi Üzerindeki Etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 919-940.
- Tonyalı, E. (2010). Yaratıcı Yazma Uygulamalarının İlköğretim Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Yazma Becerilerine Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Halit Karatay), Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Veyis, F. (2015). Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Turkish Studies*, 10(11), 1609-1620.
- Yasul, A. F. (2014). İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Öyküleyici Metin Yazma Becerilerinin Değerlendirilmesi (Muş İli Merkez İlçesi Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. İlhan Erdem), Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 53-62, Winter 2021

Ortaokul Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Alışkanlıkları ve Sözlük Okuyabilme Becerileri**

Dictionary Usage Habits and Dictionary Reading Skills of Secondary School Students

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.974336>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
25.07.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
24.10.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Dr. Hatice Çelik
Öğretmen / Millî Eğitim Bakanlığı,
Erzurum Remzi Sakaoğlu Bilim ve
Sanat Merkezi,
haticecelik1942@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-5886-8123>

* Bu çalışma, 15.TÜBİTAK Ortaokul Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması'nda Türkçe alanında Türkiye birincisi seçilen araştırmacının danışmanlığını yaptığı "Söz Kitabı" adlı projenin verilerinden hazırlanmıştır.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma T.C. Erzurum Valiliği – Erzurum İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün 18.02.2021 tarih ve E-36648235-605.01-20902607 sayılı Anket Uygulama İzni çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Öz

Kelimelerin ve anlam kalıplarının kayıtlı belleği olan, ait olduğu dilin kelime servetini belgeleyen sözlükler; bir milletin en büyük mirası, dil hazinesidir. Kelimelerle düşünen, konuşan ve yazan insanın anlama-anlatma becerilerindeki etkinliği kullandığı kelime varlığının zenginliği ölçüsündedir. Bir dilin söz varlığının öğrenilmesinde başvuru kitabı olan sözlüklerin değerinin anlaşılması bireyin sözlük okuyabilme becerisiyle kazanacağı sözlük kullanma alışkanlığı ile doğrudan ilişkilidir. Dil becerilerinin kazanılmasında kaynak niteliğinde bir eser olan sözlüğü kullanma becerisine sahip olmak için bireylerin sözlük okuyabilme becerilerine de sahip olmaları gerekmektedir. Sözlük okuyabilme becerisine sahip bireyler; sözlükte kelime, terim ve deyimlerin anlamları ile birlikte verilen kısaltma ve işaretlerin de okumasını yaparak sözlüğün işlevselliğinin bilincinde sözlük okuyazarı olabilmektedir. Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıklarını ve sözlük okuyabilme becerilerini tespit etmektir. Araştırmada, öğrencilerin sözlük kullanma durumları ile sözlük okuyabilme becerilerine ilişkin var olan durumlarını olduğu gibi ortaya koymayı amaçlayan nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları 5, 6, 7. ve 8. sınıfta öğrenim gören toplam 24 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıklarını ve sözlük okuyabilme becerilerini belirlemeye yönelik görüşme formu kullanılmış, formun verileri nitel analiz teknikleri ile yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin sözlüklerin pek çok işlevini bilmedikleri, sözlük okuyabilme becerisine sahip olmadıkları ve sözlüğü ders materyali olarak algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, Kelime Serveti, Sözlük Kullanma Alışkanlığı, Sözlük Okuyabilme Becerisi, Sözlük Okuyazarlığı

Abstract

Dictionaries, which are the recorded memory of words and meaning patterns and document the vocabulary of the language they belong to, are the greatest heritage of a nation, the language treasure. The effectiveness of people who think, speak and write with words in their comprehension-explanation skills is in line with the richness of the vocabulary they use. Understanding the value of dictionaries, which are reference books in learning the vocabulary of a language, is directly related to the habit of using a dictionary, which the individual will acquire with the ability to use a dictionary. It is a resource in the acquisition of language skills, and individuals who have the ability to use a dictionary should have the skills to read a dictionary in order to gain the habit of using this resource work. Individuals who have the ability to read a dictionary; By reading the meanings of words, terms and phrases, as well as the abbreviations and signs in the dictionary, one can become dictionary literate with the awareness of the functionality of the dictionary. The purpose of this research is to determine the dictionary usage habits and dictionary reading skills of secondary school students. In the research, a qualitative research model was used, which aims to reveal the current situation of students regarding their dictionary use and their ability to read a dictionary. The participants of the research, in which the qualitative research model was used, consisted of 24 students studying in 5th, 6th, 7th and 8 classes. As a data collection tool in the research, an interview form was used to determine the dictionary usage habits and dictionary reading skills of secondary school students, and the data of the form were interpreted with qualitative analysis techniques. As a result of the research, it was concluded that the students did not know many functions of the dictionaries, did not have the ability to read the dictionary, and perceived the dictionary as a course material.

Keywords: Dictionary, Vocabulary, Habit of Using Dictionary, Ability to Read Dictionary, Dictionary Literacy

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çelik, H. (2021). Ortaokul Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Alışkanlıkları ve Sözlük Okuyabilme Becerileri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 53-62.

GİRİŞ

Anne karnında temelleri atılan dil edinimi, ilk okuma ve yazma aşamasından itibaren sözcük hazinesinin geliştirmesi ön planda tutularak dil eğitimi ile düzenli ve kurallı bir biçimde geliştirilmektedir. Toplumsal yaşamın temelinde doğru iletişim, iletişimin temelinde ise dili doğru kullanma becerisi dolayısıyla da dilin yapı taşları olan sözcükleri doğru kullanabilme yatmaktadır (Kolaç, 2009). Bireyin sahip olduğu kelime hazinesinin zenginliği de dili etkili, güzel ve doğru bir biçimde kullanabilmesi için oldukça önemlidir.

Kelime öğretimi ile kelime hazinesinin zenginleştirilmesinde kullanılacak materyallerden biri de sözlüklerdir. Kelime öğretiminden önce, öğrencilere kelimelerin tanımları, açıklamaları, doğru kullanımları, anlam ayırıcılığının yer aldığı sözlükleri kullanmayı öğretmek gerekmektedir (Arı, 2006). Ait olduğu dilin kelime servetini belgeleyen, bir milletin en büyük mirası, dil hazinesi olan sözlük, Güncel Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011) “*Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre dizerek tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat*” olarak tanımlanmaktadır.

Kelimelerle düşünen, konuşan, yazan bireylerin ortak kelime servetini belirleyen, söz varlıklarını kayıt altında tutan sözlüklerinin farkında olarak bu sözlükleri kullanma gereksinimi duymaları ve sözlük okuryazarlığı konusunda beceri kazanmaları kültürel mirasın korunması, geliştirilmesi ve dilbilim ile toplum arasındaki iletişimin sağlanması için oldukça önemlidir. Sözlükler baştan sona okunan yapıtlar olmamakla birlikte, dille birlikte gelen toplumsal değerleri kuşaktan kuşağa aktarmak gibi kültürel ve toplumsal bir işlevi de yerine getirmektedir (Kocaman, 1998).

Sözlükler; konularına, işlevlerine, yazılış biçimlerine, oluşturulma yöntemlerine, kayıt durumlarına göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Doğan Aksan (1998) hazırlanış amaçları, kullanım gayeleri ve taşıdıkları özelliklere göre sözlükleri her biri alt başlıklara ayrılan üç ana başlık altında sınıflandırmıştır: 1. Bir ya da birden çok dilin söz varlığını işleme bakımından (a. Tek dilli sözlükler b. Çok dilli sözlükler), 2. Abece (Alfabe) sırasının esas alınıp alınmamış olmasına göre (a. Abecese sözlükler b. Kavram Sözlükleri), 3. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre (a. Genel Sözlükler; ortak dil, yazı dili sözlükleri b. Lehçebilim sözlükleri c. Eş anlamlı, eş adlı, ters anlamlı ögeler sözlükleri ç. Yabancı ögeler sözlükleri d. Tarihsel sözlükler e. Köken bilgisi sözlükleri f. Uzmanlık alanı sözlükleri (terim sözlükleri) g. Argo sözlükleri ğ. Deyim ve atasözleri sözlükleri h. Anlambilim sözlükleri ı. Sanatçı ve metin sözlükleri i. Yanlış yerleşmiş öge sözlükleri j. Tersine sözlükler ve başka sözlük türleri.

Türk Dil Kurumu'nun (TDK) 1945'ten beri yayımlanan Türkçe Sözlük'ünün 2011 yılında yapılan 11. baskısının gözden geçirilip dilimizde yaşanan gelişmelere bağlı olarak güncellenen ortak bir veri tabanında kullanıcıların hizmetine sunduğu Türkçenin bütün söz varlığını bir araya getiren Büyük Türkçe Sözlük, (Güncel Türkçe Sözlük, Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu, Türk İşaret Dili Sözlüğü, Kişi Adları Sözlüğü, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü) Türk dilinin ilk sözlüğü olan Dîvânu Lugâti't-Türk'ten bugüne Türk sözlükçülüğünün geldiği noktayı göstermesi bakımından önem arz etmektedir. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te; söz, terim, deyim, ek ve anlamdan oluşan 122.423 söz varlığı, madde başı ve madde içi toplam 92.292 söz, Türk edebiyatından seçilmiş 34.672 örnek cümle, 1.454.903 sözden oluşan sözlük metni bulunmaktadır.

Güncel Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011) kelime, terim, atasözü ve deyimlerin tanımı, sözdaki anlamsal örnekleme verilmekle birlikte madde başındaki kısaltmalar ve işaretlerle sözlerin dil bilgisindeki yeri, kökeni, imlası da gösterilmektedir. Türkçe Sözlük'ün bugüne kadarki baskılarında toplam 145 farklı kısaltma kullanılmıştır (Acar, 2016:78).

2011 yılında yayımlanan Türkçe Sözlük'te kullanılan 86 kısaltma içeriklerine göre sınıflandırılarak aşağıda gösterilmiştir.

1. Sözü ait olduğu alan: anatomi (*anat.*), askerlik (*ask.*), bitkibilim (*bit.b.*), bilişim (*bl.*), biyoloji (*biy.*), coğrafya (*coğ.*), denizcilik (*den.*), dil bilimi (*dil b.*), dil bilgisi (*db.*), din bilgisi (*din.b.*), edebiyat (*ed.*), eğitim bilimi (*eğt.*), ekonomi (*ekon.*), felsefe (*fel.*), fizik (*fiz.*), fizyoloji (*fizy.*), geometri (*geom.*), gökbilim (*gök bil.*), hayvanbilim (*hay. bil.*), hukuk (*huk.*), jeoloji (*jeol.*), kimya (*kim.*), mantık (*man.*), matematik (*mat.*), madencilik (*mdn.*), meteoroloji (*meteor.*), mimarlık (*mim.*), mineraloji (*min.*), müzik (*müz.*), ruh bilimi (*ruh.b.*), sinema (*sin.*), spor (*sp.*), tarih (*tar.*), teknik (*tek.*), teknoloji (*tekn.*), tıp (*tip*), tiyatro (*tiy.*), ticaret (*tic.*), toplumbilim (*top.b.*), televizyon (*TV*).

2. Kelime türü ve fiil durumu: ad (*a.*), bağlaç (*bağ.*), çokluk (*ç.*), edat (*e.*), özel (*öz.*), sıfat (*sf.*), ünlem (*ünl.*), yardımcı fiil (*yar.*), zarf (*z.f.*), zamir (*zm.*), -de durum ekiyle kullanılan fiil (*-de*), -den durum

ekiyle kullanılan fiil (-den), -e durum ekiyle kullanılan fiil (-e), -i durum ekiyle kullanılan fiil (-i), ile edatıyla kullanılan fiil (-le), nesne almayan fiil (nsz.).

3. Kaynak dil: Almanca (*Alm.*), Arapça (*Ar.*), Bulgarca (*Bulg.*), Ermenice (*Erm.*), Farsça (*Far.*), Fransızca (*Fr.*), İbranice (*İbr.*), İngilizce (*İng.*), İspanyolca (*İsp.*), İtalyanca (*İt.*), Korece (*Kor.*), Latince (*Lat.*), Macarca (*Mac.*), Moğolca (*Moğ.*), Portekizce (*Port.*), Rusça (*Rus.*), Rumca (*Rum.*), Slavca (*Sl.*), Türkçe (*T.*), Yunanca (*Yun.*).

4. Söyleniş biçimi: Alay yollu söylenir (*alay*), Hakaret yollu söylenir (*hkr.*), Kaba konuşmada (*kaba*), Mecaz olarak (*mec.*), Şaka yollu (*şaka*), Teklifsiz konuşmada (*tkz.*), argo sözü (*argo*), halk ağzında (*hlk*).

5. Diğerleri: eskimiş (*esk.*), ve benzerleri (*vb.*)

Güncel Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011) kullanılan özel işaretler ise şunlardır:

Tek kelimeden veya bitişik sözlerden oluşan madde başlarında uzun heceler iki nokta : ile (elâ:, ka:til, a:let, ta:ze, a:lem, raki:p) vurgulu heceler vurgu işareti ile ´ ile, (A'nkara, ça'bucak, ö'ğleyin, elbe'te), madde başına gönderme gösteren madde başı gönderme → işareti, (bey → bey armudu, beybaba, beyefendi) hem kalın hem ince okunan k ve l gibi sesler kalın veya ince okunuşlarına göre madde başında parantez içinde gösterilerek (zevk a. (k kalın okunur), la'mba, (l ince okunur) sözün söyleniş biçimleri de işaretler kullanılarak gösterilmiştir.

Sözlükler, dil eğitiminde kelimenin doğru okunup yazılmasında, anlama-anlatma becerilerinin kazanılmasında vazgeçilmez bir kaynak olup sözlük kullanma becerisine sahip bireylerin bu becerilerini sözlük kullanma alışkanlığı ile geliştirmeleri beklenilmektedir. Sözlük kullanma alışkanlığı, bireyin okuduğu metinlerde karşılaştığı ve anlamını bilmediği kelimeler için sözlüğe bakma eğiliminin süreklilik gösteren bir davranış biçimine dönüşmüş hâli olarak tanımlanabilir (Yaman, 2010).

Bulunduğu yaş ve sınıf seviyesine uygun kelime dağarcığına sahip olan öğrenciler, anlama ve anlatma öğrenme alanlarına yönelik dil becerilerini (dinleme, konuşma, okuma ve yazma) geliştirmede, temel dil bilgisi konu, kavram ve kurallarını kavramada büyük avantaja sahiptir (Göçer, 2010).

Bir öğretim materyali olan sözlükleri kullanabilme konusunda öğrencilere aşağıdaki bilgiler kavratılmalıdır (Göğüş, 1978).

1. Sözcükler alfabe sırasıyla dizilir. Sözcükler yalnız baş harfleriyle değil, bundan sonraki harfleriyle de sıraya konur.
2. Sözcüğün türü (isim, fiil vb.) ve yapısı belirtilir (birleşik isim vb.).
3. Geniş sözlükler, sözcüğün hangi dilden geçtiğini de gösterir.
4. Sözcük çekim eki aldığıda ses değişiyorsa gösterilir (burun: burnu).
5. Sözcüğün anlamının sözlükte açıklanışı tanımla, eş anlamlılarını, zıt anlamlılarını vererek kullanımına örnek gösterilir.
6. Çok anlamlı sözcüklerin her anlamı açıklanır. En çok kullanılan anlamı en öne alınır. Her anlama ayrı bir sıra numarası verilir.
7. Deyimler ve birkaç sözcükten oluşan terimler açıklanır.
8. Terimlerin hangi bilim ya da sanat dalıyla ilgili olduğu kısaltmalarla belirtilir.
9. Sözcükte kullanılan harf çeşitlerinin amacı belirtilir (ince, kalın vb.).
10. Sözcükte kullanılan kısaltmalar ve özel işaretler açıklanır.

Dil becerilerinin kazanılmasında kaynak niteliğinde bir eser olan sözlüğü kullanabilme becerisine sahip bireylerin sözlük kullanma alışkanlığı kazanabilmeleri için sözlük okuyabilme becerilerine sahip olmaları gerekmektedir. Sözlük okuyabilme becerisine sahip bireyler; sözlüğün kelime, terim ve deyimlerin anlamları ile birlikte kısaltma ve işaretlerin de okumasını yaparak sözlüğün işlevselliğinin bilincinde sözlük okuyazarı olabilmelidir.

Öğrencilerin ilkökul ikinci sınıftan itibaren sözlük kullanabileceklerinin belirtildiği 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (TDÖP, 2019) sözlük kültürü, anlama becerilerine yönelik olarak alt sınıflardan üst sınıflara doğru birbirini tamamlayan kazanımlar ve kazanımların açıklamalarıyla ele alınmıştır.

2 ve 3. sınıflarda okuma becerisi başlığı altında "Okuma materyallerindeki temel bölümleri tanı. Okuma materyallerindeki içindekiler ve sözlük bölümleri tanıtılarak işlevlerine değinilir"; Söz Varlığı başlığı altında da "Görselden/görsellerden hareketle bilmediği kelimeleri ve anlamlarını tahmin eder" kazanımı, a. Resimli sözlük, sözlük, kelime haritası, kelime kartları ve benzer araçlardan yararlanır. b. Öğrencilerin yeni öğrendikleri kelime ve kelime gruplarından sözlük oluşturmaları sağlanır." açıklamasıyla verilmiştir (TDÖP, 2019: 23, 27).

4. sınıflarda okuma başlığı altında “Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder” kazanımı, a. Öğrencilerin tahmin ettikleri kelime ve kelime gruplarının anlamlarını sözlüklerden kontrol etmeleri sağlanır. b. Öğrencilerin yeni öğrendikleri kelime ve kelime gruplarından sözlük oluşturmaları sağlanır, açıklamasıyla verilmiş, yine aynı sınıf düzeyinde “Bilgi kaynaklarını etkili bir şekilde kullanır” kazanımı, “Bilgiye erişmek için basılı ve dijital içeriklerdeki içindikiler ve sözlük bölümünden nasıl yararlanılacağına ilişkin bilgi verilir,” açıklamasıyla ele alınmıştır (TDÖP, 2019: 31-32).

5, 6, 7 ve 8. sınıflarda anlama becerilerine yönelik olarak “Dinlediklerinde/ izlediklerinde geçen, bilmediği kelimelerin anlamını tahmin eder” kazanımı “Öğrencilerin kelime anlamlarına yönelik tahminleri ile sözlük anlamlarını karşılaştırmaları sağlanır” açıklamasıyla; söz varlığı başlığı altında da, “Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder” kazanımı a. Öğrencilerin tahmin ettikleri kelime ve kelime gruplarını öğrenmek için görseller, sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü vb. araçları kullanmaları sağlanır. b. Öğrencinin öğrendiği kelime ve kelime gruplarından sözlük oluşturması teşvik edilir” açıklamalarıyla ele alınmıştır (TDÖP, 2019: 35, 39, 43, 47).

Sözlük kullanma becerisi kazandırmayı amaçlayan sözlük oluşturmayı teşvik eden TDÖP’te belirtilen kazanımlar, kelime öğretimiyle ilgili etkinliklerinin çeşitliliğiyle şekillenecektir. Göğüş (1978) sözlük yardımıyla kelime öğretiminin aşağıda belirtilen etkinliklerle yapılabileceğini belirtmiştir.

1. Yapıca inceleme: “gözlük, gözcü, gözlem” gibi aynı köke dayanan kelimeler sözlükten tespit edilip ek-kök ayrımı yapılır.

2. Bir kelimenin kaç farklı anlama geldiği belirlenir.

3. Yabancı kelimelere Türkçe karşılıklar buldurulur (münakaşa-tartışma gibi).

4. Bir kelimenin gerçek ve mecaz anlamı ayırt ettirilir (ses: 1. Kulağın duyabildiği titreşim, seda, ün. 2. Ciğerlerden gelen havanın ses yolunda yaptığı titreşim. 3. mec. Duygu ve düşünce. 4. mec. Herhangi bir davranış, tutum karşısında uyanan ruhsal tepki. 5. müz. Aralarında uyum bulunan titreşimler)

5. Deyimlerin anlamları üzerinde durulur. Türkçe Sözlük (2005)’te kelimelerin anlamı ifade edildikten sonra kelime ile ilgili yaygın kullanılan deyimlerden örnekler sunulur (el: el açmak, el atmak, el bağlamak, el el üstündür gibi.).

6. Bir kavramla ilgili kelimeler taranır (sahil, plaj, deniz, dalga, güneş, yüzmek, kum, kumsal...).

7. Bir kelimenin hangi kelimelerle kullanılabileceği belirlenir (teşekkür, teşekkür etmek...).

Sözlükten faydalanma, üzerinde çalışılan sözcüğün değişik özelliklerini sözlük yoluyla buldurma, bunlar üzerinde düşündürme demektir. Sözlüğün öğrenene; gözlem yapma, karşılaştırma, inceleme, kontrol etme ve dönüt alma, doğrulama (düzeltme), algılama kolaylığı ve üretim yaşantıları sağladığı gözlenmiştir. Başarma umudu ve merak duygusunun dil öğretiminde sözlük yoluyla karşılanması, kendi kendisine öğrenme açısından, akılcı bir uygulamadır (Budak, 2000).

Öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlıklarını belirlemeye yönelik yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu yapılan literatür çalışmalarıyla tespit edilmiş, hatta sözlük okuyabilme becerisini kazandırmayı hedef alan hiçbir çalışmaya rastlanılmamıştır. İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıklarını öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre belirlemeyi amaçlayan çalışmada Yaman (2010), öğrencilerin metnin bağlamından hareketle kelimelerin anlamını tahmin etmek yerine hemen sözlüğe baktıklarını belirtmiş, öğrencilerin ders dışı okuma etkinliklerinde sözlük kullanmaya yönelik olumlu tutum geliştirmedikleri sonucuna ulaşmıştır.

Öğrencilerin bilinçli sözlük kullanımına ilişkin yapılan bilimsel verilerin azlığına dikkat çekerek ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıklarını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada Melanlıoğlu (2013), sınıf seviyesi yükseldikçe öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlıklarının arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Can ve Deniz’in (2016) ortaöğretim 9, 10 ve 11. sınıf öğrencilerinin sözlüklere yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı belirlemek amacıyla yaptıkları çalışma sonucunda, öğrencilerin sözlük kullanmaya yönelik tutumlarının yüksek düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir. Öğrencilerin sözlük kullanmaya yönelik tutumlarının cinsiyet, anne-baba eğitim durumu, aile aylık gelir düzeyi ve ana dili değişkenlerine göre farklılaşmadığını; sınıf düzeyine göre ise anlamlılık gösterdiğini tespit etmişlerdir.

İlk okuma ve yazma aşamasından itibaren kelime servetinin geliştirilmesi, duygu ve düşüncelerin doğru sözcüklerle ve zengin bir anlam dünyası ile aktarılması dil öğretiminin en temel vasıflarındandır. Bireysel ve toplumsal anlamda anlaşmanın ve uzlaşmanın temelinde önemli bir başvuru kaynağı olan sözlüklerin işlevsel kullanımına farkındalık kazandırmak amacıyla yapılan bu çalışma önem arz etmektedir. Alanyazında sözlük kullanma alışkanlığı ile ilgili çalışmaların olmasının yanı sıra sözlük okuyabilme becerileri üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıklarını ve sözlük okuyabilme becerilerini tespit etmektir. Bu kapsamda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

1. Ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma durumları nedir?
 - 1.1. Ortaokul öğrencileri sözlük kullanıyor mu?
 - 1.2. Ortaokul öğrencilerinin kullandıkları sözlük türleri nelerdir?
 - 1.3. Ortaokul öğrencilerinin sözlükten faydalanma durumları nasıldır?
2. Ortaokul öğrencileri sözlüğü işlevsel kullanabilme becerilerine sahip midir? Sözlüklerde kelimenin anlamı dışında verilen kısaltmalarla ilgili olarak,
 - 2.1. Ortaokul öğrencilerinin kelimenin anlamı(ları) dışında türünü de sözlükten öğrenebileceklerini bilme durumları nedir?
 - 2.2. Ortaokul öğrencilerinin kelimenin anlamı(ları) dışında kelimenin kökenini de sözlükten öğrenebileceklerini bilme durumları nedir?
 - 2.3. Ortaokul öğrencilerinin kelimenin anlamı(ları) dışında sözlükte kelimenin söyleniş özelliklerini gösteren (:), (‘) noktalama işaretlerinin işlevini bilme durumları nedir?
3. Ortaokul öğrencilerinin yeni öğrenilen kelimelere ait kelime defterine sahip olma durumu nedir?
4. Ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanmaktan hoşlanma durumu nedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada, nasıl ve niçin sorularını temel alarak ortaokul öğrencilerin sözlük kullanma durumları ile sözlük okuyabilme becerilerine ilişkin var olan durumlarını olduğu gibi ortaya koymayı ve ilgili bireylerin gözünden ele alınmasını sağlayan, araştırmacının kontrol edemediği nitel araştırma modellerinden durum çalışması kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırma grubu

Araştırmada amaçlı örnekleme çeşitlerinden, kolay ulaşılabılır durum örnekleme kullanılmış, araştırmaya katılma isteği esas alınmıştır. Araştırmanın örnekleme, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Erzurum ilinin merkez ilçelerindeki farklı ilköğretim okullarının beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci sınıflarında öğrenim gören her sınıf düzeyinden üç kız, üç erkek olmak üzere toplamda yirmi dört öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırmada veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Görüşme formu oluşturulmadan önce yapılan alan yazın taramasında sözlük kullanma alışkanlığını ölçen ölçme araçlarına rastlanılmış (Yaman, 2010; Melanlıoğlu, 2013; Maden, 2018) sözlük okuyabilme becerisini tespit edecek doğrudan bir ölçme aracına ise rastlanılmamıştır. Sözlük kullanma ve sözlük okuyabilme faktörlerini ele alabilecek nitelikte hazırlanan form, ülkemizin farklı vilayetlerinde hizmet yılı en az 15 yıl olan dört Türkçe öğretmeni tarafından değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda forma son şekli verilerek form, uygulamaya hazır hâle getirilmiştir. Evet ve Hayır şeklinde yedi kısa cevaplı, iki de açık uçlu soru olmak üzere toplam dokuz sorudan oluşan “Sözlük Kullanabilme Durumu Görüşme Formu”, çalışma grubundaki öğrencilere ulaştırılmış ve öğrencilerin cevapları alınmıştır.

İşlem / Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak hazırlanan görüşme formunun kullanılabilmesi için Erzurum İl Millî Eğitim Müdürlüğünden izin alındıktan sonra form, öğrencilere ulaştırılmıştır. Öğrenciler ortalama 20-25 dakikada soruları yanıtlamışlardır.

Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan “Sözlük Kullanabilme Durumu Görüşme Formu”ndaki açık uçlu sorularda ve yorum içeren cevaplarda içerik analizi, tek cevaplı sorularda betimsel analiz tekniği

uygulanmıştır. Formun verilerinin analizinde ve yorumlanmasında formu yanıtlayan her bir öğrenci için Ö, sınıf düzeyi için 5. 6. 7. 8. (Ö5-1, Ö6-2 gibi) kodlaması kullanılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlilik

Araştırmacı tarafından hazırlanan toplam 10 sorudan oluşan görüşme formu; dil ve anlatım, kapsam geçerliği açısından ülkemizin farklı vilayetlerinde hizmet yılı en az 15 yıl olan dört Türkçe öğretmeni tarafından incelenmiştir. Formun yapılan pilot uygulaması sonucu verilen cevaplar değerlendirilmiş içerik benzerliğinden dolayı bir soru formdan çıkarılarak forma son şekli verilmiştir. Geçerliliği ve güvenirliliği sağlamak için yapılan kodlamalar ve temalar da dört alan uzmanı tarafından değerlendirilmiştir. Kodların ve temaların uygun olduğu belirtilmiş, uyuşma sebebiyle bir değişiklik yapılmamıştır. Katılımcıların yanıtlarından doğrudan alıntılama yapılmış, alıntılama oluşturulan tablolarda verilmiştir.

BULGULAR

Araştırmada kullanılan “Sözlük Kullanabilme Durumu Görüşme Formu”ndaki sorulara verilen cevaplar doğrultusunda ulaşılan bulgular aşağıdadır.

1.Öğrencilerin Sözlük Kullanma Durumları İle İlgili Bulgular

Tablo 1: Sözlük Kullanma Durumu

Sözlük kullanma durumu	f	%
Evet, kullanıyorum.	18	% 75
Hayır, kullanmıyorum.	6	% 25

Çalışma grubundaki ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma durumlarına dair bulgular incelendiğinde; öğrencilerin 18’i (%75) sözlük kullandığını, 6’sı (%24) ise sözlük kullanmadığını belirtmiştir.

2. Öğrencilerin Kullandıkları Sözlük Türleri ve Sözlükten Faydalanma Durumları İle İlgili Bulgular

Tablo 2: Kullanılan Sözlük Türlerini ve Sözlükten Faydalanma Durumlarını Belirleme

Sözlük tercihleri	f	İfade edilen
Türkçe Sözlük	7	<i>Türkçe dersinde anlamını bilmediğim kelimelerin anlamını öğrenmek için sözlük kullanırım (Ö5-1, Ö7-2, Ö6-3). Türkçe dersinde etkinlikleri yaparken sözlük kullanıyorum (Ö5-2, Ö6-1). Türkçe dersinde öğretmenimiz istediği için sözlüğü yanımızda bulunduruyoruz (Ö7-1). Anlamını bilmediğim kelimenin anlamını tahmin ettikten sonra kelimenin anlamını Türkçe sözlükten kontrol ederim (Ö6-2).</i>
Atasözü-Deyimler Sözlüğü	8	<i>Türkçe dersinde okuduğumuz metinlerde geçen anlamını bilmediğimiz deyimlerle ilgili etkinlikleri yaparken atasözleri ve deyimler sözlüğüne bakıyorum (Ö5-1, Ö5-2, Ö6-1, Ö6-2, Ö7-5, Ö6-3, Ö7-1, Ö8-2).</i>
Yabancı Dile Ait Sözlük	12	<i>İngilizce dersinde kelimelerin anlamına bakmak için kullanırım (Ö5-1, Ö6-2, Ö7-1, Ö8-1). Bilgisayarda oynadığım oyunlarda geçen yabancı kelimelerin anlamına bakmak için İngilizce Sözlük kullanıyorum (Ö5-2, Ö7-2, Ö8-1, Ö8-2, Ö8-5, Ö8-6 İngilizce sınavlarına hazırlanırken İngilizce Sözlük kullanıyorum (Ö5-1, Ö8-6, Ö7-6). Arapça derslerinde kelimelerin anlamına bakmak için Arapça sözlük kullanıyorum (Ö5-1, Ö6-2).</i>
Resimli Sözlük	-	-

Elektronik Sözlükler	8	Anlamını bilmediğimiz kelimelere hızlı ve kolaylıkla ulaşabildiğimiz için e-sözlük kullanıyorum (Ö6-6, Ö7-2, Ö7-5, Ö7-6, Ö7-2, Ö8-1, Ö8-5, Ö8-6).
----------------------	---	---

Kullanılan sözlük tercihlerini belirleme durumlarını öğrenmek için sorulan *Hangi sözlük türlerini niçin tercih ediyorsunuz? Açıklayınız.* Sorusu 1. Soruda sözlük kullanmadığını belirten 6 öğrenci (Ö5-3; Ö6-4; Ö7-3,4; Ö8-3,4) hariç tutularak sorulmuştur. 2. Soruya verilen yanıtlar incelendiğinde öğrenciler, Türkçe dersinde sözlük kullanma ihtiyacı nedeniyle Türkçe Sözlük (%29), atasözleri ve deyimler sözlüğünü (%33) kullandıklarını belirtmiştir. Türkçe dersinde sözlük kullanan öğrenciler daha alt sınıflardadır. Yabancı dil derslerinde 12 öğrenci (%50) sözlük kullandığını belirtmiştir. Resimli sözlük kullanmayı tercih eden öğrencinin bulunmaması bu tür sözlüklerin ilkökulda kullanılmasıyla açıklanabilir. 8 öğrenci (%33) kelimenin anlamını hızlı ve kolaylıkla buldukları için Elektronik sözlük kullanmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Sözlükten faydalanan öğrencilerin aynı zamanda birden çok sözlük türünü kullandıkları da tespit edilmiştir.

3. Öğrencilerin Sözlük Okuyabilme Becerileri İle İlgili Bulgular

Öğrencilerin sözlüklerin kelimelerin anlamı dışında kelime ile ilgili pek çok işlevinin olduğunu bilme durumlarını tespit etmek amacıyla sorulan formun 3. sorusu *Sözlüklerde kelimenin anlamları dışında neler öğrenebileceğinizi biliyor musunuz?* ile bu sorunun içeriğini kapsayan alt sorulara, (3.1.Sözlükteki kısaltmaların ne anlama geldiğini biliyor musunuz?, 3.2.Sözlük yardımıyla kelimelerinin türünü (isim, fiil vb.) ve yapısını (birleşik kelime) öğrenebileceğinizi biliyor musunuz?, 3.3.Sözlük yardımıyla kelimelerin kökenini öğrenebileceğinizi biliyor musunuz?, 3.4. Sözlük yardımıyla kelimelerin söyleyiş özelliklerini öğrenebileceğinizi biliyor musunuz?) ait veriler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin Sözlük Okuyabilme Becerilerini Belirleme

Sözlükte kelimenin anlamları dışında	f	%
<u>Kısaltmaların anlamını bilme</u>		
Evet, biliyorum.	5	%20,8
Hayır, bilmiyorum.	19	%79
<u>Kelimelerin türlerini bilme</u>		
Evet, biliyorum.	4	%16
Hayır, bilmiyorum.	20	%83
<u>Kelimelerin kökenini bilme</u>		
Evet, biliyorum.	3	%12,4
Hayır, bilmiyorum.	21	%87
<u>İşaretlerin anlamını bilme</u>		
Evet, biliyorum.	2	%8,3
Hayır, bilmiyorum.	22	%91

Tablo 3 incelendiğinde çalışma grubunda yer alan öğrencilerin genel olarak sözlüklerde kelimenin anlamları dışında kısaltmaların ne anlama geldiğini bilmedikleri (%79) buna bağlı olarak da kelimenin türünün (%83) ve kökeninin (%87) kısaltma ile verildiğinin farkında olmadıkları tespit edilmiştir. Kelimelerin söyleniş özelliklerini gösteren noktalama işaretlerinin hangi amaçla kullanıldığını öğrencilerin bilip bilmediklerini öğrenmek için sorulan soruda, öğrencilerin %91'i bu işaretlerin kullanım amacını bilmediklerini belirtmiştir.

4. Öğrencilerin Kelime DeFTERine Sahip Olma Durumları İle İlgili Bulgular

Tablo 4: Yeni Öğrenilen Kelimelere Ait Kelime DeFTERine Sahip Olma Durumu

Kelime deFTERine sahip olma durumu	f	%
Sahip olanlar	3	%12,5
Sahip olmayanlar	21	%87

Yeni öğrenilen bir kelimenin akılda kalmasını ve unutulmamasını sağlamak amacıyla sözlük deFTERi oluşturma bilincini tespit etmek amacıyla sorulan 4. soruya ait veriler incelendiğinde öğrencilerden sadece 3 öğrencinin kelime deFTERine sahip oldukları tespit edilmiştir.

5. Öğrencilerin Sözlük Kullanmaktan Hoşlanma Durumları İle İlgili Bulgular

Tablo 5: Sözlük Kullanmaktan Hoşlanma Durumu

Sözlük kullanmaktan hoşlanma	f	İfade edilen
Sözlük kullanmaktan hoşlanırım.	9	<i>Sözlük yardımıyla kelimelerinin birden fazla anlamını öğrendiğim için sözlük kullanmaktan hoşlanırım (Ö5-2). Anlamını bilmediğim kelimenin anlamını tahmin ettikten sonra kelimenin anlamını Türkçe sözlükten kontrol ettiğimde tahminim doğru çıktığı zaman sözlük kullanmaktan hoşlanıyorum. Tahminim yanlış olunca da sözlük sayesinde yanlışımı düzeltiyorum (Ö6-2,Ö5-6). Oynadığım bilgisayar oyunlarında geçen yabancı kelimelerin anlamını sözlükten öğrendiğim için sözlük kullanmak işime yarıyor (Ö8-1).</i>
Sözlük kullanmaktan hoşlanmam.	15	<i>Sözlük kullanmayı sevmiyorum. Kelimelerin anlamlarını bulmak zamanımı alıyor (Ö5-1). Sözlük kullanmak beni yoruyor (Ö6-1). Öğretmenimiz veya sınıftan birisi kelimenin anlamını söylüyor, sözlüğe bakmaya gerek kalmıyor (Ö7-1). Aradığım kelimenin anlamını sözlükten bulamayınca sözlük kullanmayı istemiyorum (Ö7-2). Sözlükleri derste mecburen kullanıyoruz, ders dışında kullanmak istemiyorum (Ö8-2). Sözlük kullanmadığım için sözlük kullanmaktan hoşlanıp hoşlanmadığımı bilemiyorum(Ö5-3; Ö6-4; Ö7-3,4; Ö8-3,4)</i>

Çalışma grubundaki öğrencilerin sözlük kullanmaktan hoşlanma durumlarına dair bulgulara göre; öğrencilerin 9'u (%37,5) kelimelerin anlamını sözlükten öğrendikleri için sözlük kullanmaktan hoşlandıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte, öğrencilerin 15'i (%62,5) sözlükte bir kelimenin anlamını bulmanın zaman aldığını, yorucu olduğunu, sözlüğe bakmaya fırsat verilmediğini, sözlükten aranan kelimenin bulunmamasını ve sözlüğün ders aracı olarak algılandığını ve de 6 öğrenci de sözlük kullanmadığını belirtmiştir. Bu veriler öğrencilerin sözlük kullanabilme becerilerini kazanmalarında önemli bir husus olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bir dilin söz varlığının anlamsal tanımını, türünü, kökenini ve örneklem cümlelerle dildeki kullanımını gösteren sözlükler, dilin ve ait olduğu milletin en temel kaynaklarından. Dil becerilerinin kazanılması ve geliştirilmesinde başvuru kaynağı olan sözlüklerin işlevsel kullanımı kelime öğretimi-öğrenimi için oldukça önem arz etmektedir. Kullanım becerisine sahip bireyler tarafından değeri anlaşılabilen sözlükler, ders aracı olmalarının ötesinde hayatın her anında başvurulması gereken dil rehberleridir. Genelde ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıklarını ve becerilerini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma, özelde sözlük okuyabilme becerisine, sözlük okuyazarı olabilme yetisine farkındalık kazandırmayı da amaçlamaktadır.

Çalışmanın sonucunda, öğrencilerin 18'i (%75) sözlük kullandığını, 6'sı (%24) ise hiçbir zaman sözlük kullanmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %74'ünün, Türkçe ve yabancı dil derslerinde sözlükleri kullandıkları, %24'ünün ise sözlük kullanmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Türkçe dersinde sözlük kullanma ihtiyacı nedeniyle Türkçe Sözlük (%29), atasözleri ve deyimler sözlüğünü (%33) kullandıklarını belirtmiştir. Türkçe dersinde sözlük kullanan öğrenciler daha alt sınıflardadır. Yabancı dil derslerinde 12 öğrenci (%50) sözlük kullandığını belirtmiştir. Bu veri dil derslerinde sözlük kullanımının arttığını göstermektedir. Elektronik sözlük kullanmayı tercih eden 8 (%33) öğrenci kelimenin anlamını hızlı ve kolaylıkla buldukları için e-sözlüğü tercih ettiklerini belirtmiştir. Bu 8 öğrencinin üst sınıfta olmaları önem arz etmektedir. Maden ve Maden, (2018) *Türkçe öğretmeni adaylarının elektronik sözlük ve yazım dilavuzu kullanma alışkanlıkları* hakkında yaptıkları çalışmanın sonucunda, Türkçe öğretmeni adayları da kelimenin anlamının hızlı ve kolaylıkla bulunduğu için e-sözlüğü tercih ettiklerini belirtmiştir. Bu çalışmayla paralel olarak e-sözlüğün tercih edilme sebebi aynıdır. Sözlük kullanma becerisine sahip

bireylerin basılı sözlükte de aranan kelimeye hızlı ve kolayca ulaşabileceği sözlük kullanabilme becerisiyle kazandırılmalıdır.

Öğrencilerin sözlüklerde kelimenin anlamları dışında verilen kısaltmaların ne anlama geldiklerini bilmedikleri (%79) buna bağlı olarak da kelimenin türünün (%83) ve kaynağının (%87) kısaltma ile verildiğinin farkında olmadıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerin kelimenin anlamlarını öğrenmenin dışında bir kelime ile ilgili pek çok bilgiye sözlük kısaltmalarını okuyarak ulaşabilecekleri konusunda bilinçli olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin %91'i kelimelerin sesletim özelliklerinin de basılı bir sözlükte parantez içinde verildiğinin farkında olmadıkları tespit edilmiştir.

Kelimenin anlamlarını öğrenmenin dışında noktalama işareti içinde verilen kelimenin sesletim özelliklerini, bir kelime ile ilgili pek çok bilgiye sözlük kısaltmalarını okuyarak ulaşabilecekleri konusunda öğrencilerin bilinçli olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç öğrencilerin sözlük okuyabilme becerilerini kazanmadıklarının bir göstergesidir. Parantez içinde verilen bilgilerin ne anlama geldiği konusunda da pek çoğunun bir fikri olmadığı öğrencilerin kendileri tarafından dile getirilmiştir.

TDÖP'te (2019), sözlük oluşturmayı teşvik eden “Öğrencinin öğrendiği kelime ve kelime gruplarından sözlük oluşturması teşvik edilir.” kazanımının edinimini tespit etmek amacıyla öğrencilerin yeni öğrenilen kelimelere ait kelime defterine sahip olma durumları incelendiğinde sadece 3 öğrenci kelime defterine sahip olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin yeni öğrenilen bir kelimenin unutulmamasını sağlamak amacıyla sözlük defteri oluşturma bilincine sahip olmadıkları anlaşılmış ve öğrencilerin %62,5'i ise sözlük kullanmaktan hoşlanmadıklarını ifade etmiştir.

Öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlıkları ile ilgili alan yazında yapılan araştırma sonuçları ile bu araştırmanın sonuçları arasında benzerlikler olmakla birlikte öğrencilerin sözlük okuyabilme becerileri, sözlük okuyazarlığı ile ilgili var olan durumlarını belirten bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Sözlük kullanma alışkanlığını bireyin okuduğu metinlerde karşılaştığı ve anlamını bilmediği kelimeler için sözlüğe bakma eğiliminin süreklilik gösteren bir davranış biçimine dönüşmüş hâli olarak tanımlayan Yaman (2010) ilköğretim öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıkları üzerine yaptığı değerlendirmeye sonucunda, öğrenciler tarafından kelime dağarcığını ve Türkçe bilinci geliştirmede sözlüklerin öneminin yeterince kavranmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucu destekler nitelikte bu çalışma ile de öğrencilerin sözlüklerin pek çok işlevini bilmedikleri ve sözlüğü ders materyali olarak algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

“Ortaokul Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Alışkanlıkları ve Sözlük Okuyabilme Becerileri” adlı bu çalışmanın biri sözlük kullanma alışkanlığı, diğeri sözlük okuyabilme becerisi olmak üzere birbirini tümleyen iki konu başlığı esasında “sözlük okuyazarı” kelime grubuyla daha anlaşılır bir şekilde ifade edilecektir. Öğrencilerin, bireyin sözlük kullanma alışkanlığı kazanabilmesi sözlük okuyabilme becerisi kazanması ile mümkündür. Sözlük kullanabilme becerisine sahip olan bir kişi sözlük okuyazarı olarak adlandırılmalıdır. Sözlük okuyazarı; sözlüğün sadece ders aracı olmadığı görüşünü özümseyen ve dil becerilerinin bütüncül bir anlayışla kazanılması ve geliştirilmesinde sözlük kullanabilmenin, okuyabilmenin önemini kavrayan; kelimelerin dil dünyasındaki işlevini sözlük ile öğrenebilen (kelimenin anlamının yanı sıra gösterilen kısaltmaların içeriğini, kelimenin türünü, kaynağını, kelimelerin anlamlarına uygun cümledeki değerlerini, kelimelerin sesletim özelliklerini), farklı sözlük türlerini amacına uygun kullanabilen aynı zamanda sözlük kullanabilme yetisiyle çok yönlü düşünme becerilerini geliştiren, kendi potansiyellerinin farkına varabilen bir kişi olarak tanımlanabilir.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir:

1. Kelime servetini en etkili şekilde artırması beklenen Türkçe dersinde sözlükten yararlanmanın önemine dair farkındalıkları yüksek ve yeterliliğe sahip rehber ve model olabilen Türkçe öğretmenleri, öncelikli olarak öğrencilere sözlük kullanabilme-okuyabilme becerisi ve nihayetinde sözlük kullanma alışkanlığı kazandırılabilir.

2. Merak ve öğrenme isteği uyandırılarak öğrencilere farklı sözlük türleri tanıtılabilir.

3. Araştırmanın sınırlılıkları ile tanımlanmaya çalışılan sözlük okuyazarlığı kelime grubu, sözlük kullanabilme-okuyabilme becerileri açılımında yeniden tanımlanabilir.

4. Sözlükte kelimelerin türü-yapısı ile ilgili olarak parantez içinde gösterilen kısaltmalar ve ilgili kelimeler dil bilgisi öğretiminde de sözlük kullanımını örneklendirebilir.

5. İsim türü örneğinde, isim olan bir kelimenin bazen a. (ad), bazen i.(isim) şeklindeki farklı kısaltma kullanımları yerine standartlaşmış kısaltmalar sözlüklerde kullanılabilir.

6. Öğrencilerde sözlük kullanma-kullanabilme yönünden olumlu tutum kazandıracak etkinlikler ve öğretim materyalleri hazırlanabilir.

Anket Uygulama İzin Onayı (Etik Onay İzni)

Bu çalışma için T.C. Erzurum Valiliği ve Erzurum İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden Anket Uygulama İzni alınmıştır.

Kurul Adı: T.C. Erzurum Vakliligi – Erzurum İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Etik Kurulu Karar Tarihi: 18.02.2021

Belge Sayı Numarası: E-36648235-605.01-20902607

KAYNAKÇA

- Acar, K. (2016). İlk Baskıdan Bugüne TDK Türkçe Sözlükte Kullanılan Kısaltmalar. *Türük, Uluslararası Dil, Edebiyat, Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 75-92.
- Aksan, D. (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arı, G. (2006). Kelime Öğretimi, Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi. (Editör: Cemal Yıldız). *Yeni Öğretim Programına Göre Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi* İçinde (s. 337-363). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Budak, Y. (2000). Sözcük Öğretimi ve Sözlüğün İşlevi. *Dil Dergisi*, 0(92), 19-26.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. ve Deniz, E. (2016). Ortaöğretim Öğrencilerinin Sözlüklere Yönelik Tutumları. *Millî Eğitim Dergisi*, 45(210), 320-336.
- Göçer, A. (2010). Türkçe Eğitiminde Öğrencilerin Söz Varlığını Geliştirme Etkinlikleri ve Sözlük Kullanımı. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(1), 1007-1036.
- Göğüş, B. (1978). *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Kocaman, A. (1998). Dil Bilim Sözlük Sözlükçülük. *Kebikeç*, 0(6), 111-113.
- Kolaç, E. (2009). Öğretmen Adaylarının Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Kullanma Konusundaki Tutum ve Görüşleri. *Türk Dili*, 0(691), 50-60.
- Maden, S. ve Maden, A. (2018). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Elektronik Sözlük ve Yazım Kılavuzu Kullanma Alışkanlıkları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 377-396.
- Melanlıoğlu, D. (2013). Ortaokul Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Alışkanlıkları: Nitel Bir Araştırma. *TEKE-Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(2), 266-284.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2019). *Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tübitak (2021). <https://www.tubitak.gov.tr/tr/yarismalar/icerik-ortaokul-ogrencileri-arastirma-projeleri-yarismasi> adresinden 10.07.2021 tarihinde erişildi.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 10.04.2021 tarihinde erişildi.
- Yaman, H. (2010). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme. *Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi*, 0(27), 735-751.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 63-72, Winter 2021

Özel Yetenekli Öğrenciler ile Normal Gelişim Gösteren Öğrencilerin Mizah Tarzlarının Karşılaştırılması*

Comparison of the Humor Styles of Gifted and Normally Developed Students

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1036297>

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Article Arrival Date
14.10.2021

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted Date
28.12.2021

Makale Yayın Tarihi / Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Dr. Ebru Burcu Çimili Gök
Öğretmen / Milli Eğitim Bakanlığı,
ebruburcu@gmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0002-7656-4385>

Birsen Taşkıran
Öğretmen / Milli Eğitim Bakanlığı,
brsen_izmir@hotmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0002-4082-6080>

Nilgün Azeken
Öğretmen / Milli Eğitim Bakanlığı,
nilgunazeken@gmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0003-1363-7433>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Araştırmaya tüm yazarlar eşit oranda katkı sağlamışlardır. Bu araştırmada 2020 yılı ve öncesi verileri kullanılmıştır. Makale, dergiye 2021 yılında gönderilmiştir. Bu sebeple geçmişe yönelik Etik Kurul Onayı alınmamış ve bu durum makale içinde ULAKBİM TR DİZİN kararına uygun şekilde "Etik Kurul Onay Bilgileri" bölümünde açıklanmıştır.

Öz

Mizah; okul ortamında çatışmaların çözümü, olumlu iklim yaratma, kişiler arası iletişimi kolaylaştırma gibi etkileri nedeniyle günlük yaşamda olduğu kadar okul ortamında da önemlidir. Mizahın kişileri mutlu etme, güldürme, neşelendirme gibi olumlu etkileri olduğu kadar incinme, dışlanma, yalnızlaşma gibi yıkıcı etkileri de gözlenebilmektedir. Mizahın okullarda nasıl bir etki ortaya çıkaracağı öğrencilerin mizah tarzlarıyla da ilgilidir. Bu çalışmada BİLSEM’de eğitim alan özel yetenekli ortaokul öğrencilerinin mizah tarzlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi ve özel yetenekli öğrenciler ile normal gelişim gösteren öğrenciler arasındaki mizah tarzlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Araştırmanın örneklemini kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemiyle Antalya il merkezinden seçilen, yaşları 11 ile 14 arasında değişen 53’ü kız, 43’ü erkek olmak üzere toplam 96 ortaokul öğrencisinden oluşturulmuştur. Verilerin toplanmasında “Kişisel Bilgi Formu” ve “Mizah Tarzları Ölçeği (MTÖ)” kullanılmıştır. Verilerin analizinde t-testi, tek yönlü varyans analizi (One Way ANOVA), Post Hoc Scheffee testi yapılmış ve IBM SPSS 22.00 yazılımı kullanılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin olumlu mizah tarzlarını, olumsuz mizah tarzlarına göre daha çok tercih ettikleri görülmüştür. Cinsiyetin mizah tarzları üzerinde etkisi incelendiğinde istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Kişilik Geliştirici Mizah boyutunda özel yetenekli öğrencilerin normal gelişim gösteren öğrencilere göre daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülürken Saldırgan Mizah ile Yıkıcı Mizah boyutlarında ise normal gelişim gösteren öğrencilerin istatistiki puan değerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mizah Tarzları, Mizah, Özel Yetenekli Öğrenciler

Abstract

Humor is as important in the school environment as it is in daily life, due to its effects such as resolving conflicts in the school environment, creating a positive climate and facilitating communication between people. Humor has positive effects such as making people happy, laughing and cheering; destructive effects such as hurt, exclusion, and loneliness can also be observed. The effect of humor in schools is also related to the humor styles of the students.

In this study, it is aimed to examine the humor styles of the gifted secondary school students studying at BİLSEM according to some variables and to compare the humor styles between the gifted students and the students with normal development.

The research was prepared in accordance with the relational survey model, one of the quantitative research methods. The sample of the study consisted of a total of 96 secondary school students, 53 girls and 43 boys, aged 11 to 14, selected from the city center of Antalya, using easily accessible case sampling. "Personal Information Form" and "Humor Styles Questionnaire (HSQ)" were used to collect the data. In the analysis of the data, t-test, one-way analysis of variance (One Way ANOVA), Post Hoc Scheffee test and SPSS 22.0 software were used.

According to the findings of the research; It was seen that students preferred positive humor styles more than negative humor styles. When the effect of gender on humor styles is examined, no significant difference is observed. In the Personality Enhancer Humor dimension, it was observed that gifted students had a higher statistical value than the students with normal development, while the statistical point value of the students with normal development was found to be higher in the Aggressive Humor and Destructive Humor dimensions.

Keywords: Humor Styles, Humor, Gifted Students

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çimili Gök, E. B.; Taşkıran, B. ve Azeken, N. (2021). Özel Yetenekli Öğrenciler ile Normal Gelişim Gösteren Öğrencilerinin Mizah Tarzlarının Karşılaştırılması. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 63-72.

GİRİŞ

Mizah, günlük yaşamın önemli bir parçası olarak görülür. Eğitimden sanata birçok alanda mizahi öğeler görülmektedir. Mizah; komik olduğu düşünülen bir şeyi algılama, görme ve anlatma yeteneği olarak tanımlandığı gibi eğlenme, gülme, şakalaşma ve bunun gibi davranışların, tutumların ve becerilerin ortaya konması olarak da tanımlanabilmektedir (Martin, 2001). Solomon (1996) ise mizahı bilişsel açıdan değerlendirilmiş ve bir durumu ya da şakayı açıklama ve algılama biçimi olarak tanımlamıştır. Diğer bir tanımda ise mizah umulmadık bir anda ve beklenmeyen bir şekilde meydana gelen bir durum olarak tanımlanmıştır (Oral, 1998). Aynı zamanda mizahın eleştirel bir davranış çeşidi olduğu da belirtilmektedir. Mizah, hayatın saçma ve gülünen yönlerini ortaya koyma sanatı olarak, bir yandan güldürmeyi amaçlarken diğer yandan da yaşamın gerçeklerini göstermektedir (Oruç, 2010). Yapılan tanımlardan yola çıkarak mizah için bilişsel süreçleri aktif kılan, güldürme amacının yanında hayatın gerçeklerini de gözler önüne seren, eleştirel bakış açısı da içeren bir tepki türüdür diyebiliriz.

İnsanların gelişim süreçlerinde farklı kritik dönüm noktaları vardır. Ergenlik dönemi de insan hayatının önemli dönüm noktalarından birisidir. Bu dönemle birlikte, çocuklarda yetişkinlerin anlayıp üretebildikleri tarzda bir mizah gelişimi görülmeye başlamaktadır. McGhee (1979) ergenlik dönemini mizah gelişiminde son evre olarak belirtmektedir. Führ (2001) de Piaget'nin soyut işlemler döneminde bulunan ergenlerin mental olarak iki farklı değişkeni aynı anda yönlendirebildiklerini, durumlar içindeki mantıksal tutarsızlıkları fark edebildiklerini ve davranışlarının olası sonuçlarını kestirebildiklerini dile getirmiştir. Soyut işlemler döneminde ergenler, soyut düzeyde fikirlerle ve kavramlarla oynanabildikleri için daha eleştirel ve esnek bir dünya görüşüne sahip olurlar (Führ, 2001). Ergenliğe geçişle birlikte çocukların, mantıksal tutarsızlıklara ve çıkarımsal düşünmeye dayanan soyut mizah tarzını anlamaya başladıkları görülür (McGhee, 1979). Ayrıca ergenlik döneminde ironi ve espri yapma yeteneği geliştikçe dalga geçme daha eğlenceli ve komik bir hâl almaktadır (Keltner, Capps, Young ve Heerey, 2001). Bunun sonucunda bazı durumlarda ergenlerin mizah adı altında şaka yapabilmek için akranlarıyla alay ettikleri ya da kusurlarıyla dalga geçtikleri görülebilmektedir (Unaran, 2018). Bu nedenlerden dolayı, ergenlik döneminde mizahın ne şekilde kullanıldığını görmek, mizahı gereken durumlarda etkili bir araç olarak kullanabilmek ve doğru bir şekilde yönlendirebilmek adına, ergenlik döneminde bulunan öğrencilerin mizah tarzlarının belirlenmesi önem taşımaktadır. Mizah ancak bu şekilde öğrenmeyi pekiştirici ve kişilik gelişimini destekleyici şekilde kullanılabilir.

Mizah ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, mizahın istenilen ve pozitif bir karakter özelliği olduğu ve bunun kişilerin psikolojiklerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Mizah yönü güçlü bireylerin özgüven, özerklik, iyimserlik ve öz saygı gibi istenilen bazı özelliklere sahip oldukları varsayılmıştır. Buna ek olarak mizahi yönü güçlü insanların stresle baş etmede başarılı olduğu, depresyon, endişe gibi istenmeyen psikolojik durumları daha az yaşadıkları, daha sağlıklı bir bedene sahip oldukları ve insanlarla iyi anlaştıkları düşünülmektedir (Kuiper ve Martin, 1998). Fakat mizahın bize sunduğu olumlu özelliklerin yanında farklı boyutlarının da olabileceği düşünülmüş ve bununla ilgili araştırmalar yapılmıştır. Mizahın tek boyutlu, tamamen olumlu, yararlı ve istendik bir karakter özelliği olduğu fikri yerini zamanla mizahın değişik içeriklerden oluşan çok yönlü bir kavram olduğu (Kuiper ve Martin, 1998) ve kullanılırken negatif olarak da sergilenebileceği düşüncesine bırakmıştır (Martin, 1998; Martin, Puhlik-Doris, Larsen, Grey ve Weir, 2003). Bu düşünce alan yazına çok boyutlu mizah modelini kazandırmıştır.

Çok boyutlu mizah duygusu modelini geliştiren Martin ve diğerleri (2003), bireylerin mizahı iletişim sürecinde farklı amaçlarla ve farklı biçimlerde kullanabilecekleri düşüncesini ileri sürmektedirler. Modelde insanların günlük hayatlarında mizah tercihlerini yansıtan dört temel tarz yer almaktadır. Mizah tarzları ölçeğinin iki alt boyutu (Katılımcı Mizah ve Kendini Geliştirici Mizah) olumlu; diğer iki alt boyutu (Yıkıcı Mizah ve Saldırgan Mizah) ise olumsuzdur.

Katılımcı Mizah; olumlu ve sağlıklı bir mizah tarzıdır. Bu tarza sahip bireyler, etkileşimde bulunurken kaygı, korku ve gerilimleri azaltarak olumlu bir iletişim ortamı oluştururlar. Bir arada oldukları bireyleri eğlendirmek için komik ifadeler kullanma hatta kendisiyle ilgili espriler yapma özellikleri gösterirler. Fakat bu kişiler mizahı kullanırken kendisi ve başkaları hakkında hakaret edici ve küçük düşürücü sözler kullanmamaktadırlar (Martin vd., 2003).

Kendini Geliştirici Mizah; olumlu ve sağlıklı bir mizah anlayışı olmakta ve negatif durumlarla mücadele etmek için mizahın kullanılması şeklinde ifade edilebilir. Bu mizah tarzı bireyin kendisinin ve diğer kişilerin de ihtiyaçlarını gözeterek kaygıyla ve diğer bireysel problemleriyle mücadele etmede, olumsuz hislerini azaltmada tercih ettikleri bir türdür (Martin vd., 2003). Bu bireyler mizahı, aşırı üzücü

durumlar karşısında gerçekleri çarpıtmadan negatif hislerinden uzaklaşmak için sağlıklı bir savunma mekanizması olarak tercih etmektedirler (Yerlikaya, 2009).

Saldırgan Mizah; olumsuz bir mizah türüdür. Bu mizah türünde kişiler, öfke hislerini mizah aracılığı ile dışa vururken iletişimde buldukları kişileri kırmaya yönelik bir lisan kullanmaktadırlar. Bu durumun kişilere bir yararı olmadığı gibi bireylerle olan ilişkileri de kötü etkilemektedir (Martin vd.2003). Saldırgan Mizah türünde; alay eden, dalgacı, sataşmacı, karşısındakine değer vermeyen, küçümseyen, cinsel ya da ırkçılık söylemleri içeren bir mizah anlayışı vardır (Kazarian ve Martin, 2004). Sosyal açıdan hoş karşılanmayan ve uyumsuz olarak sınıflandırılan bu mizah tarzını kişiler, üstünlük taslama ve haz duyguları için kullanılmaktadırlar. Bu bireyler olumsuz mizah ifadelerinin başkalarını nasıl etkileyeceğini önemsemeden onları inciterek ya da kendilerinden uzaklaştırarak iletişim kurmaktadırlar (Martin, 2007).

Kendini Yıkıcı Mizah; olumsuz ve sağlıksız bir mizah türüdür. Bu mizah türünü kullanan kişiler, kendileriyle dalga geçmeyi ve küçük duruma düşmeyi, içinde buldukları topluluk tarafından kabul edilmenin ya da benimsenmenin bir yöntemi olarak görürler (Martin vd., 2003). Bu mizah tarzını tercih eden bireyler aynı zamanda mizahı, problemlerine yapıcı çözümler üretmekten kurtulmak ya da negatif hislerinin ardında yatan gerçek sorunları saklamak için kullanırlar (Kazarian ve Martin, 2004). Kendini yıkıcı mizah tarzını tercih eden bireyler oldukça komik ve esprili gibi dursalar da aslında mizahı kullanışlarının ardında bir tür uzaklaşma, duygu boyutunda bir gereksinim ya da öz güven eksikliği gibi faktörler yer almaktadır (Yerlikaya, 2009).

Mizahın farklı boyutları olduğu gibi mizah duygusunun farklı değişkenlere bağlı olarak şekillendiği de öngörülmüş ve mizah boyutları farklı değişkenler açısından incelenmiştir. Üzerinde inceleme yapılan değişkenlerden birisi de zekâdır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, zekânın mizah duygusuyla ilişkili olduğu görülmektedir. Mizahı tanımlayan ya da anlamlandırabilen bireylerin, komik bir durum, karikatür veya espriyi algılayabildiği düşünülmektedir. Bu önermeden yola çıkarak çalışmalar bilişsel zekâsı yüksek kişilerin karmaşık şaka, karikatür ve diğer mizahi öğeler içeren durumları kavradığını göstermektedir (Pinderhughesve Zigler, 1985; Wierzbicki veYoung, 1978). Buna ek olarak özel yetenekli çocukların mizah kabiliyetlerinin akranlarından ileri olduğu (Renzulli, Smith, White, Callahan, Hartman ve Westberg, 2002) ve bu çocukların mizahı daha sık kullandıkları vurgulanmaktadır (Ziv, 1990). Zekâ düzeyi yüksek olan özel yetenekli kişilerin toplumdaki oranı yaklaşık %2'dir. Konunun uzmanları özel yetenekli bireyleri “yaşıtlarına göre daha hızlı öğrenen, yaratıcılık, sanat, liderliğe ilişkin kapasitede önde olan, özel akademik yeteneğe sahip, soyut fikirleri anlayabilen, ilgi alanlarında bağımsız hareket etmeyi seven ve yüksek düzeyde performans gösteren” bireyler olarak tanımlamaktadırlar (Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi, 2016). Türkiye’de özel yetenekli öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal gelişmelerinin sağlanması amacıyla illerde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) açılmıştır. Bilim ve Sanat Merkezleri; okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin sahip oldukları becerilerinin artırılması, bilimsel düşünme ve davranışlarla estetik değerleri birleştirilmesi, üreten, sorunları çözen insanlar olmalarını, gerçek hayattan öğrenme imkânları sunan ve özel eğitim etkinlikleri sağlayan kurumlar olarak ifade edilmektedir (Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi, 2016).

Mizaha kişiler arası iletişimi ve sosyal ilişkileri kolaylaştırması, yaşamı renklendirmesi, kişileri eğlendirip rahatlatmasıyla yaşamın her alanında karşılaşılmaktadır (Recepoglu, 2011). Olumlu duygular yaşattığı gibi olumsuz duygularda yaşatabilen mizah, günlük hayatın akışında yer aldığı kadar iş ortamlarında da yer almaktadır. Okul ortamında yapılan mizahın içeriğinin ise genellikle mutlu olma, hoşça vakit geçirme ve stres atmayla ilgili olduğu görülmüştür (Şahin, 2016). Olumlu duygular yaratan pozitif bir mizah, okullarda yaşanan birçok sorunu çözebilecek önemdedir. Kişilerin mizah tarzları mizahın olumlu ya da olumsuz yaşanacak sonuçları üzerinde etkili olacaktır. Bu araştırma özel yetenekli tanısı alıp BİLSEM’de öğrenim gören ortaokul öğrencileri ile normal gelişim gösteren ortaokul öğrencileri arasında bazı değişkenlere göre mizah tarzları açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Alt Problemler

1. Öğrencilerin mizah tarzları hangi düzeydedir?
2. Öğrencilerin mizah tarzları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Öğrencilerin mizah tarzları özel yetenek tanısı alma ya da almama durumuna göre farklılık göstermekte midir?
4. Öğrencilerin mizah tarzları Sınıf seviyesine göre farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Bu araştırmada nicel araştırmalarda iki ya da daha çok sayıda değişken arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve tanımlamak (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün ve Karadeniz, 2016) için tercih edilen ilişkiyel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modelinde evrenden seçilecek bir örneklem üzerinde “geçmişte ya da günümüzdeki bir durumu var olduğu şekliyle” betimleme amacıyla tarama yapılarak elde edilen bulgular tüm evrene genellenir. İlişkiyel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011). Bu araştırmada cinsiyet, özel yetenek durumu ve sınıf seviyeleri bağımsız değişken olarak alınarak bunların öğrencilerin mizah tarzlarına etkisi betimlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma grubunu, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Antalya ilinde 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda öğrenim gören özel yetenekli tanısı almış (BİLSEM’e kabul edilmiş) ve normal gelişim gösteren 96 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklemde 46 öğrenci normal öğrenimlerine ek olarak BİLSEM’e devam etmekte, 50 öğrenci ise sadece normal öğrenim görmektedir. Araştırma grubunun 53’ü kız öğrenci, 43’ü ise erkek öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma grubunda kolay ulaşılabilir durum örnekleme tekniği tercih edilmiştir. Araştırmacıya hız kazandıran ve zamandan tasarruf etmesini sağlayan (Yıldırım ve Şimşek, 2011) kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi araştırmacının hedefi olan evrenden örneklemini oluştururken ulaşabileceği en kolay öğelere yönelmesi olarak tanımlanabilir (Patton, 2005). Bu araştırmada örneklemde yer alan öğrencilerin belirlenmesinde, Antalya İlindeki iki farklı okul türünden kolay ulaşılabilir okullar tercih edilmiştir. Tablo 1’de çalışma grubunun genel özellikleri verilmiştir.

Tablo1: Örneklem Grubunun Genel Özellikleri

Değişken	Değişken Parametresi	n	%
Cinsiyet	Kız	53	55,2
	Erkek	43	44,8
Sınıf Kademesi	5.sınıf	31	32,2
	6.sınıf	33	34,3
	7.sınıf	21	21,8
	8.sınıf	11	11,4
Özel Yetenek Durumu	Özel Yetenekli	46	47,9
	Normal Gelişim Gösteren	50	52,1

Tablo 1’de araştırmaya katılan öğrencilerle ilgili veriler yer almaktadır. Buna göre özel yetenekli çocukların %55,2’si kız, %44,8’i erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklem grubunun %47’sini özel yetenekli öğrenciler, %52’sini ise normal gelişim gösteren öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan öğrencilerin 31’i 5.sınıfta, 33’ü 6. sınıfta, 21’i 7. sınıfta, 11’i ise 8. sınıfta öğrenim görmektedir. Örneklemdeki sınıf düzeylerine göre öğrenci sayıları belirlenirken BİLSEM’de öğrenim gören öğrenci mevcutları dikkate alınmıştır. Bu nedenle sınıf seviyeleri arasında sayı bakımından farklılık görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aşamasında “Mizah Tarzları Ölçeği” tercih edilmiştir. Martin, Puhlik-Doris, Larsen, Gray ve Weir’in (2003) yaptığı çalışmalar sonucunda geliştirilen “Mizah Tarzları Ölçeği” Yerlikaya (2003) tarafından uyarlama çalışması yapılarak Türkçe alanyazına kazandırılmıştır. “Mizah Tarzları Ölçeği” dört farklı alt boyutta, toplanan 32 madde içermektedir. Ölçeğin boyutları; Kendini Geliştirici, Katılımcı, Kendini Yıkıcı ve Saldırgan Mizah olarak adlandırılmaktadır. Bu araştırmada Mizah Tarzları ölçeğinin tümü için Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .81, Kendini Geliştirici Mizah için .78, Katılımcı Mizah için .74, Kendini Yıkıcı için .67 ve Saldırgan Mizah için .69 olarak bulunmuştur.

Kendini Geliştirici Mizah 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26 ve 30. maddelerden, Katılımcı Mizah 1, 5,9, 13, 17, 21, 25 ve 29. maddelerden, Kendini Yıkıcı Mizah 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28 ve 32. maddelerden ve Saldırgan Mizah 3, 7,11, 15, 19, 23, 27 ve 31.maddelerden oluşmaktadır. Ölçme aracıda “1= Kesinlikle Katılmıyorum” ve “7= Tamamıyla Katılıyorum” biçiminde puan verilen yedili Likert tipi dereceleme tercih edilmiştir. Ölçekteki alt boyutlardan alınabilecek en az ve en fazla puanlar 7 ile 56 arasındadır. Bu

puanların yüksekliği, ilgili mizah tarzının kullanım sıklığını ortaya koymaktadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayıları. 69 ile. 78 arasında değerler almaktadır (Yerlikaya, 2003).

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, SPSS 22.00 istatistik paket programı kullanılmıştır. Demografik değişkenler için frekans ve yüzde analizi, ölçek maddelerini istatistiksel olarak yorumlayabilmek için betimsel istatistikler (aritmetik ortalamalar ve standart sapmaları) hesaplanmıştır. Mizah tarzı boyutlarında cinsiyete ve özel yetenekli tanısı alıp almadığına göre anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için parametrik testlerden ilişkisiz örneklem için t-testi kullanılmıştır. Öğrencilerin sınıf seviyelerinin mizah tarzı boyutları üzerine etkisini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Yapılan ANOVA analizi sonucunda anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ise Post Hoc Scheffé testi yapılmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu araştırmada 2020 yılı ve öncesi verileri kullanılmıştır. Bu sebeple geçmişe yönelik Etik Kurul Onayı alınmamıştır. Araştırmada tüm yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, özel yetenekli öğrenciler ile normal gelişim gösteren öğrencilerin mizah tarzlarının cinsiyet ve sınıf seviyeleri değişkenine göre incelenmesine ait istatistiksel veriler yer almaktadır. Öğrencilerin mizah boyutlarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin Mizah Boyutlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Boyutlar	\bar{X}	S
Kişilik Geliştirici Mizah	4,36	1,01
Katılımcı Mizah	4,68	1,01
Yıkıcı Mizah	3,10	.86
Saldırgan Mizah	3,03	1,01

Tablo 2’ye bakıldığında araştırmaya katılan öğrencilerin en yüksek ortalamayla katılım sağladığı boyutun Katılımcı Mizah (\bar{x} =4,68, S=1,01) boyutu olduğuna ulaşılmıştır. Bu boyutu sıra ile Kişilik Geliştirici Mizah (\bar{x} =4,36, S=1,01), Yıkıcı Mizah (\bar{x} =3,10 S=0,86) ve Saldırgan Mizah (\bar{x} =3,03, S=1,01) boyutları izlemiştir. Tablodan elde edilen bulgular incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin olumlu mizah tarzlarını, olumsuz mizah tarzlarına göre daha çok tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 3’te öğrencilerin mizah tarzları boyutlarının cinsiyete göre karşılaştırılması amacı ile yapılan t testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin Mizah Tarzları Boyutlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Boyutlar	Cinsiyet	n	\bar{X}	S	SD	t	p
Kişilik Geliştirici	Kız	53	4,18	1,09	94	1,95	.05
	Erkek	43	4,58	.86			
Katılımcı	Kız	53	4,77	.95	94	1,01	.31
	Erkek	43	4,56	.08			
Yıkıcı	Kız	53	2,90	.76	94	2,64	.1
	Erkek	43	3,36	.91			
Saldırgan	Kız	53	2,84	.99	94	2,04	.44
	Erkek	43	3,26	1,01			

Tablo 3’te görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin yalnızca Kişilik Geliştirici Mizah [$t_{(94)}=1,95$; $p<.05$] tarzında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Erkek öğrencilerin Kişilik Geliştirici Mizah boyutu kız öğrencilere göre daha yüksek değerdedir. Başka bir ifadeyle erkek öğrenciler Kişilik Geliştirici Mizah boyutunu kullanmaya daha yatkındır. Bu araştırmanın bulgularına ek olarak öğrencilerin Katılımcı Mizah [$t_{(94)}=1,01$; $p>.31$], Yıkıcı Mizah [$t_{(94)}= 2,64$ $p>.10$] ve Saldırgan Mizah

[$t_{(94)}=2,04$; $p>.44$] alt boyutlarından aldıkları puanlar ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo 4'te özel yetenekli öğrenciler ile normal gelişim gösteren öğrencilerin mizah tarzlarının karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4: Özel Yetenekli Öğrenciler ile Normal Gelişim Gösteren Öğrencilerin Mizah Tarzları Puan İlişkisinin Bağımsız T-Testi Sonuçları

Boyutlar	Grup	n	\bar{X}	S	Sd	t	p
Kişilik Geliştirici	Özel Yetenekli Öğrenci	46	4,65	1,08	94	2,75	.007
	Normal Öğrenci	50	4,10	.87			
Katılımcı	Özel Yetenekli Öğrenci	46	4,82	1,18	94	1,27	.208
	Normal Öğrenci	50	4,55	.83			
Yıkıcı	Özel Yetenekli Öğrenci	46	2,85	.86	94	4,18	.010
	Normal Öğrenci	50	3,33	.80			
Saldırgan	Özel Yetenekli Öğrenci	46	2,85	.90	94	2,83	.006
	Normal Öğrenci	50	3,33	.97			

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin Katılımcı Mizah tarzlarında [$t_{(94)}= 1.27$; $p>.05$] anlamlı bir farklılık görülmezken diğer alt boyutlarda anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Kişilik geliştirici mizah [$t_{(94)}= 2,75$; $p<.05$] boyutunda özel yetenekli öğrencilerin ($\bar{x}=4.65$, $S=1,08$) normal gelişim gösteren öğrencilere göre ($\bar{x}=4.10$, $S=.87$) daha yüksek değer aldığı görülmektedir. Bu durum özel yetenekli öğrencilerin normal gelişim gösteren öğrencilere göre bu alt boyutu daha çok tercih ettiklerini göstermektedir. Saldırgan Mizah [$t_{(94)}=2,83$; $p<.05$] boyutunda normal gelişim gösteren öğrencilerin ($\bar{x}=3.33$, $S=.97$) puan değeri özel yetenekli öğrencilerin ($\bar{x}=2.85$, $S=.90$) puan değerinden daha yüksek bulunmuştur. Yıkıcı mizah [$t_{(94)}= 4,18$; $p<.05$] boyutlarında ise normal gelişim gösteren öğrencilerin ($\bar{x}=3.33$, $S=.80$) puan değeri özel yetenekli öğrencilerin ($\bar{x}=2.85$, $S=.86$) puan değerinden daha yüksek bulunmuştur. Bu durum normal gelişim gösteren öğrencilerin özel yetenekli öğrencilere göre olumsuz mizah anlayışını içeren saldırgan ve yıkıcı mizah tarzlarını daha çok tercih ettiklerini göstermektedir.

Tablo 5'te öğrencilerin mizah tarzları boyutlarının sınıf seviyelerine göre karşılaştırılması amacı ile yapılan ANOVA sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5: Mizah Tarzları Puanlarının Öğrencilerin Sınıf Seviyelerine Göre Karşılaştırılması

Boyutlar	Sınıf Seviyesi	n	\bar{X}	S	SD	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Kişilik Geliştirici Mizah	A.5.sınıf	31	4,27	1,04	3-92	.216	.885	-
	B.6. sınıf	33	4,44	1,09				
	C.7. sınıf	21	4,43	0,81				
	D.8 sınıf	11	4,25	1,11				
Katılımcı Mizah	A.5.sınıf	31	5,01	0,98	3-92	5,345	.002	A-D
	B.6. sınıf	33	4,85	1,1				
	C.7. sınıf	21	4,36	0,8				B-D
	D.8 sınıf	11	3,82	0,52				
Yıkıcı Mizah	A.5.sınıf	31	2,91	0,78	3-92	1,103	.352	-
	B.6. sınıf	33	3,08	0,99				
	C.7. sınıf	21	3,3	0,79				
	D.8 sınıf	11	3,34	0,73				
Saldırgan Mizah	A.5.sınıf	31	2,63	0,98	3-92	9,148	.000	A-C
	B.6. sınıf	33	2,75	0,96				
	C.7. sınıf	21	3,73	0,76				B-C
	D.8 sınıf	11	3,68	0,74				

Tablo 5'ten elde edilen bulgulara göre mizah tarzları ölçeğinden alınan puan ortalamasının sınıf seviyeleri arasında bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda Kişilik Geliştirici [$F_{(3,92)}=0,216$; $p>.05$] ve Yıkıcı Mizah [$F_{(3,92)}=1,103$; $p>.05$] alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Ancak Katılımcı Mizah [$F_{(3,92)}=5,345$; $p<.05$] ve Saldırgan Mizah [$F_{(3,92)}=9,148$; $p<.05$] alt boyutunda sınıf seviyelerinin ortalama puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla Post-Hoc Scheffe testi uygulanmıştır. Scheffe testi sonuçlarına göre Katılımcı Mizah boyutunda 5.sınıfta okuyan öğrenciler ($\bar{x}=5,01$, $S=.98$) ve 6.sınıfta okuyan öğrenciler, ($\bar{x}=4,85$, $S=1,10$) 8. sınıfta okuyan öğrencilere ($\bar{x}=3,82$, $S=.52$) göre daha yüksek puana sahiptir. Saldırgan Mizah boyutunda 5.sınıfta okuyan öğrenciler ($\bar{x}=2,63$, $S=.98$) ve 6.sınıfta okuyan öğrenciler ($\bar{x}=2,75$, $S=.96$), 7. sınıfta okuyan öğrenciler ($\bar{x}=3,73$, $S=.76$) ve 8. sınıfta okuyan öğrencilere ($\bar{x}=3,68$, $S=0,74$) göre daha yüksek puana sahiptir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Öğrencilerden elde edilen mizah boyutlarına ilişkin bulgulara göre öğrencilerin olumlu mizah tarzlarını (Kişilik Geliştirici ve Katılımcı Mizah), olumsuz mizah tarzlarına (Yıkıcı ve Saldırgan Mizah) göre daha çok tercih ettiği görülmektedir. Mizahın olumlu kullanımı kişiler arası ilişkileri kolaylaştırmakta ve gerginliği azalmaktadır. Bu durumun, çatışmaların yoğun olarak yaşandığı ergenlik döneminde olumlu etki yaratacağı öngörülmektedir. Ergenlik döneminde olumlu mizah tarzının daha çok kullanıldığı sonucuna ulaşılmış başka çalışmalarda vardır. Kırkibir, Altınışik, Zengin ve Çelik'in (2021) spor eğitimi alanında üniversite öğrencileri örneklemini ile yaptıkları çalışmada öğrencilerin olumlu mizah tarzları puanlarının, olumsuz mizah tarzları puanından daha yüksek düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışma sonucunda elde edilen veriler ile alanyazında yer alan veriler paralellik göstermektedir (Akkaya, 2011; Altinkurt ve Yılmaz, 2011; Avcı, 2009; Yerlikaya, 2009).

Mizah tarzlarının cinsiyete göre değişimi ile ilgili bulgulara göre Kişilik Geliştirici Mizah boyutunda erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek oranda bu boyutu tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Erözkan'ın (2009) üniversite öğrencilerinin mizah tarzlarına ilişkin yaptığı çalışmada da benzer bulgular elde edilmiştir. Erözkan'ın (2009) çalışmasında erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre kişilik geliştirici mizah tarzında daha yüksek puanlara sahip olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmaların bulgularından yola çıkılarak erkek öğrencilerin "Kişilik Geliştirici Mizah" tarzını benimsemelerinde; akranları tarafından anlaşılma, takdir edilme, kendini gösterebilme ve kendilerinden söz ettirme çabalarının etkili olduğu düşünülmektedir. Olumlu mizah tarzlarından biri olan Kişilik Geliştirici Mizah, karşılaşılan güçlüklerle mizah aracılığı ile başa çıkma yolları sunmaktadır.

Mizah Tarzları Ölçeğinin Katılımcı, Yıkıcı ve Saldırgan Mizah alt boyutlarında ise cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Cinsiyet ile mizah arasındaki ilişki açısından alanyazın incelendiğinde farklı bulgulara ulaşılmıştır. Akyol (2011), Ay, Gökler ve Koçak (2013), Moore, Griffiths ve Payne (1987) ve Özkan'ın (2008) çalışmalarında cinsiyet ile mizah tarzları arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Diğer yandan Abel (2002) ile Abel ve Maxwell'in (2002) çalışmalarında cinsiyet ile mizah tarzları açısından anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Çalışmada, Kişilik Geliştirici mizah boyutunun erkekler lehine anlamlı sonuca elde edilmesi, diğer üç alt boyutta ise anlamlı bir farklılık elde edilmemesi günümüzde değişen cinsiyet rollerinin bir sonucu olarak düşünülebilir. Cinsiyet rollerindeki değişimin toplum yaşamını etkilediği gibi mizahın kullanım alanını da değiştirmiş olduğu görülmektedir.

Özel yetenekli ve normal gelişim gösteren öğrenciler arasında mizah tarzlarına ilişkin bulgulara göre Kişilik Geliştirici Mizah özel yetenekli bireylerde daha yüksekken Saldırgan ve Yıkıcı Mizah normal gelişim gösteren bireylerde daha yüksektir. Bu durum özel yetenekli bireylerin olumlu mizahı daha baskın kullanırken normal öğrenim gören öğrencilerin olumsuz mizahı daha baskın kullandığını göstermektedir. Alanyazında elde edilen verileri destekleyen çalışmalar mevcuttur. Benzer örneklem grubu ile çalışan Shade (1991) tarafından elde edilen veriler incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin normal gelişim gösteren akranlarına göre mizahı kullanma ve anlama açısından daha yüksek puanlara sahip olduğu görülmektedir. Ulus, Yaman ve Yalçıntaş Sezgin'in (2019) çalışmalarında ise özel yetenekli öğrencilerin mizahın farklı boyutlarında (mizahı beğenme, mizahla başa çıkma ve mizahı anlama) normal gelişim gösteren öğrencilerden farklılaştığı görülmektedir. Bununla birlikte üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada zekâ ile mizah üretme arasında ilişki bulunmuştur (Howrigan ve MacDonald, 2008). Benzer şekilde Masten (1986) yüksek öğrenim öğrencileri ile yaptığı çalışmada akademik başarı ile mizahı anlama ve üretme arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Diğer

yandan alanyazında zekâ ve mizah arasında pozitif ilişki bulunmayan çalışmalar da bulunmaktadır (Cunningham, 1962; Erickson, 1977; McGhee, 1980).

Çalışmada sınıf seviyeleri arasında mizah tarzları boyutları incelendiğinde Katılımcı ve Saldırgan Mizah alt boyutlarında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu durum yaş seviyelerine göre mizah tarzlarının farklılaştığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

ÖNERİLER

Uygulayıcılar İçin Öneriler

Olumlu mizah; çocuğun düşüncesini örgütleme, ifade etme yeteneğini geliştirmesine katkı sağlarken aynı zamanda olumlu sosyal ilişkilerde geliştirmesine yardımcı olur. Öğrencilerin olumlu mizah tarzlarını daha çok kullanabilmeleri için, okullarda mizah içerikli etkinlikler planlanabilir. Mizahın olumlu yanını ön plana çıkaran kitaplar okunması ya da mizahi öğeler içeren etkinlikler tasarlanması öğrencilerin olumlu mizah tarzlarında farkındalık geliştirmelerini sağlayabilir.

Eğitim öğretim sürecinde, öğrencilerin mizahın olumlu etkilerini yansıtabilecekleri eğitim ortamlarının oluşturulması sürece olumlu katkı sağlayacaktır. Küçük yaşlardan itibaren bireyin maruz kaldığı uyarıcıların özenle seçilmesi, okunan kitap ve izlenen filmlerin doğru seçimi olumlu mizah gelişimini sağlayabilir. Böylece birey ergenlik dönemine geldiğinde dönemin özellikleri içerisinde yer alan çatışmaların üstesinden olumlu bakış açısı ile daha kolay başa çıkabilir.

Araştırmacılar İçin Öneriler

Öğrencilerin mizah tarzları özel yetenek tanısını aldıkları alana göre (bilim ya da sanat) karşılaştırılabilir.

Bu araştırma aynı örnekleme nitel desende de çalışılarak elde edilen sonuçların nedenleri ve öğrencilerin mizah tarzları derinlemesine ortaya konabilir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışmada 2020 yılı ve öncesi verileri kullanılmıştır. Çalışma Asya Studies dergisine 2021 yılında gönderilmiştir. Bu sebeple geçmişe yönelik Etik Kurul Onayı alınmamıştır. İlgili beyan Asya Studies dergisine iletilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abel, M. H. (2002). Humor, Stressand Coping Strategies Humor. *International Journal of Humor Research*, 15(4), 365-381.
- Abel, M. H. ve Maxwell, D. (2002). Humor and Affective Consequences of A Stressful Task. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 21(2), 165-190.
- Açıkgöz, M. (2016). Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlık ile Mizah Tarzları ve Mutluluk Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Şükrü Uğuz), Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkaya, M. (2011). Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Becerileri İle Mizah Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (İstanbul İli Şişli İlçesi Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Selahattin Turan), İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyol, Ü. (2011). Ergenlerde İletişim Becerilerinin Yordayıcıları Olarak Öz-Duyarlılık ve Mizah Tarzları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sabahattin Deniz), Muğla: Muğla Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Altınkurt, Y. ve Yılmaz, K. (2011). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Mizah Tarzları. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 0(1), 1-8.
- Avcı, M. (2009). Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenleri (Erzurum İli Örneği), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Hüseyin Akyüz), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ay, Ö.; Gökler, R. ve Koçak, R. (2013). Mizah Tarzları, Yaratıcılık ve Yaşam Doyumu: Ortaöğretim Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 6(6), 739-767.
- Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi (2016). *Tebliğler Dergisi*, 79(2710), 448-473.
- Büyüköztürk, Ş.; Çakmak, E. K.; Akgün, Ö. E.; Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

- Cunningham, A. (1962). Relation of Sense of Humor to Intelligence. *Journal of Social Psychology*, 0(57), 143-147.
- Erözkan, A. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Kişiler Arası İlişki Tarzları ve Mizah Tarzları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(26), 56-66.
- Führ, M. (2001). Some Aspects of Form and Function of Humor in Adolescence. *Humor. International Journal of Humor Research*, 14(1), 25-36.
- Howrigan, D. P. ve MacDonald, K. B. (2008). Humor as a Mental Fitness Indicator. *Evolutionary Psychology*, 6(4), 652-666.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kazarian, S. S. ve Martin, R. A. (2004). Humor Styles, Personality and Well-Being Among Lebanese University Students. *European Journal of Personality*, 18(3), 209-219.
- Keltner, D.; Capps, L.; Kring, A. M.; Young, R. C. ve Heerey, E. A. (2001). Just Teasing: A Conceptual Analysis and Empirical Review. *Psychological Bulletin*, 0(127), 229-248.
- Kırkbir, F.; Altınışık, Ü.; Zengin, S. ve Çelik, A. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzlarının İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 23(1), 42-54.
- Kuiper, N. A. ve Martin R. A. (1998). Is Sense of Humor A Positive Personality Characteristic. (Ed. Ruch, W.) *The Sense of Humor* İçinde (s. 160-178). New York: Mouton de Gruyter.
- Martin R. A. (1998). Approaches to the Sense of Humor: A Historical View. (Ed. Ruch, W.) *The Sense of Humor* İçinde (s. 15-62). New York: Mouton de Gruyter.
- Martin, R. A. (2001). Humor, Laughter and Physical Health: Methodological Issues and Research Findings. *Psychological Bulletin*, 127(4), 504-519.
- Martin R. A. (2007). *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. San Diego, CA: Elsevier Academic Press.
- Martin, R. A.; Puhlik-Doris, P.; Larsen, G.; Gray, J. ve Weir, K. (2003). Individual Differences of Uses of Humor and Their Relation to Psychological Well-Being: Development of the Humor Styles Questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 37(1), 48-75.
- Masten, A. S. (1986). Humor and Competence in School-aged Children. *Child Development*, 57(2), 461-473.
- McGhee, P. E. (1979). *Humor: Its Origin and Development*. San Francisco: W. H. Freeman.
- McGhee, P. E. (1980). Development of the Sense of Humour in Childhood: A Longitudinal Study. (Eds. P. E. McGhee ve A. J. Chapman). *Children's Humour* İçinde (s. 213-236). Chichester, England: Wiley.
- Moore, T. E.; Griffiths, K., ve Payne, B. (1987). Gender, Attitudes Towards Women, and the Appreciation of Sexist Humor. *Sex Roles*, 16(9-10), 521-531.
- Oral, G. (2004). Ergenlikte Mizah Ölçeği. *Eğitim ve Bilim*, 29(133), 20-27.
- Oruç, Ş. (2010). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Mizah Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve Tutumlarına Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(3), 56-73.
- Özkan, H. İ. (2008). Öğretmen ve Öğrencideki Mizah Anlayışının Sınıf Atmosferine Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hasan Yılmaz), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative Research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- Pinderhughes, E. E. ve Zigler, E. (1985). Cognitive and Motivational Determinants of Children's Humor Responses. *Journal of Research in Personality*, 19(2), 185-196.
- Recepoğlu, E. (2011). Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Mizah Tarzları ile Öğretim Liderliği Davranışları ve Okulun Örgütsel Sağlığı Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Servet Özdemir), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Renzulli, J. S.; Smith, L. H.; White, A. J.; Callahan, C. M.; Hartman, R. K. ve Westberg, K. L. (2002). *Scales for Rating the Behavioral Characteristics of Superior Students*, (Rev. ed.). Mansfield Center, CT: Creative Learning Press.
- Shade, R. A. (1991). Verbal Humor in Gifted Students and Students in the General Population: A Comparison of Spontaneous Mirth and Comprehension. *Journal for the Education of the Gifted*, 14(2), 134-150.
- Solomon, J. (1996). Humor and Aging Well. *American Behavioral Scientist*, 39(3), 249-272.

- Şahin, A. (2016). İlköğretim Kurumu Yöneticilerinin Yönetimsel İlişkilerinde Kullandıkları Mizaha İlişkin Görüşler ile Mizah İklimi, Yöneticilerin Mizah Tarzları ve Çatışma Yönetimi Stratejileri Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Ali Sabancı), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ulus, L.; Yaman, Y. ve Yalçıntaş, E. (2019). Üstün Yetenekli Çocukların Mizah Anlayışları. *Turkish Journal of Giftedness & Education*, 9(1), 61-78.
- Unaran, K. C. (2018). Familial Factors Behind Early Adulthood Humor, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Emre Selçuk), Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wierzbicki, M. ve Young, R. D. (1978). The Relation of Intelligence and Task Difficulty to Appreciation of Humor. *Journal of General Psychology*, 99(1), 25-32.
- Ziv, A. (1990). Humor and Giftedness. *Gifted International*, 6(2), 42-51.
- Yerlikaya, E. E. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları ile Algılanan Stres, Kaygı ve Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Banu Yazgan İnanç), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yerlikaya E. E. (2003). Mizah Tarzları Ölçeği (Humor Styles Questionnaire) Uyarlama Çalışması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Banu İnanç), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 5 - Number: 18, p. 73-95, Winter 2021

Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Problem Kurma Bağlamında Matematiksel Zihin Alışkanlıklarındaki Gelişiminin İncelenmesi** Study on the Development of Secondary School 5th Grader's Mathematical Habits of Mind in the Context of Problem Posing

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.892722>

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Article Arrival Date
07.03.2021

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted Date
01.08.2021

Makale Yayın Tarihi / Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Nesrin Erdoğan
Milli Eğitim Bakanlığı,
nesrin_erdogan_92@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-00003-3255-3542>

Prof. Dr. Sare Şengül
Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim
Fakültesi, Matematik Eğitimi Anabilim Dalı,
zsengul@marmara.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-1069-9084>

* Bu makale, ilk yazar Nesrin Erdoğan'ın ikinci yazar Prof. Dr. Sare Şengül danışmanlığında yapılmış olduğu Yüksek Lisans tez çalışmasının bir bölümünden üretilmiştir.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Araştırmaya tüm yazarlar eşit oranda katkı sağlamışlardır. Bu araştırmada 2020 yılı öncesi verileri kullanılmıştır. Makale, dergiye 2021 yılında gönderilmiştir. Bu sebeple geçmişe yönelik Etik Kurul Onayı alınmamış ve bu durum makale içinde ULAKBİM TR DİZİN kararına uygun şekilde "Etik Kurul Onay Bilgileri" bölümünde açıklanmıştır.

Öz

Araştırmanın amacı ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin problem kurma bağlamında matematiksel zihin alışkanlıklarının gelişimini incelemektir. Araştırmada, durum çalışması yöntemi tercih edilmiş, değerlendirme beş haftalık süreç boyunca sürmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında, İstanbul ili, Kağıthane ilçesindeki bir devlet ortaokulunda öğrenim gören beşinci sınıf toplam 24 öğrenci oluşturmıştır. Araştırma kapsamında zihin alışkanlıkları becerilerini geliştirmeye yönelik zenginleştirilmiş bir öğrenme ortamı tasarlanmıştır. Bu bağlamda problem kurma becerisini kazandırmaya yönelik etkinlik kâğıtları, performans görevleri, proje çalışmaları, sınıf ve grup tartışmaları gibi öğrencilerin kendi deneyimlerini yaşayabilecekleri çeşitli uygulamalara yer verilmiştir. Bu süreç boyunca öğrencilerin problem kurma becerisi "Bilişsel Zihin Alışkanlıkları Rubriği" kullanılarak değerlendirilmiştir. Öğrencilerin etkinliklere verdikleri cevaplar ve gözlemlenen davranışları nitel veriler olarak elde edilmiştir. Elde edilen nitel veriler yüzde şeklinde nicel verilere dönüştürülerek analiz edilmiştir. Ayrıca araştırmada ulaşılan nicel veriler, öğrenci cevapları ile desteklenmiştir. Araştırma bulgularına göre zenginleştirilmiş öğrenme ortamlarının öğrencilerin problem kurma becerisini pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Öğrenciler uygulama sonrasında problem kurma becerisini kullanmaya eğilim göstererek, bu becerinin kullanımında başarılı bir şekilde artış sağlamışlardır. Öğrencilerin problem kurma becerisini başarılı bir şekilde kullanma oranları %11,35'ten %38,15'e yükselmiştir. Bu nedenle zenginleştirilmiş öğrenme ortamlarının matematiksel zihin alışkanlıkları becerilerinden problem kurma becerisini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Araştırma bulguları doğrultusunda araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zihin Alışkanlıkları, Matematiksel Zihin Alışkanlıkları, Problem Kurma

Abstract

The aim of the study is to examine the development of middle school 5th grade students' mathematical habits of mind in the context of problem posing. In the study, a mixed method using qualitative and quantitative data was preferred, and the evaluation lasted for a period of five weeks. The study group of the study consisted of a total of 24 fifth grade students studying at a state secondary school in the district of Kağıthane in the city of Istanbul in the 2017-2018 school year. Within the scope of the research, an enriched learning environment was designed to develop mental habits skills. In this context, various practices such as activity papers, performance tasks, project studies, classroom and group discussions that enable students to have their own experiences are included in order to gain problem posing skills. During this process, students' problem posing skills were evaluated using the "Cognitive Mind Habits Rubric (BZA)". The answers given by the students to the activities and the observed behaviors were obtained as qualitative data. The qualitative data obtained were analyzed by converting them into quantitative data as percentages. In addition, the quantitative data obtained in the study were supported by student answers. According to the research findings, it was determined that enriched learning environments affect students' problem posing skills positively. Students showed an inclination to use the problem posing skill after the application and successfully increased the use of this skill. Successful use of the problem posing skill of students increased from 11.35% to 38.15%. For this reason, it has been determined that enriched learning environments positively affect problem posing skill, one of the mathematical habits of mind skills. Suggestions were made to the researchers in line with the research findings.

Keywords: Habits of Mind, Mathematical Habits of Mind, Problem Posing

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Erdoğan, N. ve Şengül, S. (2021). Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Problem Kurma Bağlamında Matematiksel Zihin Alışkanlıklarındaki Gelişiminin İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 73-95.

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu [TDK] Sözlüğü'ne (2020) göre alışkanlık “bir şeye alışmış olma durumu” olarak, iç ve dış etkilerin hep aynı biçimde gerçekleşmesi sonucu oluşan şartlanmış davranış şeklinde tanımlanmaktadır. Orhan (2017) alışkanlıkları önceleri nadir olarak yapılan daha sonra ise rutin hale gelerek günlük yaşamımızda bırakmadığımız düşüncelere, duygulara ve fiillere dönüşen davranışlar şeklinde ifade etmiştir. Alışkanlıkları kazanmak zordur ve süreklilik gerektirir. Ayrıca alışkanlıkların beyin açısından “enerji verimliliği yüksek” davranışlar olduğu unutulmamalıdır (Sarigül, 2016). Örneğin bisiklet sürmek ya da yüzmek hem zihinsel hem de fiziksel birer eylemdir. Çünkü bir eylemi gerçekleştirmeden önce üzerinde düşünür, bilişsel bir çaba sarf eder ve daha sonra eylemi gerçekleştiririz. Köse ve Tanışlı'ya (2014) göre de düşünme bir sonuca varmak amacıyla kavramlar ve ilkelerin ilişkilendirildiği zihinsel bir süreç olup bu süreç bir takım zihinsel alışkanlıklarla işlemekte ve gelişmektedir. Dolayısıyla davranışlarımızın % 40'ını oluşturan (Orhan, 2017), kişinin yaşamında sürekli olan, yaşantısında belirleyici ve etkili rolü bulunan alışkanlıkların, istedik ve olumlu davranış kazandırmayı amaçlayan eğitim alanında da önemli olduğu söylenebilir.

Günümüzde bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler bireyleri, karşısına nasıl ve ne tür zorluklar çıkabileceğini tahmin bile edemeyeceği konuma taşımaktadır. Bu nedenle farklı donanım ve kişisel özelliklere sahip, pratik düşünebilen ve güçlüklere karşısında yılmadan, sabırla problem çözebilen mücadeleci bireylere ihtiyaç söz konusudur. Bu durumda eğitim programlarımızın hedefi; çağın koşullarına kolayca uyum sağlayarak, teknolojik ve bilimsel gelişmeleri takip edebilecek, araştırmacı, üretici, kendi problemlerinin üstesinden gelebilen bireyleri yetiştirmek olmalıdır. Tüm bu özelliklere ve daha fazlasına sahip nitelikli bireylerin tesadüfi veya belli başlı yol ve yöntemleri kullanarak yetiştirilmeleri mümkün müdür? Bu tür bireylerin yetiştirilmesinde gereksinim duyulacak alışkanlıklar ve pratikler var mıdır? Düşüncelerimizi bu sorular etrafında yoğunlaştırırsak farklı dayanaklara ihtiyacımız olduğu açıktır. Bu noktada ilk defa Cuoco, Goldenberg ve Mark (1996) tarafından ifade edilen “zihin alışkanlıkları” çalışmaları dikkat çekmektedir.

“Zihin alışkanlıkları” yaşamın her yerinde ve sosyal bilimler, fen bilimleri, matematik gibi tüm disiplinlerde öğrenmeyi düzenlemek ve problem çözmek amacıyla yüksek performans sergileyen kişilerin alışkanlık haline getirmiş olduğu entelektüel düşünme davranışlarından esnek düşünme, merak, sabır, risk alma, problem kurma gibi her iki bilişsel ve duyuşsal becerileri vurgulamaktadır (Costa ve Kallick, 2000; Tishman, 2000). Costa ve Kallick'e (2000) göre kişilerin kullandıkları zihin alışkanlıkları 16 bileşenden oluşmakta olup bu bileşenler; “anlayış ve empati ile dinleme”, “birbirine bağımlı düşünme”, “doğruluk için çabalama”, “düşünmeden hareket etmeyi yönetme”, “eski bilgiyi yeni durumlara uygulama”, “esnek düşünme”, “hayal etme ve yenilikçilik”, “ısrarcılık”, “mizah bulma”, “netlik ve hassasiyetle düşünme ve iletişim kurma”, “sorgulama ve problem çözme”, “sorumlu risk alma”, “sürekli öğrenmeye açık kalma”, “şaşkınlık ve merak ile cevap verme”, “tüm duyularla veri toplama”, “üstbilis” ve “yaratma” şeklinde ifade edilmektedir.

Cuoco, Goldenberg ve Mark (1996) zihin alışkanlıklarını, “genel zihin alışkanlıkları” ve “disipline özgü zihin alışkanlıkları (matematiksel zihin alışkanlıkları gibi)” olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Genel zihin alışkanlıkları; temel olarak kabul edilen araştırma yapma, düşünme, örüntü ve ilişkilerin farkına varma, keşfetme, tanımlamalar yapabilme ve görselleştirme gibi becerilerdir (Korkmaz, 2015). Matematiksel zihin alışkanlıkları ise, düşünsel etkinlikler yolu ile matematik bilimi ile uğraşanların yaptıkları gibi soyutlamalar yaparak ve onların kullandıkları yöntemleri göz önünde bulundurarak sürekli bir muhakeme etme yeteneği olarak belirtilmektedir (Mark, Cuoco, Goldenberg ve Sword, 2010). Kısaca “matematiksel zihin alışkanlıkları” Cuoco, Goldenberg ve Mark (1996) tarafından matematik alanında “matematik yapanların izledikleri yol” şeklinde ifade edilmiştir.

Goldenberg'e (1996) göre belirli matematiksel sonuçlardan daha önemli olan, kişilerin bu sonuçları ortaya çıkarırken faydalandıkları alışkanlıklardır. Yani matematik; zihinsel olarak yürütülen bir düşünce tarzı olduğundan kişilerin matematiksel sonuçları ortaya çıkarırken kullandıkları alışkanlıklar, matematiksel sonuçlardan önemlidir. Arslan ve Yıldız (2010) da kişilerin hayatlarında karşılarına çıkan her sorunu çözümlerken, farkında olarak ya da olmayarak içinde matematiksel düşünme süreçlerini içeren zihin alışkanlıkları gösterdiklerini vurgulamışlardır. Körükcü (2015) ise bilişsel ve duyuşsal becerileri kişilere kazandırmak ve kullanmalarını sağlamak için matematik dersinin hedefleri göz önünde bulundurulduğunda matematiğin uygun bir alan olduğunu ifade etmektedir. Matematik dersinin genel hedeflerinden birkaçı öğrencilerin matematiksel kavramları ve becerileri kazanmalarının yanında matematikle ilgili düşünebilmeleri, problem çözme stratejilerini kavrayabilmeleri, verilen durumlara

uygun problem kurabilmeleri, bağımsız düşünerek karar verebilmeleri, sabırlı ve sorumlu olabilmeleri, matematik dersine olumlu tutum geliştirebilmeleri ve özgüven duyabilmeleri şeklindedir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006). Görüldüğü gibi matematik dersinin genel hedefleri, zihin alışkanlıkları becerilerini kazandırmaya yöneliktir. Dolayısıyla zihin alışkanlıklarına dayalı çalışmalar günümüz eğitim felsefesine uyumlu ve öğretim programlarının hedeflerine paraleldir. Fakat genel hedefler bu becerilerin kazanılmasına yönelik olsa da kazanımların bu doğrultu da olmadığı, daha çok işlem yapabileme becerisine yer verildiği görülmekte ve bu becerilerin kazanımlardaki yeri eksik kalmaktadır (Körükçü, 2015).

Son yıllarda yapılan ulusal ve uluslararası TIMSS ve PISA gibi sınav sonuçları ise öğrencilerin başarılarının istenilen düzeyde olmadığını göstermektedir. PISA sonuçlarına bakıldığında 2009, 2012 ve 2015 yılları için OECD ülkelerinin matematik okuryazarlığı ortalaması sırasıyla 496, 494, 490 olarak bulunurken, Türkiye'nin bu yıllar için matematik okuryazarlığı ortalaması sırasıyla 445, 448, 420 olarak bulunmuştur. PISA 2009, 2012 ve 2015 ulusal raporlarına göre ülkemiz öğrencilerinin ortalama puanı OECD ülkelerinin ortalamasının altında kalmıştır (MEB, 2016). Öğretim programları her ne kadar öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik hazırlansa da ulusal ve uluslararası sınavlarda başarılarımızın düşük olması istenilen hedeflere ulaşamadığı sonucunu ortaya koymakta, öğrencilerin farklı üst düzey düşünme becerilerine gereksinimleri olduğunu göstermektedir. Bu üst düzey düşünme becerilerinin alışkanlık haline getirilmesini savunan ve bu becerilerin gelişimini inceleyen araştırmalardan birinin “zihin alışkanlıkları” olduğu söylenebilir. Bu noktada, üst düzey becerileri geliştirerek öğrencilerin ulusal ve ulusal arası sınavlarda başarılı olmalarına katkı sağlayabilecekleri düşünülen zihin alışkanlıkları çalışmalarına sınıf ortamlarında yer verilebilir.

Yaşamın her alanında karşımıza çıkan zihin alışkanlıkları, bilişsel becerilerden problem kurmayı vurgulamaktadır (Costa ve Kallick, 2000; Tishman, 2000). Problem kurma, kişinin karşısına çıkan durumlar, elde ettiği matematiksel beceriler ve geçmiş öğrenmeler gibi matematiksel deneyimlerinin esasında yorumlaması ve bu yorumların somut matematiksel problemler olarak ifade edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Stoyanova ve Ellerton, 1996). Problem kurma öğrencilerin, belli şartlarda yeni problemler kurmasını kapsadığı gibi, var olan problemler üzerinde değişiklik yapılarak yeni problemler kurmasını da içermektedir (Silver, 1994). Keşan, Kaya ve Güvercin (2010) ise problem kurmayı, var olan problemi tekrardan düzenleyerek yeni problemler üretmek olarak ifade etmiştir. Son yıllarda öğrencilerden sadece problemleri çözmeleri dışında, verilenleri kullanarak yeni problemler kurmaları ya da verilen problemlerde bazı değişiklikler yaparak, yeni veriler katarak problemler kurmaları beklenmektedir. Kısaca problem kurma, bir durumla alakalı yeni bir problem yazma olarak düşünülebilir.

Gonzales (1998) problem kurmayı, Polya'nın (1957) dört aşamadan oluşan problem çözme sürecinin beşinci aşaması olarak kabul etmiştir. Polya'nın (1957) problem çözme adımları; problemin anlaşılması, plan yapılması, planın uygulanması ve geriye dönüp bakma şeklindedir. Bu son adım olan geriye dönüp bakma adımı, çözümün doğruluğunu kontrol etmek için bazı sorulara cevap verilmesi gerekmektedir. Akay (2006) geriye bakma adımının, aynı anda problem çözücünden problemle bağlantılı olan orijinal ve yeni problemler kurmasını ya da formüle etmesini beklediğini de ifade etmiştir. Ayrıca MEB'in (2013) öğretim programında öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirmek için; problemi anlama, çözümü planlama, planı uygulama, çözümün doğruluğunu ve geçerliğini kontrol etme, çözümü genelleme ve benzer/özgün problem(ler) kurma süreçlerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla öğretim programında sonradan yer bulan ve öğretim programlarının amaçları arasında olan problem kurmanın, problem çözme çalışmalarıyla bağlantılı olduğu ve birbirini desteklediği görülmektedir (Kılıç, 2011; Lowrie, 2002).

Öğrenciler problem kurarken, bazı zihinsel etkinlikleri kullanmayı gerektiren bir süreç yürütürler. Akay (2006) bu süreci öğrencilerin hayatlarını analitik biçimde yansıtmaya ve eleştirel düşünmenin bir yolu hem de sınıf ortamındaki konuşmaları düzenleyen tümevarımsal bir sorgulama süreci olarak açıklamıştır. Ayrıca öğrenciler problem kurma becerisiyle, muhakeme yapmayı öğrenir, matematiksel durumları keşfeder ve bu durumları yazılı ya da sözlü olarak düzgün bir biçimde açıklayabilme özelliği kazanırlar (Fidan, 2008). Böylece problem kurma etkinliklerinin yararları şöyle özetlenebilir (Brown ve Walter, 1983; English, 1997; Silver, 1994):

- ✓ Meraklılığa özendirerek, farklı ve esnek düşünme sağlayabilir. Çocuklara öğrenmeleri konusunda daha çok sorumluluk almaları yönünde cesaret verebilir.
- ✓ Öğretmen ve öğrencilerin ikisinin de kavram yanılgılarına ve anlam karmaşalarına yönelik bilgi verebilir.

- ✓ Çocukların problem çözme gelişimini sağlayabilir. Aynı anda temel kavramların pekiştirilmesi ve zenginleştirilmesine de destek verebilir.
- ✓ Matematiğin doğasıyla ilgili mevcut hatalı/yanlış fikirleri ortadan kaldırabilir.
- ✓ Matematiğin öğrenilmesiyle ilgili mevcut kaygı ve korkuları giderebilir.

Akay (2006) öğrencilerin matematiksel düşüncelerinin gelişmesi amacıyla uygulanabilecek en iyi yolun onlardan kendi tecrübelerini, yaşantılarını içeren gerçek yaşam problemleri kurmaları olduğunu söylemektedir. Öğrenciler kendilerinin oluşturdukları problemlerde, mevcut kavram ve bilgilerini kontrol ederek tekrardan yapılandırma ihtiyacı duyarlar. Çünkü oluşturdukları problemlerin cevaplanabilir olması açısından kavramların doğru şekilde kullanılması ve diğer kişiler tarafından aynı biçimde anlaşılması gerekir (Kurt, 2015). Başlangıçta öğrencileri zorlayan problem kurma etkinliklerinde; farklı teknikler, aşamalar ya da yönlendirici sorular kullanılarak problem kurma becerisinin geliştirilebileceği düşünülmektedir. Birçok araştırmacı problem kurmanın sistematik şekilde gerçekleştiğini belirtmiş ve çalışmalarında problem kurma ile ilgili aşamalar oluşturmuşlardır. Ekici (2016) çalışmasında öğrencilerin problem kurma sürecinde belirli basamakları takip ettiğini yaptığı mülakatlar sayesinde ortaya çıkarmış, Atalay ve Güveli (2017) ise problem kurmak için Polya'nın geliştirdiği 4 aşamadan oluşan problem çözme basamaklarından faydalanmışlardır. Problem kurma meşakkatli bir iş olduğundan yeni problemler üretmek için yararlanılabilecek birçok stratejiyi kullanmak tavsiye edilebilir. Stoyanova (2003) problem kurma stratejisiyle ilgili üç farklı öneride bulunmuştur:

- ✓ Serbest problem kurma: Öğrencilere bu problem kurmada, problem verilmez ve onlardan sınırlandırılma olmadan verilen doğal durumla alakalı problemler kurmaları beklenmektedir. Öğrencilere “zor-kolay bir problem üret” ya da “bir kesir problemi üret” gibi açıklamalar yapılarak problem kurmaları istenebilir.
- ✓ Yarı yapılandırılmış problem kurma: Bu problem kurma durumlarında, öğrencilere açık-uçlu bir durum verilmektedir. Bu tür etkinliklerde öğrencilere görsel şekiller, matematiksel ifadeler, denklemler, özel teoremler ya da günlük yaşamla ilişkili tamamlanmamış sözel hikâyeler sunulmaktadır. Öğrencilerden bilgi, beceri ve deneyimlerini kullanarak sunulan açık uçlu durumu problem olacak şekilde tamamlamaları istenebilir.
- ✓ Yapılandırılmış problem kurma: Bu problem kurma durumlarında ise bir problem ya da problemin çözümü verilmektedir. Öğrenciler bu verilenlerden hareket ederek yeni bir problem üretmektedirler. Örneğin; “ $7 \times 3 = 21$; $50 - 28 = 32$ eşitliklerini kullanarak çözülebilecek bir problem üretiniz?” ifadesi bu problem kurma durumu için örnek verilebilir.

Polya (1957) verilen bir problemi kullanarak yeni problemler üretmek için üç yaklaşım olduğunu ifade etmiştir. Bunlar; bilinmeyi sabit tutup kalanı (veriyi ve şartları) değiştirmek, veriyi sabit tutup bilinmeyi ve şartları değiştirmek ve hem veriyi hem de bilinmeyi değiştirmek şeklindedir. Brown ve Walter (1983) ise yapılandırılmış problem kurma durumlarıyla ilgili “olmaz ise ne olur?” (what-if not) stratejisini geliştirmişlerdir. Bu strateji ise kısaca verilen problemin özelliklerinin değiştirilmesiyle yeni ve değişik problemler üretmeye dayanmaktadır (Lavy ve Shriki, 2007).

Problem kurma aynı zamanda yaratıcılık ve problem çözme becerileriyle yakından bağlantılı olduğundan bu becerilerin gelişimine destek vermektedir. Akay (2006) problem kurma çalışmalarının akademik başarı, problem çözme becerisi ve yaratıcılığa olumlu yönde etki ettiğini ifade etmiştir. Silver (1994) ve English (1998) problem kurmanın öğrencilerin; yaratıcılık, problem çözme, matematiksel muhakeme ve eleştirel düşünme becerilerini artırıp akademik başarılarına ve matematiğe yönelik olumlu tutum kazanılmasına etki ettiğini vurgulamıştır. Kaba ve Şengül (2017) çalışmalarında ortaokul öğrencilerinin kesirler konusunda problem kurma başarıları ve problem çözme tutumları arasındaki ilişkiyi incelenmiş ve orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Literatürde yine birçok problem kurma çalışmalarında, akademik başarı ve problem çözme becerisini inceleyen araştırmalar bulunmaktadır (Akay, 2006; English, 1998; Fidan, 2008; Katrancı ve Şengül, 2019; Lavy ve Shriki, 2007; Salman, 2012; Silver, 1994; Turhan, 2011; Xie ve Masingila, 2017). Crespo (2003) ise öğretmen adaylarıyla gerçekleştirdiği çalışmada problem kurmaya yönelik yapılan uygulamaların öğretmen adaylarının problem kurma stratejileri üzerindeki değişimini incelemiş ve adayların uygulama sonrasında kurdukları problemlerin, uygulama öncesine göre anlamlı düzeyde geliştiğini gözlemlemiştir. Literatürde Crespo (2003) tarafından yapılan çalışmaya benzer olarak problem kurma yaklaşımları kullanılarak, bu becerinin gelişimini inceleyen çalışmalara rastlanmaktadır (Atalay ve Güveli, 2017; Bunar, 2011; Dölek, 2018; Ekici, 2016; Ellerton 1986; English, 1997a; English, 1997b; Işık ve Kar, 2012; Kılıç, 2013; Korkmaz ve Gür, 2006; Körükcü, 2015; Kurt, 2006; Lowrie, 2002; Yuan ve Sriraman, 2011).

Zihin alışkanlıklarıyla ilgili ulusal ve uluslararası alan yazın incelendiğinde ise bu çalışmalarının problem çözüme, geometrik ve cebirsel alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir (Doganlar, 2018, Driscoll, 1999, Eroğlu ve Tanışlı, 2017, Erşen, Ezentaş ve Altun, 2018, Jacobbe ve Millman, 2009, Korkmaz, 2015, Köse ve Tanışlı, 2014; Tıraşlıoğlu 2013). Yabancı kaynaklarda yapılmış çalışmalar olsa da ulusal alan yazındaki boşluk dikkat çekmekte ve problem kurma bağlamında matematiksel zihin alışkanları becerilerinin tespit edilmesi ve gelişiminin incelenmesinde eksiklik olduğu görülmektedir.

Üst düzey düşünme becerilerinin alışkanlık haline getirilmesini savunan ve bu becerilerin gelişimini inceleyen zihin alışkanlıklarından problem kurma becerisinin gelişimi önemlidir (Costa ve Kallick, 2000). Çıldır ve Sezen'e (2011) göre de problem kurma problem çözmeye göre daha kapsamlı bir akıl yürütme becerisi ve zihinsel süreç gerektirmektedir. Problem kurmanın belirtilen önemine göre alan yazını göz önüne alındığında konu ile ilgili çalışmaların hem yeterli olmadığı hem de yapılan çalışma içeriklerinin problem kurma becerilerinin tespit edilmesine yönelik olduğu görülmektedir. Diğer yandan MEB (2018) amaçları arasında matematik eğitiminde öğrencilerin problem çözebilmeleri, sabırlı ve sorumlu olabilmeleri, matematik dersine yönelik olumlu tutum geliştirebilmeleri gibi anahtar öğeler arasında problem kurma çalışmaları da bulunmaktadır. Bu nedenle problem kurma çalışmalarında durum tespitinden daha fazla nasıl geliştirileceği üzerine çalışmaların yapılması gerektiği açıktır. Belirtilen nedenlerden dolayı ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin kullandıkları zihin alışkanlıklarının belirlenmesinin gerekli olduğu ve problem kurma becerilerinin gelişimine yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulması sebebiyle bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Bu açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda araştırmanın amacı 5. sınıf öğrencilerinin problem kurma bağlamında matematiksel zihin alışkanlıklarındaki gelişiminin incelenmesi şeklinde belirlenmiştir.

YÖNTEM

Model

Araştırmanın genel amacı doğrultusunda nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması, Yin (1984) tarafından güncel bir olguyu kendi gerçekliği içinde çalışan, olgu ve içinde bulunulan içerik arasındaki sınırların kesin olarak belirgin olmadığı ve birden fazla veri kaynağının olduğu durumlarda kullanılan bir araştırma yöntemi olarak tanımlanmıştır. McMilan (2004) ise bir ya da birden fazla olayın, ortamın, bireylerin, sosyal grupların, toplulukların, programların veya sınırlandırılmış sistemlerin derinlemesine çözümlenmesi ve yorumlanması olarak açıklamıştır. Durum çalışması incelenen durumun kendi doğal ortamında derinlemesine incelenmesini sağladığından bu çalışmada, durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması desenlerinden bütüncül çoklu durum deseninde, birden fazla durum söz konusudur ve bu durumlar tek tek kendi başlarına bütüncül olarak algılanabilir (Yin, 1984). Bu çalışmada oluşturulan her durum kendi içinde detaylı olarak incelendiğinden ve en son aşamada bu durumların bütüncül olarak birbiriyle karşılaştırılması yapıldığından, durum çalışması desenlerinden bütüncül çoklu durum deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma 2017-2018 eğitim-öğretim yılında İstanbul ili, Kağıthane ilçesindeki bir devlet okulunun 5. sınıfına devam eden ve hafta içi yapılan matematik kursuna katılan 12 erkek, 12 kız olmak üzere toplam 24 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Kolay ulaşılabilir durum örnekleme nitel çalışmalarda kullanılır ve ulaşılan bulgular evrene genellenmez. Çünkü araştırmacı, bu örneklemede kimleri nasıl seçeceği ile ilgili kendi yargısını kullanır ve amacına uyanları örnekleme olarak seçer (İşçil, 1973). Bu araştırmanın çalışma grubu belirlenirken zihin alışkanlıklarına dayalı becerilerin belirlenmesi ve geliştirilmesi sıkı bir takip ve uzun bir süreye ihtiyaç duyduğundan ve sınıf sayılarının kalabalık olup sürecin daha sağlıklı işlemesi açısından hafta içi matematik kursuna devam eden 5. sınıf öğrencilerinden rastgele bir sınıf seçilerek 24 öğrenciyle çalışma yapılmasına karar verilmiştir. Bu 24 öğrencinin tesadüfi bir şekilde 12'si kız, 12'si erkek öğrenci olarak çalışma grubu oluşmuştur.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları olarak matematiksel zihin alışkanlıkları değerlendirme formları (BZA Problem Kurma Rubriği, Problem Kurma Yeterlilik Formu, Problem Kurma Yönergeleri), ödevler ve etkinlik kağıtları ve gözlemler kullanılmıştır. Araştırmacının kendisi tarafından tasarlanan BZA Rubriği'nin problem kurma kısmı için bazı araştırmacıların problem kurma basamakları, stratejileri ve yöntemleri incelenmiştir. Bu çalışmalardan özellikle problem kurmada Atalay (2017) tarafından ifade edilen Polya'

nın adımlarından yararlanılmıştır. Bu aşamalar: “plan yapma”, “problemi oluşturma”, “problemi çözme” ve “problemi düzenleme ve tamamlama”dır. Problem kurma rubriği bu aşamalar göz önüne alınarak dört aşamaya ayrılmış ve alt aşamaları da belirlenmiştir. Bu rubrikteki beceriler “uygun”, “kısmen uygun”, “uygun değil” ve “boş” şeklinde dört düzeyde kategorilere ayrılmıştır. Rubriğin kapsam geçerliğini ölçmek amacıyla “Uzman Görüş Anketi” hazırlanarak matematik eğitimi alanında uzman 4 öğretim üyesi ve farklı mesleki deneyimlere sahip 4 ortaokul matematik öğretmeninin görüşleri alınmıştır. Uzman görüş anketinin değerlendirilmiş hali Ek 1’de verilmiştir. Miles ve Huberman (1994) tarafından belirtilen formülle (Uzlaşma Yüzdesi = $[Görüş Birliği/Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı] \times 100$) uzlaşma yüzdesi hesaplanmış ve sonuç 0,83 olduğundan güvenilirliğin sağlanmış olduğu kabul edilmiştir. Tablo 1’de belirlenen kategoriler çerçevesinde tutarlı olduğu kabul edilen ve kullanım için hazır hale getirilen rubriğin “plan yapma” kısmı verilmiştir.

Tablo 1: Bilişsel Zihin Alışkanlıkları (BZA) Problem Kurma Rubriği

A. Problem Kurma	3: Uygun	2: Kısmen Uygun	1: Uygun Değil	0: Boş
1) Plan Yapma				
a. Problem kurarken nelere dikkat ettiğini doğru biçimde açıklar.				
b. Problem kurarken kullanacağı stratejiyi doğru şekilde ifade eder.				
c. Problem kurarken yaptığı planı doğru şekilde ifade eder.				

Problem Kurma Yeterlilik Formu ve Problem Kurma Yönergeleri ise öğrencilerin problem kurma becerilerini tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Yönergelerde kullanılan sorular problem kurma alt basamaklarına göre hazırlanmış ve öğrencilerin problem kurarken nelere dikkat ettiğini gösterecek şekilde oluşturulmuştur. Örneğin; “Problem kurarken ilk olarak nelere dikkat ettiniz?” ya da “Problem kurmak için yaptığınız hazırlıklar var mıdır? Varsa nelerdir?” gibi sorularla becerinin kullanımını tespit etmeye yardımcı olmaktadır. Daha sonra öğrencilerin “Problem Kurma Yeterlilik Formu”ndaki kurdukları sorular ve “Problem Kurma Yönergeleri”ndeki yanıtları ile sınıf ortamında gözlemlenerek elde edilen anekdot kayıtları “BZA Rubriği” yardımıyla değerlendirilmiştir. Problem Kurma Yeterlilik Formu ve Problem Kurma Yönergelerinin örneği Ek 2’de verilmiştir. Yönergede yer alan sorular ile problem kurma becerisi arasındaki ilişki aşağıdaki Tablo 2’de gösterilmiştir:

Tablo 2: Yönergedeki Sorular ile “Problem Kurma” Becerisi Arasındaki İlişki

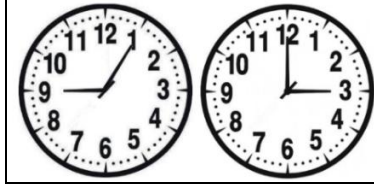

	Problem Kurma Becerisi	
	Alt Maddeler	Yönerge
Plan Yapma	Problem kurarken nelere dikkat ettiğini doğru biçimde açıklar.	Problem kurarken ilk olarak nelere dikkat ettiniz? Açıklayınız.
	Problem kurarken kullanacağı stratejiyi doğru şekilde ifade eder.	Problem kurarken hangi stratejileri kullandınız? Açıklayınız.
	Problem kurarken yaptığı planı doğru şekilde ifade eder.	Problem kurarken nasıl bir yol tercih ettiniz? Açıklayınız.
Problemi Oluşturma	Verilen verileri kullanarak problemi en sade haliyle yazar.	Probleminizi en sade haliyle doğru bir biçimde yazınız?
	Kurduğu problemdeki verilenleri ve istenenleri doğru şekilde ifade eder.	Problem kurduktan sonra neler yaptınız? Açıklayınız. Kurduğunuz problem ile ilgili verilenleri ve istenenleri yazınız.
	Kurduğu problemin çözümü için verdiği verilerin yeterli olup olmadığını doğru biçimde ifade eder.	Kurduğunuz problemde verilenler çözüm için yeterli midir? Yeterli değilse neler yaptınız? Açıklayınız.

Tablo 2 (devamı): Yönergedeki Sorular ile “Problem Kurma” Becerisi Arasındaki İlişki

	Alt Maddeler	Yönerge
Problemi Çözme	Kurduğu problem için uygun bir çözüm önerir.	Kurduğunuz problemin çözümü ile ilgili planladıklarınızı açıklayarak uygulayınız.
	Problemin çözümünü doğru şekilde yapar.	Kurduğunuz problemin bir çözümü var mı? Size verilenler ile probleminiz çözülebiliyor mu?
	Gerekirse çözüm yolunu uygun şekilde değiştirir.	Gerekirse planladığınız çözüm yolunu değiştiriniz?
Problemi Düzenleme ve Tamamlama	Problemin sonucunun doğruluğunu kontrol eder.	Kurduğunuz problemin sonucunun doğruluğundan nasıl emin oldunuz? Açıklayınız.
	Kurduğu problemin mantıklı olup olmadığını açıklar.	Kurduğunuz problemin mantıklı olup olmadığına nasıl karar verdiniz? Açıklayınız.
	Kurduğu problemin eksikliklerini düzenleyip tamamlar.	Kurduğunuz problemde eksiklikler var mı? Varsa düzenleyip tamamlayınız.
	Farklı bir problem kurmak için çabalar.	Farklı bir problem daha kurabilir miydiniz? Açıklayınız.

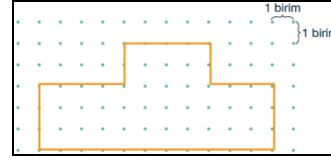
Aşağıdaki Tablo 3’te bu çalışmada kullanılan problem kurma durumları ile ilgili örnekler verilmiştir.

Tablo 3: Uygulamada Kullanılan Örnek Problem Kurma Durumları

Konu (Problem Kurma Durumları)	Problem Kurma Örneği
“Doğal Sayı”	“ 35×125 işlemini içeren bir problem kurunuz.”
“Ondalık Sayı”	“Figen Hanım pazardan 49,25 liralık alışveriş yaptı. Bu metinden yararlanarak ondalık sayılarda çıkarma işlemi yapılacak şekilde bir problem kurunuz.”
“Çevre”	“Bir dikdörtgen ile karenin çevreleri eşittir. Dikdörtgenin kısa kenarı 4 cm, uzun kenarı 12 cm olduğuna göre karenin bir kenarı kaç santimetredir? Verilen problemde sayı değerlerini ya da bilgileri değiştirerek yeni bir problem kurunuz”
“Zaman”	 <p>Yukarıda verilen resmi kullanarak bir zaman problemi kurunuz ve çözünüz.</p> <p>Şekil 1: Zaman Problemi</p>
“Boy”	 <p>Yukarıda verilen resmi kullanarak uzunluk ölçüleriyle ilgili bir problemi kurunuz ve çözünüz.</p> <p>Şekil 2: Boy Problemi</p>

Tablo 3 (devamı): Uygulamada Kullanılan Örnek Problem Kurma Durumları

“Şekil”

Yukarıdaki şeklin çevre uzunluğunu bulmaya yönelik problem kurunuz ve çözünüz.

Şekil 3: Şekil Problemi**Süreç**

Araştırmanın birinci basamağında öğrencilerin bilişsel zihin alışkanlıklarından problem kurma becerisini belirlemek ve geliştirmek adına çeşitli etkinlikler (etkinlik kâğıtları, sınıf içi tartışma ortamı, performansa dayalı ödevler gibi), Stoyanova (2003) tarafından üç kategoriye ayrılan problem kurma stratejileri ve Polya'nın (1957) problem kurma yaklaşımları uygulanmış, cevaplar ve gözlemlenen davranışlar nitel veriler olarak kaydedilmiştir. Araştırmanın ikinci basamağında ise, nitel olarak elde edilen veriler “Bilişsel Zihin Alışkanlıkları (BZA)” Rubriğinin problem kurma kısmı kullanılarak puanlanmış ve nicel verilere dönüştürülerek sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmada bilişsel zihin alışkanlıkları becerilerinden problem kurma becerisinin belirli zaman aralıklarında birkaç defa gözlemi yapılarak “BZA” rubriği kullanılarak öğrencilerin bu beceriyi kullanma değişimleri belirlenmiştir.

Çalışmanın hazırlık süreci, öğrencilerin uygulama öncesi matematiksel zihin alışkanlıklarından problem kurma becerisinin tespit edilmesi, zihin alışkanlıkları tanıtımının yapılması, problem kurma becerisine yönelik örnek uygulamaların sunulması ve öğrencilerin uygulama sonrası problem kurma becerisinin tespit edilmesi şeklindedir. Çalışmanın hazırlık sürecinde uygulamaya katılan öğrenci velileriyle görüşme yapılmış ve onlara BZA problem kurma becerisi ilgili bilgiler verilmiştir. Ayrıca velilerden, öğrencilerinin bu becerinin gelişimine yönelik çalışmalara katılması için izin belgesi alınmıştır. Daha sonra veri toplama araçlarında açıklanan “BZA Problem Kurma Rubriği” geliştirilmiştir. Ardından veri toplama araçlarına yönelik ders planları hazırlanmıştır. Hazırlanan ders planları doğrultusunda problem kurma becerisini tespit etmek, geliştirmek ve değerlendirmek üzere kullanılacak etkinlik kâğıtları hazırlanmıştır. Etkinlik kâğıtları uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duyan problem kurma becerisinin kazandırılması için matematik müfredatındaki konu sıralaması dikkat edilerek hazırlanmıştır. Aşağıda öğrencilerin “Uygulama öncesi BZA problem kurma becerisinin belirlenmesi, BZA problem kurma becerisinin tanıtımı (Örnek problem kurma çalışmaları gösterimi), problem kurma etkinlikleri uygulanarak BZA becerilerinin geliştirilmesi ve uygulama sonrası BZA problem kurma becerisinin belirlenmesi” şeklindeki uygulama sürecinin 5 haftalık kısımları ile ilgili bilgiler Tablo 4’te verilmiştir:

Tablo 4: BZA Problem Kurma Becerisine Yönelik Haftalara Göre Uygulama Süreci

Hafta No	Süre (Ders Saati)	Konular	Uygulamalar
1	2	Doğal Sayılar, Kesirler, Ondalık Gösterimler	Uygulama öncesi BZA problem kurma becerisinin belirlenmesi: Bu hafta öğrencilere öncedeki dönemin konularından “doğal sayılar, kesirler ve ondalık gösterimler” ile ilgili yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış problem kurma durumlarını içeren “Problem Kurma Yeterlilik Formu” uygulanmıştır (Etkinlik 2, Ek 2). Ayrıca öğrencilerin eş zamanlı olarak BZA problem kurma becerilerini gözlemleyebilmek için “Problem Kurma Yönergeleri” verilmiş ve problem kurarken öğrencilerin hangi noktalara dikkat ettikleri tespit edilmiştir (Ek 2). Daha sonra öğrencilerin “Problem Kurma Yeterlilik Formu” ndaki kurdukları sorular ve “Problem Kurma Yönergeleri” ndeki yanıtları ile sınıf ortamında gözlemlenerek elde edilen anekdot kayıtları “BZA Rubriği” (Şekil 1) yardımıyla değerlendirilmiştir.

Tablo 4 (devamı): BZA Problem Kurma Becerisine Yönelik Haftalara Göre Uygulama Süreci

Hafta No	Süre (Ders Saati)	Konular	Uygulamalar
2	2	Doğal Sayılar, Kesirler, Ondalık Gösterimler	<p>BZA problem kurma becerisinin tanıtımı: (Örnek problem kurma çalışmaları gösterimi)</p> <p>Bu hafta problem kurma becerisinin sunumu yapılmıştır. Problem kurma stratejilerini içeren powerpoint sunusu hazırlanarak öğrencilerle paylaşılmış ve örnek problem kurma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca problem kurma adımlarına uygun olarak kurulmuş örnekler öğrencilere dağıtılmış ve bunları matematik dosyalarında saklamaları istenmiştir</p>
3	2	Yüzdeler	<p>Problem kurma etkinlikleri uygulanarak BZA becerilerinin geliştirilmesi:</p> <p>Yüzdeler ile ilgili problem kurma becerisinin gelişimini sağlamak amacıyla ders saati bir saat olarak tasarlanan etkinlikler öğrencilere uygulanmıştır. Problem kurma etkinliklerinde öğrenciler, önce problem kurma yönergelerine dikkat ederek problemleri kendileri kurmuş, sonradan arkadaşlarıyla kurdukları problemleri değerlendirmişlerdir. Problemler tahtaya yazılarak eksik yönleri belirlenmiş ve düzeltilmiştir.</p>
4	2	Veri işleme (Sıklık tablosu ve sütun grafiği)	<p>Problem kurma etkinlikleri uygulanarak BZA becerilerinin geliştirilmesi:</p> <p>Bu hafta veri işleme ünitesine ait sıklık tablosu ve sütun grafiği konularında öğrencilerin BZA problem kurma becerisinin gelişimine yönelik etkinlikler uygulanmıştır. Öncelikle öğrencilerin yönergelere dikkat etmesi sağlanarak problem kurmaları çalışmaları yapılmıştır. Daha sonra öğrencilerin katılımıyla problemler cevaplanmış ve yeni kurulan problemler ise değerlendirilmiştir. Öğrencilerin kurdukları problemler tahtaya yansıtılarak diğer arkadaşlarının yorum yapması sağlanmıştır.</p>
5	2	Uzunluk Ölçme, Çevre, Zaman Ölçme	<p>Uygulama sonrası BZA problem kurma becerisinin belirlenmesi:</p> <p>Öğrencilere “uzunluk ölçme, çevre ve zaman ölçme” konuları ile ilgili yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış problem kurma durumlarını içeren “Problem Kurma Yeterlilik Formu” uygulanmıştır. Ayrıca öğrencilere eş zamanlı olarak bilişsel zihin alışkanlıklarından problem kurma becerilerini gözlemleyebilmek için “Problem Kurma Yönergeleri” verilmiş ve problem kurarken öğrencilerin hangi noktalara dikkat ettikleri tespit edilmiştir. Daha sonra öğrencilerin “Problem Kurma Yeterlilik Formu”ndaki kurdukları sorular ve “Problem Kurma Yönergeleri”ndeki yanıtları ile sınıf ortamında gözlemlenerek elde edilen anekdot kayıtları “BZA Rubriği” (Şekil 1.) yardımıyla değerlendirilmiştir. Bu yapılan etkinlikler öğrencilerin uygulama sonrası zihin alışkanlıklarını ne oranda kullandıklarını gösterdiğinden etkinlik kağıtları ve formlar toplanmıştır. Ardından sınıf tartışması yapılarak öğrencilerin diğer becerilerine bakılmıştır. Kurdukları problemlerde eğer hatalar varsa, bunları arkadaşlarının da görüşlerini alarak düzeltip düzeltmediklerine dikkat edilmiştir.</p>

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde; etkinlik kağıtları, performans görevleri, sınıf ve grup tartışmaları yoluyla ulaşılan bilişsel veriler “BZA Rubriği”nin problem kurma kısmı kullanılarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin problem kurma becerisi tespit edilmiştir. Rubriğin kapsam geçerliğine “Uzman Görüş Anketi” hazırlanarak bakılmış ve Miles Huberman (1994) yüzdesi 0,83 bulunduğundan çalışmada güvenilirliğin sağlanmış olduğu kabul edilmiştir. BZA problem kurma becerisi rubriğinin kategorileri “uygun”, “kısmen uygun”, “uygun değil” ve “boş” şeklindedir ve bu rubriğin “uygun” ve “kısmen uygun” kategorisinde değerlendirilen gözlem sonuçlarına göre öğrencinin beceriyi başarılı bir şekilde kullandığı tespit edilmiştir. Fakat gözlem sonuçları diğer iki kategori kapsamında belirlenmiş ise öğrencinin bu beceriyi kullanmada başarısız olduğu şeklinde değerlendirme yapılmıştır. BZA problem kurma

becerisinin birçok kez ölçümlerinden sonra kullanılma oranları hesaplanmış ve elde edilen nicel veriler, nitel bulgularla desteklenerek gösterilmiştir.

BULGULAR

Uygulama öncesi ve sonrasında öğrencilerin BZA becerilerine (problem kurma) ait bulgular Tablo 5’te verilmiştir:

Tablo 5. Uygulama Öncesi ve Sonrası Öğrencilerin Problem Kurma Durumları

	<u>Uygun</u>		<u>Kısmen Uygun</u>		<u>Uygun Değil</u>		<u>Boş</u>	
	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra
Uygulama Öncesi ve Sonrası Öğrencilerin Problem Kurma Düzeyleri	%5,96	%19,76	%5,39	%18,39	%13,82	%50,2	%74,83	%11,65

Tablo 5’te uygulama öncesinde öğrencilerin beceriyi %5,96 uygun, %5,39 kısmen uygun, %13,82 uygun olmayan ve %74,83 oranında hiç kullanmadıkları görülmüştür. Uygulama sonrasında öğrencilerin bu beceriyi uygun kullanma oranı %19,76’ya ve kısmen uygun kullanma oranı %18,39’a yükselmiştir. Uygun kullanmama oranları %13,82’den %50,2’ye çıkarken, boş bırakma oranları ise %11,65 bulunmuştur. Öğrencilerin uygun kullanmama oranlarındaki artışın sebebinin uygulama öncesinde boş bırakanların sonrasında bu beceriyi kullanmaya çalışmaları olduğu düşünülmektedir.

Aşağıda problem kurma becerisinin “plan yapma, problemi oluşturma, problemi çözme ve problemi düzenleme ve tamamlama” alt maddelerine ait bulgular verilmiştir. Bu becerinin “**plan yapma**” alt bileşenine göre uygulama öncesi ve sonrası problem kurma durumları Tablo 6’da verilmiştir:

Tablo 6: Uygulama Öncesi ve Sonrası Öğrencilerin Plan Yapma Becerisine İlişkin Durumları

	<u>Uygun</u>		<u>Kısmen Uygun</u>		<u>Uygun Değil</u>		<u>Boş</u>	
	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra
1. Plan Yapma	%3,24	%25,00	%7,64	%28,24	%10,88	%40,05	%78,24	%6,71
a. Problem kurarken nelere dikkat ettiğini doğru biçimde açıklar.	%5,55	%35,41	%13,89	%47,92	%16,67	%10,42	%63,89	%6,25
b. Problem kurarken kullanacağı stratejiyi doğru şekilde ifade eder.	%0	%20,14	%0,70	%18,75	%0	%54,17	%99,30	%6,94
c. Problem kurarken yaptığı planı doğru şekilde ifade eder.	%4,17	%19,44	%8,33	%18,06	%15,97	%55,56	%71,53	%6,94

Tablo 6’da uygulama öncesinde öğrencilerin plan yapma becerisini %3,24 uygun, %7,64 kısmen uygun, %10,88 uygun olmayan ve %78,24 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama sonrasında öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun olarak %25’e ve kısmen uygun olarak %28,24’e yükselmiştir. Öğrencilerin bu beceriyi boş bırakma oranları %78,24’ten %6,71’e düşerken, uygun kullanmama oranları ise 40,05’e çıkmıştır.

Uygulama öncesinde Tablo 6’da plan yapma becerisinin birinci bileşeni “**problem kurarken nelere dikkat ettiğini doğru biçimde açıklama**” şeklindeki beceriyi öğrencilerin %5,55 uygun, %13,89 kısmen uygun, %16,67 uygun olmayan ve %63,89 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrencilerden problem kurarken nelere dikkat ettiklerini açıklamaları istenildiğinde, öğrenciler kendilerine sorulan soruyu tam olarak açıklayamamış ya da daha çok boş bırakmışlardır. Hatta bazı öğrenciler kendilerine verilen yapılandırılmış problemi kullanarak, yeni bir problem kurmayı unutup sadece çözüm yapmaya çalışmışlardır. Öğrencilerin genellikle nelere dikkat ettiklerini açıklamadan

doğrudan problem kurdukları gözlemlenmiştir. Uygun düzeyde kabul edilen öğrenci yanıtlarında ise öğrenciler “probleme, sayılara ya da verilen ve istenene” şeklinde cevap vererek dikkat ettiklerini tam olarak açıklamadan ifade etmişlerdir.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama öncesinde öğrencilere “**Doğal Sayı**” problem kurma durumu verilmiş ve öğrencilerden problem kurarken ilk olarak nelere dikkat ettiklerini açıklamaları istenmiştir. Bu soruya Nehir adlı öğrenci ise “*Sayılarla dikkat ettim*” şeklinde cevap vermiştir. Bu soru için çarpma işlemine dikkat ettiğini ifade eden öğrencilerin sayısının az olduğu tespit edilmiştir.

Uygulama sonrasında, Tablo 6’da görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %35,41’e ve kısmen uygun düzeyde %47,92’ye çıkmıştır. Bu beceriyi öğrencilerin uygun kullanmama oranı %10,42’ye ve boş bırakma oranı ise %6,25’e düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrencilerden problem kurarken nelere dikkat ettiklerini açıklamaları istenildiğinde, öğrenciler şekle, bilgilere, konuya, problem kurma durumunda kullanılan sayılara, problemde verilen şekillerin özelliklerine, kullanacakları stratejilere gibi açıklamalarda bulunarak bu becerinin kullanımında artış olduğunu göstermişlerdir.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse son uygulamalarda öğrencilere “**Çevre**” problem kurma durumu verilmiş ve öğrencilerden problem kurarken ilk olarak nelere dikkat ettiklerini açıklamaları istenmiştir. Bu soruya Nehir adlı öğrenci “*Uzunluklara ve şekillere dikkat ettim.*” şeklinde cevap vermiştir.

Uygulama öncesinde Tablo 6’da plan yapma becerisinin ikinci bileşeni “**problem kurarken kullandığı stratejiyi doğru şekilde ifade etme**” şeklindeki beceriyi öğrencilerin %0,70 kısmen uygun ve %99,30 oranında hiç kullanmadıkları gözlemlenmiştir. Uygun ve uygun olmayan düzeylerde durum tespit edilememiştir. Uygulama öncesinde öğrenci cevapları incelendiğinde öğrencilerin kullandıkları stratejileri ifade edemedikleri görülmüştür.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama öncesinde öğrencilerden problem kurarken hangi stratejileri tercih ettiklerini açıklamaları istenmiştir. Ali adlı öğrenciden “**Doğal Sayı**” problem kurma durumunda kullandığı stratejiyi açıklaması istenildiğinde boş bırakmıştır. Öğrencilerin uygulama öncesinde, problem kurma stratejileriyle ilgili sunum destekli bilgilendirilmelerine rağmen hiçbir öğrencinin kurdukları problemde tercih ettikleri stratejiyi açıklayamadıkları ya da bunları kullanamadıkları bulunmuştur. Yalnız Mert adlı öğrenci bu stratejileri eksik de olsa hatırladığından kısmen uygun kategorisinde değerlendirilmiştir.

Uygulama sonrasında, Tablo 6’da görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %20,14’e ve kısmen uygun düzeyde %18,75’e çıkmıştır. Bu beceriyi öğrencilerin uygun kullanmama oranı %54,17 olarak bulunmuş ve boş bırakma oranı ise %6,94’e düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrencilerden problem kurarken hangi stratejileri tercih ettiklerini açıklamaları istenildiğinde, öğrenciler “*Yarı yapılandırılmış problemi tamamlayacağım.*” ya da “*bilinmeyeni sabit tutup veriyi ve şartları değiştireceğim.*” gibi açıklamalarda bulunarak kullandıkları stratejileri ifade etmişler ve bu becerinin kullanımında artış olduğunu göstermişlerdir. Öğrenci cevapları incelendiğinde öğrencilerin kullandıkları stratejileri daha doğru ifade edebildikleri görülmüştür.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama sonrasında Şekil 1’de verilen “**Zaman**” problem kurma durumunda Ali adlı öğrenciden kullandığı stratejiyi açıklaması istenmiştir. Bu soruya Ali ise, “*Bu problem yarı yapılandırılmıştır. Bu yüzden devamını getireceğim.*” yanıtını vermiştir.

Uygulama öncesinde Tablo 6’da plan yapma becerisinin üçüncü bileşeni “**problem kurarken yaptığı planı doğru şekilde ifade etme**” şeklindeki beceriyi öğrencilerin %4,17 uygun, %8,33 kısmen uygun, %15,97 uygun olmayan ve %71,53 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrenci cevapları incelendiğinde genellikle bu beceri için sorulan soruyu boş bırakmışlar ya da bazı öğrenciler planım yok, hayal ederek, fikir üretmek, kafamdan soruyu kurarak, düşünerek, problemi kafamdan biraz değiştirerek gibi cevaplar vererek nasıl plan yaptıklarını uygun olmayacak şekilde ifade etmişlerdir.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama öncesinde öğrencilerden problem kurarken yaptıkları planı açıklamaları istenmiştir. Bu soruya Nehir adlı öğrenci “**Doğal Sayı**” probleminde “*Zihnimden düşündüm.*” şeklinde cevap vermiştir. Ali adlı diğer öğrenci ise “*Ben iyi düşünüyorum.*” yanıtını vermiştir.

Uygulama sonrasında, Tablo 6’da görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %19,44’e ve kısmen uygun düzeyde %18,06’ya çıkmıştır. Bu beceriyi öğrencilerin uygun

kullanmama oranı %55,56 olarak bulunmuş ve boş bırakma oranı ise %6,94'e düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrencilerden problem kurarken yaptıkları planı açıklamaları istenildiğinde, öğrencilerin verilenleri kullanarak istenen konuda nasıl bir plan yaptıklarını daha detaylı açıkladıkları görülmüştür.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama sonrası öğrencilerden problem kurarken yaptıkları planı açıklamaları istenmiştir. Ali adlı öğrenci "**Zaman**" probleminde "*Verilen saatlere göre kuracağım. Çünkü saatler yanlış olursa problem gider.*" yanıtını vermiştir. Nehir adlı bir diğer öğrenci ise Şekil 2'de verilen "**Boy**" probleminde planladıklarını "*Ben bir aile ve onların boyları hakkında bir problem kuracağım*" şeklinde yanıtlamıştır.

Problem kurma becerisinin "**problemi oluşturma**" alt bileşenine göre öğrencilerin uygulama öncesi ve sonrası problem kurma düzeyleri Tablo 7'de verilmiştir:

Tablo 7: Uygulama Öncesi ve Sonrası Öğrencilerin Problemi Oluşturma Becerisine İlişkin Durumları

	<u>Uygun</u>		<u>Kısmen Uygun</u>		<u>Uygun Değil</u>		<u>Boş</u>	
	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra
2. Problemi Oluşturma	%8,33	%20,83	%7,18	%21,53	%21,53	%54,17	%62,96	%3,47
a. Verilen verileri kullanarak problemi en sade haliyle yazar.	%20,14	%26,39	%13,89	%21,53	%54,86	%50	%11,11	%2,08
b. Kurduğu problemdeki verilenleri ve istenenleri doğru şekilde ifade eder.	%0	%13,20	%0	%23,61	%0	%58,33	%100	%4,86
c. Kurduğu problemin çözümü için verdiği verilerin yeterli olup olmadığını doğru biçimde ifade eder.	%4,86	%22,92	%7,64	%19,44	%9,72	%54,17	%77,78	%3,47

Tablo 7'de uygulama öncesinde öğrencilerin problemi oluşturma becerisini %8,33 uygun, %7,18 kısmen uygun, %21,53 uygun olmayan ve %62,96 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama sonrasında öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun olarak %20,83'e ve kısmen uygun olarak %21,53'e yükselmiştir. Öğrencilerin bu beceriyi uygun kullanmama oranları %21,53'ten %54,17'ye çıkarken, boş bırakma oranları ise %3,47 olarak bulunmuştur. Öğrencilerin uygun kullanmama düzeylerindeki artışın sebebi olarak uygulama öncesinde boş bırakan öğrencilerin uygulama sonrasında bu beceriyi kullanmaya çalışmaları düşünülmektedir.

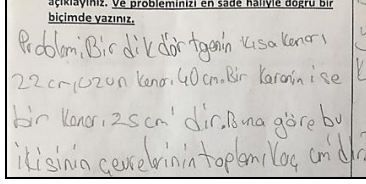
Uygulama öncesinde Tablo 7'de problemi oluşturma becerisinin birinci bileşeni "**verilen verileri kullanarak problemi en sade haliyle yazma**" şeklindeki beceriyi öğrencilerin %20,14 uygun, %13,89 kısmen uygun, %54,86 uygun olmayan ve %11,11 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrenci cevapları incelendiğinde verilenlere dikkat etmedikleri için yanlış problemler kurdukları, istenilen konu dışında problemler kurdukları, mantık hatası bulunan problemler kurdukları, yazdıklarında çok fazla gereksiz kelimeler kullandıkları gibi sonuçlar bulunmuştur.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama öncesinde öğrencilerden verilen verileri kullanarak kendi problemlerini yazmaları istenmiştir. "**Doğal Sayı**" problem kurma durumunda Nehir adlı öğrenci problem kuramamış ve boş bırakmıştır. Ali adlı diğer öğrenci ise "*Murat, annesi Yıldız hanımın doğum günü için alışverişe gitmiştir. Murat 35 TL'ye çanta, 125 TL'ye taşlı bir elbise aldı. Buna göre Murat kaç TL ödeme yapmıştır?*" şeklinde yanlış bir problem kurmuştur.

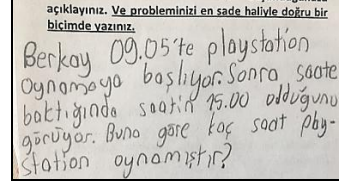
Uygulama sonrasında, Tablo 7'de görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %26,39'a ve kısmen uygun düzeyde %21,53'e çıkmıştır. Bu beceriyi öğrencilerin uygun kullanmama oranı %50 olarak bulunmuş ve boş bırakma oranı ise %2,08'e düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrencilerin verilenleri ve stratejileri kullanarak %13,89 oranında artışla daha doğru problemler kurabildikleri görülmüştür.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama sonrasında öğrencilerden verilen verileri kullanarak kendi problemlerini yazmaları istenmiştir. "**Çevre**" problem kurma durumunda Nehir adlı

öğrencinin kurduğu problem Şekil 5’de ve “Zaman” problem kurma durumunda Ali adlı öğrencinin kurduğu problem ise Şekil 6’da verilmiştir:

Şekil 5: Nehir’ in Problemi

Şekil 6: Ali’nin Problemi

Öğrencilerin verilen durumlara uygun olarak doğru birer problem kurdukları görülmüştür.

Uygulama öncesinde Tablo 7’de problemi oluşturma becerisinin ikinci bileşeni “kurduğu problemdeki verilenleri ve istenenleri doğru şekilde ifade etme” şeklindeki beceriyi öğrencilerin %100 oranında hiç kullanmadıkları gözlemlenmiştir. Uygun, kısmen uygun ve uygun olmayan düzeylerde durum tespit edilememiştir. Uygulama öncesinde öğrenci cevapları incelendiğinde hiçbir öğrencinin problemdeki verilen ve istenenlerin neler olduğunu belirlemedikleri görülmüştür. Çünkü uygulama öncesinde çoğu öğrencilerin plan yapmadıkları gözlemlendiğinden, bu beceriye yönelik de verilen ve istenenlerin neler olduğunu belirlemek gibi bir alışkanlıklarının olmadığı ortaya çıkmıştır.

Uygulama sonrasında, Tablo 7’de görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %13,20’ye ve kısmen uygun düzeyde %23,61’e çıkmıştır. Bu beceriyi öğrencilerin uygun kullanmama oranı %58,33 olarak bulunmuş ve boş bırakma oranı ise %4,86’ya düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrenci cevapları incelendiğinde öğrencilerin bu beceriyi verilenler ve istenenler şeklinde birbirinden ayırarak daha detaylı olarak ifade ettikleri görülmüştür.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama sonrasında öğrencilerden kurdukları problemde verilenleri ve istenenleri yazmaları istenmiştir. Bu soruya Nehir adlı öğrenci “Çevre” problem kurma durumunda “Verilen: Dikdörtgenin kısa kenarı 22 cm, uzun kenarı 40 cm ve karenin bir kenarı 25 cm. İstenen: İkisinin çevrelerinin toplamı kaç cm.” şeklinde cevap vermiştir.

Uygulama öncesinde Tablo 7’de problemi oluşturma becerisinin üçüncü bileşeni “kurduğu problemin çözümünü için verdiği verilerin yeterli olup olmadığını doğru biçimde ifade etme” şeklindeki beceriyi öğrencilerin %4,86 uygun, %7,64 kısmen uygun, %9,72 uygun olmayan ve %77,78 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrenci cevapları incelendiğinde öğrenciler kurdukları problemin genellikle verilen ve istenenlerini belirtmedikleri için problemin çözümünde verilenlerin yeterli olduğuna karar verememişler ya da kurdukları problemlerde verilenler eksik olmasına rağmen “yeterlidir” şeklinde açıklama yapmışlardır.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama öncesinde öğrencilerden kurdukları problemin çözümünü için verdikleri verilerin yeterli olup olmadığını belirlemeleri istenmiştir. “Doğal sayı” problem kurma durumunda Nehir adlı öğrenci boş bırakırken, Hande adlı bir diğer öğrenci bu soruyu “Yeterli.” şeklinde yanıtlamıştır.

Uygulama sonrasında, Tablo 7’de görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %22,92’ye ve kısmen uygun düzeyde %19,44’e çıkmıştır. Bu beceriyi öğrencilerin uygun kullanmama oranı %54,17 olarak bulunmuş ve boş bırakma oranı ise %3,47’ye düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrenci cevapları incelendiğinde öğrenciler kurdukları problemin genellikle verilen ve istenenlerini açıkladıklarından problemin çözümünü için verilenlerin yeterli olduğuna daha kolay karar vermişlerdir. Öğrencilerin problemin verilenlerini belirlerken uygun sayılar seçtikleri ve bunun için bazı öğrencilerin deneme yaptıkları görülmüştür.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama sonrasında öğrencilerden kurdukları problemin çözümünü için verdikleri verilerin yeterli olup olmadığını belirlemeleri istenmiştir. Bu soruya Nehir adlı öğrenci “Çevre” problem kurma durumunda “Verilenler yeterlidir. Çünkü problem çözülebiliyor.” şeklinde cevap vermiştir. Daha sonra ise problemin çözümünü yapmıştır. Hande adlı bir diğer öğrenci ise “Boy” problem kurma durumunda soruyu “Babanın ve Aslı’nın boyunu verdim. Diğerleri bulunabilir.” şeklinde yanıtlamış ve etkinlik kağıdının üst tarafına bazı işlemler yaptığı görülmüştür. 191 sayısından 98’i çıkararak sonucun 93 olduğunu yazmış ve kurduğu problemde bu sayıları kullanmıştır (Hande’nin “Boy” problemi: “Aslı’nın boyu 98 cm’dir. Abisinin boyu Aslı’nın

boyundan 93 cm uzun, Aslı'nın annesinin boyu babasının boyundan 8 cm kısadır. Babasının boyu 172 cm'dir. Ailenin toplam boyu kaç cm'dir?" şeklindedir.).

Problem kurma becerisinin "**problemi çözmeye**" alt bileşenine göre öğrencilerin uygulama öncesi ve sonrası problem kurma düzeyleri Tablo 8'de verilmiştir:

Tablo 8: Uygulama Öncesi ve Sonrası Öğrencilerin Problemi Çözme Becerisine İlişkin Durumları

	Uygun		Kısmen Uygun		Uygun Değil		Boş	
	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra
3. Problemi Çözme	%9,49	%17,59	%3,47	%7,64	%16,44	%55,79	%70,6	%18,98
a. Kurduğu problem için uygun bir çözüm önerir.	%4,86	%13,20	%0,70	%6,94	%7,64	%76,39	%86,80	%3,47
b. Problemin çözümünü doğru şekilde yapar.	%23,61	%36,11	%7,64	%14,58	%37,5	%45,14	%31,25	%4,17
c. Gerekirse çözüm yolunu uygun şekilde değiştirir.	%0	%3,47	%2,08	%1,39	%4,17	%45,83	%93,75	%49,31

Tablo 8'de uygulama öncesinde öğrencilerin problemi çözme becerisini %9,49 uygun, %3,47 kısmen uygun, %16,44 uygun olmayan ve %70,6 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama sonrasında öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun olarak %17,59'a ve kısmen uygun olarak %7,64'e yükselmiştir. Öğrencilerin bu beceriyi uygun kullanmama oranları %16,44'ten %55,79'a çıkarken, boş bırakma oranları ise %18,98 olarak bulunmuştur. Öğrencilerin uygun kullanmama düzeylerindeki artışın sebebi olarak uygulama öncesinde boş bırakan öğrencilerin uygulama sonrasında bu beceriyi kullanmaya çalışmalarını düşünülmektedir.

Uygulama öncesinde Tablo 8'de problemi çözme becerisinin birinci bileşeni "**kurduğu problem için uygun bir çözüm önerme**" şeklindeki beceriyi öğrencilerin %4,86 uygun, %0,70 kısmen uygun, %7,64 uygun olmayan ve %86,80 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrenci cevapları incelendiğinde, öğrencilerin çözüm ile ilgili planlananları açıklamadan doğrudan çözüme geçtikleri görülmüş ya da çoğu öğrenciler genellikle problem kurduktan sonra çözüm yapma gereği duymadıkları için çözüm ile ilgili bir yol önermemişlerdir.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama öncesinde öğrencilerden kurdukları problem için uygun bir çözüm önermeleri istenmiştir. Nehir bu soruyu boş bırakmıştır. Ali ise "**Doğal Sayı**" problem kurma durumunda, soruyu "*Kurduktan sonra sorumu çözerim.*" şeklinde cevaplamıştır.

Uygulama sonrasında, Tablo 8'de görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %13,20'ye ve kısmen uygun düzeyde %6,94'e çıkmıştır. Bu beceriyi öğrencilerin uygun kullanmama oranı %76,39 olarak bulunmuş ve boş bırakma oranı ise %3,47'ye düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrenci cevapları incelendiğinde öğrencilerin problem kurduktan sonra çözümü planladıkları, hatta bazı öğrencilerin ise problem kurmadan önce nasıl işlem yapmak istediklerine göre problem kurdukları görülmüştür.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama sonrasında öğrencilerden kurdukları problem için uygun bir çözüm önermeleri istenmiştir. Bu soruya Nehir adlı öğrenci "**Çevre**" problem kurma durumunda "*İlk önce 22'yi 2 ile çarpacağım. Sonra 40'i 2 ile çarpacağım. Sonra 25'i 4 ile çarpacağım. Sonra dikdörtgenin çevresini bulup karenin çevresiyle toplayacağım.*" şeklinde cevap vermiştir. Ali adlı başka bir öğrenci ise "**Zaman**" problem kurma durumunda "*15.00'dan 09.05'i çıkaracağım.*" yanıtını vermiştir.

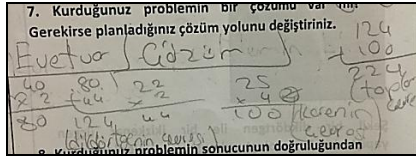
Uygulama öncesinde Tablo 8'de problemi çözme becerisinin ikinci bileşeni "**problemin çözümünü doğru şekilde yapma**" şeklindeki beceriyi öğrencilerin %23,61 uygun, %7,64 kısmen uygun, %37,5 uygun olmayan ve %31,25 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrenci cevapları incelendiğinde bazı öğrencilerin kurdukları problemleri çözdükleri bazılarının ise problem kurduktan sonra bir şey yapmadıkları tespit edilmiştir. Kurdukları problemi çözmeye çalışan

öğrencilerin bazılarının ise problemin verilenlerini eksik verdikleri için yanlış yaptıkları ya da çözümden işlem hatası yaptıkları görülmüştür.

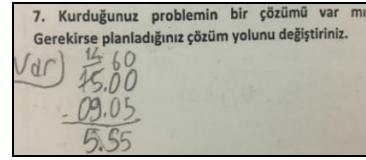
Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama öncesinde öğrencilerden kurdukları problemi çözmeleri istenmiştir. Nehir adlı öğrenci bu soruyu boş bırakmıştır. Ali adlı bir diğer öğrenci ise “Doğal Sayı” problem kurma durumunda, soruyu “ $125 \times 35 = 4375$ TL ödeme yapmıştır.” şeklinde cevaplamıştır. Fakat Ali’nin kurduğu problemin cevabı çarpma değildir.

Uygulama sonrasında, Tablo 8’de görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %36,11’e ve kısmen uygun düzeyde %14,58’e çıkmıştır. Bu beceriyi öğrencilerin uygun kullanmama oranı %45,14 olarak bulunmuş ve boş bırakma oranı ise %4,17’ye düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrenci cevapları incelendiğinde öğrencilerin kurdukları problemlerin kontrolü amaçlı çözüm yaptıkları görülmüştür. Bu becerinin kullanımında artış olduğu tespit edilmiştir.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama sonrasında öğrencilerden kurdukları problemi çözmeleri istenmiştir. Bu soruya Nehir adlı öğrenci “Çevre” problem kurma durumu için çözümünü Şekil 7’deki gibi yapmıştır. Ali adlı başka bir öğrenci ise “Zaman” problem kurma durumu için Şekil 8’de verildiği gibi çözüm yapmıştır.

Şekil 7: Nehir’ in Çözümü

Şekil 8: Ali’nin Çözümü

Öğrenciler kurdukları problemlerin çözülebilir olduğunu belirtmişlerdir. Kurdukları problemlerin çözümlerini ise doğru bir şekilde yaptıkları görülmüştür.

Uygulama öncesinde Tablo 8’de problemi çözmeye becerisinin üçüncü bileşeni “gerekirse çözüm yolunu uygun şekilde değiştirme” şeklindeki beceriyi öğrencilerin %0 uygun, %2,08 kısmen uygun, %4,17 uygun olmayan ve %93,75 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrenci cevapları incelendiğinde çoğu öğrenci problem kurduktan sonra çözüm yapmadığı için bu çözümü değiştirmesi de mümkün olmamıştır.

Uygulama sonrasında, Tablo 8’de görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %3,47’ye çıkmış ve kısmen uygun düzeyde %1,39’a inmiştir. Bu beceriyi öğrencilerin uygun kullanmama oranı %45,83 olarak bulunmuş ve boş bırakma oranı ise %49,31’e düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrenci cevapları incelendiğinde öğrencilerin bu beceriyi ilk uygulamalara göre son uygulamalarda kullanma oranları kısmen de olsa artmıştır.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama sonrasında öğrencilerden gerekirse çözüm yolunu değiştirmeleri istenmiştir. Bu soruya Nehir adlı öğrenci “Zaman” probleminde eski çözümünü silerek, yeni ve doğru bir çözüm yapmıştır. Ali ise “Zaman” probleminde “Çözülebiliyor. Benim sorumda eksiklik yok yanıtını vermiştir.” yanıtını vermiştir.

Problem kurma becerisinin “problemi düzenleme ve tamamlama” alt bileşenine göre öğrencilerin uygulama öncesi ve sonrası problem kurma durumları Tablo 9’da verilmiştir:

Tablo 9: Uygulama Öncesi ve Sonrası Öğrencilerin Problemi Düzenleme ve Tamamlama Becerisine İlişkin Bilgiler

	Uygun		Kısmen Uygun		Uygun Değil		Boş	
	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra
4. Problemi düzenleme ve tamamlama	%2,77	%15,63	%3,3	%16,15	%6,43	%50,69	%87,5	%17,53
a. Problemin sonucunun doğruluğunu kontrol eder.	%3,47	%22,92	%4,86	%22,22	%16,67	%50,69	%75	%4,17
b. Kurduğu problemin mantıklı olup olmadığını açıklar.	%2,08	%6,25	%3,47	%10,42	%0,70	%79,86	%93,75	%3,47

Tablo 9 (devamı): Uygulama Öncesi ve Sonrası Öğrencilerin Problemi Düzenleme ve Tamamlama Becerisine İlişkin Bilgiler

	<u>Uygun</u>		<u>Kısmen Uygun</u>		<u>Uygun Değil</u>		<u>Boş</u>	
	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra
c. Kurduğu problemin eksikliklerini düzenleyip tamamlar	%2,08	%15,97	%4,17	%16,67	%3,47	%45,83	%90,28	%21,53
d. Farklı bir problem kurmak için çabalar.	%3,47	%17,36	%0,70	%15,28	%4,86	%26,39	%90,97	%40,97

Tablo 9’da uygulama öncesinde öğrencilerin problemi düzenleme ve tamamlama becerisini %2,77 uygun, %3,3 kısmen uygun, %6,43 uygun olmayan ve %87,5 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama sonrasında öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun olarak %15,63’e ve kısmen uygun olarak %16,15’e yükselmiştir. Öğrencilerin bu beceriyi uygun kullanmama oranları %6,43’ten %50,69’a çıkarken, boş bırakma oranları ise %17,53 olarak bulunmuştur. Öğrencilerin uygun kullanmama düzeylerindeki artışın sebebi olarak uygulama öncesinde boş bırakan öğrencilerin uygulama sonrasında bu beceriyi kullanmaya çalışmalarıdır.

Uygulama öncesinde Tablo 9’da problemi düzenleme ve tamamlama becerisinin birinci bileşeni **“problemin sonucunun doğruluğunu kontrol etme”** şeklindeki beceriyi öğrencilerin %3,47 uygun, %4,86 kısmen uygun, %16,67 uygun olmayan ve %75 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrenci cevapları incelendiğinde öğrenciler genellikle problem kurduktan sonra çözüm yapmadıkları için çözümün doğruluğunu kontrol etmeleri mümkün olmamıştır. Bazı öğrenciler ise çözüm yaptıktan sonra sağlama yaparak cevabın doğru olup olmadığını kontrol edeceklerini belirtmişlerdir. Fakat sağlama yapan öğrencilerin az sayıda olduğu görülmüştür.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama öncesinde öğrencilerden kurdukları problemin sonucunun doğru olup olmadığını kontrol etmeleri istenmiştir. Nehir adlı öğrenciye **“Ondalık Sayı”** ile ilgili problem kurma durumu verilerek, öğrenciden problem kurması istenmiştir. Nehir verilen durumla ilgili hatalı bir problem kurmuş ve bu problemin çözümünde yanlış yapmıştır. Fakat Nehir’e problemin sonucunun doğruluğunu kontrol edip etmediği sorulduğunda, *“Çözümü yaptıktan sonra kontrol ettim.”* şeklinde açıklama yapmasına rağmen çözüm doğruluğunu kontrol etmediği görülmüştür. Can adlı bir diğer öğrenci **“Ondalık Sayı”** problemini kurduktan sonra çözümünü sağlama yaparak kontrol edeceğini söylemiş, fakat çalışmasında sağlamasını göstermemiştir.

Uygulama sonrasında, Tablo 9’da görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %22,92’ye ve kısmen uygun düzeyde %22,22’ye çıkmıştır. Bu beceriyi öğrencilerin uygun kullanmama oranı %50,69 olarak bulunmuş ve boş bırakma oranı ise %4,17’ye düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrenci cevapları incelendiğinde öğrenciler sağlama yaptıklarını, işlemlerini kontrol ettiklerini, yazdıkları cümleyi tekrar okuyarak işlemi tekrar yaptıklarını, ters işlem yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama sonrasında *“Kurduğunuz problemin sonucunun doğruluğundan nasıl emin oldunuz? Açıklayınız”* şeklindeki soruya cevap vermeleri istenmiştir. Bu soruya Nehir adlı öğrenci ise *“Sağlama yaparak emin oldum.”* şeklinde cevap vermiştir. Sağlama olarak da 09.05 ile 05.55 saatlerini toplayarak 15.00 bulmuştur. Can adlı bir diğer öğrenci Şekil 3’de verilen **“Şekil”** problem kurma durumunda, kendisine sorulan soruya *“Sayıları 32’den teker teker çıkarıp 0 bulurum.”* şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 9’da problemi düzenleme ve tamamlama becerisinin ikinci alt maddesi **“kurulan problemin mantıklı olup olmadığını açıklama”** şeklindeki beceriyi uygulama öncesinde öğrencilerin %2,08 uygun, %3,47 kısmen uygun, %0,70 uygun olmayan ve %93,75 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrenci cevapları incelendiğinde öğrenciler kurdukları problemin mantıklı olup olmadığını düşünmemişlerdir.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama öncesinde öğrencilerden **“Ondalık Sayı”** problem kurma durumunu kullanarak kurdukları problemin mantıklı olup olmadığını değerlendirmeleri istenmiştir. Ali adlı öğrenci **“Ondalık Sayı”** problemini kurduktan sonra mantıklı olup olmadığını değerlendirmemiştir.

Uygulama sonrasında, Tablo 9’da görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %6,25’e ve kısmen uygun düzeyde %10,42’ye çıkmıştır. Bu beceriyi öğrencilerin uygun

kullanmama oranı %79,86 olarak bulunmuş ve boş bırakma oranı ise %3,47'ye düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrenci cevapları incelendiğinde, öğrencilerin tahminleri ile kıyaslayarak, kurdukları problem bağlamında verilenler ile diğerlerini ilişkilendirerek mantıklı olup olmadığına karar verdikleri görülmüştür.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama sonrasında “Kurduğunuz problemin mantıklı olup olmadığına nasıl karar verdiniz? Açıklayınız” şeklindeki soruya öğrencilerden cevap vermeleri istenmiştir. Bu soruya Ali adlı öğrenci “**Zaman**” problem kurma durumunda “*Verilenler ile soru çözülüyor. Sayıları yuvarlayıp tahmin ettiğimde çözüm olduğu için mantıklı.*” yanıtını vermiştir.

Tablo 9’da problemi düzenleme ve tamamlama becerisinin üçüncü alt maddesi “**kurulan problemin eksikliklerini düzenleyip tamamlama**” şeklindeki beceriyi uygulama sonrasında öğrencilerin %2,08 uygun, %4,17 kısmen uygun, %3,47 uygun olmayan ve %90,28 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama öncesi öğrenci cevapları incelendiğinde öğrencilerin problem kurduktan sonra kurdukları probleme geri dönüp bakmadıkları için eğer eksiklikleri varsa düzenleyip tamamlamadıkları görülmüştür. Eksikliklerini tamamlayan birkaç öğrencinin ise problemde kullandıkları sayılardan bazılarını değiştirdikleri tespit edilmiştir.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama öncesinde Can adlı öğrenciden eğer varsa kurduğu problemin eksikliklerini tamamlaması istenmiştir. Can “**Ondalık Sayı**” problemini “*Figen Hanım pazardan 49,25 50 TL veriyor kaç TL para üstü alır?*” şeklinde kurmuş ve eksiklerini soruyu tekrar yaparak tamamlayacağını ifade etmiştir. Fakat problemdeki eksik cümleleri tamamlamadığı görülmüştür.

Uygulama sonrasında, Tablo 9’da görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %15,97’ye ve kısmen uygun düzeyde %16,67’ye çıkmıştır. Bu beceriyi öğrencilerin uygun kullanmama oranı %45,83 olarak bulunmuş ve boş bırakma oranı ise %21,53’e düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrenci cevapları incelendiğinde, kurduğu problemde eksiklikler olduğunu ifade eden öğrenciler görülmüştür. Bu öğrencilerden bazıları eksikliklerini tespit ederek daha sonra düzeltme yaptıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin kurdukları problemde sonradan sayıları, cümleleri, problemin bağlamını ve konusunu değiştirerek eksiklerini tamamlamaya çalıştıkları görülmüştür. Bazı öğrenciler ise verilen ve istenenlere bakarak kurdukları problemde hata olmadığını belirtmişlerdir.

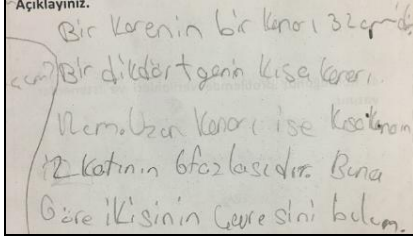
Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama sonrasında “Kurduğunuz problemde eksiklikler var mı? Varsa düzenleyip tamamlayınız.” şeklindeki soruya öğrencilerden cevap vermeleri istenmiştir. Can adlı öğrenci “**Şekil**” problem kurma durumunda “*Yoktur. Verilenlerim ve istenenlerim tam.*” yanıtını vermiştir.

Tablo 9’da problemi düzenleme ve tamamlama becerisinin dördüncü alt maddesi “**farklı bir problem kurmak için çabalama**” şeklindeki beceriyi uygulama öncesinde öğrencilerin %3,47 uygun, %0,70 kısmen uygun, %4,86 uygun olmayan ve %90,97 oranında hiç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrenci cevapları incelendiğinde birkaç öğrenci isim değiştirerek ya da ufak değişiklikler yaparak tekrardan yeni bir problem kurabileceklerini ifade etmişlerdir. Fakat geneli ikinci bir problem kuramayacağını belirtmiştir.

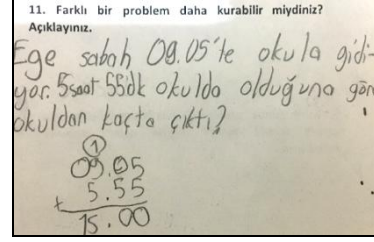
Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama öncesinde öğrencilerden kurdukları problemde farklı bir problem daha kurmaları istenmiştir. Nehir adlı öğrenci “**Ondalık Sayı**” ile ilgili kendisine verilen durumu kullanarak yeni bir problem kurması istendiğinde “*Kuramazdım.*” şeklinde cevap vermiştir. Ali adlı diğer öğrenci ise aynı problem kurma ifadesine “*Evet. İsim, sayı değiştirim.*” yanıtını vermiş, fakat yeni problem kurmamıştır.

Uygulama sonrasında, Tablo 9’da görüldüğü gibi öğrencilerin bu beceriyi kullanma oranları uygun düzeyde %17,36’ya ve kısmen uygun düzeyde %15,28’e çıkmıştır. Bu beceriyi öğrencilerin uygun kullanmama oranı %26,39 olarak bulunmuş ve boş bırakma oranı ise %40,97’ye düşmüştür. Uygulama sonrasında öğrenci cevapları incelendiğinde, uygulama öncesine göre daha fazla sayıda öğrencinin ikinci bir problem daha kurmak için çabaladığı görülmüştür.

Bu alt becerinin kullanımı için örnek verilirse uygulama sonrasında “Farklı bir problem daha kurabilir miydiniz?” şeklindeki soruya öğrencilerden cevap vermeleri istenmiştir. Bu soruya Nehir adlı öğrencinin “**Çevre**” problem kurma durumu için kurduğu problem Şekil 9’de ve Ali adlı başka bir öğrencinin ise “**Zaman**” problem kurma durumu için kurduğu problem Şekil 10’te gösterilmiştir.

Şekil 9: Nehir'in Problemi-2

Şekil 10: Ali'nin Problemi-2

Öğrenciler verilen problem kurma durumlarına uygun olarak farklı bir problem daha kurabileceklerini belirtmişlerdir. Kurdukları yeni problemlerin ise doğru olduğu gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Matematik dersinin genel hedefleri (MEB, 2006) doğrultusunda öğrencilerde matematiksel zihin alışkanlıkları becerilerinin belirlenmesi ve geliştirilmesinin önemli olduğu görülmektedir. Matematiksel zihin alışkanlıkları becerilerinden biri olan problem kurma becerisinin belirlenmesi ve geliştirilmesi için öncelikle etkili ve zengin öğrenme ortamlarının tasarlanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmada 5. sınıf öğrencilerinin problem kurma bağlamında matematiksel zihin alışkanlıklarının gelişimi incelenerek aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Öğrencilerin uygulama öncesinde problem kurma becerilerini uygun düzeyde kullanamadıkları, genel olarak bu becerilerin kısmen uygun ya da uygun olmayan düzeyde kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Genellikle öğrencilerin uygulama öncesinde kendilerine verilen konu ve bilgilere dikkat etmeden doğrudan problem kurmaya başladıkları görülmüştür. Ayrıca problem kurarken hiçbir öğrencinin problem kurma stratejilerini göz önüne almadığı belirlenmiştir. Problem kuran öğrencilerin ise kurdukları problemin çözülüp çözülmediğini kontrol etmedikleri, problemi kurduktan sonra hiçbir şey yapmadan bıraktıkları gözlemlenmiştir. Bu nedenle öğrencilerin problemi eksik kurduklarında fark ederek, düzenleyip tamamlamaları söz konusu olmamıştır. Ayrıca öğrenciler tek bir problem kurarken bile zorlandıkları için farklı bir problem daha kurmayı düşünmemişlerdir.

Öğrencilerin problem kurma becerilerini geliştirmek amacıyla zenginleştirilmiş öğrenme ortamları oluşturulmuş, tanıtım sunumları yapılmış, örnek problem kurma çalışmaları ve problem kurma adımlarını daha kolay takip etmeleri için hazırlanan yönerge verilmiştir. Öğrencilere bu beceri tanıtılarak, öneminden bahsedilmiş ve öğrencilerin farkındalık kazanmaları sağlanmıştır. Öğrenciler problem kurduktan sonra grup arkadaşlarıyla bir araya gelerek, problemlerindeki eksiklikleri düzenleyip tamamlamışlardır. Öğretmen tarafından örnek uygulamalar yapılarak problem kurma becerisinin nasıl gerçekleştiğinin gösterilmesinin ve sınıf ortamında öğrencilerin birbiriyle paylaşımda bulunmasının problem kurma becerisinin gelişimine katkı sağladığı düşünülmektedir. Bu etkinlikler gerçekleştirildikten sonra öğrencilerin bu becerileri uygulama sonrasında başarılı şekilde kullanma oranlarına tekrardan bakılmıştır. Elde edilen bulguların analizi sonucunda öğrencilerin uygulama sonrasında problem kurma becerilerini ve alt bileşenlerini “uygun” ve “kısmen uygun” düzeyde kullanma oranlarının başarılı bir şekilde arttığı tespit edilmiştir. Çalışmada ulaşılan bu sonuç, problem kurma yaklaşımları kullanılarak zenginleştirilen ortamların problem kurma becerilerini geliştirdiği yönündeki alan yazındaki diğer çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir (Atalay ve Güvelî, 2017; Bunar, 2011; Crespo (2003); Dölek, 2018; Korkmaz ve Gür, 2006; Körükcü, 2015; Yuan ve Sriraman, 2011). Ayrıca çalışmada problem kurma becerileri gelişen öğrencilerin, problem çözme becerilerinde de artış olduğu görülmüştür. Çünkü öğrencilerin kurdukları problemlerin çözebilir olduğuna yönergeler yardımıyla dikkat etmeleri sağlanmış ve gerekirse çözüm yollarını değiştirmeleri istenmiştir. Bu etkinliklerin problem çözme becerisine katkı sağladığı düşünülmektedir. Literatürde problem kurma çalışmalarının, problem çözme becerisini ve akademik başarıyı pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkilediği sonucuna ulaşan çalışmalar rastlanmaktadır (Akay, 2006; Fidan, 2008; Kaba ve Şengül, 2017; Katrancı ve Şengül, 2019; Turhan, 2011; Xie ve Masingila, 2017).

Araştırma bulgularından hareketle uygulayıcı ve araştırmacılara şu öneriler verilebilir:

- Çalışmada tek grup üzerinde zenginleştirilmiş ortamlarının problem kurma becerisine etkisi araştırılmıştır. Deney ve kontrol grupları olmak üzere farklı gruplar oluşturularak tasarlanan öğrenme

ortamlarının uygulanmasıyla problem kurma becerisinin iki grup arasında manidar bir farklılık oluşturup oluşturmadığına bakılabilir.

- Bu çalışma beşinci sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Problem kurma bağlamında zenginleştirilmiş öğrenme ortamlarının etkisini inceleyen benzer bir çalışmanın diğer ortaokul kademelerine uygulanması önerilebilir.
- Zenginleştirilmiş öğrenme ortamı tasarlanarak gerçekleştirilen problem kurma becerisinin diğer bilişsel ve duyuşsal zihin alışkanlıkları becerilerine etkisi ve aralarındaki ilişkinin düzeyleri belirlenebilir.
- Zenginleştirilmiş öğrenme ortamlarının problem kurma becerisine etkisi ölçme araçlarından BZA Problem Kurma Rubriği yardımıyla bu becerinin kullanılma oranlarına bakılarak belirlenmiştir. Araştırmacılardan bu ölçme aracını destekleyen farklı ölçme yöntemleri ve araçları geliştirmeleri önerilebilir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışma, 2017-2018 Eğitim Öğretim yılında İstanbul ili, Kağıthane ilçesindeki bir devlet okulunun 5. sınıfına devam eden ve hafta içi yapılan matematik kursuna katılan 12 erkek, 12 kız olmak üzere toplam 24 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla araştırmada 2020 yılı öncesi verileri kullanılmıştır. Çalışma Asya Studies dergisine 2021 yılında gönderilmiştir. Bu sebeple geçmişe yönelik Etik Kurul Onayı alınmamıştır. İlgili beyan Asya Studies dergisine iletilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akay, H. (2006). Problem Kurma Yaklaşımıyla Yapılan Matematik Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarısı, Problem Çözme Becerisi ve Yaratıcılığı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ziya Argün), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Arslan, S. ve Yıldız, C. (2010). 11. Sınıf Öğrencilerinin Matematiksel Düşünmenin Aşamalarındaki Yaşantılarından Yansımalar. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 35(156), 17-31.
- Atalay, Ö. (2017). İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Kesirler Konusunda Bilgisayar Animasyonları Yardımıyla Problem Kurma Becerilerinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ebru Güveli), Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Brown, S. I. ve Walter, M. I. (1983). *The Art of Problem Posing*. London: Lawrence Erlbaum.
- Bunar, N. (2011). Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Kümeler, Kesirler ve Dört İşlem Konularında Problem Kurma ve Çözme Becerileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Erdoğan Halat), Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Costa, A. ve Kallick, B. (Eds.) (2000). *Discovering and Exploring Habits of Mind*. Alexandria, VA: ASCD.
- Costa, A. ve Kallick, B. (Eds.) (2000). *Habits of Mind. A Developmental Series*. Alexandria, VA: ASCD.
- Crespo, S. (2003). Learning to Pose Mathematical Problems: Exploring Changes in Preservice Teachers' Practise. *Educational Studies in Mathematics*, 52(1), 243-270.
- Cuoco, A.; Goldenberg, E. P. ve Mark, J. (1996). Habits of Mind: An Organizing Principle for Mathematics Curricula. *The Journal of Mathematical Behavior*, 15(4), 375-402.
- Çıldır, S. ve Sezen, N. (2011). A Study on the Evaluation of Problem-Posing Skills in Terms of Academic Success. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 0(15), 2494-2499.
- Doganlar, H. (2018). Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Cebirsel Zihin Alışkanlıklarının Belirlenmesi ve Derslerine Yansımaları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Berna Cantürk Günhan), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dölek, S. (2018). İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Problem Çözme ve Kurma Çalışmalarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Muhittin Çalışkan), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Driscoll, M. (1999). *Fostering Algebraic Thinking: A Guide for Teachers, Grades 6-10*. Portsmouth: NH Heinemann.
- Ekici, D. (2016). Ortaokul Öğrencilerinin Matematiksel Problem Kurma Stratejilerinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Elif Türnüklü), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Ellerton, N. F. (1986). Children's Made-up Mathematics Problems: A New Perspective on Talented Mathematicians. *Educational Studies in Mathematics Education*, 0(17), 261-271.
- English, L. D. (1998). Children's Problem Posing Within Formal and Informal Contexts. *Journal for Research in Mathematics Education*, 29(1), 83-106.
- English, L. D. (1997). The Development of Fifth-Grade Children's Problem Posing Abilities. *Educational Studies in Mathematics*, 0(34), 183-217.
- English, L. D. (1997a). Development of Seventh Grade Students' Problem Posing. *Proceedings of the 21st Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education*, 2 İçinde (s. 241-248). Finland.
- English, L. D. (1997b). The Development of Fifth-Grade Childrens' Problem-Posing Abilities. *Educational Studies in Mathematics*, 0(34), 183-217.
- Eroğlu, D. ve Tanışlı, D. (2017). Zihnin Cebirsel Alışkanlıklarının Sınıf Ortamına Entegrasyonu. *İlköğretim Online*, 16(2), 566-583.
- Erşen, Z. B.; Ezentaş, R. ve Altun, M. (2018). Evaluation of the Teaching Environment for Improve the Geometric Habits of Mind of Tenth Grade Students. *European Journal of Education Studies*, 4(6), 47-65.
- Fidan, S. (2008). İlköğretim 5. Sınıf Matematik Dersinde Öğrencilerin Problem Kurma Çalışmalarının Problem Çözme Başarısına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Neşe Tertemiz), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Goldenberg, E. P. (1996). Habits of Mind" as An Organizer for the Curriculum. *Journal of Education*, 178(1), 13-34.
- Gonzales, N. A. (1998). A Blueprint for Problem Posing. *School Science and Mathematics*, 98(8), 448-456.
- Işık, C. ve Kar, T. (2012). 7. Sınıf Öğrencilerinin Kesirlerde Toplama İşlemine Kurdukları Problemlerin Analizi. *İlköğretim Online*, 11(4), 1021-1035.
- İşçil, N. (1973). *İstatistik Metodları ve Uygulamaları*. Ankara: AITIA Yayınları.
- Jacobbe, T. ve Millman, R. S. (2009). Mathematical Habits of the Mind for Preservice Teachers. *School Science and Mathematics*, 109(5), 298-302.
- Kaba, Y. ve Şengül, S. (2017). The Relationships Between Middle School Students' Problem-Posing Achievements and Math Problem-Solving Attitudes: Fractions. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*, 4(1), 462-471.
- Katranç, Y. ve Şengül, S. (2019). Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Problemi Oluşturma, Matematik Problemi Çözme ve Matematiğe Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkiler. *Eğitim ve Bilim*, 44(197), 1-24.
- Keşan, C.; Kaya, D. ve Güvercin, S. (2010). The Effect of Problem Posing Approach to the Gifted Student's Mathematical Abilities. *International Online Journal of Educational Science*, 2(3), 677-787.
- Kılıç, Ç. (2011). İlköğretim Matematik Dersi (1-5 sınıflar) Öğretim Programında Yer Alan Problem Kurma Çalışmalarının İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 54-65.
- Kılıç, Ç. (2013). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Farklı Problem Kurma Durumlarında Sergilemiş Oldukları Performansın Belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(2), 1195-1211.
- Korkmaz, E. ve Gür, H. (2006). Öğretmen Adaylarının Problem Kurma Becerilerinin Belirlenmesi. *BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 64-74.
- Korkmaz, S. (2015). Problem Çözmede Matematiksel Zihin Alışkanlıklarının Matematik Öğretmenleri ve Sekizinci Sınıf Öğrencileri Bağlamında İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışmanlar: Yrd. Doç. Dr. Sefa Dünder & Yrd. Doç. Dr. Hakan Yaman) Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Körükçü, E. (2015). Zenginleştirilmiş Öğrenme Ortamında Ortaokul Öğrencilerinin Matematiksel Zihin Alışkanlıklarının Gelişiminin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Sare Şengül), İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Köse, N. ve Tanışlı, D. (2014). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Geometrideki Zihinsel Alışkanlıkları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(3), 1203-1230.
- Kurt, V. (2015). Problem Kurma Çalışmalarının 6. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Kavramlarını Öğrenme Düzeylerine Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Sare Şengül), İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Lavy, I. ve Shriki (2007). Problem Posing as a Means for Developing Mathematical Knowledge of Prospective Teachers. (Eds. Woo, J. H., Lew, H. C., Park, K. S. ve Seo, D. Y.). *Proceedings of the 31st Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education, 3* içinde (s. 129-136.) Seoul: PME.
- Lowrie, T. (2002). Designing a Framework for Problem Posing: Young Children Generating Open-Ended Tasks. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 3(3), 354-364.
- Mark, J.; Cuoco, A.; Goldenberg, E. P. ve Sword, S. (2010). Developing Mathematical Habits of Mind. *Mathematics Teaching in the Middle School*, 15(9), 505-509.
- McMillan, J. H. (2004). *Educational Research: Fundamentals for the Consumer*, (4. Baskı). Boston: Person.
- Miles, M. ve Huberman, M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. ABD: Sage Publications.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2006). *İlköğretim Matematik Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu 6. Sınıf*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2013). *Ortaokul Matematik Dersi 5-8. Sınıflar Öğretim Programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Matematik Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. Sınıflar)*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Orhan, R. (2017). Alışkanlık. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 301-316.
- Polya, G. (1988). *How to Solve It*. New Jersey, NJ: Princeton University Press.
- Polya, G. (1997). *Nasıl Çözmeli?*, (Çeviren: F. Halatçı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Salman, E. (2012). İlköğretim Matematik Öğretiminde Problem Kurma Çalışmalarının Öğrencilerin Problem Çözme Başarısına ve Tutumlarına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ayfer Budak), Erzincan: Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Silver, E. A. (1994). On Mathematical Problem Posing. *For the Learning of Mathematics*, 14(1), 19-28.
- Stoyanova, E. (2003). Extending Students Understanding of Mathematics Via Problem Posing. *Australian Mathematics Teacher*, 59(2), 32-40.
- Stoyanova, E. ve Ellerton, N. F. (1996). A Framework for Research Into Students' Problem Posing. (Ed. P. Clarkson). *Technology in Mathematics Education* içinde (s. 518-525). Melbourne: Mathematics Education Research Group of Australasia.
- Tıraşoğlu, N. B. (2013). Matematik Öğretmen Adaylarının Matematiksel Muhakeme Bağlamında Matematik Zihin Alışkanlıklarının Belirlenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Mehmet Bulut), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tishman, S. (2000). Why Teach Habits of Mind? In Costa, A. and Kallick, B. (Eds.), *Discovering and Exploring Habits of Mind* (pp. 41-52). Alexandria, VA: ASCD. http://www.visiblethinkingpz.org/VisibleThinking_html_files/06_AdditionalResources/Whyteach_habits_ST.pdf adresinden 19.10.2018 tarihinde erişildi.
- Turhan, B. (2011). Problem Kurma Yaklaşımı ile Gerçekleştirilen Matematik Öğretiminin İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Problem Çözme Başarıları, Problem Kurma Becerileri ve Matematiğe Yönelik Görüşlerine Etkisinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Meral Güven), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Xie, J. ve Masingila, J. O. (2017). Examining Interactions Between Problem Posing and Problem Solving With Prospective Primary Teachers: A Case of Using Fractions. *Educational Studies in Mathematics*, 96(1), 101-118.
- Yıldırım A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. (1984). *Case Study Research: Design and Methods*, (3. Baskı). California: Sage Publications.
- Yuan, X. ve Sriraman, B. (2011). An Exploratory Study of Relationships Between Students' Creativity and Mathematical Problem-Posing Abilities. (Eds. B. Sriraman ve K. Lee). *The Elements of Creativity and Giftedness in Mathematics* içinde (s. 5-28). Rotterdam: Sense Publishers.

EK 1. UZMAN GÖRÜŞ ANKETİ

Bu ölçek Yüksek Lisans tez çalışması olan “Problem çözme ve kurma bağlamında zenginleştirilmiş öğrenme ortamlarının 5. Sınıf öğrencilerinin matematiksel zihin alışkanlıklarına etkisinin incelenmesi” konusuyla ilgili “Bilişsel Zihin Alışkanlıkları” ndan problem kurma becerisini değerlendirmek amacıyla rubrik olarak hazırlanmıştır. Problem kurmada Atalay (2017) tarafından ifade edilen Polya’ nın adımlarından yararlanılmıştır. Bu aşamalar: Plan yapma, problemi oluşturma, problemi çözme ve problemi düzenleme ve tamamlamadır. Problem kurma rubriği bu aşamalar göz önüne alınarak dört aşamaya ayrılmış ve alt aşamaları da aşağıda belirtilmiştir. Yönergeler aşağıda verilmiştir. Yardımcı olduğunuz için şimdiden teşekkür ederim.

	4: Uygun	3: Kısmen Uygun	2: Uygun Değil	1: Boş	Becerilerin İfade Edilişi			Plan Yapma Becerisini Ölçer mi?			Açıklama
					Anlaşılır	Kısmen A.	A. Değil	Evet	Kabul E.	Hayır	
Problemi kurarken ilk olarak nelere karar verdiniz? Açıklayınız.	Problem kurarken ilk olarak nelere karar verdiğini doğru biçimde açıklar.	Problem kurarken ilk olarak nelere karar verdiğini kısmen doğru biçimde açıklar.	Problem kurarken ilk olarak nelere karar verdiğini doğru biçimde açıklayamaz	Problem kurarken ilk olarak nelere karar verdiğini açıklamaz.	X			X			
Size verilen konu ve bilgilerle dikkat ettiniz mi? Açıklayınız.	Konu ve bilgilere doğru biçimde dikkat eder.	Konu ve bilgilere kısmen doğru biçimde dikkat eder.	Konu ve bilgilere doğru biçimde dikkat edemez.	Konu ve bilgilere dikkat etmez.	X			X			
Problem kurarken, problem kurma stratejilerini kullandınız mı? Kullandığınız stratejileri açıklayınız.	Problem kurarken kullandığı stratejiyi doğru şekilde yazar.	Problem kurarken kullandığı stratejiyi kısmen doğru şekilde yazar.	Problem kurarken kullandığı stratejiyi doğru şekilde yazamaz.	Problem kurarken kullandığı stratejiyi yazmaz.	X			X			
Problemi kurarken bir plan yaptınız mı? Yaptıysanız bu planı açıklayınız.	Problemi kurarken yaptığı planı doğru şekilde yazar.	Problemi kurarken yaptığı planı kısmen doğru şekilde yazar	Problemi kurarken yaptığı planı doğru şekilde yazamaz.	Problemi kurarken yaptığı planı yazmaz.	X			X			

EK 2.

Etkinlik 2. I-Problem Kurma Yeterlilik Formu

- 1) 35×125 işlemini içeren bir problem kurunuz.
- 2) Figen Hanım pazardan 49,25 liralık alışveriş yaptı.

Bu metinden yararlanarak ondalık sayılarda çıkarma işlemi yapılacak şekilde bir problem kurunuz.

II-Problem Kurma Yönergeleri (Ekran görüntüsü vermeyelim.)

Not: Soruların yanında parantez içinde yer alan koyu renkli ifadeler, sadece öğretmenin elindeki planda bulunmaktadır.

1.Problem kurarken ilk olarak nelere dikkat ettiniz? Açıklayınız. **(Plan yapma becerisi)**

3.Problem kurarken nasıl düşündüğünüzü açıklayınız ve probleminizi en sade haliyle doğru bir biçimde yazınız.
(Plan yapma-problemi oluşturma becerileri)

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 97-108, Winter 2021

Çok Boyutlu Öğretmen Mağduriyet Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması*

Adaptation of Multi-Dimensional Teacher Victimization Scale to Turkish

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1005226>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
13.10.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
18.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Eyyüp Birlik
eyyupbirlik@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-4057-4407>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu araştırmada 2020 yılı ve öncesi verileri kullanılmıştır. Makale, dergiye 2021 yılında gönderilmiştir. Bu sebeple geçmişe yönelik Etik Kurul Onayı alınamamış ve bu durum makale içinde ULAKBİM TR DİZİN kararına uygun şekilde "Etik Kurul Onay Bilgileri" bölümünde açıklanmıştır.

Öz

Yapılan literatür araştırmalarına göre eğitim-öğretimin ciddi sorunlarından olan öğretmen mağduriyetini ölçen, geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmış bir ölçme aracı henüz Türk kültüründe geliştirilmemiş ve uyarlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı, Chunyan Yang ve arkadaşları (2018) tarafından geliştirilen 24 madde 6 alt faktörden oluşan Çok Boyutlu Öğretmen Mağduriyet Ölçeği'ni (ÇBÖMÖ) Türk kültürüne uyarlamaktır. Şanlıurfa ili Hilvan ilçesinde görev yapan 361 öğretmenden alınan verilerle yapılan bu çalışmada veri toplama araçları olarak; ÇBÖMÖ ve Duygusal Şiddete Maruz Kalma Ölçeği (DŞMKÖ) kullanılmıştır. Dil eşdeğerliği için 34 İngilizce öğretmenine ölçeğin İngilizce ve Türkçe formları belirli bir arayla uygulanmış, elde edilen puanlar arasında pozitif yönde bir ilişki ($r=.86$, $p<0,01$) olduğu görülmüştür. Ölçüt geçerliğini test etmek için uygulanan ÇBÖMÖ ve DŞMKÖ'den elde edilen puanlar arasında pozitif yönde bir ilişki ($r=.64$, $p<0,01$) bulunmuştur. Yapı geçerliliğini test etmek için açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğunu test etmek için yapılan Kaiser Meyer Olkin örneklem büyüklüğü testi 0,891 ve Barlett küresellik testi $\chi^2=5905,160$, $p<0,01$ olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre faktör analizine uygun olduğu belirlenen veriler ile yapılan AFA sonucunda altı faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Madde toplam korelasyon değerlerinin $r=.48$ ile $r=.71$ arasında değiştiği, toplam varyansın %71,2'sini açıkladığı belirlenmiştir. Ortaya yapının model uyumu DFA ile test edilmiş ve uyum indekslerinin ($\chi^2/sd=1,5$, $RMSEA=0,074$, $RMR=0,083$, $GFI=0,86$, $AGFI=0,92$, $NFI=0,92$, $NNFI=0,97$, $IFI=0,97$, $CFI=0,97$, $RFI=0,91$) iyi düzeyde olduğu belirlenmiştir. Güvenirlik analizlerinde; iç tutarlılık katsayısı $\alpha=0,93$, test-tekrar test güvenirligi $r=.93$ ($p<0,01$), iki yarı güvenirligi $r=.83$ ($p<0,01$) olarak belirlenmiştir. Bu bulgulara göre, Türk kültürüne uyarlanan ÇBÖMÖ' nün, öğretmenlerin mağduriyet düzeylerini belirlemede geçerliği ve güvenirligi olan bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ölçek Uyarlama, Öğretmen Mağduriyeti, Geçerlik-Güvenirlik

Abstract

According to the literature of academic research, one of the serious problems which measures the teacher grievances, validity and reliability analyze scondacted an assessment tool developed in Turkish culture and adaptation has not yet been developed or adapted. The purpose of this study is to adapt the Multidimensional Teacher Victimization Scale (MTVS) to Turkish culture developed by Chunyan Yang et al. (2018), which is consist of 24 item sand 6 sub-factors. In this study, which was carried out with the data obtained from 361 teachers working in Hilvan district of Şanlıurfa province, as data collectiontools; MTVS and Exposure to Emotional Violence Scale (EEVS) were used. For languagee quivalence, the English and Turkish forms of the scale were applied to 34 English teachers at a certain interval, and it was observed that there was a positive correlation ($r=.86$, $p<0.01$) between the score obtained. A positive correlation ($r=.64$, $p<0.01$) was found between the score obtained from MTVS and EEVS that were applied to test the criterion validity. To test the construct validity, Exploratory factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA) the Barlett sphericity test was found to be $\chi^2=5905.160$, $p<0.01$. According to these results, a six-factor structure was obtained as a result of EFA made with the data identified to be suitable for factor analysis. It was determined that item total correlation values ranged from $r=.48$ to $r=.71$ and explained 71.2% of the total variance. The model fit of there sulting structure was tested with CFA and the fit indices ($\chi^2/df =1.5$, $RMSEA=0.074$, $RMR=0.083$, $GFI=0.86$, $AGFI=0.92$, $NFI=0.92$, $NNFI=0.97$, $IFI=0.97$, $CFI=0.97$, $RFI=0.91$) were found to be at a decent level in reliability analysis; Internal consistency parameteras $\alpha=0.93$, test-retest reliability as $r=.93$ ($p <0.01$), split half reliability as $r=.83$ ($p <0.01$) were determined. According to these findings, it was concluded that MTVS, which was adapted to Turkish culture, is a validand reliable measurement tool in determining teachers' victimization levels. According to the results of the independent sample t-test and one-factor analysis of variance, a positive significant relationship was found between teachers' victimization level sand their educational status, the stage they work at school, their Professional satisfaction levels, their level of relationship with student sand their exposure to violence.

Keywords: Scale Adaptation, Teacher Victimization, Validity-Reliability

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Birlik, E. (2021). Çok Boyutlu Öğretmen Mağduriyet Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 97-108.

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu'na göre mağdur, "haksızlığa uğramış kimse, kıygın" şeklinde tanımlanmaktadır. Mağduriyet, bireyin fiziksel, ruhsal ya da duygusal yönden haksızlığa uğrayarak mevcut iyi olma halini kaybetmesi durumudur. Mağduriyet kavramı ortaya çıkış şekli, yoğunluğu, karşılaşılan zararın kapsamı, kişisel ya da toplumsal oluşu açısından çok yönlü ve oldukça geniş kapsamlı bir durumdur (Dinler, 2006). Günlük yaşantılarda mağduriyetin çeşitli durumları ile karşılaşmak mümkündür. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda kişi ya da kişilerin mağduriyete uğraması her an ihtimal dâhilinde olabilir.

Öğretmene yönelik mağduriyet oluşturan davranışlar, öğrenciler tarafından öğretmenleri görmezden gelme, öğretmenlere yönelik fiziksel saldırı, öğretmenlere küfür etmek veya alay etmek, öğretmenler hakkında dedikodu yapmak ve duygusal olarak onlara zarar vermek olarak tanımlanmıştır (Terry, 1998). Öğretmen mağduriyeti, her geçen gün artış gösteren, olumsuz sonuçları açısından göz ardı edilemeyecek derecede önemli bir sorundur.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde öğretmen mağduriyetinin birçok ülkede önemli bir sorun olduğu görülmektedir. İngiltere'de yapılan bir araştırmada öğretmenlerin %90'ının, başka bir araştırmada ise öğretmenlerin %56,4'ünün öğrencileri tarafından mağdur edildikleri belirlenmiştir (Pervin ve Turner, 1998). Yeni Zelanda'da yapılan bir araştırmada öğretmenlerin %28'inin, Güney Afrika'da ise öğretmenlerin %79,7'sinin öğrencileri tarafından mağduriyete uğradıkları tespit edilmiştir (Pervin ve Turner, 1998; Terry, 1998; De Wet ve Jacobs, 2006).

Ülkemizde de öğretmen mağduriyeti önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Yapılan nitel bir araştırmaya göre öğretmenler, çoğunlukla öğrenci grupları tarafından mağdur edildiklerini ve mağdur edildikleri öğrencilerin aile yaşamlarında da problemler olduğunu bildirmişlerdir. Bunun yanı sıra medya, sanal çevre ve sosyal çevrenin öğrencilerde zorbalığı ve şiddeti tetiklediğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin yaşadığı bu tür mağduriyet olaylarının sözel, duygusal ve her ikisinin beraber görüldüğü zorbalık çeşitlerine maruz kaldıklarını belirtmişlerdir (Yaman ve Kocabaşoğlu, 2011).

Mevcut araştırmalar, öğretmenlerin mağduriyet olaylarının alt gruplara (cinsiyet, ırk, etnik köken ve sınıf seviyeleri) göre değişim gösterdiği görülmektedir. Örneğin, erkek öğretmenlerin, kadın öğretmenlere göre öğrencilerden gelen tehdit, fiziksel şiddet ve saldırganlık çeşitlerini yaşama olasılıkları daha yüksektir (Berg ve Cornell, 2016; McMahon ve diğerleri, 2014). Kadın öğretmenlerin ise kişisel mülkiyet suçları gibi sözlü ve fiziksel olmayan şiddet çeşitlerini yaşama olasılıkları daha yüksektir. (Berg ve Cornell, 2016; Moon ve diğerleri, 2015; Wei ve diğerleri, 2013).

Öğretmenlerin maruz kaldıkları şiddet olayları öğretmenlerde mağduriyet olgusunu meydana getirmektedir. Öğretmen mağduriyeti, öğretmenlerin iş doyumunu ve motivasyonunu olumsuz yönde etkilemekte, öğretmenin özgüvenini kırmakta, öğrenci ile olan iletişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Mağduriyet yaşayan öğretmenler, fiziksel, duygusal ve mental olarak etkilenmektedir. Öğretmenlerin mağduriyet yaşantıları, fiziksel ve psikolojik belirtilerin artması, daha yüksek tükenmişlik düzeyi, stres ve performans düşüklüğü, okul güvenliğinin azalması, moral ve iş tatmini duygusunun düşmesi gibi olumsuz sonuçlarla ilişkilidir (Ingersoll, 2001; Özkılıç ve Kartal, 2012). Bunun yanı sıra bu durumun yaşandığı okullarda, kurumun etkililiği, öğretmenin verimliliği, okul iklimi, diğer öğrenci ve öğretmenlerin motivasyonu da olumsuz etkilenmektedir.

Öğretmen mağduriyetinin önlenmesi için, bu alanda araştırmalar yapmak ve bu doğrultuda ortaya çıkan sonuçlara yönelik gerekli tedbirlerin alınması için politika geliştiricilere ışık tutmak oldukça önemlidir. Fakat okulda mağduriyet konulu çalışmalarda genellikle mağdurun öğrenci olduğu şiddet olayları ve nedenleri üzerinde durulduğu, öğretmenlere yönelik mağduriyet alanında sınırlı sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir (Pervin ve Turner, 1998; Terry, 1998; James ve diğerleri, 2008). Bunun yanı sıra ülkemizde öğretmen mağduriyetini ölçen psikometrik özelliklere sahip bir ölçme aracı bulunmadığından bu alanda rasyonel değerlendirme yapmak da güçtür. Bu doğrultuda tasarlanan bu çalışmada, öğretmenlerin mağduriyet düzeylerini ölçen bir ölçme aracını kültürümüze uyarlamak amaçlanmıştır.

1. YÖNTEM

1.1. Çalışma Grubu

Bu araştırma, Şanlıurfa ilinin Hilvan ilçesinde, ortaokul ve liselerde çalışan öğretmenlerle, iki farklı çalışma grubu oluşturularak yapılmıştır. İlk grupta (çalışma grubu-1) uygun örnekleme yöntemi kullanılmış, ikinci grupta (çalışma grubu-2) ise evrenin tamamına ulaşılacak hedeflendiğinden örnekleme

yöntemi kullanılmamıştır. Çalışma grubu-1, 34 İngilizce öğretmeninden (19 erkek, 15 kadın) oluşmaktadır. Çalışma grubu-2 katılımcılarının %40,2'si (n=145) erkek, %59,8'i (n=216) kadın, %41,6'sı (n=150) 26-30 yaş aralığında, %89,2'si (n=322) eğitim durumu lisans, %11,8'inin (n=39) eğitim durumu yüksek lisanslıdır. %41,6'sı (n=150) 1-5 yıl arası mesleki tecrübeye sahiptir. %56,8'i (n=205) ortaokulda, %43,2'si (n=156) lisede görev yapmaktadır. Çalışma grubu-1'den alınan verilerle dil eşdeğerliği çalışmaları, çalışma grubu-2'den alınan verilerle ölçüt geçerliği, yapı geçerliği, iç tutarlılık güvenilirlik testi, test tekrar testi ve iki yarı güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

1.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama araçları olarak; Çok Boyutlu Öğretmen Mağduriyet Ölçeği, Duygusal Şiddete Maruz Kalma Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Öğretmenlerin mağduriyet algılarını belirlemek için ise odak grup görüşme soruları formu kullanılmıştır.

Çok Boyutlu Öğretmen Mağduriyet Ölçeği, öğretmenlerin, öğrenciler tarafından kendilerine uygulanan saldırganlık, şiddet ve istenmeyen öğrenci davranışlarını içeren eylemlerini değerlendirmek için Chunyan Yang ve arkadaşları tarafından 2018 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirilmesi aşamalarında kesitsel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen bir araştırma tasarımı kullanılarak, 58 okuldan 7-12. sınıflarda görev yapan 1.711 öğretmen örnekleminde veriler toplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi, bir genel "öğretmen mağduriyeti" faktörü ve altı alt faktörden (fiziksel mağduriyet, sosyal mağduriyet, sözel mağduriyet, siber mağduriyet, cinsel taciz, kişisel mülkiyet suçları) oluşan bir yapı göstermiştir. Ölçek, 5 puanlık Likert ölçeği (1= asla, 2= birkaç ayda bir, 3= bir ayda birkaç kez, 4= haftada bir kez, 5= bir haftada bir defadan fazla) şeklinde ve 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 120, en düşük puan ise, 24'tür.

Eskici ve Tinkir tarafından 2019 yılında geliştirilen Duygusal Şiddete Maruz Kalma Ölçeği ölçüt geçerliği çalışmalarında kullanılmıştır. Bu ölçek üniversite öğrencilerinin duygusal şiddete maruz kalma seviyelerini belirlemektir. 29 maddeden oluşan 5 puanlık likert tipi bir ölçektir. 1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11 ve 13. maddeler "Engellenme" alt boyutu, 2, 6, 10, 19 ve 22. maddeler "tehdit edilme" alt boyutu, 14, 25, 26, 27, 28 ve 29. maddeler "aşağılanma" alt boyutu, 12, 15, 16, 17, 18 ve 24. maddeler "zarar verilme" alt boyutu, 20, 21 ve 23. maddeler "sözel yıpratılma" alt boyutu olmak üzere toplam 5 alt boyuttan oluşmaktadır. En yüksek puan 145, en düşük puan ise 29 dur.

Katılımcıların bazı demografik bilgileri, yeni nesil öğrenciler hakkındaki algıları, mesleki memnuniyeti ve şiddete maruz kalma durumları ile ilgili veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ile elde edilmiştir.

1.3. Çok Boyutlu Öğretmen Mağduriyet Ölçeğinin Uyarlama İşlemleri

ÇBÖMÖ'nün uyarlanması çalışmaları "Uluslararası Test Komisyonu Test Çeviri ve Uyarlama Rehberi (2017)" dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikle ölçeği geliştiren yazarların sözcülüğü görevini üstlenen başyazar Chunyan Yang ile e-posta aracılığıyla iletişime geçilmiş ve araştırma için gerekli olan izin alınmıştır.

Ölçek uyarlama çalışmasının ilk aşamasında çeviri işlemleri yapılmıştır. Bu doğrultuda her iki dile de hâkim oldukları varsayılan dil uzmanlarından oluşan üçer kişilik iki grup oluşturulmuştur. Çeviri sürecinde ölçme değerlendirme ve psikoloji alanlarından birer uzman da yer almıştır. Süreçte yer alan uzmanlara, çalışmanın başında ölçek hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında çeviri işlemleri başlamıştır. İlk grup, ölçeği İngilizceden Türkçeye çevirmiş, diğer grup ise ilk grubun yapmış olduğu Türkçe çeviriyi İngilizceye çevirmiştir. Asıl form ve ters çeviri yoluyla elde edilen İngilizce formlar karşılaştırılmıştır. Uzmanların ortak görüşleri ile çeviri işlemleri sonuçlanmıştır. Çeviri sonucunda ortaya çıkan Türkçe formun dil eşdeğerliğini test etmek amacıyla her iki dile de hâkim oldukları varsayılan dört dil uzmanından oluşan bir grubun değerlendirmesine sunulmuştur. Dil uzmanlarından, çevrilen ölçek formunun ve özgün formun, dil ve anlam açısından karşılaştırılması ve biçim ile ilgili görüşlerini belirtmeleri, ayrıca her bir madde çevirisinin uygunluğunu Dil Geçerlik Formu üzerinden derecelendirmeleri istenmiştir. Uzmanların görüş ve önerileri dikkate alınarak maddeler üzerinde gerekli görülen son düzenlemeler yapılmıştır. Ölçek formu ayrıca Türk dili alanında uzman 9 kişinin dil bilgisi ve anlaşılabilirlik açısından değerlendirmesine sunulmuş, son düzenlemelerin ardından ölçek formu uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Dil eşdeğerliği çalışmasına ek olarak her iki dili de iyi derecede bildiği varsayılan 34 İngilizce öğretmenine öncelikle ölçeğin İngilizce formu ve Türkçe formu 15 gün arayla uygulanmıştır. Her iki formdan elde edilen puanların ortalamaları arasındaki ilişki Intraclass Korelasyon Analizi ile incelenmiştir.

Çeviri işlemleri ve dil eşdeğerliği sağlanan ölçekte sorunlu madde olup olmadığının belirlenmesi için çalışma grubu-2'den rastgele örnekleme yöntemiyle belirlenen 60 öğretmen ile pilot uygulama yapılmıştır. Bu aşamada yer alan katılımcılara çalışma ile ilgili bilgi verilmiş, ölçme aracı tanıtılmıştır. Sonrasında ölçek formu uygulanmış, elde veriler ile maddelerin madde toplam korelasyon değerleri ve ölçeğin iç tutarlılığını gösteren cronbach alfa değerleri incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda madde toplam korelasyon değerlerinin 0,30'un üzerinde olduğu ve ölçeğin geneline ilişkin iç tutarlılık katsayısının $\alpha=.93(p<0,05)$ olduğu belirlenmiştir. Bu değerler ölçeğin ilk formunun yeterli iç tutarlığa ve güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Robinson, Shaver ve Wrightsman, 1991). Bu verilere göre ölçekte sorunlu madde olmadığı, madde çıkarılmasına gerek olmadığı, maddelerin ayırt edicilik değerlerinin yüksek olduğu, ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmış ve çalışmanın diğer aşamasına geçilmiştir.

Uyarlama çalışmalarında, ölçeğin sadece hedef kültürdeki yapısının incelenmesi ölçeğin uyarlandığı anlamına gelmemektedir; hedef kültürde, yeni bir örneklem üzerinde ölçeğin güvenilirliğine ve geçerliliğine ait kanıtlarının sunulması gerekir (Erkuş ve Selvi, 2019). Bu sebeple sonraki aşamada 361 öğretmen ile asıl uygulama yapılmış, buradan elde edilen veriler ile ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için cronbach alfa (iç tutarlılık) katsayısı, tekrar-test güvenilirliği, iki yarı güvenilirliği ve madde analizleri yapılmıştır. Ölçek geçerliğini test etmek için ise yapı geçerliği çalışmaları kapsamında açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, ölçüt geçerliği için benzer bir ölçme aracından alınan puanlar arasındaki ilişki, dil eşdeğerliği için İngilizce ve Türkçe formların uygulamalarından alınan puanlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Tüm bu aşamalardan sonra elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş ve ÇBÖMÖ'nü Türk kültürüne uyarlanması çalışmaları tamamlanmıştır.

1.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada öncelikle Çok Boyutlu Öğretmen Mağduriyet Ölçeği'nin Türkçe uyarlama çalışması yapılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak ölçeğin kaynak dil ve hedef dil formlarının iki dilli örneklem grubuna uygulanmasından elde edilen puanlar arasındaki ilişki Intraclass Korelasyon Analizi ile incelenmiştir. Daha sonra ölçeğin Türkçe formunun Cronbach Alfa (iç tutarlılık) güvenilirlik katsayısı ve madde analizleri incelenmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini test etmek amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri uygulanmıştır. Ölçüt geçerliği çalışmasında Çok Boyutlu Öğretmen Mağduriyet Ölçeği ve Duygusal Şiddete Maruz Kalma Ölçeği'nden elde edilen puanların ortalamaları arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpım Korelasyon analizi ile incelenmiştir. Test-tekrar-test güvenilirliği için uygulamalar arasındaki ilişki Intraclass korelasyon analizi ile iki yarı güvenilirliği için ölçek yarıları arasındaki ilişki Sperman Brown Korelasyon analizi ile incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde SPSS 20.0 ve LISREL 8.7 paket programları kullanılmıştır.

2. BULGULAR

2.1. Dil Eşdeğerliği

Dil eşdeğerliği çalışmalarında öncelikle ölçek formu, dört dil uzmanından oluşan bir gruba sunulmuş, her bir madde çevirisinin uygunluğunu Dil Geçerlik Formu üzerinden derecelendirmeleri istenmiştir. Ölçek maddelerinin çevirisine bütün uzmanların dört ve üzerinde puan vermeleri sonucunda maddelerin çevirisi yeterli bulunmuştur. Sonraki çalışmada Çalışma grubu-1 üzerinde ölçeğin özgün ve Türkçe formları 15 gün arayla yapılan uygulamalar Intraclass Korelasyon Analizi ile incelenmiş, yüksek düzeyde pozitif yönde ($r=.86$) bir ilişki bulunmuştur.

2.2. Yapı Geçerliği

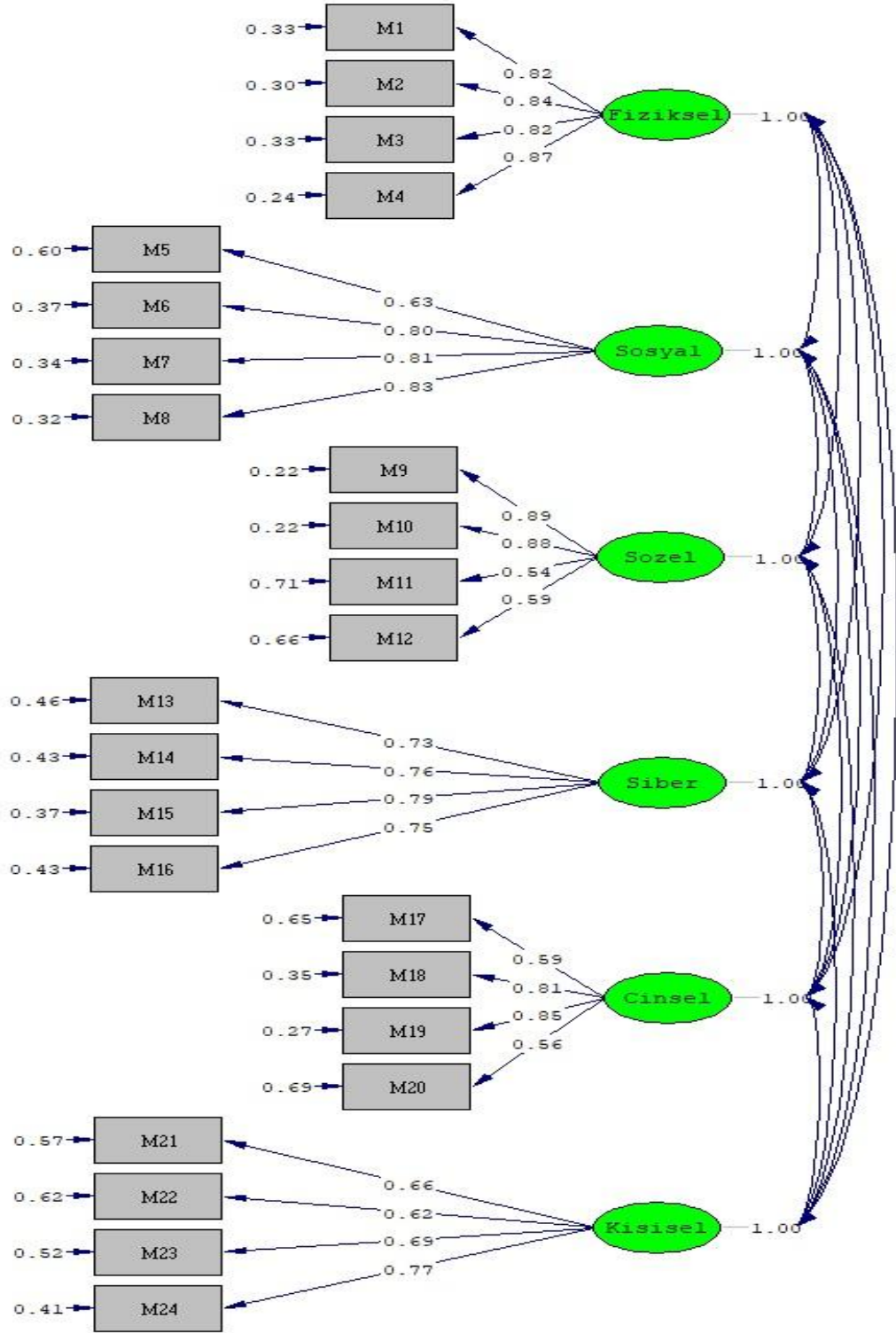
Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için AFA, çalışma grubu-2'den alınan veriler ile gerçekleştirilmiştir. Bu veriler ile öncelikle KMO ve Barlett testleri uygulanmış, KMO testi 0,891, Barlett testi $\chi^2= 5905,160$ ($p<0,01$) bulunmuştur. Bu sonuçlara göre faktör analizine uygun olduğu belirlenen veriler ile AFA yapılmıştır. AFA sonucunda ortaya çıkan yapının madde faktör yükleri ve açıkladıkları varyans değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: ÇBÖMÖ Türkçe Formunun Madde Faktör Yükleri ve Varyans Değerleri

	Fiziksel	Sosyal	Sözel	Siber	Cinsel Taciz	Kişisel M. S.
Madde 1	0,689					
Madde 2	0,776					
Madde 3	0,762					
Madde 4	0,736					
Madde 5		0,612				
Madde 6		0,768				
Madde 7		0,768				
Madde 8		0,755				
Madde 9			0,787			
Madde 10			0,805			
Madde 11			0,520			
Madde 12			0,472			
Madde 13				0,671		
Madde 14				0,603		
Madde 15				0,640		
Madde 16				0,835		
Madde 17					0,651	
Madde 18					0,822	
Madde 19					0,821	
Madde 20					0,485	
Madde 21						0,710
Madde 22						0,426
Madde 23						0,523
Madde 24						0,758
Varyans:	% 13,71	% 12,66	% 10,29	% 11,33	% 12,94	% 10,32
Toplam Varyans:	% 71,27					

Tablo 1'e göre uygulanan AFA sonucunda toplam varyansın % 71,27'sini açıklayan altı faktörlü bir yapının elde edildiği, madde faktör yüklerinin ise 0,426 (22. Madde) ile 0,835 (16. Madde) arasında değiştiği belirlenmiştir.

AFA sonucunda ortaya çıkan altı faktörlü yapı, birinci düzey DFA ile test edilmiş, elde edilen model uyum şeması Şekil 1'de sunulmuştur.

Chi-Square=369.65, df=237, P-value=0.00000, RMSEA=0.075

Şekil 1: Birinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi Model Uyum Şeması

Şekil 1 incelendiğinde, 24 madde 6 alt boyuttan oluşan ÇBÖMÖ'nün uyum indekslerinin ($\chi^2=369,65$, $sd=237$, $p=0,001$, $\chi^2/sd=1,5$) anlamlı olduğu görülmektedir. Madde yük değerlerinin ise; fiziksel mağduriyet için 0,82 ile 0,87, sosyal mağduriyet için 0,63 ile 0,83, sözel mağduriyet için 0,54 ile 0,89, siber mağduriyet için 0,73 ile 0,79, cinsel taciz için 0,56 ile 0,85, kişisel mülkiyet suçları için ise 0,62 ile 0,77 arasında değiştiği belirlenmiştir. Birinci düzey DFA uyum indeksi değerleri ve uyum indekslerinin değerlendirilme ölçütleri ve Tablo 2'de sunulmuştur.

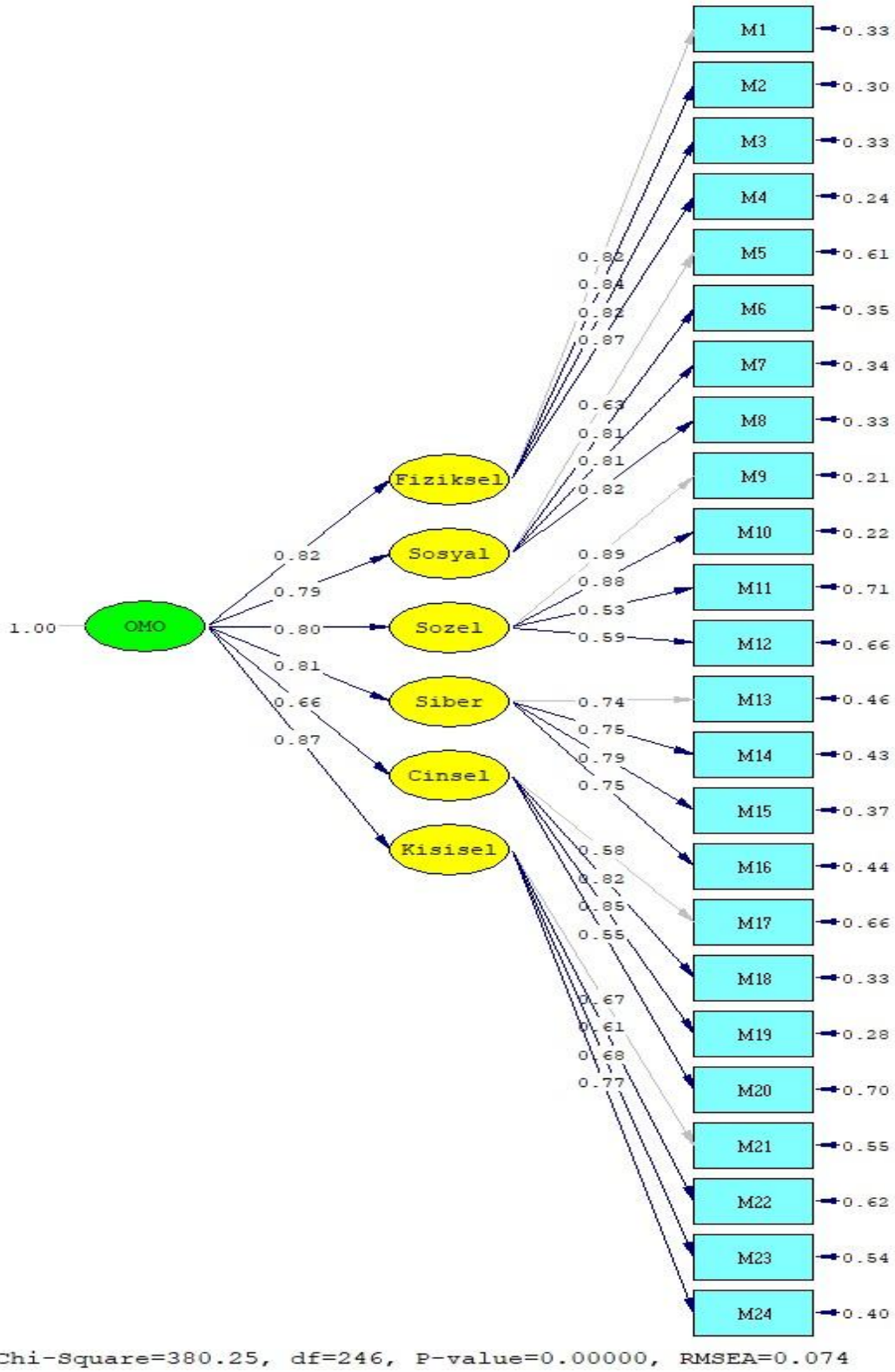
Tablo 2: ÇBÖMÖ Birinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Uyum İndeksi	Mükemmel Ölçütü	Uyum	Kabul Uyum Ölçütü	Edilebilir	Araştırma Bulgusu
χ^2/sd	0-2		2-3		1,5
RMSEA	$\leq 0,05$		$\leq 0,08$		0,075
RMR	$\leq 0,05$		$\leq 0,08$		0,079
GFI	$\geq 0,90$		$\geq 0,85$		0,86
AGFI	$\geq 0,90$		$\geq 0,85$		0,92
NFI	$\geq 0,95$		$\geq 0,90$		0,92
NNFI	$\geq 0,95$		$\geq 0,90$		0,92
IFI	$\geq 0,95$		$\geq 0,90$		0,93
CFI	$\geq 0,95$		$\geq 0,90$		0,95
RFI	$\geq 0,95$		$\geq 0,90$		0,91

(Kaynak: Brown ve Cudeck, 1993; Şimşek, 2007; Bayram, 2011; Meydan ve Şeşen, 2011)

Tablo 2'ye göre birinci düzey DFA uyum indeksi değerleri $\chi^2/sd=1,5$, RMSEA=0,075, RMR=0,079, GFI=0,86, AGFI=0,92, NFI=0,92, NNFI=0,92, IFI=0,93, CFI=0,95, RFI=0,91 olarak belirlenmiştir. Buna göre χ^2/sd , AGFI ve CFI indeks değerlerinin mükemmel uyum, diğer değerlerin ise kabul edilebilir uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Birinci düzey DFA, modelin iyi uyum sağladığını gösterdiği için maddeler arasında herhangi bir modifikasyon işlemi yapılmasına gerek duyulmamıştır.

DFA uygularken çok boyutlu ölçeklerin mutlaka ikinci düzey çok faktörlü modellerinin de test edilmesi gerekmektedir (Meydan ve Şeşen, 2011). Buna göre ikinci düzey DFA yapılmış, model uyum şeması Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2: İkinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi Model Uyum Şeması

Şekil 2 incelendiğinde, 24 madde 6 alt boyuttan oluşan ölçeğin uyum indekslerinin ($\chi^2=380,25$, $sd=246$, $p=0,001$, $\chi^2/sd=1,5$) anlamlı olduğu görülmektedir. Madde yük değerlerinin ise 0,53 ile 0,89 arasında değiştiği görülmektedir. İkinci düzey DFA uyum indeksi değerleri ve uyum indekslerinin değerlendirilme ölçütleri ve Tablo 3'te sunulmuştur

Tablo 3: ÇBÖMÖ İkinci Düzey Doğrulamalı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Uyum İndeksi	Mükemmel Ölçütü	Uyum	Kabul Uyum Ölçütü	Edilebilir	Araştırma Bulgusu
χ^2/sd	0-2		2-3		1,5
RMSEA	$\leq 0,05$		$\leq 0,08$		0,074
RMR	$\leq 0,05$		$\leq 0,08$		0,083
GFI	$\geq 0,90$		$\geq 0,85$		0,86
AGFI	$\geq 0,90$		$\geq 0,85$		0,92
NFI	$\geq 0,95$		$\geq 0,90$		0,92
NNFI	$\geq 0,95$		$\geq 0,90$		0,97
IFI	$\geq 0,95$		$\geq 0,90$		0,97
CFI	$\geq 0,95$		$\geq 0,90$		0,97
RFI	$\geq 0,95$		$\geq 0,90$		0,91

(Kaynak: Brown ve Cudeck, 1993; Şimşek, 2007; Bayram, 2011; Meydan ve Şeşen, 2011)

Tablo 3'e göre, ikinci düzey DFA uyum indeksi değerleri $\chi^2/sd=1,5$, RMSEA=0,074, RMR=0,083, GFI=0,86, AGFI=0,92, NFI=0,92, NNFI=0,97, IFI=0,97, CFI=0,97, RFI=0,91 olarak belirlenmiştir. Buna göre χ^2/sd , AGFI, NNFI, IFI ve CFI indeks değerlerinin mükemmel uyum, diğer değerlerin ise kabul edilebilir uyum gösterdiği tespit edilmiştir. İkinci düzey DFA sonucunda modelin iyi uyum sağladığı belirlendiği için maddeler arasında herhangi bir modifikasyon işlemi yapılmasına gerek duyulmamıştır.

2.3. İç Tutarlılık ve Madde Analizleri

Madde analizleri sonucunda ölçekte yer alan maddelerin madde-toplam korelasyon değerlerinin $r=.48$ ile $r=.71$, madde çıkarıldığında cronbach alfa katsayılarının ise $\alpha=.930$ ile $\alpha=.934$ arasında değişen değerler aldığı tespit edilmiştir. İç tutarlılık katsayılarının ise alt boyutlar için $\alpha=0,75$ (kişisel mülkiyet suçları) ile $\alpha=0,89$ (fiziksel mağduriyet) arasında değişen değerler aldığı, toplam iç tutarlılık katsayısının ise $\alpha=0,93$ olduğu belirlenmiştir.

2.4. Ölçüt Geçerliliği

Ölçüt geçerliliği çalışması, çalışma grubu-2 katılımcılarına uygulanan DŞMKÖ ve ÇBÖMÖ'den elde edilen veriler üzerinden yapılmıştır. Elde edilen puanların ortalamaları arasındaki ilişki Pearson Korelasyon Analizi ile incelenmiştir. Buna göre ölçeklerin alt boyutları arasındaki korelasyon katsayılarının $r=.32$ ($p<0,01$) ile $r=.58$ ($p<0,01$) arasında değiştiği, ölçek toplamları arasında ise orta düzeyde korelasyon olduğu ($r=.64$, $p<0,01$) olduğu tespit edilmiştir.

2.5. Test Tekrar Test Güvenirliği

Araştırmanın test tekrar-test güvenirliliğini sınamak amacıyla çalışma grubu-2 katılımcıları arasından rastgele örnekleme yöntemiyle belirlenen 45 öğretmene (27 kadın, 18 erkek) 15 günlük zaman aralıklarıyla ÇBÖMÖ uygulanmıştır. Elde edilen puanların ortalamaları arasındaki korelasyon katsayılarının alt boyutlara göre $r=.83$ (fiziksel mağduriyet) ile $r=.98$ (siber mağduriyet) arasında değişen değerler aldığı, toplam ölçek puanı ortalamaları arasındaki korelasyon katsayısının ise $r=.93$ ($p<0,01$) olduğu belirlenmiştir.

2.6. İki Yarı Güvenirliği

İki yarı güvenilirlik çalışması için çalışma grubu-2'ye ÇBÖMÖ uygulanmıştır. Elde edilen veriler sonraki aşamada ölçek iki eş yarıya bölünmüş ve her iki yarıdaki maddelerin puan ortalamaları arasındaki ilişki Spearman Brown Korelasyon analizi ile incelenmiştir. Ölçek yarılarından elde edilen puanların ortalamaları arasındaki korelasyon katsayılarının alt boyutlara göre $r=0,70$ (sözel mağduriyet) ile $r=0,89$

(fiziksel mağduriyet) arasında değişen değerler aldığı, ölçek yarılarının toplamları arasındaki korelasyon katsayısının ise $r=0,83$ ($p<0,01$) olduğu belirlenmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, öğretmenlerin, öğrenciler tarafından kendilerine uygulanan saldırganlık, şiddet ve istenmeyen öğrenci davranışlarını içeren eylemlerini değerlendirmek amacıyla, Chunyan Yang ve arkadaşları tarafından 2018 yılında geliştirilen 24 madde 6 alt faktörden oluşan ÇBÖMÖ Türk kültürüne uyarlanmıştır. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri Şanlıurfa ili Hilvan ilçesinde 2018-2019 eğitim öğretim yılı bahar döneminde ortaokul ve liselerde görev yapan 361 öğretmen üzerinde yapılmıştır.

Ölçeğin dil eşdeğerliği için iki ayrı çalışma yapılmıştır. Öncelikle ölçek formu altı dil uzmanından oluşan bir grup tarafından çeviri ve ters çeviri yöntemiyle Türkçeye çevrilmiştir. Sonraki aşamada dört kişiden oluşan ayrı bir grup tarafından maddelerin dilsel, kültürel ve kuramsal olarak değerlendirmeleri ve dil geçerlik formunda belirtilen maddelerin çevirisini 0 ile 5 arasında puanlamaları istenmiştir. Uzmanların maddelere dört ve üzerinde puan verdikleri belirlenmiş, bu durumda dil eşdeğerliğinin sağlandığı kabul edilmiştir. Diğer çalışmada ise 34 İngilizce öğretmenine ölçeğin İngilizce ve Türkçe formları 15 gün zaman aralığıyla uygulanmıştır. Aynı grup üzerinden yapılan ölçümler üzerinden bir inceleme yapıldığı için Intraclass Korelasyon Analizi yapılmıştır. Yapılan uygulama sonuçlarının ortalamaları arasında yüksek düzeyde ($r=.86$) ilişki bulunmuştur. Tüm bu çalışmalar sonucunda ölçek formunun dil anlaşılabilirliği açısından eşdeğer olduğu kabul edilmiştir.

Çeviri işlemleri ve dil eşdeğerliği sağlanan ölçekte sorunlu madde olup olmadığının belirlemek için 60 katılımcı ile pilot uygulama yapılmıştır. Uygulama sonuçlarında madde toplam korelasyon değerlerinin 0,30'un üzerinde olduğu ve iç tutarlılık katsayısının ise $\alpha=.93$ ($p<0,05$) olduğu belirlenmiştir. Bu değerler ölçeğin ilk formunun yeterli iç tutarlılığa ve güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Robinson, Shaver ve Wrightsman, 1991). Bu verilere göre ölçekte sorunlu madde olmadığı, madde çıkarılmasına gerek olmadığı, maddelerin ayırt edicilik değerlerinin yüksek olduğu, ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmış ve çalışmanın diğer aşamasına geçilmiştir.

Sonraki aşamada ÇBÖMÖ'nün yapı geçerliğini test etmek amacıyla AFA uygulanmış, KMO örneklem yeterlilik testinin 0,891, Barlett testinin ($\chi^2= 5905,160$, $p<0,01$) anlamlı olduğu bulunmuştur. Buna göre faktör analizine uygun olduğu belirlenen veriler ile AFA uygulanmıştır. AFA sonucunda özgün formda olduğu toplam varyansın %71,27'sini açıklayan altı faktörden oluşan bir yapı elde edilmiştir. Elde edilen bu yapı birinci ve ikinci düzey DFA ile test edilmiştir. Elde edilen uyum iyiliği değerlerinin 0,30 ve üzerinde bulunmuş ve modelin her iki düzeyde de iyi uyum gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca "t" incelenen "t" değerlerinde kırmızı renkte ok bulunmamış, bütün maddelerin 0,05 düzeyinde anlamlı olduğu, problemleri madde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu bulgular ölçeğin yapı geçerliğinin uygulanan yeni örnekleme sağlandığını desteklemektedir.

Madde analizleri sonucunda madde-toplam korelasyon değerlerinin $r=.48$ ile $r=.71$, madde çıkarıldığında cronbach alfa katsayılarının ise $\alpha=.930$ ile $\alpha=.934$ arasında değişen değerler aldığı tespit edilmiştir. İç tutarlılık katsayısının ise $\alpha=0,93$ olduğu belirlenmiştir. Ölçek uyarlama çalışmalarında Cronbach Alfa (α) katsayısının en az $\alpha=0,70$ ve üzeri, madde-toplam korelasyon değerlerinin ise 0,30 ve üzeri olması gerektiği genel olarak kabul edilmektedir (Robinson ve diğerleri, 1991; Field, 2009; Erkuş, 2012, Büyüköztürk, 2018). Bu bulgular, ölçeğin Türkçe formunun yeterli düzeyde iç tutarlılığa ve güvenilirliğe sahip olduğunu, maddelerin ölçülecek özelliği ayırt etme açısından yeterli olduğunu, tüm maddelerin ait oldukları faktörle güçlü bir ilişki gösterdiğini ve maddelerin ölçek toplamı ile uyumlu olduğunu göstermektedir.

Ölçüt geçerliği çalışmasında DŞMKÖ'nün kullanılmasına ÇBÖMÖ ile kuramsal olarak benzer yapıları ölçmeleri nedeniyle karar verilmiştir. Yapılan çalışmada DŞMKÖ ile ÇBÖMÖ uygulamaları arasında orta düzeyde bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Buna göre ÇBÖMÖ ölçeğinin kuramsal olarak benzer olan bir ölçekte benzer sonuçlar verdiği ve ölçüt geçerliğinin sağlandığı söylenebilir.

Test-tekrar test güvenilirliğine ilişkin uygulamalar arasında yüksek düzeyde ($r=.93$, $p<0,01$) bir ilişki bulunmuştur. Buna göre ölçeğin zamana bağlı olarak kararlı ölçümler verdiği, test-tekrar test güvenilirliğinin sağlandığı söylenebilir.

İki yarı güvenilirliğine ilişkin yapılan çalışmada ölçek iki eşit parçaya bölünmüş, iki yarı arasındaki ilişki incelenmiştir. Ölçek yarıları arasında yüksek düzeyde ilişki ($r=.83$, $p<0,01$) olduğu belirlenmiştir. Buna göre testin her iki yarısının da aynı nitelikler evrenini temsil ettiği ve iki yarı güvenilirliğinin sağlandığı söylenebilir.

Sonuç olarak Türkçeye uyarlanan ÇBÖMÖ'nün ortaokul ve lise öğretmenlerin, öğrenciler tarafından kendilerine uygulanan saldırganlık, şiddet ve istenmeyen öğrenci davranışlarını içeren eylemlerini değerlendirerek mağduriyet düzeylerini belirlemede geçerliği ve güvenilirliği olan bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatür araştırmalarına göre ülkemizde bu alanda yapılan araştırmalarda araştırmacı tarafından hazırlanan anketlerin kullanıldığı belirlenmiş, psikometrik özelliklere sahip bir ölçme aracına rastlanılmamıştır. Bu açıdan bu çalışma, öğretmenlerin karşılaştıkları şiddet, saldırganlık ya da istenmeyen öğrenci davranışları konusunda araştırma yapacak olan araştırmacılara katkı sağlayabilir. Ayrıca bu ölçek aracılığıyla öğretmenlerin bazı demografik özelliklerine göre mesleki memnuniyet durumları, iş doyumu düzeyleri, yeni nesil öğrencileri ile iletişim durumları, kaygı düzeyleri gibi alanlarda araştırmalar yapılabilir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu araştırmada Şanlıurfa ilinin Hilvan ilçesinde, ortaokul ve liselerde çalışan öğretmenlerle, iki farklı çalışma grubu oluşturularak veriler toplanmıştır. Çalışma boyunca etik konulara bağlı kalmıştır. Araştırmada 2020 yılı öncesi verileri kullanılmıştır. Araştırma, Asya Studies dergisine 2021 yılında gönderilmiştir. Bu sebeple geçmişe yönelik Etik Kurul Onayı alınamamıştır. İlgili beyan Asya Studies dergisine iletilmiştir.

KAYNAKÇA

- Bayram, N. (2010). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Amos Uygulamaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Berg, J. K. ve Cornell, D. (2016). Authoritative School Climate, Aggression Toward Teachers, and Teacher Distress in Middle School. *School Psychology Quarterly*, 0(31), 122–139.
- Browne, M. W. ve Cudeck, R. (1993). Alternative Ways of Assessing Model Fit. *Sage Focus Editions*, 0(154), 136-136.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş.; Çakmak, E. K.; Akgün, Ö. E.; Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınları.
- Çokluk, Ö.; Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- De Wet, N. C. ve Jacobs, L. (2006). Educator-Targeted Bullying: Fact or Fallacy? *Acta Criminologica*, 19. <https://www.ingentaconnect.com/content/sabinet/crim/2006/00000019/00000002/art00005#Refs> adresinden 17 Haziran 2019'da erişildi.
- Dinler, V. (2006). *Mağdur Kavramına Çok Yönlü Yaklaşım; Suç Mağdurları*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Erkuş, A. (2012). *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Erkuş, A. ve Selvi, H. (2019). *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme III: Ölçek Uyarlama ve "Norm" Geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Eskici, M. ve Tinkir, N. S. (2019). Exposure to Emotional Violence: Relationship Between University Students According to Their Demographic Characteristics. *Pedagogical Research*, 4(1), 1-11.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistic Using Spss for Windows*. London: SAGE Publications.
- Ingersoll, R. (2001). Teacher Turnover and Teacher Shortages: An Organizational Analysis. *American Educational Research Journal*, 0(38), 499–534.
- International Test Commission. (2017). The Itc Guidelines for Translating and Adapting Tests (2nd Edition). https://www.intestcom.org/files/guideline_test_adaptation_2ed.pdf adresinden 12 Temmuz 2019'da erişildi.
- Meydan, H. C. ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal Eşitlik Modellemesi Amos Uygulaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Moon, B.; Morash, M.; Jang, J. O. ve Jeong, S. (2015). Violence Against Teachers in South Korea: Negative Consequences and Factors Leading to Emotional Distress. *Violence and Victims*, 0(30), 279-292.
- Özkılıç, R. (2012). Bullying Towards Teachers: An Example from Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, 0(47), 95-112.
- Pervin, K. ve Turner, A. (1998). A Study of Bullying of Teachers By Pupils in an Inner London School. *Pastoral Care*, 16(4), 4-10.

-
- Robinson, J. P.; Shaver, P. R. ve Wrightsman, L. S. (1991). *Criteria for Scale Selection and Evaluation in Measure of Personality and Social Psychological Attitudes*. San Diego: California Academic Pres.
- Seçer, I. (2018). *Psikolojik Test Geliştirme ve Uyarlama Süreci*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Seçer, İ. (2017). *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi: Analiz ve Raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş; Temel İlkeler ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Terry, A. (1998). Teachers as Targets of Bullying By Their Pupils: A Study to Investigate Incidence. *British Journal of Educational Psychology*, 0(68), 255-268.
- Wei, C.; Gerberich, S. G.; Alexander, B. H.; Ryan, A. D.; Nachreiner, N. M. ve Mongin, S. J. (2013). Work-Related Violence Against Educators in Minnesota: Rates and Risks Based on Hours Exposed. *Journal of Safety Research*, 0(44), 73-85.
- Yaman, E. ve Kocabaşoğlu, N. (2011). Zorbalığa Farklı Bir Bakış: Öğrencilerin Öğretmenlerine Zorbalık Yaptığı Bir Dikey Zorbalık Araştırması. *İlköğretim Online*, 10(2), 653-666.
- Yang, C.; Fredrick, S. S.; Nickerson, A. B.; Jenkins, L. N. ve Xie, J. S. (2019). Initial Development and Validation of the Multidimensional Teacher Victimization Scale. *School Psychology*, 34(2), 244-252.
- Yang, C.; Jenkins, L.; Fredrick, S. S.; Chen, C.; Xie, J. ve Nickerson, A. (2018). Teacher Victimization By Students in China: A Multilevel Analysis. *Aggressive Behavior*, (March/April 2019), 45(2), 169-180.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 109-119, Winter 2021

Üniversite Öğrencilerinin Koronavirüs Salgını Sürecindeki Dijital Oyun Bağımlılıklarının İncelenmesi* *Investigation of University Students' Digital Game Addiction During The Coronavirus Outbreak Process*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.990464>

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Article Arrival Date
02.09.2021

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted Date
03.11.2021

Makale Yayın Tarihi / Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Abdulkhakim Öztekin
Yüksek Lisans Öğrencisi / Muş Alparslan
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
a.hakim.oztekin@gmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0002-9359-747X>

Nihat Kavan
Bilim Uzmanı,
nihatkavan@gmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0003-4872-1002>

Metin Dündar
Öğretmen / Millî Eğitim Bakanlığı,
metin.dundar@std.hku.edu.tr
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0002-1424-129X>

İdris Meriç
Lisans Mezunu / Rehberlik ve Psikolojik
Danışmanlık Bölümü,
meric.9490@gmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0001-9032-6079>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 31.03.2021 tarih ve 2021/3-15 sayılı karar onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Öz

Teknolojideki gelişmeler beraberinde insanların oyun algısını değiştirmekte ve insanlar üzerinde çeşitli bağımlılıklar yaratmaktadır. Dijital oyunlarda bağımlılık düzeyinin artması ile birlikte dijital oyun bağımlılık düzeylerinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu araştırmada, koronavirüs küresel salgını sürecinde üniversite öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma verileri nicel araştırma yöntemlerinden tarama deseni kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmanın evrenini Mardin Artuklu Üniversitesinde öğrenim görmekte olan ön lisans ve lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle seçilen 73'ü kadın, 54'ü erkek olmak üzere 127 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada Türkçeye uyarlaması yapılmış olan dijital oyun bağımlılığı ölçeği kullanılmış ve anket formu katılımcılara çevrim içi ortamda sunulmuştur. Araştırma verilerinin analizinde SPSS 25.00 paket programı kullanılmış olup kullanılan istatistiksel işlemlerde t-testi, tek yönlü varyans analizi, standart sapma, ortalama gibi analizler kullanılmıştır. Ulaşılan verilerle yapılan analizler sonucunda koronavirüs küresel salgını sürecinde üniversite öğrenimine devam eden öğrencilerin dijital oyun bağımlılıklarını düzeylerinde oynanan dijital oyun türü, kullanılan cihaz türü, bağımlılık yapıcı madde kullanımı, akademik başarı düzeyi değişkenlerine ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Buna karşın incelenen diğer değişkenler olan fiziksel etkinliklere katılma durumu, bulunulan sınıf düzeyi, bulunulan yaş aralıkları, kullanılan internet türü değişkenine ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, Teknoloji, Dijital Oyun, Koronavirüs, Üniversite Öğrencileri

Abstract

In this research, it is aimed to examine the digital game addiction levels of university students during the coronavirus global epidemic. The research data were obtained by using the survey design, one of the quantitative research methods. The universe of the research consists of associate and undergraduate students studying at Mardin Artuklu University. The sample of the study consists of 127 university students, 73 female and 54 male, selected by simple random sampling method. The digital game addiction scale, which was adapted into Turkish, was used in the study and the questionnaire form was presented to the participants online. SPSS 25.00 package program was used in the analysis of the research data, and analyzes such as t-test, one-way analysis of variance, standard deviation, and mean were used in statistical operations. As a result of the analyzes made with the data obtained, a statistically significant difference was found in the digital game addiction levels of the students who continued their university education during the coronavirus global epidemic, regarding the variables of type of digital game played, type of device used, addictive substance use, and academic achievement level. On the other hand, there was no statistically significant difference in the variables of participation in physical activities, class level, age ranges, and type of internet used, which are the other variables examined.

Keywords: Addiction, Technology, Digital Game, Coronavirus, University Students

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Öztekin, A.; Kavan, N.; Dündar, M. ve Meriç, İ. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Koronavirüs Salgını Sürecindeki Dijital Oyun Bağımlılıklarının İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 109-119.

GİRİŞ

2020 yılı koronavirüs sebebiyle bütün dünyada yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Koronavirüs ilk olarak 31 Aralık 2019 yılında Çin’de bulunan Hubei eyaletinin başkenti Wuhan’da Çinli yetkililer tarafından henüz bilinmeyen bir virüs olarak dünya sağlık örgütüne bildirilmiştir (Zhu, Zhang ve Wang, 2020). Dünya Sağlık Örgütü bir hastalığın pandemi olarak ilan edilmesi için kriterler belirlemiştir. Bu kriterler hastalığın insanlar arasında yayılmasına neden olan yeni bir virüsün olması, bu virüsün insanları kolay bir şekilde, hızlı ve sürekli olarak etkilemesi gibi özellikleri taşımasından dolayı pandemi olarak ilan eder (Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA], 2020). Koronavirüsün pandemi özellikleri taşıması, hızla yayılması ve tüm dünyayı etkisi altına alması sebebiyle Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi yani küresel salgın olarak ilan edilmiştir (Ghebreyesus, 2020; Cucinotta ve Vanelli, 2020).

Ülkemizde ilk koronavirüs vakası 2020 yılında mart ayının 11’inde tespit edilmiş ve ilk koronavirüsten kaynaklanan ölüm 17 Mart’ta yetkililer tarafından bildirilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Koronavirüs küresel salgını sonucunda vaka ve ölüm sayılarındaki artıştan dolayı her devlet koronavirüsle mücadele konusunda birtakım tedbirler almış ve koronavirüsle mücadele etmeye çalışmışlardır (Fernandes, 2020; Ho, Chee ve Ho, 2020; Zheng, Goh ve Wen, 2020). Koronavirüs küresel salgını ile birlikte dünyada birçok ülkede kültürel, ekonomik ve sosyal hayatla ilgili birçok kısıtlama meydana gelmiştir. Birçok ülke eğitime ara vermiş sosyal, ekonomik ve kültürel etkinliklerde özellikle insanların toplu olarak yaptıkları etkinliklerde kısıtlamalara gidilmiştir. Eğitimde uzaktan eğitime, iş yaşamında evden çalışma sistemine geçilmiş ve yurt içi, yurt dışı seyahat kısıtlamaları gibi kısıtlamalar getirilmiştir.

Türkiye’de koronavirüs küresel salgını ile birlikte sosyal, ekonomik, kültürel ve dini hayatta birçok kısıtlama getirilmiştir. İnsan yaşamına kısıtlama getirilmesinin sebebi kalabalık ortamlarda insanların yakın mesafede bulunmasından dolayı bulaşma hızının yüksek olması ve ölümcül etkilerde bulunmasından dolayıdır (Hoque vd., 2020). Türkiye de getirilen kısıtlamalar ile birçok radikal karar alınmıştır. Alınan bu kararlar sadece sağlık açısından değildir. Eğitim, hukuki, dini ve askeri tedbirler başta olmak üzere sosyal siyasi ve ekonomik olarak radikal kararlar alınmıştır. Alınan kararlardan birisi de üniversite ve orta dereceli eğitim kurumlarının öğretim hizmetlerine uzaktan eğitim şeklinde devam etmesi yönünde olmuştur (Demir ve Özdaş, 2020). Sonrasında ise bunu takiben birçok kısıtlama kararı daha gelmiştir.

Koronavirüs küresel salgını sonucunda insanların sosyal hayattan uzaklaşması, karantina yaşamına girmesi insanları teknolojiye daha da yaklaştırmış hatta insanlarda bağımlılıklar oluşturmuştur. Bilgisayarlar, akıllı telefonlar, tabletler ve daha birçok teknolojik alet internet ile birlikte pek çok alanda insan yaşamını kolaylaştırmıştır. İnsan yaşamını kolaylaştırmasının yanında eğlence ve oyun aracı olarak giderek yaygınlaşan bir alan hâline gelmiştir. Her geçen gün teknolojinin bir adım daha ileri gitmesi insanların günümüzde bilgiye nasıl ulaşılacağı, elde edilen bilgilerin yapılandırılması ve yeni bilgilerin üretilmesi gibi temel öğrenme becerileri, aktif öğrenme, problem çözme, öğrenmeyi öğrenme, iş birliği ve iletişim becerilerinin önemini arttırmıştır (Çakmak, Özdaş ve Akın, 2020). İnsanların teknoloji ile iç içe olması geleneksel oyunlardan uzaklaşması oyun etkinliklerinin teknolojiye bağlı oyunlar olan dijital oyunların yer almasına neden olmuştur. Tüm yaşlarda kullanıcısı olan dijital oyunlar gençlerin özellikle yoğun ilgi gösterdiğini göstermekle birlikte giderek oyun oynadıkları süreyi ve ilgiyi arttırmaktadır (Gentile 2009, Rideout vd., 2010). Her insan yaşam boyu eğitim sistemi içerisinde yer almakta ve eğitim sisteminde oluşan durumlardan etkilenmektedir (Evrar Acar, 2010). Teknolojide yaşanan gelişmeler hayatın her alanında değişikliklere neden olmuş ve insanların birçok alışkanlığını değiştirmiştir. Teknolojideki bu gelişmeler ve dijital oyun ortamlarının gelişmesi insanlardaki oyun algısını değiştirmiş, yeniden şekillendirmiş ve dijital oyun kavramını ortaya koymuştur (Ülker, Acar ve Bülbül, 2017).

Dijital oyunlar bilgisayar tabanlıdır ve bilgisayar, oyun konsolu gibi elektronik ortamlar üzerinde metin ya da görsellik üzerine inşa edilmiş bir ya da daha fazla kişinin çevrim içi ağ üstünden birlikte kullandıkları boş zaman ve eğlence yazılımıdır (Ankara Kalkınma Ajansı, 2016). Dijital oyunların insanlarda davranışsal bir bağımlılık olarak ifade edilebilmesi için bireyin dijital oyun oynama isteğini kontrol edememesi, sürekli dijital oyun oynama isteği olması, davranışlarında, düşüncelerinde, duygularında ve günlük yaşamında dijital oyun oynamaktan dolayı bozukluk veya bozukluklar oluşturduğu durumdur. Oluşan bu bağımlılıkta birey kullandığı nesne üzerinde kontrolünü kaybetmektedir ve onsuz bir hayata devam edememektedir. Bireyin davranışındaki irade kalker ve istemediği hâlde bu bağımlı davranışı sürdürmeye devam eder. Bu dijital oyun veya oyunlar bireyin

hayatının çok önemli bir bölümünü kaplar birey yapmak zorunda olduğu önemli işleri ve ilişkileri dışındaki tüm vaktini, fiziksel enerjisini çok büyük oranda bağımlı olduğu bu maddeye ya da eyleme harcamaktadır (Kodaman ve Dinç, 2016).

Dijital oyun bağımlılığı olan bireylerde dopamin üretiminin yetersiz olduğundan dolayı birey bağımlı olduğu davranışa yönelir haz ve ödül sistemlerini dijital oyunlardan sağladığı etkiyle çözmeye çalışır (Tarhan, 2016). Bağımlılık yapıcı maddeler kullanan bireyler genellikle kendilerindeki stres ve endişeyi azaltmak için yaşadıkları depresif ruh hâlini azaltmaya ve zor düşüncelerinden günlük yaşadıkları sorunlardan kaçınmak için bağımlılık yapıcı maddelere başvururlar (Király, Potenza ve Stein, 2020). Koronavirüs salgını gibi küresel bir krizin etkilerinden kurtulmak için ya da etkilerini azaltmak için insanlar bağımlılık yapıcı maddelere başvurabilir ve bu maddelerin kullanımında artış yaşayabilirler. Çünkü koronavirüs hayatın birçok alanında insanların yaşamına kısıtlamalar getirmiş ve de insanların Psikolojik olarak ruh hâllerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Sosyal Medya ve Dijital Güvenlik Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezinin yaptığı araştırma sonucuna göre koronavirüs küresel salgını sürecinde insanların dijital oyun oynanan ortamlarda, cep telefonları, bilgisayarlar ile geçirdikleri sürede büyük ölçüde artış olduğunu belirtmiş ve karantina sürecinden dolayı evde geçen zamanda dijital oyun oynamada en büyük artışın 18-24 yaş aralığında bulunan bireylerde olduğunu belirtmiştir. Bulunulan yaş aralığı itibari ile 18-24 yaş döneminde bulunan üniversite öğrencilerinin diğer bulunulan yaş aralığındaki öğrencilere göre bağımsız yaşamalarından dolayı telefon, tablet, bilgisayar ve daha birçok oyun aracına ve internete rahat erişebilmeleri nedeni ile dijital oyun oynamada daha fazla zaman geçirdikleri düşünülmektedir (Hazar ve Hazar, 2019). Bu açıdan bakıldığında dijital oyun kullanımının bağımlılık düzeyine ulaşmasında koronavirüs küresel salgını sürecinde koronavirüsün üniversite öğrencilerinin dijital oyun oynama ve oluşan bağımlılık düzeylerine etkisinin ölçülmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı koronavirüs küresel salgını sürecinde üniversite öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeylerinin incelenmesidir. Araştırma koronavirüs salgını sürecinde teknolojik bağımlılık düzeyi artan toplumda üniversite öğrencilerinin dijital oyunlara yönelimleri ve bağımlılık düzeylerinin incelenmesi açısından önem arz etmektedir. Alt problemler şu şekildedir: Üniversite öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?

1. Üniversite öğrencilerinin oynadıkları dijital oyun türü değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin kullandıkları internet türü değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin buldukları yaş aralıkları değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinin kullandıkları teknolojik cihaz değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?
5. Üniversite öğrencilerinin buldukları sınıf düzeyi değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?
6. Üniversite öğrencilerinin fiziksel etkinliklere katılma durumu değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?
7. Üniversite öğrencilerinin bağımlılık yapıcı madde kullanım durumu değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?
8. Üniversite öğrencilerinin akademik başarı düzeyleri durumu değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Koronavirüs küresel salgını sürecinde üniversite öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeylerinin incelendiği bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tarama araştırma modelleri çok sayıda birimden oluşan evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin bütününden veya bir grubundan alınacak olan örneklem üzerinde yapılan bir çalışma modelidir. Bu araştırma modelleri geçmişte veya günümüzde olan bir durumu betimlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir. Tarama araştırma modellerinde araştırmaya konu olmuş birey, olay veya nesne kendi koşulları içinde ve olduğu şekliyle betimlenmeye çalışılır (Karasar, 2012).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Mardin Artuklu Üniversitesinde öğrenim görmekte olan ön lisans ve lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle seçilen 73'ü kadın, 54'ü erkek olmak üzere 127 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Salgın sürecinde olunması ve üniversitelerin eğitim faaliyetlerini uzaktan eğitim şeklinde sürdürmesi sebebiyle araştırma için katılımcılara çevrim içi anket sistemi ile ulaşılmıştır. Araştırma, anketi cevaplamayı kabul eden gönüllü katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin veriler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler

Değişken	Alt Değişken	f	%
Cinsiyet	Kadın	73	57,48
	Erkek	54	42,51
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	46	36,22
	2. Sınıf	26	20,47
	3. Sınıf	27	21,25
	4. Sınıf	28	22,04
Yaş Aralığı	20 Yaş ve Altı	43	33,85
	21-24 Yaş Arası	60	47,24
	25 Yaş ve Üstü	24	18,89

Tablo 1'de yer alan veriler incelendiğinde bu araştırmaya 73 kadın ve 54 erkek olmak üzere 127 kişinin katılımında bulunduğu görülmektedir. Katılımcıların sınıf düzeyleri incelendiğinde 1. sınıf düzeyinde 46 (%36,22), 2. sınıf düzeyinde 26 (20,47), 3. sınıf düzeyinde 27 (%21,25) ve 4. sınıf düzeyinde 28 (22,04); katılımcıların yaş aralığı incelendiğinde 20 yaş ve altında 43 (%33,85), 21-24 yaş arasında 60 (%47,24), 25 yaş ve üstünde ise 24 (%18,89) öğrencinin araştırmaya katıldığı görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Tarama araştırma yöntemlerinde kullanılan yöntemlerden birisi de ölçeklerdir ve bu çalışmada geçerliği ve güvenilirliği yüksek bir ölçek olan dijital oyun bağımlılığı ölçeği kullanılmıştır. Dijital oyun bağımlılığı ölçeği Lemmens vd. (2012) tarafından geliştirilmiş olup Hazar ve Hazar (2019) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır.

Dijital oyun bağımlılığı ölçeği 5'li likert tipinden oluşmaktadır. Dijital oyun bağımlılığı ölçeğinde kullanılan puanlama sistemi kesinlikle katılmıyorum 1 puan, katılmıyorum 2 puan, kararsızım 3 puan, katılıyorum 4 puan ve tamamen katılıyorum 5 puan olarak belirlenmiştir. Dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan toplam puanlarda dijital oyun bağımlılığın düzeyi için bazı puan aralıkları belirlenmiştir. Bu bağımlılık düzeyleri şu şekilde ifade edilmektedir. Normal grup 1-21 puan, az riskli grup 22-42 puan, riskli grup 43-63 puan, bağımlı grup 64-84 puan, yüksek düzeyde bağımlı grup ise 85-105 arası puan olarak belirlenmiştir. Dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan toplam puanlar bireylerin hangi bağımlılık düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Verilerin Toplanması

Tarama yöntemi ile verilerin toplandığı bu çalışmada salgın sürecinde olunması ve üniversitelerin eğitim faaliyetlerini uzaktan eğitim şeklinde sürdürmesi sebebiyle araştırma için katılımcılara çevrim içi ortamdan ulaşılmıştır. Araştırma verileri toplanmadan önce Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan etik kurul onayı ve Mardin Artuklu Üniversitesinden araştırma izni alınmıştır.

Araştırmada kullanılan dijital oyun bağımlılığı ölçeği için ise ölçme aracını geliştiren araştırmacılardan e-posta aracılığıyla izin alınmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra dijital oyun bağımlılığı ölçeği sanal anket aracılığı ile hazırlanarak katılımcılara sunulmuştur. Araştırmaya katılımda gönüllü esası gözetilerek katılımcılardan kişisel veri talep edilmemiştir.

Verilerin Analizi

Oluşturulan sanal anket formu aracılığıyla toplanan verilerin analizinde SPSS 25.00 programı kullanılmıştır. Değişkenlerin belirlenmesinde ise ortama, yüzde, frekans, standart sapma ve anlamlılık değerleri kullanılmıştır. Değişkenler t testi ve ANOVA testleri ile analiz edilmiştir.

Dijital oyun bağımlılığı ölçeği için cronbach Alpha güvenirlik katsayısı kullanılarak güvenirlik analizi yapılmıştır. Ölçeğe ilişkin güvenirlik analizi sonucu Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeğine Ait Cronbach Alpha Güvenirlik Analizi

Cronbach Alpha Değeri	Madde Sayısı
.964	21

Tablo 2’deki verilere bakıldığında dijital oyun bağımlılığı ölçeği 21 maddeden oluşmaktadır. Yapılan analiz sonucunda cronbach alpha iç tutarlık katsayısı 0,96 olarak bulunmuştur. Güvenirlik analizi sonucunda bulunan .964 değeri, ölçeğin .80 ile 1 aralığında bir değere sahip olduğunu ve dijital oyun bağımlılığı ölçeğinin çok yüksek bir güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

BULGULAR

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Üniversite öğrencilerinin oynadıkları dijital oyun türü değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?” alt problemine ilişkin bulgularına Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3: Dijital Oyun Türü Değişkenine İlişkin Veriler

Dijital Oyun Türü	N	\bar{X}	SD	p
Savaş ve Strateji	36	53,75	17,50	.000
Bulmaca ve Zekâ	66	37,10	14,01	
Spor	14	59,57	20,09	
Macera	11	50,45	22,50	
Toplam	127	45,45	18,67	

Yapılan analiz sonucunda Tablo 3’teki verilere bakıldığından katılımcıların 36’sının savaş ve strateji dijital oyununu oynadığı, 66’sının bulmaca ve zekâ dijital oyununu oynadığı, 14’ünün spor dijital oyununu oynadığı ve 11’inin de macera türü dijital oyununu oynadığı görülmektedir. Yapılan ANOVA analizi sonucunda bulunan p değeri .000 çıkmıştır. Bulunan bu değer ve $p < .05$ alpha değerinden küçük olduğundan dolayı koronavirüs küresel salgını sürecinde üniversite öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıkları düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır. Katılımcıların dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan ortalama puanlarına bakıldığında en yüksek puanın 59,57 puan ile spor dijital oyun türünde, en düşük puanın ise 37,10 puan ile bulmaca ve zekâ dijital oyunu oynayan katılımcılara ait olduğu görülmektedir. Dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan puanlarda spor, macera, savaş ve strateji oyunlarının 43-63 arası puana sahip olması bu oyun türünün oynayanların riskli grupta olduklarını göstermektedir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Üniversite öğrencilerinin kullandıkları internet türü değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?” alt problemine ilişkin bulgularına Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4: Kullanılan İnternet Türü Değişkenine İlişkin Veriler

İnternet Türü	N	%	\bar{X}	SD	p
Mobil İnternet	47	37	47,04	21,69	.465
Sabit İnternet	80	63	44,52	16,78	
Toplam	127	100			

Yapılan analiz sonucunda Tablo 4’te yer alan verilerde mobil internet kullanan katılımcıların 47 kişi olduğu ve tüm katılımcıların %37’sini oluşturduğu, sabit internet kullanan katılımcıların 80 kişi olduğu ve tüm katılımcıların %63’ünü oluşturduğu görülmektedir. Yapılan ANOVA analizi sonucunda p değeri .465 bulunmuştur. Bulunan p değeri $p > .05$ alpha değerinden büyük olduğu için üniversite öğrencilerinin koronavirus küresel salgını sürecinde dijital oyun bağımlılıkları düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamasına rağmen dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan puanlara bakıldığında hem mobil internet bağlantısı hem de sabit internet bağlantısı kullanan katılımcıların dijital oyun bağımlılığı düzeylerinde riskli grupta bulduklarını göstermektedir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Üniversite öğrencilerinin buldukları yaş aralıkları değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?” alt problemine ilişkin bulgularına Tablo 5’te yer verilmiştir.

Tablo 5: Yaş Aralıkları Değişkenine İlişkin Veriler

Yaş Aralıkları	N	\bar{X}	SD	p
20 Yaş ve Altı	43	44,81	15,33	
21-24 Yaş Arası	60	42,86	19,97	.073
25 Yaş ve Üstü	24	53,08	19,46	
Toplam	127	45,45	18,67	

Yapılan analiz sonucunda Tablo 5’teki verilere bakıldığında 20 yaş ve altında bulunan 43 katılımcının olduğu, 21-24 yaş aralığında bulunan 60 katılımcının olduğu, 25 yaş ve üstü 24 katılımcının olduğu görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda p değeri .073 bulunmuştur. Bulunan bu değer $p > .05$ alpha değerinden büyük olduğu için üniversite öğrencilerinin koronavirus küresel salgını sürecinde dijital oyun bağımlılıkları düzeylerinde öğrencilerin buldukları yaş aralıklarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir. Dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan ortalama puanlara bakıldığında tüm yaş gruplarının riskli grupta yer aldığı görülmektedir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Üniversite öğrencilerinin kullandıkları teknolojik cihaz değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?” alt problemine ilişkin bulgularına Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6: Kullanılan Teknolojik Cihaz Değişkenine İlişkin Veriler

Cihaz Türü	N	\bar{X}	SD	p
Telefon	102	43,39	18,01	
Bilgisayar	18	52,88	16,50	.037
Tablet	7	56,42	26,63	
Toplam	127	45,45	18,67	

Yapılan ANOVA analizi sonucunda Tablo 6’daki verilere bakıldığında telefon kullanan 102 katılımcı, bilgisayar kullanan 18 katılımcı ve tablet kullanan 7 katılımcı olduğu görülmektedir. Analiz sonucunda p değeri .037 bulunmuştur. Bulunan p değeri $p < .05$ alpha değerinden küçük olduğundan dolayı koronavirus küresel salgını sürecinde üniversite öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıkları düzeyinde kullanılan cihaz türüne göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır. Katılımcıların dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden aldıkları puanlara bakıldığında en yüksek puanı tablet kullanan katılımcıların aldığı ve bunu bilgisayar kullanan kullanıcıların takip ettiği görülmekte, ölçekten alınan en düşük puanı ise telefon kullanan katılımcıların olduğu görülmektedir. Bu da tablet ve bilgisayar kullanan katılımcıların daha yüksek dijital oyun bağımlılık düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Üniversite öğrencilerinin buldukları sınıf düzeyi değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?” alt problemine ilişkin bulgularına Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7: Sınıf Düzeyi Değişkenine İlişkin Veriler

Sınıf Düzeyi	N	\bar{X}	SD	p
1. Sınıf	46	44,67	17,79	.571
2. Sınıf	26	49,73	19,81	
3. Sınıf	27	42,70	21,58	
4. Sınıf	28	45,42	16,16	
Toplam	127	45,45	18,67	

Yapılan analiz sonucunda Tablo 7’deki veriler incelendiğinde katılımcıların 46’sı 1. sınıf, 26’sı 2. sınıf, 27’si 3. sınıf ve 28’inin 4. sınıf olduğu görülmektedir. Analiz sonucunda p değeri .571 bulunmuştur. Bulunan bu değer $p > .05$ alpha değerinden büyük olduğu için üniversite öğrencilerinin koronavirüs küresel salgını sürecinde dijital oyun bağımlılıkları düzeylerinde öğrencilerin buldukları sınıf düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir. Dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan puanlara bakıldığında tüm sınıf düzeylerinin birbirlerine yakın puanlar aldığı görülmektedir.

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Üniversite öğrencilerinin fiziksel etkinliklere katılma durumu değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?” alt problemine ilişkin bulgularına Tablo 8’de yer verilmiştir.

Tablo 8: Fiziksel Etkinliklere Katılma Durumu Değişkenine İlişkin Veriler

Fiziksel Etkinliklere Katılma Durumu	N	\bar{X}	SD	p
Hiç Katılmıyorum	34	47,58	21,37	.174
Az Katılıyorum	42	48,45	18,00	
Arada Sırada	30	44,00	20,32	
Her Fırsatta	21	38,09	9,63	
Toplam	127	45,45	18,67	

Yapılan analiz sonucunda Tablo 8’deki verilere bakıldığında katılımcıların 34’ü fiziksel etkinliklere hiç katılmadığını, 42’sinin az katıldığını, 30’unun arada sırada katıldığını ve 21’inin fiziksel etkinliklere her fırsatta katıldığını bildirmişlerdir. Analiz sonucunda p değeri .174 bulunmuştur. Bulunan bu değer $p > .05$ alpha değerinden büyük olduğu için üniversite öğrencilerinin koronavirüs küresel salgını sürecinde dijital oyun bağımlılıkları düzeylerinde öğrencilerin fiziksel etkinliklere katılma durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir. Dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan puanlara bakıldığında katılımcıların fiziksel etkinliklere katılma düzeyleri arttıkça dijital oyun bağımlılığı düzeylerinin düştüğünü göstermektedir.

Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Üniversite öğrencilerinin bağımlılık yapıcı madde kullanım durumu değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?” alt problemine ilişkin bulgularına Tablo 9’da yer verilmiştir.

Tablo 9: Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanma Durumu Değişkenine İlişkin Veriler

Madde Kullanımı	N	%	\bar{X}	SD	p
Evet	23	18,1	57,39	22,39	.001
Hayır	104	81,9	42,81	16,75	
Toplam	127	100			

Yapılan analiz sonucunda Tablo 9’deki veriler incelendiğinde bağımlılık yapıcı madde kullanan 23 katılımcının olduğu, bağımlılık yapıcı madde kullanmayan 104 katılımcı olduğu görülmektedir. Bağımlılık yapıcı madde kullanan kişiler tüm katılımcıların %18,1’ini, madde kullanmayan kişilerin ise tüm katılımcıların %81,9’unu oluşturduğu görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda p değeri .001

bulunmuştur. Bulunan bu değer $p < .05$ alpha değerinden küçük olduğu için üniversite öğrencilerinin koronavirüs küresel salgını sürecinde dijital oyun bağımlılıkları düzeylerinde öğrencilerin bağımlılık yapıcı madde kullanım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğunu göstermektedir. Dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan puanlara bakıldığında bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylerin 57,39 ortalama puan aldığı görülmekte ve 43-63 aralığında buldukları için dijital oyun bağımlılıkları durumunda riskli grupta olduklarını göstermektedir.

Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmannın “Üniversite öğrencilerinin akademik başarı düzeyleri durumu değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark var mıdır?” alt problemine ilişkin bulgularına Tablo 10’da yer verilmiştir.

Tablo 10: Akademik Başarı Düzeyi Değişkenine İlişkin Veriler

Akademik Başarı Düzeyi	N	\bar{X}	SD	p
Düşük	7	70,28	16,12	
Normal	78	45,19	18,41	.001
Yüksek	42	41,45	16,66	
Toplam	127	45,45	18,67	

Yapılan analiz sonucunda Tablo 10’daki veriler incelendiğinde akademik başarısı düşük 7 katılımcının, akademik başarısı normal 78 katılımcının, akademik başarısı yüksek 42 katılımcının olduğu görülmektedir. Analiz sonucunda p değeri .001 bulunmuştur. Bulunan bu değer $p < .05$ alpha değerinden küçük olduğu için üniversite öğrencilerinin koronavirüs küresel salgını sürecinde dijital oyun bağımlılıkları düzeylerinde akademik başarı durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğunu göstermektedir. Dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan ortalama puanlara bakıldığında en yüksek ortalama puan 70,28 ile akademik başarısı düşük bireylerde olduğu en düşük ortalama puan 41,45 ile akademik başarısı yüksek bireylerde olduğu görülmektedir. Bu da akademik başarı düzeyinin artması dijital oyun bağımlılığı düzeyini düşürmektedir. Akademik başarısı düşük bireylerin dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden aldığı ortalama puan 64-84 Aralığında bulunmaktadır. Bu da akademik başarısı düşük bireylerin dijital oyun bağımlılığında bağımlı grup içerisinde yer aldığını göstermektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada koronavirüs küresel salgını sürecinin yarattığı kısıtlama süreçleri sebebiyle üniversite öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeylerine nasıl etkide bulunduğunun araştırılıp değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Küresel salgın süreci insanların kendilerini birçok yönden kısıtlamaya sokmasına sebebiyet vermiştir. Birçok devlet koronavirüs hastalığının küresel bir salgın olması sebebi ile insan yaşamına kısıtlamalar getirmişlerdir. İnsan yaşamına getirilen kısıtlamalar insanların stres altına girmesi ve bu stres, kaygı durumundan kurtulmak için birçok yola başvurmalarına neden olmuştur. Dijital oyunlar insanların stres ve kaygı düzeylerini azaltmak için başvurdukları yollardan bir olmuştur.

Araştırmannın birinci alt problemindeki veriler incelendiğinde koronavirüs küresel salgını sürecinin üniversite öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıkları düzeylerinde üniversite öğrencilerinin oynadıkları oyun türü değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa ulaşılmıştır. Spor, macera, savaş ve strateji oyunlarının dijital oyun bağımlılıklarında riskli grupta yer alması devam gerektiren oyunların daha çok bağımlılığa neden olduğu düşünülmektedir. Bulmaca ve zekâ oyunlarının devam gerektirmeyen oyunlar grubunda yer alması ve diğer dijital oyun türleri gibi riskli bir bağımlılık puanına sahip olmaması da bunu desteklemektedir. Lemmens ve Hendriks’in (2016) çalışmasında da bağımlı oyun kullanıcıların en fazla savaş, silahlı oyunlar olduğunu belirtmesi de çalışmamızın bulguları açısından tutarlılık göstermektedir. Küresel salgın sürecinin sosyal yaşamda birçok etkide bulunması araştırdığımız tüm dijital oyun türlerinin oynanmasında artışa sebebiyet verdiğini göstermekte ve dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan puanların yüksek olması bulmaca ve zekâ oyunları dışındaki oyun türlerinin riskli grupta yer alması da bu düşüncemizi desteklediği düşünülmektedir.

Araştırmannın ikinci alt problemindeki verilere bakıldığında koronavirüs küresel salgını sürecinin üniversite öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıkları düzeylerinde üniversite öğrencilerinin kullandıkları internet türü değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa ulaşılmamıştır ($p > .05$). Yaptığımız çalışmanın bu hipotezine ait bulgular Göldağ’ın (2018) lise

öğrencileri üzerinde yaptığı çalışma sonucunda ulaştığı bulgularla tutarlılık göstermemektedir. Göldağ'ın yaptığı çalışmada sabit internet bağlantısına sahip kişilerde dijital oyun bağımlılığının yüksek olduğunu tespit etmiştir. Yaptığımız çalışma sonucunda her iki internet türünü kullanan bireylerin riskli grupta olduğu görülmekte ve mobil internet bağlantısına sahip bireylerin daha yüksek bağımlılığa sahip olduğu görülmektedir. Ulaşılan bu sonuç küresel salgın sürecinin yarattığı sıkıntıların bu durumu etkilediği ve aynı zamanda mobil cihazın daha kolay ulaşılması daha çok bağımlılık oluşturduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt problemindeki veriler incelendiğinde üniversite öğrencilerinin bulunduğu yaş aralığı değişkeni açısından dijital oyun bağımlılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. Yapılan analizler sonucunda incelenen tüm yaş gruplarının riskli grupta yer aldığı görülmektedir. İncelenen tüm yaş gruplarının riskli grupta yer alması küresel salgın sürecinin yarattığı kısıtlamalardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmanın dördüncü alt problemindeki veriler incelendiğinde koronavirüs küresel salgını sürecinin üniversite öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıkları düzeylerinde üniversite öğrencilerinin kullandıkları cihaz türü değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç bağımlılık düzeylerinin en yüksek tablet ve bilgisayar kullanıcılarında olduğu görülmektedir. Bu hipoteze ilişkin ulaşılan sonuçlar Mustafaoğlu ve Yasacı'nın (2018) yaptığı çalışma bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Mustafaoğlu ve Yasacı dijital oyun bağımlılığın olduğu kişilerde en fazla tablet kullandıklarını tespit etmişlerdir. Küresel salgın sürecinin bu duruma etkisi, bu cihazların kullanım süresini arttırmış ve tablet, bilgisayar ve akıllı telefon gibi teknolojik cihazları kullanan bireylerin riskli grupta yer almasına neden olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın beşinci alt problemindeki verilere bakıldığında salgın sürecinde sınıf düzeyi değişkeninin dijital oyun bağımlılıkları düzeylerindeki etkisi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Farklılık bulunmamasına rağmen 1, 2, 3 ve 4. sınıf düzeyinde bulunan öğrencilerin ölçekten aldıkları puanların riskli grupta yer aldığı görülmektedir. Bu durum salgın süreci sonucundaki kısıtlamalardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmanın altıncı alt problemindeki veriler incelendiğinde koronavirüs küresel salgını sürecinin üniversite öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıkları düzeylerinde üniversite öğrencilerinin fiziksel etkinliklere katılma durumu değişkenine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. İstatistiksel bir farklılık bulunmamasına rağmen Literatürdeki birçok çalışma fiziksel etkinliklere katılma durumunun artışıyla birlikte dijital oyun bağımlılık düzeyinin düştüğü tespit edilmiştir (Demir ve Cicioğlu, 2018; Biddiss ve Irwin, 2010). Yedinci hipotez sonuçları incelendiğinde fiziksel etkinlik yapma düzeyinin artmasıyla birlikte dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan puanların düştüğü gözlenmiştir. Küresel salgın sürecinde yaşanan karantina süreçleri sosyal yaşamın kısıtlanması durumları fiziksel etkinliklerin yapılmasını sınırlandırmış ve bundan dolayı istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamasına neden olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın yedinci dokuzuncu alt problemindeki veriler incelendiğinde bağımlılık yapıcı madde kullanma durumunun dijital oyun bağımlılıkları düzeylerine etkisinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylerin dijital oyun bağımlılık düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Koç (2020) yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinde sigara, alkol ve benzeri bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylerin dijital oyun bağımlılık düzeylerinin kullanan bireylere göre yüksek olduğunu tespit etmiştir ve bu çalışma bulguları bulgularımızla tutarlılık göstermektedir. Bağımlılık yapıcı maddelerin stres ve kaygı durumlarından bir kurtulma ve rahatlama yolu olarak algılayan bireylerin dijital oyun gibi bağımlılık yapıcı bir faktöre bağımlılık sağlayabileceği düşünülmektedir. Koronavirüs küresel salgını sürecinde insanların yoğun stres, kaygı yaşamaları ve insanların bu durumlardan kurtulmak istemesi bağımlılık yapıcı dijital oyunlara yönelmelerine sebebiyet vermiştir.

Araştırmanın sekizinci alt problemindeki veriler incelendiğinde küresel salgın sürecinde üniversite öğrencilerinin akademik başarı durumlarına göre dijital oyun bağımlılıkları düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bulunan bu farklılık akademik başarı düzeylerinin düşmesi ile dijital oyun bağımlılıklarının yükseldiğini göstermektedir. Dijital oyun bağımlılığı ölçeğinden alınan ortalama puanlara bakıldığında akademik başarısı düşük bireylerin bağımlı grup içerisinde yer aldığı görülmektedir. Akademik başarısı normal ve yüksek olan bireylerin riskli grupta yer alması salgın süreci sonucu yaşanan kısıtlamaların ve insanların yaşadığı kaygı ve stresten dolayı dijital oyunlara yönelmiş olabileceği düşünülmektedir.

Öneriler

Çalışmanın daha büyük kitlelere uygulanması araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğine katkı sağlayacaktır. Dijital oyun bağımlılığı oluşan ve oluşma tehlikesi olan bireyler için psikolojik destek alma programlarının geliştirilmesi faydalı olabilir. Dijital oyun bağımlılıklarını önleyici alternatif etkinlikler planlanabilir. Küresel salgın sürecinde kullanımı artış gösteren dijital oyunların kullanımına sınırlamalar getirilecek projeler geliştirilmeli. Bu çalışmada nicel yöntem kullanılmıştır. Benzer bir araştırma nitel yöntemle yürütülebilir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışmanın yürütülebilmesi için Mardin Artuklu Üniversitesinden etik kurul izni alınmış ve “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi”nde yer alan tüm kurallara uyulmuştur.

Kurul Adı: Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Karar Tarihi: 31.03.2021

Karar Sayısı: 2021/3-15

Belge Sayı Numarası: E-79906804-050.06.04-10243

KAYNAKÇA

- Ankara Kalkınma Ajansı. (2016). *Dijital Oyun Sektörü Raporu*. Ankara: Ankara Kalkınma Ajansı.
- Biddiss, E. ve Irwin, J. (2010). Active Video Games to Promote Physical Activity in Children and Youth. *Arch Pediatr Adolesc Med*, 164(7), 664-672.
- Çakmak, M.; Özdaş, F. ve Akın, M. A. (2020). Learning How to Learn Scale: A Study of Validity and Reliability. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 15(3), 438-455.
- Demir, F. ve Özdaş, F. (2020). Covid-19 Sürecindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 273-292.
- Evran Acar, F. (2010). Sınıf Öğretmenliği Programından Mezun Olan Öğretmenlerin Türkçe Dersine İlişkin Yeterliklerinin Değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 89-115.
- Fernandes, N. (2020). Economic Effects of Coronavirus Outbreak (COVID-19) on the World Economy. *IESE Business School Working*, 1240, 1-32.
- Gentile, D. (2009). Pathological Video-Game Use Among Youth Ages 8 to 18: A National Study. *Psychological Science*, 20(5), 594-602.
- Ghebreyesus, T. A. (2020). *WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19*.
- Göldağ, B. (2018). Lise Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılık Düzeylerinin Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1287-1315.
- Hazar, E. ve Hazar, Z. (2019). Üniversite Öğrencileri İçin Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği (Uyarlama Çalışması). *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 308-322.
- Ho, C. S.; Chee, C. Y. ve Ho, R. C. (2020). Mental Health Strategies to Combat the Psychological Impact of Covid-19 Beyond Paranoia and Panic. *Annals of the Academy of Medicine, Singapore*, 49(3), 155-160.
- Hoque, A.; Shikha, F. A.; Hasanat, M. W.; Arif, I. ve Hamid, A. B. A. (2020). The Effect of Coronavirus (COVID-19) in the Tourism Industry in China. *Asian Journal of Multidisciplinary Studies*, 3(1), 52-58.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Király, O.; Potenza M. N. ve Stein, D. J. (2020). Preventing Problematic Internet Use During the COVID-19 Pandemic: Consensus Guidance. *Comprehensive Psychiatry*, 100, 2-4.
- Koç, A. K. (2020). Lise ve Üniversite Öğrencilerinde İnternet Oyun Bağımlılığı Sıklığı ve Etkili Faktörler, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Seçil Özkan), Ankara: Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Kodaman, U. ve Dinç, M. (2016). *Teknolojiye Bağımlı Yaşama!*. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- Lemmens, J. S. ve Hendriks, S. J. (2016). Addictive Online Games: Examining the Relationship Between Game Genres and Internet Gaming Disorder. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 19(4), 270-276.

- Lemmens, J. S.; Valkenburg, P. M. ve Peter, J. (2009). Development and Validation of a Game Addiction Scale for Adolescents. *Media Psychology*, 12(1), 77-95.
- Mustafaoğlu, R. ve Yasacı, Z. (2018). Dijital Oyun Oynamanın Çocukların Ruhsal ve Fiziksel Sağlığı Üzerine Olumsuz Etkileri. *Bağımlılık Dergisi*, 19(3), 51-58.
- Tarhan, N. (2016). Beyin ve Bağımlılık. *Psikohayat*, 0(7), 16-20.
- Tekkurşun Demir, G. ve Cicioğlu, H. İ. (2018). Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu Ölçeği (FAKMÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 15(4), 2479-2492.
- TÜBA. (2020). Covid 19 Pandemi Değerlendirme Raporu, Ankara. <https://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/Covid-19%20Raporu-Final%2B.pdf> adresinden 21.03.2021 tarihinde erişildi.
- TÜBA. (2020). <http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/Covid-19%20Raporu-Final+.pdf> adresinden 21.03.2021 tarihine erişildi.
- Ülker, Ü.; Acar, S. ve Bülbül, H. İ. (2017). Lisansüstü Öğrencilerin Eğitsel Dijital Oyunların Eğitim Amaçlı Kullanılmasına Yönelik Görüşleri. *11. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu (ICITS 2017) Tam Metin Bildiriler Kitabı* içinde (s. 111-118). Malatya.
- WHO. (2020). *Looking After Our Mental Health*. <https://www.who.int/campaigns/connecting-the-world-to-combatcoronavirus/healthyathome/healthyathome---mental-health> adresinden 21.03.2021 tarihinde erişildi.
- Zheng, Y.; Goh, E. ve Wen, J. (2020). The Effects of Misleading Media Reports About Covid-19 on Chinese Tourists' Mental Health: A Perspective Article. *Anatolia*, 31(2), 337-340.
- Zhu, N.; Zhang, D. ve Wang, W. (2020). A Novel Coronavirus from Patients With Pneumonia in China, 2019. *The New England Journal of Medicine*, 382(8), 727-733.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 121-124, Winter 2021

Cumhuriyet Devri Öncesi Tercümelelerde İhmal Edilen Orijinal Eser ve/veya Yazar İsimleri: Ali Muzaffer Tercümeleri Örneği* Names of Original Works and/or Authors Neglected in Pre-Republican Translations: The Example of Ali Muzaffer Translations

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1033457>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
06.12.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
28.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Prof. Dr. Nuran Özlük
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü,
nuranozluk@ibu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-3455-7726>

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Tercüme edilen eserlerin kime ait olduğu ve eserlerin orijinal ismi özellikle Cumhuriyet Devri öncesinde ihmal edilmiş, bazen tercüme olduğu bildirilmiş, bazen muharrir isminin başına mütercim ibaresi eklenmiş bazen de mütercim, metne muharrir olarak kaydedilmiştir. Bu durum, mevcut eserlerin tercüme mi telif mi olduğu noktasında karışıklığa sebep olduğu gibi edebiyat tarihimizin eksiksiz ve hatasız yazılmasına da mâni olmaktadır. Tercüme edilen yazarların adlarının yanında eserlerinin orijinal isimlerinin belirtilmemesi de devrinde yazarların hangi eserlerinin seçildiği, çeviri sırasında nelere dikkat edildiği; orijinal metinden kelime, cümle, paragraf düzeyinde atlamalar yapıp yapılmadığı, yapıldı ise bunun amacının ne olduğu gibi metinler arası karşılaştırmaların yapılmasına da engel olmaktadır. Bu sebeple yapılacak çalışmalarda Osmanlı Türkçesi eserlerin dikkatli okunarak bir açıklama yok ise çeviri mi telif mi olduğu, çeviri eserlerin yazarlarının ve çevrilen eserlerin orijinal isimlerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrıca mezkûr eserlerin döneminde hangi yabancı süreli yayında neşredildiğinin belirlenmesi de yazarların takip etikleri periyodikleri göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmada söz konusu hususiyetlere dikkat çekmek amacıyla ve yapılacak çalışmalara örnek olması için daha çok tercümeleri ile tanınan Ali Muzaffer’in 1893-1899’da çevirdiği Pardon-Af, Levha, Hayal-i Sevda, Hali Ada-Hayırsız Ada, Bir Sergüzeşt, Toplu İğne, Tasvir, Peder-Zavallı Peder, Garip Bir Tesadüf, Geri Kalmış Bir İzdivaç yahut Bu İşe Ben de Şaştım adlı on hikâye ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ali Muzaffer, Tercüme, Hikâye, Karşılaştırmalı Edebiyat, 1893-1899

Abstract

In particular, who the works translated before the Republic Period belonged and the original name of the work was neglected, sometimes it was stated that it was a translation, sometimes the phrase translator was added to the name of the author, and sometimes the translator was recorded as the author of the text. This situation not only causes confusion about whether the existing works are translated or copyrighted, but also prevents the complete and error-free writing of our literary history. In addition to the names of the translated authors, the fact that the original names of their works are not specified; It also prevents making intertextual comparisons, such as whether word, sentence, paragraph level jumps are made from the original text, and if so, what is the purpose of this. For this reason, in the studies to be carried out, the Ottoman Turkish works should be read carefully and if there is no explanation, it is necessary to determine whether they are translation or copyright, the authors of the translated works and the original names of the translated work. In addition, it is important to determine in which foreign periodical the aforementioned works were published in the period, in terms of showing the periodicals that the authors followed. In this study, ten stories translated by Ali Muzaffer, who is mostly known for his translations, in 1893-1899, are discussed in order to draw attention to these features and to set an example for the studies to be done.

Keywords: Ali Muzaffer, Translation, Story, Comparative Literature, 1893-1899

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özlük, N. (2021). Cumhuriyet Devri Öncesi Tercümelelerde İhmal Edilen Orijinal Eser ve/veya Yazar İsimleri: Ali Muzaffer Tercümeleri Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 121-124.

Tanzimat Dönemi ile birlikte gerek kendi imkânlarıyla gerekse hükümet desteğiyle yabancı dil özellikle Fransızca öğrenenlerin sayısı artmış, tercüme faaliyetleri de çoğalarak çeşitlenmiştir. Roman, hikâye, tiyatro, çeşitli konularda kitap, makale vd. tercüme gerek devrin süreli yayınlarında gerekse kitap şeklinde basılarak okuyucuya ulaştırılmıştır. Süreli yayınlarda neşredilen yazıların bir kısmı ise bazen tek tek bazen de derlenerek kitap hâlinde yayımlanmıştır.

Söz konusu tercüme incelenirken özellikle edebî eserlerden hikâyeler, ağırlıklı olarak yazarın ismi verilmeyerek “Fransızcadan tercüme” denilmiş ya da yazarın ismi verilmiş ancak eser, orijinal ismi zikredilmeden ya da mütercimün uygun gördüğü isimle çevrilmiştir. Ayrıca çoğu eserin bire bir tercüme edilmediği dinî, içtimai, örfî vb. sebeplerden dolayı bazı cümle/paragrafların çeviriye dâhil edilmediği de dikkat çekmektedir. Bunların dışında gerek geriye dönük gerekse aktüel Fransız basınının yakından takip edilerek burada yayımlanan eserlerin çevrildiği de görülmektedir.

Çevirilerde yazar ya da eser ismi zikredilmemesi devrin tercüme faaliyetlerinde hangi yazarın hangi eserinin öncelendiği, dikkate alındığı bilgisini net şekilde ortaya koymayı engellemektedir. Bu sebeple yazarın ve eserin orijinal ismi tespit edilince çeviride neden söz konusu yazar ve eserin tercih edildiği de daha belirgin hâle gelecektir. Edebiyat tarihimizde şu yazarın, şu eseri ya da şu yazardan tercüme edilmiştir şeklindeki açıklamalar geçmiş tercüme faaliyetlerini geniş kapsamlı olarak değerlendirmemize mâni olduğu için bilhassa yapılan çalışmalarda tercüme edilen yazarı ve genellikle ihmal edilen eserin orijinal ismi saptanmalıdır. Bu konuda örnek/öncü bir araştırma olmak üzere dönemin *Tercüman-ı Hakikat*, *Hazine-i Fünun*, *Maarif* gibi süreli yayınlarında özellikle çevirileriyle tanınmış muharrirlerimizden olan Ali Muzaffer’in 1893-1899 tarihleri arasında 10 hikâye tercümesinin nerede ve nasıl yayımlandığına; çevrilen orijinal eserin ismine, yazarına, devrinde hangi yabancı dergide ya da kitapta yer aldığına yer verdik.

Pardon-Af: Ali Muzaffer’in yazar ve orijinal eser ismi belirtmeden çevirdiği *Pardon-Af*, Jean Raulet’in *Le Pardon* adlı hikâyesinin tercümesidir. *Le Pardon*, 8 Ocak 1893’te *Le Petit Parisien Supplément Littéraire Illustré*’de yayımlanmıştır. Hikâyede sosyal statü sebebiyle oğulları Gaston’un Juliette Gérard ile evlenmesine razı olmayan anne ve babanın pişmanlığı anlatılmıştır. Eser, Ali Muzaffer imzasıyla, *Pardon* adıyla ve “Fıkra-i Mahsusa” üst başlığıyla önce 23 Teşrinievvel 1893’te *Tercüman-ı Hakikat*’te, ardından aynı isimle (*Pardon*) kitap şeklinde yayımlanmıştır. Aynı hikâye ayrıca kitap olarak *Af* adıyla da neşredilmiştir ancak her iki kitabın üzerinde basım tarihi ve yeri hakkında bilgi bulunmamaktadır (Özlük, 2021).¹

Levha: Ali Muzaffer’in yazar ve orijinal eser ismi belirtmeden çevirdiği *Levha*, Gilbert Stenger’in *Le Tableau* adlı hikâyesinin tercümesidir. *Le Tableau*, 5 Kasım 1893’te *Le Petit Parisien Supplément Littéraire Illustré*’de yayımlanmıştır. Hikâyede yetenekli Ressam Marcel’in resmettiği aile tablosunun evliliği üzerindeki etkisi anlatılmıştır. *Levha*’nın basım yeri ve tarihi ile ilgili kataloglarda bilgi yoktur. “Bu kitap müstakil bir eser olmayıp koleksiyonerin gazetelerde yayınlanan tefrikaları birleştirilmesiyle meydana getirilmiştir.” notu ile kaydedilmiştir (Özlük, 2021).^{2 3}

Hayal-i Sevda: Ali Muzaffer’in orijinal eser ismi belirtmeden çevirdiği *Hayal-i Sevda*, François Coppée’nin *La Griffe de lion* adlı hikâyesinin tercümesidir. *La Griffe de lion*, Coppée’nin *Vingt Contes noevaux* adlı kitabındaki öykülerden biridir. Hikâyede Julien ile Olga arasında yetişme tarzı ve sosyal statü farkının ayrılıkla neticelenmesi anlatılmıştır. *Hayal-i Sevda*, 1312 (1895) yılında neşredilmiştir. Aynı hikâye, orijinal ismine bağlı kalınarak (*Aslan Pençesi*) Ahmet Cemil imzasıyla 25 Cemaziyevvel 1316-3 Recep 1316’da (10 Kasım 1898-17 Kasım 1898) *Servet-i Fünûn*’da tefrika edilmiştir (Özlük, 2021).⁴

Hali Ada-Hayırsız Ada: Ali Muzaffer’in orijinal eser ismi belirtmeden çevirdiği *Hali Ada-Hayırsız Ada*, Paul Aréne’in *L’île déserte* adlı hikâyesinin tercümesidir. *L’île déserte*, 27 Ekim 1895’te *Le Petit Parisien Supplément Littéraire Illustré*’de yayımlanmıştır. *L’île déserte*, Paul Aréne’in *Le Midi bouge* adlı eserinde de yer almaktadır. Hikâyede ıssız bir adada hazine sahibi olan amcasından kalan haritanın peşine düşen Casoar’ın başından geçenler anlatılmıştır. Eser, 17 Teşrinisani 1895’te *Tercüman-ı*

¹ bkz: Af hakkında katalogda Yovanaki Panayoditis Matbaası, İstanbul, 1896 bilgisi verilmiştir. [http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?p=1&dil=0&tip=gelismis&gorunum=liste&tk=&alan=&q=qYazarlar txt:\(ali%20muzaffer\)%20AND%20qEser_txt:\(afv\)&demirbas=0106353](http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?p=1&dil=0&tip=gelismis&gorunum=liste&tk=&alan=&q=qYazarlar txt:(ali%20muzaffer)%20AND%20qEser_txt:(afv)&demirbas=0106353) adresinden 3.11.2021 tarihinde erişildi.

² <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?> adresinden 3.11.2021 tarihinde erişildi.

³ bkz: Özlük, N. “Levha (Ali Muzaffer Bey)”. Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/levha-ali-muzaffer-bey> adresinden 2.12.2021 tarihinde erişildi.

⁴ bkz: Özlük, N. “Hayal-i Sevda (Ali Muzaffer Bey)”. Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayal-i-sevda-ali-muzaffer-bey> adresinden 2.12.2021 tarihinde erişildi.

Hakikat'te "Hikâye Dağarcığı" üst başlığıyla, *Hali Ada* adıyla ve 22 Zilhicce 1313'te (4 Haziran 1896) *Hazine-i Fünun*'da *Hayırsız Ada* adıyla yayımlandıktan sonra *Hayırsız Ada* ismiyle 1313 (1896) yılında kitap şeklinde neşredilmiştir.

Bir Sergüzeşt: Ali Muzaffer'in yazar ve orijinal eser ismi belirtmeden çevirdiği *Bir Sergüzeşt*, Giovanni Boccaccio'nun *Decameron*'unda yer alan dördüncü günün "X. Hikâye"sinin tercümesidir. Hikâyede yaşlı Cerrah Mazzeo della Montagna'nın genç eşi ve hizmetçisi tarafından nasıl aldatıldığı anlatılmıştır. *Bir Sergüzeşt*, Ali Muzaffer imzasıyla 1313 (1896) yılında neşredilmiştir.

Toplu İğne: Ali Muzaffer'in orijinal eser ismi belirtmeden çevirdiği *Toplu İğne*, Guy de Maupassant'ın *L'épingle* adlı hikâyesinin tercümesidir. *L'épingle*, Maupassant'ın Maufrigneuse müstear adıyla 13 Ağustos 1885'te *Gil Blas*'ta yayımlanmıştır. Hikâye, Maupassant'ın *Monsieur Parent* adlı eserinde de yer almaktadır. Hikâyede bir toplu iğneden (saç tokası) hareketle ismi verilmeyen kahramanın Jeanne de Limours'a olan saplantılı sevgisi anlatılmıştır. *Toplu İğne*, 1314 (1896) yılında neşredilmiştir.

Tasvir: Ali Muzaffer'in yazar ve eser ismi belirtmeden çevirdiği *Tasvir*, André Theuriet'nin *Le Portrait* adlı hikâyesinin tercümesidir. *Le Portrait*, 6 Mart 1890'da *La Lanterne Supplement Littéraire*'de yayımlanmıştır. *Le Portrait*, André Theuriet'nin *Contes pour les jeunes et les vieux* adlı eserinde de yer almaktadır. Hikâyede Jacques'ın amcasından miras kalan tabloda gördüğü Alexandrine-Françoise-Félicité Bardet'ye âşık olması ve ona benzeyen bir kadınla evlenmesi anlatılmıştır. *Tasvir*, *Hazine-i Fünun*'da 22 Zilhicce 1313-1 Muharrem 1314'te (4 Haziran 1896-12 Haziran 1896) tefrika edildikten sonra 1313 (1896) yılında kitap şeklinde neşredilmiştir (Özlük, 2021).⁵

Peder-Zavallı Peder: Ali Muzaffer'in yazar ve orijinal eser ismi belirtmeden çevirdiği *Peder-Zavallı Peder*, Guy de Maupassant'ın *Le Père* adlı hikâyesinin tercümesidir. *Le Père*, Maupassant'ın Maufrigneuse müstear adıyla 20 Kasım 1883'te *Gil Blas*'ta yayımlanmıştır. *Le Père*, Maupassant'ın *Contes du jour et de la nuit* adlı eserinde de yer almaktadır. Hikâyede François Tessier'nin hamile Louise'i terk etmesi ve çocuğunu gördüğünde hissettikleri anlatılmıştır. Eser, 11 Şevval 1313-18 Şevval 1313'te (26 Mart 1896-2 Nisan 1896) *Maarif'te Peder* adıyla tefrika edildikten sonra 1313 (1896) yılında *Zavallı Peder* adıyla kitap şeklinde neşredilmiştir. Hikâye ayrıca *Peder* adıyla da yayımlanmıştır ancak basım yeri ve tarihi ile ilgili kataloglarda bilgi yoktur. "Bu kitap müstakil bir eser olmayıp koleksiyonerin gazetelerde yayınlanan tefrikaları birleştirilmesiyle meydana getirilmiştir." notu ile kaydedilmiştir.⁶ Birkaç değişiklik dışında *Peder* ile *Zavallı Peder* arasında fark yoktur (Özlük, 2021).⁷

Garip Bir Tesadüf: Ali Muzaffer'in yazar ve orijinal eser ismi belirtmeden çevirdiği *Garip Bir Tesadüf*, Eugène Héros'nun *La Naurrice* adlı hikâyesinin tercümesidir. *La Naurrice* 29 Ekim 1892'de *La Caricature* ve 14 Ekim 1896'da *Don Juan*'da yayımlanmıştır. Hikâyede eğlenceye düşünün Aurélie Duboc'un geçimini sağlamak amacıyla sütannelik yapmasının ardından Hélène Gallois olarak ortaya çıkması anlatılmıştır. *Garip Bir Tesadüf*, 1316 (1898) yılında neşredilmiştir (Özlük, 2021).⁸

Geri Kalmış Bir İzdivaç yahut Bu İşe Ben de Şaştım: Ali Muzaffer'in yazar ve eser ismi belirtmeden çevirdiği *Geri Kalmış Bir İzdivaç yahut Bu İşe Ben de Şaştım*, Ernest Daudet'nin *Un Mariage rompu* adlı hikâyesinin tercümesidir. *Un Mariage rompu*, 6 Mart 1898'de *Le Petit Parisien Supplement Littéraire Illustré*'de yayımlanmıştır. Hikâyede Catherine Rousseau'nun evlendikten sonra da kendisini büyüten Madam Fontenay'le birlikte yaşamak isteğini öne sürdüğü nişanlısı Jean'ın düğün arifesinde bunu reddetmesi anlatılmıştır. *Geri Kalmış Bir İzdivaç yahut Bu İşe Ben de Şaştım*, Ali Muzaffer imzasıyla 1316 (1899) yılında neşredilmiştir.

Ali Muzaffer'in bu hikâye çevirilerinin tamamında verilmek istenen duygu ve düşünce başarılı şekilde okuyucuya aktarılmış ancak eserlerde bazı kelime ya da cümleler çeviri metne dâhil edilmemiştir. Ali Muzaffer ve diğer mütercimlerin bu yaklaşımları için metinlerin karşılaştırılması ve bunun sosyal, siyasi, dinî vd. sebeplerinin açıklanması ile ilgili çalışmalar yapılması oldukça faydalı ve aydınlatıcı olacaktır.

⁵ bkz: Özlük, N. "Tasvir (Ali Muzaffer Bey)". Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tasvir-ali-muzaffer-bey> adresinden 2.11.2021 tarihinde erişildi.

⁶ bkz: <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?> adresinden 2.11.2021 tarihinde erişildi.

⁷ bkz: Özlük, N. "Zavallı Peder (Ali Muzaffer Bey)". Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/zavalli-peder-ali-muzaffer-bey> adresinden 5.10.2021 tarihinde erişildi.

⁸ bkz: Özlük, N. "Garip Bir Tesadüf (Ali Muzaffer Bey)". Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/garip-bir-tesaduf-ali-muzaffer-bey> adresinden 5.10.2021 tarihinde erişildi.

KAYNAKÇA

- Aréne, P. (1313/1896). *Hayırsız Ada*, (Çeviren: A. Muzaffer). Dersaadet: Kasbar Matbaası.
- Aréne, P. (1313/1896). *Hayırsız Ada*, (Çeviren: A. Muzaffer). *Hazine-i Fünun*, 0(6), 80-82.
- Aréne, P. (1895). Hikâye Dağarcığı: Hali Ada, (Çeviren: A. Muzaffer). *Tercüman-ı Hakikat*, 5225-21, 3-4.
- Aréne, P. (1895). L'île Déserte. *Le Midi Bouge*. Paris: E. Flammarion, 57-66.
- Aréne, P. (1895). L'île Déserte. *Le Petit Parisien Supplément Littéraire Illustré*, 0(351), 339-340.
- Boccaccio, G. (1909). The Fourth Day-The Tenth Novel. *The Decameron*, 2. London: D. Nutt, 227-244.
- Coppée, F. (1312/1895). *Hayal-i Sevda*, (Çeviren: A. Muzaffer). İstanbul: Âlem Matbaası.
- Coppée, F. (1883). La Griffé de Lion. *Vingt Contes Noeux*. Paris: Alphonso Lemerre, 75-88.
- Daudet, E. (1898). Un Mariage rompu. *Le Petit Parisien Supplément Littéraire Illustré*, 0(474), 77-78.
- Heros, E. (1892). La Naurrice. *La Caricature*, 0(670), 346.
- Héros, E. (1896). La Naurrice. *Don Juan*, 0(111), 2.
- Maufrigneuse. (1883). Le Père. *Gil Blas*, 0(1463), 1-2.
- Maufrigneuse. (1885). L'épingle. *Gil Blas*, 0(2095), 1-2.
- Maupassant, G. (1314/1896). *Toplu İğne*, (Çeviren: A. Muzaffer). Dersaadet: Saadet Matbaası.
- Maupassant, G. (1886). L'épingle. *Monsieur Parent*. Seizème édition. Paris: Paul Ollendorff, 199-211.
- Muzaffer, A. (1313/1896). *Bir Sergüzeşt*. İstanbul: Babıali Caddesi'nde 25 Numaralı Matbaa.
- Muzaffer, A. (1316/1898). *Garip Bir Tesadüf*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Muzaffer, A. (1316/1899). *Geri Kalmış Bir İzdivaç yahut Bu İşe Ben de Şaştım*. Dersaadet: Kasbar Matbaası.
- Muzaffer, A. (1893). Pardon, *Tercüman-ı Hakikat*.
[http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?p=1&dil=0&tip=gelismis&gorunum=liste&tk=&alan=&q=qYazarlar txt:\(ali%20muzaffer\)%20AND%20qEser txt:\(afv\)&demirbas=0106353](http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?p=1&dil=0&tip=gelismis&gorunum=liste&tk=&alan=&q=qYazarlar txt:(ali%20muzaffer)%20AND%20qEser txt:(afv)&demirbas=0106353) adresinden 3.11.2021 tarihinde erişildi.
- Muzaffer, A. (1893). Af, *Tercüman-ı Hakikat*.
[http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?p=1&dil=0&tip=gelismis&gorunum=liste&tk=&alan=&q=qYazarlar txt:\(ali%20muzaffer\)%20AND%20qEser txt:\(afv\)&demirbas=0106353](http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?p=1&dil=0&tip=gelismis&gorunum=liste&tk=&alan=&q=qYazarlar txt:(ali%20muzaffer)%20AND%20qEser txt:(afv)&demirbas=0106353) adresinden 3.11.2021 tarihinde erişildi.
- Muzaffer, A. (1893). Fıkra-i Mahsusa: Pardon. *Tercüman-ı Hakikat*, 0(459), 6-7.
- Stenger, G. (1893). *Levha*, (Çeviren: A. Muzaffer). <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/levha-ali-muzaffer-bey> adresinden 2.12.2021 tarihinde erişildi.
- Özlük, N. (2021). Garip Bir Tesadüf (Ali Muzaffer Bey). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/garip-bir-tesaduf-ali-muzaffer-bey>. adresinden 5.10.2021 tarihinde erişildi.
- Özlük, N. (2021). Hayal-i Sevda (Ali Muzaffer Bey). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayal-i-sevda-ali-muzaffer-bey> adresinden 02.12.2021 tarihinde erişildi.
- Özlük, N. (2021). Levha (Ali Muzaffer Bey). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/levha-ali-muzaffer-bey> adresinden 2.12.2021 tarihinde erişildi.
- Özlük, N. (2021). Tasvir (Ali Muzaffer Bey). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tasvir-ali-muzaffer-bey> adresinden 2.11.2021 tarihinde erişildi.
- Özlük, N. (2021). Zavallı Peder (Ali Muzaffer Bey). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/zavalli-peder-ali-muzaffer-bey> adresinden 5.10.2021 tarihinde erişildi.
- Raulet, J. (1893). Le Pardon. *Le Petit Parisien Supplément Littéraire Illustré*, 0(205), 11.
- Stenger, G. (1893). Le Tableau. *Le Petit Parisien Supplément Littéraire Illustré*, 0(248), 354-355.
- Theuriet, A. (1886). Le Portrait. *Contes Pour Les Jeunes et Les Vieux*. Paris: Alphonso Lemerre, 171-179.
- Theuriet, A. (1890). Le Portrait. *La Lanterne Supplement Littéraire*, 0(363), 1.
- (1313/1896). Peder, (Çeviren: A. Muzaffer). *Maarif*, 0(15), 237-240.
- (1313/1896). Peder, (Çeviren: A. Muzaffer). *Maarif*, 0(16), 249-256.
- (1313/1896). Tasvir, (Çeviren: A. Muzaffer). Dersaadet: Kasbar Matbaası.
- (1313/1896). Tasvir, (Çeviren: A. Muzaffer). *Hazine-i Fünun*, 6, ek.
- (1314/1896). Tasvir, (Çeviren: A. Muzaffer). *Hazine-i Fünun*, 7, ek.
- <http://ataturkkitapligi.ibt.gov.tr/yordambt/yordam.php?> adresinden 3.11.2021 tarihinde erişildi.
- <http://ataturkkitapligi.ibt.gov.tr/yordambt/yordam.php?> adresinden 3.11.2021 tarihinde erişildi.
- [http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?p=1&dil=0&tip=gelismis&gorunum=liste&tk=&alan=&q=qYazarlar txt:\(ali%20muzaffer\)%20AND%20qEser txt:\(afv\)&demirbas=0106353](http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?p=1&dil=0&tip=gelismis&gorunum=liste&tk=&alan=&q=qYazarlar txt:(ali%20muzaffer)%20AND%20qEser txt:(afv)&demirbas=0106353) adresinden 3.11.2021 tarihinde erişildi.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 125-130, Winter 2021

“Manzûme-i Ferâ’iz” Adlı Eserde Geçen Akrabalık Adları Üzerine Bir Değerlendirme*

An Evaluation on the Names of Kinship in the Work Manzûme-i Ferâ’iz

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.972848>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
17.07.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
11.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Osman Türk
Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü,
osmanturkgau@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-9379-6225>

Dr. Fatma Koç
Araştırmacı,

fatma_koc_1991@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-2736-5459>

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Tarihi Doğu Türkçesi ile Tarihi Batı Türkçesi özelliklerine karışık olarak yer veren bu tür eserler, Türkoloji dilinde genellikle karışık dilli olarak yerini almıştır. Oğuzcanın gelişim seyrine bakıldığında Doğu Türkçesi özelliklerine sahip olan karışık dilli eserlerin bazı önemli ses ve şekil bilgisi özellikleri bakımından benzer özellikler barındırmadıkları görülür. Karahanlı Türkçesi ve Doğu Türkçesi arasında belirgin bir bağ bulunmaktadır fakat Karahanlı Türkçesi ile Batı Türkçesi arasında bu bağ görülmez. Oğuzcanın gelişiminde karışık dilli eserlerin önemli bir yeri vardır. Türk dilinde önemli bir yere sahip olan Manzûme-i Ferâ’iz karışık dilli eserlerden biridir. Miras konusunu içeren bu eserde, Arapça ve Farsça sözcükler oldukça fazladır. Eser 15. yüzyılın başlarında Muhammed bin Abbas tarafından telif edilmiştir. Manzum şekilde yazılan eserde mirasın nasıl dağıtılacağı, kimlere nasıl paylaşılacağı detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Miras konusunun İslam hukuku ile ilişkili olması ve ahiret hayatını doğrudan ilgilendirmesi bu eseri cazip kılmıştır. Dil özellikleri bakımından Arapça ve Farsça ağırlıklı kelimelerin kullanıldığı bir eserdir. Miras konusu akrabalık terimleriyle de oldukça alâkalıdır. Çalışmada “Manzûme-i Ferâ’iz” adlı eserde geçen akrabalık adları tarama yöntemiyle tespit edilmiştir. Söz konusu akrabalık adları eserin sözlük bölümündeki anlamlarıyla birlikte açıklanmıştır. Ayrıca sözcükler etimolojik açıdan da değerlendirilmiştir. Daha sonra tespit edilen akrabalık adlarının sayısal verileri sonuç bölümünde ifade edilmiş ve elde edilen bulgulara dayanılarak belirli çıkarımlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karışık Dilli Eserler, Muhammed bin Abbas, Manzûme-i Ferâ’iz, Söz Varlığı, Akrabalık Adları

Abstract

This type of works, which include the features of Historical Eastern Turkish and Historical Western Turkish, it has generally taken its place in the language of Turcology as a mixed language. When we look at the developmental course of Oghuz language, it is seen that mixed language works with Eastern Turkish features do not have similar features in terms of some important phonetic and morphological features. There is a clear link between Karakhanid Turkish and Eastern Turkish, but this link is not seen between Karakhanid Turkish and Western Turkish. Mixed language works have an important place in the development of Oghuz language. Manzûme-i Ferâ’iz, which has an important place in the Turkish language, is one of the works in mixed languages. Manzûme-i Ferâ’iz is one of the works with mixed languages. In this work which includes the subject on inheritance Arabic and Persian words are quite abundant. The work was copyrighted by Mohammed bin Abbas in the early 15th century. In the work written in verse it is explained in detail how the inheritance will be distributed and how it will be distributed to whom. The fact that the subject of inheritance is related to Islamic law and is directly related to the here after has made this work attractive. It is a work in which Arabic and Persian words are used in terms of language features. The subject of inheritance is also very related to the terms of kinship. In the study kinship names in the work named “Manzûme-i Ferâ’iz” were determined by scanning method. The aforementioned kinship names are explained together with their meanings in the dictionary section of the work. In addition the words were evaluated in terms of etymology. Then the numerical data of the determined kinship names were expressed in the conclusion section and certain inferences were reached based on the findings.

Keywords: Mixed Language Works, Muhammed bin Abbas, Manzûme-i Ferâ’iz, Vocabulary, Kinship Names

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Türk, O. ve Koç, F. (2021). “Manzûme-i Ferâ’iz” Adlı Eserde Geçen Akrabalık Adları Üzerine Bir Değerlendirme. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 125-130.

GİRİŞ

Dil ile toplum arasındaki ilişkiyi gösteren örneklerden birisi de söz varlığı içerisinde yer alan kelime, kelime grupları, atasözü ve deyimler yer almaktadır. Toplumların hafızasında yer alan ortak hazine nesilden nesile aktarılarak o toplumun düşünce yapısını hakkında bilgi sunmaktadır (Türk, 2021: 137).

Türkçe Sözlük'te akraba kelimesi, "1. Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler, 2. Oluşma yönünden aynı kaynağa dayanan şeyler, 3. *meç*. Biri, diğerinin doğurduğu sonuç veya olgular olarak ifade edilir (TDK, 2011: 72). Türk dili akrabalık bildiren kelimeler bakımından zengin dillerden biridir. Her toplum yaşayış tarzlarını diline farklı şekillerde yansıtırlar. Bir toplumdaki yaşayış, o toplumdaki kültür hareketleri başka toplumlarla ilişkileri hakkında ve söz varlığı bakımından bilgi alınabilir (Aksan, 2007: 139). İnsanoğlunun ürettiği tüm nesnelere maddi kültürü oluştururken; örf, adet, din, inançlar ve tutumlar manevi kültürün oluşturmaktadır (Köknel, 1981: 18). Hem kan hem de evlilik yoluyla çeşitli şekillerde inşaların birbirine yakın olması duruma akrabalık kavramı kullanılır (Yavuz, 2013: 71). Akrabalık sistemleri dillerin evrensel özelliğidir, akrabalık ilişkileri sosyal anlamda önemlidir (Ersoy, 2011: 87). Akrabalık adları, insan ilişkilerinin birbirlerine olan konumlarının adlandırılmasıdır. Türk dilinin ilk yazılı belgelerinden itibaren akrabalık adları kullanılmış ve oldukça da ilgi çekici olmuştur. Türk dilinin ilk yazılı kaynakları olan Köktürk yazıtlarından beri, akrabalık adlarıyla ilgili çeşitli eserlerde pek çok kelimeyi tespit edebiliyoruz (Gömeç, 2002: 134). Bir dilin içinde yer alan akrabalık adları o dile ait kültürel değerleri göstermesi bakımından önemlidir (Gül, 2016: 210). Türk geleneklerinin önemli bir parçası olarak da karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe büyüklere adlarıyla hitap etmek ve adları hanım, bey gibi bir unvanla veya amca, teyze gibi bir akrabalık adıyla kullanmak gelenektir (Karahan, 2009: 17-24). Akrabalık adlarının bir dilin anlatım yolları, dili konuşan ulusun dünya görüşü bakımından ilgi çekici öğeleri olduğu belirterek, akrabalık adlarının diller arası akrabalığı tespit etmede ölçüt olarak kullanabileceğini ifade etmiştir (Aksan, 1978: 97). Akrabalık sosyokültürel yapının ehemmiyetli bir parçası olmakla beraber toplumu ayakta tutan bir bağdır aynı zamanda. Akrabalık ile ilgili sözcükler dilin temel söz varlığı içerisinde yer alır (Koç, 2020: 267). Türklerin gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı olmaları Türkçenin söz varlığına doğal olarak yansımıştır. Türkçe akrabalık adları açısından oldukça zengin bir dil olup leksikolojik bağlamda da bu adlandırmaları kendi içerisinde çokça barındıran bir dildir. Akrabalık adları konusu Türkologların ilgisini çekmiş ve akrabalık adlarının tespiti, nasıl bir sistemle yapıldığı; yapılan adlandırmaların fonetik, morfolojik, etimolojik ve anlamsal yönleri Türkoloji çalışmalarına konu olmuştur (Telli, 2020: 141). Akrabalık adları açısından en önemli husus hiç şüphesiz toplumsal hayatın akrabalık bağlarına zarar vermeden sürdürülebilmesidir. Çünkü toplumsal hayatın devamı akrabalık adlarının yara almadan varlığını devam ettirmesini sağlayacaktır. Lakin toplum bireyselleştikçe zarar gören akrabalık ve akrabalık adları olacaktır (Bulut, 2018: 456).

Miras, bir kişinin ölümünden sonra yakınlarına kalan mal veya mülk varlığı şeklinde tanımlanabilir. *Manzûme-i Ferâ'iz*, XV. yüzyılın başlarında Muhammed bin Abbas tarafından telif edilmiş, mirasın adil bir şekilde nasıl paylaşılacağını ayrıntılarıyla izah eden Türkçe manzum bir ferâ'iz şerhidir (Ayaz, 2016: 17). *Manzûme-i Ferâ'iz* miras konusunu tam anlamıyla ele alan bir eserdir. Manzum olarak klasik yazım usulü ile besmele, hamdele ve salvele eserin adı belirtilmemiş, manzum olarak yazılması ve konusu dikkate alınarak *Manzûme-i Ferâ'iz* olarak adlandırılmıştır (Ayaz, 2016: 23). *Manzûme-i Ferâ'iz*, karışık dilli eserler içerisinde değerlendirilebilmektedir. Ancak bu noktada dilciler arasında farklı görüşler olabilmektedir. Karışık dilli eserlerin sayısı metinlerin varlığı ve günümüze ulaşabilme durumuna göre değişebilmektedir (Koç, 2020: 56). Eserde Arapça ve Farsça sözcükler oldukça fazladır. Hem Doğu Türkçesinin hem de Batı Türkçesinin ses ve şekil özelliklerini bir arada bulandıran eserlere "karışık dilli eser" denmektedir. Eser, mirası konu edinmekle birlikte kısmen de olsa karışık dillilik özelliğini taşımaktadır.

Çalışmada Eyüp Sertaç Ayaz'ın yayımlanmış olduğu *Manzûme-i Ferâ'iz* adlı eser esas alınmış olup bu eserin içerisinde yer alan akrabalık adları incelenmiştir. Eserin sözlük bölümündeki akrabalık adları tek tek taranmıştır. Tespit edilen akrabalık adları sözlük bölümüne göre anlamlandırılmış ve akrabalık adları köken bakımından değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, miras konusunu ele alan ve aynı zamanda karışık dilli olarak da addedilen bir eserde, akrabalık adlarının miras konusuna göre nasıl geçtiğini ve köken olarak metinde nasıl yer aldığı ortaya koymaktır.

BULGULAR

1. aḥvâl: (Ar.) dayılar, annenin erkek kardeşleri. s. 219
2. aḥvât: (Ar.) kız kardeşler. s. 220
3. aḥyâf: (Ar.) süt kardeşler. s. 220
4. aḥrân: (Ar.) yaşıt, yaşça denk olanlar. s. 220
5. aḥreb: (Ar.) en yakın kimseler. S.220
6. aḥrîbâ: (Ar.) akraba. s. 220
7. ‘allât: (Ar.) yalnız babaları bir olan (erkek ve kız) kardeşler. s. 221
8. ‘amm: (Ar.) amca, babanın erkek kardeşi. s. 222
9. ‘ammât: (Ar.) halalar. s. 223
10. ‘ammetyyn: (Ar.) iki hala. s. 223
11. ‘amû: (Ar.) amca. s. 223
12. ‘amûmet: (Ar.) amca olma, amcalık. S.223
13. ana: (T.) anne. s. 223
14. analu atalu: (T.) anası babası olan. s. 224
15. ana’na: (T.) annenin annesi. s. 224
16. ‘aşabe: (Ar.) baba tarafından akraba olanlar, akraba; tek başına vâris olduğu zaman terekenin tamamını veya farz sahiplerinden (mirasta belirli hissesi olan kişiler) sonra kalanı alan her mirasçı. s. 225
17. ata’na: (T.) baba anne. s. 226
18. a’yân: (Ar.) ana baba bir olan (erkek ve kız) kardeşler. s. 227
19. benîn: (Ar.) oğullar. s. 229
20. benû: (Ar.) oğullar. s. 229
21. buṭûn: (Ar.) nesiller, soylar. s. 237
22. ced: (Ar.) ata, dede. s. 238
23. cedd: (Ar.) ata, dede. s. 238
24. ceddât: (Ar.) babaanneler. S. 238
25. cedde: (Ar.) babaanne. s. 238
26. dede: (T.) dede, ata. s. 242
27. eb: (Ar.) baba, ata. s. 245
28. ebe: (T.) ata, baba, anne, nine. s. 245
29. ebeveyn: (Ar.) ana baba. s. 245
30. ecdâd: (Ar.) atalar, büyükler, dedeler. s. 246
31. erḥâm: (Ar.) hısımlar, akrabalar. s. 247
32. evlâd: (Ar.) çocuklar, nesil, soy. s. 248
33. ḥâl: (Ar.) annenin erkek kardeşi, dayı. s. 256
34. ḥâlât: (Ar.) babanın kız kardeşleri, halalar. s. 256
35. ḥâle: (Ar.) annenin kız kardeşi, teyze. s. 256
36. ḥalef: (Ar.) babadan sonra gelen oğul, görev zincirinde virinden sonra gelen. s. 256
37. ḥâlet: (Ar.) annenin kız kardeşleri, teyzeler. s. 256
38. ḥâleteyn: (Ar.) iki teyze. s. 257
39. ibn: (Ar.) oğul. s. 261
40. iḥvet: (Ar.) erkek kardeşler. s. 265
41. ḳarâbet: (Ar.) akrabalık, yakınlık. s. 272
42. ḳardaş: (T.) aynı ana babadan doğmuş veya ana-babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı. s. 272
43. ḳarı: (Türk.) bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş, refika, zevce. s. 272
44. ḳarındaş: (Türk.) ḳardaş. s. 272
45. ḳuraba: (Ar.) akrabalar. s. 278
46. ḳurb: (Ar.) yakın, yakınlık, yakın olma. s. 279
47. ḳurba: (Ar.) yakın, akraba. s. 279
48. ḳurbet: (Ar.) yakınlık, akrabalık. s. 279
49. neseb: (Ar.) nesil, soy, sülale. s. 291
50. nesl: (Ar.) nesil, kuşak, soy. S. 291
51. oğul: (T.) erkek çocuk. s. 293

52. oğlan: (T.) erkek çocuk. s. 294
 53. Şulb: (Ar.) döl, soy. s. 309
 54. Şulbî: (Ar.) birinin sulbinden gelme, kendi evlâdı, ölünün bizzat kendi çocuğu. s. 309
 55. uğt: (Ar.) kız kardeş. s. 317
 56. uğtân: (Ar.) iki kız kardeş. s. 317
 57. uğteyn: (Ar.) iki kız kardeş. s. 317
 58. uğti-hâ: (Ar.) onun kız kardeşi. s. 317
 59. ‘umümet: (Ar.) amcalık, amca akrabalığı. s. 318
 60. ‘usbe: (Ar.) ölenin erkek vasıtasıyla kendisine bağlanan erkek hısımları ve bu hükümde olan bazı kadın mirasçılar. s. 318
 61. üm: (Ar.) anne, ana. s. 320
 62. ümm: (Ar.) üm s. 320
 63. velâ: (Ar.) akitleŐmeden veya azat etmekten doğan hükmi akrabalık. s. 323
 64. veled: (Ar.) çocuk, oğul. s. 323
 65. yakın: (T.) arkadaş, dost, akraba. s. 325
 66. yâr: (Far.) dost, arkadaş. s. 325
 67. yoldaş: (T.) eş, evlilikte eŐlerden her biri. s. 327
 68. zâ-rağm: (Ar.) ölene kan hısımlığı olan, fakat belirli sehim sahiplerinden ve asabeden olmayan kimse, mirasta belli bir hissesi olmayan akraba. S. 328
 69. zevc: (Ar.) koca. s. 328
 70. zevcât: (Ar.) nikahlı kadınlar, eŐler. s. 328.
 71. zevceyn: (Ar.) karı ve koca. s. 328
 72. zevce: (Ar.) eş, karı. s. 328
 73. zevceteyn: (Ar.) iki eş. s. 328
 74. zû-rağm: (Ar.) ölene kan hısımlığı olan; fakat belirli sehim sahiplerinden ve asabeden olmayan kimse. s. 329

SONUÇ

Türk toplumunda aile kavramı ve aynı zamanda aile ilişkilerin başladığı yerdur. Türk toplumunda aile bağları arasında güçlü bir bağ kurulmuştur. Akrabalık bildiren sözcükler dilin temel sözcüğü olarak yerini almaktadır. Akrabalık adları hem kan yoluyla hem de toplumsal münasebetler sonucu görölür. Türk toplumları akrabalık bağlarına büyük önem veren ve aynı zaman akrabalık dışında oluşturulan yakınlık dostluklar da akrabalık kavramını genişletmiştir. Türklerin sosyal bağlamında da akrabalık bağları üzerinde büyük bir önemi vardır. Türk toplumun yaşam tarzları hakkında bilgi vermesinin dışında, sosyolojik ve psikolojik aşıından da incelenmesi gereken unsurlardan biridir. Çalışmada toplam 74 adet akrabalık adı tespit edilmiştir. Bunlardan 60’ı Arapça, 13’ü Türkçe, 1’i ise Farsçaya aittir. Eserde Arapça kökenli akrabalık adlarının yoğun bir şekilde kullanılması, İslam hukuku ile metnin çok ilişkili olduğunu göstermektedir. Türkçe kökenli kelimeler az sayıda kullanılmıŐtur. Farsça kökenli akrabalık adı ise sadece 1 kez kullanılmıŐtur. Metinde tespit edilen akrabalık adları içerisinde miras ile ilgili olan ‘aşabe, ‘usbe, zâ-rağm, zû-rağm olmak üzere toplam 4 sözcük belirlenmiştir.

İncelenen akrabalık adlarının sayısal olarak etimolojik dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Akrabalık Adlarının Sayısal Dağılımları

TÜRKÇE	ARAPÇA	FARŞÇA
1. ana	1. ağvâl	1. yâr
2. analu atalu	2. ağvât	
3. ana’na	3. ağyâf	
4. ata’na	4. ağrân	
5. dede	5. ağreb	
6. ebe	6. ağribâ	
7. kardeş	7. ‘allât	
8. karı	8. ‘amm	
9. karındaŐ	9. ‘ammât	
10. oğul	10. ‘ammteyn	
11. oğlan	11. ‘amû	

Tablo 1 (devamı): Akrabalık Adlarının Sayısal Dağılımları

TÜRKÇE	ARAPÇA	FARŞÇA
12. yakın	12. ‘amümet	
13. yoldaş	13. ‘aşabe	
	14. a‘yân	
	15. benîn	
	16. benū	
	17. buṭūn	
	18. ced	
	19. cedd	
	20. ceddât	
	21. cedde	
	22. eb	
	23. ebeveyn	
	24. ecdâd	
	25. erḥâm	
	26. evlâd	
	27. ḥâl	
	28. ḥâlât	
	29. ḥâle	
	30. ḥalef	
	31. ḥâlet	
	32. ḥâleteyn	
	33. ibn	
	34. iḥvet	
	35. ḳarâbet	
	36. ḳuraba	
	37. ḳurb	
	38. ḳurba	
	39. ḳurbet	
	40. neseb	
	41. nesl	
	42. şulb	
	43. şulbî	
	44. uḥt	
	45. uḥtân	
	46. uḥteyn	
	47. uḥti-hâ	
	48. ‘umümet	
	49. ‘usbe	
	50. üm	
	51. ümm	
	52. velâ	
	53. veled	
	54. zâ-raḥm	
	55. zevc	
	56. zevcât	
	57. zevceyn	
	58. zevce	
	59. zevceteyn	
	60. zû-raḥm	
TOPLAM: 13	TOPLAM: 60	TOPLAM: 1

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1978). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Ayaz, E. S. (2016). *Manzûme-i Ferâ'iz*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bulut, S. (2018). Gümüşhane İli ve Yöresi Ağzlarında Akrabalıklarla İlgili Adlandırmalar. (Ed. Nadir İlhan). *4. Uluslararası Filoloji Sempozyumu Tam Metin Kitabı* İçinde (s. 452-464). Elâzığ: Asos Yayınevi.
- Ersoy Yazıcı, H. (2011). Başkurt Türkçesinde Aile ve Akrabalık İsimlerinde Kullanılan –y Biçimbirimi. *Türkbilig*, 0(21), 87-112.
- Gömeç, S. (2002). *Dîvânü Lügâti't- Türk'te Akrabalık Bildiren Terimler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gül, B. (2016). İbni Mühenna Lügati'ndeki Moğolca Akrabalık Adları. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 0(224), 209-217.
- Karahan, L. (2009). Türkçede Dinî Anlamlı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 17-24.
- Köknel, Ö. (1981). *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Koç, F. (2020). Hacı Bektâş-ı Velî'nin Eserlerinde Geçen Akrabalık Adları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(2), 266-280.
- Koç, F. (2020). Karışık Dilli Eserlerin Fonetik Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 55-68.
- Türk, O. (2021). Hamzaname'nin 72. Cildinde Yer Alan Arkaik Kelimeler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi - Journal of Academic Language and Literature (Hikmet)*, 7(15), 135-148.
- Telli, B. (2020). Tarama Sözlüğü'ndeki Akrabalık Adları Üzerine Bir İnceleme. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(22), 139-156.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, S. (2013). Türkiye Türkçesi Ağzlarında Akrabalık Adları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 71-91.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 131-144, Winter 2021

Giresun Mutfağında Yabani Bitkiler* *Wild Plants in Giresun Kitchen*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1020885>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
08.11.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Dr. Aşlar Melikoğlu Akın
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve
Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora
Mezunu,
aslarmelikoglu@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-0780-164X>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

İlkel çağlardan günümüze insanlık toplayıcılık-avcılık, tarım ve sanayiye dayanan üç topluluk biçiminden geçmiştir. Toplayıcılık-avcılık döneminde ilk ekonomik farklılaşmayla erkekler avcılıkta kadınlar toplayıcılıkta uzmanlaşmıştır. Toplayıcılıkta ilkel insanlar doğayı daha iyi tanıma fırsatı bulmuş ve böylece yetiştirmeye değer buldukları bitkilerin tarımını yapmaya başlamışlardır. Bu sırada doğada keşfettikleri diğer bitkilerle bağlarını koparmamışlar, bu bitkilerle ilgili edindikleri bilgi ve kültür birikimini gelecek kuşaklara aktarmışlardır.

İnsanlar, doğayı tanımaya başladıkları andan itibaren genellikle elverişli iklim şartlarının olduğu bölgelerde yaşamayı seçmişlerdir. Giresun da konumu, ılıman iklimi, zengin bitki çeşitliliği sayesinde antik çağlardan günümüze önemli yerleşim bölgelerinden biri olmuştur.

Coğrafya ve iklimsel özellikler dünyadaki mutfak kültürlerini şekillendiren en önemli etkenlerin başında gelir. Giresun coğrafyasının kıyı ile iç kesimleri arasındaki coğrafi farklılıklar yörede bitki ve hayvan çeşitliliğini zenginleştirmiştir. Kıyıda denize bakan yamaçlarla, yüksek olan engebeler fazla yağışlı ve sık bitki örtülü olduğu hâlde, iç kısımlar az yağışlı ve step bitkileriyle örtülü bulunmaktadır, yamaçlarda kurak orman artıklarına rastlanmaktadır.

Giresun yöresinin bitki örtüsünün zengin ve çeşitli olması, yörede hüküm süren tarım ve hayvancılık faaliyetleri yörenin mutfak kültürünün temel belirleyicisi olmuştur. Yörenin beslenme kültürünün temelinde, iç kesimlerde tahıl ürünleri ve et yemekleri yer alırken sahil kesiminde mısır, karalahana, fasulye gibi tarım ürünleri yoğunluktadır. Bu besinlere ek olarak Giresunlular doğada kendiliğinden yetişen, yenilebilir yabani bitkileri mutfaklarında oldukça sık kullanmaktadırlar. İlin güneyi ile kıyı kesimleri arasındaki coğrafi ve fiziki farklılıklar yabani bitki çeşitliliğini arttırdığı gibi yabani bitkilerin mutfakta kullanım şekillerini de zenginleştirmiştir. Bu çalışmada Giresun yöresinin mutfak kültüründe yabani bitkilerin yeri incelenerek yöre mutfağının zenginliği ve farklılığını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Giresun Yöresi, Coğrafya, Mutfak Kültürü, Yenilebilir Yabani Bitkiler

Abstract

From primitive times to the present humanity has passed through three forms of society based on gathering-hunting, agriculture and industry. With the first economic differentiation in the period of gathering-hunting, men specialized in hunting and women specialized in gathering. During the foraging period primitive people had the opportunity to get to know nature better in foraging, and so they started to farm the plants they found worthy of cultivation. In the meantime, they did not break their ties with other plants they discovered in nature, they transferred the knowledge and cultural accumulation they acquired about these plants to future generations.

From the moment they started to know nature, people generally chose to live in regions with favorable climatic conditions. By mild climate, rich plant diversity and location, Giresun has been one of the most important settlement areas since ancient times.

Geography and climatic features are the most important factors that shape culinary cultures in the world. The geographical differences between the coastal and inland parts of Giresun geography have enriched the plant and animal variation in the region. Although the slopes facing the sea on the coast and the higher rough areas are heavily rainy and covered with dense vegetation, the inner parts are covered with low rainy and steppe plants, and dry forest residues are encountered on the slopes.

The rich and diverse vegetation of the Giresun region, the agricultural and livestock activities prevailing in the region have been the main determinants of the culinary culture of the region. The basis of the nutrition culture of the region is cereal products and meat dishes in the inner part, while agricultural products such as corn, castle and beans are concentrated in the coastal part. In addition to these foods, people of Giresun frequently use edible wild plants that grow naturally in their kitchens. The geographical and physical differences between the south of the province and the coastal areas have increased the diversity of wild plants as well as enriching the use of wild plants in the kitchen. In this study, it is aimed to reveal the richness and diversity of the local cuisine by examining the place of wild plants in the culinary culture of Giresun region.

Keywords: Giresun Region, Geography, Culinary Culture, Edible Wild Plants

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Melikoğlu Akın, A. (2021). Giresun Mutfağında Yabani Bitkiler. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 131-144.

GİRİŞ

Yaşanılan coğrafya, aynı zamanda bir toplumun beslenme bilincini de ortaya koymaktadır. Besin ihtiyacı, insanın yaşadığı coğrafyaya göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar, toplulukların kendilerine has mutfak kültürünü oluşturmaktadır. Bu durum beslenme antropoloji bağlamında ele alınırsa beslenme, salt biyolojik bir eylemin ötesine geçerek kültürel bir olgu hâline dönüşmektedir (Türkan ve Çiloğlu, 2021: 153). İnsanın yiyecek elde etme serüveninin toplayıcılık yaparak başladığı düşünülmektedir. En eski ve en kolay besin elde etme yolu olan toplayıcılık döneminde ilkel insanlar doğada kendiliğinden bulunan besinlerle yaşamını devam ettirmekteydi. Daha sonra geliştirdikleri birtakım teknik aletlerle, doğaya daha fazla hâkim olan insanlar, toplayıcılığın yanında avcılık yapmaya da başlamıştır. “Toplayıcılık ve avcılık döneminde ilk ekonomik farklılaşmayla erkekler avcılıkta, kadınlar toplayıcılıkta uzmanlaşmışlardır. Toplayıcılıkta geçimlerini otlar, kökler, taneliler, meyveler ve belki de böcekler toplayarak sağlayan ilkel insanlar bu sayede doğayı iyice tanıma fırsatı bulmuşlar, bu uzmanlaşmanın sonucunda (olasılıkla) kadınlar bitkileri evcilleştirme yöntemlerini bularak insanlığın toplayıcı asalak ekonomiden üreticiliğe geçmesine yardımcı olmuşlardır (Şenel, 1982: 39)”.

Tarımın başlamasıyla insanlar yetiştirmeye değer buldukları bitkileri (arpa, buğday, mercimek vb.) ekip dikerken, doğada keşfettiler diğer bitkilerle de bağlarını koparmamışlar, bu bitkilerle ilgili edindikleri bilgi ve kültür birikimini gelecek kuşaklara aktarmışlardır.

Avcı toplayıcı ekonomiden tarıma geçiş, iletişim ve ulaşımın artması ile farklı coğrafyalardaki yiyeceklerin tanınması ve sanayinin gelişimi insanların beslenme biçimini değiştirmiştir. İkel çağlarda doğanın kendiliğinden sunduğu yiyeceklerle yetinmek zorunda kalan insanlar böylece tercihleri doğrultuda farklı yiyecekleri de beslenmelerine ekleyebilmişlerdir.

Türk Mutfak Kültüründe Bitkiler

İnsanın hayatta kalması için nefes alma, uyuma ve beslenme gibi fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Bu yüzden ilkel çağlardan günümüze insanlar beslenme ihtiyacını karşılayabilmek için daima yiyecek arayışı içinde olmuşlardır. “Besinlerin temini, insan tüketimi için uygun hâle getirilmesi ve tüketim davranışları süreci ise beslenmeyi salt biyolojik bir eylem olmaktan çıkarırken kültürel bir olgu hâline dönüştürmektedir. Yiyecek maddelerinin üretimi, taşınması, saklanması ve kullanımı sürecindeki eylemler beslenme ve yiyecek konusunu kültür kavramı kapsamında değerlendirmeyi zorunlu kılmıştır (Beşirli, 2010: 159-160)”.

“İnsanın beslenme modeli, doğal ritmi ve yemesi gerekenlere göre yeme isteğinden çok yaşadığı toplumun kültürüyle şekillenmektedir (Baysal, 1987: 89)”. “Toplumların ekonomik yapıları ve bu yapıların şekillendirdiği gündelik hayat pratikleri mutfağın temel belirleyicisi konumundadır. Topluluğun tarımsal üretim esasında mı, yoksa konargöçer bir yaşam tarzı mı sergilediği, yaşadığı coğrafyanın fiziksel özellikleri; beslenme kültürünü, yiyeceklerini tüketilebilir hâle getirme şeklini belirleyecektir (Beşirli, 2010: 160)”.

Eski Türkler beslenmelerini ağırlıklı olarak et ve et ürünlerinden sağlamaktaydı. “Önem sırasına göre at, koyun, keçi ve diğer büyükbaş hayvan etleri ile av hayvanlarının etlerini de mutfaklarında kullanmaktaydılar. Bu mutfağın içerisinde önemli bir besin kaynağı olarak isimleri yukarıda sayılan, etleri yenilen evcil hayvanların sütü ve sakatları da önemli bir yer tutmaktaydı (Alpargu, 2008: 24)”.

Mani dinini kabul eden ve yerleşik hayata geçen ilk Türk milleti olarak bilinen Uygurlar, tarımla uğraşmışlar ve bunun sonucunda tarım ürünlerini mutfakta daha çok kullanmışlardır. “Çin kaynaklarından edinilen bilgiye göre Uygurlar bol miktarda karpuz, üzüm, bezelye, bakla ve kişniş yetiştirmiş; meyvecilik ve şarapçılıkta çok ilerlemişlerdi (Öcal, 1985:161)”. Ayrıca Mani dininin “herhangi bir canlıyı öldürmeyi ve et yemeyi yasaklaması” Uygurların mutfak kültürünün temel belirleyicisi olmuştur. Buna ek olarak Bulut (2018a)’un Eski Uygur dönemi bitki adlarıyla ilgili yaptığı çalışmasına bakılacak olursa Bulut (2018a), Türkçe kökenli toplamda 113 bitki adı tespit etmiştir. Yiyecek-içecek adlandırması olarak kullanılan bitkilerle ilgili söz varlığı ise 30’dur. Bulut (2018a), elde edilen verilerden hareketle bu bitki adlandırmalarının Göktürklerden ziyade genel olarak yerleşik hayata geçen Eski Uygur Türkleriyle ortaya çıktığını söylemektedir. Bu durum Eski Uygur Türklerinin birçok bitkiye Türkçe isim vererek o bitkileri hayatlarının önemli parçaları haline getirdiklerini gösterir.

Selçuklular devrinde, Türk mutfağının daha da zenginleştiği görürüz. Bu dönemde hayvansal ürünlerin yanında bitkisel besinler de mutfakta oldukça kullanılır olmuştur. “Kökleriyle birlikte geniş yaprakları taze olarak tüketilen ıspanak, hindiba, marul ve pazı gibi sebzeler Selçuklular devrinde Türk mutfağında hatırı sayılır biçimde yerini almıştır (Gürsoy, 2004: 79)”. Bu dönemde ilkbahar aylarında tarla

ve bahçelerden madımak, yemlik, yarpuz, töhmeken toplanarak yenilmiştir (Akın, Özkoçak ve Gültekin, 2015: 43)”.

Türk mutfak kültürünün oluşumunda altı asır boyunca hüküm süren Osmanlı, önemli bir yere sahiptir. “Çok ulusluluk, çok dinli anlayış ve üç kıtaya yayılan toprak hâkimiyetiyle Osmanlı İmparatorluğu, zenginliğini mutfak kültüründe de göstermiş ve mutfakta da kendine özgü bir imparatorluk oluşturmuştur. Türklerin et ve et ürünlerinin ağırlık kazandığı mutfağı ile yöresel Anadolu mutfakları süreç içerisinde birbiriyle kaynaşmış ve yeni bir sentez oluşturmuştur (Gürsoy, 1995: 43)”. “Bu dönemde nane, maydanoz, fesleğen, reyhan gibi bitkiler mutfakta en çok kullanılan otlardandır (Akın, Özkoçak ve Gültekin, 2015)”.

Yeryüzünün en eski milletlerinden biri olan Türklerin geniş bir coğrafyaya yayılması, günümüze kadar birçok toplulukla etkileşim hâlinde olması ve kültürel alışverişte bulunması Türk mutfağını zenginleştirmiştir.

Giresun Yöresi Mutfağı

İnsanlar doğayı tanımaya başladıkları andan itibaren genellikle elverişli iklim şartlarının olduğu bölgelerde yaşamayı seçmişlerdir. “Medeniyetlerin yayılıp gelişmesinde veya dağılıp yok olmasında coğrafi şartlar en önemli etkenlerdendir. Elverişli iklim şartları, verimli topraklar ve su kaynakları açısından son derece zengin bir coğrafi sahada bir medeniyetin kurulması kolay olmaktadır (Ünsal, 2006: 129)”. Giresun gerek konumu gerekse nispeten korunumlu limanı ile eski çağlardan beri oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. “Bunun dışında ılıman iklimi, kale yapımına elverişli bir tepe ile çevresinde liman kurmaya elverişli iki koya sahip olması da Giresun’un yerleşme tarihi boyunca her zaman önemini korumasına neden olmuştur (Erinç, 1945:127)”. Türklerin de Anadolu’da ilk yerleştiği bölgelerden biri olan Giresun’un antik çağlara kadar inen bir geçmişi vardır. İlde ve ilçelerinde bulunan kaleler de bunu destekler niteliktedir.

“Coğrafya ve iklimsel özellikler dünyadaki mutfak kültürlerini şekillendiren en önemli etkenlerin başında gelir (Sarı, 2017: 3)”. Karadeniz’in etkisiyle ılıman bir iklime sahip olan Giresun coğrafyasının kıyıya paralel uzanan dağları kıyı ile iç kesimler arasında coğrafi farklılıklar oluşturmuştur. İlin kıyı kesimi fazla yağışlı ve sık bitki örtülü iken iç kısımlar az yağışlı ve step bitkileriyle örtülüdür. Bu durum bölgede yetiştirilen tarım ürünlerinin çeşitlerine de etki etmiştir. Yörenin kıyı kesiminde yetiştirilen başlıca tarım ürünleri fındık, mısır, karalahana, fasulye, bezelye, kabak, patates vb. iken iç kesimlerde ceviz, buğday, arpa vb. dir. “Tarım ürünlerinden Giresun için önemli bir sosyo-ekonomik değer olan fındık, yöre sınırları içerisinde yer alan tüm ilçe ve köylerde aynı sosyo-ekonomik değere sahiptir. ‘Fındığın başkenti Giresun’ sloganından yola çıkılırsa, tüm ilçe ve köyler için fındığın önemli bir ürün olduğu söylenebilir” (Bulut, 2018b: 208). Yörenin beslenme kültürünün temelinde de başlıca bu ürünler yer alır, bu ürünleri hayvansal ürünler ve yabani bitkiler takip eder.

Giresunlular doğada kendiliğinden yetişen, yenilebilir yabani bitkileri mutfaklarında oldukça sık kullanmaktadır. Yöre mutfağında kullanılan yabani bitki çeşitliliğinin bu kadar kalabalık olmasının asıl sebebi elbette yörenin zengin bitki örtüsüdür. Ancak yörenin tarım ve hayvancılık faaliyetleri için geniş olanaklar sunmaması, yöre insanını yabani bitkileri mutfakta daha çok kullanmaya zorlamıştır demek yanlış olmaz. Özellikle geçmiş dönemlerde bazı yabani bitkilerin sadece besin kıtlığından tercih edildiği bilinmektedir. Yörede yüzyıllardan beri devam eden yaylacılık geleneği, yöre insanının köyde yetişenlerden farklı bitkileri tanıyıp keşfetmesine olanak sağlamış ve böylece yöre mutfağında yabani bitki çeşitliliği artmıştır.

“Yabani bitkilerden yapılan yemeklere yurdumuzda geleneksel ve yaygın olarak “ot yemekleri” denilmektedir. Ot sözcüğü genel olarak insanlar tarafından yetiştirilmeyip doğada kendiliğinden yetişen bitkiler anlamında kullanılmakta ve bunlara yabani otlar ya da yabancı otlar denilmektedir. Bu alanda yararlanılan bitkilerin çoğunluğu otsu özelliktedir. Ancak yarı çalı, çalı veya ağaç şeklindeki bitkilerin genç, körpe, henüz kartlaşmamış (yapraklı veya yapraksız) sürgünleri de yemek yapımında kullanılır. Bu bakımdan ot yemekleri terimi, otsu yapıdaki bitki kısımlarından yararlanılarak yapılan yemekler için kullanılan genel bir terimdir (Tuzlacı, 2011; 25)”. Giresun yöresinde otsu bitkilerden yapılan yemekler genel olarak “yeşillik” olarak adlandırılır. Yeşilliklerin büyük çoğunlunu ise yabani bitkiler oluşturur.

Beslenme şeklini etkileyen etmenlerden biri sosyoekonomik faktörlerdir. Düşük gelirli ailelerde ucuz besinlerle karın doyurma temel amaçtır. Yüksek gelirli ailelerde ise karın doyurma yanında sağlıklı beslenme, yiyecekte zevk alma, farklı tatları deneme, birlikte vakit geçirme gibi amaçlar da vardır. Giresun yöresinde geçmiş dönemlerde yabani bitkilerin mutfakta yer almasının en önemli nedeninin düşük sosyoekonomik düzeyi olduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde artan sosyoekonomik düzeyin

yabani bitkilere olan ilgiyi azaltmadığı görülmektedir. Günümüzde sağlıklı yaşama verilen önemin artması ve bunun neticesinde doğal ürünlerle beslenmenin yaygınlık kazanması yöre mutfağında yabani bitkilerin daha çok yer almasına neden olmuştur. Yabani bitkilerin doğal ortamlarda kimyasal ilaçlar kullanılmadan yetişmesi, sağlıklı yaşam amacıyla bu bitkilerin önemini artırmaktadır. Ayrıca yöre insanı binlerce yıllık deneyimleri neticesinde bazı yabani bitkilerin bazı hastalıklara iyi geldiği keşfetmiş ve böylece bu bitkiler mutfaklarda daha sık yer almaya başlamıştır.

İnsanın fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanmasının en temel gereği olan beslenme günümüzde gastronomi turizminin yaygınlaşmasıyla beraber kültürel bir olgu halini almıştır. “Gastronomi turizmi, daha önce yaşanmamış bir yiyecek içecek deneyimi yaşamak için seyahat motivasyonu yaratan ve seyahat davranışlarının güdülenmesine önemli ölçüde yardımcı olan turizm şekli olarak tanımlanabilmektedir (Harrington ve Ottenbacher, 2010; 14)”. Gastronomi turizmine verilen önemin artmasıyla Giresun yöresinde bazı restoran ve işletmeler menülerinde yabani bitkilere de yer vermeye başlamış ve böylece yöre mutfağına özgü bu lezzetlerin geniş kitlelerce tanınırlık kazanmasına olanak sağlanmıştır.

Toplayıcı ekonominin bir uzantısı olan yabani bitki toplayıcılığı Giresun yöresinde oldukça canlıdır. “Yiyecek toplayıcı toplulukların en önemli özelliği eşitlikçi olmalarıdır. Aynı zamanda yiyecek toplayıcı topluluklar, tarım toplumlarında statü edinmenin tek kaynağı olan mal biriktirme teşebbüsünden uzaktır (Beşirli, 2010; 161)”. Giresun yöresinde de yabani bitkilerin toplanması, taşınması, saklanması ve pazarlanması aşamalarında rekabetten uzak bir iş birliğinin olduğu görülmektedir. Yörede yetişen yabani bitkilerin bir kısmı yerleşim yerlerine yakın alanlarda bir kısmı ise uzak ormanlık alanlarda yetişmektedir. Yöre insanı uzak mesafedeki yabani bitkileri toplamaya birkaç kişilik gruplar halinde gitmektedir. Toplanan yabani bitkilerin bir kısmı tazeyken tüketilir geri kalanı ise yöreye özgü kurutma, turşu, tuzlama gibi saklama yöntemleriyle kış için hazırlanır. Son yıllarda toplanan yabani bitkilerin birçoğunun yöre pazarlarında satıldığı görülmektedir. Özellikle yöresel ürünlerin satımının daha yoğun olduğu yayla pazarlarında yabani bitkiler daha fazla yer almaktadır.

ĞİRESUN YÖRESİ MUTFAĞINDA YABANİ BİTKİLER

Böğürtlen

Böğürtlen (*rubus fruticosus*), yurdumuzda yabani olarak yetişen yaygın bir bitkidir. “*Rubus canescens* ve *rubus discolor*, Anadolu’da yetişen diğer böğürtlen türleridir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998: 256)”. Böğürtlen “diken çileği”, “karamama”, diken dutu” gibi adlarla da anılır. Böğürtlen meyvesi boyu bir, iki metreyi bulan dikenli otlarda yetişir.

Giresun yöresinde böğürtlen temmuz ve ağustos aylarında, sahil kenarından yaylalara kadar ilin her kesiminde yetişir. Yörede böğürtlen hem çiğ olarak hem de reçel yapılarak tüketilmektedir.

Geçmiş yıllarda yörede “tevek” olarak adlandırılan böğürtlen bitkisinin genç dalları da yöre insanı tarafından yiyecek olarak tüketilmekteydi. Ancak bu, istenilen bir tercihten ziyade ekonomik durumun getirdiği bir zorunluluk olarak nitelendirilmektedir. Bitki günümüzde, meyveleri dışında yöre mutfağında yer almamakta ancak bitkinin genç dalları (tevek) büyükbaş ve küçükbaş hayvan yiyeceği olarak değerlendirilmektedir.

Yörede böğürtlene benzer bir diğer yabani bitki de ahudududur. Yörede “kırmızı böğürtlen” olarak adlandırılan ahududu Latince “*rubus idaeus*” olarak adlandırılmaktadır. Bitkinin yaygın ismi “frambuaz”dır. Ahududu ilin daha yüksek kesimlerinde yetişmektedir. Bitki, tıpkı böğürtlen gibi hem çiğ olarak tüketilmekte hem de reçel ve marmelat yapımında kullanılmaktadır.

Cecik Otu

Giresun yaylalarında nemli ortamlarda kendiliğinden yetişen cecik otu (*heracleum sphondylium*) yörede “güldirik” ve “ezeltere otu” olarak da anılır. Bitkinin yaygın adı “öğrek otu”, “kamsam” ya da “tavşancıl otu” dur. Boyu iki metreye kadar uzayabilen bitkinin geniş yaprakları ve beyaz çiçekleri vardır, sap kısmının içi oyuktur.

Giresun yöresinde cecik otunun sap kısımlarından turşu yapılır. Turşu yapımında bitkinin genç dalları kullanılır. Bu dalların dışı soyulur ve yaklaşık iki santim uzunluğunda doğranır, haşlanır, sarımsak, su ve tuz katılır. Turşu yağda kavrulur ve tüketilir. Bitkinin yaprak kısmından ise cacik yapılır. Cecik otu yörede az bilinen yabani otlardandır. Yöre halkının yaylada tanışıp yöre mutfağına kazandırdığı bitkilerdendir.

Çilek Pancarı

Çilek pancarının (*vaccinium myrtillus*) “kültüre alınmamış türleri Doğu Karadeniz’de, özellikle Trabzon ve Rize illerinde “likaba” olarak adlandırılır. Ayrıca aynı bitkiler Trabzon’da “ligarba”, “lifos”, “lifor” veya “Trabzon üzümü”; Rize’nin Pazar ilçesinde “kaskanaka”, Rize’nin Ardeşen ilçesinde “çera”; Artvin’de “morsivit” veya “mahabak”; Giresun’da “çalı çiçeği”; diğer bölgelerde ise “ayı üzümü”, “çay üzümü” veya “çoban üzümü” olarak bilinmektedir (Ağaoğlu, Gerçekçioğlu, 2013)”.

Doğu Karadeniz’in nemli bölgelerinde yetişen çilek pancarı bitkisinin mavi ve siyah üzümü meyveleri vardır. Giresun ve Ordu’da çalı formundaki bitkide yetişmelerinden dolayı bu meyveler “çalı çiçeği” olarak adlandırılmaktadır. Giresun yöresinde bitkinin meyvelerinden çok yaprakları önem taşımaktadır. “Çilek pancarı” olarak adlandırılan bitkinin yaprakları bahar aylarında, henüz tazeleyen toplanmaktadır. Yörede çilek pancarına kuru fasulye, mısır yarması gibi malzemeler katılarak çorba yapılmaktadır. Toplanan yapraklar ya salamura olarak ya kurutulularak ya da derin dondurucularda kış için de saklanabilmektedir. Yörede çilek pancarının şeker hastalığına iyi geldiği düşünüldüğünden bitkinin özellikle şeker hastaları tarafından çok tüketildiği gözlenmektedir. Bitkinin meyvelerinin tüketimi yörede çok yaygın değildir.

Dağ Çileği

Dağ çileği (*fragaria vesca*) Giresun köylerinde fındık bahçelerinde, orman altlarında ve diğer yeşil alanlarda kendiliğinden yetişmektedir. Büyük çileklere göre epey küçük olan bu çileğe yörede “ham çilek”, “köy çileği” ve “dağ çileği” gibi isimler verilmiştir. Köy çileğinden reçel yapılmaktadır. Mayıs-haziran ayları arasında toplanan dağ çileğine bu aylarda il ve ilçelerin pazarlarında sıkça rastlamak mümkündür.

Ebegümeçi

Ebegümeçi (*malva sylvestris*) iki ya da çok yıllık otsu bitkilerdir. Bazı yörelerde “kazankarası” ya da “ebe gömeçi” olarak adlandırılır. Bahçelerde, boş arazilerde kendiliğinden yetişir.

“Ülkemizde 8 ebegümeçi türü yetişmektedir. Bunlardan en önemlisi büyük ebegümeçi (*m. sylvestris*) türüdür. 20-30 cm arasında boylanabilen bu türün yaprakları yuvarlak biçimli, kenarları dişli, uzun saplı, tüylü, almaşık dizili, 3-7 parçalı ve palmye gibi damarlıdır. Yaz boyu ve sonbahar başlarında açan pembe renkli, eflatuni çizgili çiçekleri yaprakların koltuklarından çıkar. Bitki döktüğü tohumlarıyla çoğalır (Keskin, Külcü ve Yılmaz, 2015: 404)”.

Ebegümeçi Giresun yöresinde çok bilinen bir bitkidir ancak iç kesimlerinde mutfakta daha çok kullanılır. Yörede ebegümeçiden yağ, soğan, biber ve kıyma katılarak yemek yapılır.

Ekşimek Otu (Kuzukulağı)

Ekşimek otu (*rumex acetosa*) diğer yörelerde “ekşilik”, “turşuotu”, “ebemekşisi”, “ekşimlik”, “oğlak kulağı” ve “ekşi kulak” gibi isimlerle de anılmaktadır. Giresun yöresinde, bitki yaygın olarak “kuzukulağı” ve “ekşimek” olarak adlandırılır. Uzun ve ince yapraklara sahip olan bitki yörenin nemli ve gölgelik alanlarında yetişmektedir. Kır yüzeyinde yetişenler küçük boyutlarda olduğundan yöre halkı tarafından çok tercih edilmemektedir. Bitki bahar aylarında toplanıp tüketilmektedir. Genellikle bulgur ve soğan katılarak çorbası yapılan bitkinin çiğ olarak tüketildiği de görülmektedir.

Eşek Turpu

Eşek turpu (*raphanus raphanistrum*) kırlarda, yol kenarlarında, tahıl tarlalarının kenarlarında, bahçelerde kendiliğinden yetişir. Görüntü itibarıyla şalgama benzeyen bu ot farklı yörelerde “turpluk otu”, “geyik turpu”, “eşek turpu”, “yabani turp”, “eşek mancarı”, “kızamık turpu” gibi isimlerle anılmaktadır. Eşek turpunun Giresun yöresinin iç kesimlerinde mutfakta kullanımı daha yaygınken kıyı kesimlerde çok tanınmaz. Bitkinin yapraklarından soğan ve yumurta katılarak mihlama yapılır.

Evelik Otu

Evelik otu (*rumeoc patienta*) kuzukulağı familyasından bir ot türüdür ancak yaprakları kuzukulağına göre daha geniştir. Farklı yörelerde “labada”, “alabada”, “ılıbada”, “ılıbida”, “efelek”, “düvelek” gibi isimlerle anılır.

Evelik otunun yörenin iç kesimlerinde mutfakta kullanımı daha yaygındır. Otun erik, soğan ve sütle karıştırılarak çorbası; soğan, tereyağı süt ve yumurtayla karıştırılarak mihlaması; kıyma ve bulgurla karıştırılarak da sarması yapılır.

Gabalak

Gabalak (*petasites hybridus*) genellikle orman kenarlarında nemli ve rutubetli yerlerde yetişir. Yörede herkes tarafından bilinen bir bitki olsa da yemeklerde kullanımı çok yaygın değildir. Giresun

yöresinde bitkiye “dalaban” da denilir. Yöre dışında “öksürük otu”, “sulandıkotu”, “kusut” “devetabanı”, “kabalak” gibi isimlerle anılır.

Giresun yöresinde gabalak otunun saplarından turşu, kızartma, kavurma yapılırken yapraklarından da sarma yapılır. Bitki yemeklerde kullanılırken sap kısımlarının kabuğu soyulur. Turşusu daha sonra kızartma ya da kavurma olarak tüketilir, kızartması mısır unuyla karıştırılarak yapılırken kavurması pırasa ya da soğanla yapılmaktadır.

Galdirik

Galdirik otu (*borago officinalis*) diğer yörelerde “kaldırık”, “kaldırayak”, “hodan”, “ıspıt” gibi isimlerle anılmaktadır, bitkinin yaygın adı “hodan” dır. “Galdirik, çok yıllık ve otsu olup seyrek, geriye dönük, dik tüylü, rizomlu gövdeye sahiptir. Kayın ormanları, nehir kenarları, nemli derin ve dar vadilerde 50-400 rakımlarda yetişmektedir (Serin, 2008)”.

Bahar mevsiminin gelmesiyle beraber yöre kadınları tarafından toplanan galdirikten çeşitli yemekler yapılır. Yörede en bilinen galdirik yemekleri; galdirik kızartması, galdirik kavurması ve galdirik turşusudur. Galdirik kızartması yörede yapılan çoğu bitki kızartmalarında olduğu gibi mısır unuyla karıştırılarak yapılır, kavurma ise soğan ya da pırasayla yapılmaktadır. Turşusu sonradan kızartma ya da kavurma olarak tüketilebilmektedir. Çok yaygın olmamakla beraber yörede galdiriğin yapraklarından sarma yapıldığı da görülmektedir.

Gelin Parmağı

Gelin parmağı (*silene vulgaris*) “diğer yörelerde “bıdırdak”, “gıvışgan otu”, “cığıştak”, “gıvırışık”, “ecibücü”, “ibişgıbiş”, “kıvrışık”, “kıvışgan”, “kıvışık”, “kıvışkan”, “kışvıyık”, “kırşayık”, “tavukyastığı” gibi isimlerle anılır (Halıcı, 2016: 136)”.

Gelin parmağı tarlalarda, yamaçlarda kendiliğinden yetişen çok yıllık yabani bir ottur. Bahar aylarında toplanan bitkinin bulgur ve soğanla karıştırılarak kavurması yapılır. Gelin parmağının yörenin iç kesimlerinde mutfakta kullanımı daha yaygındır.

Guvan Gözü Otu

Giresun yöresinde “guvan gözü otu” (*melisa officinalis*) olarak anılan bu otun yaygın ismi “oğul otu” dur. Farklı yörelerde “melisa”, “kovan otu”, “limon nanesi”, “kuvan otu”, “tatramba” gibi isimlerle de anılmaktadır. Çok yıllık otsu bir bitki olan guvan gözü otunun yaprakları limon gibi kokmakta çiçekleri de beyaz renkte açmaktadır.

Giresun yöresinde eski dönemlerde arılar oğul vereceği zaman arı kovanının yanına boş kovan koyulur ve kovandan çıkan oğulların boş kovana yerleşmesi için kovana oğul otu sürülürdü. Bitkinin isminin buradan geldiği düşünülmektedir.

Giresun yöresinde guvan gözü otu yemeklerde ana malzeme olarak kullanılmaz, tat vermesi için diğer bitkilerden yapılan diblelerin¹ içine katılmaktadır.

Gücükdene

Gücükdene bitkisinin (*polygonum bistorta*) yaygın adı “kurtpençesi” dir. Kimi yörelerde “cadı boynuzu”, “yılankökü” de denmektedir. Yörenin yaylalarında, yaz mevsimi başlarında, sulak yerlerde ve genellikle çalılıkların altında yetişen bitkinin mor çiçekleri vardır.

Giresun yöresinde bu bitkinin piriç, soğan, mısır unu gibi malzemelerle karıştırılarak yemeği yapılır. Yemeğe yörede “gücükdene çorbası” denilir. Gücükdene kış mevsiminde de tüketilmek üzere kurutulularak saklanır.

Hoşguran

Hoşguran (*amaranthus retroflexus*), mısır tarlalarında, nemli bölgelerde kendiliğinden yetişen bir yıllık otsu bir bitkidir. Tohumlarından tekrar çıkar. Yaygın olarak “horozibiği” olarak adlandırılan bitkinin yaprakları taze olarak tüketilir.

Yörede hoşguran otundan çorba, kavurma ve dible yapılır, ayrıca tat vermesi için hoşguran diğer bitkilerden yapılan yemeklere ilave olarak da kullanılır. Hoşguran çorbası bulgur, yağ, soğan katılarak yapılırken kavurması diğer bitkilerden yapılan kavurmalar gibi soğan ya da pırasa ile yapılmaktadır. Bitkinin diblesine ise bulgur, soğan ve yine yörede yetişen yabani bitkilerden sirkenek katılır.

Karaağaç Kabuğu

“Ülkemizde karaağacın dağ karaağacı (*ulmus glabra*), ova karaağacı (*ulmus minor*) ve hercai karaağaç (*ulmus leavis*) olmak üzere üç türü vardır. (Akın, Gökdemir, 2013: 1)”. “Karadeniz bölgesinde

¹ Diple Giresun yöresinde fasulye, karalahana, mendek gibi bitkilerden yapılan, içine bulgur, soğan vb. katılan yemeklere verilen genel addır.

en çok görülen karaağaç türü dağ karaağacıdır. Diğer orman ağaçlarıyla karışık olarak yetişmektedir (Terzioğlu, Bilgili ve Karaköse, 2012: 16)".

Karaağaç kabuğu günümüzde Giresun yöresinde yiyecek olarak tüketilen bitkilerden biri değildir ancak daha önceki yıllarda karaağaç kabuğu, kabak çekirdeği ve yörede "kesmük" denilen mısır koçanı ile birlikte kurutulur, değirmende öğütülür ve bu üçünün karışımından ekmek yapılırdı. Yöre insanı geçmiş dönemlerde "açlık" ve "fakirlik" gibi sebeplerle karaağaç kabuğundan ekmek yapıp yediklerini belirtmektedir. Yine eski yıllarda yöre insanı tarafından "has yaprak" olarak adlandırılan karaağaç yaprakları evlerde, kazanlarda kaynatılır; süt yapması için büyükbaş hayvanlara yedirilirdi.

Kekik

Kekiğin (*thymus serpyllum*) Giresun yaylalarında iki çeşidi yetişmektedir. Bunlardan ilki yörede "has kekük" veya "dağ keküğü" olarak adlandırılan kekiktir. Has kekük yaylalarda, güneş gören kayalık alanlarda yetişmektedir. Bu kekik yerden yükselmeyen, boyu birkaç santimi geçmeyen mor çiçekli, küçük yapraklı, hoş kokulu bir bitkidir. "Ham kekük" olarak adlandırılan diğer kekik ise yine yaylalarda ancak güneş görmeyen çalı diplerinde yetişmektedir. Bu kekik diğer kekiğe çok benzemekle beraber boyu daha uzundur. "Ham kekük" yöre insanı tarafından tadının biraz acı olması dolayısıyla çok tercih edilmemektedir.

Kekik, Giresun yaylalarında kadınlar tarafından toplanıp kurutulmakta ve kış için saklanmaktadır. Yörede kekikten çay yapılmakta, özellikle kışları, grip ve nezle gibi hastalıklarda hastaya kekik çayı içirilmektedir. Kekik, il ve ilçe pazarlarında en çok rastlanan yabani bitkilerden biridir.

Kiriş Otu

"Çiriş otu (*asphodelus aestivus*) 50-150 cm boyunda, dar, uzun yapraklı nisan-mayıs aylarında çiçeklenen, bezelye şekilli yeşil meyvelere sahip, bütün yıl boyunca yeşil bir bitkidir. Özellikle kuru, besince fakir, kumlu, kültüre edilmeyen topraklarda yetişir (Badayman, Dinçel ve Alçay, 2018: 52)". Görüntü itibarıyla pırasaya benzemektedir. Bitkinin yaygın adı "çiriş otu"dur. Farklı yörelerde "gülük", "gulik" "dağ pırasası", "sarı çiriş" gibi isimlerle anılır.

Kiriş otu, Giresun'un iç kesimlerinde tüketilen yabani bitkilerdendir. Bahar aylarında, karların erimesiyle, yaylalarda kır yüzeyinde yetişmektedir. Bitkinin soğan, un, süt ve yumurta ile karıştırılarak mihlaması yapılırken, soğan, bulgur ve süt katılarak da çorbası yapılmaktadır.

Kuşburnu

Kuşburnu (*rosa canina*) "1,5-3,5 m yüksekliğinde, çoğunlukla dalları geriye kıvrık, bazen tırmanıcı bazen dik çalı olan ve değişik şekilleri bulunan bir türdür. Çiçeklenme zamanı mayıs-haziran ve temmuz aylarıdır. Bitki 30-2500 m rakımları arasında orman açıklıklarında ve kayalık yamaçlarda yaygın olarak yetişir (Öz, Baltacı ve Deniz, 2018: 285)". Kuşburnu diğer yörelerde "yabangülü", "şillan", "deligül", "gülburnu", "gülelması" gibi isimlerle anılmaktadır.

Bitkinin yaklaşık olarak kiraz büyüklüğünde olan sert ve kırmızı meyveleri yaz aylarında toplanır ve kurutulur. Bu meyveler yörede çay ve marmelat yapımında kullanılır. Yörede kuşburnu çayı özellikle prostat ve şeker hastaları tarafından tedavi amacıyla içilmektedir. Kuşburnu kurutulmuş olarak yörenin pazarlarında satılmaktadır.

Madımak Otu

Madımak otu (*polygonum cognatum*) ilkbaharda, kırlarda, çayır ve yol kenarlarında kendiliğinden yetişmektedir. Farklı yörelerde "badıma", "kuşekmeği", "çoban ekmeği", "sögüt otu", "madımalak", "keçimemesi" gibi adlarla anılır.

Bitki daha çok yüksek kesimlerde yetiştiğinden yörenin iç kesimlerinde mutfakta kullanımı daha yaygındır. Otun kemikli et, soğan ve süt katılarak çorbası yapılır. Yağ, soğan, kıyma ve bulgur ile de yemeği yapılır.

Mantar Çeşitleri

Giresun yöresinde birçok mantar çeşidi yetişmektedir. Bunlardan en bilinenleri fındık bahçelerinde yetişen fındık mantarı (*Lactarius glyciosmus*); geniş yapraklı ormanlarda yetişen ağaç mantarı (*Laetiporus sulphureus*), geyik mantarı (*Lactifluus volemus*), acı mantar (*Lactifluus piperatus*); iğne yapraklı ormanlarda yetişen kanlıca mantarı (*Lactarius Salmonicolor*), ayı mantarı (*Boletus Edulis*) tavuk mantarı (*Cantharellus cibarius*), beyaz post mantarı (*Hydnum repandum*), karakulak mantarı (*Sarcodon imbricatus*), gelin parmağı (*Ramaria botrytis*), kıtırık mantar (*Russula delica*); yaylalarda ve çayırlarda yetişen çayır mantarı (evelek) (*Pleurotus Ostreatus*), içi kızıl (*Agaricus arvensis*), cücül mantarı (*Marasmius oreades*) vb. dir.

Yörede bu mantar çeşitlerinin kavurması, kızartması ve diblesi yapılmaktadır. Mantarlar tuzlanarak ya da kurutularak kış için saklanmaktadır.

Giresun yöresinde köylerde ve yaylalarda toplanan mantarlar il ve ilçe pazarlarında satılarak yöre insanına önemli ekonomik kazanç sağlamaktadır.

Mendek

Mendek (*aegopodium podagraria*) Giresun yöresinde, tarlalarda ve bahçelerde kendiliğinden yetişen yabancı bir ot türüdür. Bazı yörelerde “keçi ayağı” diye de bilinmektedir. Hafif tüylü yaprakları olan bitki, bahar ve yaz aylarında tüketilmektedir. Bitkinin taze yaprakları toplanır ve yemeklerde kullanılır. Yörede mendek otundan çorba ve dible yapılmaktadır. Mendek çorbası bulgur, soğan ya da pırasa katılarak yapılmaktadır. Diblesi ise yörede yapılan diğer dible türleri gibi bulgur, soğan ve yağ katılarak yapılır. Arzu edilirse mendek diblesine sirkenek, guvan gözü otu ve patates bitkisi yaprağı da katılmaktadır.

Merolcan

Merolcan (*smilax excelsal*) diğer yörelerde “dikenucu”, “mamula”, “özdiken”, “çıtırgı”, “diken özü”, “gıcirdiken”, “melocan”, “mervcan”, “sıraca”, “yabansaparnası”, “kırçan”, “izmilanga”, “özlemekfilizi”, “müzlümek”, “müzdelek” gibi adlarla anılır. Farklı yörelerde birçok farklı adla anılması bitkinin tanınırlığını göstermektedir.

Merolcan dikenli bir bitki olup, her yıl bahar aylarında bitkinin yeni çıkan taze dalları toplanarak yemeklerde kullanılır. Giresun yöresinde merolcan bitkisinden yapılan en yaygın yemek merolcan kavurmasıdır. Merolcan kavurması soğan, sarımsak ve yumurta katılarak yapılır. Çok yaygın olmamakla beraber merolcan yörede börek yapımında da kullanılmaktadır.

Köylerde kadınlar tarafından toplanan merolcan bitkisi ilçe pazarlarında satışa sunulmaktadır. Bitki, bahar aylarında yöre pazarlarında en sık rastlanılan yabancı bitkilerdendir.

Nivik Otu

Nivik otunun (*arum maculatum*) yaygın adı “tırşik” tir. Anadolu’da “livik”, “yılan yastığı”, “yılan dili”, “tırşik”, “buzağı otu”, “dana ayağı”, “fil kulağı”, “gavur pancarı”, “nevik”, “nivik”, “yılan otu”, “yılan dili” gibi isimlerle de anılır. İlkbaharda tarlaların kenarlarında, dikenlerin aralarında olur, tazeyken toplanır.

Nivik otu Giresun’un kıyı kesimlerinde çok fazla bilinmez, iç kesimlerinde ise mutfakta farklı şekillerde kullanılır. Yörede, nivik otundan ekşi erik ve buğday katılarak çorba; soğan, un ve süt katılarak yağlaş² yapılır veya otun ıspanak yemeği gibi yemekleri yapılır. Nivik otu kurutulup kış için saklanır.

Oymaca

Oymaca bitkisinin (*capsella bursa-pastoris*) yaygın adı “çobançantası” dır. Küçük, beyaz çiçekli 15-25 cm boyunda bir bitki olan oymaca Giresun yöresinde, yol kenarlarında, tarlalarda ve çoğunlukla yaylalarda koyun ağılı kenarlarında kendiliğinden yetişen yabancı bir bitkidir. Bitki farklı yörelerde “kuşkuş otu”, “çingiraklı ot”, “medik” gibi isimlerle anılmaktadır.

Giresun yöresinde oymaca otundan pırasa, bulgur, tereyağı ve mısır unuyla karıştırılarak çorba; mendek ve pancar gibi diğer sebzelerle karıştırılarak da dible yapılmaktadır.

Pinçon

Pinçon (*aruncus dioicus*) bahar aylarında, nemli ortamlarda yetişen, gövdesi kahverengi, yaprakları ince bir yıllık otsu bitkilerdendir. Yaygın ismi “gelin püskülü” olan bitki Giresun yöresinde de çok az bilinmektedir. Yörenin Bulancak ilçesinde sadece birkaç köyde bilinmekte ve mutfakta kullanılmaktadır. Bitki yörede “pinçon” ya da “minçon” ismiyle anılır. Bitki bahar aylarında gençken toplanır ve haşlanıp soğan ya da pırasayla beraber kavurması yapılır.

Sakarca

Sakarca (*ornithogalum umbellatum*) kış aylarında yetişen, beyaz çiçekli, çok yıllık, otsu bir bitkidir. Diğer yörelerde “kuzguncuk soğanı”, “tükürük otu”, “akbaldır”, “köpeksoğanı”, “karga soğanı” “sütlücen” gibi isimlerle anılan bitkinin yaygın ismi “akyıldız” dır.

Yörenin kıyı kesiminde yetişen bitki, fındık bahçelerinde daha yoğun bulunmaktadır. Yörede sakarca bitkisinin soğan, mısır unu ve yumurtayla karıştırılarak yapılan kızartması yaygındır. Bitkinin bilinirliği yörede son yıllarda artış göstermiştir.

² Yağlaş Giresun yöresinde mısır unu ve nişasta gibi malzemenin su ya da sütle karıştırılarak pişirilmesi sonucu elde edilen muhallebi kıvamındaki yemeklere verilen genel addır.

Yörede sakarca bitkisinden halk hekimliğinde de faydalanılmaktadır. Bitkinin köklerindeki soğanlar, çıbanın olgunlaşıp geçmesini hızlandırmak için çıbanlı bölgenin üzerine sarılır ve bir gece bekletilir.

Sırgan

“Isırgan (*urtica dioica*) ılıman bölgelerde, duvar dipleri ve harabeliklerde çok sık rastlanan 50-60 cm boyunda dioik bir bitkidir. Çok yıllık olan ısırgan, yakıcı tüyleri nedeniyle herkesçe tanınır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998: 211)”. Giresun yöresinde bitkiye yaygın olarak “sırgan” denilir.

Giresun yöresinde, ısırgan otu tanınırlığı en fazla olan yabani bitkilerden biridir. Yörenin her kesiminde ısırgan yetişmektedir. Baharın gelmesiyle beraber ısırganlar topraktan çıkar ve yöre halkı çıkan bu taze ısırganları toplar. Yörede ısırgan otunun çorbası ve yağlaşması yapılmaktadır. Isırgan çorbası tıpkı yörede yapılan diğer bitki çorbaları gibi bulgur, pırasa ve yağ katılarak yapılır. Yağlaşmada ise süt, mısır unu ve yağ kullanılır.

Sirkenek

Sirkenek (*chenopodium album*), diğer yörelerde “ak pazı”, “yalancı ıspanak”, “yabani ıspanak”, “sirken otu” “hoşveren” ya da “tel pancarı” gibi isimlerle anılır.

Sirkenek, tarlalarda kendiliğinden yetişen bir bitkidir. Giresun yöresinde, özellikle dible gibi yemeklere lezzet vermesi için sirkenek otu katılır. Sirkenek otunun bulgur, pirinç, soğan ve yumurta katılarak kavurması yapılır. Bunun dışında bitki, ıspanağın kullanıldığı tüm yemeklerde ıspanağın yerine kullanılmaktadır.

Yarpuz

“Yarpuz (*mentha pulegium*), otsu, çok yıllık, dik ya da sürünücü gövdeye sahip olan bir bitkidir ve yetiştiği yörelerde “pülüskün”, “narpuz”, “yabani nane”, “filiskin” gibi adlarla da bilinir. Nemli ve sulak toprakları seven yarpuz sulak alanlarda sık rastlanmaktadır. Bitkinin yaprakları bitki çiçek açmadan önce toplanır ve gölgede kurutulur. Yaprakları ezildiği zaman güçlü, aromatik, mentole benzer bir koku yayar (Özdaş, 2021: 1)”.

Yarpuz otu Giresun’un kıyı kesimlerinde mutfakta pek kullanılmaz, iç kesimlerinde ise yemeklerde nane yerine kullanılır. Bitki kurutulduktan sonra yıl boyunca tüketilmektedir.

Yavşu

Yavşu (*stellaria media*), Giresun yöresinde özellikle mısır tarlaları olmak üzere yol kenarlarında, fındık bahçelerinde kendiliğinden yetişen, boyu 5-25 cm’ye kadar uzayabilen bir yıllık otsu bitkilerdendir. Diğer yörelerde “kuşotu”, “serçe dili”, serçe otu”, “tavuk otu” gibi adlarla anılır. Bitki ilkbahar aylarında küçük, beyaz mavi karışımı çiçekler açmaya başlar. Yörede yavşu yemeklerde ana malzeme olarak kullanılmaz; bitkinin patates yaprağı, kuan gözü otu, hoşguran ve sirkenekle karıştırılıp diblesi yapılmaktadır. Yörede yavşu otu hayvan yiyeceği olarak da kullanılır.

Yavşunun bir çeşidine yörede “ölmez yavşu” denilir. Bu bitki zehirli ve aynı zamanda dirençli bir bitkidir. Bu sebeplerle ölmez yavşu yöre insanı tarafından pek sevilmez. Yöre insanı tarlalarını bu bitkiden kurtarmak için birtakım yöntemler geliştirmişlerdir. Bunlardan en yaygın olanı şudur: Bitki en ufak bir parçası ışık görmeyecek şekilde toprağa gömülür. Böylece bitki tekrar çoğalamaz. Diğer bir yaygın yöntem de şudur: Tarlanın dört köşesinden ve ortasından ölmez yavşu otu birer parça toplanır ve tarlanın sınırından dışarı atılır. Bu işlemler sırasında birtakım dualar okunur. Böylece tarla ölmez yavşu otundan arındırılmış olur.

Yemlik

Yemlik otu (*tragopogon reticulatus*) ilkbaharda dağlarda, çayırlarda yetişen; sarıçiçekli, çok yıllık otsu bir bitkidir. Diğer yörelerde “padişah otu”, “otların padişahı” gibi adlarla anılır.

Bitki nisan ayında, henüz tazeyken toplanır hem salatası yapılarak hem de yemeği yapılarak tüketilir. Salatası ya sade olarak ya da domates, salatalık gibi malzemelerle karıştırılarak yapılır. Bitki Giresun’un iç kesimlerinde yetişir ve buralarda tüketilir. Yörenin kıyı kesimlerinde pek bilinmez.

SONUÇ

Coğrafya ve iklimsel özellikler mutfak kültürüne şekil veren en önemli etkenlerdendir. Giresun yöresinin her mevsim yağış alması, denize kıyısının bulunması ve iç kesimler ile kıyı kesimleri arasındaki belirgin coğrafi ve iklimsel farklılıkları yörenin bitki çeşitliliğini ve dolayısıyla da mutfak kültürünü etkilemiştir.

Giresun yöresi mutfağındaki çeşitliliğin önemli bir kısmını yabani bitkiler oluşturmaktadır. Yörede mevsimi geldiğinde toplanan yabani bitkiler, mevsiminde tüketildiği gibi yıl boyunca da

tüketilebilmektedir. Bilindiği gibi “Orta Asya’dan bu yana, Türk Mutfağında besinlerin uzun süre saklanabilmesi ve dayanıklılığını koruyabilmesi için bazı muhafaza yöntemleri kullanılmaktadır. Göçebe bir yaşam tarzı benimseyen Türkler gerek taşıma kolaylığı gerekse bozulmadan uzun süre saklanabilmesi açısından kurutma tekniğini yaygın olarak kullanmışlardır (Alçay vd., 2015: 85)”. Giresun yöresinde de, zamanında tüketilmeyen yabancı bitkilerin bir kısmının kurutma, tuzlama, turşu yapımı gibi geleneksel uzun süreli saklama yöntemleriyle saklandığı ve böylelikle mevsimi dışında da tüketildiği görülmektedir. Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle beraber saklama yöntemlerine derin dondurucularda saklama yöntemi de eklenmiştir.

Giresun yöresinin derin vadilerle yarılmış olması iletişim ve ulaşımı engellemiş bu durum da ilin kendi içinde farklı kültürel özellikler göstermesine neden olmuştur. Yapılan incelemede bazı yabancı bitki çeşitlerinin Giresun yöresinin tamamında yaygın bir şekilde bilindiği görülmekteyken, bazılarının ise bilinirliğinin birkaç köyle sınırlı kaldığı görülmektedir. Özellikle iç kesimler ile kıyı kesimler arasında mutfakta kullanılan yabancı bitkiler farklılık göstermektedir. Örneğin sakarca, merolcan, pinçon gibi bitkiler kıyı kesimlerde, madımak, evelik, yemlik, kiriş otu gibi yabancı bitkiler de iç kesimlerin mutfağında daha çok kullanılmaktadır. Ayrıca ilin farklı kesimlerinde bazı yabancı bitkilere verilen isimlendirmeler de değişiklik göstermektedir. Örneğin cecik otuna ilin bazı kesimlerinde ezeltereotu; gabalak otuna dalaban, çilek pancarına ise çalı çileği denilmektedir. Günümüzde iletişim ve ulaşım ağlarının artması il içinde kültürel etkileşimi artırmış böylece önceleri ilin sadece bir kısmında tanınan yabancı bitkiler ilin genelinde mutfaklarda yer almaya başlamıştır. Ayrıca kültürel etkileşimle beraber yabancı bitkilerden yapılan yemekler de çeşitlilik kazanmıştır.

Giresun yöresinde yabancı bitkilerden yapılan yemeklerin başında sırasıyla çorbalar, dibleler, turşular, kavurmalar, kızartmalar, reçeller, çaylar vb. gelmektedir. “Karadeniz bölgesinde kıyı şeridi ile dağların diğer tarafında kalan karasal coğrafya mutfağı farklılık gösterir (Sarı, 2017: 3)”. Bu durum Giresun yöresi için de geçerlidir. Yöre mutfağında yerini alan yabancı bitkilerle yapılan yemeklere kıyı kesimlerde Doğu Karadeniz kıyı kesiminde olduğu gibi genellikle mısır unu, fasulye, pırasa, tereyağı gibi malzemeler katıldığı görülmektedir. İç kesimlerde ise Orta Anadolu mutfağında olduğu gibi et, kıyama, buğday vb. malzemeler katılmaktadır. Yabancı bitkilerden yapılan dible, turşu, kavurma, kızartma gibi yiyecekler yörede genelinde üç öğün sofralarda yerini almaktadır.

Dört mevsim yağış alan Giresun yöresinde her mevsim farklı yabancı bitkilere ulaşmak mümkündür, özellikle bahar aylarında doğa yabancı bitkileri sunma konusunda oldukça cömert davranır. Yapılan araştırmada Giresun yöresinde yabancı bitkilerin genellikle kadınlar tarafından toplandığı görülmektedir. Çilek pancarı, pinçon, galdirik gibi yerleşim yerlerinden uzakta, orman içlerinde yetişen bitkileri toplamaya gruplar hâlinde gidilmektedir. Toplanan yabancı bitkilerin bir kısmı yöre pazarlarında ya tazeyken ya kurutulularak ya da turşusu yapılarak satılmaktadır. Son yıllarda yöre insanı yabancı bitki satışından önemli ekonomik kazanç elde etmekte, özellikle mantarlar bu konuda ciddi rol oynamaktadır.

“Yemek kültürü, toplumun içinde bulunduğu dönemin ekonomik ve kültürel yapısındaki değişimlerden etkilenmekte ve bu değişimler mutfağın/yemeğin biçimlenmesine dolaylı veya dolaysız olarak etki etmektedir (Gürhan, 2017: 562)”. Geçmişten günümüze Giresun yöresi mutfağındaki yabancı bitkilerin varlığına baktığımızda birtakım değişiklikler olduğu görülmektedir. Yöre insanının tabiriyle geçmiş dönemlerde “fakirlik”, “açlık” gibi birtakım mecburiyetlerle tüketilen “karaağaç kabuğu”, “tevek” gibi yöre mutfağında yer alan yiyeceklerin ekonomik gelişmeyle beraber uzun yıllardır mutfaklarda yer almadığı görülmektedir. Günümüzde yabancı bitkilerin yöre mutfağında yer almasının esas nedeninin yöre insanının gönüllü tercihi olduğu görülmektedir. Bunun dışında günümüzde doğaya özlem, sağlıklı beslenme isteği, gastronomi turizminde yabancı otlara verilen önemin artması gibi etkenler, yabancı bitkilere olan ilginin artmasını sağlamıştır. Ayrıca yörenin genelinde, bu çalışmada bahsedilmeyen yayla çiçeği ve papatya gibi bazı yabancı bitkilerin beslenme amacı dışında sadece sağlık amacıyla tüketildiği görülmektedir.

Yabancı bitki çeşitliliğinin oldukça fazla olduğu Giresun yöresi mutfağı ile ilgili yapılacak bir takım tanıtım çalışmaları, yöre mutfağının yöre dışında da bilinmesi açısından gereklilik arz etmektedir. Yöre mutfağında kullanılan yabancı bitkilere olan ilgiyi artırmak için bu bitkilerin sağlık açısından faydalarının bilimsel yöntemlerle araştırılması, yörede yabancı bitkilerle ilgili festivallerin düzenlenmesi ve yöredeki restoranların menülerinde yabancı bitkilere daha fazla yer vermesi vb. faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Y. S. ve Gerçekçiöğlü, R. (2013). *Üzümsü Meyveler*. Ankara: Tomurcukbağ Ltd. Şti. Eğitim Yayınları.
- Akın, A. ve Gökdemir, Ş. (2013). *Ova Karaağacı (Ulmus Minor Mill.)'nin İn-Vitro Tomurcuk Kültürü Tekniği ile Çoğaltımı*. Ankara: Orman Genel Müdürlüğü İç Anadolu Ormancılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları.
- Akın, G.; Özkoçak, V. ve Gültekin, T. (2015). Geçmişten Günümüze Geleneksel Anadolu Mutfak Kültürünün Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 0(30), 33-52.
- Alçay, A. Ü.; Yalçın, S.; Bostan, K. ve Dinçel, E. (2015). Orta Asya'dan Anadolu'ya Kurutulmuş Gıdalar. *ABMYO Dergisi*, 0(40), 83-93.
- Alparğu, M. (2008). "12. Yüzyıla Kadar İç Asya'da Türk Mutfak Kültürü" *Türk Mutfağı*. (Ed. Bilgin, A. ve Samancı, Ö.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Badayman, M.; Dinçel, E. ve Alçay, A. (2018). Çiriş Otu ve Türk Mutfağında Kullanımı. *Aydın Gastronomy*, 2(1), 51-55.
- Baysal, A. (1987). Türk Mutfağının Beslenme ve Sağlık Yönünden Değerlendirilmesi. *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongre Bildirileri* İçinde (s. 89-103). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Beşirli, H. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik. *Millî Folklor*, 22(87), 159-169.
- Bulut, S. (2018a). Eski Uygur Türkçesinde Türkçe Bitki Adlandırmaları -1: Yiyecek-İçecek Olarak Kullanılan Bitkiler. *TÜRÜK-Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 562-588.
- Bulut, S. (2018b). Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Fındık. *Mavi Atlas*, 6(1), 205-232.
- Erinç, S. (1945). Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde Landsoft Şeritleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 7(8), 125-159.
- Ersoy, R. (2004). Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler. *Millî Folklor*, 61(5), 102-110.
- Gürhan, N. (2017). Toplumsal Değişme ve Yemek Kültürü Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme: Mardin Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 561-570.
- Gürsoy, D. (1995). *Yemek ve Yemekçiliğin Evrimi*. İstanbul: Sofra Yayınları.
- Gürsoy, D. (2004). *Tarihin Süzgecinde Mutfak Kültürümüz*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Halıcı, G. (2016). *Uygulamalı Halk Bilimi ve Etnobotanik Bağlamında Kastamonu Bitkileri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ali Yakıcı), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harrington, R. J. ve Ottenbacher, M. C. (2010). Culinary Tourism-A Case Study of the Gastronomic Capital. *Journal of Culinary Science & Technology*, 0(8), 14-32.
- Keskin, F.; Cihanalp, C.; Külcü, R. ve Yılmaz, D. (2015). Ebegümeçi Bitkisinin Bazı Fiziko Mekanik Özelliklerinin Belirlenmesi. *29.Ulusal Tarımsal Mekanizasyon ve Enerji Kongresi Bildiriler Kitabı* İçinde (s. 403-407). Diyarbakır: A Grafik Basım ve Reklamcılık Hizmetleri Yayınları.
- Öcal, S. (1985). Eski Türklerde Yiyecekler. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi Fındıkoğlu Armağanı*, 0(35), 161-213.
- Öz, M.; Baltacı, C. ve Deniz, İ. (2018). Gümüşhane Yöresi Kuşburnu (*RosaCanina L.*) ve Siyah Kuşburnu (*RosaPimpinellifolia L.*) Meyvelerinin C Vitamini ve Şeker Analizleri. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 8(2), 284-292.
- Özdaş, M. (?). *Güneydoğu Anadolu'nun Mis Kokulu Otu: Yarpuz*, <https://www.bilgiustam.com/gneydogu-anadolunun-mis-kokulu-otu-yarpuz/> adresinden 14.11.2021 tarihinde erişildi.
- Sarı, İ. (2017). *Karadeniz Bölgesi Yemek Tarifleri*. Antalya: Net Medya Yayınları.
- Serin, Y. (2008). *Türkiye'nin Çayır ve Mera Bitkileri*. Ankara: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müd. Yayınları.
- Sinor, D. (2002). *Erken İç Asya Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, K.; Bağcı, H. R.; Özlü, T. ve Usta, S. (2017). Bulancak'ta (Giresun) Coğrafi Özelliklerin Yemek Kültürüne Etkileri. *Studies of The Ottoman Domain*, 7(13), 248-265.
- Şenel, A. (1982). *İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- Tanker, N.; Koyuncu, M. ve Coşkun, M. (1998). *Farmasötik Botanik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları.
- Terzioğlu, S.; Bilgili, E. ve Karaköse, M. (2012). *Türkiye Ormanları*. Ankara: T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Tuzlacı, E. (2011). *Türkiye'nin Yabani Besin Bitkileri ve Ot Yemekleri*. İstanbul: Melisa Matbaacılık.
- Türkan, H. K. ve Çiloğlu, Z. (2020). Geleneksel Bağlamda Gaziantep Ceritobası Köylerinde Kış Hazırlıkları. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 13(80), 153-168.
- Ünsal, V. (2006). Doğu Karadeniz'in Tarihi Coğrafyası. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 129-144.
-

EKLER
Fotoğraflar

Bögürtlen

Ahududu

Cecik Otu

Çilek Pancarı

Dağ Çileği

Ebe Gümece

Ekşimek Otu

Eşek Turpu

Evelik Otu

Gabalak

Galdirik

Gelin Parmağı Otu

Guvan Gözü Otu

Güçükdene

Hoşkuran

Karaağaç

Kekik

Kiriş Otu

Kuşburnu

Madımak Otu

Mendek

Merolcan

Nivik Otu

Oymaca

Sakarca

Sırgan

Pinçon

Sirkenek

Yarpuz

Yavşu

Yemlik

Fındık Mantarı

İçi Kızıl Mantarı

Karakulak Mantarı

Acı Mantar

Kan Mantarı

Geyik Mantarı

Gelin Parmağı Mantarı

Tavuk Mantarı

Ayı Mantarı

Ağaç Mantarı

Beyaz Post Mantarı

Cücül Mantarı

Yörede Yetişen Yenilebilir Mantar Çeşitlerinden Bazıları

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 145-154, Winter 2021

Mevlevi Yusuf Sineçak'ın Hurufilik Remizleriyle Örölü Bir Gazelinin Şerhi*

A Commentary on The Mevlevi Yusuf Sinecak's Poem About Hurufism Turkey

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1024651>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
16.11.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
20.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Arş. Gör. Murat Aslan
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü,
murataslan@yyu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-8376-3780>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

XIV. yüzyılın sonlarında İran ve Azerbaycan muhitinde teşekkül eden Hurufilik, kurucusu Fazlullah Esterabadi'nin Timurular tarafından Alıncak Kalesi'nde idam edilmesinden sonra tarikatlaşma sürecini tamamlayamamış ancak kısa zamanda Hindistan'a, Suriye'ye, Anadolu'ya ve Balkanlara yayılmıştır. Hindistan'da Noktavilik tarikatına evrilen Hurufilik, Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik tarikatı ile birleşerek varlığını sürdürmüştür. Bunun dışında Gülşenilik ve Mevlevilik gibi tarikatlar ve bu tarikatların müritleri arasında da etkili olmuştur. Böylece inancı, düşüncesi ya da İslam'a yaklaşımı ne olursa olsun pek çok insan üzerinde etkisini göstermiştir.

XVI. yüzyıl divan şairlerinden Yusuf Sineçak Hurufilikten etkilenen Mevlevi şairlerden biridir. Önce Mısır'da İbrahim Gülşeni'ye bağlanan Yusuf Sineçak, Anadolu'ya döndükten sonra Mevleviliğe girmiştir. Ünlü *Cezire-i Mesnevi*'si dışında bazı gazeller de yazmış ancak bunlardan bir divan oluşturamamıştır. Yusuf Sineçak'ın gazellerinde Mevleviliğin dışında Hurufilik etkileri de görülmektedir. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'de Yusuf Sineçak'tan örnek olarak verilen metinlerden biri özellikle Hurufiliğe dair derin anlamlar içermesi dolayısıyla dikkat çekmektedir.

Bu çalışma, Yusuf Sineçak'ın *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'de geçen Hurufilik ile ilgili şiiri üzerine bir şerh denemesi olup divan şiirinde Mevlevilik ve Hurufilik münasebetlerine dair mütevazı bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle Hurufiliğin tarikat yapılanmasından felsefi-mistik bir sistem olmaya doğru evrilmesine değinilecek, Mevlevilik ve Hurufilik münasebetlerinden kısaca bahsedilecek, ardından şairin hayat hikâyesi anlatılıp ilgili şiirin şerhine geçilecektir. Beş beyitlik bu gazelde ilk üç beyit Hurufilik ile ilgiliyken diğer iki beyitte Hurufiliğe dair herhangi bir kelime, kavram ya da işaret bulunmamaktadır. Şerh çalışmamızda ağırlık, Hurufilik ile ilgili olan beyitler üzerinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Sineçak, Hurufilik, Mevlevilik, XVI. Yüzyıl Divan Şiiri, Tarikatlar

Abstract

Hurufism, which was born in Iran and Azerbaijan at the end of the 14th century, could not complete its cult after its founder Fazlullah Esterabadi was executed by the Miran Shah in the Alıncak castle and spread to India, Syria, Anatolia and the Balkans in a short time. Hurufism, which became the Noktevi order in India, continued its existence by merging with the Bektaşi order in Anatolia and the Balkans. Apart from this, Hurufism, which is also effective among sects such as Gülşeni and Mevlevi sects and their followers, has evolved from a sect structure to a philosophical-mystical system. Thus, it has had an impact on many people, regardless of their belief, thought or approach to Islam.

Yusuf Sinecak, one of the 16th century divan poets; He is one of the Mevlevi poets influenced by Hurufism. Yusuf Sinecak, who was first connected to İbrahim Gülşeni in Egypt, entered the Mevlevi order after returning to Anatolia. The author of Cezire-i Mesnevi also wrote some poems, but did not create a divan from them. In Yusuf Sinecak's poems, besides Mevlevism, Hurufism influences are also seen. One of the texts given as an example from Yusuf Sinecak in the book titled Tezkire-i Shuara-yı Mevleviyye draws attention especially because it contains deep meanings about Hurufism.

This study is a commentary on Yusuf Sinecak's poem about Hurufism in Tezkire-i Shuara-yı Mevleviyye and aims to make a modest contribution to the relations between Mevlevism and Hurufism in divan poetry. In the study, first of all, the evolution of Hurufism from sect structure to a philosophical-mystical system will be mentioned, the relations between Mevlevism and Hurufism will be briefly mentioned, then the life story of the poet will be told and the commentary of the relevant poem will be made. In this five couplet ghazal, the first three couplets are related to Hurufism, while the other two couplets do not contain any words, concepts or signs about Hurufism. In our commentary, the emphasis will be on the couplets related to Hurufism.

Keywords: Yusuf Sinecak, Hurufism, Mevlevism, 16th Century Divan Poetry, Sects

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Aslan, M. (2021). Mevlevi Yusuf Sineçak'ın Hurufilik Remizleriyle Örölü Bir Gazelinin Şerhi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 145-154.

GİRİŞ

Varlığı sayılarla veya harflerle açıklama çabası yüzyıllar öncesine dek gider. Antik Hint ve Antik Mısır'dan beri harfler ve sayıların münasebetlerini keşfetme ve böylece gizemleri açığa çıkarma çabası görülmektedir. İlk çağlardan itibaren Kabala, Pisagor öğretisi ve 20. yüzyılda ortaya çıkan Letrizm akımı gibi pek çok gizemci düşünce sistemi oluşturulmuş (Tökel, 2016: 25-28) ve varlığın sırrı harfler ve sayılarda aranmıştır. Mesela Yahudi gizemciler dünyanın elementlerini Hebrew alfabesinin yirmi iki harfinde ararlar ve bu harflerin bir araya gelmesi ile gizemli güçlerin açığa çıktığını düşünürler. Onlara göre Rab, mahlukatı yaratırken bu yirmi iki harfi kullanmıştır (Ünver, 2003: 19). Pisagor ise varlığın sırrını sayılarda arar. Ona göre Tanrı evreni sayılara göre düzenlemiştir. Sayıların belirli bir uyumu bulunmaktadır. Tanrı teklik iken dünya çokluktur. Buradaki çokluk on kısma bölünür. Her bir kısım erkek ve dişi, aydınlık ve karanlık, iyi ve kötü gibi bir zıtlık barındırır. Sayılar arasındaki uyumu idrak edenler Pisagor'a göre ölümsüzlüğe erişir (Dosay Gökdoğan, 2007: 292). *Yuhanna İncili* söz ile Tanrı'nın aynı varlık olduğuna dair bir cümle ile başlar.¹ İslam kültüründe de, özellikle Maruf-ı Kerhi, Şibli, Abdülkadir Geylani, Şihabüddin Sühreverdi ve Muhyiddin İbn Arabi gibi ilk dönem mutasavvıflarının düşünceleri dolayısıyla harflere karşı bir ilgi meydana gelmiştir. Harflerin, sayıların, tabiat unsurlarının ve gök cisimlerinin birbiriyle ilişki içinde olduğunu gösteren ve hiçbir şeyin rastgele varlığa gelmediği tezini öne süren vefk tabloları bu dönemde ortaya çıkmıştır. İbn Haldun, *Mukaddime*'sinde bu tablolardan birini tanıtır. İbn Arabi varlık mertebeleri ile harflerin sembolik ve sayısal düzeni arasında bir paralellik kurar. Daha sonraki dönemlerde de Taşköprülüzade, Katip Çelebi, Ali el-Buni ve Ebu'l-Kasım el-İraki gibi pek çok âlim harflere dair çeşitli fikirler öne sürmüşlerdir (Bozhüyük, 1998: 397-400). İslam kültüründe harflere dair ilginç yorumlarıyla öne çıkan bir öğreti de şüphesiz ki Hurufiliktir.

Fazlullah Esterabadi tarafından XIV. yüzyılda İran ve Azerbaycan taraflarında sistemleştirilen Hurufilik (Aksu, 1998: 408) varlığın temel sırrını, dinî inançları, ibadetleri ve diğer her şeyi Arap alfabesinin yirmi sekiz, Fars alfabesinin otuz iki harfine dayandıran ve bunları *Kur'an*'ı tevîl ederek açıklayan bir anlayıştır (Gölpınarlı, 1969: 147). Başlarda belirli bir inisiyasyon töreni ve takip edilen sülükü bulunan Hurufilik tam bir tarikat görünümündedir. Mesela Fazlullah Esterabadi, Seyyid İshak'ın *Hâb-nâme* adlı eserinde anlatıldığına göre müritliğe kabul ettiği kişilerin başlarını tıraş edip onlara sikke giydirmekteydi. Ayrıca Hurufilik gizli zikre devam etme, geçimini yalnızca kendi emeğiyle sağlama, sefere yaya gitme, hediye kabul etmeme, *Kur'an* okuma, çile ve oruca önem verme gibi bazı şartları bulunan bir yoldu (Usluer, 2019b: 148-149). Ancak Fazlullah Esterabadi'nin Nahcıvan taraflarındaki Alıncak (Elince) Kalesi'nde Timur'un oğlu Miranşah tarafından idam edilmesiyle ve Hurufilere yönelik bir takibat başlatılmasıyla (Aksu, 1995: 278) Hurufilik, tarikat yapılanmasını tamamlayamamıştır. Hurufiler ise dünyanın çeşitli coğrafyalarına dağılmak zorunda kalmıştır. Fazlullah Esterabadi'nin vasiyetine uyan müritleri Hindistan, Anadolu ve Balkanlara göç ederek inançlarını buralarda yaymaya çalışmışlardır (Ballı, 2011: 156).

Anadoluya gelen Aliyyülâlâ'nın çabaları sonucu Hurufilik düşüncesi Bektaşilerin arasında yayılmıştır (Aksu, 1989: 381). Hurufiliğin Balkanlara intikali ve yayılması ise Seyyid İmadeddin Nesimi'nin müridi Refii sayesinde (Ballı, 2010: 169). Böylece Hurufilik, başta Bektaşilik olmak üzere çeşitli tarikatlar ile ilişkilerde bulunmuş, "bu yeni coğrafyaya tarikat örgütlenmesinden ziyade ortaya koyduğu fikirlerle girmiş"tir (Usluer, 2019b: 150). Hurufiliğin etkileşimde bulunduğu tarikatlardan biri de Mevleviliktir. Hurufilik, tesirini özellikle bazı Mevlevi şairlerin edebî eserleri üzerinde göstermiştir. Bu Mevlevi şairlerden biri de Yusuf Sineçak'tır.

Yusuf Sineçak'ın hayatına ve onun Hurufiliğe dair gazeline geçmeden önce Mevleviliğin Hurufilikle olan münasebetlerine kısaca değinmek gerekmektedir.

1. MEVLEVİLİK VE HURUFİLİK MÜNASEBETLERİ

Fazlullah Esterabadi'nin Mevlevilik ile ilişkisi henüz Hurufiliği kurmadığı hatta daha hakikat yolculuğuna çıkmadığı zamanlara dek gider. Seyyid İshak'ın *Hâb-nâme* adlı eserine göre Fazlullah Esterabadi, bir dervişin Mevlana'dan okuduğu şu beyti duyarak tasavvuf yoluna girmeye karar verir:

از مرگ چه اندیشی چون ذات بقا داری

¹ Kelâm başlangıçta var idi ve Kelâm Allah nezdinde idi ve Kelâm Allah idi (*İncili Şerif Yahut İs Mesihin Yeni Ahit Kitabı*, 1981: 92).

در گورکجا گنجی چون نور خدا داری²

Beysin manasını hocası Kemaleddin'e soran Fazlullah bunun yalnızca riyazet, ibadet, aşk, zevk ve cezbe ile anlaşılabilceğini öğrenir. Böylece Fazlullah tasavvuf yoluna girip kendisini ibadete verir, hacca gider. Hacdan döndükten bir süre sonra gördüğü bir rüya neticesinde kendisine rüya yorumlama ilmi verilir. Bu hadiselerden sonra kendisine tevîl ilmi de verilen Fazlullah kısa zamanda Hurufîliği sistemleştirmeye başlar (Gölpınarlı, 1989: 5).

Abdülbaki Gölpınarlı'nın *Hurufîlik Metinleri Kataloğu*'nda belirttiğine göre Seyyid İshak *Türâb-nâme* adlı eserinde Mevlana'nın

گفتم که آنچه از آسمان جستم بدیدم در زمین
ناگاه فضل ایزدی شد چاره بیچاره ها³

ve

بر سر بازار می جستم ترا
در بن بازار چونت یافتم⁴

beyitlerinin Fazlullah Esterabadi için söylemiş olduğunu iddia etmektedir (1989: 86). Fazlullah üzerindeki etkisi şüphesiz olan Mevlana Celaleddin Rumi'nin vefat tarihi 672/1273'tür, Fazlullah'ın doğum tarihi ise 740/1340'tır. Dolayısıyla Seyyid İshak'ın bu iddiasının Fazlullah Esterabadi'ye bir kutsallık atfetme ya da onun müjdelenen bir kişi olduğunu anlatma amacını taşıdığı söylenebilir. Böylesine ilginç bir iddianın temeli oldukça basit bir nedene dayanmaktadır: Fazlullah Esterabadi'nin bizzat kendisi, *Kur'an*'da geçen bütün "Fazl" (فضل) kelimelerini kendisine mâl etmektedir (Gölpınarlı, 1989: 24). Fazlullah'ın başhalifesi Aliyyülâlâ da *Kur'an*'da geçen "Aliyy" (علی) kelimelerini (hüvel aliyül azîm, aliyen kebîran gibi...) kendisine mâl eder ve bu ayetlerin kendisinden bahsettiğini öne sürer. Öyle ki Emir Gıyaseddin *Kur'an*'da Aliyy kelimesinin geçtiği ayetleri sınıflandırmış ve bunların Aliyyülâlâ'ya işaret ettiğini kanıtlamaya çalışmıştır (Usluer, 2009: 57). Böyle bir anlayışa sahip bir toplulukta Seyyid İshak'ın Mevlana'nın şiirlerinde geçen fazl (فضل) kelimesini üstadı Fazlullah Esterabadi'ye mâl etmesi şaşılacak bir durum değildir.

Hurufîliğin Anadolu ve Balkanlara yayılmaya başladığı ilk zamanlardan itibaren gerek Farsça gerek Türkçe olmak üzere bu inancı ve düşüncüyü anlatan pek çok kitap telif edilir. Bunlar arasında divanlar ve mesnevîler olduğu gibi mensur eserler de görülür. Mesela *Hurufî Arşî Divanı*'nın günümüzde çeşitli kütüphanelerde toplam otuz altı adet elyazma nüshası tespit edilmiştir (Aslan, 2021: 35). Nüshaların bu kadar fazla olmasından yola çıkılarak bahsi geçen eserlerin yoğun bir şekilde okunduğu söylenebilir. Bu eserlere Mevlevî çevreler de kayıtsız kalmamış olacak ki Abdülbaki Gölpınarlı, Hanya Mevlevihanesinden Konya Mevlana Müzesi'ne getirilen kitaplar arasında İşkurt Dede'nin *Salat-nâme*'sinin (1989: 100) ve Mir Fadîlî'nin *Risâle*'sinin (1989: 61) de bulunduğunu söyler. Şeyh Galip'in kişisel kütüphanesinde Fazlullah Esterabadi'nin *Arşnâme* adlı eserinin bulunması onun da Hurufîliğe yabancı olmadığını göstermektedir (Demir, 2021: 23).

Bazı Mevlevî şairlerin Hurufîliği öğrendiği, şiirlerinde bu dini yorumdan bahsettikleri ve ilginç anlam ilişkileri kurdukları görülmektedir. Bunun dışında Mevlevî âyinlerinde ve kılık kıyafetlerinde az da olsa Hurufîlik tesirleri görülebilmektedir. Bu hususta Gölpınarlı şunları söylemektedir: "Mevlevîlikte, hırkanın, destegülün yanlarında ve külâhın ortasından ve üstten çekilen istivâda Hurufîliğin tesiri vardır sanıyoruz; semahanede, şeyh postundan kapıya kadar çekildiği farzedilen ve semahaneyi iki daireye bölen çizgiye de 'hatt-ı istiva' denmesinde bu tesir var. Agazâde Muhammed Dede (959/1652-1653), Siyâhî Dede (1192/1710), hatta Esrâr Dede (1211/1796-1797), hatta Bahariye şeyhi şair, arif, neyzen ve bestekar Hüseyin Fahrüddin (Fahrî) Dede gibi Mevlevî büyüklerinin şiirlerindeki Hurufîlik temlerinin bu

² Bekâya sahip olduğun hâlde ölümden ne endişe ediyorsun / Hüdâ'nın nuruna sahipken neden mağarada gizleniyorsun (Aksu, 1995: 277).

³ Dedim ki gökyüzünde aradığım o şeyi yerde gördüm. Aniden Allah'ın fazlı çaresizlerin çaresi oldu.

⁴ Pazarın başında seni aradım ancak pazarın sonunda buldum.

tesiri gösterdiği meydandadır” (Gölpınarlı, 1989: 31). Mevleviliğe yakınlığı ile bilinen Ruhi-i Bağdadi’de de Hurufilik tesirlerinin görülmesi dikkat çekicidir (Usluer, 2019a: 92-97).

Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik adlı eserinde Hurufilik ve Mevlevilik münasebetlerini bir başlık altında inceleyen Abdülbaki Gölpınarlı Hurufiliğin Mevlevilik üzerinde epeyce tesirli olduğunu ifade ettikten sonra iki tarikat arasındaki bazı ortak noktalara değinir. Mevlevilikte manevi hilafete eren kişi istiva makamına ulaşmış sayılır. Artık onun için halk Hakk’ın zuhur yeridir, Hak ise halkın iç yüzüdür. Herkesi kendi makamında adaletli bir şekilde değerlendiren bu kişi, olmayacak şeyler istemez. Aynı özellik Hurufilikte de vardır. Onlara göre doğruluk, manevi istivâdır. Bunun yanında, Mevlevi giyim kuşamında da Hurufiliğe dair bazı izler görülmektedir. Mevlevi sikkесinin üzerine çekilen istiva hattının yanında, hırkanın kenarına dikilen yeşil renkli şerit de istiva olarak adlandırılır ve bu Hurufilikten gelen bir etki olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Gölpınarlı, Mevlevi rintlğinde Hurufilik anlayışının köklü bir şekilde yerleşmiş olduğunu ifade eder. “Divâne Mehmed Çelebi ve Yusuf Sineçak’ın şiirlerindeki Hurufilik telakkileriye apaçıktır. Bütün bunlar, Mevlevi rintlğinin ‘Cavidan’ı okuduklarını ve Hurufi kitaplarıyla adamakıllı meşgul olduklarını gösterir” (Gölpınarlı, 2018: 287-290).

Mevlevilik ile Hurufiliğin birbiriyle etkileşiminin boyutları çalışılması gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Şimdilik söylenebilecek en makul şey Mevleviliğin Hurufiliğe tesir ettiği kadar Hurufiliğin de Mevleviliğe tesir ettiği, bunun sonucunda kültür ve edebiyat tarihi açısından ilginç verilerin ortaya çıktığıdır. Bunlardan bir tanesi de Yusuf Sineçak Dede’nin Hurufilik remizleri ile yazdığı bir gazelidir. Bu gazel, şiir örneklerinin Şeyh Galip tarafından derlenip şair biyografilerinin Esrar Dede tarafından yazıldığı bilinen *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*’de bulunmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi Şeyh Galip’in Hurufiliğe yabancı olmadığı göz önünde bulundurulduğunda Yusuf Sineçak’ın Hurufilik ile ilgili şiirinin söz konusu tezkireye bir yanlışlık sonucu konulmadığı anlaşılır. Muhtemelen Şeyh Galip bir farklılık olsun veya Yusuf Sineçak’ın edebî kişiliği daha iyi anlaşılсын diye bu şiiri derlemeleri arasına dâhil etmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Şeyh Galip’in *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*’si Yusuf Sineçak’ın *Cezîre-i Mesnevî* adlı eserinin bir açıklamasıdır. Dolayısıyla Yusuf Sineçak’ın Şeyh Galip üzerinde etkili bir kişilik olduğu söylenebilir. Şeyh Galip’in, kişisel kütüphanesinde bir *Arşname* yazması bulundurması (Demir, 2021: 23) belki de onun üzerinde tesirli olan Yusuf Sineçak Dede’nin Hurufiliğe meyilli olması dolayısıyladır. Kendisinden sonra gelen pek çok Mevlevi şeyhi üzerinde etkili olan ve bazı şiirlerinde Hurufilik izleri görülen Yusuf Sineçak hakkında kısa bir bilgi verilmesi uygun olacaktır.

2. YUSUF SİNEÇAK

XVI. yüzyıl şairlerinden Yusuf Sineçak Yenicevardarlıdır (Giannitsa, Yanniça). Şair ilim ve fen ile uğraşırken ilahi aşk ve muhabbet arzusuyla Mısır’a gidip İbrahim Gülşeni’ye intisap eder. Şeyhinden halifelik almasına rağmen bir süre sonra Konya’ya gelip Mevlevilik yoluna giren Yusuf Sineçak Arabistan, İran ve Anadolu’ya çeşitli seyahatlar gerçekleştirir. Tekrar Konya’ya döndükten sonra Edirne Muradiye Mevlevihanesi’ne şeyh olarak atanır. Kanuni Sultan Süleyman’ın Edirne ziyareti sırasında bir vezir ya da valinin Yusuf Sineçak’ın vakfını ortadan kaldırması üzerine şeyh, müritleriyle beraber İstanbul’a göç eder ve Söğüt’deki evinde uzlete çekilir. Şair, daha çok *Cezîre-i Mesnevî* adlı eseriyle tanınmaktadır. Mürettep bir divanı olmamakla beraber şiir mecmualarında eserlerine çokça rastlanmaktadır (Esrar Dede, 2000: 524-530; Ali Enver, 2013: 218-220; Köksal, 2013).

Yusuf Sineçak’ın *Cezîre-i Mesnevî* adlı eseri oldukça önemlidir. Şair, *Mesnevî-i Manevî*’nin altı cildinden seçtiği 366 beyitten oluşan eserine yazdığı ön sözde amacının tarikata yeni giren dervişleri eğitmek olduğunu söyler. Ona göre *Mesnevî* bir okyanustur, herkes onun tamamını hakkıyla öğrenemez. Bundan dolayı Yusuf Sineçak, dervişlerin *Mesnevî*’ye dair sorularını geri çevirmemiş ve onlara anlayacakları şekilde seçtiği beyitlerle cevap vermiştir (Güleç, 2004: 160). Bu önemli esere Mevlevilerden İlmî Dede, Cevri İbrahim ve Şeyh Galip’in yazdıkları şerhler yanında Halveti Abdülmecid Sivasi’nin ve Melami Abdullah Bosnavi’nin de şerh yazdığı görülmektedir (Güleç, 2004: 174-176). Tabii ki Mevlana’nın *Mesnevî*’sinden derlenen bu eserde, Yusuf Sineçak’ta etkileri görülen Gülşeniliğe veya Hurufiliğe dair herhangi bir bilgi yoktur.

Yusuf Sineçak’ın hem Gülşeniliğe hem de Mevleviliğe intisap etmesi Osmanlı’da birden çok tarikata bağlanmanın veya bir tarikattan diğer tarikata geçmenin hoşgörüsü ile karşılandığını göstermektedir. Onda görülen Hurufilik tesirinin de bu bağlamda incelenmesi gerekmektedir. Yusuf Sineçak ile aynı yüzyılda Mısır’daki Gülşenilik tarikatına intisap eden Usulî’de de Hurufilik etkisinin görülmesi (Keklik ve Aslan, 2019: 158-166) o dönemde Gülşenilik ile Hurufiliğin etkileşime girmiş olabileceğini düşündürse de bu ayrıca araştırılması gereken bir konudur. Son olarak tıpkı Yusuf

Sineçak'ta olduğu gibi şairin kardeşi Hayreti'de de Hurufîlik tesiri görüldüğü belirtilmelidir (Gölpınarlı, 1989: 29).

3. GAZEL VE ŞERHİ

Mevlevî şair Yusuf Sineçak'ın *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'de yer alan Hurufîlik ile ilgili örnek gazeli (Esrar Dede, 2018: 304) ve gazelin tarafımızdan yapılan şerhi şu şekildedir:

*Ruhların hırzında zâhir olalı sî vü dü hat
Âdeme ta'lîm olan esmâ bilindi bî-nukat*

“Yanaklarının sığınağında otuz iki hat görününce Âdem'e öğretilen isimler noktasız bilindi.”

Hurufîlik düşüncesinde Fars alfabesindeki otuz iki harf oldukça büyük bir öneme sahiptir. Tamamıyla Arap alfabesindeki yirmi sekiz ve Fars alfabesindeki otuz iki harf temeline dayanan Hurufîliğe göre varlıkta mümkün olan tüm sesler otuz iki adettir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 84-85). Allah'ın bizzat harf olduğu (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 400) bu düşünce sistemine göre harfler ezeli ve ebedî olup zamandan, suretten, şekilden, renkten, uzunluktan ve derinlikten münezzehtir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 66). Allah varlığı kâf (ك) ve nûn (ن) harfleriyle (“Kün [كن]! emriyle) yarattığı için var olan her şeyin mayasında harf vardır (Yâsîn, 82). Dolayısıyla dil ve madde birbirine sıkı sıkıya bağlıdır (Bashir, 2013: 49). Harf, yani ses “gayb âleminden ayn âlemine, yani kuvvet âleminden madde âlemine gelen ve maddî varlığa bürünen her şeyde vardır” (Gölpınarlı, 1969: 145). Dolayısıyla bu harfler tüm mevcudatta görünebilir (Usluer, 2009: 125-126). Allah Âdem'i de otuz iki kelime ile yaratmıştır. Bundan dolayı Âdem'in yüzü Allah'ın yüzüdür (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 175). Allah'ın Âdem'e öğrettiği bütün isimler (Bakara, 31) otuz iki ilahi kelimedenden ibarettir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 59). Âdem'e öğretilen bu ilahi kelimeler hatlar vasıtasıyla onun yüzüne çizilmiştir. İnsanın yüzünde ümmî, ebî ve ak olmak üzere çeşitli hatlar bulunur (Usluer, 2009: 279-281). Ümmî hatlar insanın doğuştan yani anne karnından getirdiği hatlardır. Bir saç, iki kaş ve dört kirpik olmak üzere yedi adet olan bu hatlar (Usluer, 2009: 279-280; Gölpınarlı, 1989: 18) anasır-ı erbaaya göre dört unsurdan müteşekkil olduğu için dört ile çarpılır ve yirmi sekiz sayısına ulaşılır. Bu, Arap alfabesindeki harflerin sayısıdır. Eğer yüzü dikey bir biçimde bölen istivâ hattı geçirilirse saç ikiye ayrılır ve yüzde sekiz hat meydana gelir. Anasır-ı erbaaya göre bu hatlar dört ile çarpılırsa Fars alfabesinde bulunan harflerin sayısına erişilmiş olur (Âmiloğlu, 2014: 56). Hatlar yalnızca Âdem'in değil tüm insanların yüzünde bulunur. Nesimi'nin “Seni bu hüsn ü cemâl ile bu lutf ile gören / Korhdılar Hak dimege döndiler insân didiler” (G. 87/2) beyti bu anlayışı yansıtır.

Hurufîler insanın yüzünde yirmi sekiz ve otuz iki hattı müşahede ettikleri gibi tüm varlıkta da müşahede ederler. Burada vahdet-i vücuda açılan bir kapı vardır çünkü harfler Allah'ın kendisidir ve harften başka bir mevcut yoktur. Başka bir deyişle “eşyanın hakikati Hak'tır. Eşyayı, Allah'ın aynı bilmek gerekir. Kurtuluşa ermek isteyen kişinin, mevcudatın tüm zahiri suretlerini Allah'ın kadim sıfatı bilmesi gerekir. Mevcudatın bâtını da Hak bilmek gerekir çünkü Hakk'ın zatının hakikatinden başka mevcut yoktur” (Usluer, 2009: 236).

Allah'ın Âdem'e isimleri öğretmesi Bakara suresinin 31-32-33. ayetlerinde geçmektedir:

“Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip ‘Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin’ dedi. ‘Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin’ cevabını verdiler. ‘Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir’ dedi. Onlara bunların isimlerini bildirince de ‘Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi?’ buyurdu.”⁵

Hurufîlere göre Allah'ın Hz. Âdem'e öğrettiği bütün isimler (alleme'l-esmâ) yirmi sekiz ile otuz iki harften ibarettir. Dolayısıyla Âdem, Allah'ın kendisine öğrettiği isimler adedince yaratılmıştır (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 59). Beyitte Âdem'e öğretilen esmâ ile kastedilen de yirmi sekiz ve otuz iki harften başkası değildir.

Beyitte geçen “bî-nukat” kavramı, noktasız harfleri işaret eder. Arap alfabesinde on dört noktalı ve on dört noktasız harf bulunur. Hurufîlere göre noktasız harfler muhkemat, noktalı harfler ise müteşabihattır (Âmiloğlu, 2014: 105). “Asıl Tanrı kelamı muhkemattan on dört harftir ve bunlar kendini

⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/38/31-22-ayet-tefsiri> (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

insanın yüzünde gösterir” (AnaBritannica, 1994: 81). Hz. Âdem’in yüzünde on dört muhkem harfi temsil eden on dört hat ise bir saç, iki kaş, dört kirpik, iki burun içi kılı, iki sakal, iki bıyık ve bir dudak altı sakalıdır (anfeka).

Bu açıklamalardan sonra Yusuf Sineçak’ın matla beytine dönersek şair sevgilinin yanağında ortaya çıkan otuz iki hattı görmektedir. Böylece Allah tarafından Hz. Âdem’e öğretilen bütün isimler şair tarafından bilinir olmuştur çünkü bütün isimler Fars alfabesinde bulunan otuz iki ilahi kelimededen ibarettir. Bu ilahi kelimeler bütün kutsal kitapları, peygamberleri, varlığı, eşyayı ve Allah’ı anlamak için gerekli olan tek şeydir çünkü var olan ne varsa otuz iki ilahi kelimededen ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sevgilinin yüzünde görülen hatlar tüm hakikatın anahtarlarıdır hatta hakikatın kendisidir.

*Tâze hatlardan beni men’ itme zâhid çün resûl
Didi gördüm Rabbimi fî-sûret-i şâbb-ı katat*

“(Ey) zahit! Bana taze hatları yasaklama çünkü Resul ‘Rabbimi tüysüz bir genç suretinde gördüm.’ dedi.”

Sadık Cihan (1990: 46) tarafından Allah’ı insanlaştıran, zındıklara ait uydurma bir hadis olarak değerlendirilen “Rabbimi tüysüz bir genç suretinde gördüm.” hadisine Hurufî metinlerinde sıklıkla rastlanır. Fazlullah Esterabadi’ye göre Allah tüysüz bir genç suretinde görünmedikçe hiçbir göz onu idrak edemez (2012: 34-35). *Câvidânnâme*’de Allah’ın arşa istiva etmesine dair olan *Kur’an* ayeti (Tâhâ, 5)⁶ şöyle yorumlanır: Hz. Âdem arştır. Allah Hz. Âdem’in yüzünde hatlar vasıtasıyla tecelli eder. Böylece o, Hz. Âdem’in yüzünde görünür hâle gelir. Bir başka deyişle Hz. Âdem’i kendi suretinde yaratır. Hz. Muhammed’in Miraç Gecesi’nde Allah’ı sakalsız bir genç suretinde görmesi ise buna işaret eder (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 48-49). Çünkü sakalsız bir gençte babadan gelen ebî hatlar (iki sakal, iki bıyık, iki burun içi kılı, bir anfeka) yerine doğuştan yani anneden gelen ümmî hatlar vardır. Bunlar ise bir saç, iki kaş ve dört kirpikten oluşur (Usluer, 2009: 280). Böylece bizzat otuz iki harf olan Allah’ın (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 340) insan yüzüne nasıl tecelli ettiği, insanın yüzünde nasıl görüldüğü, Miraç Gecesi’nde onun Hz. Muhammed’e sakalsız bir genç suretinde görünmesi sayesinde daha anlaşılır hâle gelir. Zaten Allah’ın kendisini tüysüz bir genç suretinde göstermesinin sebebi Âdem’in arş-ı Hüda olduğunu anlatmaktır (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 40). Dahası, Fazlullah Esterabadi, Miraç’ta Allah’ın kendisini Hz. Muhammed’e bizzat Hz. Âdem suretinde gösterdiğini söyler (2012: 183). Bir başka yerde ise Hakk’ın zahir ve bâtın olarak Hz. Âdem suretinden başka bir suretinin olmadığını ifade eder (2012: 251). Söz konusu hadise dair Seyyid İmadeddin Nesimi’ye ait olduğu söylenen *Mukaddimetü’l-Hakâyık*’ta tarafımızdan yapılan yorumlara ek olarak namaz rekatlarından bahseden şu yorumlar bulunmaktadır:

“Kâle ‘aleyhi’s-selâm: Ra’eytu Rabbî leylete’l-mi’râci fî ahseni sûretin ve fî sûreti şâb emred katat. Emred katatun vechinde yidi kitâbet-i İlâhî mektûbdur. Kâle ‘aleyhi’s-selâm: Nezele’l-Kur’ânü ‘alâ seb’ati ahrufin. Yidi kitâbet-i vech-i emred katat-ı şâb ki her kitâbeti dört kitâbet olur ki dört kez yidi kitâbet, yigirmi sekiz kitâbet olur ki Kur’ân-ı Kerîm’ün aslıdır. Bel hüve Kur’ânun Mecîd fî levhin mahfûzin ki vech-i emred katatdur, katatun yidi kitâbeti istivâ ile sekiz kitâbet olur. Her kitâbeti dört kitâbetdür, yidi yigirmi sekiz kitâbet olur. Hatt-ı istivâ ile münşakk ola sekiz kitâbet olur. Her kitâbeti dört kitâbetdür, otuz iki kitâbet olur. Lâmelif dört harfün kâ’im-i makâmıdır ki ol pâ, çâ, jâ, gâ’dur ki bu dört harf Tevrât’da ve İncil’de ve Zebûr’da gelmişdür ki Peygamber ‘aleyhi’s-selâm dilinde ol dört harf gelmemişdür. Bu sebebden lâmelif, ol dört harfün yirine kâ’im-i makâmı oldu ki, kâla’l-lâhu Te’âlâ: Ve izâ beddelnâ âyeten mekâne âyeten. Yigirmi sekiz rek’at namâz ki hazarda ve seferde farz olmuşdur, ol yidi kitâbet-i vech-i kerîm-i emred katat içündür. Yigirmi sekiz kitâbet ve otuz iki rek’at namâz ki hazarda ve Cum’a’da farz olmuşdur, hem ol yidi kitâbet-i vech-i emred katat içündür ki hatt-ı istivâ ile sekiz kitâbet olur. Her kitâbeti, ‘anasır ile dört kitâbet ki otuz iki kitâbet ola. Mi’râc gicesinde elli vakit namâz farz olmuşdu, Hakk Te’âlâ’dan Hazret-i Risâlet ‘aleyhi’s-selâm tahfif diledi, elli vakitten biş vakte karâr eyledi. Elli harf ve nokta ‘adedince farz olmuşdu ki, yigirmi sekiz kitâbet-i vech-i emred katat için ki yidi kitâbetinden ma’lûm olur ki Fâtihatü’l-Kitâb-ı Hakîkî oldur ki yidi âyetdür f’efhem. İy

⁶ Allah’ın arşa istiva etmesiyle ilgili diğer ayetler şunlardır: Bakara/29, Araf/54, Secde/4, Yunus/3, Rad/2, Furkan/59, Hadid/4.

tâlib, tâ sen bilesin ki ma'bûdun ve mescûdun kimdür ve secdeyi kime eylersin.” (Seyyid Nesîmî, 2017: 82).

Muhiti Dede ise *Keşfnâme* adlı eserinde ilgili hadisi Fatıha Suresi ile bağlantılı olarak yorumlar: “Ey Muhammed sana seb ‘u’l-mesânî virdük, ya ‘nî iki yidi virdük ki hâl u mahal yidi hatt-ı ümmdür ki on dört olur ki seb‘a’l-mesânîdür. Muhammed ‘aleyhi’s-selâm bu on dört hattun sâhibidür ki Mi‘râc gicesinde Allâhü yidi hatt ile gördi ki hâl u mahal on dört olur.” (Muhîti Dede, 2014: 271).

Bayitte Yusuf Sineçak, kendisini sevgiliye bakmaktan men eden zahidi Hz. Muhammed’in bahsi geçen hadisini anarak eleştirir. Zahit, dünyaya rağbet etmeyip kendisini bütünüyle Hakk’a veren, ahirete yönelik yaşayan, zühd ile Allah’a ulaşmaya çalışan kimsedir. Ayrıca divan şiiri geleneğinde dinin özünden habersiz olan şekilci, aşkı bilmeyen ham sofı olarak da kullanılır (Uludağ, 2016: 389). Oysa Hurufîlik dünya ile ahiret arasında bir ayırım yapmaz ve Allah’ı yaratılan her şeyde arar. Onlar için maddi ve manevi ayırımı da yoktur çünkü insanın maddi yönlerinden biri olan yüz Allah’ın tecelli ettiği yerdir ve Allah yüzde temaşa edilebilir. Dolayısıyla taze hatlar, yani sevgilinin yüzü, insanı Allah’a ulaştıran bir vasıttır. Tabii ki bu durumu irfan sahibi olmayan zahidin anlaması mümkün değildir.

*İstivâ-yı vech-i Âdemden ‘ubûr iden bilür
Kim ne vech ile olupdur ümmet-i Ahmed vasat*

“Hz. Muhammed ümmetinin hangi suretle vasat ümmet olduğunu Âdem’in yüzündeki istiva hattından geçen bilir.”

Tâhâ suresinin beşinci ayetinde geçen istiva kavramı Hurufîlik düşüncesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Hurufîliğe dair metinlerde sık sık karşımıza çıkan istiva, Fazlullah Esterabadi’ye göre Arap alfabesindeki yirmi sekiz harften Fars alfabesindeki otuz iki harfe ulaşmak için gerekli olan hattır (2012: 62). Esas olarak bir varlığı simetrik iki eşit parçaya bölen istiva hattı horozda, deve, Hüdhüd kuşunda, yılanda, tavus kuşunda, gergedanda, yaprakta, haşhaş tanesinde ve diğer pek çok varlıkta görünür bir hâldedir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 63-65). Fazlullah, istivanın “sahip olmak” anlamından hareketle Allah’ın arşa istiva ettiğini söyler. Fazlullah’a göre arş “padişah tahtı” anlamındadır. Padişahın tahtı olmaya en layık olan varlık, Allah’ın yarattıkları arasında en üstün olan insandır. Bu nedenle Âdem arştır. Başka bir deyişle Allah’ın istiva ettiği arş, Âdem’dir (Ballı, 2010: 64).

Hurufîlikte yüzdeki hatların işaret ettiği yirmi sekiz harften otuz iki harfe geçişte istiva hattının rolü çeşitli hesaplamalarda ortaya çıkar. İnsan yüzünü dikey bir biçimde ikiye bölen istiva hattı çekildiğinde saç ikiye ayrılır ve böylece ümmî hatların sayısı sekize çıkar. Sekizin dört ile çarpımı sayesinde Fars alfabesindeki harflerin toplam sayısı olan otuz ikiye ulaşılır. Eğer yedi adet ümmî hatta iki sakal, iki bıyık, iki burun içi kılı ve bir de çene altındaki sakaldan (anfeka) ibaret olan ebî hatlar katılırsa yüzdeki toplam hat sayısı on dört olur. Bu hatlar, buldukları mahaller ile toplanınca ise yirmi sekiz sayısına ulaşılır. Eğer istiva hattı çekilirse saç ve anfeka hatları ikiye bölüneceği için yüzde on altı hat meydana gelir. Mahalleriyle birlikte bu hatların sayısı otuz ikiye çıkar (Usluer, 2009: 144).

Bayitte geçen “vasat ümmet” kavramı Bakara suresinin 143. ayetinden alınmıştır.⁷ Bu kavram yaygın Sünnî anlayış tarafından İslam toplumunun ifrat ve tefritten uzak, âdil ve mutedil bir ümmet oluşu şeklinde yorumlansa da (Şahinalp, 2014: 198) Hurufîler söz konusu ayetin insanları hakikate götüren istiva hattına işaret ettiğini düşünmüşlerdir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 44). Hurufîlere göre Hz. Muhammed’in ayı parmağıyla ikiye ayırarak gösterdiği mucizenin amacı da istiva hattına dikkat çekmektir (Âmiloğlu, 2014: 57). Onun saçlarını ikiye ayırması aynı amaca hizmet eder (Aslan, 2019: 186).

Bayitte Yusuf Sineçak, Hz. Muhammed ümmetinin vasat olma vasfını anlamak için Hz. Âdem’in yüzündeki istiva hattından geçen zorunlu olduğunu belirtir. Böylece Hurufîlerin istiva hattına dair yorumlarına katıldığını belli eder. Yukarıda da ifade edildiği gibi Hz. Âdem’in yani insanın yüzünü iki eşit parçaya ayıran istiva hattı Arap alfabesindeki harf sayısından Fars alfabesindeki harf sayısına geçişte oldukça önemli bir konuma sahiptir. Tüm düşüncelerini yirmi sekiz ve otuz iki sayıları üzerine inşa eden Hurufîler için bu hattın ne kadar önemli olduğu açıktır. Dolayısıyla istiva hattı pek çok

⁷ Bu ayetin meali şu şekildedir: “Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah’ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl’e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırt edelim diye kible yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”

Hurufi metninde hakikatin kendisi ve dosdoğru yol olarak açıklanmıştır. Hz. Muhammed'in ayı ikiye yarma mucizesini ve saçlarını ikiye ayırarak taramasını istiva hattına bir işaret olarak ele alan Hurufiler *Kur'an*'da İslam ümmetinin vasat bir ümmet olduğuna dair ayeti de aynı çerçevede ele almış ve Müslümanların istiva hattı üzerinde yani dosdoğru yolda olduklarını ima etmiştir. Bu sebeple Yusuf Sineçak'ın yukarıdaki beytini *Kur'an*'ı Hurufilik anlayışıyla bätini yoldan tevil eden bir örnek olarak ele almak mümkündür.

*Gönlümün tâbına nisbet bir şerer nâr-ı cahîm
Gözlerüm yaşına göre katredür Ceyhûn u Şat*

“Cehennem ateşi gönlümün ateşine nazaran bir kıvılcımdır. Ceyhun ve Şat (ırmakları) gözlerimin yaşına göre (bir) damladır.”

Gazelin ilk üç beyitinin aksine bu beyitte ve makta beytinde Hurufiliğe dair hiçbir kelimeye, kavrama, mazmuna ya da imaya rastlanmaz. Şair mübalağa yoluyla gönlündeki ateşin cehennem ateşinden daha üstün olduğunu vurgulayarak aşkının ve aşk acısının büyüklüğünü anlatmaktadır. Ceyhun ve Şat ırmaklarının şairin gözyaşları yanında bir damla su olması da aynı ölçüde bir mübalağadır.

*Kiminün dünyâ murâdı kiminün 'ukbâdurur
Yûsufun sensin murâdı iki 'âlemde fakat*

“Kiminin istediği dünya kimininse ahirettir fakat Yusuf'un istediği iki âlemde de (ancak) sensin.”

Bu beyitte şair tek arzusunun sevgiliye kavuşmak olduğunu, bunun dışında gözünün ne dünyayı ne de ahireti gördüğünü ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere Yusuf Sineçak, yukarıdaki beş beyitlik kısa gazelinin ilk üç beytinde oldukça yoğun anlamlar içeren ve tamamıyla Hurufiliğe dair olan düşüncelerini dile getirmiştir. Son iki beyitte ise ne Hurufiliğe ne de Mevleviliğe dair herhangi bir işaret vardır. Bundan dolayı son iki beyit, önceki beyitlerden daha farklı durmaktadır. Bundan dolayı gazelin anlam bütünlüğünden kopuş sezilmektedir. İlginç olan husus hem Gülşeniliğe hem de Mevleviliğe intisap etmiş ünlü bir şeyhin Hurufiliğe dair oldukça derin manalar içeren bir gazel yazmış olup bu gazelde Gülşeniliğe ve Mevleviliğe dair herhangi bir düşünceye yer vermemesidir. İncelenen beyitlerden yola çıkılarak şairin Hurufiliği içselleştirdiği de söylenebilir. Mevlevilik, Gülşenilik ve Hurufilik gibi İslam'a yönelik birbirinden farklı anlayışlara sahip sistemleri Yusuf Sineçak Dede'nin kendisinde birleştirmesi ve bunları içlerinden herhangi birini reddetmeden kullanabilmesi onun merakıyla, hakikat aşkıyla ve olgun hoşgörüsüyle açıklanabilir.

SONUÇ

XIV. yüzyılda İran ve Azerbaycan'da ortaya çıkan Hurufilik, kurucusunun idam edilmesi sebebiyle tarikatlaşma sürecini tamamlayamadan çeşitli coğrafyalara dağılmıştır. Anadolu ve Balkanlarda Hurufilik bir İslami yorum tarzı olarak çeşitli tarikatlarla ve özellikle Bektaşilikle ilişki içerisinde olmuş, varlığını bu tarikatlar vasıtasıyla devam ettirebilmiştir. Mevlevilik de Hurufilikten etkilenen, ayrıca onu etkileyen tarikatlardan biridir.

Hurufilik Mevleviliğin inancını, uygulamalarını ya da kültürünü her ne kadar değiştirecek güce sahip olmasa da bazı Mevleviler, özellikle de divan şairi olanlar, bir sanat çeşnisi ya da farklı bir düşünce tarzı olarak edebî ürünlerinde bu düşünce ve inanca yer vermişlerdir. Mevlevilik, Bektaşilikte olduğu gibi Hurufilik ile kaynaşmamış, ancak bu akımın kendi yanında durmasına izin vererek hoşgörü göstermiştir. Ağazade Muhammed Dede, Siyahi Dede veya Yusuf Sineçak Dede'nin şiirlerinde görülen husus bundan ibarettir.

Yusuf Sineçak'ın incelediğimiz şiirinde Mevlevilik veya Gülşenilik ile ilgili hiçbir unsur bulunmazken gazelin ilk üç beyti doğrudan Hurufilik ile alakalıdır. Söz konusu beyitler yüzeysel olmayıp içerisinde Hurufilik düşüncesine dair derin anlamlar barındırmaktadır. Gazelin son iki beyti ise önceki üç beyitten ayrı bir görünüm arz etmektedir. Eğer Yusuf Sineçak'ın Mevlevi olduğu bilinmeseydi ve elde sadece incelenen bu gazeli bulunsaydı onun Hurufi olduğu rahatlıkla düşünülebilirdi. Önce Gülşeniliğe bağlanan, ardından Mevleviğe giren bu tanınmış Mevlevi dedesi, Hurufilik unsurları içeren gazeliyle XVI. yüzyılın Osmanlı coğrafyasında bağlanılan tarikatlardan farklı anlayışlara sahip düşünce ve inançlara da hoşgörüsüyle yaklaşılabilirdiğini kanıtlamaktadır. Şeyh Galip gibi Mevleviliğin en ünlü

şairlerinden birinin XVIII. yüzyılda, Hurufîliği bildiği hâlde *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye* taslağına Yusuf Sineçak Dede'den bir Hurufî şiir örneği alması, bu hoşgörünün geçen yüzyıllar sonucunda kaybolmadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aksu, H. (1995). Fazlullah-ı Hurûfî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 277-279). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aksu, H. (1998). Hurûfîlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 408-412). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aksu, H. (1989). Ali el-A'la. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 381). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ali Enver. (2013). *Semâ-hâne-i Edeb*, (Haz. Sadık Erdem). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Âmiloğlu. (2014). *Arş-nâme Tercümesi*, (Haz. Fatih Usluer). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. (1994). Hurufîlik, Cilt: 16. (s. 81). İstanbul/Münih: Ana Yayıncılık ve Encyclopaedia Britannica Inc.
- Aslan, M. (2019). *Fazlullah'ın Sakalında Beliren Tanrı, Arşî Divanı'nda Hurufîlik*. İstanbul: Hiperyayın.
- Aslan, M. (2021). Hurufî-Bektaşî Şair Arşî'nin Şiirlerinde Hz. Ali Algısı. *Asya Studies*, 5(15), 33-45.
- Ayan, H. (2014). *Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ballı, H. H. (2010). Fazlullah Hurûfî ve Hurûfîlik, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. A. Bülent Ünal), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ballı, H. H. (2011). Hurûfîlik Nedir?. *e-makâlat Mezhep Araştırmaları*, 4(2), 31-44.
- Bashir, S. (2013). *Fazlullah Esterâbâdî ve Hurufîlik*, (Çev. A. Tunç Şen). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bozüyük, M. E. (1994). Hurûf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 397-401). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Cihan, S. (1990). Zındıkların Uydurma Hadislerle Münasebeti. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(4), 37-92.
- Demir, R. (2021). *Güzellik ve Aşkın Şairi Şeyh Galip*. İstanbul: Muhit Kitap.
- Dosay, Gökdoğan, M. (2007). Pisagor. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 292-293). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Esrar Dede. (2000). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, (Haz. İlhan Genç). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Fazlullah Esterâbâdî. (2012). *Câvidân-nâme - Dürr-i Yetîm İsimli Tercümesi* (Çev. D. Murtazâ); (Haz. Fatih Usluer). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Gölpınarlı, A. (1969). *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Gölpınarlı, A. (1989). *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2018). *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güleç, İ. (2004). Türk Edebiyatında Cezire-i Mesnevî Şerhleri. *Osmanlı Araştırmaları*, 0(24), 159-179.
- İncili Şerif Yahut İsa Mesihin Yeni Ahit Kitabı*. (1981). *Kitabı Mukaddes* İçinde. (s. 1-274). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Keklik, M. ve Aslan, M. (2019). Usûlî Divanı'nda Gülşenîlik ve Hurûfîlik (Ed. Taştan, Z. vd.). *Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırmalar* İçinde (s. 143-169). İstanbul: Hiperyayın.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2021). *Kur'an-ı Kerim*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/38/31-22-ayet-tefsiri> adresinden 16.11.2021 tarihinde erişildi.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2010). *Kur'an-ı Kerim Meâlî*, (Hazırlayanlar: Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köksal, M. F. (2013). Yûsuf Sineçak. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* İçinde (s. ?). Ahmet Yesevî Üniversitesi. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yusuf-sinecak> adresinden 18.08.2021 tarihinde erişildi.
- Muhîfî Dede. (2014). Keşfnâme. (Haz. Fatih Usluer). *Hurufî Metinleri 1* İçinde (s. 246-319). Ankara: Birleşik Yayınları.
- Seyyid Nesîmî. (2017). *Hakikatlere Giriş (Mukaddimetü'l-Hakâyık)*, (Haz. Fatih Usluer). İstanbul: Revak Kitabevi.

-
- Şahinalp, M. V. (2014). Vasat Ümmet Örneği. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(31), 184-222.
- Tökel, D. A. (2016). *Divan Şirinde Harf Simgeçiliği*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Usluer, F. (2009). *Hurufilik*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Usluer, F. (2019a). Divan Şairleri ve Hurufilik. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 23(1), 80-104.
- Usluer, F. (2019b). İran Düşünce Tarihinde Hurûfilik. (Editörler: Uygur, H. ve Rexhepi, A.). *İran Düşünce Tarihi İçinde* (s. 133-154). Ankara: İRAM Yayınları.
- Ünver, M. (2003). *Hurufilik ve Kuran, Nesimi Örneği*. Ankara: Fecr Yayınevi.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 155-168, Winter 2021

Halk İnançlarının İşlevleri ve Düşünsel Temelleri* *Functions and Intellectual Foundations of Folk Beliefs*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1011387>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
18.10.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
25.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Doç. Dr. Ali Osman Abdurrezzak
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi,
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ali-37@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-8067-394X>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

İnanç; toplumların kültürel, sosyal, psikolojik açıdan tepkilerini ve yapılarını şekillendiren bir işleve sahiptir. Özellikle insanı doğrudan ilgilendiren ve hayatını idame ettirmek için ihtiyaç duyduğu doğayı canlı bir yapı olarak gören insanoğlunun, kendi kurallarını tabiatın sunduklarına göre ilişkilendirmesi iyi ve kötü ruhların var olduğu inancını da beraberinde getirmiştir. Genel itibarıyla kara iye olarak tabir edilen kötü ruhların insan zihninde nasıl tasavvur edildiği, sosyal hayatı nasıl şekillendirdiği, bu kötü ruhlardan korunma ve kaçınma ritüellerini meydana getiren bilinç yapısı zihinleri meşgul etmektedir. İstenmeyen davranışlar, kabul görmeyen sözler ve hareketlerin yanında olumlu etkilere sahip söz ve davranışlar toplumların günlük hayatlarında bir tür yazısız kuralların oluşmasını sağlamıştır. Sağlıklı, huzurlu, bereketli bir hayat düzeni için belli başlı tabuların oluşmasıyla yapılması ve uzak durulması gereken davranış kalıpları şekillenmiş ve benimsenmiştir. Kötü ruhlardan korunmanın yanında kötü ruhun sebep olduğu olumsuz etkilerden de kurtulma amaçlı uygulamalar davranışları kutlu bir hâle dönüştürmüş ve ritüel hâline gelmiştir. Halk inançlarının temelinde özellikle korkunun yer aldığı ve bu duygu ile korunup geçmişten günümüze taşındığı her toplumda ortak işlevler etrafında şekillendiği görülmektedir.

Bu çalışmada halk inançlarının psikososyal, sosyokültürel, sosyoekonomik, sembolik ve ritüel işlevleri ve bu işlevler içerisinde farklı kültürlere ait geleneksel inançlardan da örnekler verilerek halk inançlarının düşünsel temelleri disiplinler arası bir bakış ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk İnanç, İşlev, Ritüel, Kötü Ruh

Abstract

Belief; It has a function that shapes the cultural, social and psychological reactions and structures of societies. The fact that human beings, who see nature as a living structure, which directly concerns human beings and which they need to maintain their lives, associate their own rules with what nature offers, has brought with it the belief that there are good and bad spirits. The minds are occupied by how the evil spirits, which are generally called black possessors, are conceived in the human mind, how they shape social life, and the consciousness structure that creates the rituals of protection and avoidance from these evil spirits. In addition to undesirable behaviors, unacceptable words and actions, words and behaviors that have positive effects have created a kind of unwritten rules in the daily lives of societies. With the formation of certain taboos for a healthy, peaceful and fertile life order, behavioral patterns that should be done and avoided have been shaped and adopted. In addition to being protected from evil spirits, practices aimed at getting rid of the negative effects caused by evil spirits have transformed behaviors into a blessed state and become rituals. It is seen that folk beliefs are shaped around common functions in every society, where especially fear is at the base of it and it is preserved with this feeling and carried from the past to the present.

In this study, the psychosocial, sociocultural, socioeconomic, symbolic and ritual functions of folk beliefs and the intellectual foundations of folk beliefs are tried to be revealed with an interdisciplinary perspective by giving examples from traditional beliefs of different cultures within these functions.

Keywords: Folk Belief, Function, Ritual, Evil Spirit

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Abdurrezzak, A. O. (2021). Halk İnançlarının İşlevleri ve Düşünsel Temelleri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 155-168.

GİRİŞ

İnanç kavramı ile halk inancı kavramı bazı durumlarda birbirine zıt bir ifadeyi oluşturmaktadır. Halk inancı semavi din inancına karşı bir inanç sistemi ve batıl, bidat gibi görülebilmekte ve dayanağı olmayan, insanı şirke götüren boş inançlar olduğu söylenmektedir. Belli bir zamanda korkuların, endişelerin karşısında korunmak ve güvende hissetmek için tasavvur edilen düşünceler davranışa dönüşmüş olup içinde yaşanan zamanda karşılaşılan olaylara karşılık alınılan tedbirler bir süre sonra kendini tekrarlayarak geleceğe birtakım değişimleri yaşayarak aktarılmıştır. “Batıl inanç, bireyin davranış biçimi ve bu davranış sonucunda olan olaylarla ilgili neden-sonuç ilişkisi olmayan, bireyin yapmış olduğu tekrarlı ve değiştirilemeyen davranışların olduğu gibi algılamasıdır” (Womack, 1992: 191). Değiştirilemeyen ve tekrarlı ifadeler ritüelin bir parçası olarak kabul edilebilir ancak yaşanan dönemin şartları ve süreç içerisindeki farklı sosyokültürel etkenler bu davranışlarda değişime neden olabilir. Örneğin; taş kültü etrafında oluşan inanışların İslamiyet sonrası dönemde türbe, yatır ziyaretlerinde türbenin taşına el sürmek, ya da doğurganlık işlevine inanılan delikli kayanın içerisinde geçmek gibi davranışlar işlevsel olarak ortak özellik gösterse de uygulamada değişiklik göstermektedir. “İlahi dinlerin hiçbiri eski yerel inançların kalıntılarından kurtulamamıştır. İlahi dinler ile halk inançları sürekli bir etkileşim içinde olmuştur” (Tatlıoğlu, 2000: 14). Bu tür yatırlar etrafında oluşan pratiklerin sürekliliği ve bu mekânlara dair birtakım uygulamalardan olumlu sonuç alınması mekânın kutsallığını artırırken inandırıcılığını da artırmaktadır.

Boş inanmalar diye adlandırılan halk inançlarının kuralsızlığı insanların iletişimde neden olan olumsuz sonuçlar ile açıklanmaktadır. Toplumlari bir arada tutan din olgusunun sunduğu kuralların dışında kalan inanmaların fayda sağlamadığı düşünülür. Bu düşüncenin oluşmasındaki asıl nedenin halk inançlarının bilim dışı olmasının yanında dine aykırı din dışı uygulamalar olarak görülmesi ve toplumun bazı kesimlerince kabul görmemesi olduğu söylenebilir. “Bilmeden inandığımız yüzeysel inançlar, çok geçmeden fanatizme ve batıl inançlara dönüşür, toplumsal yapıyı olumsuz yönde etkiler” diyen Şeriatî'nin (1980: 36) düşüncesi göre toplumun bağlı olduğu ahlaki, dinsel, sosyal, kültürel değerlere aykırı bir hâl alan inanmalar bilinçsizce uygulanır ve sorgulanmadan bağlanılırsa toplumsal kargaşa yaşanır ve sosyal düzenin sağlanması zorlaşır ancak halk inançları dinin yerini ya da din halk inançlarının yerini alamaz. Halk inançlarının din dışı olarak değil din ile birlikte, içe içe varlığını sürdürebildiği görülmektedir.

Dini ritüellerin insan psikolojisini belli bir düzene sokarak, bilinmeyene karşı olan korku hissini en aza indirmeye yardımcı olmaktadır. Korku yaratan unsura karşı belli aralıklar ile tekrarlanan ritüellerin amacı olaya karşı duyulan kötü hisleri olumlu hâle dönüştürmek üzere insanın kendi zihninde yarattığı korkuyu yine kendi davranışları ile sindirmeye çalışma çabasıdır. “Mitlerin tekrarlanmasıyla toplum yenilenir” ve ritüellerin de içerisinde taşıdığı mitik unsurları ve kökenleriyle etkisinden bir şey kaybetmediği düşünülmektedir (Seyidoğlu, 2014: 28).

İnsanın beslenme, barınma, üreme, uyuma gibi temel ihtiyaçların yanında tehlikenin hissedilmesine karşı verdiği tepki, içinde bulunulan zamana göre farklılık gösterebilir. Hastalıkların nedenini bedene giren kötü ruha dayandıran ilkel insan için sel felaketi tabiat ruhlarının veya tanrıların kızdığına delalet etmektedir. Dolayısıyla korku, kaygı, bilinmezlik, şüphe, açlık gibi belli başlı temel ihtiyaçların yanında inanç duygusu insan yaratılışının bir gereğidir. İnanç için “dış dünyayı idrak etme sonucu zihinde oluşan bir anlayış biçimi” olduğunu söyleyen Hançerlioğlu'na (1975: 270) göre inancın insanın kendi dışındaki dünyayı algılayabildikten sonra kendi iç dünyası ile kurmaya çalıştığı bir bağlılık olarak açıklanabilir. İnsan sahip olduğu inanç doğrultusunda davranış ve bilişsel olarak şekil almaya ve hayatını buna göre düzenlemeye başlar.

Dinin kabul etmediği birtakım uygulamalar halk arasında geçerliliğini ve sürekliliğini koruyarak yaşamaktaysa burada dinler öncesi var olan bir inanç sistemi işlemektedir. Sosyal, ekonomik veya psikolojik sıkıntılarda başvurulmuş yerel düşünce yapısı içerisinde koruyucuyu, etkileyici, yok edici özelliği olduğuna inanılmış pratikler bilim çağında da “Semitik” dinlerin kabulü sonrasında da devam etmiştir. İşlevsel bağlamda halk inanç ve uygulamaların insan hayatında şekillendirdiği davranış kalıpları ve yerel bir inanç sistemi oluşturduğu söylenebilir.

1. HALK İNANÇLARININ İŞLEVLERİ

“Günümüz halk bilimi çalışmalarında en yaygın olarak kullanılan teorilerden birisi” olan işlevsel kuram özellikle halkbilimi çalışmalarında William Bascom ile ayrı bir önem kazanmıştır (Çobanoğlu, 2002: 223). İşlev yaşadıkça yapı kendini korur. Değişmenin ilk önce etkilediği “işlev”, işlev üzerinden

silsile şeklinde dönüştürdüğü veya yok ettiği ise “yapı” olduğunu ifade eden Yolcu ve Aça (2017: 15) işlevin yapı üzerinde etki yarattığını ve işlevi olmayan yapının rolünün de devam edemeyeceğine dikkat çekmektedir. Halk inançlarının sosyal davranışları şekillendirmesi ve kültürel varlığımızın bir nüvesi hâline gelmesinde önemli işlevleri vardır ki bu sosyal yapının içerisinde bireylerin birlikte hareket ettikleri bir zeminin oluşmasını sağlamaktadır. Yapı olarak görülebilecek halk inançlarını belli bir teori bağlamında ele almak kültürel ve sosyal bir varlık olan insanın rolü ve statüsü açısından insan odaklı çalışmalarda önem arz etmektedir. “Sosyal araştırmada örtülü işlev kavramının açıklaması sosyal hayatın ilk görüldüğü gibi basit olmadığını gösteren sonuçlara neden olmaktadır” (Merton, 1968: 122). Diğer bir deyişle açık işlevlerinin temelinde ve taşıyıcı olma özelliğine sahip kapalı işlevlerin önemli bir rolü olduğu ve toplumsal davranışların farklı bakış açıları ile açıklamalara muhtaç olduğu söylenebilir. Bunun yanında sosyal kuralların insanda yarattığı olumsuz etkiler “bireyin mutsuzluğuna, hatta psikolojik birtakım rahatsızlıklara da yol açabilmektedir” (Aça ve Yolcu, 2017: 54). Geleneğin modern zaman içerisinde yaşatılması isteğine karşılık doğum, düğün, ölüm gibi temel geçiş dönemlerinde gerçekleştirilen ritüeller ve kalıp davranışların dışına çıkmak isteyen kentli bireyin modern hayat tarzını benimsemesi, kuşak çatışmasını ve görüş ayrılıklarını da beraberinde getirmektedir.

Psikososyal, sosyokültürel, sosyoekonomik, sembolik, ritüel şeklinde halk inançlarının işlevleri ve bu işlevler içerisinde düşünsel yapısı incelenirken halkbiliminin diğer bilim dalları ile olan münasebeti ve iletişiminin ne denli fazla ve önemli olduğu da gösterilmeye çalışılacaktır.

1.1. Psikososyal İşlevi

Bireyin isteklerinin gerçekleşeceği bir geleceğe hazırlık oluşturmasının belli bir gelişim süreci ile meydana geleceğini ifade eden Adler (2010) tüm insanlara özgü bir durum olan eski mitler, destanlar ve söylencelerde de ileride gerçekleşecek olan ya da zamanında yaşanan ideal bir durumdan hayranlıkla bahsedilmesini genel olarak insanı hayata bağlayan bir umut ve beklentinin sayesinde karşılaşılabilecek her türlü felaketin üstesinden geleceği inancının hâkim olduğuna işaret etmektedir. Sözlü kültür ürünlerinden destan, masal gibi türlerde kahramanın ayrılış, erginlenme ve dönüş ekseninde gerçekleşen olaylar gerçek hayattaki insanoğlunun doğumdan ölüme kadar geçirdiği merhaleler ile benzerlik göstermektedir. Masalların mutlu sonla bitmesi, destan kahramanının zorlu imtihanların üstesinden gelmesi gibi olumlu sonuçların elde edilmesi, gerçek hayatta öngörülen ideal geleceğe dair isteğin bir yansıması olduğunu göstermektedir. İlkel insanın yaşantısından süzülerek gelen davranışlar ve düşünce yapısı toplumların kuramsal çerçevede oluşumunu sağlayan özellikler taşımakta olup “insanın varoluşunun asıl temellerinin anlaşılması konusunda” ve “yüzeysel tuhaflığa karşı”, köken itibarı ile “psikolojik bir düzeyde” birbirlerine yabancı olmayıp benzer yönlerinin olduğunu kabul edilebilir (Geertz, 2010: 383).

Sir James Frazer’a göre folklorun ve onun müttefiki sosyal antropolojisinin nihai amacının insan ruhunun işleyişini göstermek ve açıklamak olduğunu beyan ettiğini aktaran Marett (2018: 145-147) “dışarıdan örf, âdetler bütünü olarak algılanan toplam, benzer bir şekilde içeriden zihinsel bir süreç olarak kavranmazsa yaklaşım mekanik olmaya ve buna bağlı olarak ruhsuz kalmaya mahkûm olduğunu, dolayısıyla folklorist kalımlar nasıl ve neden hayatta kalırlar? Sorusuna odaklanarak kalımlara dair çalışmanın psikolojik yönüne bakmaları gerektiğini, böylelikle folklorist, bu toplamın, geçmişin kalımları olmaktan daha fazla anlamı olduğunu hemen göreceği fikrini savunmaktadır. Kültürel antropoloji ise “biyolojinin ötesinde bir disiplin ya da alt disiplindir ve ilgilendiği konu insanlığın ortak, yaratılmış simgesel dünyasıdır. Elbette bu dünya, halklardan halklara “kültürel olarak” değişir. Fakat ortak unsurlar, farklı olandan daha önemlidir” (Barnard, 2015: 31). Farklılıklardan ziyade ortak unsurların tespiti açısından halk inançlarına bakıldığında uygulamalarda farklılıklar görünse de temelindeki işlevlerde ortaklıklar yer almaktadır. Farklı kültürlerin farklı ekonomileri, sosyal yapıları, yaşam şekilleri olmasına rağmen inanç boyutunda ortak bir özelliğe sahip oldukları şey ritüellerin varlığıdır. “Farklı inanç kesimleri ile temas” sağlansa dahi sosyokültürel, ekonomik, psikolojik toplum yapılarındaki farklılıklar yer alsada halkın inanışlarının altında yatan bilinç yapısı ortak bir özelliğe sahiptir (Kalafat, 2012b: 197). Psikolojide hastalıkların teşhisleri ve tedavilerinin daha doğru yapılabilmesi için “iptidai psikoloji, mitoloji, arkeoloji ve kıyaslamalı din tarihi hakkında” kapsamlı bilgiye sahip olabilmeyen önemine vurgu yapan Jung (2013: 56) aslında halk inanışlarının kökenlerindeki nevrotik bulguların da tespitinin ne denli önemli olduğunu altını çizmektedir. Korku temelli davranış kalıplarının çözümlenmesinde farklı bilimlerin bu konuyu ele alışları, değerlendirmeleri düşüncelere katkı sağlayarak zenginleştirilecektir. Halk inançlarının ortaya çıkmasının, psikososyal açıdan “eşyanın ve olayların mahiyetini bilememek, geleceği bilme arzusu, korku ve stres, çaresizlik, kutsallaştırmanın yön değiştirmesi, güvenlik ihtiyacı, başarıya ulaşma ve kendinden emin olma isteği, belirsizlik duygusu,

sosyal uyum ihtiyacı, sorumluluğu başka güçlere atfetme, rüyalar ve hayal gücü” vb. birtakım sebepleri vardır (Köse ve Ayten, 2009: 54-60).

Bunun yanında mitolojiler farklı bilim ve sanat dallarına da ilham kaynağı olmuş, insanın iç dünyasının dışı durumuna öncülük etmiştir. “İnsan doğasına özgü semboller toplamı olarak tanımlanabilen mitoloji; kültürün ana dinamikleri olarak niteleyebileceğimiz din, bilim ve sanatın gelişiminde öncü bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda psikolojinin bir bilim dalı olarak var olmasından önce; insanların mitler aracılığıyla içsel tepkilerine ve yaşam dinamiklerine ilişkin ipuçları sunduklarını ve insan doğasına ilişkin bulguların sistematize edilmesi sürecine ışık tuttuklarını ileri sürmek mümkündür. Bu noktada mitolojiyi, “ilkel psikoloji ya da arke psikolojisi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır” (Gürel ve Muter, 2007: 538). “Arketipler psikolojik anlamda, insanın kişisel deneyimini, dolayısıyla davranışını şekillendiren duyuşsal-bilişsel, daha özele inmek gerekirse duyuşsal-düşsel zihin yapılarıdır” (Maloney, 1999: 103). Jung “arketipleri insanın sahip olduğu, hayvanların ise sahip olmadığı içgüdüsel düşünce ve davranış kalıpları olarak nitelemekte ve arketipler ile içgüdüler arasında paralellik olduğunu ileri sürmektedir” (Jung 1982: 103-107). Durum ve olaylara karşı doğuştan gelen öğretiler ile verilen tepki anlamına gelen arketip kolektif bilinçaltı anlamında ortak değerler olarak tanımlanabilir.

Bunun yanında “insan psşişesinde insanlığın ortak psikolojik mirasını içeren ve ileten bir kısım olarak” ifade edilen “kolektif bilinçdışı” geçmişten geleceğe aktarılan ortak mirasın psikolojik açıdan sahiplenilme ve yaşatılması olarak görülür (Jung, 2009: 107). Dinler öncesi birtakım uygulamalar, semavi dinlerin kabulü sonrasında da sürekliliğini korumuş ve din ile halk inançları eş zamanlı olarak devam etmiştir. Günümüzde de hâlâ dinin gerekliliklerini yerine getirirken adak adamak, yağmur duasına çıkmak, doğum, düğün, ölüm döngüsünde başvuru uygulamalar, türbe, yatır, mezarlık ziyaretleri gibi geleneksel pratiklerin de uygulandığını görmekteyiz. Anadolu’da geleneksel sağaltma yöntemlerine yönelik çalışmadan alınan örneğe bakıldığında korku temelli olduğuna inanılan hastalıklar ve tedavileri üzerine yapılan çalışmaya göre psikolojik sorunların ocaklı olarak adlandırılan kişi(ler) tarafından çözüldüğü görülür. “Bademcik: (Nedeni) “Soğuk algınlığı, korku.” (Belirti) “Bademcikleri şişer, yutkunamaz boğazı ağrır.” / (Tedavi) “Hasta, ocaklı bir kadına götürülür. Ocaklı, burunu sıcak su ve sabunla ovalar. Eline aldığı, içi delik olan çubuğu, burun deliklerinden birinin içine sokar. Diğer burun deliğini eliyle kapatıp üflemeğe başlar. Üfledikten sonra iltihap, kapatılan burun deliğinden dışarı atılarak tedavisi yapılır. Damak Düşmesi: (Nedeni) “Korku.” / (Belirti) “Hasta yalnız kalmak istemez. Her sese irkilir.” / (Tedavi) “Hocaya götürülüp kitaba baktırılır.” / “Ziyarete götürülür”. / “Küçük korkularda üst damak parmakla yukarı doğru çekilir” (Konak ve Aktar, 2009: 161-162).

Bu tür ritüellerin insan üzerinde olumlu etkisi olduğu, rahatlama sağladığı, rehabilite etkisi yarattığı söylenebilir. İnsan üzerinde iyileştirici, olumsuz düşünce ve olaylardan uzaklaştırıcı, bireysel yalnızlığı rehabilite edici ve sosyalleşmeyi sağlayıcı bir etkiye sahip olan din “modern zamanlarda insanın yaşadığı sendromlara cevap verir. İnsanın yabancılaşmasını engeller. Sosyal bir varlık olarak insan toplumla bağı olmadan yaşayamadığı gibi dış faktörlerin yıkıcı etkisini azaltabilen dünya ötesi bir prensip olmadan da varoluşu, spiritüel ve ahlaki özerkliği için gerçek bir neden bulamaz” (Ayten, 2015: 80). Görüldüğü gibi iyileştirme etkisi gibi işlevlerinin yanında din olgusunun, teknoloji çağının getirdiği sosyal kopukluğu ve psikolojik açıdan yalnızlık hissini tedavi edebilme özelliğine de sahip olduğu belirtilmektedir. “Bir gereksinimi karşılamak, sıkıntıdan, endişeden kurtulmak, suçluluk duygusundan kurtulmak, kimlik kazanma girişimi, şaşırıcı durumlar karşısında tabiatüstü açıklamaya başvurduğu için dine başvurabilmektedir (Kayıklık, 2014: 76).

Schmidt “İşte bu korku içinde -ve zaruret hâlinde- kişi, günlük hayatta gülünç ve değersiz şeylerde kendine bir sığınak aramaktadır. Örneğin; ortadan delinmiş paralar, kopuk pantolon düğmeleri, kara kedinin tüyleri vb. hele bu sözünü ettiğimiz şeylerin baht açıcı ve kötülüğü kovucu kudretine olan inanç telkinle birleşirse” insanın bir nesneye yönelerek din dışına çıkacağını ve bu gibi uygulamaların din açısından kabul görmediğine dikkat çekmektedir (Örnek, 1966: 17). Bir tür ezici ve yıkıcı olabilecek durumlara karşı güç elde etmek için nazar boncuğu, muska, yengeç kısıncı gibi nesnelere psikolojik bir ferahlık vermektedir. Bu inanışların temelinde doğa olaylarının olağanüstü olaylar olarak nitelendiği ilkel dönem insanının zihin yapısının günümüzdeki yansıması olduğu görülebilir. Tabiat unsurlarına olan saygı, korku, bağlılık, gibi duyguların etrafında oluşmuş inanç sistemi bağlamında dağ, ağaç, taş gibi doğayı oluşturan ve bir bütünün parçalarına kutsiyet atfedilmiştir. Dinlerin kabulü ve sonrasında da bu inanç yapısı din olgusu ile bütünleşik bir şekilde devam etmiştir. “Kültürlerin etrafında şekillenen bu inançların kaynakları unutulmuş ve söz konusu inançlar bizzat İslam’ın kendisinden zuhur etmiş gibi kabul görmeğe başlamıştır” (Özarlan, 2003: 101).

Bu konuda Mozzani'nin (2018: 19-20) aktardığı şu bilgiler dikkat çekicidir: Günümüzde psikologlar batıl inançların gerçekten işe yaradığını, her durumda en ucuz sakinleştirici olmanın yanı sıra korku ve kaygılarımızı hafifleten en yararlı ilaç olduğunu söylüyorlar. Bir psikiyatr olan Dr. François Lelord ise “batıl inançlar gerçekten de bireyin hâkim olamadığı olaylara hâkim olma ya da onları denetleme gibi bir yanılsamaya düşmesine neden oluyor. Bu bir tür ucuz sakinleştiricidir. Gene Dr. Lelord'a göre “psikiyatrik bir açıdan batıl inancın zorunlu olarak yararsız bir şey olduğunu söyleyemeyeceğim çünkü insanların duydukları kaygıyı hafifletiyor. Doğal olarak bir plasebo etkisine sahiptir”. Psikolojik rahatlama için gelecek ile ilgili olumlu şeyler duyması ya da olumsuz durumlar karşısında önlem alabilme zamanına sahip olması insana mutluluk verebilmektedir. Dahası her insan kaygı, korku gibi duygularla beraber yaşamını sürdürür ancak insan için yeğlenen kaygılı ve korkulu geçen sürelerin daha az olmasıdır. Bu kaygı ve korkulardan kurtulmak için insan bir güç arayabileceğini ifade eden Kayıklık (2014: 77) insanoğlunun yaratıcının varlığına inanarak rahatsızlık verici etkilere karşı kendini koruma içgüdüsüne ihtiyaç duyduğuna işaret etmektedir.

Bir grupça paylaşılacak koşuluyla insana teselli olmayacak insanlık dışı, kötücül ve sağduyudan yoksun hiçbir şey yoktur. Bunun için en ikna edici kanıt da geçmişte tanık olduğumuz ve hala tanık olmaya devam ettiğimiz kitlesel delirme olaylarıdır. Bir öğretici akıldışı da olsa bir kez toplumda güç kazandı mı milyonlarca insan, o öğretiye inanmayı toplum dışına itilmek ve yapayalnız kalmak duygusuna yeğler diyen Fromm (2017: 40) dinin işlevi ile ilkel dinin arasındaki rolün ne olduğu konusuna dikkat çekmektedir. İlkel bilinç yapısında var olan inanmaların günümüzde devam etmesine yönelik olarak dinin batıl kabul edilen inanışları tamamen ortadan kaldıramadığına ve bunun da nedeninin belli kuralların dışında günlük hayattaki alçakgönüllü olmak, sevgi, saygı gibi insani nitelikler üzerine pek fazla durulmadığını savunmaktadır. Bu görüş günümüz toplumlarında her şeyin tüketildiği gibi sosyal kabul gören tutum ve davranışların da tüketiliyor olduğu gerçeğinden yola çıkarak kabul edilebilir. Toplum dışında kalmamak için kolektif davranış biçimi olarak halk inançlarının uygulamalarının sosyolojik olduğu kadar psikolojik olarak da ele alınmasını bireylerin bireysel ve sosyal statü olarak kazandıkları kimliklerin sosyopsikolojik altyapılara sahip olduğu söylenebilir.

Toprak ilk olarak bereket için kutsanır; sonra parseller mükemmel derecede akılcı ve pratik usullere işlerlik kazandırılarak temizlenir. İkinci bir büyüsel tören, temizlenmiş toprağı dezenfekte etmek ve böylece bitkilere musallat olan küf ve mantarları, zararlıları ve böcekleri önlemek için gerçekleştirilir. Sonra tekrar beceriyle, pratik ve bilimsel olarak yapılan bitki ekimi gelir. Fakat bitkiler filiz verdiğinde ve bol şans umudundan başka yapacak bir şey olmadığı zaman, birbirini takip eden törenler hâlinde, ürünü güçlü ve iyi kılmak için düzenlenmiş büyüye tekrar etkinlik kazandırılır. Böylece bütün bir dizi boyunca (büyüsel) ritler (bilimsel) etkinliklerle yer değiştirir, akılcı ve büyüsel boyutların her biri bir diğerinden kesin biçimde ayrı tutulur (Malinowski, 1935: 61-68).

Bunun yanında ilkel insanlar adım atarken bile batıl inançlarla, korkularla ve daha birçok görünmez dirençlerle engellenmiş görünmektedirler. “İstenç olunca bir yol bulunur” sözü ise modern insanın batıl inancı hâline gelmiş bulunuyor. Bugünkü insanın tanrıları ile cinleri sadece yeni isimler almışlardır. “Aslında yitmiş değiller, tersine onu huzursuzluk şeklinde, psikik komplikasyonlar hâlinde, haplara, alkole ve tütüne doyurulmaz bir ihtiyaç olarak, her şeyden önemlisi de birçok nevrozla izlemektedir” diyen Jung (2009: 82) bu konuyu daha da anlaşılır kılmak için şu örneği vermiştir “Örneğin içinde 13 sayısının geçtiği bir rüyayı ele alalım. Sorun rüyayı görenin kendisinin bu sayının uğursuzluğuna inanmakta mı olduğunu, yoksa rüyanın bu tür batıl inançları olan başka kimselerden mi söz ettiğini bilebilmektir. Yanıt yorumda son derece önemli bir rol oynamaktadır.

İlkinde ilgili kişi hâlâ şanssızlık sayısının etkisi altındadır; 13 numaralı bir otel odasında ya da 13 kişinin bulunduğu bir masada kendisini çok rahatsız hissedecektir. Öbür durumda ise 13 nazik olmayan ya da hakaretvari bir ifadeden başka bir şey değildir. Batıl inançlı kişi 13'ün büyüünü hep hissetmektedir, mantıklı olan ise 13'ten eski duygusal rengini silmiştir” (Jung 2009: 96). Dolayısıyla gerçek olana yönelişin silueti şeklinde düşünölebileceğimiz semboller ve anlamları, hayalimizdeki izdüşümlerin şekillenmesi ve davranışlarımıza yansımaları olarak görülebilir. “Bir alev beni yakıtımda, ateşin gerekliliğinden hiçbir kuşku duymam. Oysa bir ruhun belirivermesinden ürkererek korktuğumda, bunun yalnızca bir yanılsama olduğu düşüncesine sığınırım. Oysa ateş, fizik doğası sonuçta bize yabancı kalan nesnel bir olgunun ruhsal imgesidir. Aynı biçimde, hayalet duyduğum korku da düşünsel bir olgunun ruhsal bir imgesidir ve en az ateş kadar gerçektir çünkü duyduğum korku ateşin yarattığı acı kadar gerçektir” (Jung, 2001:34). İlkel düşünce yapısının çizdiği algıya göre ateşin bir ruh taşıdığı ve

ruhsal varlıktan farksız olabileceği düşünülebilir. Anlam verilemeyen, çözüme ulaşmamış doğa ve doğal olaylar içerisindeki unsurlar fikir dünyasında belli bir olgunluğa ermiş kavrayıştan çok uzaktır.

Bu unsurlara karşı korkunun ortadan kalkması için açıklama getirebilme yetisinin olması gerekir ancak ilkel insan ateş ile hayalet arasında ortak bir özellik bulabilir. O da her ikisinde de ruh olduğu inancıdır. Diğer bir deyişle doğanın ruhları ile doğada yer alan maddeler birbiri ile iç içe ve bütüncül bir şekilde yer alırlar. “Tutkulara ilk bakışta çok olağan dışı görünen bir görüngüyü açıklayabiliriz. Yani şaşkınlığın korkuya dönüşmeye yatkın olmasını ve beklenmedik her şeyin bizi korkutmasını. Bundan çıkan en açık yargı insan doğasının genel olarak korkak olduğudur çünkü bir nesnenin birden görünüşü üzerine hemen onun kötü olduğu yargısını çıkarırız. İster iyi ister kötü olsun doğasını incelemeyi beklemeden ilk önce korku ile etkileniriz” (Hume, 2009: 296). İlkel insanlar ancak olağan dışı bir olayla korkuya kapılırdı ancak olağan dışı olayın ardında görürlerdi düşmanca tehlikeyi. Bu eski tepki varlığını hâlâ bizde sürdürüyor diyen Jung (2001: 42) kolektif düşünce ve duygu yapısının değişim göstermesine rağmen var olduğuna dikkat çekmektedir. İlkel ile günümüz insanı arasında uygulama ve algılamada fark olsa da “kökensel bilinçaltından çıkan ruhsal eşitlik” kavramından söz edilebilir.

Günümüzde insanın kendisinde ya da dış dünyada olan bir değişim bilimsel bakış açısı ile yorumlanarak sonuca varılabilmektedir. Geçiş dönemlerinden örnek vermek gerekirse doğum sonrası uygulamalar ve inançlar bilim ile birlikte işlevini korumaktadır. “Tıptaki karşılığı; doğum sonrası depresyonu olan Alkarısı inanmalarının kökeninin gerçek yaşantılara dayandığını söylemek mümkündür. Bilimin henüz açıklama getiremediği dönemlerde insanlar karşılaştıkları problemleri, nedenlerini oluşumlarını ve ilgili çözümlerini doğaüstü güçlerle açıklamaya çalışmışlardır” (Çevirme ve Sayan 2005: 71). Doğum sonrası bebek ve loğusanın bazı fizyolojik ve buna bağlı olarak ruhsal değişimleri, bu değişimlerin ortadan kalkması için geçen zamanın kırk ile sınırlı tutulmasının bilimsel ve bilim dışı anlamları yer almaktadır. Fizyolojik olduğu kadar duyguların da derinden etkilendiği bu depresif doğum sonrası dönem tıp dilinde “postpartum dönemi” ve bu süreçteki depresif ruh haline ise “postnatal depresyon” adı verilmektedir.

Geleneksel uygulamaların sağaltıcı işlevlerinin temelinde psikolojik olarak rahatlama sağlanması ve kullanılan öğelerin, söylenen tılsımlı sözlerin, ritüel hareketlerin getirmiş olduğu olumlu etkiler ve kolektif refleks ve bilinç ile ortaya çıkan inanmalar bedensel olmaktan çok ruhsal rahatlama sağlamıştır ve sağlamaya devam etmektedir. Le Bon (1997: 76) “tapınaklarda geleneklerden daha heybetli putlar yoktur. Saraylarda, geleneklerden daha güçlü hükümdarlar bulunmaz. Bu putlar ve baskıcılar kolay yıkılır. Ruhlarımızda hâkim olan görünmezler, her türlü baskının etkisinden uzak kalırlar ve ancak yüzyılların ağır ağır aşındırmasıyla değişebilirler” derken sözlü kültür yoluyla nesilden nesile aktarılan gelen belli bir kültüre ait uygulanması isteğe bağlı olan, yazılı kuralları olmayan inanışların insan üzerinde etkilerinin ne denli önemli olduğuna dikkat çekmektedir.

1.2. Sosyokültürel İşlevi

Türk kültürünün yapısı içerisindeki kötü davranışa karşı geliştirilen kontrol mekanizmaları yer almaktadır. Bu mekanizmalar sosyokültürel işleyişin düzgün olabilmesi için gerekli sosyal normlardan oluşmaktadır. Resmî hukuk ve kanunların halk arasında yazılı olmaksızın birtakım uygulamalar ile yerine getirildiği görülmektedir. Bu uygulamalar arasında “uyarı, cezalandırma, ayıplama, yasaklama” ya da “eleştirme” gibi sosyal değerlerimizi zedeleyen kabul görmeyecek tavır ve davranışlar halk anlatıları ile örneklendirilerek kötü davranıştan sakınma amacına sahip olup sosyokültürel bir savunma mekanizması oluşur (Çobanoğlu, 2003: 64-65). Burada anlatılan örnek teşkil edecek ve ders verici anlatıların gerçekliği sorgulanmaz. İnsan psikolojisinde meydana getirdiği kaçma, korunma gibi ruhsal bağlamda bir görevi sahiptir.

Savaş esnasında gelen ölümün düşmanın silahının büyü olması ya da düşmanın kendisinin büyücü olmasına dayandırılması da rastlantısal bir olay örgüsünün kabul edilmeyişi ile açıklanabilir (Jung, 1999: 13). Dolayısıyla bir insanın hayatı boyunca başına gelen kötü olayların müsebbibi bir kötü ruh ya da büyü olduğu inancı hâkimdir. Olumsuz olayların etiyolojik olarak açıklanma ihtiyacı korku ile baş etme ve korkuyu tanıma ihtiyacı ile meydana gelmektedir. Korkunun neden olduğu olağan dışı olarak düşünülen doğa olayları, bilim ve mantık öncesi dönemde ilkel insanın kendisini korumaya alabilmek için ortaya koyduğu refleks bir davranıştır. Kötü olanın yok edici, hayat şartlarını zorlayıcı, ürpertici, belirsiz olduğu inancının hâkim olması da korkulanın saf dışı bırakılması için birçok pratiğin oluşmasını sağlamıştır. Bunun gibi hayatın içerisinde önem arz eden bir davranış sözlü kültür ürünlerinde de yerini almış olup “korkulanın, tehlikenin ve bunların müsebbibi kötülüğün estetize edilerek mitik tasavvurlarda” yer aldığı görülmektedir (Sarpkaya, 2018: 21).

“18-19. yüzyıl yazarlarının özellikle önem verdikleri ve bilmek istedikleri şey, topluma ve insanlara has kurumların, ailenin, evliliğin, dinin, mülkiyetin vb. oluşumu idi. Bir bakıma hepsi ilk insanların tarihi ile ilgilenmiş ve insanlık tarihinde bir evrim kanunu aramışlardı. 19. yüzyılın ortalarına kadar bu düşünce tarzı toplumla ilgili çalışmalara hâkimdi. Ancak 1860-1870’lerden çok sonra toplumu açıklamaya çalışanlarda bilimsel yöntemi kullanma ve kuramlarında güvenilir sosyal olaylara dayanma eğilimi başladı” (Saran, 1992: 190). Tarihsel süreç içerisinde yapılan araştırmalarda gelişen yöntemler ile aynı konu üzerinde yapılan farklı ve derin bulgular elde edilmiştir. Bu çalışmaların da yine özellikle yoğunlaştığı nokta ve günümüze dair verilerin ortaya konulmasına ışık tutacak kaynaklar, geçmiş yaşamları bünyesinde barındıran ve ilkel toplum yapısı ile birlikte eski döneme ait inanç yapısı ve psikolojilerine yönelik sosyopsikolojik, sosyokültürel açıdan disiplinlerin kendi çerçevesinden bakabildikleri ve elde ettikleri bulgulardır. “Thomas’a göre sosyal psikoloji esas itibarıyla, topluma doğru yönelmiş bulunan ve sosyokültürel çevre tarafından etkilenen birey davranışlarının araştırılmasından başka bir şey değildir” (Zijderveld, 1985: 41). Diğer bir deyişle toplumun sosyal normları ve tepkileri ile kültürel yapısı o toplumdaki bireylerin davranışlarını şekillendirerek kolektif davranış kalıbı sergilenmesini ve duygularında aynı yönde değişimini sağlamaktadır. Bireyin davranışları ve duygularına yön veren toplumun sosyokültürel yapısıdır.

Dahası halk inançları evrensel olarak zamana inat yaşamını sürdüren bir kültürel olgudur. “1900 yılları civarında Amerika’da veya İngiltere’de yaşayan ve toplumsal konuları ele alan bir yazar, kendi toplumunun yüzyılın sonunda cadı avına çıkacağını duysa buna kesinlikle inanmazdı. Entelektüeller, 18. yüzyıldan beri, batıl inançlara karşı verilen mücadelenin en önünde yer almıştır. Batı toplumları, o zamanlarda da çeşitli konularda önyargılar besliyor olsa bile kendilerini geçmişin batıl inançlarından kurtulmuş, aydınlanmış toplumlar olarak görüyorken günümüzde bu durum değişmiştir (Furedi, 2001: 108). Toplumlar bireyleri şekillendirdiği gibi bireyler de toplumlara yön verebilirler. Bir toplumun sosyal çevresindeki değişimler toplum bireyleri tarafından birden kabul edilmeyebilir, edilse bile tereddüt ile yaklaşılabilir ya da tamamen kabul edilebilir. Bu çelişkili durum içerisinde sosyal olayların insan hayatında yer alabilmesi için özellikle inanç konusunda bazı somut bilgilere ve uygulamalara ihtiyaç olabilir. Dolayısıyla günümüzde bir dönem vazgeçilen uygulamaların tekrar halk arasında hayat bulması toplumun sosyokültürel altyapısı ile ilişkilidir. Modern insan gerçekte, uzun ruhsal gelişimi boyunca edinmiş olduğu belirtilerin garip bir karışımıdır diyen Jung (2009: 96) “onun içinde kuşku ve bilimsel kanaat, eski moda önyargılarla, terk edilmiş düşünce tarzlarıyla, inatçı yanlıgılarla, kör inkârcılıkla yan yana” yer aldığını söylerken günümüz insanının irrasyonel olarak kabul ettiği ve terk edilmesi gerektiğine inandığı birtakım inanışların yaşatıldığına dikkat çekmektedir. Kendini doğanın bir parçası değil de sadece içerisinde bulunduğu toplumun bir parçası olarak gören insan kendini tecrit ederek medeni toplumun gerektirdiği ve öğretilmiş normlar çerçevesinde hayatını sürdürürken bilinçaltında ve iç benliğinde gizli kalmış davranış kalıpları mevcuttur.

1.3. Sosyoekonomik İşlevi

“Esrarengiz, kutsal ve lanetli, büyü, ritüel, mistik” olarak ifade edilen bu nitelermeler ilkel dönemde insanların sosyal yaşamının vazgeçilmezi haline gelmiş ve tabiatın gizli güçlerini tanımlamaktayken günümüzde anlam değişimine uğrayan bu duyumsamalar “utanç verici, tuhaf ve garip” olan bir düşünce ve davranış olarak yerini alır. İlkele ait olan “iç dönüşüm” yaşayarak “eski, irrasyonel” hayatın içerisinde yer alan davranış kalıpları “gelişen ve rasyonelleşen” yaşam içerisinde örtük bir şekilde yaşamaya devam eder (Lefebvre 2010: 123). Gelişen toplum yapısı eğitim, iktisat, sosyalleşme açısından gözle görünür veriler sunabilirken toplumsal dinamikleri ayakta tutan akıl ve bilim dışı olarak düşünülen uygulamalar ve inanışlar farklı bir yapıya bürünüp insan hayatının her evresinde izler taşımaya devam eder. Hiçbir zaman kaybolmayan ve insan düşünce ve duygu yapısını şekillendiren korku hissi zamana göre yapısal olarak değişime uğramıştır. İlkel ve modern insanın korkuları ve korkunun işlevselliği devam etmektedir ancak nelerden korktukları ve bu korkularla nasıl başa çıkılacağı konusunda farklılıklar görülmektedir. Korkuyu meydana getiren durum ve olaylar sosyolojik, kültürel, ekonomik nedenlerden dolayı insan psikolojisinde ve inanç dünyasında değişime uğramıştır. İlkel halklarda, antropologların “misonizm” (yeni olandan ve bilinmeyenenden korkma) adını verdikleri bir tutum, her yeni olana karşı derin, batıl bir korku vardır. İlkel insanlar beklenmedik olaylar karşısında, yaban hayvanlar karşısındaki davranışın aynım gösterirler. Ama uygar insan da yeni fikirler karşısında benzer şekilde tepki gösterir, yeni olanın şokundan korunmak için ruhsal bariyerler koyar”. (Jung 2009: 31). Bilinmeze, gizli olana, mistik özelliğe sahip olan şeyler her zaman ilgi çekici olmasının yanında korkunun da varlık sebebi olmuştur. Korkunun hangi dönemde olursa olsun hayatın içerisinde yer aldığı yadsınamaz bir gerçektir.

İlkel insanın doğa olaylarına, vahşi hayvan saldırısına, tükettiği zehirli bir bitkiye verdiği tepkiler ile günümüz insanının karşı karşıya kaldığı ekonomik kriz, salgın hastalıklar, iş hayatındaki dalgalanmaya karşı gösterdiği tepki alışılmamış, tecrübe edilmemiş bir durum için sergilenen benzer bir davranıştır. Toplumların gelişmişlik düzeyinin sahip olunan ekonomik güç ile doğru orantılı olduğu görülür ancak bazı inanışlar ve uygulamalar yaşamaya devam ettiği görülür. Halk inançlarının endüstrileşmesinde nazara karşı, şans getireceğine inanılan nesnelere ve buna bağlı uygulamalar basat rol oynamaktadır. Bireysel ve kurumsal olarak iyi bir geleceğe sahip olma isteğine bağlı olarak iç huzuru bir takım halk pratiklerinde aramak da kültürün endüstrileşmesi yönünü ortaya koymaktadır. Bu inanmalar elektronik ortamın gerektirdiği şekilde de yapılarak ticari bir unsur olma özelliği taşımaktadır. Çocuğun doğumu sonrası göbek bağının gömülmesi, bu göbek bağının gömüldüğü yere göre ileride iş hayatına sahip olabileceğine dair inanç sistemi günümüzde yenilenerek, modern dünyaya uyarlanarak sürdürülmektedir. “Çocuğunuz İçin Bir Hayal Kurun” sloganıyla Göbek Box adlı şirket çocuklarının en iyi okullarda okuması ve en iyi şirketlerde çalışabilmesine yönelik ebeveynlere belli bir ücret karşılığı bu siteye üye olmaları ve firmanın göndermiş olduğu kutuya çocuklarının göbek bağının koyularak geri gönderilmesini istiyor. Firmanın taahhüttü çocuklarının göbek bağının Harvard, Boğaziçi, Hacettepe, İstanbul Teknik Üniversitesi, Apple, Facebook, Microsoft gibi eğitim ya da iş hayatında başarılı olduğuna inandıkları yerlere ulaştırıp bir fotoğraf ve sertifikayı aileye gönderiyorlar (<http://gobekbox.com>)

Bunun yanında bir başka uygulama olan nazardan, kem gözden, ağırlıktan kurtulmak için kurşun döktürmek de internet üzerinden hizmet veren şirketler tarafından yapılabilmektedir. Belli bir ücret karşılığı randevu alınarak hizmet veren bu tür şirketlerde halk inançlarının endüstrileşmesi bağlamında örnek gösterilebilir (<http://kursundokmek.com>). “Nazar boncuğu, nazarla ilgili inanç ve uygulamaların bir parçası olarak çeşitli şekilleriyle belirli bir kullanım alanına ve alıcı kitlesine sahiptir. Nazarla ilgili olarak oluşan bu kültür endüstrisi, 2005 yılından itibaren nazar boncuğunun takı sektöründe kullanılmasıyla birlikte daha geniş bir kitleyle buluşmuştur. Bu dönemde İzmir-Kemaraltı’nda takı tasarımı ile ilgili malzemeler satan toptancı dükkânlar Mahmut Sür’ün ocağında imal edilen nazar boncuğu ve çeşitli cam boncukları almaya başlamıştır. Oluşan büyük talebin etkisiyle Nazarköy’deki boncuk ocağı sayısı o yıllarda on ikiye kadar yükselmiştir. Aynı yıllarda Çin’den ithal edilen ucuz boncuklar nedeniyle cam boncuk ve nazar boncuğuna talep azalmış ve dolayısıyla da boncuk ocaklarının büyük bir kısmı kapanmıştır (Ekici ve Fedakâr, 2014: 47).

Diğer taraftan, fertlerin sosyoekonomik durumları da onların birtakım inançlara meyletmesine neden olabilmektedir. Genel olarak baktığımızda, özellikle sosyoekonomik seviyesi düşük olan fertler, kısa yoldan para kazanmak amacıyla falcı ve cinci diye tabir edilen insanlara gitmekte iken, realitede herhangi bir şey kazanamamalarına rağmen, kurdukları hayallerle tatmin olmaya çalışmakta; sosyoekonomik seviyeleri, standartların üzerinde olan ve dinî bilgidenden yoksun olan bazı fertler de meditasyon gibi doğu kültürünün ürünü olan bazı manevî tatmin yollarına başvurumaktadırlar. (Kandemir, 2016: 104) “Son yıllarda batıl inançlar, şirketlerin pazarlama faaliyetlerinde kullanılmaya başlamıştır. Şirketler malların ürün, renk, kalite ve fiyatlandırmasında kullandıkları rakamları, ülkenin batıl inançlarındaki rakamsal anlamlara göre uyarlamaktadır” (Özgül, 2013: 112). Batıl inançlara yönelik farklı kültürlerden örneklerin yer aldığı “Yargılama ve Karar Vermede Batıl İnançların Bilinçli ve Bilinçsiz Bileşenleri” adlı çalışmada Amerika’daki hâkim inanış olan 13 sayısının uğursuzluğu bağlamında işletmeler her ayın 13’ünde 800-900 dolar kaybettiklerine inanırlarken, Çin’de ise uçuş numarasında yer alan 4 rakamının uğursuz, 8 rakamının ise uğurlu sayılır ve uçuş numarası APY888 olanlar için fazladan para ödemekte olduğu bilgisi verilir. Bunun yanında uçak şirketleri 8888 8888 telefon numarasını almak için fazladan para ödemektedirler. 12 ve 69 sayılarının da uğuruna binaen Çin’de aileler evlerinin önüne 12 adet taş ve camların iç çerçevelerine 69 adet taş koymaktadırlar. Bu taşlar bilgisayar, fax makinesi gibi teknolojik araçların yaydığı kötü enerjiyi ve ısıyı engellediğine düşünülür. Evde ayna bulundurmaya kötü şans sayarlar. 8 rakamının uğuruna inanıldığı için Hong Kongda Çin bankası 8 Ağustos 1988’de açılmıştır. Bundan dolayı Çin’de bazı binalar 4 katlı değildir (Kramer and Block, 2008:784). Ekonomik olarak halk inançlarının işlevine bakıldığında şirketlerin bazı uygulamalarında etkili olduğu görülmektedir. Halk inançlarının bu denli etkili olması şirketlerin büyümelerinde etken rol oynadığı düşüncesi hâkim olmaya devam etmektedir.

Halk pratiklerinin endüstrileşmesine yönelik bir sektör oluştuğunu ve belli bir pazar payının bulunduğunu ifade eden Akova (2011: 140) “yaşadıkları yere yerli ya da yabancı ziyaretçi çekmek isteyen tur yöneticileri ya da şehir yöneticileri de buldukları çevredeki kutsal mekânların sözde meziyetlerini kullanarak insanlar arasında bu tür inanç ve uygulamaların yaşatılmasına katkı sağladığı

örneğinden hareketle, toplum içinde yalnızlaşan bireyler batıl bir uygulamanın işleme konulması ile benzer amaçlar etrafında bir grup ruhu oluşturmakta ve yalnızlıklarını unutmakta olduklarını, kendi içlerinde oluşturdukları inanç sistemleri de iç huzur ve güven olgularını pekiştirmekte ve duygu dünyalarını zenginleştirdikleri” sonucuna varmıştır. Şans ve uğur getireceğine inanılan sayı, renk, takı, tarih gibi bazı unsurların yanında kadercilik anlayışı ile gelişimin ters orantılı olduğu görülmüştür. “Batıl İnançların Yenilikçilikteki Rolü”nün Analizi” adlı çalışmada batıl inanç değişkeninin boyutları, kader inancı, kurgusal rakamlara inanma, şanslı takılara inanma ve batıl törenlere inanma değişkenlerinden oluşmaktadır. Bu değişkenlerden, kader inancı ile yenilikçilik arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüketicinin kadere olan inancı arttıkça, yeniliği kabullenmesi zorlaşmaktadır. Ancak, kurgusal rakamlara inanma, şanslı takılara inanma, batıl törenlere inanma ve falcılara inanma düzeyi arttıkça yeniliği kabullenme kolay olmakta ve artmaktadır (Özgüven, 2013: 122-123). Post-modern toplumlarda bireyselleşen, gerçekli yaklaşımının insanın iç benliğinde yaşanabileceği fikrine sahip ve modern anlayışın eksikliğine karşı tepki olarak ortaya çıkan düşünce akımı ile doğru orantılı olarak inanç sisteminde değişim yaşanmıştır. Ekonomik özgürlüklerin, sosyal hayat standartlarının mükemmelliği, teknolojinin getirdiği hızlı bilgi ağı gibi nedenler insanı farklı arayışlara sürüklemiştir. İkel insanın tabiatı keşfetme çabasına benzer şekilde yeni keşiflere yönelmeye başlamıştır. Hayat şartlarının getirdiği yoğun ve yorucu süreçte sığınılacak bir liman olarak manevi huzura yönelmenin kaçınılmaz oldu söylenebilir. Dini görevleri yerine getirmenin yanında halkın geleneksel uygulamalarına da yoğun olarak tekrar başvurulduğu görülmektedir. “Asırı rasyonel bir dünyada yetişen ve hayatı seküler bir tarzda yorumlayan bireyler, dini ve mistik eğilimlere daha fazla ilgi göstermektedirler” (Arslan, 2015: 60).

Bilinmezi bilmeye, kötüyü iyiye, rahatsızlığı şifaya, dönüştürebilme isteği insan doğasında var olagelen bir istektir. Kendi iç huzur için başvurduğu mistik uygulamaların da endüstrileşmesine dair yukarıda bir aktarılan bilgilere ek olarak turizm sektöründe de geniş ilgi çekmektedir. Kış, yayla, sağlık, dağcılık, inanç turizminin yanında paranormal diye adlandırılan gerçeğin ötesinde, dışında anlamına gelen bir turizm çeşidi daha ilgi duyulur hale gelmiştir. “Özel ilgi turizmi başlığı altında hayalet turizmi ve yeni yeni terminolojiye kazandırılan Paranormal Turizm, turizm için yeni bir alan oluşturmaktadır” (Beyaz, 2017: 43). Batıl inançların ölçülmesine yönelik olarak Wiseman and Watt (2004: 291) batıl inançların işlevlerinin ve temelinin inançların psikolojik bağıntısı ile ilişkili olduğunu ve yapılan pek çok çalışmada batıl inançların Paranormal İnanç Ölçeği (PBS) ile ölçüldüğünü ifade etmişlerdir. Mevcut çalışmalarda bulunan önemli etkileşimler, bu teorik anlayışın hem olumlu hem de olumsuz batıl inançları hesaba katacak şekilde genişletilmesinin önemini vurgulamaktadır. İhtiyaç duyulan genişleme nispeten küçük olabilir ve batıl inancı psikolojik uyumsuzlukla birleştiren geleneksel modellere kolayca dâhil edilebilir. Örneğin hal böyle olunca gelecekteki araştırmalar, pozitif batıl inançlara olan inancın altında yatan mekanizmaların kavramsal olarak olumsuz batıl inançlara inanmayı başlatanlara benzer olduğunu ortaya konulacaktır. (Özgüven, 2013: 114-115). İkel insanın “dinsel ve sanatsal” tüm faaliyetleri kapsayan “inanç, düş, ayın” gibi kendisi dışındaki dünya ile iletişim kurmaya yarayan unsurları kendi varlığının güveni ve devamlılığı için tampon olarak başvurduklarını söylemek mümkündür (Levi Strauss, 2011: 38-39).

Güven ve hayatta kalmayı sağlamak için olayları ve durumları yönlendirici iletişim kurma yönündeki bilinç yapısının ilkel insan davranışına nasıl yansıdığını anlayabilmek biraz da günümüzden geçmişe bakarak çözüme ulaşabileceği kanaatindeyiz. Bugünün inanç yelpazesinde farklı zenginlikleri ile karşımızda duran ve insan tarafından gerektiğinde sosyal statünün belirlenmesinde de etkili olabilen bir sosyal güç sembolü olma özelliği taşımaktadır. Eğitimsiz, hayat standartları düşük olan kesimlerin bu tür halk inançları ve uygulamalara başvurmalarını çok geleneksel ve medeniyet dışı olarak karşılayanlar da olabilmektedir. Ancak inancın tüketim toplumunda bir turizm aracına dönüşerek ekonomik bir işleve de sahip olması, bu inanç turizmine talep oluşturan kişilerin, geleneği modern bir kılığa sokarak ilkel ve eski diye tabir ettikleri ve zihinlerinde hapsedtikleri bu duygu ve düşünceyi yaşamak istedikleri görülmektedir.

1.4. Sembolik İşlevi

Halk inançlarında gerçekleştirilen ritüellerde kullanılan malzemelerin gerçek işlevlerinin dışında farklı anlamlar yüklenerek farklı işlevler yüklenerek kullanıldığı görülmektedir. Halk uygulamalarında zamana, mekâna, duruma göre yapılan pratiklerde kullanılan araçların (besin maddesi, ev aleti, doğal kaynak vb.) bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekleştirilen ritüel içerisinde kullanımında sembolik anlamlar yüküldür. Semboller hayatın her anında yer almaktadır. Al renginin ateşin, iğnenin ise demirin sembolü olduğu görülmektedir. Mitolojik zihin yapısında var olan şifreli, çözümlenmeyi bekleyen

unsurlar kültürel kodlar ile kuşaktan kuşağa aktarılacak ve şekil değiştirerek sembolik bir işleve sahip olurlar. Örneğin; temsilî olarak etki yaratmak şeklinde bir büyü ritüeli yer almaktadır. Asıl etki yaratmak istenen canlıların sembolik olarak tasvirinin yapılması ve düşmana karşı olumsuz etki yaratmak için bu tasvire zarar verilir ve böylece “onun nefret edilen aslının başına” da aynısının geleceğine inanılır (Freud, 1996: 112).

Örneğin; kırık aynanın uğursuzluk getireceği inancının aynanın yansıtma özelliği ve bu özelliğine binaen bir ruha sahip olduğu inancı hâkimdir. Kırık aynanın ruhunun da olumsuz etkilere sahip olduğuna inanılır. Görüldüğü gibi halk inanışlarında semboller önemli işlevlere sahiptir. Olduğundan farklı bir şekle evirilen nesnelere olumlu iken olumsuz bir özellik taşımaktadır. Kurtağzı bağlamada makasın ağzının ip ile bağlanması ile bağlanan Kurt’un ağzı arasında kurulan özdeşlikte de bir niyetin olmasına ve olduğuna delalet eden bir davranış kalıbı görülmektedir. Sembollerin anlamı çerçevesinde ay ve güneşin tasavvuru gök cisimlerine yüklenen kutsal anlamlar açısından önemlidir. “Kozmik düzen içinde ay, güneşin tekrarı olarak kabul edilir ancak güneşin küçültülmüş hâli olarak düşünülür. Güneş bütün gezegen sistemine can verir ise ay da yalnızca bizim gezegenimizi etkilemektedir. Pasif karakterinden dolayı -ışığını güneşten aldığı için- ikincil durumda olup pasif veya dişil ilkesiyle karşılık bulmaktadır. Aya eş olan metal gümüşür. Belirgin dünyanın hayatı ve ateşli faaliyetlerden sorumlu olan güneşin aksine doğanın gizli tarafına rehberlik eder” (Ciriot, 2001: 216).

Ay gecenin, karanlığın hâkim gök cismi ve güneşin karanlığı aydınlatıcı yüzü olarak görülmektedir. Ayın dişil olarak düşünülmesi güneşe nazaran alt bir statüye sahip olduğu fikrini de doğurmuştur. Güneşin dişil, ayın eril olduğu şeklindeki fikirlerin aksine ayın dişil olarak görülmesi Aybastı inancına yönelik etimolojik ve semantik açıdan bakıldığında kötü anlamlar içeren karanlık, gece, kasvet gibi kavramlar dişil anlam yüklü ay metaforu ile karşılık bulmaktadır. Yaratılışın gereği olarak tabiatdaki zıtlıkların birbirinin tamamlayıcısı olmasının yanında birbiri ile olan mücadelelerin de mit zamanındaki tezahürlerinin sonraki inanışlara aktarılması döngüsel ve öğretici bir özellik taşımaktadır.

“Güneş ana” ve “ay baba” tabirleri ancak yeterli benzerliğinden doğmuş olup bunların efsanevi bir önemi yoktur” diyen Radloff, Güneş’in ve Ay’ın cinsiyet olarak ayrıldığını belirtirken başka bir ifadesinde ışığın ve karanlığın zıtlığından yola çıkarak ışığın yani güneşin gökyüzünde yaşadığı ve soğuk olan yeryüzünü ısıttığını; gece gökyüzünde beliren ay ve yıldızların ışığı ise güneşin gündüz yerine getirdiğini göreve benzer şekilde korkuyu hafifletmeye çalıştıkları söylemektedir. Gece; karanlık, soğuk ile ölümü ve ölmüş insan vücudunu benzer tutmaktadır. Bunun gibi semboller ile insanın tabiat kuvvetleri ile kendini özdeşleştirdiği görülmektedir (Radloff, 1956b: 8). Kramer (1999: 139-140) “Gök ile yerden daha hafif ve yoğunluğu çok daha az olan hava, Sümerlerce belki de havayla aynı maddeden olduğu düşünülen ayı meydana getirmekte başarılı oldu. Güneşin aydan doğduğu düşünülüyordu yani ayın havadan ortaya çıkıp gelişmesi gibi o da aydan ortaya çıkıp gelişmişti” derken sembollerin dili olduğu ve bu mitlerin yaratılmasında önemli bir rol oynayan tabiat unsurlarının tasavvur edilmesinin söyleme dönüşmüş hâli olduğuna dikkat çekmektedir.

Dil, mit, din, düşünce, sanat gibi sembolik sistemden bir uyum ve anlam dünyası oluşturan Apollonik stratejisine karşılık Promethean stratejiye göre insan fiziksel dünyayı kontrol altına almayı ister. Promethean strateji genellikle Apollonian strateji içerisinde oluşturulan semboller ve inançları tehdit eden bir özelliğe sahiptir diyen Hankiss (2001: 184) doğanın cinsiyet olarak ayrıştırılmadığı zamanlarda nitelik olarak tabiatın insana olumlu ve olumsuz etkileri düşünülerek oluşturulan düşünceler takip eden süreçte insani davranış kalıpları içerisinde de kendini gösterdiğinin altını çizmiştir. Gök ve ayın eril ya da dişil olarak görülmesinden tanrı ve tanrıçaların sahip oldukları özellikler ve görevlere kadar doğa, doğal devinimi içerisinde soyut ve somut fikir dünyasının temelini meydana getirmiştir.

Erkeğin ve kadının üstünlük sağlama çabaları ve bu uğraşların tabiat cisimlerine, doğa olaylarının nedenlerine ve pratiklerine yansımaları güç ve otoritenin inanç ekseninde sağlam bir dayanağa bağlanarak kültürün taşıyıcı kolonları olmuşlardır. İnancın, insanlar üzerinde yarattığı etkinin sadece psikososyal alanda değil aynı zamanda toplumsal kuralların, yönetimin, ekonominin şekillenmesinde de güçlü bir etkisi olduğu görülmektedir. İlkel dönemde tabiat unsurlarının birbiriyle savaştığı ve tabiat karşısında verilen yaşam mücadelesi, cinsiyet açısından doğadaki varlıkları da ikiye bölmüştür. Kadın ve erkek ruhunun sembollerinin tabiat öğeleri ile özdeşleştirilmesi ve ruhların yaşadığına inanılan tabiat olgusu insanın temel algı ve anlama sürecinde şekillenmiştir. Düşsel ve zihinsel yaratımların birçok nedeninin olabileceği konusunda görüşler yer almaktadır. Bilimsel çerçevede yapılan araştırmaların kaynak olarak başvurduğu mit olgusu ve mitolojinin yapısal ve işlevsel bağlamda çözümlenmeye çalışılması insanın bireysel ve sosyal açıdan detaylı olarak incelenmesine de büyük imkân sağlamaktadır.

Bu durumda gerçek ve gerçek dışı olayların bilinmesi ile mitolojik unsurların ihtiva ettiği halk inançları, memoratlar gibi sözlü kültür unsurlarının da anlamlandırılabilmesi söylenebilir.

“İnsan ve Semboller” adlı çalışmada modern insanın mitler ile olan bağlantısına değinen Jung (2009) ilkel dönemin bilinci ile modern bilinç arasındaki benzerliğe dikkat çekerek tarihe gömülmüş inanmaların, uygulamaların ya da toprak altından çıkarılan tarihi kalıntıların aslında bizlere pek çok şey söylediği, bir iletişim aracı olma görevini üstlendiği ve bir dile sahip olduğunu belirtmiştir. Medeni toplumlar ile günümüzde kabile yaşantısını sürdüren toplumların aynı zamanda farklı uzamlarda yaşadıkları görülmektedir. Ancak kabile hayatını devam ettiren toplumlardaki pratikler ilkel dönemdeki şekliyle süregelirken modern yaşamın insanı bu tür uygulamaları çağ dışı görebilmektedir. Bu durumu bir örnekle açıklayan Jung (2009: 106) “Londra ya da New York’ta biz, Cilalı Taş Dönemi insanların bereket törenlerini arkaik batıl inançlar olarak yadsıyabiliriz. Birisi bir hayal gördüğünü ya da sesler işittiğini ileri sürerse artık o kutsal biri ya da bir kâhin gibi muamele görmez. Daha çok bir ruh hastası sayılır. Eski Yunan mitlerini ya da Kuzey Amerika yerlilerinin halk söylencelerini okuyor ama onlarla bizim “kahramanlar” ya da dramatik olaylar karşısındaki durumumuz arasında hiçbir ilişki görmüyoruz. Oysa böyle ilişkiler vardır. Onların temsil ettiği semboller insanlık için önemlerinden hiçbir şey yitirmiş değiller” ifadesinden günümüzdeki hâlâ sürdürdüğümüz geleneksel uygulamaları anlamlı bulduğumuz ve geleceğe aktarmaya devam ettiğimiz anlaşılmaktadır. Örneğin Hıdırellezde gece yarısı gülün dibine gerçekleşmesini istediğimiz dileklerimiz bir kâğıda resmederek gömüyor ya da Nevruz’da baharın gelişini, yeni yılı, doğanın canlanışını kutlamak için birtakım hazırlıklar ve eğlenceler düzenlenmektedir. Bu gibi sembollerin kolektif kültür kodlarında saklandığı ve nasıl olduğunu bilmesek de bizleri bir araya getiren bütünleştirici işleve sahiptir.

Bireyin toplum olabilmesi ve toplumda saygı görebilmesi için törenlerde ve çeşitli uygulamalarda yer alması gerekir. Sosyal ve dini içerikli ritüellerin bağlayıcılık özelliği vardır. Ritüeller toplumu bir araya getiren değerler ve düşüncelerin düzenlenmiş sembolik ifadeleridir. Bu sembolik ifadeler kutsal sayılır ve önemli rollere sahiptirler. “İnsan hayatındaki derin boyutlar içerisinde yer alan sembollerin rolünü görmedikçe, bu dili okuyamadıkça, miti yanlış anlayacağız” (Avis, 1999: 158). Malinowski (1998: 98) mitlerin toplumsal gereksinimlere ve isteklere dayalı, dahası pratik gereksinimlere yardım eden, dinsel gereksinimlere ve ahlaksal özlemleri derinden doyurmaya yönelik eski bir gerçekliğin yeniden anlatılması” olduğunu ifade etmektedir. Bu tanımda yer alan dinsel ve ahlaksal özlemler ifadesinden hareketle mitik dönemde tanrı kavramının önemli bir ihtiyaç olduğunu ve sosyal düzen için gereklilik arz ettiğini söyleyebiliriz.

1.5. Ritüel İşlevi

Gizli güçler ile iletişimi sağlamak amacıyla başvurulan uygulamaların bir diğer işlevi ritüel işlevi akıldan kalıcılığı kolaylaştıran bir özelliğe sahiptir. Ritüeller belli dönemlere ve zamana ait davranış kalıplarının tekrarı niteliğinde ortaya çıkar ancak diğer davranışlardan farkı ise büyüsel özelliğe sahip olduğu inancıdır. Örneğin kurşun dökmenin nazara karşı iyi geldiğine ve nazara yakalanmış kişinin üzerindeki kötü enerjiyi ortadan kaldıracığı yönünde bir özelliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Bu halk inancı Anadolu’nun her yerinde görülen yaygın bir inanıştır. Aynı davranış kalıplarının geçmişten bugüne gelmesi ve hâlen yaşatılıyor olması ritüellerin yapısındaki inanç, tekrar ve toplumsal etkileşim olguları ile açıklanabilir. “İnsanların, farkında olmasalar da tarihte en fazla aradığı ve ilgilendiği şey mitlerdir” ifadesi miti dinamik hâle getiren ritüeller ile bir bedene bürünmektedir (Roszak, 1995: 170). Miti insanın özünü, görünmeyen tarafını oluşturan ruh gibi düşünebiliriz. Ritüeller ise maddi olan tarafımızın belli inanmalar ile temellendirilen davranış kalıpları olarak görülebilir. Roy Rappaport’un *Ritual and Religion in the Making of Humanity* (İnsanlığın Oluşumunda Ritüel ve Din) başlıklı çalışmada (1999), dinin temel özelliği ve inanç karşısında ritüele öncelik tanındığını aktaran Barnard (2015: 130) her davranışın ritüel tanımı içerisinde kabul edilemeyeceğine dikkat çekmektedir.

“Jung’a göre dini tecrübe inanç tarafından yönlendirilse de dinin özü inanç değil, tecrübedir. Tanrı’ya inanmak ise onunla karşılaşmak, onu tecrübe etmektir. Bu tecrübe doğrudan gerçekleşmez, mitler ve ritüeller yardımıyla olur (Hz. Musa’nın yanarı çalıda Tanrı’yla karşılaşması gibi) (Ayten, 2015: 73). Bu düşünceye göre ritüel ve mitler yardımıyla bir dini olay anlatılarak önceden var olan bir inanç somutlaştırılmaya çalışılır.

Böyle söz, bir davranış ile birleşerek dini bir işleve sahip olur. Sözün varlığı ve gücü anlatılan mitler, hikâyeler, efsaneler gibi sözlü kültür türleri ile aktarılagelmiştir. Mistik güce sahip olan davranışlar diğer bir deyişle ritüeller sözün özünü ortaya koyma işlevine sahiptir. İnsan doğduğu kültürün tüm öğretilerine haiz olarak dünyaya gelmez. “İnsan kolektif bilinçaltıyla doğmamakla birlikte, kültürel

bir ortamda büyüyerek, kültüre işlenmiş olan baskın bazı ortak özellikleri ve inançları farkında olmadan içselleştirmektedir” (Pietikainen, 1998: 333).

İlkel dönemde insanlar üzerinde korkunç bir egemenlik ve baskı oluşturan tecrübe ile elde edilen yazılı olmayan kanunlar ve hayatı anlamlı kılmaya yönelik geliştirilen ritüellerin temelinde inanmanın vazgeçilemez gücü olduğu söylenebilir. “Halkın iletişim pratikleri, popüler kültürdeki simgesel biçimler tarafından yapılandırılıyor ve popüler kültür bireylerle grupların gündelik deneyimlerini ritüelleştirmelerini, organize etmelerini ve anlamlandırmalarını sağlayan bir araç olarak iş görüyor” (Bennett, 2013: 270). Ritüellerin oluşum süreci ile ilgili Honko (2009: 206-209) giriş/geçiş, takvimsel ve kriz ritlerin “dönemler hâlinde ortaya çıkan, topluluk tarafından organize edilen ve baharın gelişine dair ritler olarak tanımlanmıştır”. Ritlerin ortaya konulan uygulamalarda anlam kazanması kişinin farklı bir şekle bürünmesi, düşsel yolculuğun somutlaştırılarak kutlu bir özellik kazandırması sürecinden bahsetmiştir.

Günümüzde de yapılan törenler belli zamanlarında hayatın normal akışında yerini bulur. “Seremonik devirler ve değişmeyen ritüeller ile ilgili söylemlerin pek çoğu ataların mirasını ve tarihini koruyabilmektedir. Genel olarak, seremoniler yerli halka dünyanın her parçasına kendilerini yeniden bağlayarak tüm varlıklar ile bir anlaşma ortaya koymasına yardımcı olmuştur” (Einhorn, 2000: 89). Nasıl ki yaşamın sürekliliği içerisinde belli amaçlar için yapılan törenler var ise ritüeller de mitin devamlılığında belli bir zaman aralığında başlar ve biter. Mitin hayatın kendisi olarak görüldüğünü söylemek yanlış olmaz. Mitolojik olguların tamamlayıcısı olan “ritüel yaşam sistemini sabitleştiren, düzenleyen, herhangi bir kargaşa sonrası ahengi sağlayan, ait olduğu toplum inancını sürdüren ve içsel ilişkileri düzenleyen bir araç olarak görülür” (Bell, 1992: 19).

SONUÇ

Halk inanç ve uygulamaların kökeninde psikolojik, sosyolojik, ekonomik, ritüelistik, sembolik işlevlerinin temelinde yer alan insanoğlu tarafından şifrelenmiş kültürel kodların birçok nedeni ve işlevi olduğu görülmektedir. İşlevsel açıdan değerlendirilen halk inançlarının düşünsel temelleri irdelenerek duygu, düşünce ve davranış bağlamında çözümlenmiş olup insan zihninin halk inançlarını oluşturma, benimseme, taşıma ve aktarma sürecinin yaşanılan zamana göre değişiklik gösterdiği de ortaya konulmuştur. İyinin kötü ile birliği ve tamamlayıcılığı bağlamında insan hayatı için gerekli olan toplumsal kontrolün önemi ortaya çıkmaktadır. Kötü sonuçlar doğuran bir davranış istenmeyen özelliği sahip olduğu inancı ile birlikte birtakım zihinsel yaratımlar meydana getirmiştir. Bu yaratımların eyleme dönüşmesi ile yaratılışa, kökene, kutsala dair mitler meydana getirilerek halkın resmî olmayan, yerel bir din olarak da hayatın her evresinde yaşayan inanç yapısının temeli atılmıştır. Korku ve saygı hissinin duyulduğu kötü ruhlara karşı bazı kaçınmalar ve onların zararlı etkilerine karşılık davranışsal ve sözel olarak bir etkiyi olumlu hâle dönüştürme veya mevcut duruma dâhil olmaya yönelik karşıt güç ile beraber hareket etme şeklindeki kandırma temelli uygulamalar da halk kültüründe yerini almıştır.

Kara iye olarak da ifade edilen kötü ruhlardan kaçınmalar ve ruhları kandırmaya yönelik pratiklerin korku hissi ile ortaya çıktığı ve düzen içerisinde sürüp giden sosyal hayatın devamlılığını korumak için yapılandığı görülmektedir. Korkular olumsuz dış etkenlere karşı psikolojik açıdan insanı koruma işlevine sahiptir. Öğrenilmiş davranışlar hâline gelen kalıp ritüellerin büyüsel gücüne inanılmış ve kültürel kodlarda nesilden nesile aktarılmıştır.

Geçiş dönemlerinde yerine getirilen adetler geleneğimizin içerisinde kopmuş geleceğe aktarılan önemli kültürel zenginliklerimiz arasında yer almaktadır. İçerisinde mitolojik unsurları da taşıyan adetlerin semavi dinler ile karışarak kırsal ve kent yaşamına göre uygulamada farklılıklar gösterebilen ancak kimi zaman kent yaşamındaki modern yaşam şekli içerisinde kendine önemli bir yer edinme imkânı da bulan halk inançları çok yönlü bakış açısı ile değerlendirilmesi gereken önemli bir kültür envanteri olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle halk inançlarını disiplinler arası bir bakış ile değerlendirilerek psikososyal, sosyokültürel, sosyoekonomik, sembolik ve ritüel işlevleri ortaya konulmuştur. Elbette ki bunun gibi çalışmalar ile bu çalışmada tartışılan konu daha ileriye götürülerek farklı tartışmalara dönüşmesi ve derinlik kazanması gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmada da Türk geleneksel düşünce yapısı içerisinde varlığını koruyan, bekleyen, olgunlaşan ve zamanı geldiğinde gün yüzüne çıkan bir inanç yapısının derinlemesine incelenmesi halkbilim çalışmalarında gerekli olduğu düşünülen farklı disiplinlerin işbirliği ile zenginleştirilmesi hususuna bir yön verilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aça, M ve Yolcu, M. A. (2017). Folklorlarda Örtük ve Bozuk İşlev. *Folklor/Edebiyat*, 23(90), 49-60.
- Adler, A. (2010). *İnsanı Tanıma Sanatı*, (12. Baskı), (Çeviren: K. Şipal). İstanbul: Say Yayınları.
- Avis, P. (1999). *God and the Creative Imagination: Metaphor, Symbol, and Myth in Religion and Theology*. London: Routledge Press.
- Ayten, A. (2015). *Psikoloji ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Barnard, A. (2015). *Sosyal Antropoloji ve İnsanın Kökeni*, (Çeviren: M. Doğan). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bell, C. (1992). *Ritual Theory, Ritual Practice*. New York: Oxford University Press.
- Bennett, A. (2013). *Kültür ve Gündelik Hayat*. (Çeviren: N. Tokdoğan, B. Şenel ve U. Yener Kara). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Cirlot, E. J. (2001). *A Dictionary of Symbols*. London: The Taylor & Francis e-Library.
- Çevirme, H. ve Sayan, A. (2005). Alkarısı İnanmaları ve Bilim. *Milli Folklor*, 17(65), 67-72.
- Çobanoğlu, Ö. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- David, H. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, (Çeviren: E. Baylan). Ankara: Bilgesu Yayın.
- Einhorn, J. L. (2000). *The Native American Oral Tradition: Voices of the Spirit and Soul*. UK: Praeger. Westport, CT.
- Freud, S. (1996). *Totem ve Tabu*, (Çeviren: K. Sahir Sel). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Fromm, E. (2017). *Psikanaliz ve Din*, (Çeviren: E. Erten). İstanbul: Say Yayıncı.
- Furedi, F. (2001). *Korku Kültürü Risk Almanın Riskleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*, (Çeviren: H. Gür). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gürel, E. ve Muter, C. (2007). Psikomitolojik Terimler: Psikoloji Literatüründe Mitolojinin Kullanılması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 537-569.
- Hançerlioğlu, O. (1975). *İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hankiss, E. (2001). *Fears and Symbols: An Introduction to the Study of Western Civilization*. Budapeşte: Central European Univ Press.
- Honko, L. (2009). Ritüellerin Oluşum Süreci, (Çeviren: R. Ersoy). (Ed. M. Öcal Oğuz, S. Gürçayır ve S. Çalış). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar III İçinde* (s. 203-216). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Jung, G. C. (1982). *Aspects of the Feminine*. Princeton: Princeton University.
- Jung, G. C. (2001). *İnsan Ruhuna Yöneliş*, (Çeviren: E. Büyükinal). İstanbul: Say Yayınları.
- Jung, G. C. (2009). *İnsan ve Sembolleri*, (Çeviren: A. N. Babaoğlu). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Jung, G. C. (2013). *Psikoterapi Pratiği*, (Çeviren: S. Türk). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Jung, G. C. (1999). *Keşfedilmemiş Benlik*, (Çeviren: B. İlhan). İstanbul: İlhan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2012b). *Halk Kültürü-Kültürel Kimlik-Milli Strateji*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2012a). *Türk Halk İnançlarında Beslenme*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Kayıklık, H. (2014). *Din Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Konak, A. ve Aktar, O. (2009). Medikal Antropoloji Çerçevesinde Tunceli/Ovacık'ta Geleneksel Sağlıkta Yöntemleri. Cumhuriyet Üniversitesi Cumhuriyet Üniversitesi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(2), 156- 187.
- Köse, A. ve Ayten, A. (2009). Bâtil İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Analiz. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX(3), 45-70.
- Kramer, S. N. (1999). *Sümer Mitolojisi*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi*, (Çeviren: Y. Ender). İstanbul: Hayat Yayınları.
- Malinowski, B. (1935). *Caral Gardens and Their Magic*. Londra: Kegan Paul.
- Malinowski, B. (1998). *İlkel Toplum*, (Çeviren: H. Portakal). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Maloney, A. (1999). Preference Ratings of Images Representing Archetypal Themes: An Empirical Study of the Concept of Archetypes. *Journal of Analytical Psychology*, 0(44), 101-116.
- Marett, R. R. (2018). Psikoloji ve Folklor. *Milli Folklor*, 30(118), 145-159.
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Mozzani, E. (2018). *Batıl İnançlar Kitabı-Mitler, İnançlar, Efsaneler*. (Yazar: Kolektif). *Doğu Batı Dergisi, Boş ve Batıl İnançlar*, 21(84) İçinde (s.11-22). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

-
- Örnek, V. S. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Özarslan, M. (2003). Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü. *Türkbilig*, 0(5), 94-102.
- Pietikainen, P. (1998). Archetypes as Symbolic Forms. *Journal of Analytical Psychology*, 0(43), 325-343.
- Radloff, W. (1956b). *Sibiryadan II*, (Çeviren: A. Temir). İstanbul: Maarif Basımevi.
- Roszak T. (1995). *Bilincin Evrimi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Saran, N. (1992). *Antropoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri.
- Sarpkaya, S. (2018). *Türklerin Şeytani Masalları-Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar*. Ankara: Karakum Yayınevi.
- Seyidoğlu, B. (2014). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şeriati, A. (1980). *İslam Sosyolojisi Üzerine*, (Çeviren: K. Can). İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Tatlılıoğlu, D. (2000). Türkmen İrımları (Halk İnançları). *C.Ü.İ. Fakültesi Dergisi*, 0(4), 151-166.
- Womack M. (1992). Why Athletes Need Ritual: A Study of Magic Among Professional Athletes. (Ed. S. Hoffman). *Sport and Religion, Campaign* içinde (s. 191-202). IL: Human Kinestics.
- Yolcu, A. M. ve Aça, M. (2017). Yapısal İşlevselcilik Açısından Folklorde Değişme ve İşlevsel Zorunluluklar Modeli. *Folklor/Edebiyat*, 23(92), 13-28.
- Zijderveld C. A. (1985). *Soyut Toplum*, (Çeviren: C. Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 5 - Number: 18, p. 169-178, Winter 2021

Modernist Bir Romanda Tasavvufi Kökler 1: Mahur Beste'de Tekâmül Eden Karakterler ve Bildungsroman İlişkisi*

Sufi Elements in The Modernist Novel 1: The Connection of Religious Roots of Bildungsroman and Character Evolution in Mahur Beste

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.985307>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
20.08.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
25.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Dr. Nilgün Katipoğlu
nilgunkatipoglu@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-1561-6281>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu alışma için herhangi bir çıkar atışması bildirilmemiştir. Bu alışma için etik kurul onayı gerekmektedir.

 z

S k t suikastından iade-i itibara doğru son yıllarda haklı bir ilgiye kavuşan Ahmet Hamdi Tanpınar hakkında araştırmacılar artık, daha  zg r ve farklı bakışlar getirmektedir. Bu yönelme ve çoğul yorumlar yapıtı da yazarı da okuru da zenginleştirmeye yarar. Tanpınar'ın Batılı dikkatleri, tesirleri ve beslenmeleri zaman zaman araştırılmış ancak Doğu'ya ait olan, kendilik sevgisini arayan, şark'ta mukim olan Tanpınar  zerine az söz söylenmiştir. O, tıpkı bir pergel gibi iki ayaklıdır ve bizzat önemi bu iki ayağı denklikle taşımasından gelir. Sentezden değil armoniden yana olan Ahmet Hamdi'nin batılı isimlere ve bahislere yaptığı atıflar, her ne kadar değerli ise doğulu isim ve semboller de bir o kadar önemle bahsedilmeyi bekle. Çünkü çok sesli (contrepont yöntemi) yaşama ve yazma tarzını benimsediğinden, birbirine zıt gibi görünen kavram ve yaşantıları büyük bir uyumla kurmaca içerisinde inandırıcılığa kavuşturur. Bu yazı, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1944 yılında  lk  dergisinde tefrika ile basılmış ilk romanı olan *Mahur Beste*'yi merkeze alarak onun doğu tesirini, mistifiye etmeyi seven anlatımını ve bu aracılıkla romanda tasavvuf kültürü ile kurduğu ilişkisini incelemek amacındadır. Tasavvufun, *Mahur Beste*'de hangi kök kavramlar çerçevesinde işlendiğini gözle görülür hâle getirmek için karakterler üzerinden bir sınıflama yapılacaktır. Behçet Bey, Sabri Hoca ve Nuri Bey karakterleri romanda tekâmülü seyredilebilen   isim olarak öne çıkarlar. Muharrir, antagonist karakterlere protagonist karakterler de yaratarak aralarındaki farkı belirgin biçimde göstermeyi tercih eder. Bu üç karakter birbirini tamamlar derecede, aşama aşama aydınlanacak ve açık şekilde değişim göstereceklerdir. Aşağdan yukarıya doğru melankoli, adım atma ve eşiği geçme sınıfları olarak isim verilebilir bu sıralamaya. Behçet Bey patolojik melankolik tip, Sabri Hoca adım atan ama ileri gidemeyen tip, Nuri Bey ise eşiği geçen ve aşkın olana ulaşan tip şeklinde kategorize edilebilir. Sadece karakterlerin izlenilmesi ile değil kurmacanın tamamına yayılmış bulunan tasavvufi terimlerin ve sembollerin de bu karakter gelişimlerini desteklediği görülecektir. Kültür, kimlik, aidiyet, milliyet, kendilik bilinci, kökler, gelenek, medeniyet, musiki, din, tasavvuf, zaman, rüya gibi sıralanabilecek pek çok kavram ve konunun romanda -genellikle Tanpınar romanlarında- nasıl kristalize edildiğinden bahsedilecektir. Bunun yanı sıra Avrupa'da bir roman çeşidi olan bildungsromanın (oluşum romanı) tanım ve içeriği yapılacaktır. Gelişimi, ilerlemeyi ve değişmeyi gösteren bu roman eşidinin Avrupa'da dinsel bir sorgulamadan ortaya çıktığı bilgisi işığında, Mahur Beste örneğiyle gösterdiği benzerlikler aranacaktır. Bildungsroman türünün dinsel kökleri ile Mahur Beste romanının tasavvufi ögelerinin bağlantısı saptanacaktır. Türk tasavvuf geleneğine aşına olduğu kolaylıkla tahmin edilebilecek olan Tanpınar'ın, yine de bu kavrama kendi yorumunu getirdiği görülür. Bazı araştırmacıların mistisizmi bazılarının tasavvufu kullanmayı tercih ettiği literatürde, *Mahur Beste* romanının açık biçimde tasavvufi bir zeminde yazıldığı görüşüyle bu araştırma geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Mahur Beste, Doğu, Tasavvuf, Bildungsroman

Abstract

Researchers have brought various perspectives on Ahmet Hamdi Tanpınar; starting from his conspiracy of silence until the lucky turn of his literary fate who eventually reached a well deserved fame. Till now, some research has been carried on Tanpınar's Western opinions, impressions or images, but little has been written about his Eastern thoughts, symbols and the time where he spent his life in the Eastern culture. He is like a compass that gracefully lands on its two legs; one being the East and the other the West. Since Tanpınar adopted the multivocal contrepont method in his life style and in his writing, he makes the seemingly contrasting concepts and lives in his fiction credible in a harmonious way. This article aims to examine Ahmet Hamdi Tanpınar's novel Mahur Beste, its Eastern influence, his narrative that hinges on a mystic note and its relationship it sets with the sufi culture. The characters of Behçet Bey, Sabri Hodja and Nuri Bey come forward as names whose evolution can be seen in the novel. The author prefers to demonstrate the difference clearly between them by creating protagonist characters to antagonist characters. The order can be ranked starting from the bottom as melancholy, taking a step forward and finally going over the threshold. These can be categorized like this; Mr. Behçet is a pathological melancholic type, Sabri Hodja is the type who takes a step but cannot go further, and Nuri Bey is the one who goes over the threshold and reaches transcendence. It's not just the viewing of the characters, but also one can see the support the sufi terminology and the symbols spread all over gives to the character development in this fictitious novel. How concepts and themes like culture, identity, sense of belonging, nationality, sense of self, roots, traditions, civilization, tasavvuf, music, dream and many others are elaborated in Tanpınar novels will be discussed. Although the familiarity Tanpınar has with the sufi tradition can be presumed, it is also seen that he brings his own interpretation to it. In this literature where some researchers choose to use mysticism and some tasavvuf, this dissertation is based on the opinion that the basis of the novel Mahur Beste clearly rests on sufism. In addition to this, the definition and the of Bildungsroman, which is one of the literary genres in Europe and the sufi elements of the novel Mahur Beste will be sought.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, The Novel of Mahur Beste, East, Sufism, Bildungsroman

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Katipoğlu, N. (2021). Modernist Bir Romanda Tasavvufi Kökler 1: Mahur Beste'de Tekâmül Eden Karakterler ve Bildungsroman İlişkisi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 169-178.

GİRİŞ

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın değişik türlerdeki nitelikli eserleri incelenirken 'Doğu ve Batı' kavramları pek çok araştırmacıya izlek olmuştur. Bu yaklaşımda hiçbiri haksız değildir. Tanpınar'ın kendisi gerek günlüklerinde gerek makalelerinde gerekse kurmaca eserleri ve şiirlerinde hem Doğulu hem Batılı olmak üzerine yazmış, bu mevzuyu dert edinmiştir. Çocukluğunun geçtiği yerler, yetiştiği muhitler, dinlediği masalların coğrafyası ve içinde beslendiği kültür Anadolu toprakları olduğundan bu yönü ile kendisi Doğuludur. Ergani, Sinop, Siirt, Kerkük, Musul, Antalya şehirlerinde bulunmuş ve babası müftülük yapmıştır (Okay, 1998: 214). Fakat geniş ufuklu okumaları ile estetik ve güzel olanın peşinden ayırım yapmadan giden aydın tavrı ile de Batılıdır. Batıya gitmeden dahi Batının kültürel katmanlarını özümsemiş, beynelmilel bir anlayışla sanatını genişletmiştir. Avrupa'ya geç yaşında, ilk defa 1953 yılından sonra çıkabilme imkânı bulmuştur (Alptekin, 2015: 25).

Cumhuriyet tarih itibariyle Tanzimat yıllarındaki batılılaşma girişimlerinin bir sonucu olmuş ve bu senelerde Doğu-Batı ikiliği; her hanede, her kurumda ve hemen her sanat eserinde kendini göstermiştir. Ahmet Hamdi, bu ikilikten söz açan "Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan" adlı makalesinde konuyu iyi analiz eder.

"Ameliye tek değildir. Evvela bu ritim, ferd olarak hayatımızda mevcut. Yeninin taraftarı ve mücadelecisiyiz, fakat eskiye bağlıyız. İş bu kadarla kalsa iyi. Fakat kalmıyor, daha karışıyor. Hayatımızın bazı devirlerinde yeninin adamı olarak eskinin tazyikini duyuyoruz; bazı devirlerinde eskinin adamı olarak yeninin tazyiki altında yaşıyoruz. Bu kutup değiştirme bir asırdan beri hayatımıza hâkim." (Tanpınar, 2006: 38).

Tanpınar yapıtlarının, bir toplumsal/kültürel yanı ve bir de ferdi/psikolojik yanı vardır. Eserlerinde tarihe, medeniyete, toplum ve millete yönelik bir arka plan ile bireye yönelik ruhu önceleyen bir ön plan işlerken kimi yerlerde bu sıranın yer değiştirdiği görülür. Daha çok iç insanı, ferdi yazmayı tercih eden bir yazar olduğunu tespit etsek bile yapıtlardaki bu birey hiçbir zaman devirden, şartlardan ve ortamdaki bağımsız durmamıştır. Dolayısıyla bireyin olduğu yerde tarih de edebiyatın konusu olur. O vakit, Tanpınar'ın niçin Doğu ve Batı kavramlarına bunca eğildiğini anlarız. Onu bu ikilikle anan ve bu ikilikte arayan araştırmacılar yanlış yolda değildir. Kendisi ile yapılan bir mülakatta bizatihi şunları söylemiştir:

"-Avrupa'dan bahsederken Şark değildir, dediniz. Hâlbuki siz Şark'ı sevdiğinizi pek inkar edemezsiniz.

-Elbette severim. Evvela tarihimle bağlyım, sonra ondan ayrıldığım tek meselem olduğu için severim. Bazen bir zenginliği, bazen alıştığım bir hastalığı sever gibi severim. Yalnız bir noktayı unutmayalım. Bu sevgi bizim için bir nevi evvel yaşanmış hayattan kalma sevgidir. Yani artık Avrupalı olduğum için severim. Yani tefsir ederek severim. Bunda da bir fevkaladelik yok. Her nesil mazinin tefsirini yapar. Sevmek daima hususi bir bakış tarzıdır." (Tanpınar, 2006: 321).

Tanpınar'ın yapıtlarında aynı zamanda modernist bir tarzı benimsediği gözlemlenir. 18. yüzyılın rasyonalist aklı, 20. yüzyıla gelindiğinde çağı iyice etkisi altına almıştı. Artık her şeyde akıl ve bilim ilkesi kabul ediliyordu. Fakat modernizm, edebiyatta modernitenin eleştirisi olmuş vaziyetteydi. Estetik modernizm de denilen bu eğilimle, romanlar aklı eleştirircesine bilinçaltına müracaat ediyordu. Bilinçakışı tekniği denilen, düzenli ve sıralı olmayan bir anlatım keşfedilmişti. Artık bilincin içlerinde düşünceler, duygular ve bilinçaltının karmaşık yapısı aranıyor ve söze dökülüyordu. Klasisist anlayıştaki zaman kavramı, yerini parçalı zamana bırakmıştı. Dün-bugün-yarın çizgisini takip eden düzenli zaman, romanda tercih edilmiyordu. Yine klasik sebep-sonuç ilişkisinin peşine düşülmüyor, hikâye parçalı şekillerde anlatılıyordu. (Ecevit, 2001: 40-47) Mahur Beste'nin modernist roman unsurlarından pek çoğunu taşıdığı, zamansal düzleme uymadığı, sebep-sonuç ilişkisinin yerli yerinde bulunmadığı, roman sonuna kahramanın bir mektubunun eklendiği kolaylıkla görülebilmektedir. Tanpınar'ın modernist edebiyatla ilişkisi, bazı ilintili çalışmaların da konusu olmuştur.

TANPINAR'IN PARÇALARI: DOĞU, KÜLTÜR, KENDİLİK VE TASAVVUF

Mahur Beste, Tanpınar'ın *Abdullah Efendi'nin Rüyalari* (1942) adlı ilk hikâye kitabından sonra yazdığı ilk romanıdır. Ülkü mecmuasında 1944-45 yıllarında tefrika edilir. Bu roman konu itibarı ile söz ettiğimiz gibi hem bireysel bir aşk temine yaslanır hem de toplumsal-kültürel bir arka planda ilerler. Behçet Bey ile Atiye Hanımın evliliği çevresinde gelişen roman, Abdülhamid devrinin sosyal yaşamına, eşyaların evlere kurulma tarzından insanların siyasetle bağına değin pek çok tanıklık verir. Peki romandaki Doğu ve Batı dengesi nasıl görünmektedir? *Mahur Beste*, bu bahiste Doğu tesiri ağır basan, tasavvufi bilginin kurmacaya yedirildiği bir roman olarak karşımıza çıkar. Romanda, konu ve karakterlerin seçimi itibarı ile açık bir tasavvuf etkisi söz konusudur. Tanpınar elbette modern bir yazardır. Tam da bu modern oluşu ile armoniyi kullanarak

geleneğe ait olan ve kültüre sinmiş bulunan tasavvuf bilgisini metnine yaymıştır. “Tanpınardaki gnostik deneyim bizdeki sufi tecrübenin terminolojiyi kullanmadan yapılan yorumudur.” (Şahin, 2012: 233).

Tanpınar'daki Doğulu oluş hâli, yalnızca Doğu topraklarında yetişmesinden ileri gelmez. O, Doğulu olmayı bir bilinç düzeyinde taşır ve yansıtır. Çünkü kendi olmak, kültürde kendilikle var olmak, onun meselelerindedir. Müslüman Şark'a, Koca Sinan'a, İstanbul'a, Mevlevilik'e, musikiye, Yunus'a, Şeyh Galip'e, Dede Efendi'ye, Türk ruhu'na, millî benlik'e, Osmanlı Medeniyeti'ne değer verir ve bunları eserlerinde istisnasız bir biçimde işler ve adeta kristalize eder. O derece ki Tanpınar romanı denildiği vakit akla hemen bu kristal mevzular gelmektedir. Roman vakaları, bu kristal konuların etrafında zaman, mekân ve kişi değiştirirler. Oğuz Demiralp (2001: 52) de Tanpınar'ın tasavvuf bilgisine olan meyfinden söz açmıştır. “İnsanın özdeği yoğurmasında, doğa-kültür uyumunu kurmasında en önemli bir etmendir Tasavvuf'un biçimlendirdiği dinsel inan. Çünkü Tasavvuf'un Ahmet Hamdi'nin düşünce yapısına çok uygun bir tümtanrıci yanı vardır. Tanpınar, dini inanı bütün biri mi, söz götürür.”

Tanpınar'ın öğrencisi ve edebiyat tarihçisi Mehmet Kaplan, Tanpınar üzerine yazdığı bir yazıda onun yapıtlarında, hakiki bir sanatçı olarak gündelik olmayana talip olduğunu, Allah'ı işitmeye doğru bir sanat ortaya koyduğunu dile getirir. Doğu felsefesi sanatı, inancın bir boyutu olarak görmüş ve bu maksatla sanat eserlerini adeta birer yakarışmışçasına Allah'a seslenme vasıtası saymıştır ve nihayet yazıda Kaplan da sözünü mutasavvıflara getirir. *Mahur Beste* romanında pek çok gösterge, bize tasavvufu hatırlatacaktır.

“Dünyayı ‘ben’ siz, ‘ben’i dünyasız tasavvur etmeğe imkân yoktur. İnsanoğlunun trajedisi, bu temel tezada sahne olmasındadır. (...) O, varlığın sırrını yine varlığın içinde bulur. Fakat varlık sadece ‘görülen şey’ değildir; ‘görülen’in içinde ‘görünen’ bir şey vardır. Bu uzaktan da olsa, mutasavvıfların “tecelli” fikrini hatırlatır. Tanpınar, raks ve musikide varlığın özü gibi görünen şeye şiiirden daha fazla yaklaşır.” (Kaplan, 2008: 66-67).

Bundan söz açan yalnızca Kaplan olmamıştır. Birol Emil de Tanpınar'ın *Yaşadığım Gibi*'nin ön sözünde, tasavvuf ilişkisine başvuracaktır.

“Binaenaleyh tasavvuftaki ‘küll’ ve ‘cüz’, ‘vahdet’ ve ‘kesret’ vakıaları cemiyet ve fert için de geçerlidir ve bir milletin süreklilik şuuru demek olarak milliyet ile ferdiyet arasındaki münasebeti de izah eder. (...) Bu fikir bir duyguya dönüşünce, Tanpınar'ın içinde adeta gizli kalmış bir mistiğin varlığı hissedilir. Ferdin kendi içinde kendini aşma duygusudur bu. Adeta mistiklerin murakabe anlarına benzeyen bir ‘hâl’dir ki Tanpınar'ın ifadesi ile bir ‘ruh miracı’dır. Ebediyet iştiağı içinde Vahdet’e erişmek ihtiyacıdır. Bununla beraber dini olmaktan ziyade bir çeşit psikolojik ve estetik mistisizm... Ruhi transandans...” (Emil, 2006: 16).

Emil'in ifade ettiği tanıma dikkat edilirse burada mistisizmin ve tasavvufun ilişkisini tespit etmek gerekli olmaktadır. Günümüzde mistisizm ve tasavvuf ilişkisine dair araştırmalar yaygındır. Tahir Uluç'un (2011) çalışmasında ‘Müslüman mistik’ tamlaması tartışılmış, terim bazı görüşlerce bu kabul edilmiş bazı görüşlerce reddedilmiştir. Fakat önemli tasavvuf araştırmacılarının -Mehmed Ali Ayni ve Cavit Sungur gibi- mistisizm ve tasavvuf sözcüklerini eş anlamlı kullandıkları ifade edilmiştir. Çünkü mistisizm denilen kavramın evreni ve insanı anlamlandırırken zahire değil batına baktığını yani yüze değil içe yöneldiğini biliriz. Bu derine bakma işi, bir sanatçı veya edebiyatçının da tam olarak uğraş alanıdır. Eşyaya görüldüğünden başka anlamlar verme, zamanı kendi içsel zamanına çevirmek sureti ile genişletme, karakterlerin değişim yönleri, kullanılan metaforlar açısından Tanpınar'a bakıldığında, o oldukça mistik bir yazardır. *Mahur Beste*'de, romanı yapan en önemli unsurlardan birisi olan karakterlerin işlenişini bizi açıkça tarikata, şeyh isimlerine, dünyanın geçiciliğine ve tekâmüle götürür. Ayrıca sadece karakterlerin tekâmülü değil, kullanılan metaforlar da ancak tasavvuf ile anlaşılabilir cinstendir.

Tanpınar'ın tasavvufa meyli ve konuya dair müktesebatı sadece *Mahur Beste*'de görülmezse de şiirlerine, hikâyelerine, makalelerine ve diğer romanlarına bu bağlamda derinlemesine bakabilmek bu yazıda sınırlarımızı aşacaktır. Fakat onun tasavvufi müktesebatını *Ne İcindeyim Zamanın Ne De Büsbütün Dışında* şiirinde “İçim muradına ermiş/Abasız postsuz bir derviş” mısralarında ve *Musiki* şiirinde “Kimdir yikananlar bu loş çeşmede/Tekrar doğar gibi ay ışığından/Bir altın uçurum derinleşmede/ve meçhule doğru süzülür kervan” gibi birçok mısralarda gördüğümüze işaret etmekle yetinelim. Başka bir örneği de *Tanpınar'ın Mektupları*'ndan gösterebiliriz. Hüseyin Bozok'a yazdığı bir mektubunda kendi şiirine dair, ancak tasavvufu açıklanabilecek önemli bir benzetmeye başvurmuştur. “Şiirimde anlatamadıklarımı romanlarımda anlattım.” diyen Tanpınar, Fransız şair Paul Valery'nin ve özellikle hocası Yahya Kemal'in üzerindeki tesiriyle şiiri daima bir tepe noktası görmüş ‘ruh miracı’ saymış ve onun için ancak uzun uğraşlar vererek şiirlerini tamamlayabilmiştir.

“Şiirlerimin aleyhinde bulunduğumu sanma. Bu iç takvim yapraklarını daima kendileri olarak aldım ve sevdim. Hacı Bayram’ın şiirindeki şehir gibi onları söylerken ben kendimi yaptım. Şimdi öyle ki hangimiz hangimizin çocuğuyuz pek bilmiyorum.” (Tanpınar, 2007: 177).

Hacı Bayram Veli’nin, Tanpınar’ın mektubunda sözü edilen şiiri *İlahi Taksim* ismini taşır ve Hacı Bayram’ın yazmış olduğu bilinen dört şiirinden bir tanesidir. Şu mısraları içerir:

Nâgihân ol şâra vardım ol şârı yapılır gördüm
Ben dahî bile yapıldım tâş u toprak arasında

Şiirdeki şar kelimesinin Farsça “şehir, kent” anlamına geldiğini ve şar metaforu ile maksadın ‘kalb’i işaret etmek olduğunu bilmekteyiz (Okudan, 2012: 269).

“Birdenbire o gönül denilen şehre vardığını; o şehri yapılış gördüğünü; kendisinin de o taş ve toprak arasında kalarak yapıldığını’ ifade eden Hacı Bayram Veli, nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesinde “seyr ü sülûk”ün önemine; bu yoldaki usûl ve esaslara işaret etmektedir. Bir şehir nasıl sürekli imar edilip bayındır hâle getiriliyorsa, gönül de sırr-ı ilâhîye vâkıf olabilmek için yeniden bir yapılanma sürecine girmelidir.” (Okudan, 2012: 270).

Hacı Bayram nasıl şehir içinde taş ve toprak arasında yapılmışsa Tanpınar da eserlerini yazarken kendisini baştan ve yeniden yaptığını ifade etmektedir. Bu benzetme Tanpınar’ın en önemsedığı saha olan şiire özgü olunca, bu metaforunun aklına gelmesi ve kendisini Hacı Bayram’la özdeşleştirilmesi söz gelimi yapılmış bir benzetme olamaz. Şiir yazmanın gaip ile ilgisinin bulunması, yaratma vasfı ile Allah’ı duyabilmenin bir yolu olması, kişinin kendisini nefsanîyetinden kurtarmasıyla Rabb olması ve yeniden dirilmesi tecrübesiyle bağ kuran Tanpınar, bu deneyimi kendisine yakın bulduğu için böyle bir teşbih yapmaya cesaret etmiş olmalıdır.

ROMANIN DİNSEL KÖKENİ: BILDUNGSROMAN TÜRÜ VE TEKÂMÜL KAVRAMI

“Almancada “Eğitim” anlamına gelen oluşum; “*Bildung*”, köken olarak “*Bild*”-imge, “*Abbild*” benzeşim, “*Ebenbild*”(imago) ve “*Nachbildung*”(imitatio)-örnekleme ile “*Gestalt*” (forma)-biçim, “*Gestaltung*” (formatio) biçimlenme sözcüklerinden türemiştir (Selbmann, 1994: 1-10). Geç ortaçağ mistisizminin kuramsal din tartışmaları içerisinde Tanrının insan üzerindeki etkileri konusunda ortaya atılmış ‘*formatio- transformatio*’ ile cennetten kovulan insanın eski masumiyetini bulma arayışı olarak anlaşılmıştır.” (Asutay, 2012: 28).

Bir roman türü olarak bildungsromanının, Avrupa’da dinsel bir sorgulamadan ortaya çıktığı bilinmektedir. Zamanla çeşitli anlamlar kazanmış olsa bile temelde “Oluşum romanı, kahramanın oluşumunun başlangıcından gelişimine ve sonunda belli bir yerde olgunlaşıp tamamlanmasına kadarki dönemi içerir. Bu arada okurun da gelişim sürecinde yer aldığı, daha doğrusu olgunlaştığı göz ardı edilmemelidir.” (Asutay, 2012: 13-29). Bu roman çeşidinde merkezde roman karakterleri vardır ve onların değişim seyri önem taşır. Oluşum romanı anlamı üzerinde, olgunlaşmaktan örülü bir hikâye zinciri kurar ve bu hikâyelerin sonu genellikle olumlu, iyiliğe açık, değişimini tamamlayan, ruhani bir haz veren tarzda bitmektedir. Bildungsroman çeşidinin ilerlemeye ve gelişmeye dayalı yapısı, akla hemen İslam tasavvufunun olgunlaşma manasına gelen tekâmül kavramını getirir. Uzun yüzyıllar Türk-İslam tasavvufî metinleri, tür olarak farklı formlarda -en bilinen örneği ile mesnevi biçimiyle- hikâye anlatmışlarsa da farklı kültürlerde olmalarına karşın bildungsroman türü ile birbirlerine benzerler.

Konusu insan ve insan gönlü olan tasavvuf, sözden ziyade öz ve davranış mükemmelliği ile alakalı bir ilimdir (Türkan, 2021: 107). Tasavvuf bilgisine göre dünyaya gelmekten maksat; nefsi bilmek, tekâmül etmek ve sonucunda sembolize edildiği üzere varlık çemberinin devrini tamamlayıp Allah’a/evvele ulaşmaktır. Tekâmül kavramı, tasavvuf öğretisinin en temel bilgisidir ve her şey bu yolculuk esnasında gerçekleşir. Her insan gibi roman karakterleri de -roman hayatı taklit ettiğinden- dönüşüm yaşar ve değişir. Hatta bütün kurmacanın amacı, bu değişimi okura en sahici biçimde aktarabilmektir. Fakat bu karakter değişiminin yönü nereye doğrudur? Sorulması gereken bu olmalıdır. Başkalaşmanın yönü İlah’a, Yaratıcı’ya, aşkın olana doğru gerçekleşiyorsa işte o vakit tasavvufî bir terim olan tekâmülden söz etmenin yeri gelir.

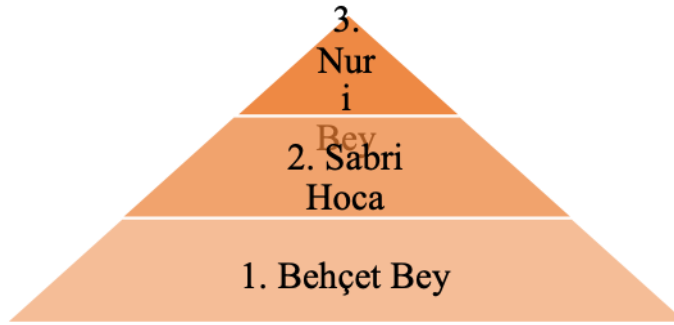
“İbni Arabî sisteminin büyük gayesi insanın kendisinden bile özgür olduğu bir noktaya ulaşmasıdır. Şeyh’in isimlerin ve varlıklara uyguladığı mertebelerin maksadı, ruhun bu isimlerin ve varlıkların kaybolduğu bir yere doğru ilerlemesine yardım etmektir. İbni Arabî için Tanrı’ya geri

dönüş fikri; ruhun bir dizi, karmaşık, tedricen yükselten makamlardan geçerek ilerlemesi manasına gelmektedir. Bu yükseliş inananın tüm sıfat ve tanımların bütünlüğünün farkına vararak bunlarda cem olmasıyla sona erer.” (Almond, 2012: 28).

Bildungsroman nasıl karakterlerinin başlangıçtan sona doğru iyileşmesine ve olgunlaşmasına olanak veriyorsa tasavvufî zeminiyle Mahur Beste romanı da karakterlerinin derece derece kendilerini keşfetmelerine, olgunlaşmış ilerlemelerine sahne olan bir hikâye yapısındadır. Bu form tercihi, Mahur Beste romanını bildungsroman türüne bir örnek yapabilir. Bildungsroman çeşidi Türk edebiyatı içerisinde fazlaca irdelenmiş ve örneklenmiş bir tür değildir. Mahur Beste buna misal olarak, bu türün bizde bir görüngüsü sayılabilir.

MELANKOLİDEN HAREKETE: MAHUR BESTE'NİN TEKÂMÜL EDEN KARAKTERLERİ

Mahur Beste kalabalık bir karakter kadrosu içermez. Behçet Bey'le eşi Atiye Hanım baş karakterlerdir. Behçet Beyin babası İsmail Molla ve Atiye Hanımın babası Ata Molla da baş kişilerden sayılırlar. Romanda tasavvufî bağlantılarla var edilen, bildungsroman tarzında karşımıza çıkan üç karakter bizim için önem taşır. Çünkü roman boyunca kendilerinin tekâmül (gelişim) süreçlerini izleyebilmek mümkündür. Dünyanın geçiciliğinin idrak edilmesi ve açıkça Allah'a yönelmesi, bu üç karakter üzerinden takip edilebilmektedir. Bu sebeple biz, söz konusu üç karakteri hayat yolunu aşağıdan yukarıya doğru uzanan dikey bir çizgi olarak düşünerek, yolda olma hâlleri açısından bir sıraya koyduk.

Şekil 1: Mahur Beste'nin Tekâmül Eden Karakterleri

Mezkur üç karaktere ek olarak, bazı mukayeseler söz konusu yapılacaktır. İlki Behçet Bey'i daha iyi anlayabilmek için onun zıddı olan Talat Bey mukayesesi, diğeri Nuri Bey'i daha anlayabilmek için onun zıddı olan Agop Efendi mukayesesidir. Bu, roman terimi olarak şu demektir: Behçet Bey protagonist karakter iken Talat Bey antagonist karakterdir. Nuri Bey protagonist karakter iken Agop Efendi antagonist karakter olmaktadır.

1. Behçet Bey

Yolun en başındaki karakter Behçet Beydir. Romandaki baş karakterlerden birisi olarak Atiye Hanımın kocası, Ata Molla'nın oğludur. Eşiği atlayamayan, ileriye adım atamayan, hikmetin eşiğinde kalmış bir karakter olarak tanımlanabilir. Ürkek, korkak, mağlup adam ve özellikle suyun başında bekleyen adamdır. Patolojik bir tiptir. Bu sıfatlar onun yola başlamış, ilk adımı atmış fakat kemale erme aşamasında henüz ham bir insan olduğuna işaret eder.

“Bunu siz de düşünmüş olacaksınız ki “Çok değiştim, diyorsunuz; nerdeyse filozof olacağım. Evvelce böyle şeyler hatırıma gelmezdi.” Hakkınız var, Behçet Bey. Kendinizi tanımağa başladınız. Kendinizle meşgul oluyorsunuz. Felsefenin değilse bile, hikmetin eşiğinde olduğunuz muhakkak. Buna sebep de kendi kendinize dışardan bakmanızdır. Sokrat'ın “Nefsini bil!” nasihatini hatırlayın. Size kendinizi seyretmek için bir ayna tuttular: Bu aynanın karşısında etrafınızı, kendi içinizi, elbette başka şekillerde göreceksiniz. Hayatınızda şimdiye kadar tesadüf diye bakıp geçtiğiniz nice nice şeyler üzerinde durdunuz; onlarda kendi payınızı, etrafınızdakilerin payını, yaratılıştan gelme hususiyetlerin payını aradınız. Talih dediğiniz şey gözünüzde bir muayyeniyet kazandı. (Tanpınar, 2010: 145).

Tam burada, Behçet Beyi daha iyi anlamamızı sağlayan, ona bütünüyle zıt mizaçlı bir karakter olan Talat Beyden bahsetmek gerekir. Behçet Bey için 'suyun başında bekleyen' adam sıfatıyla tekâmülün ilk aşamasındadır demiştik. Talat Bey'le onu karşılaştırdığımızda, Talat Bey Mahur Beste'nin yaratıcısı, yaratan ve yaşayan adamdır; suyun başında beklemeyi, suya girer ve tabiri caizse yüzer. Ve o kırılmış iken Behçet Bey mağluptur. Muharrir, Behçet Beye yazdığı mektupta ona; Talat Beyi sevmeme nedenini sorar. Aralarında tam bir zıtlık söz konusudur. Buradan anlaşılır ki Behçet Bey protagonist karakterken Talat Bey antagonist karakterdir.

“Talat Bey'i bilmem neden sevmediniz? Onun talihinden korktuğunuz için değil mi? Ne zaman ondan bahsedecek olsam elime sarıldınız, bana başka şeyler anlattınız. Hâlbuki Mahur Beste onundur. Siz, Behçet Bey, suyun başında beklemeye mecbursunuz. Yaratılış sizi sadece bir istek, bir susuzluk olarak yaratmış. Talat Bey öyle değil. O, yaşayan adamdı. Hatta hayata örnek, moda veren adam. Meselesi bir şeyin yokluğu üzerinde kurulmamış. Talat Bey'in size benzediği hiçbir taraf yok. O, kırılmış adamdır. Siz mağlupsunuz. Onun kaçacak, tutacak yeri var. Musikiye, sanata kaçtı. Sanatkârla patolojik tip arasındaki farkları bu kadar yakından gördükten sonra nasıl vazgeçebilirim?” (Tanpınar, 2010: 151).

Muharrir ileri gider ve Talat Beyi sanatkâr gösterirken Behçet Beye patolojik tip, der. Behçet Bey gibi yaşamaktan ürken, adım atamayan, bekleyen, üretemeyen, cesaret edemeyen insan tipini hasta ve marazlı görürken karşısına Talat Bey gibi cesur, cüretli, üretken, yaratıcı, hareketli ve sanatçı tipini koyar. Tanpınar, şiirlerinden biri olan “Raks”ta “Hareket varlığın cömert çeşmesi” dizesini kurabilecek kadar varlık ve hareket ilişkisi üzerine düşünmüş ve bu hakikate erişmiş bir yazardır. Bunu göz ardı etmemek gerekir.

“Hidayete ermek insanın hayrete ulaşmasıdır. Hayrete ulaştığında ise ulaşılacak şeyin hayret, hayretin sıkıntı ve hareket, hareketin ise hayat olduğunu anlar. Dolayısıyla durağanlık yoktur. Durağanlık yok ise ölüm de yoktur. Varoluş vardır. Öyleyse yokluk söz konusu değildir.” (Demirli, 2006: 220).

Bu hareketlilik ve durağanlık farkı, tam anlamıyla tasavvufun insan anlayışını ortaya koyar. Tasavvuf, insanın yaşamasını, tecrübe etmesini, hareket hâlinde durmadan çabalamasını ve uyanık olması gerektiğini bildirir. Suya, sabuna dokunmadan seyredilen veya korkulan hayat içerisindeki insan, tekâmül yolunda ilerleyemeyecektir. Hatta hareket etmeyen, isteksiz insanın tarihin belirli dönemlerinde *melankolik* olarak teşhisi ve hasta kabul edilmesi hatıra gelmelidir. Hayat yolunu aşağıdan yukarıya doğru dikey bir çizgi gibi düşündüğümüzde, tasavvuftaki hareket felsefesi bu çizginin en üst ucu iken en alt ve başlangıcı da melankoli yani hareketsizliktir, durağanlıktır. Eski çağlardan günümüze değin hâlen araştırılan ve üzerine farklı tanımlar getirilmiş bir konu olmasına rağmen melankoli, XII. yüzyılda bir hastalık olarak nitelendirilmiştir. Günümüzde modern psikiyatri araştırmaları ve sanatsal çalışmalar, melankoli ile deha arasında bir ilişki kursa ve bunda bir bakıma haklı olsalar bile melankoli genellikle hareketsizlik, var olamama yani ölümle eş değer kabul edilmektedir. *Melankoli Bunalımın Başkalaşimleri* adlı kitapta melankolinin tanımı şöyle yapılmıştır:

“XII. yüzyılda, bu kez sekiz değil de yedi günah içeren ilk liste, Saint Victor’lu Hugh’ünkinde ‘acedia’ bulunmaktadır. XIII. yüzyılda, Aquino’lu Tommaso Summa theologiae adlı yapıtında, acedia’nın tüm Orta Çağ boyunca Batı’da kabul göreceği tanımı verir: “Asidin kemirdiği nesnelere buz gibi soğumasına benzer biçimde, insanın içinden hiçbir şey yapmak gelmemesine yol açacak kadar yoğun bir ruhsal bunalım yaratan ağır üzüntü: İşte bu yüzden acedia’da eyleme karşı bir isteksizlik vardır.” (Prigent, 2009: 32-33).

Peki Talat Beyin karşısında pasif bir şekilde yer alan Behçet Beyi, böylesine patolojik bir tip hâline getiren sebepler nelerdir? Yanıt dikkat çekici olur: “Nefsine karşı büyük bir hata ve ihmalde bulunmak.” Behçet Bey, bu duyguyu taşıdığı için yaşayamamakla ve yaşayamadığı için de eşığı geçmemekle bir kısır döngü içerisinde. Bu paradoks onun hareket etmesini engeller.

“(…) hep o hissi, bundan böyle istediği gibi yaşayamayacağı, hayatının ahenginin bozulmuş olduğu hissini kendisinde hazır bulması, nefesine karşı büyük bir hata ve ihmalde bulunanların duydukları o keskin azabı -Behçet Beyefendi bu duygudan bütün ömrünce kurtulamamıştır-duymasıydı.” (Tanpınar, 2010: 8).

Behçet Bey yukarıdaki sözleri, babasını kaybettikten sonra söylemiştir. “Hulasa Molla Bey, bütün ümitlerini bir zaman üzerinde topladığı biricik oğlunun kendisine benzemeyişini affedemezdi. Benim evladım bana benzemedikten sonra ha olmuş ha olmamış, benim için birdir, sözünü zaman zaman söylediği olurdu.” (Tanpınar, 2010: 28). Babası İsmail Molla'nın Behçet Beyi hiç beğenmemesine rağmen babanın yitirilmesi Behçet Beydeki akmayan hayatı daha da katı hâle getirmiştir. Bu duygudan ömrü boyunca kurtulamayacak olması Behçet Beyin eksik olma, tamamlanamama ıstırabını daha da büyütecektir. Kadın ve aşka kavuşamadığı gibi babayı da kaybetmiş olmanın getirdiği noksanlık; bütüne, tamlığa, Bir'e olan mesafeyi genişletir. İbrahim Şahin'in de Tanpınar'a ilm-i simya üzerinden bir yorumlama getirdiğini ekleyelim.

“Bidayette kelimeler var idi” diyen İncil versiyonundan, bütün kainatı ‘bir’in tezahürleri olarak gören vahdet-i vücudculara kadar bütün mistik yorumlar; ‘bir’ etrafındaki simgeleştirmenin edebiyatını yaptılar. Çünkü ‘bir’ kemal, mükemmeliyet, tamlık, bütünlük idi. Şeyler, ‘bir’den koptukları için arızidirler. Yeniden ‘bir’ olabilmeyin yolu/yolları ancak ilm-i simyanın işlevselleştirilmesiyle mümkündür. Adına ister ‘kadim bilgi’ diyelim, ister ‘yitik tamlık’ diyelim, insanlığın mutsuzluğunun asıl kaynağının ‘bir’den uzaklaşmışlığında aranması gerektiğini söyleyen simyacıların amacı, kadim ile/yitik tamlıkla aradaki mesafeyi ortadan kaldırmaktır.” (Şahin, 2012: 136).

Tanpınar, günlüklerinde “İnkılapçılardan ayrılıklarım: Allah'a inanıyorum. Fakat tam Müslüman mıyım, bilmem. Fakat ananın babamın dininde ölmek isterim ve milletimin Müslüman olduğunu unutmuyorum.” (Tanpınar 2008: 332) demiştir. Tanpınar'da İslam kimliği ve millet kavramı iç içedir. Anadolu tasavvufu Türk halkının yaşayışında köklemiştir. Tasavvuf bir hâl ilmi olduğuna göre halktan, insandan bağımsız bir öğreti olamaz. Tasavvufun tüm insanlığa hitap etmesi, evrensel olmasının yanı sıra yaşadığı coğrafyanın diline, kültürüne, hâline bürünmesi de şarttır. Hâl edilmesi gereği ile farklı mizaçlar, farklı kültürler arasında başka dillere ve şekillere girse de özünde hakikati Bir'lidir. Çoğul olmanın, farklı kavimlerce yaratılmanın manası da bize bunu göstermektedir. Çokluktan Bir'e erişilmesi hem bireysel anlamda (insanın içindeki çoklu huyun iyi ve ideale ulaştırılması bakımından) hem de toplumsal anlamda (farklı millet ve kültürlerden olup bir olan hakikate varılması bakımından) tasavvufa göre dünya hayatından beklenilendir.

Tanpınar romanda Yunus'un, Şeyh Galib'in dilinden dökülen İslam'ı beğenmekte, asıl bizi biz yapan inancın bu olduğunu söylemektedir. Bilindiği gibi Yunus Emre de Şeyh Galip de devirlerinin ehl-i tarik isimleridir. Tasavvufun bizzat kendisi olmuşlar, müritleri ve eserleriyle hâlen günümüze etki etmektedirler.

“Burada bir halk var. Onun, kendisinden olan bir hayatı var. Onu içinden, dışından kendisi yaratıyor. İşte benim sevdiğim, inandığım bu hayattır. Din, akide, hepsi bu hayatta şekil alıyor, değişiyor. Arabistan'da Ramazan geceleri minarelerde söylenen naatları dinlerken Peygamberin bile bizimkinden ayrı olduğunu sandım. Düşün bir kere, Yunus'ta yahut Şeyh Galip'teki Muhammed'i... Bizim ruhaniyetimiz, nuraniyetimiz bize aittir. Biraz düşündü, sonra bu sefer Behçet'e bakarak yavaş yavaş okudu:

Sen Ahmed-ü Mahmud-u Muhammetsin efendim,
Haktan bize sultan-ı müeyyetsin efendim.

Peygambere böyle "efendim" diye ve bu teşrifatla hitap edebilmek için evvela Türkçe konuşur doğmak, sonra bizim Türkçemizin içinde doğmak, bizim teşrifat ve adabımızdan geçmek lazımdır. Ta Asya içlerinden kopacaksın, bir çığ gibi bu sahillere düşeceksin; orada tıpkı bizimki olan bir imparatorluk kuracaksın, bu toprak üstündeki hayatı nizamlayacaksın; dört asır lüfer, kalkan, barbunya yiyeceksin; badem, gelincik şurubu içeceksin; samur kürklere, beyaz bürümcüklere bürünüp yaşayacaksın; hayat arızalarının üstünde bir vahdanilik fikriyle yaşayacak, onu türbende, camiinde, sebilinde bir üslup hâline getireceksin; tekkelerin asırlarca Allahla sevgiliyi birleştirecekler; dini raşer bir zarafet ve nezaket ayini hâline girecek ve sen peygambere hitap için bu dili bulacaksın...” (Tanpınar, 2010: 93-94).

Neden tarihte pek çok velilerin, insan-ı kamillerin coğrafyalar gezdiği, başka dillerde eserler verdikleri belki bu bilgiler ışığında daha iyi anlaşılır. Sık sık bilgisinden faydalandığımız İbnü'l Arabi de Endülüs'te doğmuş fakat Ortadoğu ve Anadolu olmak üzere farklı iklimlere doğru sürekli seyahat hâlinde yaşamıştır. Tanpınar'ı, Tanpınar yapmanın ne olduğunu da burada idrak ederiz: Bizi Anadolu inancını, Anadolu tasavvufunu, bizim peygamberimizi, bizim musikimizi, bizim aşklarımızı, bizim Türkçemizle bize anlatan yazardır o. *Mahur Beste* bunun için bir kere daha önemli bir yapıt olmaktadır. İbnü'l Arabi'nin bu farklılığı

nasıl şerh ettiğini Mahmud Erol Kılıç (2013: 100) şöyle aktarmıştır: Tanrı her millette farklı bir isimle çağrılır. Araplar Allah derken Farslar Huda der, Rumlar İyşa, Ermeniler Asfac, Türkler Tengri... diye seslenir.

2. Sabri Hoca

Tekâmül sıralamasında ikinci gelen karakter Sabri Hocadır. Sabri Hoca, Ata Mollanın babasının medrese arkadaşıdır. Aynı zamanda Atiye ve Ruhsar Hanımlara da hocalık yapmış biridir. O, bir aydınlanma yaşamış, sevginin ve merhametin eşliğini atlayıp ıstırabın eşğine gelmiştir. Buna vesile olan şey, kendisini unutan ailesini çok uzun yıllar sonra ziyarete gitmesidir. Sabri Hocadaki bu dönüşüm, insanın kendisinde yeni perdelerin açılması ve olgunlaşma ile izah edilebilir. Eşik atlamak kavramının Tanpınar'da işlenme biçimi, tasavvuftaki yukarıya doğru ilerleyen nefis mertebelerinin geçilmesi ile benzeşmektedir.

“Nasıl olmuş da onları o zamana kadar görememiş, üzerlerinde hiç düşünmemişti? Fakat şimdi bu hayallerin böyle birdenbire hafızasından fıskırmasıyla yalnız etrafını değil, belki bütün hayatını başka bir ışık altında görüyordu. Bu ışık altında, o zamana kadar hiç tatmadığı sevgiye, merhamete doğuyor, görmediği ufuklara kavuşuyordu. Bu, yeniden doğma gibi bir şeydi. Sanki çırpıplak bir vücut, sıcak ve besleyici aydınlığın ocağına atılmış gibiydi. Ruh, içinde kendisi için bütün bir dünya kurulmuş gibi zenginleşmişti. Bununla beraber, her doğuş gibi, bu da zahmetliydi. Sevginin, merhametin eşliğini atlayanlar, ıstırabın gömleğini de kendiliğinden giyinirler.” (Tanpınar, 2010: 80).

Yeni bir eşığı atlayan yani mertebeye geçen insanın duyduğu huzur ve ferahlık hissi, Tanpınar metninde “Ruh, içinde kendisi için bütün bir dünya kurulmuş gibi zenginleşmişti.” cümlesiyle fevkalade tarife bürünmüştür. Bu sevincin kaynağı ise yeni bir doğuştur. “Öyleyse Hakk’ın tecellisinde tekrar yoktur. Bunun nedeni Hakk’ın sahip olduğu mutlaklık ve ilahi genişliktir. Tekrar, darlık ve sınırlanmaya yol açar.” (Almond, 2012: 33). Her doğuş gibi bu da zahmetliydi, sözleriyle Almond’un ifade ettiğini kendi dünyasında anlatan Tanpınar’ın bu paragrafı, adeta tekâmül bilgisinin özeti gibidir. Lakin Sabri Hoca, bu uyanışı başarı ile sürdüremeyecektir. Muharrir bunu şöyle dile getirir:

“(…) babasının evinde geçirdiği günler Sabri Hocaya birtakım yeni ufuklar açmıştı. Fakat önünde kendiliğinden açılan bu yolda gerektiği gibi yürüyemedi. Fikirlerimiz, onları taşıyacak kudrette olduğumuz nispette bizimidirler. Sabri Hocada bu kuvvet yoktu. Kafasında birdenbire kopan ihtilalin istediği kadar hür değildi. Engine, geniş ve kurtarıcı düşünceye, onun aydınlığındaki savaşa açılacağı yerde, birbirine çok yakın birtakım iskelelere benzeyen birkaç kelimenin üzerinde takılıp kaldı. Onları avucunun içinde şakırdattıkça bütün anahtarlar kendindedir sanıyordu. Hakikatte bir türlü atlamadığı bir eşığın üstünde kararsız ve biçare ne geriye ne ileriye kıvıldamadan kalmıştı. Bunu anladığı zaman bu kelimeleri de bıraktı. Daha ziyade nefsi karşısında sarıh olamayanları bekleyen koyu bir bedbinliğe düştü.” (Tanpınar, 2010: 82).

Yeni bir nefis mertebesi karşısında korkuya kapılan Sabri Hoca, nefsi karşısında sarıh olamamış, onu yenememiş ve ileriye geçememiştir. Engine, aydınlığa ve kurtarıcı düşünceye geçmekten korkup kalmıştır. Yerinde durması, harekete geçememesi ise onu bedbinliğe, melankoliye, karamsarlığa düşürmüştür. Çizginin/yolun ilerlenmesi gereken doğasına karşı gelmiş, eşığı görmüş ama atlamayı başaramamıştır. Bir diğer deyişle o da Behçet Bey gibi tedricen de olsa hareketsizliği tercih etmiştir.

3. Nuri Bey

Tekâmül çizgisinde, üçüncü sırada yer alan karakter ise Nuri Bey olur. Nuri Bey romanda, Behçet Beyin karısı Atiye Hanımın kız kardeşi olan Ruhsar Hanımın kayınpederidir. Kendisi bir gece bir arkadaşının tavsiyesiyle Nergis Ayşe’nin evine, yani bir sefahat evine [geneleve] gitmiştir. Güzelce ağırlanmış, seçtiği bir kadın ile koyu bir muhabbete koyulmuştur. Fakat o gece olanlar olmuş, konakta ciddi bir yangın çıkmış ve Nuri Beyin bir gecelik zevk arkadaşı, yangında gözlerinin önünde yanarak ölmüştür. Nuri Beyin kendisi de yangından kırık çıkıklarla şans eseri kurtarılmıştır. Olanların ardından bu acıyı uzun süre taşıyan, kabuslar gören Nuri Bey sonunda dünya zevklerinden uzaklaşmış, bunların geçiciliğini anlamış ve yepyeni bir idrake erişmiştir. Yani nefis mertebelerinde yukarılara çıkmış, dünya hazlarından el etek çeker olmuş, hatta bir tarikata dahi mensup olmuştur.

“Yangın onu çok sarsmıştı. Bütün neşesini kaybetmişti. (...) Artık eskisi gibi eğlenmek de istemiyordu. Ten hazlarını insan ruhuna layık bulmuyordu. Ölümü yakından görmüştü. Küçük Adalı kızın kökünden biçilmiş bir zambak gibi alev, duman içinde hâlâ kulaklarında çınlayan feryatla

gözlerinin önünde devrilişinde yavaş yavaş bütün hayatı için bir ders bulmağa başlamıştı. Komşularındaki bir Kadiri dergâhına girdi. Gerçi gene işiyle, gücüyle meşguldü fakat bu kurulmuş, bir makinanın işlemeye devam etmesi gibiydi. Gerçekte dünya işlerine eskisi gibi bağlı değildi. Sık sık Hacca gitmekten, dünyayı büsbütün bırakmaktan bahsediyordu.” (Tanpınar, 2010: 136).

Etraftan Nuri Beyin bu tekâmülünü, dönüşümünü anlayamayan yakın çevresi, dostları çıkacaktır. Sarraf dostu Agop Efendi onu evlendirerek bu değişen hâlinin eskiye döneceğini ümit eder. Bir başka dostu olan eski bir Leh subayı olarak anılan, şimdilerde keman dersleri vererek yaşayan Soloski de bu duruma kendince çareler arıyordur.

“Ona göre Nuri Beyin evlenmesi hiç de doğru değildi. Çünkü dostları hayatının mistik safhasına girmişti. Bu Allah’tan gelen bir işaret, bir nevi hidayetti: Onu reddetmek, zavallı Nuri Beyi kendi gerçekleriyle mücadele hâline sokmaktı. Bu da onu perişan ederd. Bir gecede bu kadar işin birden olması da gösteriyor ki bu Allah’ın dostumuza hususi bir lütfudur. Mukadderat böyle istiyor. Nuri Beyi o kendisi için seçmiştir. (...) Soloski’ye göre Nuri Bey gerçekten dünya işlerini bırakmalıydı. Yetecek kadar parası vardı. Bir köşeye çekilir, ibadetiyle hayır işleriyle uğraşır. Mistik hayat sonsuz zevklerin dünyasıydı. Bu, hepimizde uyur hâlde bulunan ilahi kıvılcımın kendiliğinden uyanması, uyandığı ruha istikamet vermesiydi.” (Tanpınar, 2010: 137).

Agop Efendiye kıyasla Soloski daha makul bir çözüm getirmiş, en azından Nuri Beyin Allah’a giden yolda, mistik bir safhada ilerlediğini fark etmiştir. Bir Müslüman olmadığını anladığımız Soloski, Nuri Beyin içinde uyanan ilahi kıvılcımı görmüş ve onun ancak keman çalarak Allah’a varabileceğine kanaat getirmiştir.

Tekâmülünü en ileri noktaya kadar görebildiğimiz kişi olarak Nuri Bey, hem romanın sonuna doğru sahneye çıkan karakterlerden biridir hem de en radikal değişim süreci ona ayrılmıştır. Önceki yaşamındaki zevklerden vazgeçip mistik, uhrevi bir hayata geçtiği en açık ifade edilen de odur. Bu tekâmül, Nuri Beyin Kadiri tarikatına müntesip olması ile noktalanmaz. Arayışı devam edecektir. Kadiri tarikatına gidip zikirlerle katılmakla teskin olmuşsa da içindeki aydınlığı arama telaşı bitmemiştir.

“Bunu ona Hırkaişerif’teki dergâhına devam ettiği bir şeyh öğretmişti. “Kendi eliyle çalışmak ruhu tasfiye eder, insanı Allah’a yaklaştırır. Dikkatini elindeki işe verirsen temiz kalırsın.” demişti. Bununla beraber gene memnun değildi. Çalışmak onu dinlendirmiş, durultmuştu. Fakat erişmek istediği bu değildi; o kendi içinde bir aydınlık görmüştü, oraya gitmek istiyordu. Bir türlü anlamadığı, bilmediği bir şey onu bundan menediyordu. Bu ikide bir farkında olmadan, aydınlık bir uçurum gibi bir yanında penceresi açılıveren şüphe idi. “Kendimi bir türlü evin içinde göremiyorum.” diye şikayet ediyordu. Daha fenası bunu kimseye anlatamaması idi. Ne şeyhleri ne de arkadaşları onu anlamamışlardı. Yalnız bahçe bitişiği komşusu mabeyinci Naşit İbrahim Bey onu dinlemiş, bir kere de meşhur Kuşadalı İbrahim Efendi’nin arkadaşlarından İsmail Efendi ile konuşmasını söylemişti.” (Tanpınar, 2010: 141).

Bu izleği takip edenler açısından Nuri Beyin, bir şeyh olan Kuşadalı İbrahim Efendi’nin yine bir şeyh arkadaşı olan İsmail Efendi’yle buluşması ve konuşması heyecan vericidir. Karşılaşmada neler olacağı merakı, had safhaya çıkar. Nuri Bey o andaki hissiyatını şöyle dile getirir:

“Nuri Bey, kuş civıltıları içinde ona derdini anlattı. Fakat neler söylediğini kendisi de bilmiyordu. Bu civıltılar ona her şeyi unutturmuştu. Kendisini papatyaların, küçük kır çiçeklerinin menevişlendiği yumuşak çimenler üstünde yürüyor sanıyordu. Bu, garip, görmediği bir dünya idi. Bununla beraber işte konuşuyordu. Besbelli ki bir şeyler söylüyordu, çünkü ihtiyar adamdan cevaplar alıyordu. İsmail Efendi ara sıra onu bırakıyor, kafeslerinde çırpınan kuşlara sesleniyordu.” (Tanpınar, 2010: 143).

Fakat bundan sonrasında konu Fahri Nuri Bey isimli bir hattatın duvarda asılı duran yazısına gelir ve diyalog sonlanır. Muharrir, Nuri Beyin tekâmülünü burada bu biçimde yarım bırakmayı tercih etmiştir. Roman, *Mahur Beste Hakkında Behçet Beye Mektup* adlı son bölüm ile bitecektir. Bu son kısım ise zaten adından da anlaşıldığı gibi Behçet Beye yazılmış bir mektuptur ve üslubu romanın anlatımından biraz farklıdır. Nuri Beyin şeyhini bulup bulmadığı, tekâmül yolculuğunda ne noktaya geldiğini bilemiyoruz. Fakat mektup ile açıkça anlaşılan Behçet Beyin yaşadığı aydınlanmanın büyüklüğü olur.

SONUÇ

Yazarın ilk romanı ve son romanı, gözlemlene ve tahlil edebilme bakımından araştırmacılar için ayrı değerler taşır. Nitekim *Mahur Beste* 1944-45 yıllarında tefrika edildiğinde Tanpınar'ın hikâyelerinden sonra gelen roman türünün ilk denemesi olmasıyla Tanpınar romanına bir giriş kapısıdır. Burada muharririn kendisini ilk sahneye çıktığı anda görmek; mevzularını, derdini, tartışmalarını kurmaca içerisinde yakalamak, diğer edebi yapıtlarına referans verecek türden olur. Yanılmadığımız nokta odur ki Tanpınar'ın kristal konuları, hemen her romanında başka anlatılarla okuru karşılayacaktır. Kültürüne, kendiliğine, estetik değerine, milliyetine, köklerine müraacaat etmek, onun var olma ve yazma biçimidir.

Bu çalışmanın Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kristal konularına biraz daha açıklık getirdiği fikrindeyiz. Sadece Behçet Bey, Sabri Hoca ve Nuri Bey karakterlerinin yaratılması bile *Mahur Beste* romanında tasavvufi izin ortaya çıkmasına yeterli olmuştur. Yazıda tasavvufun kökleri olarak musiki, zaman, aşk, altın, eşya, rüya gibi sembollerin ikincil tasavvufi göstergeler olduğunu belirtelim. Diğer sembollerini açmayı bu makalenin iki numaralı devamına bırakıyoruz.

Burada Tanpınar'ın bu romanının bildungsroman örneği olduğunu, tasavvufi köklerden beslendiğini, Tanpınar'ın şarklı olan mevcudiyetinin romandan çıkarılabileceğini saptadık. Kendiliğini ararken bunu anlatabilmeyi başarmış bir yazarın romanı ile karşı karşıya olduğumuzu ifadeye çalıştık. Kısacası *Mahur Beste*; Behçet Bey, Nuri Bey ve Sabri Hoca karakterleri aracılığıyla insanın aşama aşama aşkın olana varışını, kendisini buluşunu anlatan, tasavvufi zemini olan, bunu yer yer ironiye yaslanan bir ifade biçimiyle, yer yer iç konuşma ve mektup tekniği ile deneyen, modern yöntemlerle gelenekseli armonik biçimde birleştiren cesur ve başarılı bir roman örneği olarak kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akün, Ö. F. (2008). Bir Gül Bu Karanlıklarda. *Ahmet Hamdi Tanpınar İçinde*. (s. 1). İstanbul: 3F Yayınları.
- Almond, İ. (2012). *Birle Bir Olmak*. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Alptekin, T. (2015). *Ahmet Hamdi Tanpınar Bir Kültür, Bir İnsan*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Asutay, H. (2012). Oluşum Romanı Geleneği İle Günümüzdeki İzleri Üzerine. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 4(2), 27-36.
- Demiralp, O. (2001). *Kutup Noktası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demirli, E. (2006) *Füsusu'l-Hikem*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Ecevit, Y. (2001) *Türk romanında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emil, B. (2006). *Yaşadığım Gibi, Ahmet Hamdi Tanpınar*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kaplan, M. (2008). Bir Gül Bu Karanlıklarda. (Haz. A. Uçman ve H. İnci). "Bir Gül Bu Karanlıklarda" *Tanpınar Üzerine Yazılar İçinde*. (s. 62). İstanbul: 3F Yayınevi.
- Kılıç, M. E. (2013). *Şeyh-i Ekber*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Okay, O. (1998). Sanat ve Edebiyat Yazıları. *Ölümünün Yirmi Beşinci Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar Hayatın Batısından Şiirin Doğusuna İçinde* (s. 214). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Okudan, R. (2012). Hacı Bayram Veli'nin Şiirinde Şehir Metaforu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(16), 265-278.
- Prigent, H. (2009). *Melankoli Bunalımın Başkalaşimleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şahin, İ. (2012). *Ahmet Hamdi Tanpınar, Haz ve Günah*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2006). *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2007). *Tanpınar'ın Mektupları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2008). *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2010). *Mahur Beste*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Türkan, H. K. (2021). TRT 1'in Yunus Emre Aşkın Yolculuğu Dizisinde Yer Alan Kıssalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(17), 107-124.
- Uluç, T. (2011). *İbni Arabi'de Sembolizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Yılmaz, S. (2011). Mesnevi'de Geçen Hayvan Metaforlarının Tasavvufi Yorumu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Bilal Saklan), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18 p. 179-188, Winter 2021

Göstergebilimsel Çözümleme Yöntemi ile Sosyal Ağ Konulu Afişlerin İncelenmesi*

Examination of Posters With Social Network Theme Via The Semiotics Analysis Method

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.933833>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
06.05.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
19.10.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Ahu Simla Değerli
Aydın Adnan Menderes
Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Resim
İş Eğitimi Anasanat Dalı,
ahu.simla.degerli@adu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-8659-4254>

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Var oluşundan günümüze sürekli kavrama, yorumlama ve anlamlandırma çabası içinde olan insanlığın ilk öğrendiği olgulardan biri iletişim olmuştur. Göstergebilim kavramı ise yazılı ve işaretlerle iletişim şeklini inceleyen bilim dalı olarak bilinmektedir. Yani, görünen görüntünün ötesinde saklanan anlamların keşfedilmesinde yol gösterici bir pusuladır. Göstergebilim tasarımı, anlama ve kavrama şekliyle ilgilenmektedir. Başka bir deyişle amacı tasarımın anlamlandırılma noktasında doğrudan ya da dolaylı olarak sunulan mesajların kodlarını bulup ortaya koymaktır. Göstergebilim, dilsel ya da görsel öge fark etmesizin işleyişini sürdürür. Bu işleyişte kullandığı nesnelere ve olguları farklı açılardan değerlendirir. Göstergebilime dayalı analiz yapılırken yazılı ve görsel öğeler, kültür, sosyal durum, dil, din ve coğrafya gibi birçok değişkenle birlikte değerlendirilir.

Bu araştırmanın yöntemi teori ve uygulama olmak üzere iki boyuttan oluşmuştur. Çalışma kapsamının ilk ayağında teorik bir dayanak noktası oluşturması bakımından sosyal bilim çalışmalarından biri olan literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Seçilen afişlerin analizinde ise nitel araştırma yöntemlerinden göstergebilimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Bu çalışma uygulanırken Saussure ile başlayıp Barthes ile şekillenen “gösterge”, “gösteren” ve “gösterilenlerden” oluşan üç temel öge kullanılmıştır. Amaç seçilen afiş tasarımlarında bulunan göstergelerin bilgisini seyirciye aktarmak; gösterge sisteminin arka planındaki gizli kalan göstergeleri açıklamaktır. Bu bağlamda “Poster For Tomorrow” Uluslararası afiş yarışmasının “Fake News” konusunda dereceye girmiş üç adet afiş analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Afiş, Sosyal Ağ, Sosyal Medya

Abstract

Communication has been one of the first phenomena learned by human beings, who have been in a constant effort to grasp, interpret, and make sense of things since their existence. The concept of semiotics is known as the branch of science that studies the way of communication through writing and signs. It is a compass for exploring the meanings hidden beyond the visible images. Semiology design is concerned with comprehension and grasping. In other words, its purpose is to find and reveal the codes of the messages presented directly or indirectly at the interpretation point of the design. Semiotics continues to its' function, regardless of language or visual element. In this process, it evaluates the objects and phenomena it uses from different point of views. While analyzing based on semeiology, written and visual elements are evaluated together with many variables such as culture, social situation, language, religion and geography.

The method of this research consisted of two dimensions: theory and practice. In the first step of the study, the literature review method, which is one of the social science research methods, was used in terms of making up a theoretical basis. In the analysis of the selected posters, the semiotic analysis method, one of the qualitative research methods, was employed. During the implementation of this study, three basic elements, starting with Saussure and shaped by Barthes, namely, "sign", "object" and "interpretant" were utilized. We aimed to convey the meanings of the signs in the selected poster designs to the audience and to explain the hidden references behind the reference system. In this context, three posters that were ranked in the "Fake News" category of the international poster competition, "Poster for Tomorrow", were analyzed.

Keywords: Semiotics, Poster, Social Network, Social Media

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Değerli, A. S. (2021). Göstergebilimsel Çözümleme Yöntemi ile Sosyal Ağ Konulu Afişlerin İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 179-188.

GİRİŞ

İletişim, duyguları, düşünceleri, bilgileri, inançları insanlar arasında aktarma işlemi olarak bilinir. Bu işlem meydana gelirken birtakım araçlardan faydalanılır. Grafik dil bu araçlardan biridir. Bu dil kullanılarak meydana getirilen afiş ise bir fikri duyurmak, düşünceleri aktarmak, reklam ve propaganda yapmak için oluşturulan yazılı ve resimli grafik ürünü olarak adlandırılır.

Kendine özgü lisanı olan bu grafik ürünler sokaklarda, duvarlarda, panolarda, sinemalarda, vb. gibi pek çok yerde karşımıza çıkmaktadır. Afişin amacı tasarımında yer alan mesajın hedef kitesine etkin ve doğru şekilde iletilmesini sağlamaktır. Tasarımcılar bu misyonu yerine getirirken göstergebilimden faydalanırlar. Göstergebilim buzdağının görünmeyen yüzünü yani görünenin arkasındaki anlamı ortaya koymaya olanak tanır. O görünenin, gerçekliğinin ötesinde gerçekte neyin gösterilmek istendiği ile ilgilenir. Bunu yaparken de kendine özgü terimler dizgesini devreye sokar. Mantık ve dil arasındaki köprüye dayanarak geliştirilen göstergebilim yönteminde amaç, anlamlı bütünlerde göstergelerin birbirleriyle kurduğu bağlantıları inceleyerek anlamın eklemeli ve üretiliş sürecini betimlemek olmuştur (Altınbüken, 2014: 239). Başka bir deyişle göstergebilimin, tüm gösterge dizgelerindeki anlamsal katmanların yapısını ortaya çıkarmaya çalışan bir anlambilim olduğu ve ürün ile izleyici iletişimini kolaylaştırdığı anlaşılmıştır (Özer ve İmançer, 1999: 8).

Göstergebilim ve afiş ilişkisini konu alan bu çalışmada öncelikle kuramlar eşliğinde gösterge ve göstergebilimin tanımlamaları yapılmıştır. Ardından göstergelerin anlamlandırılması için başvuru olan öğelere değinilmiştir. Sonraki bölümde seçilen afiş çalışmaları göstergebilimin merceği altında incelenmiştir. Araştırma kapsamında analizi yapılmış olan afişlerde uygulanan yöntem, göstergebilimsel çözümlemenin temelini dayandığı İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'un izinden giden ve geliştiren Barthes'ın göstergebilimsel yaklaşımıdır. Çalışmada göstergebilimin tasarım alanındaki işlevinin önemi ve tasarımlarda kullanılan biçimsel sadeliğin anlatım için yeterliliği vurgulanmıştır.

GÖSTERGE VE GÖSTERGEBİLİM

Hayatın her anında iletişim kurulması için gösterge adı verilen birimlere ihtiyaç vardır. Bir kimse için herhangi bir biçimde ya da herhangi bir bakımdan bir şeyin yerini tutan bir "şey" gösterge olarak tanımlanmaktadır (Akerson, 2005: 93; Günay, 2002: 181; Guiraud, 1994: 39; Seel, 1999: 2; Çulha, 2011: 410). Göstergebilimi anlamak için onun temelini oluşturan göstergeyi anlamının en temel başlangıç olduğu söylenebilir (Vardar, 1988: 111). En geniş anlamıyla gösterge, insanların birbirleriyle iletişim kurmak için yarattıkları ve kullandıkları diller, çeşitli jestler, sağır-dilsiz alfabesi, trafik işaretleri, flamalar, afişler, moda, mimarlık düzenlemeleri, yazınsal, resimsel ve müziksel birimlerden meydana gelen ses, yazı, görüntü, hareket gibi gereçler aracılığıyla gerçekleşen dizgelerin oluşturduğu anlamlı bütünün parçalarıdır. Örnek olarak resimdeki bir renk veya figür gösterge olarak kabul edilebileceği gibi, yazınsal bir yapıta yer alan kahramanın amacı, davranışı veya moda açısından bir giysi çevresindeki diğer birimlerle ilişkiye girmiş bir gösterge olarak kabul edilebilir (Rifat, 1992: 6; Karaman, 2017: 27). Göstergebilim kelimesinin, eski Yunancada semion kelimesinin izlerini taşıyan işaret (sign) ve gösterge anlamına geldiği bilinmektedir (Seel, 1999: 2). Bu kelimenin kavram biçimsel işaret öğretisi olarak ilk defa matematik, astronomi, kimya gibi pek çok alanda çalışan Charles Sanders Peirce (1839-1914) tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Onunla aynı zamanlarda Ferdinand de Saussure (1857-1913) göstergebilim kavramını Avrupa Göstergebilim Okulu'nda kullanmıştır (Kecheng, 2000: 13). Saussure'a göre gösterge, temsil ile yerine tutarak gerçekleşir. Ona göre gösterge, gösterilen kavram ve onun dışavurum ifadesinden meydana gelmektedir (Akerson, 2005: 93). Peirce göstergeyi kendi dışında başka şeyi gösteren her türlü olgu, nesne ve varlık olarak tanımlar (Günay, 2002:181). Gösterge kavramı ile ilgili olarak Stoacılar, gösteren (semainon) ile gösterilen (semainomenon) arasındaki zıtlıktan bahsetmişlerdir. Yunanlı bir hekim olan Galenos'un ise hastalıkların semptomlarının incelemesi anlamına gelen "semeiotike" terimini kullandığı bilinmektedir. Çok sonraları gösterge öğretisi batı düşünce tarihinde yerini almaya başlamıştır. Gösterge ve anlam taşıyan biçimlerle ilgilenenlerin başında Locke, Leibniz, Diderot, Condillac, Lambert gibi genel bir dil ve anlam kuramı tasarlayan felsefeciler gelmiştir (Yazıcı, 2007: 19-20; Çulha, 2011: 412).

Barthes'a göre çeşitli yazarlar belirtke, belirti, görüntüsel gösterge, simge, alegori kavramlarının bazılarını gösterge kavramı ile benzer, bazılarını ise aynı anlamda bir kavram ele almışlardır. Belirtke ve belirti ruhsal tasarımdan yoksun bağlantısal öğeler bütünü oluştururken, simge ve gösterge kavramları ruhsal tasarımdan yoksun değildir (Barthes, 2005: 44-46). Saussure'a göre gösterge, birincil olarak, temsil etme, yerine geçme işlemi gerçekleştirir. Ona göre gösterge, bir kavram ve onun kendini nasıl

dışa vurduğuyla ilgilidir. (Akerson, 2005: 93). Pierce'ye göre gösterge, başka bir şeyin yerini alabilecek özellikte olduğundan, kendi dışındaki şeyleri gösteren her türlü olgu, nesne veya varlıktır (Günay, 2002:181). Başka bir deyişle gösterge bir uyarıcıdır. Zihnimizde uyandırdığı imge bir başka uyarıcının imgesi ile bağlantılıdır. Göstergenin görevi, bir iletişimle beraber bu ikinci imgeyi canlandırmaktır (Guiraud, 1994: 39). Göstergebilim işaretlerin teorisidir. İşaretleri araştırmaktadır. Bu işaretler bir şeyleri temsil etmek amacıyla kullanımı niyet edilen işaretlerdir. Tehlikeyi temsil etmek amacıyla kırmızı ışığın kullanımı buna örnektir. (Seel, 1999: 2). Pierce'ye göre bilginin, tanınmanın, düşünmenin ve insanın özünde bile göstergeler vardır. Bunun evrensel bir gerçek olduğunu iddia eder. Bununla birlikte gösterenden kaynaklı olup, her gösterge, her düşünce aslında başka göstergelere gönderme yapmaktadır (Akerson, 2005: 62; Çulha, 2011: 413). Göstergebilim ise işaretleri inceleyen bilim dalı olarak adlandırılır. Göstergebilim (Fransızca *semiologie*) terimi göstergeleri inceleyen bilim dalı olarak bilinse de günümüzde kendisini oluşturan gösterge ve bilim kelimelerinin anlamsal bütünlüğünün ötesinde farklı boyutlar kazanmıştır (Rıfât, 1996: 9; Polat ve Kavuran, 2018: 68). Kişilerin kelimelerden, seslerden ve resimlerden anlamı hangi yolları kullanarak çıkarttıklarını açıklamayı amaçlar. İşaret, sistem ve bağlam göstergebilimin üç sınıflandırıcısı olarak bilinir. Bir işaret, bize içeriği yoluyla, kendisinin içinde işlediği sistem ve içine yerleştirildiği bağlam hakkında çok şey söyler. Pek çok sanat yapıtı ve tasarım ürünü çok katmanlı bilgileri seyirciye iletebilmek için sembolik göndermelere ve işaretlerin yardımına ihtiyaç duyarlar (Ambrose ve Harris, 2014: 93). Başka ifadeyle gösterge bir uyarıcıdır. Uyandırdığı bellekssel imge zihnimizde bir başka uyarıcının imgesine bağlantı kurar. Göstergenin misyonu, bir iletişim doğrultusunda bu ikinci imgeyi canlandırmaktır (Guiraud, 1994: 39). Göstergebilimin öğretisi, bilimi ya da yöntemi; değerlerin olası değişik şekillerde algılanmaları konusunda farklı değerlere ulaşma yolları ya da yöntemleri ortaya koyar. Duyularla, değerlerle, betilerle, bilgi ve estetik duygusu ile algılama gibi birbirinden farklı düzeyleri meydana getirir (Erkman, 1987: 13; Güneş, 2013: 333).

“Göstergebilimin konusu anlam değildir. Anlamı oluşturan yapısal ilişkilerdir. Anlamın ne olduğuna değil öncelikle anlamın nasıl yaratıldığına bakar” (Bertrand, 2000: 9). Göstergelerin hangi yasalar tarafından kontrol edildiğini ve nelerden meydana geldiğini göstergebilim gösterecektir (Derrida, 1994: 40). Göstergebilimin hedefi olası anlamlandırıcı olayları oluşturan en temeldeki ilkeleri ve ayrımlar dizgesini betimlemektir. Culler'e göre göstergebilim, insan eylemleri ve nesnelere anlama sahip olduğuna göre, bu anlamı üreten bilinçli ya da bilinçsiz bir ayrımlar ve töreler dizgesinin var olması gerektiği varsayımına dayanır (Culler, 2008: 82). Göstergebilimin konusu işaret değildir. Sunulmak istenen anlamı oluşturan yapılarıdır. Anlamlı yapıları açık hale getiren toplumsal ve bireysel söylemin örnekleriyle vardır. Tüm dilsel yapılarda anlam olduğu halde bunun ortaya çıkarılması göstergebilim yoluyla açıklanmaktadır. Göstergebilimde anlamı meydana getirirken göstergelerin yapısal ilişkilerine bakılmaktadır. Bir reklamın alıcı kitleye ulaşması ve istenilen etkiyi yaratması için hedef göstergeleri doğru kullanmak büyük önem taşımaktadır. Göstergebilim görsellerin çözümlenmesinde büyük rol oynamaktadır. Bir reklamı oluşturmak için ulaşmak istenen kitlenin toplumsal yapısını, kültürünü, dilini, değerlerini yakından tanımak ve bu kavramları doğru analiz etmek gerekmektedir. Ulaşmak istenen hedef kitleye ait olan değerleri reklamlarda kullanmak, başarılı bir reklam stratejisi meydana getirmek açısından önemlidir (Başoğlu, 2019: 435). Göstergebilim dünyanın anlamlı bir bütün olması görüşünden beslenerek, görselliği kullanan nesnelere sanatsal açıdan değerlendirmekten öte var olan anlamlı bütün içinde nasıl “anlama geldiğini” araştırmış, anlam katmanlarını kavrayarak tutarlı bir yöntemsel eğilim olarak insan bilimlerinde kendine mahsus, sağlam bir yer edinmiştir (Öztokat, 1999: 140). Göstergebilimin temelini ortak unsurlar oluşturmaktadır. Ortak değerleri içeren, herkesin hangi anlamlara geldiğini bildiği göstergeler insanlara sunulmakta veya göstergeler tekrarlanarak onlara öğretilmekte ve ortak bir kod şekline getirilmektedir (Gürsözlü, 2006: 14). Neticede göstergebilim, dilsel göstergeleri incelemekte kalmamış aynı zamanda temsili olan ve anlamlı bir bütün meydana getiren herşeyi incelemektedir. Göstergebilimin ilk bakışta algılanan görüntü ve metin içeriğinin dışında subliminal anlam içeren içeriği bulunmaktadır. Bundan dolayı görünenden görünmeyene, öznel olandan nesnel olana, somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene doğru bir dizilimi vardır. İnsanlar arasında göstergeler birbirleriyle olan iletişimlerinde sıklıkla kullanılmaktadır (Karaman, 2017: 27).

GÖSTERGELERİN ANLAMLANDIRILMASI

Düz Anlam ve Yan Anlam

İnsanoğlu hayatı boyunca içinde bulunduğu dünyayı kavrar, yorumlar ve anlamlandırmaya çalışır. Gösterileni görüp işittiğimizde, onun anlamı zihnimizde oluşmaktadır. Göstergeler yalnız başlarına belli bir anlamı güçlü bir şekilde işaret edebilseler de mesajdaki anlamı göstergelerin tümü oluşturmaktadır. Alıcının, bir göstergenin, diğer gösterilenler arasında gerçekten ifade ettiğine inandığı şey anlamlandırmadır. Ronald Barthes, tartışmacı ve etkileşimci anlam düşüncesinin çözümlenebileceğine dair sistematik bir yöntem geliştirmiştir. Onun kuramında düzanlam ve yananlam olarak adlandırdığı iki düzey bulunmaktadır (Sığırcı, 2017: 75). Anlatım düzlemi ya da gösterenden oluşan düzanlamken, İçerik düzlemi ya da gösterileni ifade eden yananlamdır. Bir göstergenin neyi temsil ettiği düzanlamla, göstergenin nasıl temsil edildiği yananlamla ilgilidir (Boztaş, 2017: 2528; Çeken ve Arslan, 2016: 508). Düzanlam net bir şekilde görünen anlamını ifade etmektedir. Reel dünyadaki nesnenin, insan zihninde meydana getirdiği yansımadır. Örneğin elimize geçen bir fotoğrafta gördüğümüz çiçek çiçektir. İnsan müdahalesi ile meydana gelen her türlü dış etmen; efekt, ışık, yeniden biçimlendirme vb. yananlamı ifade etmektedir. Guiraud'a göre düzanlam ve yan anlam anlamlandırmanın iki zıt kutubunu ifade eder. Bilimler düzanlam, sanatlar yananlam türündendir (Guiraud, 2016: 46). Öyle ki sanat eserinin karşısına geçen izleyicilerin karşılaştıkları kavramlar genellikle herkesçe algılanan düzanlamı ifade ederken; sanat eserini yapan sanatçıların çalışmalarında şifreli, üstü kapalı cazibe artırıcı anlamını yananlam ifade etmektedir. (Parsa ve Parsa, 2012: 57; Kalaman ve Bat, 2014: 129). Göstergeye biçim ve içerik açısından bağlı anlamları belirleyen yananlam çok daha öznelidir. Barındırdığı bu öznelik içinde yorum, yorumlayıcıdan etkilendiği gibi nesne veya göstergedenden de etkilenmektedir. Yananlam bir kültüre ait olmakla birlikte görüntüsel bir boyuta sahiptir ve buna rağmen nedensizdir. Anlamlandırma sırasında farkı yaratan yananlamdır. Bunun nedeni onda göstergelerin çokanlamlı, uzlaşımalsal ve kişiden kişiye değişen bir düzeyde olmasından kaynaklıdır (Yıldız, 2007: 5).

Göstergelerin düzanlamları olmadan yan anlamları olmamaktadır. Guiraud'a göre düzanlam, gösterilenin olduğu biçiminde algılanmasıyla meydana gelirken, yananlam ise göstergesi, biçimsel ve işlevsel açıdan kattığı bir takım özel değerlerle ifade etmektedir. Yananlamda göstergeler uzlaşımalsal, çokanlamlı, toplum ve bireyler için değişken düzeydedir. Örnek olarak domuz kelimesinin içerdiği düzanlamlar Müslüman ve Hristiyan kültürlerde sabit kalırken, yananlamlar değişkenlik göstermektedir. Hristiyan kültüründe domuz kelimesi iyi anlamlar barındırırken, Müslüman kültürde bu kelimenin kötü anlamları daha baskındır (Sığırcı, 2017: 76-77). Barthes (1996: 19) değerlendirme, yorumlama ve yananlamı birbirinden net bir şekilde ayırıp, iç içe geçmiş evrenler olarak incelemektedir. Kendi cümleleriyle yananlamın ifadesini şöyle yapmıştır: *“Çözümlese, yan anlam iki uzam içinden geçerek belirlenir: bölümlere ayrılmış bir diziliş uzamı bu uzamda birbirini izleyen tümceler boyunca anlam daldırma yöntemiyle hızla çoğalır, bir de yığılmanın varolduğu bir uzam, buradaysa betiğin kimi yerleri başka dış anlamları özdeksel betiğe bağlayıp onlarla birçok türde gösterilen bulutları oluşturur. Uzam içindeki konumları açısından bakıldığında, yananlam, anlamların betiğin görünür yüzeyi üstünde altın tozu gibi yayılarak (sınırlı bir biçimde) dağılmasını sağlar (anlam altındadır).”*

Mitler

İnsanların gerçeklik arayışının sonucu olarak ortaya çıkan olgulara mit denmektedir. Türk Dil Kurumuna göre “geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisi ile biçim değiştiren, tanrı, tanrıça, evrenin doğuşu ile ilgili hayali, alegorik bir anlatımı olan halk hikâyelerine “mit” adı verilmektedir” (www.tdk.gov.tr). Bunlar gerçekliğin bir ifadesi olarak kullanılmaktadırlar. Mesela Almanların disiplinli olduğuna yönelik algı aslında bir mittir. Mitleri oluşturan ve daha sonra kalıplar haline getiren yine insanlardır. Mitler insanların düşüncelerine yön vermektedir (Yılmaz, 2020: 16; Barthes, 2015: 45). Barthes'a göre mite giden yol bir şey üzerinde düşünme, düşünülen şeyi kavramlaştırma veya onu kültürel olarak anlamlandırmadan geçer. Yine ona göre mitler birbirleriyle bağlantılı kavram zincirleridir. Göstergenin ikinci düzeyindeki anlamı yananlam ise, gösterilenin ikinci düzeyindeki anlamı da mittir (Özmutlu, 2009: 31).

Eğretileme (Metafor)

Metafor (eğretileme), bir kavramı ifade etmek için onunla benzer olan diğer bir kavram adını eğreti olarak kullanmadır (Guiraud, 2016: 146). Yani bir sözün veya görüntünün kendi gerçek anlamının yerine başka bir kavram yerleştirmesidir. Metaforlar anlatımı kuvvetlendirmek amacıyla benzeşim yoluyla başka bir şeyden ödünç alınan kavramdır. Türkçe’de istiare olarak bilinen bu sözcük, eğretileme ve ödünç alma biçiminde de karşılık bulmaktadır. “Sevgilim güneş gibidir” cümlesindeki benzetme

metafor yoluyla oluşturulmuştur. Yine örneklendirecek olursak Beyatlı'nın yazdığı Beyaz Gemi şiiri metafor barındırır. Şair şiirinde ölümü bir yolculuk olarak nitelendirerek gemi metaforunu kullanmıştır. Zayıf metaforlar “gibi” ve “kadar” sözcüklerini içinde barındırarak oluşturulan metaforlar olarak kabul edilir (Berger, 2000: 41; Güven, 2014: 20). Aslında metaforunda amaç bilinmeyen bilinen şeyin özelliklerine benzeterek anlatmaktır. Yapılan benzetmede iki benzetilen bağlantılı olmasa bile zihnimiz hayal gücü ile bağlantı kurmaktadır (Parsa ve Parsa, 2002). Metaforlar sayesinde az sözle çok şey anlatılır, doğrudan anlatılamayan şeylerin dolaylı anlatımı sağlanır, dil zenginleşir, örtük düşünceler açığa çıkar.

Düz Değişmece (Metonimi)

İletişim Sözlüğü'nde metoniminin tanımı “kastedilen şeyin, özgün olanın, bir özelliği olan başka bir şeyle temsil edildiği bir söz mecazı; bir şeyin parçasını ya da bir ögesini bütünü temsil edecek şekilde kullanma” (Mutlu, 2003: 82), şeklindedir. Mecaz-ı mürsel, ad aktarması ya da düz değişmece gibi adlarla anılan metonimi aralarında nitelik bakımından benzerlik olan iki kavramın birbiri yerine kullanılmasıdır. Çankaya Köşkü'nün Cumhurbaşkanlığına ifade etmesi, Yeşilçam kelimesinin Türk sineması yerine kullanılması, silikon vadisinin bölgedeki yüksek teknoloji şirketlerini ifade etmesi, Beyaz Saray derken kastedilenin aslında Amerikan hükümeti olması birer metonimdir. Metafor ve metonimi arasında başlıca farkın sebebi; metaforun dilin seçme eksenine, metoniminin ise dilin birleştirme eksenine ait olması olabilir (Özata-Dirlikyapan, 2005: 172).

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, çalışmanın amacı ile sınırlılıklar hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu araştırmanın yöntemi teori ve uygulama olmak üzere iki boyuttan oluşmuştur. Çalışma kapsamının ilk ayağında teorik bir dayanak noktası oluşturması bakımından sosyal bilim çalışmalarından biri olan literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Seçilen afişlerin analizinde ise nitel araştırma yöntemlerinden göstergebilimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Göstergelerle kuşatılan dünyamızda karşılaştığımız sembollerin, işaretlerin ne anlama geldiğini bulmak önem arz etmektedir. Bu sebeple, görsel göstergeleri çözümlemek için birçok göstergebilim kuramcısının kuramlarına başvurulmaktadır (Kılıç-Gündüz, 2020: 254). Bu çalışma uygulanırken Saussure ile başlayıp Barthes ile şekillenen “gösterge”, “gösteren” ve “gösterilenlerden” oluşan üç temel öge kullanılmıştır.

Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini 2009 yılında başlayıp günümüze kadar devam eden “Poster For Tomorrow” Uluslararası afiş yarışmasına katılan afişler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini yarışmada 2020 yılında düzenlenen “Fake News” konusunda dereceye girmiş 3 adet afiş oluşturmaktadır. Bu afişlere göstergebilimsel analiz yöntemiyle anlam çözümlemesi yapılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı seçilen afiş tasarımlarında bulunan göstergelerin bilgisini seyirciye aktarmak; gösterge sisteminin arka planındaki gizli kalan göstergeleri açıklamaktır. Elde edilen analiz sonucunun grafik tasarımla uğraşan ve afiş tasarlayan herkesin tasarım süreçlerine katkısı olabileceği öngörülmüştür. Uluslararası platformda 2009 yılından beri düzenlenen ve çok çeşitli ülkelerden binlerce katılımcısı olan “Poster for Tomorrow” organizasyonu, grafik tasarım alanının uzmanı olan yerli yabancı akademisyen ve tasarımcılarından oluşan jürisi ile uluslararası platformda yer almış, çeşitli konularla ilgili farkındalıklar oluşturmuştur.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmada 2020 yılında dereceye giren afişlerin göstergebilimsel yorumlanması yapılırken her nesne gösterge, gösteren ve gösterilen olarak yorumlanmıştır.

Resim 1: Fakebook (Tasarımcı: David Criado)

<http://www.posterfortomorrow.org/en/gallery/view/52890>

Poster for Tomorrow Uluslararası Afiş yarışmasında dereceye giren “Fakebook” isimli tasarım (Resim 1) David Criado tarafından tasarlanmıştır. Tasarım biçimsel olarak ele alındığında kompozisyon yüzeyinde illüstratif öğelere yer verildiği görülmektedir. Minimal kompozisyon anlayışının kullanıldığı tasarımda dört gösterge yer almaktadır. Zeminde kullanılan mavi renk Facebook şirketinin kullandığı #3b5998 Hex kodlu renktir. Bu kod RGB renk modellemesinde 23.14% kırmızı, 34.9% yeşil ve 59.61% maviden oluşur. Bu renk kodu sadece Facebook tarafından kullanıldığı için üzerinde logo olmasa bile zihinlerde sözü geçen şirketi çağrıştırmaktadır. Kompozisyonun tam ortasında yer alan f harfi Facebook’un logosunda kullandığı Eric Olson tarafından tasarlanan Kavika yazı tipinin deforme olmuş halidir. Bu deformasyon tek başına bir şey ifade etmese bile harfin üzerine yerleştirilen şapka ile birlikte Pinokyo karakterinin metonimisi olmuştur. Burada anlatılmak istenen Facebook kullanımının ciddi riskleri de beraberinde getirdiğidir. Facebook insanları gerçekdışı bir dünyanın içine almaktadır. Onun dili göze hitap eden, hoş gidilen, izleyicilere güvenilir illüzyonlar sunan imajların dilidir. Facebook dünyasında algı gerçekliğin ötesinde seyretmektedir. Orası artık yalan haberlerin kolay yayıldığı, mutsuz insanların mutlu fotoğraflar paylaştığı, görünenin arkasında farklı gerçeklikler barındıran bir platformdur. Bu bağlamda Pinokyo metonimi kullanılması çok uygun olmuştur.

Tablo 1: Resim 1’de Yer Alan Afişin Gösterge Tablosu

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Nesne	Şapka	Pinokyo’nun şapkası
Nesne	Facebook’un logosunun deforme olmuş yatay çizgisi	Pinokyo’nun burnu, yalan söyleme
Nesne	F Harfi	Facebook logosu
Renk	Mavi	Facebook’un kullandığı #3b5998 Hex renk kodlu mavi

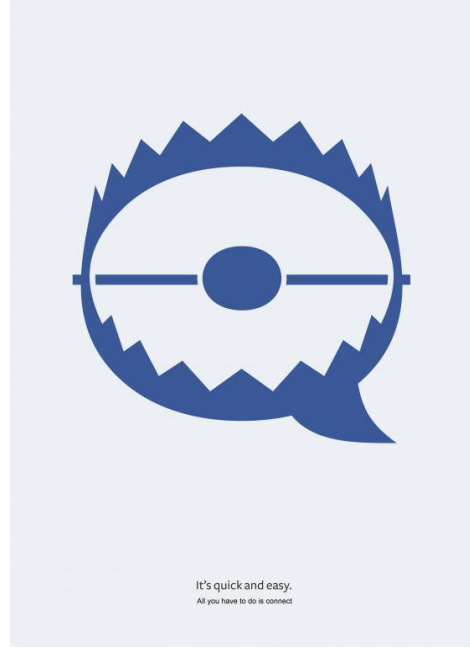
Resim 2: Soft Power (Tasarımcı: Bertrand Nicolle)
<http://www.posterfortomorrow.org/en/gallery/view/54806>

Poster for Tomorrow Uluslararası Afiş yarışmasında dereceye giren bir diğer tasarım Bertrand Nicolle tarafından tasarlanan Soft Power isimli çalışmadır (Resim 2). Tasarım biçimsel olarak ele alındığında kompozisyon yüzeyinde illüstratif öğelere yer verildiği görülmektedir. Minimal kompozisyon anlayışının kullanıldığı tasarımda dört gösterge yer almaktadır. Afişin zeminini oluşturan renk Twitter şirketinin kullandığı #00acee Hex kodlu renk olup; RGB renk modellemesinde 0% kırmızı, 67.45% yeşil ve 93.33% maviden oluşmaktadır. Kompozisyonun sol üst köşesinde bulunan beyaz kuş Twitter'ın 2012 yılından beri kullandığı "Larry the Bird" adını verdiği logosudur. Larry isminin Boston Celtics basketbol takımının efsane oyuncularından olan Larry Bird'den esinlendiği bilgisi takımın basın danışmanı Peter Stiringen tarafından doğrulanmıştır. Tasarlanan logo, 5 Haziran 2012'de yenilenecek şekilde değiştirilmiştir. Tasarımcı Douglas Bowman'a göre yeni logo, Mavi Dağ Kuşu'na benzeyecek şekilde evrilmiştir (Evrimagacı, 2021). Daha sonraları zemin rengi mavi kuşun rengi ise beyaz olarak kullanılmıştır.

2006 yılında Amerikalı iş insanı Jack Dorsey tarafında kurulan şirket tweet adı verilen mesajların gönderildiği ve okunabildiği; insanlara kolayca konu sınırlaması olmaksızın paylaşım yapma imkânı sağlayan kısaca onlara özgürlük veren bir sosyal ağ paylaşım sitesi olmuştur. Bu bağlamda kanatlarını açan ve hızlıca uçmaya başlayan kuş özgürlüğün metaforudur. Kuşun yansımasının dünyanın üzerine kartal gölgesi olarak düştüğü görülmektedir. Dizisel çözümlemeye seçilen öğeler, ifade edilmek istenen olgularla tamamen örtüşmektedir. Kartalın duruşundaki saldırı hareketi, Twitter'ın dünya için ne denli tehlikeli olduğu ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda dünyanın üzerine yansıyan kartal hem gücü ve yırtıcılığı hem de tehlikeyi sembolize etmektedir. Dizisel boyuttaki bu göstergeler aynı zamanda afişte kullanılan kodları göstermektedir. Facebook ve instagramdan katbekat fazla olan kullanıcı sayısına rağmen dünyanın en etkili sosyal medya platformu Twitter, insanların büyük çoğunluğunun dâhil olduğu modern ve müşterek bir toplanma alanı olmuştur. Bu toplanma alanı zaman içinde büyük kazançlar elde edebilen üstün bir propaganda aracına dönüşmüştür. Bu araç güçlü değişimleri hızla hayata geçirebilen bir güç etki alanıdır.

Tablo 2: Resim 2'de Yer Alan Afişin Gösterge Tablosu

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Hayvan	Twitter logosundaki kuş	Özgürlük, bağımsızlık, hareket
Nesne	Yuvarlak meridyenlere bölünmüş küre	Küresel dünya
Nesne	Kartal gölgesi	Güç, tehlike, yırtıcılık
Renk	Mavi	Twitter'ın kullandığı #00acee Hex renk kodlu mavi

Resim 3: Fakebook (Tasarımcı: Mohamad Moradi)
<http://www.posterfortomorrow.org/en/gallery/view/53945>

Tablo 3: Resim 3’de Yer Alan Afişin Gösterge Tablosu

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Nesne	Konuşma balonu şeklinde kapan	Tehlikeli diyalog, tuzak, kişiyi zora sokacak iletişim, ifade özgürlüğünün olmayışı
Renk	Mavi	Facebook’un kullandığı #3b5998 Hex renk kodlu mavi

Poster for Tomorrow Uluslararası Afiş yarışmasında dereceye giren “Fakebook” isimli tasarım (Resim 3) Mohamad Moradi tarafından tasarlanmıştır. Tasarım biçimsel olarak ele alındığında kompozisyon yüzeyinde illüstratif öğelere yer verildiği görülmektedir. Minimal kompozisyon anlayışının kullanıldığı tasarımda iki gösterge yer almaktadır. Tasarımın ortasında bulunan nesnede kullanılan mavi renk Facebook şirketinin kullandığı #3b5998 Hex kodlu renktir. Bu kod RGB renk modellemesinde 23.14% kırmızı, 34.9% yeşil ve 59.61% maviden oluşur. Bu renk kodu sadece Facebook tarafından kullanıldığı için üzerinde logo olmasa bile zihinlerde sözü geçen şirketi çağrıştırmaktadır. Tasarımın ortasında bulunan konuşma balonu kapan şeklinde tasarlanmıştır. Avin yani tehlikenin metaforudur. Sosyal medyada ifade edilen sözlerin kişiyi tuzağa düşürmesine gönderme yapar. İfade özgürlüğünün olmadığını göstermektedir. Zaten tasarımın alt kısmında yer alan sloganda da “çok hızlı ve kolay. Tek yapman gereken bağlanmak” yazmaktadır. Aynı bir av hayvanının tuzağa düşürülmesine gönderme yapıyor gibidir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada 2009’dan başlayıp günümüze kadar devam eden “Poster For Tomorrow” Uluslararası afiş yarışmasında 2020 yılında “Fake News” “konusunda dereceye girmiş 3 afiş incelenmiştir. Bu afişlere göstergebilimsel analiz yöntemiyle anlam çözümlemesi yapılmıştır. Çözümleme uygulanırken Saussure ile başlayıp Barthes ile şekillenen “gösterge”, “gösteren” ve “gösterilenlerden” oluşan üç temel öge kullanılmıştır. Göstergebilimsel analiz görünenin arkasında duran anlamı açığa çıkartmakla ilgilidir. Bir bakıma buzdağının görünmeyen yüzünü göstermeyi hedefler. Mesajı anlamlandırma süreci öznel bir yorumlama gibi görünse de kodlar ve mitler gibi öğeler ışığında nesnellik taşımaktadır. Göstergebilimi tanıyan ve kodlarını çözümlemeyi bilen bir tasarımcı, mesajı seyirciye

ileteceği tasarımlarında hangi görselleri kullanacağını, bunlarla hangi mesajları nasıl ileteceğini bilir ve doğru tasarımlarla doğru mesajı karşıya ulaştırabilir (Özdemir, 2007: 40).

Dikkat çeken unsurların başında seçilen afişlerin minimal tasarımları ve renk göstergelerini etkin kullanımı gelmektedir. Özellikle sosyal medya göndermelerinde ifadenin renk ile verilmesi aslında renk ögesinin ne kadar kuvvetli bir araç olduğunun da kanıtıdır. Tasarımların çabuk algılanması ve akılda kalması ise kullanılan tasarım elemanlarının sadeliğinden kaynaklanmaktadır. Az imaj, afişlerin gerçek misyonunu öne plana çıkartmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular ışığında birden fazla gösterge dizgesinin bir arada kullanıldığı tasarımları oluşturan öğelerin kendi bileşenleri ile anlam bütünlüğü meydana getirdiği görülmektedir. Bu sayede mesaj, ulaşması istenen kitleye doğru şekilde ulaşabilmektedir. Metaforlar ve metonimik öğelerin yer aldığı çalışmalarda verilmek istenen mesaj karşıya ulaşmakla kalmayıp psikolojik bir iz bırakmayı hedeflemiştir. Yapılan afişlerin uluslararası anlaşılabilirlikte olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akerson, F. E. (2005). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- Akerson, F. E. (2016). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Bilgi Kültür Sanat.
- Altınbüken, B. (2014). Göstergebilim Yöntemiyle Görsel Sözcü Çözümlemesi. (Ed. A. Güneş). *İletişim Araştırmalarında Göstergebilim İçinde* (s. 239-258). Konya: Liteartürk Academia.
- Ambrose, G. ve Harris, P. (2014). *Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Barthes, R. (1996). *S/Z*, (Çeviren: S. Öztürk Kasar). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes, R. (2005). *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes, R. (2015). *Bir Deneme Bir Ders: Eiffel Kulesi ve Açılış Dersi*, (Çeviren: M. Rifat ve S. Rifat), (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes, R. (2016). *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Başoğlu, N. (2019). Reklam Afişlerinde Peirce'ün Görüntüsel Gösterge, Belirti ve Simge Kavramlarının Kullanılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 12(63), 434-440.
- Berger, A. (2000). *Media and Communication Research Methods*. California: Sage Publications.
- Bertrand, D. (2000). *Précis de Sémiotique Littéraire*. Paris: Nathan.
- Boztaş, E. (2017). Organ Bağışı Temalı Sosyal Afiş Tasarımlarının Göstergebilim Yöntemi ile Analizi. *İdil*, 6(37), 2521-2542.
- Cereci, S. (2019). *Sosyal Medya Çağlar, Ağlar, Bağlar*, (1. Baskı). İstanbul: Onto Yayınevi.
- Culler J. (2008), *Barthes*, (Çeviren: H. Gür). Ankara: Dost Yayınevi.
- Çağlar, B. (2012). Bir İletişim Biçimi Olarak Göstergebilim. *EUL Journal of Social Sciences (III: II) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 22-34.
- Çeken, B. ve Aypek Arslan, A. (2016). İmgelerin Göstergebilimsel Çözümlemesi "Film Afişi Örneği". *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 507-517.
- Çiçek, M. (2014). Dilbilimsel İlkeler Görsel Göstergelere Uygulanabilir Mi? *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(32), 38-51.
- Çulha, O. (2011). Göstergebilim Tekniği Kullanılarak Kanada Fotoğraflarının İncelenmesi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 409-424.
- Derrida, J. (1994). *Göstergebilim ve Gramatoloji*, (Çeviren: T. Akşin). İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Elden, M.; Ulukök, Ö. ve Yeygel, S. (2005). *Şimdi Reklamlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erkman, F. (1987). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Guiraud, P. (1994). *Göstergebilim*, (Çeviren: M. Yalçın). Ankara: İmge Kitabevi.
- Guiraud, P. (2016). *Göstergebilim*, (Çeviren: M. Yalçın). Ankara: İmge Kitabevi.
- Günay, V. D. (2002). *Göstergebilim Yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Güneş, A. (2013). Göstergebilim Tarihi. *NWSA-Humanities*, 4C0172, 8(4), 332-348.
- Gürsözlü, S. (2006). Reklam Sektöründe İllüstrasyon ve Fotoğraf Kullanımının Tasarım Çözümlemelerinde Gerekliliği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Sema Ilgaz Temel), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Grafik Sanatlar Enstitüsü.
- Güven, A. (2014). Gezi'nin Dili: Göstergebilimsel Bir İnceleme. *İnsan ve İnsan*, 0(1), 19-29.
- Kalamam, S. ve Bat, M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Açısından Axe Basın İlanlarının Göstergebilimsel Analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(Özel Sayı I), 128-136.

- Karaman, E. (2017). Roland Barthes ve Charles Sanders Peirce'in Göstergebilimsel Yaklaşımlarının Karşılaştırılması. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 0(34), (25-36).
- Kecheng, L. (2000). *Semiotics in Information Systems Engineering*. New York: Cambridge University Press.
- Kılıç-Gündüz, Y. (2020). Göstergebilimsel Çözümleme Yöntemiyle Bedri Rahmi Eyüboğlu Eser Örneği: "Kırmızı Kahve". *Journal of International Social Research*, 13(74), 249-257.
- Kwag, H.; Lee, C.; Park, H. ve Moon, S. (2010). What is Twitter, a Social Network or a News Media? *Raleigh*, 26(30), 591-600.
- Mutlu, E. (2003). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Oruç, M. C. ve Türkay, O. (2018). Türkiye Tanıtım Afişlerinin Göstergebilimsel Bir Analizi: Home of Turkey Afişleri Örneği. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC*, 8(2), 312-328.
- Özata-Dirlikyapan, J. (2005). Metafor ve Metonimi: Ahmet Muhip Dıranas Şiirinde Katlaşmış Kavramlar, Silinmiş Kişiler. *Pasaj*, 0(1, Mayıs –Ağustos), 171-180.
- Özdemir, F. (2007). Göstergebilimsel Çözümleme: Grafik Tasarım Bize Neyi, Nasıl Anlatır? *Grafik Tasarım Dergisi*, 0(6), 38-40.
- Özer, Z. ve İmançer, D. (1999). Göstergebilimsel Çözümleme. *Sinemasal Dergisi*, 0(Bahar),7-20.
- Özmutlu, A. (2009). Grafik Tasarım Atölye Derslerinde Afiş Konusunun Uygulama ve Çözümleme Süreçlerinde Göstergebilimsel Çözümleme Yönteminin Kullanımı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Doç. Dr. Ata Yakup Kaptan), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztoğat N. (1999). Görsel Nesnelerin Çözümlemesinde Göstergebilimsel Yöntem. *Dilbilim Araştırmaları*, 10(9), 135-141.
- Parsa, S. ve Parsa A. F. (2002). *Göstergebilim Çözümlemeleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Polat, B. ve Kavuran, T. (2018). Emrah Yücel Sinema Film Afişlerinden New York'ta Beş Minare ve Kill Bill Film Afişlerinin Göstergebilimsel Açidan İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 69(2), 65-73.
- Rıfat, M. (1996). *Göstergebilimcinin Kitabı*. İstanbul: Düzlem Yayınları.
- Seel, N. M. (1999). Educational Semiotics: School Learning Reconsidered. *Journal of Structural Learning and Intelligent Systems*, 14(1), 11-28.
- Sığırcı İ. (2017). *Göstergebilim Uygulamaları, Metinleri, Görselleri, Sanat Yapıtlarını ve Olayları Okuma*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yapımlar.
- Vardar, B. (1988). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Yayınları.
- Yazıcı, S. (2007). Göstergebilim ve Bir Uygulama: Kulenin Anahtarı (The Key of the Tower), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Mukadder Erkan), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, P. (2007). Görsel Göstergebilimsel Eleştiri Kuramları Bağlamında Film Sahnelerine Yaklaşım ve Ülkemizden Seçilen İki Örnek ile Analiz Çalışması, VIII. Uluslararası Görsel Göstergebilim Kongresi, Cilt 1.
- Yılmaz, A. (2020). İnsan Ticaretinin Kamu Spotu Reklamlarında Sunumu: Roland Barthes'ın Mit Olgusu Üzerinden Göstergebilimsel Analiz. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 8-34.
<https://evrimagaci.org/twitter-kusu-ve-ifade-ozgurlugu-mavi-dag-kusu-ve-turkiye-2064> adresinden 15.04.2021 tarihinde erişildi.
- <http://www.posterfortomorrow.org/en/gallery/view/52890> adresinden 09.04.2021 tarihinde erişildi.
- <http://www.posterfortomorrow.org/en/gallery/view/54806> adresinden 09.04.2021 tarihinde erişildi.
- <http://www.posterfortomorrow.org/en/gallery/view/53945> adresinden 09.04.2021 tarihinde erişildi.
- www.tdk.gov.tr adresinden 09.04.2021 tarihinde erişildi.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 189-200, Winter 2021

Grimm Masallarının İçerdiği Değerler Açısından İncelenmesi* *An Investigation: Values in Brothers Grimm Fairy Tales*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.983632>

Araştırma Makalesi / Research
Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
17.08.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
16.11.2021

Makale Yayın Tarihi / Article
Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Nurcan Korkmaz Karataş

Milli Eğitim Bakanlığı,

nurcan.korkmaz@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-2943-1029>

Doç. Dr. Bilal Yorulmaz

Marmara Üniversitesi Atatürk

Eğitim Fakültesi Temel Eğitim

Bölümü,

bilal.yorulmaz@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-3456-0797>

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu alışma için herhangi bir çıkar atışması bildirilmemiştir. Bu alışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

z

İnsanın değerler dünyası, hayatı boyunca yaşadığı tecrübelerle şekillenmektedir. Her ne kadar ileriki yaşlarda insanın değerleri dönüşüme uğrasa da değerler eğitimi için en kritik dönem hayatın ilk yıllarıdır. Bu dönemde anne babanın modelliği, nasihatleri, yönlendirmeleri kadar masalların da önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ülkemizde ve dünyada çocuklar tarafından en bilinen masalların başında Grimm masalları gelmektedir. Bu nedenle çocukların değerlerle ilk karşılaştığı materyallerden biri olan Grimm masallarının olumlu ve olumsuz yönleriyle incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı Grimm masallarında hangi olumlu ve olumsuz unsurların ne sıklıkta yer aldığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Grimm Kardeşlerin masallarından 51’i örnekleme olarak alınmış ve ele alınan masallar içerik analizi ile incelenmiştir. İncelenen masallarda 341 olumlu değere karşın 469 olumsuz unsur yer aldığı tespit edilmiştir. Grimm masallarında en sık yer alan olumlu değerler sırasıyla sevgi, yardımseverlik, şefkat, iyilik yapmak, dostluk, sadakat, adalet, cesaret, nezaket ve dürüstlük iken, en az rastlanan değerler sabır, özveri, özdenetim, vefa, alakgntllk, hoşgörü, cömertlik, sorumluluk, saygı, alışkanlık ve dayanışmadır. En sık rastlanan olumsuz unsurlar sırasıyla şiddet, zararlı alışkanlıklar (sigara ve alkol kullanımı), yalan, ktllk, hilekrlilik, hakaret, agzlk, hırsızlık, ıkarlık, intikam ve kibir iken en az rastlanan olumsuz unsurlar sabırsızlık, nefret, intihar, cimrilik ve kıskançlıktır.

Anahtar Kelimeler: Grimm Kardeşler, Grimm Masalları, Masal, Değerler, Değerler Eğitimi

Abstract

Our values can change at any time in our life. However, the most critical period is early childhood. In early childhood, fairy tales are so important for values education as well as parents’ modelling and counseling. Brothers Grimm fairy tales are the most famous fairy tales around the world. So, millions of children are introduced to values by Grimm fairy tales. That’s why it is so important to investigate Brothers Grimm tales in terms of values. The aim of this study is to find out which values there are in Grimm Brothers tales and what the frequency is. Toward this goal, qualitative research method was used. Data was collected by using document analysis method. 51 Brothers Grimm tales were analyzed. 341 moral values (such as love, helping, affection, friendship, etc.) and 469 negative elements (such as violence, alcohol, smoking, lying, insulting, etc.) found in Grimm Brother’s fairy tales. The most frequent values were love, helpfulness, compassion, benevolence, friendship, loyalty, fairness, courage, kindness, and honesty respectively. The least frequent values were patience, devotion, self-control, fidelity, humility, tolerance, generosity, responsibility, respect, diligence, cooperation respectively. The most frequent negative elements were violence, bad habits (using alcohol and smoking), lying, malice, fraudulency, insulting, greed, robbery, self-seeking, revenge, and arrogance respectively. The least frequent negative elements were impatience, hatred, suicide, stinginess, and jealousy respectively.

Keywords: Brothers Grimm, Brder Grimm, Fairy Tales, Values, Values Education

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Karataş, N. K. ve Yorulmaz, B. (2021). Grimm Masallarının İçerdiği Değerler Açısından İncelenmesi. *Asya Studies- Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 189-200.

GİRİŞ

Tarih boyunca tüm toplumlarda, eğitim her zaman hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Eğitimin ana amaçlarından biri ahlaki değerlere sahip insan yetiştirmektir. Toplum, yetiştirmek istediği insanların hem iyi bir donanıma hem de sağlam bir karaktere sahip olmalarını ister (Dilmaç ve Ulusoy, 2020: 1). Bireylerde karakter oluşumundaki en büyük yardımcılarımız da değerlerdir.

Her toplum doğası gereği nesiller boyunca varlığını sürdürme eğilimindedir. Toplumlar için geçmişle bugün arasındaki bağı kurmakta en önemli faktörlerden biri, o toplumun değerleridir. Değerler yalnızca toplumun ortak hafızasının oluşmasını ve o toplumun uzun yıllar boyunca varlığını sürdürmesini sağlamaz. Yaşanan dönem içerisinde düzenin sağlanabilmesi de değerlere bağlıdır (Bozkurt, 2019: 5). Düzen bir toplumda huzurun ve refahın oluşması için ön koşullardan biridir. Karmaşa olan toplumlarda insanlar o topluma karşı aidiyet hissi oluşturamazlar ve aralarındaki güçlü bağ zayıflar. Tüm bunların sonucunda da toplumda ayrışmalar baş gösterir. Sosyal hayatın belli bir düzen içinde olması, her zaman ve her yerde aranan evrensel değerler (sevgi, saygı, dürüstlük, doğruluk, yardımseverlik, adalet, sabır, dostluk, hoşgörü sorumluluk, özdenetim, öz güven, vb.) sayesinde mümkündür (Aktepe, 2010: 2).

Değerlerin kişilere kazandırılmasının pek çok yolu vardır. Çocukların içinde yaşadığı toplumun geleneklerini, ahlaki ve insani değerlerini hoşça vakit geçirerek öğrenmesinde halk edebiyatı türlerinin önemli görevler üstlendiği söylenebilir (Kardaş ve Çınarcı, 2018: 13). Değerler eğitiminde kullanılacak en önemli halk edebiyatı türlerinden biri de masaldır. Erken yaşlarda tanıştığımız masallar değerlerin genç nesillere aktarımında önemli bir role sahiptir.

Masalların işlevi eğlenmek, eğlendirmek ve hoşça vakit geçirmek olarak belirtilir. Ancak eğlenirken de hoşça vakit geçirirken de anlatılan masalların eğitici rolünü unutmamak gerekir (Bakırcı ve Türkan, 2014: 1262). Çocuk edebiyatında çok önemli bir yer tutan masal oldukça eski bir geleneğe sahiptir. Anonim bir tür olan masallar üzerine yapılan ilk sistemli araştırmalar 19. yüzyılda başlamıştır. Masalların kökenini araştıran ilk kişi de Wilhelm Grimm'dir (Boratav, 2001; Akt. Güneş, 2019: 76).

Frankfurt'taki Hessen yakınlarında, Hanau'da birer yıl arayla dünyaya gelen Jacob (1785) ve Wilhelm (1786), altı çocuklu Grimm ailesinin üyesidirler (Danacı, 2010: 12). Grimm Kardeşler bir hukukçu olan babalarının 45 yaşındaki ani ölümünden sonra önce teyzelerinin yanına gönderilmişler fakat çeşitli sorunlar sebebiyle oradan da alınıp maddi durumu iyi olan bir aileye verilmişlerdir. Jacob, Marburg Üniversitesinde hukuk okumaya başlamış, Wilhelm de ondan bir sene sonra aynı üniversitede edebiyat bölümüne kayıt yaptırmıştır. İki kardeş annelerinin ölümünden sonra (1805) bilimsel eserler vermeye başlamışlardır. Grimm Kardeşler sözlü kültürde yaşamakta olan folklor malzemelerini unutulmaktan kurtarmayı amaç edinmişlerdir. Böylece köyleri ve kasabaları dolaşarak masalları bir araya getirip derlemişlerdir. (Danacı, 2010: 13).

Bugün neredeyse bütün dünyada Grimm Kardeşler (Grimm Brothers) olarak bilinen Jacob Ludwig Grimm (1785-1863) ve Wilhelm Carl Grimm (1786-1859), bu ünlerini ilk cildi 1812'de ikinci cildi 1815'te yayımlanan "Kinder-und Hausmärchen" adlı çalışmalarında yer alan ve dünya çapında şöhrete kavuşmuş olan masallara borçludurlar (Yılmaz, 2013: 35). Ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre ise Türkiye'de çocuklar tarafından en çok bilenen masallar *Kırmızı Başlıklı Kız* (%82) ile *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler* (%78) adlı Grimm masallarıdır (Çevik, 2008: 120). Dolayısıyla ülkemizde değerlerin genç nesillere aktarılmasında yoğun bir şekilde kullanılan Grimm masalları üzerine araştırma yapmak önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın amacı ülkemizde ve dünyada geniş bir okuyucu kitlesine ulaşan Grimm masallarında hangi olumlu ve olumsuz değerlerin ne sıklıkta yer aldığını tespit etmektir. Bu amaca yönelik olarak aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Grimm masallarında hangi olumlu değerler yer almaktadır?
2. Grimm masallarında bulunan olumlu değerler hangi sıklıkta yer almaktadır?
3. Grimm masallarında hangi olumsuz unsurlar bulunmaktadır?
4. Grimm masallarında bulunan olumsuz unsurlar hangi sıklıkta yer almaktadır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

"Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41).

Araştırmamızda, araştırmanın konusuna ve amacına uygun olarak nitel araştırma desenlerinden biri olan temel nitel araştırma deseni kullanılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Nitel araştırmalarda doküman incelemesi; belgeler, arşiv kayıtları ve çeşitli materyallerden veri toplama ve çözümleme işlemidir (Gürbüz ve Faruk, 2017: 428-429). Araştırılması amaçlanan olgu veya olgular hakkında bilgi içeren materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189). Araştırmada Grimm Kardeşler'in Grimm Masalları adlı kitabının doküman analizi ile incelenebilmesi için bir içerik değerlendirme formu oluşturulmuştur.

İçerik Değerlendirme Formu

Veri toplamak amacıyla kullanılan kaynak, Grimm Kardeşlerin "Grimm Masalları" adlı kitabıdır. Grimm masalları yıllar içinde çeşitli değişimlere uğramış ve farklı zamanlarda pek çok yayınevi tarafından basılmıştır. Bu araştırmada 2019 yılında Epsilon Yayınevi tarafından yayınlanan Grimm Masalları adlı kitap kullanılmıştır (Grimm Kardeşler, 2019). Bu kitapta 51 adet Grimm masalı yer almaktadır. 211 Grimm masalından, incelediğimiz kitapta yer alan ve aşağıda isimleri bulunan 51 masal örneklem olarak seçilmiştir.

İçerik değerlendirme formu hazırlanırken literatür taranmış, seçilen masallar ön bir okumaya tabi tutulmuş, tespit edilen değerler ve olumsuz unsurlar kodlanarak forma alınmıştır. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından belirlenen 10 kök değer (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) de içerik değerlendirme formuna eklenmiştir. Oluşturulan form değerler eğitimi alanında uzman bir akademisyene inceltirilerek son hâlini almıştır. Çalışmada aşağıda isimleri yer alan masallar değerlendirilmiştir:

Tablo 1: Çalışma Kapsamında İncelenen Masallar

Şanslı Hans	Tilki İle At
Bremen Mızıkacıları	Kurt Ve Yedi Keçi Yavrusu
Altın Kuş	Canı Sıkılan Kemancı
Balıkçıyla Karısı	Kurt İle Keçi
Kuş İle Ayı	Rumpel-Stils-Kin
Dans Etmeyi Seven On İki Prenses	Kaz Çobanı
Uyuyan Güzel	Sadık John
Parmak Çocuk	Mavi Işık
Sadık Hayvanlar	Külkedisi
Jorinda Ve Jorindel	Genç Dev İle Terzi
Arı Kraliçe	Hans ve Karısı Gretel
Frederik Ve Katrin	Asker Ve Kargalar
Üç Zengin Çocuk	Güzeller Güzeli Kiraz
Kral Kabasakal	Holle Ana
Pamuk Prenses	Hayat Suyu
Cinler Ve Ayakkabıcı	Keçi Çobanı Peter
Şalgam	Dört Becerikli Kardeş
Yaşlı Sultan	Perilerin Bahçesi
Leydi İle Aslan	Sihirli Salatalar
Çalılıktaki İhtiyar	Burun
Altın Dağın Kralı	Beş Uşak
Altın Kaz	Haydut Damat
Bayan Tilki	Yedi Kuzgun
Hansel İle Gretel	Roland İle Mayıs Kuşu
Devin Saçındaki Üç Altın Tel	Rapunzel
Kurbağa Prens	

Verilerin Analizi

Araştırmamızda elde ettiğimiz verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. “İçerik analizi metin veya metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli kelimelerin veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılıdır. Araştırmacılar bu kelime ve kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini belirler ve analiz ederek metinlerdeki mesaja ilişkin çıkarımlarda bulunurlar.” (Büyüköztürk vd., 2020:259)

Geçerlik ve Güvenilirlik

Araştırmacı, araştırma problemine ilişkin olarak dokümanlara ulaştıktan sonra bu dokümanların doğruluğunu ve güvenilirliğini sorgulamalıdır. Zira dokümanlar yanlış olabilmekte ya da üzerlerinde oynama yapılabilmektedir. Dokümanların güvenilirliği ve doğruluğu doğrudan araştırmanın ve araştırmacının güvenilirliğini, kalitesini ve araştırma sonuçlarının geçerliliğini etkileyeceğinden üzerinde önemle durulması gereken bir husustur (Baş ve Akturan, 2017: 123). Bu araştırmada, dokümanların doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamak adına Grimm Kardeşlerin internet üzerinden bulunan, kolayca ulaşılabilen fakat üzerinde oynamalar yapmaya da müsait olan masalları yerine, Epsilon Yayınevi tarafından basılmış olan Grimm Masalları kitabı incelenmiştir.

Araştırmanın iç güvenilirliğini (tutarlılığını) artırmak için yapılan kodlamalar değerler eğitimi alanında uzman bir araştırmacı tarafından da kontrol edilmiş ve tutarlı olduğu gözlenmiştir. Araştırmanın dış güvenilirliğini (teyit edilebilirliğini) artırmak için araştırma süreci ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır. Öte yandan kullanılan ham veri ve kodlar başka araştırmacıların değerlendirmesine imkân verecek şekilde muhafaza edilmektedir.

Araştırmanın iç geçerliliğini (inandırıcılığını) sağlamak için değerlendirme formu oluştururken alanyazından faydalanılmıştır. Temalar ilgili kodları içerecek, ilgisizleri dışarıda bırakacak şekilde oluşturulmuştur. Araştırmanın dış geçerliliğini (aktarılabilirliğini) artırmak için araştırma süreci (araştırmanın metodu, veri toplama aracı, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması) ve bu süreçte yapılanlar ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Araştırmamızda kullandığımız masallar daha sonra başka araştırmacılar tarafından da değerlendirilebilir.

BULGULAR

Bu bölümde Grimm Masalları kitabında yer alan masallardan içerik analizi ile elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Masal adları ve incelenen değerler tablolar hâlinde gösterilmiş ve masallardan örnekler sunulmuştur. Grimm masallarında değerlerin bazen örnek davranışlarla bazen de sözel ifade şeklinde yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle örnekler mümkün oldukça bu iki türden verilmiştir. Bazı metinlerde geçen ifadeler ve davranışlar birden fazla değeri kapsamaktadır. Bunun gibi durumlarda ilgili bölüm her iki değer için de hesaplamaya dâhil edilmiştir.

Tablo 2: Grimm Masallarında Yer Alan Olumlu Değerlerin Masallara Göre Dağılımı

OLUMLU DEĞERLER														TOPLAM												
MASAL ADLARI	Sevgi	Yardımsızlık	Şefkat	İyilik Yapmak	Dostluk	Sadakat	Adalet	Cesaret	Nezakat	Dürüstlük	Pişmanlık	Aile Birliğine Önem Verme	Doğruluk		Dayanışma	Çalışkanlık	Saygı	Sorumluluk	Cömertlik	Hoşgörü	Alçakgönüllü	Vefa	Öz Denetim	Özveri	Sabır	Vatanseverlik
Sadık John	2	1				3	12			3											1					22
Sadık Hayvanlar		3	3	6	2	2		1	1																	18
Altın Kuş	1	8	3					1		1	1															15
Hayat Suyu	3	3	1	1	3				1	1	1								1							15
Leydi İle Aslan	6	1				1		3	1				1													13
Parmak Çocuk	5			2				2				2					1						1			13
Sihirli Salatalar	3		5	1	1		1											1								12
Pamuk Prenses	3	1	4			1		2		1																12
Burun		1		1	5		2		1								1									11
Roland İle Mayıs Kuşu	3	1	1	2		2					1											1				11
Hans ve Karısı Gretel		1						2	7																	10
Şanslı Hans	3			2		1									2			1								9
Yaşlı Sultan			2		3	2				1	1															9
Yedi Kuzgun		1		1	1	1		2	1		1	1														9
Güzeller Güzeli Kiraz	3	3			2						1															9
Hansel İle Gretel	4						1		1			2														8
Külkedisi	1	2		3	1					1																8
Bremen Mızıkacıları								2						4									1			7
Kaz Çobanı	1			2			1													2				1		7
Çalılıktaki İhtiyar			1	1		1	1			2					1											7
Genç Dev İle Terzi		1			1		2	3																		7
Cinler Ve Ayakkabıcı			1	3					1	1					1											7
Kuş İle Ayı							1							3		2										6
Arı Kraliçe		3	3																							6
Kral Kabasakal		1									4							1								6
Beş Uşak	1	1				1	2						1													6
Jorinda Ve Jorindel	4	1	1																							6
Devin Sağındaki Üç Altın Tel	1	1	1	1			1																			5
Kurt Ve Yedi Keçi Yavrusu	2		1				1					1														5
Holle Ana		1		1		1	1								1											5
Perilerin Bahçesi				1	4																					5
Rapunzel	3										1															4
Uyuyan Güzel	2							1					1													4
Kurbağa Prens	2					1							1													4
Altın Kaz	1	1		1															1							4
Haydut Damat	1		1				1		1																	4
Mavi Işık			1						1				1													3
Dans Etmeyi Seven On İki Prenses	1	1								1																3
Asker Ve Kargalar				1			1													1						3
Keçi Çobanı Peter					1			2																		3
Altın Dağın Kralı		1					1					1														3
Bayan Tilki						1			1							1										3
Şalgam			1													1										2
Tilki İle At		1					1																			2
Canı Sıkılan Kemancı		2																								2
Kurt İle Keçi					1		1																			2
Dört Becerikli Kardeş							1			1																2
Balıkçıyla Karısı			1																			1				2
Frederik Ve Katrin			1																							1
Rumpel-Stils-Kin													1													1
Üç Zengin Çocuk																										0
TOPLAM	52	44	33	30	28	27	21	21	17	11	10	8	7	7	5	4	3	3	3	2	2	2	2	1	1	341

Tablo 2’de görüldüğü üzere Grimm masallarında en sık (52) yer alan değer sevgidir. Buna rağmen 51 masalın 30’unda hiç bulunmayan sevgi değerinin, *Leydi ile Aslan* (6), *Parmak Çocuk* (5), *Jorinda ve Jorindel* (4) masallarında daha sık yer aldığı tespit edilmiştir.

Örnek vermek gerekirse *Leydi ile Aslan*, *Parmak Çocuk* ve *Güzeller Güzeli Kiraz* masallarında sevgi değeri “En küçük kızı en sevdiği kızı olduğu için adamcağız gül bulamadığı için çok üzülüyor, gülün yerine ne götüreceğini kara kara düşünüyormuş.” (s. 108), “Parmak Çocuk’un babası, “Onu asla satmam, o benim için dünyadaki tüm gümüşle altından daha değerlidir.” (s. 52) ve “Krallıktan çekilmek istiyorum ama yerime hanginizi seçeceğimi bilemiyorum. Çünkü üçünüzü de çok seviyorum.” (s. 238) şeklinde sözel olarak geçmektedir.

Masallarda ikinci en sık (44) geçen değer de yardımseverliktir. Buna karşılık incelediğimiz 51 masalın 26’sında bu değer yer almamaktadır. *Altın Kuş* (8), *Hayat Suyu* (3) ve *Şanlı Hans* (3) gibi bazı masallarda yardımseverlik değerinin daha sık yer aldığı tespit edilmiştir. Grimm masallarında yardımseverlik değerinin diğer değerlerde olduğu gibi bazen davranışlarla bazen de sözel olarak ifade edildiği görülmektedir.

Örneğin *Jorinda ve Jorindel* ile *Arı Kraliçe* masallarında yardımseverlik değeri “Genç adam elindeki çiçekle tüm kafeslere dokunup bütün kuşları eski haline getirmiş.” (s. 67) ve “Ördekler hemen suya dalmış, anahtarını bulup çocuğa getirmiş.” (s. 70) şeklinde davranışla ifade edilirken *Tilki ile At* masalında “Tilki bu sözleri dinledikten sonra, ata üzüntüsünü unutup neşeli olmasını söyleyerek,” Sana yardım edeceğim.” demiş.” (s. 154) şeklinde sözel olarak bahsedilmiştir.

İncelenen masallarda üçüncü en sık (33) geçen değer şefkattir. *Sihirli Salatalar* (5) ve *Pamuk Prenses* (4) masallarında sık kullanılan şefkat değeri, 51 masalın 32’sinde yer almamaktadır. İncelenen masallarda yer alan, şefkat değeri ile ilgili örnek ifadeler şu şekildedir:

Altın Kuş ve *Roland ile Mayıs Kuşu* masallarında şefkat değeri “Küçük oğluna çok düşkün olan babası, onun da başına kötü şeyler gelmesinden korkarak, bir süre bu teklifi kabul etmemiş...” (s. 21) ve “Çocukları ormanda bırakmaya yüreğim dayanmaz. Vahşi hayvanlar paramparça eder onları.” (s. 313) şeklinde şefkatli davranış model olarak sunulurken *Pamuk Prenses* masalında “Ona şefkatle bakmışlar ve uyandırmamaya özen göstermişler.” (s. 92) denilerek şefkat değeri sözel olarak ifade edilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde; Grimm masallarında iyilik yapma değerinin 30 defa geçtiği görülmektedir. İnclediğimiz 51 masalın 34’ünde yer almayan bu değer *Sadık Hayvanlar* (6) ve *Kül Kedisi* (3) masallarında diğerlerine göre daha yoğun bulunmaktadır.

Örneğin *Sadık Hayvanlar* masalında “İyi yürekli adam onlara biraz para vererek eşeği serbest bıraktırmış.” (s. 58) denilerek iyilik, hem sözel olarak hem de davranış olarak sergilenmektedir. *Şanlı Hans* ve *Devin Saçındaki Üç Altın Tel* masallarında ise iyilik yapmak değeri “Bir zamanlar, Hans adında iyi yürekli ve çalışkan bir çocuk varmış.” (s. 7) ve “Öyleyse bize bir iyilik yap lütfen.” (s. 144) şeklinde sözel olarak geçmektedir.

İncelenen masallarda sadakat değerinin 27 defa geçtiği tespit edilmiştir. Bu değere ait iletilerin çoğunun *Sadık John* (12) masalında geçtiği görülmüştür. Kalan iletiler 12 masala yayılmıştır. Örneğin *Sadık John* masalında sadakat değeri “Sözümü tutacağım, hayatıma bile mal olsa size babanıza verdiğim hizmet gibi sadakatle hizmet edeceğim” (s. 180) şeklinde sözel olarak geçmektedir. Ayrıca John öleceğini bildiği hâlde sözüne sadık kalmakta ve davranışlarıyla sadakat değerine örnek teşkil etmektedir.

Dostluk değeri masallarda 27 defa geçmektedir. *Burun* (5), *Perilerin Bahçesi* (4), *Sadık John* (3) masallarında bu değer daha sık geçtiği görülmektedir. Sadakat değerine benzer şekilde 51 masalın sadece 13’ünde dostluk değeri yer almaktadır. Örneğin *Yaşlı Sultan ve Keçi Çobanı Peter* masallarında dostluk değeri “Sonunda kurt, Yaşlı Sultan’la yine eskisi gibi iyi arkadaş olmaya söz vermiş.” (s. 107) ve “...dost kabul ettiği şanlı kişilere de zengin armağanlar vermiş.” (s. 257) şeklinde sözel ifadelerle geçmektedir.

Adalet değerinin ise Grimm masallarında 21 defa geçtiği tespit edilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi incelediğimiz 51 masalın 33’ünde adalet değeri yer almamakta ve adalet değerinin yoğun olarak yer aldığı bir masal da bulunmamaktadır. Masallarda yer alan adalet değeri ile ilgili örnek ifadeler şöyledir:

Genç Dev ile Terzi ve *Beş Uşak* masallarında adalet değeri “Şimdi anlaşmamıza uyanızı ve ücretimi ona göre ödemenizi istiyorum.” (s. 209) ve “Senin için pek çok sıkıntıya katlandım ama sen de benim için büyük üzüntüler yaşadın, artık ödeştik.” (s.302) şeklinde davranış olarak geçerken; *Burun* masalında, “Sırayla nöbet tutarak sorumluluğu adil bir şekilde paylaşmış olacaktırmış.” (s. 285) sözleriyle sunulmuştur.

Grimm masallarında 21 defa geçen cesaret değeri 51 masalın sadece 11’inde yer almaktadır. *Leydi ile Aslan* (3) ve *Genç Dev ile Terzi* (3) masallarında daha sık geçen cesarete dair örnek iletiler şu şekildedir:

Leydi ile Aslan ve *Keçi Çobanı Peter* masallarında cesaret değerinden sözel olarak “Ertesi sabah genç kız gideceği yolu öğrenip babasından ayrılmış ve cesaretle ormana girmiş.” (s. 110) ve “...önce korkudan dizleri titremiş, ama yavaş yavaş cesaretini toplamış.” (s. 259) şeklinde bahsedilmiştir. *Uyuyan Güzeli* masalında ise cesaretle davranış “Bunların hiçbirini beni korkutmuyor, gidip Gül Goncası’nı göreceğim, demiş. ...prens kararından dönmemiş.” (s. 48) şeklinde model davranış olarak sunulmuştur.

Nezaket değeri, incelediğimiz masalarda 17 defa yer almaktadır. 51 masalın 11'inde nezaket değeri sözel olarak veya davranışa yansımış şekliyle görülmektedir. *Hans ve Karısı Gretel* masalında bu değere çokça vurgu yapılarak “Annesi “Sakin bir kabalık yapma!” diye onu uyarılmış.” (s. 229) gibi sözlerle nezaket değerinden 7 defa bahsedilmiştir. Bunun dışında *Burun* ve *Yedi Kuzgun* masallarında nezaket değeri “Komşu ülkenin kralı askerleri prens zannettiği için büyük bir nezaketle ağırlamış.” (s. 287) ve “Yıldızlar kıza çok nazik, çok dostça davranmışlar.” (s. 310) şeklinde sözel ifade olarak geçmektedir.

İncelenen 51 masalın sadece sekizinde yer alan dürüstlük değeri Grimm masallarında 11 defa geçmektedir. Örneğin; *Cinler ve Ayakkabıcı* ve *Çalılıktaki İhtiyar* masallarında dürüstlük değeri “Bir zamanlar, çok çalışkan ve dürüst bir ayakkabıcı varmış.” (s. 98) ve “Bizim dürüst dostumuz da yoluna devam etmiş.” (s. 116) şeklinde sözel olarak geçerken *Pamuk Prenses* masalında “Kraliçe bunu duyunca çılgına dönmüş, çünkü aynasının hiç yalan söylemediğini biliyormuş.” (s. 92) ifadeleriyle bir davranış modeli olarak yer almıştır.

İncelenen masalarda pişmanlık değerinin 10 defa geçtiği tespit edilmiştir. Bu iletilerin yaklaşık yarısı *Kral Kabasakal* (4) masalında bulunmakta ve 51 masalın sadece yedisinde pişmanlık değeri yer almaktadır. Örneğin; *Kral kabasakal* masalında pişmanlık değeri “Ah! Ben ne şanssız bir kızım! Keşke Kral Kabasakal'la evlenseydim!” (s. 85) ve “Kendisini böyle alçaltıp bu hâllere düşüren kibrini ve alaycılığını hatırlayarak acı bir pişmanlık duymuş.” (s. 87) ifadeleriyle davranışa yansımış şekilde görülmektedir.

Grimm masallarında aile birliğine önem verme değeri 6 masalda, toplamda 8 defa geçmektedir. *Altın Kuş* ve *Hansel ile Gretel* masallarında aile birliğine önem verme değeri “Çocuk bir an bile düşünmeden, kendisinden istenilen parayı ödeyerek ağabeylerini kurtarmış.” (s. 25) ve “Gretel, için rahat etsin benim sevgili karacam, seni asla bırakmayacağım, diyerek boynundaki altın kolyeyi çıkarıp karacanın boynuna takmış.” (s. 137) şeklinde davranışla ifade edilmiştir.

Grimm masallarında dayanışma sadece *Bremen Mızıkacıları* (4) ve *Kuş ile Ayı* (3) masallarında, toplamda 7 defa yer almaktadır. Örnek vermek gerekirse dayanışma değeri *Bremen Mızıkacıları* masalında “İstersen sen de benimle gel. Birlikte bir şeyler yaparız. Ne dersin?” (s. 14); *Kuş ile Ayı* masalında “Bu sözleri duyan ayı, kendisini savunabilmek için öküzü, eşeği, erkek geyiği ve yeryüzündeki tüm dört ayaklı hayvanları yardıma çağırılmış.” (s. 37) sözleriyle ifade edilmekte ve hayvanların dayanışma içerisinde hareket ettikleri görülmektedir.

Doğruluk değeri incelenen masalarda 7 defa yer almaktadır. Var olan bu değerler 7 ayrı masalda birer defa geçmektedir. Genel olarak bu değer masalarda, verdiği sözü tutma davranışı olarak görülmektedir. *Kurbağa Prens* masalında doğruluk değeri “Kral, prensese, bir söz verdiysen onu tutmak zorundasın; kurbağayı içeri al, demiş.” (s. 151) ifadeleriyle bir davranış olarak görülmektedir.

Çalışkanlık değerinin masalarda 5 defa geçtiği tespit edilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi çalışkanlık değeri sadece 4 masalda yer almaktadır. Masalarda yer alan çalışkanlık değerleri ile ilgili örnek ifadeler şöyledir:

Holle Ana ve *Çalılıktaki İhtiyar* masallarında çalışkanlık değerinden “Kızlardan biri güzel ve çalışkan, öteki çirkin ve tembelmiş.” (s. 244) ve “Bir zamanlar bir çiftinin sadık ve çalışkan bir uşağı varmış.” (s. 115) şeklinde sözel atıflarla bahsedilmektedir.

Grimm masallarında en az yer alan saygı değerinin 4 defa; sorumluluk ve cömertlik değerlerinin 3 defa; hoşgörü, alçakgönüllülük, vefa ve öz denetim değerlerinin 2 ve özveri ile sabır değerlerinin ise 1 defa geçtiği tespit edilmiştir. Vatansızlık değerlerine ise Grimm masallarında rastlanmamıştır. Bu değerler ile ilgili örnek ifadeler şöyledir:

Saygı değeri *Şalgam* masalında “En iyisi bunu götürüp bir saygı işareti olarak krala armağan edeyim.” (s. 101) cümlesinde görüldüğü üzere sözlü ifadelerle yer almaktadır. Sorumluluk değeri *Kral Kabasakal* masalında “Burada her şeyi kendi başına yapman gerekiyor.” (s. 85) ve *Kurt ve Yedi Küçük Oğlak* masalında davranışa yansımış olarak “Anne keçi yavrularını çok sever, onları korumak için elinden geleni yaparmış.” (s. 155) şeklinde geçmektedir. Cömertlik değeri, *Atın Kaz* masalında “Bende yalnızca kuru ekmele ekşi bira var, ama istersen oturur birlikte yeriz.” (s. 127) sözleriyle geçmektedir. Hoşgörü değeri, *Asker ve Kargalar* masalında “Asker çok iyi yürekli ve bağışlayıcı bir insanmış. Onları affetmiş, ikisini de saraya götürüp yiyecek ve giyecek vermiş.” (s. 222) şeklinde davranış olarak gözlemlenmektedir. Alçakgönüllülük değeri, *Kaz Çobanı* masalında “Ancak prenses çok alçakgönüllü ve iyi yürekliymiş.” şeklinde geçmektedir. Vefa değeri, *Sadık John* masalında “Bize gösterdiği sonsuz sadakat ve dürüstlüğe karşılık ona bunu borçluyuz.” sözleriyle yer almaktadır. Öz denetim değeri, *Balıkçıyla Karısı* masalında “Bunun sonu iyi olmayacak. Bu kadar çok şey istenir mi?” sözleriyle yer almaktadır. “*Bremen Mızıkacıları*’nda özveri değeri “Sahibine yıllarca özveriyle hizmet etmiş ama bir gün gelmiş, yaşlanmış; gitgide çalışamaz, ağır iş yapamaz hâle gelmiş.” (s. 14) şeklinde; *Kaz Çobanı* masalında ise sabır değeri “Prensesin başına gelenleri kimseye anlatmayacak kadar sabırlı ve alçakgönüllü olmasına da hayran kalmış.” (s. 178) şeklinde sözel ifade olarak geçmektedir.

Toplam değerlere bakıldığında ise Grimm Kardeşlerin Grimm Masalları adlı masal kitabında 341 olumlu değere yer verildiği görülmektedir.

Tablo 3: Grimm Masallarında Yer Alan Olumsuz Unsurların Masallara Göre Dağılımı

MASALLAR	OLUMSUZ UNSURLAR														TOPLAM				
	Şiddet	Zararlı Alışkanlıklar	Yalan	Kötülük	Hilekarlık	Hakaret	Ağgözlük	Hırsızlık	Çıkarıcılık	İntikamcılık	Kibir	Vefasızlık	Aşğıllama	Kıskançlık		Cimrilik	İntihar	Nefret	Sabırsızlık
Pamuk Prenses	3	4	3	7	3					1				4			1		26
Hans ve Karısı Gretel	1	8	4	3	3	4													23
Genç Dev İle Terzi	5	1	4		8	2		1							2				23
Frederik Ve Katrin		15	1			1		1					1						19
Hayat Suyu	2		1	2	1	2		1	2	3	2		1	1					18
Mavi Işık	2	8	1		1				3	1		1							17
Altın Kaz		10		1		1	3												15
Balıkçıyla Karısı							12		2		1								15
Kral Kabasakal			1			6				1	3		3						14
Kurt Ve Yedi Keçi Yavrusu	3		4	4	1		1												13
Dans Etmeyi Seven On İki Prenses	2	8			1	2													13
Roland İle Mayıs Kuşu			3	6		2						1				1			13
Şanslı Hans		1	5		5														11
Altın Kuş	2		3		2	2	1						1						11
Şalgam	2		4		1		1		1					1			1		11
Kurt İle Keçi						1	6	3	1										11
Canı Sıkılan Kemancı	3		6							1									10
Devin Saçındaki Üç Altın Tel	4		2	2	1	1													10
Külkedisi	2		2	5		1													10
Beş Uşak	2	2	1	2	2						1								10
Parmak Çocuk	3		4		2			1											10
Sadık Hayvanlar	3		2		1		1	2										1	10
Rapunzel	2			4	1			1								1			9
Burun		1	1	1	1	1		2		1									8
Altın Dağın Kralı	3		2		1					1		1							8
Rumpel-Stils-Kin		1					3		3				1						8
Çalılıktaki İhtiyar	2		2					1		1					2				8
Kuş İle Ayı	1			1	1	1				2	1		1						8
Asker Ve Kargalar	2		1	1	2			1											7
Haydut Damat	2	4		1															7
Bayan Tilki		1	1	1	2	2													7
Sihirli Salatalar	1		1		1		1	1		2									7
Bremen Mızıkacıları	3											4							7
Hansel İle Gretel	5			2															7
Sadık John	4		2	1															7
Holle Ana				2	1	1	1		1										6
Yaşlı Sultan	2				1				1	1		1							6
Dört Becerikli Kardeş	1							5											6
Arı Kraliçe	3										1		1						5
Kaz Çobanı	2		1	1	1														5
Leydi İle Aslan	3				2														5
Tilki İle At			1		1		1					1							4
Jorinda Ve Jorindel	2			2															4
Kurbağa Prens				1		3													4
Üç Zengin Çocuk	2		1																3
Uyuyan Güzel	1			1						1									3
Güzeller Güzeli Kiraz				1		1								1					3
Keçi Çobanı Peter		3																	3
Yedi Kuzgun	1																		1
Cinler Ve Ayakkabıcı																			0
Perilerin Bahçesi																			0
TOPLAM	81	67	64	52	47	34	31	19	15	15	10	9	9	7	4	2	2	1	469

Grimm masallarında en sık (81) geçen olumsuz unsur şiddettir. 51 masalın 34'ünde şiddet yer almakta ve *Genç Dev ile Terzi* (5), *Devin Saçındaki Üç Altın Tel* (4) ile *Sadık John* (4) masallarında diğerlerine nazaran daha sık rastlanmaktadır. Ülkemizde yapılan ve farklı bir örneklem üzerinden yürütülen bir çalışmada da Grimm masallarında 62 şiddet ögesine rastlandığı ve şiddet ögelerinin tespit edilen olumsuz unsurların yüzde 40'ını oluşturduğu ifade edilmiştir (Mert, 2019: 1075). Grimm masallarında yer alan şiddet ile ilgili örnek ifadeler şu şekildedir:

Rapunzel, *Sadık John* ve *Şalgam* masallarında şiddet “Senin kuş uçtu gitti! Kuşunu kedi kaptı! O kedi şimdi senin de gözlerini oyacak!” (s. 326), “Öyleyse çocuklarının başlarını kes ve kanlarını üzerime serp, böylece yaşama geri dönebilirim, demiş.” (s. 187) ve “Sonunda kafasına bir dolu dehşet verici düşünce dolmuş ve kardeşini öldürmeye karar vermiş. Kardeşini öldürtmek için bir sürü katil kiralayıp nerede pusuya yatacaklarını gösterdikten sonra...” (s. 103) gibi cümlelerle yer almakta ve masallardaki karakterler bu şiddet davranışlarını sergilemektedirler. *Güzeller Güzeli Kiraz* masalında ise şiddet kardeşler arasında görülmektedir. Bu durum şu cümlelerle ifade edilmektedir “Prensler dünyayı dolaşırken... Üçü de ona aşık olmuş ve üçü de onunla evlenmek istemiş. Bu yoğun duygular içinde kızı paylaşamayınca kılıçları çekip dövüşmeye başlamışlar.” (s. 238).

Grimm masallarında içki, sigara, pipo gibi zararlı alışkanlıklar 67 defa geçmektedir. 51 masalın 14'ünde yer alan zararlı alışkanlıklar daha çok *Frederik ve Katrin* (15), *Altın Kaz* (10), ve *Hans ve Karısı Gretel* (8) masallarında görülmektedir. Örneğin; zararlı alışkanlıklar, *Mavi Işık*, *Haydut Damat* ve *Frederik ve Katrin* masallarında “Son bir pipo içeyim, bu ömrümün son keyfi olacak diye düşünerek mavi ışıla piposunu yakmış, içmeye başlamış.” (s. 190), “Kıza üç bardak şarap içirmişler; şarapların biri beyaz, biri kırmızı, biri sarıymış. Bunları içen kız önce kendinden geçmiş, sonra düşüp ölmüş.” (s. 305) ve “Döndüğümde çok acıkmış olacağım, bana güzel bir yemek yap, biramı da hazır et.” (s. 72) şeklinde yer almaktadır.

Grimm masallarında en sık geçen olumsuz unsurlardan biri de yalan söylemektir. Masallarda toplamda 64 defa yalan geçmektedir. *Canı Sıkılan Kemancı* (6) ve *Şanslı Hans* (5) masallarında daha sık görülen yalan, 50 masalın 28'inde yer almaktadır. Masallarda yer alan yalan ile ilgili örnek ifadeler şu şekildedir:

Şanslı Hans ve *Altın Kuş* masallarında yalan “Bileyici az ötesinde duran, biraz pürüzlü olması dışında hiçbir özelliği olmayan bir taşı Hans'a uzatmış. “Bak bu çok değerli bir taştır. Akıllıca kullanırsan çok işine yarar.” demiş.” (s. 12) ve “O hiçbir şeyden kuşkulandıktan nehrin kıyısına oturunca, iki kötü ağabey arkasından yaklaşıp delikanlıyı nehre atmışlar... sonra kendi krallarının huzuruna çıkarak, “Bunların tümünü kendi çabamızla kazandık.” demişler.” (s. 26) şeklinde olumsuz bir davranış olarak yer almaktadır.

Kötülük yapmak ve kötü kalpli olmanın Grimm masallarında 52 defa geçtiği tespit edilmiştir. İncelenen 51 masalın 23'ünde kötülük yapmak yer almaktadır. Örneğin; *Roland ile Mayıs Kuşu* ve *Pamuk Prenses* masallarında kötülük yapmak, “Hemen buradan kaçıp kurtulmalıyız, çünkü bu yaşlı kadın çok kötü yürekli bir cadı.” (s. 317) ve “Kötü yürekli kraliçenin kanı donmuş.” (s. 94) şeklinde sözel olarak geçmektedir. Kötü olarak adlandırılan karakterler ise davranışlarıyla bu tanımlamayı haklı çıkarmaktadırlar. Kötülük, *Kül Kedisi* masalında, “Üzerine gri bir paçavra giydirip onunla alay etmişler, sonra da mutfağa çalışmaya göndermişler.” sözleriyle davranışa yansımış şekilde görülmektedir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere Grimm masallarında hilekârlık 47 defa geçmektedir. 51 masalın 26'sında yer alan hilekârlık *Genç Dev ile Terzi* (8) ve *Şanslı Hans* (5) masallarında daha sık görülmektedir. İncelenen masallarda yer alan hilekârlık ile ilgili örnek ifadeler şöyledir:

Canı Sıkılan Kemancı ve *Sihirli Salatalar* masallarında hilekârlık “Kurt kendisine söyleneni yapınca, kemancı yerden büyük bir taş almış, kurdun ayaklarının üzerine koymuş. Taş kovuğun içindeki ayaklarını öyle bir sıkıştırmış ki kurt yerinden kılmıdayamaz bir hâle gelmiş.” (s. 160) ve “O uyurken kız pelerini delikanlının omzundan alıp kendi omzuna atmış, elmasları da alıp evde olmayı dilemiş.” (s. 280) cümleleriyle davranış olarak aktarılmıştır. *Genç Dev ile Terzi* masalında ise “Hilekâr demirci, çocuğa şöyle bir bakmış; onun güçlü kuvvetli olduğunu, ekmeğini hakkıyla kazanacağını anlamış.” (s. 207) şeklinde sözel olarak yer almıştır.

İncelenen Grimm masallarında hakaretin 34 defa geçtiği tespit edilmiştir. Tablo 3'te de görüldüğü gibi 51 masalın 18'inde hakaret yer almaktadır. İncelenen masallarda yer alan hakaret ile ilgili örnek ifadeler şöyledir:

Dans Etmeyi Seven On İki Prenses, *Frederik ve Katrin*, *Hayat Suyu* masallarında “Ödle sen de diye takılmış kardeşine.” (s. 42); “Hay sersem yaratık!” (s. 42); “Neden böyle aptalca şeyler yapıyorsun

kadın, diye bağırılmış.” (s. 76); “Sana ne çirkin bücür!” (s. 249) şeklindeki cümlelerde hakaret ifadeleri kullanılmıştır.

Bir diğer olumsuz unsur olan açgözlülük ise Grimm masallarında 31 defa geçmektedir. İncelenen 51 masalın 11’inde bulunan açgözlülük *Balıkçıyla Karısı* (12), *Kurt ile Keçi* (6) masallarında daha sık yer almaktadır. Örneğin; *Rumpel-Stils-Kin*, *Balıkçıyla Karısı* ve *Altın Kaz* masallarında açgözlülük “Kral ne yazık ki oda dolusu altınla yetinmeyecek kadar açgözlü bir adammış.” (s. 167); “Kocacığım, çabuk balığa gidip söyle, güneşle ayın efendisi olmak istiyorum.” (s. 34); “...altın tüylerinden birini koparmak istemişler. En sonunda en büyük kız, tüylerinden birini koparmalıyım koparacağım da, diyerek...” (s. 128) gibi cümlelerle ifade edilmekte ve karakterler açgözlü davranışlarda bulunmaktadırlar.

Grimm masallarında intikamcılık 15 defa geçmektedir. İncelenen 51 masalın 11’inde karakterler affetmek yerine intikam almayı tercih etmektedirler. Örneğin; *Altın Dağın Kralı*, *Canı Sıkılan Kemancı* ve *Hayat Suyu* masallarında intikam “Sonunda kadın kocasının sözlerine inanmış gibi yaptıysa da intikam almaktan vazgeçmemiş.” (s. 123), “Kendisini bu duruma düşüren kemancıya o kadar kızgınmış ki, eline geçirse parçalayacaktı.” (s. 162) ve “Cüce de bu sözlere çok kızmış ve delikanlıya büyü yapmış.” (s. 249) şeklinde ifade edilmekte ve karakterler intikam almaktadırlar.

Tabloda görüldüğü üzere hırsızlık 19 defa ve 11 farklı masalda yer almaktadır. *Dört Becerikli Kardeş* ve *Burun* masallarında “Hırsız, öyleyse ben hünerimi deneyeyim demiş. Gitmiş, prensesi ejderhanın başının altından öyle bir incelikle ve öyle çabuk almış ki canavar horul horul uyumaya devam etmiş.” (s. 267) ve “Hizmetçi usulca askerin çadırına girip boruyu asılı olduğu yerden çalmış.” (s. 289) ifadeleriyle hem sözlü ifade olarak geçmekte hem de davranış olarak sergilenmektedir.

Grimm masallarında çıkarıcılık 15 defa ve 9 farklı masalda geçmektedir. Örneğin; çıkarıcılık, *Holle Ana* ve *Mavi Işık* masallarında “İlk gün çok iyi davranmış ve yaşlı kadının tüm isteklerini yerine getirmiş. Çünkü akli fikri ondan alacağı altınlardaymış.” (s. 247) ve “Sana acıdım ama istediklerini veririm yarın sabah bütün bahçemi kazman gerekecek.” (s. 189) şeklinde ifade edilmektedir. Karakterler çıkarıcı fikirlerini uygulamaya da dönüştürmektedirler.

Grimm masallarında olumsuz unsurlardan kibrin 10 defa, vefasızlık ve aşağılamanın ise dokuz defa geçtiği görülmektedir. Örneğin; *Hayat Suyu* masalında, “Çünkü ikisi de bana kötü davrandılar, tavsiyelerime kulak vermediler. İkisi de burnu büyük ve kibirli.” (s.252) sözleri ile kibir; *Bremen Mızıkacıları* masalında “Sahibim yaşlandığım ve artık avda işe yaramadığım için benden kurtulmaya çalışıyordu.” (s. 14) ifadeleriyle vefasızlık; *Kral Kabasakal* masalında “Bunu yapamayacağın anlaşılıyor. Bari yün eğirmeyi dene belki bunu becerirsin.”, “Şimdi hiçbir işe yaramadığını anladın mı?”, “Hiçbir işi beceremiyorsun. Başıma tam bir dert oldun!” (s. 86) sözleriyle aşağılama yer almaktadır.

Kıskançlığın yedi, cimriliğin dört, nefretin iki, sabırsızlığın ise bir defa geçtiği görülmektedir. Örneğin; *Pamuk Prenses* masalında “Kraliçe bunu duyunca kızgınlık ve kıskançlıktan rengi atmış.” (s. 90) şeklinde kıskançlık, hem sözlü hem de davranışa yansımış olarak yer almaktadır. *Çalılıktaki İhtiyar* masalında cimrilik, “Çiftçi çok cimri bir adammış.” (s. 115) şeklinde sözel olarak ifade edilmiştir. Nefret ise *Pamuk Prenses* masalında “Pamuk Prenses’in hâlâ yaşadığını duymak için nefret ve kötülükle doldurmuş.” (s. 94) şeklinde yine sözel olarak ifade edilmektedir. Sabırsızlık, *Sadık Hayvanlar* masalında “Eşek bu sözleri duyunca, daha fazla susamamış ama ağzını açınca da taşı yere düşürmüş.” (s. 62) şeklinde geçmektedir.

Roland ile Mayıs Kuşu ve *Rapunzel* masallarında ise masal kahramanları intihara teşebbüs etmişlerdir. *Roland ile Mayıs Kuşu* masalında “Mayıs Kuşu uzun zaman Roland’ın gelmesini beklemiş. Delikanlı görünmeyince o kadar üzülmüş ki kendisini papatyaya çevirmiş. Biri gelip üzerime basar. Ben de yaşamaktan kurtulurum diye düşünüyormuş.” (s. 319) denilmekte, *Rapunzel* masalında ise “Prens Rapunzel’ini yitirdiğini öğrenince öyle büyük bir kedere kapılmış ki gözü hiçbir şey görmemiş. Acısından kendisini kuleden aşağı atmış.” (s. 326) sözleriyle prensin intiharı anlatılmaktadır.

Cinler ve Ayakkabıcı ile *Perilerin Bahçesi* masallarında ise hiçbir olumsuz unsura rastlanmamıştır. Dolayısıyla 51 masaldan sadece ikisinin olumsuz unsurlardan arındırılmış olduğu görülmektedir. Genel olarak baktığımızda Grimm Masalları kitabında toplam 469 olumsuz unsura rastlanmaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma kapsamında incelenen Grimm masallarında 341 olumlu, 469 olumsuz ileti tespit edilmiştir. Sevgi ve yardımseverlik değerleri masalda en çok geçen değerler iken bunların zıddı olan olumsuz unsurlar daha az bulunmaktadır. Sevgi 52, nefret 2, yardımseverlik 44, çıkarıcılık 15 iletide yer almaktadır. Olumlu değerlerden olan, dostluk 28, sadakat 27, adalet ise 21 defa masalarda geçmektedir. Hilekârlık, yalan, şiddet ve kötülük gibi olumsuz unsurlar zıddı olan olumlu değerlerden daha yoğun bir şekilde masalarda işlenmiştir. Şiddet 81, kötülük 52 iletide geçerken şefkat değeri 33, iyilik değeri 30 iletide geçmektedir. Aynı şekilde 64 yalan, 47 hilekârlık iletisine karşılık 7 doğruluk ve 11 dürüstlük iletisi bulunmaktadır. Hakaret 34 defa görülürken nezaket ifadeleri 17 defa yer almaktadır. Açgözlülük 31, cimrilik 4 defa karşımıza çıkarken cömertlik sadece 3 masalda davranış şeklinde görülmektedir. Çocuk kitaplarında bulunması şaşırtıcı olan alkol ve sigara gibi zararlı alışkanlıklar da oldukça yoğun bir şekilde (67) masalarda yer almaktadır. Bu durum Grimm Kardeşlerin aslında yetişkinlere yönelik olan halk edebiyatı ürünlerini toplamaları ve bunları çocuklara yönelik masallara dönüştürmelerinden kaynaklanmaktadır (Silva, 2012: 134). Yetişkin dünyasına ait unsurların ayıklanmasında (Lewin, 2020: 215) yeteri kadar özen gösterilmediği görülmektedir.

Grimm masallarında tespit ettiğimiz ikircikli mesajlara başka çalışmalarda da dikkat çekilmiştir. Örneğin Karakuş ve Deniz'e (2019:1674) göre Grimm masallarında bir yandan; iyilik her zaman kazanır, açgözlü olmamak gerekir, hırsızlık yapmak kötüdür, sadakat önemli bir erdemdir, alay etmek kötüdür, intikam almak kötüdür gibi mesajlar verilirken diğer yandan; iyiler kaybeder, kötüler kazanır, açgözlü olmak normaldir, hırsızlık yapmak normaldir, sadakat önemli değildir, alay etmek normaldir, intikam almak normaldir mesajları verilmektedir. Ayrıca bu masalarda, aileden izinsiz hareket edilerek mutluluğa ulaşılır, güzellik ve dış görünüş çok önemlidir, çaba sarf etmek insanı sonuca ulaştırmaz, baba, anne, kardeş kötüdür, kurnazlar hep kazanır gibi olumsuz mesajlar da bulunmaktadır.

Grimm masallarında özellikle küçük yaştaki çocuklar açısından yanıltıcı ve denenmesi hâlinde tehlikeli sonuçlar doğurabilecek mesajlar da bulunmaktadır. Örneğin bu masalarda ölen kişilerin tekrar dirilebilecekleri sıkça yer almaktadır. *İyi ve Kötü Kalpli Eş* masasında kız köprüden dereye atılır ve dreden bembeyaz bir ördek olarak çıkar. Daha sonra aynı ördeğin boynu vurulur ve ördek güzel bir prensese dönüşür. *Kız ve Erkek Kardeş* masasında ise prensesi, üvey anne ve üvey kardeşi birlik olup öldürürler ama prenses dirilir ve çocuğunu emzirir. Ayrıca bu masalarda yılan eti yenildiğinde hayvanların dilinin anlaşılacağı, kurdun karnı kesilip tekrar dikildiğinde hayvanın yaşayabileceği, kedilerin insanlara zarar veren hayvanlar oldukları, güvercinlerin insanların gözlerini oydukları, ağacın meyve vermesi için altındaki farenin öldürülmesi gerektiği, maddi çıkar elde etmek için insanın ayak başparmağı ve topuğunu bıçakla kesebileceği vs. ifade edilmektedir (Güneş, 2006: 105). *Rapunzel* ve *Roland ile Mayıs Kuşu* masallarında başkahramanların intihar etmek istemesi ve hatta birinin kendini kuleden aşağıya atması da küçük yaştaki çocuklar için tehlikeli örneklerdir.

Grimm masallarında dikkat çekmek istediğimiz son husus “iyi” ve “kötü”ye karşı yaklaşımdır. Kötüler fiziksel güzelliğe sahip olsalar da zalim bir kalbe sahiptirler ve sonunda dehşet verici bir cezaya maruz kalırlar. Gözleri kuşlar tarafından gaganarak kör edilir ya da demirden kızgın ayakkabılar giymek zorunda kalırlar. Bu cezalar çocuk okuyucuyu dehşete düşürecek anlatımlardır. İyilerin ise hem kalpleri hem yüzleri güzel olsa da kaderleri kötüdür. Zalim insanların elinde işkence görürler ama sonunda iyiler hep kazanır (Wulandari ve Darmojuwono, 2021: 167-168).

Her ne kadar Grimm masallarında iyiler daima kazansa da kazanma yolları problemlidir. Bu masallara göre hâlimden memnun bir fakirsen, durumunu düzeltmek için hiçbir adım atmıyorsan, zenginlikle ödüllendirilirsin. İnsanların seni aşağılamasına katlanırsan, seni köleleştirmelerine, seni ezmelerine sesini çıkarmazsan ileride şöhrete ve güce kavuşursun. Yani mücadele etmek yerine pasif bir şekilde mucize beklersen bu mucize gerçekleşir ve mutlu sona ulaşırsın. Zengin olmak için çaba gösterirsen o zaman ağır bir cezaya maruz kalırsın (Reinstein, 1983: 49).

Masalarda kötülük yapan karakterlerin iyi olan hiçbir yönünden bahsedilmemektedir. Kötüler genellikle masalın sonunda ders verici bir cezaya çarptırılmaktadır fakat bu karakterlerin, başına gelen ders verici olaylardan sonra bile pişmanlık duygusu gösterdikleri nadiren görülmektedir. Yapılan literatür çalışmasında da bahsedildiği gibi ölen kişinin tekrar dirilebileceği, insanların çok sevdiği kişilere kavuşamadıkları zaman bu uğurda intihar edebilecekleri gibi mesajlar da masalarda yer almaktadır. Bu mesajlar da yine çocukları yanlış bir şekilde yönlendirebilecek ve onların kendilerine zarar vermelerine sebep olabilecek tehlikeli mesajlardandır. Masallardaki iyilere karşı bakış açısı her ne kadar olumlu olsa da bazı masalarda hakkını savunmasan bile sen iyi olduktan sonra her şeyin kendiliğinden düzeleceği,

kendin için hiçbir çaba göstermesen de işlerin yoluna gireceği şeklinde oluşturulan algı yine çocukların kendi hayatlarına yön vermek yerine olayları akışına bırakmaları ve sadece iyi olmalarının yeterli olduğu mesajını vermektedir. Bu durum mücadele etmek yerine çabasız bir şekilde kurtarılmayı bekleyen, bir mucize olmasını uman kişilerin doğru yolda olduğunu çocuklara dikte etmektedir.

Sonuç olarak Grimm masallarında olumsuz unsurların olumlu değerlerden yoğun oluşu, verilen mesajların birbiriyle çelişmesi, pedagojik açıdan uygun olmayan anlatımlara yer verilmesi, olumsuz davranış örneklerine sıklıkla yer verilmesi, iyilerin kazanma yollarının hayatın gerçekleriyle örtüşmemesi gibi hususlar değerlerin çocuklara aktarımında bu masalları problemlilik kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktepe, V. (2010). İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde “Yardımseverlik” Değerinin Etkinlik Temelli Öğretimi ve Öğrencilerin Tutumlarına Etkisi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Bekir Buluç), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakırcı, N. ve Türkan, H. K. (2014). Kırım Tatar Masallarında Vatan Anlayışı, 12. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Kongre Bildirileri (2. Cilt) 30 Ağustos-6 Eylül 2014 (s. 1259-1264), Kazan/Tataristan: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2017). *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bozkurt, E. (2019). Karakter Eğitimi ve Değerler Eğitimi ile İlgili Temel Kavramlar. (Ed. S. Özer). *Karakter ve Değerler Eğitimi* İçinde (s. 5). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş.; Kılıç Çakmak, E.; Akgün, Ö. E.; Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çevik, M. (2008). Türkiye’de Batı Masalları ve Çocuklarımız. *Gazi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(3), 115-130.
- Danacı, F. E. (2010). Kültürlerarası Etkileşimdeki Rolü Açısından Kırmızı Başlıklı Kız Masallarının Çevirileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Emine Bogenç Demirel), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dilmaç, B. ve Ulusoy, K. (2020). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Grimm Kardeşler. (2019). *Grimm Masalları*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Güneş, H. (2006). Grimm Masallarının Olumsuz Eğitici Boyutu. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 98-111.
- Gürbüz, S. ve Faruk, Ş. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe Yöntem Analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Karakuş, N. ve Deniz, B. (2019). Türk ve Alman Masallarında Yer Alan İletilerin Kişisel Gelişime Katkı Sağlayıcılık Yönünden Karşılaştırılması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1666-1686.
- Kardaş, M. N. ve Çınarcı, M. N. (2018). Dil ve Edebiyat Eğitiminde Temel Disiplinler. (Editörler: M. N. Kardaş ve R. Koç). *Dil ve Edebiyat Eğitimlerinin Temel Kavramları* İçinde (s.13). Ankara: Pegem Akademi ve Yayıncılık.
- Lewin, D. (2020). Between Horror and Boredom: Fairy Tales and Moral Education. *Ethics and Education*, 15(2), 213-231.
- Mert, E. L. (2019). Grimm Kardeşlerden Hayvan Masalları Adlı Resimli Çocuk Kitabında Yer Alan Şiddet, Korku, Baskı ve Ceza Ögelerinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1068-1076.
- Özer, B. (2019). *Karakter ve Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Reinstein, G. (1983). Aesop and Grimm: Contrast in Ethical Codes and Contemporary Values. *Children’s Literature in Education*, 14(1), 44-53.
- Silva, R. S. (2012). Fairy Tales and Moral Values: A Corpus-Based Approach. *BELT Journal*, 3(1), 133-145.
- Wulandari, J. ve Darmojuwono, S. (2021). Adjectives Pertaining to Good and Evil in the Tales of The Brothers Grimm And Their Universal Values. *International Review of Humanities Studies*, 6(1) 157-172.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, B. H. (2013). Masalların Dönüşü Masalların Dönüşümü: Çağdaş Türk Edebiyatında Grimm Masallarının Metinlerarası Kullanımları (Murathan Mungan Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ali Gültekin), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 201-218, Winter 2021

İslam'ın Siyasi Modelinin Özgünlüğüne ve Müslüman Toplumların Hareket Tarzına İlişkin Bir Değerlendirme* *An Assessment on the Originality of the Political Model of Islam and Relating to the Movement of Muslim Societies*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.955730>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
22.06.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
02.11.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Prof. Dr. Gürbüz Özdemir
Çankırı Karatekin Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü,
gurbuzozdemir_4@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-6237-1507>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Çatışmacı bir paradigmaya dayanan Batı düşüncesi, komünizmin çöküşüyle birlikte yerine yeni bir "öteki" olarak İslam'ı yeniden keşfetmiş ve İslam'ın demokrasiyle uyumu tartışmasını başlatmıştır. Ancak tartışma, birçok yönüyle akademik olmayan bir düzlemde yürütülmüştür. Bu çalışmada; İslam'ı, demokrasiyi merkeze alarak demokrasiyle tek taraflı olarak kıyaslanmanın objektif bir yöntem olmadığı ifade edildi. Eğer konu, hiçbir rezerv konulmadan objektif bir şekilde ele alındığı takdirde, İslam'ın demokrasiyle tek taraflı şekilde kıyaslanmayacak bir özgün modele sahip olduğunun anlaşılacağı vurgulandı. Bu bağlamda öncelikle İslam'ı demokrasiyle, demokrasi merkezli tek taraflı kıyaslanmanın yanlışlığı ortaya konuldu. İkinci olarak İslam'ın temel kaynaklarından hareketle İslam'ın siyasete bakışı ve sahip olduğu özgün modelin ilke ve temel esasları ile bu modelin, demokrasiye benzeyen yönleri olduğu gibi farklılıklarının da bulunduğu ele alındı. Sonrasında ise farklı sebeplerden dolayı, bu özgün modelin günümüzde uygulanma imkânı bulunmadığı ve Müslüman toplumların ikilem içerisinde kaldığı belirtildi. Kalınan ikilem ise Müslüman toplumların baskıcı rejimlerin tasallutu altında kalmasına yol açtığı ifade edildi. Bütün bunların sonucu olarak, Müslüman toplumların demokrasiyi, mevcut şartlarda bu baskıcı ve sıkıntılı durumdan kurtulup daha özgür bir ortamda yaşayabilmeleri için despotik modellere nazaran tercih edilebilir bir alternatif olarak görmeleri gerektiği ortaya konuldu.

Anahtar Kelimeler: İslam, Demokrasi, Egemenlik, Şûra, Bey'at

Abstract

Western thought which is based on a confrontational paradigm rediscovered Islam as "a new other" with the collapse of communism and initiated the debate on Islam's compatibility with democracy. However, the discussion was carried out a non-academic level in many aspects. In this study, it was stated that it is not an objective method to compare Islam with democracy by taking democracy into the center. If the topic is analyzed objectively, it was emphasized that Islam has a unique model which cannot be compared in single-sided way with democracy. In this context, first of all, the inaccuracy of democracy-centered unilateral comparison of Islam with democracy was revealed. Secondly, based on the primary sources, it was considered that Islam's view of politics and the basic principles of its unique model and that this model has similar aspects to democracy as well as differences. After that, it was stated that Muslim societies which are in a dilemma because this unique model cannot be applied today due to different reasons, are under the attack of oppressive regimes. Finally, it was revealed that Muslim societies should see democracy as a preferable alternative to despotic models in the current conditions.

Keywords: Islam, Democracy, Sovereignty, Council (Şûra), Allegiance (Bey'at)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özdemir, G. (2021). İslam'ın Siyasi Modelinin Özgünlüğüne ve Müslüman Toplumların Hareket Tarzına İlişkin Bir Değerlendirme. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 201-218.

GİRİŞ

Tarih boyunca gelişmiş olan toplumlar, kendi dönemlerinde çağdaşlığın ölçütü sayılmışlar ve dolayısıyla insanlığın ulaşabileceği zirve nokta olarak kabul edilmişlerdir. Diğer toplumlar ise “geri” olarak adlandırılmıştır. Bu algının doğal bir sonucu olarak, ileri toplumlar gelişmek isteyen toplumlar için bir reçete olarak sunulmuşlardır. Bu bağlamda 90’ların başında, liberal Batı dünyası Sovyet bloğunun çöküşüyle birlikte kendisini dünyaya egemen tek medeniyet olarak ilan etmiştir. Ancak kategorik olarak çatışmacı bir paradigmaya dayanan Batı, kendisini yeniden tanımlayabilmek adına yeni bir “öteki” olarak karşısına bu sefer İslam’ı yerleştirme ihtiyacı hissetmiştir. İslam’ın, özellikle demokrasiyle kıyaslanmaya başlandığı bu süreçte, doktrinel açıdan demokrasiyle uyuşup uyuşmadığı tartışması öne çıkmıştır. Yürütülen tartışmalarda, konuyu akademik açıdan ele alanlar olduğu kadar, tartışmayı medyatik bir düzlemde yürütenler de olmuştur. Konuya akademik yaklaşanlar arasında ise İslam’ın demokrasiyle uyuşmadığını savunanlar olduğu gibi, uyumlu olduğunu ortaya koymaya çalışanlar da bulunmaktadır.

Sosyal bilimler, kavramlar üzerine inşa edilen bir bilim olması sebebiyle, akademik tartışmalarda kavramlara yüklenen anlamların birbirinden farklı olması ve sonuçta bir kavram kargaşasının doğabilmesi doğaldır. Ancak tartışmayı medyatik ortamda yürütenlerin, konuya öznel yaklaşarak demokrasiyi olumlu kavramlar ile birlikte anarken, Batı için “öteki” olarak seçtikleri İslam’ı ise sürekli olumsuz imajlarla demokrasinin karşısına yerleştirdikleri görülmektedir. Böylesi öznel bir yöntemin ise öznel bir sonuç doğuracağı baştan bellidir. Bu sebeple İslam ile demokrasinin uyumu konusunun anlaşılma çabası eğer gerçekse, tartışmanın hiçbir rezerv konulmadan objektif şartlarda yapılması gerekir. Bu bağlamda öncelikle İslam ve demokrasinin esasları temel kaynaklara dayanılarak ayrı ayrı ele alınmalı ve sonrasında karşılaştırma nesnel bir şekilde yapılmalıdır. Böylelikle sağlıklı bir sonuca ulaşabilmek ve özellikle İslam’ın başlı başına özgün bir siyaset anlayışına ya da bir siyasi modele sahip olup olmadığını görebilmek mümkün olabilecektir.

Bu çerçevede İslam’ın temel kaynakları ve özellikle ilk dönem uygulamaları ele alındığında, İslam’ın uygulanarak hayata geçirilmiş özgün bir siyasi anlayışa ve modele sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu özgünlük, Emevilerle başlayan saltanatlaşma süreciyle birlikte terkedilmiş ve özellikle İslam dünyasındaki modernleşme hareketleri bağlamındaki yeniden ihya çabalarına kadar uzun asırlar tarihin sayfalarında kalmıştır. Ancak 19. yüzyılda başlayan yeniden ihya çabaları, gittikçe güçlenen Batı’nın egemen atmosferi içerisinde yetersiz kalmıştır. Üstelik batılı devletlerin halkının çoğunluğu Müslüman olan devletlere sömürgeci bir anlayışla yaklaşmalarını, Batıya ve başta demokrasi olmak üzere Batı’nın ürettiği değerlere karşı şüpheyle yaklaşılmasına ve mesafeli olunmasına yol açmıştır. Sahip olunan bu şüphe ve tavırdan dolayı demokrasinin İslam’a aykırı olduğu görüşü Müslüman toplumlarda öne çıkmıştır. Bir yandan İslam’ın özgün siyaset modelini ihya çabasının yetersiz kalması, diğer yandan ise demokrasiye karşı oluşan bu olumsuz tavır, Müslüman toplumları baskıcı yönetimlerin tasallutu altında, değil inançlarını yaşamak hayat haklarının dahi ellerinden alındığı şartların önünün açılmasına sebep olmuştur. Sonuçta yaşananlar ve gelişen şartlar, Müslüman düşünürleri günümüzün temel olgusu olan demokrasiyi dikkate alma ve üzerine yoğunlaşma çabası içerisine itmiştir. Böylelikle İslam ile demokrasi arasında ilişki olup olmadığını anlamaya ve uyumlu olabileceklerine dair bir yaklaşım sergilemeye başlamışlardır. Ancak bu yaklaşım dahi, İslam dünyasının içinde bulunduğu ikilemi ortadan kaldırmaya yetmemiştir.

Bu çalışmanın temel hareket noktası; demokrasi olgusunun tanımlanması ya da açıklanması olmayıp, özgün bir siyaset anlayışına ve modeline sahip olduğu ifade edilecek olan İslam’ın demokrasiyle (ya da başka bir rejimle) tek taraflı yani demokrasiyi merkeze alarak kıyaslanmasının doğru bir yöntem olmadığı olacaktır. Bu tespit yapıldıktan sonra esas konuya geçilecek ve tümdengelim yöntemiyle literatür taraması ve betimsel yaklaşım birlikte kullanılarak İslam’ın, kendine özgü bir siyaset anlayışına ve siyasi modele sahip olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle temel kaynaklardan hareketle İslam’ın sahip olduğu özgün siyaset anlayışının ve yönetim modelinin dayandığı temel esaslar ifade edilecektir. Ancak bu özgünlük uzun bir süredir hayata geçme imkânı bulamadığından, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan toplumların baskıcı rejimlerin tasallutu altında kaldığı belirtilecektir. Ayrıca Batının İslam coğrafyasını sömürgeleştirme sürecinin, Müslüman toplumların batılı bir olgu olan demokrasiye şüpheyle bakmasına yol açtığı ve sonuçta demokrasiye karşı bir tepkisellik içerisine girilmesine zemin hazırladığı vurgulanacaktır. Müslüman toplumların yaşadığı bu ikilemlerden ve ortaya koydukları tepkisellikten bir şekilde yararlananların ise baskıcı rejimlerin olduğu ifade edilecektir. Bunu aşabilme adına ise İslam’ı demokrasiyle bağdatırabilme çabası içerisine giren ve önemli çalışmalar ortaya koyan düşünürlerin olduğu aktarılacaktır. Sonuç olarak, İslam dünyasına

musallat olan bu rejimlerden kurtulabilmenin çaresi olarak; Müslüman toplumların hiçbir kompleks içerisinde olmadan İslam siyasi modelinin özgünlüğünün farkında olmakla birlikte, günümüz şartlarında sorunlarına çözüm bulabilmek ve hak ve özgürlüklerini koruyabilmek adına demokrasiyi baskıcı modellere nazaran bir alternatif olarak görmeleri gerektiği ortaya konulacaktır.

1. İSLAM İLE DEMOKRASİNİN KIYASLANMASI SORUNU

1990'ların başında Sovyet Bloğunun dağılması, Batı karşısında bir "öteki" olan komünizmin çöküşünü getirmiş ve bu durum Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" (bkz. 2012) teziyle bir zafer olarak ilan edilmiştir. Ancak kategorik olarak çatışma paradigması üzerine kurulmuş olan Batı düşüncesi, bir kategori olarak demokrasinin varlığının bir "öteki"nin varlığına bağlı olduğu anlayışıyla yeni bir "öteki"ye ihtiyaç duymuş ve tıpkı liberalizm, komünizm gibi kapsayıcı değerler sistemine sahip olduğu görülen İslam'ı bir "öteki" olarak yeniden keşfetmiştir. Böylelikle İslam, demokrasinin karşısına yerleştirilerek yoğun bir İslam-demokrasi tartışması başlatılmıştır. Bu tartışmada, bir yönüyle akademik bir yaklaşım ortaya konulurken, diğer yandan ise medyatik ve öznel bir yaklaşım sergilenmiştir.

Bu süreçte öncelikle İslam'ın demokrasiyle bağdaşıp bağdaşmadığı konusu öne çıkarılmış ve sonuçta iki temel yaklaşım belirmiştir. Birincisi, İslam'ın demokrasiyle bağdaşmadığını belirtirken (Kedourie, 1994; Huntington, 1996; Fukuyama, 2012; Roy, 2015 vb.); ikincisi ise, uyumlu olabileceklerini savunmuştur (Casanova, 2001; Keane, 2009; Esposito ve Voll, 2012 vb.). Birinci yaklaşım, demokrasinin sadece seküler düzende yaşayabileceğinden hareketle, İslam ile demokrasinin bağdaşmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Örneğin laikliği, demokrasinin gelişmesinin ön şartı olarak sunan Huntington, Batı'da siyasi liderlikle dini liderliğin birbirinden ayrı kurgulandığını, İslam'da ise ikisinin ayrı olmadığını, bu sebeple de demokrasinin gelişmediğini savunmuştur (Huntington, 1996: 70; Koyuncu, 2015: 710). Yine Fukuyama (2012: 75-76), liberalizm ve komünizm gibi kapsayıcı bir değerler bütününe sahip olarak gördüğü İslam'ın demokrasiyle uyuşmadığını söylemekle birlikte, bu potansiyelin demokrasiye karşı alternatif bir meydan okumaya dönüşmeyeceğini belirtmiştir. Uyumsuzluk yaklaşımını ortaya koyanlar sadece Batılı yazarlar olmamıştır. İslam coğrafyasında da örneğin Ebu'l A'la El-Mevdudi (bkz. 1999), Seyyid Kutup (bkz. 2007a), El-Makdisi (bkz. 2010) gibi birçok yazar, farklı gerekçelerle İslam'ın demokrasiden farklı gören hatta demokrasiyi "şirk" olarak niteleyen görüşler ortaya koymuşlardır. Uyumsuzluk yaklaşımını ileri sürenlere göre, demokrasi ile İslam bazı noktalarda uyuşur gibi görünse de esasen gerek hayat tarzı ve siyaset anlayışıyla ve gerekse prosedürel açıdan İslam'a zıttır. Örneğin Mevdudi'ye (1999: 34) göre, Allah'ın egemenliği üzerine kurulu olan İslam düzeninin demokrasiyle hiçbir benzerliği yoktur. Zira İslam'ın temel kaynaklarına göre egemenlik sadece Allah'a ait olup, demokrasinin temeli olan "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ifadesi Müslüman için herşeyden önce bir inanç sorunudur. Yine batılı modern toplum düzenini cahiliyye düzeni olarak niteleyen Kutup (2007a: 12) da, İslam'ın, özellikle egemenlik anlayışından hareketle, değil demokrasiyle insan yapımı kurallara dayanan hiçbir sistemle uyuşmayacağı görüşündedir.

İkinci yaklaşım içinde yer alan Esposito (2012), Keane (2009), Casanova (2001) gibi batılı düşünürler ise İslam ile demokrasi uyumunu değişik şekillerde ifade etmeye çalışmışlardır. Örneğin Casanova (2001), demokrasi için laikliğin zorunlu olmadığını, Batı'nın demokrasinin gelişmesinden sonra sekülerleştiğini, dolayısıyla Müslüman toplumlarda da demokrasinin gelişebileceğini söylemiştir. Diğer yandan Hasan El-Benna (1987), Malik b. Nebi (1983), Muhammed Abid El-Cabiri (1997, 2009), Raşid el-Gannuşi (2015b) gibi, İslam'ın demokrasiyle bağdaşabileceğini ya da en azından ters düşmeyeceğini ileri süren Müslüman yazarlar da vardır. Bu görüşteki Müslüman yazarların, demokrasiye genel olarak Touraine'in (2011: 169) demokrasiye yönelik ortaya koyduğu "bir rejim" ya da "bir yönetim mekanizması" şeklindeki iki algılama türü arasından, esas itibarıyla bir yönetim mekanizması olarak yaklaştıkları görülmektedir. Bu yaklaşımın, özellikle İslam'ın siyasi geleneğinde var olan şura, içtihad ve icma gibi kavramları referans aldığı görülmektedir. Bu bağlamda en temel referans ise Kur'an'ın "İşleri aralarında şura (danışma) iledir" (Şura, 38) ayeti olmuştur. Kısacası Kur'an'ın emrettiği "şura'nın bugünkü parlamentoya karşılık geldiği ve dolayısıyla İslam'ın demokrasi ile ters düşmeyeceği ileri sürülmüştür (Toplayıcı, 2010: 27).

İslam ile demokrasi tartışmasında bu tarz farklı analizler yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Bu durum esasen normal görülebilir. Ancak, "Neden sürekli olarak bir siyasi sistem yani demokrasi, herşeyden önce bir din olan İslam¹ ile kıyaslanmaktadır?" türünde soruları da akla

¹ Hristiyanlık ile demokrasi arasındaki bağdaşma ile ilgili var olan bazı tartışmalar için Bkz. Bayat, 2007.

getirmektedir. Dolayısıyla yürütülen tartışmaların, ilk etapta normal gözükse de akademik açıdan rasyonel sonuçlar vermesini beklemenin anlamlı olmayacağını söyleyebiliriz (Akyeşilmen, 2013: 341). Zira böyle bir tartışmada en azından iki taraflı kıyaslama yapılması gerekirken, tek taraflı bir şekilde İslam'ın demokrasiye uygun olup olmadığı hususu merkeze alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle tartışmada temel ölçü olarak demokrasi alınmakta ve İslam bu ölçü içerisinde değerlendirilerek demokrasiye uygunluğu mevzu edilmektedir. Ancak "uyumludur" ya da "değildir" şeklinde yürütülen tartışmada üçüncü bir şıktan yani bu şekilde tek taraflı bir kıyaslama yapılmadan, İslam'ın bizzat bir anlamı olabileceği hiç ele alınmamaktadır. Böyle bir yaklaşım ise bir dayatmadır. Üstelik İslam hakkında bazı marjinal yorumlar esas alınarak terör, kadına şiddet gibi olumsuz imgelerle olumsuz bir tablo oluşturulmakta ve arkasından sürekli olumlu bir imajla sunulan demokrasiyle kıyaslanmaktadır. İşin ilginç yanı, bu tablonun akademik tartışmalara da yansiyabildiği görülmektedir. Kısacası "Yürütülen bu tartışma şekli, gerçekten bir anlama amacı mı, yoksa bir diğerini karalayarak baskılama amacı mı taşımaktadır?" türünden soruları akla getirmektedir (Bozbaş, 2017).

Eğer bu yöntem, yani İslam'ın tek taraflı şekilde demokrasiye uyup uymadığının sorgulanması, üstelik İslam'ın özellikle marjinal yorumlarının öne çıkarılarak olumsuzlanıp yargılanması yöntemi doğruysa, benzer şekilde "Hangi demokrasi?" sorusunun cevabı da verilmelidir. Zira tarih boyunca demokrasinin birçok farklı yorumu hatta olumsuzlayan yorumları yapılmış ve tartışılmıştır. Bu durum ise üzerinde ittifak edilen tek bir demokrasi tanımının yapılmasını zorlaştırmıştır (Bkz. Gallie, 1964). Konuyu biraz açacak olursak; demokrasi, sosyal bilimlere konu olan birçok kavram gibi tarihi süreç içerisinde ortaya çıkıp şekillendiğinden yeniden yeniye tanımlanan göreceli bir nitelik sergilemiştir. Antik Yunan'daki klasik modelden başlayarak tarih boyunca ortaya çıkan her demokrasi modeli yetkin ve yeterli görülmediğinden eleştirilmiş ve demokrasi düşüncesi kendini sürekli yenilemek zorunda kalmıştır. Hatta bu süreçte, kavrama olumsuz anlamlar da yüklenmiştir.² Demokrasi düşüncesinin, bugün dahi tamamlanmış ve tam yetkin statik bir modeli ifade etmediği, aksine eksiklerini ve hatalarını sürekli düzelterek kendini yenileme çabası içerisinde olduğu görülmektedir (Özdemir, 2018: 19).

Bu bağlamda daha da önemlisi, II. Dünya Savaşı sonrasında birbirine zıt olan liberal ve sosyalist rejimler dahi kendilerini bir çeşit demokrasi olarak tanımlama yarışına girmişlerdir. Herkes, demokrasiyi kendi benimsediği rejimle irtibatlandırmaya, hasım gördüğü rejimi ise antidemokratik olarak nitelendirmeye çalışmıştır (Özdemir, 2017: 14-15; Baykan, 1997: 10-18). Bu sonuç, demokrasi düşüncesinin toplumun sosyal ve kültürel yapısına, yönetim anlayışına, üretim ilişkilerine göre farklı kuram ve modeller ürettiği ve demokrasinin liberal, sosyal, halkçı, katılımcı gibi farklı isimler aldığı şeklinde açıklanmıştır. Hatta demokrasiye ilişkin oldukça uç yorumların yapıldığı da görülmüştür (Giddens, 2003: 69). Bu bağlamda Yayla (1999: 59), demokrasinin yüzelliye yakın kurgusunun yapıldığını aktararak konuyu daha da ilginç hale getirmiştir. Üstelik bu durum bir iddia olarak kalmamış, bu farklı kurgulara meşruiyet kazandıracak çalışmalar da yapılmıştır (Bkz. Heywood, 2012: 272; Zakaria, 1999: 42-43; Macpherson, 1984). Örneğin demokrasi ile liberalizmin birbirinden bağımsız ayrı süreçlerden geçerek farklı esaslar ortaya çıkardıklarını belirten Zakaria (1999: 41-42), demokrasinin liberal olmayan türlerinden bahsetmiştir. Bu bağlamda Yayla (1999: 60-61), liberalizm ile demokrasinin uyumlu olduğunu söylemekle birlikte ikisinin aynı şey olmadığını vurgulamıştır. Kısacası, demokrasi günümüze kadar tartışılmış, eleştirilmiş ve oldukça uç sonuçlara varan olumsuz yorumları da yapılmıştır. Hatta bu muğlaklığın bir sonucu olarak Sartori (1996), demokrasinin "ne olduğu" değil, "ne olmadığı"ndan hareket etmiş, ancak yine de demokrasiyle ilgili net bir sonuca ulaşamamıştır.

Öte yandan sadece liberal demokrasiler ele alındığında dahi; örneğin İngiltere, Fransa ve ABD demokrasileri arasında ortaya çıkışları ve uygulamaları itibarıyla farklılıkların olduğu görülmektedir (Esposito ve Voll, 2012: 28). Üstelik kendisinden bekleneni yerine getiremeyip ideal demokrasiye ulaşamadığı ve sonuçta demokrasi düşüncesini krize soktuğu şeklinde eleştiriler de getirilmiştir. Özellikle halkın iktidarı doğrudan kullanmasına imkân sağlayamadığı gibi, seçimlerin de sadece oy vermekten ibaret sınırlı ve göstermelik bir temsile yol açtığı dile getirilmiştir (Duverger, 1975). Bu bağlamda Duverger, demokrasinin halktan kopuk oligarşik bir yapıya dönüştüğünü, "Halksız Demokrasi (1969)" ve "Seçimle Gelen Krallar (1975)" gibi nitelemelerle ortaya koymuştur. Dahl (1993: 278-284) ise mevcut durumu demokrasi değil "poliarşi" olarak tanımlama durumunda kalmıştır. Demokrasi yerine "demaşi" ya da başka bir kavram kullanmak zorunda kalanlar da olmuştur (Bkz. Burnheim, 2016; Aktan, 1999). Hatta bizzat demokrasinin meşruluğu dahi tartışmaya açılmıştır. Örneğin Crozier, Huntington ve

² Örneğin bkz. Platon, 1980: 241; Platon, 2011: 94; Aristoteles, 2011: 185.

Watanuki, “Demokrasi Krizi: Demokrasilerin Yönetilebilirliği Üzerine Rapor (1975)” başlıklı çalışmalarında; 1970’li yıllarda demokrasi için olumsuz bir tablo çizmişlerdir. Raporda, uzun vadede insanlar demokrasileri zora sokacak taleplerde bulunacaklar, ancak mevcut demokrasi düşüncesi bu talepleri karşılayamacağı için meşruiyet krizi yaşanacağı görüşünü ortaya koymuşlardır. Huntington, bu rapordan otuz yıl sonra da Batı’da giderek artan farklı kültür/kimliklere ve onların taleplerine dikkat çekerek rapordaki tabloyu adeta güncellemiştir. Habermas’a göre bu krizler, kapitalizmin kendi içindeki çelişkilerinden kaynaklandığı için çözmek imkânsızdır. Bu sebeple mevcut durum için gerçek olmayan anlamında “şekli demokrasi” ifadesini kullanmıştır (Yıldız, 2019).

Çağdaş dünyada siyasi hayatı sürdürmenin en iyi yolu olduğu ifade edilen demokrasiyle ilgili oluca uç değerlendirmeler de söz konusudur. Örneğin Mann (2005: ix), demokrasinin yeri geldiğinde “kan dökmeyi savunma aracı” olduğunu ve demokrasideki halkın üstünlüğü anlayışının yer yer etnik temizlikle sonuçlandığını dile getirmiştir. Buna örnek olarak, özellikle Roosevelt’in, Kızılderililerin yok edilmesinin kaçınılmaz olduğu ve “sonuçları itibarıyla bunun faydasının görüldüğü” şeklindeki ifadesini nakletmiştir. Yine demokrasi düşüncesinin yozlaştığını ve mevcut demokratik sistemleri sonuç verdiğini ifade eden yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin Hayek (1984), yanlış anlaşılan demokrasi düşüncesinin zamanla yozlaştığını ve kendisinden bekleneni tam olarak veremediğini belirtmiştir.

Siyasi tarihe bakıldığında demokrasinin, Batı’da insanların mutluluğu için verilen mücadeleler sonucunda üretilen bir düşünce sistematiğine dayandığı görülecektir. Ancak “İnsanların mutluluğu için demokrasi olmazsa olmaz şart mıdır?”. “Bu sonucu sağlayan sadece demokrasi midir?” Bu ve benzeri sorulara “evet” cevabı verenler olduğu gibi “hayır” cevabı verenler de vardır. “Hayır” diyenlere göre demokrasi bir amaç olmayıp insanların mutluluğu için bir araçtır. Dolayısıyla araç olan demokratik yönetimlerin mutlak anlamda herkesin iyiliğini sonuç verdiğini söylemenin zor olduğu görüşündedirler (Bkz. Spitz, 1994: 71, 283-284; Köker, 1990: 40 vd; Esposito ve Voll, 2012: 34; ayrıca Bkz. Çevik, 2015: 18). Demokrasi insanların mutluluğu için bir araçsa, demokrasi dışında da birtakım araçların varlığı zımnen kabul edilmiş olmaktadır. Bu bağlamda Aristo’nun (2011: 80-81) sınıflandırdığı yönetimlerden hareketle, “ortak iyiliği” sağlayarak insanları mutlu kılan monarşi (tek kişi), aristokrasi (belirli bir grup) ya da politia (çoğunluk) şeklinde farklı yönetimlerin olabildiğini söylemek iddialı olmasa gerektir. Bu sebeple demokrasinin herşeye rağmen bir amaca dönüştürülmesinin ve adeta kutsanmasının, Aristo’yu hatırlatan şekilde yanlışlanabilir olduğunu söylemek mümkündür. Kısacası “Hangi demokrasi?” sorusu, “İslam, demokrasi ile uyumlu mudur?” türünden soruları teorik olarak anlamsız hale getirmektedir. Bu bağlamda Bulaç (1995: 9), “Eğer demokrasinin üstün bir rejim olduğu savunulacaksa, mukayesenin monarşi, aristokrasi ve teokrasi ile değil; modelin kendi içinde ulaşmak istediği ideallerle olan tutarlılığı temel alınarak yapılmalı ve insanlık tarihinde benzer idealleri içeren başka siyasi sistemlerin bugün de sözü edilen ideal hedeflere ulaşip ulaşmadıkları araştırılarak doğru bir yargıya varılmalıdır.” demektedir. Kısacası demokrasinin, sürekli olarak bir din olan İslam ile, üstelik onun marjinal yorumlarıyla tek taraflı kıyaslanması çok anlamlı değildir.

Eğer İslam ve demokrasi arasında illa bir kıyaslama yapılacaksa, bunun farklı bir bakış açısıyla yapılması daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu bakış açısı nasıl olmalıdır ve nasıl bir yöntem kullanılmalıdır? Herşeyden önce olanı anlamaya yönelik olarak hiçbir rezerv konulmadan, önyargısız ve objektif bir bakış açısıyla hareket edilmelidir. Bunun için de öncelikle, Çevik (2015: 12)’in ifadesiyle, İslam’ın temel siyasi esaslarının neler olduğu temel kaynaklara bakılarak ortaya konulmalı ve sonrasında uygulamadaki örneklerle değil bu esaslar çerçevesinde İslam’ın özgün bir siyaset anlayışına ve modele sahip olup olmadığına ilişkin bir değerlendirme yapılmalıdır. Nihayetinde ortaya çıkan İslam’a özgü olan/olabilecek durum, nesnel ve dışarıdan bir nazarla demokrasinin özgünlüğüyle kıyaslanıp değerlendirilebilir. Ayrıca İslam’a özgü olan/olabilecek olan bu anlayış ve modele, modern bir yakıştırmayla illa bir isim verilmesi de gerekmez; kanaatimizce içeriğinin ne olduğunun anlaşılmasına çalışılması yeterlidir. Böylelikle sağlıklı bir karşılaştırma ve değerlendirme yapmak mümkün olabilecek ve bu durum bizi anlamlı sonuçlara götürebilecektir. Kısacası bağımsız bir kategori olan İslam’ın, demokrasi düşüncesinin gölgesinde ve o esas alınarak tanımlanması sağlıklı bir yöntem değildir. Ancak tartışma, birçok örneğiyle hem yöntem hem de içerik olarak bu noktadan uzak olduğundan sağlıklı gerçekleş(e)memekte ve dolayısıyla kayda değer bir sonuç da çık(a)mamaktadır. Aynı sağlıklı tartışmanın dönem dönem, “İslam ve Kapitalizm” (Bkz. Rodinson, 1969), “İslam ve Sosyalizm” (Bkz. Sıbai, 1976) ya da “İslam ve Liberalizm” (Bkz. Binder, 1996) bağlamlarında yapıldığı da bilinmektedir.

Gelinen bu noktada, İslam’ın öngördüğü özgün modelin kaynağı olan siyaset anlayışının ve yönetim modelinin esaslarına bakmaya çalışalım.

2. İSLAM'IN SİYASETE BAKIŞI VE ÖNGÖRDÜĞÜ MODELİN ESASLARI

İslam'ın bir siyasi model öngörüp öngörmediği ya da öngörüyorsa bunun nasıl bir model olduğu hususunda, öncelikle “İslam, siyaset olgusuna nasıl yaklaşmaktadır?” sorusuna cevap aranmalıdır. Bu cevabı bulabilmek adına tarihi süreçte yaşananlara ve oluşan birikime değil, her şeyden önce İslam'ın temel kaynaklarına bakılması önem arz etmektedir. Her alanda olduğu gibi bu noktada da İslam'ın iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnetin temel ölçü olarak alınması gayet doğaldır. Bu ölçü içerisinde ortaya çıkacak cevapta en can alıcı noktanın ise İslam'ın ne sadece uhrevi hayatı düzenleyen bir din, ne de sadece dünyayı hedefleyen bir ideoloji olmadığı gerçeğinin anlaşılması olacaktır. Zira bir din olarak İslam, dünya ve ahiret hayatını birbirinden ayırmadan bir bütün olarak görmektedir. Ancak bu bütünlük içerisinde esas amaç olarak ahireti göstermekte ve dünyayı, ahiretin tarlası³ yani ahireti kazanma yeri ve vesilesi olarak nitelenmektedir.

“Dünya hayatı, ancak oyun ve boş şeyle meşgul olmaktır. Ahiret ve nimetleri daimî olduğundan daha hayırlıdır.” (En'am, 32), “Yanınızdaki dünyalıklar geçici, Allah katındaki hazine ve rahmetler ise daimidir.” (Nahl, 96), “Dünyayı ahirete tercih edersiniz, hâlbuki ahiret hayırlı olup nimetleri daimidir.” (A'la, 16, 17) vb. ayetler ile; “Dünya ahiretin tarlasıdır”, “Dünya bir köprüdür”, “Arzusu ahiret olup ahiret için çalışana, Allahü teâlâ dünyayı hizmetçi yapar.” mealindeki hadisler bu manayı açıkça göstermektedir. Yani İslam'ın, tüm nimetlerine ve kendisine yönelik düzenlemelerine rağmen dünyayı başlı başına bir amaç göstermeyip, ahiretin bir tarlası/vesilesi olduğu sürece kıymet verdiği anlaşılmaktadır (Kutlu, 2008: 11). Bu bağlamda Kur'an'da, dünya ve âhiret arasında bir seçim yapma durumunda tereddütsüz âhiretin seçilmesi istenmekte, aksi davranışlar ise kınanmaktadır (İbrâhîm, 3; Nâziât, 37-39). Bu ölçünün dışına çıkıp dünyayı amaç haline getirenler ise, “dünyayı almak için âhireti satanlar” olarak nitelenmektedir (Bakara, 86, 90). Aksine “şehitler” gibi âhiret karşılığında dünyayı satanlar ise övülmektedir (Nisâ, 74). Ayrıca Hz. Muhammed'in Mekke döneminde dünyevi ve siyasi bir talepte bulunmaması ve hatta kendisine yapılan dünyevi/siyasi teklifleri reddetmesi⁴ de, sadece dünyevi amaç sahibi konjonktürel pragmatist birisi olmadığı gerçeğini teyit etmektedir. Kısacası hem Kur'an hem de Hz. Muhammed'in uygulamalarından hareketle, İslam'a göre dünyanın ve dünyaya ilişkin bir olgu olan siyasetin bizzat bir amaç ve hedef olmadığı anlaşılmaktadır.

İslam'ın temel kaynaklarının ortaya koyduğu bu ve benzeri ifadelerden hareketle İslam âlimleri de dünyevi bir olgu olan siyasetin İslam Dini içerisindeki yerini anlamaya ve ortaya koymaya çalışmışlardır. Örneğin bugün İslam toplumunun büyük bir kısmını oluşturan Ehl-i Sünnet inancına yön vermiş olan İmam Mâturidi, İslam'ın temel inanç esaslarını ele alırken temel siyasi konu olan imâmet/hilafet hususuna ilişkin herhangi bir açıklama yapmamıştır. O'na göre, Kur'an'da net ve açık bir düzenlemesi olmayan bu konu esasen dinî bir sorun olmayıp aklı bir konudur (Çam ve Öngüç, 2020: 644; Çetin, 2013: 6). Yine modern dönemde yaşamış Said Nursi (2020a: 19), siyasete ilişkin bir kavram olan imâmet/hilafet konusunun, doğrudan İslam'ın esasıyla alakalı olmayan teferruat bir mesele olduğunu belirtmiştir. Nursi (2020b: 20-21), bu bağlamda bir eserinde yaptığı tasnifte, İslam'ın esas amacının ahiret olduğunu hatırlatır şekilde, “Şeriatı yüzde doksan dokuz ahlâk, ibadet, âhiret ve fazilete aittir. Yüzde bir nisbetinde siyasete mütealliktir.” diyerek, siyasetin İslam Dini içerisindeki yerinin ancak yüzde bir olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Bu nitelikteki siyasetin ise başlı başına bir amaç olmayıp yine İslam'ın yüzde doksan dokuzuna hizmetkâr olması gerektiğini vurgulamıştır. Aksi halde İslam'ın tasvip etmediği dünyevileşme (sekülerleşme) denilen bir sonucu doğuracağını belirtmiştir (Nursi, 2021c: 74). Bu bağlamda özellikle Ali ile Muaviye arasındaki mücadeleyi, “din ile siyasetin” ya da “hilafet ile saltanatın” mücadelesi olarak tanımlamış ve siyasetin, Emevilerle birlikte esas amaç haline geldiği ve dünyevileşmenin başladığı değerlendirilmesini yapmıştır (Nursi, 2020d: 54). Bu değerlendirmeyi destekleyen şu hadis de oldukça manidardır: “Benden sonra hilafet -veya nübüvvet hilafeti- otuz yıldır, sonrasında ısırcı saltanat gelir.” (Ebu Davud, Sünnet, 8; Tirmizî, Fiten, 48; Ahmed b. Hanbel, 4/272; 5/220, 221).

Siyaset olgusunun, bir din olan İslam'daki yeri bu şekilde ifade edilmekle birlikte, dünya-ahiret bütünselliği içerisinde bir “vesilelik/taralılık” anlamı da bir gerçekliktir. Zira hangi nitelikte olursa olsun bir düzen olmadan, örneğin can, namus ve malın korunması, asayişin sağlanması, sorunların çözülmesi, iktisadi hayatın düzenlenmesi gibi hayatın birçok işlevinin yerine getirilmesi mümkün değildir. Ayrıca bir topluluk olan Müslümanların, İslam'ın sorumlu tuttuğu birtakım görevleri yerine getirebilmeleri ve dahi dünyada ahireti kazanabilmeleri için de bir düzene ihtiyaçları vardır (Hamidullah, 2010: 305). Diğer bir

³ Bu mealdeki hadis için bkz. Aclûni, Keşfu'l-Hafa, I/412.

⁴ Bkz. www.sonpeygamber.info/gunesi-sag-elime-ayi-sol-elime-verseler-yine-de-vazgecmem.

ifadeyle Müslüman bir toplumda bu ve benzeri işlevlerin yerine getirilebilmesinin vesilesi olacak bir siyasi düzene sahip olunması temel bir gerekliliktir (Uludağ, 1998: 36-37). Bu gerekliliğin adeta bir sonucu olarak, İslam'ın temel kaynaklarında oldukça özgün bir siyaset anlayışının varlığı görülmektedir. Bu özgünlüğün özünde ise herşeyden önce temel kaynakların, örneğin inanç, ibadet ve ahlak konularında doğrudan ve ayrıntılı hükümler beyan ederken, siyasi modele ilişkin hususlarda somut ve ayrıntılı ifadeler yer vermemiş olması yatmaktadır (Fiğlalı, 1997: 37; Akbulut, 1995:151). Örneğin Hz. Muhammed'den sonra “Yönetici/halife nasıl belirlenecek ya da kim olacak?”, “Siyasi düzen nasıl olacak?” vb. sorulara somut, açık ve ayrıntılı cevaplar bulunmamakta, sadece genel ve soyut ilke ve esaslara yer almaktadır (Cabiri, 1997: 724-726). Bu bağlamda Uludağ (2000: 111-112), devlet kavramıyla ilgili terimlerin, Kur'an'da bir yerde “devlet”, bir yerde de devlet kökünden türetilen bir fiil olarak geçtiğini söylemiştir. Bu kullanımların ise o zamanki devlet kavramıyla bile bir ilgisi olmadığını ifade eden Uludağ (2000: 113), “devlet” kelimesinin siyasi bir terim olarak Kur'an'da geçmediği sonucuna ulaşmıştır. Dahası Kur'an'da “emr” ve bundan türeyen kelimelerin çokça geçmesine rağmen, sadece Allah'a ve Resül'üne itaattan sonra “ulu'l-emr'e itaat edilmesi” ifadesinin geçtiğini ancak “devlet” ve “devlet başkanı” anlamına gelen “emaret” ve “emir” kelimelerinin ise geçmediğini belirtmiştir. Kısacası, temel kaynaklarda siyasi sistemin şekline yönelik somut ifadeler olmadığı gibi, yöneticinin nasıl iş başına geçeceği, yönetim tarzının ne olacağı ya da görevinin ne şekilde sona ereceği vb. konularda ayrıntılı bir açıklamanın bulunmadığı da anlaşılmaktadır.

Böylelikle İslam'ın ortaya koyduğu genel ve soyut ilke ve esasların bir sonucu olarak ve de onların ruhuna uygun olacak şekilde, siyaset konusunda Müslümanlara geniş bir hareket alanı tanınmış ve kendi şartlarının ihtiyacına göre siyasete somut şekil verebilme özgürlüğü bırakılmıştır (Esposito ve Voll, 2012: 44). Nitekim İlk dört halifenin belirlenmesi hususunda belirli bir kurala bağlanmış somut bir yöntem olmamış ve her halife farklı şekillerde belirlenmiştir. Ebubekir, dar bir kesim tarafından seçilmiştir. Ömer, Ebu Bekir'in aday göstermesi sonucu seçilmiştir. Osman, Ömer'in önerdiği şura yöntemiyle seçilmiştir. Ali ise doğrudan çoğunluğun tercihiyle seçilmiştir. Sonuçta her bir seçim, genel bir esas olan Müslüman toplumun “bey'at”ı ile gerçekleşmiş ve seçilen halife meşrulaşmıştır. Ayrıca seçilen halifelerin, görevleri ve görev süreleri net olarak belirlenmediğinden, başta adalet olmak üzere temel ilke ve esaslar çerçevesinde kendilerine özgü yönetimler sergilemişlerdir. Üstelik Kur'an ve Sünnete hakim olan ilk dönem Müslümanları, farklı yöntemlerle de olsa yapılan uygulamaları ekseriyetle İslam'a aykırı bulmamışlar; aykırı gördükleri uygulamalara da tepkilerini ortaya koyabilmişlerdir. Sonuçta kesin olan şu ki; uygulama nasıl gerçekleşmiş olursa olsun İslam'ın öngördüğü siyaset anlayışı, çoğunlukla insanların özgür iradesinin seçimine dayanmıştır (Niyazi, 1989: 48-53; Cabiri, 1997: 724-730). Kısacası, temel kaynaklarda genel ilke ve esaslar dışında ayrıntıları somut şekilde belirlenmiş bir siyaset modeli bulunmadığı görülmektedir. Bu sebeple “İslam nasıl bir sisteme sahiptir?” sorusuna cevap olacak her zaman geçerli, sabit ve somut bir modelden bahsetmek zordur.

Öte yandan İslam'ın dünya ve ahireti bütün görmekle birlikte esas amaç olarak ahireti göstermesi ve siyasi sistemle ilgili hususlarda genel ve esnek bir yaklaşım sergilemesi, İslam'ın “şekli” ikinci plâna atıp öncelikle insan unsurunun ahlaken yükseltilmesini ve yetişkinliğinin artırılmasını esas aldığı şeklinde yorumlanabilir. Özellikle dinin temellerinin atıldığı Mekke dönemine bakıldığında, bu dönemdeki âyetlerin çoğunlukla iman ve ahlakla ilgili olması tesadüf olmasa gerekir (Okumuş, 2013: 15-16). Bu âyetlerde, sürekli Allah'ın herşeye hâkim ve insan davranışlarının da Allah'ın gözetimi altında olduğu vurgulanarak, insanın belirli bir kıvama (ahsen-i takvim) getirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bireyin ahlaki yetişkinliği, manevi kıvamı ve artan sorumluluk bilinci, esas olarak ahiretin kazanılması amacına hizmet ettiği gibi, dolaylı olarak dünyada oluşacak düzenin sağlamlığı için bir ön hazırlık anlamına geldiği de anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle İslam, siyasi bir amaçtan önce böyle bir ahlâkî yetişkinlikle yoğrulmuş bir toplum ve hukuk düzeni hedeflemiştir. Böylece Mekke, Medine'de kurulacak düzene bir altyapı oluşturmuştur. Bu sebeptendir ki İslâm, Müslümanların nasıl bir siyasi model içerisinde kimlerin otoritesi altında idare edileceği meselesinden çok, öncelikle dünya ve ahiret saadeti için belirli bir kıvama gelmiş insanlardan oluşan bir düzen kuracak ve bu düzenin ehil, liyakatlı ve adil kişilerce yönetilmesini, yöneticinin zulmü önlemesini, ahirette hesap vereceğini bilmesini, istişareyle çalışmasını vb. sağlayacak temel ilke ve esaslar ortaya koymuştur (Kutlu, 2008: 10-11). Bu niteliğiyle İslam, esasen ahireti amaçlayan ve bütün insanlığa ve zamanlara hitap eden bir din olmuştur (Uludağ, 2000:114; Akbulut, 2006). Bu noktada Bulaç (1995: 166-167), İslam'ın devletten ziyade bir toplum (ümme) projesi ortaya koyduğunu ve dolayısıyla “İslam'ın öngördüğü siyasi model nedir?” sorusunu yanıltıcı olduğunu söylemiştir. Bu soru yerine “İslam'ın siyasi modeli ne değildir” sorusunun ve verilecek

cevabın daha anlamlı olacağını söylemesi de manidardır. Bu cevaptan, insanın manevi kıvamını, ahlaken yetişkinliğini ve adaleti esas alan İslam'ın, siyasete dolayısıyla yani vesilelik açısından baktığı sonucunu çıkarmak da mümkündür. Kısacası bu ve benzeri tespitler, İslam'ın başta demokrasi olmak üzere diğer dünyevi siyasi modellerden oldukça farklı ve özgün bir niteliğe sahip olduğunun önemli göstergeleridir.

Gelinen noktada, “İslam, ahiretin bir tarlası/vesilesi/aracı olarak gördüğü dünyaya ilişkin nasıl bir siyaset düzeni öngörmektedir?”, “Bu düzene yön veren genel ve soyut ilkeler nelerdir?” vb. sorular akla gelmektedir. Verilecek cevaplar içerisinde; en temel ilkenin “adalet” olduğu ve adaletle hükmeden yöneticilerin ahirette üstün makamlara sahip olacağı vb. ifadeler yer alacaktır. Bu noktada Çevik (2015: 24), oldukça ilginç bir tespit yapmıştır. O'na göre, adalet ilkesi o kadar önemlidir ki, her şeye gücü yeten Allah dahi “adalet ilkesi için kendini sınırlamakta” ve insanlara vaad ettiği adaletle muamele etmeye söz vermektedir. Bu bağlamda üstünlüğün takva ile olduğu, iyiliğin emredilmesi, emanetin ehline verilmesi, liyakat gibi birçok temel ilkeyi de sıralamak mümkündür (Kutlu, 2008: 10). Öte yandan İslam, bu temel ilkelerin yanı sıra, egemenlik, şura, bey'at, adalet ve hukukun üstünlüğü gibi yine genel ve soyut temel esaslar da vaz etmiş ve özgün siyasi sistemini bunların üzerine kurmuştur.

Bu temel esasları ayrı ayrı ele almaya çalışalım.

2.1. Egemenlik Anlayışı

İslam'ın sahip olduğu ve özgünlüğünün göstergesi olan genel ve soyut nitelikteki temel esaslardan ilki “egemenlik anlayışı”na ilişkindir. Bu esas anlamak açısından cevaplanması gereken temel soru; “İslam'a göre egemenliğin kaynağı nedir?” sorusudur. Bu soruya verilebilecek cevap için temel kaynaklara bakıldığında, “Egemenlik Allah'a aittir” ifadesinin olduğu görülmektedir. Zira “Yerde ve gökte olanların hepsi O'nundur; O'na itaat etmişlerdir” (Bakara, 116; Rum, 26) mealindeki birçok ayete göre, Allah, yerin ve göğün mutlak egemendir. Buna ilişkin olarak, Müslümanlar arasında hiçbir sorun olmayıp tam bir ittifak vardır. Câbirî'ye göre (2001: 307) bu noktada asıl sorun, temel iman konusu olan “Allah'ın mutlak egemenliği” esasının, “Hüküm Allah'ındır (Yusuf, 40)” ayetinden de yararlanarak siyasi bir anlamla anıldığında ortaya çıkmaktadır. Yani özünde bir inanç esası olan “Egemenlik Allah'ındır” ifadesinin, siyasi bir slogana dönüştürülerek, inanç meselesinin siyasi boyuta taşınmasıyla başlamaktadır. Zira bu durum Câbirî'ye göre, “Allah'ın egemenliği”nden “Allah adına egemenlik” anlayışına geçilmesine yol açmıştır. Daha da ileri noktası, Emevi ve Abbasilerde olduğu gibi sultanların “Allah'ın yeryüzündeki gölgesi/vekili” olduğu anlayışının oluşmasına zemin hazırlanmış olmasıdır (Akbulut, 2017: 150; Aydın, 1991).

Cabiri'nin bu tespitiyle birlikte, “Egemenlik Allah'ındır” ifadesinin siyasi bir anlam taşınması ve hatta bizzat İslam'ın siyasi egemenlik anlayışını yansıttığı olması, esasen bir sorun değildir. Zira Kur'an'a göre, ne şekilde anlaşılırsa anlaşılın siyasi alanda dahil her şeyin egemeni Allah'tır. Bu sebeple asıl sorun, egemen olan Allah'ın, dünyevi işleri düzenleme ve yeryüzünü imar etme noktasında egemenliğin kullanımını kime ve nasıl verdiği hususunda başlamaktadır (Akbulut, 2017: 151). Hatta bu noktada İslam'ın, “Kilise'nin Tanrı adına hükmetmesi” ya da “yeryüzünde Allah'ın gölgesi” tarzındaki anlayışlara müsait olduğunu söylemek de sorunun başka bir boyutudur. Diğer bir deyişle Hz. Âdem'in şahsında insanı Allah'ın muhatabı ve halifesi yapan (Bakara, 30) ve üstünlüğün sadece takvada (Hucurat, 13) olduğunu bildiren Kur'an'ın, yeryüzünde Allah'ın egemenliğinin kullanımını kişi, kurum, hanedan ya da din adamlarına bıraktığını söylemek tam bir sorundur. Bu sorunun çözümü ise, “Allah'ın egemenliğinin yeryüzünde tecellisi nasıl olacaktır?” sorusuna verilecek cevaptan geçmektedir. Cevabın yine Kur'an'da olduğu görülmektedir. Zira Kur'an, özgür iradesine değer verdiği ve o iradesiyle “imtihan”a tabi tuttuğu ve takvaya yönlendirdiği insanı her şeyin merkezine almıştır. İnsanın akıl ve iradeyle donatıldığı ve buna karşılık kendisine sorumlulukların verildiği ifade edilmiştir. Aksi yani insanın özne değil nesne olduğu, karar verme ve özgürce tasarrufta bulunma hakkına sahip olmadığı düşünülürse, o zaman imtihan olması ve davranışlarından dolayı sorumlu tutulması da haksızlık olacaktır (Gannuşi, 2015b:126; Çevik, 2015: 72). Bundandır ki Kur'an, Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi/halifesi olarak, hiç kimseyi değil sadece özgür irade sahibi insanı göstermektedir. Kur'an'a göre, bu imtiyazın verildiği insan hem kimsenin hakkına girmeden ahirete çalışmaya hem de yeryüzünü imar etmeye memurdur. Dolayısıyla birilerinin doğrudan Allah adına toplumu yönetme hakkına sahip olması söz konusu değildir. Kısacası, İslam'ın egemenlik anlayışının, “Allah'ın yeryüzündeki halifesinin insan olduğu” (Bakara, 30) mealindeki ayet etrafında şekillendiği ve Allah'ın yeryüzünde egemenliğinin kullanıcılarının sadece insan olduğu anlaşılmaktadır.

Allah'ın halifesi olma imtiyazının insana verilmiş olması, yöneticinin belirlenmesinde karar verme hakkının da onun özgür iradesine ait olduğu sonucunu doğurmaktadır. Bu sebeple bir şekilde

insanlarca belirlenen yönetici/halife, "yeryüzünde Allah adına iş gören kimse" olmayıp, kendi adına yönetmesi, iş görmesi ve hizmet etmesi için insanın halifelik hakkını devrettiği bir görevlidir. Aksi halde insanın, Allah'ın halifesi niteliğinin ve sorumluluğunun anlamı kalmazdı. Bunu açıklayabilme adına Mevdudi'nin (1999: 34-35; 2015: 24), Allah'ın mutlak egemenliği altında benliğinden sıyrılarak kendini Allah'ın hizmetine adanmış olan insana sınırlı da olsa yetki veren "teodemokrasi (ilahi demokratik sistem)" tanımlaması yapmaya çalıştığı görülmektedir. Bu sınırlı egemenlikle insanlar, temel kaynaklarda doğrudan açık hüküm bulunmayan hususlarla alakalı görüş ortaya koyma hakkına sahiptirler. Bu yüzden Mevdudi, insana verilen yetkinin sınırlarının Kur'an tarafından çizildiğini belirtmiştir. Aynı şekilde Nursi (2020b: 58), insanın fiillerinde özgür olmakla birlikte yine de "abdullah (Allah'ın kulu)" olduğunu yani sahip olduğu özgür iradeyi İslam'ın temel esasları çerçevesinde kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.

Öte yandan Çevik (2015: 13)'e göre, "Hüküm Allah'ındır" (Yusuf, 40) ayetinden anlaşılması gereken şey eğer "egemenlik" ise hiç şüphesiz burada ilahi bir ilke söz konusudur ve bunun hayata geçirilebilmesi ise ancak insanın iradesiyle mümkündür. Uygulamada oluşacak muhtemel hatalar da ilahi değil beşeridir. Bu tespitle egemenliğin Allah'a ait olduğu ifadesi birlikte ele alındığında, Allah'ın halifesi olan insanın İslam'ın ilke ve esaslarına bağlı olacağı yani yetkisinin "hüküm Allah'ındır" ilkesiyle sınırlı olduğu sonucuna varılmaktadır (Çevik, 2015: 14). Aynı şekilde Gannuşi (2015a: 127), "Egemenlik Allah'ındır" hükmünü, Allah'ın yeryüzüne inip doğrudan hükmetmesi olarak değil, insanların ve hukukun hükmetmesi anlamında açıklamıştır. Böylelikle insanın kullandığı yetkinin, sadece Allah'ın egemenliğinin yeryüzündeki tecellesi anlamına geleceğini belirtmiştir. Hatta Gannuşi, "Egemenlik Allah'ındır" hükmünün büyük bir devrimin işareti olduğu görüşündedir. Zira O'na göre bu hüküm, kralların başta olmak üzere her türlü egemenlik iddiasını ve onların mutlak karar vericiliğini ortadan kaldırmaktadır. Gannuşi (2015a: 127), insanın halifeliğinden kaynaklı yetkisinin, Allah adına bir yönetim anlamına gelmediğine de ifade etmiştir. Zira insanlar, halifelik hakkını kullanıp somut uygulamalarda bulunurken, demokratik ülkelerdeki anayasalara uyma zorunluluğu gibi, İslam'ın genel ve soyut ilke ve esaslarına uymak zorundadırlar. Hatta Çevik'e göre (2015: 25), "adalet ilkesi"ne dayanan İslam'a göre yönetimler, verili insan haklarına aykırı hareket etme yetkisine sahip değildirler. Zira Allah sınırsız güç sahibi olduğu halde, kendi koyduğu adalet ilkesiyle kendi iradesini sınırlıyorsa, hiçbir kimse hak ve özgürlükleri gasp eden sınırsız bir yetkiye sahip olamaz. Bu durum, yasama organı da dâhil hiç kimsenin mutlak bir otoriteye sahip olamayacağını göstermesi açısından önemlidir. Nitekim "Allah'ın hükümlerine aykırılık olduğunda kişinin emre itaat yükümlülüğünün bulunmadığı" (Müslim, İmâre, 39; Ebû Dâvûd, Cihâd, 87) mealindeki ifadeler, İslâm'ın temel ölçülerinin dışına çıkan kim olursa olsun meşruiyetini kaybedeceğini ve bu durumda ona/onlara karşı direnme hakkının doğacağını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla temel kaynaklarına göre keyfî, baskıcı, yanılmaz, yargılanmaz bir kişi/yönetim söz konusu değildir. Bu sonucun, esasen modern devletlerdeki hukukun üstünlüğü güvencesiyle aynı anlama geldiği söylenebilir. Tarihi süreçte bu sınırlama işlevinin, yöneticilerin çevresindeki kamuoyu, meşveret gibi süreçlerle yerine getirilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda Ebubekir'in halife seçildiğinde okuduğu hutbe, adeta insana ait halifelik yetkisinin seçimle devrini anlatan ve seçilen halifenin sınırlarını belirleyen sözlü bir anlaşma niteliğindedir. O hutbede: "Allah'a ve Resulüne itaat ettiğim müddetçe bana itaat edin. Aksi durumda bana itaat etmeniz gerekmez." diyerek, aynı zamanda kendisinin Allah'ın temsilcisi değil ümmetin temsilcisi olduğuna da işaret etmiştir. Yoksa "bana itaat etmeniz gerekmez" sonucuna ulaşması mümkün olmazdı. Bunu teyit eder şekilde, "halifetullah (Allah'ın halifesi)" değil, "halifetü resûlillâh (Peygamber'in halifesi)" unvanını kullandığı ve sonrasında da "emîrü'l-mü'minîn (yani İslam'ın emiri değil müminlerin emîri)" unvanının kullanıldığı bilinmektedir. Bu manaya aykırı şekilde, Emeviler "halifetullah (Allah'ın halifesi/vekili)" ve Abbâsîler "zıllullah fi'l-arz (Yeryüzünde Allah'ın gölgesi)" gibi unvanları kullanmışlar ancak bu kullanım Müslüman toplum tarafından meşru görülmemiştir (Aydın, 1991). Ancak tarihi süreçte kişi/yöneticilerin otoritesine getirilen bu teorik sınırlamaları hayata geçirecek somut mekanizmaların Müslüman toplumlarca yeterince geliştirilemediği de bir vakiadır.

Öte yandan İslam'ın temel ilke ve esaslarının yorumlanıp somut uygulamalara dönüşmesinin insani bir faaliyet olduğu düşünülürse, bu durumun teokratik bir karakterde olmadığı da aşîkârdır. İnsani bir faaliyet olan bu durum Mevdudi'ye (1999: 34) göre, ruhbanların kendi yaptıkları kanunlarla Allah adına egemenlik kuran ve adeta ilahlıklarını tüm insanlara dayatan bir teokrasi asla değildir. Mevdudi'nin, "Allah'ın ve Peygamber'in koyduğu hükümlerde (temel ilke ve esaslar) Müslümanların görüş ortaya koyma hakkı yoktur" ifadesi tersinden okunacak olursa; bu ilke ve esasların dışında ancak onlara aykırı olmamak ya da uygun olmak şartıyla yeni görüşler (içtihad) ortaya konulabileceği sonucu

çıkarılabilir. Bu yapılan iş, Allah adına hüküm vermek olmayıp, yeni karşılaşılan olayların temel ilke ve esaslar çerçevesinde yorumlanması ve bir görüşle sonuçlandırılması çabasıdır. Eğer bir yönetim, bu görüşlerden birisini benimseyip uygulamaya dönüştürürse yeni bir kural getirme yani “kanunlaştırma” süreci söz konusudur. Bu bağlamda İslam tarihindeki hukuk ekollerinin oldukça özgür bir şekilde olduğu ve görüşlerini serbetçe ortaya koydukları bilinmektedir (Koca, 2004). Kısacası, bütün bunların sonucu olarak İslam’ın, özgün bir egemenlik anlayışı ve buna bağlı bir siyaset modeli ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

“Egemenlik Allah’ındır” ifadesi bağlamında, Batılı bir yazar olan Robert Bellah (1967) ilginç bir şekilde; Amerikan siyaset teorisinde egemenliğin halka ait olduğu söylene de sonuçta egemenliğin Tanrı’ya verildiğini söylemektedir. Bu durumun, özellikle İncil’e el basılarak yemin edilmesinde veya bayrağa bağlılık yeminindeki “Tanrı’nın himayesinde” sözünde ya da “Tanrı’ya güveniriz” ifadesinde görmenin mümkün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Kennedy’nin “İnsan hakları devletin cömertliğinden değil, Tanrı’nın kudretinden gelir” sözüne atıf yapması da ilginçtir. Yine örneğin Abraham Kuyper (1931: 82, 85), Batı da dahil yeryüzündeki bütün yönetenlerin otoritesinin Tanrı’dan kaynaklandığı görüşündedir. Carl Schmitt (2014: 41) de, modern seküler kavramların esasen seküler temellere dayanmadığını, aksine Orta çağ teokrasisi için kullanılan kavramların sekularize edilmiş hali olduğu görüşündedir. Kısacası; bu görüşler bağlamında modern batılı yönetimler için dahi çok rahat kullanılabilen “egemenliğin tanrısal olduğu” ifadesinin ve bu çerçevede söylenenlerin, jakoben bir laiklik anlayışıyla bağlamından kopararak genellikle de korku üretmek için kullanıldığını söylemek mümkündür.

2.2. Hukukun Üstünlüğü ve Kanun Hâkimiyeti

İslam’ın siyasete ilişkin ortaya koyduğu genel ve soyut temel esaslarından birisi de “adalet” ilkesi etrafında şekillenen “hukuk” ve “hukukun üstünlüğü” esasıdır. İslam’ın temel kaynaklarında doğrudan “hukukun üstünlüğü” ifadesi geçerse de ona referans olacak birçok ifade bulunmaktadır. Örneğin İslam’ın temel ilkesi olan “mutlak adalet”, hukukun üstünlüğü kavramına karşılık gelmekte ve hatta daha geniş kapsam ve içerikleri ifade ettiği belirtilmektedir. Zira adaletin, Batı’da göreceli bir kavramken, İslam’da nesnel esaslara dayanan bir niteliğe sahip olduğu ve istikrar itibarıyla de mutlaklık ve kesinlik arz ettiği aktarılmaktadır. Bu sebeple Batı’daki anlayışın aksine İslam’da zalimliğin karşıtı daha çok hürriyet değil, adalet ve hak olduğu belirtilmektedir (Köse, 1996).

Hukukun üstünlüğü esası, hukukun herkes/her kurum için geçerli olduğu, hukuk ve kanun önünde herkesin eşit bulunduğu, kanunsuz suç ve ceza olmayacağı gibi anlamları taşımaktadır. Örneğin Kureyş kabilesinden bir grup insan, hırsızlık yapan Fâtıma adlı bir kadını affetmesi için Hz. Muhammed’e aracı olduklarında, Hz. Muhammed’in “Sizden önceki insanların helâk olmalarının sebebi, aralarında ileri gelen (zengin) kimseler hırsızlık yapınca suçun cezasını vermeyip zayıf (ve fakir) kimseler hırsızlık yapınca ceza uygulamalarıdır. Bu canı bu tende tutana (Allah) yemin ederim ki Muhammed’in kızı Fâtıma hırsızlık yapsa, onun da elini keserdim!” (Müslim, Hudûd, 9) şeklinde karşılık vermesi, hukuk karşısında herkesin eşit kabul edildiği, hiç kimseye ayrıcalık tanınmadığı bir hukuk sistemini ifade etmektedir. Yine "Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez." (En’âm, 164; İsrâ, 15; Fâtır, 18) mealindeki ayetler, İslam’da “suçun şahsiliği” ilkesini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda hukukun üstünlüğünün bir gereği olarak yöneticilerin adil olması, yöneticilerin icraatlarını hukuk çerçevesinde yapması, gücün iktidarda değil kanunda olması vb. ilkeleri ortaya koyan ayetler de vardır. Böylece adalet sağlanarak keyfiliğin ortadan kaldırılması ve gücün değil hakkın egemen olması amaçlanmaktadır (Nursi, 2020e: 133; Güney, 2005: 349). Kısacası, İslam’da hukukun üstünlüğü kavramı, yöneten-yönetilen ya da zengin-fakir fark etmeksizin, imtiyaz ve ayırım gözetmeksizin herkesin hukuka bağlı olmasını ve yöneticilerin keyfi değil hukukun üstünlüğü anlayışıyla hareket etmesi gerektiğini ifade etmektedir.

İslam’a göre insan haklarının kaynağı, ne devlet ne de yöneticilerdir, yarattığı insana hakkı doğrudan veren Allah’tır. Bu sebeple hak kutsal ve dokunulmazdır ve adalet ancak hakka uymakla sağlanabilir. Bundandır ki Kur’an’a göre (Bkz. Araf, 181), İslam’ın temel amaçlarından birisi başta hayat hakkı, mülkiyet hakkı, inanç hakkı gibi haklar olmak üzere insanların haklarını herkese karşı korumaktır. Batı’da gelişen rasyonel hukuk, nasıl insanın haklarını esas almış ve bu haklara zarar verenlere karşı direnmeyi meşru kabul etmişse; İslam’da da hukukun üstünlüğü ilkesinin kaynağı olarak, en şerefli varlık olarak nitelediği insan merkezli “hak” esas alınmış ve insan hakları dokunulmaz kılınmıştır (Niyazi, 1989: 152). Bu sebeple, örneğin “Dinde zorlama yoktur” (Bakara, 256) hükmünün bir gereği olarak, bir inancın kişinin rızası olmadan zorla kabul ettirilmesi yasaklanmıştır. Bunu, İslam’ın özgürlükçü ve despotluğa izin vermeyen bir niteliğe sahip olduğu şeklinde yorumlamak da mümkündür. Ayrıca İslam’da adaletin tesisinde en temel ilkelerden birisi olan “bütün insanlık için dahi olsa bir insanın hakkının

çığnenemeyeceği” (bkz. Maide, 32) ilkesinin bir sonucu olarak, gerçeğe ulaşmada kayıtsız bir çoğunluğa uymanın mutlak bir ölçü olmadığı sonucuna ulaşmak da mümkündür (Aslan, 2001).

2.3. Şûra

Meşveret, istişâre gibi kelimelerle aynı anlamda kullanılan “şûra”, “danışma, görüş alışverişinde bulunma, danışan kimseye fikrini söyleyip onu yönlendirme ya da danışma kurulu” gibi anlamlara gelmektedir. İslâmî literatüre bakıldığında ise, “yöneticilerin görev alanlarına giren işler hakkında ilgililere danışıp onların kanaatlerini göz önünde bulundurmasını” anlattığı görülmektedir. “Şûra” ifadesi, “Onların işleri aralarında şûra iledir” (Şûra, 38) ayetinde doğrudan geçmektedir. Bu ayette, ilk Müslümanlar övülmekle birlikte, şûra Müslümanlara bir karar alma yöntemi olarak sunulmaktadır. Ayrıca büyük bir sureye “Şûra” adının verilmesi ve iman etme, namaz kılma ve zulmü engelleme gibi sıfatlarla birlikte zikredilmesi, Kuran’ın kavrama verdiği değerın önemli bir göstergesidir (Türcan, 2010).

Şûra, hadislerde de doğru karar almanın şart bir usulü olarak geçmektedir (Bkz. Tirmizî, “Fiten”, 78; Aclûnî, II, 242). Hz. Muhammed, siyasi ve sosyal hayatın en önemli esaslarından biri olarak şûrayı emrettiği gibi, kendisi de bizzat uygulamıştır. “Bana görüşlerinizi bildirin” ifadesiyle, insanlara danışarak görüşlerine başvurmuştur (Türcan, 2010). Bu bağlamda şûranın siyasi ve sosyal hayata getireceği olumlu sonuçları şöyle özetlemiştir: “İdarecileriniz içinizden iyi kişiler, zenginleriniz ise cömert kişiler olduğu ve işleriniz de müşavere ile yürütüldüğü takdirde, sizin için toprağın üstü altından daha hayırlıdır. (...)” (Tirmizî, Fiten, 78). Kısacası şûra, insanların görüşlerini dikkate almak gibi bir sorumluluğun sonucu olarak İslam’ın temel kaynaklarının önemli bir esası olmuştur. Böylelikle yönetimi insanların onayına dayandıran bir uygulama ortaya konmuştur.

Hz. Muhammed’in vefatıyla birlikte peygamberlik görevi sona ermiş, ancak vefatından önce kendinden sonrası için somut ve ayrıntılı bir model emretmemiştir (Uludağ, 1998: 57). Öyle anlaşılıyor ki, dünyevi işlerin düzenlenmesi toplumu ilgilendiren bir husus olduğundan, Kur’an’ın temel ilke ve esasları çerçevesinde kendi yöneticisini belirleme ve denetleme yetkisini bütün Müslümanlara bırakmıştır (Kutlu, 2008: 14). Hz. Muhammed’in vefatından sonra Kur’an ve Sünneti esas alan Müslümanlar, toplumun birlik ve düzen içinde yaşamasını sağlayabilmek adına dünyevi görevleri birilerinin yapması gerektiği hususunda anlaşılıp belirli bir model (temel ilke ve esaslara dayanan) üzerinde görüş birliğine varmışlardır. Böylelikle Hz. Muhammed sonrası yeni düzen toplumun özgür iradesiyle kurulmuş ve yöneticilerin (halifeler) belirlenmesinde farklı yöntemlerle de olsa “şûra” yöntemi uygulanarak baskıcı olmayan bir nitelik ortaya konulmuştur (Avcı, 1998; Lewis, 2015: 59-60). Kısacası şûra, Kur’an ve hadislerde bir esas olarak belirlendiği gibi, bir yöntem olarak Hz. Muhammed ve dört halife dönemlerinde oldukça işlevsel kullanılmıştır. Farklı uygulamalarıyla bugünkü meclis (ehl-i hal ve l-akd) anlamında kullanılarak, yönetimin barışçıl bir şekilde el değiştirmesi sağlanmıştır. Dönemin Bizans, Sasani gibi despotik kalıplarına rağmen, sonuçta ahlakîlik temelinde gelişen özgürlükçü bir düzen ortaya çıkarmıştır. Ancak bu düzen 30 yıl gibi bir süre sonra (Emevi saltanatıyla birlikte) bozulmuş ve yerine farklı siyasi teorilerin üretilmeye başlandığı bir dönem kendisini göstermiştir (Eliaçık, 2011: 170-171).

2.4. Bey’at

Aslı Arapça olan ve “Yöneticilik tevdi etmek, birinin yöneticiliğini benimsemek” gibi anlamlara gelen “bey’at” ifadesi Türkçe’de “biat” şeklinde kullanılmaktadır. “Bey’atlaşma/ akidleşme” şeklinde kullanılışı ise, “İdare edenle idare edilenler arasında yapılan, seçim veya bağlılık karakteri taşıyan sosyopolitik akid” (Kallek, 1992) anlamını taşımaktadır. Kur’an’da, “Şüphesiz sana biat edenler, ancak Allah’a biat etmişlerdir. Allah’ın eli, onların ellerinin üzerindedir. Şu hâlde, kim ahdini bozarsa, artık o, ancak kendi aleyhine ahdini bozmuş olur. Kim Allah’a verdiği ahdine vefa gösterirse, artık O da ona büyük bir ecir verecektir.” (Feth, 10), “Andolsun, Allah, sana o ağacın altında biat ederlerken mü’minlerden razı olmuştur, kalplerinde olanı bilmiş ve böylece üzerlerine 'güven duygusu ve huzur' indirmiştir ve onlara yakın bir fethi sevap (karşılık) olarak vermiştir.” (Feth, 18) vb. ayetlerde geçtiği gibi “biatlaşma” Peygamberle ahidleşme anlamında kullanılmıştır.

Bey’atın uygulanması bağlamında Hz. Muhammed, Kur’an’ın belirlediği esaslar çerçevesinde Mekke ve Medine’de ihtiyaç duyduğu her anda insanlarla bey’atlaşmıştır/sözleşmiştir. Müslüman, Müslüman olmak isteyen ya da farklı din mensubu kadın, erkek ve çocuk herkesle ve hatta bulaşıcı hastalıklı insanlarla da (uzaktan) bey’atlaşmıştır. Bey’atlaşmayı, başta Akabe, Rıdvan, Bedir ve Uhud Bey’atları gibi önemli olaylar öncesi olmak üzere birçok konuda uygulamıştır (Bkz. Buhârî, İmân 42, Mevâkî 3; Müslim, İmân, 97-98). Kur’an’ın, insanların bey’atlarına sadık kalmaları emrini de bizzat Hz. Muhammed uygulamıştır. Bey’atta özgür irade esas olduğundan, aynı zamanda insanların bey’atlarından

vazgeçme taleplerini de kabul etmiştir (Kapar, 1991: 75-77). Bu yönüyle bey'at, her kadın ve erkeğin yöneticilerle karşılıklı sorumluluklarını kabul ettiklerine dair bir "toplum sözleşmesi" uygulamasını hayata geçiren bir esas olmuştur. Halkın, yöneticileri kendi özgür iradeleriyle seçmelerine, yönetime katılmalarına ve dahi uygun bulmadıkları zaman vazgeçebilmelerine imkân tanıyan bir işlev görmüştür. Kısacası, bey'at, İslam'da yönetici olmanın zorbalığa değil halkın gönüllü onayına dayandığının göstergesi olan önemli bir esas olmuştur (Sarigül, 2016).

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür; Kurân'ın öngördüğü bu özgün ilke ve esaslara dayanan yönetim modelinin ilk somut uygulanmasını bizzat Hz. Muhammed Medine'de hayata geçirmiştir. Bu özgün model, Müslümanlarla birlikte Hristiyan, Yahudi ve diğer bütün gruplar arasında ve onların özgür iradeleriyle imzalanan yazılı bir sözleşmeyle (Medine Sözleşmesi) oluşmuştur (Hamidullah, 1993: 39-41; Tuğ, 1971: 149). Böylece Medine'deki farklı topluluklar, birliktelik anlayışı içerisinde ve adalet, iyilik, güvenlik, barış, dinde ve hukukta serbestlik gibi değerlerle düzenlenmiş hukuki bir belge etrafında bir araya gelebilmişlerdir. Her türlü farklılığı tanıma, temel hak ve özgürlüklerini teminat altına alma esasına dayanan Sözleşmeyle, farklılıklar bir arada yaşama imkânına kavuşmuştur. Medine'de yeni düzeni kuran Sözleşme, bu özgün niteliğiyle adeta "ortak siyasi birliktelik deklarasyonu" niteliği taşımaktadır (Suruç, 2019: 485 vd.; bkz. Sambur, 2014).

Medine Sözleşmesi, yönetimi insanların özgür iradeyle imzaladıkları bir hukuki belgeye dayandırmakla hem İslam'ın hukuka verdiği önemi hem de yönetim anlayışının hukukilik esasına göre şekillendiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda özellikle "adalet" kelimesine sıkça yer vermiş olması da oldukça dikkat çekicidir. Buna göre, Hz. Muhammed de olsa, hiçbir kişi ya da yönetici belirlenmiş yetkilerin dışına çıkmayacak ve yetkilerini keyfi şekilde kullanmayacaktır. Zira bu yetkilerin kaynağı, onların gücü değil, hukukun çizdiği çerçeve ve insanların iradesine dayanan Sözleşmedir. Bu sebeple Medine Modeli, devlet özelliklerini taşısa da esasen farklılıkların özgürce bir arada yaşamasını sağlayacak şekilde ilişkilerin dikey olduğu hükümlerlik esasına değil, yatay olduğu sözleşmeye dayalı özgün bir proje olarak belirmiştir. Kısacası Medine Modelinde yönetim, hukuki belge gibi sağlam esaslara bağlanmıştır (Suruç, 2019: 485 vd.; Niyazi, 1989: 123).

Böylelikle Medine Modelinde din, iktidar ve güç için bir araç yapılmamış ve Medine'de otoriter ve totaliter bir teokrasi değil hukuku ve sözleşmeyi esas alan bir yapı inşa edilmiştir. Bu sebeple Medine Sözleşmesinin, şekli açıdan bugünkü anayasalara benzemese de maddi açıdan anayasal nitelik taşıdığını, Batılı kaynaklar da dâhil ifade eden birçok çalışma bulunmaktadır. Bu sebeple bir toplum sözleşmesi niteliği taşıması sebebiyle, tarihte bugüne kadar saptanan ilk yazılı anayasa olarak görülmesi de ayrı bir öneme sahiptir (Aydın, 1991). Hatta Modelin sahip olduğu bu özgünlükten dolayı, demokratik bir sistemden daha fazlası olduğu ifade edilen bir "nomokrasi (hukuk rejimi)" ortaya koyduğu iddia edilmiştir. Zira nomokrasi, kişi/zümrenin değil hakkın, adaletin -çağdaş bir tabirle- hukukun üstünlüğü ve kanunun hâkimiyeti demektir. Bu minvalde İslam'ın, özel tercihlerden ziyade nesnel ve iyi tanımlanmış normlara dayalı bir yönetimi onayladığı görülmektedir. Burada laik bir bakış açısıyla, normların kaynağının kutsal metinler olması hususu tartışılabilir. Ancak esas önemli olan hususun, insan ve hakkaniyet merkezli hukuk üstünlüğünün varlığı ve bu Modelin bunu Sözleşmeyle güvence altına almış olması olsa gerektir (Uyanık, 1998: 46).

Sözleşmeye göre, Hz. Muhammed vefatına kadar Müslümanlar açısından dinî otoriteyi, tüm Medineliler açısından ise siyasi ve idari otoriteyi temsil etmiştir. Yani bir yönüyle peygamber iken, diğer yönüyle Müslümanlar dâhil Medinelerin dünyevî işlerini düzene koymak gibi görevleri olan bir yönetici olmuştur (Lewis, 2015: 59). Dahası Hz. Muhammed, "Bir kavmin efendisi ona hizmet edendir" (bkz. Beyhaki, Şuabu'l-İman, XVII, 408) sözüyle hem kendisini hizmetkâr sıfatıyla tanımlamış hem de kendi görüşlerine alternatif görüşler ileri sürülebilmesine imkân vermiştir (Kırbaçoğlu, 1993: 27 vd.). Zira Kur'an, "Sen onlar üzerinde zorba değilsin." (Gaşiye, 22) ifade ederek, Hz. Muhammedi'i bir kral/melik gibi zorlamaması hususunda uyarmıştır. Bütün bunlarla birlikte Hz. Muhammed'in somut bir yönetim şekli önermediği, yöneticilerin belirlenmesi gibi sonradan birçok ihtilâfa da sebep olan siyasi konularda dahi ayrıntılı düzenleme yapmadığı bilinmektedir. Kendisinden sonra ilk dört halifenin her birinin farklı yöntemlerle seçilmeleri de bu serbestliğin en önemli delilidir.

Özetle Bulaç (1995:166-167), Medine Sözleşmesi çerçevesinde kurulan özgün Modeli şöyle tanımlamaktadır:

1. İslam'da en üstün değer din ve ondan kaynaklanan hukuktur.
2. Hukuk temelinde örgütlenen bireyler ve toplum devletten önce ve onun üstündedir.
3. Devlet, siyasi birliği meydana getiren ümmetin en geniş anlamda siyasi örgütlenmesidir.

4. Bu siyasi birliğin çatısını çoğulcu temelde organize olan farklı topluluklar oluşturur.
5. Her bir dini ve hukuki topluluk kendi değerler sistemine göre özerk ve özgürdür.
6. Birlikte yaşamının sonucu olan ortak ve bölünemez hizmetleri ve yükümlülükleri yerine getirmek, seçimle işbaşına gelenlerin yetki alanına girer.
7. Eğitim, ekonomi, ticaret, sağlık, bilim vb. alanlar sivil topluma bırakılmak zorundadır.”

3. GÜNÜMÜZDE MÜSLÜMAN TOPLULARIN DURUMUNA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Bir din olarak İslam'ın esas amacının ahiret olduğu ve dünyayı ahiretin kazanılması için bir tarla, bir araç olarak gördüğü tespiti daha önce ifade edildi. Yüzde birlik bir orana sahip olsa da hükümleri içerisinde siyasete ilişkin ilke ve esaslar vazettiği ancak bunların ayrıntılı ve somut hükümler değil, genel ve soyut ilke ve esaslar olduğu ortaya konuldu. Sonuçta İslam'ın, egemenliğin kaynağı hususu başta olmak üzere birçok ilke ve esasından dolayı, demokrasi dahil tüm siyasi modellerden farklı özgün bir yaklaşıma sahip olduğu belirtildi. Ayrıca hem Batılı hem de Müslüman yazarlar arasında, İslam ile demokrasi gibi iki özgün model arasında demokrasiyi temel ölçüt olarak yapılan tek taraflı kıyaslamaların yöntem olarak doğru olmadığı, elma ile armutun karıştırılması anlamına geleceği vurgusu yapıldı.

Ancak gerek demokrasinin günümüz gelişmiş ülkelerinde yaygın olması ve tüm dünyaya bir ideal model olarak sunulması ve gerekse İslam'ın özellikle egemen medya tarafından sürekli ürkütücü bir imajla (terör gibi) takdim edilmesi ya da bizzat İslam'ın esaslarına uymayan marjinal ve radikal yaklaşımların ortaya konulması vb. sebepler, İslam'ın özgün modelinin günümüz egemen atmosferinde uygulanabilirliğini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla İslam'ın özgün modeli, kendisinden beklenen ilk Müslümalardan itibaren vermiş olsa dahi, şu an canlandırılıp hayata geçmesi yönünde Müslümanlarda güçlü bir irade gözükmemektedir. Bu durumda, “Bir yönüyle modernleşmeye çalışan ancak diğer yönüyle kendi değerlerini koruma eğilimi içerisinde olan Müslüman topluluklar, siyaset ve yönetim konusunda ne yapacaktır?” ya da “Kendi inancına uygun özgün bir modeli hayata geçiremezse nasıl davranacaktır?” vb. sorular akla gelmektedir. Bu ve benzeri sorulara cevap verebilmek adına birçok çabanın olduğu da bilinmektedir.

Bu bağlamda; direk demokrasiyi esas alanlar ya da İslam'ın demokrasiyle uyumlu olduğunu söyleyenler olduğu gibi, İslam'ı demokrasi üzerinden yeniden okumaya çalışanlar ya da ikisi arasında kalanlar da bulunmaktadır. İslam'ın özgünlüğünü ortaya koyma çabasının Osmanlı Tanzimat döneminden itibaren gösterildiğini ve Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Yeni Osmanlıların bu yönde önemli girişimlerinin olduğu bilinmektedir (Bkz. Özdemir, 2000; Çağlayan, 2011). II. Meşrutiyet döneminde de bu çabayı görmek mümkündür. Örneğin Nursi (2020c: 61), o dönemde cumhuriyet ve demokrasi manasında gördüğü meşrutiyeti, “meşrutiyet” sınırları içerisinde kabul ettiğini yani İslam'ın esasları çerçevesinde bir “meşrutiyet-i meşrua” istediğini ifade etmiştir. Daha sonraki süreçte örneğin Mevdudi (1999: 34) de bu çabanın içerisinde girmiş ve önceleri Allah'ın egemenliği üzerine kurulu olan İslam'ın demokrasiyle hiçbir benzerliği olmadığını söyleyerek demokrasiyi onaylamazken, yaşadığı süreçlerin bir sonucu olarak sonrasında demokrasinin içeriğini değiştirerek benimseyen bir yaklaşım sergilemiştir. Özellikle Eyüp Han yönetiminin baskılarını azaltmak için bütünüyle kötü olmadığını ifade ederek demokrasi çağrısı yapma ihtiyacı duymuştur (Nafi, 2012: 89-91). Mevdudi (1999: 34-35), demokrasinin etkisinin görüldüğü bu yeni yaklaşımını, İslam'ın ilahî demokratik bir yönetim tasavvuruna sahip olduğu anlayışıyla ürettiği “teodemokrasi” kavramıyla ifade etmiştir. “Teodemokrasi” kavramıyla, yukarıda sorduğumuz sorulara cevap bulmağa ve İslam'da yönetim modeli tartışmalarına yeni bir soluk getirmeye çalışmıştır. Aynı şekilde İhvan Hareketinin kurucusu Hasan El-Benna (1987: 3), her şeye rağmen baskıcı yönetimlere karşı önemli kazanımlar ortaya koymasının görmezden gelinemeyeceğini söyleyerek demokrasiye yönelik esnek bir yaklaşım sergilemiştir. Günümüzde de örneğin Gannuşî (2015a: 126; 2015b: 18), Tunus'ta uzun yıllar süren diktatörlük tecrübesinden sonra demokrasinin İslamî açıdan uygulanabilir bir model olduğu sonucuna varmıştır. Gannuşî, İslam ile demokrasi arasında zıtlıklar ve farklılıklar olabileceği gibi ortaklıkların da olabileceğini belirterek, fayda temeline dayalı bir ilişki kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Çevik (2015) de, böyle bir çabanın sonucu olarak “Müslümanca Demokrasi” adlı çalışmada, “Müslümanca Demokrasi” kavramıyla devlet merkezli İslam anlayışı yerine devlete karşı insanı önceleyen bir İslam anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır. Kısacası, bu tür çabaları çoğaltmak mümkündür. Ancak İslam ile demokrasi, hukukun üstünlüğü, seçme ve seçilme hakkı, yönetime katılma, iktidarın denetimi, muhalefet, ifade ve inanç özgürlüğü gibi aynı güzel hedeflere yönelmiş olsalar da; başta egemenliğin kaynağı, adalet anlayışı gibi birtakım esaslarda sahip oldukları

özgünlüğün sonucu olarak farklı vasıflara sahiptirler. Bu durum ise günümüz Müslüman toplumlarını sürekli bir ikilemde bırakmış ve bırakmaya da devam etmektedir.

Şurası kesin ki; adalet ve hukukun üstünlüğü iyi bir yönetimde bulunması gereken en önemli özelliktir. Ayrıca iktidar değişikliğinin hiçbir zorlama olmadan insanların özgür iradeleriyle gerçekleştiriyor olması da iyi bir yönetim için önemlidir. Eğer böyle bir yönetim, otokratik rejimlerin zıddı bir model ortaya koyuyorsa; “Allah”, “insan” ve “tabiat” ilişkisinde bir kişi veya bir zümrenin keyfi icraatlarını değil adaleti hedefleyen Müslümanların mevcut egemen şartlarda bu modeli despotluğun bir alternatif olarak görebilmesi gerekir. Bu sebeple Müslüman toplumları zorba şekilde yöneten otokratik yönetimlerle mücadele etmek yerine, sadece demokrasiyi kendisiyle her zeminde mücadele edilmesi gerekli bir tehlike görerek hedef tahtasına oturtulması anlamlı değildir. Üstelik demokrasi konusunda karşı çıkışların ya da getirilen eleştirilerin, yaygın şekilde otokratik yönetimlerin hüküm sürdüğü İslam coğrafyası için despotik uygulamaları meşrulaştırma şeklinde bir söyleme kapı aralama tehlikesi de vardır. Demokrasinin, İslam’ın dışında ideolojik bir model olarak görülmesi ya da uygulanmasında ortaya çıkan birtakım çelişiklere dikkat çekme çabası gibi İslami hassasiyetten kaynaklı masum niyetlerle dahi olsa, bu durumun günümüz egemen atmosferinde dolaylı da olsa despotik iktidarlara destek verdiği ve onları meşrulaştırdığı şeklinde yorumlanma ihtimali oldukça yüksektir (Kaya, 2004).

Bununla birlikte herhangi bir alandaki özgünlüğün yok olması insanlık adına bir kayıp olduğu gibi, demokrasiyi adeta kutsayarak İslam’ı özgün siyaset modelini gölgede bırakacak şekilde demokrasiyle kıyaslamak ya da bağdaştırmaya çalışmak da sağlıklı bir yöntem değildir. Belki bu süreçte tespit edilmesi gereken temel konu; Müslüman toplumların temel paradigmalarını ve özgün değerlerini kaybedip kimlik seviyesinde bir eksen kayması yaşama ya da İslami taleplerinin gölgelemesi kaygısını taşımaları olabilir. Bu sebeple gerek hukuka uygun özgürlükçü uygulamaların nasıl olabileceği ve gerekse sürecin kimlik krizine yol açmadan nasıl işleyebileceği hususu tüm yönleriyle ortaya konulmalıdır. Kısacası Müslümanlar açısından, mevcut şartlarda hak ve özgürlüklere imkân tanıyan demokratik ortamların otokratik yönetimler yerine bir alternatif olarak görülmesi anlaşılabilir bir yaklaşım olacaktır.

SONUÇ

Batı dünyası, ilk karşılaştığı günden beri mücadele içinde olduğu İslam’ı 20. yüzyılın başlarında mağlup ettiği düşüncesiyle yönünü sosyalist/komünist bloğa çevirmiştir. Bu bloğun yaklaşık 70 yıl süren mücadele sonucunda 1990’larda çökmesiyle birlikte Batı nihai zaferini ilan etmiştir. Ancak çatışmacı bir paradigmaya dayanan Batı, kısa sürede yeni bir “öteki” arayışına girerek İslam’ı yeniden keşfetmiştir. Bu süreçte İslam’a karşı üstünlüğünü gösterebilme adına, özellikle demokrasiyle kıyaslama çabası başlatmış ve İslam’ın, özellikle doktrinel açıdan demokrasiyle uyum sağlamadığı tartışmasını öne çıkarmıştır. Bu tartışmada bazıları demokrasinin İslam’la çeliştiğini, bazıları ise bağdaşabileceklerini savunmuştur. Ancak tartışma, genelde İslam’ın aleyhine olacak şekilde öznel bir ortamda gerçekleşmiştir. Zira İslam ile demokrasi arasında sağlıklı bir kıyaslama yapabilmek için, olması gereken hiçbir rezerv konulmadan ve medyaya malzeme olmadan nesnel şartlarda yapılmasıdır. Bu durumda İslam’ın, demokrasiye benzeyen yönleri olmakla birlikte, siyasete bakışıyla ve ortaya koyduğu modelle özgün bir yapıya sahip olduğu anlaşılacaktır.

Ancak İslam’ın bu özgünlüğünün; gelişmiş batılı ülkelerinin siyasi rejimi demokrasi olduğu, demokrasinin dünyada ideal bir yönetim modeli olarak kabul gördüğü, İslam’ın egemen medya tarafından sürekli olarak terör gibi unsurlarla anılarak olumsuzlaştırıldığı ya da bizzat İslam’ın esaslarına uymayan marjinal ve radikal yaklaşımların varlığı gibi sebeplerden dolayı günümüz egemen atmosferinde hayata geçebilirliği zorlaşmıştır. Bu durum, Müslüman toplumları uzun bir dönemdir ikilem içerisinde bırakmış ve bu ikilemden kurtulmak için bir arayışa itmiştir. Ancak bu arayış yetersiz kaldığından Müslüman toplumlar savurulmuş; bir kısmını despotik rejimleri sonuç verecek şekilde İslam’ı otokratik modellerle sentezlemeye mecbur ederken, bir kısmını da batılılaşma çabasıyla İslam’ı bir tarafa bırakıp demokrasinin takliden alınması gerektiği sonucuna götürmüştür. Bir kısmı da demokrasi düşüncesini reddeden bir tepkisellik içerisinde girmiştir. İslam’la birlikte demokrasiyi önemseyenler ise İslam’ın demokrasiyle bağdaşabileceğini savunmuştur.

Bu çabaların niteliği ne olursa olsun, sorunu görüp buna çözüm bulma arayışının bir sonucudur. Ancak bu süreçte Müslüman toplumlar, hangi model olursa olsun konuya kompleksle İslam’ın özgün modelini başka bir modelin gölgesinde bırakarak yaklaşmamalıdır. Aksine İslam’ın kendi bütünselliği içerisinde özgün bir anlayış ve modele sahip olduğunun farkında olmalıdırlar. Ancak bu özgün modelin günümüz egemen şartlarında hayata geçmesinin zorluğundan dolayı, demokrasinin diğer despotik

modellere göre tercih edilebilir bir model olması da göz ardı edilmemelidir. Diğer bir ifadeyle Müslümanlar, İslam'ın özgünlüğünü kabulle birlikte, sorunlarına çözüm bulabilmek ve hak ve özgürlüklerini koruyabilmek adına demokrasiye despotluğun alternatifi bir model olarak bakabilmelidir. Yoksa bu şartlarda, demokrasiye yönelik yapılan reddiyelerin, İslam coğrafyasında oldukça yaygın olan otokratik modelleri meşrulaştırma hatta destekleme anlamına geleceği unutulmamalıdır. Kısacası günümüzde Müslümanlar, kendi ülkeleri dahi olsa otokratik yönetimler altında inançlarını zor yaşarken, demokrasilerin olduğu ülkelerde daha rahat yaşayabilmektedir. Bu sebeple inançlarını yaşayabilecekleri bir ortam hazırlayan böyle bir modelin “başka bir din” veya “Allah’a ortak koşmak” şeklinde yansıtılmasının Müslümanlara rasyonel hiçbir faydası yoktur. Dolayısıyla Müslümanların otokratik idarelerde yaşamak yerine, mevcut şartlarda dinlerini özgürce yaşayabilecekleri demokratik ortam önemli bir imkândır.

Özetle; temel kaynaklara bakıldığında İslam, siyaset ve yönetim açısından her zaman geçerli somut bir model ortaya koymamıştır. Bu çerçevede genel, evrensel ve soyut ilke ve esaslar vazetmiştir. Bu bağlamda yönetim nasıl olması gerektiği hususunda değil, ne yapması gerektiği üzerinde durarak, somut öneriler yerine ortaya koyduğu soyut ve genel nitelikli adalet, liyakat gibi ilkeler ile egemenlik, hukukun üstünlüğü, bey’at ve şura gibi esaslara dayalı özgün bir siyaset anlayışı ve modeli ortaya çıkarmıştır. Böylelikle devletin somut şeklinden ziyade görev ve işlevleri önemli hale gelmiş ve İslam’da siyasetin yapısı ve yönetim şekli kabuk, kışır, içerik ve işlevler ise öz niteliğine sahip olmuştur. Bu özgün model, Hz. Peygamber tarafından Medine’de hayata geçirilmiş, ancak Emevilerle başlayan süreç, Müslüman toplumları bu özgün modelden uzaklaştırmıştır. Modern dönemde bazı ihya hareketleri olsa da yetersiz kalmış ve sonuçta Müslümanlar otokratik rejimlerin tasallutu altında dinlerini dahi yaşayamaz hale gelmiştir. Bu sebeple günümüz mevcut şartlarında otokratik modellere nazaran daha özgürlükçü olan demokratik yönetimler, İslam’la kıyaslanmadan sadece despotizme alternatif model olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Nursi, hem II. Meşrutiyet ortamında söylediği “Ne kadar iyilik var, meşrutiyetin zıyasındandır; ne kadar fenalık var ya eski istibdadın zulmetinden yahut meşrutiyet nâmıyla yeni bir istihdadın zulmündendir.” (2015: 300) sözüyle hem de “Bir kavmin efendisi ona hizmet edendir” hadisinden hareketle ortaya koyduğu “İslam istibdadı, zulmü ve baskıyı kaldırmak için âleme gelmiştir” (2020b: 14) ifadesiyle, müteahkimane (baskıcı) istibdadın İslam’la hiçbir alakasının olmadığını ve bu sebeple İslam’ın despotizme değil meşrutiyete (demokrasiye) daha yakın olduğunu vurgulamıştır. Özetle; Hintli düşünür Abulkalam Azad’ın (1912) şu cümlesi manidardır; “İslam anayasal olmayan ve parlamento dışı olan her hükümet şeklini en büyük beşerî suç olarak görür.” (Akt. Ahmad, 2011: 79).

KAYNAKÇA

- Ahmad, İ. (2012). Demokrasi ve İslam, (Çeviren: F. Özdemir). *Journal of Islamic Research*, 23(2), 79-88.
- Akbulut, A. (1995). Kur’an-ı Kerim Açısından Egemenlik Meselesi. *İslamî Araştırmalar*, 8(3-4), 149-159.
- Akbulut, A. (2006). Hz. Muhammed Sonrası İlk Siyasi Krizin Teolojik Yansımaları. *Kelam Araştırmaları*, 4(2), 1-10.
- Akbulut, A. (2017). *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası: Alevi-Sünni Ayrışmasının Arka Planı*. Ankara: Otto Yayınları.
- Aktan, C. C. (1999). Kahrolsun Demokrasi, Yaşasın Demarşi. *Yeni Türkiye Dergisi*, 5(29), 201-207.
- Akyeşilmen, N. (2013). İslam, Demokrasi ve İnsan Hakları: Esas Soru(n) Ne?, *Uluslararası Katılımlı 1. İslamofobyaya Sempozyumu Bildiriler Kitabı (30 Haziran-1 Temmuz 2012)* İçinde (s. 339-357). Ankara: Merak Yayınları.
- Aristoteles (1975). *Politika*, (Çeviren: M. Tunçay). İstanbul: Remzi Yayınları.
- Aristoteles (2012). *Politika*, (Çeviren: Mete Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aslan, N. (2001). Hukukun Üstünlüğü ve İslam Hukuku. *Journal of Islamic Research*, 14(2), 252-266.
- Avcı, C. (2021). Hilafet. *İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 17) İçinde (s. 539-546). Ankara: TDV Yayınları.
- Aydın, M. A. (1991). Anayasa. *İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 3) İçinde (s. 153-164). Ankara: TDV Yayınları.
- Bayat, A. (2007). *Islam and Democracy: What is the Real Question?*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Baykan, F. (1997). Demokrasi, Laiklik ve Teokrasi (Şeriatçılık) Üzerine Bir Derkenar. *Türkiye Günlüğü*, 0(46), 10-18.
- Bellah, R. (1967). Civil Religion in America. *Daedalus*, 46(1), 1-21.

- Benna, H. (1987). *Hasan El-Benna Konuşuyor (Davetin Esasları-Gençliğin Meseleleri)*, (Haz. İ. Ataç). Konya: Esra Yayınları.
- Binder, L. (1996). *Liberal İslam*, (Çeviren: Y. Kaplan). Kayseri: Rey Yayınları.
- Bozbaş, G. (Ocak 2017). İslam ve Demokrasi Tartışmaları Üzerinden Bir Algı Yönetimi. *Tesam*, 4(1), 133-153.
- Bulaç, A. (1995). *İslam ve Demokrasi: Teokrasi, Totaliterizm*. İstanbul: İz Yayınları.
- Burnheim, J. (2016). *The Demarchy Manifesto: For Better Public Policy*. Luton: Andrews U.K. Limited.
- Cabiri, M. A. (1997). *İslam'da Siyasal Akıl* (Çeviren: V. Akyüz). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Cabiri, M. A. (2001). *Çağdaş Arap/İslam Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, (Çeviren: A. İ. Pala ve M. Ş. Çıkar). Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Cabiri, M. A. (2009). *Democracy, Human Rights and Law in Islamic Thought*. New York: I. B. Tauris Pub.
- Casanova, J. (2001). Civil Society and Religion: Retrospective Reflections on Catholicism and Prospective Reflections on Islam. *Social Research*, 68(4), 1041-1080.
- Crozier, M.; Huntington, S. ve Watanuki, J. (1975). *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York: New York University Press.
- Çağlayan, S. (2011). *Müslüman Kardeşlerden Yeni Osmanlılar'a İslamcılık*. İstanbul: İmge.
- Çam, S. ve Öngüç, M. S. (Güz 2020). Mâtürîdîlikte İmâmîyet/Devlet Başkanlığı Anlayışı. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 641-669.
- Çetin, M. (2013). Mâtürîdîliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmîyet) Anlayışı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Sayın Dalkıran), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevik, M. (2015). *Müslümanca Demokrasi*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Dahl, R. A. (1993). *Demokrasi ve Eleştirileri*, (Çeviren: L. Köker). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Duverger, M. (1969). *Halksız Demokrasi*, (Çeviren: İ. Özüt). İstanbul: Dördüncü.
- Duverger, M. (1975). *Seçimle Gelen Krallık*, (Çeviren: N. Erkurt). İstanbul: Konuk.
- Eliacı, R. İ. (2011). *Adalet Devleti*. İstanbul: İnşa.
- Esposito, J. L. ve Voll, J. O. (2012). *İslamiyet ve Demokrasi*, (Çeviren: A. Fethi). İstanbul: Köprü.
- Fiğlalı, E. R. (1997). *Din ve Devlet İlişkileri*. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Fukuyama, F. (2012). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çeviren: Z. Dicleli). İstanbul: Profil.
- Gallie, W. B. (1964). *Philosophy and The Historical Understanding*. Londra: Chatto&Windus.
- Gannuş, R. (2015a). *Laiklik ve Sivil Toplum*, (Çeviren: G. Topçu). İstanbul: Mana.
- Gannuş, R. (2015b). *İslam Devletinde Kamusal Özgürlükler*, (Çeviren: O. Tunç). İstanbul: Mana.
- Giddens, A. (2003). *Run-Away World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. Londra: Profile Books.
- Güney, Ç. (2005). Büyük Orta Doğu Çerçevesinde İslam ve Demokrasi. *Avrasya Dosyası*, 11(3), 6-55.
- Hamidullah, M. (1993). *H. Peygamber'in Savaşları*, (Çeviren: S. Tuğ). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Hamidullah, M. (2010). *İslam'a Giriş*. Ankara: TDV Yayınları.
- Hayek, F. (1984). "Whither Democracy?" (Eds. Chiaki Nishiyama ve R. Leube). *The Essence of Hayek* içinde (s. 352-362). Stanford: Hoover Institution Press.
- Heywood, A. (2012). *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çeviren: H. M. Köse). İstanbul: Küre Yayınları.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order*. New York: Simon&Schuster.
- Kallek, C. (1992). Biat. *İslam Ansiklopesisi*, (Cilt: 6) içinde (s. 120-124). Ankara: TDV Yayınları.
- Kapar, M. A. (1991). İslâm'da Bey'at. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(4), 73-83.
- Kaya, R. (Nisan 2004). İslami Hareketler ve Demokrasi. *Haksöz Okulu*, <https://www.haksozhaber.net/okul/islami-hareketler-ve-demokrasi-3942yy.htm> adresinden 25.04.2021 tarihinde erişildi.
- Keane, J. (2009). *The Life and Death of Democracy*. New York: Norton.
- Kedourie, E. (1994). *Democracy and Arab Political Culture*. Londra: Frank Cass.
- Kırbaçoğlu, M. H. (1993). *İslam Düşüncesinde Sünnet*. Ankara: Fecr.
- Koca, F. (2004). Mezhep. *İslam Ansiklopesidisi*, (Cilt: 29) içinde (s. 537-542). Ankara: TDV Yayınları.
- Koyuncu, A. A. (2015). Dört Farklı Perspektiften İslam Demokrasi Tartışmaları. *İTOBİAD*, 4(3), 705-727.

- Köker, L. (1990). *İki Farklı Siyaset, (Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Köse, S. (Temmuz-Aralık 1996). İslam'da Hukuk Devleti İlkesinin Dinamikleri. *İlam Araştırma Dergisi*, I(2), 7-52.
- Kutlu, S. (Bahar 2008). Ehl-i Sünnet Siyaset Anlayışının Dinî Temellerinin Sorgulanması. *E-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, I(1), 7-26.
- Kutup, S. (2007a). *İstikbal İslam'ındır*, (Çeviren: H. F. Ulus). İstanbul: Hikmet Yayınları.
- Kuyper, A. (1931). *Lectures on Calvinism*. Grand Rapids, W. B. Eerdmans, MI.
- Lewis, B. (2015). *Ortadoğu –İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Arkadaş Yayınları.
- Macpherson, C. B. (1984). *Demokrasinin Gerçek Dünyası*, (Çeviren: L. Köker). Ankara: Birey ve Toplum.
- Makdisi, Ebu M. A. (2010). *Demokrasi Bir Dindir*, (Çeviren: S. Yılmaz). İstanbul: Şehadet Yayınları.
- Mann, M. (2005). *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mevdudi, Ebu'l Ala (1999). *İslamda Siyasi Sistem*, (Çeviren: A. Seçkin). İstanbul: Özgün.
- Nafi, B. M. (2012). *İslamcılık*, (Çeviren: B. Aldiyai). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Nebi, M. (1983). *Çağdaş Temel Konular*, (Çeviren: V. Uysal). İstanbul: Bir Yayınları.
- Niyazi, M. (1989). *İslam Devlet Felsefesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Nursi, S. (2020a). *Lem'alar*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, S. (2020b). *Divan-ı Harb-i Örfi*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, S. (2020c). *Hutbe-i Şamiye*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, S. (2020d). *Mektubat*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, S. (2020e). *Sözler*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, S. (2015). *Asar-ı Bediyye*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Okumuş, M. (Güz 2013). Kur'an'ın Ön Tedrici Nüzül Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Ayetler Üzerine. *Eskiye*, 0(27), 7-21.
- Özdemir, G. (2000). Tanzimat Döneminde Muhalefet Düşüncesi ve Yeni Osmanlılar (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: D. Dursun), Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, G. (2017). Demokratikleşme Kavramı Bağlamında Arap Demokratikleşmesine İlişkin Bir Değerlendirme. *Tesam*, 4(1), 9-54.
- Özdemir, G. (2018). Huntington'un Demokratikleşme Dalgaları Bağlamında Türk Demokratikleşmesine Bakış ve 15 Temmuz'un Önemi. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 1(1), 17-35.
- Platon (2021). *Devlet Adamı*, (Çeviren: Furkan Akderin), (Hazırlayan: Ahmet Cevizci). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon, D. (1980). *Devlet*, (Çevirenler: S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rodinson, M. (1969). *İslamiyet ve Kapitalizm*, (Çeviren: O. Suda). İstanbul: Gün Yayınları.
- Roy, O. (2015). *Siyasal İslamın İflası*, (Çeviren: C. Akalın). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sambur, B. (Güz 2014). Medine Vesikasının Özgürlük ve Çoğulculuk Açısından Tahlil. *Liberal Düşünce*, 0(76), 179-186.
- Sarıgül, H. (2016). *Demokrasi İslam ve Ötesi*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çeviren: T. Karamustafaoglu ve M. Turhan). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Schmitt, C. (2014). *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, (Çeviren: A. E. Zeybekoğlu). Ankara: Dost Yayınları.
- Sibai, M. (1976). *İslam Sosyalizmi*, (Çeviren: A. Niyazoğlu). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Spitz, D. (1994). *Antidemokratik Düşünce Şekilleri*, (Çeviren: Ş. Yalçın). İstanbul: MEB Yayınları.
- Suruç, S. (2019). *Kâinatın Efesndisi Peygamberimizin Hayatı*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Toplayıcı, M. (2010). İslam ve Demokrasi. (Editörler: A. Bardakoğlu ve İ. Kurt). *İslam ve Demokrasi* İçinde (s.11-67). İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Touraine, A. (2011). *Demokrasi Nedir?*, (Çeviren: O. Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tuğ, S. (Mayıs-Haziran 1971), Bir Şehir-Devlet'in Yeniden Teşkili. *DİBD*, 0(10), 108-109.
- Türcan, T. (2010). Şura. *İslam Ansiklopedisi*, (Cilt: 39) İçinde (s. 230-235). Ankara: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (1998). *İslam Siyaset İlişkileri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

-
- Uludağ, S. (2000). Kur'ân'da Bir Devlet Modeli ve Siyaset Teorisi Var mıdır?. (Editor: B. Çetiner vd.). *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları I* içinde (s.111-117). İstanbul: Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 32.
- Uyanık, M. (1998). İslam ve Demokrasi İlişkisinin Mahiyeti -Muhammed Abid Cabiri'den Hareketle Bir Okuma, *Türkiye Günlüğü*, 0(51), 39-60.
- Yayla, A. (1999). Liberalizm ve Demokrasi. (Editor: A. Yayla). *Sosyal ve Siyasal Teori- Seçme Yazılar* içinde (s. 9-66). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yıldız, N. (Nisan 2019). Habermas'ın Meşruiyet Krizi Teorisi ve Türkiye. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(22), 159-173.
- Zakaria, F. (1999). *İlliberal Demokrasilerin Yükselişi*, (Çeviren: A. Yayla), (Editor: A. Yayla). *Sosyal ve Siyasal Teori- Seçme Yazılar* içinde (s. 41-57). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- www.sonpeygamber.info/gunesi-sag-elime-ayi-sol-elime-verseler-yine-de-vazgecmem adresinden 25.04.2021 tarihinde erişildi.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 219-226, Winter 2021

Arap Baharı Sonrasında Libya'nın Sosyal, Siyasi ve Güvenlik Durumunun Değerlendirilmesi*

Evaluation of The Social, Political and Security Status of Libya After The Arab Spring

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.993921>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
10.09.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
25.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Doç. Dr. Hasan Acar
Jandarma ve Sahil Güvenlik
Akademisi,
hasanacar.uludag@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-8956-7836>

Hakan Acar
Yüksek Lisans Öğrencisi / Bilecik
Şeyh Edebalı Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı,
hakan6575@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7877-0564>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Dünyada gelişen teknolojinin ve küreselleşmenin aksine yüz yıllardır Arap coğrafyasında cumhuriyet, demokrasi, insan hakları gibi kavramlara karşı yabancı kalınması beklenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Arap Baharı kapsamında Libya'da ortaya çıkan devrimden sonraki durumun neden şiddetli geçtiğini ifade etmek gerekir. Tunus'ta başlayan ve hızlı bir şekilde büyüyen halk ayaklanmaları, Tunus'tan sonra Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Ürdün ve Yemen gibi ülkelere sıçramıştır. Bu ayaklanma, ilk olarak Tunus ile sınırlı kalmış ve "Yasemin Devrimi" olarak anılmaya başlanmıştır. Arap coğrafyasında yaşanan güvenlik sorunlarının kısa sürede birbirini etkilemesi ve diğer Arap ülkelerine ulaşması sonucunda bu durum "Arap Baharı" olarak ifade edilmiştir. Arap Baharı Libya'da farklı bir boyutta gelişmiş ve Libya Arap Baharı'nın etkisi belki de en ağır şekilde hissedilen ülkelerin başında gelmektedir. İnsan haklarının ihlalleri ve uluslararası müdahale ile birlikte Muammer Kaddafi'nin yönetimden ayrılması ülkeyi ikili bir yapıya sürüklemiştir. Bu ikili yapı başta Haftar ve Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında gerçekleşen ve hâlâ devam eden bir iç çatışmayı beraberinde getirmiştir. Bu durum ülkeyi siyasi, sosyal ve güvenlik bağlamında bir çıkmaza götürmüştür. Bu makalede, Libya'da devrim öncesi ve sonrası siyasi, sosyal ve güvenlik anlamında bir değerlendirme yapılmış ve ülkenin içine girdiği bu krizden nasıl çıkabileceği üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, Libya'da yaşanan sürecin perde arkası ve devrimden sonraki Libya ile devrimden önceki Libya'nın durumu sosyal, siyasal ve güvenlik boyutları ve genel hatlarla analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Siyaset, Doğu Akdeniz, Arap Baharı, Libya, Kaddafi

Abstract

Contrary to the developing technology and globalization in the world, it is a situation that is expected to be foreign to concepts such as republic, democracy and human rights in the Arab geography for centuries. In this context, it is necessary to express why the situation after the revolution that emerged in Libya within the scope of the Arab Spring was severe. The popular uprisings that started in Tunisia and grew rapidly spread to countries such as Egypt, Libya, Syria, Bahrain, Jordan and Yemen after Tunisia. This uprising was first limited to Tunisia and started to be known as the "Jasmine Revolution". As a result of the security problems in the Arab geography affecting each other in a short time and reaching other Arab countries, this situation has been described as the "Arab Spring". The Arab Spring has developed in a different dimension in Libya, and Libya is one of the countries where the impact of the Arab Spring is felt most heavily. With the violations of human rights and international intervention, Muammer Gaddafi's departure from the administration has dragged the country into a dual structure. This dual structure brought about an ongoing internal conflict between Haftar and the Government of National Consensus. This situation has led the country to an impasse in terms of political, social and security. In this article, an evaluation in terms of political, social and security before and after the revolution has been made in Libya and it has been focused on how the country can overcome this crisis. In addition, the background of the process in Libya and the situation of Libya after the revolution and Libya before the revolution were analyzed in terms of social, political and security dimensions and in general terms.

Keywords: International Politics, Eastern Mediterranean, The Arab Spring, Libya, Gaddafi

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Acar, H. ve Acar, H. (2021). Arap Baharı Sonrasında Libya'nın Sosyal, Siyasi ve Güvenlik Durumunun Değerlendirilmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 219-226.

GİRİŞ

Arap Baharı, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta seyyar satıcı mühendis bir genç olan Muhammed Buziz'nin işsizlik nedeni ile kendi alanında iş bulamaması ve geçimini sağlamak için seyyar satıcılık ile uğraşması sonucunda, kadın bir zabıta memuru ile tartışıp zabıttan tokat yemesi üzerine çıkmıştır. Vâlilik binasının önüne giderek kendini ateşe veren Buziz, protestoların kıvılcımını ateşlemiştir (Lageman, 2016).

Sosyal medyanın gücünü sonuna kadar kullanan halk, kısa süre içerisinde kenetlenmiş ve kalabalık bir şekilde sokağa çıkarak protestolara dâhil olmuştur. Bu protestoların arkasında gelir dağılımındaki adaletsizlik, siyasi yozlaşmalar, yüksek enflasyon, diktatörlüğün baskın gücü ve demokratikleşmenin zayıflığı gibi unsurlar sayılabilir. Tunus'ta başlayan bu protestolar, yıllardır Arap ülkelerindeki yönetimleri de etkilemiş ve kısa sürede Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Ürdün, Yemen gibi ülkelerdeki iktidarlara karşı protestolar baş göstermiştir. İlk başlarda birçok farklı isimle anılan bu hareket, daha sonra tüm Arap coğrafyasını etkisi altına alması nedeniyle Arap Baharı olarak anılmıştır.

Mısır ve Tunus görünüşte de olsa çok partili sistemlerle yönetilirken Libya'da bu durum hiç görülmemiş ve Libya Kaddafi döneminde İslamiyet'in sosyalizmle harmanlandığı iddia edilen ancak uygulamada otoriter bir rejim tarafından idare edilmiştir (Caner ve Şengül, 2018: 54). Bu makalede, Libya'da yaşanan sürecin perde arkası ve devrimden sonraki Libya ile devrimden önceki Libya'nın durumu sosyal, siyasal ve güvenlik boyutları ve genel hatlarla analiz edilmiştir.

Makalede Libya'nın kısa tarihi, bağımsızlığı, Kaddafi dönemi, Arap Baharı sonrası Libya'nın bağımsızlık ve demokrasi mücadelesiyle başladığı hareketin geldiği durum ile birlikte sosyal, siyasi ve güvenlik alanında halkın ve devlet kurumlarının içinde bulunduğu pozisyon incelenmiştir. Bu inceleme ile birlikte Kaddafi dönemi ve sonrası Libya'nın sosyal, siyasi ve güvenlik alanındaki durumu; Kaddafi sonrasında Libya'nın yeniden inşası ile Libya'da sosyal, siyasi ve güvenlik bağlamındaki son durum ortaya koyulmuştur.

1. LİBYA'NIN KISA TARİHİ

Libya, Kuzey Afrika ülkeleri içerisinde nüfusa göre en büyük üçüncü ülke konumundadır. Nüfusu 2018 yılı göstergelerine göre 6.678.567 olup yüz ölçümü yaklaşık 1.759.540 kilometrekaredir. Komşuları ise kuzeybatısında Tunus, batısında Cezayir, güneyinde Nijer ve Çad, güneydoğusunda Sudan, doğusunda Mısır şeklindedir. Libya kelimesi Antik Yunan'dan gelmekte ve bölgenin tamamı için olmayıp sadece batısı için kullanılan bir isimden gelmiştir. Eskiden Nil'in batısında Berberiler yaşadığı için bölgeyi ifade etmek için Lebu sözcüğü kullanılmış ve bu sözcük Yunancaya Libya olarak geçmiştir. İç savaş sonrasında devlet başkanı Kaddafi'nin devrilmesiyle birlikte Libya Cumhuriyeti adını almıştır (The World Bank, 2020).

Libya tarihini dönemler olarak ele alacak olursak Antik dönem, İslam dönemi ve Osmanlı dönemi olmak üzere üç dönem şeklinde bir sınıflandırma yapmak mümkündür. İslam döneminde, Hz. Ömer'in Libya ve Tunus'taki Bizans hâkimiyetine son vermek adına bölgeye seferler yapılmış ve Bizans'ın buralardaki hâkimiyetinin zayıfladığı 707 yılında Musa B. Nusayr'ın Afrika valiliği zamanında Afrika'daki İslam fetihleri tamamlanarak bölge üçe ayrılmıştır. Bu bölgeler içinde İfrikiyye (Tunus ve Trablus) ayrılan bölgelere "Amiler" gönderilmiştir. Amiler bölgenin istikrarını sağlamamış olacak ki dönemin Halifesi Harûnurreşid İfrikiyye valiliğine, veraset yoluyla çocuklarına geçmek üzere emirlerinden Ağleb B. Sâlim'in oğlu İbrâhim B. Ağleb'i tayin etmiştir. Böylece Libya'da Ağlebiler dönemi başlamıştır. Yıl 908 olunca bölge Fatimiler'in egemenliğine girmiş fakat Ağlebiler dönemindeki istikrar sağlanamamıştır. Berberiler bu kargaşa içerisinde güçlenerek bölgede hâkim konuma gelseler de yıllar içinde Trablus yıllar içinde birçok devlet arasında el değiştirmiştir. 1327 yılına gelindiğinde Berberi kökenli Ammâroğulları hanedanının temeli atılmıştır. 1355'te Ceneviz Amirali Philippo Doria Trablusgarb'ı ele geçirmiş ve beş ay içinde Merfînilere satmıştır (Ceviz, 2011: 81-82).

İspanyollar, Endülüs'teki Müslüman şehirlerini birer birer ele geçirdikleri gibi güçlerini Kuzey Afrika'ya yöneltmiş ve buradaki şehirleri zapt etmeye başlamışlardır. Bu durumdan istifade ederek V. Ferdinand, 1510 yılında Trablus'u ele geçirmiştir. Bölgede bulunan Hafsîlerin bir kısmını öldürüp bir kısmını şehir dışı etmişlerdir (Kavas, 2003: 179). Şarlıken döneminde Barbaros Hayrettin Paşa tarafından bölge alınsa da Şarlıken bölgeye tekrar saldırmış ve son olarak 1551 yılında Turgut Reis ve Kaptan-ı Derya olan Sinan Paşa tarafından bölge Fransa'dan alınarak yaklaşık 400 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır (Ceviz, 2011: 82).

Osmanlı bölgede hâkimiyet sağlamış olsa da zamanla buradaki yönetim zayıflamıştır. Bu zayıflığın sebepleri arasında bölgeye gönderilen yeniçerilerin disiplinsiz faaliyetlerde bulunması etkili olmuştur. Akdeniz'de ticaret yapan gemilerden vergi adı altında haraç toplanılmaya başlanmıştır. Korsanlık zaman içerisinde bir meslek hâlini almıştır. Seçilen bölge valisini ise sadece İstanbul tasdik etmektedir. Bu nedenle Akdeniz ticareti ile ilgili yabancı devletlerle kendi başlarına antlaşmalar yapabilir yetkinliğe gelmişlerdir. 19. yüzyıla gelinceye kadar dünyada siyasi ve ticari anlamda birçok şeyin değişmesi ve 1815 yılında Viyana Kongresi ile birlikte korsancılık faaliyetlerinin yasaklanmasıyla İngiltere tarafından Garp Ocakları'na büyük zarar verilmiştir. Ayrıca bu yüzyılda artan sömürge arayışı, bölgeyi Avrupa devletlerinin gözde noktaları hâline getirmiştir. Almanya ve İtalya sömürge elde etmek için Afrika'ya yönelince, Garp Ocakları hedef hâline gelmiş ve bölge İtalya, Almanya, Fransa ile İngiltere'nin çıkar çatışması alanına dönüşmüştür. Bu süreç içerisinde dağılma dönemine giren Osmanlı için bölgeyi elinde tutmak önem kazanmıştır. Ancak Garp Ocaklarına desteğin zayıf olmasından dolayı 1912 yılında yapılan Uşi Antlaşması ile bölge İtalyanların eline geçmiştir (Toprak, 2012: 229-236).

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Libya'da varlığını tamamen bitirmekle beraber Ömer Muhtar önderliğinde Libya'da İtalyan işgaline karşı büyük bir direniş hareketi başlatılmıştır. Yaklaşık 20 yıl süren İtalyan işgaline karşı büyük başarılar kazanılsa da 1931 yılında Ömer Muhtar, Sirte kentinde İtalyanlara esir düşerek idam edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda İtalyanların bölgedeki etkinliğini kaybetmesi ile Kasım 1949'da BM'de alınan karar neticesinde Trablus, Bingazi ve Fizan'ı içine alan bağımsız bir devlet kurma çabaları başlamıştır. Berka'da geçici bir hükümet kuran İdris es-Senusi, 24 Aralık 1951 tarihinde yeni bir devlet kurulduğunu ilan etmiştir. Yarım asırlık bir savaş sonucunda ülke, dünyanın en fakir ülkeleri konumuna gelse de 1959 yılında keşfedilen petrol yatakları ile kısa zaman içerisinde ekonomik toparlanma dönemine girmiştir (İnsamer, 2020). Mali kaynakların Kral İdris'in ve çevresindekilerin eline geçmesi ülkede hoşnutsuzluğa sebebiyet vermiştir. Özellikle Arap milliyetçiliği propagandaları bu hoşnutsuzluğu arttırmıştır (Doğan ve Durgun, 2012: 6). Bu milliyetçilik akımı o zamanlar 27 yaşında olan ve Arap milliyetçiliği fikirlerine İngiltere'de ilgi duymaya başlayan Kaddafi, ülkeye döndüğünde Özgür Subaylar Hareketi ile birlikte başarılı bir darbe girişiminde bulunmuş ve yaklaşık 42 yıl boyunca Libya'yı demir yumruk ile yönetmeyi başarmıştır (Çıldır, 2016: 56).

2. KADDAFI DÖNEMİNDE LIBYA

Kaddafi 7 Haziran 1942 tarihinde Libya'nın Sirte kentinde doğmuştur. Asıl adı Muammer Muhammed Abu Mınyar el-Kaddafi'dir. Eğitim hayatı Seba kentinde başlamış ve Libya Üniversitesi Tarih bölümünden 1963 yılında mezun olduktan sonra Bingazi Askeri Akademisine girmiştir. Burada Özgür Subaylar Hareketi isimli gizli bir örgüte katılmıştır. 1966 mezun olduktan sonra uzmanlık için İngiltere'ye gitmiş ve burada Arap milliyetçiliğine olan fikirleri gelişmiştir. Arap milliyetçiliği konusunda Cemal Abdülnasır'dan etkilenmiştir (Özşahin ve Battır, 2019: 59-60). Ülkeye dönünce dönemin kralı İdris el-Sunusi'yi tahtan indirmek için Özgür Subaylar Hareketi ile bir darbe gerçekleştirerek yönetimi 27 yaşında eline almıştır (Aktüel Bilgiler, 2020).

Kaddafi, iktidarının başlangıcında ortaya koymuş olduğu ideolojiyi şekillendirmeye başlamıştır. Arap milliyetçiliği ve sosyalizmin harmanlamasından oluşan bu ideoloji aile, aşiret, vatan temalarını barındırmıştır. Kaddafi doğrudan hiçbir araç olmaksızın yönettiği bu sistemi Cemahiriye olarak adlandırmakla birlikte bu sistem, 1977 yılında Libya Arap Cumhuriyeti yerine Libya Arap Halk Sosyalist Büyük Cemahiriyesi olarak evrilmiştir. Bu sistem halkı doğrudan yönetimde söz sahibi yapıp iktidarın gücünü halkın elinde bulundurmaya öngörmektedir (Özşahin ve Battır, 2019: 60-61). Kaddafi'nin bu politikalarla birlikte başlarda Libya halkının refahını yükseltmek için çaba harcadığını görmekteyiz. Bu bağlamda Libya petroleri üzerinde büyük pay sahibi olan yabancı şirketlere baskılar yapılmış ve bu şirketlerde bulunan hisselerin büyük bir kısmı devralınmış ve devralan hisseler millileştirilerek buradan gelen gelirlerin Libya'da kalması sağlanmıştır. Bu gelirlerle Kaddafi ülkeye hastaneler, okullar, yollar ve binalar yaptırmıştır. Böylelikle halkın eğitim, sağlık ve enerji gibi ihtiyaçları ücretsiz karşılanmıştır (Erdurmaz, 2020).

Kaddafi dönemi doğru politikalarla halka hizmet üzerine başlamışken Mısır veya Tunus'ta yaşanan Arap Baharı'nın Libya'da bu kadar kanlı geçmesinin birçok nedeni vardır. Kaddafi'nin darbe ile iktidara geldikten sonra ülkedeki petrol gelirlerinin kontrolünü kendisinin ve yakınlarının üzerine alması zamanla rejimin baskıcı bir hâl almasına sebebiyet vermiştir (Şensoy, 2020). Bu durum ülkede bir muhalefet kanalinin oluşmasını engellemiş ve her türlü işkence, suikast ve benzeri yollarla muhalefetin önu kesilmiştir. Mısır'da Millî Demokrat Parti veya Tunus'ta Anayasal Demokratik Parti gibi alternatif

bir partiye yer verilmişken Libya'da böyle bir sürecin oluşması engellenmiştir. Bunun yanında Libya, nüfusunun az olması sebebiyle Tunus ve Mısır'dan az petrol üretmiş olsa bile ülkede üretilen petrolün paylaşımı bahsedilen ülkelere oranla halka eşit ve adil olarak yansıtılmıştır. Özellikle ülkenin doğu kesimi az gelişmiş ve fakir bir yaşam sürmek zorunda bırakılmıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2011: 62-63).

Bunun yanında sosyal yapı olarak Libya'ya bakıldığında, Libya'nın aşiret temelli bağlardan oluşan bir ülke olduğunu görmekteyiz. Siyasetteki iktidar kavgaları, aşiretler arası rekabet ve iş birliğini etkilemiştir. Kaddafi rejimi bazı aşiretleri hâkimiyeti altına alırken özellikle doğu bölgesinde bulunan aşiretler muhalif davranışlarından dolayı devlet yardımlarından yoksun bırakılmış ve sürekli baskı altında tutulmaya çalışılmıştır. Kaddafi'ye yakın aşiretlerin gücünün gün geçtikçe artması, kendisine muhalif olan aşiretlerle arasının bozulmasına ve böylelikle bu aşiretlerin Kaddafi'yi devirmek adına tek bir paydada birleşmesine sebebiyet vermiştir (Aydemir, 2019: 90-92). Özellikle 2008 ekonomik krizinin ülkede birçok alanda kendini göstermesi, aşiretlerin ortak paydada örgütlenmesini hızlandırmıştır (Pargeter, 2011: 62).

Kaddafi, ileride silahlı kuvvetlerin devrimle kendisini alaşağı edebileceği korkusuyla, orduyu modernize etmekten ve emir komuta yapısı altında güçlendirmekten daima uzak durmuştur. Ülke içinde protestoların önlenemediği zamanlarda oğullarının emrindeki kuvvetler karadan, denizden ve havadan muhaliflerin üzerine gitmeyi başarmıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2011: 88).

Uluslararası topluluklar Kaddafi'ye protesto döneminde halka uyguladığı vahşeti bir an evvel durdurmasını ve halkın iradesini dikkate alarak gerekli düzenlemeleri yapmasını dile getirmiştir. 19 Mart 2011 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde yapılan oylamayla Libya'da sivilleri kurtarmak, silah ambargosu uygulamak ve Libya rejiminin iç savaşı durdurmasını sağlamak gibi yaptırımları içeren Birleşmiş Milletler 1970 sayılı kararı, daha sonra da uluslararası topluma silahlı müdahale etme yetkisi veren 1973 sayılı kararlar alınmıştır (Demirel, 2011: 171-178). Bu kararlar ile birlikte (Kökçam, 2020) ABD'nin önderliğinde ve birkaç körfez ülkesinin desteği ile Libya'da bir koalisyon hükümeti kurulmaya çalışılmış ancak Kaddafi'nin sert baskısı ve silahlı gücüne maruz kalınmıştır. Bu süreçte Kaddafi'nin gücünün kısa sürede zayıfladığını gören Fransa, hızlı ve etkili bir kuvvetle Libya müdahalesine öncülük etmiştir. Fransa'nın Libya'daki uluslararası müdahaleye öncülük etmesinin iki nedeni olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, Fransa'nın kendi içindeki siyasi kargaşanın yönünü değiştirmek istemesi ve ikincisi 1830'da Cezayir'in işgali ile başlayan sürecin sonucunda bölgeye tekrardan siyasi olarak hâkim olmak istemesidir (Kuloğlu, 2011: 52).

Bingazi'deki olaylarda ve iç savaş zamanında bizzat bölgede bulunmuş olması sebebiyle savaşı çok iyi analiz eden TRT Muhabiri Mehmet Akif Ersoy'un Kaddafi ile ölmeden önce yaptığı son röportajında bir takım analizler ortaya çıkmıştır. Bu analizlerden birinden yola çıkarak, Fransa'nın Bingazi'deki tankları vurmuş olmasının Libya'daki isyan hareketinde etkisinin büyük olduğunu söylemek mümkündür. Ersoy, analizinin devamında isyancılara karşı büyük bir katliamın olabileceğinden de söz etmiştir (Ersoy, 2012: 18-20). Uluslararası müdahalenin savaşın seyrini değiştirmesiyle müdahalede istenilen amaca ulaşılmıştır. 20 Ekim 2011 tarihinde Libya'yı 42 yıldır yöneten Kaddafi, doğduğu memleket olan Sirte'de muhalif savaşçılar tarafından bir kanalizasyon çukurunda öldürülmüş ve cesedi uluslararası kamuoyuna sunulmuştur (Gaynor ve Zargoun, 2020).

3. KADDAFİ SONRASINDA LIBYA'NIN DURUMU

Kaddafi'nin ölümünün ardından Ulusal Geçiş Konseyi, sekiz aylık bir mücadele sonunda Libya'nın kurtarıldığını ilan etmiştir. Temmuz-Ağustos 2012'de Libya'da ilk genel seçimler yapılmış ve Ulusal Geçiş Konseyi görevini kurucu meclis olan Milli Genel Kongre'ye (MGK) devretmiştir. Ülkede bunlar yaşanırken mücadele döneminde silahlı gruplar kendilerine hâkimiyet alanları seçmiş ve MGK'nın silah bırakma çağrısını reddetmiştir. Başta Bingazi olmak üzere birçok kentte silahlı çatışma haberlerinin gelmesi ile birlikte 11 Eylül 2012'de kentteki silahlı gruplarca çıkarılan olaylar doğrultusunda, ABD büyükelçisi Christopher Stevens ve üç Amerikan koruma görevlisi ile Libya'da birçok vatandaş hayatını kaybetmiştir. Bunun gibi artan çatışmaların yanında siyasi çatışmaların da alevlendiği Libya'da istikrar günümüze kadar maalesef sağlanamamıştır. Eski Libya ordusunda üst düzey görevlerde bulunan ve sonra Kaddafi ile muhalif düşerek ABD'de yaşayan eski General Hafter'in devrim sonrası ülkesine gelerek şartların olgunlaşmasını bekleyip 14 Şubat 2014 tarihinde başlattığı siyasi hareket ile birlikte kentteki önemli noktalar ele geçirilmiştir. Hafter yönetime darbe yaptığını açıklasa da MGK General Hafter'in bu girişimini başarısız bir darbe olarak nitelemiş ve kentteki çatışmaların durduğunu açıklamıştır (Lee, 2020).

Ülkede Hafter yanlısı bir direniş ile uluslararası tanınırlığı olan hükümetin ülkeye hâkim olma mücadelesinin getirdiği çatışma ortamı, Libya'yı istikrara kavuşturamamış ve halen Libya'da siyasi, ekonomik ve kültürel anlamdaki istikrarsızlık artarak devam etmektedir.

3.1. General Hafter

Hafter, 7 Kasım 1943 yılında Bingazi'nin güneyindeki Ecebiye kasabasında doğdu. Hafter, Muammer Kaddafi'nin de memleketi olan Sirte kentindeki Fercani kabilesine mensuptur. 16 yaşında, Bingazi'deki askeri akademide okuduğu sırada okul arkadaşı Kaddafi ile tanışmıştır. Kaddafi, Hafter ile ilgili bir röportajında "O benim oğlumdu ve ben onun ruhani babası gibiydim." demiştir. Kısacası Kaddafi için Hafter güvenilir bir komutandı. Ancak Hafter komutasında gerçekleşen savaşlar Libya'nın hezimetini ile sonuçlanmıştır (Levent, 2020).

Esaret dönemi içinde Hafter, Çad Cumhurbaşkanı'na Kaddafi'ye karşı muhalif olduğunu dile getirmiştir. Bu söylem, Hafter ve esirlerin olumlu yönde önünü açmıştır. Dönemin siyasi aktörü olan ABD'ye muhalif tavırlar gösteren Kaddafi'yi askeri birlik kurarak devirme girişiminde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır. Bu olayla birlikte Çad'da yönetimin değişmesi ile muhalif kişilik olarak anılan Hafter sürgün edilmiştir. ABD'nin sığınma hakkı vermesi ile ABD'ye yerleşen Hafter, CIA (Central Intelligence Agency) merkezi olan Virginia bölgesine yerleşmiş ve burada Kaddafi'ye karşı faaliyetler sürdürmeye başlamıştır. 1993 yılında CIA'nın Libya'da gerçekleştirmek istediği başarısız darbeden sorumlu tutulmuştur. Bu olaylar sonucunda Hafter hakkında idam kararı verilmiş ve iki kardeşi tutuklanmıştır (Anderson, 2015).

2011 yılında başlayan ayaklanmalar ile tekrar Libya'ya dönen Hafter, Kaddafi'nin devrilmesi neticesinde Libya Millî Meclisi tarafından Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na getirilmiştir. 2013 yılında bir bildiriyle birlikte uluslararası alanda muhatap alınan Libya Ulusal Meclisi'ni feshettiğini açıklamıştır. 2014 yılında Onur Operasyonu adı altında ülkenin doğusu olan Bingazi'yi ele geçirerek ülkede ikili bir yapının oluşmasına sebep olmuştur ve günümüze kadar gelecek olan her alandaki istikrarsızlığın baş aktörü olmuştur (Devecioğlu, 2019).

3.2. İki Meclis - Bir Ülke

Libya'da mevcut durum içerisinde Birleşmiş Milletler tarafından tanınan Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Hafter'in başını çektiği Tobruk merkezli Libya Ulusal Ordusu olmak üzere iki farklı güç dengesi bulunmaktadır. 17 Aralık 2015 tarihinde Libya Siyasi Anlaşması (LSA) imzalanmıştır. LSA'dan doğan ve Birleşmiş Milletler'in (BM) Libya halkının tek meşru temsilcisi olarak tanıdığı Başkanlık Konseyi (BK) ve ona bağlı Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH), Mart 2016'da Trablus'ta göreve başlamıştır. Hafter, Başkanlık Konseyi'ni ve Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni tanımadığını açıklayarak ülkenin doğusunda askeri kurumlara saldırıya devam etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Hafter, petrol sahası olan Şerare bölgesini kısa süre içinde ele geçirmiş ve 2016 yılı Eylül ayına gelindiğinde Libya'nın doğusunda bulunan petrol tesislerini, 2018 yılı haziran ayında ise Petrol Halil Bölgesi'nde stratejik öneme sahip iki liman olan Ra's el-Unuf ve Sidra'yı kontrolünü eline geçirmiştir. Şubat 2019'da Derne kenti hariç Libya'nın doğusunda hâkimiyeti sağlamakla birlikte Fizan bölgesindeki Çad sınırına doğru bir ilerlemeyle ülkenin kuzeyine yönelmiştir. Bölgede hâkim olunan noktalarda Hafter, yerel milisler ve aşiret guruplarına kendilerine dâhil olduklarına dair üniforma dağıtmış ve maaş vereceği vaadiyle yerel güçleri kendisine bağlamıştır. Bu bağlamda hâkimiyeti altına giren bölgelerde, hâkimiyetinin nişanı olarak yeni bir para biriminin kullanıma başlandığı gözlenmiştir. BM Özel Temsilcisi Gassan Selame, Libya için çizdiği yol haritasında Libya Ulusal Konferansı, Hafter ile Ulusal Mutabakat Hükümeti ve Sarraj arasında bir anlaşma yapılmasını ve yeniden Libya'daki rakip ve aktörleri devletin tek bir gücü altında toplayarak bozulan kamu düzenini inşa etmeyi hedefleyen bir Ulusal Konferanstan söz etmektedir. Ancak 2019 Şubat ayında yapılan Fizan Operasyonu nedeniyle bu düşünce ertelenmiştir. Hafter, Birleşmiş Milletler'in Libya'da planladığı Ulusal Konferanstan önce Trablus'a askeri operasyon başlatmış ve bölgeyi konferans öncesinde egemenliği altına almayı planlamıştır. Bu planı yaparken buradaki milis güçlerin en son 2014 yılında mobilize olarak hareket ettiklerini, 2014 yılı sonrasında buradaki güçlerin bölgede çıkar ilişkisi içine girdiklerini ve sürekli bir çatışma içinde olduğunu değerlendirmiş ve bölgeye yapacağı operasyonda karşısına toplu bir güç çıkmayacağını düşünmüştür. Bu düşünceyle yapılan askeri operasyonla en kötü ihtimalle Trablus'a hâkim olmayı planlamıştır. Yapılan gözlemlerde bölgede milis güçlerin güç mücadelesini merkezden yerele doğru çektiği gözlenmektedir. Bu konjonktürde Hafter'in bölgeye kısa sürede hâkim olması planlanmıştır. Operasyonun başladığı ilk günlerde Tarhuna, Gıryan, Sarman, Sabrata ve Aziziye gibi başkenti

çevreleyen noktalar Hafter'le mücadele etmemiş ve Hafter'in tarafına geçmiştir. Operasyonun ilerleyen günlerinde, Zintan ve Misrata gibi aşiretler başta olmak üzere birlikler kısa sürede birleşmiş ve Trablus'un Hafter yönetimine katılmaması için etkili bir mücadele başlamıştır. Böylece Hafter'in düşündüğü plan olumsuzlukla sonuçlanmış ve uzun zaman sonrasında bölgedeki güçler mücadelede birleşme imkânına kavuşmuştur. Bu noktadaki uluslararası açıklamalar, savaşı başlatanın Hafter olmasına rağmen tüm taraflara yönelik yumuşak bir dil kullanmıştır. 15 Nisan 2019 tarihinde ABD başkanı Donald Trump, Hafter'i arayarak kendisini destekler nitelikte konuşmuş ve Trablus Operasyonu için ABD'nin açık desteğini belirtmiştir (Tanrıverdi Yaşar, 2019: 23-25).

Libya'da 18 Mayıs 2020 Pazartesi günü BM'nin tanıdığı Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH), Vatiyye Hava Üssü'nü Hafter'e bağlı güçlerden alarak çok sayıda mühimmat ile Rusya'ya ait olan hava savunma sistemlerini ele geçirmiştir. Elde edilen bu mühimmatların Rusya menşeli olması, Rusya'nın Hafter'i desteklediğinin bir ispatı niteliğindedir. Hafter'in Batı Libya'daki son üssü olan Tarhuna'nın UMH tarafından ele geçirilmesi hâlinde Hafter'in siyasi ve psikolojik gücünün büyük ölçüde tükeneceği düşünülmektedir. Hafter'i destekleyen güçler içerisinde Mısır, Yunanistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan bulunmaktadır. Bu güçler Hafter'i siyasi, ekonomik ve askeri olarak doğrudan desteklemektedir. BM ise Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni meşru görmekle birlikte, Türkiye'nin sahada aktif olarak rol aldığını ve UMH'nin Vatiyye Hava Üssü operasyonunun bizzatı Türk insansız hava araçlarının (İHA) desteğiyle gerçekleştiğini ve Rus savunma sistemlerinin etkisiz hâle getirilmesinde bu unsurların büyük rol aldığını belirtmiştir (Çetin, 2020; Canlı, 2020).

3.3. Libya'da Güvenlik

Albay Muammer Kaddafi 1969 yılında iktidara gelince Libya Anayasasını kaldırmış ve gerçek gücü elinde tutan bürokratik devlet işleyişini kişiselleştirmiştir. Bürokrasinin ve güvenliğin Kaddafi'ye bağlı çalışmaların sonucu olarak, Kaddafi'nin devrilmesinden sonra devlet kurumlarının nasıl çalışacaklarını bilememesi büyük sorun hâline gelmiştir. Joseph Walker'a göre Kaddafi rejiminin çöküşünün hemen ardından Libya'nın ulusal polisi istenileni tam karşılamıyordu ve istihbarat teşkilatları tamamen kargaşa içindeydi. Bu durumu İçişleri ve Savunma Bakanlıkları "Başlarını kaybettikleri" şeklinde yorumlamaktadır (Sayigh, 2015: 7-11).

Libya, Arap Baharı sonrası süreçte IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti), El-Kaide, milis grupları, aşiret rekabetleri, Hafter yanlıları ve Ulusal Mutabakat hükümeti taraftarları olarak birçok alanda bölünme ve güç rekabetleri nedeniyle tüm zamanların en yüksek suç oranlarına ulaşmış ve hukuk kavramı ise birçok alanda zafiyete uğramıştır. 2011 ile 2017 yılları arasında beş binden fazla insan ölmüş ve yaklaşık yarım milyondan fazla insan ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Kaçanların büyük çoğunluğu Tunus'a sığınmıştır. Bununla birlikte Avrupa'ya ulaşma umuduyla Kuzey Afrika üzerinden teknelerle seyahat eden binlerce göçmen ve mülteci, tarihin en kötü göçmen krizini ortaya çıkarmıştır. Libya'nın ekonomik statüsü, Arap Baharı sonrasında petrol ihracatında yaklaşık %90 oranında azalma ve 200 milyar dolar civarında GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla) kayıplarına ulaşılması nedeniyle güç kaybetmiştir. IŞİD ve El-Kaide gibi terör örgütleri, Libya'nın istikrasızlığından faydalanarak faaliyet alanlarını genişletmiştir. Bu konjonktürde silah ticareti yaygınlaşmış ve dünyada en büyük silah ticaretinin yapıldığı yerlerin arasına girmiştir (Allouche, 2017).

3.4. Libya'da Toplumsal Durum

Libya'da oluşan istikrasızlığın en büyük bedelini genellikle dar gelirli aileler ödemektedir. Ülkede iki taraflı bir mücadelenin getirmiş olduğu istikrarsızlık kamu hizmetleri başta olmak üzere birçok alanda kendini göstermiştir. Özellikle devlet dairelerinin iş yapamaz hale gelmesiyle birlikte altyapı çalışmalarının durduğu, ülkede elektriğin sağlanmasında problemlerin yaşandığı, su ihtiyacının siyasi aktörler tarafından kesintiye uğratıldığı ve savaş nedeniyle eşya fiyatlarında büyük artış yaşandığı bu tabloda, toplumda huzursuzluk giderek artmıştır (Kekilli, 2020: 2-3). Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti'nin Vuhan kentinde (Acar ve Bulut, 2020) 2019 Aralık ayı sonlarında ortaya çıkan ve tüm dünyada hızla yayılan Covid-19 salgını ile birlikte dünyada ekonomik alanda büyüklüğü tam anlamıyla kestirilemeyen bir resesyon doğmuştur (Demirören ve Yorulmaz, 2020: 18-19). Bu kriz özellikle petrol fiyatlarında etkili olmuştur (Demirören ve Yorulmaz, 2020: 3). Ekonomisini petrol ile sürdüren ülkeler bağlamında söz konusu ülkelerin ekonomileri gerilemeye sürüklenmiştir. Ekonomik alandaki gelirlerin büyük bir bölümünün petrol ile sağlandığı Libya'da bu durum, halk açısından daha ağır bir fatura ortaya çıkarmıştır.

Libya genelinde elektriğe duyulan ihtiyacın yüksek olduğu ve bu enerjinin temini için yapılacak olan ihalelerin savaş nedeniyle askıya alındığı bilinmektedir. Ülkede zaten 1980'lerden kalan su altyapısı savaş nedeniyle daha da hasar görmüş ve neredeyse kullanılmaz bir hal almıştır. Söz konusu altyapıların

onarılmadığı ve zaman zaman bölgedeki siyasi aktörlerin suya el koyduğu da bilinen bir gerçektir (Kekilli, 2020: 2). Bu belirsizlik içinde Kaddafi sonrasında, ülkede toplumsal alanda eskiye bir özlem olduğu, yapılan röportajlar yoluyla halkın eski ve yeni ile olan mukayesesinde kendini göstermektedir.

SONUÇ

Libya, Kaddafi sonrası her alanda büyük kayıpların yaşandığı ve devletin yeniden inşasının zorlu olduğu bir sürece girmiştir. Uluslararası örgütlerin insan hakları ihlallerini gerekçe göstererek 42 yıllık bir yönetimi baş aşağı ettiği bu bölgede alternatif çözümler sonuçsuz kalmıştır. Ülkede giderek artan çatışma ve istikrarsızlık ortamı, bu duruma bir çözüm üretemeyen uluslararası örgütlerin büyük eleştirilerle karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Ülkede milislerin etkili olabileceği ikili bir yönetimin ortaya çıkması, ülkeyi yönetilemez hâle getirmiştir.

Çatışmaları alevlendiren en büyük sebep hiç kuşkusuz hukuki yollarla göreve gelmeyen Hafter güçlerine yapılan askeri ve ekonomik yardımlar olmuştur. Mısır, Yunanistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan gibi ülkeler Hafter'i doğrudan desteklerken Rusya ve Çin kaynaklı mühimmatların Hafter yanlısı gruplar tarafından kullanılması da göz ardı edilemeyecek dolaylı desteklerin işareti sayılabilir. Bu bağlamda meşruiyeti olmayan Hafter yanlısı siyasi oluşumun desteklenmesi, ülkedeki güç dengesini bozmuş ve ülkede her boyutta istikrarsızlığı daha da arttırmaya devam etmiştir. İstikrarın sağlanması için ülkede hâkim bir gücün ortaya çıkması gerekmektedir. Uluslararası konferanslar ve görüşmelerin çözümsüz kalması da Libya'daki belirsizliği arttıran faktörler arasında yer almaktadır.

Libya'nın toplumsal yapısında kabile ve aşiretlerin yoğun olması ve büyük bir öneme sahip olması, merkezden yönetimi zorlaştırmaktadır. Özellikle Kaddafi yönetimi sonrasında yerelde aşiretler arası bölgesel ve ekonomik çıkarıya bağlı birçok çatışma yaşanmaktadır. Ülkeye hâkim olmanın en önemli göstergesi öncelikle aşiretlerin bir çatı altında toplanmasında ve aşiretlerin bağlılıklarının kazanılmasında ortaya çıkacaktır.

2011 yılı ağustos ayında Kaddafi yönetiminin son bulması, zaten çok kalıcı inşa edilmemiş olan devlet kurumlarının çöküşüyle sonuçlanmıştır. Devletin yeniden inşası adına Libya, bu süreçte birçok millî güç unsurunu kaybetmiş ve kabile toplumu ile ekonomide kiracı pozisyonuna geçmek durumunda kalmıştır. Bununla birlikte dış destekler yoluyla getirilen çok miktarda silah, milislerin çatışma kabiliyetlerini geliştirmiş ve istikrarsızlığın artmasına neden olmuştur.

Sosyal, siyasi ve güvenlik anlamında Libya'nın istikrara kavuşması, ancak tüm kurumların devlet otoritesi etrafında ve ortak bir paydada birleşmesi ile mümkün hâle gelecektir. Devlet otoritesinin ve kurumlar arasındaki işleyişin yeniden inşası adına Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin ülke içi stratejik noktalara hâkim olmasından hemen sonra ivedilikle yeni bir anayasanın ortaya koyulması gerekmektedir. Bu anayasa ile Libya'nın güvenliğini yeniden tesis edecek kurumların inşası mümkün hâle gelecek, böylelikle siyasi ve sosyal hayata yönelik sağlam kurumlar inşa edilebilecektir. Bu noktada 11 Ekim 2020 tarihinde Birleşmiş Milletler öncülüğünde, Kahire'de başlayan toplantıların değer taşıdığını ifade etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Acar, H. ve Bulut, S. (2020). Uluslararası Politik Düzenin Sorgulanması ve Koronalizasyon (Covid-19). (Editor: F. Köksoy). *Küresel Politikalar ve Bölgesel Dönüşümler* İçinde (s. 379-399). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aktüel Bilgiler (2020). Muammer Kaddafi Kimdir? Eserleri ve Hayatı. <https://www.aktuelbilgiler.com/muammer-kaddafi-kimdir/> adresinden 11.05.2020 tarihinde erişildi.
- Allouche, Y. (2017). Six Years After the Arab Spring: Where is Libya Now?. <https://www.middleeastmonitor.com/20170215-6-years-after-the-arab-spring-where-is-libya-now/> adresinden 01.07.2020 tarihinde erişildi.
- Anderson, J. L. (2015). The Unravelling: In a Failing State, an Anti-Islamist General Mounts a Divisive Campaign. *The New Yorker*, February 2015. <https://www.newyorker.com/magazine/2015/02/23/unravelling> adresinden 31.05.2020 tarihine erişildi.
- Aydemir, H. (2019). Libya'nın İstikrarın Sağlanmasında Ekonomik Kalkınmanın Rolü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Yelda Hatice Ongun), Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Caner, H. ve Şengül, B. (2018). Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları*, 0(6), 45-70.
- Canlı, E. (2020). Libya Ordusuna Ait Bir SİHA, BAE'nin Temin Ettiği Rus Yapımı Pantsir Hava Savunma Sistemini İmha Etti. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libya-ordusuna-ait-bir-siha-baenin-temin-ettiği-rus-yapımı-pantsir-hava-savunma-sistemini-imhaetti/1843471> adresinden 21.05.2020 tarihinde erişildi.
- Ceviz, N. (2011). Libya Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz*, 3(27), 80-90.
- Çetin, Ç. (2020). Libya'dan Yeni Müjdeli Habere Hazır Olun. *Habertürk*. <https://www.haberturk.com/yazarlar/cetiner-cetin/2685272-libyadan-yeni-mujdeli-haberehazir-olun> adresinden 21.05.2020 tarihinde erişildi.
- Çıldır, Ş. (2016). 1969 Libya Askeri Darbesi. *Ortadoğu Analiz*, 8(76), 55-57.
- Demirel, N. ve Azaklı, M. (2011). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Libya Hakkındaki 1973 Sayılı Kararı. *Küresel Bakış*, 1(3), 171-178.
- Demirdöğen, O. ve Yorulmaz, R. (2020). Kovid-19 Salgının Dünya Ekonomilerine Etkileri. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, 0(242), 3-23.
- Devecioğlu, K. (2019). Doğu Akdeniz Bağlamında Libya Krizi. *Afrika Araştırmaları Merkezi*. <https://afam.org.tr/dogu-akdeniz-baglaminda-libya-krizi/> adresinden 31.05.2020 tarihinde erişildi.
- Erdurmaz, S. (2020). Libya ve Kaddafi Dönem, Asıl İş Şimdi Başlıyor. *Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi*. <http://turksam.org/libya-ve-kaddafi-sonrasi-donem-asil-is-simdi-basliyor> adresinden 9.05.2020 tarihinde erişildi.
- Ersoy, M. A. (2012). Toplantıları Ortadoğu Konuşmaları Bir Gazetecinin Gözünden Arap Baharı: Suriye, Libya ve Yemen İzlenimleri. *Bilim ve Sanat Vakfı Bülten-KAM Yuvarlak Masa Bilim Sanat Vakfı*, 0(78), 18-20.
- İnsamer: İnsan ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (2020). Libya. https://insamer.com/tr/libya_1658.html adresinden 13.05.2020 tarihinde erişildi.
- Kavas, A. (2003). Libya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt: 27) İçinde (s. 184-188). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kekilli, E. (2020). Saha Dengelerinde Değişim ve Libya Krizinin Geleceği. *Seta Perspektif*, 0(277), 1-4.
- Kökçam, S. (2020). Kaddafi Sonrası Libya. *TRT Haber*. [Trthaber.com/haber/dunya/Kaddafi-sonrasi-libya-450437.html](http://trthaber.com/haber/dunya/Kaddafi-sonrasi-libya-450437.html) adresinden 13.05.2020 tarihinde erişildi.
- Kuloğlu, A. (2011). Libya Harekâtı, Gelişmeler ve Türkiye. *Ortadoğu Analiz*, 3(28), 49-56.
- Lageman, T. (2016). *Mohamed Bouazizi: Was the Arab Spring Worth Dying for?*. <https://www.aljazeera.com/news/2015/12/mohamed-bouazizi-arab-spring-orth-dying-151228093743375.html> adresinden 01.05.2020 tarihinde erişildi.
- Özşahin, C. ve Battır, O. (2019). *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu: Bölgesel Dönüşüm ve Reaksiyonlar*. İstanbul: Hiper Yayınları.
- Sayigh, Y. (2015). *Crumbling States: Security Sector Reform in Libya and Yemen*. Lübnan: Carnegie Middle East Center.
- Şensoy, S. (2020). Orta Doğu'daki Son Gelişmeler ve Jeostratejik Manzara. *Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*. https://tasam.org/Files/Icerik/File/orta_dogudaki_son_gelismeler_ve_jeostratejik_manzara_e94ec79a-bad0-4b15-ae6c-406b4d9a11bf.pdf (adresinden 18.05.2020 tarihinde erişildi).
- Tanrıverdi Yaşar, N. (2019). Libya'da Yeni İç Savaş Kapıda. *Ortadoğu Analiz*, 10(87), 20-25.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası (2020). Libya'nın Siyasi Görünümü. <http://www.mfa.gov.tr/libya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden 21.05.2020 tarihinde erişildi.
- The World Bank, (2020). Libya. <https://data.worldbank.org/country/libya?view=chart> adresinden 08.05.2020 tarihinde erişildi.
- Yavuz, C. ve Erdurmaz, S. (2011). *Arap Baharı ve Türkiye: Orta Doğu'da Kırılan Fay Hatları*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 5 - Number: 18, p. 227-238, Winter 2021

19. Yüzyılın İlk Yarısında Rus Gezginlerin Gözüyle Doğu Akdeniz ve Antalya: Avraam Norov'un "Puteşestviye K Semi Serkvam" İsimli Seyahatnamesi Örneği*

The Eastern Mediterranean and Antalya in the First Half of the 19th Century from the Viewpoint of Russian Travellers: Avraam Norov's Travel Book Example "Puteshestvie Semi Tserkvam"

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1018401>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
03.11.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Doç. Dr. şahin Doğan
Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü,
sahindogan@akdeniz.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7443-4176>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

19. yüzyılın ilk yarısı Doğu Akdeniz Bölgesi açısından çok önemli askeri, siyasi ve uluslararası gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Söz konusu dönemde bu bölgenin büyük bir bölümünün Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde olması ayrıca konunun önemini artıran bir husustur. Diğer taraftan 19. yüzyılın ilk yarısı hem Rusya hem de Osmanlı Devleti için önemli askeri ve siyasi gelişmelerin yaşandığı bu iki devlet arasındaki ilişkilerin de oldukça yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu makalenin konusunu oluşturan Rus gezginlerin eserleri Osmanlı Devleti'nin, önemli siyasi, sosyal, uluslararası ilişkiler ve askeri gelişmelerinin yaşandığı bu dönemi hakkında oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. Seyahatnamelerde Arap Yarımadası, Mısır, Suriye, Irak, Filistin, Doğu Akdeniz'deki adalar ayrıca Balkanlar ve Anadolu coğrafyası hakkında çok önemli izlenimler aktarılmaktadır. Bu makale ile Rus gezginlerinin Doğu Akdeniz'de yaptıkları geziler hakkında bir değerlendirme yapıldıktan sonra bu geziler için önemli bir örnek teşkil eden Rusya'da bakanlık gibi oldukça üst düzeyde bir devlet görevinde bulunmuş olan Avraam Sergeyeviç Norov'un yaptığı geziyi kaleme aldığı "Puteşestviye Semi Serkvam" isimli notları incelenmiştir. Makalemizin kaynağını teşkil eden 1847 yılında yayımlanmış olan "Puteşestviye k Semi Serkvam, Upominayemum v Apokalipsise" isimli seyahatname Sergeyeviç Norov'un 1835-1836 tarihlerinde kutsal yerleri ziyaret amacıyla gerçekleştirdiği bir yolculuğun sonucunda kaleme alınmış bir eserdir. Makalede bu eserde yer almış olan Norov'un Doğu Akdeniz ve özellikle Antalya izlenimleri aktarılmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rus Gezginler, Avraam Sergeyeviç Norov, Doğu Akdeniz, Antalya, 19. yy

Abstract

The first half of the 19th century was a period of the significant military, political, and international developments for the Eastern Mediterranean Region. The fact that a large part of this region was within the borders of the Ottoman Empire was also an aspect that increased the importance of the issue. The works of Russian travelers provide important information about this period of important political, social, international relations and military developments of the Ottoman Empire, and provide important impressions about the Arabian Peninsula, Egypt, Syria, Iraq, Palestine, the islands in the Eastern Mediterranean, as well as the Balkans and Anatolia. In this article, after an assessment of the Russian travelers' trips in the Eastern Mediterranean, as an example, the notes of Avraam Sergeevic Norov, who served as a government minister, titled "Puteshestvie K Semi Tserkvam" were examined. The travel book named "Puteshestvie K Semi Tserkvam, Upomyanutym V Apokalipsise" (Travel to Seven Churches of the Apocalypse), which was published in 1847 and is the source of this article, is a work written by Avraam Norov as a result of his journey to the holy lands, between 1835-1836. In this article, Norov's impressions of the Eastern Mediterranean and especially Antalya were examined in light of this work.

Keywords: Russian Travellers, Avraam Sergeevic Norov, Eastern Mediterranean, Antalya, 19th Century

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Doğan, ř. (2021). 19. Yüzyılın İlk Yarısında Rus Gezginlerin Gözüyle Doğu Akdeniz ve Antalya: Avraam Norov'un "Puteşestviye K Semi Serkva" İsimli Seyahatnamesi Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 227-238.

GİRİŞ

Doğu Akdeniz bölgesinin önemli bir bölümü 19. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yer almaktaydı. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. Yüzyılın ilk yarısındaki topraklarına baktığımızda Arap Yarımadası, Mısır, Suriye, Irak, Filistin, Doğu Akdeniz'deki adalar ayrıca Balkanlar ve Anadolu İmparatorluğunun dâhilindeki topraklardı. Dolayısıyla Rus gezginlerin Doğu Akdeniz gezi rotaları bir başka deyişle bu topraklara yaptıkları geziler Osmanlı ülkesine yaptıkları gezilerdir. Bu gezi rotası Rusça literatürde daha ziyade "Ortadoğu'ya geziler", "kutsal topraklara geziler" vb. şekilde adlandırılmıştır. Rus gezginlerin Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve dolayısı ile Osmanlı ülkesine gezileri oldukça eski tarihlerle rastlamaktadır Örneğin; Vorsonofiy, 15. yüzyılın ortalarında Kiev-Belgrad-Akkerman-İstanbul-Girit-Rodos-Kıbrıs- Kahire güzergâhında seyahat etmiştir. 12. yy. -15. Yy Rus gezginleri ve bu gezginlerin eserleri, güzergâhları ve verdikleri bilgilerin değerlendirmesi için (Maletto, 2005) ve (İnanır, 2008: 1-12)'a başvurulabilir.

19. yüzyılın ilk yarısı hem Osmanlı devleti hem de Rusya için çok önemli askeri, siyasi ve uluslararası gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bütün bu gelişmelerin içerisinde hem Osmanlı hem de Rusya Napolyon ile savaşmak durumunda kalmış, Osmanlı Devleti Sırp ve Yunan isyanları ile ayrılıkçı hareketler ile uğraşmak durumunda kalırken diğer taraftan İmparatorluk Tanzimat reformları, Mısır meselesi, 1806-1812 ve 1826-1828 Osmanlı-Rus savaşları, Yeniçeri ocağının kaldırılması vb. çok önemli gelişmelere sahne olmuştur. Rusya da aynı şekilde bu dönemde çok önemli siyasi ve uluslararası gelişmeler yaşamıştır. Nitekim bir taraftan Kafkasların ele geçirilme süreci yaşanırken 1812 Napolyon ile savaş ülkede çok önemli iç ve dış siyasi sonuçlar doğurmuştur. Rusya, bu gelişmelerin neticesinde Avrupa'da önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı Rus ilişkileri ise Napolyon'a karşı bir ittifak, Rusya'nın Sırp ve Yunan isyanlarını desteklemesi, Kavalalı Memet Ali Paşa isyanı ve Hünkâr İskelesi antlaşması gibi ve gizli bir askeri bir ittifak dışında 1806-1812 ve 1826-1828 Osmanlı-Rus savaşları ilişkilerde belirleyici rol oynamıştır (Bu hususta daha geniş bilgi için Bkz.: (Kurat, 2011; Armaoğlu, 2003) vd).

İşte 19. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ülkesine yapılan geziler genel olarak bu siyasi koşullar altında gerçekleştirilmiş yolculuklardır. Gezileri gerçekleştiren kişilere baktığımızda aşağıda bahsedileceği üzere daha ziyade askeri yetkililer, diplomatlar ve din adamları büyük bir çoğunluğu teşkil etmekte birlikte bazı akademisyenler ve edebiyatçılar da bulunmaktadır. Söz konusu gezginlerin eserleri Osmanlı Devleti'nin, yukarıda belirtildiği üzere çok önemli siyasi, sosyal, uluslararası ilişkiler ve askeri gelişmelerinin yaşandığı bu dönemi hakkında oldukça önemli bilgiler sunmakta ve Arap Yarımadası, Mısır, Suriye, Irak, Filistin, Doğu Akdeniz'deki adalar ayrıca Balkanlar ve Anadolu coğrafyası hakkında çok önemli izlenimler aktarılmaktadır.

Rus gezginlerin Ortadoğu, Doğu Akdeniz bölgesinde yaptıkları geziler üzerine bazı araştırmalar yapılmış olmakla birlikte bu çalışmaların çok yetersiz olduğu açıktır. Zira bizim de bu çalışmamız da geniş bir şekilde faydalandığımız B. M. Dansing'in kaleme almış olduğu makaleleri (Dansing,1976a: 166-245; Dansing, 1976b: 245-296) söz konusu konuyu bütüncül olarak ele alan neredeyse tek çalışmadır. Bu çalışmada da daha ziyade tespit edilen gezginler hakkında genel bilgiler verilmekte ve gezileri ile ilgili çok sınırlı bilgiler sunulmaktadır. Dolayısıyla bu makaleler, söz konusu dönemde ki gezginler hakkında araştırma yapacaklar için büyük bir kolaylık sağlamakla birlikte verdiği bilgiler bir değerlendirmeye tabii tutulmadığı ve sınırlı olduğu için konunun daha geniş bir şekilde uzmanlarca çalışılması önem arz etmektedir. Bu çerçevede tarihsel açıdan bütün gezginlerin eserleri ayrı ayrı ele alınmalı verdikleri bilgiler değerlendirilmeli ve bu bilgiler diğer kaynaklar ile karşılaştırılarak konu ele alınmalıdır. Bu şekilde yapılacak bir çalışma dönemin Osmanlı tarihi, Doğu Akdeniz coğrafyası sosyal hayatı, mimarisi ve daha birçok diğer alanda önem arz eden bilgiler sunacağı açıktır.

Ülkemizde de bu konuda yapılan araştırmalar oldukça sınırlı olmakla birlikte son dönemlerde bazı çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmalardan örnek vermek gerekirse bu makalemizde de yararlandığımız Melikşah Arslan tarafından hazırlanmış olan "*Emperyal Rusya ve Kutsal Topraklara Hac: Rus Ortodoks Köylü Hacımları Kudüs'e Seyahat (1912)*", isimli yüksek lisans tezidir (Arslan, 2014) ki bu tez de Rus gezginler hakkında genel bilgi ve değerlendirmeler de yapılmıştır. Ayrıca, İlsever Rami'nin kaleme aldığı "Rus Gezin E. Ragoza'nın Hatıralarında Türkiye ve Türkler", isimli makalesi (İlsever, 2015: 943-952) ayrıca Emine İnanır'ın 2008'de kaleme aldığı "XIII-XVIII. Yüzyıl Rus Seyyahların Hatıralarında Doğu ve Osmanlıya Dair İzlenimler (İnanır, 2008)" bir başka örnek çalışma olarak gösterilebilir. Ayrıca bunlar dışında da başka çalışmalar elbette ki bulunmaktadır.

Biz bu makalemizde Rus gezginlerin Doğu Akdeniz'de yaptıkları geziler hakkında kısaca bir değerlendirme yaptıktan sonra bu geziler için bir örnek teşkil eden Avraam Sergeyeviç Norov'un söz konusu bölgeye yaptığı geziyi kaleme aldığı "Puteşestviye Semi Serkvam" (Norov, 1847) isimli gezi notlarını inceleyeceğiz.

Makalemizin konusunu teşkil eden Norov'un gezi notlarına geçmeden Rus gezginlerin Doğu Akdeniz'de yaptıkları geziler hakkında kısaca bir değerlendirme yapmamıza imkân verecek bazı örnekleri burada vermeyi uygun bulduk. Aşağıda verilen Rus gezginler ile ilgili bilgiler daha ziyade B. M. Dansing'in çalışmalarından faydalanarak kaleme alınmıştır.

Doğu Akdeniz'de (Osmanlı Ülkesinde) Rus Gezginler

Yukarıda da belirtildiği üzere 19. Yüzyılda Doğu Akdeniz topraklarına birçok Avrupalı gezgin gibi Rus gezginler de seyahat etmişlerdir. Bu bağlamda 19. Yüzyılın ilk yarısında dikkat çeken gezilerden biri Kaluga soylularından İ. İ. ve V. İ. Veşnyakovlar ve Medin taciri M. L. Novikov'un 1804-1805 yıllarında Kudüs'e yaptıkları gezidir. 29 Ağustos tarihinde Odessa'dan yola çıkan gezginler bir ticaret gemisi ile İstanbul'a doğru yola koyuldular ve 4 Aralıkta İstanbul'a vardılar. Burada Rus Konsolosunun evine yerleşen gezginler İstanbul'un görülmesi gereken eserlerini gezdiler. (Hipodrom, Mısır dikili taşı (Obelisk), antik Bizans su sarnıcı vs.). Buradan Çanakkale'ye geçen gezginler burası hakkında da bazı bilgilere yer verirler. Anlaşıldığı kadarıyla gezginler daha sonra Rodos'sa geçmiş ve buradaki pazarı ziyaret etmişlerdir. Gezginler bir süre de Kıbrıs'ta kalmış ve burası hakkında da bilgiler vermişlerdir. Daha sonra Suriye, Filistin ve Yafa'ya gelen gezginler izlenimlerini anlattıktan sonra Yafa'da Avrupalı milletlerden birçok kimsenin burada olduğunu, Türk ticaret gemilerinin çok olduğunu belirttikten sonra Suriye ve Filistin'den kervanların aralıksız geldiğini belirtmişlerdir. Gezginler Yafa'dan 150 hacının da bulunduğu Türk koruması altında olan bir kervanla Lidda ve Ramle üzerinden Kudüs'e varmışlardır. Gezginler bu bölge hakkında da oldukça ilginç ve detaylı bilgiler verirler.

19. yüzyılın ilk yarısında Akdeniz'de bulunan Ruslar'dan biri de bir Rus deniz subayı Bronevskiy'in notlarıdır. Bu notlarda bir taraftan savaş ile ilgili bilgiler yer almakla birlikte aynı zamanda Arhipaleg hakkında verdiği bilgiler de oldukça ilgi çekicidir. Zira Bronevskiy bu notlarında Arhipaleg'in iklimi, ekonomisi, Rum ve Türkler arasındaki ilişkiler hakkında bilgi verir. Ayrıca hem Karadeniz hem de Akdeniz de oldukça uzun bir süre görev yapmış olan Bronevskiy'in Türklerin kişilikleri ve kişilik özellikleri hakkındaki gözlemleri de dikkate değerdir (Dansing, 1976a: 167-168).

Rus donanmasının Arhipelag'daki faaliyetleri bu faaliyetlere katılmış olan Pavel Petroviç Svinin'in kaleme aldığı notlarına da yansımıştır. Kendisi bu donanmada diplomatik memur olarak görev yapmaktaydı. Kendisi yazar ve gazeteci idi (Dansing, 1976a: 168).

Askeri kişiliklerin yazdıkları notlara bir diğer örnek ise N. Klement'dir. 27 Aralık 1807 tarihinde Arnavutluk kıyılarında Rus gemisi "Flora" batmış ve 2 kişi boğulmuştu. Gemideki diğer bütün kişiler Türkler tarafından esir alındılar. Bu esirlerin esir alınması ve getirilmesi subaylardan biri olan N. Klement tarafından yazılmıştır. Onun verdiği bilgilere göre 150 kişi esir alınmış ve bu esirler önce Berat'a (Arnavut vali İbrahim paşanın bulunduğu yer) buradan da İstanbul'a getirildiler. N. Klement bu yaşananları notlarında detaylı bir şekilde aktarır (Dansing, 1976a: 169).

Bu gelişmeler aynı zamanda yayınlanmamış bir günlüğü olan deniz başgediklisi ressam V. A. Safonov tarafından da yazılmıştır. O da Flora'nın subaylarından. Safonov da İstanbul'da yaşanan olaylar hakkında bilgiler verir ancak Onun notları tamamlanmamıştır. O da yeniçeri ayaklanması hakkında bilgiler veriyor Onun notları 1806 Eylül ayından 1807 yılının Mart ayına kadardır (Dansing, 1976a: 170).

Bu dönemle ilgili yine ilginç bir hatırat Tuğgeneral Knez Vasiliy Vasiliviç Vyazemskiy'in notlarıdır. 20 Mayıs 1804 tarihinde Sibirya Muhafız Birliği'nin bir bölümüyle "Aziya" gemisiyle Osmanlıya gönderilmişti. Zira bu dönemde Osmanlı ve Rusya ittifak içerisindeydiler. "Asya" 29 Mayıs'ta Boğaza vardı ve Türk donanmasına katıldı (Dansing, 1976a: 170). Vyazemskiy sadece Akdeniz adalarından bahsetmemiş (özellikle Korfı) aynı zamanda farklı askeri operasyonlardan da bahsetmiştir. Vyazemskiy'in komutasındaki birlik 1807 yılının Mayıs ayında İtalya ve Macaristan üzerinden Moldovya'ya dönmüştür (Dansing 1976a: 170).

Bu kişilerin dışında Osmanlı başkentinde bulunmuş Rus askeri ve sivil bürokratlar, örneğin, M. İ. Kutuzov, V. S. Tamara, A. Y. İtalinskiy gibi birçok kişi Osmanlı ülkesi ve siyasi gelişmeleri hakkında bilgiler vermektedirler (Dansing, 1976a: 171).

Bu dönemde büyük önem arz eden yolculukların başında elbette ki kutsal yerlerin ziyareti sırasında bu kişilerin kaleme aldıkları yol notları gelmektedir. Nitekim makalemizin konusunu teşkil eden Norov'un notları da bu türden olduğu söylenebilir. Norov'un seyahatnamesine geçmeden bu türden yapılmış bazı geziler hakkında bilgi vermek Rus gezginlerin Doğu Akdeniz bölgesi gezileri hakkında bilgi sahibi olmamızda bize yardımcı olacaktır.

19. yüzyılın ilk yarısında Küçük Kaynarca Antlaşması'nın da bir sonucu olarak Kutsal topraklara olan Rus hac seyahatlerinde düzenli bir artış görülmüştür. Bu dönemin Rus hacıları toplumun üst tabakalarından olup devlet adamları ve soylulardan oluşmaktaydı. Rus hac seyahatlerinin bu doğrultudaki niteliğinin kırılma noktası siyasi gelişmelere paralel olarak seyretmiştir. Dolayısıyla, Tanzimat'a girerken, Osmanlı sahasında 1830'lar Rus hacılığı için bir kırılma noktası olmuş ve bu dönemde Rus toplumunun seçkin şahsiyetleri bölgeye hacı olarak seyahat etmişlerdir. 1830'ların devlet memurları ve soylularından oluşan Rus hacılarının kaleme aldıkları seyahatnameler, Rusların Kutsal topraklara seyahat etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hacca gidene kadar yalnızca birer dindar köylü olan Rusların, hacı olduktan sonra yazar, devlet adamı ve hatta asilzâde gibi toplumsal statü elde etmesine en güzel örneklerden olan ve 1830'larda Rusya'da Kutsal Topraklar'a karşı ilgide artışa önyak olan en önemli Rus hacılardan biri de Andrey Nikolayeviç Muravyev'dir (1806-1874). Puşkin'den Lermontov ve Turgenyev'e 20'li ve 30'lu hatta yüzyılın ikinci yarısı edebiyat, sanat ve siyaset kültür hayatında yer alan Muravyev'in, 1830'larda Kutsal Topraklar'a seyahati ve bu seyahati sırasında kaleme aldığı iki ciltlik "*Puteşestvie k Sviatm Mestam v 1830 godu (1830 senesinde Kutsal Topraklara Seyahat)*" adlı kitabı Rus idarecileri ve toplumunda Kutsal topraklara karşı olan yüce bir sempatinin doğuşunda da belirleyici olmuştur (Arslan, 2014: 43-44). Rus 2. Ordusu Karargâh diploması masası memurlarından Andrey Nikolayeviç Muravyev bu seyahatinde Edirne, İstanbul, Mısır Kahire'de bulunmuş ve Filistin'e geçmiştir (1829). Muravyev bu gezisinden sonra ikinci kez 1849-1850 yıllarında tekrar bir gezi yapmış İstanbul, Bursa, Aynoroz, Atina, Selanik, Rodos, Beyrut, Suriye ve Filistin'i gezmiştir (Dansing, 1976a: 184-185).

Muravyev, bu seyahati neticesinde yazdığı iki ciltlik seyahatnamesini Çar I. Nikolay'a sunmuş ve bunun üzerine İmparator kendisini Kutsal Sinod'a idareci olarak atamıştır. Muravyev bu göreve atandıktan sonra Kudüs'te Rus hacılarının konaklaması ve Rus okullarının kurulması için bina satın alınmasını öngören bir program başlatmıştır. Böylece daha önceleri Rum Kiliselerinde konaklamak zorunda kalan Rus hacıların konaklama sorunları çözülmeye çalışılmış ve dolayısıyla Kutsal Topraklara seyahat eden Rus hacıların sayısında artış görülmeye başlamıştır. Rus soyluları arasında Kutsal Topraklara yapılan hac seyahatlerine ilginin adeta yeniden doğmasını sağlayan Muravyev'in bu eseri, hemen kısa süre içinde 1834'de bölgeye seyahat eden ve dönemin en önemli hacılarından olan Avram Sergeyeviç Norov (1795-1869) u bu konuda teşvik eden önemli bir faktördür (Arslan, 2014: 44).

Bu dönem örneklerden bir diğeri 1808 yılında Dement İvanoviç Tsikulin'in gezisidir. İran'a iş için gönderilmiş olan Tsikulin kutsal yerleri ziyaret etmek istemiş ve İran'dan Bağdat'a, Basraya, Kudüs'e, Filistin'e ve tanıştığı bir İngiliz kaptanla birlikte Mısır, Hindistan ve İngiltere'ye gitmiştir. Kitabında birçok coğrafik hatalar ve fantastik bilgiler olmakla birlikte bölgedeki yiyecekler giysiler ve mimari hakkında bilgiler verir (Dansing, 1976a: 173).

Osmanlı ülkesi ve siyasi gelişmeler hakkında bilgi veren kişilerden biri de Aleksandr İvanoviç Riboper'dir. Kendisi 15 Ağustos 1824 tarihinde İstanbul'da elçi olarak görevlendirildi ve 1826-1827 yıllarına kadar buradaydı. Osmanlıdaki Yunan ayaklanmasını görenlerden biri Rus gezgin Kir Bronnikov'dur 1820-1821 yıllarında Kudüs, Mısır, Sinay ve Aynoroz'u ziyaret etmiştir Bir diğer Rus gezgin Rus elçiliği görevlilerinden Dmitri Vasileviç Daşkov'dur. Daşkov İstanbul'daki Rus misyonunda 4 yıl bulunmuş ve Doğu'da geziler yapmıştır. Daşkov ile birlikte Ressam Akademisyen M. V. Vorobev de Filistin'i ziyaret etmiştir. Orada çizdiği çizimler daha sonra ün kazanmıştır Yunan isyanı başladığında gezi yapmış olan kişilerden biri de O. İ. Senkovskiy'dir. O Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali yönetimi sırasında bulunmuş ve Fransızların Mısırdaki oynadıkları rolü ve buradaki İngiliz-Fransız çekişmesi hakkında bilgiler vermektedir (Dansing, 1976a: 179-181).

Bilindiği üzere 19. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ülkesinde bulunmuş önemli isimlerden biri de Rus milli şairi Aleksandr Puşkindir. Puşkin bu gezi notlarını "*Puteşestviye v Arzurum*" isimli eserinde kaleme almıştır. Puşkin'in bu eseri Ataol Behramoğlu tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir (Puşkin, 2014).

Bu dönemin çok önemli gezginlerinden birisi de Mihail Pavloviç Vronçenko'dur. Kendisi 1833 yılında Hünkâr İskelesi antlaşmasının imzalanmasından sonra Anadolu'da incelemeler yapmak üzere özel olarak görevlendirilmiştir. Mihail Pavloviç, İzmir konsolosluğunda görevlendirilmiş ve bu sırada Osmanlı

topraklarında gezerek hazırladığı notlar "Obozreniye Moloy Azii v Ninesnem ee Sostayanii" isimli bir eserde basılmış ve 1838-1840 yıllarında yayınlanmıştır (Dansing, 1976a: 196-197).

Bu dönem de yukarıda belirtilenler dışında daha birçok Rus gezgin vardır ve bu kişilerin gezilerine ilişkin notlar bırakmışlardır. Bu makalenin amacını çok aşan bu çalışmalar daha geniş bir araştırmannın konusu olacağından biz bu çalışmamızda Dansing'den aktardığımız bu örneklerin yeterli olduğu düşüncesiyle Makalemizin konusunu oluşturan Norov'un gezi örneğini ele alalım.

Avraam Sergeyeviç Norov'un Kısa Biyografisi ve Gezileri

Avraam Sergeyeviç Norov (1795-1869), bir devlet adamı ve yazardı. Kendisi köklü bir soylu aileden gelmekteydi (Norovlar hakkında daha geniş bilgi için bkz: (Brokgauz i İ. A. Efron, 1897b: 375). Moskova Üniversitesinde öğrenim gördüyse de burayı bitirmeden süvari birliğine askeri öğrenci olarak yazıldı ve Vatan savaşına katıldı. Borodin savaşında ayağından yaralandı ve askerlikten ayrılmak zorunda kaldı. 1823 yılında sivil memuriyete girdi. Farklı görevlerde bulunan Norov 1850 yılında Eğitim bakanlığı yardımcılığına atandı. 1854-1858 yılları arasında ise Eğitim Bakanlığı görevini yaptı. Bakanlığı döneminde öğrenim hayatında önemli çalışmalar gerçekleştirdi. Çağdaşları onu iyi niyetli, sempatik biri olarak nitelendirmekte ancak bakanlığı sırasında Rusya'da eğitim ve öğrenimin ihmal edildiğini ifade etmektedirler. Norov, Birçok şiir ve nesir yazdı. Yazıları dergilerde yayımlanırdı. Özellikle onun "Sicilya", Kutsal yerler, Mısır ve Nubya'ya yaptığı Geziler çok ünlüdür. Bu gezi notları 1854 yılında Sank petersbug'da 5 cilt olarak basılmıştır. O büyük bir dil bilimci ve bibliyomandı aynı zamanda. Dört çağdaş dil dışında klasik dilleri (Latince, Yunanca) ve eski İbraniceyi de bilmekteydi. Kendisi Bilimler akademisi üyesiydi (Brokgauz ve Efron, 1897a: 375).

Dolayısıyla makalemizin konusunu teşkil eden gezi notlarının yazarı Norov Rusya'da bakanlık gibi oldukça üst bir devlet görevinde bulunmuş bir şahsiyet olduğu gibi bilgi birikimi ve bildiği diller bakımından oldukça yüksek bir entelektüel birikime sahip bir kişidir. Bu durum onun kaleme aldığı eserleri daha da önemli kılmakta ve bu eserlerde verdiği bilgiler tarihçiler açısından önem arz etmektedir. Zira Norov'un özellikle klasik dilleri bilmesi Doğu Akdeniz ve Anadolu'da gezerken gözlemlerinin yanı sıra sürekli olarak bölgenin antik dönem tarihine antik tarihçilerin eserlerinden atıflarda bulunur ve buradan tarihsel bazı çıkarımlar yapar. Ve bununla birlikte bu tarihsel bilgileri izlenimleri ile karşılaştırarak bir yorum getirir. Elbette ki bu özellik Norov'un eserlerini daha kıymetli kılmaktadır.

Avram Sergeviç Norov'un Doğu Akdeniz'de bir başka deyişle kutsal topraklar ve Osmanlı ülkesinde yaptığı birçok seyahati ve diğer bölgelerdeki seyahatlerini kaleme aldığı basılmış seyahatname türü eserleri şöyle sıralanabilir: A.S. Norov, *Puteşestvie Po Sitsili V 1822 Godu*, Çast I - II, St. Petersburg, 1828; A.S. Norov, *Puteşestvie Po Svyatoy Zeml v 1835 Godu*, Avraama Norova, Çast I - II, St. Petersburg, 1838-1844; A.S. Norov, *Puteşestvie k Semi Serkvam*, St. Petersburg, 1847; A.S. Norov, *Puteşestvie Po Egiptu i Nubii V 1834-35 g. Avraama Norova K Puteşestviyu Po Svyatoy Zemle*, Çast I., St. Petersburg, 1853; A.S. Norov, *Puteşestvie Po Egiptu i Nubii V 1834-35 g. Avraama Norova K Puteşestviyu Po Svyatoy Zemle*, Çast II., St. Petersburg, 1853; A.S. Norov, *Avraama Norova K Puteşestviyu Po Svyatoy Zemle*, Çast II., St. Petersburg, 1853; A.S. Norov, *İzsledovaniya Ob Atlantid, A. A. Norova*, St. Petersburg, 1854; A.S. Norov, *İarusalem i Sinayski, Zapiski Vtorova Puteşestvie Na Vostok*, A.S.Norova, St. Petersburg, 1878 (Aleksandrovna, 2016; Arslan, 2014).

Makalemizin kaynağını teşkil eden 1847 yılında yayımlanmış olan "Puteşestviye k Semi Serkvam, Upominayemum v Apokalipsise" isimli seyahatname, Sergeyeviç Norov'un 1835 tarihlerinde kutsal yerleri ziyaret maksadıyla gerçekleştirdiği bir yolculuğun sonucunda geri dönüşünde ziyaret ettiği yerleri kaleme alınmış eserlerden biridir. Norov, bu seyahatini anlatan çok daha kapsamlı yukarıda belirtilen başka eserler de kaleme almıştır. Sergeyeviç Norov'un kaleme aldığı seyahatname türündeki eserlerini önemli kılan önemli bir unsur, onun seyahatnamelerinde sadece gördüklerini ve duygularını ifade etmemesi aynı zamanda özellikle bölgenin antik ve Hristiyanlık tarihine ilişkin bilgileri klasik filolojiyi bilen biri olarak antik kaynaklara başvurarak bilgi vermesidir. Dolayısıyla onun seyahatnameleri aynı zamanda kaynaklara dayalı tarih bilgisi içeren birer eser niteliği taşır.

Norov'un söz konusu gezi notları Beyrut'tan başlamaktadır. Norov'un takip ettiği rota Beyrut, Kıbrıs, Antalya, Burdur, Denizli (Leodikia, Hiyerapolis), Filadefiya, Sardis, Fiatura, İzmir, Bergama, Efes ve Patmos adasıdır. (Kitabın adına da konu olan ve güzergâhta bulunan yedi kilisenin bulunduğu yerler şunlardır: Leodikia (Denizli), Filadefiya (Alaşehir), Sardis (Salihli), Fiatura (Akhisar), Smirna (İzmir), Pergamon (Bergama), Efes (Selçuk). Ne yazık ki Norov'un gezi notlarında tarihlendirme bulunmamaktadır. Bu nedenle tam olarak hangi tarihler arasında ve ne kadar süre ile nerede konakladığı

genel olarak anlaşılabilir değildir. Ancak cümleler arasındaki bazı sözcüklerden yola çıkılarak bazı tahminlerde bulunulabilmektedir. Norov'un gezdiği yerler ile verdiği tarihi bilgilerin atıfları metin içerisinde ayrıca belirtilmiştir.

Avraam Sergeyeviç Norov'un yukarıda bahsedilen 1847 tarihinde basılmış olan seyahatnamesine göre onun 1835-1836 yıllarında gerçekleştirdiği yolculuğunda Kutsal yerleri ziyaretinden sonra Kıbrıs üzerinden geldiği Antalya hakkındaki notlarını, izlenimlerini ve onun kaleminden buranın kadim tarihine ilişkin verdiği bilgiler aşağıda değerlendirilmiştir

Avraam Sergeyeviç Norov'un Seyahatnamesi'nde Antalya

Norov, gezi notlarına göre *Sadık Penelope* (Norov, 1847: 6) isimli bir ticaret briki ile bir gece vakti Beyrut'tan ayrılır. "Gecenin geç bir vaktinde Beyrut'tan ayrıldım... (Norov, 1847:1)" "Muz ve portakal bahçelerinin balzamik kokusu havayı dolduruyordu...(Norov, 1847:2)" diye yazan Norov, gemi yolculuğu sırasında Lübnan'ı terk eden bazı Musevilerden bahseder ve burada Norov, gemi kaptanının tutumlarından dolayı İzmir'e bir aydan evvel ulaşma ümitlerinin olmadığını belirtir Norov,1847: 4) ki zaten bu durum ileride belirtildiği üzere Norov'un Antalya üzerinden İzmir'e gitmesinin ana nedenini teşkil edecektir.

Beyrut'tan ayrıldıktan sonra ancak beşinci gün Kıbrıs adasının Olimpos zirvesini görürler. Ve akşama doğru güneş batımında bu "muhteşem" adanın manzarasını görmeye başlarlar(Norov,1847: 4). Norov, sadece Strabon'un Olimpos zirvesini Olimpos diye adlandırdığını yazar. Antik dünyada birçok dağın zirvesinin, zirvelerin bulutlarla veya göksel Olimpos'a bitişik olması nedeniyle "*olimos*" diye adlandırıldığı kaynaklar (Virg. Ecl. VI. 86. Georg. I. 96.- Aen VIII. 106. – Cic. de Divinat. I. 12. – Ovid. Metam. II. 60.) vererek açıklar Norov, 1847: 4).

Kıbrıs Olimposu'nun zirvesinde önceden Afrodite tapınağının olduğunu söyleyen Norov, şimdi ise burada Aziz Haç kilisesinin olduğunu belirtiyor. Daha sonra "Kıbrıs" adının etimolojisini açıklayan Norov Kıbrıs ile ilgili bilgiler vermeye devam ediyor (Norov, 1847: 5).

Limassol limanında demirleyen gemilerinden kaptan ve gemi ekibinin şarap almak için rıhtıma çıktıklarını belirten Norov kendisinin dürbün ile baktığını belirtmektedir. Norov, Kıbrıs hakkında Havarilerin işlerindeki bilgileri sunar: "Varnava ve Pavel kutsal ruhun görevlendirmesiyle Kıbrıs'ta bulunmuş ve burada ilk kez "Tanrının adını" onlar yaymışlardı..." (Dyan. 13, 2-13) (Norov, 1847: 6). Kıbrıs'ın Hristiyanlık ve ortaçağ tarihine ilişkin bazı bilgileri veren Norov akşama doğru kaptan ve ekibin Kıbrıs şapları ile birlikte Gemiye geldiklerini ve limassol ve bütün adada veba salgını olduğu bilgisini getirdiklerini ifade etmektedir. Bu nedenle Limassol'den veba korkusuyla açık denizden yüzerek ayrıldıklarını belirtir (Norov, 1847: 7-9).

Kıbrıs hakkında bilgiler veren Norov, Plin'in Hist. Nat. II. 90,91' eserine dayanarak Kıbrıs'ın Sicilya'nın İtalya'dan ayrıldığı gibi bir deprem sonucunda bir adaya dönüştüğünü belirtir (Norov, 1847: 9-10). Ardından 10. Yüzyıl Arap tarihçi Mesûdî'nin Doğu Akdeniz coğrafyası, Mısır ve Kıbrıs hakkında verdiği bilgileri paylaşmaktadır. Ayrıca Norov birçok antik dönem Yunan ve Arap tarih ve coğrafyacıların eserlerine dayanarak Atlantis hakkında bilgiler paylaşmakta ve gezi notlarının bir bölümünü geniş bir şekilde bu konuya yani Atlantis'e yer ayırmıştır (Norov, 1847: 9-35).

Norov, gemide yaşadıkları birçok sorun nedeniyle, anlaşıldığı kadarıyla kaptanın özellikle yolculuğu çok ağırdan alması nedeniyle kaptan'la konuşup direk İzmir'e gitmekten vazgeçip en yakın noktadan Anadolu'ya Antalya'dan çıkmak istediklerini bildirirler. Her ne kadar kaptan buna karşı çıksa da Norov kaptanın limassol'de karaya çıkarak yolcuları veba tehlikesi ile karşı karşıya bıraktığını ve bunun suç olduğunu söyleyerek kaptanı bir nevi tehdit ederek Antalya'ya gitmesine ikna ettiğini anlıyoruz. Kaptan İzmir ücretinin tamamının ödenmesi durumunda bunu kabul etti (Norov, 1847: 36-37).

Buradan da anlaşıldığı üzere Norov, kaptan ile yaşadığı sorunlar nedeniyle güzergahını değiştirmek zorunda kalmış ve Antalya'ya bu şekilde gelmek durumunda kalmıştır. Antalya'dan karaya çıkarak kara yoluyla İzmir'e gitmiştir.

Norov Kıbrıs'tan Antalya'ya gemi yolculuğunu gezi notlarının "Kıbrıs'tan Antalya'ya: Pamfilya Denizi" isimli başlığında yazar. Bu bölümde Norov'un belirttiğine göre Bütün akşam ve gece boyunca, şimdi Gatto veya Kedi burnu diye adlandırılan Kurias burnunu geçerler. Bu burunun Kıbrıs'ın sayısız burunları içerisinde en uzun olduğunu Plin'e dayanarak belirtir Norov (Norov, 1847: 35-36). Norov Kıbrıs adasını iki gün daha gördüklerini ve hatta dürbünle Bafo (Eski Pafos)'yu izlediklerini ifade eder (Norov, 1847: 35-37).

Norov, bir sabah Küçük Asya'nın Geldonya burnunun büyük dağlarını ilk kez gördüğünü belirttikten sonra bu burunun eski adının "Kutsal Tepe" anlamına geldiğini belirtir. Burası Anamur burnu ile birlikte Antalya veya Pamfilya Körfezi'ne (mare Pamphylium) giriş olduğunu belirtiyor. Norov bu kıyının muazzam bir güzellikte olduğunu belirttikten sonra Pamfilya ve daha sonra Fazzelis hakkında bilgiler verir. Fazelis'in tarihte korsanlar nedeniyle çok tehlikeli bir bölge olduğunu belirten Norov Fazelis korsanlarının ilk kez Romalıların bu şehrin adı ile adlandırdıkları hafif gemileri icat ettiklerini ve briglerin bu gemilerden geldiği bilgisini paylaşır. Romalıların, buradaki korsanların çok güçlenmesi üzerine, buraya donanma gönderdiklerini ve bu çarpışmaların 3 yıl sürdüğünü antik yazarlardan aktarır (Cic. in Verr. II. I, IV. S.10- Tit. Liv. XXXVII.23; Horat.III. 2.29.-Ovid. Am. II.10. 9. Virg. Georg. IV. 29.-Cic. in Att. I. 1. XIV. 16.; Plut. In Pomp) (Norov, 1847: 39).

Tahtalı hakkında bilgiler veren Norov efsaneleri anlatır ve bu kıyılarda yaşayanların hala bu dağın zirvesinin her sonbaharda top atışına benzer bir ses verdiğini "Carne. Syria. III. 10'a" atıf yaparak yazar. Tahtalı ve Toros dağları hakkında antik coğrafyacılar tarafından verilen bilgiler veren Norov, Havarilerden Pavel'in de Kıbristan bu yolla Myra'ya geldiğini ve burada Aziz Nikolaos'un da yaşadığını ve onun kemiklerinin şuan Bari'de bulunduğunu belirtir (Norov, 1847: 40,42).

Antalya'ya Geliş

Avraam Sergeyeviç Norov, *brik* tipinde bir gemi ile kutsal yerleri ziyaretinden sonra Kıbrıs üzerinden Antalya'ya gelerek buradan Burdur-Denizli üzerinden İzmir'e geçecektir. Hatıratından Antalya'ya gelişleri ve Antalya limanında yaşadıkları gelişmeler uzun bir şekilde anlatılır. Hatıratta Antalya bölümü Fazelis ile başlar. Nitekim Norov, gemilerinin Fazelis burnunu uzun bir süre dolandıktan sonra geçtiklerini belirtir ve Fazelis'te birkaç tane koy bulunduğunu belirttikten sonra Strabon'a atıfta bulunarak bu durumun, korsanların yuvası olan burada üç liman olduğunu belirten Strabon ile uyduğunu teyit eder (Norov, 1847: 43-44).

Norov da Antalya'ya gelen birçok gezgin gibi o da Antalya'nın güzelliğinden etkilenmiştir. Nitekim Fazelis'ten hemen biraz sonra Antalya körfezini gören Norov "*Ve sonunda çok arzu ettiğimiz dik falezler üzerinde gotik duvarlarla, kuleleriyle ve minareleriyle Antalya. Antalya Limanı'nın girişinden evvel birkaç tane sahil görünmektedir. Bazıları kumsal bazıları ise mükemmel yeşille kaplı. Her şey, can sıkıcı gemi yolculuğundan yorgun gözlerimizi okşuyor ediyor.*" diyerek Antalya'nın güzelliğinin kendisinde yarattığı duyguyu ifade etmiştir (Norov, 1847: 44).

Ancak Antalya limanına yanaştıktan sonra olukça can sıkıcı olaylar yaşanmaya başladı: Nitekim tenha Antalya Limanı'na gemi demir atar atmaz, kalabalık bir halk kitlesi kıyıyı doldurur. Gemiden limana çıkmak için Filikayı indirmeye başladıklarında ise bir Türk kayığının yeniçerilerle birlikte kıyıda açıldığını ve kendilerine doğrulduğunu görürler. Bunun üzerine Norov kayığın gelmesini beklenmesini söyler. Kayıkla gelen askerler, şehirde veba olduğu için kıyıya çıkmalarının yasak olduğu söylerler. Bu gemidekileri oldukça şaşırır. Norov, şaşırmasının nedenini şu şekilde ifade etmiştir: "*Zira biz vebalı değildik ve kaptanın pasaportu bunu kanıtlamaktaydı (Bereket versin ki Limasol'de bulunduğumuz kaydedilmemişti). Bu nedenle biz Antalya için değil Antalya bizim için tehlikeliydi.*" Bütün bunlar askerlere anlatıldığı halde ancak asker anlatılanlara kulak asmayınca, kaptan askere kendisinin Rus ve İngiliz bayrağı altında olduğunu ifade eder ve Norov'un unvanını söyledi. Norov de askere kendisini en iyi şekilde karantinaya alacağını ve bu nedenle kendisinin kıyıya çıkmasını yasaklamaya haklarının olmadığını Paşa'ya iletmesini söyledi. Norov, aksi takdirde eğer bir saat sonra kendisine cevap vermezler ise o vakit kendisinin kıyıya çıkacağını ve Paşa'dan açıklama isteyeceğini söyleyerek bir nevi askerleri tehdit etti. Norov'un anlattıklarına göre asker geri döndü ve kendisi de saati üst güverte'ye koydu. Yanındaki yol arkadaşına da kendisini takip edip etmeyeceğini sorar. Yol arkadaşı da artık şimdi meselelerinin ortak olması gerektiğini, zira haklarının inkâr edilemez olduğunu söyledi (Norov, 1847: 44-45).

Yol arkadaşının bu şekilde asilce cevap vereceğini bildiğini ifade eden Norov'un Antalya limanına ilk geldiği gün yaşadığı olayları kendi ağzından şöyle anlatmaya devam eder: "*Ben onun böyle asilce bir cevap vereceğini biliyordum. Ancak elçiliğin başarılı olup olmayacağından tam manasıyla emin olmadığımından biz hemen beklemeden anlaşarak her şeye karşın tedbir aldık. Artık bize itaat eden Kaptanı çağırarak ona filika ve kürekçilerin hazır olmasını söyledik. Ayrıca ona eğer kıyıda itibaren yapacağımız yolculuğumuz sırasında direktiflerimizi tamamıyla yerine getirir ise yapılan ödemenin üzerine daha 10 Çervontsev vereceğimizi söz verdik. Kaptan her şeyi kabul ettiğine dair söz verdi. Sonra güvertede duran falkonetileri göstererek ona bunlar ateş ediyor mu? Diye sordum. Kaptan korktu. Fakat*

biz ona meselenin kan dökmek olmadığını söyleyerek bir an evvel rahatlamasını sağladık. Ve Kaptan bize biraz gururla sadece barutunun değil güllesinin de olduğunu söylediği vakit biz ona sadece baruta ihtiyacımız olduğunu söyledik. Her şey konuşulduğu gibi yerine getirildi ve 6 falkonet dolduruldu. O vakit biz ona brik'ten hareket ettiğimizde bizim için selam ateşi yapmasını söyledik zira kıyıda birikmiş olan kalabalık bizim kıyıya çıkamamızı engellemeyi akıllarına koymuş olabilirler. Kıyıya yanaştığımız zaman da ansızın ateşi yeniden tekrarlamasını ve arkasından bizim bayraklarımızı indirmesini kendisine söyledik. Bununla birlikte kaptana bayrakları gemiye çekme hakkının olmadığını belirttiğim gibi bu hususta bizim iznimizi de almamıştı. Yarım saat sonra bavullarımız filikaya yüklendi. Sürenin dolmasına beş dakika kala da biz filikaya indik. Kaptana, kendisine emredilenleri hatasız yerine getirmesi durumunda onun bütün suçlarını affettiğimizi söyleyerek belirtilen saatte brikten ayrıldık. Bizimle birlikte iki adamız daha vardı. Benim adamım Rus ve yol arkadaşımın yardımcısı ise köken olarak Sırp idi. Bu kişi bize Türkçe tercümanlık yapmaktaydı. Adamlarımız oldukça iyi bir şekilde silahlanmışlardı. Ayrıca dört Grek kürekçi de aynı şekilde iyi silahlanmışlardı. Biz de görünüşte silahsızdık ancak cep tabancalarımız vardı. Yirmi kadar silahlı asker kalabalığın önünde bizi tutuklamak üzere duruyordu. Bizim tahminimiz doğrulandı: Kürekçilerimiz çengeli iskeleye atar atmaz birkaç asker bağırarak bize doğru geldiler. Ancak bu anda iki beklenmedik ateş ve bunun arkasından bir ateş daha korku yarattı ve bu rezilleri dağıttı. Biz kıyıya çıktık ve tercümanımız yüksek sesle amirane bir şekilde askerlere bağırdı: Bize Paşa'ya giden yolu gösterin! Askerlerden birkaçı sarp yokuştan şehre doğru koştu. Muhtemelen Paşa'ya haber vermek için. Askerlerden ikisi ise kalabalığın arasından yol açtılar ve kılavuzluğumuzu yaptılar. Bu arada Brike bayraklarımıza selam ateşi devam etmekteydi (Norov, 1847: 45-47)". İşte bu şekilde oldukça maceralı bir şekilde Antalya limanına ayak basan Norov daha sonra Paşa ile görüşmek üzere Hisara doğru yola koyulurlar.

Paşanın Konağını Ziyaret

Norov'un çok açık bilgiler vermemekle birlikte kuvvetle ihtimal geldiği Antalya'da paşa konağı şehrin kuzey-batı mevkiinde bulunmakta ve geçmişte Selçuklu Sultanlarının kışlık sarayının bulunduğu Hisardı ve aynı zamanda burada garnizon ve hapisane bulunmaktaydı. Bu mevki 19. Yüzyılın başlarında Tophane'nin kuzeyinde Paşa konağının inşasıyla idari anlamını yitirmiştir (Dayar, 2016: 65).

Abraam Norov'un Antalya'ya geldiği tarihlerde Antalya'da Teke sancağı muhassılı olarak Osman Paşa bulunmaktaydı. Osman Paşa Kayseri Mutasarrıfı iken bu göreve tayin edilmiş ve 6 yıl bu görevini sürdürmüştür (Dayar, 2016: 63; Tufan, 2018: 18). Norov ve yanındakiler, oldukça büyük bir sur kapısından geçerek dik bir yokuştan Paşa'nın evine Hisara doğru yönelirler ve orada onları karşılamak için her şey hazırlanmıştı. Bu hazırlıklar hatıratında şu şekilde betimlenmiştir: "Askeri birlik avluda duruyordu. Aynı şekilde Paşa'nın divanına giden merdiven basamaklarında da birkaç asker konuşlandırılmıştı. Divan'a girdiğimizde çok büyük bir oda gördük. Odanın iki tarafında iki sıra askerler ve Paşa'nın "dalkavuk hizmetkârları" dizilmişti. Paşa odanın uzağında paravanın arkasında divanın ucunda oturuyordu. Ve uzun halı ona giden yolu gösteriyordu. Biz artık paravanın önüne gelmiştik" (Norov, 1847: 47).

Norov ve arkadaşlarını karşılamaya Paşanın tercümanı geldi. Paşa hala divanda bağdaş kurarak oturuyordu. Bu durumu görünce Norov tercümana Paşa'ya eğer benimle görüşmek istiyorsa o vakit ayağa kalkmak zorunda olduğunu söylemesini ister. Paşa'nın tercümanı ise Norov'a bunu söyleyemeye cesaret edemeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Norov, kendi tercümanına Paşa'nın yanına gitmesini ve kendi şartını açıklamasını emretti. Her iki tercüman Paşa'nın yanına gittiler. Açıklama birkaç dakika sürdü. Kendilerini davet ettiler ve bölmeye gelir gelmez Paşa kalktı ve divana oturmalarını istedi. Yoldan yorulmuş olarak Norov, büyük bir memnuniyetle Paşa'nın yanında yumuşak minderlerin üzerine yerleşti (Norov, 1847: 47-48).

Norov söze Limanda yaşadığı olumsuzluğu anlatarak ve askerleri şikâyet ederek başladı. Norov, Paşa'ya, kendilerinin iskeleye çıkmalarının yasak olamayacağı halde onun bilgisi olmadan memurlarının kendisini iskeleye çıkmasına mani olmaları konusunda şikâyetçi olduğunu söyledi. Norov'un anlattıklarına göre Paşa, bütün suçu kendi memurlarına yükledi. Paşa, daha sonra Norov'a Sultan'ın fermanının olup olmadığını sordu. Norov ise ona Mısır'dan İstanbul'a gittiğini ve bu nedenle Sultan'ın fermanının olmadığını ancak Rus fermanı ile her yerde yolların açık olacağından emin olduğunu söyledi. Bu sözlerden sonra Norov, Paşa'ya pasaportunu gösterdi. Norov'un söylediğine göre "Çift başlı kartal Paşa'yı büyüledi". Bu andan sonra da bu protokol havası sona erdi. Paşa'nın işaretiyle pipo ve kahve bunu takiben de şerbet getirdiler. Norov daha sonra Paşa'ya yol arkadaşını takdim etti. Bu sırada Paşa bu

keyifli konuşmanın ardından Norov'a: "Söyler misiniz? Eğer biri sizin izniniz olmadan limanınıza çıksaydı? Diye sordu. Norov da ona aynı şekilde şaka yaparak "benim limanıma girme hakkı olan biri her zaman güler yüzle kabul ederim ama izni olmayan hiçbir zaman buna teşebbüs edemezdi" diye cevap verdi. Paşa: "Biz her zaman sizden memnunuz. Biz biliyoruz ki siz Ruslar bizim her zaman iyiliğimizi istiyorsunuz." Paşa, Norov'a nereye devam etmek istediklerini, yolu ve uzun bir süre onda kalıp kalmayacaklarını sordu. Norov, İzmir'e doğru gideceklerini ve bu nedenle zamanın onlar için çok değerli olduğunu söyledi. Ayrıca kendilerini davet ettiği için teşekkür ederek Norov, Paşadan kendileri için biran evvel at hazırlanması için emir vermesini istedi. Paşa oldukça nazikti ve onları veba yüzünden şehirde fazla tutmayacağını ve dinlenmeleri için şehir dışındaki köşküne göndereceğini söyledi. Birkaç dakika sonra her şeyin hazır olduğunu söylediler. Paşa ile oldukça dostane bir şekilde vedalaştılar. Girişte Paşanın onlar için hazırlanmış kendine ait atlarıyla birlikte onun kavası hazır bulunuyordu. Nitekim Norov'un ifadeleri ile yarım saat sonra ise artık hoş kokulu portakal bahçesinin ortasında muhteşem bir köşkün içerisinde yumuşak ipek minderler üzerindeydiler. Norov bu durumu "Bu anda acaba bin bir gece masallarından bir rüya mı gördük? Diye bir birimize sorduk." Sözleriyle duygularını belirtir (Norov, 1847: 48-51).

Antalya İzlenimleri ve Bölgenin Tarihine İlişkin Verdiği Bilgiler

Norov'un Antalya ve tarihi hakkında verdiği bilgileri şu alt başlıklar altında değerlendirebiliriz: Antalya izlenimleri, Antalya'nın Hristiyanlık tarihine ilişkin bilgiler, Antik döneme ilişkin tarihi bilgiler ve Orta Çağ'da II. Haçlı seferinde Louis ve ordusunun Antalya'da yaşadıkları olaylar hakkında bilgiler vermektedir.

Norov, gezi notlarında Antalya'nın doğal güzelliklerini sıkça vurgular ve "Antalya'dan ayrılmadan evvel, Paşa'nın Antalya'nın bu dik kıyılarından Antalya körfezine ve Likya Dağlarına açılan muhteşem manzaralı bahçesinin keyfini tamamiyle çıkartamazlık yapamazdık". Diyerek Antalya manzarasının kendisinde uyandırdığı izlenimleri şu şekilde ifade eder: "Muazzam Tahtalı, baktığımız zaman bütün diğer dağ zirvelerinde bulunan bulutları kendi zirvesine çekmişti ve Tahtalı ışıklı bir taş içinde dağın zirvelerinin üstünde bulunuyordu. Bir taraftan bu dağların karanlık korkutan görüntüsü ve diğer taraftan Antalya'nın geniş bereketli arazileri muhteşem bir güzellik sergiliyor. (Norov, 1847: 50)"

Norov, şehrin içini sadece geçerken görmüştür bu nedenle ne yazık ki şehrin içi ile ilgili bilgiler oldukça kısıtlıdır. Fakat şehrin dışını limandan görmek için vakti olduğunu belirten Norov, Türkiye ile Mısır arasındaki kötü ilişkiler nedeniyle Antalya Kalesi'nin oldukça tatmin edici bir durumda tutulduğunu belirtir. Kale'nin güçlü duvarlarının, mazgallarla kulelerinin Arap sitilinde ve kısmen Bizans sitilinde inşa edildiğini belirten Norov, bu duvarların her taraftan şehri koruduğunu yazar. Norov bu konuda şu şekilde bilgiler vermeye devam eder: "Hisar ve Kale şehrin banliyösünden surlar ile ayrılıyor. Antik Tire gibi limanın içerisinde giriş iki taş sütun yahut büyük olmayan kuleler arasında yerleştirilmiş. Taş sütunlar su altındaki falezlerin üzerinde inşa edilmiş ve giriş gerektiğinde bir falezden diğerine çekilmiş bir zincirle kapatılıyor. 15. yüzyılın sonunda Venedikliler Antalya'ya kuşattıkları sırada limana girmek için bu zinciri güllerle koparmak durumunda kalmışlar (Hammer I. 299.). Müslümanların elinde daimi köle olarak bulunan bir Slav kadını, şehre saldırdıkları sırada Hristiyanların güçlerinin azaldığını görünce, kulelerden birinden çıkmış ve Hristiyanları gür bir şekilde çağrıda bulunarak cesaretlendirerek, kendi düşmanlarının gözü önünde kuleden kendisini aşağı atmış ve kayalık kıyıda parçalanmış" (Norov, 1847: 51).

Norov şehri tasvir ederken bize şu bilgileri verir: Antalya'nın evlerinin temiz ve derli toplu olduğunu, görkemli fiskiyelerin olduğunu ve bunlardan büyük ve mermer havuzlu olanların dikkat çektiğini belirtir. Diğer yerlerde sokaklar, tepelerin doğal basamaklarını sanatsal bir güzellikle takip ettiğini yazan Norov, bazı yerlerde antik kolon ve kolon başlarının parçalarıyla duvarların yapıldığına şahit olmuştur. Ayrıca burada bir yerlerde Zafer Takı kalıntılarının olduğu kendisine söylenmiş ancak gezi notlarından anladığımız kadarıyla bunu görmemiştir (Norov, 1847: 51-52).

Gezi notlarında şehrin sosyal yaşantısına dair bilgiler Norov tarafından çok az değinilmekte ve bu çerçevede verilen bilgiler Antalya'da yaşayanların 15.000 kadar olduğunu bilindiği ve evlerin üçte biri Rumlara ait olduğu ile sınırlıdır. Bu durum zannımızca Norov'un şehirde kısa bir süre bulunmasında kaynaklanmaktadır. Norov bir kiliseleri bulunan birkaç Rum Hristiyan kendilerini şehir dışındaki mekânlarında ziyaret ettiklerini bunlardan birinin kendisini Kudüs'te görmüş olduğunu belirttikten sonra Havarilerin kahramanlıklarının buradaki Hristiyanların hafızalarında ve kalplerinde hala saklı kaldığının tespitini yapar. Zira Norov, onların, Pavlus Pisidia Antiocheia'dan Pamfilya'ya gelirken yol üstünde

Perge'de Tanrı'nın sözünü yayarak Antalya'ya ulaşan Pavlus ve Barnabas'tan büyük bir sevgiyle bahsettiklerini belirtir. (Deyan. Ap. XIV. 24.25.), (Norov, 1847: 51-52).

Antalya'nın Hristiyanlık tarihine de kısaca değinen Norov bu hususta bize şu bilgileri verir: “*Bu şehir aynı şekilde Decius döneminde Azizler Papiya, Diodora, Konon ve Klavdion'un ıstıraplarıyla kutsanmıştır. İmparator Aleksios Komnenos döneminde Yevstafiya Konstantinopolskiy Patrikliği zamanında Antalya'ya metropolitlik yetkisi verildi. Anadolu'nun Türklerin eline geçmesinden beri, Antalya az kalan Hristiyan nüfusuyla Pisidiya, Sida/Side ve Likya bölgesindeki Myra Episkopluğu'na bağlandı. Antalya'nın ilk Episkopu olarak Yevstafiya/Efstratios kabul ediliyor. Onun arkasından bilinen kişi Efes Konseyi zamanında Feodor. Aynı zamanda İoanna, Simion ve İmparator Manuil Komnenos zamanında 1156 senesinde Nikolay olduğu belirtiliyor. Havarilerin İşlerinde bahsedilen Perge kalıntıları hala korunmuş ve Antalya'dan beş saat uzaklıkta bulunuyor.* (Norov, 1847: 51-52)”

Norov, eski Antalya'nın coğrafi konumuna ilişkin antik yazarların verdiği bilgileri karşılaştırarak bu tartışmaya o da katılır. Zira onun verdiği bilgilere göre Bazı yazarlar eski Antalya'nın bulunduğu yeri Doğu'ya doğru uzaklaştırmaktadırlar. Norov bu hususta şu bilgileri verir: “*Bazı yazarlar eski Antalya'nın bulunduğu yeri Doğu'ya doğru uzaklaştırırlar. Ancak görüyoruz ki Havarilerin İşleri'nde gösterilen yer ki burası Ptolomeya'nın (Ptolom. V. c. 5.) açıklamalarıyla uyusmaktadır bu varsayımın doğru olmadığını göstermektedir. Olbia /Olvia Likya ile Pamphylia sınırında Antalya'nın Batısında bulunmakta, ona çok yakındı ve Olbia Antalya'ya dâhildi. Bilim insanı Cellar (Cellar. Orb. Ant. II, 186-187)'in aksine burada Ptolemeye Strabon'dan daha doğrudur. Zira Strabon eskiden Catarractes şelale olarak adlandırılan ırmağı Olbiya ile Antalya arasına konumlandırır. Ancak Ptolemeye ise Antalya ile Perge arasına konumlandırır. Bu gerçektende böyledir zira Antalya'nın kendisinden ve Doğusundan başlayan bugünkü Düden nehrini oluşturan hızlı dereler yüksek falezlerden şelale ile denize dökülürler. Antalya'nın bazı şadırvanları ve özellikle o şehrin duvarlarından aşağıda bulunan büyük şadırvan suyunu bu derelerden birisinden almaktadır.* (Norov, 1847: 53)”

Norov'un verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere, Antalya'da yaşayan Rumlar tarihte yaşanmış bir olay nedeniyle suçlanmakta ve bu durum onları üzmektedir. Antalyalı Rumların başına kalkılan durum gezginin söylediğine göre Antalyalı Rumların II. Haçlı seferi sırasında “VII. Louis'in Haçlılarına karşı haince ve insanlık dışı hareketleri...” olmuştur. Bu tarihsel olayı anlatan Norov şu bilgileri verir [Norov'un seyahatnamesinde verdiği bu tarihsel bilgiler için (Runciman, 1992:209-227) ayrıca (Ostrogorsky, 2015: ss. 353-354) Bkz.]: “*Konstantinopolis Rumlarının ihaneti nedeniyle Konya yolunda İmparator Konrad'ın ordusunun yok edilmesinden sonra VII. Louis, yeni bir ordu ile Büyük Menderes (Meandra) kıyılarında Müslümanları yenilgiye uğratarken Kadmus (yazarın Notu: Honaz /Denizli) dağları geçidinde beklenmedik bir şekilde yenildi. Onun geri kalan ordusu kendisini kurtarmak için Louis'in kahramanlığı sayesinde olağanüstü engelleri aşarak sonunda büyük bir üzüntü ve bitkinlik içerisinde bütün ümidini bağladığı Antalya surlarına ulaştı.*

Bu şehir o zamanlar Konstantinopolis İmparatoru Manuel'e bağlıydı ve nüfusun tamamı Rumlardan oluşmaktaydı.

Antalyalılar tabii ki Manuel'in bilgisi dâhilinde kendi din kardeşleri Hristiyan orduya kapıyı kapattılar. Latin ordusu ve onun içinde bulunan sevenleri/gönüllüleri yiyecek ve giyeceğe ihtiyaç duyarken Antalyalılardan yüksek fiyatlar nedeniyle bu ihtiyaçlarını karşılayamıyorlardı.

Latinlerin ruhsal ve fiziksel güçlerinin olmaması ve kuşatma için silahlarının yetersiz olması Antalya'nın niye ele geçirilmesi kararsızlığı olduğunu biraz olsun açıklar. Bir aydan sonra Antalya yönetimi Avrupa ordusunun umutsuzluğunun doğuracağı sonuçlardan çekinerek Fransız kralına Onun ordusunun bir bölümünü Suriye'ye göndermek için yüksek bir fiyata gemi satmayı önerdi. Louis, ordusunun sahili takip etmek zorunda kalan kısmının kötü kaderini ön görerek bu öneriyi güçlükle kabul etti.

Bu çekilenler (acılar) hakkında dönemin yazarlarını dehşete düşmeden okumak mümkün değildir. Frankların geri kalanlarının büyük bir bölümü Kilikya dağlarında ya ellerinde silahlarla ya da açlıktan öldüler. Bunlardan bazıları korku içerisinde gaddarlıkta antik Fazelis'i geçen “menfur” Antalya'nın surlarına geri döndüler.

Müslümanlar ve Rumlar onların kanını içti. Fakat sonunda Müslümanlar Hristiyanlara acıdılar. Hasta ve yaralıları baktılar ve hatta Rumlardaki haçlıların sikkelerini satın alarak bunları haçlılara cömertçe geri verdiler.

"Sonunda" diye söyler o çağın yazarı ve görgü tanığı: "Aniden Antalya'nın halkını veba ölümleri ile bozguna uğratarak Tanrı, Antalya'ya lanetledi. Hemen hemen bütün evler boşaldı. Geride hayatta kalan ahali ise korku içerisinde şehirden kaçmak için acele ettiler. (Norov, 1847:54-56)"

Burada Norov'un verdiği tarihsel bilgiler günümüzde de elimizde bulunan kaynaklarla büyük oranda bilinmekte ve uyumaktadır. Ancak burada bizi daha çok Norov'un bu tarihsel gelişmeleri yorumlaması ilgilendirmekte ve Norov'un Haçlıların Bizans ile olan münasebetinde mezhepsel bir yaklaşımdan ziyade daha üst bir bakış açısıyla Hıristiyanları bir çatı altında görmesi bir Rus devlet adamı olarak değerlendirdiğimizde dikkate değer bir durumdur.

Norov'un gezi notlarında Antalya hakkında verdiği bilgiler bu kadardır. Norov Antalya'dan saat 15.30 da ayrıldıklarını belirtir. Böylelikle Anadolu'daki yolculuklarının başladığını belirten Norov buradan yarındakiler ile birlikte Burdur istikametinde hareket edecektir. Antalya'nın kuzeyindeki Toroslara tırmanırken bu dağların bir duvar gibi Antalya'yı kuzey rüzgârlardan koruduğunu ve Strabon'un bu dağları Pisidia'ya dâhil ettiğini belirtir. Uzun bir süre Antalya'nın muhteşem portakal bahçelerinden geçtiklerini belirten Norov buradan Antalya Körfezinin, tahtalının ve hatta Helidoni burnunun muhteşem bir manzara oluşturduğunu ve sonunda bu manzaranın bittiğini yazmaktadır. Bundan sonra taze ot ve bitkilerle kaplı dağ vadilerinin başladığını belirtir. Aylardan Mayıs olduğunu Norov burada belirtir (Norov, 1847: 57-58).

Böylelikle Norov'un gemi ile Beyrut'tan başlayıp Kıbrıs üzerinden geldiği Antalya'daki yolculuğu burada son bulur. Bundan sonra Norov yukarıda belirtildiği üzere Burdur-Denizli istikametinde İzmir Efes'e doğru karayolu ile bir güzergâh izleyecektir.

SONUÇ

Rus gezginlerin Doğu Akdeniz'e seyahatleri çok eski tarihlere dayanmakla birlikte, özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında Rus gezginler birçok nedene bağlı olarak (Askeri, diplomatik, siyasi, dini vb.) Doğu Akdeniz'de birçok seyahat yapmışlardır. Bu bölgenin büyük bir bölümünün Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde olması ayrıca konunun önemini artıran bir husustur. Rus gezginlerin eserleri Osmanlı Devleti'nin, önemli siyasi, sosyal, uluslararası ilişkiler ve askeri gelişmelerinin yaşandığı bu dönemi hakkında oldukça önemli bilgiler sunmakta ve Arap Yarımadası, Mısır, Suriye, Irak, Filistin, Kıbrıs, Rodos ve Doğu Akdeniz'deki diğer adalar ayrıca Yunanistan, Ege adaları, Balkanlar ve Anadolu coğrafyası hakkında çok önemli izlenimler aktarılmaktadır. Bu makalede Dansig'den aktarılan Rus gezginlerin Doğu Akdeniz'de yaptıkları geziler hakkındaki kısa bilgiler dahi bu konunun ne kadar geniş ve önem arz ettiğini anlamak için yeterli olmuştur. Makalemizin kaynağını teşkil eden 1847 yılında yayımlanmış olan "Puteşestviye k Semi Serkvam, Upominayemım v Apokalipsise" isimli seyahatnamede kutsal yerleri ziyaret maksadıyla gerçekleştirdiği bir yolculuğun sonucunda kaleme alınmış bir eserdir. Norov'un bu seyahatnamesi yolculuk yaptığı gemi kaptanı ile yaşanan bazı sorunlar nedeni ile rotasını değiştirmek durumunda kalmış ve Kıbrıs-Antalya üzerinden İzmir'e gitme kararı almasıyla kendisi Antalya'ya gelmiş ve burası hakkında da hem kendi izlenimlerini hem de bölgenin antik, Ortaçağ ve Hıristiyanlık tarihine ilişkin bilgiler vermiştir. Ayrıca dönemin Antalya Paşası ile görüşmüş ve onun tarafından misafir edilerek iyi bir şekilde ağırlanmıştır.

Bu makalemiz, Norov'un eseri örneğinde Rus seyyahlarının kaleme aldıkları seyahatnamelerin Doğu Akdeniz bölgesi hakkında literatüre katkı sağlayacak ve yeni bir bakış açısı kazandıracak düzeyde önemli bir çalışma sahası olduğunu göstermiş ve bu alanda yapılacak çalışmaların önemli sonuçlar vereceği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aleksandrovna, Ç. Y. (2016). *Gosudarstvennaya i Obşestvennaya Deyatelnost A. S. Norova, (Dissertasiyana Soiskaniye Uçenoy Stepeni Kandidata Istoriçeskih Nauk)*. Sank-Peterburg.
- Armaoğlu, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arslan, M. (2014). *Emperyal Rusya ve Kutsal Topraklara Hac: Rus Ortodoks Köylü Hacılarla Kudüs'e Seyahat (1912)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Saim Selenga Gökgöz), Ankara: Haccettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Brokgauz F. A. ve Efron İ. A. (1897a). *Avraam Sergeyeviç Norov (1795-1869)*. Ensiklopediçeskiy Slovar, T. XXI. S. Peterburg, 375.
- Brokgauz F. A. ve Efron İ. A. (1897b). *Norov*. Ensiklopediçeskiy Slovar T. XXI. S. Peterburg, 375.

-
- Dansing, B. M. (1976a). *Ruskiye Puteşestviya Na Blijniy Vostok v Pervoy Polovine XIX v. Blijniy Vostok, AN SSSR Institut Vostokovedeniye* (s. 166-245). Moskva: İzd. Nauka.
- Dansing, B. M. (1976b). *Puteşestviya i Literatura o Blijnem Vostoke vo Vtoroy Polovine XIX i v Naçale XX v., Blijniy Vostok, AN SSSR Institut Vostokovedeniye*. Moskova: Nauka.245-296.
- Dayar, E.(2016). Antalya’da Devlet ve Eşrâf İlişkileri (1839-1908), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Güven Dinç), Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnanır, E. (2008). XIII-XVIII. Yüzyıl Rus Seyyahların Hatıralarında Doğu ve Osmanlıya Dair İzlenimler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 0(13), 1-12.
- Kurat, A. N. (2011). *Türkiye ve Rusya*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Maleto, Y. İ. (2005). *Antologiya Hojeniy Russkih Puteşestvennikov XII-XV. Veka*. Moskva.
- Norov, A. (1847). *Puteşestviye k Semi Serkvam Upominayemum v Apokalips*. Sanktpeterburg.
- Ostrogorsky, G. (2015). *Bizans Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Puşkin, A. (2014). *Erzurum Yolculuğu*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rami, İ (2015). Rus Gezgin E. Ragozina’nın Hatıralarında Türkiye ve Türkler. *Turkish Studies*, 10(12), 943-952.
- Runciman, S. (1992). *Haçlı Seferleri Tarihi, C. II*, (Çeviren: Prof. Dr. Fikret İşıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tufan, H. (2018). 5 Numaralı Antalya Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1247-1251/M.1832-1835), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Fahrettin Tızlak), Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 239-256, Winter 2021

Anayasal Demokrasilerde Evrensel Normları Değersizleştirme (Avrupa ve Türkiye’de Anayasacılığın Neo-Popülizmi)* *Making The Universal Norms Insignificant in Constitutional Democracies (Neo-Populism of Constitutionalism in Europe and Turkey)*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.971793>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
14.07.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Prof. Dr. İrfan Paçacı
Marmara Üniversitesi, İletişim
Fakültesi, Gazetecilik Bölümü,
irfanpacaci@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-7142-6709>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu alışma için herhangi bir çıkar atışması bildirilmemiştir. Bu alışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

z

Geçtiğimiz yüzyılda popülizm, Almanya’da Adolf Hitler, İspanya’da Francisco Franco ve İtalya’da Benito Mussolini gibi diktatörlerin iktidara gelmelerini sağlayan bir işlev grmştir. Popülizm, 21. yüzyılda Avrupa’nın merkezinde yeniden yükseldi ve ulusların siyasi söylemini şekillendirdi. Avrupa başkentlerinde bir dizi hükümet değişikliği gerçekleşmiş ve bunlardan bazıları anayasa değişikliği ile demokratik rejimden uzaklaşan bir rota çizmişlerdir. Bu rota değişikliğinin başrol oyuncusu Avrupa’da 1980 sonrası yükselen aşın sağ ve ırkçı partiler ve onların kurduğu iktidarlar olmuştur. Macaristan’da Macar Yurttaş Birliği Partisi (Fidesz), Polonya’da Hak ve Adalet Partisi (PiS), Avusturya’da Avusturya zgrlk Partisi (FP) iktidarlarının demokrasiye karşı anayasal demokrasinin araçlarını kullanarak otoriter yapılar oluşturmuşlardır.

Türkiye’nin anayasa tarihi askeri darbelerin uygulamaları ile şekillenen “anayasa yapma” pratiğinden yoksun kalmanın olumsuzlukları ile doludur. Askeri darbeler sonucunda iki farklı toplum projesi ngreerek hazırlanan 1961 ve 1982 Anayasaları “yeni bir düzen” kurmak üzere yürürlüğe konulmuştur. 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği, askeri darbelerle Türk anayasa hukukunda yeni bir anayasal-siyasi düzen oluşturma geleneğini bozmuştur. 1982 Anayasasında yapılan bu değişiklik ile getirilen “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”nde stratejik anayasal kurumların yapı ve işlevleri “dönüştürülerek” yetkilerin tekil bir makam ve onu temsil eden aktör elinde toplanması sağlanmıştır.

Bu makalede, popülizmin egemenliğinde ortaya çıkan darbeci geleneğin anayasacılık popülizmine dönüşerek ürettiği “suistimalci anayasa” uygulamaları ile otoriterleşme sorunları küresel bağlamı ve Türkiye leğinde irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Anayasa, Askeri Darbe, Suistimalci Anayasacılık, Otoriterleşme

Abstract

In the past century, populism has functioned to bring dictators such as Adolf Hitler in Germany, Francisco Franco in Spain and Benito Mussolini in Italy to power. Populism it rose again in the of Europe in the 21 st century and shaped the political discourse of nations. A number of government changes have taken place in European capitals, and some of them have drawn a route away from the democratic regime with the constitutional amendment. The main characters of this route change are; Hungarian Citizens' Union Party (Fidesz) in Hungary, the Rights and Justice Party (PiS) in Poland and the Austrian Liberation Party (FP) in Austria have created authoritarian structures by using the tools of constitutional democracy against democracy.

Turkey's constitutional history is full of negativities of being deprived of the practice of "constitution making" shaped by the practices of military coups. Two different social projects were foreseen as a result of military coups; the Constitutions of 1961 and 1982, were put into effect to establish a "new order". In 2017 constitutional amendment provided a disruption to the tradition of establishing a new constitutional-political order in Turkish constitutional law with military coups. In the "Presidential Government System" brought with this amendment made in the 1982 Constitution, the structure and functions of strategic constitutional institutions were "transformed" and the authorities were concentrated in the hands of a singular authority and the actor representing it.

This article examines the practices of "abusive constitution" and the problems associated with authoritarianism that emerged under the rule of populism, by transforming into constitutional populism, and does so both in Turkey and in a global context.

Keywords: Populism, Constitution, Military Coup, Abusive Constitutionalism, Authoritarianism

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Paçacı, İ. (2021). Anayasal Demokrasilerde Evrensel Normları Değersizleştirme (Avrupa ve Türkiye’de Anayasacılığın Neo-Popülizmi). *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 239-256.

GİRİŞ

Kavramsal Çerçevesi İle Popülizm ve Neo-Popülizm Gerçeği

Almanya’da Adolf Hitler, İspanya’da Francisco Franco ve İtalya’da Benito Mussolini gibi diktatörlerin iktidara gelmelerini sağlayan popülizm, “otoriterleşme” ve “ötekileştirme” politikaları dolayısıyla günümüzde tekrar siyasi alanda etkili bir olgu haline gelmiştir.

Liderin varlığı ile özdeşleşerek düşünsel boyutu somutlaşan popülizm, adeta kitlenin iradesi ile liderin iradesinin bütünleştiği ve daima haklı olarak kabul edildiği bu yaklaşıma göre; taşıdığı bütün özellikleri liderin “dahası” olarak ona aksettirmek (Berktaş, 2020) olarak şekillenmektedir.

Literatürde popülizmin anlamına ilişkin olarak; halk ve elitler karşıtlığı, söylem ve ideoloji, iktidarı kazanma ve elde tutmanın yöntem ve araçları gibi değişik görüşler bulunmaktadır (Orhan, 2019: 802-807). Kavramsal olarak popülizm; demokrasinin olağan bir seyri, demokrasiyi tehdit eden bir virüs veya bozulan demokrasiyi yeniden sağlığına kavuşturabilecek bir formül olarak oldukça farklı şekillerde tanımlanmaktadır (Uslu, 2020). Popülizm demokrasi ilişkisi siyaset alanında, “popülizmin demokrasiyi içine girdiği meşruiyet krizinden çıkaracağına inananlar ile popülist yükselişi demokrasinin geleceği bakımından temel sorun olarak görenler arasındaki uzlaşmaz tartışma ise popülizm ve demokrasi arasındaki ilişkiyi deyim yerindeyse paradoksal kılmaktadır” (Yılmaz, 2019: 433).

Siyasal süreç içinde popülizm, siyasi pozisyon olarak faşizmden demokrasiye kadar iki zıt uç arasında geniş bir yelpaze ve manevra olanağı sunmaktadır. (Orhan, 2019: 798). Bu bakımdan popülizm, normatif açıdan liberal-demokratik kurum ve kuralların işleyişini bozan bir patolojiye dönüşmektedir. Bu pragmatik faydası bakımından “popülizm fenomeni üzerine yapılan bilimsel araştırmada, popülizmin nihayetinde demokratik bir bakış açısından değerlendirilmesi gerektiği konusunda hala tam bir fikir birliği yoktur” (Mavrozacharakis, 2018: 24).

Francisco Panizza; popülizm ve demokrasi arasındaki ilişkiyi ampirik çalışmalar, tarihselci çalışmalar ve semptomatik okumalar (söylem yaklaşımı) olarak üç geniş kategoride ele almayı önermekte ve bunların semptomatik popülizm okumasını karakterize eden bazı özellikleri içerdiğini belirtmektedir (Panizza, 2005: 2, 3). Uygulamada farklı şekillerde ortaya çıkan popülizm olgusu siyasal partiler tarafından, politik alanda; totaliter siyasal söylemi, karşıtlarını, öteki, veya düşman biçiminde kurgulayıp oluşturarak, kendi destek kitlesini konsolide ettiği bir iletişim stratejisi haline getirildiği görülmektedir. Totaliter siyasal yaklaşımların beslendiği popülist söylemin; Avrupalılık, yerlilik, anti-elitist veya zengin sınıflara karşı halkçı, kimlik siyaseti, ırkçılık, aşırı milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve İslamofobia gibi düşünsel havuzdan beslenmekte olduğu görülmektedir. (Dizman, 2019).

Popülistler, siyasal alanda iktidara gelmek için mücadele ederken ahlâksız ve yozlaşmış elitler olarak nitelendirdikleri rakiplerini, iktidara geldikten sonra da “meşru” olarak kabul etmezler (Müller, 2017: 15). Demokrasinin iktidar kadar önemli olan “muhalefet” kurumunu adeta “düşmanlaştıran” bir siyasal anlayış ile uzlaşma ve etik değerleri reddeden çatışmacı ve ayrıştırıcı politikaları benimsemektedir. Bu siyaset yöntemi William A. Galston’un belirtmiş olduğu gibi popülizmin ahlaki çöküşüne ilave olarak, demokratik toplumları çatışmaya sürüklerken baskın liderlerin otokrasiye giden yoldaki kontrol noktalarının ortadan kaldırmasını sağlamaktadır (Galston, 2018). Popülist siyaset demokrasi ve özgürlük karşıtı olarak farklı biçimlerde gerçekleşmesi yanında, siyasetten dışlanmakta olan toplumsal grupları savunmak üzere ortaya çıktığında dahi siyasal otoriterizme dönüşebilmektedir (Erdoğan, 2019).

Küreselleşme süreci ile gelişen yeni popülizm (neo-popülizm) dalgasının Avrupa’da toplumsal fay hatları etrafında örgütlenmeye başlamasıyla birlikte, liberal temsili demokrasiye yönelik tehdit algısı oluşturmaya başladığı görülmektedir. Özellikle iktidara geldikleri 2008 sonrası dönemde egemenlikçi tavırlar sergileyerek Avrupa Birliği normları ve evrensel kabullerle çatışmaya başlamaları (Doğan, 2020: 44, 38) sonucunda bu algı giderek daha da yükselmiştir. Bu durum, demokrasinin işleyişini bozarak ona zarar verecek (Orhan, 2019: 822) seviyelere gelmiştir.

Yakın dönemde popülist partilerin iktidara gelmesiyle birlikte demokrasi ve popülizm ilişkisi, anayasalarda yapılan otokrasi eksenli değişiklikler üzerinden ele alınarak anayasacılığın neo-popülizmi (yeni popülizmi) olarak değerlendirilmektedir. Neo-popülist iktidarların anayasa üzerinde gerçekleştirdikleri değişiklikler ile uygulamaları hukuk devleti ilkelerini de aşındırmakta ve uluslararası demokratik kuruluşlar tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Yeni popülizmin kamuoyu algısını ve siyasal iletişim araçlarını maharetle kullanarak geliştirdiği retorik, sosyo-politik bakımdan yükselen talepleri karşılamada partilerin yeni politika geliştirememeleri ve giderek artan toplumsal ve ekonomik sorunların açtığı alanı doldurmada görece başarı getirmiştir.

Anayasal demokrasilerde dördüncü kuvvet olarak nitelendirilen medya popülist politikaların topluma tanıtılması için popülist partiler ve liderler için önemli bir kurum olmuştur. Medya ile popülizm arasındaki ilişki iki yönlü bir eksene oturmaktadır; siyasallaşan medya için söylem ve performanslarıyla popülist liderler ilgi odağı, popülistler için de medya görünürlüğün ve toplumsal iletişim sağlamanın etkili aracı olmuştur (Erçetin ve Erdoğan, 2020: 49). Yeni kuşak popülist siyasetçiler, iletişim ve medya teknolojilerinin olanaklarını kullanarak “algı yönetimi” alanında kurdukları güçlü propaganda ağları ile görünürde “halktan yana” bir siyasal iklim oluşturarak, 21. yüzyıl siyasi tarihinde “sivil darbeler” sayfasını açmışlardır.

Batı Demokrasileri’nde ortaya çıkan otoriterleşme patolojisi ile adeta klasik askeri darbelerin yerini bu “post modern darbeler” olarak nitelendirilebilecek olan fiili (de facto) uygulamalar almaktadır. Gerçekleşmekte olan bu süreci, “**anayasacılığın yeni nesil darbeler dönemi**” olarak nitelendirerek, anayasal mekanizmaların tek merkezde toplandığı “şahsa bağlı devlet” ve “başkan otoriteli anayasa” uygulamaları şeklinde kodlamak mümkündür.

Avrupa başkentlerinde başlayan evrensel normları değersizleştirme ve anayasacılığın popülizmi olarak somutlaşmakta olan gelişmeler, darbeci geleneğin çok partili siyasal hayata yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu sürecin başlıca siyasi aktörleri, Macaristan’ın Macar Yurttaş Birliği Partisi (Fidesz), Polonya’nın Hak ve Adalet Partisi (PiS) ve Avusturya’nın Avusturya Özgürlükçü Partisi (FPÖ) ile ortaya çıkan iktidarlar olup, yasa ve anayasa planında ki uygulamalarıdır. Türkiye’de ise bu süreci yansıtan uygulamaların, sistem değişikliği şeklinde etkiler oluşturan “2017 anayasa değişikliği” ile ortaya çıkan siyasi mimariyle gerçekleşmekte olduğu görülmektedir.

Bu makalede, demokrasinin olanaklarıyla iktidar olduktan sonra “anayasalar” üzerinde yapılan değişiklikler ile evrensel normları değersizleştirme ve anayasacılığın popülizmine yol açan darbeci geleneğin anayasal demokrasilerde yansımaları araştırılmaktadır. Otoriterleşme olgusunun, “sivil darbe ve neo-popülist anayasa müdahalesi” çerçevesinde oluşturduğu demokrasiden sapmalar; Avrupa ve Türkiye’de anayasa değişikliği üzerinden sorulan sorularla analitik olarak incelenmektedir.

1. GELİŞMEKTE OLAN SİYASAL YAPILARDA POPÜLİZMİN “ALDATICI” ETKİSİ VE YAYDIĞI VİRÜS: OTORİTERİZM VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Avrupa’da siyasi söylemi şekillendiren “popülizm”, siyasal iletişimin inşasında olduğu kadar anayasacılığa ilişkin gelişmelerde başvurulan kolaylaştırıcı bir retorik haline gelmiştir.

Bu çerçevede “popülizm” olgusunun siyasal alanda “anayasanın işlevine” ilişkin oynadığı rol(ü) nedir? sorusunun cevabındaki şifreler adeta pratikten toplanan delilleri yansıtmaktadır:

Popülizm, esasen gücün sınırlanmasını esas alan anayasacılık anlayışını reddetmektedir. Bunun sonucu olarak da anayasacılığın temel kavramlarını küçümserler. Örneğin popülistler anayasa mahkemesi, yargı kurulları, ve diğer bazı bağımsız idari otoriteler gibi kurumları benimsemezler ve bu mahkemelerin oynadıkları rolü halk egemenliğini tanımamakla itham edip, bu kurumları courtocracy/jüristokrasi yahut ‘çoğunluk karşıtı sorunlar’ (counter majoritan difficulty) kavramlarıyla küçümsemektedirler (Duygun, 2020:406).

Avrupa demokrasileri ile tanışan eski Doğu Bloku’nun bazı ülkeleri, “demokrasinin sağladığı olanakları” kullanarak, önceki dönemlerden hiç ders almamışçasına halkın desteğini sağlayarak adeta tarihi tekerrür ettirecek bir sapma içine girmişlerdir.

Freedom House’un, 2020 yılında dünya genelinde **özgürlük ve** demokrasinin durumu ile ilgili olarak yayımlanan raporunda (Freedom in The World 2021) dile getirilen “otoriter liderler uluslararası dengeyi tiranlık lehine değiştirdi, demokrasi ‘kuşatılmaya’ devam ediyor” yargısı dikkat çekici bir saptama olmuştur. Raporda dünya genelindeki demokratik gerilemenin 15’inci yılına işaret edilerek demokratik durgunluğun derinleştiği, otoriter liderlerin daha da cesaret kazandığı belirtilerek, bu durumun 73 ülke özelinde özgürlükler ile ilgili seviyenin düşmesine, küresel ölçekte ise nüfusun % 75’ine denk olduğuna değinilmiştir.

Demokrasinin kurumsal değerleri ile uzlaşma içinde olmayan siyasi hareketlerin daha çok buhran dönemlerinde popülist siyasetin kisvesine (kılığına) girerek toplumda daha çekici bir illüzyon oluşturdukları görülmektedir. Böylece; “iktidara sahip olan popülistlerin çoğunlukla bu iktidarı da ele geçirmelerine faydası olan kurumlarla bir sorunu bulunmamaktadır. Çünkü popülistler iktidara geldikten sonra kurumları ele geçirerek, onların kendi popülist siyasal ajandalarını desteklemelerini; her daim iktidar kalmalarına hizmet etmesini ister (Duygun, 2020: 414).

Halkını popülist retorik ile “aldatan” liderler her zaman “demokrasilerde” ölümcül bir virüs olarak yaşama olanağı bulabilmekte demokratik rejimlerin olanakları ile siyaset yapıp iktidara gel(ebil)mektedirler. Gelişmekte olan siyasal-toplumsal yapıların Batı’nın siyasal ve kültürel paradigması içinde geçirdikleri “siyasal kurumsallaşma” süreçlerinde, popülist hareketlerin damgasını vurduğu siyasette otoriterleşme ve ötekileştirme girdabına girdikleri görülmektedir.

Popülist söylemlerin iktidarlar tarafından anayasa değişiklikleri haline kolaylıkla getirildiği bu yapılarda, anayasa metinleri, demokratik siyasi süreçler ile değil, kontrol altında yürütülen yasal (hukuki) süreçler ile oluşturulmaktadır. “Demokrasi” şemsiyesi altında yer alan bu rejimlerde, kurucu belgenin, halkın anayasası olmaktan çok üstünlerin hukukunun normu haline geldiği, dolayısıyla elitler açısından bağlayıcılığının ihmal edilmesine de sıkça rastlanılmakta olduğu görülmektedir.

Popülizmin yarattığı çekicilik siyasal söylem alanında onu kullanışlı bir araç haline getirerek, özellikle otoriter siyasal eylemlere dönük propaganda malzemesine dönüşmesine yol açmaktadır. Popülist retorik, otoriterizme yönelen siyasal eylemlere dönüşmek üzere, siyasal faaliyetlerde teorik ve pratik bir söylemden öteye geçerek, eylemin taktik ve stratejik unsuru haline gelmiştir:

Bu sebeple popülistler, öncelikle idari teşkilattaki bütün önemli makamlara kendi taraftarlarının atanmasını sağlarlar; bunun devamında ise yargıda kendilerine sorun çıkarmayacak yargıçların atanmasını sağlarlar. Dolayısıyla popülist anlayışın amacı bu organları ortadan kaldırmak ya da zayıflatmak değil; bu organları teşkil eden makamları ele geçirmek yahut onun sınırlarını belirsiz hale getirmektir. (Duygun, 2020: 415,416).

Popülist siyaset üreten ve demokrasiyi amaç olmaktan öte hedefe varmanın yöntemi olarak gören siyasal hareket ve yaklaşımlar için iletişim ve dil iki önemli vasıta. Kültürün temel unsuru olan “dil”, değişime uğrayarak karşı refleksler ile tarihsel olgulara erişerek ve onlardan siyasal malzeme üreterek, sosyal yaşamın bütün alanlarına iletip dağıtacak politik bir araç haline getirilmiştir. Konuşma dili siyasal donanımlar yüklenerek, düşünceyi ve düşünme biçimini kurgulayacak anlam ve yapı kazandırılarak, siyasal aidiyetin kimliğini oluşturmak üzere “hesaplaşma” eylemine dönüştürülmüştür.

Bir toplumda ayrışmanın iletişim hattında başlatılması ile düşünceler, değerler, referanslar, semboller, inanç objeleri ve ortak paydalar birer birer ötekileştirmenin kriterleri haline getirilmek üzere yeni baştan kurgulanıp biçimlendirilmektedir. Toplumsal ayrışma ve siyasal bölünme “emperyalizmin diyalektik tezgahtında” yeniden dokunmaya başlar. Sosyolojik verilerin buna uygun çeşitliliği ve zenginliği ile siyasal alanda “ötekileştirme” çarkları hızla işletilerek sosyo-politik bütünleşmenin dinamiğini oluşturan “temel uzlaşma” zayıflatılarak dağılmaya kadar gidecek bir süreç başla(tıl)mış olur. İlerleyen dönemde bu gelişmeler, kurumsal düzeni oluşturan otoritenin aşınarak bozulması ile “eski” ve “yeni” ayrımına dönüşen bir hat çizerek, ötekileştirmenin ve ayrımcılığın yolunu açar. Bu gelişmeler, meşruiyetin önce sorgulanır sonra da dikkate alınmayarak tanınmadığı bir aşamaya kadar devam eder. Bu süreç; “değişim, dönüşüm, çoğunluğun yönetimi, milli irade” gibi kavramsal meşruiyet şemsiyesi altında gelişerek gerçekleş(tiril)mektedir.

Siyasal alanda yaşanan kırılmalar, iletişim teknolojisi, bilginin hızla dolaşımı ve sosyal bilimler alanında gerçekleşen büyük dönüşümler sonucunda devletin siyasal ve yönetsel yapısını yeniden düzenleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Gelişmiş toplumlarda siyasal sistemlerin bu değişime olanak verecek kapasite ve yetenekte olması geçişin doğal biçimde, gelişmekte olan ülkelerde ise siyasal sistemler yeterli kurumsallaşma düzeyine sahip olmadıkları için şiddetli kırılmalar ile bu değişim sağlanmaya çalışılmaktadır. Biriken değişim talepleri ve statükonun basıncı ile sıkışan sosyolojilerin radikalleşme eğilimleri yükselmektedir. Bu rejimlerde “değişim” imgesi ile kolayca iktidara erişen popülist siyasal hareketler uzun dönem iktidarda kalma olanağını elde edebilmektedirler. Sözü edilen toplumlardaki geleneksel yönetim kültürünün bastırılmış değerleri kontrolden çıkarak azgınlaşmış bir milliyetçiliğe dönüşerek “rejimin” bütün kurumlarına yayılmaktadır. Şiddet ve otorite ile zehirlenen demokrasinin zayıf ve cılız kurumları yeterli direnci gösteremeyerek birer birer neopatrimonyal yapılara teslim olmaktadır. Ersin Kalaycıoğlu’nun ifadesiyle sistem “patrimonyal yönetim özelliği gösteren bir neopatrimonyal Sultanizm” (Kalaycıoğlu, 2019) uygulamasına doğru evrilmektedir.

Az gelişmiş ülke demokrasilerinde “anayasal değişim”in istikameti “otoriterizme” yönelmekte olup, bu otoriterleşmenin metodolojik gelişimi ilgili olarak *Søren Schmidt* "sultanlığın" gücünü oluşturan karakteristik özellikleri beş noktada (*Schmidt*, 2018: 33-40) açıklamaktadır. Bu özellikler sırasıyla: Rejim ve devlet arasındaki farkın bulanıklaşması, Kişisellik, Anayasal ikiyüzlülük, Zayıf sosyal kökler ve Kapitalist ekonominin çarpıtılması olarak görülmektedir.

Batı ile Doğu değerleri arasında anomi yaşamakta olan az gelişmiş sosyolojiler, “demokratikleşme” ve “değişim” dinamiğinin kolaylıkla siyasal bir lokomotifle dönüştürülerek başka istikametlere götürülmesi “riski” ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu toplumsal siyasal yapıların sahip olduğu değişim potansiyeli, otokrat yönetici elitler için birer yönetim faktörü haline getirilerek, otokratik liderlik ve otoriter yönetim kurmanın adeta madenini oluşturmaktadır. Halkını demokrasiden alıkoymanın iktidarlarına ömür katacak yol olduğunu düşünen otokratlar için yegane yöntem olan “kayıtsızlık” ve “sorumsuzluk” uygulanırken, “toplumsal kültür” bunun en elverişli aracı olmaktadır. O nedenledir ki “tahribat” hukuk planında “siyasallaşma” ile başlayarak, evrensel normlar ve anayasa’nın değersizleştirilmesi ve hukuk devleti’nin rafa kaldırılması ile sürdürülmektedir.

Kapitalist ekonomik sistemde yer alan bu az gelişmiş siyasal rejimlerin “demokrasi” olmaktan çıkmalarının önündeki “engel” ekonomik sorunlar olup, bu bariyeri (de) küresel sermaye ve onun uluslararası finans kuruluşları ile egemen politikaları oluşturmaktadır.

2. DEMOKRASİLERİN BAĞIMLILIK SENDROMU “SUIİSTİMALCI ANAYASACILIĞIN” PATOLOJİSİ VE ZİNCİRLEME ETKİLERİ

Schmidt’in saptamış olduğu "sultanlığın" gücünü oluşturan karakteristik özellikleri hayata geçirmek üzere çoğunluk desteğini sağlayarak devlet gücünü kullanma yetkisini elde eden bir iktidar demokrasiye artık ihtiyaç duymayacaktır. Demokrasi var olduğu sürece kendi varlığını tehlikede görmez. Dolayısıyla demokrasiyi yok etmek için ilk ele alacağı kurum “yargı” erki olacaktır.

Yargı bağımsızlığını engelleyen düzenlemeler yapılması, adalet kurumlarının siyasal atamalar ile tarafsızlığının bozulması, çifte standartlar oluşturulması başlıca yöntemler olarak uygulamaya konulmaktadır. Yargı rejiminin bozulduğu, mahkemelerin bağımsızlığını kaybettiği bir düzende, demokratik hukuk devletini kuran anayasa korumasız kalmıştır.

Kendi kendini koruma mekanizmaları köreltilmiş bir demokraside, kurumların demokratik refleksleri oluşmaz. Etkisiz kılınan kamu mekanizmaları, üniversiteler ve otonom kuruluşlar ile sivil toplum susturularak kitle iletişim araçları ele geçirilmekte, kamuoyunun bilgilenme kanalları kapatılarak medya demokratik bir söylem alanı olmaktan çıkarılarak tek sesli hale getirilmektedir. Demokrasinin bileşeni olan kurumlar, otoriterleşmenin mekanizmaları haline getirilerek, demokrasinin kendi kendini yok etmesine aracılık etmektedirler. Böylece intihar eden bir demokrasi düzeni karşısında; “otokrat liderlik”, “anayasacılığa popülizm” ve “partinin devletleştirilmesinden - devletin partileşmesine” doğru gelişerek kurumsallaşan bir siyasal-hukuksal yapı “parti-devleti” şeklinde somutlaşacak olan değişim sürecinin halkalarını oluşturmaktadır.

21. Yüzyılda iletişim ve enformasyon teknolojilerinin sağladığı kitlelere doğrudan ve hızla ulaşma olanakları, algı yönetimine dayanan siyasal mühendisliğin politik alanın dışına çıkarak “demokratik rejime” yöneldiği bir döneme girilmiştir. Bu paradigma içinde demokratik düzenlerde “değişiklik” eşiklerinin aşılmasında “otoriter” sivil yönetimlerin son zamanlarda Macaristan ve Polonya’da iktidar, Avusturya’da iktidar ortağı olan aşırı sağ ve popülist partiler, Kolombiya, Ekvador ve Venezuela’da olduğu gibi anayasal metinleri oldukça kolay değiştirebilmektedir.

Gelişmekte olan siyasal rejimlerde “demokratik anayasacılığın” karşısında konumlanan bu uygulama şeklinin demokratik düzenlere nasıl iliştiirildiği konusunda [David Landau](#), “suiistimalci/istismarcı anayasacılık” teorisini kurmaktadır. Bu yaklaşımda; anayasa değişikliği mekanizmalarının-anayasada değişiklik yapma ve anayasayı tümüyle değiştirme - demokrasiyi zayıflatmak için kullanılmasını “suiistimalci/istismarcı anayasacılık” olarak adlandırılmaktadır. Bu kavram ile demokrasiyi geleneksel yıkma yöntemleri olarak süren askeri darbelerin yerini alan ve popülist iktidarların sergilediği pratiklerin tanımlanması amaçlanmaktadır. Popülist partilerin iktidarlarında yaygın olarak görülen, otoriter rejimler kurmak üzere anayasal araçların kullanılması anlatılmaktadır.

Landau anayasal demokrasilerde yaygınlaşmakta olan bu uygulamaları değerlendirerek istismarcı anayasacılığın çerçevesini şu şekilde çizmektedir:

İktidardaki güçlü başkanlar ve partiler, anayasa değişikliğini, kendilerini yerinden etmeyi ve uygulamalarını denetlemeyi amaçlayan mahkemeler gibi kurumları etkisizleştirecek şekilde tasarlayabilirler. Bu şekilde oluşturulan anayasalar uzaktan hala demokratikmiş gibi görünürler ve liberal demokratik anayasalarda bulunanlardan farklı olmayan birçok unsur içerirler. Ancak yakından bakıldığında, demokratik düzenin altını oymak için yeniden düzenlenmişlerdir (Landau, 2013:191).

Avrupa’da; 2010 yılından itibaren Macaristan’da milliyetçi popülist parti Fidesz’in, Polonya’da ise 2015’ten bu yana milliyetçi-muhafazakar parti PiS’nin iktidarda olduğu, Avusturya’da 2017 yılından başlayan koalisyon hükümetinde sağ popülist FPÖ’nin popülist politikalar izleyerek yer aldığı görülmektedir.

Avrupa coğrafyasında giderek güçlenen milliyetçi, faşist parti ve akımlar¹ arasından seçimlerde çoğunluğu sağlayarak iktidara gelen bu sağ popülist otoriter partiler, yaptıkları icraatları ile arka planda gelişmekte olan siyasal “tehlike”nin büyüklüğünü de ortaya koymaktadır.

Avrupa’da Doğu Bloku’nun eski devletlerinde de diğer coğrafyalarda görülen, “anayasal değişim mekanizmalarının” demokratik düzeni aşındırmak için kullanılmasına ilişkin uygulamalara başvurulmaktadır. Askeri darbeler yerine anayasal düzende, iktidardan düşmelerini zorlaştırmak, mahkemeleri ve diğer hesap verebilirlik kurumlarını devre dışı bırakmak için yeniden düzenlemeler yapılmaktadır. Ortaya çıkan bu rejimler seçimleri yapmaya devam eden, tamamen otoriter olmadan daha az demokratik göstergeler ile: Bürokraside nepotizme ve patronaja, medya ve diğer kilit kurumlar üzerinde hükümet kontrolü sağlamaya dayalı yönetim oluşturmaktadırlar (Landau, 2013: 194,195).

Demokrasilerdeki bozulma sadece anayasal-siyasal sistem ile sınırlı olmayıp, ekonomi politiği de etkilemekte midir?

Bu sorunun cevabı ilk kez Fareed Rafiq Zakaria (1997: 22-42) tarafından kullanılan “liberal olmayan demokrasiler (*illiberal democracies*)” kavramından esinlenerek “illiberal anayasacılık” yaklaşımı ile verilmektedir: “İlliberalizm aynı zamanda yasal olarak desteklenen yeni patrimoniyalizm ve kayırmacılığı ve devlet kontrolündeki yolsuzluğu da beraberinde getirir, bu da “yozlaşmış bir oligarşi” veya mafya devleti yaratmaya katkıda bulunur” (Drinóczi ve Bień-Kacała, 2019: 1159).

Yeni otoriterizmin araçlarını oluşturmak üzere anayasal değişim zincirinin halkaları; lider, retorik, demokratik özgürlükler ve medyadan meydana gelmektedir. Mevcut demokratik yapıyı tersine işletmek üzere rejimin bütün aparatları kullanılarak “ideolojik bir eksen” içine alınan düzenin, “demokrasi ve hukuk devleti cihazları” etkisizleştirilerek demokratik rejimin koruyucu mekanizmalarından ve “direnç reflekslerinden” arındırılarak “yeni bir düzen” kurulmaktadır.

Demokrasiye özde inananmayan siyasal liderler ve onların kadro partileri popülist söylem ve yöntemlerle iktidara geldiklerinde;

Büyük ölçekli anayasa değişikliği, popülist liderlerin mevcut kurumsal düzeni ortadan kaldırması ve gücü özellikle hızlı ve dayanıklı bir şekilde birleştirirken aynı zamanda anayasal biçimlerle deneylere de izin veriyor. ... eğer popülistler başarılı bir şekilde merkezileştirebiliyorsa iktidarı uzun süre elinde tuttuğunda, rejim liberal demokrasiye giderek ve açık bir şekilde karşı çıkacaktır (Landau, 2018: 522).

“Suistimalci anayasacılık” ve “anayasacılığın popülizmi” olarak kodlanan bu değişikliklerin anayasa metnini siyasal ala(n)ına çekerek ve üzerinde politik oyun kur(ul)arak, suistimale açık bir “değersizleşme” sürecine sokulmaktadır. Böylece üstün norm sıradanlaştırılarak, değerinin düşürüldüğü, tartışmaya açılarak da toplumsal saygınlığının zayıflatıldığı bir durum oluş(turul)maktadır. Bugün “suistimalci anayasacılık pratikleri” olarak anayasal-siyasal alanda popülizmin ürettiği sivil darbeler ve ortaya çıkan otoriter siyasal yapılar, demokratik liberal sistemin üstünde “Demokles’in Kılıcı” gibi durmaktadır.

Bu tablo karşısında temel soru; “yeni otoriter iktidarlar ve demokratik rejimin otoriterizme kaybı, demokratik-liberal sistemin çaresizliği midir?” olup, demokrasiler bu noktada yeni bir sınav vermektedirler (Paçacı, 2017: 521-544).

Freedom House’dan Başkan Yardımcısı Sarah Repucci, dünya genelindeki otoriter eğilimlerin kontrol altına alınmadığını vurgulayarak çözüm formülüne şu sözcükler ile işaret etmektedir.

¹ İngiltere’de (Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi-UKIP), Fransa’da aşırı sağ Ulusal Cephe, İtalya’da (Liga Nord), Belçika’da (Vlaams Belange), Finlandiya’da (Gerçek Finler), Romanya’da (Büyük Romanya Partisi-PRM), Bulgaristan’da (Attacke), Estonya’da (Muhafazakar Halk Partisi), Slovakya’da (Milliyetçi Parti), Letonya’da (Ulusal Birlik), Litvanya’da (Düzen ve Adateli Partisi-TT) gibi sağ popülist, milliyetçi, faşist parti ve akımlardır. Bkz. Özdemir Yücel (20 April 2016), “Avrupa’da sağ popülizm, ırkçılık ve mücadele”, *Yeni Hayat*, <https://yeniheyat.de/2016/04/20/avrupada-sag-popuelizm-irkcilik-ve-muecadele/> (Erişim Tarihi: 20.02.2018); Aslan, Ahmet (1 Haziran 2019), “Aşırı Sağ Nedir?”, *Perspektif*, <https://perspektif.eu/2019/06/01/asiri-sag-nedir/> (Erişim Tarihi: 22.02.2021); Aras, İlhan (2017), “2014 Avrupa Parlamentosu Seçimleri”, *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, No:1: 1-32.;Acar, Kayhan (29.12.2017), “2018: AB gerçeğiyle yüzleşmek”, *Deutsche Welle Türkçe*, [http://www.dw.com/tr/2018-ab-ger%C3%A7e%C4%9Fiyle-y%C3%BCzle%C5%9Fmek/a-41965583](http://www.dw.com/tr/2018-ab-ger%C3%A7e%C4%9Fiyle-y%C3%BCzle%C5%9Fmek/a-41965583http://www.dw.com/tr/2018-ab-ger%C3%A7e%C4%9Fiyle-y%C3%BCzle%C5%9Fmek/a-41965583) (Erişim Tarihi: 20.02.2018)

Demokraside 15 yıldır biriken düşüş eğilimlerini tersine çevirmek, daha özgür ve barışçıl bir dünya inşa etmek istiyorsak, demokratik hükümetler, demokrasi ve insan hakları savunucuları daha baskıcı bir ortamda hep beraber ve dayanışma içinde çalışmak zorunda kalacaklar (Freedom in The World 2021).

3. AVRUPA BAŞKENTLERİNDE POPÜLİST ANAYASACILIĞIN VE OTOKRATİK LİDERLİĞİN YÜKSELİŞİ: ÜÇ ÖRNEK

Avrupa başkentlerinde bir dizi hükümet değişikliği gerçekleşmiş ve bunlardan bazıları anayasa değişikliği ile demokratik rejimden uzaklaşan bir rota çizmişlerdir. Sağ popülist partilerin 2014’de yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde tarihi bir zafer elde etmeleriyle anayasacılığın da popülist eylem alanı haline geldiği bir süreç başlamıştır.

Avrupa’da sağ popülist partilerin iktidara gelişi; Macaristan’da 2010 yılında Macar Yurttaş Birliği Partisi (Fidesz)’nin, Polonya’da 2015’te Hak ve Adalet Partisi (PiS)’nin, 2017 yılında da Avusturya’da Avusturya Özgürlükçü Partisi (FPÖ)’nin koalisyon hükümeti ortağı olması ile başlayan bir süreçtir. Bu iktidarların anayasa ve hukuk ekseninde yaptığı değişiklikler ile anayasacılığın popülizm olarak nitelendirilen “suistimalci anayasacılık” uygulamaları ortaya konulmuştur.

Bu popülist iktidarların uygulamaları üzerinde durularak, anayasal planda yapılan müdahaleler ile anayasal demokrasilerin nasıl bir değişime uğratıldığı ve karşılaştığı tehdit sergilenmektedir.

3.1. Macaristan’ın Anayasal-Siyasal Sisteminde Macar Yurttaş Birliği (Fidesz) İktidarı

Fidesz, 1988 yılında, Viktor Orbán, János Áder ve László Kövér’in de bulunduğu, çoğunlukla Budapeşte’deki Eötvös Loránd Üniversitesi’nin Hukuk Fakültesinden 37 üniversite öğrencisi tarafından kuruldu (Simon, 2016; Our History, 2020). Fidesz’in açılımı olan “Fiatal Demokraták Szövetsége (Genç Demokratlar Birliği)” olup, Parti’nin resmi adı değiştirilerek Parti adını 1995’te Fidesz-Macaristan Sivil Partisi (Fidesz-MPP) ve 2003’te Fidesz-Macaristan Yurttaş Birliği (Fidesz-MPSZ) olarak değiştirdi (‘Fidesz’ Encyclopaedia Britannica; Enyedi ve Tóka, 2007: 150; Uslu, 2014).

Macaristan’da 1989’daki siyasi dönüşümden yükselerek çıkan Fidesz partisi, Viktor Orbán’ın liderliğinde daha küçük iki parti ile ittifak kurarak 1998 seçimlerine girmiş ve yüzde 42 oyla seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Böylece Fidesz, Macar Demokratik Forum partisi ile koalisyon kurarak iktidar olmuştur. Fidesz, üç dönem üst üste iktidar olmayı başararak 2010 ve 2014 yıllarındaki seçimlerde çoğunluğu sağlamış, 2014’deki seçimlerde yüzde 44,9’luk bir başarı elde etmiştir. 8 Nisan 2018’de yapılan seçimleri de Hükümette yer alan Macar Yurttaş Birliği (Fidesz) ve Hristiyan Demokratik Halk Partisi (KDNP) koalisyonu açık ara farkla kazanmış ve oyların %48,8’ini almıştır (Ünveren, 2018; Macaristan’da Orbán açık farkla kazandı, 2018).

Avrupa demokrasilerinde görülen anayasal demokrasiden sapmanın tipik örneğini Macaristan’daki Fidesz iktidarı oluşturmuştur. Bu durum, Fidesz partisi’nin 2010 yılında yapılan parlamento seçimlerinde anayasayı değiştirmek için gerekli olan üçte iki sandalye sayısına ulaşması ve tek başına anayasa yapma çalışmaları ile başlamıştır (Duygun, 2020: 418). Nitekim, Fidesz iktidarının ilk yılında anayasa 10 kez değiştirilmiş, 2011 yılında yeni anayasaya yapılmış ve 5 kez değiştirilmiştir (Bayar, 2012: 19). Yeni anayasa, Avrupa Parlamentosu ve Amerika Birleşik Devletleri aracılığıyla Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu’ndan büyük eleştiri almıştır. Ancak Fidesz hükümeti buna aldırmaz etmemiştir (Scheppele, 2011).

Anayasanın yapılması ile ilgili bu süreçte ne muhalefet partileri ve sivil toplum kuruluşları ne de genel kamuoyunun herhangi bir etkisi olmamıştır. Bu çalışmaların yürütülmesinde “Fidesz siyasi partisi, Macar hükümetinin tüm yetkilerini, başka hiçbir siyasi çevreden denetim almadan ve yapabileceklerine herhangi bir sınırlama getirilmeden kendi elinde toplamıştır” (Bozoki, 2015; Scheppele, 2015: 111; Scheppele, 2013: 20; Itzek, 2019). Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komisyonu önünde yapılan duruşma da Scheppele; Fidesz hükümetinin bir anayasa çılgınlığı içinde görevdeki ilk yılında on iki kez devraldığı anayasayı değiştirdiğine ve bu değişiklikleri durdurulabilecek kurumsal kontrollerin çoğunu kaldırdığına dikkat çekmiştir (Bkz. The Trajectory of Democracy-Why Hungary Matters, 2015: 20). Anayasada yapılan değişikliklerle demokratik düzenin bağımsız nitelikteki kurumlarına müdahale edilerek, bunların görevleri adeta sembolik hale getirilmiştir. İktidarın, bağımsız organlardan Başsavcılıklar ve Sayıştay ile özerk kurumlardan Medya Konseyi, Seçim Komisyonu, Ombudsmanlık sistemi ve Merkez Bankası yönetimleri ile ilgili engellemeleri gerçekleşmiştir. Anayasa değişiklikleri sonucunda, Anayasa Mahkemesi ve olağan yargı ağır bir darbe almıştır (Scheppele, 2015: 119, 120).

Bu gelişmelerin ortaya koyduğu tarihsel soru(n): “Bir demokrasi yasal yoldan nasıl öldürülür?”

Bu sorunun cevabını *Kim Lane Scheppele (2014)*; “Macaristan ve siyasetin sonu: Victor Orbán anayasal bir darbe başlattı ve tek partili bir devlet yarattı” diyerek vermektedir. Scheppele, Fidesz’in 2010 yılından bu yana, herhangi bir muhalefet partisi katılmadan anayasayı yeniden yazarak, parti liderine ezici ve kontrolsüz bir güç verdiğini ve devlet kurumlarının denetimini sağlayarak, her yerde siyasi ittifaklarını güçlendirerek, yargıyı kontrol altında tutarak siyasi otoriteyi radikal bir şekilde merkezileştirdiğini belirtmektedir.

Fidesz Partisi’nin iktidarı tarafından anayasada yapılan değişiklikler bir “anayasa ihtilali” oluşturacak sertlikte ve etkide sonuçları olan ve muhalefetin katılmadığı bir işlem ile gerçekleşmiştir. Bu anayasa değişikliklerinin anayasal demokrasiye ve yargı bağımsızlığına verdiği tahribatın kısa bir dökümü şu şekildedir (Başçıl, 2016; Scheppele, 2015: 117-120):

- Başsavcılık ve Sayıştay Kurumları iktidara devredilerek yargı bağımsızlığı kaldırılmıştır.
- Anayasa Mahkemesi yargıçlarının sayısı artırılarak iktidar partisine yakın üyelerin atanması sağlanmıştır.
- Yüksek Mahkemenin bütçeye ve vergi düzenlemelerine ilişkin denetleme yetkisi kaldırılmıştır.
- “Ulusal Yargı Ofisi” kurularak hakim atama, görev-dava dağıtım yetkisi tek kişiye verilmiştir.
- Seçim Yasasında yapılan değişiklikler ile seçimleri muhalefetin kazanması büyük ölçüde zorlaştırılmıştır.
- Basın Denetim Kurumu kurularak, yapısı partililerden oluşturulmuş ve kurum medyanın yayınlarını denetlemek üzere mali yaptırım uygulama yetkisi ile donatılmıştır.
- Din siyasi alandaki önemi vurgulanarak anayasaya sokulmuştur.

Bu değişiklikler sonucunda ortaya çıkan tablo değerlendirildiğinde, demokratik düzene ilişkin olarak şu betimleme yapılmaktadır:

Yeni anayasada en büyük darbeyi yargı aldı. Bugüne kadar tüm yasaları anayasaya uygunluk açısından kontrol etmekle görevli olan Anayasa Mahkemesi üç yolla öldürüldü. Önce hükümet mahkemede yargıç sayısını artırarak yeni koltuklara kendine yakın isimleri getirdi. Daha sonra yetki sınırlamasına giderek bütçeyi, vergileri, kemer sıkma planlarını içeren yasaları denetleme görevini elinden aldı. Son olarak da mahkemeyi daha ulaşılmaz hale getirerek başvuru mekanizmasını zorlaştırdı. Yani Anayasa Mahkemesi artık fonksiyonel olarak öldü (Scheppele, 2011).

3.2. Polonya’nın Anayasal-Siyasal Sisteminde Hukuk ve Adalet Partisi (PiS) İktidarı

Hukuk ve Adalet Partisi (Prawo i Sprawiedliwość-PIS) 2001 yılında Kaczyński ikizleri, Lech ve Jaroslaw tarafından muhafazakar merkez sağ siyasi parti olarak (Folvarčný and Kopeček, 2020: 160; Gwiazda, 2015: 63) kurulmuştur.

Polonya’da 2015 senesinde sağ popülist Hak ve Adalet Partisi’nin (PIS) önce devlet başkanlığı kazanması, daha sonrasında ise parlamentoda çoğunluğu elde etmesi ile popülist anayasacılık uygulamaları ortaya çıkmıştır. Ancak anayasa değişikliği yoluyla değil, kanun değişiklikleri ve siyasi iktidarın diğer eylemler ile anayasayı ihlal etmesi ile gerçekleşmiştir (Duygun, 2020: 424). PiS’in yükseliş trendine bakıldığında; 2005’te girdiği ikinci seçimde %27 oy oranı ile birinci parti haline gelmiş, 2007 % 32 oy oranı ve 2011’deki muhalefet döneminden sonra 2015’te oyların 37,5’ini alarak 460 sandalyeli meclisin 235’ni kazanarak tek başına iktidar olmuştur. Böylece Avrupa Birliği karşıtı olan Pis, 2006’da cumhurbaşkanlığı seçimlerini de kazanarak sekiz yıldır devam eden liberal iktidar dönemine son vermiştir. PiS 2005’ten itibaren komünizm-sonrası dönemin sorunları üzerine kurduğu popülist söylemlerle pragmatik bir eylem içine girmiştir (Jasiewicz, 2008: 7-24; Yıldırım, 2018: 132vd.).

PiS iktidarının Anayasa Mahkemesini etkisizleştirmek için yaptığı anayasa değişiklikleri Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Anayasa değişikliği yolu ile bağımsız kurumları işleme hale getirerek, yetkileri tümüyle ele geçirmek üzere yaptığı girişimler Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu tarafından eleştirilmiştir. Komisyon tarafından hazırlanan raporda; “yapılan değişikliklerin hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarını tehdit ettiği” görüşlerine yer verilmiştir. Ancak hükümet her iki kararı da ‘tanımadığını’ açıklamıştır (Polonya’da tanıdık sorun, 2016).

2006’da Lech Kaczyński’nin cumhurbaşkanı olmasıyla, Jarosław Kaczyński’nin de başbakan olduğu bir siyasi yapı ortaya çıkmış, ancak 2010 yılında Cumhurbaşkanı Lech Kaczyński’nin Rusya’da gerçekleşen uçak kazasında ölümü (Harding ve Connolly, 2010) ile son bulmuştur.

Seçimlerinden sonra kurulan yeni hükümet ve Jaroslav Kaczynski ülkede denetimi tümüyle elinde toplamak üzere, polisin yetkilerini güçlendirmeyi, cezaları attırmayı ve daha sert bir yönetim politikası yürütmeyi amaçlıyordu. Güvenlik alanında istihbarat örgütünün yönetimi, başkanını değiştirerek (Folvarčny ve Kopeček, 2020:173; Özdemir, 2016), yargı ile ilgili olarak da Anayasa Mahkemesine beş yeni yargıç atanarak denetim altına alınmıştır. Medyada kontrolü sağlamak üzere Basın Kanunu’nda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Kamu Radyo-Televizyon Kurumu “Ulusal Kültür Enstitüsü”ne dönüştürülüp hükümete bağlanarak özerk olmaktan çıkarılmıştır (Özdemir, 2016).

2007’de yapılan genel seçimler sonucunda Başbakan Jaroslav Kaczynski’nin PiS Partisi iktidarı kaybederken, Avrupa Halk Partisi’nin (EPP) başkanı Donald Tusk’un AB yanlısı Yurttaş Platformu, seçimlerden birinci çıkmıştır. Böylece Tusk, 2007-2014 yılları arasında başbakan olmuştur. Polonyalılardan yeterli güveni sağlayamayan Kaczynski 2010 yılında yapılan başkanlık seçimlerini de kaybetmiştir (Folvarčny ve Kopeček, 2020: 168).

2015 seçimlerinden Jaroslav Kaçinski liderliğindeki PiS, oyların yüzde 39’unu alarak birinci çıkmış ve başbakan aday olarak ise Beata Maria Szydlo’yu önermiştir. 2015 ile 2017 yılları arasında başbakan olan Szydlo, 2017 sonbaharında PiS Hükümetinin uygulamaya koyduğu icraat, protestolara dönüşerek binlerce muhalifi sokaklara dökülmüştür. Bu gelişmeler üzerine Başbakan Szydlo 7 Aralık 2017 tarihinde istifa etmiş ve yerine **Cumhurbaşkanı Andrzej Duda** tarafından Başbakan Yardımcısı ve Kalkınma Bakanı *Mateusz Morawiecki* atanmıştır. Polonya’da iktidardaki PiS, muhafazakâr popülist Cumhurbaşkanı Andrzej Duda’nın Haziran 2020’deki seçimleri yeniden kazanmasının ardından Eylül 2020’de yapılan kabine değişikliği ile iktidarın büyük ortağı PiS’in lideri Jaroslav Kaczynski 5 yıl sonra **Başbakan Yardımcısı** olarak kabinede yer almıştır” (Charlish, Plucinska ve Koper: 2020).

Avrupa’da Fidesz ve PiS’in demokrasi ve demokratik değerlere ilişkin uygulamaları uluslararası sivil toplum örgütlerinin yayınladığı raporlara da yansımıştır. Örneğin Freedom House (Özgürlük Evi)’un 2020 yılı Dünyada Özgürlük raporunda; “Avrupa Birliği (AB) üyesi Macaristan’ın artık demokrasiyle yönetilmediği ve eski Doğu Bloku ülkelerden Polonya’nın da Çin ve Rusya’nın etkisi altında kalarak özgürlüklerin kısıtlanması konusunda aynı yönde ilerlediği kaydedildi.” görüşlerine yer verilmiştir.

3.3. Avusturya’nın Anayasal-Siyasal Sisteminde Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) İktidarı

Demokrasilerde popülist ve aşırı sağ partilerin iktidarlarında evrensel değerleri geriletken popülist politikaları özellikle ırkçı, ayrımcı ve göçmen karşıtlığı ile Avusturya’da görülen Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) koalisyon hükümetleri ile gündeme gelmiştir. Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşlar tarafından sert biçimde eleştirilen, anayasanın insan haklarına ve özgürlükçü demokrasiye dayanan yapısından sapma ile ortaya çıkan bu gelişmeler sonucunda “2000’li yıllar ile beraber göçmenler konusu aşırı sağ partilerin de etkisiyle giderek daha fazla güvenlikçi bir karakter kazanmıştır.” (Sağlam, 2017: 146)

Avusturya Özgürlük Partisi (Freiheitliche Partei Österreichs-FPÖ), ulusal sosyalist hükümette görev yapmış olan Anton Reinthaller tarafından 7 Nisan 1956’da Viyana’da kurulmuştur (Dennison ve Pardijs, 2016: 7). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Nazi yönetiminde görev almış kişiler tarafından kurulan FPÖ, 1950’lerden günümüze kesintisiz bir şekilde siyasette yer almıştır. Avusturya siyasetinde 1980’lerin sonundan itibaren söylem üstünlüğünün, 2000’li yıllardan itibaren ise otoriter retoriğin açığa çıktığı görülmektedir. Örneğin Waffen tarafından ırkçı, totaliter yaklaşım 1985 ve 1986’da yapılan konuşmalarda, “Nazi SS askerlerinin onurlandırılması gereken Alman ordusunun bir parçası olduğu” şeklinde övgülere yer verilerek savunulmuştur. (Aktaş, 2018: 280)

2017 yılından itibaren Koalisyon hükümetinde, merkez sağ Avusturya Halk Partisi (ÖVP) ile sağ-popülist akımın bir temsilcisi olarak Avusturya Özgürlükçü Partisi (FPÖ) yer almıştır. Koalisyon hükümetinin başbakanlığını ÖVP lideri Sebastian Kurz, başbakan yardımcılığını da FPÖ’nün lideri Heinz-Christian Strache bulunmaktadır.

2013 yılında yapılan seçimlerde oyların yüzde 20,5’ini alan, FPÖ, 2017’de ki seçimlerde oylarını yüzde 26’ya yükselterek Dışişleri, İçişleri ve Savunma Bakanlıklarına da sahip olmuştur. Sebastian Kurz’un liderliğindeki Halk Partisi (ÖVP) oyların % 31.6’sını almıştır (Elbir, 2017). Avrupa sağ popülist hareketinin bir temsilcisi olarak FPÖ izlediği politikalarda göç karşıtlığını güçlü biçimde öne çıkarmakta, ÖVP lideri Kurz’da bu konuda paralel bir tutum sergilemiştir. Başbakan Kurz, göçmenlerin kendi ülkelerinde "güvenli bölgeler" oluşturularak kalmasını önermiş, Avrupa Birliği’nin de "askeri olarak" desteklemesini istemiştir. (Ünveren, 2018).

Aşırı sağ hareketin Avusturya’da ilk ciddi yükselişi, Haider döneminde 2000 yılında yapılan seçimlerde olmuştur. FPÖ, 2000-2005 arasındaki dönemde merkez sağ parti ile koalisyon ortağı olmuştur. 2016 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turunda yüzde 49,7 oranında oy alan FPÖ’nün adayı Norbert Hofer seçimi kazanmıştır (Oltermann, 2016). Jörg Haider yönetimindeki FPÖ’nün 1990’lı yılların sonunda Avusturya’da ikinci parti olması, Avrupa kamuoyunda ve kurumlarında tepkiyle karşılanmıştı. Öyle ki, AB ve uluslararası kuruluşlar Avusturya’ya yaptırım uygulayacaklarını bildirmişti” (Tanrıku, 2020: 99). Bu koalisyonla karşı Avrupa Birliği ve üye ülkeleri tarafından tepki gösterilerek, ikili diplomatik ilişkiler bir süreliğine dondurulmuştur (Öner, 2018: 44).

Zamanla eritme potası (melting pot) çağrışımı asimilasyon politikası çokkültürlülük ve entegrasyon yaklaşımlarına evrilerek 2000-2006 yılları arasında kapsamlı üç yasa değişikliği yapılarak devletin göçmenler üzerindeki otoritesi yeniden oluşturulmuştur. Göçmenlerin entegrasyon sözleşmesini imzalamaları ve zorunlu dil dersi almaları şart koşulmuştur. 2005’de Vatandaşlık Yasası, 2015 yılında yenilenen “İslam Yasası” (Islam-Gesetz) ve 2014’de başlayan “Avrupa, Entegrasyon ve Dışişleri Bakanlığı” ve diğer ilgili kurumların yeniden dizaynı gerçekleştirilmiştir. (Sağlam, 2017: 146)

Popülist radikal sağın Avrupa’daki yükselişinde göçmenler ve işsizlik sorunları yanında İslam karşıtlığı ve artan güvenlik kaygıları etkili olurken, FPÖ’nün yükselişinde savunduğu göç ve ayrımcılık politikalarının rolü olduğu görülmüştür. Bu gelişmelerin sonucu demokrasi ve onun özgürlükçü ve eşitlikçi düzeninden uzaklaşan uygulamalar ve hukuk planında yapılan değişiklikler olmuştur.

4. 1982 ANAYASASININ GÜVENLİK ZIRHLI HUKUKU VE KORUYUCU MEKANİZMALARIN DEĞİŞİMİ: 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ EKSENİNDE KRİTİK SORU(N)LAR

1982 Anayasası, kurucu otorite olarak 12 Eylül askeri darbesini yapan güç tarafından devlet iktidarını güçlendirmeye yönelik olarak tasarlanmıştır. İç ve dış dinamikler ekseninde gelişen siyasi iklim ile birarada düşünüldüğünde; 1982 Anayasası’nın oluşum sürecinin şartlarını, “güvenlik” kapsamında işlenen bir siyasal-hukuksal düzen inşaa etme öngörüsü oluşturmuştur. Geleceğe yönelik projeksiyon yapılarak, demokratik dayanışma ve sivil itaatsizlik² ile gelişecek siyasal-toplumsal hareketlere karşı, anayasal-kurumsal önleyici ve engelleyici mekanizmalar kurulmuştur. Siyasal toplumsal alanın, anayasa aracılığıyla belirlenen politik çerçevenin dışında “demokratik” dönüşümlere kapatıldığı görülmektedir. Bu alanın sınırlarını; anayasa başlangıcındaki siyasal yaklaşım, temel hak ve özgürlükler rejimi, anayasal kurullar sistematığı, siyasi partiler, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarına siyaset yasağı³ getiren ve siyaset alanını daraltan düzenlemeler ile anayasanın geçici 15. maddesi oluşturmuştur.

Böylece 1982 Anayasası’nda güçlendirilmiş bir yürütme erki tasarımı ile sınırlı katılımcılığa dayalı hürriyet-otorite dengesi yeniden dizayn edilerek şekillendirilen vesayet altında sivil toplum yapısı ve karşısında “cebarrut devlet” modeli inşa edilmiştir.

Uluslararası kuruluşlar ve Avrupa Birliği’nin belirlediği yol haritasına bağlı olarak 1982 Anayasası’nın AB müktesabatına uyum çerçevesinde birçok kez revize edildiği görülmektedir. Ancak bu anayasa değişiklikleri ile 1982 Anayasası, orijindeki “darbeci” yapı ve ruhtan tümüyle arındırılmamıştır.

Soru 1: Sistem Değişimi Geleneksel Uygulamada Kırılma mı Yoksa “Anayasal Düzenin Değişim Mekanizmaları ve Kurucu Otorite”nin Değişimi midir?

Türk siyasal hayatında Cumhuriyet döneminde ordunun rejime fiili (de facto) müdahalesi ile mevcut anayasanın ilgası ve yerine konacak anayasanın hazırlanması şeklinde rejimin yeniden kuruluşu sağlanmıştır. Her seferinde değişik yaklaşımlar ile iki farklı anayasa düzenlenmiştir. 1960 darbesi ile “özgürlükçü model” esas alınarak 1961 Anayasası, 1980 darbesiyle de devlet iktidarını öngören “sınırlanmış bir toplum” modeli tasarlanarak 1982 Anayasası yapılmıştır.

Anayasa, kurucu akıl tarafından rejimin tehlikeye girmesinin nedeni olarak değerlendirilirken, çözümü de yeni bir anayasa yapmada bulmuştur. Her iki anayasa formülü askeri darbeler ile “yeni bir düzen” kurmak üzere hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Türk anayasa geleneğinde bu sürecin kırılması

² Fleish’in tanımı ile, “Sivil İtaatsizlik devlet gücünün üçüncü kişilerce de açıkça görülebilir ve anlaşılabilir derecede, haksız olarak duyumsanan bir edimine karşı, kaba güç kullanmadan ve kamuya açık olarak gerçekleştirilen bir protesto eylemidir. Bu eylem dikkate değer bir siyasi ahlaki motivasyondan kaynaklanır, en azından bir adet suç-uygun bir hukuk ihlalini içerir ve norm ihlalinin hukuki sonuçlarına katlanmaya hazır bulunmak tutumunu taşır.” Bkz. Henry David Thoreau, *Sivil ve İtaatsiz*, (Hazırlayan: Emine Ebru), İstanbul: Kafekültür Yayıncılık, 2014, s.206.

³ Anayasa’nın 33, 53, 67, 68, 69, 135. maddeleri.

Nisan 2017 yılında yapılan 6771 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair” kanunla gerçekleşmiştir.

Soru 2: Köklü Bir Değişimin Şok Edici Paradoksu Vesayetden Uzaklaşarak-Otoriterleşme mi Yoksa Kurucu Güç Zehirlenmesi midir?

1982 Anayasası; anayasa koyucununun gerek içinde yer aldığı siyasal koşullar gerekse de bağlı olduğu askeri, siyasi ve ekonomik pakt ve onun öngördüğü uluslararası sistemin yüklediği sorumluluklar nedeniyle ekonomik ve politik çerçevesi toplumsal altyapı ile gerekçelendirilmekten uzak bir düzenleme olmuştur. Anayasa’nın öngördüğü devlet-toplum projesi, kurucu aklın Batı blokuna ve Kapitalist sisteme bağlı olarak, “rejimi” koruma refleksi oluşturulan bir “anayasa planlaması” ile şekillendirilmiştir.

Güvenlik merkezli ve rejimi koruma refleksi etrafında oluşturulan anayasa konstrüksiyonu; milli güvenlik, ulusal birlik ve bütünlük, anayasal rejimin korunması vb. üst kavramlar ekseninde anayasal kurullar aracılığı ile (Paçacı, 2012: 185-208) işlev ve yetki donanımı sağlanarak kurulmuş kurum ve aktörler yelpazesi ile “demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti”⁴ tasarlanmıştır. Bu siyasal ve sentetik projeksiyon anayasa metnine “bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı;”⁵ direktifi ile de yansıtılmıştır.

Anayasada rejimi koruma ve gelecekte de güvence altına alma amacına yönelik olarak kurumsal mekanizmalar sistematığı oluşturulmuştur. Anayasanın düzenlediği “rejim ve onun güvenliği”, “milli birlik ve bütünlüğün korunmasının” şartı olarak bütünleştirilerek koruyucu zırh ile kaplanmıştır.

Anayasa’da ki bu stratejik-yapısal mimarinin başlıca kritik kurumlarını; Milli Güvenlik Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Hakimler ve Savcılar (Yüksek) Kurulu ve Yüksek Askeri Şura oluşturmaktadır.

Vesayet rejimi olarak nitelendirilen anayasal sisteme karşı, siyasal iktidarın parlamento çoğunluğu vasıtasıyla gerçekleştirdiği mevzuat değişiklikleri ile desteklenerek, 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile yönetim sistemi değişikliği gerçekleştirilmiş, “kritik rejim kurulları”nın yeniden dizaynı sağlanmıştır.

Yeni kurumsal profili ile bu kurullar, siyasal iktidarın “vesayet rejimi” ile mücadele aracı haline getirilerek sistem adeta kilitlenmiştir. Kilitlenen işleyiş; mevcut anayasa ile çelişen, anayasaya aykırı uygulamalar ile giderek farklı bir durumun anayasal düzenin yerini almaya başlamasına yol açmıştır. Anayasanın dışında hukuki tıkanma ve siyasal açmaz oluşturan ve fiili (de facto) olarak girilen bu çıkmaz yoldan çıkışın formülü siyasal alandan gelmiştir.

Milliyetçi Hareket Partisi genel başkanı Devlet Bahçeli’nin 11.10.2016 tarihinde grup toplantısında yaptığı konuşmasında, uygulamanın anayasadan farklı gerçekleşmekte olduğuna ve bu çelişkili durumdan çıkılması gerektiğine işaret edilerek:“...Sayın Cumhurbaşkanı’nın fiili başkanlık zorlamasından vazgeçmesi, yasa ve anayasal sınırlarına çekilmesidir. Şayet bu olmayacaksa, ikinci olarak, fiili durumun hukuki boyut kazanabilmesinin süratle yol ve yöntemlerinin aranmasıdır” (Güranlı, 2016). diyerek anayasanın pratiğe uydurulması gerektiğini belirtmiştir.

Bahçeli konuşmasında bu çelişkili durumdan çıkış yolunu göstermiş böylece işaret edilen yönde anayasal merkezli kurumsallaşma aşamasına geçilmiştir. Nisan 2017’de yapılan anayasa değişikliği⁶ ile “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” kurulmuştur.

Soru 3: Anayasanın Fren Mekanizmalarının Çözülmesi, “Kritik Rejim Kurulları”nın Yeniden Dizaynı mıdır?

1982 Anayasası’nda gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri içinde; yüksek yargıda Anayasa Mahkemesi ve Hakimler ve Savcılar Kurulu, güvenlik alanında ise Milli Güvenlik Kurulu ile ilgili olarak yapılan düzenlemelerin rejim üzerinde etkili sonuçları olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde stratejik anayasal kurumların yapı ve işlevleri “dönüştürülmüş” ve yetkilerin tekil bir makam ve onu temsil eden aktörün elinde toplanması yöntemine geçilmiştir.

Bu çerçevede anayasal planda şu değişiklikler yapılmıştır:

⁴Anayasa’nın 2. Maddesi. 18/10/1982 Tarih ve 2709 Sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 05.03.2021)

⁵Anayasa’nın başlangıç paragrafı 5, 1995 yılında 4121 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonrası paragraf 3), 07.11.1982 Tarihli ve 2709 Sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun*, (Resmi Gazete: 26.07.1995, 22355)

⁶21/01/2017 tarih ve 6771 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* (Resmi Gazete: 11.02.2017, 29976) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)

Anayasa'nın 118. Maddesinde "Milli Güvenlik Kurulu"; 4 asker ile 5 sivilden oluşacak şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Kurula İçişleri, Adalet Bakanları ve Cumhurbaşkanı Yardımcıları dâhil edilmiştir. Jandarma Genel Komutanının kurul üyeliği kaldırılmıştır.

Anayasa'nın 146. Maddesinde "Anayasa Mahkemesi"; "onbeş üyeden kurulur." denilerek oluşumu ile ilgili olarak; Cumhurbaşkanı 12 üye TBMM ise 3 üye seçmektedir.

Anayasa'nın 159. Maddesinde "Hâkimler ve Savcılar Kurulu"; "onüç üyeden oluşur;...Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir." denilerek; 4 üyesi Cumhurbaşkanı, 7 üyesinin TBMM tarafından seçileceğine hükmedilmiştir.

Askeri bürokrasi ile ilgili olarak, 2018 yılında yayımlanan 8 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi⁷ ile "Yüksek Askeri Şûranın Kuruluş ve Görevleri" yeniden düzenlenerek üye yapısı; "Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı, Hazine ve Maliye Bakanı, Milli Eğitim Bakanı, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanları" olarak, 4 asker ile 10 sivilten oluşacak şekilde düzenlenmiştir.

2017 Anayasa değişikliği biri olumlu diğeri ise olumsuz olmak üzere iki önemli sonuç ortaya çıkarmıştır. Olumlu sonucu, Türk anayasacılığının gelişimini engelleyen askeri darbeler ile "yeni sistem kurma ve anayasa yapma" geleneğinin yıkılmış olması, olumsuz sonucu ise yetkilerin tek elde merkezleştirilerek-kurumların tek merkezden yönetiminin "siyasallaştırılmış otorite olarak (partili) "cumhurbaşkanı" tarafından yönetimi" modelinin getirilmesidir. Bu yönü ile popülist gerekçelerle anayasa istismarı yolunu açan bir düzenleme olmuştur. Uzun dönemli iktidarlar; kurumsal mekanizmalar ile işbirliğinden uzaklaştıkça-otoriterleşmeye yakınlaşmakta olup 'güç zehirlenmesi' tuzağına düşmektedir. Nitekim sistem değişikliğine yol açan ancak geniş bir siyasal uzlaşma temelinde dayanmayan anayasa değişikliklerinin yapılandırılması ve uygulanması uzun bir süreç almakta ve eleştirilere konu olmaktadır.

Kemal Gözler tarafından, anayasa değişikliği ile ilgili ortaya konulan teklif ile önerilen hükümet sisteminin aslında bir değeri olmadığına işaret edilerek; "zira 10 Aralık 2016 tarihli anayasa değişikliği teklifinin asıl hedefi, 'başkanlık sistemi' veya 'Türk tipi başkanlık sistemi' kurmak değil, Türkiye'de bir 'kuvvetler birliği sistemi' kurmaktır" (Gözler, 2016: 27, 28) yorumu getirilmiştir. Levent Köker ise bu durumu; "otoriterleşme" eğilimlerinin aynı zamanda "popülist" bir karakter taşıdığına değinerek, "demokrasinin gerilemesi" ile "popülizmin yükselişi" arasındaki ilişkiye dikkat çekerek değerlendirmektedir. (Köker, 2020) Serap Yazıcı'nın bu durumun sistem değişikliği olup yeni bir başkanlık sistemi olacağına ilişkin yorumuna (Yazıcı, 2014) karşın Ergun Özbudun da bu değişiklik teklifi ile ilgili olarak getirilmek istenen modelin "Süper Başkanlık" olduğu şeklinde daha kategorik bir nitelendirme yapmıştır. (Özbudun, 2014)

Türk anayasacılığında, otoriteyi tahkim etmek üzere "anayasal değişim mekanizmalarının" demokratik düzeni aşındırmak için kullanılması, bir siyasal mühendislik çalışması olarak sıklıkla karşılaşılan bir durum halini almıştır. Müesses nizamın bu ihtiyacının daha çok askeri bürokrasinin rejime müdahaleleri ile gerçekleştiğine ve klasik bir askeri darbeyle ilgili olarak karşılandığına tanık olunmakla birlikte, yakın geçmişte anayasal değişim ile sisteme ilişkin makas değiştirme de kurucu güç ve yöntemde farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Anayasal sisteme ilişkin olarak siyasal iktidar eliyle bu değişimin sağlandığı ve değişim parametrelerinde kurucu iktidarların yeni bir sürece evrildiği görülmektedir. Devlet iktidarını tekil merkezde toplayıp güçlendirerek, özgürlük ve siyaset alanını daraltarak kontrol etme kapasitesini arttırmaya odaklı bir anayasal program ise geleneksel yöntem olarak sürdürülmüştür.

Türk anayasal-siyasal hayatında adeta "askeri darbe" yönetimlerinin gerçekleştirdiği "düzen değişikliği", bu defa siyasal iktidar eliyle mevcut anayasada yapılan anayasa değişikliği ile sağlanarak bir tür "sivil müdahale" ile rejim değişikliği yapılmıştır. Böylece askeri darbeler aracılığı ile anayasal düzenin yıkılıp kurulması döneminin kapandığı ve bu işlevi "sivil" otoritenin yerine getirdiği görülmektedir.

2017 de yapılan anayasa değişikliği ile parlamenter rejimden başkanlık sistemine geçiş, yeni bir anayasa yapmadan mevcut anayasa üzerinde kodları, kelimeleri, işlevleri ve kurumları değiştirerek sağlanmaya çalışılmıştır. Sistem değişikliği oluşturan bu anayasa değişikliği toplumsal-siyasal uzlaşmadan çok, çoğunluğun egemenliğine dayalı olarak ve seçim sürecinde oy pusulalarına ilişkin olarak alınan idari bir karar neticesinde ulaşılan sonuç ile gerçekleştirilmiştir. 16 Nisan 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği referandumuna göre %51,41'lik evet (%48,59'luk hayır) oyu ile sağlanmıştır.

⁷ Yüksek Askeri Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, (Resmi Gazete: 15/7/2018, 30479) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.8.pdf> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)

Yürürlükte bulunan 1982 Anayasası'nın 18 maddesi üzerinde yapılan değişiklikler ile esas olarak; uygulanmakta olan parlamenter sistem kaldırılarak yerine başkanlık sistemi getirilmiştir. Başbakanlık makamı kaldırılarak “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” oluşturulmuş, milletvekili sayısının 550’den 600’e çıkarılması, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK)’nun yapısında değişiklikler öngörülmüştür.

5. DARBE YÜKÜ ALTINDA ANAYASA YAPMA

12 Eylül askeri darbe ürünü olan 1982 Anayasasında 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile “sistem değişikliği” gerçekleştirilerek anayasanın öngördüğü parlamenter rejim modeline göre kurulan “anayasal düzen”in ilgası sağlanmıştır. 1982 Anayasası; “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”ne geçilmesi ile hukuk mantığı çökertilmiş, kurucu iktidarın öngördüğü siyasal sistemi tali kurucu iktidarın gerçekleştirdiği anayasa değişikliği sonucunda kendi içinde karşıt iki yapıya bölünmüştür. Bu sonuçları dikkate alındığında, yapılan anayasa değişikliği ile uzlaşmaya dayalı bir siyasal değişimden çok de facto (fili) bir değişiklik gerçekleştirilmiştir. Bu durumda anayasa değişikliği; askeri darbe ürünü olan anayasaya karşı adeta “bir makas değişikliği” yapılarak demokrasinin önünü açacak bir “değişim” olmaktan çok, sivil ve uzlaşmaya dayalı anayasa yapma olanaklarını zayıflatmıştır. Referandum ile kabul oranının adeta sınırdan geçmesi ve anayasanın hazırlanmasında geniş bir siyasal toplumsal uzlaşmanın sağlanamamış olması yeni bir sivil ve demokratik anayasa yapma yolunu bu değişiklik ile kapatan bariyerler olmuştur.

1982 Anayasası’nda öngörülen yönetim biçimi değişikliğiyle ilgili olarak siyasal iktidar; demokratik ve özgürlükçü bir katılım modeli oluşturmak üzere, süreç içinde zincirleme dönüşümler yapılarak, siyasal eylem ve söyleminde bütünleştirici bir dil ile “ötekileştirme” ve “otoriterleşmeye” yönelmeden”, siyasal rejimin vesayetçi, güvenlikçi ve yasakçı parkından çıkışta dönüştürücü bir rol oynayabilirdi. Parlamenter sistem uygulamasından vazgeçilerek yapılan ‘partili başkan’ tercihi, bu kritik rolü zorlaştıran, siyasallaştıran, ancak demokratik tutum ve eylemlerle süratli biçimde yol alınmasına, geniş toplumsal uzlaşma kanalları açarak olanak sağlayamayan konumu, bu nedenle yanlışları ve hataları düzeltme çözümleri ve olanaklarına karşı da kapalı kalmaktadır. Lider ya da başkan bu geçiş sürecinde “lokomotif” rol ve işleve sahip olup; kucaklayıcı ve demokratikleştirici olabildiği ölçüde başarıya, ayrıştırmacı ve otoriter olduğu ölçüde de başarısızlığa süratle sistemi taşıyacak olan yegane dinamiktir. Kuşkusuz “başkanlık” konumu ile kadrosu ile birlikte bu iki zıt kutuplu seçenek arasında karar veren ve uygulayan otorite olarak, başarısızlığı halinde kaçınılmaz olarak sistemin çökmesine kadar varacak zincirleme reaksiyonlara yol açabilecek nitelikte sonuçlara açıktır.

1982 Anayasasının üniformalılığı kuruculuğun oluşturduğu “demokratik meşruiyet”ten eksik kimliği, geniş tabanlı uzlaşma sağlanmadan adeta radikal bir girişim olarak ortaya çıkan 2017 anayasa değişikliğiyle giderilememiştir. 12 Eylül’ün darbe yükü anayasadan bütünüyle atılamamıştır.

1982 Anayasası’nın “sivil ve demokratik” bir anayasaya dönüştürülme çaba ve çalışmaları ile toplumda biriken, demokratik ve özgürlükçü bir anayasa yapımına dair dinamik ile uzlaşma potansiyeli ve umudu henüz tükenmemiştir. Üzerinden dört yıl geçmeden sistem değişikliği ürünü anayasa metni topyekün bir tarafa bırakılıp, yepyeni bir anayasa yapma talebi siyasal iktidar bloku tarafından kamuoyu gündemine getirilmektedir. (Erdoğan’dan tüm partilere 'yeni anayasa' çağrısı, 2021).

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa değişikliği referandumunda, Yüksek Seçim Kurulu tarafından mühürsüz zarf ve oy pusulalarının geçerli sayılması ile evet oylarının oranı (%51,41) dikkate alındığında sistem değişikliği öngören bir anayasa değişikliği için sosyo-politik meşruiyetin de toplumsal uzlaşma açısından yeterli düzeyde sağlanmadığı ortadadır. Daha çok mekanik bir değişim niteliği ön planda olan bu anayasa değişikliğinin kuruluş çalışmaları tamamlanarak öngörülen hükümet sistemi tam kapasite çalıştırılarak sistemin nerede aksadığı veya pozitif sonuçlarının görülmesi için zamana ihtiyaç vardır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi’nin bütün hükümleriyle birlikte, 9 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir buçuk yıllık uygulaması ile ilgili olarak Kemal Gözler’in yaptığı analiz henüz bu sistemin kurumsallaşma sürecinde olduğuna ilişkin önemli bir tespit olarak değerlendirilebilir.

“Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi yürürlüğe girdiği 9 Temmuz 2018 tarihinden bu yana (26 Aralık 2019) toplam 55 adet Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmıştır. Bu 55 Cumhurbaşkanlığı kararnamesinden 31’i diğer Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde değişiklik yapılması hakkında Cumhurbaşkanlığı kararnamesidir. Gerçekte bir buçuk yılda 24 adet Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmış, çıkarılan bu 24 kararnamede değişiklik yapmak için ise 31 adet

Cumhurbaşkanlığı kararnameyi çıkarılmıştır! Yani Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi yapmaktan çok, kendi yaptığı şeyleri değiştirmek ve düzeltmekle zaman harcamıştır.” (Gözler, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Uygulamadaki Değeri...)

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 16 Nisan 2017 akşamı halkoylaması sonuçlarına ilişkin olarak Huber Köşkü’nde yaptığı açıklamada; Türkiye’nin 200 yıllık kadim bir tartışma olan yönetim sistemi konusunda tarihi bir karar verdiği ve yönetim sisteminin ilk defa sivil siyaset eliyle değiştirildiğine dikkat çekerek, "bugün mevcudu savunmak kolay, değişimi savunmak zordu. Hamdolsun, zoru başardık..." (“Türkiye Demokrasisine Sahip Çıktı”) demiş olsa da değişim olgusu her zaman çetin bir süreç olup, ancak demokrasiye ve hukuk devletine dönük kazanımlar sağladığı ölçüde kalıcı ve değerlidir.

SONUÇ YERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Geçen yüzyılın totaliter rejimlerinin henüz etkileri silinmeden popülizm, 21. yüzyılda tekrar Avrupa’nın merkezinde yükselişe geçerek siyasi söylemi şekillendiren bir olgu haline gelmiştir. Macaristan’da Fidesz, Polonya’da PiS ve Avusturya FPÖ’nün iktidarları aracılığı ile anayasal demokrasiyi araçsallaştırarak otoriter düzenlere yönelmişlerdir.

David Landau’nun, “suiistimalcı/istismarcı anayasacılık” olarak adlandırdığı ve “...anayasal değişim mekanizmalarının -anayasada değişiklik yapılması ve anayasanın yeni bir anayasayla değiştirilmesi- demokrasiyi tahrip etmek amacıyla kullanılması ...” olarak tanımladığı koşullar Macaristan ve Polonya başta olmak üzere birçok ülkede demokratik liberal rejimlerin yanı başında “tehlike çanları” çalmaya başlamıştır.

Türkiye’de ki gelişmelere bakıldığında, Türkiye’nin anayasa tarihi askeri darbelerin uygulamaları ile şekillenen, “sivil anayasa yapma” pratiğinden yoksun kalmanın olumsuzlukları ile doludur. 1961 Anayasası gibi 1982 Anayasası da askeri darbe sonunda “yeni bir düzen” kurmak üzere hazırlanmıştır.

2017 yılında yapılan anayasa değişikliği biri olumlu diğeri olumsuz iki önemli sonuç doğurmuştur. Türk anayasacılığının gelişimini engelleyen askeri darbeler ile “yeni sistem kurma ve anayasa yapma” geleneği yıkılmış, demokratikleşme yolunun “anayasa” ile açılması yönündeki yerleşik “maymuncuk anayasa” yaklaşımını geriletmiştir. Zira Türk anayasacılığında egemen olan her sorunu anayasa aracılığı ile aşma yaklaşımı anayasacılığın talihsizliğidir. Ancak yetkilerin tek elde toplanarak-kurumların tek merkezden yönetiminin siyasallaştırılmış otorite olarak (partili) ‘cumhurbaşkanı’ tarafından yönetimi” modelinin getirilmesi ile kuvvetler ayrımı ilkesi zedelenmiştir. “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” çerçevesinde stratejik anayasal kurumların yapı ve işlevleri “dönüştürülmüş” ve yetkilerin tekil bir makam ve onu temsil eden “aktör”ün elinde toplanması yöntemine geçilmiştir.

Siyasi partiler demokrasinin yaşaması ve gelişmesinin etkili araçlarından biri olurken, aynı zamanda demokrasiyi tehdit eden bir güce dönüşerek “düşmanı” da olabilmektedir. Georges Vedel, “Demokrasi, siyasi partiler olmaksızın yaşayamaz, ancak siyasi partiler yüzünden son bulabilir” sözüyle bu duruma işaret etmiştir. Darbeci geleneğin anayasal demokrasilerde yansımaları olarak gelişen bu yeni siyasal sürecin anlamı, evrensel normları değersizleştirme ve anayasacılığın popülizmi sorunudur.

Toplum dinamik bir yapı olup, gelişimi ve geliştikçe de siyasal iktidarların değişimi kaçınılmazdır. Partiler toplumdaki “değişim dinamiğini” iktidara taşıyan araçlardır. Popülist otoriterliğin aygıtı olan suistimalci anayasacılık bugün demokratik liberal sistemin üstünde “Demokles’in Kılıcı” gibi durmaktadır. Otoriter-popülist siyasal düzenler eninde sonunda demokrasiye evrilerek denetlenebilir ve hesap verir bir düzene kavuşarak hukuk devletine dönüşürler.

Tarihin tekerleğini tersine döndürmek mümkün olmadığı gibi, halkın omuzları üstünde iktidara yükselerek halk adına ve halka rağmen politika yapan partilerin yine halk iradesi ile çöküşünü de engellemek mümkün değildir. Bu bakımdan “suiistimalci anayasacılık” uygulamaları, iktidarların olduğu kadar muhaliflerin de eline geçecek tehlikeli bir “bumerang” dönüşebilir...

KAYNAKÇA

Acar, K. (29.12.2017). 2018: AB Gerçeğiyle Yüzleşmek. *Deutsche Welle Türkçe*.

<http://www.dw.com/tr/2018-ab-ger%C3%A7e%C4%9Fiyle-y%C3%BCzle%C5%9Fmek/a-41965583> adresinden 20.02.2018 tarihinde erişildi.

Aktaş, M. (2018). Avusturya’da Aşırı Sağın Meşrulaşması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 276-286.

Aras, İ. (2017). 2014 Avrupa Parlamentosu Seçimleri. *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 1-32.

Aslan, A. (1 Haziran 2019). Aşırı Sağ Nedir?. *Perspektif*.

- <https://perspektif.eu/2019/06/01/asiri-sag-nedir/> adresinden 22.02.2021 tarihinde erişildi.
- Avusturya’da Cumhurbaşkanlığı Seçimini Bağımsız Aday Van der Belen Kazandı (23.05.2016). *ntv.com.tr*. https://www.ntv.com.tr/dunya/avusturyada-cumhurbaskanligi-secimini-bagimsiz-aday-van-der-belen-kazandi,h_UIkXeolEKbFEluNS6WZQ adresinden 19.03.2021 tarihinde erişildi.
- Başçıl, H. (13 Mayıs 2016). Karşı Devrimin Anayasası. <http://www.anafikir.gen.tr/karsi-devrimin-anayasasi-haluk-bascil/> adresinden 21.02.2021 tarihinde erişildi.
- Bayar, H. İ. (2012). Macaristan Parlamentosu’nda Yasama ve Denetim. *Yasama Dergisi*, 0(21), 85-118.
- Berktaş, H. (10 Mart 2020). Yeni Popülist-Otoritarizmlerin Açmazları. *Perspektif*. <https://www.perspektif.online/yeni-populist-otoritarizmlerin-acmazlari/> adresinden 12.03.2021 tarihinde erişildi.
- Bozóki, A. (02/2015). The Politics of Worst Practices: Hungary in the 2010s. *SciencesPo Center For International Studies*, 0(0), 0-0. <https://www.sciencespo.fr/cei/en/content/politics-worst-practices-hungary-2010s> adresinden 21.02.2021 tarihinde erişildi.
- Charlish, A.; Plucinska J. ve Koper A. (September 30, 2020). Poland’s Ruling Party Leader Kaczyński Appointed Deputy PM. <https://www.reuters.com/article/poland-politics-kaczyński-idINKBN26L2R6> adresinden 29.03.2021 tarihinde erişildi.
- Dennison S. ve Pardijs D. (June 2016). The World According to Europe’s Insurgent Parties: Putin, Migration And People Power. *European Council on Foreign Relations – ECFR*, 0(181), 1-40.
- Dizman, A. S. (25 Ocak 2019). Popülizm Nedir?. *Perspektif*. <https://perspektif.eu/2019/01/25/populizm-nedir/> adresinden 12.02.2021 tarihinde erişildi.
- Doğan, M. G. (2020). Bir Kolektif Eylem Ana Çerçevesi Olarak Popülizm. (Editor: Ö. Celep ve M. Kurt). *Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı Bildiriler Kitabı 10-11 Aralık 2020* İçinde (s.36-46). İstanbul: Işık Üniversitesi Yayınları. <https://acikerisim.isikun.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11729/3023/3023.pdf?sequence=3> adresinden 29.03.2021 tarihinde erişildi.
- Drinóczi T. ve Bieñ-Kacała A. (2019). Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland. *German Law Journal*, 20(8), 1140-1166.
- Duygun, A. M. (2020). Popülist Anayasacılığa Giriş. *Anayasa Hukuku Dergisi*, 9(19), 397-467.
- Elbir, H. Ç. (2017). Avrupa’nın Aşırı Sağ ile Sınırı: Avusturya. *AVİM (Avrasya İnceleme Merkezi)*, 0(23), 1-4. <https://avim.org.tr/tr/Analiz/AVRUPA-NIN-ASIRI-SAG-ILE-SINAVI-AVUSTURYA> adresinden 22.03.2021 tarihinde erişildi.
- Enyedı Z. ve Tóka G. (2007). The Only Game in Town: Party Politics in Hungary. (Eds. P. Webb ve S. White). *Party Politics in New Democracies* İçinde (s.147-178). Oxford: Oxford University Press.
- Erçetin T. ve Erdoğan E. (2020). Popülist Liderlerin Başarısını Medya Sistemleri Perspektifi ile Karşılaştırma: Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda ve Türkiye. (Editörler: Ö. Celep ve M. Kurt). *Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı Bildiriler Kitabı 10-11 Aralık 2020* İçinde (s. 47-63). İstanbul: Işık Üniversitesi Yayınları. <https://acikerisim.isikun.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11729/3023/3023.pdf?sequence=3> adresinden 29.03.2021 tarihinde erişildi.
- Erdoğan’dan Tüm Partilere ‘Yeni Anayasa’ Çağrısı. (10 Şubat 2021). Cumhuriyet Gazetesi. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogandan-tum-partilere-yeni-anayasa-cagrisi-1812682> adresinden 21.02.2021 tarihinde erişildi.
- Erdoğan, M. (5 Mayıs 2019). Türkiye’de Popülist Otoriterlik. <http://erdoganmustafa.org/turkiyede-populist-otoriterlik/> adresinden 11.02.2021 tarihinde erişildi.
- Fidesz (2018). Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Fidesz> adresinden 19.03.2021 tarihinde erişildi.
- Folvarčny A. ve Kopeček L. (2020). Which Conservatism? The Identity of the Polish Law and Justice Party. *Politics in Central Europe, (The Journal of the Central European Political Science Association)*, 16(1), 159-188.

- Freedom in The World (2021); Democracy under Siege (2021). (By Sarah Repucci and Amy Slipowitz), Freedom House.
https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-02/FIW2021_World_02252021_FINAL-web-upload.pdf adresinden 14.04.2021 tarihinde erişildi.
- Freedom in The World (2020); A Leaderless Struggle for Democracy, (2020). Freedom House.
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2020/leaderless-struggle-democracy> adresinden 26.03.2021 tarihinde erişildi.
- Galston, W. A. (2018). The Populist Challenge to Liberal Democracy. *Journal of Democracy*, 29(2), 5-19.
- Gözler, K. (2016). Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri. *Ankara Barosu Dergisi*, 7(4), 25-36.
- Gözler, K. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Uygulamadaki Değeri Bir Buçuk Yıllık Bir Bilanço. <https://www.anayasa.gen.tr/cbhs-bilanco.htm> adresinden 12.04.2021 tarihinde erişildi.
- Gürcanlı, Z. (12.10.2016). Bahçeli'nin İsteğiyle Başkanlık Sistemi Meclis'e Geliyor. *Sözcü Gazetesi*.
<https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/bahcelinin-istegiyle-baskanlik-sistemi-meclise-geliyor-1443024/> adresinden 10.02.2021 tarihinde erişildi.
- Gwiazda, A. (2015). *Democracy in Poland: Representation, Participation, Competition and Accountability Since 1989*. London: Routledge.
- Harding, L. ve Connolly, K. (10 Apr 2010). Poland in Shock as Plane Crash Kills President Lech Kaczynski. <https://www.theguardian.com/world/2010/apr/10/poland-lech-kaczynski-russia-crash> adresinden 16.03.2021 tarihinde erişildi.
- Itzek, J. (2019). PiS Now Has A Much Stronger Democratic Mandate. (Interviews 15.10.2019).
<https://www.ips-journal.eu/regions/europe/pis-now-has-a-much-stronger-democratic-mandate-3797/> adresinden 16.03.2021 tarihinde erişildi.
- İba, Ş. (1998). *Ordu Devlet ve Siyaset*. İstanbul: Çivi Yazıları.
- Jasiewicz, K. (2008). The New Populism in Poland: The Usual Suspects?. *Problems of Post-Communism*, 55(3), 7-25.
- Kalaycıoğlu, E. (01 Ağustos 2019). Türkiye'nin Neo-Patrimonyal Sultanizm ile İmtihani. *Cumhuriyet Gazetesi (Olaylar ve Görüşler)*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/turkiyenin-neo-patrimonyal-sultanizm-ile-imtihani-1514223> adresinden 16.04.2021 tarihinde erişildi.
- Köker, L. (2020). Başkancı Rejim: Popülist Yarışmacı Otoriterlik mi, Diktatörlük mü?. *Birikim Dergisi*, 0(377), 6-26.
- Landau, D. (2013). Abusive Constitutionalism. *UC Davis Law Review*, 47(1), 189-260.
- Landau, D. (2018). Populist Constitutions. *University of Chicago Law Review*, 85(2), 521-543.
- Macaristan'da Orban Açık Farkla Kazandı. (09.04.2018). *Deutsche Welle Türkçe*.
<https://www.dw.com/tr/macaristanda-orban-a%C3%A7%C4%B1k-farkla-kazand%C4%B1a-43303699> adresinden 20.02.2021 tarihinde erişildi.
- Mavrozacharakis, E. (2018). Populism and Democracy: An Ambiguous Relationship. *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, 7(4), 19-35.
- Müller, Jan-W. (2017). *Popülizm Nedir?*, (Çeviren: O. Yıldız). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oltermann, P. (Fri 1 Jul 2016). "Austrian Presidential Election Result Overturned and Must Be Held Again. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2016/jul/01/austrian-presidential-election-result-overturned-and-must-be-held-again-hofer-van-der-bellen> adresinden 19.03.2021 tarihinde erişildi.
- Orhan, S. (2019). Popülizm, Liberal Demokrasi ve Faşizm Denklemi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68(4), 795-840.
- Our History (2020.04.07).
<https://fidesz.hu/int/add-tovabb/our-history> adresinden 12.03.2021 tarihinde erişildi.
- Öner, S. (2018). Avrupa'da Yükselen Popülizm ve Radikal Sağ: Avusturya Örneği İlişkileri. (Editör: E. Canan Sokullu). *Popülizmle Dönüşen Avrupa ve Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği İçinde* (s.39-53). İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Özbudun, E. <https://t24.com.tr/haber/prof-ozbudun-akpnin-istedigi-baskanlik-sistemi-rejimi-degistirebilir,262681> adresinden 21.04.2020 tarihinde erişildi.

- Özdemir, H. (1993). *Rejim ve Asker*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdemir, Y. (20 April 2016). Avrupa’da Sağ Popülizm, Irkçılık ve Mücadele. *Yeni Hayat*.
<https://yeni hayat.de/2016/04/20/avrupada-sag-popuelizm-irkcilik-ve-muecadele/> adresinden 20.02.2018 tarihinde erişildi.
- Özdemir, Y. (07 Ocak 2016). Polonya’da Neler Oluyor?. *Evrensel*.
<https://www.evrensel.net/haber/269419/polonyada-neler-oluyor> adresinden 26.03.2021 tarihinde erişildi.
- Paçacı, İ. (2017). Otoriterleşen Demokrasiler: Modern Çağın Kreatif Yeni Nesil Faşizmi mi?. (Editör: A. M. Kırık). *Medya Çağında İletişim* içinde (s. 521-544). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Paçacı, İ. (2012). Üst Kurullar Anayasası (Mertebeli Kurul(l)u Düzen Aracılığı ile Yöneten Anayasa) ve Bir Anayasa Önerisi. *Demokrasi Platformu, (Fikir - Kültür - Sanat ve Araştırma Dergisi)*, 8(30), 185-208.
- Panizza, F. (2005). *Introduction: Populism and the Mirror of Democracy*. (Ed: F. Panizza). *Populism and the Mirror of Democracy* içinde (1-31). London, New York: Verso.
- Polonya’da Tanıdık Sorun... Kaçinski Hukuka Direniyor (11 Mart 2016). cumhuriyet.com.tr
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/polonyada-tanidik-sorun-kacinski-hukuka-direniyor-495907> adresinden 16.03.2021 tarihinde erişildi.
- Sağlam, E. (2017)Avusturya’daki Türk Göçmenlerin Entegrasyon Algıları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 140-169.
- Scheppele, K. L. (2015). Understanding Hungary’s Constitutional Revolution. (Editörler: A. von Bogdandy and P. Sonnevend). *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area Theory, Law and Politics in Hungary and Romania* içinde (s.111-124). Oxford, Portland, Oregon: Hart Publishing Ltd.
- Scheppele, Kim L. (May 26, 2014). Hungary and the End of Politics. *The Nation*.
<https://www.thenation.com/article/archive/hungary-and-end-politics/> adresinden 10.02.2021 tarihinde erişildi.
- Schmidt, S. (2018). The Power of ‘Sultanism’: Why Syria’s Non-Violent Protests did not Lead to a Democratic Transition. (Eds. R. Hinnebusch ve O. Imady). *The Syrian Uprising Domestic Origins and Early Trajectory* içinde (s. 30-43). London, New York: Routledge.
- Simon, K. (May 20, 2016). The Success of the illiberal Vision-Orbán’s Rise to Power. *Think Tank for Political Participation*.
<https://dpart.org/the-success-of-the-illiberal-vision-2/> adresinden 12.03.2021 tarihinde erişildi.
- Sunay, C. (2010). *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri, 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Tanrıkulu, F. (2020). Avusturya’da Aşırı Sağın Yükselişinin Ana Akım Siyasete ve Göçmenlerin Hayatlarına Etkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 53(1), 93-118.
- The Trajectory of Democracy-Why Hungary Matters. (2015). Hearing Before The Commission on Security and Cooperation in Europe, One Hundred Thirteenth Congress, First Session, March 19, 2013, Washington: U.S. Government Publishing Office.
<https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/The%20Trajectory%20of%20Democracy%20-%20Why%20Hungary%20Matters.pdf> adresinden 10.04.2021 tarihinde erişildi.
- Thoreau, H. D. (2014). *Sivil ve İtaatsiz*, (Hazırlayan: E. Ebru). İstanbul: Kafekültür Yayıncılık.
- Türkiye Demokrasisine Sahip Çıktı (16.04.2017). *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*.
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74785/turkiye-demokrasisine-sahip-cikti.html> adresinden 22.04.2021 tarihinde erişildi.
- Uslu, A. (30.05.2014). Macaristan’da Muhafazakârlık, Popülizm ve Paternalizm. *Başlangıç Dergisi*.
<https://baslangicdergi.org/macaristanda-muhafazakarlik-populizm-ve-paternalizm-ates-uslu/> adresinden 19.03.2021 tarihinde erişildi.
- Uslu, C. (18 Şubat 2020). Popülizm “Bir” Nedir?. *Perspektif*.
<https://www.perspektif.online/populizm-bir-nedir/> adresinden 11.03.2021 tarihinde erişildi.
- Ünveren, B. (10.04.2018). Avrupa Sağ Popülizminin Haritası. *Deutsche Welle Türkçe*.
<https://www.dw.com/tr/avrupa-sa%C4%9F-pop%C3%BClizminin-haritas%C4%B1/a-43319950> adresinden 20.02.2021 tarihinde erişildi.

-
- Yazıcı, S. (2014). “Çoğunlukçu ve Vesayetçilik Ekseninde Cumhuriyet Anayasalarının Temel Çıkmazı” Konulu Oturum. 33. *Abant Platformu “Türkiye’nin Yönü” Toplantısı (GYV)*. Düzce. (20-22.06.2014).
- Yıldırım, Y. (2018). Polonya’da Populist Sağın Yükselişi: PiS Örneği. 5. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (ICPESS), C.1, 26-29 Ekim 2018* İçinde (s.131-136). Niğde.
- Yılmaz, A. G. (2019). Popülizm-Demokrasi İlişkisi: Latin Amerika’dan Örnekler. *International Journal of Political Science & Urban Studies / Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 428- 444.
- Yüksek Askeri Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, T.C. Resmi Gazete (30479, 15.07.2018).
- 21.01.2017 Tarih ve 6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun T.C. Resmi Gazete (29976, 11.02.2017).
- 07.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun T.C. Resmi Gazete (22355, 26.07.1995).
- 18.10.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası T.C. Resmî Gazete (17863, 09.11.1982).
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 5 - Number: 18, p. 257-266, Winter 2021

Eski Mısır'da Ensest Evlilikler ve Kraliyet Ensestinin Gelenekselleşmesi*

*Incest Marriages and the Traditionalization of Royal Incest in Ancient
Egypt*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1019181>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
05.11.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
11.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Eylem Güzel
Pamukkale Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Kültür
Varlıklarını Koruma ve Onarım
Bölümü,
eguzel@pau.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-8702-4555>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Ayrıca bu çalışmada yazım kurallarında belirtildiği üzere satır altı dipnot sistemi uygulanmıştır.

Öz

Eski Mısır'da görülen ensest evlilik geleneğinin ilk öncüleri, Mısırlılar tarafından tanrılar ve insanlar arasında aracı olduklarına inanılan firavunlardır. Mısır'ın en önemli tanrısı Osiris'in ölümünden sonra onunla özdeşleşerek ilahi statüye ulaşan firavunlar, Osiris ve kız kardeşi İsis gibi kardeş evliliği yapmak suretiyle tanrılar tarafından başlatılan ensest evlilik geleneğinin öncüsü ve koruyucusu haline geldiler. Firavunlarla başlayan, Pers etkileşimi ve ticaret yoluyla yaygınlaştığı düşünülen ensest evlilik geleneği Mısır'da kurulan son hanedan olan Ptolemaios Hanedanı döneminde resmîyet kazandı. Bu durum dini ve mitolojik etkenlerle ilişkili gibi görünse de aslında tanrıların takipçisi olan hükümdarların uyguladığı din siyasetinin bir parçasıydı. Eski Mısır ve Yunan tanrılarının ensest evliliklerini rol model olarak dın üzerinden yürütülen bir politika izleyen hükümdarların amacı, soy dışından kişilerle evlenmek yerine aile içi ensest evlilikler yapmak suretiyle soyun bozulmasını engellemektir. Hükümdarların yaptığı ensest evlilikler nedeniyle, Mısır dışındaki toplumların neredeyse tamamının tabu olarak gördüğü kardeşler arası evlenme geleneği sıradanlaşmış hem Mısır monarşi mensupları hem de yerli halk için olağan bir durum haline gelmişti. Bu durumda, Mısır'ın iç dinamikleri çerçevesinde geleneksel boyut kazanan ensest evliliklerin Mısırlı hükümdarlar tarafından politik bir enstrüman haline getirilmesini sağlayan bazı faktörler olmalıydı. Bu çalışmanın temel amacı, Eski Mısır'daki ensest evlilik geleneğinin kaynağından yola çıkarak Eski Mısır kraliyet ailesi özelindeki gelenekselleşme sürecini, uygulama prosedürü ile birlikte ortaya koymaktır. Bu konuyu, Mısırlı hükümdarları ensest evliliğe yönelten temel faktörleri belirlemek ve bu evlilikleri dini, siyasi, mitolojik etkenler üzerinden analiz etmek şeklinde ele alacağız. Bu kapsamda Mısır'daki ensest evliliklerin kaynağı, hangi faktörler nedeniyle gelenekselleştiği, kraliyet mensupları ve halk arasındaki kardeş evliliklerinin nitelikleri tespit edilecektir. Türkçe literatürde hiç yer almayan, Batı literatüründe ise farklı disiplinlere mensup akademisyenlerce makale ve kitap düzeyinde ele alınan bu konunun Türkçe literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Mısır, Ptolemaios Hanedanı, Ensest, Ensest Evlilik, Kardeş Evliliği

Abstract

The first pioneers of the incestuous marriage tradition in ancient Egypt were the pharaohs, who were believed by the Egyptians to be intermediaries between gods and humans. After the death of Osiris, the most important god of Egypt, the pharaohs, who achieved divine status by identifying with him, became the pioneers and protectors of the incest marriage tradition initiated by the gods by marrying like Osiris and his sister Isis. The incest marriage tradition, which started with the pharaohs and is thought to have spread through Persian interaction and trade, became official during the Ptolemaic Dynasty, the last dynasty established in Egypt. Although this situation seems to be related to religious and mythological factors, it was actually a part of the religious policy implemented by the rulers who were followers of the gods. The purpose of the rulers, who followed a policy based on religion by taking the incestuous marriages of the ancient Egyptian and Greek gods as their role model, was to prevent the degradation of the lineage by making incestuous marriages within the family instead of marrying outsiders. Due to the incestuous marriages made by the rulers, the tradition of sibling marriage, which was considered taboo by almost all of the societies outside of Egypt, became commonplace for both the Egyptian monarchs and the local people. In this case, there must have been some factors that enabled the incestuous marriages, which gained a traditional dimension within the framework of Egypt's internal dynamics, to be turned into a political instrument by the Egyptian rulers. The main purpose of this study is to reveal the traditionalization process in the Ancient Egyptian royal family, together with the application procedure, starting from the source of the incest marriage tradition in Ancient Egypt. We will deal with this issue as determining the main factors that lead Egyptian rulers to incestuous marriages and analyzing these marriages through religious, political and mythological factors. In this context, the source of incestuous marriages in Egypt, the reasons for which they became traditional, and the characteristics of sister marriages between the royal members and the public will be determined. It is thought that this subject, which has never been in Turkish literature, but has been discussed at the level of articles and books by academics from different disciplines in Western literature, will contribute to Turkish literature.

Keywords: Ancient Egypt, Ptolemaic Dynasty, Incest, Incest Marriage, Sibling Marriage

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Güzel, E. (2021). Eski Mısır'da Ensest Evlilikler ve Kraliyet Ensestinin Gelenekselleşmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 257-266.

GİRİŞ

Orijinal kökeni Latince *incestum* olan, dilimize Fransızca *inceste* kelimesinden geçen ensest¹ aile içi yasak ilişki anlamına gelir. Saf olmama, murdarlık, pislik, iffetsizliği ifade eden ve akraba ile zina yapma, nikah düşmediği halde akraba ile ilişki kurma, aile üyeleri ya da yakın akrabalar arasında yaşanan cinselliği kapsayan ensestin bu nitelikleri, ensestin geçmişten günümüzde neredeyse tüm toplumlarda tabu olarak görülmesine neden olurken² yasakları ve cezaları da beraberinde getirmiştir. Ensest tabusuna istinaden oluşan yasaklar ve cezalar genel geçer bakış açısına göre kültürler arası farklılıklar gösterir. Antik Yunan toplumları da dahil olmak üzere, Eski Mısır dışındaki toplumların neredeyse tamamı için sıradan nitelikte olmayan ensest ilişki ve kardeşler arası evlilik geleneği, Eski Mısır'da özellikle de saray kültüründe olağan bir durumdur.³

Eski Mısır kraliyet ailesi içinde görülen erkek kardeş-kız kardeş, baba-kız, anne-oğul, teyze-yeğen, amca-yeğen gibi farklı kombinasyonlarda karşımıza çıkan ensest nitelikli ilişkiler, aile içi çarpık ilişkilerin engellenmesi amacıyla çoğu toplumda tabu sayılmıştır. Dolayısıyla ensestin, soylarının asaletini ve devamlılığını sağlamayı amaçlayan Mısırlı monarşi mensupları tarafından tanrısallıkla ilişkilendirilmek suretiyle farklı bir konuma taşındığı, böylelikle tabu olmaktan çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda hem toplumsal normları hem de ensest tabusunu esneten ve ihlal eden nitelikleri ile ensest evlilik geleneği, evrensel bir tabunun Eski Mısır'ın yerel dinamiklerinde yıkıldığını açıkça göstermektedir. Buradan yola çıkarak Eski Mısır hanedan mensupları arasında yaygın olan bu geleneğin yalnızca dünya etnografyasında görülen özgün bir kültürel unsur değil aynı zamanda ensest ilişkileri tabu olarak gören toplumlara ve farklı disiplinlerin ortaya koyduğu tüm teorilere meydan okuyan bir gelenek halini aldığını söylemek mümkündür. Böylece, Eski Mısır'ın erken hanedanlıklarından itibaren görülen ve İÖ. 30'da son hanedanın yıkılmasının ardından başlayan Roma Dönemi'nde dahi varlığını sürdüren ensest evlilik⁴, ensest ilişki tarzının hanedan üyelerince benimsenmesiyle birlikte geleneksel bir yapı kazanmıştır.⁵

Bu makalenin amacı, Eski Mısır kraliyet ailesi mensuplarının evrensel tabulara ters düşerek ensest evliliğe yönelmelerinin kaynağını, hükümdarların bu tarz evlilikleri gelenekselleştirmesine neden olan temel faktörleri ve ensest evliliklerin yerli halk arasındaki yansımalarını ortaya koymaktır. Bu kapsamda ensest evlilik geleneğinin Eski Mısır'a nereden geldiği, nasıl gelenekselleştiği, kimler tarafından uygulandığı, kraliyet mensupları ve halk arasında görülen ensest evliliklerin nitelikleri tespit edilecektir.

1. ESKİ MISIR'DA ENSEST EVLİLİKLERİN KÖKENİ

Eski Mısır üzerine yapılan araştırmalar, Mısır kraliyet ailesi içinde görülen ensest evliliklerin varlığına işaret eder.⁶ Bu ensest evlilikler, Mısır'ın erken dönemlerinden itibaren kralların öz ya da üvey kız kardeşleri⁷ ile nadiren de öz kızları ile evlendiklerini göstermektedir.⁸ Erken dönemlerden itibaren kardeşler arası evliliklerin görüldüğü Eski Mısır'da erkek kardeş-kız kardeş evliliği hakkında bilgi veren en eski edebi kanıt Sicilyalı Diodorus'a aittir. Diodorus, Mısırlıların tuhaf yönlerini tartışırken, insani geleneklere aykırı olsa bile erkeklerin kız kardeşleriyle evlenmelerine izin veren bir yasanın varlığına değinir ve garip bulduğu bu geleneği Osiris-İsis arasında gerçekleşen kardeş evliliği örneği ile açıklar.⁹ II. Ptolemaios Philadelphus ile kız kardeşi II. Arsinoe arasındaki ensest nitelikli evlilikten bahseden Pausanias ise Makedon geleneğini ihlal eden II. Ptolemaios Philadelphus'un Mısırlı tebaasını takip ettiğini ifade eder.¹⁰ Kardeş evliliğini yasaklanmış ilişki türlerinden biri olarak değerlendiren Yahudi felsefeci Philo'nun verdiği bilgilere göre Mısırlı kanun koyucular ensest ile ilgili yerel kanunlarını evrensel normlara rağmen uygun görürlerken; başka toplumların uyguladığı ensest kanunları ile alay ederler. Ona göre kardeşler arası evliliğe müsaade etmek, dizginleri şehvete kaptırmış insanların

¹ D. M. Schneider ensest üzerine bir makale yazmıştır. Bkz. Schneider, 1976: s. 149-169.

² Ager, 2009: s. 1; Rowlandson and Takahashi, 2009: s. 106.

³ Rowlandson and Takahashi, 2009: s. 104.

⁴ Daha detaylı bilgi için bkz. Rowlandson and Takahashi, 2009: s. 104-139.

⁵ Rowlandson and Takahashi, 2009: s. 104.

⁶ Hopkins, 1980: s. 311.

⁷ Mısır'daki son hanedan olan Ptolemaiosların ikinci hükümdarı olan II. Ptolemaios Philadelphus, erkek kardeş-kız kardeş evliliği geleneğini uygulayarak öz kız kardeşi II. Arsinoe ile ensest evlilik yapmıştır.

⁸ Middleton, 1962: s. 603.

⁹ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 1.27.

¹⁰ Pausanias, *Periegesis*, 1.7.1.

ölçüsüzlüğü sonucu ortaya çıkan kötülüğün, onların bedenlerine ve ruhlarına kadar işlemesine sebep olmaktadır.¹¹

Philo'nun Yunanistan'daki yasalara dayanarak aktardığı bilgiler ise Yunanistan içinde bölgesel farklılıklar içeren ensest evlilik türlerinin ortaya çıktığını göstermektedir. Atina'da bulunan ve İÖ. 5-4. yüzyıllara verilen metinler de Philo'nun açıklamalarını destekleyen ifadeler içermektedir. Atina ve Sparta'da uygulanan, birbirine taban tabana zıt olan bu kanunlara göre Spartalı kanun koyucular anneleri bir, babaları ayrı olan erkek ve kız kardeşler arasında yapılacak olan ensest evliliklere izin verirken; babaları bir, anneleri ayrı erkek ve kız kardeşler arasında yapılacak olan ensest evlilikleri yasaklamıştır. Atina'da ise Solon'un çıkardığı yasalara göre erkeklerin babaları bir, anneleri ayrı olan kız kardeşleriyle yapacakları ensest evliliklere izin verirken; anneleri bir, babaları ayrı olan kız kardeşleriyle yapacakları ensest evlilikleri yasaklamıştır.¹² Yani bu yasa kapsamında babaları bir, anneleri ayrı olan üvey kardeşler arasında yapılacak olan ensest evliliklere izin verilmiştir. Bu tür bir ensest evliliğe verilebilecek en iyi örnek ise babaları bir, anneleri ayrı oldukları için meşru sayılan Themistocles'in oğlu Archeptolis ile kızı Mnesiptolema'nın evliliğidir.¹³ Fakat bu ve benzeri nitelik taşıyan az sayıda kardeş evliliklerinin var olması, babaları bir, anneleri ayrı kardeşler arasında dahi olsa, kardeş evliliği ile gerçekleşen ensest evliliklerin Atinalılar tarafından onaylandığına dair yeterli bir kanıt teşkil etmez.¹⁴

Seneca, Eski Mısır ve Yunanistan'da uygulanan ensest evlilik içerikli kanunların niteliği üzerine önemli detaylara yer vermektedir. Claudius'un tanrılaştırılması üzerine yazdığı bir hiciv olan *Apocolocyntosis* adlı eserinde Mısır'da tamamen; Yunanistan'da ise kısmen meşru sayılan ensest ilişkilerin karşılaştırmasını yapan Seneca, Claudius tarafından cezalandırılan iki kardeş arasındaki ensest vakasını Mısır ve Yunanistan'daki kardeş evlilikleri ile ilişkilendirirken "*Atina'da yolun yarısını, İskenderiye'de ise tamamını gidebilirsin*" ifadesine yer vermiştir.¹⁵ Seneca'nın bu ifadeleri, Mısır'da kraliyet ailesine mensup öz erkek ve kız kardeşler arasında yapılacak olan ensest evliliğe izin verilirken; Atina'da yalnızca üvey kız kardeşle yapılacak olan ensest evliliğe izin verilmesine dayanır.¹⁶ Nitekim Yunanistan'da genellikle üvey kardeşler arasında gerçekleşen ensest evlilikler görülse de öz kardeşler arasında gerçekleşen ensest evliliklerin varlığını gösteren nadir örnekler de mevcuttur. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, her ne kadar antik kaynaklar vasıtasıyla Eski Mısır ve Yunan dünyasında görülen ensest ilişkilerin doğası ve uygulama prosedürleri hakkında nispeten bilgi sahibi olsak da bu ilişki türleri ve uygulamalarının farklı versiyonları olabileceğidir. Nitekim İÖ. 5. yüzyıl tragedya yazarı Sophokles, anne-oğul arasında yaşanan ensest ilişkiyi¹⁷ içeren *Kral Oidipus* adlı eserinde Yunanistan'daki ensest evlilik yasalarına ters düşen bir ensest vakasına işaret eder.¹⁸

Ensest farklı toplumlarda, farklı düşünce sistemlerinde, farklı bakış açıları çerçevesinde değerlendirildiğini gösteren en iyi örnek, hekim Sextus Empiricus'un her şeyin göreceli olduğunu, bazılarına göre utanç verici olarak görülen ensest bazılarına göre utanç verici olmadığını savunduğu görüşleridir. Yunan, Roma, Mısır ve Pers ekseninde bir karşılaştırma yapan Sextus'un aktardığına göre zina yapmak, anneye cinsel ilişkiye girmek, anne veya kız kardeşle evlenmek Roma kanunlarına göre yasaktır. Fakat hem Roma'da hem de Yunanistan'da yasak olan ebeveyn-çocuk evliliği, bazı toplumlarda tam tersi bir uygulamaya tabidir. Örneğin Perslerde anne ile ensest evlilik, Mısırlılarda ise öz kardeşler

¹¹ Philo, *de specialibus*, 4.22-24.

¹² Philo, *de specialibus*, 4.22-24.

¹³ Plutarkhos, *Themistocles*, 32.1.

¹⁴ Rowlandson and Takahashi, 2009: s. 108.

¹⁵ Seneca, *Apocolocyntosis*, 8.

¹⁶ Philo'nun babaları bir, anneleri ayrı olan kardeşlerin evlenmelerine izin verildiğini belirten ifadeleri de bunu destekler. Bkz. Philo, *de specialibus*, 4.22-24.

¹⁷ Bir kehanete göre Oidipus annesiyle yatıp babasını öldürecek: "*Bir zamanlar Loksias, kaderimde annemle yatıp ellerimle babamın kanını dökeceğimin yazıldığını söylemişti. Annemin yatağına girip, insanların görmeye tahammül edemeyecekleri bir soy dünyaya getireceğimi ve öz babamın katili olacağımı söyledi.*" Bu kehanetin gerçekleşmesini istemeyen Oidipus, "*Babamın katili olmak istemem*" diyerek bir daha geri dönmek üzere Korinthos'tan ayrılır. Yolculuğu sırasında bir saldırıya uğrayan Oidipus üzerine araba süren kişilerin hepsini öldürür. Fakat öldürdüğü kişiler arasında yaşlı babası da vardır. Oidipus babasını öldürdüğünü öğrenince "*hangi ölümlü benden daha bahtsız olabilir...Ölen adamın karısını, onu öldürdüğüm ellerimle kirlettim*" der. Yaşadığı bu kötü olay ve annesiyle kurduğu ensest ilişki nedeniyle tanrıların ve insanların nefretini kazandığını düşünen Oidipus, babasını öldürüp annesi ile evlendiği ve ensest niteliğindeki bu uygunsuz eylemini kötü, bahtsız, doğuştan lanetli biri oluşuyla ilişkilendirmiştir. Bkz. Sophokles, *Kral Oidipus*, s.115-117; 132-133.

¹⁸ Sophokles'in *Kral Oidipus* adlı eseri Sigmund Freud'un "Oidipus kompleksi" modelinin öncüsü oldu. Buna göre çocuğun gelişiminde kız çocuklarının babalarına, erkek çocuklarının annelerine cinsel ilgi duyma isteği belirleyici unsur olarak görülür. Bu nedenle kızlar annelerini erkekler ise babalarını rakip görür. Yunan mitolojisinde ve bu mitolojiyi temel alan tragedya oyununda Elektra, Orestes ile birlikte öz annesinin öldürülmesine yardım etmiştir. Bkz. Sophokles, *Kral Oidipus*, s. 28.

arası ensest evlilik yaygın bir gelenektir. Yani çoğu toplumda bir erkeğin annesiyle veya kız kardeşiyle evlenmesi kanunen yasak ve dinen günah olsa da Persler yasal olduğu için anneleriyle; Mısırlılar da baş tanrılar Osiris ve Zeus gibi öz kız kardeşleriyle evlenmişlerdir.¹⁹

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle, özellikle antik Yunan'da ancak belirli yasalar çerçevesinde izne tabi olan ensest evliliklere baktığımızda, ahlaki açıdan uygunsuz ve tabu sayılsalar da bu tarz evliliklerin, tanrıların kutsal evliliklerinin rol model alınmasıyla yapılmış olmaları nedeniyle toplumsal düzlemde nispeten kabul edilir bir niteliğe sahip olduklarını söylemek mümkündür. Öte yandan her ne kadar bu evlilik geleneği belli yasalar ve normlar çerçevesinde olmak üzere Yunanistan'da; Eski Mısır'da ve Roma dönemi Mısır'ında meşru bir şekilde uygulanmış olsa da kardeş evliliği sonucu ortaya çıkan ensest evliliklerin ne kadar yaygın olduğu konusunda antik kaynakların kesin bilgiler vermediğini söylemek mümkündür.

Buraya kadar verilen bilgiler ışığında Yunan ve Roma toplumlarında tabulaşan, Eski Mısır'da özellikle de kraliyet protokolünde meşrulaşan formuyla ensest bazı kültürlerde, toplumsal dejenerasyon sebebi olarak görülür ve ciddi cezai yaptırımları gündeme getirir. İÖ. 2. binde Babil Krallığı'nda ortaya çıkan ve tarihin en eski yazılı yasalarından biri olan Hammurabi Kanunları buna iyi bir örnek teşkil eder.²⁰ Bu kanunlara göre “*Kim babasından sonra annesiyle ensest ilişkide bulunursa, ikisi de yakılacaktır.*”²¹ Bu kanun maddesinden de anlaşılacağı üzere ensest ilişki kuranlara bazı cezai yaptırımların uygulandığı açıkça görülmektedir. Fakat Eski Mısır'da bunun tam tersi bir ensest anlayışı görülmektedir. Özellikle Eski Mısır kraliyet sınıfı ve soylular arasında görülen ensest ilişki ve evliliklerde cezai bir yaptırım söz konusu değildir. Aksine, elit soyun oluşmasında ve devamlılığını sağlamada etkili olduğu gerekçesi ile meşrulaştırılan bir durum karşımıza çıkar. Dolayısıyla tarih boyunca görülen bu ve benzeri örnekler bir yandan ensestin tabu formunun varlığına işaret ederken diğer yandan da *incestuous* yani ensest yapmanın cezasının ya da toplumsal yaptırımın kültürel düzeyde farklılaştığını göstermektedir.

Ensest cezai yaptırımları gibi toplumsal bazda değerlendirilmesi de farklılıklar içermektedir. Bunu Eski Mısır ve Yunan toplumları çerçevesinde ele aldığımızda, her ikisi de tanrısal eylemlerin etkisinde olmak üzere, ensesti tamamen onaylayan ve ensesti kısmen onaylayan olmak üzere iki farklı bakış açısının olduğunu görüyoruz. Buna rağmen, her iki toplumun tanrı ve tanrıçaları arasında gerçekleşen kutsal kardeş evliliklerinin, ensest evliliklerin benimsenmesi ve yaygınlaşmasında etken rol oynayan ortak noktalardan biri olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar Zeus ile Hera, Osiris ile İsis arasında gerçekleşen kardeş evliliklerinin oluşturduğu toplumsal rol modeli nedeniyle kardeşler arası evlilik geleneği normalleştirilmiş gibi görünse de bunun eski Yunan toplumu ve düşünürleri arasında kabul gördüğünü söylemek güçtür. Nitekim ensest ve benzeri ilişkileri gereksiz zevk, arzu, ihtiras olarak değerlendiren Platon bu eylemleri tiksindirici olarak yorumlarken, ensest ilişki sürecinde bir erdem ve öz denetim kaybı yaşandığının da altını çizer. Platon'a göre:

“Zorunlu olmayan istekler, zevkler arasında bir de bozuk diyeceğim istekler var. Doğuştan herkeste bulunur sanırım bu istekler; ama kanunlar, iyi istekler geri iter bunları; insan akıl yoluyla da bunları içinden söküüp atabilir ya da sayılarını, güçlerini azaltabilir. Ama herkes yapamaz bunu, birçoklarında bu bozuk istekler artar da eksilmez.” “...Biz uyurken uyanan istekler. Bizi dizginleyen, yumuşatan, düşündürdüren tarafımız uykuya daldı mı, tika basa yiyip içmiş hayvan tarafımız silkinip kalkar ayağa, boş bulunduğu meydanda at oynatmaya, dilediğini yapmaya yeltenir. “...Hiçbir hayası ölçüsü kalmaz. Anasıyla yatmayı bile geçirir içinden insan, Tanrı, hayvan, ne olursa olsun kirletmek ister. Dökmeyeceği kan, yemeyeceği halt kalmaz. Çılgınlığın, yüzüzlüğün son kertesine varışı kısacası” “...Kısaca şunu söyleyebiliriz: Hepimizin içinde korkunç, hayvanca, dizginsiz bir çeşit istekler vardır; akli başında görünen sayılı insanlarda bile rastlanan bu istekler, rüyalarda yüze çıkar.”²²

Platon ile aynı düşüncede olan Plutarkhos ise ensesti “yasak etlerden yemek” olarak ifade eder. Ona göre ensest yapanlar ahlaksızlık yapmış olurlar. Yasak zevkler için hiçbir şeyden kaçınmayan bu

¹⁹ Sextus, Hellenistik dönemin önemli stoacılarından biri olan Chrysippus'un, bir babanın kızından, bir annenin oğlundan ve bir erkek kardeşin de kız kardeşinden çocuk sahibi olabileceğini savunduğu bilgisini de verir. Bkz. Sextus Empiricus, *Outlines of Pyrrhonism*, I.14; 3.24.

²⁰ Mitterauer, 1994: s. 231-250; Ager, 2005: s. 3.

²¹ The Code of Hammurabi için bkz. <https://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp> (Erişim Tarihi: 22.07.2020)

²² Platon, *Devlet*, 9.571.a-e; Ager, 2005: s. 2.

kişiler geceleri her arzuyu harekete geçirerek ahlaksızlıklarını uyandırır ve “ensest girişiminde bulunurlar”.²³ Burada Platon’un kendinden sonraki düşünürleri de etkileyen görüşü ön plana çıkar. Bu anlamda ensest mevzuunda Platoncu yaklaşımın en temel görüş olduğunu söylemek mümkündür.

Antik Yunan kaynaklarının yanı sıra Roma kaynakları da hem Eski Mısır hem de Roma’daki ensest ilişkiler ve kardeş evlilikleri hakkında bilgi verir. Romalı şair Ovidius, Macareus ile kız kardeşi Canace’nin ensest ilişkisini “*Yakında kardeşinle evleneceksin ve annenin dünyaya getirdiği kişinin karısı olacaksın*” ifadeleri iki kardeş arasındaki ensest ilişkiyi anlatır.²⁴ Bir başka Romalı şair olan Lucan’ın şiirlerinde de ensest içerikli anlatımlar yer almaktadır. Her ne kadar Lucan’ın kaleme aldığı şiirler tarihi gerçekleri yansıtmıyor olsa da Mısır’ın son hanedanı olan Ptolemaios hanedanı döneminde görülen ensest ilişkilere değinmesi açısından önem arz eder. Bu ilişkileri ahlaksız, bozulmuş, baştan çıkmış cinsellik olarak yorumlayan Lucan, hem öz kardeşi hem de kocası olan XII. Ptolemaios ile taht paylaşmaktan memnun olmayan VII. Kleopatra’nın gerçekleştirdiği ensest evlilikten “*dinsiz kız kardeş şimdi erkek kardeşiyle evleniyor*” ifadeleriyle bahseder. Bu bilgilerden, Mısır’ın erken dönemlerinden beri görülen kardeş evliliği geleneğinin Ptolemaios hanedanının son yıllarında da devam ettiği anlaşılmaktadır.²⁵

2. ESKİ MISIR’DA ENSEST EVLİLİĞİ GELENEKSELLEŞTİREN FAKTÖRLER

2.1. Din ve Mitoloji Faktörü

Ensest, her ne kadar evrensel bir tabu olsa da ensest ilişki versiyonlarından biri olan kardeş evliliklerinin birbirinden farklı coğrafyalarda birbirinden farklı yasalar dahilinde olmak üzere binlerce yıl önce görüldüğünü söylemek mümkündür. Özellikle Eski Mısır’da Osiris ve İsis gibi tanrıların ve jeopolitik soyutlanma, kendilerini halktan ayrı tutma amacıyla olan firavunların yaptığı kardeş evliliklerinin benimsenmesiyle gelenekselleşerek toplum tarafından kabul gören ensest evlilikler, Mısır hükümdarlarının çoğunluğu tarafından da uygulanmıştır. Bu evlilik geleneğinin hükümdarlar katında uygulanma sürecine baktığımızda bazı temel faktörlerin varlığı söz konusudur. Öncelikle ensest ve kardeş evliliği geleneğinin Mısır’da ortaya çıkışı ve gelenekselleşmesinin en önemli nedenlerinden birinin din, diğerinin mitolojik faktörler olduğunu söylemek mümkündür.²⁶ Mısır halkına oranla elit yönetici kesim tarafından daha fazla benimsendiği ve genellikle öz kardeşler arası evlilik vasıtasıyla gelenekselleştiği görülen ensest evliliğin kökeni hem Mısır hem de Yunan tanrıları arasında gerçekleşen kutsal kardeş evliliklerine dayanmaktadır. Mısır özelinde ensest evliliğin yaygınlaşması ve benimsenmesi Yunan tanrılarından Zeus ve Hera arasındaki kardeş evliliğinin yanı sıra Mısır’ın yerel tanrıları Osiris ve İsis arasında gerçekleşen ilahi kardeş evliliği ile ilişkilidir.²⁷ Philo ve Diodorus’un verdiği bilgiler Mısırlı kanun koyucular tarafından öz kardeşlerin birbirleriyle evlenmelerine izin verdiğini ayrıca alt sınıfa mensup kızların erkek kardeşleri ile evlenmeleri halinde kendilerine özgürlük tanıdığı yönündedir.²⁸ Osiris ve İsis, Zeus ve Hera’nın gerçekleştirdiği tanrısal evliliklerle doğrudan ilgili olmayan bu uygulamaların daha çok kardeş evliliğinin uygulama prensiplerini yansıttığını söylemek mümkündür. Mısır kanunları tarafından meşru sayılan kardeş evliliğine dair bilgiler veren Diodorus²⁹ ise Mısırlıların tüm insanlığın geleneklerine aykırı bir kanun hazırladıklarını, erkeklerin kız kardeşleri ile evlenebilmesinin önünü açan bu kanunun temelinde Mısır’ın yerel tanrıları Osiris ve İsis evliliğinin olduğunu belirtir.³⁰ Tanrılar katındaki bu ensest evlilik vasıtasıyla Mısırlı tanrı ve tanrıçaların gücü firavunlar, hükümdarlar ve kraliçelerin gücü ile ilişkilendirilmiştir.³¹ Görüldüğü üzere eski Mısır ve Yunan tanrıları arasındaki kutsal kardeş evlilikleri, Mısır’da kardeş evliliği geleneğinin meşru hale

²³ Plutarkhos, *Moralia*, 101a.

²⁴ Ovidius, *Ep. Sapph*, 11.65.

²⁵ VII. Kleopatra, kardeş evliliği yaptığı XIII. Ptolemaios’un ölümü üzerine taht boşalınca onun küçük erkek kardeşi olan XIV. Ptolemaios’u eş hükümdar olarak görevlendirdi. Caesar politik ittifak kapsamında VII. Kleopatra ve erkek kardeşi XIV. Ptolemaios’u evlendirdi. Bkz. Suetonius, *Tanrısal Julius Caesar*, 35; Dio, *Historiae Romanae*, 42.35; Caesar, *Bellum Alexandrum*, 33; Ashton, 2003: s. 26; Fischer-Bovet, 2014: s. 112.

²⁶ Christensen, 2005: s. 59; Pomeroy, 1984: s. 13.

²⁷ Adamson, 1982: s. 88; Bourne, 1963: s. 1591.

²⁸ Philo, *de specialibus*, 3.4.

²⁹ Sicilyalı Diodorus’a göre Mısırlılar tüm insanlığın geleneklerine aykırı bir kanun hazırladılar. Bu kanun kapsamında erkekler öz kız kardeşleri ile evlenebilirdi. Bu evlilik anlayışı tanrıça İsis ile bağlantılıydı. Bkz. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 1.13; 1.22; 1.27; Middleton, 1962: 603-611, dip. 37; Hopkins, 1980: s. 312.

³⁰ Mısır ile ilgili açıklamaları erken yazarlardan Hecataeus’a dayanan Sicilyalı Diodorus’un İÖ. 59’da Mısır’ı ziyaret ettiği ve olaylara tanık olduğu düşünülmektedir. Bkz. Murray, 1970: s. 141-171; Rowlandson and Takahashi, 2009: s. 111.

³¹ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 1.13; 1.22; 1.27.

gelmesinde etken rol oynamıştır. Osiris-İsis³², Set-Nephthys³³ ve Zeus-Hera³⁴ arasında gerçekleşen enest evlilikler³⁵ Mısır firavun ve hükümdarlarının rol modeli olmuştur.³⁶

2.2. Din ve Siyaset Faktörü

Tanrılar katında gerçekleşen enest evliliklerin dini ve siyasi etkisi özellikle Mısırlı yönetici kesim üzerinde net bir şekilde görülür. Önemli tanrı ve tanrıçaların yaptığı kardeş evlilikleri hükümdarlar üzerinde etkili olmuş ve Mısırlı idarecilerin din siyasetine dahil edilmiştir. Dolayısıyla din ve siyaset faktörü, Eski Mısır'da enest evliliğin gelenekleşmesi ve hükümdarlar tarafından uygulanmasındaki temel nedenlerden biri olmuştur.

Eski Mısır monarşi ideolojisinin ve inanç sisteminin dışına çıkmadan ülkeyi yöneten hükümdarların uyguladığı dini, siyasi ve toplumsal gelenekler yerel dinamiklerle ilişkilendirildiğinde mevcut hükümdarın hanedan mensubu öz veya üvey kardeşlerinden biri ile evlendiği görülmektedir. Erken dönemlerden itibaren saray prosedürüne alınarak bir kraliyet ideolojisi haline getirilen bu gelenekle birlikte kraliyet ailesinde öz/üvey kardeşler arasında gerçekleşen ve enest kapsamına giren evlilikler ortaya çıkmıştır. Bu evliliklerle birlikte aile üyeleri arasında görülen endogami üzerinden siyasi güç ve meşruiyet sağlama çabası, neredeyse tüm hükümdarlar tarafından uygulanan bir politika olmuştur. Bu durum Mısırlı hükümdarlar üzerinde oldukça etkin bir rol oynamıştır. Fakat bu geleneğin, özellikle Mısır'daki erken hanedanlıklar dönemi ile karşılaştırıldığında, Ptolemaioslar döneminde nispeten daha çok uygulandığı yönünde görüş mevcuttur. Bu görüşün temeli, asıl amaçları Ptolemaios hükümdarlarının öz kardeşleri ile yapacağı enest evlilikleri meşrulaştırmak olan II. Ptolemaios Philadelphus ve onun danışmanlarının, kardeş evliliği uygulamasına resmiyet kazandırmak suretiyle sonraki hükümdarlar tarafından da uygulanabilmesinin önünü açmış olmasına dayanır.³⁷ Nitekim öz kız kardeşi II. Arsinoe'ye aşık olan II. Ptolemaios Philadelphus'un Makedon geleneklerini ihlal ederek bu evliliği gerçekleştirdiğini belirten Iosephus³⁸ ve Pausanias³⁹, Philadelphus'tan sonra tahta geçen hükümdarların da bu geleneği sürdürme yönünde olumlu tutum sergilediklerini ifade etmektedir.

Yukarıda verilenler doğrultusunda Eski Mısır'da, tanrı ve tanrıçaların cinsel eğilimleri ve kutsal evliliklerinin kraliyet ailesi başta olmak üzere toplumsal rol model formuna dönüşmesi, enest ilişki tarzının kademeli olarak yaygınlaşmasına neden olmuş ve bu kutsal evliliklerin Mısırlı yöneticiler tarafından din siyasetine dahil edilmesiyle birlikte ilahi enest anlayışı şekillenmiştir. Mısır ve Yunan kökenli tanrılar arasındaki kardeş evliliklerinin Mısır kraliyet ailesi mensuplarıncaya beşerî boyuta taşınması, hükümdarın halkın gözünde meşruiyet kazanma çabasının yanı sıra ilahi güçlere yakın olma amacı ile ilişkili bir tablo ortaya koyuyor olsa da bu durum sadece hükümdarlarla sınırlı değildir. Bu anlamda hükümdarın eşi de kardeşiyle kutsal bir evlilik gerçekleştiren tanrıça gibi olmalıdır. Böylelikle hükümdar ve eşi halk nezdinde yücelirken, kraliyet çiftinin tanrısallık içeren ideal birleşmesi hükümdarlığın çıkarlarıyla ilişkilendirilerek *hieros gamos* (kutsal evlilik) seviyesine taşınmış olur. Buradaki asıl strateji, eski dini gelenekler ve kültürle özdeşleşmek suretiyle toplumu ve kültürü istenilen yönde sürdürmek ile yakından ilişkilidir.⁴⁰

Eski Mısır'daki kardeş evliliği geleneğinin dini perspektifinin yanı sıra politik perspektifi de söz konusudur.⁴¹ Mısırlı hükümdarların güç vurgusu yaptıkları bir hanedan imzası⁴² olarak değerlendirebileceğimiz kraliyet enesti yani öz kız kardeş ve öz erkek kardeşler arası evlilik yöntemiyle hanedan ailesi içinde kurulan düzensiz ilişkiler, her ne kadar soyun asaleti ve devamı ile ilişkilendirilen bir durum olsa da aile birliğinin bozulmasına sebebiyet vermektedir. Öte yandan Mısırlı hükümdarların din, siyaset ve monarşi anlayışlarına dahil etmek suretiyle uygulamaya koydukları kardeş evliliği geleneğinin sürdürülmesinde politik stratejiler dışında şahsi faktörlerin varlığını da göz önünde

³² Plutarkhos Moralia adlı eserinde Osiris ve İsis kültüne değinerek Mısır dini hakkında bilgi verir. Bkz. Plutarkhos, *de Iside ad Osiride*, 5.

³³ Wilkinson, 2016: s. 198.

³⁴ Zeus ve Hera arasındaki kardeş evliliğinden bahsederken Hera için "...kalbinin sevgisini abisi-kardeşi kazandı" ifadelerine yer veren Theocritus bu evliliği "kutsanmış evlilik" olarak değerlendirir. Bkz. Theocritus, *Idylls*, 17.131-4.

³⁵ Plutarkhos, *de Iside ad Osiride*, 5.12-19.

³⁶ Eski Mısır firavunlarının kız kardeşleriyle evlenmeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 1.27.1.

³⁷ Rowlandson and Takahashi, 2009: s. 113-114.

³⁸ Iosephus, *Antiquitates Judaearum*, 12.51.

³⁹ Pausanias, *Periegesis*, 1.7.

⁴⁰ Demir, 2014: s. 139.

⁴¹ Christensen, 2005: s. 59.

⁴² Ager, 2005: s. 1.

bulundurmak önemlidir. Burada siyasi konumlarının yanı sıra hem şahsi çıkarlarını hem de kraliyet çıkarlarını gözeterek hükümdarların, soyun asaleti ve saflığını muhafaza etmeye yönelik eylemlerde bulduklarını görüyoruz. Zira hem Osiris ve Zeus gibi tanrıları hem de Mısır firavunlarını örnek alan hükümdarların⁴³ kendilerini sıradan insanlardan ayırabilmesi için gereken ortam bu gelenek vasıtasıyla sağlanmıştır. Bu eylemin özü, hanedan soyunun bozulmasını engellemek daha doğrusu mevcut “elit ve öz hanedan soyu” nu muhafaza etmektir.⁴⁴ Bu açıdan bakıldığında hanedan mensuplarının bir yabancı ile evlenmesi, sülaleye dışarıdan birinin girmesine neden olacağı için Mısır’ın yerel geleneklerinden biri olan kardeş evliliği geleneğinin neredeyse hanedanların çoğu tarafından kabul gördüğü ortaya çıkar.⁴⁵ Böylece hükümdarlar katında gelenekselleşerek siyasi prosedür ve monarşi kanunu haline gelen kardeş evliliği geleneği hem meşru hem de olağan bir durum halini almış olur.

3. ENSEST EVLİLİK GELENEĞİNİN MISIR HALKI TARAFINDAN UYGULANMASI

Eski Mısır üzerine yapılan modern araştırmalar, hükümdarlar tarafından din-siyaset ideolojisi haline getirilerek gelenekselleştirilen kardeş evliliklerinin kaynağı ve halk tabanındaki uygulama süreci üzerine bazı teoriler ortaya koymuştur. Diodorus, Philo ve Pausanias’ın açık ifadelerine rağmen kardeşler arasında gerçekleşen evliliklerinin kaynağı konusundaki genel görüş bunun bir Mısır geleneği olmadığı yönündedir. Kardeş evliliği geleneğinin İÖ. 3. binyılda Güney Mezopotamya’da ortaya çıktığı ve erken hanedan döneminde ticaret yoluyla Mısır’a ulaştığı düşüncesi oluşturmaktadır.⁴⁶ Halk tabanındaki uygulama sürecine baktığımızda Mısır’da kurulan ve Persleri örnek alan hanedanlardaki kraliyet mensuplarının kardeş evliliğini yapmaları neticesinde yaygınlaşan ve tabu formundan yavaş yavaş çıkmaya başlayan bu geleneğin, çok yaygın olmasa da, zamanla Mısır’ın yerli halkı tarafından da uygulanır hale geldiği anlaşılmaktadır.⁴⁷ Öte yandan Mısır’ı toplumsal anlamda etkileyen bu geleneğin uygulanmasının tek bir bölgeye özgü ve yerel olmamakla birlikte ülkenin diğer bölgelerinde yaşayan pek çok farklı kültürü de etkisi altına aldığı düşünülmektedir.⁴⁸

Eski Mısır’da kardeşler arasında yapılan ensest evlilik geleneğinin halk tabanına yansıma sürecini tespit etmeye yönelik çalışmalar yapan modern araştırmacılar, öz ve üvey kardeşler arasında gerçekleşen evliliklere ait bilgilere ulaşmışlardır. Cerny, İÖ. 2160-1550 tarihlerine verilen 358 adet stel ve fragman üzerinde yer alan ve kraliyet ailesi dışında gerçekleşmiş olan 490 evlilik üzerine bir çalışma yapmıştır. Deir el Medina’daki taş ocağı işçilerinin haneleri hakkında bilgiler içeren stellerden elde edilen verilerin değerlendirildiği bu klasik çalışmaya göre firavun dönemi boyunca kraliyet dışı ailelerde öz kardeşler arasında gerçekleşen sadece bir evlilik tespit edilirken, üvey kardeşler arasında gerçekleşen altı evlilik tespit edilmiştir. Üvey kardeşler arası yapılan evliliklere 26. Hanedan döneminde (İÖ. 656-525) Bahariya bölgesinde de rastlanmıştır.⁴⁹ İÖ. 9 ile İS. 1. yüzyıllar arasına tarihlenen ve büyük çoğunluğu Ptolemaios dönemi Mısır’ına ait evlilikleri içeren 92 belgeden akraba evlilikleri ile ilgili olanlar da üvey kardeşler arasında gerçekleşen evlilikler hakkında bilgi vermektedir.⁵⁰

Cerny’nin, Deir el Medina’daki taş ocağı işçilerinin haneleri hakkında bilgiler içeren stellerden elde ettiği verilerin değerlendirildiği klasik çalışmaya göre firavun dönemi boyunca kraliyet dışı ailelerde öz kardeşler arasında gerçekleşen sadece bir evlilik tespit edilmiştir. Ayrıca halkın yanı sıra yüksek din adamlarının ailelerinde de öz kardeş evliliklerinin gerçekleştiği tespit edilmiştir. 22. Hanedan dönemine (İÖ. 945-712) tarihlenen ve Memphis’in yerel tanrısı Ptah’ın baş rahibine ait olduğu tespit edilen bir stel üzerindeki bilgiler, başrahip Takelot’un oğlu II. Takelot ile kızı II. Karomama Merytmüt arasında gerçekleşen öz kardeş evliliği hakkında bilgi verir. Orta Krallık⁵¹ dönemine (İÖ. 2055-1650) tarihlenen ve öz kardeş evliliğine dair veri sağlayan iki stel üzerinde adı geçen kadınlardan “kocasının kız kardeşi” olarak bahsedilmesi, kız kardeşleriyle evlenen erkeklerin eşlerine “kız kardeş” sıfatı ile hitap ettiklerinin

⁴³ Athenaeus, *Deipnosophistae*, 14.621.1854; Iosephus, *Antiquitates Judaearum*, 13.80.

⁴⁴ Ptolemaios hükümdarları, soyun saflığını sürdürmek amacıyla uyguladıkları erkek kardeş-kız kardeş evliliği geleneğinin süreklilik sağlamadılar. Özellikle Ptolemaios hanedanının erken dönemlerinde Seleukos prensesleriyle yapılan evlilikler soyun asaletinin bozulmasına neden oldu.

⁴⁵ Pomeroy, 1995: s. 124; Ogden, 1999: s. 78; Pomeroy, 1984: s. 13, 17.

⁴⁶ Adamson, 1982: s. 88; Bourne, 1963: s. 1589.

⁴⁷ Bourne, 1963: s. 1590-91.

⁴⁸ Kornemann, 1923: s. 17-45.

⁴⁹ Cerny, 1954: s. 23-29; Hopkins, 1980: s. 311; Rowlandson and Takahashi, 2009: s. 110.

⁵⁰ Pestman, 1961: s. 3-4; Rowlandson and Takahashi, 2009: s. 111.

⁵¹ Eski Mısır’daki 12. Hanedan (İÖ. 2060-1991) ve 13. Hanedanın (İÖ. 1782-1650) hüküm sürdüğü dönemdir.

göstergesi olduğu için halk tabanında gerçekleşen öz kardeşler arası evliliğin içeriğine vurgu yapmaktadır.⁵²

Yukarıdaki bilgiler, öz kardeşler arasında gerçekleşen ensest evliliklerin halk arasında çok yaygın olmadığını göstermektedir. Her ne kadar Mısır kanunları kardeş evliliğine müsaade etse de bu gelenek halk arasında yaygın değildir ve ne Eski Mısır ne de Yunan tanrılarının kutsal evlilikleri bu geleneğin halk arasında yaygınlaşmasında önemli bir etken teşkil etmiştir. Bu kapsamda genel görüş Eski Mısır'da görülen kardeş evliliği geleneği ve aile içinde gerçekleşen ensest evlilikler genellikle kraliyet ailesi içinde görüldüğü yönünde olsa da Mısır'ın Roma hakimiyetine geçmesinden önceki dönem boyunca kayıt altına alınmayan evlilikler göz önüne alınacak olursa, halk tabanında gerçekleşen kardeş evliliklerinin sayısı ve buna bağlı olarak oranın tespit edilemediğinden hareketle bu kapsamdaki evliliklerin halk arasında nadir görüldüğü sonucuna ulaşılabilir. Bu durum Roma hakimiyetindeki Mısır döneminde farklı bir durum sergilemektedir. Bu döneme ait olduğu tespit edilen bazı papirüsler, şahsi mektuplar, evlilik sözleşmeleri, dilekçeler, idari evraklar, nüfus sayımı/demografik kayıtlar incelendiğinde kardeş evliliği geleneğinin yerli halk arasında uygulandığına dair bilgilere ulaşılmıştır.⁵³ Dolayısıyla bu bilgiler her ne kadar erken hanedanlıklar döneminden Ptolemaiosların yıkılmasına dek süren dönem boyunca öz ve üvey kardeşler arasında gerçekleşen evliliklerin sayısı ve niteliğine dair bilgi içermiyor olsa da ensest evlilik geleneğinin Roma hakimiyetindeki Mısır döneminde var olduğu ve yerli halk arasında uygulandığını gösterir.⁵⁴

Eski Mısır'da, özellikle Roma dönemi Mısır'ında, halk arasında gerçekleşen kardeş evliliklerinin temelinde veraset kanunu uyarınca malların bölünmesi ve arazilerin parçalanmasını engellemek gibi dini ve siyasi içerik taşımayan bir amaç söz konusudur. Burada, sınıf farkı sonucu ortaya çıkan bazı engellerin ortadan kaldırılmak istenmesinin yanı sıra veraset sistemi kapsamında mirasın bölünmesini engellemek için yapılan kardeş evliliklerinden bahsetmek mümkündür.⁵⁵ Nitekim Roma dönemi Mısırına ait demografik kayıtlar, halk arasında yaygınlaşmaya başlayan ensest evliliklerin kraliyet mensupları arasında gerçekleşen ensest evliliklerden amaç noktasında tamamen farklı olduklarını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Mısır'a ait demografik belgeler, kardeş evliliği hakkındaki en net kanıtları içeren nüfus istatistiklerini ve veraset sistemini incelemenin önemini artırmaktadır. Zira Roma döneminde düzenli nüfus sayımlarının yapılmaya başlanmasıyla birlikte çoğu evlilik kayıt altına alınmıştır. Böylece kardeş evliliği geleneğinin halk arasında görülme oranı önceki dönemlerle ilişkilendirilerek tespit edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu, düzenli nüfus sayımının Mısır'da gerçekleşen kardeş evliliklerinin sayısını ortaya çıkarmada önemli bir husus olduğu anlamına gelmektedir.

SONUÇ

Eski Mısır'da tanrıları ve firavunları takip eden hükümdarlar öncülüğünde olmak üzere hanedanlıkların büyük çoğunluğu tarafından uygulanan ensest evlilik geleneği, özellikle yönetici kesim tarafından soyun asaletini ve devamlılığını sağlayabilecek politik bir araç olarak görülmüştür. Soy dışından yapılan evliliklerle hanedana dahil olacak bir yabancı'nın kraliyet soyunun saflığını bozacağı endişesi öz kardeşler arasında ensest evliliklerin yapılmasına neden olmuştur. Mısır'daki dini, siyasi, şahsi ve mitolojik faktörler vasıtasıyla geleneksel hale gelen ensest evliliklerin temelini tanrıların ve firavunların eylemleri oluşturmaktadır. Kardeş olan tanrıların gerçekleştirdiği kutsal evlilikler, firavun döneminin hâkim anlayışı, ensest evlilik geleneğini Mısır'ın yerel dinamiklerinde sürdürmek isteyen kraliyet mensuplarının siyasi stratejilerinde "beşeri boyuta ulaşan ilahi ensest" olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu durumda hükümdarların kız kardeşleri ile evlenmesi ideal birleşme olarak görülmüş böylelikle ilahi güçlerin desteğini alarak siyasi güce sahip olma amacı taşıyan hükümdarların kız kardeşleri ile evlenme teamülleri köklü bir gelenek haline gelmiştir. Eski Mısır firavun sisteminden itibaren bir kraliçe/prensesle evlenmenin hükümdarlara sağladığı güç aktarımına vakıf olmak isteyen yöneticilerin temel politikası haline gelen bu bakış açısının gelenekselleşmesinde prenses ve kraliçelerin destekleyici rolü de önem arz eder.

Mısır halkı arasında nispeten yansıma bulan ensest evlilikler, II. Ptolemaios Philadelphus'un kralların kız kardeşleri ile evlenmesine müsaade eden yasal düzenlemelerinin ardından tüm Mısır halkı

⁵² Cerny, 1954: s. 23-29; Hopkins, 1980: s. 311; Rowlandson and Takahashi, 2009: s. 110.

⁵³ Allen, 2009: s. 30; Middleton, 1962: s. 603, 606.

⁵⁴ Zira Roma'nın üçüncü imparatoru Caligula üç kız kardeşiyle de ensest ilişki yaşamıştır. Bkz. Suetonius, *The lives of the Twelve Caesars*, 24.1; 36.1.

⁵⁵ Heubner, 2007: s. 36-7; Rowlandson and Takahashi, 2009: s. 104.

için yasal hale getirilmiştir. Kraliyet ailesinin meşruiyetini ve soyun devamlılığını sağlamayı öngören bu düzenlemelerle birlikte, çoğu toplum tarafından tabu olarak görülen ensest uygulananabilirliği resmîyet kazanarak Mısır'ın kendi iç dinamikleri içindeki yerini almıştır. Bundan sonraki süreçte, Ptolemaios hanedanının yıkıldığı İÖ. 30 yılı itibarıyla Roma egemenliğine geçen Mısır'da ensest evlilik geleneği sürdürülmüştür. Eski Mısır hanedanlıkları döneminde dini ve siyasi amaçla yapıldığı görülen kardeş evliliklerinin, Roma dönemi Mısır'ında farklı bir boyut kazandığı, özellikle halk bazında din ve siyaset unsurunun değil veraset sisteminin temel etken haline geldiği söylenebilir. Bu süreçte Mısır'da yaşayan halk, veraset yasaları nedeniyle ensest evliliği uygular hale gelmiştir. Eski Mısır'ın erken hanedanlıklarından itibaren görülen, Ptolemaios hanedanlığının erken dönemlerinde resmîyet kazanan kardeşler arası ensest evlilik geleneğinin, Roma egemenliğine tabi olan Mısır halkı arasındaki yaygınlığını tespit etmeye yönelik papirüs ve fragman çalışmalarının artması çalışmanın konusu için önemli veriler sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adamson, P. B. (1982). Consanguineous Marriages in the Ancient World. *Folklore*, 93(1), 85-92.
- Ager, S. L. (2005). Familiarity Breeds: Incest and the Ptolemaic Dynasty. *The Journal of Hellenic Studies*, 0(125), 1-34.
- Allen, T. D. (2009). *The Ancient Egyptian Family. Kinship and Social Structure*. New York: Routledge.
- Ashton S. A. (2003). Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend. (Editörler: S. Walker ve S. A. Ashton). *Cleopatra Reassessed* İçinde (25-30.) London: The British Museum Occasional Paper.
- Athenaeus (1854). *The Deipnosophists. Or Banquet of the Learned of Athenaeus*, (Çeviren: H. G. Bohn). London.
- Bourne, A. W. (1963). Consanguineous Marriage. *The British Medical Journal*, 2(5372), 1590-1591.
- C. Suetonius Tranquillus (1913). *The Lives of the Twelve Caesars*, (Çeviren: J. C. Rolfe). Loeb Classical Library.
- Caesar (1955). *Alexandrian War, African War. Spanish War*, (Çeviren: A. G. Way). Vol. III, Loeb Classical Library, Harvard University Press.
- Cerny, J. (1954). Consanguineous Marriages in Pharaonic Egypt. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 0(40), 23-29.
- Christensen, W. (2005). *Great Empires of the Past: Empire of Ancient Egypt*. New York.
- Demir, M. (2014). *Lidyalılar Mythos'tan Logos'a*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Dio Cassius (1916). *Roman History*, (Çeviren: E. Cary). Vol. IV, Books XLI-XLV, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Brooklyn.
- Diodorus Siculus (1933). *Library of History*, (Çeviren: C. H. Oldfather). Vol I, Books 1-2.34, Loeb Classical Library, Harvard University Press.
- Fischer-Bovet, C. (2014). *Army and Society in Ptolemaic Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flavius Iosephus (1998). *The Works of Iosephus: New Updated Edition*, (Çeviren: A. M. William Whiston). New York.
- Hopkins, K. (1980). Brother-Sister Marriage in Roman Egypt. *Comparative Studies in Society and History*, 22(3), 303-354.
- Huebner, S. R. (2007). Brother-Sister Marriage in Roman Egypt: A Curiosity of Humankind or a Widespread Family Strategy?. *The Journal of Roman Studies*, [Society for the Promotion of Roman Studies, Cambridge University Press], 0(97), 21-49.
- Kornemann, E. (1923). Die Geschwisterehe im Altertum. *Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde* 0(24), 17-45.
- Middleton, R. (1962). Brother-Sister and Farher-Daughter Marriage in Ancient Egypt. *American Sociology Review*, 27(5), 603-611.
- Mitterauer, M. (1994). The Customs of the Magians: The Problem of Incest in Historical Societes. (Editörler: R. Porter ve M. Teich). *Sexual Knowledge* İçinde (231-250). Cambridge: Sexual Science.
- Murray, O. (1970). Hecataeus of Abdera and Pharaonic Kingship. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 0(56), 141-171.
- Ogden, D. (1999). *Polygamy, Prostitutes and Death: The Hellenistic Dynasties*. London: Duckworth with the Classical Press of Wales.
- Ovidius Naso (1813). *The Epistles of Ovid*, (Çeviren: J. Nunn). London.

-
- Pausanias (1918). *Description of Greece*, (Çevirenler: W. H. S. Jones, D. Litt ve H. A. Omerod). Vol 4, Brooklyn: Harvard University Press.
- Pestman, P. W. (1961). *Marriage and Matrimonial Property in Ancient Egypt: A Contribution to Establishing the Legal Position of the Woman*. Brill: Lugdunum Batavorum.
- Philo of Alexandria (1993). *The Works of Philo: Complete and Unabridged*. (Ed. C. D. Yonge). Hendrickson Publications.
- Platon (2010). *Devlet*, (Çeviren: S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz). Hasan Ali Yücel Klasikleri Dizisi XXIV, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Plutarch (1914). *The Parallel Lives, (Vol. II)*, (Editör: B. Perrin). Cambridge: Loeb Classical Library.
- Plutarkhos (1936). *Moralia*, (Editör: F. C. Babbitt). Vol. V, Brooklyn: Loeb Classical Library.
- Plutarkhos (1978). *Moralia*, (Çeviren: F. C. Babbitt), Vol. II, Loeb Classical Library.
- Pomeroy, S. B. (1984). *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*. New York: Schocken Books.
- Pomeroy, S. B. (1995). *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves. Women in Classical Antiquity*. New York.
- Remijsen, S. ve Clarysse, W. (2008). Incest or Adoption? Brother-Sister Marriage in Roman Egypt Revisited. *The Journal of Roman Studies*, 0(98), 53-61.
- Rowlandson, J. ve Takahashi, R. (2009). Brother-Sister Marriage and Inheritance Strategies in Greco-Roman Egypt. *The Journal of Roman Studies [Society for the Promotion of Roman Studies, Cambridge University Press]*, 0(99), 104-139.
- Schneider, D. M. (1976). The Meaning of Incest. *JPS-The Journal of the Polynesian Society*, 85(2), 149-69.
- Seneca (1913). *Apocolocynosis*, (Editörler: W. H. D. Rouse, M. A. Litt, D. London ve W. Heinmann).
- Sextus Empiricus (1996). *Outlines of Pyrrhonism*, (Çeviren: B. Mates). New York Oxford: Oxford University Press.
- Sophokles (2005). *Kral Oidipus*, (Çeviren: C. Çetinkaya). Dünya Klasikleri-Tragedya. İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Theocritus (1912). *The Greek Bucolic Poets*, (Çeviren: J. M. Edmonds). Loeb Classical Library, Vol. 28, Cambridge, MA. Harvard University Press.
- Wilkinson. R. H. (2016). *Eski Mısır'ın Bütün Tanrı ve Tanrıçaları*, (Çeviren: A. F. Yıldırım). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- The Code of Hammurabi. <https://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp> adresinden 22.07.2020 tarihinde erişildi.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 267-278, Winter 2021

Üniversite Öğrencilerinde Yaratıcı Kişilik Özellikleri ile İdeal ve Gerçek Benlik Kavramları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* *Investigation of the Relationship Between Creative Personality Features and the Ideal and Real Self Conceptions in University Students*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1013389>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
22.10.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
28.11.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Kahraman Güler
İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
kahramanguler@aydin.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-0049-0658>

Çağla Çakır

İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
cagla.cakir@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-8737-9380>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma İstanbul Aydın Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 01.04.202 tarih ve 2021/4 sayılı kararı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir

Öz

Bu araştırmanın amacı; üniversite öğrencilerinde ideal ve gerçek benlik kavramları ile yaratıcı kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaca ek olarak araştırmada sosyodemografik değişkenlerin etkisi de araştırılmıştır. Araştırmanın evrenini, 2020-2021 eğitim öğretim yılında üniversitede öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, 2020-2021 eğitim öğretim yılında İstanbul Aydın Üniversitesi, Gelişim Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi'nde öğrenim gören 372 öğrenci oluşturmaktadır. Bu çalışma betimsel bir araştırma niteliği taşımaktadır. Araştırmanın örneklemine seçkisiz örnekleme (random) yöntemiyle ulaşılmıştır. Araştırmanın verileri "Yaratıcı Kişilik Özellikleri" ölçeği ile "İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı" ölçeği ile toplanmıştır. Veriler SPSS 25.00 programına aktarıldıktan sonra analizler yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre; yaratıcı kişilik ve gerçek benlik arasında orta seviyede ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. İdeal benliği en çok açıklayan değişken amaç yönelimlilik iken gerçek benliği en çok açıklayan değişken kendine güven olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen verilere göre yaş ve ideal benlik değişkenleri arasında negatif ve orta seviyede bir ilişki bulunmaktadır. Bireylerin yaşları arttıkça kendilerini olduğu gibi algılamaları artmakta ve ideal benlik algılarında düşüş görülmektedir. İdeal ve gerçek benlik arasındaki farkın az olması güdüleyici olabileceği gibi farkın çok olması bireylerin benlik saygısında azalmaya neden olabileceği bu doğrultuda da yaratıcılık düzeylerinde düşüş görülebileceği tespit edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen veriler literatürdeki diğer çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Benlik, İdeal Benlik, Gerçek Benlik, Yaratıcılık, Yaratıcı Kişilik

Abstract

The purpose of this research; The aim of this study is to examine the relationship between ideal and real self-concepts and creative personality traits in university students in terms of some variables. In addition to this purpose, the effect of sociodemographic variables was also investigated in the study. The universe of the research consists of students studying at the university in the 2020-2021 academic year. The sample of the research consists of 372 students studying at Istanbul Aydın University, Gelişim University and Uludağ University in the 2020-2021 academic year. This study is a descriptive research. The sample of the study was reached by the random sampling method. The data of the study were collected with the "Creative Personality Traits" scale and the "Ideal and Real Self Concept" scale. Analyzes were made after the data were transferred to the SPSS 25.00 program. According to the research findings; A moderate and positive relationship was found between creative personality and real self. While the variable that explains the ideal self the most is goal orientation, the variable that explains the real self the most is self-confidence. According to the data obtained in this study, there is a negative and moderate relationship between age and ideal self variables. As the age of individuals increases, their perception of themselves as they are increases and their ideal self-perception decreases. It has been determined that the difference between the ideal and the real self can be motivating, while a large difference may cause a decrease in the self-esteem of the individuals, and in this direction, a decrease in the creativity levels can be observed. The data obtained in this study show parallelism with the results of other studies in the literature.

Keywords: Self, Ideal Self, Real Self, Creativity, Creative Personality

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Güler, K. ve Çakır, Ç. (2021). Üniversite Öğrencilerinde Yaratıcı Kişilik Özellikleri ile İdeal ve Gerçek Benlik Kavramları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 267-278.

GİRİŞ

Literatür araştırması yapıldığında yaratıcılık kavramını tek bir tanımı olmadığı görülmüştür. Her disiplin yaratıcılık kavramını kendi alanına bağlı olarak farklı bir yönüyle almıştır. Yaratıcılık modelleri; 4P modeli, 4C modeli, Parnes modeli, keşif modeli, sezgisel model, çift yönlü yaratıcılık modeli, çağrışımsal model, bellekte düşünce arama modeli ve bilişsel uyarılma modelidir. 4P modeli; kişi (person), çevre (press), ürün (product) ve süreç (process) başlıklarını kapsamaktadır (Wallas, 1926). Yaratıcılık birey, çevre, ürün ve süreç bağlamında değerlendirilmektedir. Bu model Graham Wallas'ın (1926) hazırlık, kulukça, aydınlanma ve gerçekleşme veya doğrulama süreçlerini içeren 4 evre kuramına dayanmaktadır (Sadler-Smith, 2015). 4C modelinde yaratıcılık 4 kategoride değerlendirilmektedir. Bunlar; mini-c, küçük-c, büyük-C ve pro-C'dir. Mini-c, öğrenmenin temelinde bulunan yaratıcılık; küçük-c, günlük hayattaki yaratıcılıklar; büyük-C, seçkin yaratıcılık ve pro-C, profesyonel yaratıcılık olarak tanımlanmaktadır (Kaufman vd., 2009). Parnes modeli, yaratıcılık sürecini karışıklık bulma, gerçeği bulma, problemi bulma, fikir bulma, çözüm bulma, kabul edileni bulma olmak üzere altı adımda tanımlanmaktadır (Akt: Atakan, 2019).

Keşif modeli; Smith ve arkadaşları (1995) tarafından oluşturulmuş ürün ve keşif aşamalarından oluşan bir yaratıcılık modelidir. Ürün aşaması; zihinsel geri alım, düşüncelerin bir araya gelmesi, mental sentez, mental dönüşüm, analogik dönüşüm ve kategorik azaltma süreçlerinden oluşmaktadır. Keşif aşaması ise; niteliklerin incelemesi, içeriksel yorum, fonksiyonel yorumlama, içeriksel sentez, hipotez kontrolü ve sınırlılıkların saptanması süreçlerinden oluşmaktadır (Akt: Yamak, 2020). Sezgisel model; O'Neill ve Shallcross (1994) tarafından oluşturulmuş beş basamaklı bir modelledir. Basamaklar sırasıyla; bireyin fikir bulduğu aşama, birey fikrin kabulünü sezgisel yöntemler ve duyularıyla gerçekleştirdiği aşama, fikrin geliştirildiği aşama, soyut fikirlerin zihinsel şemalarda basit olarak şekillendiği aşamadır (Akt: Atakan, 2014).

Çift yönlü yaratıcılık modeli, esneklik ve derin düşünme süreçlerinden oluşmaktadır. Pozitif duygu durumundaki bireyler esneklik gösterirken, negatif duygu durumu da bireylerde tek bir noktaya odaklanmayla kararlılık sağlamaktadır (Nijstad, De Dreu ve Rietzsche 2010). Çağrışımsal model, Mednick (1962) tarafından oluşturulmuş yaratıcı süreçlerin birleştirici teorisine dayanan bir modeldir. Mednick teorisini şans faktörü, benzerlik ve aracı faktörleriyle açıklamaktadır (Akt: Kanlı, 2014). Bellekte düşünce arama modeli, düşünce akışına odaklanan yaratıcılık modelidir (Paulus ve Brown, 2007). Bireyler düşüncelerini kategorize ederek oluşturmaktadır. Fikir alışverişi yapmak bireylerin yaratıcı süreçlerini hızlandırmaktadır (Nijstad ve Stroebe, 2006). Bu modele göre bireylerin performansları aldıkları uyarıcılar kadar yükselmektedir (Coşkun, 2005).

Psikanalitik kuram yaratıcılığı savunma mekanizmaları ile ilişkilendirmektedir. Freud, toplum tarafından kabul görmeyecek hazzın yüceltme savunma mekanizması ile yaratıcı bir eserin arkasına gizlendiğini belirtmektedir. Savunma mekanizması farklı da olsa yaratıcılığın psikolojik sorunlar ile ilişkili olduğunu savunmaktadır (Toprakçı, 2001). Hümanist yaklaşım insanın doğuştan yaratıcı becerilere sahip olduğunu savunmaktadır (Parsıl, 2012). Birey yaratıcı özellikleriyle bilinçli olarak problem çözme davranışı göstermektedir (Craft, 2001). Gestalt kuramına göre düşünce ve davranışlar birbirleriyle ilişki hâlinindedir ve bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Gestalt kuramcıları yaratıcılığı bir problem çözme becerisi olarak ele almakta ve yaratıcılık kavramı yerine "üretken düşünce" ve "sorun çözme" kavramlarını kullanmaktadır (Çelebi, 2015).

Bilişsel kuram bireyleri anlamlandırma ve verileri işleme yeteneği nedeniyle bireyleri aktif bir varlık olarak ele almaktadır. Birey yaratıcı düşünce sürecinde eş ve zıt düşünceleri eş zamanlı olarak düşünmektedir. Birey elde etmiş olduğu verileri düzenleyerek problem çözme davranışını gerçekleştirir ve yaratıcı eser oluşturur (Parsıl, 2012). Gelişimsel yaklaşım, yaratıcılığa dair yaptığı çalışmalarda ailenin yaratıcılık üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Yaratıcılığın ortaya çıkmasında bağlam-mekân ilişkisinin, kalımsal özelliklerin ve deneyimlerin önemini vurgulamaktadır (Kaufman ve Sternberg, 2010). Sistemler yaklaşımına göre bireyin yaratıcı özellikleri araştırılırken dönemselsel baskın bir metafora yönelmemek, gelişimsel bir sürece dair araştırma yapmak gerekmektedir. Sistemler yaklaşımı da gelişimsel yaklaşım gibi bireyin sadece kalımsal özelliklerinin değil çevresi ile olan ilişkisinin de önemli olduğunu vurgulamaktadır (Csikszentmihalyi, 2014).

Yaratıcılık kavramı psikolojik yaklaşımlar ve modellere göre farklı tanımlanmış olmasına rağmen araştırmacılar yaratıcı kişilerde ortak kişilik özellikleri olduğunu belirtmiştir. Bu özellikler; risk alma, olumlu benlik algısı, sürekli merak duygusu içinde olma, duygularını ifade edebilme, yeniliklere açıklık, kuvvetli hayal gücü, bağımsız, sezgileri kuvvetli, enerjik, esneklik ve zorlukları sevmedir (Akt;

Ercivan Zencirci, 2008). Yaş, zekâ, cinsiyet, kişilik, çevre, eğitim, aile gibi birçok etmenin de yaratıcılıkta oynadığı rollere dair çalışmalar yapılmıştır.

Sternber ve Lubart (1999), yapmış oldukları çalışmada zekânın yaratıcılığın ortaya çıkmasında çok önemli bir faktör olduğunu savunurken (Dere, 2014) Barron (1961), yapmış olduğu araştırmasında yaratıcı bireylerin yüksek zekâyâ sahip olmaları gerekliliğinin olmadığı ortaya koymuştur (Özerbaş, 2011). Yaratıcılık ve yaş değişkenlerine dair yapılan çalışmalar incelendiğinde kesin bir sonuç elde edilmediği görülmektedir. Yaş ilerledikçe bireylerin yaratıcı kişilik özelliklerinin artması beklenirken toplumsal normların dayatılmasıyla bireyler belli kalıplara sokularak yaratıcılıkları engellenmektedir (Kenç, 2001). Bu sebeple yaş ve yaratıcılık değişkenleri arasında doğrusal ilişki beklenilmemelidir (Kazu ve Kenç, 2002).

Yaratıcı düşünce ve cinsiyet değişkenlerine dair yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyet rollerinin dayatılması bireylerinin yaratıcılıklarını olumsuz anlamda etkilediği tespit edilmiştir. Bu nedenle yaratıcılık ve cinsiyet değişkenlerinin arasındaki ilişki toplumlara göre farklılık göstermektedir (Sungur, 1997). Torrance yapmış olduğu çalışmalarda yaratıcı düşünce ve çevre değişkenleri arasındaki ilişkinin kültürel normlara göre farklılık gösterdiğini savunmaktadır (Akçum, 2005).

Aile ve yaratıcı düşünce arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda bireylerin kendini ifade edebildiği, saygılı, hoşgörülü, demokratik aile ortamında olmasının yaratıcılığı olumlu olarak etkilediği ortaya konulmuştur (Çeliköz, 2017). Yaratıcılık aynı zamanda problem çözme becerisi olarak da tanımlanmaktadır. Analitik düşünme ve hataları fark etmeye dayalı eğitim programları bireylerin yaratıcı süreçlerini olumlu etkilediği gibi aşırı yapılandırılmış, katı ve kalabalık eğitim ortamlarında bireyin yaratıcılığı olumsuz etkilenmektedir (Sternberg, 2003).

Benlik, bireyin kendini nasıl algıladığı, nasıl değerlendirdiği ve kendisi hakkında ne düşündüğü sorularına cevaptır (Dunn vd., 2012). Benlik kavramı bireyin önem verdiği bireylerden aldığı tepkiler ile şekillenmektedir (Trawick ve Swith, 2013; Akt; Barışık, 2019). Benlik bireylerin davranışlarına yön verir (Cevher ve Buluş, 2007). Bireyin dış dünyadan aldığı verilere göre dış dünya algılamaları olduğu gibi kendi hakkında aldığı veriler ile kendi hakkında da algılamaları olmaktadır. Bu nedenle araştırmacılar birden çok benlik türünden bahsetmektedir. Bunlar; sosyal benlik, bilişsel benlik, aktif benlik, psikolojik benlik, reflektif benlik, akademik benlik, ideal ve gerçek benlik, geçmiş ve gelecek benlik, bedensel benlik gibi kavramlardır (Akt; Plucker ve Stocking, 2003).

Araştırma değişkenlerinden olan gerçek benlik; bireyin yeteneklerini, fiziksel ve bilişsel özelliklerini nasıl değerlendirdiği, kendisi hakkında neye inandığıdır (Pajares ve Schunk, 2002). İdeal benlik; bireyin sahip olmak istediği özellikleri kapsamakta, olmak istediği ben anlamına gelmektedir (Zizek, 2015). Bireylerin benlik gelişimi çevresel faktörler ile değişebilmekte ve gelişebilmektedir. Bireylerin olumlu davranışların bulunduğu aile ve iş ortamında bulunması, bireylerin hedeflerine ulaşabilmesinin ve çevreden aldığı olumlu tepkilerin bireylerin kendilerini algılayışlarına olumlu etkileri bulunmaktadır (Çuhadaroğlu, 1986). Bireyin kendine bakışı aynı zamanda çevreye olan bakışını da etkilemektedir (Rotter, 1982). Benlik algısının gelişiminde aileden sonra en önemli faktör okuldur. Bireylerin sosyal çevreyi temsil eden öğretmen ve sınıf arkadaşlarıyla olumlu ilişkiler kurabilmesi benlik algısını olumlu olarak etkilemektedir (Uyanık Balat, 2003).

1. YÖNTEM

1.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma betimsel bir araştırma niteliği taşımaktadır. Araştırma ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin ideal ve gerçek benlik kavramları ile yaratıcı kişilik özelliklerinin çeşitli değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını ve aralarındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçladığı için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel taramalar iki veya daha çok değişken arasında birlikte veya değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeye çalışır. İlişkisel tarama modeli, birden fazla değişken arasındaki etkileşimlerin belirlenmesinde kullanılır (Karasar, 2012).

1.2. Evren ve Örneklem

Evren, araştırma sonuçlarının genelleneceği büyük gruptur (Büyüköztürk vd. 2017). Araştırmanın evrenini, 2020-2021 eğitim öğretim yılında üniversitede öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme bu evrenden seçkisiz örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Seçkisiz örnekleme yönteminin temel özelliği, örneklemin evreni temsil etme gücünün yüksek olmasıdır.

Araştırmanın örneklemini, 2020-2021 eğitim öğretim yılında İstanbul Aydın Üniversitesi, Gelişim Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesinde öğrenim gören 372 öğrenci oluşturmaktadır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında üç adet veri toplama aracından istifade edilmiştir. Birinci ölçme aracı; araştırmacı tarafından geliştirilmiş “Kişisel Bilgi Formu”dur. İkinci ölçme aracı olarak Şahin ve Danışman’ın (2017) geliştirdiği “Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği” kullanılmıştır. Üçüncü ölçme aracı ise; Waugh’un (2001) orijinal olarak geliştirdiği ve Kapıkıran’ın Türkçe geçerlilik güvenilirlik çalışmasını yaptığı “İdeal ve Gerçek Benlik Kavramları Ölçeği”dir.

1.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu, araştırmacı tarafından katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, sosyoekonomik durumu gibi demografik özelliklerini belirlemek üzere oluşturulmuştur.

1.3.2. Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği

Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği, Şahin (2017) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek; 17 madde ve amaç yönelimlilik, risk alma, kendine güven ve içsel motivasyon olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Yaratıcı kişilik özellikleri ölçeğinin iç tutarlılık katsayıları .60– .67 aralığında rapor edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizine dayalı uyum değerleri ise $\chi^2/Sd= 2.332$, RMSEA= .04, SRMR= .04, GFI= .97, CFI= .95 olarak bildirilmiştir.

1.3.3. İdeal ve Gerçek Benlik Kavramları Ölçeği

İdeal ve Gerçek Benlik Kavramları Ölçeği, Waugh (2001) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik ve geçerlik çalışması Necla Acun Kapıkıran (2004) tarafından yapılmıştır. Ölçek, 90 maddeden oluşturulmuştur. Maddelerden 45 tanesi ideal benlik ve 45 tanesi gerçek benliği ölçmek üzere hazırlanmış ve akademik, sosyal ve benlik sunumu olmak üzere üç alt boyuttan oluşturulmuştur. Ölçme araçları, 4'lü likert türü olup; 0: Hiç; 1: Bazen; 2: Sık sık; 3: Her zaman olarak belirlenmiştir. Ölçeğin test tekrar test güvenilirlikleri .85 ve .83 olarak hesaplanmıştır.

1.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan veriler 2021 yılında toplanmıştır. Veri toplama araçları olan “Kişisel Bilgi Formu”, “Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği” ve “İdeal ve Gerçek Benlik Kavramları Ölçeği” 372 yetişkine pandemi koşulları nedeniyle çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Kullanılan ölçeklerin sadece yüksek lisans araştırmasında kullanılacağı katılımcılara açıklanmıştır. Katılımcıların ölçekleri doğru ve samimi olarak cevaplamaları için kimlik bilgilerinin alınmadığı ve doğru verilen cevapların araştırmacının güvenilirliği ve geçerliğini açısından önemli olduğu açıklanmıştır.

1.5. Verilerin Analizi

Veriler SPSS 25.00 programına aktarıldıktan sonra analizler yapılmıştır. Analizin ilk aşaması olan normallik testi uygulanmış ve değişkenlere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde, ilgili değerlerin -2 ile +2 arasında olduğu görülmektedir. George ve Mallery’ye (2010) göre çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 aralığında olması normal dağılım için yeterli olduğu ifade edilmiştir. Normal dağılıma karar verdikten sonra parametrik analizler kullanılmaya karar verilmiştir. Normallik analizden hemen sonra araştırmadaki demografik değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Pearson Korelasyon Analizi ile İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeği, Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği değişkenleri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeği, Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini değerlendirmek için bağımsız örneklem için T Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (One-way ANOVA) uygulanmıştır. Bağımsız değişken veya değişkenlerin bağımlı değişkeni yordamasını analiz etmek için Çoklu Doğrusal Regresyon analizi yapılmış ve yöntem olarak Stepwise yöntemi tercih edilmiştir.

2. BULGULAR

Tablo 1: İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeği, Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeğine İlişkin Betimleyici İstatistikler

	n	Min	Maks	\bar{X}	Ss.
İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeği					
İdeal Benlik	372	2	135	95.42	36.35
Gerçek Benlik	372	58	134	99.23	17.92
Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği					
Amaç Yönelimlilik	372	8	25	16.92	3.89
İçsel Motivasyon	372	14	25	22.43	2.34
Kendine Güven	372	3	15	10.35	3.21
Risk Alma	372	8	20	16.83	2.81

Bulguları incelediğimizde, İdeal Benlik alt boyut ortalaması ($\bar{X}=95.42$, $SS=36.35$), Gerçek Benlik alt ölçek ortalaması ($\bar{X}=99.23$, $SS=17.92$), Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği ortalaması ($\bar{X}=66.53$, $SS=6.65$), Amaç Yönelimlilik alt ölçek ortalaması ($\bar{X}=16.92$, $SS=3.89$), İçsel Motivasyon alt ölçek ortalaması ($\bar{X}=22.43$, $SS=2.34$), Kendine Güven alt ölçek ortalaması ($\bar{X}=10.35$, $SS=3.21$), Risk Alma alt ölçek ortalaması ($\bar{X}=16.83$, $SS=2.81$) olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Yaş ile İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeği, Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Ait Bulgular

	Yaş
İdeal Benlik	-.315**
Gerçek Benlik	.126*
Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği	.195**
Amaç Yönelimlilik	.214**
İçsel Motivasyon	0.050
Kendine Güven	.224**
Risk Alma	-.133*

**p<0.01, *p<0.05 Kullanılan test: Pearson Korelasyon Testi

Yaş ile İdeal Benlik ($r=-.315$, $p<0.01$) puanları arasında orta seviyede ve negatif ilişki, Yaş ile Gerçek Benlik ($r=.126$, $p<0.01$) puanları arasında zayıf seviyede ve pozitif ilişki, Yaş ile Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği ($r=.195$, $p<0.01$) puanları arasında zayıf seviyede ve pozitif ilişki, Yaş ile Amaç Yönelimlilik ($r=.214$, $p<0.01$) puanları arasında zayıf seviyede ve pozitif ilişki, Yaş ile Kendine Güven ($r=.224$, $p<0.01$) puanları arasında zayıf seviyede ve pozitif ilişki, Yaş ile Risk Alma ($r=-.133$, $p<0.01$) puanları arasında zayıf seviyede ve negatif ilişki vardır.

Tablo 3: İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeği ile Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Ait Bulgular

	1	2	3	4	5	6	7
1-İdeal Benlik	1						
2-Gerçek Benlik	-.239**	1					
3-Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği	-.294**	.478**	1				
4-Amaç Yönelimlilik	-.332**	.252**	.662**	1			
5-İçsel Motivasyon	-0.069	.175**	.490**	0.087	1		
6-Kendine Güven	-0.066	.578**	.592**	.218**	0.088	1	
7-Risk Alma	-.104*	-0.023	.343**	-.109*	.106*	-.108*	1

**p<0.01, *p<0.05 Kullanılan test: Pearson Korelasyon Testi

İdeal Benlik ile Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği ($r=-.239$, $p<0.01$) puanları arasında zayıf seviyede ve negatif ilişki, İdeal Benlik ile Amaç Yönelimlilik ($r=-.332$, $p<0.01$) puanları arasında orta seviyede ve negatif ilişki, İdeal Benlik ile Risk Alma ($r=-.104$, $p<0.01$) puanları arasında zayıf seviyede ve negatif ilişki vardır.

Gerçek Benlik ile Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği ($r=.478$, $p<0.01$) puanları arasında orta seviyede ve pozitif ilişki, Gerçek Benlik ile Amaç Yönelimlilik ($r=.252$, $p<0.01$) puanları arasında zayıf seviyede ve pozitif ilişki, Gerçek Benlik ile İçsel Motivasyon ($r=.175$, $p<0.01$) puanları arasında zayıf seviyede ve pozitif ilişki, Gerçek Benlik ile Kendine Güven ($r=.578$, $p<0.01$) puanları arasında orta seviyede ve pozitif ilişki vardır.

Tablo 4: Yaratıcı Kişilik Özelliklerinin Gerçek Benliği Yordamasına İlişkin Bulgular

	<i>B</i>	<i>SH</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
(Sabit)	36.15	7.76		4.66	0.000*
Kendine Güven	3.03	0.24	0.54	12.75	0.000*
İçsel Motivasyon	0.99	0.32	0.13	3.10	0.002*
Amaç Yönelimlilik	0.57	0.20	0.12	2.88	0.004*
<i>R</i> =.61 <i>R</i> ² =.36					
<i>F</i> =71.12 <i>p</i> =0.000					

**p*<0.05 Kullanılan test: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Regresyon modeli kurulurken tercih edilen yöntem olarak Stepwise seçilmiştir. Bu yöntem ile en uygun regresyon modeli kurulması amaçlanmıştır. Stepwise yöntemimde regresyona modelinde yordayıcılığı olmayan alt ölçekler elenmiştir ve en uygun regresyon modeli elde edilmiştir. Bulguları kontrol ettiğimizde, kendine güven, içsel motivasyon, amaç yönelimlilik bağımsız değişkenlerinin gerçek benlik bağımlı değişkenini yordadığı görülmektedir ($R^2=.36$, $p<0.05$). Modelde olan bağımsız değişkenler duygusal gerçek benlik değişkenindeki toplam varyansın %36'sını açıklamaktadır. Betaya göre görece etki sırası kendine güven ($\beta=.54$), içsel motivasyon ($\beta=.13$), amaç yönelimlilik ($\beta=.12$) şeklindedir. Kendine güven, içsel motivasyon, amaç yönelimlilik alt ölçeklerinin etkisinin pozitif olduğu gözlemlenmiştir. Gerçek benliği en çok açıklayan değişkenin kendine güven olduğu bulunmuştur.

Tablo 5: Yaratıcı Kişilik Özelliklerinin İdeal Benliği Yordamasına İlişkin Bulgular

	<i>B</i>	<i>SH</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
(Sabit)	181.37	13.93		13.02	0.000*
Amaç Yönelimlilik	-3.25	0.46	-0.35	-7.12	0.000*
Risk Alma	-1.84	0.63	-0.14	-2.91	0.004*
<i>R</i> =.36 <i>R</i> ² =.13					
<i>F</i> =27.68 <i>p</i> =0.000					

**p*<0.05 Kullanılan test: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Regresyon modeli kurulurken tercih edilen yöntem olarak Stepwise seçilmiştir. Bu yöntem ile en uygun regresyon modeli kurulması amaçlanmıştır. Stepwise yöntemimde regresyona modelinde yordayıcılığı olmayan alt ölçekler elenmiştir ve en uygun regresyon modeli elde edilmiştir. Bulguları kontrol ettiğimizde, amaç yönelimlilik, risk alma bağımsız değişkenlerinin ideal benlik bağımlı değişkenini yordadığı görülmektedir ($R^2=.13$, $p<0.05$). Modelde olan bağımsız değişkenler ideal benlik bağımlı değişkenindeki toplam varyansın %13'ünü açıklamaktadır. Betaya göre görece etki sırası amaç yönelimlilik ($\beta=-.35$), risk alma ($\beta=-.14$) şeklindedir. Amaç yönelimlilik, risk alma alt ölçeklerinin etkisinin negatif olduğu gözlemlenmiştir. İdeal benliği en çok açıklayan değişkenin amaç yönelimlilik olduğu bulunmuştur.

Tablo 6: Cinsiyet Değişkenine Göre İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeği ile Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

		n	\bar{X}	Ss	t	Sd	p
İdeal Benlik	Kadın	193	96.86	38.18	0.79	370	0.428
	Erkek	179	93.87	34.31			
Gerçek Benlik	Kadın	193	100.55	18.98	1.48	370	0.140
	Erkek	179	97.81	16.63			
Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği	Kadın	193	66,47	6,73	-0,20	370	0,843
	Erkek	179	66,60	6,59			
Amaç Yönelimlilik	Kadın	193	17.04	3.77	0.61	370	0.540
	Erkek	179	16.79	4.03			
İçsel Motivasyon	Kadın	193	22,48	2,31	0,44	370	0,658
	Erkek	179	22,37	2,37			
Kendine Güven	Kadın	193	10.53	3.30	1.17	370	0.245
	Erkek	179	10.15	3.11			
Risk Alma	Kadın	193	16.41	2.78	-3.06	370	0.002*
	Erkek	179	17.29	2.76			

* $p < 0.05$ Kullanılan Test: Bağımsız Örneklem T-Testi

Bulguları incelediğimizde, İdeal Benlik, Gerçek Benlik, Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği, Amaç Yönelimlilik, İçsel Motivasyon, Kendine Güven alt boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$).

Risk Alma Alt Boyutundan ($t(370) = -3.06$, $p < 0.05$) aldıkları puanlar cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Ortalamalar karşılaştırıldığında erkeklerin, kadınların göre daha yüksek puan aldığı görülmektedir.

Tablo 7: Okul Öncesi Eğitim Değişkenine Göre İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeği ile Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

		n	\bar{X}	Ss	t	Sd	p
İdeal Benlik	Evet	175	93.43	35.28	-0.99	370	0.322
	Hayır	197	97.18	37.28			
Gerçek Benlik	Evet	175	99.93	16.09	0.71	370	0.480
	Hayır	197	98.61	19.42			
Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği	Evet	175	67.30	6.58	2.12	370	0.035*
	Hayır	197	65.85	6.66			
Amaç Yönelimlilik	Evet	175	17.46	3.59	2.54	370	0.011*
	Hayır	197	16.44	4.09			
İçsel Motivasyon	Evet	175	22.41	2.30	-0.14	370	0.885
	Hayır	197	22.45	2.38			
Kendine Güven	Evet	175	10.77	2.84	2.39	370	0.018*
	Hayır	197	9.97	3.47			
Risk Alma	Evet	175	16.66	2.81	-1.11	370	0.270
	Hayır	197	16.98	2.80			

* $p < 0.05$ Kullanılan Test: Bağımsız Örneklem T-Testi

Bulguları incelediğimizde, İdeal Benlik, Gerçek Benlik, İçsel Motivasyon, Risk Alma alt boyutu okul öncesi eğitim değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$).

Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeğinden ($t(370) = 2.12$, $p < 0.05$), Amaç Yönelimlilik Alt Boyutundan ($t(370) = 2.54$, $p < 0.05$) Kendine Güven Alt Boyutundan ($t(370) = 2.39$, $p < 0.05$) aldıkları

puanlar okul öncesi eğitim değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Ortalamalar karşılaştırıldığında evet diyenlerin, hayır diyenlere göre daha yüksek puan aldığı görülmektedir.

Tablo 8: Gelir Durumu Değişkenine Göre İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeği ile Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

		n	\bar{X}	Ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
İdeal Benlik	Düşük	45	103.33	14.53	G. Arası	3368.91	2	1684.45	1.28	0.280
	Orta	222	94.82	36.65	G. İçi	486879.68	369	1319.46		
	Yüksek	105	93.30	41.68	Toplam	490248.58	371			
	Toplam	372	95.42	36.35						
Gerçek Benlik	Düşük	45	92.82	18.51	G. Arası	3015.24	2	1507.62	4.79	0.009*
	Orta	222	98.97	17.89	G. İçi	116087.41	369	314.60		
	Yüksek	105	102.54	17.07	Toplam	119102.65	371			
	Toplam	372	99.23	17.92						
Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği	Düşük	45	65.64	7.90	G. Arası	100.93	2	50.47	1.14	0.321
	Orta	222	66.95	6.17	G. İçi	16323.68	369	44.24		
	Yüksek	105	66.03	7.05	Toplam	16424.61	371			
	Toplam	372	66.53	6.65						
Amaç Yönelimlilik	Düşük	45	17.56	4.11	G. Arası	21.85	2	10.93	0.72	0.488
	Orta	222	16.88	3.98	G. İçi	5602.88	369	15.18		
	Yüksek	105	16.74	3.61	Toplam	5624.74	371			
	Toplam	372	16.92	3.89						
İçsel Motivasyon	Düşük	45	22.76	2.81	G. Arası	26.17	2	13.09	2.41	0.091
	Orta	222	22.56	2.11	G. İçi	2005.01	369	5.43		
	Yüksek	105	22.02	2.55	Toplam	2031.18	371			
	Toplam	372	22.43	2.34						
Kendine Güven	Düşük	45	9.04	3.88	G. Arası	90.31	2	45.16	4.46	0.012*
	Orta	222	10.45	3.30	G. İçi	3739.95	369	10.14		
	Yüksek	105	10.68	2.53	Toplam	3830.27	371			
	Toplam	372	10.35	3.21						
Risk Alma	Düşük	45	16.29	3.89	G. Arası	30.79	2	15.40	1.97	0.141
	Orta	222	17.06	2.61	G. İçi	2888.87	369	7.83		
	Yüksek	105	16.59	2.63	Toplam	2919.67	371			
	Toplam	372	16.83	2.81						

* $p < 0.05$ Kullanılan Test: Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

Bulguları incelediğimizde, İdeal Benlik, Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği, Amaç Yönelimlilik, İçsel Motivasyon, Risk Alma alt boyutu gelir durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$).

Gerçek Benlik alt ölçeği ($F(2.369)=4.79$, $p < 0.05$) aldıkları ortalama puanların gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Levene's testi uygulanmış ve sonrasında grup varyanslarının homojen olduğu tespit edilmiştir ($p > 0.05$). Tukey testi sonuçlarını kontrol ettiğimizde sonuçlarını kontrol ettiğimizde yüksek geliri olan grubun aldığı puanların düşük geliri olan gruptan, orta geliri olan grubun aldığı puanların düşük geliri olan gruptan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Kendine Güven alt ölçeği ($F(2.369)=4.46$, $p < 0.05$) aldıkları ortalama puanların gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Levene's testi uygulanmış ve sonrasında grup varyanslarının homojen olmadığı tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Games-Howell testi sonuçlarını kontrol ettiğimizde yüksek geliri olan grubun aldığı puanların düşük geliri olan gruptan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9: Mezun Olduğu Lise Değişkenine Göre İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeği ile Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

		n	\bar{X}	Ss.	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
İdeal Benlik	Meslek Lisesi	30	92.97	45.60	G.Arası	1051.78	3	350.59	0.26	0.852
	Genel Lise	53	92.28	29.86	G.İçi	489196.80	368	1329.34		
	Anadolu Lisesi	208	95.80	35.10	Toplam	490248.58	371			
	Güzel Sanatlar Lisesi	81	97.41	39.92						
	Toplam	372	95.42	36.35						
Gerçek Benlik	Meslek Lisesi	30	111.97	14.72	G.Arası	20167.35	3	6722.45	25.00	0.000*
	Genel Lise	53	93.19	16.57	G.İçi	98935.30	368	268.85		
	Anadolu Lisesi	208	94.78	17.37	Toplam	119102.65	371			
	Güzel Sanatlar Lisesi	81	109.91	14.11						
	Toplam	372	99.23	17.92						
Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği	Meslek Lisesi	30	68.10	8.30	G.Arası	978.36	3	326.12	7.77	0.000*
	Genel Lise	53	64.13	6.22	G.İçi	15446.25	368	41.97		
	Anadolu Lisesi	208	65.93	6.67	Toplam	16424.61	371			
	Güzel Sanatlar Lisesi	81	69.07	5.28						
	Toplam	372	66.53	6.65						
Amaç Yönelimlilik	Meslek Lisesi	30	17.53	3.92	G.Arası	94.51	3	31.50	2.10	0.100
	Genel Lise	53	15.77	3.61	G.İçi	5530.23	368	15.03		
	Anadolu Lisesi	208	16.97	3.64	Toplam	5624.74	371			
	Güzel Sanatlar Lisesi	81	17.32	4.56						
	Toplam	372	16.92	3.89						
İçsel Motivasyon	Meslek Lisesi	30	22.17	2.55	G.Arası	22.97	3	7.66	1.40	0.242
	Genel Lise	53	22.23	1.99	G.İçi	2008.21	368	5.46		
	Anadolu Lisesi	208	22.34	2.57	Toplam	2031.18	371			
	Güzel Sanatlar Lisesi	81	22.89	1.77						
	Toplam	372	22.43	2.34						
Kendine Güven	Meslek Lisesi	30	12.43	2.31	G.Arası	498.83	3	166.28	18.37	0.000*
	Genel Lise	53	9.25	3.90	G.İçi	3331.44	368	9.05		
	Anadolu Lisesi	208	9.69	2.97	Toplam	3830.27	371			
	Güzel Sanatlar Lisesi	81	11.98	2.65						
	Toplam	372	10.35	3.21						
Risk Alma	Meslek Lisesi	30	15.97	3.33	G.Arası	24.61	3	8.20	1.04	0.374
	Genel Lise	53	16.89	2.01	G.İçi	2895.06	368	7.87		
	Anadolu Lisesi	208	16.92	2.88	Toplam	2919.67	371			
	Güzel Sanatlar Lisesi	81	16.89	2.84						
	Toplam	372	16.83	2.81						

* $p < 0.05$ Kullanılan Test: Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

Bulguları incelediğimizde, İdeal Benlik, Amaç Yönelimlilik, İçsel Motivasyon, Risk Alma alt boyutu mezun olduğu lise değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$).

Gerçek Benlik alt ölçeği ($F(3,368)=25.00$, $p < 0.05$) aldıkları ortalama puanların mezun olduğu lise değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Levene's testi uygulanmış ve sonrasında grup varyanslarının homojen olduğu tespit edilmiştir ($p > 0.05$). Tukey testi sonuçlarını kontrol ettiğimizde güzel sanatlar lisesinden mezun olan grubun aldığı puanların genel liseden mezun olan gruptan, güzel sanatlar lisesinden mezun olan grubun aldığı puanların anadolu lisesinden mezun olan gruptan, meslek lisesinden mezun olan grubun aldığı puanların genel liseden mezun olan gruptan, meslek lisesinden mezun olan grubun aldığı puanların anadolu lisesinden mezun olan gruptan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği ($F(3.368)=7.77, p<0.05$) aldıkları ortalama puanların mezun olduğu lise değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Levene's testi uygulanmış ve sonrasında grup varyanslarının homojen olmadığı tespit edilmiştir ($p<0.05$). Games-Howell testi sonuçlarını kontrol ettiğimizde güzel sanatlar lisesinden mezun olan grubun aldığı puanların genel liseden mezun olan gruptan, güzel sanatlar lisesinden mezun olan grubun aldığı puanların anadolu lisesinden mezun olan gruptan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Kendine Güven alt ölçeği ($F(3.368)=18.37, p<0.05$) aldıkları ortalama puanların mezun olduğu lise değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Levene's testi uygulanmış ve sonrasında grup varyanslarının homojen olmadığı tespit edilmiştir ($p<0.05$). Games-Howell testi sonuçlarını kontrol ettiğimizde güzel sanatlar lisesinden mezun olan grubun aldığı puanların genel liseden mezun olan gruptan, güzel sanatlar lisesinden mezun olan grubun aldığı puanların anadolu lisesinden mezun olan gruptan, meslek lisesinden mezun olan grubun aldığı puanların genel liseden mezun olan gruptan, meslek lisesinden mezun olan grubun aldığı puanların anadolu lisesinden mezun olan gruptan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmamızın amacı üniversite öğrencilerinde yaratıcı kişilik özellikleri ile ideal ve gerçek benlik kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu doğrultuda yaratıcı kişilik özellikleri kendine güven, risk alma, içsel motivasyon ve amaç yönelimlilik olmak üzere dört kategoride incelenmiştir. Bu çalışmada elde edilen veriler alanyazındaki diğer çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Bu çalışmada elde edilen verilere göre yaş ve ideal benlik değişkenleri arasında negatif ve orta seviyede bir ilişki bulunmuştur. Bireyler yaşları arttıkça kendilerini olduğu gibi algılamaları artmakta ve ideal benlik algılarında düşüş görülmektedir. Yaş ve gerçek benlik değişkenleri arasında pozitif ve zayıf seviyede bir ilişki bulunması da elde edilmiş bu veriyi destekler niteliktedir.

Elde edilen bulgulara göre yaş ve yaratıcılık değişkenleri arasında zayıf seviyede pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bireyler yaş aldıkça kendine güven ve amaç yönelimlilik davranışları gösterirken risk alma davranışında azalma görülmektedir. İdeal benlik ve risk alma davranışı değişkenlerine baktığımızda zayıf seviyede ve negatif bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Elde edilen verilere göre yaş arttıkça ideal benliğin ve risk alma davranışının azalması nedeniyle risk alma davranışının ideal benlik ile pozitif bir ilişkide olması beklenilebilir. Fakat bireylerin yaş alarak gerçek benliklerine yaklaştıkça alınan riskin sonuçlarını daha iyi analiz ederek risk alma davranışına yöneldiği söylenebilir.

İdeal benlik ve yaratıcı kişilik özellikleri değişkenleri arasında zayıf seviyede negatif, ideal benlik ve amaç yönelimlilik değişkenleri arasında orta seviyede negatif bir ilişki bulunmaktadır. Gerçek benlik ve yaratıcı kişilik özelliklerine baktığımızda ise yaratıcı kişilik özellikleri ve gerçek benlik değişkenleri arasında orta seviyede pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Gerçek benlik ve içsel motivasyon ile amaç yönelimlilik değişkenleri arasında zayıf seviyede pozitif ilişki görülürken gerçek benlik ve kendine güven değişkenleri arasında orta seviyede pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre gerçek benliği en çok yordayan değişkenin kendine güven değişkeni olduğu görülmüştür. Yaratıcı kişilik özelliklerine dair yapılan tanımlar incelendiğinde birçok araştırmacının kendine güven özelliğinde hemfikir olduğu görülmektedir. Bireylerin kendi fiziksel özellikleri, yetenekleri, becerileri gibi kendine dair algıları ne kadar gerçeğe yakınsa bireylerin kendine güveni o kadar fazla olduğu söylenebilir.

İdeal benlik değişkenini ise en çok amaç yönelimlilik ve risk alma davranışının yordadığı görülmektedir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre bireylerin yaratıcı özelliklerinde cinsiyete göre bir fark görülmezken risk alma davranışında cinsiyete göre anlamlı bir fark görülmüştür. Risk alma davranışı ve cinsiyet değişkenleri arasındaki anlamlı farkın kültürel normlara göre farklılık gösterdiği düşünülmektedir. Uludağlı ve Sayıl(2009) yapmış oldukları çalışmada risk alma davranışının erkeklerde daha fazla görüldüğünü ortaya koymuşlardır. Çalışmada elde edilen veriler literatür ile paralellik göstermektedir.

Elde edilen verilere göre okul öncesi eğitim alan bireylerin kendine güven ve amaç yönelimlilik davranışlarında anlamlı bir artış olduğu görülmüştür. Kendine güven yaratıcılık alt boyutu gerçek benlik değişkenini en çok yordayan değişken olduğu için bireylerin farkındalıklarını geliştirmek üzere yapılandırılmış okul öncesi eğitim almasının gerçek benliğe yaklaşmasını da sağlayabileceği söylenebilir. Aynı zamanda mezun olunan lise türüne göre güzel sanatlar lisesinden mezun olan bireylerin yaratıcı kişilik özelliklerinin anlamlı pozitif bir fark olduğu görülmektedir. Bu verilere göre bireylerin eğitim

alanlarının yaratıcılığa izin veren şekilde düzenlenmesinin bireylerin yaratıcılıklarında pozitif bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Araştırma sonucuna göre gelir durumu düzeyi ve gerçek benlik ile kendine güven değişkenleri arasında ise pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Yaratıcı kişilik özellikleri ve kendine güven ile gerçek benlik değişkenleri arasında pozitif bir ilişki olduğu için bireylerin yaratıcı eser ortaya koyarken gelir düzeyinin de önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışma için İstanbul Aydın Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan etik izin alınmıştır.

Kurul adı: İstanbul Aydın Üniversitesi

Etik Kurulu Karar Tarihi: 01.04.2020

Karar No: 2021/4

Belge Sayı Numarası: E-88083623-020-9139

KAYNAKÇA

- Akçum, E. (2005). 5-6 Yaş Çocuklarının Yaratıcılık Ve Öğrenime Hazır Oluş Düzeylerine Okulöncesi Eğitimin Etkisinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ramazan Arı), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkoyun, F. ve Ersever, H. Ö. (1989). İdeal Benliğin Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(2), 675-686.
- Atakan, G. (2014). Yaratıcı Tasarım Sürecinde Bilişsel Yaklaşım ve Üstbilişsel Farkındalık, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mesut Çelik), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Atakan, G. (2019). Mekan Tasarımında Konsept Geliştirilmesi Aşaması İçin Yaratıcı Düşünme Eğitim Modeli, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Duygu Koca), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Barışık, A. (2019). Ortaokul Öğrencilerinin Benlik Saygıları ve Yaratıcı Düşünme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi İstanbul İli Örneği, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Doç. Dr. Binnaz Kıran), Mersin: Çığ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelebi, E. (Ed.). (2015). *Erken Çocukluk Döneminde Yaratıcılık ve Geliştirilmesi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çeliköz, N. (2017). Okul Öncesi Dönem 5-6 Yaş Çocukların Yaratıcılık Düzeylerinin İncelenmesi. *Yıldız Journal of Educational Research*, 2(1), 1-25.
- Cevher, F. N. ve Buluş, M. (2007). Benlik Kavramı ve Benli Saygısı: Önemi ve Geliştirilmesi. *Akademik Dizin Dergisi*, 2(1), 52-64.
- Coskun, H. (2005). Cognitive Stimulation With Convergent And Divergent Thinking Exercising In Brainwriting: Incubation, Sequence Priming, and Group Context. *Small Group Research*, 0(36), 466-498.
- Craft, A. (2001). An Analysis of Research and Literature on Creativity in Education. *Qualifications and Curriculum Authority*, 0(0), 1-37.
- Csikszentmihalyi, M. (2014). Society, Culture, And Person: A Systems View of Creativity. *The Systems Model of Creativity* İçinde (s. 47-61). Dordrecht: Springer.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). Adolesanlarda Benlik Saygısı, (Uzmanlık Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı.
- Dere, Z. (2017). Yaratıcılık ve Geliştirilmesi Dersinin Öğretmen Adaylarının Yaratıcılıklarına Etkisinin İncelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 3(10), 1192-1199.
- Ellis-Hill, C. S. ve Horn, S. (2000). Change In Identity and Self-Concept: A New Theoretical Approach to Recovery Following A Stroke. *Clinical Rehabilitation*, 14(3), 279-287.
- Ercivan Zencirci, D. (2008). Görsel Sanatlar Öğretmeni Adaylarında Özgün Baskının Yaratıcı Düşünme Becerileri ve Öz-Yeterlik Algısı Üzerindeki Yansımaları, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Mehmet Fırıncı), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güney, S. (2009). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hay, L.; Bryne, M. ve Butler, C. (2000). Evaluation of A Conflict-Resolution and Problemsolving Programme to Enhance Adolescence'self-Concept. *British Journal of Guidance and Counseling*, 28(1), 161-174.
- Higgins, E. T. (1987). Self-Discrepancy: A Theory Relating Self and Affect. *Psychological Review*, 94(3), 319-340.
- Kanlı, E. (2014). The Associative Basis of Scientific Creativity: A Model Proposal. *Türk Üstün Zeka ve Eğitim Dergisi*, 4(1), 37-50.

- Kapıkıran, N. A. (2004). İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeğinin Güvenirliği . *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(16) , 14-25.
- Kaufman, J.C. ve Sternberg, R. J. (2010). *The Cambridge Handbook of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kazu, H. ve Kenç, F. M. (2002). Öğretmenlerin Mesleki Deneyimlerinin Yaratıcılık Eğitimine Etkisi. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 74(75), 19-23.
- Kenç, M. F. (2001). Anasınıfı ve İlköğretim Birinci Sınıflarında Görev Yapmakta Olan Öğretmenlerin Yaratıcı Eğitim ve Uygulamaları Konusundaki Görüşleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hilal Kazu), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nijstad, B. A. ve Stroebe, W. (2006). How the Group Affects the Mind: A Cognitive Model of Idea Generation in Groups. *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 186-213.
- Nijstad, B. A.; De Dreu, C. K. W.; Rietzschel E. F. ve Baas, M. (2010): The Dual Pathway to Creativity Model: Creative Ideation As A Function Of Flexibility and Persistence. *European Review of Social Psychology*, 21(1), 34-77.
- Oppezzo, M. ve Schwartz, D. L. (2014). Give Your Ideas Some Legs: The Positive Effect of Walking On Creative Thinking. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 40(4), 1142.
- Özerbaş, M. A. (2011). Yaratıcı Düşünme Öğrenme Ortamının Akademik Başarı ve Bilgilerin Kalıcılığa Etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 675-705.
- Parsıl, Ü. (2012). *Sanatta Yaratıcılık*. Ankara: An Kitap.
- Plucker, J. A. ve Stocking, V. B. (2003). *A Model Self-Concept Related to the Development of Talent Within Multiple Instructional Contexts" Http*. Indiana. Edu.
- Rotter, J. B. (1982). *The Development and Applications of Social Learning Theory: Selected Papers*. Greenwood.
- Sadler-Smith, E. (2015). Wallas' Four-Stage Model of the Creative Process: More Than Meets the Eye?. *Creativity Research Journal*, 27(4), 342-352.
- Sallay, H. (2000). *The Role of the Family In Shaping Self-Concept and Cognitive Styles in Hungary*. Research Support Scheme Electronic Library.
- Schunk, D. H. ve Pajares, F. (2002). The Development of Academic Self-Efficacy. *Development of Achievement Motivation* içinde (s. 15-31). Academic Press.
- Silvia, P. J.; Kaufman, J. C. ve Pretz, J. E. (2009). Is Creativity Domain-Specific? Latent Class Models of Creative Accomplishments and Creative Self-Descriptions. *Psychology of Aesthetics, Creativity and the Arts*, 3(3), 139.
- Sternberg, R. J. ve Lubart, T.I. (1999). The Concept of Creativity: Prospects and Paradigms. *Handbook of Creativity* içinde (s. 3-15). (Editör: Sternberg, R.J.). Ny, USA: Cambridge University Press.
- Sternberg, R.J. (2003). The Development of Creativity As A Decision-Making Process. (Editör: R. K. Sawyer). *Creativity and Development* içinde (s. 91-138). New York: Oxford University.
- Sungur, N. (1997). *Yaratıcı Düşünce*, (2. Baskı). İstanbul: Evrim Yayıncılık.
- Tapert, S. F.; Schweinsburg, A. D.; Drummond, S. P.; Paulus, M. P.; Brown, S. A.; Yang, T. T. ve Frank, L. R. (2007). Functional MRI of Inhibitory Processing in Abstinent Adolescent Marijuana Users. *Psychopharmacology*, 194(2), 173-183.
- Toprakçı, E. (2001). Yaratıcı Okul. Zara İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, [Http://Www.Erdaltoprakci.Com.Tr/Wp-Content/Uploads/2018/04/Yaratıcı-Okul.Pdf](http://www.erdaltoprakci.com.tr/Wp-Content/Uploads/2018/04/Yaratıcı-Okul.Pdf) adresinden 15.04.2020 tarihinde erişildi.
- Uludağlı, N. P. ve Sayıl, M. (2009). Orta ve İleri Ergenlik Döneminde Risk Alma Davranışı: Ebeveyn ve Akranların Rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(23), 14-24.
- Uyanık Balat, G. (2003). Erken Çocuklukta Benlik Saygısının Gelişimi ve Önemi. (Editör: M. Sevinç). *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar* içinde (s. 330-336). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Wallas, G. (1926). *The Art of Thought*. London, UK: Jonathan Cape.
- Waugh, R. F. (2001). Measuring Ideal and Real Self-Concept On The Same Scale, Based On A Multifaceted. *Hierarchical Model of Self-Concept. Educational and Psychological Measurement*, 61(1), 85-101.
- Weiten, W.; Dunn, D. S. ve Hammer, E. Y. (2014). *Psychology Applied to Modern Life: Adjustment in the 21st Century*. Boston, MA: Cengage Learning.
- Yamak, A. M. (2020). Yaratıcı Düşünce Kuramları, (Mezuniyet Projesi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Karadeniz), İstanbul: Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Enstitü.
- Žižek, Slavoj. (2015). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, (Çeviren: T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 279-288, Winter 2021

İran İslam Cumhuriyeti'nin Bölge Politikaları Bağlamında İkinci Karabağ Savaşı Konusundaki Tutumu*

The Attitude of The Islamic Republic of Iran on the Second Karabakh War Within the Context of Regional Policies

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.951460>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
12.06.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
02.11.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Ali Yetgin
Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Meslek Yüksekokulu, Sosyal Bilgiler
Eğitimi Anabilim Dalı,
m.ali.yetgin@karabuk.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-8120-4704>

Sait Çakmak

Yüksek Lisans Öğrencisi / Karabük
Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim
Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler
Anabilim Dalı,
cakmaksait@outlook.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-5283-9383>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

1979 yılında İslam Devrimi sonrası kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasında üç adet belirleyici unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar uluslararası alandaki gelişmelerde bazen birlikte bazen ise tek olarak İran'ın politikasına yön vermiştir. Araştırmada milliyetçilik, İslamcılık ve mezhepçilik olarak adlandırılan bu üç unsur üzerinden İran'ın Kafkasya politikası bağlamında İkinci Karabağ Savaşı'ndaki tutumu incelenmiştir. İran'ın İslam ilkeleriyle yönetilen bir yapıda ulusal ve uluslararası politikasını bölgesel güç yaratma yönünde kullanması hem bölgesel hem de Batılı devletlerin tepkisini çekmiştir. Kısaç altında kalan İran ise politika üretiminde etkili olan üç unsuru ulusal kazanç elde etme noktasında pragmatizm temelinde kullanmıştır. Bu durum ise İran'ın Hristiyan- Müslüman çatışmasında Hristiyanlar'dan, Şii-Sünni çatışmasında Şiiler'den yana olmasına yol açmıştır. Bu konseptte Birinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'a karşılık Ermenistan'dan yana olan İran, özellikle 1980- 81 yılları arasında Körfez Ülkeleri'ndeki Sünnilere karşılık Şiileri desteklemiştir. Bölgesel politika bağlamında Kafkasya bölgesini doğal etki alanı olarak gören İran bölge devletlerinin güçlenmesini önlemek noktasında politikasını üretmiştir. Nedenler dâhilinde ise İkinci Karabağ Savaşı'nda İran'ın geleneksel tutumunu bırakarak farklı tutum sergilediği görülmüş ve söz konusu ikilemin kaynağı sorgulanmıştır. Araştırmada İran Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı resmî açıklamalar ve sahadan gelen haberler dikkate alınarak İran'ın savaşa yönelik politikası araştırılmış ve bölge politikasında değişikliğe gidip gitmediği sorgulanmıştır. Toplanan veriler ışığında İran'ın İkinci Karabağ Savaşı'nda farklı tutum sergileyerek Kafkasya politikasında değişikliğe gittiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İkinci Karabağ Savaşı, İran, Kafkasya, Azerbaycan, Ermenistan

Abstract

There are three determining factors in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran, which was established in 1979 after the Islamic Revolution. These factors have shaped Iran's policy in international developments. In the research, the attitude of Iran in the Second Karabakh War in the context of the Caucasus policy was examined through these three elements called nationalism, Islamism, and sectarianism. Iran's national and international approach to creating regional power in a structure governed by Islamic principles has drawn the reaction of both regional and Western states. Iran, which was under the grip, used three factors that were effective in policymaking, based on pragmatism, at the point of obtaining national gain. This situation led Iran to favor the Christians in the Christian-Muslim conflict and the Shiites in the Shiite-Sunni conflict. Iran, which sided with Armenia against Azerbaijan in the First Karabakh War, supported the Shiites against the Sunnis in the Gulf Countries, especially between 1980 and 81. In regional policy, Iran, which sees the Caucasus region as its natural sphere of influence, has produced policies to prevent the regional states from getting more robust. Within the reasons, it was seen that Iran abandoned its traditional attitude and exhibited a different perspective in the Second Karabakh War, and the source of the said dilemma was questioned. In the research, considering the official statements made by the Iranian Ministry of Foreign Affairs and the news from the field, Iran's policy towards the war was researched. It was questioned whether it made any changes in its regional policy. In the light of the collected data, it was seen that Iran changed its Caucasus policy by displaying a different attitude in the Second Karabakh War.

Keywords: Second Karabakh War, Iran, Karabakh War, Iran and Karabakh War, Iran and Caucasus

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yetgin, M. A. ve Çakmak, S. (2021). İran İslam Cumhuriyeti'nin Bölge Politikaları Bağlamında İkinci Karabağ Savaşı Konusundaki Tutumu. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 279-288.

GİRİŞ

İslam Devrimi'nin getirdiği ilkeler temelinde 1979 yılında kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasında temel belirleyiciler olarak üç unsur öne çıkmaktadır. Bu unsurlar tarihsellik bağlamında sırasıyla İran-Fars milliyetçiliği, İslamcılık ve mezhepçiliktir. İran İslam Cumhuriyeti dönemseller olarak dış politikasında değişikliğe gitse de söz konusu politikalarını yukarıda sayılan üç unsur etrafında şekillendirmektedir.

Başaran (2017: 235) İran İslam Cumhuriyeti'nin Kafkasya coğrafyası üzerindeki bölgesel politikasını İran-Fars milliyetçiliği kapsamında tanımlarken, Keneş (2011: 235) Körfez ülkeleri üzerindeki politikasını mezhepçilik unsuru ile açıklamıştır. Lübnan Savaşı esnasında İslamcılık unsuru kapsamında bir dış politika izleyen İran, Çeçenistan- Rusya arasındaki savaşta milliyetçi-pragmatist bir dış politika izlemiştir. Böylesine esnek bir dış politika izlenmesinin temel sebebi ise İslam Cumhuriyeti'nin güvenliğini sağlamaktır.

27 Eylül 2020 tarihinde başlayan ve 10 Kasım 2020 tarihinde sona eren İkinci Karabağ Savaşı, Ermeni işgali altındaki toprakları Azerbaycan Cumhuriyeti'ne kazandırmıştır. Bu savaş boyunca İran iki farklı tutum sergilemiştir. Bölgesel politikası bağlamında İran, İkinci Karabağ Savaşı'nın iki tarafından birinin üstün gelmeden derhal durdurulmasını ve müzakerelerin başlatılmasını savunmuştur. Böylesine bir politik tutum sergilemesi iki boyutta açıklanabilir; İran hem Fars ekseni hem de Batı nüfuzundan sıyrılabilecek alan yaratmada Kafkasya'nın potansiyelini kavradığı için Kafkasya coğrafyasında güçlü bir devletin oluşmasından rahatsızlık duymaktadır. Ayrıca bölgede güçlü bir Azerbaycan'ın varlığı İran'ı derinden endişelendirmektedir. Birincisi, laik Azerbaycan Cumhuriyeti'ni oluşturan nüfusun çoğunluğu Şii'dir. Böylesine bir devletin güçlenerek uluslararası alanda başarılar elde etmesi İran'daki rejimin meşruiyetini sorgulatabilecektir. İkincisi, Azerbaycan'ın Karabağ sorununu başarılı bir şekilde çözmesi Kafkasya üzerindeki yükselişini hazırlayacaktır ve bu durum Türk dünyası için bir ateşleme mekanizması görebilecektir. İran İslam Cumhuriyeti çatısı altında yaşayan Türk nüfusu dikkate alındığında yukarıda ifade edilen gelişmenin İran açısından ne derecede bir tehdit oluşturduğu anlaşılmaktadır.

İkinci Karabağ Savaşı boyunca İran Dışişleri Bakanlığı'nın yapmış olduğu resmî açıklamalar ve sahadadan gelen haberler incelenerek milliyetçilik, İslamcılık ve mezhepçilik unsurlarıyla analiz edilmiştir. Bu bağlamda ifade edilen üç unsur açıklanarak dış politikadaki etkileri tanımlanmıştır. Karabağ Sorunu'nun kaynağının ne olduğu sorusuna yanıt aranmış ve İran'ın bölgesel politikası açıklanmıştır. İran'ın İkinci Karabağ Savaşı'nda sahadaki hamleleri ve Dışişleri Bakanlığı'nın yapmış olduğu resmî açıklamalar dikkate alınarak yukarıda sıralanan üç unsurla analiz edilmiştir.

1. İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

1.1. İran İslam Cumhuriyeti'nin Dış Politikasındaki Belirleyici Unsurlar

İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasına yön veren üç temel dinamik bulunmaktadır. Bunlar tarihsellik ölçütüyle sıralandığında milliyetçilik (pragmatizm), mezhepçilik ve İslamcılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu unsurlar İran devletinin dış politikasını dönemseller olarak ayrı ayrı veya ikili olarak etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.

Yukarıda sıralanan unsurlardan milliyetçilik, diğer iki unsura nazaran köklü bir yapıya sahiptir. Pers İmparatorluğu'na dayanan İran milliyetçiliği (Kalaycı, 2019: 19), İslam Devrimi'nden yaklaşık on yıl sonra pragmatizme evrilmiştir. Elde edilecek nükleer gücün İran'ı ulusal ve uluslararası alanda güçlendireceği dikkate alındığında Muhammed Rıza Şah döneminde başlatılan ve başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batı Avrupalı devletlerce desteklenen nükleer programın günümüze kadar sürdürülmeye çalışılması milliyetçilik-pragmatizm ilişkisinin en net ifadesi olmuştur. İran, Pehlevi Hanedanlığı döneminde Batı'nın ileri karakolu sıfatını almışken Devrim'den sonra söz konusu ilişkiler bozulmuştur (Başaran, 2017: 226). Batı'nın desteği ile başlatılan İran nükleer programı, 1979'dan sonra Batı'nın tehditler listesine girmiştir. Bu noktada başta ABD olmak üzere diğer Batılı devletler, İran'a ambargolar, ticari yaptırımlar uygulayarak nükleer çalışmalarını durdurmak istemiştir. Söz konusu engellemeler ve baskılara rağmen İran, nükleer çalışmalarına devam etmiş ve bu hususta Rusya, İran'ın destekçisi olmuştur (Kalaycı, 2019: 28). Yukarıda ifade edilen gelişmeler ise Rusya ile Çeçenistan arasında 1994-96 ve 1999-2009 yılları arasında meydana gelen savaşlardaki İran'ın tutumunu etkilemiştir. Tüm bunlar bizlere İran milliyetçiliğinin Devrim'den sonra pragmatizmle bütünleştiğini göstermiştir.

İran, Şii anlayışa göre yönetilen teokratik bir devlettir. Milliyetçilik kadar olmasa da İslamiyet ve Şiilik İran coğrafyasında uzun bir geçmişe sahiptir. Şiilik, İran coğrafyasına 15. yüzyılın ikinci yarısında Safeviler ile yayılmıştır (Sümer, 1976: 2). Devrim'den sonra ilan edilen anayasada her ne kadar Müslüman kardeşliğine yönelik vurgular yapılsa da İran'ın dış politikasında mezhepçilik her zaman dikkat çekmiştir. İran Anayasası'nın birinci bölümünün üçüncü maddesinde devletin hedefleri sıralanırken İslam kardeşliğine ve güçlendirilmesine, dış politikanın İslami ilkeler doğrultusunda uygulanmasına, tüm Müslümanlara ve özgürlük savaşçılara destek verilmesine yer verilmiştir (Constitution, 2021). İran'ın mezhepçi dış politikasının yansımalarını ise en net şekilde Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkeleri üzerinde görmüştür.

Aslında, Suudi Arabistan ile İran arasındaki mücadele bir Vehhabi- Şii mücadelesi olarak algılanmıştır. Söz konusu mücadelenin kökenleri 1801 yılına, Vehhabilerin Kerbela'yı ele geçirip Hz. Hüseyin'in türbesini yıkmasına dayanmaktadır (Keneş, 2011: 16). Bu durumu tetikleyen en önemli husus Vehhabilerin İslam anlayışı olmuştur. Onlara göre türbe gibi yapılar Müslümanları putlaştırmakta ve bu yüzden söz konusu yapılar İslamiyet'e aykırı gelmektedir. İran İslam Cumhuriyeti'yle birlikte devrimci düşünceler ve Humeyni'nin konuşmaları Suudi Arabistan'da yaşayan Şiilere ulaştırılmıştır. En nihayetinde 1979- 1980 yıllarında Suudi Arabistan'ın Hasa eyaletinde halk ayaklanmaları çıkmıştır. Bölge halkının gösterilerdeki amaçları Sünnilere nazaran eşit haklar elde etmek olsa da Tahran tarafınca amaç, İslam ilkelerine aykırı bir şekilde yönetim sergileyen Suudi Krallığı'nı devirmek olmuştur. İran için hedeflenen politika incelendiğinde, İslami bir dış politika izlenmiş olsa da kullanılan araç itibari ile mezhepçi bir yöntem kullandığı görülmüştür.

İran İslamiyet ile 691 yılında tanışmıştır. O yıllardan İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıla kadar geçen sürede kurulan devletler İslamcılık çerçevesinde değerlendirilecek bir dış politika izlememiştir. İran coğrafyasında İslamcılığın kökenleri ise Kaçar Hanedanlığı'na dayanmaktadır. Kaçar yönetiminin uyguladığı iç politikada dinin, devlet denetiminin dışında tutulması İran'daki ulemanın güçlenmesine yol açmıştır (Arı, 2007: 87). Ulemanın halk nezdindeki itibar ve gücü artmış, ulemanın hiyerarşik sistemi o dönemde oluşturulmuştur. Böylelikle, İslamcılık, İran'da hem iç hem de dış politikada bir etken haline gelmiştir. Devrim'in başarılı bir şekilde yapılması ve İslam Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinin hemen akabinde İran, Batı ile mevcut ilişkilerini kesmiş ve bu hususta karşıt bir konum almıştır. Ayrıca İran devrimin getirdiği İslamcılık ideolojisiyle birlikte İsrail ile ciddi bir mücadelenin içerisine girmiştir. Buna istinaden Lübnan ve Filistin'deki İsrail yayılmacılığına karşı olarak Hizbullah (Şii) ve Hamas (Sünni) örgütlerini desteklemiştir (Halhallı, 2014: 87).

1.2. İran İslam Cumhuriyeti'nin Pragmatist Dış Politikası

1979 yılında kurulan yeni İran devleti tam olarak İslami ilkeler temelinde kurulan teokratik bir devlettir. Hazırlanan anayasa ile İran'ın iç ve dış politikasının genel hatları çizilmiştir. Bu doğrultuda yeni kurulan devletin en önemli hedefleri emperyalizm ile mücadele, Müslümanların birliğini sağlama, Müslüman dünyanın diğerlerine karşı savunulması, İslami bir yaşam biçimi oluşturma olarak belirlenmiştir. Fakat tarihsellik boyutuyla beraber İslam dini içerisinde ayrıma sebep olan mezhepsel farklılıkların varlığı İran İslam Cumhuriyeti'ni kuran İslam Devrimi'ni, Sünni Müslüman devletlerin bir Şii devrimi olarak algılamasına ve bunu bir tehdit unsuru olarak görmesine sebep olmuştur. Bu bakış açısı ise söz konusu devletlerin İran'a yönelik politikalarında korumacılığa yönelmesine neden olmuştur. İran ise hem bu izolasyondan kurtulmak hem de rejimin güvenliğini korumak için dış politikasında pragmatizme yönelmeye mecbur kalmıştır. Mesela, Irak-İran savaşı esnasında Humeyni iki devlet arasındaki askeri mücadelenin sona ermesinden yana olmasına rağmen, Devrim'in güvenliğinden endişe duymasından dolayı ateşkese sıcak bakmamıştır (Keneş, 2011: 233). Bir başka örnek olarak İran, Irak savaşı esnasında mevcut izolasyonda tek destekçisi olan Suriye devletini kaybetmemek için yönetimde olan laik BAAS politikalarını Müslüman Kardeşler'in varlığına rağmen sorun etmemiştir (Doster, 2019: 47). Irak savaşında İran, Kuveyt'in Irak yanlısı tutum sergilemesinden dolayı oradaki Şiiileri bir baskı unsuru olarak kullanmıştır (Keneş, 2011: 236). İran'ın pragmatist politikasının ana etkenini Irak savaşı teşkil etmemiştir. Özellikle 1989 yılından itibaren İran İslam Cumhuriyeti dış politikada şaşırtıcı derecede esneklik göstermiştir. Sandıklı ve Dağcı bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

"1980'lerin sonlarına doğru, İran-İrak savaşının sona ermesi, İran'da daha pragmatist liderlerin işbaşına gelmesi, petrol politikasının artan önemi, Kuveyt'in Irak tarafından işgali ve İran'ın Soğuk Savaş sonrası dönemde bölge devletleriyle ilişkilerini yeniden geliştirme arzusu gibi nedenlerden ötürü, İranlı yöneticiler, dış politika anlayışlarında değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır" (Sandıklı ve Dağcı, 2006: 296).

Böylesine bir pragmatist dış politikanın ana tetikleyicisi ise İran-Fars milliyetçiliği olmuştur. Fars milliyetçiliği bölgesel liderlik ve güvenlik arayışı olmak üzere iki temelden oluşmaktadır (Doster, 2019: 46). Birinci Karabağ Savaşı'ndaki ve Rusya ile Çeçenistan arasındaki mücadelede İran'ın tutumları bu iki temelde açıklanmaktadır. Söz konusu İran-Fars milliyetçiliği dış politikada pragmatizm ile bütünleşmektedir.

1.3. İran İslam Cumhuriyeti'nin İslami Dış Politikası

İslam Cumhuriyeti'ne giden yolda kitlelere rehberlik eden kişilerden en önemlisi Ayetullah Humeyni olmuştur. İslam Cumhuriyeti kurulduğunda İmam Humeyni, Ruhani Lider sıfatıyla yeni kurulan devlet otoritesinde en yetkili kişi olarak ön plana çıkmıştır. İran devleti, Ruhani Lider önderliğinde yeni anayasa ve kurumlar kurarak iç ve dış politikada İslami bir model belirlemiştir:

"İslam birliğini sağlamamız, İslam vatanının emperyalistlerin ve onların başa diktiği yöneticilerin elinden kurtarmamız için de hükümet teşkilinden başka yol yoktur. Zalim ve kukla yönetimleri, Müslüman milletlerin hürriyeti ve birliği için baş aşağı etmemiz ve İslami yönetimi meydana getirmemiz gereklidir" (Humeyni, 1973: 43).

Yukarıda ifade edildiği biçimde İran devleti anti-emperyalist, İslamcı ve cumhuriyetçi bir yapıya bürünmüştür. İslamcı ve anti-emperyalistti çünkü Humeyni, dünyayı sınıfsal olarak ezen (zalim) ve ezilen (mazlum) olarak ikiye ayırmıştı (Humeyni, 1973: 44). Bu görüşe göre söz konusu durum Müslüman dünyayı parçalamıştır; Müslüman toplulukların başlarına emperyalistler ile işbirliği yapan yöneticiler getirilmiş ve Müslüman toplum bu şekilde ezilen sınıfında yer almıştır. Belki de bu yüzden Ruhani Lider, muhafazakâr Arap hükümetlerini düşman olarak görmüştür (Halhallı, 2014: 79). Yeni kurulan İran devleti cumhuriyetçiydi çünkü İmam'a göre İslami ilkeler doğrultusunda istişare ile uygulanan yönetimler dışındaki diğer modeller İslam'a aykırı görülmüştür (Humeyni, 1973: 28).

İran dış politikasında pragmatizm ile İslami ideolojiye dayalı idealizm arasında gidip gelen bir yaklaşım bulunmaktadır (Ahmedi, 2011: 65). İran'ın dış politikasında Devrim'in ihracı ile rejimin diğer Müslüman ülkeler üzerinde etkili kılınması; bu minvalde İslam kimliği ile İslam birliğinin sağlanması amaçlanmıştır (Rigiderakhshan, 2020: 392). İran laik bir devlet gibi hareket edebilecek zihinsel araçlara, reel-politik dış politika davranışlarını meşrulaştırıcı argümanlara sahip olabilmek için seküler bir teokratik yaklaşımı benimsemiştir (Sarı, 2015: 100). Humeyni'nin devlet anlayışında İran'ın ulusal menfaatleri önde tutulmuş, 7 Ocak 1989'da Cumhurbaşkanı Ali Hamaney'e yazdığı ülke yararına ters düştüğü zaman hükümetin tek taraflı olarak herhangi bir şeriat hükmünü feshetmekle yetkilendirildiğini ifade etmiş, böylelikle devrimci devlet mantığının gerektiğinde şeriatın üstün olduğunu belirtmek istemiştir (Roy, 2005: 231). Devlet içerisinde İslamcı kadrolara yer verilmiş, iç ve dış politik yaklaşımı idealist olarak oluşmuştur (Yeğin, 2014: 2).

İran Şiilik eksenini ile yorumladığı İslamcılık politikası bağlamında Lübnan'da ve Filistin'de İsrail yayılmacılığını engellemek adına faaliyetlerde bulunmuştur. Lübnan'da Hizbullah'ın kurulmasında ve gelişmesinde büyük rol oynayan İran, 6 Haziran 1982 tarihli Lübnan Savaşı'nda silahlı mücadele konusunda söz konusu örgüte ciddi yardımlarda bulunmuştur (Keneş, 2011: 229). İran'ın muhafazakâr Arap rejimlerine yönelik faaliyetleri yine İslamcı dış politikanın yansımaları olarak okunmuştur. Dış politikada İslamcı yaklaşım çerçevesinde İran, İslam İşbirliği Teşkilatı üyeliğini önemsemektedir. İslam İşbirliği Teşkilatı Müslüman ülkeleri ilgilendiren bazı mevzularda değinilmesi ve üye ülkeler arasındaki siyasi diyalogun kurulması kapsamında Sünni-Şii ayrışmasına son vermek için çalışan bir platform niteliği taşımaktadır (Askeroglu, 2020: 8). Bu durumun İran karşıtı Arap ülkelerine karşı dengeleyici bir etki yapacağı belirtilmiştir (Askeroglu, 2020: 8-9).

1.4. İran İslam Cumhuriyeti'nin Mezhepçi Dış Politikası

İran İslam Cumhuriyeti kurulduğu dönem itibariyle zor bir konjonktürden geçmiştir. İran devleti ülke sınırları içerisinde ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda meydana gelen güçlüklerin yanı sıra Batılı ülkelere Müslüman ülkelerin üzerinde oluşturulan emperyalist nüfuz ile karşı karşıya kaldığı olmuştur. Ancak Humeyni, Devrim'in temel ilkelerinden birisi olan İslami devlet yönetimi baskıcı ve mutlakîyetçi olamaz (1973: 52) söylemiyle, İran'da tesis edilen yönetimin bölgedeki diğer ülkelerde inşa edilen sistemlere benzemeyeceğini göstermeye çalışmıştır.

Humeyni'nin yukarıdaki ifadesi İran'ın Batı nüfuzu altında kalmış Müslüman dünyaya yönelik dış politikasının ipuçlarını vermiştir. Örneğin, Suudi Kraliyet yönetimi meşru bir yönetim olarak görülmemiş ve Hasa'daki Şiiler isyana teşvik edilmiştir (Keneş, 2011: 219). Burada İran'ın, Suudi Arabistan üzerindeki ifade edilen dış politikasında iki temel etken vardır; İslamcılık ve mezhepçilik. İslamcılık unsuru vardı çünkü Ruhani Lider mutlakîyet ve baskıcı yönetimleri İslam dışı yönetimler olarak göstermiş ve meşru bir yönetim için Şeriat kurallarını temel alan, istişareyi esas alan cumhuriyeti önermiştir; mezhepçilik unsuru vardı çünkü Suudi Arabistan üzerindeki belirlenen politikalar Şiiler üzerinden faaliyete geçirilmek istenmiştir. Suudi Arabistan toprakları üzerinde Şiiler tarafınca yapılan 27 Kasım 1979 tarihindeki gösterilerde Humeyni'nin posterleri, düşünceleri yer bulmuş ve monarşi rejiminin devrilmesi amaçlanmıştır (Halhallı, 2014: 86).

İran'ın mezhepçi dış politikasının yoğun yansımalarını Körfez Ülkeleri'nde görmekteyiz. Örneğin, Bahreyn ve Kuveyt'te söz konusu yoğunluk 1980-81 yıllarında doruk noktasına ulaşmıştır (Keneş, 2011: 235). Bahsi geçen ülkelerde mezhepçi dış politikayı faaliyete geçiren yapılar ise sırasıyla merkezî Tahran'da bulunan Bahreyn Kurtuluş Cephesi ve Dava Partisi olmuştur. Özelde sayılan devletlerde, genelde ise Körfez Ülkeleri'nde söz konusu mezhepçi dış politika yukarıda ifade edildiği şekilde kitleleri harekete geçirmek için partiler üzerinden uygulanmıştır.

Sonuç olarak İran her ne kadar Müslüman birliği temelinde kurulan bir teokratik devlet olsa da İslamiyet'in içerisinde barındırdığı ikili ayırmadan dolayı bir seçeneğe itilmiştir. İslam Devrimi, gerçekleştiği topraklarda yaşayan kitlelerin çoğunluğunun Şii olması sonucu ortaya Şii İslam'ın ilkelerini taşıyan bir devlet çıkarmıştır. Yeni kurulan devlet ise Devrim'in güvenliğini ve ihracını sağlarken bu ayrımı kullanmak istemiştir. Ve ortaya İran'ın dış politikasını belirleyen mezhepçilik adında bir unsur daha çıkmıştır.

2. KARABAĞ SORUNU VE İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN KAFKASYA POLİTİKASI

2.1. Karabağ Sorununun Kökenleri

Karabağ bölgesi üzerindeki Azeri-Ermeni anlaşmazlığının temelleri uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Söz konusu anlaşmazlık serüveni Azerbaycan coğrafyasının kuzey kesiminde M.Ö. 4. yüzyılda kurulan Albaniya Devleti'nin çatısı altında başlamıştır. Bölgede bu tarihlerde Azeri halkının aksine, Ermeni varlığının olmadığı bilinmektedir. Albaniya Devleti'nin kuruluşu itibarıyla bölgede var olmayan Ermeni nüfusu, M.Ö. 7 yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun, İran politikası dahilinde Balkanlar'dan göç ettirilmiş ve bölgeye iskân edilmiştir (Dedeyev, 2018: 21). Roma İmparatorluğu'nun güvenlik arayışı sonucu Ermeni nüfusunun bölgeye yerleştirilmesi Karabağ'daki anlaşmazlığın tarihsel olarak bir boyutunu oluşturmuştur. İslam dininin ikinci halifesi olan Hz. Ömer döneminden başlayarak, Azerbaycan coğrafyasına Müslüman akınlarının düzenlenmesi ve bu akınlar sonucu Azerbaycan halkının İslamiyet ile tanışması ise söz konusu anlaşmazlığın tarihsel olarak ikinci boyutunu oluşturmuştur. İslami zaferler sonucunda Albaniya hakimiyetine son verilmiş ve bu durum Karabağ coğrafyasında Alban- Arran ayrımını doğurmuştur; Arran adı genel olarak Karabağ coğrafyası için kullanılırken, Alban adı yalnızca Hristiyanların yaşadığı Dağlık Karabağ bölgesi için kullanılmaya başlanmıştır (Dedeyev, 2018: 17). Bu dönemde Dağlık Karabağ bölgesinde bir Ermeni nüfuzu oluşmuştur.

Karabağ'ın tarihini şekillendiren asıl gelişme ise 19. yüzyılın başlarında meydana gelmiştir. Karabağ bölgesi, 1501 yılında kurulan Safevi Devleti (1501-1736) ile İran hakimiyetine girmiştir. Söz konusu hakimiyet farklı İran devletleri veya hanedanlıkları üzerinden 1813 yılına kadar devam etmiştir. Çarlık Rusya'nın sıcak denizler ve Kafkasya üzerinde köklü politikalar benimsemesi, Karabağ'ın tarihini derinden etkilemiştir. Kafkasya politikası kapsamında Kaçar Hanedanlığı yönetimindeki İran ile askeri muharebelere girişen Çarlık Rusya, 12 Ekim 1813 yılında Gülistan Barış Anlaşması'nın imzalanmasıyla Karabağ üzerindeki hakimiyeti ele geçirmiştir. Rusya 10 Şubat 1828 tarihinde İran ile Türkmençay Anlaşması'nı imzalayarak Kafkasya politikası kapsamında ciddi kazanımlar elde etmiştir. Söz konusu anlaşma Azerbaycan'ı kuzeyinde Rusya hakimiyeti ve güneyinde İran hakimiyeti olmak üzere iki kesime bölmüştür. Karabağ bölgesine Ermeni yerleşimi Rusya'nın yukarıda iki örnek ile gösterilen Kafkasya işgaliyle birlikte başlamıştır (Dedeyev, 2018: 21). Karabağ bölgesindeki Azeri-Ermeni çatışmasının ilk örneği ise 1905 yılında gerçekleşen Rus Devrimi'nden sonra görülmüştür.

2.2. İran İslam Cumhuriyeti'nin Kafkasya Politikası

İran'ın Kafkasya politikasını pragmatizm temelinde İslamcılık ve milliyetçilik olmak üzere iki unsur belirlemiştir. Bölge politikasını etkileyen unsurlardan biri İslamcılıktır. Çünkü İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra İran, ambargolar ve yaptırımlarla dolu bir mücadele dönemine girmiştir. Söz konusu mücadele döneminde ise Devrim'in ilkeleri doğrultusunda kurulan İslam Cumhuriyeti'nin varlığı tehlikeye düşmüştür. İran İslami bir dünya düzeni ile kendi ulusal düzenini bütünleştirdiği için İslam'ın ve kendisinin geleceğini bir görmüştür. İran Anayasası'nın birinci bölümünün dördüncü maddesindeki "...kanun ve yönetmelikler İslami kriterlere dayanmalıdır" ve onbirinci maddesindeki "...İran İslam Cumhuriyeti hükümeti, tüm Müslüman halkın dostluğunu ve birliğini geliştirmek amacıyla... görevlidir" ibareleri bunu göstermektedir (Constitution, 2021).

Bu noktada İslamcılık İran'ın Kafkasya politikasına yön veren bir unsur olmuştur. Azerbaycan, halkı %96,9'u Müslüman (World Factbook, 2021) (yoğunluk olarak Şii) olan bir Türk devletidir. İran'ın hemen kuzeyinde yer alan ve halkının büyük bir kısmının Şii Müslümanı olan laik bir devletin güçlenerek uluslararası alanda başarılar elde etmesi, İran için bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır (Doğancan, 2019: 214). Devrim'in ilkeleri doğrultusunda işlemeyen bir Müslüman devletin ezen-ezilen savaşında ezilenleri savunabilecek potansiyele ulaşması ve bunu başarması hem Devrim'i hem de onun getirdiği Cumhuriyet'i tehlikeye düşürecektir. Ayrıca, İran İslam Cumhuriyeti'nin ilanı ile başta ABD olmak üzere Batı dünyası ile ilişkiler İran için sorunlar teşkil etmiştir. Kafkasya politikası da dahil olmak üzere İran, dış politikasında Batı dünyasının baskılarından arınabileceği alanlar açmaya çalışmaktadır. Bu noktada Rusya, her ne kadar Ruhani Liderin ezen-ezilen tanımlamasında ezen sınıfında yer alsa da uluslararası alandaki konjonktürden dolayı İran'ın partneri olarak Kafkasya coğrafyasında bulunmaktadır. İran'ın açıklanan Kafkasya politikasının yansımaları net bir şekilde Birinci Karabağ Savaşı'nda görülmüştür. İran bu savaş esnasında Ermenistan'a askeri ve teknik konularda yardımda bulunmuştur (Kuduban, 2018: 940). İran'ın bölgesel politikası gereği Kafkas ülkeleri dış ilişkilerinde Rusya veya İran'a yakın olmalıdır. Başta ABD olmak üzere Batılı aktörlerin etkisi altında olan bir Kafkasya coğrafyası Devrimi'nin ve onun getirdiği Cumhuriyeti'nin güvenliğini hayati derecede tehlikeye düşürecektir.

İran'ın Kafkasya politikasına yön veren bir diğer unsur Fars-İran milliyetçiliğidir. İran, Fars Ekseni olarak adlandırılan bir açıda Kafkasya coğrafyasının ulusal devletler bazında zayıflığından yanadır. Bu kapsamda İran'ın, Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Karabağ sorununa yaklaşımı açıktır; Kafkasya ülkelerinin ulusal bazda güçlenmelerini engellemek için sorunların devamını sağlamak. Ayrıca İran'ın Kafkasya ülkelerinden biri olan Azerbaycan'a yönelik politikasının Fars

ekseni boyutundan hariç olarak bir başka boyutu daha bulunmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'ni oluşturan nüfusun %91,60'ı Türklere meydana gelmektedir. İran toprakları içerisinde ise en büyük azınlık grup olarak Türklere (World Factbook, 2021) yaşamaktadır. 12 Ekim 1813'de Gülistan Anlaşması'nın ve 10 Şubat 1828'de Türkmençay Antlaşması'nın imzalanması sonucu Azerbaycan'ın kuzey- güney olmak üzere ikiye bölünmesi ve bu durumun Azerbaycan'ın politikalarını etkileyen anahtar konulardan biri olması, İran-Fars milliyetçiliği için bir risk teşkil etmektedir. Dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey Haziran 1992'de Bütöv Azerbaycan fikrini ifade etmiştir (Kuduban, 2018: 939). Bütöv Azerbaycan'ın (Bütün Azerbaycan) İran-Fars milliyetçiliği kapsamında bir tehdit unsuru olarak algılanmasından dolayıdır ki Birinci Karabağ Savaşı'nda İran açık bir şekilde Ermenistan'dan yana bir konum almıştır; İran savaşın doruk noktasına ulaştığı bir dönemde Ermenistan'a yakıt ve gıda yardımıyla bulunmuştur (Kalaycı, 2019: 31).

3. İRAN İSLAM CUMHURİYETİ VE İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI

3.1. İran İslam Cumhuriyeti'nin İkinci Karabağ Savaşı'ndaki Tutumu

27 Eylül 2020 tarihinde başlayan İkinci Karabağ Savaşı, 10 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan zaferi ile sonuçlanmıştır. Savaşı bitiren Dağlık Karabağ Ateşkes Antlaşması 10 Kasım 2020 tarihinde, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan tarafından imzalanarak, salı günü yerel saatle 01:00'da yürürlüğe girmiştir (BBC, 2021). Savaşın serüveni incelendiğinde 45 günlük mücadelenin çoğunluğunda Azeri hakimiyetinin olduğu görülecektir. Askeri muharebenin başlangıcından birkaç saat sonra 7 yerleşim yeri (Karahanbeyli, Gervend, Horadiz, Yukarı Abdurrahmanlı, Aşağı Abdurrahmanlı, Büyük Mercanlı ve Nüzgar) Azerbaycan tarafınca alınmıştır (Anadolu Ajansı, 2020) ve sonraki günlerde Ermenistan, kontrolü altındaki yerleşim yerlerini hızla kaybetmeye başlamıştır. 27 Eylül 2020 tarihinden sonra Ermeniler adına ikinci büyük kayıp 4 Ekim 2020 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihte Cebayil şehri ve bölgedeki 9 yerleşim yeri işgalden kurtarılmıştır (Azernews, 2020). 4 Ekim 2020 tarihinden sonraki süreçte İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yoğun bir üstünlüğü gözlemlenmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, İkinci Karabağ Savaşı kapsamında değerlendirilecek dokuz adet önemli demeç vermiştir. Yapılan resmî açıklamalar dikkate alındığında ise İran'ın 3 Ekim 2020 tarihinden sonra politika değişikliğine gittiği gözlemlenmektedir.

Karabağ sorunu üzerinde Azerbaycan ile Ermenistan arasında 12 Temmuz 2020 tarihinde meydana gelen askeri çatışmalardan sonra, Dışişleri Bakanlığı çatısında ilk tepki 15 Temmuz 2020 tarihinde yerel saatle 00:06'da gelmiş; Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif, Azeri ve Ermeni mevkidaşlarıyla ayrı ayrı telefon görüşmeleri gerçekleştirmiştir. Bu görüşme sonrasında Dışişleri Bakanlığı resmî açıklamasında iki tarafın temkinli davranmasını ve sorunun barışçıl yollarla çözülmesini tavsiye etmiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020a).

Askeri gerilimlerle alakalı olarak ikinci tepki 17 Temmuz 2020 tarihinde yerel saatle 23:10'da gerçekleşmiştir; yeni göreve gelen mevkidaşı Ceyhun Bayramov'a tebrik mesajı ileten Dışişleri Bakanı Zarif, tebrik mesajında Karabağ üzerindeki son duruma dikkat çekmiş ve gerginliği azaltmak için aracı olmaya hazır olduğunu ifade etmiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020b).

Temmuz 2020'den itibaren ciddi bir askeri hareketliliğin yaşandığı Karabağ sorununda tarafların 27 Eylül 2020 tarihinde açık savaş ilan etmeleriyle birlikte aynı gün yerel saatle 17:11'de Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Saeed Khatibzadeh, çatışmaların durdurulmasını ve müzakerelerin başlatılmasını talep etmiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020g).

27-28 Eylül 2020 tarihlerinde Rusya'dan Enzeli Limanı'na askeri teçhizatların getirildiği ve Nurdur Sınır kapısından Ermenistan'a götürüldüğü (Yeni Şafak, 2020), 28 Eylül 2020'de ise Ermenistan'a destek için havalanan Rus uçaklarının İran hava sahasını kullandığı bölge halkı tarafından iddia edilmiştir (Yeni Şafak, 2020).

28 Eylül 2020 tarihinde yerel saatle 00:11'de ise bu kez Dışişleri Bakanı Zarif, Azeri ve Ermeni mevkidaşlarıyla ayrı ayrı telefon görüşmeleri gerçekleştirmiş, görüşmelerde müzakerelerin başlatılmasını ve barışın sağlanması için çalışmaya hazır olduğunu belirtmiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020).

29 Eylül 2020'de İran'ın Doğu Azerbaycan Eyaleti Vali Yardımcısı Aliyar Rastgu Rus yapımı Kamoz kamyonlarının Nurdur Sınır kapısından Ermenistan'a geçtiğini doğrulamıştır (Demirel, 2020). Aynı gün Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Khatibzadeh yaptığı açıklamada askeri teçhizatların İran üzerinden Ermenistan'a aktarıldığı iddiasını yalanlamıştır (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020).

Kamuoyunda yayılan bilgilerle birlikte 1 Ekim 2020'de Güney Azerbaycan'daki Türklere, İran'ın Ermenistan'a askeri yardım yapıyor gerekçesiyle sokaklara çıkarak Tahran yönetimini protesto etmiştir (Yeni Şafak, 2020).

İkinci Karabağ Savaşı'nın seyri Azerbaycan lehine doğru yöneldiği bir tarihte 3 Ekim 2020'de yerel saatle 14:49'da Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Khatibzadeh Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı duyulmasını vurgulamıştır (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020c).

6 Ekim 2020'de Lübnanlı Şii alim ve Hizbullah örgütünün ilk genel sekreteri olan Şeyh Subhi Tufeyli İran devletinin, halkının ve medyasının Ermeniler ile birlikte olduğunu belirterek İran'ın tutumunu eleştirmiştir (HABER7, 2020).

12 Ekim 2020 tarihinde yerel saatle 21:40'ta Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Khatibzadeh'in yaptığı açıklama dikkat çekicidir. Yapılan açıklamada ilk defa kalıcı barıştan ve işgal atındaki şehirlerden söz edilmesi İran'ın Kafkasya politikasında önem teşkil etmektedir:

"... İran İslam Cumhuriyeti, her iki tarafı da uluslararası hukuk çerçevesinde, birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı duymaya, işgal altındaki şehirlerin tahliyesine, ateşkese bağlı kalmaya ve müzakereleri sürdürmeye çağırıyor... Sözcü, İran'ın kalıcı ve sürdürülebilir barışa ulaşmak için müzakereleri kolaylaştırmaya hazır olduğunu ifade etti" (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020h).

15 Ekim 2020 tarihinde yerel saatle 21:40'ta Dışişleri Bakanı Zarif, Azeri mevkidaşı Ceyhun Bayramov ile gerçekleştirdiği telefon görüşmesinde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklemiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020f).

25 Ekim 2020'de İran Devrim Muhafızları Kara Kuvvetleri Komutanı Muhammed Pakpur Azerbaycan ve Ermenistan sınırlarına askeri birliklerin yerleştirildiğini açıklamıştır. Pakpur, coğrafi olarak İran'a yakın olan topraklarda gerçekleşecek her türlü jeopolitik değişikliğe karşı çıkılacağını da ifade etmiştir (Milliyet, 2020).

10 Kasım 2020 tarihinde yerel saatle 17:18'de İran İslam Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti, Ermenistan ve Rusya arasında varılan anlaşmaya ilişkin bir açıklama yapmıştır. Açıklamada dikkat çeken nokta ise bölgesel güvenliğin sağlanmasına verilen hassasiyet olmuştur:

"İran İslam Cumhuriyeti, ülkelerin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyulmasını, uluslararası alanda kabul görmüş resmi sınırlarda değişiklik olmamasını, işgal altındaki bölgelerin özgürlüğünü... vurgulamaktadır.... İran İslam Cumhuriyeti, anlaşmanın üçüncü ve dördüncü maddeleri uyarınca barışı korumakla görevli Rus kuvvetlerinin temas hatları boyunca konuşlandırılmasına yardım etmeye hazır" (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020d).

9 Aralık 2020 tarihinde yerel saatle 18:40'ta yapılan açıklama İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili yapılan son resmî açıklama olmuştur. Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ile Tahran'da bir araya gelen İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif, zaferden dolayı tebrikte bulunmuştur (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020e).

3.2. Verilerin Analizi

İran'ın İkinci Karabağ Savaşı'nda pragmatizm temelinde açıklanan ve dış politikasında berberleyici bir unsur olan milliyetçilik unsuru çerçevesinde politika yürüttüğü gözlemlenmiştir. İran Anayasası'nın öngördüğü İslami dış politikanın bu savaşta uygulanmaması 1980'lerden sonra pragmatizme evrilen milliyetçilik unsuru ile açıklanabilir. 12 Temmuz 2020'de Zarif'in skünet çağrısında bulunarak mevcut anlaşmazlığın barışçıl yollar ile çözülmesini tavsiye etmesi bu unsurun yansımasıdır. Bir keresinde mevcut sorunun diplomatik yollarla barışçıl bir şekilde çözülmesi için Minsk Grubu başta olmak üzere uluslararası girişimler zaten yapılmıştı. Fakat yapılan barışçıl girişimlere rağmen kağıt üzerinde Azerbaycan toprakları olarak gözüken bölgelerde Ermenistan güvenlik güçleri faaliyetlerde bulunmuş ve resmen bölgeyi işgal etmiştir. Ermenistan'ın işgalci sıfatıyla Birinci Karabağ Savaşı'ndan 27 Eylül 2020'ye kadar geçen sürede Azerbaycan'a ait topraklarda bulunması zaten bu sorunun barışçıl yollar ile çözülemediğini göstermiştir. İran'ın 12 Temmuz'da böyle bir açıklama yapmasının arkasında yayılma alanı olarak gördüğü Kafkasya coğrafyasında güçlü bir devletin olmasını ve özellikle de Türk-Şii Azerbaycan'ın Karabağ Meselesi'ni kendi lehine çözerek uluslararası alanda başarı elde etmesini istememesi yatmaktadır. Fars milliyetçiliğinin bölgesel liderlik ve güvenlik arzusu burada etkili olmuştur. İran için Kafkasya coğrafyasında güçlü bir devletin var olmaması bölgesel liderlik açısından fırsat; İslam Devrimi'nin ilkelerine göre hareket etmeyen Şii Müslümanı bir devletin uluslararası alanda başarı elde edememesi güvenlik açısından bir avantajdır. Ayrıca İran sınırları içerisinde Azerbaycan Türkleri'nin varlığı dikkate alındığında mevcut durumda Azerbaycan'ın uluslararası alanda başarı elde etmesi İran rejimi için güvenlik problemi yaratacağı aşikardır. İran, 12 Temmuz 2020'den savaş dengesinin yoğun olarak Azerbaycan'ın lehine döndüğü 3 Ekim 2020'ye kadar sorunun devamını sağlamak için taraf olmamak politikasına devam etmiştir. Yine 15 Temmuz 2020'de Dışişleri Bakanı Zarif'in yaptığı sükünet çağrısı ve sorunun masada çözümüne vurgu yapması İran'ın mevcut Kafkasya politikasının bir zuhurudur. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Minsk Grubu'nun 24 Mart 1992'den itibaren faaliyet göstermesi ve barış görüşmeleri boyunca Ermenistan'ın işgalci bir sıfatla resmi olarak Azerbaycan'a ait olan topraklarda bulunması

açıkça göstermiştir ki Karabağ üzerindeki sorun İran'ın istediği şekilde çözülecek durumda değildir. İki taraf arasındaki gerginliğin giderek tırmanması sonucu 27 Eylül 2020'de taraflar savaş ilan ettiğinde Tahran yönetimi tutumunu korumuştur. Savaşın başlamasıyla birlikte Azerbaycan tarafı baskısını kurmaya başlamıştır. 27 Eylül 2020'de öğleden sonra Azerbaycan Savunma Bakanlığı yaptığı açıklamada Dağlık Karabağ'da 7 köyün geri alındığını bildirmiştir. Bir iddia olmakla beraber gerçekliği göz önüne alındığında 27- 28 Eylül 2020 tarihlerinde Enzeli Limanı'ndan Nurdur Sınır kapısına doğru bir kara sevkiyatının ve İran hava sahasının Ermenistan'a yardım için kalkan Rus uçakları tarafından kullanılmasının bölge halkı tarafından gözlemlenmesi, İran'ın resmi olarak Ermenistan'a bir yardımı olmasa bile Nurdur Sınır kapısını kapatmaması ve Azerbaycan'ın yanında yer almaması şunu göstermektedir; İran İkinci Karabağ Savaşı'nda, dış politikasında belirleyici üç unsurdan ikisi olan İslamcılık ve mezhepçilik unsurlarını inaktif ederek pragmatizm temelinde milliyetçilik unusu ile hareket etmiştir. Her ne kadar İslam'ın sağlıklı bir şekilde yayılmasını ve devamını sağlamanın Devrim'in ilkeleriyle kurulan yönetimlerde gerçekleşmesinin elzem olduğu fikri İran'ın sahada Müslüman devletlerin aleyhine uyguladığı politikaları temelde İslamcılık adı altında incelenmesine olanak tanısa da Hristiyan Ermenistan'a karşı Şii Müslümanı Azerbaycan'ı desteklememesi uygun görülecek bir politika değildir. Sonuçta böylesine bir politika İslamcılık kapsamının dışında pragmatizm temelli milliyetçilik ile açıklanabilir. İran'ın uyguladığı bu politikalar ve biraz önce sıralanan iddaalardan dolayı İran kamuoyu ciddi şekilde hareketlenmiştir. Özellikle İran'daki Türkler Tahran yönetimini protesto etmek için sokaklara çıkmış ve yönetime yoğun bir baskı oluşturmuştur. Bu süreçte Türklerin yanı sıra alimlerden de tepkiler gelmiştir. 3 Ekim 2020 tarihinde ise Khatibzadeh açıklama yaparak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı duyulmasını istemiştir. İran böylelikle genelde Kafkasya politikasında özelde ise Karabağ politikasında değişikliğe giderek Azerbaycan'ın haklılığını kabul etmeye başlamıştır. Tabi bu taraf olma sadece bir diplomatik dili kapsamıştır. Bu gelişmenin sebepleri İran içerisinden gelen yoğun tepkiler, Ermenistan'ın sahada ağır bir şekilde başarısız olması, Azerbaycan- Türkiye işbirliğinin sahada varlığını ciddi olarak hissettirmesi olarak sıralanabilir. Kaldı ki iki Müslüman laik Türk devletin (biri Şii) Hristiyan bir devlete karşı güçlerini birleştirerek sahada ve masada kazanımlar elde etmesi İran'ın bölgesel liderlik ve güvenlik arzusunu için bir tehdit unsuru oluşturmuştur. Belki de Tahran yönetimi İkinci Karabağ Savaşı'nda mevcut Kafkasya politikasını olabildiğince esneterek ulusal menfaatlerini en az zararla kurtarmak istemiştir. 12 Ekim 2020'de Sözcü Khatibzadeh'in kalıcı barış için işgal altındaki toprakların tahliyesine yönelik yaptığı ve 25 Ekim 2020'de İran Devrim Muhafızları Kara Kuvvetleri Komutanı Pakpur'un İran'a yakın olan topraklarda gerçekleşecek her türlü jeopolitik değişikliğe karşı çıkılacağını belirtmesi biraz önce açıklanan duruma örnek olmuştur. İran 10 Kasım 2020 tarihli açıklama ile Karabağ'da kurulacak yeni düzenin taraflarından biri olarak Rusya'nın yanında yer almak istediğini göstermiştir. Kafkasya coğrafyasında Azerbaycan'ın daha fazla güçlenmesini istemeyen İran sahada yer alarak dengelerin korunmasını amaç edinmektedir.

SONUC

İslami bir devrim ile 1979 yılında kurulan İran İslam Cumhuriyeti bünyesinde devrimin getirdiği ilkeleri barındırmaktadır. Söz konusu ilkelerin varlığı İran'ın iç ve dış politikasını şekillendiren yegâne unsur olmuştur. Bu unsur kendisini dış politikada İslamcılık olarak göstermiştir. 1989 tarihinden itibaren ise İran'ın politikasını şekillendiren bir unsur olarak Fars milliyetçiliği eklenmiştir. Köken itibarıyla İran coğrafyasında uzun bir geçmişe sahip olan milliyetçilik, Devrim'in ve getirdiği Cumhuriyet'in güvenliği endişesiyle bir dönem geri plana itilmiştir. Fakat Devrim'in gerçekleşmesinden sonra Batılı aktörlerce İran'ın uluslararası alanda izole edilmeye çalışılması milliyetçilik olgusunu pragmatizm ile bütünleştirmiştir. Bununla birlikte milliyetçilik İran için gerekli bir politik unsura dönüşmüştür.

İran'ın Kafkasya coğrafyası üzerine uyguladığı politika Fars milliyetçiliğinin bir yansımasıdır. Fars Ekseni kapsamında Orta Asya ve Kafkasya bölgeleri üzerinde hakimiyetini tesis etmeye çalışan İran, dış politikasında iki belirleyici unsuru (İslamcılık ve mezhepçilik) bu kez devre dışı bırakmıştır. İran'ın İkinci Karabağ Savaşı'ndaki tutumu bölgesel politikası bağlamında milliyetçilik etkisiyle gözlemlenmiştir.

Karabağ'daki Azeri- Ermeni anlaşmazlığının vücut bulduğu tarihten itibaren İran, kalıcı bir barıştan ziyade mevcut sorunun devamını ilişkin bir dış politika belirlediği görülmüştür. Buradaki temel çıkarın Fars ekseni olarak adlandırılan milliyetçi çıkar olduğu netlik kazanmıştır. Bütöv Azerbaycan fikrinin gerçekleşme ihtimalini zayıf tutmak adına İran'ın böylesine bir politik tutum sergilediği açıktır. Aslında İran'ın bölgesel politikası bağlamında Karabağ'daki tutumuna ilişkin olarak dış politikasına yön veren İslamcılık unsurunun bir payı olduğunu da ifade edebiliriz. Araştırma genelinde görüldüğü üzere İran, İslam düzeninin sağlanmasını kendi düzeninin varlığıyla eşdeğer görmektedir. İran'a göre bir İslami zafer veya İslami bir başarı elde edilecekse bu Devrim'in ilkeleriyle işleyen İran İslam Cumhuriyeti çatısında edilmelidir. Nüfusunun çoğunluğunun Şii Müslümanı olan laik Azerbaycan'ın uluslararası alanda Karabağ zaferi gibi ciddi bir zafer elde etmesi Devrim'in getirdiği ilkelerin, İslami bir düzen kurulmasındaki tek yol olup olmadığı hususunun irdelenmesine yol açacaktır.

İran bölgesel politika bağlamında 12 Temmuz 2020 tarihinden 3 Ekim 2020 tarihine kadar tarihi tutumunu devam ettirmiştir. O dönem aralığında Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalar göstermiştir ki İran mevcut durumu korumak ve Karabağ sorununun devamını istemiştir. 3 Ekim 2020'den önce mevcut durumun devamını sağlamak için çaba gösteren İran, bu tarihten sonra kalıcı barışın sağlanması için işgal edilen Azerbaycan Cumhuriyeti'nin topraklarının işgalden kurtarılması şeklinde tavrını değiştirmiştir. Ayrıca, 10 Kasım 2020 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na yapılan açıklama göstermiştir ki İran, bölgesel güvenliğin sağlanamaması durumunda yabancı terörist unsurlarla karşılaşmayı hesaba katmaktadır. Bu husus ise İran'ın ulusal güvenliğine doğrudan bir tehdit oluşturmaktadır.

Sonuç itibarıyla İkinci Karabağ Savaşı ile İran, Kafkasya üzerindeki bölgesel politikasında değişikliğe gitmiştir. Bir zamanlar Kafkasya üzerinde hakimiyet kurmayı hedefleyen İran, son gelişmelerle birlikte bölgesel işbirliği yapmaya hazır olan bir partner olarak sahne alacaktır. İran gerek Hazar Denizi kapsamında yapılan ekonomik ve alt yapı çalışmalarında gerek ise savaşın yeni bittiği Karabağ Bölgesi'ndeki askeri güvenliğin sağlanmasında var olan ortaklıklarda işbirliğini hızlandırmaya, kurulacak ortaklıklarda ise işbirliğine hazır olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmedi, H. (2011). İran İslâm Cumhuriyeti'nde Ulusal Çıkar İkilemi. (Derleyen: H. Katouzian ve H. Şahidi). *21. Yüzyılda İran* içinde (s. 59-75). (Çeviren: P. Güven). Ankara: Sitare Yayınları.
- Anadolu Ajansı by Aliyev, J. ve Rehimov, R. (2020). Azerbaijan Frees 7 Villages From Armenian Occupation: Envoy. <https://www.aa.com.tr/en/azerbaijan-front-line/azerbaijan-frees-7-villages-from-armenian-occupation-envoy/1987362> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Anadolu Ajansı. (2020). Azerbaijan Frees 7 Villages From Armenian Occupation: Envoy. <https://www.aa.com.tr/en/azerbaijan-front-line/azerbaijan-frees-7-villages-from-armenian-occupation-envoy/1987362> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Arı, T. (2007). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu-Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Askeroğlu, S. (2020). *İran'ın Uluslararası Örgütler Politikası*. Ankara: İRAM-İran Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Ata Kuduban, D. ve Kaya, M. (2018). Karabağ Sorununa Uluslararası Güçlerin Yaklaşımları Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 7(21), 923-949.
- Azernews. (2020). Azerbaijan Liberates Key Jabrayil City. <https://www.azernews.az/nation/169969.html> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Başaran, D. (2017). Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran'ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış. *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 220-244.
- BBC. (2020). Armenia, Azerbaijan and Russia sign Nagorno-Karabakh Peace Deal. <https://www.bbc.com/news/world-europe-54882564> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- CIA. (2020). Azerbaijan- The World Factbook. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- CIA. (2020). Iran- The World Factbook. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iran/#people-and-society> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Constitution, Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs (2021). <https://en.mfa.ir/portal/viewpage/3997/> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Dedeyev, B. (2008). Dağlık Karabağ Sorunu'nun Tarihi Arka Planına Bakış. (Editör: O. N. Aras). *Karabağ Savaşı Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz* içinde (s. 16-34). Bakü: Qafqaz Üniversitesi Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Demirel, N. (2020). İran Ermenistan'a Yardım Ediyor mu? <https://gozcuhaber.com/aran-ermenastana-yardim-edsor-mu/> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.
- Doğacan, B. ve Karagöz Yerdelen, B. (2019). İran'ın Dağlık Karabağ Politikası. (Ed.: B. Karagöz Yerdelen). *III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu Bildirileri E-Kitabı* içinde (s. 207-220). Giresun: Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Doster, B. (2012). Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 4(44), 44-51.
- HABER7 (2020). Hizbullah Lideri İran'ın Ermenistan Desteğini İfşa Etti!. <https://video.haber7.com/video-galeri/172628-hizbullah-lideri-iranin-ermenistan-destegini-ifsa-etti> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.
- Halhallı, B. (2014). Humeyni Dönemi İran Dış Politikası. *Birey ve Toplum Dergisi*, 7(1), 75-96.
- Humeyni, A. (1979). *İslam Fıkında Devlet*. İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020). FM Zarif Asks Azerbaijan, Armenia to Cease Hostilities, Hold Talks. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/611899> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.

- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020a). Foreign Minister Zarif Urges Armenia, Azerbaijan to Show Self-Restraint. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/602792> adresinden 9.01. 2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020b). Iran Ready to Mediate Between Azerbaijan, Armenia: FM Zarif. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/603218> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020c). Iran Won't Tolerate Collateral Damage from Karabakh Fighting: Spokesman. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/612632> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020d). Iran's Statement on Agreement between Azerbaijan, Armenia, Russia. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/616551> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020e). Iranian, Azerbaijani Foreign Ministers Meet in Tehran. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/620112> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020f). Iranian, Azeri Foreign Ministers Discuss Karabakh Dispute. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/614006> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020g). Spokesman Urges Armenia, Azerbaijan to Show Restraint. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/611891> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020h). Spokesman's Reaction to Violation of Nagorno-Karabakh Ceasefire. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/613508> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020). Spokesman Denies Claim That Arms Transferred via Iran to Armenia. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/612094> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.
- Kalaycı, R. (2019). İran Dış Politikasında Söylem ile Eylem Uyumsuzluğu: Çeçenistan ve Dağlık Karabağ Örnekleri. *İran Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 13-40.
- Keneş, B. (2011). İran Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Osman G. Özgüdenli), İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı.
- Milliyet (2020). Son Dakika Haberi... 'Sabrımızın Sınırı Var' Demişti! İran Harekete Geçti... Asker Yığıldı! <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-hepsi-imha-edildi-ermenistan-tukendi-6338506/1> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.
- Rigiderakhshan, M. (2020). İran'ın Dış Politika Kimliğini Oluşturan Faktörler. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, 5(1), 390-410.
- Roy, O (2005). *Siyasal İslâmın İflassı*, (Çeviren: C. Akalın). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sandıklı, A. ve Dağcı, K. (2006). *Büyük Ortadoğu Projesi- Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*. İstanbul: TASAM Yayınları.
- Sarı, İ. (2015). 1979 Devrimi Sonrası İran'ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 95-136.
- Sümer, F. (1976). *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Ankara: Güven Matbaası.
- Yeğin, A. (2014). Devrimin 35. Yılında İran Dış Politikası. *SETA Perspektif*, 0(31), 1-4.
- Yeni Şafak (2020). İran Ateşle Oynuyor: Ermenistan'a Silah Yardımları 35 Milyon Türk'ü Ayaklandırdı. <https://www.yenisafak.com/dunya/iran-ermenistanin-yardimina-kostu-irandaki-azerbaycan-turkleri-sokaga-dokuldu--iranda-ne-kadar-turk-yasiyor-3569403> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.
- Yeni Şafak (2020). İran Silah Kapısı Oldu. <https://www.yenisafak.com/dunya/iran-ermenistana-silah-kapisi-oldu-3569137> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.
- Yeni Şafak. (2020). Ermenistan'ın Bölgedeki Destekçisi İran. <https://www.yenisafak.com/dunya/ermenistanin-bolgedeki-destekcisi-iran-3569185> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18 p. 289-298, Winter 2021

Testing of the Washington System with Japan's Initiatives and the Failure of Deterrence in East Asia*

Doğu Asya'da Washington Sisteminin Japon Girişimleriyle Testi ve Caydırıcılığın Başarısızlığı

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.910497>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
06.04.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
16.11.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Dr. Yeliz Yazan Koç
yelizyazan@yahoo.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-4780-4869>

* Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

Abstract

The study aims to assess the Japanese challenge to the status quo established with the "Washington System" during the interwar period under the American leadership from the perspective of deterrence. Deterrence is based on cost/benefit calculations. When the cost of challenging the status quo is greater than the potential benefit, the challenger prefers to maintain the status quo. At this point, satisfaction with the status-quo and credibility are two determining factors of deterrence success and sustainability of the status quo. The changes in power asymmetry in East Asian regional order since the second half of 19 th century caused the fall of the Chinese Empire, the rise of Japan, and the opening of the regional states to Western-style international relations. However, the Washington system established under the US leadership after World War I (WWI) created a dissatisfied Japan with the status-quo in the region. As its capabilities increased, Japan began to take challenging initiatives shaking the Washington System. Due to the isolationist policy of the US after the WWI, US' responses toward Japanese aggression were minimal and shied away. Thus, it made the US in the eyes of Japan as a status-quo power having retaliatory capacity but not the intention. This study shows that the main reasons for the deterrence failure on the road to the Pearl Harbor attack were the dissatisfaction of Japan with the status-quo and Japan's misperception of American credibility. As a result, the war became a more beneficial option in Japan's eyes despite its unacceptable costs, and deterrence failed.

Keywords: Deterrence, the Washington System, Perception, Status-Quo

Öz

Bu çalışmanın amacı, iki savaş arası dönemde Doğu Asya'da ABD'nin liderliğinde Washington Sistemi'yle kurulan statükonun Japonya'nın girişimleriyle test edilmesi sürecini caydırıcılık perspektifinden değerlendirmektir. Caydırıcılık, kazanç/maliyet hesabına dayanmaktadır. Statükoya meydan okumanın maliyeti potansiyel kazançta göre daha fazla ise meydan okuma niyetinde olan devlet statükoyu tercih edecektir. Bu noktada caydırıcılığın başarıyla işleme ve statükonun sürdürülmesi için belirleyici olan iki temel kriter statükocu devletlerin sahip olduğu cezalandırma kapasitesinin inanılrlığı ve aktörlerin statükodan memnuniyetidir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu Asya bölgesel sisteminde meydana gelen güç asimetrisindeki değişim, Çin İmparatorluğu'nun düşüşü, Japonya'nın yükselişi ve bölge devletlerinin Batılı uluslararası ilişkiler sistemine girmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin önderliğinde kurulan Washington Sistemi bölgede statükodan memnuniyetsiz bir Japonya ortaya çıkarmıştır. Sahip olduğu materyal yetenekler arttıkça Japonya, Washington Sistemi'ni sarsacak adımlar atmaya başlamıştır. ABD'nin iki savaş arası dönemde yeniden yalnızcılık politikası benimsemesi sebebiyle bu adımlara verdiği pasif yanıtlar, Japonya'nın gözünde ABD'yi misilleme yeteneğini sahip ama misilleme yapma niyeti olmayan bir statükocu devlet olarak konumlandırmıştır. Bu çalışma, ABD ve Japonya arasında savaşı başlatan Pearl Harbor saldırısına giden süreçte caydırıcılığın başarısızlığının temel nedenlerinin Japonya'nın statükodan memnuniyetsizliği ve Japonya'nın Amerikan inanılrlığına ilişkin sahip olduğu yanlış algı kalıpları olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak savaş, Japonya'nın gözünde kabul edilemez maliyetlerine rağmen daha kazançlı bir seçenek haline gelmiş ve caydırıcılık başarısız olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Caydırıcılık, Washington Sistemi, Algı, Statüko

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yazan Koç, Y. (2021). Testing of the Washington System with Japan's Initiatives and the Failure of Deterrence in East Asia. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 289-298.

INTRODUCTION

The concept of deterrence, whose etymological roots are traced back to the word “*dēterreō*” in Latin meaning “to frighten away”, has a history dating back to thousands of years in strategic thinking. Although the concept of deterrence has taken on new meanings with the development of the international system, the constant nature of the concept is that it is based on cost/benefit calculation. Deterrence is a situation characterized by the absence of war between two opponents and involves persuading the opponent not to take adverse action. In other words, deterrence is the potential that a state persuades its adversaries of not using armed forces by convincing them the costs will outweigh the potential benefits (Huth, 1998: 24; Danilovic, 2001:101). It is seen that there are different deterrence classifications such as existential, collective actor, tailored, retired, pivotal or recessed deterrence in the literature (Tanter and Hayes, 2011: 5-11). The point that deserves mention about these classifications is that they are at a micro-level and a kind of strategic designation for specific situations (Huth, 1988: 17). Therefore, this study classifies deterrence based on two criteria: the number of actors and the status of attack. Deterrence is generally a state’s attempt to deter attacks on its own country. This type of deterrence is called central, direct, national, self, or general deterrence. By contrast, extended deterrence is a situation one state attempts to deter another from attacking a third country. Direct deterrence concerns two states, while extended deterrence concerns at least three states. Direct and extended deterrence are classified by the relationship between the defender and the challenger. Regarding the status of attacks, deterrence literature divides deterrence into general and immediate deterrence depending on whether the threat is operational or potential. General deterrence is a frequent situation in international politics and relates to intense strategic competition between states and numerous military disputes. General deterrence is the situation where deterrence overlaps with the traditional balance of power. The attack is not hard-hitting and likely in the foreseeable future but competitive; the “cold war” manifests itself in an arms race and hostility (Danilovic, 2001: 38).

On the other side, Patrick Morgan outlines the conditions of immediate deterrence. Accordingly, first, in the relationship between two rival states, officials of at least one party must be seriously considering an attack on the other or places in the rest of the world to which the other attaches importance. The second condition is that key officials of the state that is the target of the attack must be aware of this. According to the third condition, the target state, aware of the possibility of an attack, must threaten retaliation to prevent the attack. The leaders of the challenger decide to withdraw because of the threat of retaliation. There may be many reasons that will eventually discourage the attacker from attacking. However, if we make mention of deterrence, the primary reason must be the threat of costly retaliation. Morgan argues that the shift from general deterrence to immediate deterrence between rival states means that the form of deterrence has broken down (Morgan, 1988:34). Immediate deterrence occurs when general deterrence fails. In immediate deterrence, if the challenger does not retreat and decides to move forward despite the retaliation threat of the defender, the immediate deterrence has also failed (Morgan, 1988: 33-36). At this point, the question of what determines the success of deterrence is vital. The crucial point of deterrence success is credibility. The credibility of a state’s threat to its opponent depends on its capabilities and intention. (Zagare, 2004: 120-124). While capabilities stand for the material capacity that states have, the intention is closely related to the security dilemma and constitutes the darkest side of deterrence. Although a state has a material capacity, it may not have an aggressive intention. At this point, states’ perception of the status quo is determinative. Robert Jervis (1982/1983: 13-14) argues that when the expected cost of challenging the status quo is greater than accepting and adopting the status quo, deterrence works. However, even if the costs are high, deterrence can fail because of the misperceptions, the incredibility of threats, and the failure of grasping alternatives.

In the light of all these, the main goal of this study is to discuss Japan’s challenge to the US-led status-quo in East Asia in the interwar period from a deterrence perspective. In doing so, the study examines the relationship between the value of the status quo, credibility, and deterrence. In terms of the relationship between actors, this study deals with extended deterrence. This study argues that in the interwar period, general deterrence in East Asia shifted to immediate deterrence with the attempts of Japan, and immediate deterrence failed in the last stage. After World War I, Japan as a dissatisfied actor with status-quo took challenging action against the system over time and received minimal responses from the United States. Japan perceived these minimal responses as a weakness of American credibility. Weakness of credibility caused Japan to misjudge the value of the status quo and miscalculate the cost/benefit analysis. Japan failing to grasp the fact that American interests would require a total war took

steps to establish the “New East Asian Order” but what remained of these steps was the deterrence failure and the greatest drama of history. The study will analyze this relationship between credibility, the value of the status-quo, and deterrence into three phases. First, it will address an issue of changes in power asymmetry in East Asia and Japan's entry into Western-style international relations in the process leading up to WWI. Then, the study will introduce the status-quo called the “*Washington System*” under the leadership of the US during the interwar period and evaluate Japan's perception of this status-quo. Finally, challenger Japan's initiatives testing the Washington System will be analyzed with the key criteria of deterrence.

1. JAPAN'S ENTRY INTO THE WESTERN STYLE INTERNATIONAL RELATIONS SYSTEM AND THE RISE OF JAPAN

Looking at the historical past of East Asia is essentially equivalent to looking at the history of China. Because the Chinese Empire was the dominant actor in the region until the middle of 19th century. Japan's adventure of becoming an active player that would shape the future of East Asian history began with European states shaking the hierarchical Chinese superiority. The change of power asymmetries in East Asia was a result of the power loss of China and the rise of Japan. Both countries followed a closed policy till the second half of 19th century. While China was forced into an “open door policy” after the Opium Wars as the target of commercial and colonial races among Western powers, Japan was left alone due to the lack of a local product to sell to these countries. Trade and contact with the US ended Japan's isolation and allowed Japan to join the modern system (Holcombe, 2006: 234; Wasserstrom, 2010: 54).

As the commercial rivalry among European powers for access to the regional markets increasingly continued, the security concerns of China and Japan caused by growing European interests in the region forced them to modernize and transform themselves into the “Great Powers”. In this process, it is seen that Japan was more successful than China. The US opened Japan to the external world by signing Kanagawa Agreement in 1854. Although there was resistance against foreigners in the beginning, in the 1860s the Japanese gave the green light to modernization by embracing the slogan of *enriching the country, strengthen the army instead of respect the emperor, expel the barbarians*. Moreover, the constitution of Japan published in 1868 during the Meiji period underlined the statement in the Charter Oath that “*Evil customs of the past shall be broken off and everything based upon the just laws of Nature. Knowledge shall be sought throughout the world to strengthen the foundation of imperial rule*” (McLaren, 1979).

Fukuzawa Yukiçi, a supporter of Pro-western Japan, also stated that Japan should culturally leave Asia and its backward neighbors, and join Western states (Hopper, 2005: 121-122). The modernization process in East Asia created Japan getting incrementally stronger by imitating the West and China resisting this modernization wind for a while and eventually being late to catch up the speed of modernization so that turned into a “sick man of Asia”. Thus, changes in the power asymmetry were the result of three important developments: Sino- Japanese War in 1895, the Anglo-Japanese Alliance in 1902, and finally, Japanese- Russian War in 1905.

China granted Britain the most favored nation status at the end of the First Opium War, which started in 1839 and ended with the Nanking Treaty of 1842. Following Britain, the US and France obtained similar concessions from China by threading the use of force. Despite China's shaken prestige, there was no direct threat to challenge Chinese supremacy and the Korean peninsula, a tributary, and the loyal state of China, throughout the 1860s. However, the potential threat to China and Korea was growing Japanese expansionism and its continental interests. Just as America opened Japan to the outside, Japan attempted to open tributary state Korea by imitating the West. In 1866, in the wake of Japan's initiatives, China signed a treaty granting Japan a superior status in Korea. The motivator of the Sino-Japanese Treaty of 1871 was China's fear of contingent West-Japanese cooperation. China confronted Japanese actions challenging Chinese supremacy in East Asia between 1871 and 1876. Japan forced Ryukyu to not fulfill her duties towards China, sent troops to Taiwan, and made a treaty with Korea almost at gunpoint. Japan, which was just at the beginning of the expansionist policy, signed the Treaty of Kanghwa with Korea in 1876, also known as the Japan-Korea Amity Treaty. As of this date, the relations in the Korea-Japan-China triangle witnessed rapid changes and developments due to Japan's expansionist policy imitating the West (Kim, 1979: 328-330).

The primary goal of Japanese diplomacy in East Asia was diplomatic and commercial parity with the Western powers. The Meiji-led government aimed to create a new identity for Japan within Western patterns. For Japan, The Treaty of Kanghwa was a formalization of western-style equal relations and an entrance of Korea into the Western international system. Because the two East Asian countries, which until now had been conducting their relations with each other under the traditional concept of East Asian interstate relations and based on a common acceptance of Chinese supremacy, were now struggling to carry out their relations based on Western international law and treaties (Kim, 1979: 328-330). Article 1 of the Treaty stated that Korea is “an independent state enjoying the same sovereign rights as does Japan”. In doing so, Japan sought to provide the legal basis for Korea to leave from traditional Chinese suzerain influence. However, Korea did not attach the same meaning to Article 1 as Japan did (Deuchler 1977: 49; Park, 2013: 292). Korean officials considered the treaty a sign of the re-establishment of relations with Japan. They interpreted the first article consistent with a traditional Confucian principle that tributary states are independent in their political and legal matters with others. Thus, Korea maintained its suzerain-vassal relationship with China regardless of Japan’s expectations. In the following years, Korea turned into a geopolitically strategic vein in the middle of a tug-of-war between Japan and China.

Japan’s recognition of Korea as an independent state referred to Korea as equal with China in the Western international system. This was Japan’s indirect challenge to Chinese supremacy in Korea under the tribute system umbrella. The increasing Japanese and Russian threat to the Korean Peninsula caused Chinese interventionist policy toward Korea that had never applied before. This new policy of China ushered in a new order of East Asia as well as allowing Korea to enter the Western international relations system. The beginning of the largest rebellion in Korea resulted in the outbreak of war between China and Japan in 1894 because both countries sent their troops to suppress the revolt. The war ended with the Shimonoseki Treaty in 1895. As a result of the treaty, China not only recognized Korea’s formal independence but was also condemned to pay compensation to Japan and agreed to grant Japan the most favored nation status. In addition, the treaty forced China to open four ports to Japan and ceded Taiwan an island connected to it. The Treaty of Shimonoseki was an indication of the success of the Japanese westernization process. It was a successful diplomatic and psychological step on the road from a country ignored by the Western powers for the belief that it had no commercial value, to becoming an imperial power (Dillon, 2016: 127-130).

Another step of the rise of Japan and the attempt to become a member of the Western international system was the Anglo-Japan alliance in 1902. Looking at the background of the alliance in 1902, it is seen that the main reason motivating both signatory states to this alliance was the containment of Russian imperialism in the region. While Russia posed a threat trying to gain control over Manchuria and Korea in the eyes of Japan, competition with Russia was a part of intercontinental rivalry for Britain (Nish, 1966). Both countries had different motivations in the alliance, but the threat was common. Britain considered China as an important market for its goods since the mid-19th century. Russia, Germany, and France struggled to put the bite on China such as accessing more seaports and acquiring spheres of influence. The struggle for influence confronted Britain with two options: to accept this struggle or to continue to support the multilateral open-door policy in China (Edwards, 1987:16-27; Otte, 1995: 1157-1179).

Britain negotiated a treaty recognizing mutual influence with Japan. Accordingly, Britain would respect Japan’s interests over Korea, and Japan would also acknowledge British interests in South China and the Yangzi valley. Moreover, the treaty included defending China’s territorial integrity and open-door policy. Thus, the treaty recognized both the territorial integrity of China and protected the right of all powers to equal trade opportunity, as well as the sphere of influence and private interests of the two signatory states (Hunt, 1983: 189-202). For Japan, the open-door policy was not a cause for concern because Japan was directly interested in Korea rather than China’s territorial integrity. The Alliance was defined as a “revolutionary” movement as it brought together two powers, one from Asia and the other from Europe, under the same roof. Japan was an important entity for Western states to establish relations at the diplomatic level anymore. For the Japanese, the alliance was a great sign that they achieved their goal of leaving *degenerate* Asia behind and joining *enlightened* Europe (Oka, 1988: 185-193).

The Japanese-Russian War in 1905 demonstrated that the Anglo-Japanese alliance had not been a deterrent for Russia. In 1904, Russia did not fulfill its promise of withdrawing forces from Manchuria and there was no other choice but to fight in front of Japan, not feeling safe with the presence of a Russia

settled in Northeast Asia. The war ended with the victory of Japan, and the Portsmouth Treaty was signed in September 1905. As a result of this treaty, Russia was forced to withdraw from South Manchuria and renounce its promises in Korea. Japan's victory changed the regional balance of power and revealed the need for renewal and renegotiation of the Anglo-Japanese alliance. The revised version of the Alliance, signed in August 1905, just as the Portsmouth conference was about to convene (Best, 2010: 25-27). Japan's success in 1905 was remarkable. Because its increasing influence in East Asia worried the European powers as much as it strengthened the position of Japan in the European states system. This concern resulted from deep suspicion on two issues: Japan could be influenced by Pan-Asian sentiment and encourage other Asian states to disyoke Western colonialism and unite the region under its leadership or Japan could use its new military and political power to achieve hegemonic control in East Asia. Japan also had a concern from its perspective. She was worried about facing a new combination of Europe versus Asian identity (Nish, 1966: 309).

The revised alliance had minimized concerns on both sides and demonstrated that Japan was a reliable partner. With this assurance, France secured its control over Indochina by signing a treaty with Japan in 1907. Thus, the balance of power system in East Asia shifted towards a multilateral international order.

2. AMERICAN SECURITY ARCHITECTURE BUILT IN EAST ASIA IN THE INTERWAR PERIOD (1919-1940): THE WASHINGTON SYSTEM

After the war, states have confronted the problem of building a new order instead of order collapsed in the international system. The most important characteristic of relations among states after a great war is the emergence of new power distribution and the creation of new power asymmetries between strong and weak states (Ikenberry, 2001:19). The change in the power asymmetry in East Asia during the period leading up to WWI brought about the question of who would control the region after the War.

Japan participated in WWI by attacking Germany in 1914 and determined Germany's spheres of influence over China as its target. A year later, Japan attempted to dominate China with 21 demand declarations, but partially achieved what it wanted because of the pressures of the US and Britain. Western powers turned their attention to Europe to repair the ruins of the War. Japan tried to take advantage of this situation in its favor in East Asia. Japan filled the trade gap created by the European withdrawal, thus economically came out of the war stronger. However, the entry of Japan into the markets dominated by Europeans while the war was going on, disturbed Britain and the US. American belief in Japan's violation of open-door policy and naval rivalry between them made Japan a target in American eyes (Best et al., 2012: 70-74).

Europeans considered Japan as a country trying to advance its imperial interests in China, due to 21 demands and Nishihara loans. The image of Japan *breaking its chains* not only raised concerns about the future of China but also Japan's potential to use Pan-Asianism as a tool of continental leadership. The different visions of Japan and Britain regarding China's future damaged the spirit of the alliance and became more evident at the end of the Great War. In essence, the German threat disappeared, and Russia was lost in the chaos of its civil war at the end of WWI. For Britain, there was no threat in Europe and East Asia, but Japan. The only motivation for Britain to continue this alliance was to keep Japan under control anymore, whereas Japan realized that the alliance would not protect her against the US (Best et al., 2012: 70-74).

The conditions in 1918 made it clear that the treaty was out of date and should be revised according to new conditions. The key point for Britain and the US was still to maintain stability in East Asia and the open-door policy in China. Japan accepted Britain's reconsideration demand of alliance to not be re-isolated. One of the main reasons behind Japan's acceptance of this demand was Japan's shaking belief of becoming in equal status with the European great powers. Japanese leaders believed that equal status was also accepted by Western countries before WWI. The first case shaking this belief was the rejection of Japan's racial equality proposal at the Paris Peace Conference in 1919. Thus, the Japanese government faced the fact that their country was not considered to be one of the great powers (Matsuura, 2010: 82-84). US' proposed expansion of the naval forces in the wake of the US Naval Act in 1916 triggered the naval races in the system. Although Japan was one of the countries entering this navy arm race, Japan realized that it could not compete with the United States in this area and could not resist the Anglo-American bloc.

For all these reasons, Japan accepted the revision of the Anglo-Japanese alliance. At the Washington Conference held in Washington from 1921 to 1922, the Anglo-Japanese alliance was replaced by the Four-Power Treaty, a multilateral consultative agreement that did not include any regional security commitments and would ensure the preservation of the status quo in the Pacific. This agreement based on compromise and included not the use of force was signed between the US, Britain, France, and Japan. In addition, Nine-Power Treaty was signed to protect China's territorial integrity and open-door system. Japan also accepted the Five-Power Treaty restricting naval weapons in the region.

The new status-quo in East Asia created by the Four-Power, Five-Power, and Nine-Power Treaties were called *Pax Anglo-American* or more generally *the Washington System*. Because the Washington Conference revealed that the US had a rapid mobilization and a great capacity as one of the leading countries after its short but decisive intervention in the Great War. Almost all actors of the system acknowledged that the US could be a hegemon (Best et al., 2012: 75).

Regional powers Japan, China, and even Korea had great expectations from the *new East Asian order* but none of their demands were accepted. The Japanese senators interpreted the problems left unsolved between China and Japan at the Paris Conference as a conspiracy of the secret Anglo-American alliance. The prescription for the post-war East Asian order created unsatisfied regional actors (Chihiro, 1982: 4-7).

3. THE JAPANESE CHALLENGE TO THE “WASHINGTON SYSTEM”: THE JAPANESE MONROE DOCTRINE AND THE MANCHURIAN CRISIS

The Washington System created *a shaky peace* with the dissatisfied countries left behind. In a system with dissatisfied states, as the capacity increases, the willingness to expand and change the status quo increases. This overlaps with the cost/benefit calculation of deterrence. In this respect, it was inevitable that Japan would erode the system as a dissatisfied actor with a status-quo. The dissatisfied regional actor was not only Japan but also China. The failure of the Washington Conference to meet the demands of China caused the rise of nationalism both in Chinese domestic policy and in the region. In 1921, Communists and Nationalists Parties united under the umbrella of the “United Front” by getting Russian military and economic support (Best et al., 2012: 69-79). In 1926, the United Front brought results by creating pressure on the US and Britain to review their Chinese policy. As a result, the unification of China brought about gains that would reduce their dissatisfaction. So, Japan was the only country that had the potential to challenge the system in the region. The Pearl Harbor attack that started the Pacific War was essentially an outcome of Japan's rip the heart out of the dynamics of the system in East Asia and challenge to change the status quo. The attack can be considered as an outcome of the US's minimal reactions to Japan's expansionist actions aiming to change the status quo. Japan misperceived these minimal responses and miscalculated cost/benefit. At this point, Japan's challenging actions can be listed as follows; the Manchurian Incident, withdrawal of the League of Nations, efforts to unite the region under the Japanese umbrella, also known as Japan's Monroe Doctrine.

Japanese diplomat Viscount Kikujiro Ishii argued that since Japan entered the modern states system in the mid-19th century, it has struggled to achieve two goals: diplomatic equality and security. Although the first one was considerably achieved, the latter was at the top of the agenda of Japanese diplomacy as one of the most vital goals to be achieved, especially in the 20th century. In this respect, Japan proclaimed its special interests and protection in Korea and Manchuria as part of self-defense. According to Ishii, the policy followed by Japan in Manchuria was not a matter of prestige, but a matter of death and life. Manchuria was still a key land for Japanese security (Ishii, 1933).

The effects of the 1929 economic depression led to the rise of nationalist militarism besides a great economic collapse. To overcome the effects of depression, the actors in the international system adopted protectionist policies endangering Japanese exports. Under these circumstances, Japan began to see Manchuria as a vital economic vein. Japan believed that self-help (autarky) was an important factor for survival (Peattie, 1975: 56-58; 96-107).

Although Japan controlled the Russian enterprises in Manchuria after the 1905 Russo-Japan War, Manchuria was a land dominated by the Chinese population. In the late 1920s, Japan perceived Chinese United Front and nationalist leader Chiang Kai-shek as a threat to her special rights in Manchuria. For the Japanese, there would be a *Final War* between East and West. In this war, the East would unite under Japanese leadership, while the West would be in the shadow of the US leadership. A strong economy would foster success in the war, and Manchuria was a rich region that would provide the

necessary resources (Peattie, 1975: 120-123). Considering all this background, the Japanese Kwantung Army invaded Manchuria on September 18, 1931.

While China immediately appealed to the League of Nations established by the US proposal but did not include the US, Japan proposed direct bilateral talks between two countries. Indeed, the task of the Council was to find and propose peaceful solutions to conflicts, as stated in Article 11 (FRUS, 1919). Japan's airstrike and bombing were a violation of both the League Agreement and the Nine-Power Treaty. Due to the pro-Japanese tendency in the League of Nations member countries, especially in Britain and France, the West did not respond quickly enough and effectively under the Nine-Power Treaty and League Agreement (Chang, 2003: 48-49).

The US, on the other hand, returned to its isolation after WWI. Throughout the 1930s, the main purpose of US foreign policy was to not drag into international crises. Although Japan's actions in Manchuria were a violation of the open-door policy and territorial integrity of China, the US gave minimal responses to Manchurian Incident. Because American interests and security were not directly threatened. In addition, the US Congress had refused to fund naval forces in the Pacific as a requirement of isolationism, so the US lacked a credible naval force in the Pacific. Moreover, the US had important trade ties with Japan rather than China and did not want to jeopardize it. Ambassador Nelson T Johnson said that the Japanese initiative was an increased opportunity for American industrial plants to sell the needed raw materials and machinery, while Stanley Hornbeck stated that this initiative by Japan did not affect the vital interests of the United States (Boyle, 1993: 79).

Following the ineffectiveness of the League of Nations due to the pro-Japanese tendencies of Britain and France, US Secretary of State Henry L. Stimson sent a diplomatic note, known as the Stimson Doctrine, to the Chinese and Japanese governments on January 7, 1932.

"The American Government (...) cannot admit the legality of any situation de facto nor does it intend to recognize any treaty or agreement entered into between those Governments, or agents thereof, which may impair the treaty rights of the United States or its citizens in China, including those which relate to the sovereignty, the independence, or the territorial and administrative integrity of the Republic of China, or the international policy relative to China, commonly known as the open door policy" (FRUS, 1932).

Under the influence of the Stimson Doctrine, the decision opposite to Japan was unanimously taken in the League of Nations. However, Japanese officials formalized their occupation by leaving the League and establishing the Manchukuo state. In doing so, Japan completed the economic step of the Final War with the West. The second and perhaps the most difficult step was to unite the East under her leadership. At this point, the Japanese Monroe Doctrine was a fundamental factor determining the Japanese stance against the Western powers. Although the Japanese Monroe Doctrine applied to the entire Asian continent in the discourse, its special interests were China and particularly Manchuria. The tenets of the doctrine were Pan Asia, Japanese special spheres of interests, leadership, and economic spheres of influence (Blakeslee, 1933). For the Japanese, these discourses were defensive, and their purpose was to protect Asia from attacks by Americans and Europeans. The Pan-Asian discourse was an expansionary initiative of dissatisfied Japan challenging the status quo.

By 1934, Japanese politicians declared *the Monroe Doctrine* and expected to create a commercial and ideological bloc against Western imperialism. It would take the trump card of the West by saving China from Western influence. Japan's autarchy would be incomplete without China. The neutralization of Japan would increase the possibility of China falling into communism and increase the military and ideological power of the Soviets. Therefore, Japan used the Doctrine to keep China on its line with the doctrine (Best et al., 2012: 81-90).

4. JAPANESE DISCOURSE OF "NEW EAST ASIAN ORDER" AND THE ROAD TO PEARL HARBOR

Japan's actions keeping China under control were followed by an incident that took place on the Marco Polo bridge in 1937, and then Japan's revisionist behavior towards mainland China. Increasing actions of Japan day by day violated the economic interests of the US in China, so the US took a strong attitude towards Japan (Borg, 1964). US protest notes failed to deter the Japanese government. In 1938, Japan's intention to challenge the status-quo established by the Washington System manifested by officially announcing a new foreign policy called *New Order in East Asia*. New Order in East Asia emphasized four important points: to make a permanent stability of East Asia, to make perfect the

common defense against communism, to establish a new culture, and to achieve close economic harmony (FRUS, 1943). Japanese Foreign Minister Arita Hachiro stated that although Japan did not intend to jeopardize American interests in China, it was inevitable that these interests would be damaged by large-scale military actions. Moreover, it would be unthinkable to apply pre-war standards and principles to existence and upcoming situations in Asia (Hosoya, 1968: 98).

The US response to Japan's new order policy was to abolish the Trade Agreement with Japan. The purpose of the US was to restrict the actions of Japan in China and at the same time to give the message that the US could impose economic sanctions. This message would also remind Japan of its economic dependence on the US (Hull, 1948: 6). The Japanese Foreign Ministry misperceived this response of the United States and considered it as a move for domestic politics and the upcoming American elections. Moreover, it was perceived as an American initiative to adopt new order in China. The development that led Japan to reconsider American policy was the German-Soviet Non-Aggression Pact. Japan was afraid of the possibility of revenge of the 1905 Russian Japanese War and therefore, demonstrated its intention to act friendly to the interests of the United States in China. In the meantime, Japan followed a policy to reduce its economic dependence on the US as far as possible. Otherwise, an American oil embargo could paralyze Japan's military and economic activities because Japan could not produce even 10% of its oil needs and imported about 70% of such needs from the United States (Hosoya, 1968: 103).

Japan targeted Dutch East Indies for their oil resources as a substitute for American oil. Meanwhile, Germany's invasions of the Netherlands, Belgium, and Luxemburg in Europe and the defeat of the Anglo-French army in Dunkirk increased Japanese interest in the Dutch East Indies and French Indochina. The Roosevelt administration tried to use the oil embargo and the threat of military intervention to stop Japanese aggression. However, the US government backed down the embargo because the embargo could encourage Japan to attack the Dutch Indies. Despite the US abandoning the embargo, regarding American military intervention, Japan continued to believe that the US would be involved in a Japanese action in the south. In 1940, the US ordered its fleet to stay at Pearl Harbor reinforced Japan's fear of military intervention (Sagan, 1998: 898-899).

Japan sought to take advantage of the war in Europe to create a status-quo in Asia that Japan was satisfied with it. Taking advantage of Britain's war with Germany, Japan was planning a surprise attack on British assets in the Far East. The Japanese Navy stated that war in Southeast Asia could not be limited to European powers. Therefore, Japan should have considered the possibility of American military intervention. The basic assumption of the Navy was based on American capabilities, not the intention. It was expected that the US would launch a counterattack through Pearl Harbor, in a surprise attack to be launched by the Japanese Navy to ensure the neutrality of the East Indies. The Japanese Navy calculated their probability of winning the war with the US as zero because of Japan's dependence on American oil. The military's strategic calculation was that if the US stopped its oil exports completely, Japan could not continue the war unless it could neutralize the Dutch East Indies and transport oil from there. Also, if the war lasted for more than a year, there was no chance of winning (Jun, 1980: 247-248). Unlike the army, the Navy advocated not to attack British and Dutch territories without neutralizing the US. According to the military, America was unlikely to go to war for European colonies, while the Navy argued it was very likely. South Asia was not only a vital source of raw materials in Britain's war with Germany but also important for the rearming of the US. With the pressure of Britain, the US started to implement a policy of economic compression of Japan.

While Japan was in negotiations with the US, it was preparing for war on the other hand. Japan established a tripartite alliance with Germany and Italy and signed a Nonaggression Pact with the Soviets in 1941. An embattled Japan showed that American deterrence was lack of credibility. The US' return to isolationism after the WWI and its policy of not dragging into any war in the Pacific, its failure to react effectively to the occupation of Manchuria, and failure of implementing an oil embargo were the reasons why Japan perceived American deterrence lack of credibility. After Germany declared war against the Soviets, the US approved to impose an oil embargo on Japan. Japan had two options: either compromise with the US before its stocks run out or going to war with the US and Britain to get the East Indies and the oil there. As a result, the war broke out with Japan's invasion of Pearl Harbor and Malaya on December 7-8, 1941, and deterrence failed.

CONCLUSION

Since the second half of the 19th century, the changes in the East Asian power asymmetry, such as the transformation of the Chinese empire into the sick man of Asia and the entry of Japan and Korea into the western international system, foreshadowed the establishment of a new status quo in East Asia. Although Japan saw the restructuring of Europe by the Western powers as a window of opportunity to establish a satisfied status quo in East Asia, it faced the veto power of Britain and the US. Realizing that it could not resist the Anglo-American bloc, Japan had to accept the new balance of power created by the Washington Naval Conference. The new order established by the Nine-Power, Five-Power, and Four-Power Treaties represents the general deterrence situation. Japan has challenged the status quo established by the Washington System by invading Manchuria, leaving the League of Nations, and adopting an expansionist policy called the Japanese Monroe doctrine. This challenge was a sign of the transition of the threat from potential to operational, in other words, the failure of extended general deterrence. At this stage, the US as the defender was expected to strengthen its commitments to regional defense or reassure its previous commitments. Thus, the failure of extended general deterrence created a situation where the defender adopted the extended immediate deterrence. However, the US as an architect of the system in East Asia of the interwar period returned to its isolationist policy after WWI and gave minimal responses to the Japanese aggression. This situation, in the eyes of Japan, has made the benefit of challenging the status quo greater than the cost of accepting it. Japan's declaration of a New Order in East Asia in 1938 revealed that Japan would not withdraw. Although the main purpose of the New Order in East Asia was permanent stability in East Asia, it was more than a regional policy. This policy was a sign of the Japanese attempt at hegemony, which includes not only Japan, Manchukuo and China, but also Indo-China, the Dutch East Indies and the South Seas. The collapse of colonial empires in Europe in 1940 offered an opportunity for Japanese expansionism. Thus, the Japanese new order policy turned into a dominance in the continent rather than stability in East Asia.

Japan considered minimal American responses as a loss of credibility. Therefore, extended immediate deterrence failed in 1941, despite the *expected unacceptable war costs* for Japan because the cost of not participating in the war was considered even greater. In addition, it is seen that the main reason for Japan's misperception regarding cost/ benefit calculations was the US's past behaviors. In other words, Japan miscalculated the probability of the United States participating in an all-out war. As a result, this study showed that the general deterrence situation in Asia in the period leading up to World War II has gradually evolved into extended immediate deterrence with the attempts of Japan, and ultimately immediate deterrence has also failed. This failure reveals a direct link between the success and sustainability of deterrence and satisfaction with the status quo.

REFERENCES

- Best, A. (2010). The Anglo-Japanese Alliance, the "Open Door" and International Politics in Asia, 1902-1923. (Ed. A. Best). In *The International History of East Asia, 1900-1968: Trade, Ideology and the Quest for Order* (p. 21-35). Abingdon, UK: Routledge.
- Best, A.; Hanhimaki, J. M. and Schulze, K. E. (2012). *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*. (Translator: T. U. Belge). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Blakeslee, G. H. (1933). The Japanese Monroe Doctrine. *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/japan/1933-07-01/japanese-monroe-doctrine> (Accessed: 04.03.2021).
- Borg, D. (1964). *The United States and the Far East Crisis of 1933-1938 From the Manchurian Incident through the Initial Stage of the Undeclared Sino-Japanese War*. NY: Harvard University Press.
- Boyle, J. H. (1993). *Modern Japan the American Nexus*. California: Harcourt College Pub.
- Chang, D. W. (2003). The Western Powers and Japan's Aggression in China: The League of Nations and 'The Lytton Report'. *American Journal of Chinese Studies*, 10(1), 43-63.
- Danilovic, V. (2001). Conceptual and Selection Bias Issues in Deterrence. *The Journal of Conflict Resolution*, 45(1), 97-125.
- Deuchler, M. (1977). *Confucian Gentlemen and Barbarian Envoys: The Opening of Korea, 1875-1885*. Seattle: University of Washington Press.
- Dilion, M. (2016). *Modernleşen Çin Tarihi*. (Translator: E. Atılğan and A. Atılğan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Edwards, W. (1987). *British Diplomacy and Finance in China 1895-1914*. Oxford: Clarendon.
-

- FRUS (1919). Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Conference Volume XIII. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch10subch1> (Accessed: 02.04.2021).
- FRUS (1932). *The Far East, Volume III*. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1932v03/d10> (Accessed: 04.04.2021).
- FRUS (1943). Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, Japan, 1931–1941, Volume II. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1931-41v02> (Accessed: 03.04.2021).
- Holcombe, C. (2016). *Doğu Asya Tarihi: Çin, Japonya, Kore Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar*. (Translator: M. M. Özeren). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Hopper, H. M. (2005). *Fukuzawa Yukiçi: Front Samurai to Capitalist*. New York: Pearson Longman.
- Hosoya, C. (1968). Miscalculations in Deterrent Policy: Japanese-U. S. Relations, 1938-1941. *Journal of Peace Research*, 5(2), 97-115.
- Hosoya, C. (1982). Britain and the United States in Japan's View of the International System, 1919-37. (Ed. I. Nish). In *Anglo-Japanese Alienation, 1919–52* (p. 57-77). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hull, C. (1948). *The Memoirs of Cordell Hull, Vol. I*. Montana/ABD: Kessinger Publishing.
- Hunt, M. (1983). *The Making of a Special Relationship: The United States and China to 1914*. New York: Columbia University Press.
- Huth, P. K. (1988). Extended Deterrence and The Outbreak of War. *The American Political Science Review*, 82(2), 423-443.
- Ikenberry, G. J. (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and The Rebuilding of Order After Major Wars*. NY: Princeton University Press.
- Ishii, V. K. (1933). The Permanent Bases of Japanese Foreign Policy. *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/japan/1933-01-01/permanent-bases-japanese-foreign-policy> (Accessed: 31.08.2020).
- Jervis, R. (1982-83). Deterrence and Perception. *International Security*, 7(3), 3-30.
- Jun, T. (1980). The Navy's Role in the Southern Strategy. (Ed. J. W. Morley). In *The Fateful Choice: Japan's Advance into Southeast Asia*. New York: Columbia University Press.
- Kim, K. H. (1979). *The Last Phase of The East Asian World Order: Korea, Japan and Chinese Empire 1860-1882*. Berkeley: University of California Press.
- Matsuura, M. (2010). Japan and Pan-Asianism. (Ed. A. Best). In *The International History of East Asia 1900- 1968: Trade, Ideology and The Quest for Order* (p. 81-99). New York: Routledge.
- McLaren, W. W. (1979). *Japanese Government Documents*. Bethesda: University Publications of America.
- Nish, I. (1966). *The Anglo-Japanese Alliance: The Diplomacy of Two Island Empires, 1894–1907*. London: Athlone.
- Oka, Y. (1988). The First Anglo-Japanese Alliance in Japanese Public Opinion. (Ed. S. Henny and J. P. Lehmann). In *Themes and Theories in Modern Japanese History (185-194)*. London: Athlone.
- Otte, T.G. (1995). Great Britain, Germany, and the Far Eastern Crisis of 1897–8. *English Historical Review*, 110(439), 1157-1179.
- Park, S. H. (2013). Changing Definitions of Sovereignty in Nineteenth-Century East Asia: Japan and Korea Between China and the West. *Journal of East Asian Studies*, 13(2), 281-307.
- Peattie, M. R. (1975). *Ishiwara Kanji and Japan's Confrontation With The West*. NY: Princeton University Press.
- Sagan, S. D. (1988). The Origins of the Pacific War. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 893-922.
- Tanter, R. and Hayes, P. (2011). Beyond the Nuclear Umbrella: Re-Thinking the Theory and Practice of Nuclear Extended Deterrence in East Asia and Pacific. *Pacific Focus*, XXVI(1), 5-21.
- Wasserstrom, J. N. (2010). *21. Yüzyılda Çin: Çin Hakkında Bilmek İstedığınız Her Şey*. (Translator: H. Güldü). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zagare, F. C. (2004). Reconciling Rationality with Deterrence: A Re-examination of the Logical Foundations of Deterrence Theory. *Journal of Theoretical Politics*, 16(2), 107-141.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 299-306, Winter 2021

20. Yüzyılın Son Çeyreğinde İngiltere'nin Kürtlere Yönelik Politikası Hakkında Değerlendirmeler*

*Evaluations of Britain's Policy Towards the Kurds in the Last Quarter of the 20th
Century*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.777915>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
07.08.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
11.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Arş. Gör. Dr. Çağdaş Yüksel
Pamukkale Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
cyuksel@pau.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-2230-3702>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

İngiltere emperyalist bir güç olarak yükselmeye başladığı andan itibaren Kürtlerle ilgilenmeye başlamıştır. İngiltere Orta Doğu'da güç kazandıkça Kürtlere yönelik ilgi de gittikçe artmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı topraklarının paylaşılması sırasında İngiltere Kürtlerden faydalanmaya karar vermiştir. Mondros Mütarekesi sonrasında İngiltere Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulması için harekete geçmiştir. İngiltere kendi kontrolündeki Irak ile Ermenistan arasında bir tampon olması için Güney Doğu Anadolu'da da bir Kürdistan kurmayı tasarlamıştır. Sevr Antlaşması ile bu tasarılar Osmanlı yönetimine kabul ettirilmiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Milli Mücadele'nin zaferi sonrasında Sevr Antlaşması geçersiz hale gelmiş ve Kürdistan meselesi bir süre için rafa kaldırılmıştır. Musul meselesi sonrasında İngiltere için uzun bir süre Kürtler ilgi odağı olmaktan çıkmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere oldukça zayıfladığı için bölgeye olan ilgisi bir miktar azalmıştır. İran bölgede Batı devletlerinin en önemli müttefiki haline gelmiştir. İran devrimi sonrasında Batı devletleri İran'a karşı Irak ile yakınlaşmaya başlamışlardır. Ancak Saddam Hüseyin yönetiminin Batı devletlerinin çıkarlarını tehdit eder hale gelmesi üzerine Amerika ve İngiltere liderliğindeki müttefikler Kuveyt'in işgalini bahane ederek Irak'a müdahale etmişlerdir. Bundan sonra Irak üzerinde baskı kurmak ve petrol sahalarının güvenliğini sağlamak için İngiltere Kürtleri kullanmaya çalışmıştır. Irak Ordusu'nun isyan eden Kürtlere yönelik düzenlediği operasyonlar İngiliz politikasında büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu çalışmada Irak yönetimi ile Kürtler arasında yaşanan ihtilafın İngiliz politikasına nasıl yansıldığı İngiltere Parlamento tutanakları üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Irak, Kürtler, Saddam Hüseyin

Abstract

From the moment England began to rise as an imperialist power, it started to take care of the Kurds. As England gained power in the Middle East, interest in the Kurds increased. During the sharing of Ottoman lands after the First World War, England decided to take advantage of the Kurds. After the Armistice of Mudros, England took action to establish an Armenia in Eastern Anatolia. England planned to establish a Kurdistan in Southeastern Anatolia to be a buffer between Iraq and Armenia under its control. With the Treaty of Sevres, these proposals were imposed on the Ottoman administration. However, after the victory of the National Struggle led by Mustafa Kemal Pasha, the Treaty of Sevres became invalid, and the Kurdistan issue was shelved for a while. After the Mosul issue, the Kurds were no longer the center of attention for England for a long time.

After the Second World War, as England weakened considerably, her interest in the region decreased somewhat. Iran has become the most important ally of the Western states in the region. After the Iranian revolution, Western states started to get closer with Iraq against Iran. However, when Saddam Hussein's administration became a threat to the interests of Western states, the allies led by the United States and England intervened in Iraq by using the invasion of Kuwait as an excuse. After that, England tried to use the Kurds to put pressure on Iraq and ensure the security of the oil fields. The operations carried out by the Iraqi Army against the rebellious Kurds caused great controversy in British policy. In this study, how the conflict between the Iraqi administration and the Kurds reflected on British policy was examined through the British Parliament minutes.

Keywords: England, the United States of America, Iraq, the Kurds, Saddam Hussein

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yüksel, Ç. (2021). 20. Yüzyılın Son Çeyreğinde İngiltere'nin Kürtlere Yönelik Politikası Hakkında Değerlendirmeler. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 299-306.

GİRİŞ

Emperyalist devletler tarih boyunca hedeflerinde olan bölgelerde nüfuzlarını arttırabilmek, oralandaki azınlıkları kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmek için yoğun çaba sarf etmişlerdir. Orta Doğu tarihine baktığımız zaman bir devletleri olmayan Kürtlerin de bu şekilde kullanılan azınlıklardan biri oldukları göze çarpmaktadır. Emperyalist devletler ve özellikle İngiltere 19. yüzyılda petrolün önem kazanması sonrasında Orta Doğu'da Kürtleri çıkarlarının bekçisi olarak kullanmayı hedeflerken Kürtlerin bir kısmı da dış güçlerin desteği ile kendi devletlerini kurmak için harekete geçmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa Orta Doğu'ya sağlam bir şekilde yerleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'da güç kaybetmesi bölgede Amerika-Sovyetler Birliği rekabetini başlatmıştır. İran Devrimi sonrasında Batı devletleri ile Saddam Hüseyin'in Irak'ı yakınlaştırmıştır. Ancak Saddam Hüseyin'in bazı girişimleri Batı devletlerini rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Amerika ve İngiltere Kürtleri Irak yönetimine karşı kullanarak petrol bölgelerini kontrol altına almak istemişlerdir. Irak Ordusu'nun buna engel olma girişimi nedeniyle pek çok çatışma yaşanmıştır. Bundan dolayı İngiltere ve Amerika Kürtleri korumak ve Kürtlere yardım etmek bahanesiyle bazı uluslararası girişimlerde bulunmuşlardır.

Irak'ta yaşananlar Batı ülkelerinin kamuoylarında çeşitli tartışmalara yol açmış ve siyasetin gündemini bir süre meşgul etmiştir. Irak sorunu Türkiye'yi de yakından etkilemiş gerek mülteci krizi gerekse Irak'ın kuzeyinde terör örgütleri için uygun bir coğrafya oluşması ülkemizin başına ciddi sorunlar açmıştır. Fakat buna rağmen Körfez Savaşı'nın önemli aktörlerinden İngiltere'nin bölgedeki Kürtlere yönelik faaliyetleri hakkında yeterince çalışma yapılmamıştır. Bu makalede Körfez Savaşı sırasında ve sonrasında Irak'ta yaşananların İngiltere'de politik gündeme yansımaları incelenmiştir. Bunu sağlamak için İngiltere Avam Kamarası'nda Kürt meselesi hakkında yapılan tartışmalar analiz edilmiştir. Böylece Körfez Savaşı sonrasında İngiltere'nin Kürtlere ve Orta Doğu'ya yönelik politikasının anlaşılmasına katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

1. TARİHSEL ARKA PLAN

İngiltere'nin Kürtlere olan ilgisi oldukça eski tarihlere kadar gitmektedir (Uçarol, 2013: 582; Kürkçüoğlu, 1978: 31)). İngiltere Hindistan'a yerleştikten sonra Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik ilgisini arttırmış ve Orta Doğu'yu daha fazla dikkate almaya başlamıştır. 20. yüzyıl başlarında petrolün önem kazanmaya başlaması ve İngiliz donanmasının petrol kullanmayı gündemine alması İngiltere'nin Orta Doğu'ya göz dikmesine neden olmuştur (Baysal, 1975: 217; Ergin, 1991: 166). İngiltere Orta Doğu'ya yerleşebilmek için bölgedeki pek çok azınlık ile iş birliği yapmaya çalışmıştır (Tharoor, 2017: 1; Rohde, 1932: 22). Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ile Osmanlı toprakları gizli antlaşmalarla İngiltere, Fransa ve Rusya arasında paylaşılmıştır. Fakat Rusya'nın savaştan çekilmek zorunda kalması Rusya'nın payı için yeni arayışlara neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere daha önce Rusya'ya bırakılmış olan Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulmasına ve kurulacak Ermenistan ile kendi kontrolü altındaki Irak arasında bir tampon devlet yaratılmasına karar vermiştir. Bunun için Kürtlerden faydalanmayı planlamıştır (Küçük, 2009: 3). İngiltere ayrıca Millî Mücadele'ye karşı Kürtleri kullanmak için de pek çok kez Kürtleri bağımsızlık vaadiyle kandırmaya çalışmıştır (Küçük, 2005: 80). Lozan Antlaşması sonrasında, Musul meselesi sırasında da İngiltere yeniden Kürtleri Türkiye'ye karşı kışkırtmaktan geri kalmamıştır (Turan, 2003: 216; Sipahioğlu, 2006: 367). Bu nedenle çıkan Şeyh Sait isyanı gibi bazı ayaklanmalar Türkiye'yi sıkıntıya sokmuştur (Arıdemir, 2018: 83). Irak'ta manda yönetimi kurulması sonrasında Musul sorununun Milletler Cemiyeti süreci sırasında çözülememesi tarafların bir süre daha mücadele etmesine neden olmuştur (Türkmen, 2003: 35; Belen, 2014: 414). Musul sorunu İngiltere ve Türkiye arasındaki görüşmeler sonucunda çözümlenmiş ve Musul İngiliz yönetimindeki Irak'a bırakılmıştır (Şimşir, 2004: 47). Bu durum Türkiye ile İngiltere arasında iyi ilişkiler tesis edilmesinin yolunu açmıştır. Bu nedenle İngiltere'de Kürt meselesi bir süre için önemini kaybetmiştir (Silleli, 2005: 66; Yılmaz, 2011: 136).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa Orta Doğu'da en önemli güç haline gelmişlerdir (Borsa, 2016: 86). İngiltere Irak'ta manda yönetimi tesis etmiş, İran ve Suudi Arabistan üzerinde önemli etkiye sahip olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda az yıpranmış olması ve rakiplerinin büyük yenilgiler yaşaması İngiltere'yi bir süre için rakipsiz bir güç haline getirmiştir (Farmer, 2006: 10). Böylece Petrol bölgelerini denetim altına almış olması da İngiltere'ye büyük yarar sağlamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı İngiltere ve Fransa'yı büyük ölçüde zayıflatmıştır (Ovendale, 1994: 18). Buna rağmen İngiltere Orta Doğu'daki konumunu korumaya çalışmıştır (Özdil, 2013; Bratberg, 2005: 19)).

Yükselen Arap milliyetçiliği İngiltere'yi en çok meşgul eden konulardan birisi olmuştur (İrkıçatal, 2012: 33). Mısır ve Filistin'de yaşanan sorunlar İran ve Irak'ı İngiltere için daha önemli hale getirmiştir. Tüm sorunlara rağmen İngiltere dünya gücü konumunu korumak için çaba göstermeye devam etmiştir (Perkins, 2016). Fakat bu dönemde Orta Doğu'daki denkleme katılan devlet sayısı artmıştır. Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki soğuk savaş Orta Doğu'ya da sıçramış ve Batı devletlerinden çekinen pek çok ülke Sovyetler Birliği ile yakınlaşmıştır. Bu dönemde Irak da bir dönem bu politikayı izlemiştir. Buna karşın İran Amerika ve İngiltere'nin önemli bir müttefiki haline gelmiştir. İngiltere Sovyetler Birliği tehdidi karşısında Amerika ile ortak bir dış politika geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu duruma İngiltere'nin eskisi kadar güçlü olmaması ve ülkede ekonomik sıkıntıların büyümesi yol açmıştır (Woodward, 1968: 516). Fakat iki devletin benzer çıkarlara sahip olmaları ortak hareket etmeyi kolaylaştırmıştır (Wright, 1945: 73). Buna rağmen zaman zaman fikir ayrılıkları ve krizler de yaşanmıştır (Davies, 2017: 2).

İran'da yaşanan devrim sonrası Amerika ve İngiltere Orta Doğu'da önemli bir müttefikten mahrum kalmışlardır. İngiltere için bu dönemde en önemli dış politika prensiplerinden birisi Sovyetler Birliği ile mücadele olduğu için Amerika'nın bölgedeki girişimleri İngiltere tarafından çoğunlukla desteklenmiştir (Mayhew, 1950: 482; Wallace, 1992: 424). Bunun üzerine Irak diktatörü Saddam Hüseyin ile yakın ilişki kurarak onu İran'a karşı kullanmışlardır (Uslu, 1999: 165). Bu dönemde Irak rejiminin eylemleri ve Kürtlere yönelik baskıları İngiltere için sorun olmamıştır. Ancak İran-İrak Savaşı sonrasında Saddam Hüseyin'in ekonomik ve siyasi kontrolden çıkması üzerine Amerika ve İngiltere petrol alanlarına hâkim olmak için Kürtlerden faydalanmaya karar vermişlerdir.

Amerika 1980'li yıllardan itibaren Orta Doğu'da İngiltere'nin bıraktığı boşluğu iyice doldurmuş ve petrol trafiği için kritik olan İran Körfezi bölgesini önemli nüfuz alanlarından biri olarak belirlemiştir (Karaca, 2020: 140; Kantarcı, 2012: 49). Bu bölgedeki çıkarlarını korumak için "Çevik Güç" isimli bir kuvvet hazırlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu gücün kullanımında hiçbir endişe kalmamıştır (Kissenger, 2018: 826). Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal ederek Amerikan çıkarlarını tehdit etmesi, bölgeye müdahale için önemli bir fırsat yaratmıştır. Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde 28 ülkeden oluşan bir koalisyon kurulmuştur (Yenal, 2020: 97). Böylece Amerika ve İngiltere Irak'a savaş açılmasını ve Kuveyt'in tahliyesini sağlamışlardır (Uslu, 1999: 181 ve Okur, 2008: 165). Bu dönemde Irak içindeki Kürtler önemli hale gelmeye başlamışlardır. Irak'ın savaştaki mağlubiyeti sonrasında güneyde Şiiler, 2 Mart 1991 tarihinden itibaren ise kuzeyde Kürtler Irak yönetimine isyan etmişlerdir. 21 Mart 1991 günü Irak ordusu isyancı Kürtleri mağlup etmiştir. O tarihte Irak'ın parçalanmasını istemeyen Amerika ve İngiltere Kürtleri silahla savunmamışlardır (Yılmaz, 2011: 139).

Kürtlerin durumu Batı kamuoyunda tartışma konusu olmuştur. Bunun üzerine Türkiye üzerinde baskı kurularak Irak kuvvetlerinden kaçan Kürt mültecilerin Türkiye'de kurulan kamplara yerleştirilmeleri sağlanmıştır. Irak'ın kuzeyinde uçuşa yasak güvenli bölge oluşturulmuş ve Kürtlerin burada toplanmaları sağlanmıştır. Burada bulunan Kürtleri korumak için İngiliz ve Fransız kuvvetleri görevlendirilmiştir (Yaycı, 2019: 336). Bundan sonra Kürtler bölgede hızla teşkilatlanmışlar ve devlet kurma yolunda ilerlemeye başlamışlardır (Arıdemir, 2018: 91). Bu durumun Türkiye üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Kürtleri korumak için oluşturulan uçuşa yasak bölge terör örgütü PKK için bir sığınma alanı olmuştur (Molla, 2009: 30). Kuzey Irak'ta oluşmaya başlayan Kürt Devleti ve bölgedeki Türkmenlerin durumu da Türkiye için ciddi bir endişe kaynağı olmuştur (Yaycı, 2019: 333).

2. İNGİLTERE AVAM KAMARASI'NDA YAPILAN OTURUM

6 Haziran 1991 günü İngiltere Avam Kamarası'nda Kürtler ile ilgili bir oturum yapılmıştır. Oturumda ilk konuşmacı Dawn Primarolo olmuştur. Konuşmasının başında Irak'ta yaşanan olayların insanlık dışı ve korkunç olduğunu söylemiştir. Tarihten öğrenilecek bir şey varsa bunun, insanlığın geçmiştin hiçbir şey öğrenmediği olduğunu dile getirmiştir. Savaşların kaotik olduğunu ve Irak'taki savaşın da kaos getirdiğini söyleyerek, savaş yüzünden pek çok insanın öldüğünü ve birçoğunun da acı çekmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Son yıllarda sadece Kürtlerin değil diğer topluluklarında Saddam Hüseyin ve Irak Hükümeti tarafından katledildiklerini dile getirmiştir. Durumun kötüleşmeye devam ettiğini vurgulamıştır. Saddam Hüseyin'in elindeki Kürtlerin bir gelecekte olmadığını söylemiştir. Kürtlerin müttefikler tarafından işgal edilmiş bölgelere kaçtıklarını ve evlerine dönmelerinin düşük bir ihtimal olduğunu ifade etmiştir. Yarım milyondan fazla Kürt'ün Türkiye'de, yarım milyonun da İran sınırında olduğunu ve bunların korumasız ve yardım alamaz halde yaşadıklarını belirtmiştir.

Özellikle elektrik, tıbbi malzeme ve temiz su sıkıntısının üst düzeyde olduğunu dile getirmiştir. Saddam Hüseyin'in gönderilen yardımları engellemesini eleştirmiştir. Kürtlerin yeni bir soykırımdan çekindiklerini öne sürmüş, Irak Ordusu'nun Süleymaniye ve Kerkük'e ilerleyişini buna kanıt göstermiştir. Kürtlerin demokratik bir Irak içinde özerk olarak yaşamak istediklerini, bağımsız bir Kürdistan kurmayı amaçlamadıklarını iddia etmiştir. Kürt temsilcileri ile Bağdat yönetimi arasında yapılan görüşmelerde bir antlaşma imzalanacağını umduğunu dile getirmiştir. Eğer böyle bir antlaşma yapılırsa antlaşmanın Birleşmiş Milletler tarafından korunmasının doğru olacağını söylemiştir. Ancak Birleşmiş Milletlerin bugüne kadar meseleye yaklaşımının yanlış olduğunu ifade etmiştir (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1991: 485-486).

Batı devletleri genellikle bölgedeki azınlıkların bağımsızlık istemediklerini, mevcut devletleri içinde demokratik haklara sahip olmakla yetinecekleri tezini savunmuşlardır. Ancak tarihte yaşananlara baktığımız zaman olaylar çok daha farklı gelişmiş özerklik elde eden topluluklar hızla bağımsız devlet kurma yoluna girmişlerdir. Bu konuşmada Batı devletlerinin tezi bir kez daha tekrar edilmektedir.

Dawn Primarolo konuşmasının devamında Irak yönetimi ile Kürtler arasında antlaşma sağlanmasına engel olan bazı meseleler olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisinin sınırların belirlenmesi, ikincisinin belirlenen sınırların güvenliğinin sağlanması, üçüncüsünün petrol gelirlerinin paylaşılması ve dördüncüsünün Kürt bölgelerine Arapların yerleşmeleri olduğunu ifade etmiştir. Irak Hükümeti'nin bu konularda uzlaşmacı davranmadığını belirterek, İngiltere Hükümeti'nden uluslararası baskı sağlayacak girişimlerde bulunmasını istemiştir. Bundan sonra Türkiye'ye yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Türkiye'yi Kürtlere baskı yapmak, onların ana dillerinde eğitim ve yayın faaliyetlerine izin vermemek ve Irak Kürtleri ile temaslarını engellemek ile suçlamıştır (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1991: 486).

İngiltere petrol bölgelerinin Kürtlerin elinde kalmasını ve böylece bölgedeki çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır. Bunun sağlanması için uluslararası baskı yapılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Uluslararası destek sağlamak için ise Kürt bölgelerinin Araplaştırıldığı, Kürtlerin sürgün edildiği iddiasını ortaya atmaktadır.

Konuşmasının sonunda Primarolo İngiliz Hükümeti'nden Birleşmiş Milletleri harekete geçirecek Irak üzerinde baskı kurmasını ve böylece Saddam Hüseyin'in Kürtleri katletmesine engel olmasını istemiştir. Ayrıca Türkiye, Irak, İran ve Suriye'deki Kürtlere yönelik destekleyici politikalar izlenmesini talep etmiştir (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1991: 487).

Bu konuşmada "destekleyici politikalar" ile Kürtlerin kışkırtılması, silahlandırılması, teşkilatlandırılması ve buldukları ülke aleyhine harekete geçirilmesi kastedilmektedir. Ayrıca Kürtlere yönelik hedeflerin bir ülke ile sınırlı kalmadığı bütün bölgeyi kapsadığı görülmektedir.

Bu konuşma sonrasında söz alan kişi Jeremy Corbyn olmuştur. Kürtlerin bu yüzyılda büyük haksızlığa uğramış topluluklardan biri olduklarını ileri sürmüştür. Türkiye, Irak ve İran'dan çok sayıda Kürdün evlerinden ayrılarak sürgünde yaşamak zorunda kaldıklarını iddia etmiştir. Kürtlerin Fransa büyüklüğünde bir bölgede yaşadıklarını ve sayılarının 20 milyondan fazla olduğunu ve buna rağmen dünya tarafından görmezden gelindiklerini söylemiştir. Osmanlı İmparatorluğu çöktüğünde Sevr Antlaşması ile bir Kürdistan kurulmasına karar verildiğini ve Türklerin bunu kabul ettiklerini hatırlatmıştır. Ancak İngiltere'nin Mustafa Kemal yönetimindeki modern Türkiye ile uzlaşarak Kürtleri terk ettiğini hatta Irak'ta ayaklanan Kürtlere karşı kimyasal silah kullanıldığını dile getirmiştir. Lozan Antlaşması'nda ise Kürtler hakkında bir düzenleme bulunmadığını belirtmiştir. Türkiye, Irak, İran ve Suriye'de yaşayan Kürtlerin trajik bir tarihleri olduğunu söylemiştir. Irak'ın İran'daki Kürtleri, İran'ın Irak'taki Kürtleri kışkırttığını Türkiye'deki Kürtlerin Irak tarafından kullanıldığını ileri sürerek Kürtlerin her zaman kaybeden olduklarını savunmuştur. Saddam Hüseyin'in bir kez daha Kürtleri ortadan kaldırmak için hazırlık yaptığını, Türk Ordusu'nun da Türkiye'nin güneyinde Kürt bölgelerini Türkleştirmeye devam ettiğini iddia etmiştir. Kürtlerin hakları uluslararası şekilde garanti edilmedikçe bölgede barışın sağlanamayacağını savunmuştur. Kürtlerin 1920 yılı ve Körfez Savaşı kurbanları olduğunu öne sürmüştür. Türk Hükümeti'nin bazı adımlar attığını ancak bunların yeterli olmadığını ileri sürmüştür. Irak'a giden Kürtlerin güvenlik gerekçesiyle sürüldüklerini öne sürerek bunun medeni bir davranış olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca Kürdistan'da bulunan Türk Ordusu'nun çekilmesini talep etmiştir. İngiliz Hükümeti'nden Kürtlerin 70 yıldır çektiği acıyı ve onların ihtiyaçlarını anlamasını istemiştir. Bu acının sona ermesi gerektiğini belirterek, bundan sonra Kürtlerin barış içinde yaşamalarını temenni ettiğini söylemiştir (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1991: 489-490).

Corbyn'in İngiliz Hükümeti'ni Türkiye ile uzlaşarak Kürtleri yüzüstü bırakmakla suçlaması anlamsızdır. İngiltere Milli Mücadele karşısında başarılı olamamış ve bu yüzden Türkiye ile yeni bir antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Lozan Antlaşması ile pek çok çıkarından feragat etmiştir. Bu durumda bölgede Kürdistan kurmak için yapabileceği bir şey olmadığı açıktır. Bu nedenle Corbyn'in eleştirisi anlamsızdır. Ancak İngiltere'nin Irak'ta Kürtleri katlettiğini ifade etmesi oldukça cesur bir adımdır.

Bir sonraki konuşmacı Campbell Savours olmuştur. Konuşmasına sorunların çözümü için Irak'ın dünya barışını tehdit eder konumunun ortadan kaldırılması gerektiğini söyleyerek başlamıştır. Arap ülkelerinin bile Saddam Hüseyin rejiminden rahatsız olduklarını ileri sürmüştür. Babil'de 19 Mayıs günü 570 kişinin öldürüldüğünü, 20 Mayıs'ta Irak kuvvetlerinin Kürt yardım merkezine saldırdıklarını, 22 Mayıs'ta Irak Ordusu'nun Süleymaniye ve Kerkük'te 500.000 mülteciyi sıkıştırdığını iddia etmiştir. 23 Mayıs günü Kerkük'te Kürt katliamı yapıldığını ve şehrin Araplaştırıldığını öne sürmüştür. Şii liderlerin tutuklandıklarını, bölgesel Kürt liderlerin öldürüldüklerini dile getirmiştir. John Wilkinson Campbell Savours'a sorunun çözümü için Saddam Hüseyin rejiminin ortadan kaldırılmasını önerip önermediğini sormuştur. Savours bunun bir çözüm olduğunu, ancak kendisinin diğer çözümleri de göz ardı etmediğini ifade etmiştir. İngiliz Hükümeti'nden Saddam Hüseyin'in iktidarda kalmasına yol açacak zayıf yaptırımlar içeren bir Birleşmiş Milletler planının reddetmesini istemiştir. Beyaz Saray sözcüsünün yaptığı açıklamaya gönderme yaparak Amerika'nın Saddam Hüseyin iktidardan ayrılana kadar yaptırımları azaltmayacağını ifade etmiş ve kendi hükümetine de aynısını yapmasını tavsiye etmiştir. Eğer Irak'ta bir yönetim değişikliği yapılmazsa Kürtlerin evlerine dönebilmeleri için kendilerine uluslararası bir güvence verilmesini önermiştir. Aksi halde mültecilerin evlerine dönmeye cesaret edemeyeceklerini ifade etmiştir (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1991: 491-492).

Bu konuşmadan İngiltere'nin Irak'a karşı Amerika Birleşik Devletleri ile ortak hareket etmeyi planladığı görülmektedir. İngiltere artık kendisine zararlı olan Saddam Hüseyin'i devirmek için uluslararası baskı yapmayı planlamakta ve bunu sağlamak için de Kürtlerin yaşadıklarını kullanmaktadır. Asıl endişesinin Kürtler olmadığı kesindir. Tarihe baktığımız zaman İngiltere manda yönetimine isyan eden Kürtleri ortadan kaldırmakta tereddüt etmemiştir. İngiliz politikacılar Irak'ta Şiiilerin baskı gördüğünü dile getirmişler ancak iktidarı Sünnilere teslim edenin kendi devletleri olduğunu dile getirmemişlerdir.

Bu konuşma sonrasında Harry Barnes söz almıştır. İddia edilenin aksine İngiliz Hükümeti'nin Kürtlere büyük ölçüde yardım ettiğini ifade etmiştir. Körfez Krizi sırasında Kürtlere yardım için hükümetten bağımsız pek çok yardım kuruluşu kurulduğunu hatırlatmıştır. Konuşmasının devamında özel yardım kuruluşlarından bazılarının Kürtlere gönderdiği yardım malzemelerinin miktarı hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca hükümet birimlerinin bu yardım kuruluşlarına yaptığı katkılardan bahsetmiştir. İngiltere'nin Kürtleri açlık ve susuzluk yüzünden ölmekten kurtarması gerektiğini belirtmiştir. Güvenli bölge politikasının gözden geçirilmesini ve eksiklerinin giderilmesini talep etmiştir. İngiliz Hükümeti'nin Kürtlere verdiği vaatleri yerine getiremediğini söyleyerek hükümeti eleştirmiştir. İngiliz basınına da meseleye yeterince ilgi göstermemekle suçlamıştır (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1991: 494-496).

Bu konuşmadan İngiltere'nin Kürtlerden faydalanarak bölgede etkinlik kazanmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Hatta bunun için Kürtlere pek çok vaat verildiği de itiraf edilmektedir. Bu nedenle Barnes şimdi zor durumda olan Kürtlere İngiliz Hükümeti'nin destek olması gerektiğini söylemektedir.

Sıradaki konuşmacı Ann Clwyd olmuştur. Kendisinin durumu görmek üzere İran-İrak sınırına gittiğini söyleyerek konuşmasına başlamıştır. Irak'ta yıllardır insan hakları ihlalleri yaşandığını dile getirmiştir. Irak'ın İngiltere ile iyi ilişkileri olduğu dönemde Halepçe'de katliam yaptığını ve İngiliz Hükümeti'nin buna ses çıkartmadığını ifade etmiştir. Bu defa İngiliz Hükümeti'nin farklı davranması gerektiğini savunmuştur. İran-İrak sınırında yüzbinlerce mültecinin olduğunu ve bunların Saddam Hüseyin'in öfkesinden kaçtıklarını ifade etmiştir. Türkiye-İrak sınırında da benzer bir durum olduğunu belirtmiştir. 1987 yılında olduğun gibi Irak yönetiminin bu insanları yok etmek istediğini ileri sürmüştür. Bu mültecilerin uluslararası yardım alamadıklarını da dile getirmiştir. Müttefik güçlerin bölgeden çekilmeleri sonrasında durumun ne hale geleceği hakkında İngiliz Hükümeti'nin bir öngörüsü olup olmadığını sormuştur. İngiliz askerlerinin Irak Kürdistanı'ndan çekilmesinin, Kürtler arasında büyük endişeye sebep olacağını savunmuştur. Güvenlik konusunda güçlü bir uluslararası garanti olmadan müttefik askerlerinin bölgeden çekilmelerinin, mültecileri büyük bir korkuya sevk edeceğini iddia etmiştir. Bir antlaşma yapıncaya kadar İngiliz askerlerinin bölgede kalmasını istemiştir. Bu şekilde hareket edilmesinin, Saddam Hüseyin'i Kürt liderlerle uzlaşmaya zorlayacağını ifade etmiştir. Kendisinin

Talabani ile yaptığı görüşmede, Türkiye'nin Irak içinde otonom bir Kürt bölgesi kurulmasına destek verdiğini öğrendiğini söylemiştir. Körfez Krizi sırasında Saddam Hüseyin ile savaşırken Kürtleri koruyamamanın Batı dünyası için bir utanç olduğunu dile getirmiştir. Birkaç hafta içinde müttefik kuvvetleri bölgeden ayrılırsa, Saddam Hüseyin'in iktidarda kalacağını, Kürtler, Şiiler ve Asuriler gibi toplulukların yeniden rejim baskısına maruz kalacaklarını belirtmiştir (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1991: 498).

Ann Clwyd'in Türkiye hakkındaki iddiası dikkat çekicidir. Türkiye Irak içinde bir Kürt bölgesini destekleyerek stratejik bir hata yapmıştır. Şüphesiz bölgede kurulacak bir Kürt yönetiminin Türkiye üzerinde baskı oluşturacağı kesindir. Konuşmada dikkat çekici bir diğer unsur Kürtleri koruma bahanesiyle İngiliz askerlerinin bölgede kalmasının istenmesidir. Petrol bölgelerinde hâkimiyet sağlamak için mülteciler kullanılmaktadır.

Bu konuşma sonrasında söz alan kişi Mark Lennox-Boyd olmuştur. İngiltere ve müttefiklerinin Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlar aracılığıyla Irak'a baskı yaptıklarını, böylece Bağdat yönetiminin ülke içindeki topluluklara baskı yapmasının önüne geçmeye çalıştıklarını söylemiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği tarihten itibaren İngiltere'nin mültecilere 81 milyon poundluk yardım yaptığını, 100 gönüllünün Türkiye sınırında çalıştığını, Türkiye sınırına 510 ton, İran sınırına 625 ton yardım malzemesi gönderildiğini hatırlatmıştır (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1991: 500). Görüldüğü üzere İngiltere Kürtlere belli oranda yardım etmiş ve bazı politikacılar bunu yeterli bulmuşlardır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin güvenli bölge planını kabul ettiğini ve Avrupa ülkelerinin bu kararı desteklediğini hatırlatmıştır. Başkan Bush'un 16 Nisan günü yaptığı açıklamada Amerika, İngiltere ve Fransa'nın Kuzey Irak'a asker gönderme kararı aldıklarını söylediğini belirtmiştir. Bu girişimin geçici bir çözüm olduğunu, daha kalıcı önlemler alınması gerektiğini dile getirmiştir. 2 milyon Kürt, Hıristiyan ve Türkmen'in evlerinden uzak kaldıklarını ve yardıma muhtaç olduklarını ifade etmiştir. Türkiye ve İran'dan bu insanlara büyük ölçüde yardım etmelerini istemiş, kendi hükümetini de bu yardımlara katkı sağlamaya davet etmiştir. Birleşmiş Milletler ile Irak arasında varılan uzlaşma sayesinde Irak genelinde insani yardım merkezleri kurulacağını ve Birleşmiş Milletler yardım personelinin mültecilere yardım için çalışacağını belirtmiştir. İngiliz politikasını Kuzey Irak'ta güvenli bölgeler kurulması ve bu bölgelerin Birleşmiş Milletler tarafından desteklenmesi şeklinde özetlemiştir. Kürtlerin bağımsız bir devlet istemediklerini, sadece güvelik içinde yaşamayı arzuladıklarını savunmuştur. Kürt liderler ile Irak yönetimi arasında bir antlaşma sağlanacağını umduğunu söylemiştir. İngiliz Hükümeti'nin Kürt liderlere antlaşma yapmaları yolunda baskı yaptığını ancak onların Irak Hükümeti'ne güvenmediklerini ifade etmiştir (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1991: 501).

Bu konuşmada görüldüğü gibi İngiliz politikası Irak yönetimi üzerinde baskı kurarak Kürtleri bölgede etkin bir güç haline getirmeyi amaçlamaktadır. Bunu sağlamak için de Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerden faydalanılmaktadır.

Lennox-Boyd İngiliz Hükümeti'nin geçmişte Irak'ta yaşananlara tepki vermediğine yönelik eleştirilere cevap vermiştir. Halepçe'de yaşananlar sonrasında İngiltere'nin durumu protesto ettiğini dile getirmiştir. Araya giren Jeremy Corbyn protesto sonrasında İngiliz Hükümeti'nin Irak yönetimine kredi sağladığını ve ticari ilişkileri geliştirdiğini hatırlatmıştır. Bu eleştiri sonrasında Lennox-Boyd yeniden mevcut durum hakkında konuşmaya başlamıştır. Müttefik kuvvetler ülkeden ayrılmadan Irak yönetimi ile Kürtler arasında bir antlaşma yapılmasının ve Kürtlerin güvenliğini sağlayacak önlemler alınmasının gerekli olduğunu savunmuştur. İngiliz Hükümeti'nin mülteci krizi karşısında hızlı, kararlı ve etkili hareket ettiğini öne sürmüştür (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1991: 502-503).

İngiltere-Irak ilişkilerinin iyi olduğu dönemde, Irak'ta yaşananlara İngiltere'nin tepki göstermemesi İngiliz politikacılar tarafından bile eleştirilmiştir. Bu tutum İngiltere'nin insani kaygılardan ziyade kendi çıkarlarını korumak için harekete ettiğini bir kez daha açıkça göstermektedir. Irak ile müttefik olduğu dönemde Kürtlere yapılanlar İngiliz Hükümeti'ni rahatsız etmemiş, ancak Irak ile ilişkiler bozulunca Kürtlerin kurtarılması birden gündeme gelmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Körfez Savaşı'nda Irak Ordusu'nun zayıflaması sonrasında Irak'ın güneyinde Şiiler kuzeyinde ise Kürtler merkezi hükümete isyan etmişlerdir. Tüm güçlülere rağmen Irak Ordusu bu isyanları bastırmıştır. Bunun sonucunda büyük bir Kürt nüfus Türkiye ve İran sınırına yığılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere Irak'ın kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilan ederek Kürtleri korumak istemişlerdir. Bu politikanın arkasında petrol açısından zengin bölgeleri Kürtler aracılığıyla denetleme fikri vardır. Yine o

dönemde Irak'ın bölünmesinin tehlikeli olacağı düşüncesi de İngiliz ve Amerikan politikasının belirlenmesinde etkili olan fikirlerden birisidir.

Kürt mültecilerin geleceğinin belirsizliği İngiliz politika gündeminde tartışma konusu olmuştur. Bazı politikacılar İngiliz Hükümeti'ni Kürtlere verdiği sözleri tutmamakla ve onlara yardım etmemekle suçlamışlardır. Kürtlerin halini bir insanlık dramı olarak niteleyerek İngiliz Hükümeti'ni bu duruma seyirci kalmakla suçlamışlardır. Bu kişiler Birleşmiş Milletlerin daha etkin kullanılarak Irak üzerindeki baskının artırılmasını savunmuşlardır. Yapılan konuşmalarda Sevr Antlaşması'na göndermede bulunulması bölgede Kürtler vasıtasıyla İngiltere nüfuzu tesis edilmesinin hala hayal edildiğini göstermektedir. İngiliz Hükümeti ise eleştiriler karşısında Kürtlere pek çok yardım gönderildiğini onların güvenliklerini sağlamak için girişimlerin sürdüğünü ifade etmiştir. Kürt mültecilerin korunması için İngiliz ve Fransız askerlerin görevlendirildiğini hatırlatarak, bölgede uçuşa ve askeri harekatlara yasak bölge oluşturulduğunu ve böylece Kürtlerin yeteri kadar korunduğunu ifade etmiştir. İngiltere böylece hem Kürtleri petrol açısından zengin bölgelerde yerleştirmek hem de İngiltere'nin Kürtlerin yanında olduğu mesajını vermek istemektedir.

Irak'ta yaşananların Türkiye üzerinde pek çok olumsuz etkisi olmuştur. Körfez Savaşı nedeniyle büyük bir ekonomik zarara uğrayan Türkiye bir de mülteci sorunuyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bölgede bir Kürt yönetimi kurulması Türkiye üzerinde baskı oluşturmuş, uçuşa yasak bölge terör örgütü PKK için bir barınma alanı yaratmıştır. 1991 yılından itibaren Irak'ın kuzeyi PKK'nın yönetim merkezine dönüşmüş ve bu durum Türkiye için büyük sorunlar doğurmuştur.

KAYNAKÇA

- Arıdemir, Hakan. (2018). Türkiye'nin Orta Doğu Politikasına Yönelik Sürekliliğin I. Körfez Savaşı Bağlamında Değerlendirilmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(65), 82-93.
- Baysal, K. (1975). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Petrol Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 35(1-4), 217-224.
- Belen, F. (2014). *Türk Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Borsa, M. (2016). İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(54), 81-102.
- Bratberg, O. (2005). Grand Nations Grand Ideas? Guiding Principles in the Foreign Policy of Britain and France. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Norveç: Oslo University.
- Davies, N. (2017). At last it Happened: Bevan the Russian Revolution and Soviet Union. *Cardiff University*. <https://blogs.cardiff.ac.uk/thinking-wales/2017/10/31/at-last-it-has-happened-bevan-the-russian-revolution-and-the-soviet-union/> adresinden 13.11.2021 tarihinde erişildi.
- Ergin, F. (1991). Musul Sorunu ve Körfez Petrolleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7(20), 165-173.
- Farmer, A. (2006). *British Foreign Affairs 1919-1939*. London: Hodder Murray.
- İrkıçatal, E. (2012). İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 31-59.
- İngiltere Parlamento Tutanakları* (6 Haziran 1991). <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1991/jun/06/kurdish-people> adresinden 04.05.2020 tarihinde erişildi.
- Kantarıcı, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sitem: Yeni Sürecin Adı Koalisyonlar Dönemi mi?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 0(16), 47-84.
- Karaca, E. (2020). Londra Basın Ataşeliği Raporları Işığında İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Siyasetinde Bir Gündem Olarak SSCB. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 139-166.
- Kissenger, H. (2018). *Diplomasi*, (Çeviren: İ. Kurt). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Küçük, C. (2005). Millî Mücadele. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 30) İçinde (s. 76-83). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Küçük, C. (2009). Sevr Antlaşması. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.37) İçinde (s. 1-5). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1978). *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Mayhew, C. (1950). British Foreign Policy Since 1945. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 26(4), 477-486.

- Molla, A. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(11), 29-45.
- Okur, M. (2008). Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 4(7), 163-174.
- Ovendale, R. (1994). *British Defence Policy Since 1945*. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Özdil, Y. (2013). Arabistanlı Lawrence. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/arabistanli-lawrence-25376685> adresinden 10.11.2021 tarihinde erişildi.
- Perkins, A. (2016). Labour Needs to Rethink Harold Wilson's Legacy. It Still Matters. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/mar/10/labour-harold-wilson-legacy-100-years> adresinden 11.11.2021 tarihinde erişildi.
- Rohde, H. (1932). *Asya İçin Mücadele-Şark Meselesi*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Silleli, T. (2005). *Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Sipahioğlu, U. (2006). Musul. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.31) İçinde (s. 366-367). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şimşir, B. (2004). *Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tharoor, S. (2017). The Partition: The British Game of "divide and rule. *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/opinions/2017/8/10/the-partition-the-british-game-of-divide-and-rule/> adresinden 15.11.2021 tarihinde erişildi.
- Turan, Ş. (2003). Lozan Antlaşması. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 27) İçinde (s. 214-217). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türkmen, Z. (2003). *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Uçarol, R. (2013). *Siyasi Tarih (1789-2021)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Uslu, N. (1999). Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(3), 165-199.
- Wallace, W. (1992). British Foreign Policy after the Cold War. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 68(3), 423-442.
- Woodward, L. (1968). British Foreign Policy in Retrospect. *International Journal*, 23(4), 507-519.
- Wright, M. (1945). British Foreign Policy in Europe. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 0(240), 73-78.
- Yaycı, C. (2019). Irak'ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15(30), 310-352.
- Yenal, S. (2020). Savaş Kavramının Dönüşümü: 1. ve 2. Körfez Savaşı Örneğinde Hibrit Savaşların İncelenmesi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 30(1), 85-110.
- Yılmaz, S. (2011). *İrak Dosyası*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 307-316, Winter 2021

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yeni Medyada İfade Özgürlüğü İctihadı**

Jurisprudence of The European Court of Human Rights on Freedom of Expression in the New Media

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.965834>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
08.07.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
18.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Öğr. Gör. Dr. Abdi Erkal
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,
Rektörlük,
abdi.erkal@dpu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-8862-3485>

* Bu makale, 2021 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Yeni Medyada İfade Özgürlüğü" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Günümüzün çağdaş demokrasilerinde ifade özgürlüğü, toplumların ilerlemesini sağlayan vazgeçilmez haklardan biri olarak görülmektedir. İletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmelerle beraber ifade özgürlüğü, etkileri ülke sınırlarını aşan ve bugün yeni medya adını verdiğimiz kitle iletişim araçları üzerinden kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum bir yandan kitle iletişiminin etkisini artırırken diğer yandan da bu ortamlarda ifade özgürlüğünün nasıl kullanılacağı, bu hakkın kapsamının ve sınırlarının neler olacağı konusunu tüm dünyanın gündemine taşımıştır. Yeni medya farklı aygıt ve tekniklerle etkisini hızla artırırken hukuk kuralları bu ortamda kullanılan özgürlüklerin kapsam ve sınırlarını aynı hızla belirleyememektedir. Buna her ülkenin kendi hukuk sistemindeki farklı uygulamaları da eklendiğinde yeni medyada ifade özgürlüğünün kapsam ve sınırlılığının belirlenmesi için dünyanın en etkili mahkemelerinden Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ilgili içtihatları incelenmiştir. Çalışmamızda konuyla ilgili tüm hukuki metinler içerik çözümlemesi yoluyla incelenmiş ve bu alanın kapsamı ile sınırlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Eldeki verileri değerlendirdiğimizde mahkemenin yargulamalarında yeni medyayı fiziki dünyadan bağımsız gördüğü ve yeni medyayı kendi özellikleri içinde inceleyip kararlarını da bu yönde vermeye çalıştığı görülmektedir. Ayrıca mahkemenin verdiği kararlar, yeni medyada ifade özgürlüğünün korunması için devletler ve ulusal yargı organları dışında gazeteciler ve yeni medya kullanıcılarına da sorumluluklar yüklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, İfade Özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İletişim Hukuku, İletişim Araştırmaları

Abstract

In today's contemporary democracies, freedom of expression is seen as one of the indispensable rights that ensure the progress of societies. Along with the technological developments in the field of communication, freedom of expression is also used through mass media, which we call new media today and whose effects go beyond the borders of the country. While this situation increased the effect of mass communication, on the other hand, it brought the issue of how to use freedom of expression in these environments and what the scope and limits of this right would be on the agenda of the whole world. While the new media rapidly increases its influence with different devices and techniques, legal rules cannot determine the scope and limits of the freedoms used in this environment at the same speed. When the different practices of each country in its own legal system are added to this, the relevant case-laws of the European Court of Human Rights have been examined in this study in order to determine the scope and limitation of freedom of expression in the new media. In our study, all legal texts on the subject were examined through content analysis and it was aimed to determine the scope and boundaries of this field. When we evaluate the data at hand, it is seen that the court sees the new media as independent from the physical world in its proceedings and tries to examine the new media within its own characteristics and make its decisions in this direction. In addition, court decisions impose responsibilities on journalists and new media users, apart from states and national judicial bodies, for the protection of freedom of expression in the new media.

Keywords: New Media, Freedom of Expression, European Court of Human Rights, Communication Law, Communication Studies

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Erkal, A. (2021). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yeni Medyada İfade Özgürlüğü İctihadı. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 307-316.

GİRİŞ

Dünya tarihinde tüm insanların düşüncelerini hiçbir baskı altında kalmadan ve istedikleri biçimde ifade edebilmelerine ilişkin özgürlüklerini hukuki olarak kazanmaları ancak 1948 yılında mümkün olmuştur. İfade özgürlüğü olarak tanımlanan bu kavram uluslararası hukukta temel insan hakkı sayılmakta ve sınırları da diğer temel insan hakları ile belirlenmektedir. Ancak özellikle son 20 yıllık süreçte internet teknolojileri sayesinde insanlar ifade özgürlüklerini hiç olmadığı kadar sık ve hızlı kullanmaktadır. Geçen her bir saniyede milyonlarca ifadenin yüklendiği internet ortamında elbette tüm bu ifadeler, ifade özgürlüğünün sınırları içinde kalmamaktadır.

İnternet teknolojisinin sunduğu bu hız insanların iletişimini kolaylaştırırken yaşanan sorunlar için uygulanması gereken çözümler aynı hızla uygulanamamaktadır. Çünkü hukuk kurallarının işleyişi ve uygulanması, internet ortamında bir içeriğin oluşturulmasına göre çok daha uzun bir süre almaktadır. Öncelikle ifade özgürlüğü temel insan hakkı olmakla beraber tüm dünyada ifade özgürlüğünün kapsamında olan ya da olmayan ifadeler aynı değildir. Başka bir deyişle, her ne kadar bu özgürlük üzerinde uzlaşılan geniş kapsamlı bir tanım olsa da bu özgürlüğün sınırlandırılması konusunda dünyanın farklı bölgelerinde farklı uygulamalar gözlenmektedir.

İnternet merkezine alan ve etkisi her geçen gün daha da genişleyen yeni medyada ifade özgürlüğünün hukuksal sınırlarının neler olduğu konusunda yapılan bilimsel çalışmaların her geçen yıl bir önceki yıla göre kayda değer düzeyde arttığı görülmektedir. Hukuk ve iletişim alanının öne çıktığı bu çalışmalar arasında yapılan incelemede hukuk uzmanlarının çalışmalarını ağırlıklı olarak ifade özgürlüğünü bir bütün olarak ve geniş bir süredeki olayları ele alarak oluşturdukları gözlenmiştir. İletişim alanında yapılan çalışmalarda ise ifade özgürlüğünün kullanım yerine göre değişen çalışmalar dikkat çekmektedir. Bu anlamda yeni medyada ifade özgürlüğünü konu alan çalışmaları incelediğimizde internet sitesi kapatma, unutulma hakkı ve nefret söylemi konuları öne çıkmaktadır. Öte yandan iletişim bilimcilerin çalışmalarında ise aktarılan konunun yazar tarafından seçilmiş bir dönemle ya da sosyal medya siteleriyle sınırlandırıldığı gözlenmiştir.

Yeni medyada ifade özgürlüğünün kapsamını ve sınırlarını belirginleştirmenin amaçlandığı bu çalışmada dünyanın en etkili mahkemelerinden olan ve verdiği kararlar üye ülkeleri bağlarken, diğer uluslararası mahkemeler tarafından içtihat kabul edilen AİHM'nin, yeni medyada ifade özgürlüğü konusundaki ilk kararını verdiği Aralık 2012'den 2021 yılı sonuna kadar geçen sürede verdiği kararlar incelenmiştir. Bu seçimin yapılmasında yeni medyada ifade özgürlüğünün farklı ülkelerde farklı biçimlerde ele alınması, bu nedenle de her ülkenin kendi vatandaşlarını içtihatlar üretmesi sorunu göz önünde bulundurulmuştur.

Çalışmaya bahsi geçen 9 yıllık süreçte sonuçlandırılan davalardan, yeni medyada ifade özgürlüğünün kapsamı ve sınırlarını konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği tüm kararlar içerik çözümlemesi yoluyla incelenmiş ve verilen kararların Mahkemenin yeni medyada ifade özgürlüğü konusunu ele alırken kimlere ve hangi kurumlara sorumluluk yüklediği sorgulanmıştır. Ayrıca kararlarında yeni medyanın fiziksel dünyadan bağımsız, kendine has özelliklerini dikkate alıp almadığına dikkat edilmiş, verilen kararların ifade özgürlüğüne yeni bir boyut katıp katmadığı değerlendirilmiştir.

1. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE YENİ MEDYA

Kişilerin düşünce edinebilmelerinden başlayıp bu düşüncüyü geliştirebilmeleri ve sonunda bunu açıklayıp açıklamama konusunda özgür irade gösterebilmeleri olarak tanımlanabilecek ifade özgürlüğüne ait pek çok tanım ve bu kavramı düzenleyen çok sayıda hukuki metin vardır. Ancak ifade özgürlüğünün, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelerde tanımlanması nedeniyle ifade özgürlüğünün genelgeçer bir tanımı olduğundan bahsedilebilir.

İfade özgürlüğünü tanımlamanın yanında sınırlarının da çizen ilk metin olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi düşünce, haber alma ve haber verme özgürlüklerinin doğal sonucu olan ifade özgürlüğünün temel bir insan hakkı olmakla beraber belirli koşullar ve altında sınırlandırılabilirliğini kabul etmiştir. Ancak bu sınırlandırmanın hakkın kullanılabilir durumda gelecek düzeyde yapılamayacağı yine AİHS'de kabul edilen bir hükümdür. Ayrıca ifade özgürlüğü, negatif haklar olarak da bilinen, devletlerin bireylere bu hakkın kullanımını konusunda olabildiğince geniş alan tanınması beklenen haklardandır (Karan, 2018: 91-93). Bu kavrama ilişkin bir diğer kabul de ifade özgürlüğünün insanın dilediği her biçimde kullanılabilmesi ve ifade özgürlüğünün bu ifade araçlarını da kapsamasıdır (Avrupa Konseyi, 1950).

2000'li yıllarla beraber internetin tüm dünyaya yaygınlaşmaya başlaması insanların iletişim kurma biçimlerine de doğrudan etki etmiştir. Kişiler arasında e-postalarla başlayan kesintili iletişim süreçleri, sosyal medya siteleriyle büyük bir hız kazanmış, anlık mesajlaşma uygulamaları bu süreci daha da hızlandırmıştır. Ancak iletişimin bu denli hızlı olmasının bir başka nedeni de yakınsama teknolojisi ile pek çok işlemin yapılabildiği ve bilgisayara göre oldukça küçük olan cep telefonlarının bu sürece dâhil olması ve kullanımının yaygınlaşmasıdır. Bugün hem bilgisayar ve cep telefonları hem bu iki aygıtın komutlarıyla kullanılabilen teknolojik gereçler hem de tüm bu araçlar üzerinden erişilebilen sanal dünya yeni medya olarak adlandırılmaktadır.

Yeni medya kavramının kuramsal çerçevesine değinecek olursak, kavramın ilk kelimesi olan 'yeni' ifadesinde vurgulanması gereken ilk konu 'yeni' ifadesini içeren kavramlardan anlaşılması gereken şeyin, kullanıldığı döneme göre değişiklik gösterebilmesinin oldukça olası olduğudur. Çünkü 'yeni' somut ya da soyut bir şeye verilen ve kalıcılığı olan bir isim değil, bir ismi niteleyen sıfattır. Yenilikler devam ettiği sürece yeni kavramının nitelediği kelime değişirse bile kavram bir bütün olarak başka bir biçimde anlaşılabilir.

Kimi iletişim bilimciler yeni medya kavramında kullanılan yeni ifadesinin aslında bir sıfat anlamından çok Batı'nın ortaya attığı ve her şeyin daha yenilikçi ve ilerici olduğuyla ilgili bir ideolojiye dayandığını kaydeder (Chun ve Keenan, 2006: 3). İdeolojik açıdan yeni medya ile ilgili yaratılan en çok kabul gören anlayış ise 'yeni' takısının zaman bilimsel bir yeniliği değil sürekli dönüşümü ve yenilikçiliği vurguladığıdır (Dilmen ve Ögüt, 2006: 19). Bunların yanında yeni sıfatının kavramlarla heyecan yaratılması için kullanıldığı zamanlar olduğu düşünüldüğünde bu durumun, ters bir etkiyle, yeni olana geçicilik anlamı katabilmesi ve yeni medyanın bu geçicilik kültürünü 'yeni' olarak sunması da olasıdır (Dewdney ve Ride, 2006: 21).

Medya kelimesi ise Türkçede 'iletişim ortamı' ve 'iletişim araçları' anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2011: 1643). Kelime Türkçeye İngilizcedeki 'media' kelimesiyle geçmiştir ki, bu kelime de 'çok sayıda insanın bilgi ve eğlence almasının temel yolları' biçiminde tanımlanmıştır (Oxford University Press, tarihsiz). Ancak kelimenin kökenleri Latinceye kadar uzanmaktadır. İngilizcedeki media kelimesinin tekil biçimi olan ve 'insanlara bilgi vb. iletmenin yolu', 'belirli bir amaç için kullanılan şey' ve 'manyetik bant veya disk gibi bilgisayar dosyalarının saklanması için kullanılan malzeme' anlamlarında kullanılan 'medium' kelimesi, Latince de 'ortada olan' ve 'aracı' anlamlarını karşılamıştır (Etimoloji Türkçe, tarihsiz).

İletişim bilimciler arasında yeni medyanın tanımı konusunda net bir tanım olmasa da bu kavram, farklı iletişim bilimciler tarafından üzerine kurulduğu ilkeler üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. Yeni medyayı tanımlamak için Manovich, Fidler, Lister, McQuail, van Dijk ve Rogers'ın çalışmalarında 30 ilke ortaya atılmıştır (Yenğin, 2010: 48-51). Bu ilkelerin açıklamalarına bakıldığında yeni medyanın sayısal, etkileşimli ve ağa (internet) bağlı bir ortam olduğu yönünde ortak bir görüş olduğu görülmektedir. Adı anılan bilim insanlarının açıkladığı diğer ilkeler de yeni medyayı kısmen tanımlayan ancak üzerinde uzlaşma sağlanamayan ilkelerdir.

Unutulmamalıdır ki, ifade özgürlüğünün tanımında bu hakkın kullanım biçimine bir sınır getirilmemiştir. Dolayısıyla kişi ifade özgürlüğünü dilediği biçimde ve dilediği araçla kullanabilir. Bu nedenledir ki, yeni medya ortamında ifade özgürlüğünün varlığını kabul etmek için yeni bir hukuki metne gerek yoktur. Ancak yeni medya ortamının kendine has özellikleri bu çalışmada ele alınacak davalar üzerinde yapılacak incelemelerde bir takım ölçütlere dikkat edilmesi zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada öncelikle AİHM'nin kararlarında yeni medya ortamının fiziki dünyadan farklı ve sayısal bir ortam olduğuna dikkat edilip edilmediğine dikkat edilecektir. Bunun yanında mahkemenin verdiği kararların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan ve fiziki dünyaya göre oluşturulmuş ifade özgürlüğü tanımıyla çelişen yönlerinin olup olmadığına bakılacaktır. Son olarak AİHM'nin kararlarının ifade özgürlüğünün kapsamını ne yönde genişleteceği ve bu genişlemeyle oluşan yeni alanın denetimi konusunda kimlere hangi sorumlulukların yüklendiğine değinilecektir.

2. YENİ MEDYADA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNE AİHM'NİN BAKIŞI

AİHM'nin ele aldığı ve yeni medyada ifade özgürlüğünün tartışıldığı yargılamalarında ifade özgürlüğü ve yeni medya ilişkisini incelerken yeni medyanın kendisine özgü özelliklerini dikkate aldığı görülmektedir. Mahkemenin yeni medyada ifade özgürlüğünün kullanımının yine aynı ortamda ya da fiziki dünyadaki temel hak ve özgürlükler arasında çıkan uyumsuzluklarda denge kurarken tutarlı bir yol

izlemeye çalıştığı ve hatta gerektiğinde yeni medya ortamına özgü haklar tanımladığı da gözlenen başka bir olgudur.

Bu başlık altında AİHM'nin yeni medyayı oluşturan temel ilkeleri nasıl tanımladığı ve nasıl ele aldığı, yeni medya üzerinden kullanılan ifade özgürlüğü kavramının diğer haklarla ilişkisini dengeleme amacıyla hangi kararı neden verdiği ve ifade özgürlüğünün yeni medya ile ortaya çıkan AİHS'de tanımlanmayan boyutlarını oluşturduğu içtihatlarla nasıl somutlaştırdığı açıklanmaya çalışılacaktır.

AİHM'nin kararlarındaki değerlendirmelere ve sonuç kısımlarına bakıldığında yeni medya kavramının kararlarda çok fazla yer almadığı, internet, internet sitesi, ağ ve çevrim içi ortam ifadelerinin daha sık kullanıldığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde yayımlanan karar metinlerinden alıntılara yer verildiğinden çoğunlukla mahkemenin kullandığı terimlere yer verilmiştir.

2.1. İfade Özgürlüğü Bağlamında İnternetin Belirli Özellikleri

İletişim teknolojisinin yaygınlaşmasıyla beraber insanlar arasındaki iletişim de her geçen gün yeni medya alanına kaymaktadır. Her alanda olduğu gibi bu alanda da ortaya çıkan hukuki sorunlar önce ülkelerin hukuk sistemi içinde çözülmeye çalışılmış ve zamanla bu sorunlar uluslararası mahkemelere kadar taşınmıştır. Bu anlamda yeni medyada ifade özgürlüğünü konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin önüne gelen ilk dava 2012 yılında karara bağlanan Ahmet Yıldırım v. Türkiye davasıdır.

AİHM'nin Ahmet Yıldırım v. Türkiye davasında yaptığı değerlendirmeye göre, Avrupa Konseyi üye devletlerinde yeni medya alanına ilişkin karşılaştırmalı hukukun ortak unsurlarına ilişkin standartları ortaya çıkarmak hem bu teknolojilerin hızlı gelişimi hem de yeni medya mevzuatının bölünmüş olması bakımından zordur. Metnin devamında internete erişim, iletişime ve bilgiye erişim hakkının esas olan bir hak olarak değerlendirilmiş ve ifade özgürlüğüne tanınan genel güvencelerin internete engelsiz erişim hakkını tanımlamak için yeterli bulunmuştur. Bu nedenle Mahkeme, Ahmet Yıldırım kararında vurguladığı üzere, internet sitelerine erişiminin engellenmesini AİHS 10. maddenin ihlali olarak görmektedir (Ahmet Yıldırım v. Türkiye, 2012).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bugüne kadar yaptığı yargılamaları ele alarak yapılacak bir değerlendirmede Mahkeme'nin yeni medyada ifade özgürlüğüne bakışı hakkında önemli bilgiler ortaya çıkmaktadır. Bu konuda AİHM'yi anlamak için öncelikle interneti ve dolayısıyla nasıl anladığına bakmak gerekmektedir. Mahkeme, her şeyden önce erişilebilirliği, büyük miktarda bilgiyi saklama ve iletme kapasitesi, halkın haberlere erişimini arttırma, yurttas haberciliğinin önünü açma ve genel olarak bilginin yayılmasını kolaylaştırmadaki rolüne bakarak interneti, ifade özgürlüğünün kullanılması için benzersiz bir alan olarak görmektedir (Delfi AS v. Estonya, 2015). Mahkeme, Ashby Donald vd. v. Fransa kararında bu konudaki duruşunun internet üzerinden kâr sağlamayı da kapsadığını vurgulamıştır.

Bunların yanında AİHM, üye ülkelerin internetin profesyonel medya etkinlikleri bağlamında oynadığı rolü ve genel olarak ifade özgürlüğü hakkını gözetken kanunlara sahip olmamasını risk olarak görmektedir. Çünkü bu durum, özellikle gazetecilerin yaptırımlara maruz kalma korkusu olmadan internetten elde ettikleri bilgileri kullanmaları, basın temelde görevlerinden olan 'bekçi köpeği' rolünü yerine getirmesini ciddi şekilde engellemektedir. Çünkü gazetecilerin çeşitli gerekçelerle Sözleşme'nin 10. maddesinin sağladığı bu güvenceden yararlandırılmaması basın özgürlüğüne haksız bir müdahaleye yol açabilecektir (Case of Magyar Jeti Zrt v. Hungary, 2018). AİHM, internetin faydalarını kabul ederken, bunlara bir dizi tehlikenin de eşlik ettiğinin de farkındadır. Karalayıcı sözler, nefret söylemi, şiddetli kışkırtan ya da açıkça yasa dışı olan açıklamalar internet sayesinde dünya çapında daha önce hiç olmadığı kadar hızlı yaygınlaşabilmektedir.

Ancak internetin, özellikle bilgi saklama ve iletme kapasitesi bakımından, özellikle basılı medyadan farklı bir bilgi ve iletişim aracı olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Mahkeme, 2011 yılında verdiği bir kararda dünya çapında milyarlarca kullanıcıya hizmet veren elektronik ağın aynı düzenlemelere ve kontrole tabi olmadığını ve olasılıkla da asla aynı olmayacağını vurgulamış, basılı medyayla internetin içeriklerin çoğaltılmasına ilişkin politikalarının farklı olabileceğini kabul etmiştir. Bu nedenle, ilgili kuruluşların interneti ve yeni medyayı düzenleyen kurallar oluşturulurken ilgili hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi için teknolojiyi göz ardı etmek veya teknolojiye uyum sağlamamak gibi seçenekleri bulunmamaktadır (Editorial Board of Pravoye Delo ve Shtekel v. Ukrayna, 2011).

AİHM 2020 sonuna kadar yaptığı değerlendirmelerde, ifade özgürlüğünün etkisinin geleneksel medya ve yeni medya üzerindeki kıyasında geleneksel medyayı daha etkili bulmaktadır. Her ne kadar internet destekli yeni medya güçlü bir iletişim aracı olsa da yeni medya kullanıcılarının tükettikleri içeriklerin yer ve zamandan bağımsız olarak ve kendi tercih ettikleri içerikler olması geleneksel medyanın

eşzamanlılık üzerinden yarattığı etkinin gerisinde kalmaktadır (Animal Defenders International v. United Kingdom, 2013). Mahkeme, 2012’de karara bağlanan Schweizerische Radio - und Fernsehgesellschaft SRG v. İsviçre davasında, bir internet sitesinde bulunan programda yayınlanan bir telefon röportajının, izleyiciler üzerinde bir televizyon programına göre doğrudan etkisinin daha az olduğu yönünde görüş bildirmiştir.

Mahkeme geleneksel medyanın gücünü göz ardı etmemekle beraber olasılıkla bu gücün yerini bugünün yeni medyasının alacağını bilincindedir. İnternetin ve yeni medyanın fiziksel yaşamımızdaki yeri genişledikçe hatta bugün öte evren (metaverse) olarak anılan sanal dünya yaşamımızda daha çok yer ederse, bugün yeni medya dediğimiz ortamın geleceğin geleneksel medyası olup olmayacağını zaman gösterecektir. AİHM kararları bugün özelinde bakıldığında internetin sanal yapısını göz ardı etmeyen ve yaptırımlarında fiziksel dünyadaki olaylara verdiği gibi refleks vermeyen bir yapıda olduğu görülmektedir. Mahkemenin bu yaklaşımı, yeni medyanın iletişim dünyasına getirdiği yeniliklerin benimsendiğini göstermektedir.

2.2. İnternet Bağlamında Kişilerin Haklarının Korunması

İnternet ve yeni medya hayatımızda daha çok yer aldıkça hukukun bu alanda da düzenlemeler yapmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Geçen zaman içinde yeni medya ortamında çatışan kişi haklarını konu alan davalar, önce birinci derece mahkemeler, ardından yüksek mahkemeler ve daha sonra da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından karara bağlanır olmuştur. İfade özgürlüğünün diğer haklarla ilişkisi arasında denge kurmaya çalışan AİHM’nin değerlendirmeleri çeşitli konu başlıkları altında içtihatlar oluşturmuştur.

Hatırlanacağı üzere, kişilerin şöhret ve haklarının korunması amacı, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasında en çok başvurulan gerekçedir. Bunun temel nedeni, başkalarının saygınlığını ve onurunu korumak için ifade özgürlüğünde kısıtlamaya gitmenin, ulusal makamlar tarafından diğer gerekçelerden çok daha fazla öncelikli görülmesi ve yasal amaç durumuna getirilmesidir. Çünkü bu konudaki kısıtlama kararlarının dayanağı olan olaylar, kayda değer düzeyde siyasi iktidarı, politikacıları veya devlet görevlilerini hedef alan açıklamalardır. Bu nedenle AİHM’nin de gerek ifade özgürlüğü, gerekse basın özgürlüğü konusunda verdiği kararlar ve buna bağlı olarak içtihatlar bulunmaktadır. Bu içtihatlarda farklı gruplara yönelik bir koruma derecesi oluşturulması öngörülmüştür (Bychawska-Siniarska, 2018: 71).

İlk olarak AİHM’nin ifade özgürlüğü ile özel hayatın gizliliği konusundaki kıyasını ele aldığı Mahkeme’nin yeni medya teknolojileriyle ifade özgürlüğünün, özel hayatın gizliliği alanını daralttığı sonucuna ulaştığı ve bunu birden çok kararında vurguladığı hatırlanmalıdır. AİHM, Wegrzynowski ve Smolczewski v. Polonya davasının değerlendirmesinde özel hayatın gizliliği hakkının, geçmişte ifade özgürlüğünün alt kollarından basın özgürlüğü ile çatışırken bugün çoğunlukla internette ifade özgürlüğü hakkıyla çatıştığını ve özel hayatın gizliliği hakkı karşısında, internette ifade özgürlüğü hakkının basın özgürlüğüne göre daha tehditkâr olduğunu belirtmiştir. Benzer değerlendirmelerin yer aldığı Delfi AS v. Estonya davasında ise ifade özgürlüğünün kullanımında internette elde edilebilecek önemli yararlar kabul edilirken, iftira veya diğer yasa dışı konuşma türlerine ilişkin sorumluluğun ilke olarak korunması ve kişilik hakları ihlalleri için etkili bir çözüm oluşturulması gerektiği belirtilmiştir.

İnternet tabanlı yeni medya teknolojileri üzerinden kullanılan ifadelerin diğer kişilik haklarıyla çatıştığı ve hatta onlar için tehdit olduğu alanlardan biri de ırkçılıktır. Mahkeme, Cicad v. İsviçre davasında antisemitizm suçlamasıyla karşı karşıya kalan bir derneğin açtığı davada, herkesin arama motoru ve benzeri araçlarla erişebileceği bir metni internet sitesinde barındıran başvurucu derneğin ifade özgürlüğünden yararlanması gerektiği iddiasını reddetmiştir. Mahkemenin bu kararında her zaman olduğu gibi antisemitizme karşı sert tavrını takındığı görülmektedir.

Mahkeme, kişi haklarının çatıştığı durumlarda çevrim dışı yayınlar için geçerli genel ilkelerin, çevrim içi olarak da geçerli olduğuyla ilgili baktığı davalar üzerinden bir içtihat oluşturmuştur. Örneğin, Mahkeme 2018 yılında karara bağladığı davada, bir ırkçılık karşıtı bir sivil toplum kuruluşunun internet sitesinde, bir politikacının toplum önünde yaptığı konuşmasını, ‘sözlü ırkçılık’ olarak tanımlamasından dolayı aldığı ceza ile Sözleşme’nin ihlal edildiğine karar vermiştir (GRA Stiftung gegen Rassismus und Antisemitismus v. Switzerland, 2018) (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2020: 102). Dolayısıyla fiziki dünyada yaşanan bir olayla ilgili yeni medya ortamında yapılan eleştiri de fiziki dünyadaki gibi bir korumadan yararlanabilmektedir.

Bu konuda bir başka örnek, hangi araç kullanılırsa kullanılsın, ırk ayrımcılığına ve nefrete teşvik eden ifadelerin Sözleşme’nin 10. maddesinin sağladığı korumadan yararlanamayacak olmasıdır. Sahibi olduğu internet sitesine yabancı düşmanı yorumlar koyan Belçikalı bir politikacı aldığı cezayı AİHM’ye

götmüştür. Mahkeme, bu tip yorumları yaymaktan hüküm giyen politikacıya verilen cezanın, göçmen topluluğun haklarını korumaya yönelik acil toplumsal gereksinime karşılık geldiğine karar vermiş ve 10. maddenin ihlal edilmediğine hükmetmiştir (Féret v. Belgium, 2009).

Mahkeme'nin Féret kararıyla aynı gün açıkladığı bir başka kararında Fransa'da görev yapan bir belediye başkanının, İsrail'in Filistin politikası nedeniyle belediyede İsrail ürünlerini boykot etmeyi düşündüğünü hem sözlü olarak hem de belediyenin internet sitesi üzerinden açıklaması üzerine aldığı cezayı, hukuka uygun bulmuştur. Mahkeme, bu sonuca ulaşırken belediye başkanının siyasi görüşünden değil, ayrımcılık yaptığından dolayı mahkûm edildiğini ve kararını belediye meclisinin onayı olup olmadığı belli olmadan internet sitesinden yayımlamasının da ayrımcılığın şiddetini arttırdığı yorumunda bulunmuştur (Willem v. France, 2009). Kararlarında antisemitizme karşı tutumunu net biçimde ortaya koyan AİHM'nin olayı, ifade özgürlüğü mü yoksa antisemitizm karşıtlığı temelinde mi yorumladığını anlayabilmek, ancak benzer olayları ele alacak yeni bir yargılamaların sonuçlanmasıyla mümkün olabilecektir.

Öte yandan hayvanların ve çevrenin korunması yadsınamaz biçimde kamu yararına olmasına karşın Mahkeme için bu durum yargılamalarında mutlak bir gerçek olarak kabul görmemiştir. Örneğin, bir hayvan hakları kuruluşunun tarım sektöründe kötü koşullarda çalıştırılan hayvanlarla, toplama kampı mahkûmlarının fotoğraflarının birlikte yer aldığı poster kampanyasının yayınlanmasını engelleyen Alman idari makamlarının tedbir kararını orantılı bir yaptırım olarak değerlendirip getirilen kısıtlamayı desteklemiştir (Peta Deutschland v. Germany, 2012).

Mahkeme, kişilik hakları ve ifade özgürlüğü konusunda Payam Tamiz adlı politikacının Google Blogger'da kendisi ile ilgisi saldırgan yorumların yer almasına ve bu durumu bildirmesine karşın Google'ın bu konuda sorumluluk almamasını kişilik haklarına saldırı olarak değerlendirdiği başvurusu, Mahkeme tarafından kabul edilemez bulunmuştur. AİHM, gerekçesinde yeni medya ortamında her gün milyonlarca yorum yazıldığını, bu yorumların büyük kısmında kişilerin saldırgan bir tutum içinde olduğunu ve kişinin siyasetçi olması nedeniyle yazılan yorumların en fazla 'kaba taciz' olarak nitelendirilebileceğini belirterek kısıtlama karşıtı bir tavır almıştır. Kaldı ki, aksi bir kararda neyin hakaret neyin kabul edilebilir yorum olarak tanımlanacağı konusunu gündeme getirecektir. Öznelliğin öne çıkacağı bu değerlendirme süreci ise olasılıkla çözümden çok yeni sorunlara kapı aralayacaktır.

İnternette yer alan bazı içeriklere konu olan kişiler, sıradan insanlara göre daha çok korunmaya gereksinim duymaktadır. Bu konuda da bir içtihat oluşturan AİHM, cinsel nitelikteki bir şiddet davasında, adı olaya karışan küçük yaşta bir bireyin basın kuruluşlarınca yazılan haber metninde açık kimliğine tekrar tekrar atıfta bulunulmasının, bireyin ahlaki ve psikolojik gelişimi ve özel hayatı için zararlı olduğu yönünde karar vermiştir. Mahkeme'ye göre bahsi geçen çocuğa ait bilgilerin başka internet adreslerinde de yer alması, gazetecinin bu konudaki hukuki sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır (Case of Aleksey Ovchinnikov v. Russia, 2010). Dolayısıyla kişi haklarının korunması konusunda internet haber sitelerine düşen görev ve sorumluluklar da bulunmaktadır. Bu sorumluluklar ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de ifade özgürlüğünün kullanılması için tartışma ortamı sağlayarak kamuoyu oluşmasını sağlamak bu görevlerin ilki olarak görülebilir.

Bir internet haber sitesinin bu ortamı sağlarken kanun dışı ifadeler de müdahale edip edemeyeceği de Mahkeme'nin içtihat oluşturduğu bir başka alandır. Delfi AS v. Estonya davasında bu konuyu ele alan Mahkeme, internet sitesi yöneticisinin siteye üçüncü bir tarafın gönderdiği yorumları, ifade özgürlüğü kapsamının dışında görmesi durumunda, kaldırma yetkisinin olup olmadığını değerlendirirken, haklar arasında denge kurmak için gözetilecek dört ölçüt belirlemiştir. Bu ölçütler, yorumların bağlamı ve içeriği, yorumların yazarlarına ait sorumluluk, başvuranlar tarafından alınan önlemler ve mağdur tarafın davranışı ile mağdur taraf ve başvuranlar açısından sonuçlardır (Delfi AS v. Estonya, 2015):

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Delfi adlı haber sitesinin bu ölçütleri gözetmemesi ve yayımladığı bir haberin altında yer alan ve nefret söylemi ve şiddet çağrısı içerin yorumlara müdahale etmemesi nedeniyle tazminat ödemesi kararı hukuka uygun bulmuştur. Ancak benzer bir konunun ele alındığı bir başka davada ise Mahkeme, nefret söylemi içermeyen eleştiri yazılarını sitelerinde tuttukları için yaptırım uygulanan iki kurumun ifade özgürlüğü hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir (Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt v. Hungary, 2016). Mahkeme böyle durumlar için uyar ve kaldır¹ sisteminin kullanılmasını önermekte ancak bunun her içerik müdahalesinde doğru seçenek

¹ (İng.) Notice and take down: Hakkında bir mahkeme tarafından tedbir uygulanan bir internet sitesine erişimin engellenmesi için yer sağlayıcının yürüttüğü süreç

olmayabileceğini de kabul etmektedir. Dolayısıyla AİHM'nin bu konudaki tavrını anlayabilmek için benzer başka davaların da sonuçlanmasını beklemek gerekecektir.

Yeni medyanın parçalı yapısından kaynaklan bir başka içtihat konusu da internet sitelerinde yer alan köprülerdir. Bir internet sitesindeki içeriğin bir başka internet sitesine de olduğu gibi taşınmasını sağlayan -ve hiperlink olarak da bilinen- köprü ile ilgili de AİHM'nin oldukça önemli bir içtihadı bulunmaktadır. Bir internet sitesine (örneğin, A sitesi), başka bir internet sitesi kaynağından (örneğin, B sitesi) köprü ile getirilen içeriğin suç unsuru taşıdığı durumlarda, içeriğin bağlandığı sitelerin de (A sitesi) bu durumdan dolayı ceza alması konusunda Mahkeme'nin kararı içtihat niteliğindedir. AİHM, köprülerin temelde bir internet içeriğini bir başka noktaya aktarırken kaynak durumundaki içeriği tam anlamıyla hedefe taşımadıklarını, daha çok, kaynaktan var olan bilgi hakkında kullanıcıda farkındalık sağladıkları yönünde değerlendirmede bulunmuştur. Ancak bu durum, internet sitesine kaynaktan köprü yoluyla içerik ekleyen kişiyi tamamen sorumsuz kılmamaktadır. Mahkeme, ilgili kararında internet sitesi sorumlularını, üzerinde denetim sahibi olmadıkları içerikleri köprü yoluyla kendi internet sitelerine taşımaktan kaçınmaya çağırmıştır (Case of Magyar Jeti Zrt v. Hungary, 2018).

İfade özgürlüğünün merkezde olduğu bir mesleği icra eden gazetecilerin basın meslek etiğini yeni medya ortamına da taşımaları bir başka görev ve sorumluluk başlığıdır. Bu sorumluluk yalnızca haberlerinin yayımlandığı internet sitelerini değil, gazetecilerin yayın yaptığı kişisel internet sitelerini ve tartışma forumlarını da içine alan her türlü iletişim ortamını kapsamaktadır (Case of Fatullayev v. Azerbaijan, 2010). Mahkeme'nin Stoll v. İsviçre kararında da vurgulandığı üzere, her geçen milyonlarca verinin eklendiği ve günden güne daha çok büyüyen yeni medya teknolojileri kaynaklı bilgi bombardımanında, gazetecilerin mesleklerine bağlılığı daha da önem kazanmaktadır. Ancak yeni medya ortamında gazetecilerin üzerindeki hız baskısının, gazetecilik etiğinin korunmasını engelleyen başlıca etken olduğu da göz ardı edilmemelidir (Case of Times Newspapers Ltd (Nos. 1 and 2), 2009).

Mahkemenin içtihatları gazetecilerin yeni medya ortamında yayımladıkları bilgilerin bozulabilir değil doğruluğu sağlanmış ve gazetecilik ilkelerine göre elde edilmiş veriler olması gerektiğine işaret etmektedir. Örneğin, verileri doğrulanmış ve bir siyasinin iki çocuğa cinsel istismarda bulunduğu iddiaları üzerine kurulu haber hakkında internet haber sitesi editörüne karşı açılan davada ilk derece mahkemesi mahkûmiyet kararı vermiş², ancak AİHM, habere konu olan verilerin yayımlanması nedeniyle internet sitesi editörünün sorumlu olamayacağını belirtmiştir (Case of Ólafsson v. Iceland, 2017).

Bununla birlikte elde edilen verilerin, somut gerçeği yansıtmaması da her zaman için ifade özgürlüğünün kullanımıyla kişilerin hak ve özgürlüklerine zarar verildiği anlamına gelmemektedir. Mahkeme'nin 2020 yılında karara bağladığı OOO Regnum v. Rusya davasında bir gıda üreticisinin ürünü olan meyve sularının cıva zehirlenmesine neden olduğu yönündeki haberleri resmi belgelere dayandırarak internet sitesinde yayımlayan OOO Regnum adlı medya kuruluşu, konuyla ilgili son resmi raporda üreticinin suçsuzluğunun kanıtlanması üzerine, üreticinin saygınlığını zedelediği gerekçesiyle Rusya mahkemelerince mahkûm edilmiştir. OOO Regnum'un itirazını değerlendiren AİHM, haberlere dayanak olan ve cıva zehirlenmesinin meyve suyu kaynaklı olduğuna dair resmi raporları, bu raporların elde edilme biçimlerini ve haberin yayımlandığı dönemi incelemiştir. AİHM, her ne kadar OOO Regnum'un o günkü haberinin, bugün gerçeği yansıtmadığını kabul etse de, haberin yayımlandığı dönemde elde edilen verilerin kamuoyunu bilgilendirmek için yeterli veriyi sağladığını belirterek OOO Regnum'un ifade özgürlüğü hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir (Case of OOO Regnum v. Russia, 2020).

Gazetecilerin yaptıkları haberlerden dolayı hüküm giymeleri AİHM için kabul edilebilir olmakla beraber verilen hükümlerin ölçülü olması da Mahkeme'nin bir başka içtihatıdır. Buna göre, bir valinin yolsuzluk yaptığına dair haber yayımlayan gazeteci ve kurumuna verilen tazminat cezası, davalı gerçek ve tüzel kişinin ödeyebileceği tazminattan çok fazla olduğu savıyla AİHM tarafından ifade özgürlüğünün ihlali olarak görmüştür (Case of Timakov and OOO ID Rubezh v. Russia, 2020).

Yeni medya hayatımızın her noktasında etkisini artırırken gazeteciliğin bundan etkilenmemesi elbette mümkün değildir. Kişilerin hak ve özgürlüklerinin internet ortamında da korunmasının ele alındığı bu bölümde gazete yayınları ve gazetecilerin öne çıkması elbette rastlantı değildir. Çünkü yeni medyada en çok içerik üreten meslek gruplarının arasında yer alan gazeteciler, oluşturdukları içeriklerde politikacılara, devlet görevlilerine ya da çeşitli alanlarda üne kavuşmuş kişilere, kısaca büyük ölçüde toplumun gözü önünde olan kişilere yer vermektedirler.

² Davaya bakan İzlanda birinci derece mahkemesinin kararında hem basılı gazete hem de internet sitesindeki haberler için açılan davada, İzlanda'daki basın kanununun internet haberciliğini kapsamamasını gerekçe göstererek bu konuda hüküm veremeyeceğini bildirmesi kayda değerdir.

2.3. İnternet Erişimini Engelleme

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 2020 sonuna kadarki içtihatlarından bir internet sitesine erişimin tamamen engellenmesi konusunu ifade özgürlüğünün ihlali saydığından daha önce bahsetmiştik. Aslında AİHM, internet sitelerinin asla engellenemeyeceği görüşünde değildir. Ancak bir engelleme yapılacağı zaman bunun yasal çerçevesinin net bir şekilde belirlenmesi ve kararın herhangi bir keyfiyete yol açmaması için etkili bir incelemenin yapılmasını gerekli görmüştür.

Bunun yanında bir internet sitesine erişimin engellenmesiyle elde edilecek yararın, davaya konu olayla ilgili bilgisi dahi olmayan diğer kullanıcıların ifade özgürlüğüne yapacağı olumsuz etkiden daha gerekli olması da bir başka ölçüttür. Mahkeme Cengiz vd. v. Türkiye davasında da vurguladığı gibi bir internet sitesinin kapatılmasının internet kullanıcılarının haklarını önemli ölçüde kısıtladığını ve konunun tüm boyutlarıyla incelendikten toplum düzeninde gerekli olacak kararın alınması gerektiğini hatırlatmıştır (Cengiz ve diğerleri v. Türkiye, 2015).

Mahkeme, Rusya'ya karşı açılan bir davada izinsiz halka açık bir etkinliğe katılımı teşvik eden internet yayımlarına önceden getirilen kısıtlamaların Sözleşme'nin 10. maddesiyle uyumlu olup olmadığı konusunda ele almıştır. Buna göre, internet üzerinden insanları yapılacak eyleme davet eden kişinin Vkontakte hesabı dondurulmuştur. AİHM bu yaptırımı, Rusya'nın uygulayabileceği daha ölçülü başka yaptırımlar olması nedeniyle ve internete erişim engeli getiren kanunun adli makamlara çok geniş yetki verdiği eleştirisiyle 10. maddenin ihlali saymıştır (Kablis v. Russia, 2019).

Öte yandan, gözaltında ya da hüküm giymiş kişilerin internete erişimi de Mahkeme'nin içtihat oluşturduğu bir başka konudur. AİHM, gözaltında olan ya da hükümlü kişilerin belirli kurallara tabi olmasını anlayışla karşılamının yanında kamusal alanda serbestçe ulaşılabilen bilgileri içeren internet sitelerine erişimi bir hak olarak görmektedir. Sözleşme'de bu alanda tanımlanmış bir hakkın yer almadığını kabul eden Mahkeme, kendisine yapılan başvuruları söz konusu bilginin niteliği ve kaynağı üzerinden incelediğini belirtmiştir. Açıklanan karar metinlerinde AİHM'ye başvuran hükümlülerin bilgi alma haklarının ihlal edildiğini belirleyen Mahkeme, bu alanda bir içtihat oluşturma yoluna gitmiştir. AİHM, bu konuyu incelediği davalardan Kalda v. Estonya kararında ömür boyu hapis cezası alan kişinin Estonya'nın yüksek mahkemelerinin kararlarına erişmek istemesini hak olarak görmesi, Jankovskis v. Litvanya kararındaysa Başvuranın internet üzerinden eğitim alma isteğinin cezasını çektikten sonra topluma uyum sağlamasına katkı sunacağına olan inanç nedeniyle haklı bulunduğunu açıklamıştır.

İnternet sitelerinin engellenmesinin çoğunlukla doğrudan ifade özgürlüğünün engellenmesi olarak değerlendiren AİHM, Vladimir Kharitonov v. Rusya davasında bu görüşünü yeni bir içtihatla netleştirmiştir. Bir haber paylaşım sitesini erişime engelleyen Rus idari makamları bu karara gerekçe olarak sitenin, uyuşturucularla ilgili öyküleri içeren ve haber sitesiyle aynı ağ barındırma hizmeti üzerine kurulu olduğu için aynı IP adresini kullanan başka bir internet sitesinin erişime engellenmesi olarak göstermiştir. Yüksek Mahkeme, bu yaptırımın site yöneticisi Kharitonov'un ifade özgürlüğüne karşı ihlal oluşturduğunu belirlemiştir (Case of Vladimir Kharitonov v. Russia, 2020).

Vladimir Kharitonov v. Rusya davası, aynı zamanda AİHM'nin ifade özgürlüğünün yeni medyaya özgü biçimde sağlanması yönünde tavır alması açısından önemli bir karardır. Mahkeme, davaya ilişkin kararında davalı Rusya ile birlikte yeni medya ortamını düzenleyen bir yasal düzenleme yapmamış tüm ülkeleri bu yönde hukuki girişimlerde bulunmaya çağırmıştır. Yeni medyada ortamında ifade özgürlüğü konusunda ilk kararını 2012 yılında Ahmet Yıldırım v. Türkiye davasında açıklayan AİHM, geçen 9 yıllık sürenin ardından ele aldığı tüm davaların sonucunda yeni medya ortamındaki sorunların fiziki dünyaya uygun kanunlarla düzenlenemeyeceğine yönelik görüşünü net biçimde açıklamıştır.

SONUÇ

AİHM'nin 2012-2020 yılları arasında açıkladığı bu kararlara genel olarak bakıldığında Mahkeme'nin yeni medyada ifade özgürlüğüne ilişkin değerlendirmelerinde yeni medyayı geleneksel medyadan ayırarak ele aldığını ve yargılamalarını yeni medyanın kendine özgü ilkeleri üzerinden inceleyip sonuçlandırmaya çalıştığı görülmektedir. Niceliksel olarak geleneksel medya ile ilgili kararlara göre daha az içtihat üretilen yeni medya alanındaki içtihatların yıllar içinde geleneksel medyayı geride bırakacağına inanılmaktadır. Bununla beraber söz konusu iki alandaki ayırımın net biçimde ortaya konabilmesi biraz da teknolojik gelişmelerin nasıl seyredeceğine bağlıdır. Üzerine çalışmalar yürütülen ve yakın gelecekte hayata geçmesi beklenen teknolojik gelişmelerin gerçek-sanal kavramlarını daha da iç içe geçireceği öngörüsüyle bu konuda net bir görüş sunmak için erken olduğu düşünülmektedir.

Yeni medya ortamının, geliştirilen yeni medya aygıtları ile yaygınlık kazanması ve daha çok içerik üretilmesinin sonucu olarak ifade özgürlüğünün sağlanmasıyla başkalarının şöhret ve haklarının korunması arasındaki dengenin kurulabilmesi için sorumluluk en başta yargı organlarına yüklense de hiçbir ülkenin adalet sistemi sınırsız bir dünyanın sorunlarının altından tek başına kalkamayacaktır. Genel olarak ya da yalnızca yeni medyada ifade özgürlüğünü kullanırken başkalarının hak ve şöhretlerini korumada ifade özgürlüğünün kullanan kişilerin de sorumluluklarının farkında olması gerekmektedir. Bu konuda sorumlulukları sadece yargı organlarına bırakmak, her insanın hemen her ilişkisinde gerek duyduğu adalete erişimi güçleştirecek ve sistemin çözüm üretmesini zorlaştıracaktır, geciktirecektir. Bu nedenle kamu kurumlarının, uluslararası standartlarla belirlenmiş hukuki uygulamaları temel alarak en tepeden en alt kademeye kadar bu konuda sorumluluk üstlenmesi ve toplumun ifade özgürlüğünü adaletli biçimde kullanabilmesinin önünü açacak adımlar atması gerekir.

İnsan haklarının tanımlanmadığı ya da bütünüyle tanınmadığı dönemlerde bilgiye erişimin engellenmesi, yazılı eserlerin devlet emriyle toplattırılıp yok edilmesi ya da kitle iletişim yayınlarının engellenmesi iken iktidarların temel gerekçesi çoğunlukla ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması olarak gösterilmiştir. Bugün bilgiye erişimin engellenmesi, ağırlıklı olarak internet sitelerine erişimin engellenmesi olarak görülmektedir. Çünkü günümüzde bilginin en çok ve en hızlı üretildiği ortam internettir. Ancak burada ulusal güvenlik gerekçesiyle yapılan bir kısıtlama, herkesin kullanımında olan internet ortamında, başkalarının bilgiye erişme hakkına, dolayısıyla ifade özgürlüğüne bir müdahale olup olmadığı sorusunu da beraberinde getirmektedir.

AİHM'nin oluşturduğu içtihatlar kaynaklık eden yargılamaların konularına bakıldığında klasik anlamda ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına yasal dayanak sağlayan gerekçelerin internet ortamı için de geçerli olduğu görülmektedir. İnternet üzerindeki kısıtlamalar ise ulusal güvenliğin sağlanması amacıyla uygulanmaktadır ki, bunda da yeni medya ile birlikte içerik üretiminde yaşanan artışın etkisi büyüktür. Öte yandan hükümlülerin de internet erişiminden belirli kısıtlamalarla da olsa yararlandırılabilmesi, AİHM'nin içtihatlarıyla oluşturduğu yeni bir uygulamadır. Olasılıkla yakın gelecekte ülkeler bu kararlar ışığında hükümlülere karşı yapılan uygulamalarda çeşitli düzenlemelere gideceklerdir. Mahkemenin, AİHS'de hüküm bulunmayan mahkûmların internet erişimi konusunda içtihat üretmesi hatta Kharitonov kararında olduğu gibi verdiği kararının yeni medya ortamında uygulanmasını istemesi AİHM'nin gelecekte de yeni medyayı esas alan kararlar vereceğinin göstergesi olarak düşünülmektedir.

Mahkemenin son yıllarda gazeteciler hakkında verdiği kararların da medya çalışanları için olumlu örnekler olduğu değerlendirilmektedir. İfade özgürlüğünün yeni medya ortamında kötüye kullanılmaması ve başka özgürlüklere müdahale etmemesi konusunda gazetecilere de sorumluluk yükleyen AİHM, öte yandan hız baskısı altında çalışan gazetecilerin ödenmesi mümkün olmayan tazminatla cezalandırılmasının önüne geçerek iktidarların sıklıkla başvurması olası bir yolu tıkamıştır.

Son bir değerlendirme yapılacak olursa, AİHM'nin yeni medyada ifade özgürlüğü konusundaki içtihatlarını klasik anlamdaki ifade özgürlüğündeki bakış açısıyla ele almadığı ve yeni medyanın kendine has özelliklerini de göz ederek karar verdiği ve hatta sadece yeni medyaya özgür içtihatlar dahi geliştirdiği görülmektedir. Mahkeme sadece ifade özgürlüğünün konumunu yükseltmemiş bu hakkın çatıştığı diğer temel hak ve özgürlükleri de korumaya çabalamıştır. İçtihat durumuna gelen bu kararlar ulusal yargı organlarına ve kamu kurumlarının yanında, gerçek ve tüzel kişilere de nefret söylemi içeren yorumların kaldırılması ve kaynağı kontrol edilemeyen içeriklere yer verilmemesi gibi bir takım sorumluluklar yüklemektedir. Bunun da yakın gelecekte oluşacak yeni hukuki durumda yeni medya ortamında özgürlüklerin korunması ve suçların önlenmesinde aralarında sıradan yeni medya kullanıcılarının da olduğu çok daha fazla kişinin sorumlu sayılabileceğinin bir göstergesi olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Yıldırım, A. (18 Aralık 2012). Case of Ahmet Yıldırım v. Turkey, 3111/10. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115705> adresinden 01.07.2021 tarihinde erişildi.
- Animal Defenders International v. United Kingdom, 48876/08. (22 Nisan 2013). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119244> adresinden 01.07.2021 tarihinde erişildi.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2020). Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_10_ENG.pdf adresinden 01.07.2021 tarihinde erişildi.

- Avrupa Konseyi (1950). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi, 4 Kasım 1950. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf adresinden 12 Aralık 2021 tarihinde erişildi.
- Bychawska-Siniarska, D. (2018). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması*, (Çeviren: T. D. Köksal). Strazburg/Fransa: Avrupa Konseyi Belge ve Yayınlar Üretim Bölümü.
- Case of Aleksey Ovchinnikov v. Russia, 24061/04 (16 Aralık 2010). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99355> adresinden 01.07.2021 tarihinde erişildi.
- Case of Fatullayev v. Azerbaijan, 40984/07 (22 Nisan 2010). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98401> adresinden 01.07.2021 tarihinde erişildi.
- Case of Magyar Jeti Zrt v. Hungary, 11257/16 (4 Aralık 2018). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187930> adresinden 31.03.2021 tarihinde erişildi.
- Case of Ólafsson v. Iceland, 58493/13 (16 Mart 2017). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-171974> adresinden 01.05.2021 tarihinde erişildi.
- Case of OOO Regnum v. Russia, 22649/08 (8 Aralık 2020). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-204319> adresinden 24.06.2021 tarihinde erişildi.
- Case of Timakov and OOO ID Rubezh v. Russia, 46232/10, 74770/10 (8 Aralık 2020). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203932> adresinden 12.05.2021 tarihinde erişildi.
- Case of Times Newspapers Ltd (Nos. 1 and 2), 3002/03 ve 23676/03 (10 Mart 2009). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91706> adresinden 19.05.2021 tarihinde erişildi.
- Case of Vladimir Kharitonov v. Russia, 10795/14 (16 Kasım 2020). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203177> adresinden 12.05.2021 tarihinde erişildi.
- Cengiz ve diğerleri v. Türkiye, 48226/10 ve 14027/11 (1 Aralık 2015). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159188> adresinden 19.05.2021 tarihinde erişildi.
- Chun, W. ve Keenan, T. (2006). *New Media, Old Media: A History and Theory Reader*, (1. Baskı). Abingdon: Routledge.
- Delfi AS v. Estonya, 64569/09 (Haziran 16, 2015). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105> adresinden 11.05.2021 tarihinde erişildi.
- Dewdney, A. ve Ride, P. (2006). *The New Media Handbook*. Abingdon: Routledge.
- Dilmen, E. ve Ögüt, S. (2006). Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşime İletişimsel Bilişim Yaklaşımı. (Editörler: E. Akyazı, N. E. Dilmen ve T. Kara). *Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferans Bildiri Kitapçığı* İçinde (s. 17-22). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Editorial Board of Pravoye Delo ve Shtekel v. Ukrayna, 33014/05 (5 Mayıs 2011). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116530> adresinden 05.07.2021 tarihinde erişildi.
- Etimoloji Türkçe (tarihsiz). <https://www.etimolojiTurkce.com/kelime/medium> adresinden 02.06.2021 tarihinde erişildi.
- Féret v. Belgium, 15615/07 (16 Temmuz 2009). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93627> adresinden 29.05.2021 tarihinde erişildi.
- GRA Stiftung gegen Rassismus und Antisemitismus v. Switzerland, 18597/13 (Ocak 9, 2018). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179882> adresinden 30.05.2021 tarihinde erişildi.
- Kablis v. Russia, 48310/16, 59663/17 (Nisan 30, 2019). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192769> adresinden 10.05.2021 tarihinde erişildi.
- Karan, U. (2018). *İfade Özgürlüğü*. Ankara: T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı.
- Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt v. Hungary, 22947/13 (2 Şubat 2016). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160314> adresinden 23.04.2021 tarihinde erişildi.
- Oxford University Press. (tarihsiz). Media noun. Oxford Learner's Dictionary: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/media?q=media> adresinden 19.05.2021 tarihinde erişildi.
- Peta Deutschland v. Germany, 43481/09 (8 Kasım 2012). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114273> adresinden 23.06.2021 tarihinde erişildi.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Willem v. France, 10883/05 (16 Temmuz 2009). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93632> adresinden 17.06.2021 tarihinde erişildi.
- Yengin, D. (2010). Dijital Oyunlarda Şiddet Kavramı: Yeni Şiddet, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Cem Sefa Sütçü), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 317-331, Winter 2021

Lisans Öğrencilerinin Muhasebe Derslerine Bakışı: Giresun Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*

Undergraduate Students' Perspective to Accounting Courses: A Research on Giresun University International Trade and Finance Students

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.959569>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
29.06.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
19.10.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Öğr. Gör. Dr. Arif Çilek
Giresun Üniversitesi, Kadir Karabaş
Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
Uluslararası Ticaret ve Finansman
Bölümü,

arifcilek86@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-9277-3953>

Doç. Dr. Alper Karavardar
Giresun Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi, İşletme
Bölümü,

akaravardar@yahoo.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7330-4038>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Muhasebe dersi en önemli ve öğrenciler açısından en çok güçlük çekilen derslerden bir tanesidir. Bu çalışma "Genel Muhasebe" dersini alan Giresun Üniversitesi, Bulancak Kadir Karabaş Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu'nda Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü öğrencilerinin derse yönelik bakış açıları hakkında bilgi edinmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın verilerinin elde etmek için Duman, Apak ve Yücenurşen (2015) tarafından yapılan 5'li likert ölçeği temel alınarak oluşturulan anket formu ve cevaplayıcıların demografik özelliklerinin belirleyen bilgi formundan yararlanılarak 208 öğrenciye anket uygulanmıştır. Çalışma bulguları ilk olarak frekans dağılımları ve yüzdelik bazda değerlendirilmiştir. Sonraki aşamada faktör analizi sonucunda 21 adet yargı ifadesi 7 faktör altında sınıflandırılmıştır. Bu yargılar ile ilgili faktörler özgüven, kaygı, istek, belirsizlik, önyargı, heyecan ve gereklilik olarak ifade edilmiştir. Son olarak demografik özellikler ile muhasebe dersi ile ilgili yargılar arasındaki ilişkilere yönelik Ki-kare testi yapılmıştır. Ki-kare testi bulgularına göre genel olarak "Mezuniyet sonrası kariyerim için endişe duymaktayım", "Muhasebe anlayışının beni daha üretken bir birey yapacağını düşünüyorum", "İnsanlar motive edildiğinde muhasebe bilgi sistemlerini uygulamayı öğrenebilir ve uygulayabilir" ve "Muhasebe öğrenme yeni bir beceridir, ne kadar pratik yaparsanız o kadar iyi hale gelirsiniz" yargıları anlamlı sonuçlar ortaya koyarken, "Muhasebe öğrenmenin zorluğu heyecan vericidir", "Muhasebe sistemlerinin nasıl işlediğini anlamakta güçlük çekiyorum" ve "Finansal tablo hazırlama, analiz etme ve yorumlama becerim konusunda güvende değilim" yargıları anlamlı sonuçlar ortaya koymamıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Öğrenimi, Kaygı, Faktör Analizi, Ki-Kare Testi

Abstract

Accounting is one of the most important and one of the most difficult courses for students. This study aims to obtain information about the perspectives of the students of the International Trade and Finance Department at the Bulancak Kadir Karabaş School of Applied Sciences, Giresun University, who took the "General Accounting" course. In order to obtain the data of the study, a questionnaire was applied to 208 students by using the questionnaire form based on the 5-point Likert scale made by Duman, Apak and Yücenurşen (2015) and the information form determining the demographic characteristics. The study findings were first evaluated on the basis of frequency distributions and percentages. In the next step, as a result of factor analysis, 21 judgment statements were classified under 7 factors. Factors related to these judgments are expressed as self-confidence, anxiety, desire, uncertainty, prejudice, excitement and necessity. Finally, the Chi-square test was conducted for the relationships between demographic characteristics and judgments about the accounting course. According to the chi-square test findings, "I am worried about my post-graduation career", "I think the understanding of accounting will make me a more productive individual", "When people are motivated, they can learn and apply accounting information systems" and "Learning accounting is a new skill, what is it? The more you practice, the better you will get" judgments yield meaningful results, while judgments such as "The difficulty of learning accounting is exciting", "I have difficulty in understanding how accounting systems work" and "I am not confident about my ability to prepare, analyze and interpret financial statements" yield meaningful results did not reveal.

Keywords: Accounting, Accounting Teaching, Anxiety, Factor Analysis, Chi-Square Test

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çilek, A. ve Karavardar, A. (2021). Lisans Öğrencilerinin Muhasebe Derslerine Bakışı: Giresun Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 317-331.

GİRİŞ

Öğrencilerin organizasyon hedeflerine entegrasyon sağlamasında ve bu hedeflere ulaşılabilmesinde muhasebe eğitimi stratejik bir önem arz etmektedir. Muhasebe eğitiminde, ders müfredatının ağır olması (Martinis ve Tidd, 2011: 432), muhasebe dersi ile alakalı olumsuz hükümler (Franco ve Roach, 2017: 22; Jones ve Fields, 2001: 531), muhasebe öğrenimi (Chen, Hsu ve Chen, 2013: 2815) ve matematiksel hesaplama endişesi (Warwick ve Howard, 2016: 1) gibi faktörler öğrencilerin muhasebe algılarında farklılıklara neden olmaktadır.

Muhasebe bilgisi ve yetkinliği, işletmelerin mali durumları hakkında bilgi sahibi olmaya, mali durumları analiz etmeye, işletmeye yararlı ve gerekli bilgileri takdim etmeye, karar birimlerinin karar alma basamaklarında yardımcı olmak için gereklidir. Bu bağlamda muhasebe bilgisi olmaksızın karar vericiler, hem kendi işletmelerine hem de ulusal ekonomiye katkı temin edemezler (Aksu ve Oral, 2017: 706). Muhasebe eğitimi bu özelliğinin yanı sıra öğrenciler açısından güçlükle başarı sağlanabilen derslerden biri olarak ifade edilmektedir. Muhasebe dersinin ağırlıklı olarak matematiksel olması ve birçok kanun, yönetmelik, mevzuat gibi hukuki bilgilerden yararlanması muhasebe eğitimi gören öğrenciler bakımından zor bir ders olarak düşünülmesinin nedenlerinden olabilir. Muhasebe dersini alan öğrenciler, muhasebeyi anlama ve başarmada güçlük çektiklerinden muhasebeye karşı bakış açıları değişmekte, belirli derecelerde endişe meydana gelmektedir (Varıcı ve Bulut, 2015: 294).

Bulunduğu sektör içerisinde değer ve kalite oluşturmak için çalışan yükseköğretim kurumları, öğretim camiası içerisinde var olmayı ve sürdürülebilir rekabeti garanti altına alabilecektir. Bu açıdan öğrencilerin aldıkları muhasebe eğitiminde muhasebe kaygısının nasıl ölçüldüğü ve öğrencilerin muhasebe dersine bakış açıları akademisyenler açısından önemli bir konu olmaktadır.

Bu çalışmada muhasebe eğitimi almış olan üniversite öğrencilerinin ön yargı dereceleri ve muhasebe ile ilgili algılamaları ve bakış açılarının irdelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde ulusal ve uluslararası konu ile alakalı olan günümüze kadar yapılmış benzeri özellikteki çalışmalar irdelenmiştir. Sonraki bölümde de Giresun Üniversitesi Bulancak Kadir Karabaş Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü öğrencilerine yönelik olarak yapılan bir anket çalışması frekans dağılımı, faktör analizi ve Ki-Kare testleri yardımıyla değerlendirilmiş, bulgulara, sonuç ve önerilere değinilmiştir.

Genel muhasebe dersine yönelik öğrencilerin olumsuz algılarının giderilmesine ve genel muhasebe dersi müfredatının geliştirilmesine ve planlanmasına bir çözüm önerisi sunması bakımından çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. LİTERATÜR

Malgwi (2004), muhasebe dersine ilişkin kaygı düzeyini dört kriterde incelemek üzere İngiltere’de 112 lisans öğrencisine anket yapmıştır. Cinsiyet, tecrübe, başarı düzeyi ve öğrencilerin bölümü kriterler olarak ele alınmıştır. Muhasebe eğitimine ilişkin kaygı düzeyleri bakımından bu dört kritere göre çalışmada farklılıklara ulaşılmıştır. Dört kriterde de muhasebe eğitimine ilişkin kaygı düzeyleri bakımından anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kadınlardaki kaygı düzeyi erkeklerle karşılaştırıldığında daha yüksektir. Ayrıca öğrencilerin birinci senedeki kaygı düzeyi %67'lere, ikinci senedeki kaygı düzeyi %90'lara kadar ulaşmaktadır.

Al-Khadash ve Al-Beshtaw (2009) yaptıkları çalışmada, muhasebe eğitiminde bilgi teknolojilerinden faydalanmanın öğrencilerin davranışlarındaki değişiklikleri incelemiştir. 463 öğrenciye anket uygulanan çalışmada, öğrencilerin algıları yönünden bilgisayar ile muhasebe eğitiminin başarı düzeyinde etken faktör olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Buckhaults ve Fisher (2011) muhasebe eğitimi ile alakalı sadece öğrencilerin değil aynı zamanda öğretilenlerin de kaygılarını tespit etmek için yaptıkları çalışmada, öğrencilerin muhasebe eğitimiyle alakalı kaygılarının hafifletilmesi amacıyla öğretilenlerin özgün öğretim yöntemlerinden yararlanması, öğrencilerin ise derse önceden hazırlık yaparak gelinmesi ve ders içeriğine aşina bir biçimde katılım sağlanması zorunluluğunun altını çizmişlerdir.

Çelik ve Serinkan (2011) muhasebe eğitimine olan bakış açısının tespit edilmesi amacıyla 540 öğrenciye anket uygulamışlardır. Muhasebe eğitimine ilişkin cinsiyet bakımından farklı bir bakış açısı yokken, bölüm bakımından bakış açısı farklılıkları vardır. Çalışmada ayrıca bakış açılarının farklı dereceleri incelenmiştir.

Chen, Hsu ve Chen (2012) çalışmalarında muhasebe eğitiminde öğrenme kaygısı ve öğrenmeye ilişkin davranışları incelemiştir. Tayvan’da farklı üniversitelerde okuyan 422 öğrenci ile yaptıkları

çalışmada, davranış bakımından öğrenme arzusuyla kaygı bakımından ruhsal öğrenme ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan öğrenme kaygılarıyla öğrenme tutumları arasında da bağlantı bulunduğu belirlenmiştir.

Currie (2014) çalışmasında, bütün olarak finans, muhasebe, istatistik matematik gibi sayısal içerikli varsayılan derslerin, ayrı olarak da matematik dersinin kaygılarını lisans öğrencileri üzerinde tespit etmeyi amaçlamıştır. Tekrarın ve başarının, sayısal olarak varsayılan bu derslerde önemli olan iki kıstas olduğu belirlenmiştir. Başarısız öğrencilerin kaygı derecelerinin başarılı öğrencilerin kaygı derecelerine nazaran daha yüksek olduğu, ayrıca dersleri ilk kez görenlerin kaygı derecelerinin tekrardan alanların kaygı derecelerine göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Duman, Apak ve Yücenurşen (2015) tarafından Türkiye’de Aksaray Üniversitesi’nde işletme bölümünde muhasebe eğitimi alan 359 öğrenciye anket yapılarak, muhasebe eğitimiyle alakalı kaygı ile öğrenme yöntemleri arasında olan bağlantı analiz edilmiştir. Cevaplayıcıların %77’sinde güçlü düzeyde kaygı, %23’ünde ılımlı seviyede kaygı bulunduğu ortaya çıkmıştır. Muhasebeyle alakalı kaygılar olsa bile, gelecekteki çalışma alanlarında muhasebe uygulamalarının önem arz ettiğini cevaplayıcıların %78’i ifade etmişlerdir. Ayrıca muhasebe öğrenen kişilerin daha fazla üreten bireyler haline geldiği belirtilmektedir. Diğer taraftan kaygı derecesi ve muhasebe kaygısı arasında bağlantı olmadığı sonucuna da ulaşılmıştır.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde Varıcı ve Bulut (2015), muhasebe öğretimi gören öğrencilerin muhasebeye olan menfi düşüncelerini ve tutumlarını analiz etmek için yapılan çalışmada öğrencilere anket formu uygulamıştır. Çalışmada, öğrencilerin endişe düzeyleri yükseldikçe muhasebeye olan davranışlarının olumsuz yönde değiştiği sonucu meydana gelmiştir. Bundan başka kadın öğrenciler erkek öğrencilerle karşılaştırıldığında, erkek öğrencilerin sınav ve ders çalışma endişelerinin daha az olduğu, kız öğrencilere göre daha az karamsar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kandemir, Kardeş ve Baykurt (2016) çalışmalarında Afyon Kocatepe Üniversitesi bünyesinde bulunan meslek yüksekokulları öğrencilerinin muhasebe eğitimine olan bakışlarını araştırma gayesiyle 272 öğrenciye anket uygulamışlardır. Cevaplayıcıların %52’sinin muhasebeye pozitif baktığı, muhasebe dersine olan alaka düzeyleri incelendiğinde muhasebe ve vergi uygulamaları öğrencilerinin işletme bölümü öğrencileri ile kıyaslandığında alaka düzeylerinin daha yüksek olduğu, öğrencilerin muhasebe mesleğine müspet baktığı sonuçları belirlenmiştir. Cevaplayıcılar muhasebeye ve muhasebe öğretimine karşı tutumlarının başka bir deyişle öğretim elemanlarına da bağlı bulunduğunu ifade etmişlerdir.

Öztürk (2017) çalışmasında, Erzurum Atatürk Üniversitesi bünyesinde bulunan Açık Öğretim Fakültesi’nde muhasebe öğretimi gören öğrencileri ATA-AÖF bilgi teknolojileri biriminden sağladığı datalarla incelemiştir. 50 yaşın üstündeki, not ortalaması 3’ün üstünde başarı gösteren, adalet programı ön lisans okuyan ve ikinci üniversitesinde eğitimine devam eden öğrencilerin muhasebe dersinde başarı oranlarının yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

İnönü Üniversitesi’nde muhasebe öğrenimi gören öğrencilere Aksu ve Oral (2017) tarafınca yapılan çalışmada anket yapılmış, muhasebe öğrenimine karşı öğrencilerin başarımları ve algılamaları araştırmak için 166 anket formu incelenmiş, ayrıca başarımların tespit edilmesi amacıyla dersten aldıkları puanlar da araştırmaya ilave edilmiştir. Analiz sonucunda öğrencilerin muhasebeye olan algılamaları düzeylerinin iyi derecede olduğu, birinci öğretim öğrencilerinin ikinci öğretim öğrencilerinden başarı düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Muhasebe öğretiminde erkek öğrencilerin kadın öğrencilere nazaran çok fazla zorlandıkları tespit edilmiştir. Dersin öğretim elemanının dersin algılanmasında, muhasebenin anlaşılmasında önemli ölçüt olduğu ifade edilmiştir.

Kocaeli Üniversitesi bünyesinde bulunan Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu işletme yönetimi ve muhasebe vergi uygulamaları programı öğrencilerine Güney (2017) tarafından maliyet muhasebesi öğrenimini ne derecede algıladıklarını belirleyebilmek amacıyla çalışma yapılmıştır. Cevaplayıcıların maliyet muhasebesi öğrenimine ilişkin istekli davrandığı, uzmanlık alanlarındaki ilerlemeleri için gerekli olduğu, muhasebe dersinin kolay olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Sakarya Üniversitesi’nde sağlık yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, finansal ekonometri ve işletme bölümlerinde muhasebe öğrenimi gören öğrencilerle Akpınar ve Yıldız (2018) çalışmalarında karşı karşıya anket tekniğini tatbik etmişlerdir. Nitel araştırma tekniklerinden olan metafor tekniğini uygulamışlardır. Öğrencilerin muhasebe öğrenimini negatif algılama sebepleri; ilk defa muhasebe öğrenimi görmeleri ve muhasebenin dağınık hissedilmesi, muhasebe uygulamasının ilkelere dayanması ve öğrenim müfredatının çok içerik bulundurması sonuçları elde edilmiştir.

Karavardar ve Paça (2019) tarafından öğrencilerin muhasebe öğrenimini kavrama hususunda öğrencilere etki eden kıstaslar ve hissettikleri kaygı düzeyleri üstünde bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada elde edilen tespitler gereğince muhasebe öğrenimi için cevaplayıcıların endişeleri bulunsa dahi muhasebe öğreniminden faydalanmak, mesleki beceri kazanmak hususlarında istekleri olduğu, muhasebenin öğrenimi sonucunda yetkinlikleri arttıkça muhasebeye ilişkin fikirlerinde pozitif yönde değiştiği bulguları elde edilmiştir.

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi dördüncü sınıf ve üniversite öğrencilerinin muhasebe öğreniminden öngörülerini ve isteklendirmeleri bakımından sorunlarını ortaya çıkarmak, ayrıca bu sorunların çözülmesi yönünde önerilerde bulunmak amacıyla Şendurur (2020) tarafından yapılan çalışmada, 119 öğrenciye anket yapılmıştır. Anketten toplanan veriler SPSS 25 programı kullanılarak yüzde, frekans ve t-testi gibi yöntemlerle analiz edilmiştir. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre öğrencilerin üniversite mezuniyeti hususunda aşırı derecede istekli oldukları, muhasebe uygulamaları kapsamında daha fazla bilgiye sahip olmak istedikleri, ayrıca bu programı bitirince özgüvenlerinin yükseldiği, yetkinlik kazanmak amacıyla istekli davrandıkları ancak sınavlardan dolayı da kaygı hissettikleri belirlenmiştir. Ek olarak öğrencilerin muhasebe öğreniminden öngörülerini ve özgüvenleri bakımından mezuniyet parametresi, özgüvenleri bakımından da yalnızca staj yapma parametresi gruplar içinde ortalamalar açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Aslan Çetin ve Öztürk (2020) yaptıkları çalışmada muhasebe öğrenimi gören üniversite öğrencilerinin aldıkları öğretim kalitesini meydana getiren öğeleri ne şekilde algıladıklarını incelemişlerdir. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden muhasebe öğrenimi gören 122 öğrenciye anket tatbik edilmiştir. Ulaşım unsurları, organizasyon becerisi, fiziksel koşullar, saygı, müşteri odaklılık ve muhasebe öğrenimi hizmet kalitesinin beş alt kategorisi olarak değerlendirilmiştir. Öğrencilerin demografik nitelikleri bakımından hizmet alt kategorileri ayrı ayrı tetkik edilerek faktör analizine tabi tutulmuş, cinsiyet ve öğrenim gördükleri bölüm bakımından anlamlı bir farklılık tespit edilirken yaş kategorileri bakımından anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Sibarani, Zainal ve Nurhayani (2020) yaptıkları çalışmada muhasebe ve muhasebe dışı eğitim öğrencileri arasında bir fark olup olmadığını ve muhasebe eğitimini etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. 2017-2018 akademik yılında Negeri Medan Üniversitesinde İktisat Fakültesi Muhasebe eğitimi alan ve almayan 30'ar örnekten oluşan çalışmada faktör analizi ve bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. T testine göre muhasebe kaygısında farklılıklar olduğu sonucuna, faktör analizine göre de bilişsel kaygı, kaygı, güven ve şüphe olmak üzere muhasebe kaygısını etkileyen 4 faktöre ulaşılmıştır.

Tan ve Wong (2020) bilgi ve iletişim teknolojisi destekli öğrenme ortamları bağlamında muhasebe ilkelerinin 371 Malezyalı ortaokul öğrencileri tarafından kullanılan öğrenme yaklaşımlarını belirlemek için yaptıkları çalışmada, öğrenme süreci anketinin gözden geçirilmiş iki faktörlü versiyonu kullanılan öğrenme yaklaşımlarını değerlendirmek için uygulanırken, teknoloji zengin sonuçlar odaklı öğrenme ortamı envanteri öğrencilerin algılarını elde etmek için uyarlanmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojisi destekli öğrenme ortamı algılarının öğrenme yaklaşımları üzerinde etkili olduğu sonucuna varmışlardır.

Fidan ve Ağırbaş (2020) yaptıkları çalışmada, muhasebe eğitimi gören öğrencilerin muhasebe kavramına ilişkin bakış açılarını "*renk, hayvan, besin, mevsim, oyun, çiçek ve eşya*" metafor kavramları vasıtasıyla analiz etmişlerdir. Nitel araştırma tekniklerinden olan olgubilim çalışma deseni sınırları içerisinde çalışma şekillenmiştir. Çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinden veri toplama metodu olarak faydalanılmıştır. 2018-2019 bahar yarıyılı Muş Alparslan Üniversitesi'nde, muhasebe eğitimi gören 269 öğrenci çalışmaya dâhil olmuştur. Toplanan veriler, betimsel analiz aracılığıyla incelenmiştir. Ayrıca karar verici olarak uzman görüşüne başvurularak çalışmanın güvenilirlik derecesi yükseltilmiştir. Çalışmada ders durumu, bölüm/program, cinsiyet, yaş, eşya, oyun, mevsim, besin, hayvan ve renk metafor terimleri ve muhasebe bakış açılarına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmada ulaşılan bulgular paralelinde yapıcı olmayan muhasebe bakış açısının giderilmesine, ders konularının gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi için farklı aksiyonlar tavsiye edilmiştir.

2. VERİ VE METODOLOJİ

Giresun Üniversitesi Bulancak Kadir Karabaş Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Uluslararası Ticaret ve Finansman bölümü öğrencilerinin muhasebe öğrenimine karşı kaygılarını, algılarını, tutumlarını belirleyebilmek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Çalışmanın hedef kitlesinin 2018-2019 bahar yarıyılı Giresun Üniversitesi Bulancak Kadir Karabaş Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

Uluslararası Ticaret ve Finansman bölümü öğrencileri arasında genel muhasebe dersini alan öğrencilere yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Anket uygulanan dönemde toplam muhasebe dersini alan 243 öğrenci vardır. Çalışmada, Duman, Apak ve Yücenürşen (2015) tarafınca yapılan “*Determinig the Anxieties of Accounting Education Students: A Sampla of Aksaray University*” adlı makale çalışmasının anket formu kullanılmıştır.

Örnek kütle büyüklüğünün belirlenmesi amacıyla;

$$n = \frac{NPQZ^2}{(N-1)d^2 + PQZ^2}$$

Şeklindeki oranın hesaplanabilmesi için örnek büyüklüğü önceden kestirebilen eşitlikten faydalanılmıştır (Oktay, Toksoy ve Çebi, 2016). Bu eşitlikteki;

n : Örnek kütle büyüklüğü,

N : Anakütle hacmi (muhasebe dersini alan öğrenciler),

P : Araştırılan olayın meydana gelme olasılığını (0,5),

Q : Araştırılan olayın meydana gelmeme olasılığını (1-P),

Z : Z test değerini (%95 güven aralığı için 1,96),

d : Hata payıdır.

Formüldeki değerler yerine konulduğunda örnek büyüklüğü;

$$n = \frac{243(0,5)(0,5)(1,96)^2}{(243-1)0,05^2 + (0,5)(0,5)(1,96)^2} \cong 149 \text{ olarak hesaplanmıştır.}$$

Çalışmada hedeflenen asgari örnek büyüklüğü 149’dur, fakat noksan ve yanlış cevaplanan anketlerin olabileceği varsayılarak 220 anket yapılmıştır. Anket uygulaması tamamlandıktan sonra noksan ve yanlış olanlar çıkarılmış ve kalan 208 anket ile analizler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada kullanılan ankette aralık seviyesinde ölçümlere fırsat tanıyan, beşli likert şeklindeki ölçekten yararlanılmıştır. Beşli likert şeklindeki kademeli ölçeğin, sosyal bilimler alanında çok geniş bir kitleye konu olduğu bilinmektedir. Öte yandan bu ölçekten daha çok, kişilerin tutumunu ve eğilimini ölçmek amacıyla faydalanılmıştır (Büyüköztürk, 2010: 4). Bu ölçek yardımıyla araştırmacı; ankete katılanların anket formunda yer alan yargı ifadeleri karşısında hangi mertebede tutum ve eğilim sergilediğini tespit edebilmektedir. Çalışmada uygulanan anket formunda demografik özelliklerin bulunduğu 7 adet soru, öğrencilerin kariyer ve gelecek beklentilerinin yer aldığı 2 adet yargı ifadesi ve muhasebe dersi ile alakalı 19 adet yargı ifadesi yer almaktadır. Toplanan anket verilerinin çözümlemesinde SPSS 23 paket programından faydalanılmıştır. Kaiser-meyer-olkin güvenilirlik analizi, bartlett testi, frekans dağılımı, standart sapma, ki-kare testi ve faktör analizi yöntemleri anket üzerinden elde edilen verilere uygulanmıştır.

Ankette yer alan 21 tane yargı ifadesine verilen cevapların katılma basamakları; (1) “Kesinlikle Katılmıyorum”, (2) “Katılmıyorum”, (3) “Kararsızım”, (4) “Katılıyorum”, (5) “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Cronbach Alpha değişkeni 0,60’dan büyük olan ölçeklerin içsel tutarlılığa sahip olan ölçekler olduğu ve orta derecede güvenilir ölçekler olduğu ileri sürülür (Bayram, 2017: 194). Uygulanan ankette, güvenilirlik derecesi Tablo 1’de görüldüğü gibi 0,646’dır. Yani, Cronbach Alpha derecesi 0,646 olduğundan katılımcıların anket sorularına verdiği cevapların içsel tutarlılığının olduğu ve güvenilir derecede olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1: Güvenilirlik Testi

Cronbach's Alpha	Anket Sayısı	Soru Sayısı
0,646	208	21

Tablo 2’de anketi cevaplayan öğrencilerin demografik özellikleri bulunmaktadır. Anketi cevaplayan öğrencilerin %51,90’ı erkek, %48,10’u kadındır. En fazla öğrenci %53,8 oranla 21-26 yaş kategorisinde bulunmaktadır. 17-20 yaş kategorisi 94 öğrenci ve 27 yaş üzeri 2 öğrenci ankete katılım sağlamıştır. Cevaplayıcı öğrencilerin ailelerinin büyük bölümü %38,5 oranla Karadeniz Bölgesi’nde, en düşük %3,8 oranla Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde hayatını sürdürmektedir. Öğrencilerin ikamet ettiği yerleşim yerlerine bakıldığında, büyükşehirler 108 öğrenciyle birinci sırayı almakta, 50 öğrenciyle ilçeler

ikinci sırada bulunmakta, 32 öğrenciyle şehirler üçüncü sırada bulunmakta ve 18 öğrenciyle köyler son sırada bulunmaktadır. Öğrencilerin kariyer hedefleri arasında %43,3 ile özel sektör ilk sırada bulunmakta, başka bir deyişle öğrencilerin büyük bölümü özel sektörü tercih etmektedir. Daha sonra %32,7 diğer meslekler ve %11,5 ile kamu alanı izlemektedir. Cevaplayıcı öğrencilerin çoğu 2. sınıf öğrencileridir. 2. sınıf kategorisi 156 öğrenciyle birinci sırada bulunmakta ve %75 oranla en yüksek yoğunluğu meydana getirmektedir. 3. sınıf ve 4. Sınıf 26'şar öğrenciden oluşmaktadır. Cevaplayıcıların %46,2'sinin muhasebe mesleğini ifa eden akrabaları bulunmakta, %53,8'inin ise muhasebe mesleği ifa eden akrabaları bulunmamaktadır.

Tablo 2: Cevaplayıcıların Demografik Bilgileri

	Frekans	Yüzdeler (%)
Cinsiyet		
Kadın	100	48,1
Erkek	108	51,9
Yaş		
17-21	94	45,2
22-26	112	53,8
27 ve Üstü	2	1
Ailenin Oturduğu Bölge		
Akdeniz	16	7,7
Doğu Anadolu	16	7,7
Ege	10	4,8
Güneydoğu Anadolu	8	3,8
İç Anadolu	24	11,5
Karadeniz	80	38,5
Marmara	54	26
Kariyer Hedefi		
Bankacılık ve Finans	2	1
Diğerleri	68	32,7
Finansal Danışmanlık	2	1
Girişimcilik	20	9,6
Kamu Alanı	24	11,5
Özel Sektör	90	43,3
Pazarlama	2	1
İkamet Edilen Yer		
Büyükşehir	108	51,9
Şehir	32	15,4
İlçe	50	24
Köy	18	8,7
Öğrencinin Sınıfı		
1. Sınıf Öğrencileri	0	0
2. Sınıf Öğrencileri	156	75
3. Sınıf Öğrencileri	26	12,5
4. Sınıf Öğrencileri	26	12,5
Akrabaları arasında muhasebe mesleği yapanlar		
Evet	96	46,2
Hayır	112	53,8

Tablo 3'te öğrencilere uygulanan anketlerin cevaplarının frekans dağılımları bulunmaktadır. Tabloda üniversiteyi kazanan öğrencilerin %51'i üniversiteye girdiğinde gelecekle ilgili kaygı hissetmektedir. Üniversiteden mezun olduktan sonra kariyeri bakımından kaygı hisseden öğrencilerin oranı %55,8 düzeyindedir. Öğrenciler arasındaki kaygı düzeyleri üniversite öğrenimi süresince yükselmektedir. Üniversite öğrenimi süresince kariyerleri hususunda kaygıları ortaya çıkmıştır.

Öğrenciler, "Muhasebe öğrenmenin zorluğu heyecan vericidir" sorusuna %34,6 oranında katıldıklarını ifade ederken %47,1 oranında katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler %29,8 oranında muhasebeden kaçındıklarını ve kendilerine yabancı geldiklerini ifade etmişken %51,0 oranında katılmadığını ifade etmiş ve %37,5 oranında muhasebe öğreniminde kendilerini rahat hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Öğrenciler "muhasebe anlayışının beni daha üretken bir birey yapacağını düşünüyorum" yargısına %37,5 oranla katılmıştır. Öğrencilerin %62,5'i "muhasebe sistemini öğrenebileceğini ve %57,7'si motive edildiğinde muhasebe sistemini öğrenebileceğini" ifade etmişlerdir. Ayrıca "muhasebe öğreniminin yeni bir beceri olduğunu ve pratik yaptıkça öğrenebileceğini" ifade edenlerin oranı %76,9'dur. Öğrenciler "muhasebe sistemindeki gelişmelere ayak uydurabileceğine" %47,1 oranla katıldıklarını ifade etmişlerdir. "Fırsat verilirse bir muhasebe yazılımını öğrenmek veya kullanmak isteyen" öğrenciler %48,1 oranındadır. Öğrenciler, "Muhasebe sistemi kullanma konusunda endişeli hissediyorum" yargısına %41,3 ile katıldıklarını, %29,8 oranı ile katılmadıklarını söylemişlerdir. Öğrencilerin %41,3'ü kendisini endişeli hissederken %29,8'i endişe duymamaktadır. Finansal raporlar konusunda öğrenciler "finansal tabloların hazırlanması, analizi ve yorumlanmasını sabırsızlıkla bekliyorum" yargısına %40,4 oranla kararsızım şeklinde cevaplamış ve "mali tabloların yanlış olmasına neden olabileceğimi düşünmem beni korkutuyor" yargısına da %30,8 oranla katıldıklarını ifade etmişlerdir. SMMM sınavları hususunda %34 oranla endişe duymaktadırlar.

Tablo 3: Sorular ve Frekanslar

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Standart Sapma
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1 "Üniversiteye girerken geleceğimle ilgili endişe duymaktayım."	18	8,7	42	20,2	42	20,2	66	31,7	40	19,2	1,239
2 "Mezuniyet sonrası kariyerim için endişe duymaktayım."	28	13,5	30	14,4	34	16,3	54	26,0	62	29,8	1,396
3 "Muhasebe öğrenmenin zorluğu heyecan vericidir."	60	28,8	38	18,3	38	18,3	46	22,1	26	12,5	1,409
4 "Muhasebenin hem eğitim hem de çalışma ortamında zorunlu bir araç olduğunu hissediyorum."	18	8,7	44	21,2	42	20,2	70	33,7	34	16,3	1,215
5 "Muhasebe derslerinden kaçındım çünkü bana yabancı geliyor ve beni korkutuyor."	58	27,9	48	23,1	40	19,2	34	16,3	28	13,5	1,390
6 "Muhasebe sistemlerinin nasıl işlediğini anlamakta güçlük çekiyorum."	34	16,3	62	29,8	40	19,2	50	24,0	22	10,6	1,262
7 "Muhasebe anlayışının beni daha üretken bir birey yapacağını düşünüyorum."	26	12,5	50	24,0	54	26,0	58	27,9	20	9,6	1,188
8 "Finansal tablo hazırlama, analiz etme ve yorumlama becerim konusunda güvende değilim."	26	12,5	48	23,1	68	32,7	52	25,0	14	6,7	1,117
9 "Meslek olarak muhasebede yaşanan gelişmelere ayak uydurabileceğime inanıyorum."	18	8,7	22	10,6	70	33,7	70	33,7	28	13,5	1,107
10 "Muhasebe bilgi sistemlerini öğrenebileceğimi düşünüyorum."	12	5,8	10	4,8	56	26,9	104	50,0	26	12,5	0,969
11 "Muhasebe becerilerini öğrenirken kendimi rahat hissediyorum."	14	6,7	50	24,0	66	31,7	60	28,8	18	8,7	1,069

12	"İnsanlar motive edildiğinde muhasebe bilgi sistemlerini uygulamayı öğrenebilir ve uygulayabilir."	10	4,8	26	12,5	52	25,0	76	36,5	44	21,2	1,101
13	"Muhasebe öğrenme yeni bir beceridir, ne kadar pratik yaparsanız o kadar iyi hale gelirsiniz."	14	6,7	14	6,7	20	9,6	78	37,5	82	39,4	1,171
14	"Eminim ki zaman ve pratik ile bir muhasebe yazılımı çalışırken kendimi Word ile çalışır gibi rahat hissedeceğim."	18	8,7	20	9,6	66	31,7	70	33,7	32	15,4	1,151
15	"Finansal tabloların hazırlanması, analizi ve yorumlanmasını sabırsızla bekliyorum."	20	9,6	52	25,0	84	40,4	38	18,3	14	6,7	1,037
16	"Mali müşavirlik mesleğindeki uygulamalarda iyi olmak veya mesleğin pratiğinde iyi olmak için SMMM sınavlarını geçme konusunda kendimi endişeli hissediyorum."	20	9,6	52	25,0	64	30,8	42	20,2	30	14,4	1,191
17	"Muhasebe sistemlerini kullanma konusunda endişeli hissediyorum."	16	7,7	46	22,1	60	28,8	72	34,6	14	6,7	1,067
18	"Mali tabloların yanlış olmasına neden olabileceğimi düşünmem beni korkutuyor."	32	15,4	52	25,0	60	28,8	44	21,2	20	9,6	1,202
19	"Hatalar yapmaktan korktuğum için muhasebe yazılımını kullanmaktan çekiniyorum."	24	11,5	64	30,8	44	21,2	56	26,9	20	9,6	1,193
20	"Birinin tüm muhasebe işlemlerini anlamak ve hesaplamak için dahi olması gerekir, bir muhasebe döngüsü hazırlamaya girişebilir."	58	27,9	44	21,2	46	22,1	44	21,2	16	7,7	1,300
21	"Fırsat verilirse muhasebe yazılımını öğrenmek ve kullanmak istiyorum."	40	19,2	18	8,7	50	24,0	48	23,1	52	25,0	1,424

Faktör analizi için ön şartlardan birisi Kaise-Meyer-Olkin testidir. Örneklem büyüklüğünü ve yeterliliğini analiz eder. KMO testi, başarılı bir analiz için 0,5 ten büyük bir değer almalıdır. Tablo 4'te görüldüğü üzere, KMO değeri %69,1 (,690)' dir. $0,690 > 0,50$ olduğundan dolayı veri setinin faktör analizi yapmak için elverişli olduğu ifade edilebilir. Yani parametreler arasında yüksek derecede korelasyonlar vardır, başka bir deyişle veri setimiz faktör analizi yapmak için elverişlidir. (Kalaycı, 2010: 328). İkinci olarak Bartlett testi yapılacaktır. Bartlett analizi ise veri setinin normal dağılıp dağılmadığını tespit eder. Bartlett's analizinde $\text{sig} < 0,000$ koşulunun sağlanması gerekir (Bayram, 2017: 206). Yaptığımız analiz sonucunda Bartlett $\text{sig} = 0,000$ elde edilmiştir. Aşağıda tablo 4'te yer aldığı gibi örneklem büyüklüğü analiz için yeterlidir ve veri seti normal dağılmaktadır.

Tablo 4: KMO ve Bartlett Analizleri

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,690
	Approx. Chi-Square
	1469,933
Bartlett's Test of Sphericity	df
	210
	Sig.
	,000

Tablo 5'i değerlendirdiğimizde öğrencilerin cevapladığı anketler üstünde uygulanan faktör analizi bulgularına göre 1 değerinden yüksek varyansa sahip olan yedi parametre meydana gelmiştir. Anket formunda bulunan yargı ifadeleri ortaya çıkan yedi tane faktör altında toplanarak bir arada sunulmuştur. İlk sırada yer alan faktör, toplam varyansın %20,606'sını göstermektedir. İlk sırada ve ikinci sırada yer alan faktörler bir arada toplam varyansın %35,270'ini göstermektedir. Yedi faktör hep beraber toplam varyansın %66,385'ini göstermektedir.

Tablo 5: Faktörlerin Varyansları

Bileşen	İlk Özdeğerler			Kareli Yüklerin Toplamları		
	Toplam	% Varyans	Kümülatif %	Toplam	% Varyans	Kümülatif %
1	4,537	21,606	21,606	4,537	21,606	21,606
2	2,870	13,665	35,270	2,870	13,665	35,270
3	1,645	7,834	43,104	1,645	7,834	43,104
4	1,314	6,257	49,361	1,314	6,257	49,361
5	1,257	5,986	55,347	1,257	5,986	55,347
6	1,218	5,799	61,147	1,218	5,799	61,147
7	1,100	5,238	66,385	1,100	5,238	66,385

Tablo 6’da döndürülmüş faktör matrisi yer almaktadır. Aşağıda yer alan tablo faktör analizinin nihai bulgularıdır. Tabloda özgün parametre ve parametrelerin faktörünün arasındaki korelasyonlar bulunmaktadır. Bir parametrenin hangi faktörün altında yer aldığı, mutlak ölçü olarak en büyük ağırlığa sahip ise, o parametrenin o faktör ile yakın bir ilişkisinin olduğu anlamına gelmektedir (Kalaycı, 2010: 328). Aşağıda Tablo 6’da yedi faktör ve ayrı ayrı her bir parametrenin faktörlerin altındaki ağırlıkları görülmektedir.

Tablo 6: Döndürülmüş Faktör Matrisi

Sorular	Bileşen						
	1	2	3	4	5	6	7
1	,041	,056	,004	,908	,118	,016	,050
2	,030	,070	-,197	,902	,031	,011	-,057
3	,059	-,069	,161	,030	,174	,786	,064
4	,127	,084	-,079	-,028	,065	,128	,833
5	-,055	,177	-,619	,146	,419	-,143	,154
6	-,163	,296	-,406	,031	,576	-,123	,232
7	,272	,130	-,015	,027	-,316	,643	,141
8	,015	,146	,068	,127	,751	-,002	,008
9	,434	-,429	,458	-,084	,178	-,086	,194
10	,653	-,144	,252	-,165	-,148	,059	,202
11	,211	-,221	,427	-,042	-,258	,358	-,005
12	,679	,099	,245	,093	-,041	,083	-,071
13	,804	-,111	-,137	,091	-,045	,011	,199
14	,678	,016	,206	,102	-,104	,279	-,234
15	,206	-,026	,752	-,084	,038	,035	-,030
16	,393	,691	-,151	,016	,094	-,089	-,260
17	-,088	,738	-,192	-,053	,219	,012	,030
18	,033	,721	,195	,238	,004	-,018	,423
19	-,323	,572	-,034	,154	,410	,071	,208
20	-,094	,027	-,362	-,124	,475	,393	-,297
21	,480	,152	,388	-,076	,119	,110	,153

Analiz sonucunda %21,606 oranıyla ilk kategoride yer alan sorular özgüven olarak adlandırılmıştır. Özgüven faktöründe bulunan sorulara bakıldığında öğrenciler muhasebe bilgi sistemlerini öğrenebileceğini düşünüyor, fırsat verilirse muhasebe yazılımını öğrenmek ve kullanmak istiyor, insan motive edildiğinde

muhasebe bilgi sistemlerini uygulayabileceğini, muhasebe öğrenmenin yeni bir beceri olduğunu, pratik ile birlikte iyi bir seviyeye geleceğini, muhasebe yazılımı çalışırken kendini rahat hissedeceğini düşünüyor.

%13,665 seviyesinde ikinci sırada bulunan faktör kaygı olarak adlandırılmıştır. Yargılar değerlendirildiğinde mali müşavirlik işindeki uygulamalarda üst seviyede olmak veya işin pratiğinde üst seviyelerde olmak amacıyla SMMM meslek sınavlarını başarma hususunda kaygılı hissettiklerini, muhasebe sistemlerini kullanma konusunda endişeli hissettiklerini, mali tabloların yanlış olmasına neden olabileceğini düşünmenin kendilerini korkuttuğunu, hatalar yapmaktan korktukları için muhasebe yazılımını kullanmaktan çekindiklerini düşünüyorlar.

%7,834 oranı ile üçüncü sırada olan istek faktöründe ise, muhasebe becerilerini öğrenirken kendilerini rahat hissettiklerini, finansal tabloların hazırlanması, analizi ve yorumlanmasını sabırsızlıkla beklediklerini ve muhasebede meydana gelen güncel değişikliklere meslek olarak uyum sağlayabileceğine inanıyorum ifadelerini içermektedir.

Belirsizlik faktörünün oranı %6,257'dir. Faktörün yargıları öğrencilerin üniversiteyi girdikleri andaki ve mezuniyetten sonraki endişelerini kapsamaktadır.

Beşinci sırada %7,834 ile ön yargı faktörünün soruları yer almaktadır. "Muhasebe derslerinden kaçındım çünkü bana yabancı geliyor ve beni korkutuyor", "finansal tablo hazırlama, analiz etme ve yorumlama becerisi konusunda güvende değilim", "muhasebe sistemlerinin nasıl işlediğini anlamakta güçlük çekiyorum", "muhasebe işlemlerini anlamak ve hesaplamak için dahi olunması gerekir" ifadelerini içermektedir.

Altıncı sırada %5,799 ile yer alan heyecan faktörünün sorularında öğrenciler, muhasebe öğrenmenin zorluğunun heyecan verici olduğunu, muhasebe anlayışının bireyi daha üretken yapacağını ifade etmektedirler.

Son sırada %5,238 ile yer alan gereklilik faktörünün sorusunda öğrenciler "muhasebenin hem eğitim hem de çalışma ortamında zorunlu bir araç olduğunu" hissettiklerini ifade etmektedir.

Tablo 7: Faktörlerin Dağılımı

	"Muhasebe öğrenme yeni bir beceridir, ne kadar pratik yaparsanız o kadar iyi hale gelirsiniz." "İnsanlar motive edildiğinde muhasebe bilgi sistemlerini uygulamayı öğrenebilir ve uygulayabilir."
Özgüven	"Eminim ki zaman ve pratik ile bir muhasebe yazılımı çalışırken kendimi Word ile çalışır gibi rahat hissedeceğim." "Muhasebe bilgi sistemlerini öğrenebileceğimi düşünüyorum." "Fırsat verilirse muhasebe yazılımını öğrenmek ve kullanmak istiyorum."
Kaygı	"Muhasebe sistemlerini kullanma konusunda endişeli hissediyorum." "Mali tabloların yanlış olmasına neden olabileceğimi düşünmem beni korkutuyor." "Mali müşavirlik mesleğindeki uygulamalarda iyi olmak veya mesleğin pratiğinde iyi olmak için SMMM sınavlarını geçme konusunda kendimi endişeli hissediyorum." "Hatalar yapmaktan korktuğum için muhasebe yazılımını kullanmaktan çekiniyorum." "Finansal tabloların hazırlanması, analizi ve yorumlanmasını sabırsızla bekliyorum."
İstek	"Meslek olarak muhasebede yaşanan gelişmelere ayak uydurabileceğime inanıyorum." "Muhasebe becerilerini öğrenirken kendimi rahat hissediyorum."
Belirsizlik	"Üniversiteye girerken geleceğimle ilgili endişe duymaktayım." "Mezuniyet sonrası kariyerim için endişe duymaktayım."
Önyargı	"Muhasebe derslerinden kaçındım çünkü bana yabancı geliyor ve beni korkutuyor." "Finansal tablo hazırlama, analiz etme ve yorumlama becerim konusunda güvende değilim." "Muhasebe sistemlerinin nasıl işlediğini anlamakta güçlük çekiyorum." "Birinin tüm muhasebe işlemlerini anlamak ve hesaplamak için dahi olması gerekir, bir muhasebe döngüsü hazırlamaya girişebilir."
Heyecan	"Muhasebe öğrenmenin zorluğu heyecan vericidir." "Muhasebe anlayışının beni daha üretken bir birey yapacağını düşünüyorum."
Gereklilik	"Muhasebenin hem eğitim hem de çalışma ortamında zorunlu bir araç olduğunu hissediyorum."

Öğrencilerin cevapladıkları ankette bulunan demografik bilgiler ile muhasebe öğrenimi ile alakalı yargılar arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla ki-kare testleri uygulanmış ve aralarındaki ilişki incelenmiştir.

H_{0a} : Cinsiyet ile “üniversiteye girerken geleceğimle ilgili endişe duymaktayım” yargısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1a} : Cinsiyet ile “üniversiteye girerken geleceğimle ilgili endişe duymaktayım” yargısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 8’de $p=0,023$ ve $p<0,05$ olduğundan cevaplayıcıların cinsiyeti ile “üniversiteye girerken geleceğimle ilgili endişe duymaktayım” yargısı arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. H_{0a} hipotezi red, H_{1a} hipotezi kabul edilir. Ki-kare testi bulgularına göre erkek öğrencilerin %55’i, kadın öğrencilerin %50,9’u üniversiteye girerken geleceği ile ilgili endişelenmektedir.

Tablo 8: Cinsiyet ile Üniversiteye Girerken Geleceğimle İlgili Endişe Duymaktayım Yargısı Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki-kare Testi Sonuçları

	Değer	df	Asimptotik Önem (2-tarflı)
Pearson Ki-Kare	11,380	4	,023
Olabilirlik Oranı	11,555	4	,021
Doğrusal İlişki	0,091	1	,763
Geçerli Vaka Sayısı	208		

H_{0b} : Cinsiyet ile “muhasebenin hem eğitim hem de çalışma ortamında zorunlu bir araç olduğunu hissediyorum” yargısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1b} : Cinsiyet ile “muhasebenin hem eğitim hem de çalışma ortamında zorunlu bir araç olduğunu hissediyorum” yargısı arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 9’da $p=0,001$ ve $p<0,05$ olduğundan cevaplayıcıların cinsiyetleri ile “muhasebenin hem eğitim hem de çalışma ortamında zorunlu bir araç olduğunu hissediyorum” yargısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. H_{0b} hipotezi red, H_{1b} hipotezi kabul edilir. Ki-kare testi bulgularına göre erkek öğrencilerin %4’ü, kadın öğrencilerin %50’si eğitimde ve çalışma ortamında muhasebenin zorunlu bir sistem olduğunu düşünmektedir.

Tablo 9: Cinsiyet ile Eğitimde ve Çalışma Ortamında Muhasebenin Zorunlu Bir Sistem Olduğunu Hissediyorum Yargısı Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki-kare Testi Sonuçları

	Değer	df	Asimptotik Önem (2-tarflı)
Pearson Ki-Kare	19,965	4	,001
Olabilirlik Oranı	20,637	4	,000
Doğrusal İlişki	17,003	1	,000
Geçerli Vaka Sayısı	208		

H_{0c} : Cinsiyet ile “Muhasebe Anlayışının Beni Daha Üretken Bir Birey Yapacağını Düşünüyorum” yargısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1c} : Cinsiyet ile “Muhasebe Anlayışının Beni Daha Üretken Bir Birey Yapacağını Düşünüyorum” yargısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 10’da $p=0,010$ ve $p<0,05$ olduğundan cevaplayıcıların cinsiyeti ile “muhasebe anlayışının beni daha üretken bir birey yapacağını düşünüyorum” yargısı arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. H_{0c} hipotezi red, H_{1c} hipotezi kabul edilir. Ki-kare testi bulgularına göre erkek öğrencilerin %40,5’i, kadın öğrencilerin %37,5’i muhasebe anlayışının bireyi daha üretken yapacağını düşünmektedir.

Tablo 10: Cinsiyet ile Muhasebenin Bireyleri Daha Üretken Yapacağı Yargısı Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki-kare Testi Sonuçları

	Değer	df	Asimptotik Önem (2-tarflı)
Pearson Ki-Kare	13,311	4	,010
Olabilirlik Oranı	13,557	4	,009
Doğrusal İlişki	0,891	1	,345
Geçerli Vaka Sayısı	208		

H_{0d} : Cinsiyet ile muhasebe becerilerini öğrenirken kendimi rahat hissediyorum sorusu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1d} : Cinsiyet ile muhasebe becerilerini öğrenirken kendimi rahat hissediyorum sorusu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 11’de $p=0,000$ ve $p<0,05$ olduğundan cevaplayıcıların cinsiyetleriyle muhasebe becerilerini öğrenirken kendimi rahat hissediyorum yargısı arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. H_{0d} hipotezi red, H_{1d} hipotezi kabul edilir. Ki-kare testi bulgularına göre erkek öğrencilerin %40,5’i, kadın öğrencilerin %37,5’i muhasebe becerilerini öğrenirken kendini rahat hissetmektedir.

Tablo 11: Cinsiyet İle Muhasebe Becerilerini Öğrenirken Kendimi Rahat Hissediyorum Yargısı Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki-kare Testi Sonuçları

	Değer	df	Asimptotik Önem (2-tarflı)
Pearson Ki-Kare	28,538	4	,000
Olabilirlik Oranı	30,788	4	,000
Doğrusal İlişki	6,311	1	,012
Geçerli Vaka Sayısı	208		

H_{0e} : Cinsiyet ile “*insanlar motive edildiğinde muhasebe bilgi sistemlerini uygulamayı öğrenebilir ve uygulayabilir*” yargısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1e} : Cinsiyet ile “*insanlar motive edildiğinde muhasebe bilgi sistemlerini uygulamayı öğrenebilir ve uygulayabilir*” yargısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 12’de %95 güven aralığında $p=0,000$ ve $p<0,05$ olduğundan cevaplayıcı öğrencilerin cinsiyetleri ile insanlar motive edildiğinde muhasebe sistemlerini uygulamayı öğrenebilir sorusu arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. H_{0e} hipotezi red, H_{1e} hipotezi kabul edilir. Ki-kare testi bulgularına göre erkek öğrencilerin %62,3’ü, kadın öğrencilerin %57,7’si, öğrenciler isteklendirildiğinde muhasebe bilgi sistemlerini tatbik etmeyi öğrenebileceğini düşünüyor.

Tablo 12: Cinsiyet ile Öğrenciler İsteklendirildiğinde Muhasebe Bilgi Sistemlerini Tatbik Etmeyi Öğrenebilir Yargısı Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki-kare Testi Sonuçları

	Değer	df	Asimptotik Önem (2-tarflı)
Pearson Ki-Kare	24,540	4	,000
Olabilirlik Oranı	28,711	4	,000
Doğrusal İlişki	1,364	1	,243
Geçerli Vaka Sayısı	208		

Analiz sonuçlarına göre istatistiki bakımdan anlamlı bir fark olan diğer bulguların cinsiyet ile 13., 14., 15., 18., 19. ve 21. yargılar olduğu, yaş ile 2., 5., 9. ve 20. yargılar olduğu, ailenin yaşadığı bölge ile 1., 2., 3., 5., 7., 8., 9., 12., 13., 15., 16., 17. 18. ve 19. yargılar olduğu, yapmak istediği meslek ile 1., 2., 3., 4., 5., 7., 8., 11., 12., 13., 15., 16., 17. ve 19. yargılar olduğu, büyüdüğü yer ile 2., 4., 7., 10., 12., 13., 16., 17., ve 21. yargılar olduğu, sınıf ile 2., 4., 5., 7., 10., 12., 14., 15. ve 20. yargılar olduğu, akrabaları arasında muhasebe mesleği yapanlar ile 2., 4., 10., 13., 15., 18. ve 21. yargılar olduğu sonucuna varılmıştır. Tablo 13’te istatistiki bakımdan anlamlı olan tüm bulgular gösterilmiştir.

Tablo 13: Demografik Özellikler ile Yargılar Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki-kare Testi Sonuçları

Yargılar	Cinsiyet	Yaş	Ailenin Oturduğu Bölge	Kariyer Hedefi	İkamet Edilen Yer	Sınıf	Muhasebe Mesleğini Yapanlar
1	✓	✗	✓	✓	✗	✗	✗
2	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3	✗	✗	✓	✓	✗	✗	✗
4	✓	✗	✗	✓	✓	✓	✓
5	✗	✓	✓	✓	✗	✓	✗
6	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗
7	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✗
8	✗	✗	✓	✓	✗	✗	✗
9	✗	✓	✓	✗	✗	✗	✗
10	✗	✗	✗	✗	✓	✓	✓
11	✓	✗	✗	✓	✗	✗	✗
12	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✗
13	✓	✗	✓	✓	✓	✗	✓
14	✓	✗	✗	✗	✗	✓	✗
15	✓	✗	✓	✓	✗	✓	✓
16	✗	✗	✓	✓	✓	✗	✗
17	✗	✗	✓	✓	✓	✗	✗
18	✓	✗	✓	✓	✗	✗	✓
19	✓	✗	✓	✓	✗	✗	✗
20	✗	✓	✗	✗	✗	✓	✗
21	✓	✗	✗	✗	✓	✗	✓

✓: İstatistiki açıdan anlamlı çıkan bulguları ifade etmektedir.

SONUÇ

Giresun Üniversitesi Bulancak Kadir Karabaş Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü öğrencilerinin aldıkları muhasebe eğitimi açısından muhasebeye bakış açısı bağlamında değerlendirmelerini amaçlayan çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlar alanyazın ile benzer özellikler göstermektedir. Özellikle muhasebeye bakış çerçevesinde sunulan yargılara verilen cevaplar “özgüven”, “kaygı”, “istek”, “belirsizlik”, “önyargı”, “heyecan” ve “gereklilik” şeklinde yedi alt faktörde yoğunluk göstermiştir. Ortaya koyulan faktör analizi bulgularına göre özgüven faktörü birinci sırada yer almıştır. Muhasebe öğrenmenin yeni bir beceri olduğunu, pratik yaparak muhasebe konusunda yetkinlik kazanılabileceğini, isteklendirme ile muhasebe bilgi sistemlerinin uygulamasının öğrenilebileceğini, zamanla muhasebe yazılımı kullanma konusunda Word uygulaması kadar rahat çalışabileceklerini ve muhasebe bilgi sistemlerini öğrenebileceğini katılımcı öğrenciler ifade etmektedirler. İkinci sırada kaygı faktörünün bulunması öğrencilerin muhasebe dersine karşı özgüvenleri olsa bile kaygı duyduklarını göstermektedir.

Öğrencilerin yanıtları incelendiğinde, erkek öğrenciler kız öğrencilerle karşılaştırıldığında üniversiteye girişte ve mezuniyet sonrasında kariyer açısından kız öğrencilere nazaran çok daha endişelidirler. Özel kesim, kamu kesimi ve diğer istihdam alanlarında çalışma arzusunda olanlar, iş olarak muhasebedeki gelişmelere uyum sağlayabileceğini, uygun koşullar sağlandığında muhasebe bilgi sistemi konusunda beceri kazanacağını ve muhasebe bilgi sistemini kullanmak istediğini ve muhasebe eğitiminden geri durmadıklarını ifade etmektedirler. Bu kesimde istihdam edilmek isteyen öğrencilerin muhasebe bilgilerinde özgüven söz konusudur.

2. sınıf öğrencilerinin %97,5'i muhasebe bilgi sistemini öğrenebileceğini düşünürken, 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin %16,3'tür. Bu sonuca göre 2. sınıfta muhasebe dersinden başarısız olan öğrencilerin özgüvenleri azalmakta ve muhasebeyi öğrenemeyecekleri kaygısı içerisine girmektedirler. 2. sınıf öğrencilerinin % 58,5'i muhasebe becerilerini öğrenirken kendini rahat hissetmektedir, buna karşılık 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin %9,8'inin rahat hissetmektedir. Bu sonuç, 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinin muhasebe öğrenme kaygısının yükseldiğini destekler niteliktedir.

Ki-kare testi bulgularında diğer demografik özelliklerle anket soruları bağlamında $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde, %95 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı başka bir ilişkiye ulaşılamamıştır.

ÖNERİLER

Muhasebe dersini alan öğrencilerin kaygılarını azaltmak için muhasebe dersinin gerekli, faydalı, önemli ve diğer bilim dallarıyla ilişkili bir ders özelliklerine de sahip olduğu vurgulanmalıdır. Kuramsal bilgiyi uygulamaya aktarmaya destek verebilecek bilgisayarlı muhasebe öğrenimi yaygınlaştırılabilir ve öğrenim içerikleri çok daha fazla uygulamaya dönük hazırlanabilir. Muhasebe mesleğiyle alakalı konferanslar verilebilir ve meslek odalarıyla beraber iş birliği yapılabilir. Öğrencilere kariyer hedeflerinde danışmanlık yapılabilir. Dersin planlanmasında dijital platformların (Google Classroom, Kahoot, EdPuzzle, EdModo vb.), drama etkinliklerinin, sektörlerde kullanılan muhasebe programlarının, ödev, proje ve vaka çalışmalarına dayalı notlandırma sistemlerinin kullanılmasını; öğretim metotlarının yenilenmesini; aktif öğrenci katılımının sağlanmasını ve öğrenci motivasyonunu artırıcı ortamın oluşturulmasını, müfredatın bölümlere/programlara göre belirlenmesini, Türkiye'de genel muhasebe öğrenimi gören öğrencilerin ortak muhasebe algılarının belirlenmesini ve gerekli çözümlerin geliştirilmesini faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, S. ve Yıldız, Ş. (2018). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Algılarına Yönelik Metaforlar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 0(77), 91-114.
- Aksu, İ. ve Oral, T. (2017). Lisans Öğrencilerinin Muhasebe Dersine Yönelik Algı Tutum ve Başarı Durumlarına İlişkin Bir Araştırma. *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 4(12), 706-717.
- Al-Khadash, H. A. ve Al-Beshtawi, S. (2009). Attitudes Toward Learning Accounting By Computers: The Impact on Perceived Skills. *Journal of Accounting and Taxation*, 1(1), 1-7.
- Aslan Çetin, F. ve Öztürk, S. (2020). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Eğitim Hizmet Kalitesi Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma. *Turkish Studies - Economy, Finance, Politics*, 15(1), 35-52.
- Bayram, N. (2017). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Ezgi Kitabevi.
- Buckhaults, J. ve Fisher, D. (2011). Trends in Accounting Education: Decreasing Accounting Anxiety and Promoting New Methods. *Journal of Education for Business*, 86(1), 31-35.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Chen, B. H.; Hsu, M. S. ve Chen, M. H. (2013). The Relationship Between Learning Attitude and Anxiety in Accounting Classes: The Case of Hospitality Management University Students in Taiwan. *Quality & Quantity*, 47(5), 2815-2827.
- Currie, L. W. (2014). Mathematics Anxiety in Adult Undergraduate Business Students: A Descriptive Study, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), ABD: Capella University.
- Çelik, M. ve Serinkan, C. (2011). Muhasebe Dersine Yönelik Tutumlarda Üniversite Öğrencilerinin Bireysel ve Bölümsel Farklılıkları. *World of Accounting Science*, 13(3), 289-321.
- Duman, H.; Apak, İ.; Yücenurşen, M. ve Peker, A. A. (2015). Determining the Anxieties of Accounting Education Students: A Sample of Aksaray University. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 1834-1840.
- Fidan, C. ve Ağırbaş, İ. (2020). Muş Alparslan Üniversitesi Öğrencilerinin Genel Muhasebe Algılarına Yönelik Metaforlar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 0(87), 15-32.
- Franco, A. R. ve Scott, S. (2017). Factors That Determine Accounting Anxiety Among Users of English as a Second Language within an International MBA Program. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 16(1), 22-37.
- Güney, C. (2017). Maliyet Muhasebesi Dersi Alan Öğrencilerin Derse Yönelik Algılarının Tespiti: Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu Örneği. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 0(50), 115-134.

- Jones, J. P. ve Fields, K. T. (2001). The Role of Supplemental Instruction in the First Accounting Course. *Issues in Accounting Education*, 16(4), 531-547.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Dinamik Akademi.
- Kandemir, T.; Kardeş, Z. ve Baykut, E. (2016). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimine Bakış Açılı: Afyon Kocatepe Üniversitesi Meslek Yüksekokulları Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 133-151.
- Malgwi, C. A. (2004). Determinants of Accounting Anxiety in Business Students. *Journal of College Teaching & Learning (TLC)*, 1(2), 81-94.
- Martinis, K. ve Tidd, R. (2011). Does Performing Additional Work Improve a Student's Accounting Principles Grade? First Analysis. *ASBBS Annual Conference: Las Vegas*, 0(0), 432-434.
- Oktay, E.; Toksoy, T. ve Çebi, K. (2016). *Suriyeli Mülteci Algısının Araştırılması: Erzurum Örneği*. Adapazarı: Zafer Ofset Matbaacılık.
- Öztürk, M. (2017). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde Genel Muhasebe Dersini Alan Öğrencilerin Performansını Etkileyen Faktörler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 0(76), 201-220.
- Paça, M. ve Karavardar, A. (2019). Muhasebe Dersine İlişkin Algı ve Kaygı: Giresun Üniversitesi İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 73-83.
- Sibarani, C. G. G. T.; Zainal, A. ve Nurhayani, U. (2020). Accounting Anxiety in Accounting Education: A Case Study on Accounting Undergraduate Students in Universitas Negeri Medan. *Unimed International Conference on Economics Education and Social Science*, 0(0), 105-112.
- Şendurur, U. (2020). Öğrencilerin Muhasebe Eğitiminden Beklentileri ve Motivasyonları: Ağrı İli Örneği. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 198-209.
- Tan, B. S. ve Wong, S. L. (2020). Learning Principles of Accounting in ICT-Supported Learning Environments of Malaysian Secondary Schools: Future-Oriented Approach. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 0(15), 1-23.
- Varıcı, İ. ve Bulut, E. (2015). Muhasebe Dersine Yönelik Endişeler ve Tutumlar: Samsun Ondokuzmayıs Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 19(3), 293-314.
- Warwick, J. ve Howard, A. (2016). Mathematical Anxiety as an Inhibitor of Skills Development in Accounting Students. *Mathitudes*, 1(1), 1-15.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 333-346, Winter 2021

Müşteri Hizmetleri Bağlılığı ve Şirket Rekabet Gücü Sarmalında Lojistik Değer Algısı* *Logistic Value Perception in Customer Service Loyalty and Company Competitiveness*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1023049>

Araştırma Makalesi / Research
Article

Makale Geliş Tarihi / Article
Arrival Date
13.11.2021

Makale Kabul Tarihi / Article
Accepted Date
21.12.2021

Makale Yayın Tarihi / Article
Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Prof. Dr. İsmail Bakan
Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İşletme Bölümü,
ibakan63@hotmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0001-8644-8778>

Prof. Dr. Burcu Erşahan
Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Uluslar arası Ticaret ve Lojistik
Bölümü,
bersahan@hotmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0003-2546-0567>

Ebray Kiraz
Yüksek Lisans Öğrencisi /
Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ebraykiraz@gmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0001-5524-3294>

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 02.11.2021 tarih ve 2021-8 sayılı onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Öz

Şirketlerin sürekli gelişen ve değişen pazar şartlarına uyum sağlayabilmesi için müşteri hizmetleri bağlılığını optimum seviyede tutması ve rakiplerine karşı rekabet gücünü koruması gerekmektedir. Müşteri hizmetleri bağlılığı, bir şirketin müşterilerinin sadakatini ortaya koyan ana faktördür ve bu faktör doğrudan şirketlere rekabet gücü kazandırmaktadır. Müşteri hizmetleri bağlılığı ve rekabet gücü ile doğrudan etkileşimde olan lojistik değer algısı şirket politikaları için önem arz etmektedir. Lojistik değer, müşteriye sunulan ürün veya servis ile ilgili verilen hizmet niteliklerinin yer ve zaman verimine ilişkin ortaya çıkardığı sonuçlara bağlı olarak müşteri hizmet gereksinimlerinin karşılanması olarak ifade edilmektedir. Araştırmanın amacı, müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücü sarmalında şirketlerin lojistik değer algılarının araştırılmasıdır. Bu bağlamda lojistik değerın alt boyutları olan lojistik etkinlik, lojistik verimlilik ve lojistik koordinasyon etkinliğinin müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücü ile olan ilişkisi incelenmiştir. Araştırma Mersin ilinde faaliyet gösteren lojistik firmalarda çalışan 253 işgören üzerinde anket tekniği kullanılarak yapılmıştır. Çalışanlardan elde edilen veriler SPSS programı ile değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda korelasyon ve regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, lojistik değerın alt boyutları olan lojistik etkinlik, lojistik verimlilik ve lojistik koordinasyon etkinliğinin, müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücünü pozitif yönde etkilediği elde edilmiştir. Lojistik firmalarla sınırlı olan araştırmanın son kısmında ise uygulayıcılara ve akademiye yönelik öneriler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müşteri Hizmetleri Bağlılığı, Rekabet Gücü, Lojistik Değer

Abstract

In order for companies to adapt to constantly developing and changing market conditions, they need to keep their customer service commitment at the optimum level and maintain their competitive power against their competitors. Customer service commitment is the main factor that reveals the loyalty of a company's customers, and this factor directly gives companies competitiveness. The perception of logistics value, which is in direct interaction with customer service commitment and competitiveness, is important for company policies. Logistics value is expressed as meeting customer service requirements, depending on the results of the service qualities provided for the product or service offered to the customer, regarding the efficiency of space and time. The aim of the research is to investigate the logistics value perceptions of companies in the spiral of customer service commitment and company competitiveness. In this context, the relationship between logistics efficiency, logistics efficiency and logistics coordination efficiency, which are the sub-dimensions of logistics value, with customer service commitment and company competitiveness has been examined. The research was conducted by using the questionnaire technique on 253 employees working in logistics companies operating in Mersin. The data obtained from the employees were evaluated with the SPSS program. Correlation and regression analysis were performed in line with the data obtained. As a result of the analysis, it has been found that logistics efficiency, logistics efficiency and logistics coordination efficiency, which are the sub-dimensions of logistics value, positively affect customer service loyalty and company competitiveness. In the last part of the research, which is limited to logistics companies, suggestions for practitioners and academia are given.

Keywords: Customer Service Commitment, Competitiveness, Logistics Value

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Bakan, İ.; Erşahan, B. ve Kiraz, E. (2021). Müşteri Hizmetleri Bağlılığı ve Şirket Rekabet Gücü Sarmalında Lojistik Değer Algısı. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 333-346.

GİRİŞ

Son yıllarda erişilebilirliğin artması ile birlikte müşterilerin bilinç düzeyi de sürekli olarak artmaktadır. Günümüz müşterileri pazarda sahip oldukları gücün ve yapılan her faaliyetin kendileri için yapıldığının farkındadırlar. Ürün ve hizmetlere erişmek gelişen lojistik sektörü ile müşteriler için daha kolay hale gelmiştir. Lojistik sektörünün yanı sıra internet kullanımının da yayılması ile birlikte müşteriler bir markayı seçmeden önce ürünün fiyatına, yeniliğine, erişilebilirliğine ve sunulan ek hizmetleri araştırma imkanına sahip olmaktadır (Dağdaş, 2013: 91). Tüm bu gelişmeler şirketlerarası rekabetin artmasına neden olmaktadır. Şirketler sürekli değişime, gelişime ve rekabete açık hale gelmektedir. Giderek artan rekabet ortamıyla birlikte şirketlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için yeni pazarlama yaklaşımlarını benimsemeye açık olmaları gerekmektedir (Hacıfendioğlu ve Koç, 2009: 162).

Günümüzde yeni pazarlama yaklaşımlarının benimsenmesi ile birlikte müşteri hizmetleri bağlılığına odaklı pazarlama ön plana çıkmaktadır. Müşteri hizmetleri bağlılığına odaklı pazarlama, hali hazırda bulunan ve yeni geliştirilen ürünlerin tüm aşamalarının müşterilere yani alıcılara odaklanılarak pazarlanmasıdır. Bunun temel nedeni şirketlerin faaliyetlerine devam edebilmesi, düzenli gelir elde etmesi ve uzun ömürlü olabilmesi için daimi müşterilere ihtiyaç duymalarıdır (Duffy, 1998: 435). Müşteri hizmetleri bağlılığının, sürdürülebilir rekabet avantajı oluşturmada etkisi oldukça büyüktür. Şirket faaliyetlerine birçok katkısı bulunan müşteri hizmetleri bağlılığının, oluşturduğu rekabet avantajı nedeni ile yönetsel faaliyetlerin merkezinde olması gerektiği vurgulanmaktadır (Dick ve Basu, 1994: 114).

Şirketlerin mevcut pazarda karşı karşıya geldiği rekabet şartları, globalleşme ile her geçen gün daha da artmaktadır. Bu nedenle mevcut yerini korumak ve varlığını sürdürmek isteyen şirketlerin, rakiplerine karşı rekabet avantajı elde etmesi rekabet gücü kavramını ortaya çıkarmaktadır (Doğan vd., 2003: 114). Rekabet gücü, bir şirketin daha iyi müşteri değeri yaratarak rakiplerine karşı pazarda avantaj kazanması anlamına gelmektedir (İraz, 2005: 250). Günümüzde rekabet gücü, uluslararası alanda başarının ve yüksek performansın en önemli göstergelerinden biri olmuştur (Kırankabeş, 2006: 236).

Lojistik değer; ekonomik, sosyal, psikolojik, kültürel, stratejik, askeri ve politik alanlarda ülkelere katma değer sağlaması ve küresel alanda söz sahibi olma yolunda ülkeler tarafından her geçen gün daha fazla önemsenmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde müşteri hizmetleri bağlılığını kazanma ve rekabet gücünü elde etme açısından lojistik değer kavramı literatürde dikkat çeken bir kavram olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda şirketlerin başarısı açısından değerlendirildiğinde ise lojistik değer kavramı, müşteri hizmetleri bağlılığı ve rekabet gücü kavramları kadar önem arz etmektedir. Bu nedenle lojistik değer, müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücüne etkisi olduğu belirtilmektedir (Erkan, 2014: 45). Lojistik değer, alt boyutları olan lojistik verimliliğin, lojistik etkinlik ve lojistik koordinasyon etkinliğinin, optimum düzeyde tutulmasının şirketlere rekabet avantajı kazandıracığı araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır (İvanaj vd., 2006:18; Sun vd., 2018: 290).

Konu ile ilgili Andrejic ve Popovic (2013: 202) tarafından yapılan çalışmada, şirketlerin müşteri değeri ve katma değer kazanması, rekabet üstünlüğünü koruyabilmesi açısından gerek şirket danışmanları gerekse uzmanlar tarafından bünyelerine lojistik hizmetler kapsamında yenilikleri, bilgileri katması gerektiğini vurgularken tüm bunların lojistik değer temelli bir politika üzerinden yürütülmesinin önemi üzerinde durmaktadırlar. Hacıfendioğlu ve Koç (2009: 162) çalışmalarında, hizmet kalitesi boyutları ile müşteri bağlılığı arasında anlamlı ve olumlu bir ilişkinin olduğuna değinmektedirler. Dursun (2011:112), çalışmasında ise müşteri bağlılığı ile kurumsal imaj arasında güçlü bir ilişki olduğunu saptamıştır.

Bakan ve Sezer (2020: 511), aynı pazarda rekabet eden şirketlerin birbirlerinin faaliyetlerinden etkilenmesinin doğal bir sonuç olduğunu çalışmalarında belirtmektedirler. İraz (2005: 256), araştırmasının sonucunda şirketlerin rekabet avantajı elde edebilmek için bilgi yönetimini profesyonel bir şekilde yapabilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Ovalı (2014: 17), Türkiye ile benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin rekabet gücünü analiz etmek amacı ile yapmış olduğu çalışmada, Türkiye'nin özellikle "piyasanın büyüklüğü", "iş piyasasının gelişmişliği" ve "mal piyasasının etkinliği" alanlarında avantajlı olduğunu saptamıştır.

Literatür çalışmaları dikkate alındığında, müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirketlerin rekabet gücünün bir arada çalışılan değişkenler oldukları söylenebilir. Ancak lojistik değer ile bu iki kavramı bir arada inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada, lojistik değer algısının müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücü üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu bağlamda müşteri hizmetleri bağlılığı, rekabet gücü, lojistik değer ve alt boyutları olan lojistik verimlilik, lojistik etkinlik ve lojistik koordinasyon etkinliği konularının kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Çalışmanın araştırma bölümünde ise Mersin ilinde faaliyet gösteren lojistik firmalarda çalışan 253 işgören ile anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve anket sonuçları SPSS programı aracılığıyla değerlendirilerek gerekli analizler yapılmıştır. Araştırmanın, lojistik değere bağlı olarak çalışanların müşteri hizmet bağlılığı ve şirket rekabet gücü algılarının incelenmesi ve bu konuda literatürde sınırlı sayıda çalışmanın yapılmış olması nedeni ile bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Müşteri Hizmetleri Bağlılığı

Müşteri hizmetleri bağlılığı, bir şirketin hizmetlerinden yararlanma derecesi ile müşterinin tercih ve isteklerindeki eğilim ya da marka bağlılığına yol açan psikolojik bir süreç olarak tanımlanabilir (Sudhakar vd., 2006: 1814). Müşteri hizmetleri bağlılığı, müşterilerin tercihlerinde değişiklik olabilecek durumlar söz konusu iken rakip şirketlere karşı, müşterilerin tekrar satın alma davranışı göstermesi ve sürekli tercih ettiği ürünü satın almasıdır (Oliver, 1999: 34). Sewell ve Brown (1998: 5)'da buna benzer bir tanımlama ile müşteri hizmetleri bağlılığını, şirketin ürettiği ürünleri tekrar satın alarak müşteri tarafından sergilenen davranış olarak belirtmişlerdir. Müşteri hizmetleri bağlılığı, müşterilerin rastlantısal ve gelişigüzel olmayan sürekli satın alma davranışı olarak vurgulanmaktadır (Griffin, 1995: 4).

Müşteri hizmetleri bağlılığı genel olarak davranışsal ve tutumsal olarak iki boyutta ele alınmaktadır. Davranışsal boyut, müşterinin bağlı olduğu markayı satın alma sıklığıdır ve müşterinin geçmişteki davranışlarına odaklanır. Bu boyut müşterinin satın alma sebeplerini ortaya koymadığı için oldukça eleştirilmiş ve böylece davranışsal boyutun yanında tutumsal boyutun da ele alınması gerektiği araştırmacılar tarafından belirtilmiştir (Javalgi ve Moberg, 1997: 166). Tutumsal boyutta, davranışsal boyuta göre daha çok müşterinin isteğine odaklanılır ve müşterinin gelecekteki istekleri ve şirket ile olan duygusal yakınlığı saptanmaktadır (Baloğlu, 2002: 50). Bu iki boyutun yanı sıra son zamanlarda araştırmacılar tarafından, bileşik boyut kavramına da dikkat çekilmektedir. Bileşik boyut, davranışsal ve tutumsal boyutun birlikte ele alınmasıdır. Müşteri davranışlarının, istekler ile beraber ele alınması bileşik boyut olarak tanımlanmaktadır. Dimitriades (2006: 785), bu üç boyutun birlikte ele alınmasının müşteri hizmetleri bağlılığının açıklanması açısından daha doğru olacağını vurgulamaktadır.

Müşteri hizmetleri bağlılığının, şirketler açısından önem ve değeri, yeni müşteri elde etmeyi kolaylaştırması, kar sağlama, mevcut müşteriyi tutundurma ve rekabet gücü kazandırmasına bağlı olarak günden güne artmaktadır. Bu nedenlerle şirketler, müşteri hizmetleri bağlılığının sağlanmasına daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Şirketlerin rekabet gücü kazanması ve hizmet verilen sektörde kalıcı olarak yer edinmesi için müşteri hizmetleri bağlılığını maksimum düzeyde tutmaları gerekmektedir (Marketing, 1993: 24). Spillan ve arkadaşları (2013: 153) müşteri hizmetleri bağlılığı ile lojistik değer ve alt boyutlarının birbirlerinin güçlü destekçileri olduğunu ifade etmektedirler. Lojistik değere sahip olan şirketlerin müşteri hizmetleri bağlılığının da üst düzeyde olacağı vurgulanırken, bu iki değişken sayesinde güç kazanan şirketlerin rakiplerine karşı rekabet güçlerini de koruyacakları belirtilmektedir.

1.2.Rekabet Gücü

Ulusal ve uluslararası bölgeler arası iş bölümü ve bu iş bölümlerinde rekabet gücünün sağladığı avantajlar nedeniyle rekabet gücü kavramı şirketler arasında son zamanlarda önemi artan kavramlardan biri olmuştur. Uluslararası piyasalarda ve şirketler arasında ayırt edici özellik sağlama, akademik açıdan araştırmacıların dikkatini çeken bir kavram olması ve karar birimleri tarafından ülke, bölge ve şehir düzeyinde değerlendirme yapılabilmesi açısından rekabet gücü kavramının önemi artmaya devam etmektedir (Kumral, 2008: 2).

Rekabet gücü kavramının, literatürde genel kabul görmüş bir tanımına rastlamak oldukça güçtür. Rekabet gücü, mikro ve makro bakış açısı ile ele alınmaktadır. Mikro bakış açısı, ülke içindeki şirketler arasındaki rekabet ve aynı zamanda bu rekabetin ulusal ve uluslararası pazardaki rekabet boyutu üzerinde durmaktadır. Makro bakış açısı ise, ülkenin uluslararası pazardaki rekabet gücünü incelemektedir (Çivi, 2001: 1).

Rekabet gücü, şirketlerin serbest ve mevcut pazar koşulları altında reel gelirleri arttırmaya çalışırken, diğer bir taraftan üretilen ürün ve hizmetlerin uluslararası pazarlara sunulması ve rakiplerine karşı başarı elde etmesidir (Presidents Commission on Industrial Competitiveness, 1985:3-7). Markusen (1987), rekabet gücünü üretim etkinliği açısından, üretim etkinliği endeksini baz alarak toplam faktör verimliliğinden hareketle tanımlamaktadır (Ezeala-Harrison, 1995: 57-75).

OECD (1992) ise, rekabet gücü kavramını şirket bazında ülke içindeki reel gelir artışı sağlanırken yabancı ülkelerdeki müşterilerin istek ve beklentilerine uygun ürün üretebilmek olarak ifade etmektedir. OECD (1992)'nin tanımına göre rekabet gücü değerlendirildiğinde ise bu kavram hem lojistik değer ile hem de müşteri hizmetleri bağlılığıyla yakından ilişkidir. Lojistik değere sahip şirketlerin lojistik faaliyetleri güçlü bir akışa sahip olurken aynı zamanda da bu faaliyetler sayesinde müşteri hizmetleri bağlılığı artacağından şirketlerin rekabet gücü yüksek olacaktır (Spillan vd., 2013: 153).

Porter (1998: 77-91), şirketlerin mevcut kaynaklarını optimum bir şekilde kullanarak rekabet gücünü elde edebileceğini ve bunun için de her şirketin uzman olabileceği alanlar seçerek kendine bir yol çizip kaynaklardan en etkin şekilde faydalanması gerektiğini ileri sürmektedir.

Şirketlerin faaliyetlerini optimize etmesi ve mevcut sistem içerisinde işlerlik kazanması açısından rekabet gücü şirket bünyesinde önem teşkil etmektedir. Rakiplere karşı rekabet gücü kazanmak ve bunu

sürdürebilmek için şirketlerin bilgi yönetimini başarılı bir şekilde yürütmesi gerekmektedir. Şirketlerin örgütsel başarıya ulaşmasının sırrı rekabetçi güçlerle baş edebilme seviyesi ile doğru orantılıdır (Bilginer, 2007: 1-2).

1.3.Lojistik Değer

Lojistik değer, müşteriye sunulan ürün ile ilgili verilen hizmet niteliklerinin yer ve zaman faydasına ilişkin ortaya çıkardığı sonuçlara dayandırılmaktadır (Mentzer vd., 1997:631). Rutner ve Langley (2000: 78), lojistik sektör yöneticileri ile yaptıkları görüşmelere dayanarak lojistik değeri, tedarik zinciri maliyetlerini minimum düzeyde sürdürürken, ortakların karını maksimuma çıkaran müşteri hizmet gereksinimlerinin karşılanması olarak ifade etmektedirler.

Lojistik değer, şirketlerin müşteri hizmetleri bağlılığını ve rekabet gücünü etkilemektedir. Akyıldız (2009: 63) çalışmasında, müşteri değeri yaratmada, lojistik değer rolünün oldukça fazla olduğunu vurgulamaktadır. Lojistik değer beraberinde getirdiği faydalar, müşteri değerine de katkı sağlayacaktır. Böylece müşteri hizmetleri bağlılığını optimum düzeyde tutmak isteyen şirketler, lojistik değer kavramına politikalarında daha çok yer verdikleri takdirde rekabet güçlerini de doğrudan arttıracaklardır. Fawcett vd. (1995: 28-29), aynı zamanda lojistik değer, lojistik hizmetlerin kendi yarattığı değerlerin yanı sıra firmanın bir bütün olarak yarattığı şekil ve sahiplik faydasının yaratılmasına da katkı sağladığını vurgulamaktadır. Mentzer ve arkadaşları (1997: 631) tarafından, tüm bu faydalar lojistik sisteminin 7 doğrusu olarak adlandırılmıştır. Bu doğrular; doğru ürün, doğru yer, doğru zaman, doğru miktar, doğru biçim, doğru koşul ve doğru müşteridir.

Yazdanparast ve arkadaşları (2010: 375), lojistik bağlamında değeri ele aldıkları çalışmalarında, şirketler için değer yaratma sürecinin üç aşamadan meydana geldiğini belirtmektedirler. Bu aşamalar; öğrenme, yenilik ve uygulama, sonuçlardan oluşmaktadır. Belirtilen bu aşamalar ile lojistik değer oluşacağı ve beraberinde uygulayıcı şirketlerin rekabet avantajı kazanacağı araştırmacılar tarafından elde edilen bulgular arasındadır. Lojistik değer araştırmacılar açısından alt boyut sınıflandırması farklılık göstermekle birlikte, bu araştırma kapsamında lojistik değer alt boyutları olarak lojistik verimlilik, lojistik etkinlik ve lojistik koordinasyon etkinliği değişken olarak ele alınmaktadır.

1.3.1.Lojistik Verimlilik

Lojistik verimlilik, temel lojistik faaliyetlerin yürütülmesi sırasında operasyonel süreçlerin daha iyi yönetilmesi, verilen hizmet kalitesinin artırılması, stratejik hedeflere ulaşılması ve eksiksiz müşteri hizmeti gibi unsurların başarı ile sağlanması olarak ifade edilmektedir (Coyle vd., 1992: 500). Lojistik verimlilik kavramı, ürün ve hizmetin kalitesini yükseltme, çevreyi koruma, çalışanlara en iyi yaşam ve çalışma şartlarını sağlama ve bu arada birim girdi başına üretim miktarını artırma çabaları ile birlikte düşünülmektedir (Ballou, 1987: 389). Lojistik verimliliğin amacı, ekonomik üstünlük ve rekabet avantajı kazandırmak için şirketlere fayda sağlamaktır. Eksiksiz müşteri hizmetlerinin sunulması ile birlikte gelen müşteri hizmetleri bağlılığı ile birlikte şirketler rekabet gücü de kazanmaktadır (Barilla vd., 2020: 221).

Stainer (1997: 61), lojistik yönetiminde performans ölçümünün ve lojistik verimliliğin şirket açısından önemi üzerinde durmaktadır. Stabler (2007: 46) araştırmasında, lojistik alanında hedeflenen noktalara erişmek, kurumsallaşmak ve performansı optimum seviyede tutmak için lojistik verimliliğin şirketlerce benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sun ve arkadaşları (2018:290) ise, çalışmalarında ekonomik karı ve üretkenliği arttırmak için lojistik verimliliğin optimum düzeyde tutulması gerektiğini belirtmektedirler.

1.3.2.Lojistik Etkinlik

Lojistik etkinlik kavramını tanımlamak için yapılan çalışmalar, verilen hizmetin şirketlere sağladıkları faydalara odaklanmaktadır. İlgili literatürde, lojistik etkinlik kavramı temel lojistik faaliyetler olarak ifade edilirken, bazı kaynaklar ise temel ve destek faaliyetlerin tamamını ele alarak kavramı tanımlamaktadır. Bu nedenle lojistik etkinliğin birden çok tanımı yapılabilmektedir (Lai vd., 2010: 274).

En genel ifade ile lojistik etkinlik, yalnızca lojistik yönetiminin değil aynı zamanda tedarik zinciri yönetiminin tamamının, temel iş geliştirme süreçleri ve bu süreçlerin şirketlere ne kadar fayda sağladığının saptanması şeklinde ifade edilebilir. İş geliştirme süreçlerinin olması gerektiği şekilde planlanmaması lojistik açısından verimliliği düşürecektir. Bu nedenle lojistik etkinlik ve lojistik verimlilik arasında doğrusal bir bağlantı bulunmaktadır (Marchesini ve Alcántara, 2015: 10).

1.3.3.Lojistik Koordinasyon Etkinliği

Lojistik koordinasyon etkinliği, şirket koordinasyonunun ve işbirliğinin, zincirdeki tüm paydaşları da kapsayarak gerçekleşmesidir. Diğer bir ifade ile lojistik koordinasyon etkinliği, lojistik zinciri boyunca süreçteki faaliyetlerin ve paydaşların koordinasyonunun sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Bakan vd., 2015: 41).

Lojistik koordinasyon etkinliği, bir ürünü veya hizmeti sunma sürecinin zaman, yer ve ürünün özelliklerine ilişkin belirli değişkenlere göre ilgili birimlerdeki faaliyetlerin zamanında ve bilinçli olarak ayarlanmasıdır. Birimlerde planlama, organizasyon, uygulama ve kontrol faaliyetlerinin maksimum düzeyde

gerçekleştirilmesi ve ürün/hizmeti sunma sürecinin başarı ile tamamlanmasıyla lojistik koordinasyon etkinliğinden optimum düzeyde fayda sağlanacaktır (Sheombar, 2014: 158).

1.4. Kavramlar Arası İlişki ve Hipotez Geliştirme

Şirketler için müşteri bağlılığının öneminin, şirketten ayrılan müşterilerin maliyetleri ve bağlılığı olan müşterilerin şirketin karlılığına etkisinin dikkate alınması ile daha iyi anlaşılacağı araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Barutçu, 2002: 44-53). Szwarc (2005: 9)'ın çalışmasında, 500.000 müşterinin tatmin anketleri incelendiğinde, tamamen tatmin olmuş müşterilerin bağlılıklarının diğer müşterilere oranla 6 kat fazla olduğu saptanmıştır. Banka sektöründe, müşteri hizmetleri bağlılığının incelendiği araştırmada bankaların müşterilerin güvenini kazandıklarında müşteri hizmetleri bağlılığını elde ettikleri gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda ortaya konulmuştur (Bakırtaş, 2008: 214). Hizmet sektöründe kurumsal imaj ile müşteri hizmetleri arasındaki ilişkinin incelendiği bir diğer çalışmada ise kurumsal imaj ile müşteri hizmetleri bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu Dursun (2011: 97) tarafından belirtilmiştir.

Aktaş ve Ulengin (2015: 316) Türkiye'deki lojistik şirketler üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında, Türk lojistik şirketlerinin etkinliklerini ülke içinde sınırlı tuttuğu ya da ilk tercih olarak ülke içindeki şirketler ile faaliyete geçmeyi tercih ettikleri belirtilmiştir. Konu ile ilgili Cardoso vd. (2012:450) ise lojistik etkinliğin, maliyetli olmasına rağmen kazandırdığı fayda açısından ekonomik maliyetin etkisini ortadan kaldıracığına değinmektedirler. Çünkü lojistik etkinlik özellikle tedarik zincirinin sorunsuz işlenmesini sağladığı için şirketlere, müşteri hizmetleri bağlılığı kazandırmaktadır.

Dolinskaya ve arkadaşları (2011: 7), lojistik koordinasyon etkinliğinin, yardımlaşmaya dayalı faaliyetlerde nasıl olması gerektiğine dair önerilerde buldukları çalışmalarında aynı zamanda bu etkinliğin önemini vurgulamışlardır. Buna benzer olarak Li vd. (2007: 1192) ise doğal afetlerde, lojistik koordinasyon etkinliğinin ulaştırılması gereken bölgelere ulaşmak ve yardım göndermek için ne kadar önemli olduğu üzerinde durmuşlardır. Bir başka araştırmada ise, bireysel gereksinimlerin karşılanabilmesi için lojistik verimliliğin ve lojistik koordinasyon etkinliğinin optimum düzeyde yürütülmesi gerektiği belirtilmektedir (Wang, 2010: 47).

Lojistik değer ve alt boyutları ile müşteri hizmetleri bağlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen ve ifade eden literatür bilgilerinden hareketle bu araştırma için oluşturulan hipotezler aşağıda sunulmuştur;

'H1: Lojistik değer bir alt boyutu olan lojistik etkinlik, şirketlerin müşteri hizmetleri bağlılığı algısını anlamlı ve pozitif yönde etkiler'

'H2: Lojistik değer bir alt boyutu olan lojistik verimlilik, şirketlerin müşteri hizmetleri bağlılığı algısını anlamlı ve pozitif yönde etkiler'

'H3: Lojistik değer bir alt boyutu olan lojistik koordinasyon etkinliği, şirketlerin müşteri hizmetleri bağlılığı algısını anlamlı ve pozitif yönde etkiler'

Güngören ve Orhan (2013: 207), şirketlerin sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde edebilmesi ve uzun dönem karını artırabilmesi için şirketin temel ve destek faaliyetlerini rakiplere kıyasla daha etkin ve farklılık yaratacak şekilde kullanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Kumral (2008: 13) çalışmasında, stratejik planlarda şirketlerin sahip olduğu kaynakların, uzun dönemde şirkete hangi düzeyde rekabet gücü kazandırabilecek kapasitede olduğunun saptanmasının ve buna göre önceliğe sahip olacak yatırım alanlarının yer almasının önemli olduğunu araştırma sonucunda öneri olarak vermektedir.

Akgemci (2008: 177) ise, farklı bir açıdan yaklaşarak sektördeki tedarikçilerin, ürün kalitesini düşürmeleri veya alıcı şirketlerin yüksek fiyattan ürün almalarını sağlayabilirlerse rekabetçi bir tehdit olarak görülebileceklerine değinmektedir. Çakmak (2005: 74) çalışmasında, Türkiye tekstil ve hazır giyim şirketlerinin, Dünya piyasalarında karşılaştırmalı üstünlük ve rekabet gücüne sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Erkan (2014: 62) ise, Türkiye'nin teknolojik altyapısını iyileştirmesi, inovatif bir üretim ve dış ticaret politikası izlemesi ve dünya pazarlarındaki payını artırması gerektiğini ve böylece şirketlerin hedeflemiş olduğu noktaya ulaşarak rakiplerine karşı rekabet gücü kazanabileceğini vurgulamaktadır.

Lee ve Song (2014: 580) ise, çalışmalarında lojistik değeri deniz lojistiği açısından ele almışlar ve sonuç olarak lojistik değer deniz lojistiğinde rekabet avantajı kazandırdığı bulgusuna ulaşmışlardır. Zhou ve Zang (2010: 1033) tarafından ise lojistik değer kavramına önem veren tüm zincir paydaşlarının rekabet avantajı kazanacağı vurgulanmaktadır. Lai ve arkadaşları (2010: 282), şirket odaklı ve dışarıya yönelik lojistik etkinliklerin dijitalleşmesinin şirket performansını olumlu etkilediğini vurgulamaktadırlar.

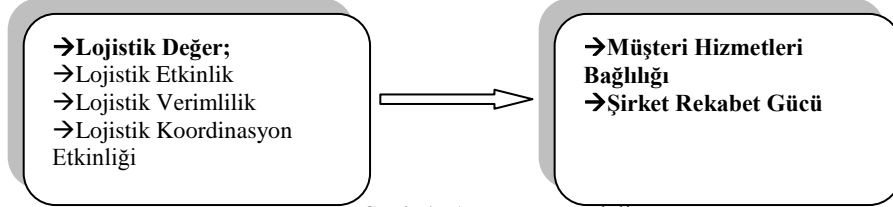
Bu bilgilere dayanarak oluşturulan hipotezler şu şekildedir;

'H4: Lojistik değer bir alt boyutu olan lojistik etkinlik, şirketlerin rekabet gücü algısını anlamlı ve pozitif yönde etkiler'

'H5: Lojistik değerın bir alt boyutu olan lojistik verimlilik, şirketlerin rekabet gücü algısını anlamlı ve pozitif yönde etkiler'

'H6: Lojistik değerın bir alt boyutu olan lojistik koordinasyon etkinliği, şirketlerin rekabet gücü algısını anlamlı ve pozitif yönde etkiler'.

Bu hipotezler doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli aşağıda yer almaktadır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

2.ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

2.1.Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, lojistik değer algısının, müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücü üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Lojistik değer, şirketlerin tüm faaliyetleri ile ilişkili ve bu faaliyetleri besleyen bir değişkendir. Şirketlerin yürüttükleri mevcut politikalarında başarıya ulaşabilmeleri için bu politikalarda lojistik değere yer verilmelidir. Bu bağlamda lojistik değer şirketlerin her paydaşını etkilediği gibi müşteri hizmetleri bağlılığı ve rekabet gücü ile karşılıklı etkileşimdedir. Geliştirilen araştırma modelinin kurulma amacı ise lojistik değer arttıkça şirketlerde müşteri hizmetleri bağlılığı ve rekabet gücünün de olumlu yönde gelişerek artış gösterecek olmasıdır. Bu açıdan lojistik değerın müşteri hizmetleri bağlılığı ve rekabet gücü üzerinde etkili olduğu varsayılmaktadır.

Gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda, Mersin ili Uluslararası Nakliyeciler Derneğine kayıtlı 172 lojistik firmasında yapılan sorgulamalar sonucunda 2595 personelin sektörde çalıştığı tespit edilmiştir (Ulusal Nakliyeciler Derneği, 2018). Bu bağlamda, %95 güvenilirlik düzeyinde 100.000 evren için 383 kişiye anket uygulanması gerektiği verisine ulaşılmıştır ve araştırma kapsamında 253 kişiye anket uygulanmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 130).

İlgili literatürden elde edilen, çevirisi yapılan ve kontrolü uzman araştırmacılar tarafından sağlanan, anket soruları içinde açık uçlu soruların yanında likert tarzı önermelere de yer verilmiştir. Araştırmanın müşteri hizmetleri bağlılığı, şirket rekabet gücü ve lojistik koordinasyon etkinliği değişkenleri Spillan ve arkadaşları (2013)'nin geliştirdiği ve araştırmalarında kullandığı ölçekler ile çözümlenmiştir. Lojistik etkinlik ve lojistik verimlilik değişkenleri ise Pazirandeh ve Jafari (2013)'nin geliştirdiği ve uyguladığı ölçekler ile analiz edilmiştir.

Müşteri hizmetleri bağlılığı önermelerine 'Müşteri hizmetleri başarı seviyesi yükseldikçe, çalışanların gelişimine ve eğitimine verilen önem de artmaktadır', 'Firmadaki müşteri hizmetleri programı, diğer lojistik faaliyetlerle etkin bir şekilde koordine edilmektedir' ve 'Firmadaki müşteri hizmetleri programı, rakiplerimize kıyasla bize rekabet avantajı sağlamaktadır' örnek verilebilir.

Şirket rekabet gücü önermelerine 'Rakiplerimizle kıyasladığımızda, firma / bölüm olarak değişen müşteri veya tedarikçi ihtiyaçlarına daha hızlı ve etkili biçimde yanıt veririz', 'Firma / bölüm, rakiplerimize kıyasla değişen rakip stratejilerine daha hızlı ve etkin bir şekilde yanıt verir', ve 'Firma / bölüm, rakiplerimize kıyasla daha hızlı ve etkili yeni ürünler geliştirir ve pazarlar' önermeleri örnek olarak verilebilir.

Lojistik değer ise, 'Son üç yıldır, taşıma organizasyonumuz teslim tutarlılığında gelişme kaydetmiştir', 'Son üç yıldır, organizasyonumuz sipariş teslim süresinde gelişme kaydetmiştir', 'Son üç yıldır, organizasyonumuz sipariş bakiyesinde gelişme kaydetmiştir', 'Son üç yıldır, organizasyonumuz kayıp ve zararda gelişme kaydetmiştir', 'Son üç yıldır, organizasyonumuz genel güvenilirlikte gelişme kaydetmiştir', 'Son üç yıldır, organizasyonumuz müşteri şikayetlerinde gelişme kaydetmiştir' ve 'Son üç yıldır, organizasyonumuz genel müşteri memnuniyetinde gelişme kaydetmiştir' önermeleri ile değerlendirilmiştir.

Araştırmada yer alan değişkenler müşteri hizmetleri bağlılığı, şirket rekabet gücü, lojistik değerın alt boyutları olan lojistik verimlilik, lojistik etkinlik ve lojistik koordinasyon etkinliği başlıkları altında incelenmiştir. Değişkenleri ölçen her önerme için katılımcılardan "1.Kesinlikle Katılmıyorum, 2.Katılmıyorum, 3.Kararsızım, 4.Katılıyorum, 5.Kesinlikle Katılıyorum" seçeneklerinden birini seçmeleri istenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler, SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın modeli Şekil 1'de verilmiştir.

2.2.Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde öncelikle araştırmaya anketi yanıtlarak katılım gösteren katılımcıların demografik özelliklerini ifade eden istatistikî verilere yer verilmiştir. Araştırmanın geçerliliğini saptamak amacı ile güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacı ile korelasyon analizi yapılmıştır. Lojistik firma çalışanlarının, lojistik değer (lojistik etkinlik, lojistik verimlilik ve lojistik koordinasyon etkinliği) algılarının çalıştıkları firmanın müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücünü, hangi yönde etkilediğini ortaya çıkarmak amacı ile regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde SPSS programı kullanılmıştır.

2.3.Araştırmanın Bulguları

2.3.1. Katılımcılara Yönelik Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin demografik bilgilerini ortaya koyan sonuçlar Tablo 1’de ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Araştırmaya katılanların %27,3’ünün kadın, %72,7’sinin erkek olduğu görülmüştür. Medeni durum açısından incelendiğinde %62,5’i evli, %37,5’i bekâr bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların %28,1’inin operasyon sorumlusu, %12,3’ünün müdür, %10,3’ünün işveren, %49,4’ünün diğer görevler ve bu göreve ilişkin aynı pozisyonlarda buldukları görülmüştür. Yönetim görevi olarak katılımcılar incelendiğinde ise %28,9’unun üst düzey yönetici, %16,2’sinin orta düzey yönetici, %7,9’unun alt kademe yönetici olarak yönetim görevlerinde bulunduğu, %47,0’ının yönetim görevinin olmadığı saptanmıştır.

Katılımcıların yaşlarına bakıldığında %11,1’inin 24 ve altı, %89’unun 25 ve üstü yaş gruplarından oluştuğu belirlenmiştir. Eğitim durumları incelendiğinde %45,5’inin lisans ve lisansüstü eğitim seviyesine sahip oldukları görülmüştür. Araştırmaya katılan bireylerin meslekte çalışma sürelerine bakıldığında %28,5’i 1-5 yıl, %22,5’i 6-10 yıl, %40,3’ü 11 yıl ve üzeri çalışma sürelerinin olduğu görülmüştür.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Genel Bilgiler	Sayı	%	Genel Bilgiler	Sayı	%
Cinsiyet			Yaş		
Kadın	69	27,3	24 ve altı	28	11,1
Erkek	184	72,7	25-34	94	37,2
			35-44	69	27,3
			45-54	43	17,0
			55 ve üstü	19	7,5
Toplam	253	100,0	Toplam	253	100,0
Medeni Durum			Eğitim Durumu		
Evli	158	62,5	İlköğretim	32	12,6
Bekar	95	37,5	Lise ve dengi okullar	89	35,2
			Meslek yüksekokulu	17	6,7
			Üniversite-lisans	111	43,9
			Yüksek lisans	3	1,2
			Doktora	1	0,4
Toplam	253	100,0	Toplam	253	100,0
Görev					
Operasyon sorumlusu	71	28,1			
Müdür	31	12,3			
Muhasebe	24	9,5			
İşveren	26	10,3			
Asistan	21	8,3			
Taşımacılık	33	13,0			
Satış ve pazarlama	22	8,7			
Gümrük sorumlusu	8	3,2			
Diğer	17	6,7			
Total	253	100,0			

Yönetim Görevi			Meslekte Çalışma Süresi		
Üst düzey yönetici	73	28,9	1 yıldan az	22	8,7
Orta düzey yönetici	41	16,2	1-5 yıl	72	28,5
Alt kademe yönetici	20	7,9	6-10 yıl	57	22,5
Yönetim görevim yoktur	119	47,0	11 yıl ve üzeri	102	40,3
Toplam	253	100,0	Toplam	253	100,0

2.3.2. Araştırmanın Güvenilirliği

Araştırma değişkenlerinin geçerlilik ve güvenilirliği, literatürde yaygın olarak kullanılan Cronbach Alfa değerleri ile ölçümlenmiştir. Tablo 2’de görüldüğü gibi değişkenlerin şirket rekabet gücü hariç diğerlerinin güvenilirlik değerleri Kayış (2014)’ın yüksek güvenilir düzey olarak tanımladığı 0,80 ve üzerinde bulunmuştur.

Tablo 2: Araştırmada Yer Alan Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	Önerme Sayısı	Güvenilirlik Katsayısı (α)
Müşteri Hizmetleri Bağlılığı	3	0,843
Şirket Rekabet Gücü	4	0,773
Lojistik Etkinlik	7	0,905
Lojistik Verimlilik	6	0,964
Lojistik Koordinasyon Etkinliği	3	0,922

Korelasyon analizi değişkenlerin aralarında ilişki olup olmadığını, ilişkinin şiddetini ve yönünü belirleme amacı taşır. Araştırmada “müşteri hizmetleri bağlılığı”, “şirket rekabet gücü”, “lojistik değer”in alt boyutları olan, “lojistik etkinlik”, “lojistik verimlilik” ve “lojistik koordinasyon etkinliği” değişkenlerinin birbirleri ile ilişkisi olup olmadığını ve ilişkinin yönünü belirlemek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Pearson korelasyon katsayısı -1 ile +1 ($-1 \leq r \leq +1$) arasında değişen değerler alır. Pr katsayısı ilişkinin yönünü ve kuvvetini gösterir. Pr katsayısının eksi değerler alması değişkenler arasındaki ilişkinin ters orantılı olduğunu gösterir. Pr değeri ± 1 ’e yaklaştıkça ilişkinin kuvveti artarken 0’a yaklaşması ilişkinin kuvvetinin az olduğuna gösterir (Orhunbilge, 2017:87).

Tablo 3 incelendiğinde değişkenlerin birbiri ile istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiye sahip oldukları ($p < 0,01$) görülmüştür. Lojistik değer ile müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücü arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu elde edilmiştir. Buna bağlı olarak lojistik değer arttıkça şirketlerin, müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücünün de artacağı söylenebilir. Genel anlamda tablonun geri kalan kısmı ile birlikte bütünü de değerlendirildiğimizde bütün değişkenler arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3: Korelasyon Testi Sonuçları

Değişkenler	Lojistik Etkinlik	Lojistik Verimlilik	Lojistik Koordinasyon Etkinliği	Müşteri Hizmetleri Bağlılığı	Şirket Rekabet Gücü
Lojistik Etkinlik	-				
Lojistik Verimlilik	,596**	-			
Lojistik Koordinasyon Etkinliği	,442**	,663**	-		
Müşteri Hizmetleri Bağlılığı	,532**	,703**	,790**	-	
Şirket Rekabet Gücü	,528**	,641**	,519**	,539**	-

** $P \leq 0,01$: Korelasyon 0,01 düzeyi için anlamlıdır.

Lojistik koordinasyon etkinliği ile müşteri hizmetleri bağlılığı arasında (,790) pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Bu iki değişkenin diğer değişkenlere oranla en güçlü ilişkiye sahip olduğu denilebilir. Yine

lojistik verimlilik ve müşteri hizmetleri bağlılığı arasındaki ilişki (,703) incelendiğinde ise lojistik verimlilik arttıkça müşteri hizmetleri bağlılığının da artacağı söylenebilir. Lojistik verimlilik ile şirket rekabet gücü arasında tıpkı müşteri hizmetleri bağlılığında olduğu gibi anlamlı ve pozitif bir yönlü bir ilişki olduğu yapılan korelasyon analizinde bulgu olarak elde edilmiştir.

2.3.3. Regresyon Analizi Bulguları

Lojistik değer kavramının bir alt boyutu olan lojistik etkinliğin, müşteri hizmetleri bağlılığına olan etkisinin incelendiği Tablo 4’de, ($\beta=,532$ ve $T=9,955$) $p<0,01$ düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu analizin sonucunda ‘H1: Lojistik değerın bir alt boyutu olan lojistik etkinlik, şirketlerin müşteri hizmetleri bağlılığı algısını anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir’ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4: Lojistik Etkinliğin Müşteri Hizmetleri Bağlılığına Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	R	R^2	F	p
Müşteri Hizmetleri Bağlılığı	Lojistik Etkinlik	,606	,061	,532	9,955	,532	,283	99,104	,000

Tablo 5.’te lojistik verimliliğin, müşteri hizmetleri bağlılığını ($\beta=,703$ ve $t=15,676$) $p<0,01$ düzeyinde anlamlı ve pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Buna bağlı olarak, lojistik verimlilik arttıkça müşteri hizmetleri bağlılığının da artacağı söylenebilir. Böylece, ‘H2: Lojistik değerın bir alt boyutu olan lojistik verimlilik, şirketlerin müşteri hizmetleri bağlılığı algısını anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir’ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5: Lojistik Verimliliğin Müşteri Hizmetleri Bağlılığına Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	R	R^2	F	p
Müşteri Hizmetleri Bağlılığı	Lojistik Verimlilik	,583	,037	,703	15,676	,703	,495	245,742	,000

Çalışmada lojistik değer kavramının alt boyutlarından üçüncüsü olan lojistik koordinasyon etkinliği, müşteri hizmetleri bağlılığına etki eden bir diğer değişkendir. Lojistik koordinasyon etkinliğinin, müşteri hizmetleri bağlılığını ($\beta=,790$ ve $t=20,414$) $p<0,01$ düzeyinde pozitif yönlü etkilediği söylenebilir (Tablo 6.). Bu bağlamda, ‘H3: Lojistik değerın bir alt boyutu olan lojistik koordinasyon etkinliği, şirketlerin müşteri hizmetleri bağlılığı algısını anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir’ hipotezi kabul edilmiştir. Yapılan bir araştırmada tamamen koordine yürütülen faaliyetler ele alınmış ve müşteri tatmini sağlama ön planda tutulmuştur ve araştırmanın sonucunda ise faaliyetlerin belirli bir koordinasyon ile yürütülmesi müşteri tatminini olumlu yönde etkilemiş ve bunun sonucunda ise müşteri bağlılığında artış olduğu saptanmıştır (Szwarc, 2005:9).

Tablo 6: Lojistik Koordinasyon Etkinliğinin Müşteri Hizmetleri Bağlılığına Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	T	R	R^2	F	p
Müşteri Hizmetleri Bağlılığı	Lojistik Koordinasyon Etkinliği	,758	,037	,790	20,414	,790	,624	416,729	,000

Tablo 7.’de araştırmanın bir diğer bağımlı değişkeni olan şirket rekabet gücünü, lojistik etkinliğin nasıl etkilediği incelenmiştir. Analiz sonucunda ise lojistik etkinliğin, şirket rekabet gücü algısını ($\beta=,528$ ve $t=9,857$) $p<0,01$ düzeyinde olumlu yönde etkilediği söylenebilir. ‘H4: Lojistik değerın bir alt boyutu olan lojistik etkinlik, şirketlerin rekabet gücü algısını anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir’ hipotezi bu analiz sonucunda kabul edilmiştir. Konu ile benzer olarak Lai ve arkadaşları (2010:282) tarafından yürütülen araştırmada, şirket odaklı ve dışarıya yönelik sürdürülen lojistik etkinliklerin, şirketlerin gelişen şartlara uyum sağlamasını kolaylaştıracağı ve rakiplerine karşı avantaj elde edeceği vurgulanmaktadır.

Tablo 7: Lojistik Etkinliğin Şirket Rekabet Gücüne Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	R	R ²	F	p
Şirket Rekabet Gücü	Lojistik Etkinlik	,543	,055	,528	9,857	,528	,279	97,160	,000

Lojistik değer in alt boyutlarından ikincisi olan lojistik verimliliğin, şirket rekabet gücü değişkenine olan etkisi Tablo 8.'de incelenmiştir. Verilere göre lojistik verimlilik ile şirket rekabet gücü arasında ($\beta=,641$ ve $t=13,215$) $p<0,01$ düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etki söz konusudur. Yapılan analizler sonucu 'H5: Lojistik değer in bir alt boyutu olan lojistik verimlilik, şirketlerin rekabet gücü algısını anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir' hipotezi kabul edilmiştir. Başta ekonomik kar ve üretkenlik olmak üzere rekabet avantajı kazanmak için lojistik verimliliğinin optimum düzeyde tutulması gerektiği Sun ve arkadaşları (2018:290) tarafından belirtilmektedir.

Tablo 8: Lojistik Verimliliğin Şirket Rekabet Gücüne Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	R	R ²	F	p
Şirket Rekabet Gücü	Lojistik Verimlilik	,479	,036	,641	13,215	,641	,410	174,644	,000

Araştırmada lojistik değer algısının alt boyutu olarak ele alınan lojistik koordinasyon etkinliğinin, şirket rekabet gücü değişkenine olan etkisi Tablo 9.'da incelenmiştir. Lojistik koordinasyon etkinliğinin, şirket rekabet gücüne olan etkisinin ($\beta=,519$ ve $t=9,627$) $p<0,01$ düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü olduğu saptanmıştır. Lojistik koordinasyon etkinliğinin yüksek olması, şirket rekabet gücünün de yükselmesine neden olmaktadır. Lojistik koordinasyon etkinliği ile şirket rekabet gücü arasında pozitif yönde bir ilişki olması nedeni ile 'H6: Lojistik değer in bir alt boyutu olan lojistik koordinasyon etkinliği, şirketlerin rekabet gücü algısını anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir' hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9: Lojistik Koordinasyon Etkinliğinin Şirket Rekabet Gücüne Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	R	R ²	F	p
Şirket Rekabet Gücü	Lojistik Koordinasyon Etkinliği	,449	,047	,519	9,627	,519	,270	92,685	,000

Lojistik değer in bütün alt boyutları ile ele alınarak müşteri hizmetleri bağlılığı kavramına olan etkisi Tablo 10.'da incelenmiştir. Değişkenlerde $p<0,01$ düzeyinde pozitif yönlü bir etki söz konusudur. Bulgulara göre, organizasyonda lojistik değer yüksek olursa müşteri hizmetleri bağlılığının da yüksek olacağı söylenebilir. Müşteri bağlılığında, lojistik değer in rolünün önemi yapılan çalışmalarda vurgulanmaktadır. Lojistik değer in sağlayacağı faydalar, müşteri bağlılığına da katkı sağlayacağı için Akyıldız (2009:63) çalışmasında, lojistik değer in şirket politikalarında daha çok yer edinmesi gerektiğini belirtmektedir.

Tablo 10: Lojistik Değer Değişkenlerinin Müşteri Hizmetleri Bağlılığına Etkisi

Müşteri Hizmetleri Bağlılığı	B	Std. Hata	β	t	R	R ²	F	p
Sabit Değer	,416	,196		2,119	,833	,693	187,502	,035
Lojistik Etkinlik	,153	,050	,134	3,065	,833	,693	187,502	,002
Lojistik Verimlilik	,205	,044	,248	4,712	,833	,693	187,502	,000
Lojistik Koordinasyon Etkinliği	,543	,045	,566	12,042	,833	,693	187,502	,000

Lojistik değer in, şirket rekabet gücü üzerinde nasıl bir etki oluşturduğu Tablo 11.'de sunulmaktadır. Sonuçlara göre lojistik değer ile şirket rekabet gücü arasındaki ilişkinin $p<0,01$ düzeyinde anlamlı ve pozitif yönde olduğu ve birbirlerine olumlu şekilde etki ettikleri saptanmıştır. Analiz sonuçları lojistik değer in yüksek olmasının, şirket rekabet gücünün pozitif yönde etkileyeceğini ortaya koymaktadır.

Tablo 11: Lojistik Değer Değişkenlerinin Şirket Rekabet Gücüne Etkisi

Şirket Rekabet Gücü	B	Std. Hata	β	t	R	R ²	F	p
Sabit Değer	1,323	,236		5,614	,675	,456	69,654	,000
Lojistik Etkinlik	,222	,060	,216	3,709	,675	,456	69,654	,000
Lojistik Verimlilik	,328	,052	,412	5,883	,675	,456	69,654	,000
Lojistik Koordinasyon Etkinliği	,130	,054	,151	2,408	,675	,456	69,654	,017

Andrejic ve Popovic (2013: 202), araştırma sonuçlarında şirketlerin rekabet güçlerini ve üstünlüğünü koruyabilmesi açısından bünyelerine lojistik hizmetler kapsamında yenilikleri ve bilgileri katması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Buna benzer olarak yürütülen bir başka çalışmada ise şirketlerin rekabet avantajı elde edebilmeleri için temel ve destek faaliyetlerini rakiplerine kıyasla daha etkin yürütmesi gerektiği belirtilmektedir (Güngören ve Orhan, 2013: 207).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Lojistik değer kavramı literatürde incelendiğinde hem müşteri hizmetleri bağlılığı hem de rekabet gücü açısından şirketlere sağladığı fayda ile dikkat çekmektedir (Ivanaj vd., 2006: 18; Erkan, 2014: 45; Sun vd., 2018: 290). Lojistik değer, mevcut zincirdeki tüm paydaşlarla etkileşim içinde olduğu ve bu paydaşları olumlu yönde etkilediği yapılan araştırma sonucunda bulgu olarak elde edilmiştir (Zhou ve Zang, 2010: 1033). Müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücü de bu zincirdeki paydaşlardır. Bu bağlamda gerçekleştirilen bir çalışma göstermektedir ki müşteri hizmetleri bağlılığını sağlayan şirketlerin müşterileri, diğer şirketlere oranla 6 kat daha fazla şirkete bağlıdır (Szwarc, 2005: 9). Müşteri hizmetleri bağlılığının sağlanabilmesi ve şirketlerin rakiplerine karşı rekabet gücü kazanabilmesi için rekabet gücüne dayalı farklı stratejiler ve politikalar izlemesi gerektiği belirtilmektedir (Güngören ve Orhan, 2013: 207).

Bu çalışma kapsamında, Mersin ilinde faaliyet gösteren lojistik firmalarda çalışan işgörenlerin, müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücü özellikleri sarmalında, lojistik değer algısı incelenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda yapılan regresyon analizi sonucunda, lojistik değer, alt boyutları olan lojistik etkinlik, lojistik verimlilik ve lojistik koordinasyon etkinliğinin, müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücünü pozitif yönde etkilediği saptanmıştır.

Gerçekleştirilen analizler sonucunda lojistik değer açısından müşteri hizmetleri bağlılığı değerlendirildiğinde değişkenler arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir etki saptanmıştır ($p < .01$). Lojistik değer, şirket politikalarında yer edinmesi ile birlikte şirketlerin müşteri hizmetleri bağlılığının artacağı söylenebilir. Bu analiz sonucunda araştırma kapsamında geliştirilen hipotezler (H1, H2, H3) kabul edilmiştir. Lojistik değer, şirket rekabet gücüne etkisi ise müşteri hizmetleri bağlılığı kadar yüksek olmamakla birlikte pozitif yönlüdür ($p < .01$). Böylece geliştirilen diğer hipotezler (H4, H5 ve H6) de kabul edilmiştir. Yapılan araştırmalar şirketlerin rekabet gücü kazanmak için mevcut politikalarını geliştirmeleri, stratejik planlamalar yapmaları, inovatif olmaları ve faaliyetlerini rakiplerine göre daha etkin ve farklılık yaratacak şekilde sürdürmeleri gerektiğini belirtmektedir (Kumral, 2008: 13; Güngören ve Orhan, 2013: 207).

Müşteri hizmetleri bağlılığının şirketler açısından önemi göz önünde bulundurulduğunda lojistik değer bu bağlılığı olumlu yönde etkilemesi ve arttırdığı analiz sonuçları ile ifade edilmiştir. Şirketlerin bu bağlamda, lojistik değer kavramına politikalarında yer vermesi gerektiği elde edilen bulgular doğrultusunda söylenebilir. Bu iki değişkenin şirket politikasında sağlam yer edinmesi ve optimum düzeyde korunması sonucunda şirket rekabet gücünde artacağı da belirtilmelidir.

Bu çalışma, araştırma kapsamındaki lojistik firmalardan elde edilen verilerle ve kullanılan yöntemlerle sınırlıdır. Bu kapsamda elde edilen bulgular sonucunda akademiye ve uygulayıcılara verilebilecek öneriler aşağıda sıralanmıştır:

- Araştırmanın genelleştirilebilmesi için farklı illerde ve farklı firmalarda da uygulanması ve örneklem büyüklüğünün geliştirilmesi,
- Lojistik değer kavramının şirketin diğer faaliyetleri açısından değerlendirilmesi,
- Ana ve destek faaliyetlerin lojistik değer üzerindeki etkisinin daha geniş bir araştırma ile araştırılması,
- Müşteri hizmetleri bağlılığı ve şirket rekabet gücünün diğer lojistik hizmetler açısından incelenmesi ve bu incelemenin sonucu lojistik değer ile karşılaştırılması,
- Şirketlerin ise rakiplerine karşı rekabet gücü kazanmak için politikalarını lojistik değer açısından geliştirmesi, etkin ve farklı stratejiler planlayıp uygulaması.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışma için Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan etik izin alınmıştır.

Kurul Adı: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Etik Kurulu Karar Tarihi: 02.11.2021

Konu: Etik Kurul Kararı 2021-8

Belge Sayı Numarası: E-72321963-302.08.01-103649

KAYNAKÇA

- Akgemci, T. (2008). *Stratejik Yönetim*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aktas, E. ve Ulengin, F. (2005). Outsourcing Logistics Activities in Turkey. *Journal of Enterprise Information Management*, 18(3), 316-329.
- Bakan, İ. ve Sezer, B. (2020). Pazara İlk Giren mi Yoksa Takipçi Olarak İkinci Giren mi Olmak? Pazara Giriş Sırasının Avantajları ve Rekabet Üzerindeki Önemi. *Business Management Studies: An International Journal*, 8(1), 502-518.
- Bakan, İ. ve Şekkeli, Z. H. (2015). Lojistik Koordinasyon Yeteneği, Lojistik İnovasyon Yeteneği ve Müşteri İlişkileri (MİY) Yeteneği İle Rekabet Avantajı ve Lojistik Performans Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 39-68.
- Bakırtaş, H. (2008). İlişkisel Pazarlama Ve Müşteri Bağlılığı: Bankacılık Sektöründe Bir İnceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(22), 213-244.
- Ballou, R.H. (1987). *Basic Business Logistics*. Prentice-Hall International, Englewood Cliffs, NJ.
- Baloğlu, Ş. (2002). Dimensions of Customer Loyalty: Separating Friends from Well Wishers. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 43(1), 47-59.
- Barilla, D.; Carlucci, F.; Cirà, A.; Ioppolo, G. ve Siviero, L. (2020). Total Factor Logistics Productivity: A Spatial Approach to the Italian Regions. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 0(136), 205-222.
- Barutçu, S. (2002). Hizmet Sektöründe Müşteri Bağlılığının Önemi ve Müşteri Bağlılığının Sağlanmasında İlişki Pazarlamasının Rolü: Banka İşletmelerinde Bir Uygulama, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Mustafa Tanyeri), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cardoso, S. R.; Barbosa-Póvoa, A. P. F. ve Relvas, S. (2013). Design and Planning of Supply Chains With Integration of Reverse Logistics Activities Under Demand Uncertainty. *European Journal of Operational Research*, 226(3), 436-451.
- Coyle, J. J.; Bardi, E. J. ve Langley, C.J. Jr. (1992). *The Management of Business Logistics*. St. Paul, MN: West Publishing.
- Çakmak, Ö. A. (2005). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 5(1), 65-76.
- Çivi, E. (2001). Rekabet gücü: literatür araştırması. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 21-38.
- Dağdaş, G. (2013). İşletmelerde Retro Pazarlama Uygulamalarının Müşteri Bağlılığına Etkileri Üzerine Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Doç. Dr. Muammer Zerenler), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dimitriades Z. S. (2006). Customer Satisfaction, Loyalty and Commitment in Service Organizations. *Management Research News*, 29(12), 782-800.
- Doğan, Ö. İ.; Marangoz, M. ve Topoyan, M. (2003). İşletmelerin İç ve Dış Pazarda Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler ve Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 114-138.
- Dolinskaya, I. S.; Shi, Z. E.; Smilowitz, K. R. ve Ross, M. (2011). Decentralized Approaches to Logistics Coordination in Humanitarian Relief. *IIE Annual Conference. Proceedings* İçinde (s. 1-8). Georgia/ABD: Institute of Industrial and Systems Engineers (IISE).
- Duffy, D.L. (1998). Customer Loyalty Strategies. *Journal of Consumer Marketing*, 15(5), 435-448.
- Dursun, M. (2011). Müşterilerin Kurumsal İmaj Algısının Müşteri Bağlılığı Üzerindeki Etkisi: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 22(69), 97-118.
- Eon-Seong, L. ve Dong-Wook, S. (2010). Knowledge Management for Maritime Logistics Value: Discussing Conceptual Issues. *Maritime Policy & Management: The Flagship Journal of International Shipping and Port Research*, 37(6), 563-583.

- Erkan, B. (2014). Türkiye’de Lojistik Sektörü ve Rekabet Gücü. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(1), 44-65.
- Ezeala-Harrison, F. (1995). Canada s Global Competitiveness Challenge: Trade Performance Versus Total Factor Productivity Measures. *American Journal of Economics and Sociology*, 54(1), 57-78.
- Griffin, J. (1995). *Customer Loyalty How to Earn It, How to Keep It*. New York: Lexington Books.
- Güngören, M. ve Orhan, F. (2013). Sağlık Hizmetleri Sektörünün Rekabetçilik Analizi: 5 Güç Modeli Çerçevesinde Ankara İlinde Bir Uygulama. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi / KSU Journal of Social Sciences*, 10(1), 201-218.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri FelsefeYöntem Analiz*. Eskişehir: Seçkin Yayıncılık.
- Haciefendioğlu, Ş. ve Koç, Ü. (2009). Hizmet Kalitesi Algılamalarının Müşteri Bağlılığına Etkisi ve Fast-Food Sektöründe Bir Araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(18), 146-167.
- Ivanaj, V. ve Franzil, Y. M. (2006). *Outsourcing Logistics Activities: A Transaction Cost Economics Perspective*. Annecy (AIMS). Anais. Genebra.
- İraz, R. (2005). İşletmelerde Bilgi Yönetiminin Yenilik ve Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 243-258.
- Javalgi, R. ve Moberg, C. (1997). Service Loyalty: Implications for Service Providers. *The Journal of Services Marketing*, 11(3), 165-179.
- Kayabaşı, A. (2007). İşletmelerin Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Lojistik Faaliyetlerin Performansının Arttırılması: Üretim İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Nejat Bilginer), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Kayış A. (2014). Güvenilirlik Analizi. (Ed. Şerif Kalaycı). *Güvenirlik SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri İçinde* (s. 403-419). Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Kilibarda, M. J.; Andrejić, M. M. ve Popović, V. J. (2013). Creating and Measuring Logistics Value. *1st Logistics International Conference Belgrade (November 28-30, 2013)* İçinde (s. 197-202). Sırbistan.
- Kumral, N. (2008). Bölgesel Rekabet Gücünü Artırmaya Yönelik Politikalar (No. 0802). https://www.researchgate.net/publication/5012185_Bolgesel_Rekabet_Gucunu_Artirmaya_Yonelik_Politikalar adresinden 01.11.2021 tarihinde erişildi.
- Lai, K. H.; Wong, C. W. ve Cheng, T. C. E. (2010). Bundling Digitized Logistics Activities and Its Performance Implications. *Industrial Marketing Management*, 39(2), 273-286.
- Marchesini, M. M. P. ve Alcântara, R. L. C. (2016). Logistics Activities in Supply Chain Business Process. *The International Journal of Logistics Management*, 0(27), 6-30.
- Marketing (1993). Long Customer Life Lead to Greater Profit, November 18.
- Mentzer, J. T.; Rutner, S. M. ve Matsumo, K. (1997). Application of the Means- End Value Hierarchy Model to Understanding Logistics Value. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 27(9/10), 630-643.
- OECD (1992). Economic Statistics and National Accounts Division Extracts from OECD Foreign Trade by Products Files.
- Oliver, R. L. (1999). Whence Customer Loyalty?. *Journal of Marketing*, 63(Special Issue), 33-44.
- Orhunbilge, N. (2017). *Uygulamalı Regresyon ve Korelasyon Analizi*. Nobel Yayınları.
- Ovalı, S. (2014). Küresel Rekabet Gücü Açısından Türkiye’nin Konumu Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 0(13), 17-36.
- Pazirandeh, A. ve Jafari, H. (2013). Making Sense of Green Logistics. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 62(8), 889-904.
- Porter, M. E. (1998). *Clusters and The New Economics of Competition*. Brighton/Birleşik Krallık: Harvard Business Review.
- Presidents Commission on Industrial Competitiveness (1985). *Report of the President s Commission on Industrial Competitiveness*. Washington.
- Robert, B. W. (1997). Customer Value: The Next Source for Competitive Advantage. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25(2), 139-153.
- Rutner, S. ve Langley, M. C. J. (2000). Logistics Value: Definition, Process and Measurement. *International Journal of Logistics Management, ABI/INFORM Global*, 11(2), 73-81.
- Sheombar, H. S. (1997). Logistics Coordination in Dyads: Some Theoretical Foundations for EDI-induced Redesign. *Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce*, 7(2-3), 153-184.
- Spillan, J. E.; McGinnis, M.A.; Kara, A. ve Yi, G. L. (2013). A Comparison of The Effect of Logistic Strategy and Logistics Integration on Firm Competitiveness in the Usa and China. *The International Journal of Logistics Management*, 24(2), 153-179.

-
- Stabler, A. (1996). Productivity, Performance Measurement and Management in Logistics. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 8(2), 46-63.
- Stainer, A. (1997). Logistics-a Productivity and Performance Perspective. *Supply Chain Management: An International Journal*, 2(2), 53-62.
- Stanley, E. F. ve Stanley, A. F. (1995). The Firm as a Value Added System, Integrating Logistics Operation and Purchasing. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 25(5), 28-29.
- Sudhahar, C. vd., (2006). Service Loyalty Measurement Scale: A Reliability Assesment. *American Journal of Applied Sciences*, 3(4), 1814-1818.
- Sun, B.; Li, H. ve Zhao, Q. (2018). Logistics Agglomeration and Logistics Productivity in the USA. *The Annals of Regional Science*, 61(2), 273-293.
- Szwarch, P. (2005). *Researching Customer Satisfaction and Loyalty: How to Find out What People Really Think*. USA: Kogan Page Ltd.
- Uluslararası Nakliyeciler Derneği (2018). 2018 İstatistik Verileri. <https://www.und.org.tr/> veritabanından 01.02.2021 tarihinde erişildi.
- Wang, Y. L. (2010). Flexible and Responsive Multi-Agent Based Logistics Coordination Management. *2010 2nd IEEE International Conference on Information Management and Engineering* içinde (s. 43-47). IEEE.
- Yi, W. ve Özdamar, L. (2007). A Dynamic Logistics Coordination Model for Evacuation and Support in Disaster Response Activities. *European Journal of Operational Research*, 179(3), 1177-1193.
- Zhou, X. ve Zhang, Q. (2010). Research on Construction and Generation of Logistics Value Chain. *ICLEM 2010: Logistics for Sustained Economic Development: Infrastructure, Information, Integration* içinde (s. 1025-1031). Çin.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 347-358, Winter 2021

Examining Profile of Entrepreneurs Benefit From KOSGEB New Entrepreneur Support In TRA2 Region**

*TRA2 Bölgesinde KOSGEB Yeni Girişimci Desteğinden
Faydalanan Girişimcilerin Profiline İncelenmesi*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.997715>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
08.09.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.10.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Kutay şenel

PhD Student / Karadeniz Technical
University, Institute of Social Sciences,
Department of Finance,
kutaysenel52@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-6635-6275>

Prof. Dr. Kurtuluş Yılmaz Genç
Giresun University, Faculty of Economics
and Administrative Sciences, Department
of Business Administration,
kyilmazgenc@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-5637-2995>

* This article derived from KOSGEB SME
Expert Thesis.

* Statements of "COPE-Code of Conduct and
Best Practices Guidelines for Journal
Editors": No conflicts of interest were
reported for this article. Ethics committee
approval is not required for this article.

Abstract

Entrepreneurs have an important role in the development of countries' economies. Entrepreneurs who contribute to the increase in economic prosperity, employment and added value in the society should be supported. In addition to the support mechanisms that affect the success of enterprises, the characteristics of entrepreneurship are also important. The purpose of this study is to determine the profile of entrepreneurs who have established businesses in the TRA2 Region by benefiting from the KOSGEB New Entrepreneur Support Program. The sample of the study consists of 102 entrepreneurs benefiting from New Entrepreneur Support in the TRA2 Region. According to the findings, it was concluded that the participants were predominantly male and married individuals, their average age was 39 (\pm 8.5 months) and they had high school and below education. The male dominance of entrepreneurs in the TRA2 region is also compatible with the general entrepreneurial profile of Turkey.

The characteristics of entrepreneurs affect the performance of their businesses. In TRA2 region, it was determined that demographic characteristics such as age, gender and marital status have a low effect, personal development factors such as work experience, education and culture have a high effect on the formation of the entrepreneurial personality of individuals. While the most important advantage of being an entrepreneur for the participants is the feeling of achievement, the biggest disadvantage is the burden of responsibility. It was concluded that the most important feature to be an entrepreneur is to have an entrepreneurial spirit. In addition, it can be said that the most important obstacle to entrepreneurship in the TRA2 region is the problem of financing. Supporting entrepreneurs will contribute to the increase in the number of entrepreneurs who create added value and to reduce the employment problem.

Keywords: KOSGEB, Entrepreneur, Entrepreneurship, Entrepreneurship Profile, Entrepreneurship Support Program

Öz

Girişimciler, ülke ekonomilerinin gelişimde önemli bir role sahiptir. Toplumda ekonomik refah artışına, istihdam ve katma değer yaratmaya katkı sağlayan girişimcilerin desteklenmesi gerekmektedir. Girişimlerin başarısını etkileyen destek mekanizmalarının yanında girişimciliklerin sahip oldukları özellikler de önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, TRA2 Bölgesinde KOSGEB Yeni Girişimci Destek Programı faydalanarak işletme kuran girişimcilerin profilinin belirlenmesidir. Araştırmanın örneklemini TRA2 Bölgesinde Yeni Girişimci Desteğinden faydalanan 102 girişimci oluşturmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların ağırlıklı olarak erkek ve evli bireylerden oluştuğu, ortalama yaşlarının 39 (\pm 8,5 ay) olduğu ve lise ve altı düzeyde eğitime sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. TRA2 bölgesindeki girişimcilerin erkek egemen olması Türkiye'nin genel girişimci profiliyle de uyum göstermektedir.

Girişimcilerin sahip olduğu özellikler işletmelerinin performansını etkilemektedir. TRA2 bölgesinde bireylerin girişimci kişiliğinin oluşmasında yaş, cinsiyet ve medeni durumu gibi demografik özelliklerin etkisinin düşük; iş tecrübesi, eğitim ve kültür gibi kişisel gelişim faktörlerinin ise etkisinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar açısından girişimci olmanın en önemli avantajı başarıma hissi iken en büyük dezavantajının sorumluluk yükü olduğu görülmektedir. Girişimci olabilmek için sahip olunması gereken en önemli özelliğin girişimcilik ruhuna sahip olmak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca TRA2 bölgesinde girişimciliğin önündeki en önemli engelin finansman sorunu olduğu söylenebilir. Girişimcilerin desteklenmesi katma değer ortaya koyan girişimci sayısının artmasına ve istihdam sorunun azalmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: KOSGEB, Girişimci, Girişimcilik, Girişimcilik Profili, Girişimcilik Destek Programı

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

şenel, K. and Genç, K. Y. (2021). Examining Profile of Entrepreneurs Benefit From KOSGEB New Entrepreneur Support In TRA2 Region. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 347-358.

INTRODUCTION

A Country's economy can reach an internationally competitive level by increasing the share and efficiency of entrepreneurs in the economy and increasing the added value they provide. Entrepreneurs creating employment and transforming innovative ideas into viable actions contribute to the economic growth of countries (Meyer and De Jongh, 2018: 289). With the transition from industrial society to information society, the importance of entrepreneurship policies that contribute to economic growth has increased. In this context, creating an environment that encourages entrepreneurship, reducing the costs of establishing a business and shortening the transaction times will contribute to the increase in the level of entrepreneurship (Díez-Martín et al., 2016: 1096). Therefore, it is important to reduce the control over entrepreneurs by applying the free enterprise principle more.

Entrepreneurs have an important role in ensuring economic growth, and development. Entrepreneurship is the discovery, evaluation and use of opportunities in the process of starting a business, creating, and growing. Entrepreneurship provides a competitive advantage in the rapidly changing international business environment with innovation (Maritz and Donovan, 2015: 74). Entrepreneurs have important functions that affect the development of the economy and social life (Arıkan, 2004: 68). Risk-taking, proactivity, and innovation are among the basic elements of entrepreneurship (Zhao, 2005: 26). In this context, supporting entrepreneurship with an innovative idea will contribute more to the national economy (Caliendo, Fossen and Kritikos, 2014: 4). Also, entrepreneurs have different characteristics that make them entrepreneurs and distinguish them from other people (Gartner, 1989: 47).

Government subsidies are a key financial component for many entrepreneurs. In addition to the scope of support programs for entrepreneurs, it is also important to analyze the efficiency of the program and its effects on entrepreneurs (Gustafsson, Tingvall and Halvarsson, 2020: 440). KOSGEB plays an important role in supporting entrepreneurship and developing entrepreneurship culture in Turkey. KOSGEB provides support to entrepreneurs during their establishment years when they need financing the most, and offers different support models to businesses that are especially innovative and operating in the manufacturing sector. The aim of this study is to determine the profile of entrepreneurs who establish a business in the TRA2 Region by benefiting from the KOSGEB New Entrepreneur Support Program. In this study, primarily the concept of entrepreneurship and the importance of entrepreneurship policies in terms of national economies will be mentioned. After giving information about KOSGEB, which plays a key role in supporting entrepreneurship in Turkey, and the support model New Entrepreneur Support, the research findings in the TRA2 region will be evaluated.

1. THE CONCEPT OF ENTREPRENEURSHIP AND THEORETICAL FRAMEWORK

Entrepreneur reveals economic value by taking risks in a competitive environment and making his business profitable. Also plays an important role in the development of the economy and creating employment (Muftuoğlu ve Durukan, 2004: 190). The French economist Richard Cantillon, who focused on the economic role of the entrepreneur, introduced the concept of entrepreneurship to the literature. According to Cantillon; entrepreneurs must bear the risk of selling at uncertain prices. Jean Baptiste Say has expanded this definition to include the concept of bringing together the factors of production. Thus, the entrepreneur has become the main actor of economic activity in general (Stevenson and Jarillo, 1990: 18). The use of entrepreneurship in its current meaning originates from Joseph Schumpeter. Schumpeter sees the entrepreneur as agent of change with innovative ideas. He also suggested that entrepreneurship occurs under five conditions of innovation: new products, new production methods, new markets, new sources of raw materials, or new organizations (Toma, Grigore and Marinescu, 2014: 438). Due to the lack of a common definition, Neo-classicals have adopted the role of the entrepreneur who brings the markets to equilibrium, while the Austrian tradition emphasizes the importance of vigilance and competition for profit opportunities. Schumpeter, on the other hand, sees the entrepreneur as innovative in economic life (Wennekers and Thurnik, 1999: 34).

Research in the field of entrepreneurship can be categorized into four approaches: The first approach is the economic approach, which bases new job creation on economic issues and focuses on economic rationality. The second approach is the psychological approach, which argues that individual factors or psychological characteristics determine entrepreneurial activity. The third approach is the organizational-based approach, which focuses on the resources and capabilities of the new firm as the main determinant of the entrepreneurial process. The fourth approach is the sociological approach, which

argues that the socio-cultural environment determines an individual's decision to establish a business (Alvarez, Urbano and Amaros, 2014: 446).

The first step in the idea of starting a new business is to see the gaps in the market and to consider how these gaps can be closed (Ürper, 2013: 11). In this process, entrepreneurs decide on new business ideas depending on factors such as alternative career expectations, family, friends, role of exemplary models, economic conditions, available resources. In this context, the entrepreneurial process model consists of individual, sociological, and environmental factors that affect new initiatives (Bygrave, 2003: 3). Entrepreneur typologies, on the other hand, provide a basis for understanding the values, operating and thinking systems, and visions of entrepreneurs. However, the fact that entrepreneurs have different characteristics makes it difficult to create a common profile for them (Filion, 1998: 3).

A person who wants to be successful in his enterprise must have certain tendencies and personal characteristics. Because the entrepreneur's performance is determined by his abilities, knowledge and skills (Kozubíková, Dvorský, Cepel and Balcerzak, 2017: 222). The personal characteristics that entrepreneurs should have are based on the idea that they have some different internal characteristics, values and attitudes (Nishantha, 2009: 73). Studies on the characteristics of entrepreneurial personalities focus on the need for success, locus of control, risk-taking tendency, problem-solving, desire to prove oneself, tolerance for uncertainty and emotional stability (Raab, Stedham and Neuner, 2005: 73). Demographic factors such as education, age, gender, marital status, background, the social and human capital of the entrepreneur also affect their success (Man, Lau and Snape, 2008: 257-258). In addition to the psychological and behavioral characteristics of the entrepreneur, managerial skills and technical knowledge are among the factors that affect their performance (Man, Lau and Chan, 2002: 125).

2. SUPPORTING ENTREPRENEURSHIP

Entrepreneurs play an important role in economic development through employment, innovation, and welfare effects (Acz and Szerb, 2010: 4-5). Entrepreneurs, which are very important for a dynamic economy, affect productivity and competition by bringing new products, methods and production processes to the market with their activities (Krikitos, 2014: 1). In addition to being responsible for a large share of technological innovation in products and production processes, entrepreneurs drive economic transformation and international trade (Spulber, 2008: 2). International organizations also see entrepreneurs as a key element to end poverty and social inequality, promote women's empowerment, and implement business solutions to the world's problems in climate change (GEM, 2020: 13).

The competencies that entrepreneurs in developing economies need to keep their businesses afloat and grow differ from those in developed economies (Solesvik, 2012: 1). Because the environment that shapes the economy in a country depends on access to capital and other resources, perceptions of entrepreneurs, economic development, and the interrelationship between institutions. For this reason, there are significant differences between countries in the orientation to entrepreneurial activities (Acs, Desai and Hessels, 2008: 219). Encouraging entrepreneurship is a key policy objective for states that expect high rates of entrepreneurial activity to create sustainable jobs (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division, 2018: 6).

Lundstrom and Stevenson (2001) defined entrepreneurship policy as measures aimed at directly affecting the vitality level of entrepreneurship in a country or region (Audretsch, 2004: 1). In the field of entrepreneurship policy, government interventions occur when market mechanisms do not sufficiently support the new firm formation and related areas such as job creation (Autio, 2016: 13). In this context, states have the potential to affect the rate of new venture creation directly or indirectly with the entrepreneurship policies they follow. However, the challenge here is to create a culture that will encourage entrepreneurial activity in society (Hirsch, Langan-Fox and Grant, 2007: 586).

Most of the entrepreneurs give up their entrepreneurial activities due to the anticipated administrative burdens related to the establishment and operation of a company (Ortega-Argile's and Voigt, 2009: 10). Among the main policy tools and measures for the development of entrepreneurship are removing administrative and regulatory elements for the establishment and growth of new companies, improving access to finance and information and developing other support infrastructure and services, promoting an entrepreneurial culture, integrating entrepreneurship into the education system (Dahlstrand and Stevenson, 2010: 6). With the increasing difficulties arising from globalization and the transition to a knowledge-based economy, many countries have started to attach more importance to innovation in their entrepreneurship policies (Mittelstädt and Cerri, 2008: 16). Various supports are given to entrepreneurs

by different institutions and organizations in Turkey. Small and Medium Enterprises Development Support Administration (KOSGEB) plays a key role in supporting entrepreneurship in Turkey with the different support models it offers to entrepreneurs.

3. SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES DEVELOPMENT SUPPORT ADMINISTRATION (KOSGEB)

KOSGEB, which was established in 1990 with the law numbered 3624, is a public institution with a legal personality and special budget of the Ministry of Industry and Technology (KOSGEB, 2019a: 8). The mission of KOSGEB has been determined "to increase their share in economic and social development by enabling SMEs and entrepreneurs to reach an innovative, technological and competitive structure with effective support and services" (KOSGEB, 2019b: 1). Small and medium-sized enterprises within the target audience of KOSGEB; It is defined as economic units or enterprises classified as micro-enterprises, small enterprises, and medium-sized enterprises, which employ less than two hundred and fifty people annually and whose annual net sales revenue or financial balance sheet does not exceed one hundred and twenty-five million Turkish Liras. (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik, 2005: Madde 4). As of 2020, KOSGEB provides support and services to SMEs with 88 KOSGEB Directorates in 81 provinces. In addition, 104 Representative Offices operate by KOSGEB to carry out information and guidance activities (KOSGEB, 2021a: 5).

Various support models are offered by KOSGEB to enable SMEs and entrepreneurs to be active in the ecosystem and to increase their competitiveness in the international market. For some support models, there is a requirement to prepare a project, while some do not have a project requirement. Within the scope of these support models, refundable and non-refundable supports are provided (Sevinç and Eren, 2019: 410). The ratio of the realization amount of refundable, non-refundable, and loan interest support programs within the total expenditure made in KOSGEB budget in 2019 is 84%. Of this amount spent in 2019, 56.2% are non-refundable supports, 19.4% are loan interest supports, and 8.4% are refundable supports (KOSGEB, 2020a: 35). In 2020, the rate of realization of refundable, non-refundable, and loan interest support programs in total expenditure is 79.7%. Of this amount spent in 2020, 64% are non-refundable supports, 8.3% loan interest supports, 7.4% refundable supports (KOSGEB, 2021a: 34).

Within the scope of KOSGEB Entrepreneurship Support Program, which entered into force in July 2010, it is aimed to support and expand entrepreneurship, which is the main factor in the solution of economic development and employment problems, and to establish successful businesses (KOSGEB, 2019c). Application results of KOSGEB Entrepreneurship Support Program by years are given in Table 1.

Table 1: Support Results of KOSGEB Entrepreneurship Support Program

Years	Support Amount (TL)	Number of Supported Businesses
2010	358.291	69
2011	26.252.955	2.416
2012	52.182.573	4.984
2013	85.618.415	8.077
2014	107.409.093	10.207
2015	126.665.386	11.828
2016	240.655.517	15.540
2017	443.419.627	22.895
2018	596.332.602	31.790
2019	475.289.402	25.077

Source: Compiled from the Activity Reports available at www.kosgeb.gov.tr.

Legislative changes made in 2015-2016 led to an increase in the amount of support paid to entrepreneurs by KOSGEB. The support process for entrepreneurs who set up their businesses by benefiting from the Entrepreneurship Support Program continues whose application for the program was closed on 31.12.2018. The support types given to entrepreneurs through the New Entrepreneur Support are shown in Table 2. After 2019, the support given to entrepreneurs by KOSGEB continues within the scope of Traditional Entrepreneur and Advanced Entrepreneur Support Program.

Table 2: KOSGEB New Entrepreneur Support Types

Support Types		Support Upper Limit (TL)	Support Rate (%)
Business Establishment Support	Non-Refundable (Grant)	2.000	1st and 2nd Region 60% 3rd, 4th, 5th and 6th Regions 70% 20% is added to the support rate if the entrepreneur is a woman, a veteran, a first degree relative of a martyr and a disabled person.
Establishment Period Machinery, Equipment, Office Hardware and Software Support		18.000	
Operating Expenses Support		30.000	
Fixed Investment Support	Refundable	100.000	

Source: <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/1231/girisimcilik-destek-programi>

Within the scope of KOSGEB New Entrepreneur Support, 150,000 TL of support is provided, including 50,000 TL non-refundable and 100,000 TL refundable. The amount of support given to the target audience within the scope of the Entrepreneurship Support Program since the effective date of the program constitutes 39% of the total amount of support given by KOSGEB. In this context, 1.7 million TL support was given to 66,148 entrepreneurs within the scope of KOSGEB New Entrepreneur Support. 537,834 different employees were employed in the enterprises that received support. In addition, Entrepreneurship Training, which is a prerequisite for benefiting from the support program, was given to 1.2 million people (KOSGEB, 2020b).

4. METHOD

The TRA2 Level 2 region is located in the Northeast of Turkey and consists of four provinces, namely Ağrı, Ardahan, Iğdır and Kars. TRA2 Region, which constitutes 3.8% of Turkey's surface area, has borders with four countries: Armenia in the east, Iran and Nakhchivan in the southeast, and Georgia in the north (Serhat Development Agency,2013: 6). The aim of this study is to determine the profile of entrepreneurs who establish a business in the TRA2 Region by benefiting from the KOSGEB New Entrepreneur Support Program. As a result of the analysis of the data obtained from the research, the level of entrepreneurship in the TRA2 Region will be evaluated and it will contribute to the creation of a data source for the region. The research covers only the TRA2 Region and the businesses established with KOSGEB New Entrepreneur Support in this region. Therefore, other businesses in the TRA2 Region were not included in the scope of the study. The data of the research is limited to the data in the KOSGEB system on April 15, 2015, when the research was conducted.

The universe of the research consists of enterprises located in Ağrı, Iğdır, Kars and Ardahan (TRA2) provinces, and the sample group consists of 102 enterprises selected by purposeful sampling method from companies established with KOSGEB New Entrepreneur Support. Purposeful sampling; "For the purposes of research, it is purposefully to take one or more subsections of a universe as a sample, rather than a representative sample. In other words, purposive sampling means making the most appropriate part of the universe the subject of observation" (Sencer,1989: 386). In this context, considering the data on April 15, 2015; A total of 261 enterprises, 120 in the province of Ağrı, 56 in the province of Kars, 45 in the province of Ardahan, and 40 in the province of Iğdır, which form the TRA2 region, were established with KOSGEB New Entrepreneur Support. The sample size of the study is 102, which means that the findings will have a 95% confidence level and 8% margin of error (tr.surveymonkey.com).

A survey form was used as a data collection tool in the research study to be carried out in companies established with KOSGEB New Entrepreneur Support in the TRA2 Region. In the preparation of the research questionnaire, literature review method was used and previous studies on entrepreneurship were taken into account. The data collection process within the scope of the survey was carried out between February 15 and April 15, 2015. It is assumed that the entrepreneurs participating in the survey gave correct and sincere answers to the questions in the survey. The data obtained from the research were

analyzed with the help of SPSS 20.0 statistics package program. Descriptive statistical analyzes (frequency and distribution) were used in the analysis of the data, and entrepreneurship profiles were evaluated according to the arithmetic mean and standard deviations using the literature.

Table 3: Demographic Characteristics of the Participants

Demographic Variables	Level	Frequency (n)	Percentage (%)
Gender	Female	38	37,3
	Male	64	62,7
Age groups	0-20	2	2,0
	21-30	32	31,3
	31-40	43	42,2
	41-50	25	24,5
	51+	-	-
Marital status	Married	74	72,5
	Single	28	27,5
Education level	Primary	21	20,6
	Secondary Education	51	50,0
	Associate degree	10	9,8
	University	18	17,6
	Post graduate	2	2,0
Total		102	100,0

When the distribution of the participants according to their gender is examined, it is observed that 37.3% of the participants are female and 62.7% are male entrepreneurs. When the distribution by age groups is examined, it is seen that 73.5% of the participants are entrepreneurs between the ages of 21-40. 80.4% of the participants in the research have a lower level of university. According to marital status, 72.5% of the participants are married. In this context, according to the demographic characteristics of the sample group of the research; It can be said that the education level is low, middle-aged (39 ± 8.5 months), married and predominantly male.

Table 4: Other Characteristics of the Participants

Other Variables	Level	Frequency (n)	Percentage (%)
Province	Ağrı	46	45,1
	Iğdır	17	16,7
	Kars	18	17,6
	Ardahan	21	20,6
Legal status of the business	Sole proprietorship	99	97,0
	Limited company	3	3,0
	Incorporated company	-	-
	Other	-	-
Number of employees	1	84	82,4
	2-5	15	14,7
	6-10	3	2,9
	11+	-	-

Field of activity	Manufacturing	29	28,4
	Construction	2	2,0
	Wholesale and retail trade	22	21,6
	Accommodation and food activities	12	11,8
	Professional, scientific and technical activities	9	8,8
	Other service activities	11	10,8
	Other	17	16,6
ForeignLanguage Knowledge	I know	19	18,6
	I dont know	45	44,1
	I know little knowledge	38	37,3
Computer Usage Level	Beginning	22	21,6
	Intermediate	65	63,7
	Advanced	15	14,7
Have you been abroad?	No	68	66,7
	Yes	34	33,3
Total		102	100,0

The distribution of the 261 enterprises that constitute the universe of the research according to the provinces and the distribution of the 102 enterprises that constitute the sample group of the research are distributed proportionally to each other. 97% of the companies participating in the research were established as sole proprietorships. It is seen that the fields of activity of the participants are manufacturing with 28.4% and wholesale and retail trade with 21.6%. 82.4% of the participants benefiting from the entrepreneurship support model in the TRA2 Region generally employs 1 person because have high social security insurance premiums and low income, etc. 66.7% of the participants stated that they have never been abroad. It can be said that the foreign language knowledge of the participants and computer usage level is intermediate.

Table 5: Findings on Entrepreneurship Profiles (1)

Questions	Frequency (n)	Percent (%)
What is the most important reason for you to become an entrepreneur?		
a) Economic independence	18	17,6
b) Family needs	15	14,7
c) Being your own boss	40	39,2
d) Doing profession	29	28,4
What is the source of your capital before establish a business?		
a) Personal and family savings	64	62,7
b) Borrowing from relatives and friends	14	13,7
c) Bank loan	13	12,7
d) Other	11	10,8
What do you think is the most important step in the business start-up process?		
a) Evaluation of opportunities	59	57,8
b) Evaluation of the business plan	15	14,7
c) Determination of necessary resources	13	12,7
d) Managing the emerging new business	15	14,7
What is your vision?		
a) Increasing the market share	39	38,2
b) Making new investments	36	35,3
c) To protect the current structure of the company by not taking risks	12	11,8
d) Having a competitive structure	15	14,7
Which of the following types of entrepreneurs would you describe yourself		

as?		
a) Opportunistic	24	23,5
b) Artisan	45	44,1
c) Tactics	21	20,6
d) Modern	11	10,8
e) Traditional	1	1,0
What is the most important obstacle you faced in your process of becoming an entrepreneur?		
a) Capital and financing	76	74,5
b) Bureaucratic obstacles	12	11,7
c) Lack of self-confidence	2	2,0
d) Lack of information	2	2,0
e) Insufficient market research and feasibility studies	1	1,0
f) Economic instability	9	8,8
Do you think it is a disadvantage for you to doing your entrepreneurial activities in the TRA2 region?		
a) Yes	54	52,9
b) No	48	47,1
Total	102	100,0

The most important factors affecting the entrepreneurship of the participants are " being your own boss " with 39.2% and " doing profession " with 28.4%. 62.7% of the participants stated that the source of their capital to open a business is personal and family savings, 57.8% stated that the most important stage in the entrepreneurship and business establishment process is seeing and evaluating opportunities. According to the findings, it is possible to say that participants will not avoid starting their own businesses if given the opportunity in the TRA2 region, so participants have an entrepreneurial spirit.

Increasing the market share (38.2%) and making new investments (35.3%) are among the priority targets of the entrepreneurs. Maintaining its current structure by not taking risks (11.8%) is seen as the least preferred target. It is possible to say that the entrepreneurs participating in the research do not hesitate to take risks in order to grow and increase their market share. 44.1% of the participants in the research consider themselves as artisan entrepreneurs with limited financial resources and experience in labor. 23.5% of the participants consider them as opportunistic entrepreneurs who have management experience and can see opportunities. While the rate of tactical entrepreneurs who use innovations and different systems in their business is 20.6%, the rate of modern entrepreneurs who use modern information and communication technologies is 10.8%. Traditional entrepreneurs, in other words, the rate of entrepreneurs who do not use modern information and communication technologies is only 1%. According to the findings, it can be said that a significant part of the entrepreneurs in the TRA2 region who can seize opportunities, have labor experience, are open to innovations and use all kinds of information and communication technologies in their businesses, despite their limited financial resources.

Almost three-quarters of the participants (74.5%) stated that the most important obstacle they encountered in the process of becoming an entrepreneur is the lack of capital and financial resources. Bureaucratic obstacles (11.7%) and economic instability (8.8%) are considered as other important obstacles in the entrepreneurship process. According to the findings, it can be said that the most important obstacle to entrepreneurship in the TRA2 region is the financing problem. If the financing problem is overcome, it can be said that people are willing to become entrepreneurs. Entrepreneurship in the TRA2 region is very limited and small in scale. It is seen that 52.9% of the participants have a view that being an entrepreneur in the TRA2 region is a disadvantage. In addition, it is possible to say that entrepreneurs avoid taking risks because being an entrepreneur in this region is disadvantageous.

Table 6: Findings on Entrepreneurship Profiles (2)

Factors	Mean (\bar{X})	Standard Error	Standard Deviation
Advantages of Entrepreneurship			
Sense of achievement	4,7451	,15928	1,60868
Financial control	4,1275	,14592	1,47367
Respect	3,4510	,13625	1,37609
Autonomy	3,2451	,16687	1,68533
Self-improvement	2,8039	,13221	1,33527
Social benefit	2,6863	,17897	1,80747
Disadvantages of Entrepreneurship			
Burden of responsibility	8,4412	,35702	3,60575
Income irregularity	8,0294	,29275	2,95664
Financing issue	7,9412	,30931	3,12392
Take risks	7,7941	,27316	2,75874
Personal sacrifices	7,1373	,34386	3,47278
Time issue	6,3725	,33263	3,35940
Tolerating damage too much	5,9412	,35299	3,56502
The problem of not creating demand	5,7647	,24019	2,42584
Administrative and bureaucratic affairs	5,6863	,34412	3,47546
Success depends on employees	5,5294	,32846	3,31724
The need for continuous learning	5,0196	,37021	3,73896
Delegation of authority	4,6176	,25580	2,58344
Features to Become a Successful Entrepreneur			
Having an entrepreneurial spirit	9,0882	,28113	2,83927
Trust yourself	7,8725	,22966	2,31940
Building good relationships with people	7,4118	,29830	3,01269
Risk taking tendency	6,7549	,31633	3,19479
Evaluating opportunities	5,8529	,24979	2,52276
Success requirement	5,8039	,28624	2,89088
To be innovative	5,4020	,27596	2,78703
Creativity	5,3137	,25729	2,59848
To be decisive	4,7843	,29214	2,95051
The need for independence	4,1863	,27542	2,78159
Control focus	3,6176	,23317	2,35487
Factors Affecting Entrepreneurial Personality			
Experience	5,7843	,15492	1,56463
Education	5,0294	,14376	1,45191
Culture	4,2255	,18998	1,91868
Family	4,1667	,15830	1,59878
Age	3,2647	,16599	1,67643
Gender	2,8627	,17237	1,74083
Marital Status	2,6569	,18667	1,88530

Participants gave the advantages of being an entrepreneur 6 points to the factor with the highest importance and 1 point to the factor with the lowest importance. The most important advantage of being an entrepreneur (\bar{X} =4.7451) is the sense of achievement. Financial control (\bar{X} =4.1275) and respect (\bar{X} =3.4510) are seen as other important advantages of entrepreneurship. It is considered as social benefit with the lowest importance (\bar{X} =2.6863) among the advantages of entrepreneurship. According to the findings, while entrepreneurship provides satisfaction with the sense of achievement in individuals, it also improves the ability to control financial assets. Şahin (2009) concluded in his study that the advantages of entrepreneurship compared to women entrepreneurs are the sense of achievement, being busy with a job, and financial freedom.

Participants gave 12 points to the factor they saw as the biggest disadvantage in being an entrepreneur, and 1 point to the factor they saw as the lowest disadvantage. The biggest disadvantage of being an entrepreneur is the burden of responsibility (\bar{X} =8.4412). Income irregularity (\bar{X} =8.0294), constantly dealing with financial problems (\bar{X} =7.9412), taking risks (\bar{X} =7.7941) and making personal sacrifices (\bar{X} =7.1373) are considered as other important disadvantages. Dependence of success on employees (\bar{X} =5.5294), the need for continuous learning (\bar{X} =5.0196) and delegation of authority (\bar{X} =4.6176) were evaluated as the disadvantages with the lowest low impact. According to the findings, it is possible to say that although entrepreneurs undertake all kinds of responsibilities and risks, they consider irregular income and loss as the disadvantages of entrepreneurship and as factors that negatively affect entrepreneurship.

Participants gave 11 points to the factor that they considered the most important among the characteristics that one should have in order to become a successful entrepreneur, and 1 point to the factor that they considered the least important. The most important feature to be an entrepreneur is to have an entrepreneurial spirit ($\bar{X}=9.0882$). Self-confidence ($\bar{X}=7.8725$), establishing good relations with people ($\bar{X}=7.4118$), risk taking tendency ($\bar{X}=6.7549$) and seizing opportunities ($\bar{X}=5.8529$) to be other entrepreneurs considered as important features. Participants; considers innovativeness ($\bar{X}=4.7843$), creativity ($\bar{X}=4.6813$) and decision-making ability ($\bar{X}=3.6176$) as features that are of lower importance in order to be an entrepreneur. According to the findings; having an entrepreneurial spirit is considered the most important feature to be an entrepreneur. In this context, it is possible to say that the concept of entrepreneurship is correctly understood by those who participated in the research. On the other hand, the fact that very important features such as innovation, creativity and decision-making that ensure success and development are in the lower order of importance can be explained by the low entrepreneurship profile of the participants. Çetinkaya Bozkurt, Kalkan, Koyuncu, and Alparslan (2012) concluded that the characteristics required to be successful should be self-confidence, honesty and commercial ethics, and a tendency to take risks, respectively.

Participants gave 7 points to the factor with the highest importance and 1 point to the factor with the lowest importance among the factors that are effective in the formation of entrepreneurial personality. Work experience ($\bar{X}=5.7843$) is considered to be the most important factor in the formation of an entrepreneurial personality. Education ($\bar{X}=5.0294$) is the factor with secondary importance, while culture ($\bar{X}=4.2255$) is the factor with third level importance. The least important factor in the formation of the entrepreneurial personality ($\bar{X}=2.6569$) was evaluated as the marital status of the people. According to the findings, it can be said that demographic characteristics such as age, gender and marital status have a low effect on the formation of individuals' entrepreneurial personality, while personal development factors such as work experience, education and culture are highly effective. Chen and Lai (2010) determined that family, society, education and economic environment are effective factors in the formation of entrepreneurial personality.

CONCLUSION

According to the analysis of the data obtained from the study conducted in the TRA2 Region, the sample group of the study is predominantly male, married, middle-aged, and has a low education level. The fact that the entrepreneur profile is male-dominated is in harmony with the general entrepreneurial profile of Turkey. It has been determined that the capital accumulation needed for entrepreneurship in the region is mainly met from the personal or family savings of individuals and the most important obstacle to entrepreneurship is the problem of financing. It is possible to say that people are willing to become entrepreneurs if the financing problem is overcome. The fact that the participants see and evaluate the opportunities as the most important stage in the entrepreneurship and business establishment process shows that they have an entrepreneurial spirit. The fact that having an entrepreneurial spirit is perceived as the most important and basic condition for being an entrepreneur also confirms this situation. Although entrepreneurs undertake all kinds of responsibilities and risks, they see irregular income and risk of loss as disadvantages of entrepreneurship. Therefore, these factors, which are seen as a disadvantage for entrepreneurs, negatively affect the entrepreneurship profile of the region and prevent the increase in the number of new entrepreneurs.

It has been concluded that the effect of demographic characteristics such as age, gender and marital status on the formation of the entrepreneurial personality of individuals in the TRA2 region is low; personal development factors such as work experience, education, and culture have a high effect. In addition, it is possible to say that while entrepreneurship provides the satisfaction of the sense of achievement in individuals, it also improves the ability to control financial assets. Çetinoğlu and Büber (2012) concluded that 358 entrepreneurs operating in OSTİM Organized Industrial Zone have high self-control and leadership characteristics. Sönmez and Toksoy (2014) concluded that entrepreneurs plan to solve their capital needs with KOSGEB supports as well as equities, family assistance and bank loans. Tan (2015) concluded that the most successful entrepreneur candidates among 400 people who participated in KOSGEB Entrepreneurship Trainings were male participants between the ages of 25-34 with a university or higher education level. Gül and Gül (2018) determined that the most important entrepreneurial characteristics of 60 women entrepreneurs receiving KOSGEB support are self-confidence, success and economic independence. Kartal (2018) concluded that there is a positive relationship between the personality traits of university students and their entrepreneurial tendencies. The data obtained from the study are similar to the literature.

The TRA2 region has limited opportunities for private and public investments. It is seen that KOSGEB supports are especially important for entrepreneur candidates who are insufficient in terms of capital in the region where production is low and the employment rate is low. In this context, it is important to develop support for entrepreneurs, to provide long-term capital support to entrepreneurial candidates under favorable

conditions, to provide more limited support to businesses that will operate in the manufacturing sector, and to encourage entrepreneurs for joint investment and institutionalization. In addition, the expansion of large-scale corporate enterprises with a stronger capital structure instead of small enterprises will contribute more to the regional economy. In addition to the factors that lead individuals to become entrepreneurs, it is important to determine the problems that entrepreneurs face while establishing a business and carrying out their activities. In similar studies, the change in the process of entrepreneurship according to demographic variables can be examined. In addition, the evaluation of the results of the findings to be obtained by expanding the research population and the number of samples will contribute to the literature.

REFERENCES

- Acs, Z. J.; Desai, S. and Hessels, J. (2008). Entrepreneurship, Economic Development and Institutions. *Small Business Economics*, 0(31), 219-234.
- Acs, Z. J. and Szerb, L. (2010). *The Global Entrepreneurship and Development Index (GEDI). Opening Up Innovation: Strategy, Organization and Technology*. London: Imperial College.
- Alvarez, C.; Urbano, D. and Amaros, J. E. (2014). GEM Research: Achievements and Challenges. *Small Business Economics*, 0(42), 445-465.
- Arıkan, S. (2004). *Girişimcilik Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular*. Ankara. Siyasal Kitabevi.
- Audretsch, D. B. (2004). Sustaining Innovation and Growth: Public Policy Support for Entrepreneurship. *Industry and Innovation*, 11(3), 167-191.
- Autio, E. (2016). Entrepreneurship Support in Europe: Trends and Challenges for EU Policy. (Ed. Policy Reports). In *Report Prepared for EU DG Growth*. Brussels: European Commission.
- Bygrave, W. (2003). The Entrepreneurial Process. (Eds. W. Bygrave and A. Zacharakis). *The Portable MBA in Entrepreneurship, (3rd ed.)*. New York: John Wiley and Sons.
- Caliendo, M.; Fossen, F. and Kritikos, A. S. (2014). Personality Characteristics And The Decisions To Become and Stay Self-Employed. *Small Business Economics*, 0(42), 787-814.
- Chen, Y.F. and Lai, M.C. (2010). Factors Influencing the Entrepreneurial Attitude of Taiwanese Tertiary-Level Business Students. *Social Behavior and Personality*, 38(1), 1-12.
- Çetinkaya Bozkurt, Ö.; Kalkan, A.; Koyuncu, O. and Alparlan, A. M. (2012). Türkiye’de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 229-247.
- Çetinoğlu, T. and Büber, R. (2012). Ostim Organize Sanayi Bölgesinde Girişimcilik Açısından Kültür Ve Kişilik Özelliklerinin Analizine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(33), 193-210.
- Dahlstrand, A. L. and Stevenson, L. (2010). Innovative Entrepreneurship Policy: Linking Innovation and Entrepreneurship In A European Context. *Annals of Innovation & Entrepreneurship*, 5602, 1(1), 1-15.
- Díez-Martín, F.; Blanco-González, A. and Prado-Román, C. (2016). Explaining Nation-Wide Differences in Entrepreneurial Activity: A Legitimacy Perspective. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 0(12), 1079-1102.
- Filion, L. J. (1998). *Two Types of Entrepreneurs: The Operator and the Visionary: Consequences for Education*. Montréal: École Des Hautes Études Commerciales, Working Paper, 11.
- Gartner, W. B. (1989). Who is an Entrepreneur? Is the Wrong Question?. *American Journal of Small Business*, 12(4), 47-67.
- GEM (Global Entrepreneurship Monitor) (2020). *2019/2020 Global Report*. London: Bobson.
- Gustafsson, A.; Tingvall, P. G. and Halvarsson, D. (2020). Subsidy Entrepreneurs: An inquiry into Firms Seeking Public Grants. *Journal of Industry, Competition and Trade*, 20(3), 439-478.
- Gül, M. and Gül, K. (2018). Balıkesir İlinde Kadın Girişimci Profili ve Sorunları: Yiyecek Sektöründe Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(56), 82-96.
- Hisrich, R.; Langan-Fox, J. and Grant, S. (2007). Entrepreneurship Research and Practice: A Call To Action for Psychology. *American Psychologist*, 0(62), 575-589.
- Kartal, Ö. (2018). Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimi ile İlişkisi: Kastamonu Üniversitesi İİBF Örneği. *The International New Issues in Social Sciences*, 6(1), 39-53.
- KOSGEB (2019a). *2018 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- KOSGEB (2019b). *2019 Yılı Performans Programı*. Ankara.
- KOSGEB (2019c). Girişimcilik Destek Programı Uygulama Esasları. (UE-05/2019). <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/1231/girisimcilik-destek-programi> adresinden 20.03.2021 tarihinde erişildi.
- KOSGEB (2020a). *2019 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- KOSGEB (2020b). *Yeni Girişimci Desteği Nihai Değerlendirme Raporu*. Ankara.
- KOSGEB (2021a). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.

- KOSGEB Girişimcilik Destekleri (2021b). <https://www.kosgeb.gov.tr/> adresinden 25.03.2021 tarihinde erişildi.
- Kozubíková, L.; Dvorský, J.; Cepel, M. and Balcerzak, A. P. (2017). Important Characteristics Of An Entrepreneur In Relation To Risk Taking: Czech Republic Case Study. *Journal of International Studies*, 10(3), 220-233.
- Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik (18.11.2005). *T.C. Resmi Gazete*, 25997, 44(5) 0-0. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20059617.pdf> adresinden 25.03.2021 tarihinde erişildi.
- Kritikos, A. S. (2014). Entrepreneurs and Their Impact on Jobs and Economic Growth. *IZA World of Labor*, 0(8), 1-10.
- Man, T. W.; Lau, T. and Chan, K. F. (2002). The Competitiveness of Small And Medium Enterprises: A Conceptualization With Focus on Entrepreneurial Competencies. *Journal of Business Venturing*, 17(2), 123-142.
- Man, T. W.; Lau, T. and Snape, E. (2008). Entrepreneurial Competencies and The Performance of Small and Medium Enterprises: An Investigation Through A Framework of Competitiveness. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 21(3), 257-276.
- Maritz, A. and Donovan, J. D.(2015).Entrepreneurship And Innovation. *Education and Training*, 57(1), 74-87.
- Meyer, N. and De Jongh, J. (2018). The Importance of Entrepreneurship as a Contributing Factor to Economic Growth and Development: The Case of Selected European Countries. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 10(4), 287-299.
- Mittelstädt, A. and Cerri, F. (2008). Fostering Entrepreneurship For Innovation. *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*, 2008(05), 4-128.
- Müftüoğlu, T. and Durukan, T. (2004). *Girişimcilik ve KOBİ'ler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Nishantha, B.(2009) Influence of Personality Traits and Socio-Demographic Background of Undergraduate Students on Motivation for Entrepreneurial Career: The Case of Sri Lanka. *Ryukoku Univ. Dep. Bull. Pap.*, 49(2), 71–82.
- Ortega-Argile's, R. and Voigt, P. (2009). *Business R&D in SMEs*. Sevilla/Spain: IPTS Working Paper on Corporate R&D and Innovation, No. 07/ 2009.
- Raab, G.; Stedham, Y. and Neuner, R.M. (2005). Entrepreneurial Potential: An Exploratory Study of Business Students in The U.S. and Germany. *Journal of Business and Management*, 11(2), 71-88.
- Şahin, E. (2009). Kadın Girişimcilik ve Konya İlinde Kadın Girişimcilik Profili Üzerine Bir Uygulama. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(17), 287- 309.
- Sencer, M. (1989). *Toplum Bilimlerinde Yöntem*. İstanbul: Beta Basım.
- Serhat Kalkınma Ajansı (2013). *TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) 2014 – 2023 Bölge Planı*. Kars.
- Sevinç, A. and Eren, T. (2019).KOBİ'ler İçin KOSGEB Destek Modellerinin Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri İle Sıralanması. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 11(1), 409-425.
- Solesvik, M. (2012).Entrepreneurial Competencies In Emerging Economy Context. In *17th Nordic Conference on Small Business Research* (p. 1-17). Helsinki.
- Sönmez, A. and Toksoy, A. (2014). Türkiye'de Girişimcilik ve Türk Girişimci Profili Üzerine Bir Analiz. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21(2), 41-58.
- Spulber, D. F. (2008). The Economic Role of the Entrepreneur, Northwestern University. <http://lawlab.org/EconomicRoleoftheEntrepreneur.pdf> adresinden 25.03.2021 tarihinde erişildi.
- Stevenson, H. and Jarillo, J. (1990). A Paradigm of Entrepreneurship: Entrepreneurial Management. *Strategic Management Journal*, 0(11), 17-27.
- Tan, F. Z. (2015). KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi Adayları Üzerine Kastamonu İlinde Bir Araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 3(3), 382-417.
- Toma, S.G.; Grigore, A. M. and Marinescu, P. (2014). Economic Development and Entrepreneurship. *Procedia Economics and Finance*, 0(8),436-443.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division (2018). *Technical Report on Measuring Entrepreneurship: Lessons Learned from the EDGE Project*. New York.
- Ürper, Y. (2013). *Girişimcilik*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi, Yayını No: 3002.
- Wenckers, S. and Thurik, R. (1999). Linking Entrepreneurship and Economic Growth. *Small Business Economics*, 13(1), 27–55.
- Zhao, F. (2005). Exploring the Synergy Between Entrepreneurship And Innovation. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 11(1), 25-41.
- <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/1231/girisimcilik-destek-programi> adresinden 25.03.2021 tarihinde erişildi.
- www.kosgeb.gov.tr adresinden 24.03.2021 tarihinde erişildi.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18 p. 359-372, Winter 2021

Covid-19 Pandemisinde Kadınlarda Kayıt Dışı İstihdam Durumu* Informal Employment Status in Women in Covid-19 Pandemic

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.944398>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
28.05.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
18.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Miraç Yalçın
Yüksek Lisans Öğrencisi / Düzce
Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Sigortacılık ve Sosyal
Güvenlik Anabilim Dalı,
miraayn@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-9998-1571>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Gayri resmi ekonomi, informel ekonomi ve aynı anlama gelen kayıt dışı ekonomi kavramı, gerçekte bir ekonomik faaliyet var olsa da, bu faaliyet ile ilgili resmi olarak herhangi bir kaydın olmaması durumu anlamına gelmektedir. Resmi düzenlenmelere uyulmaksızın çalışma hayatında var olmak olarak açıklanabilen kayıt dışı istihdam kavramı ise kayıt dışı ekonominin iş hayatında karşılığıdır. Çalışmanın amacı 2014-2020 yılları arasında kadın kayıt dışı çalışma oranlarını incelemek ve COVID-19 pandemisinde kadınlarda kayıt dışı istihdam durumunun ne halde olduğunu tespit etmektir. Çalışmada kayıt dışı istihdam kavramı ele alınmış, nedenleri, çeşitleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanların yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu" verisi kullanılarak 2014 ila 2020 yılları arasını kapsayan tablolar oluşturulmuştur. Analiz edilen veriler, tarım ve tarım dışı sektörlerde kadınların kayıt dışı istihdam sayılarından oluşmaktadır. Ayrıca kadınların kayıt dışı istihdamda bulunma şekillerine de yer verilmiştir. Türkiye'de 2019 yılında kadınlarda kayıt dışılık oranı %42,2 iken 2020 yılında %37,1'e düşmüştür. Tarım sektöründe bu oran 2019 yılında %95,7 iken 2020 yılında %94,3'e düşmüş, tarım dışı sektörde ise %24,2'den %20,3'e düştüğü görülmüştür. COVID-19 pandemisini kapsayan 2020 yılı Mart ayından son verinin ulaşılabildiğı 2020 Kasım ayına kadar ki süreçte kadınlarda kayıt dışı istihdam durumunda azalma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu azalmanın nedeni ise pandemi kapsamında devletçe yapılan yardımlardan yasal hakkı var olmayan kayıt dışı istihdam çalışanlarının yararlanamaması olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kayıt Dışı İstihdam, Kayıt Dışı İstihdam Şekilleri, Kadın, Kadınlarda Kayıt Dışılık, COVID-19 Pandemisi

Abstract

The concept of unofficial economy, informal economy and the same meaning subterranean economy means that there is no official record of an economic activity even if there is actually an economic activity. The concept of informal employment, which can be explained as being in working life without complying with official regulations, is the equivalent of informal economy in business life. The aim of the study is to examine the rates of informal employment between 2014 and 2020 and to determine the state of informal employment among women in the COVID-19 pandemic. In the study, the concept of informal employment has been discussed, and information is given about its reasons and types. In addition, tables covering the years between 2014 and 2020 were created using the data of the Turkish Statistical Institute (TUIK), "Labor force status of those who are not registered with any social security institution due to their main job, by years and gender". The analyzed data consists of the number of unregistered employment of women in the agricultural and non-agricultural sectors. While the rate of informality among women was 42.2% in 2019 in Turkey, it decreased to 37.1% in 2020. While this rate was 95.7% in 2019 in the agricultural sector, it decreased to 94.3% in 2020, and it was observed that it decreased from 24.2% to 20.3% in the non-agricultural sector. In the period from March 2020 covering the COVID-19 pandemic to November 2020, when the latest data are available, it was concluded that there was a decrease in the rate of informal employment in women. The reason for this decrease was seen as the inability of unregistered employment workers who do not have the legal right to benefit from the aid provided by the state within the scope of the pandemic.

Keywords: Informal Employment, Informal Forms of Employment, Women, Informality in Women, COVID-19 Pandemic

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yalçın, M. (2021). Covid-19 Pandemisinde Kadınlarda Kayıt Dışı İstihdam Durumu. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 359-372.

GİRİŞ

Türkiye’de 1950 yılı sonrasında yaşanan kırsaldan kente göçler, kentsel nüfus sayısında niteliksiz, eğitim seviyesinin düşük kişilerin artmış olması, sosyal güvenlik bilincinin oturmamış olması gibi nedenlerle kayıt dışı istihdam yaygınlaşarak meşru karşılanmaya başlamıştır (İzci, 2014: 2). Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayıt dışı istihdam ilk olarak 1970 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ)’nun düzenlediği “Dünya istihdam Programı Kenya Raporu” içeriğinde ilk kez kayıt dışı istihdamdan enformel sektör adıyla bahsedilmiştir (Dülger, 2019: 53). 1980’lerden sonra Dünya’da fordizm üretim tarzından postfordist üretim tarzına geçilmesiyle birlikte yaşanan değişiklikler sonucunda kayıt dışılık artmış bulunmaktadır (Fidan ve Genç, 2013: 138).

1980’lerden itibaren dünyada önemli sorunlardan biri kayıt dışı ekonomi ve onun çalışma hayatına yansımaları olarak ortaya çıkan kayıt dışı istihdam, kesin tanımlara kavuşturulmuş değildir. Kayıt dışı ekonomi kavramı gerçekte bir ekonomik faaliyet var olsa d bu faaliyet resmi olarak herhangi bir kayıt yoktur anlamına gelmektedir. Kayıt dışı istihdam kavramı ise resmîyete uyulmaksızın çalışma hayatında var olmak şeklinde anlatılabilmektedir.

COVID-19 hastalığının pandemiyi getirmesiyle birlikte sosyal, ekonomik hayatın yavaşlaması söz konusu olmuştur. Pandemi döneminde yaşanan iktisadi sorunlar büyük oranda çalışma yaşamını etkilemiştir (Akyıldız, 2020: 10). Çalışma yaşamında cinsiyet bazlı bir eşitlik bulunmamaktadır. Türkiye’de kadın istihdamı erkeklere nazaran daha azdır. Bu durumun sebeplerine bakıldığında ise ataerkil zihniyet, cinsiyetçi roller olduğu görülmektedir (Kavas ve Develi, 2020:84). Pandemi ile birlikte kadın istihdamı daha da etkilenmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından sorun teşkil eden kayıt dışı istihdam, 2020 yılında da Türkiye İstatistik Kurumunun verileri incelendiğinde halen yüksek oranlara sahiptir.

Çalışmanın amacı, Türkiye genelinde 2014-2020 yıllarını kapsayan süreçte kadınların kayıt dışı istihdamda çalışma oranlarını incelemek ile birlikte COVID-19 pandemisinin bu oranlar üzerinde bir etkiye sahip olup olmadığını tespit etmektir. Çalışma 2020 yılının oranlarını içermesi bakımından önem arz etmekte ve literatüre güncel bilgi açısından katkı sağlamaktadır.

Çalışmanın kayıt dışı istihdamda çalışan kadınlarla ilgili olmasının nedeni, cinsiyetçi yaklaşımlardan dolayı kadının ev ve çocuk bakımıyla ilgilenmesi gerektiğinin düşünülmesi, medeni durumu, sahip olduğu çocuk sayısı, yaşı, eğitim seviyesi ve iş tecrübesinin olup olmaması gibi faktörlerden dolayı iş bulamama veyahut iş bırakılması kaygılarıyla düşük ücret ve sigortasız çalışmaya mecbur kalması ya da mecbur bırakılmasıdır. Ayrıca COVID-19 pandemisi döneminin incelenmesinin nedeni ise söz konusu bu zorlu dönemde toplumsal cinsiyet rolleri, medeni durum veya sahip olunan çocuk sayısı farketmeksizin kadınlara daha fazla sorumluluk yüklemiş olduğundan dolayı bu durumun kadınların kayıt dışı istihdamdaki durumunu anlayabilmektir.

Bu çalışmanın ilk olarak kayıt dışı istihdam kavramı ele alınmıştır. İkinci olarak kayıt dışı istihdam çeşitleri anlatılmış, üçüncü olarak ise kayıt dışı istihdamı ortaya çıkaran nedenlere değinilmiştir. Son olarak ise COVID-19 pandemisinde kadınlarda kayıt dışı istihdam durumu ile ilgili literatür taraması yapılmış, sonrasında sayısal veriler ele alınarak pandemi döneminde kadınların kayıt dışı istihdam oranları açıklanmıştır.

1. KAYIT DIŞI İSTİHDAM TANIMI VE KAPSAMI

Kayıt dışı istihdam ile ilgili ilk olarak şu bilinmelidir. Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin ortaya çıkardığı önemli bir sorundur (Yıldırım, 2019: 19). Kayıt dışı ekonomi ise devlet otoritelerinin bilgisi ve gözetimi dışındaki tüm ekonomik işlemlerdir (Yıldırım, 2019: 3). 1970 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ)’nun düzenlediği “Dünya istihdam Programı Kenya Raporu” içeriğinde ilk kez kayıt dışı istihdamdan enformel sektör adıyla bahsedilmiştir (Dülger, 2019: 53). Bahsi geçen raporda resmi olmayan sektör; “devamlılık unsuru taşımadan bir kişinin veya birkaç kişinin oluşturdukları, başlıca hedefleri kişilere istihdam ve gelir sağlamak olan, mal ve hizmet üretiminde bulunan, örgütsel kimliği gelişmemiş küçük ölçekli birimler” şeklinde ifade edilmiştir (TOBB, 1994: 126).

Bu istihdam biçimi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biridir. Bu durumun yanı sıra işsizliği azaltarak belirli bir süre gelir kazanımına destek olurken kamu geliri ve rekabet gibi ülkenin sosyo ekonomik istikrarı için tehdit teşkil etmektedir (Yıldırım, 2019: 19). Kayıtlı olmadan istihdam da olmak resmi ve gayri resmi sektörlerde, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kendine

veya ücretli olarak çalışan, bulunduğu faaliyetleri kamu kayıtlarında gözükmeyen ve istatistiksel olarak ölçülemeyen istihdam şekillerinin tümüdür (Karaarslan, 2010: 13).

Diğer bir tanıma bakıldığında “Kayıt dışı istihdam çalışanların gerekli çalışma standartlarının var olmadığı, yaş, ücret, fazla mesai ücreti ve işyeri çalışma standartlarına benzer konularda yasal gerekliliklere uyulmadan, sosyal güvenlik, vergi ve diğer tüm yükümlülüklerin eksik ödendiği veya hiç ödenmediği” istihdam türüdür (İlgin, 1999: 39). Kayıt dışı istihdam Sosyal Güvenlik Hukuku kapsamında ele alındığında 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile 4857 sayılı İş Kanunu ve 2821 sayılı Sendikalar Kanunu’na kamu otoritesi tarafından belirlenen bildirimleri yerine getirmeyerek işçiyi sigorta yapmadan çalıştırmak, kanunda belirtilen legal süre geçtikten sonra bildirimini yaparak işçiyi kısmen sigortasız çalıştırmak yahut süre içinde bildirim yapmakla birlikte, çalışma gün sayısı ve prime esas kazanımları eksik beyanda bulunarak daha az prim ödemek şeklinde gerçekleştirilmektedir (Oktar, 2004: 266).

2. KAYIT DIŞI İSTİHDAM ÇEŞİTLERİ

Kayıt dışı istihdam çeşitleri genel olarak üç biçimde ortaya çıkmaktadır. İlki çalışanların sosyal güvenlik sistemine hiç bildirilmemesi, ikincisi çalışanın hizmet süresinin eksik bildirilmesi ve son olarak sigorta primine esas kazancın eksik bildirilmesidir (Dülger, 2019: 67).

2.1. Çalışanların Sosyal Güvenlik Sistemine Bildiriminin Hiç Yapılmaması

En yaygın türüdür. Söz konusu bu durumda çalışana dair hiçbir resmi kayıt yoktur. Bu durum iki şekilde ortaya çıkabilmektedir. İlk olarak işveren bildirim yapmak istemiş olsa bile belirli sebeplerden ötürü çalışanlar kendileri kaydolmak istememiş olabilmekle birlikte ikinci seçenek ise işveren maliyet hesabında düşüş yaşanması amacıyla çalışanı bildirmemiştir (Yıldırım, 2019: 21). Yabancı kaçak işçiler, çocuk işçiler, Sosyal Güvenlik Kurumundan (SGK) aylık alanlar, dul yetim ve maluller ve son olarak yeşil kart sahibi olanlar hiç bildirim yapılmayanların başında gelmektedir.

2.2. Çalışanların Hizmet Sürelerinin Eksik Bildirilmesi

İşveren SGK’ya çalışan ile ilgili her ne kadar bildirim yapmış olsa da ödediği primi prim gün sayısından daha az yani eksik göstermektedir. Bu duruma örnek olarak işçinin 25 gün çalışmış olmasına rağmen 10 gün çalışmış gibi veyahut 30 günlük çalışmasını 15 gün olarak göstererek bildirim yapmasıdır. İşveren bu şekilde davranarak daha az sigorta primi ödemiş olmakla işçilik maliyetini düşürmektedir (Dülger, 2019: 68). Bu tarz kayıt dışı istihdam türüne genel olarak devamlılığı olmayan inşaat, tarım, temizlik sektörlerinde karşılaşılmaktadır. Bu duruma ek olarak ilk işinde resmi olarak kayıtlı olan kişilerin ikinci işlerinde kayıt dışı çalışmalarıdır (Yıldırım, 2019: 23).

2.3. Çalışanların Sigorta Primine Esas Kazançlarının Eksik Bildirilmesi

Kayıt dışı istihdamın bu çeşidinde işveren çalışanlara ödediği gerçek ücreti gizleyerek eksik bildirim yapmaktadır. Bu durum işverenin nezdinde bir kazanç olsa da çalışanın veyahut hak sahiplerinin daha az emekli aylığı, tazminat yahut işsizlik ödeneği bağlanmasına sebep olmaktadır (Kalaycı ve Kalan, 2017: 17).

3. KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN ORTAYA ÇIKMA NEDENLERİ

Kayıt dışı istihdamın ortaya çıkmasına neden olan tek bir faktör değil birçok faktör olmakla beraber, kayıt dışı istihdamı ortaya çıkarmakta nispeten daha fazla etkili olana bakıldığında ekonomik nedenler önde gelmektedir. Prim ve vergi oranlarının yüksek olması, işsizlik, yoksulluk gibi faktörler kişileri ekonomik yönden sarstığından ötürü kayıt dışı istihdama yönelmektedir. Bunun yanı sıra yetersiz denetim, toplumdaki eğitim seviyesinin düşük olması, ülkenin işletme portföyünün büyük çoğunluğunun küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşması, sürekli olarak af yasalarının çıkarılması gibi nedenler de sayılabilmektedir (Kalaycı ve Kalan, 2017: 19).

3.1. Ekonomik Nedenler

Esas itibarıyla kişileri kayıt dışı çalışmaya iten ana neden gelir seviyelerini artırma isteğidir. Bu nedenler şu şekilde sıralanabilir.

3.1.1. Prim ve Vergi Oranlarının Yüksekliği

Kayıtsız çalışmaya sebep olan en büyük etken kayıtlı olarak çalışanlar üzerindeki vergi gibi mali yükümlülüklerin aşkın olmasından kaynaklı olduğu görülmektedir (Özsoylu, 1994: 15).

3.1.2. Küçük İşletmelerin Rekabet Gücünün Olmaması

Türkiye’de işverenin kayıtlı istihdamda işçi çalıştırması karşılığında ödediği miktar, işçinin iş karşılığında aldığı net ücret miktarın neredeyse iki katıdır (Algan, 2004: 12). İşletmeler ağır mali

yüklerden kaynaklı olarak rekabet gücünü kaybetmeye meyillidir. Rekabet gücünün kıt olması mali olarak bu işletmeleri zorlamakta ve nitekim ayakta kalmak amacıyla kayıt dışı işçi çalıştırmaya itmektedir. Türkiye ekonomisinin %99'u orta ve küçük ölçekli işletmelerin var olması, denetim yapmanın maliyetinin yüksek olmasından kaynaklı işletmeler kayıt dışı istihdamın büyümesine neden olmaktadır (Dülger, 2019: 57).

3.1.3. Kıdem Tazminatı Uygulaması

Türkiye'de 1 yıla 1 aylık tazminat ödemesi yapılmaktadır. Uygulamada bu durum işverenlere gereğinden fazla külfet oluşturuyor gibi görüldüğünden kıdem tazminatı ödemesi yapmamak için kayıt dışı işçi çalıştırma veya çalıştırdıkları işçileri de kıdem tazminatına hak kazanamayacak veya daha az hak edecek biçimde işten çıkarıp yeniden işe başlatma gibi metotlara yönelmektedirler (Dülger, 2019: 60).

3.1.4. İşsizlik

Ekonomik hayatta süreç olarak dalgalanmalar ve kriz zamanları yaşanmakta bu bağlamda da işsizlik oranları yükselmektedir. İşi olmayan kişiler işsizlik sigortasından yararlanamadıkları veya bu uygulamanın mevcut olmadığı vaziyetlerde hayatlarını devam ettirebilmek gayesi ile düşük ücretlerde ve sosyal güvencesiz işlerde çalışabilmektedirler (Özcan, 2011: 21).

3.2. Sosyal Nedenler

Kayıtlı olmadan çalışmaya neden olan etkenler ülkenin sosyal yapısının özelliklerine göre çeşitlilik barındırmaktadır (Azaklı, 2009: 31). Sosyal ve kültürel kapsamda ki etkenlerin başında ülke de var olan eğitim ve sağlık sistemi, nüfus bilimsel yapı, köyden kente taşınmalarda ki artış ve bunun neticesinde gecekondulaşma, nüfus artış hızının sebep olduğu işsizlik, kayıt dışı istihdamı önemli ölçüde artıran nedenlerdendir (Dülger, 2019: 61).

3.2.1. Nüfus Artışı, Dengesiz Kentleşme ve Göç

Nüfus artış hızı ülkenin büyüme hızının üzerinde çıkması neticesinde işsizlik, kırsaldaki olumsuzluklar, kişileri göçe zorlamaktadır. Yeterli altyapıya sahip olmayan bölgelere yapılan göçler gecekondulaşmaya bununla birlikte de vasıfsızlaşmaya neden olmaktadır. Kişilerin göçler sonrasında yeni istihdam olanaklarını bulamama problemi ekonomilerde işsizlik problemleri doğurmaktadır (Dülger, 2019: 61). Nüfus artış hızıyla istihdamın bağlantı kuramaması sonucunda da nüfus artışı kayıt dışı istihdamın artmasına olanak sağlamıştır (Azaklı, 2009: 31).

3.2.2. Eğitim Durumu ve Sosyal Güvenlik Bilincinin Olmaması

Eğitim düzeyinin düşük olması sebebiyle çalışanların sosyal güvenlik hakları üzerinde ve sosyal güvencesi olmadan çalışma durumunda kaybedecekleri hakları ile alakalı yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olamaması mevcut durumu kabul etmesine yol açmaktadır (Kamalıoğlu Çoruhlu, 2014: 38). Bu bağlamda eğitim düzeyi düşük kayıt dışı çalışan kişiler hak arama yolları konusunda bilgi eksikliğine sahip olduğundan yaşadıkları bu durumu nereye şikayet edeceklerini bilemediklerinden haklarını da doğru düzgün savunamamaktadır (Dülger, 2019: 63).

3.3. Kamu Hukukundan ve İdareden Kaynaklanan Nedenler

Bürokrasinin yoğun bir şekilde işlenmesi, düzenli olarak af yasalarının çıkarılması gibi nedenler *kişilerin kamuya ve idare olan güvensizlikleri artırarak kayıt dışı çalışmaya itmektedir* (Azaklı, 2009: 36).

3.3.1. Bürokrasinin Fazlalığı

Kayıtlı işgücü pazarında sert yasal organizasyonlar ve bürokratik işlemlerin yoğunluğu maliyetleri artırmakta ve kayıt dışı istihdama sebep olmaktadır (Dülger, 2019: 64). İşletmeyi oluşturma maliyetlerinin çok fazla olmasından kaynaklı durumlarda özellikle yeni faaliyete başlayacak işletmeler açısından, kayıt dışı işçi çalıştırmak kayıtlı işçi çalıştırdığında sorumlu oldukları maliyetlerden muaf olmak anlamına gelmektedir (Ülgen ve Öztürk, 2007: 4). Bu bağlamda da işverenler kişileri kayıt dışı çalıştırarak işletmenin yatırım maliyetlerine kaynak aktarmaktadır.

3.3.2. Af Yasaları

Sıkça yürürlüğe konulan prim, vergi ve idari para cezaları ile ilgili aflar vergi adaletini zedelemekte, vergi kaçırma itina ettirmektedir (Kalaycı ve Kalan, 2017: 29). Ülkemizde sürekli olarak af beklentisine yol açarak kişileri ödevlerini yerine getirmemeye, kanuni müeyyidelerin kişilerce önemsenmemesi, kayıt dışılığı özendirilmesine, vergi ve primlerini düzenli bir şekilde ödeyen kişilerin bir nevi cezalandırıldığını düşünerek bu kişilerin sayısının azalmasına neden olmuştur (Yaraşır, 2013: 176). Sonuç olarak sıkça çıkarılan aflar, kayıt dışılıkla mücadeleye mani olmakla birlikte işgücünü kayıt dışı olarak çalışmaya teşvik etmektedir.

3.3.3. Denetim ve Ceza Sisteminden Kaynaklanan Sorunlar

Türkiye’de kayıt dışı istihdam mücadelesi kapsamında "iş müfettişleri", "SGK müfettişleri", SGK bünyesindeki "Sosyal Güvenlik Denetmenleri" olmak üzere üç grup görev yapmaktadır. Bu üç grup arasında iş birliği ve koordinasyon içerisinde olmaksızın biri diğerinden habersiz olarak aynı işyerini kısa aralıklarla birçok kez ziyaret etmeleri, aynı işyeri ve çoğu zaman aynı konuyla ilgili bu üç denetim biriminin işlem yapması, farklı denetim sonuçlarına yol açmaları yahut yapılan işler ile alakalı birbirlerini etkisiz hale getirdikleri, uygulamaların sonucunda görülmektedir (Mahiroğulları, 2017: 561). Denetim faaliyetlerinden olumlu netice alınabilmesi için denetimi yapan kamu görevlilerinin kayıt dışı istihdam konusunda uzmanlaşmış olması, durumlara nesnel, yansız ve adil yaklaşabilecek kişilerden meydana gelmesi, denetimlerin yoğun aralıklarla yapılması ve uygulama da olan cezai yaptırımlarının etkili ve caydırıcı olması gerekmektedir (Dülger, 2019: 66). Aksi halde yapılan denetimlerin işlevi kalmamakta, kayıt dışı ile mücadelede etkili olamamakta ve devam eden yıllarda kayıt dışılığın büyüklüğünü artıracı etkide olacaktır (Aydemir, 1994: 43).

3.3.4. Sosyal Güvenlik Hukukundan Kaynaklanan Sorunlar

Türkiye’de başlangıçtan itibaren kapsamlı ve etkin bir sosyal güvenlik politikasının var olmaması, sosyal güvenlik kanunlarının açık ve anlaşılabilir olmaması, işçi ve işverenin haklarını anlamada ve bu haklarını kullanma bakımında isteksizlik oluşturmaktadır (Dülger, 2019: 66). Bilinç seviyesinin düşük oluşu, yasal sorumlulukları, hak ve ödevleri konusunda malumat eksikliğine sebep olacak ve kayıt dışılığı arttıracaktır. Sorunlardan birine örnek verilecek olursa; isteğe bağlı sigortalılıkta daha esnek bir yürütümle kapsamının genişletilmiş olmasının inşaat sektörü işgücünün, ev hizmetleri çalışanlarının ve gündelikçi işgücünün kayıt dışı çalışmasında yaygınlaştırıcı etkiye sahip olmuştur (Alper, 2009: 24). Kayıt dışı istihdam karşısında sosyal güvenlik sistemlerinin yararlı olmasına ve cezai müeyyidelerin yüksek olmasına karşın toplumda sosyal güvenlik kanunlarının anlaşılabilirliği artmadıkça ve kişiler kayıplarını hakkında bilgi sahibi olmadıkça kayıt dışı istihdam düşmeyecektir.

4. COVID-19 PANDEMİSİNDE KADINLARDA KAYIT DIŞI İSTİHDAM

2019 yılının son ayında Çin’in Wuhan kentinde günyüzüne çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan edilmesi ile akıllara kazınan COVID-19 hastalığı sadece Türkiye’nin değil tüm ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal önceliklerinde değişiklik yaşatmıştır (Kavas ve Develi, 2020: 86). Salgının en fazla etkiye maruz bıraktığı alanlardan birisi ise çalışma yaşamıdır. Çalışma yaşamı insan hayatının önemli bir kısmını kapsamakla birlikte kadın erkek ayrımı gözetmeden gelir elde etmek için oldukça önemlidir. Her ne kadar kadın erkek ayrımı gözetmeden önemli olsa da cinsiyet bağlamında iş yaşamına ilişkin eşitlik bulunmamaktadır. Türkiye’de kadın istihdam oranı erkek istihdam oranından daha düşüktür. COVID-19 pandemisi de bu oranı daha da etkilemiştir (Beken, 2020: 47).

Kayıt dışı istihdam ve kadınlarda kayıt dışı istihdam ile ilgili literatür taraması aşağıda belirtilmiştir.

Fidan ve Genç (2013) kayıt dışı istihdamı etkileyen mikro faktörlerinin analiz edildiği çalışmaya göre; kadınların erkeklere oranla kayıt dışı çalışma riski 1,8 kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim seviyesi lise düzeyinde olan kadınların lise altı düzeyde eğitimi olan erkeklere oranla yaklaşık 2 kat daha az kayıt dışı çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Fakülte ya da yüksekokul mezuniyeti olan kadınların lise altı eğitim seviyesindeki erkeklere oranla kayıt dışı çalışma oranı yaklaşık 3,67 kat daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Erikli (2018) 2005 yılında kadın kayıt dışı istihdam oranı %64,96 oranı 2015 yılında %46,05’tir. Kadınların %43,5’inin kayıt dışı çalıştığı ortaya çıkmıştır. İşgücü bakımından analizde kadınların yoğun olarak ücretsiz aile işçisi ve kendi hesabına çalışan grubunda olduğu görülmüştür. Ayrıca 2016 yılında işgücü katılım oranına bakıldığında kadınlar %32,7’dir. Bu oran OECD ülkeleri içinde Türkiye’nin en düşük performansı olanlar arasına sokmaktadır. Kayıt dışı çalışanların tamamını yoksul saymak doğru olmasa da çoğunluk sosyo-ekonomik açıdan alt düzeyde olduğu görülmektedir. Kadınların sosyal koruma kapsamında mahrum kaldıkları ve çalışan yoksulluk durumuna düşüldüğü savunulmaktadır. Sonuç olarak refah harcamaları ile kayıt dışı çalışma anlamlı bir ilişkiye sahip olmakla birlikte yoksulluk ne kadar azalırca kayıt dışı istihdam da aynı oranda küçüleceği tespitine varılmıştır.

Öztürk ve Başar (2018) çalışmasında, eğitim düzeyinin artması sonucunda kadınlar sigortalı olarak çalışmayı hiçbir işte çalışmamaya ve hiçbir işte çalışmamayı sigortasız çalışmaya tercih etmektedir sonucuna varmıştır. Hane geçiminden sorumlu olan kişi kadın olduğunda, sigortasız çalışmak yerine sigortalı çalışmayı veya hiç çalışmamayı istediği görülmüştür. Tek yetişkinli aileler yerine çocuksuz, çekirdek aile tipinde yaşam süren kadınların sigortalı çalışmayı tercih etme olasılığının arttığı görülmüştür. Tek yetişkinli aile biçimi ile kıyaslandığında çekirdek aile tipinde yaşayan kadınların sigortalı işte çalışma olasılıklarının daha düşük olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Sektörlerin karşılaştırmasına bakıldığında kayıt dışı çalışma oranının en düşük

olduğu sektörün inşaat sektörü olduğu görülmüştür. Bu sektörden sonra ise finans ve hizmet sektörlerin geldiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Şenel ve Kumaş (2019) TÜİK 2017 HİAMVS aracılığıyla Denizli Kale ilçesinde 21 esnafın bireysel özellikleri, işletme şartları ve kayıt dışı çalışma arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kadınların erkeklerden daha fazla kayıt dışı çalıştığı görülmüştür.

Akyıldız (2020) TEPAV Değerlendirme Notunda işgücü piyasasının yer alan çalışanların COVID-19 kaynaklı pandemiden nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır. Çalışmaya göre COVID-19 en çok kadın çalışanları etkilemiştir. Araştırma kapsamında yapılan ankette kadınların temsil edilme oranı yüzde 6'dır. İş yapma düzeninde herhangi bir değişiklik olmayan kadınların oranı Türk vatandaşları için ise yüzde 38,2'dir. Pandemi sebebiyle; kadınlar erkekler göre ekonomik olarak daha kırılgan hale gelmiştir. Kadınların %46'sının geçim kaynaklarını belirsiz bir süreliğine kaybettiği anlaşılmaktadır.

Başol ve Yalçın (2020) İstanbul ilinde kayıt dışı istihdamı etkileyen sosyo-demografik özelliklerini görmek amacıyla TR10 İstanbul bölgesi, 15-64 yaş arası ve özel sektörde aktif çalışanlar içinden 13930 çalışan üzerinde iki model tahmin ederek araştırma yapılmıştır. İlk model sonuçlarına göre kadın, genç, eğitim seviyesi düşük, boşanmış, dul ve evlilerin, küçük işletmelerde kayıt dışı çalışma olasılıkları yüksek çıkmıştır. İkinci model de ise çalışma şekli dahil edildiği için cinsiyet anlamsız hale gelerek kayıt dışı çalışmaya etki etmediği görülmüştür.

Daştan ve Mola (2020) Türkiye 26 düzey 2 bölgesi bilgileri ile TÜİK 2015 hanehalkı işgücü verilerini kullanarak kayıt dışı istihdama sebep olan mikro faktörlerin bölgelerarası farklılık tespiti yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda hem demografik hem de bölgelerarası özelliklerde farklılık olduğu görülmüştür.

Demirtaş ve Erol, (2020) Aydın ilinde 270 çalışan ile yapılan araştırmada katılımcıların %43,3'ü (117 kişi) kadındır. Cinsiyete göre kayıt dışı çalışma durumunun karşılaştırılması sonucunda kadınların %36'sının kayıt dışı çalıştığı, %81'i ise kayıt dışı olarak çalışmadığı görülmüştür. Araştırma sonucunda kayıt dışı istihdamda kadınların oranının erkeklerden yaklaşık olarak iki kat fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

Evid-Sen, (2020) İstanbul'da ikamet eden 30 kadın ev işçisi ile görüşülerek oluşturulmuş olan raporda kayıt dışı çalışmaları nedeniyle sağlık hakkına erişimde güvence sahibi olmadıklarından kaynaklı sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Covid-19 pandemisi öncesine oranla katılımcıların tamamının şu an çalışmadıkları, işsiz kaldığı görülmüştür. Katılımcılardan bazıları SGK kapsamında çalışmadığından ötürü temel destek kredisinden faydalanamadıklarını belirtmiş, sigortasız çalışmanın verdiği zararların Covid-19 pandemisinde daha da arttığını söylemişlerdir.

Kara (2020) çalışmasında Türkiye'de kayıt dışı çalışanları betimsel istatistiklerle incelenmektedir. Türkiye'de hastalık kapma riskinin çok olduğu meslekler içinde, kayıt dışı istihdam oranının en yüksek olduğu meslek grubu %73.9 ile kişisel bakım hizmetleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kişisel bakım sektöründe çalışanların %88'inin ise kadınlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Pandemi sebebiyle sanat, eğlence, spor gibi sektörlerde her yüz kişiden 43'ü kayıt dışı olarak çalışmakla birlikte her 100 kadından 50'si de kayıt dışı çalışmaktadır sonucuna ulaşılmıştır.

Uçar vd. (2020) Kırkayak Kültür'ün sorumluluğunda hazırlanan raporda kayıt dışı istihdamda yer alan Suriyeli göçmen kadınların salgın döneminde yaşadığı sorunlar ve gelecek hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Özellikle tarımsal üretim, parça işleri, tekstil sektörü gibi alanlarda eklenerek bu kadınların emekleri görünmez kılınmıştır. Pandemi öncesinde düşük vasıflı pozisyonlarda %91,6 oranında kayıt dışı çalışma söz konusu iken pandemi ile birlikte %80'den fazlası işini kaybetmiş ya da çalışamaz hale gelmişlerdir. İşlerini kaybetmeyenlerin ise gelirlerinde büyük düşüşlerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma Genel Müdürlüğü e-Bülteni, (2021) ILO 2020 Aralık ayında Covid-19 pandemisinin Türkiye'de istihdama etkisini araştırmıştır. E-bültende yazan sonuçlara göre salgına bağlı olarak kadınlar en çok etkilenen kesimdir. İstihdam kayıplarıyla karşılaşan kadınların %43,6'sının kayıt dışı olarak istihdamda yer almaya devam ettiği belirtilmiştir.

Çelik, Keskin ve Keskin (2021) Türkiye 2004-2020 çeyreklik verilerine ARDL sınır testi modelini uygulayarak, Türkiye'de kayıt dışı istihdam ile işsizlik arasında pozitif, ekonomik büyüme ve enflasyon arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Koca, Eğilmez ve Güler (2021) kayıt dışı istihdama sebebiyet veren faktörleri ÇKKV, DEMATEL ve AAS yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Bursa, Bilecik, Eskişehir illerinde 2009-2019 yıllarında kayıt dışı çalışma oranları kullanılarak değerlendirme yapılmıştır. Önem sırasıyla ekonomik, sosyal, idari ve mali nedenlerin kayıt dışı istihdamı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

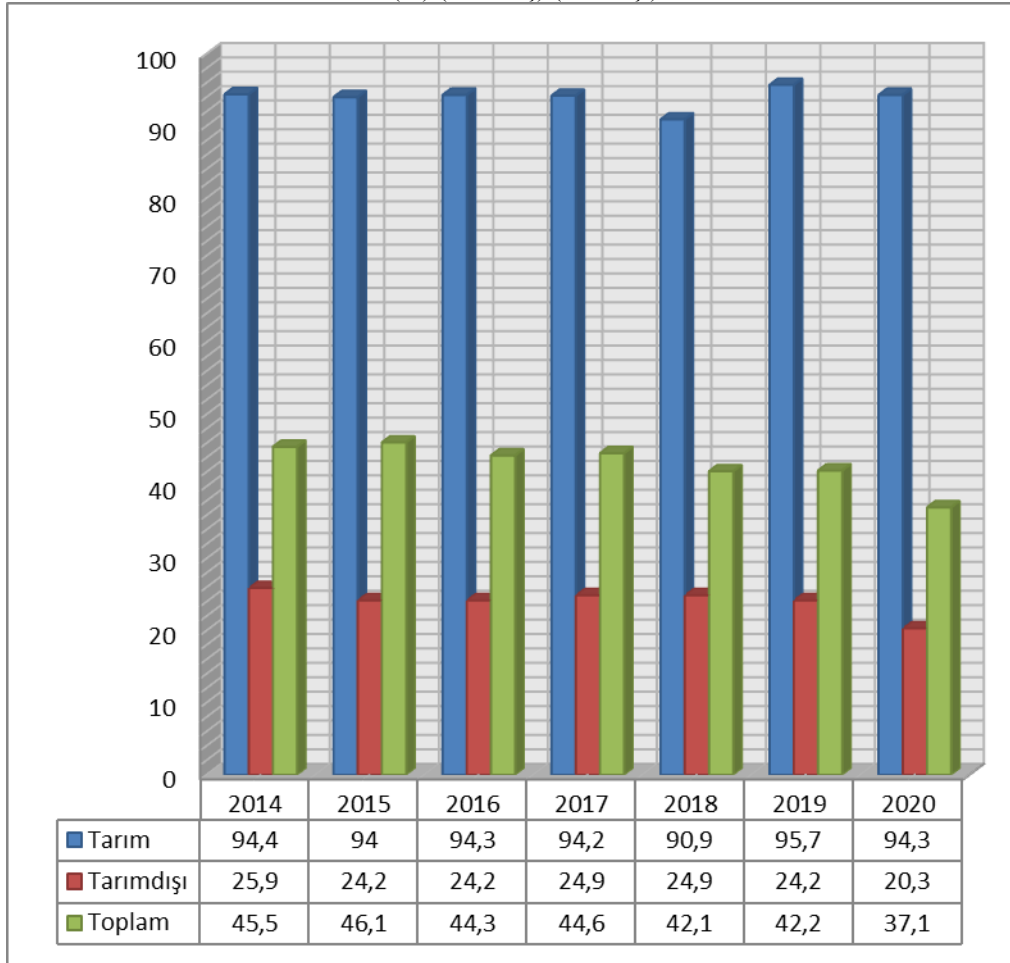
Öçal ve Şenel (2021) TÜİK 2017 HİAMVS kullanılarak Türkiye bölgelerini analiz edilerek, kayıt dışı istihdamın dağılımına bakılmıştır. Analiz sonucunda en fazla Marmara bölgesinde en az ise iç anadolu bölgesinde kayıt dışı istihdam oranına rastlanmıştır. Sektörel dağılıma bakıldığında en çok tarım, en az inşaat sektöründe kayıt dışı çalışma söz konusu olduğu anlaşılmıştır.

4.1. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ile İlgili Sayısal Veriler

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri ve Hanehalkı İşgücü İstatistiklerinden elde edilmiş olan “Esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanların yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu” verisi kullanılarak tablolar oluşturulmuştur.

İlk olarak SGK’nın resmi sayfasından alınan Türkiye’de Yıllara Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları hakkında tablo verilmiştir. Daha sonraki tablolar ise Esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanların yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu” verisi kullanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Şekil 1: Türkiye’de 2014-2020 Yılları Arasında Kadınların Kayıtdışı Çalışma Oranları (%) (15+ Yaş) (Bin Kişi)

Kaynak: TÜİK, İş gücü İstatistikleri ve Hanehalkı İşgücü İstatistikleri,

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>, “Esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanların yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu” verisinden yazar tarafından üretilmiştir (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2021).

Yukarıdaki şekle bakıldığında 2014 ila 2020 arasındaki tarım sektörü, tarım dışı sektör ve toplam olarak kayıt dışı istihdam ile ilgili oranların var olduğu görülmektedir. İlk olarak tarım sektörüne bakıldığında (mavi renkle gösterilmiştir) en yüksek oranların burada olduğu göze çarpmaktadır. Tarım sektörü Türkiye için önem arz etmekte birlikte kayıt dışı istihdamı da içinde en çok barındıran sektördür. Bu durumun sebebi olarak ise mevsimlik işçilik, iş süresinin devamlılık açısından kısa olması gibi nedenler gösterilmiştir (Yıldırım, 2019: 39). Tarım sektöründe 2014 yılından 2018 yılına düzenli düşüş yaşayan kayıt dışı istihdam oranı 2019 yılında en yüksek seviyesine çıkmış, 2020 yılında ise %1,4 puanlık bir düşüş yaşamıştır. En yüksek oranının 2019 yılında %95,7 olduğu görülüp, bir önceki yıla

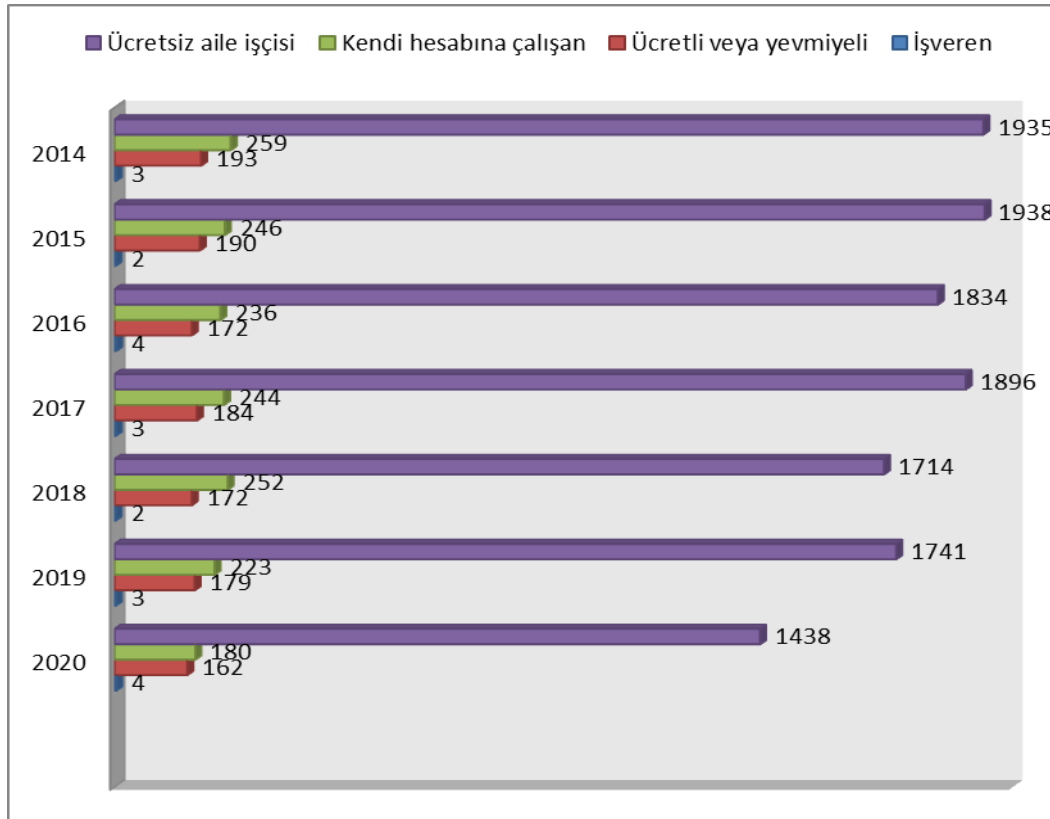
göre artış yaşandığı, bir sonraki yıla göre ise düşüş yaşandığı anlaşılmıştır. Tarım sektöründe en düşük oranın 2018 yılında %90,9 olduğu görülmektedir.

İkinci olarak tarım dışı sektör, genel itibarıyla esnaf, çiçekçiler, evden çalışanlar, bakıcı, özel hemşire, seyyar satıcılar, manav, otomobil ve emlak işlerinde çalışanların oluşturduğu bir sektördür (Kalaycı ve Kalan, 2017: 22). Tablo 1'e bakıldığında en düşük oranların burada yer aldığını görmek mümkündür. 2014 ila 2020 yılları arasında hiçbir artış yaşanmadan sürekli düşüşün yaşandığı tarım dışı sektörde en yüksek oranın 2014 yılında %25,9 olduğu anlaşılmıştır. Yine tarım dışı sektör hakkında en düşük orana bakıldığında ise 2020 yılında %20,3 olduğu görülmektedir.

Yıllar itibarıyla genel toplama bakıldığında en yüksek oranın 2015 yılında %46,1 olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. 2016 yılında %44,3 puanlık bir oran çıkması bir önceki yıla kayıt dışı istihdam oranının toplamında düşüş yaşandığı göstermektedir. Fakat 2017 yılına bakıldığında bu oranın tekrar arttığı %44,6'ya çıktığı görülmüştür. 2018 yılında bir önceki yıla nazaran düşüş yaşayan toplam oran 2019 yılında %0,1 puanlık bir artış göstermektedir. Her ne kadar ufak bir artış gibi gözükse de 2019 yılı tarım sektöründe kayıt dışı istihdamın en yüksek oran olarak karşılaşılan yıldır.

COVID-19 pandemisi süreci (2020 Mart ayı itibarıyla) kadınlarda kayıt dışı istihdam durumu bir önceki yıla karşılaştırıldığında 2019 yılında tarım sektöründe %95,7, tarım dışı sektörde %24,2 ve toplam olarak %42,2 iken 2020 yılında bu oranlarda düşüş yaşanmıştır. 2020 yılı verilerinde kadınların kayıt dışılık oranları ise tarım sektöründe %1,4 puanlık düşerek %94,3 olmuş, tarım dışı sektörde %20,3'e gerilemiş ve toplam olarak %5,1 puanlık düşüşle kayıt dışı istihdam oranı %37,1 olmuştur.

Şekil 2: Tarım Sektöründe Kayıt Dışı Çalışan Kadınların Yıllara Göre İşteki Durumları (%) (15+ Yaş) (Bin Kişi)

Kaynak: TÜİK, İş gücü İstatistikleri ve Hanehalkı İşgücü İstatistikleri,

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>, "Esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanların yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu" verisinden yazar tarafından üretilmiştir (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2021).

Şekil 2'ye bakıldığında Tarım Sektöründe Kayıt Dışı Çalışan Kadınların Yıllara Göre İşteki Durumları hakkında bilgi almak mümkündür. Tablo içeriğinde mor rengin ücretsiz aile işçisi olarak

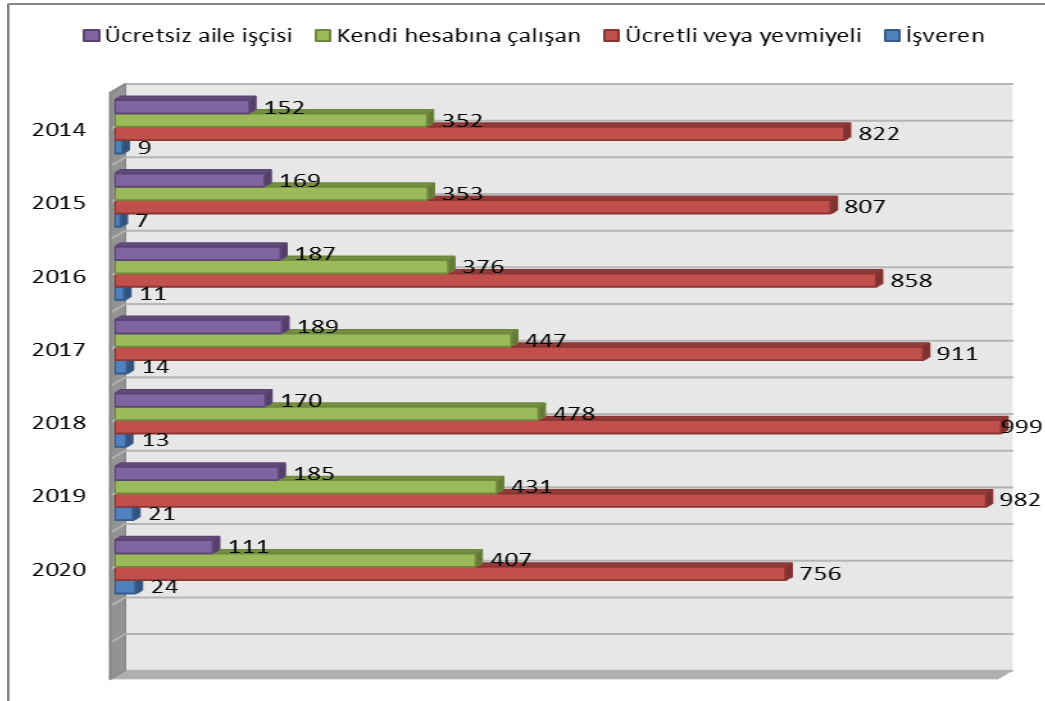
çalışan kadınları, yeşil rengin kendi hesabına çalışan kadınları, kırmızı rengin ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan kadınları ve son olarak mavi rengin ise işveren olan kadınları temsil ettiği görülmektedir. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlara bakıldığında 2014 yılında 1 milyon 935 bin kadının bu iş şeklinde kayıt dışı çalıştığı anlaşılmaktadır. 2015 yılında bu sayı 1 milyon 938 bin kişiye yükselmiş, 2016 yılında 1 milyon 834 bin kişiye düşmüştür. Fakat 2017 yılında tekrar bir artış yaşanmış ücretsiz aile işçisi olarak kayıt dışı çalışan kadın sayısı 1 milyon 896 bin kişi olmuştur. Bu sayı 2018 yılında 1 milyon 714 bin kişiye düşmüş, 2019 yılında ise 1 milyon 741 bin kişiye çıkmıştır. TÜİK'te bulunan son veri yılı, 2020 yılında ise ücretsiz aile işçisi olarak kayıt dışı çalışan kadın sayısı 1 milyon 431 bin kişiye düşmüştür.

Yeşil renk ile temsil edilen kendi hesabına çalışanlara bakıldığında, en yüksek sayının 2014 yılında 352 bin kişi olduğu görülmektedir. Bu sayı 2016 yılına kadar düşüş yaşamakla birlikte 2017 yılında 447 bin kişi olmuş, 2018 yılında daha da artarak 478 bin kişi olmuştur. 2018 yılından itibaren tekrar düşüş yaşanmaya başlayan bu iş durumu, 2019 yılında 431 bin kişi 2020 yılında ise 407 bin kişiye düşmüştür.

Kırmızı renk ile ücretli ve yevmiyeli kadınların temsil edildiği Tablo 2'de, ücretli ve yevmiyeli olarak kayıt dışı çalışan kadınların en yüksek sayısı 2014 yılında 822 bin kişi iken, en az sayısı 2020 yılında 756 bin kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. 2014 ile 2016 arasında düşüş yaşanmak ile birlikte 2017 yılında sayı 911 bin kişiye çıkmış, 2018 yılında tekrar bir düşüş yaşanarak 899 bin olmuştur. 2019 yılına bakıldığında bir önceki yıla oranla bir artış yaşanmış ve sayı 982 bine çıkmıştır.

Tablo 2 ile alakalı son olarak mavi rengin temsiliyetinde bulunan işveren olarak kayıt dışı çalışan sayısı tablo da en düşük sayılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 2014, 2017, 2019 yıllarında işveren olarak kayıt dışı çalışan kadın sayısı 3 bin kişidir. 2015 ve 2018 yılında bu sayı 2 bin olarak karşımıza çıkmakla birlikte, 2016 ve 2020 yıllarında ise 4 bin kişidir. Düzenli olarak bir düşüş bir artış yaşanmıştır. 2019 yılında 3 bin kişi iken 2020 yılına gelindiğinde işveren olarak kayıt dışı çalışan kadın sayısının bin kişi artıp, 4 bin kişi olduğu da görülmektedir.

Şekil 3: Türkiye'de Tarım Dışı Sektörde Kayıt Dışı Çalışan Kadınların Yıllara Göre İşteki Durumları (%) (15+ Yaş) (Bin Kişi)

Kaynak: TÜİK, İş gücü İstatistikleri ve Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>, "Esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanların yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu" verisinden yazar tarafından üretilmiştir (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2021).

Şekil içeriğinde mor rengin ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınları, yeşil rengin kendi hesabına çalışan kadınları, kırmızı rengin ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan kadınları ve son olarak mavi rengin ise işveren olan kadınları temsil ettiği görülmektedir.

Şekilde en yüksek sayıların olduğu kesim kırmızı renk ile temsil edilen tarım dışı sektörde ücretli veya yevmiyeli olarak kayıt dışı çalışan kadınlardan oluşmaktadır. Burada en yüksek sayının 2018 yılında 999 bin kişi olduğu görülmektedir. Bu yıldan öncesine bakıldığında 2014 yılında 822 bin kişi, 2015 yılında bir düşüş yaşanarak 807 bin kişi çıkmıştır. 2016 yılında ise artış yaşanarak 858 bin kadına yükselmiştir. 2017 yılında da yine bir artış yaşanmış 911 bin kadın tarım dışı sektörde ücretli ve yevmiyeli olarak kayıt dışı çalışan olarak yerini almıştır. 2019 ve 2020 yılına bakıldığında düzenli bir düşüş yaşandığı görülmüştür. En düşük sayının 2020 yılında 756 bin kişi olduğu görülmektedir.

Kırmızı renkten sonra en yüksek sayıların yeşil renk ile temsil edilen tarım dışı sektörde kendi hesabına çalışan kadınlardadır. Burada da en yüksek sayı 2018 yılında 478 bin kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. En düşük sayı ise 2014 yılında 352 bin kişidir 2014 yılından başlayarak 2018 yılına kadar bir artış olduğu gözlemlenmektedir. 2019 yılında ise bir önceki seneye göre düşüş yaşanarak 431 bin kadının kendi hesabına çalışan kadın olarak kayıt dışı istihdam da var olduğu anlaşılmıştır. 2020 yılında ise bu sayı biraz daha düşerek 407 bin kişi olmuştur.

Mor rengin temsilinde olan tarım dışı sektörde ücretsiz aile işçisi olarak kayıt dışı çalışan kadınların sayısına bakıldığında 2014 yılında 152 bin kişi, 2015 yılında artarak 169 bin kişiye ulaşmış, 2016 yılında bu sayı 187 bin kişi olmuştur. 2017 yılında en yüksek sayı ile karşı karşıya kalınmaktadır. 2017 yılında ücretsiz aile işçisi olarak tarım dışı sektörde kayıt dışı çalışan kadın sayısı 189 bin kişidir. 2018 yılında 170 bine kişiye düşmüş olsa da 2019 yılında 185 bin kişiye yükselmiştir. Son olarak 2020 yılı verisine ise 111 bin kişiye düşmüş ve bu sayı ücretsiz aile işçisi olarak tarım dışı sektörde kayıt dışı çalışan kadınların en düşük sayısıdır.

Son olarak mavi renk ile temsil edilen tarım dışı sektörde işveren olarak kayıt dışı olarak çalışan kadınların sayısına bakıldığında ise, 2014 yılında en düşük sayıda olan 9 bin işveren kadın kayıt dışı çalışırken bu sayı 2020 yılında 24 bin kadına yükselmiştir. Bu durumun sebebine ulaşamamakla birlikte diğer yıllara bakıldığında 2015'te 7 bin kişi, 2016 yılında 11 bin kişiye çıkmış, 2017 yılında 14 bin kişiye artmış, 2018 yılında 13 bin kişiye düşmüş, 2019 yılında ise 21 bin kişiye çıkmıştır. En yüksek artışın 2018 yılından 2019 yılına geçişte olduğu görülmektedir.

Tablo 1: COVID-19 Pandemisi İlan Edilmesi Öncesinde Sonrasında Durum (15+ Yaş) (Bin Kişi)

2019	Ücretli Veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına Çalışan	Ücretsiz Aile İşçisi
Mart	1101	22	727	1792
Nisan	1109	25	727	1886
Mayıs	1124	18	682	1983
Haziran	1168	16	689	2073
Temmuz	1191	21	661	2162
Ağustos	1242	23	631	2147
Eylül	1259	28	605	2105
Ekim	1227	27	614	1953
Kasım	1160	29	620	1843
Aralık	1086	30	614	1641
Yıllık	1161	23	654	1926

Tablo 1 (devamı): COVID-19 Pandemisi İlan Edilmesi Öncesinde Sonrasında Durum (15+ Yaş) (Bin Kişi)

2020	Ücretli veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına Çalışan	Ücretsiz Aile İşçisi
Mart	841	23	619	1383
Nisan	755	23	582	1460
Mayıs	811	27	576	1573
Haziran	896	29	593	1701
Temmuz	1010	32	587	1578
Ağustos	1014	36	560	1815
Eylül	996	36	562	1746
Ekim	956	32	564	1604
Kasım	909	22	578	1426
Aralık	-	-	-	-
Yıllık	918	28	587	1549

Kaynak: TÜİK, İş gücü İstatistikleri ve Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>, “Esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanların yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu” verisinden yazar tarafından üretilmiştir (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2021).

Tablo 1’de 2020 yılının Ocak, Şubat ayları Türkiye’de COVID-19 vakası görülmediği için 2019 yılının bu aylarındaki verilerde çıkarılmıştır. Ayrıca TÜİK verisinde 2020 yılının Aralık ayı ile ilgili herhangi bir bilgi yer almadığından bu kısım boş bırakılmıştır. 2019 yılı Mart ayında Ücretli Veya Yevmiyeli olarak kayıt dışı çalışan kadın sayısına baktığımızda 1 milyon 101 bin kişi olduğu görülmektedir. Aynı ayın bir sonraki yılda ki karşılığına bakıldığında ise 841 bin kişiye düştüğü gözükmektedir. 2019 yılında 1 milyondan aşağı düşmeyen rakamlar 2020 yılında 755 bin kişilere kadar düşmüştür. Bu da ücretli veya yevmiyeli olarak kayıt dışı istihdam da çalışan kadınların COVID-19 pandemisiyle azaldığını göstermektedir.

Tablo 1’e bakıldığında 2019-2020 karşılaştırmasında işveren olarak kayıt dışı çalışan kadınların 2020 yılında arttığı görülmektedir. Bu şu anlama gelmektedir; işveren olarak kayıt dışı çalışan kadınlar COVID-19 pandemisinde kayıt dışı istihdamda artmıştır. Örneğin 2019 yılının Ağustos ve Eylül aylarında kayıt dışı istihdamda işveren olarak çalışan kadın sayısı sırasıyla 23 bin kişi ve 28 bin kişi iken aynı aylarda 2020 yılına bakıldığında bu sayılar 36 bin kişiye yükselmiştir.

Kendi hesabına çalışan olarak kayıt dışı istihdamda var olan kadınlar için ise en yüksek sayının (727 bin kişi) 2019 yılı Mart ayında olduğu, 2020 yılına 627 bin kişi olarak başlanmış Ağustos ayına kadar düşüşler yaşanmıştır. En düşük sayı 560 bin kişi olarak kayıtlara geçmiş olmakla birlikte, Ağustos ayından sonra sayı tekrardan yükselmeye başlamıştır.

Hem 2019 hem de 2020 yılına ait verilere bakıldığında en yüksek sayıların ücretsiz aile işçisi olarak kayıt dışı çalışan kadınlarda olduğu görülmektedir. 2019 yılının Temmuz ayında 2 milyon 162 bin kişiye ulaşan bu rakam 2020 yılının şubat ayında 1 milyon 367 bin kişiye kadar düşmüş olsa da bu tarihten sonra artmaya devam etmiştir. Her ne kadar 2 milyonu aşmamış olsa da 2020 yılının Ağustos ayında 1 milyon 815 bine kadar yükselmiştir. Nitekim Tablo 4’te var olan veriler incelendiğinde COVID-19 pandemisinde kadınlarda kayıt dışı istihdam durumunda bir önceki yıl ile (2019) karşılaştırıldığında azalma olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere kayıt dışı istihdam da çalışan kadın sayısının COVID-19 pandemisinde azaldığı görülmüştür. Bu sayının azalmasına neden olan faktörler şu şekilde sıralanabilir;

- Devletin istihdam tedbirleri kapsamında işçilere yaptığı yardımlar, işverene verdiği destekler, kredi destekleri gibi önemli maddi yardımlardan kayıt dışı istihdam da bulunanların yararlanamaması,
- Pandemi nedeniyle ücretsiz izinlerin olması, işsizlik fonundan ödemeler yapılması fakat kayıt dışı çalışanların bu ödeneklerden de yararlanamaması,
- Evden çalışma gibi esnek çalışma stillerinin yaygınlaşmış olması,

- Ev içi sorumlulukların artması,
- Cinsiyetçi yaklaşımlardan kaynaklı eş ve çocuk bakımında yalnız kalmaları,
- Çalışma hayatında ikinci planda görülmeleri sebebiyle pandemide işverence çalıştırılmak istenmemeleri.

Bahsi geçen devlet yardımları ise şu şekilde sıralanabilir (Balcı ve Çetin, 2019: 48-50);

- Ekonomik istikrar kalkını paketi kapsamında 260 milyar TL destek verildi. Bu paket içerisinde Çek Ödeme Destek Paketi, OPEX Kredi Destek Paketi, İş'e Devam Destek Paketi uygulanmıştır.

- KGF kefaleti limiti artırıldı. KOSGEB KOBİ'lerin ödemelerini öteleme yardımı yapılmış, KOBİ Teknoloji Destek Programı, KOBİ AR-GE Başlangıç Destek Programı hayata geçirilmiştir.

- 2020 Nefes Kredisi uygulamaya konmuştur.

- 7244 sayılı kanun kapsamında işçi çıkarma yasağı getirilmiş, ücretsiz izinde işsizlik sigortası fonundan ödeme yapılması kararlaştırılmıştır.

- İstihdam daralmasına karşın kısa çalışma ödeneği uygulaması hayata geçirilmiş ve ilerleyen zamanda yararlanma şartları yumuşatılmıştır.

SONUÇ

Kayıt dışı ekonomi kavramı gerçekte bir ekonomik faaliyet var olsa da, bu faaliyet resmi olarak herhangi bir kayıt yoktur anlamına gelmektedir. Kayıt dışı istihdam kavramı ise resmîyete uyulmaksızın çalışma hayatında var olmak şeklinde anlatılabilmektedir. 1970'li yıllarda literatüre girmiş olmakla birlikte, 1980'li yıllardan itibaren hem Dünya'da hem de Türkiye'de ekonomi için sorunlar teşkil etmiştir. 2019 yılının son ayında Çin'de ortaya çıkan, Türkiye'de 11 Mart 2020 tarihinde ilk vakanın görüldüğü ve aynı tarihte pandemi ilan edilmesi ile akıllara kazınan COVID-19 hastalığı özellikle kadınları daha fazla etkilemiştir.

Kayıt dışı istihdam 3 tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışanların sosyal güvenlik sistemine bildirimini hiç yapılmaması, en yaygın türdür. Söz konusu bu durumda çalışana dair hiçbir resmi kayıt yoktur. Çalışanların hizmet sürelerinin eksik bildirilmesi, işveren SGK'ya çalışan ile ilgili her ne kadar bildirim yapmış olsa da ödediği primi prim gün sayısından daha az yani eksik göstermektedir. Çalışanların sigorta primine esas kazançlarının eksik bildirilmesi, kayıt dışı istihdamın bu çeşidinde işveren çalışanlara ödediği gerçek ücreti gizleyerek eksik bildirim yapmaktadır.

Kayıt dışı istihdamı ortaya çıkaran nedenler 3 ana başlıkta toplanmaktadır. Ekonomik nedenler: prim ve vergi oranlarının yüksekliği, küçük işletmelerin rekabet gücünün olmayışı, kıdem tazminatı uygulaması, işsizlik olarak sayılmaktadır. Sosyal nedenler: nüfus artışı, dengesiz kentleşme ve göç, eğitim durumu ve sosyal güvenlik bilincinin olmaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu hukukundan ve idareden kaynaklanan nedenler: bürokrasinin fazlalığı, af yasaları, denetim ve ceza sisteminden kaynaklanan sorunlar, sosyal güvenlik hukukundan kaynaklanan sorunlar olarak alt gruplara ayrılmaktadır.

Çalışmada TÜİK, İşgücü İstatistikleri ve Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, "Esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanların yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu" verisinden yazar tarafından üretilmiş olan tablolar incelenmiştir. Bu tablolara göre; Tarım sektöründe kayıt dışı çalışan kadın sayısında en düşük oranın 2018 yılında %90,9 olduğu görülmektedir. 2020 yılında ise %1,4 puanlık bir düşüş yaşamıştır. Ücretsiz aile işçisi olarak kayıt dışı çalışan kadınlar 2015 yılında en yüksek 1 milyon 938 bin kişiye yükselmiş, 2020 yılında gelindiğinde ise 1 milyon 431 bin kişiye düşmüştür. Kendi hesabına çalışanlara bakıldığında, en yüksek sayının 2014 yılında 259 bin kişi olduğu görülmektedir. 2020 yılında ise bu sayı 180 bin kişiye kadar düşmüştür. Ücretli ve yevmiyeli olarak kayıt dışı çalışan kadınların en yüksek sayısı 2014 yılında 193 bin kişi iken, en az sayısı 2020 yılında 162 bin kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. İşveren olarak kayıt dışı çalışan sayısına bakıldığında ise en düşük 2 bin kişi olsa da, 2020 yılına gelindiğinde 4 bin kişi olduğu görülmektedir.

Tarım dışı sektörde kayıt dışı çalışan kadınların sayısında en yüksek oranın 2014 yılında %25,9 olduğu anlaşılmıştır. Yine tarım dışı sektör hakkında en düşük orana bakıldığında ise 2020 yılında %20,3 olduğu görülmektedir. Tarım dışı sektörde ücretli veya yevmiyeli olarak kayıt dışı çalışan kadınların en yüksek sayının 2018 yılında 999 bin kişi olduğu görülmektedir. En düşük sayının ise 2020 yılında 756 bin kişi olduğu görülmektedir. Tarım dışı sektörde kendi hesabına çalışan kadınlarda en yüksek sayı 2018 yılında 478 bin kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. 2020 yılında ise bu sayı 407 bin kişi olmuştur. Tarım dışı sektörde ücretsiz aile işçisi olarak kayıt dışı çalışan kadınların sayısına bakıldığında 2017 yılında 189

bin kişidir. 2020 yılı verisinde ise 111 bin kişiye düşmüş ve bu sayı ücretsiz aile işçisi olarak tarım dışı sektörde kayıt dışı çalışan kadınların en düşük sayısıdır. Tarım dışı sektörde işveren olarak kayıt dışı olarak çalışan kadınların sayısına bakıldığında ise, 2014 yılında en düşük sayıda olan 9 bin işveren kadın kayıt dışı çalışırken bu sayı 2020 yılında 24 bin kadına yükselmiştir.

2019 yılında tarım sektöründe %95,7, tarım dışı sektörde %24,2 ve toplam olarak %42,2 iken 2020 yılında bu oranlarda düşüş yaşanmıştır. 2020 yılı verilerinde kadınların kayıt dışılık oranları ise tarım sektöründe %1,4 puanlık düşerek %94,3 olmuş, tarım dışı sektörde %20,3'e gerilemiş ve toplam olarak %5.1 puanlık düşüşle kayıt dışı istihdam oranı %37,1 olmuştur. İşteki duruma göre bakıldığında ise 2019 yılı Mart ayında 1 milyon 101 bin kadın ücretli veya yevmiyeli, 22 bin kadın işveren, 727 bin kadın kendi hesabına çalışan ve 1 milyon 792 bin kadın ücretsiz aile işçisi olarak kayıt dışı istihdamda çalışmaktaydı. 2020 yılı Kasım ayında bu sayılar şu şekildedir: 909 bin kadın ücretli veya yevmiyeli, 22 bin kadın işveren, 578 bin kadın kendi hesabına çalışan ve 1 milyon 426 bin kadın ücretsiz aile işçisi olarak kayıt dışı istihdamda yer almıştır. Tüm bu veriler ışığında COVID-19 pandemisini kapsayan sürece bakıldığında, yani 2020 yılı Mart ayından son verinin ulaşılabildiği 2020 Kasım ayına kadar ki süreçte kadınlarda kayıt dışı istihdam durumunda azalma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu azalmanın altında yatan en önemli neden ise kayıt dışı çalışanların hiçbir yasal haklarının olmamasıdır. COVID-19 pandemisinde yaşanan bu azalışa yardım eden nedenler ise devlet tarafından uygulamaya konulan destek paketleri, kredi programları, ödenekler, SGK prim ödemelerinde yardım, vergi düzenlemeleri olarak sayılabilmektedir.

Yapılacak olan diğer çalışmalar için kayıt dışı istihdam da çalışan kadınlarla anket çalışması veya görüşme usulü ile iletişimde bulunulduğu takdirde literatüre daha da katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Özellikle pandemi dönemi ve pandemi öncesinin karşılaştırıldığı soruların sorulması, pandemi dönemindeki azalış nedenlerinin kaynağından öğrenilmesi, bu nedenlerin daha iyi kavranmasını, anlamlandırılmasını sağlanacağı için önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Çalışma Genel Müdürlüğü (2021). *Çalışma Genel Müdürlüğü E- Bülteni*. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. https://www.csgb.gov.tr/media/67169/subat_bulten.pdf adresinden 25.04.2021 tarihinde erişildi.
- Akyıldız, Ş. (2020). Covid-19 İşgücü Piyasasını Nasıl Etkiledi? *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, 0(29), 1-12.
- Algan, N. (2004). Türkiye Kayıt Dışı Sektör: Boyutları, Etkileri, ve Kayıt dışı Sektörü Küçültme Konusunda Öneriler. *İşveren Dergisi*, 42(11), 28-30.
- Alper, Y. (2009). Kayıt Dışı İstihdam ve Sosyal Güvenlik Reformunun Başarısı. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 0(2), 21-32.
- Aydemir, Ş. (1994). *Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi*. İstanbul: Acar Yayınevi.
- Azıklı, S. B. (2009). Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam ve Ekonomik Boyutu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Birol Mercan), Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcı, Y. ve Çetin, G. (2019). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37(Özel Ek-Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı), 40-58.
- Başol, O. ve Yalçın, E. C. (2020). İstanbul'da Kayıt Dışı İstihdamın Sosyo-Demografik Belirleyicileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 173-190.
- Beken, N. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Kadın İstihdamı: Türkiye Örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(Ek Sayı), 47-74.
- Çelik, R., Keskin, A. ve Keskin, A. (2021). Türkiye'de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyonun Kayıt Dışı İstihdam Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(80), 451-474.
- Daştan, H. ve Mola, H. (2020). Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Bölgelerarası Bir Karşılaştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(3), 789-808.
- Demirtaş, S. ve Erol, H. (2020). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Kayıt Dışı İstihdam Sorunu: Aydın İli Örneği. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 10(2), 431-454.
- Dülger, A. (2019). Sosyal Güvenlik Hukukunda Uygulanan İdari Para Cezalarının Gelişimi ve Kayıtdışı İstihdam Üzerindeki Etkilerinin Analizi: Kayıtdışı İstihdamı Önlemeye Yönelik Öneriler,

- (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Burhan Bahçe), Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erikli, S. (2018). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam İçerisinde Kadınlar: Kayıt Dışı İstihdam İle Kadın (Çalışan) Yoksulluğu Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Ulusal Çalıştay Bildirisi*. 1-26. http://www.isdunyasikayitsizkalmiyor.com/wpcontent/uploads/2021/04Ars_Gor_Suheyla_Erikli_Ulusal_Calistay_Bildirisi.pdf adresinden 21.04.2021 tarihinde erişildi.
- Evid-Sen (Ev İşçileri Dayanışma Vakfı) (2020). *Covid-19 Raporu Peki Ya En Alttakiler?*. İstanbul: Evid-Sen.
- Fidan, H. ve Genç, S. (2013). Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Türkiye Özel Sektör Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 137-150.
- İlgin, Y. (1999). Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), Ankara. Devlet Planlama Teşkilatı.
- İzci, Ş. (2014). Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu Çerçevesinde Kayıt Dışı İstihdam, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Özey Özpençe), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalaycı, C. ve Kalan, E. (2017). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikalarının Analizi *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*. 1(1), 17-34.
- Kamaloğlu Çoruhlu, N. (2014). Kayıtdışı İstihdam ve Türkiye’de Uygulanan Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Pelin Varol İyidoğan). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, E. (2020). COVID-19 Pandemisi ve Türkiye’de Kayıt Dışı Çalışanlar. *Turkish Studies*, 15(6), 603-619.
- Karaarslan, E. (2010). *Kayıtdışı İstihdam ve Neden Olduğu Mali Kayıpların Bütçe Üzerindeki Etkileri*. Ankara: Mali Hizmetler Derneği Yayınları.
- Kavas, B. N ve Develi, A. (2020). Çalışma Yaşamındaki Sorunlar Bağlamında Covid-19 Pandemisinin Kadın Sağlık Çalışanları Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 84-112.
- Koca, G.; Eğilmez, Ö. ve Güler, S. (2021). Kayıt Dışı İstihdama Neden Olan Faktörlerin DEMATEL Tabanlı Analitik Ağ Süreci Yönetimi İle Değerlendirilmesi. *Sosyoekonomi Dergisi*, 29(48), 249-270.
- Mahiroğulları, A. (2017). Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Önlemeye Yönelik Stratejiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 547-565.
- Öçal, M. ve Şenel, D. (2021). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Bölgesel Analizi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 0(2), 1201-1232.
- Oktar, K. (2004). Kayıt Dışı İstihdam ve Sosyal Güvenlik. *Türkiye Borsalar Birliği Dergisi*, 0(53), 266-270.
- Özcan, Z. (2011). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Orhan Sezgin), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özsoylu, A. F. (1994). Kayıtdışı Ekonomiden Kim Kazanıyor, Kim Kaybediyor?. *Ekonomik Forum Dergisi*, TOBB 0(2), 14-17.
- Öztürk, S. ve Başar, D. (2018). Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Yönelik Tercihleri: Kayıt Dışı Sektör Özelinde Bir Analiz. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 41-58.
- Şenel, D. ve Kumaş, H. (2019). Kendi Hesabına Çalışanların Kayıt Dışı İstihdama Bakış Açısı. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(2), 361-388.
- SGK. Kayıt Dışı İstihdam Kavramı. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani adresinden 25.04. 2021 tarihinde erişildi.
- TOBB, (1994). *Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, (2. Baskı). Ankara: TOBB Yayınları.
- TÜİK, (2021). İşgücü İstatistikleri Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İsgucu-Istatistikleri-Kasim-2020-37480> adresinden 25.04.2021 tarihinde erişildi.
- Uçar, C.; Cengiz, D.D.; Doğan Kaya, E.; Coşkun Caymaz, F. ve Tarlan K. V. (2020). *Öznenin Sesi: Pandemi Döneminde Göçmen Kadın Emeği*. Gaziantep: Kırkayak Kültür Yayınları.
- Ülgen, S. ve Öztürk, U. (2007). *Kayıtdışı Ekonomi, Türkiye Serüveni*. İstanbul: Deloitte CEO Serisi.
- Yaraşır, S. (2013). Vergi Afları ve Türkiye’deki Vergi Aflarının Değerlendirilmesi. *Vergi Dünyası Dergisi*, 0(379), 175-187.
- Yıldırım, O. (2019). Türkiye’de Kayıtdışı İstihdamın Belirleyicileri: Teori ve Uygulama. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sinem Eyüboğlu), Trabzon: Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 373-380, Winter 2021

Modernleşme Teorisi Bağlamında Hindistan ve Pakistan Ekonomisi* *Economy of India and Pakistan in the Context of Modernization Theory*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.812212>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
18.10.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.11.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Cihat Aydın
cihat_ayd25@hotmail.de

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-8577-8692>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Modernleşme teorisi, sanayileşmiş ve gelişmiş Batı toplumlarında olduğu gibi, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin de ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleri için Batı toplumlarının izlediği yolu izlemeleri gerektiğini belirten teoridir. Modernleşme teorisine göre, gelişmekte olan ülkeler demokratikleştikleri ölçüde ekonomik kalkınma sağlayabilirler. Başka bir ifadeyle, modernleşme teorisi demokrasi olmadan ekonomik kalkınmanın gerçekleşmeyeceğini savunmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler olarak Güney Asya'da bulunan ve 1947 yılında kurulan Hindistan ve Pakistan, bu çalışmada modernleşme teorisi üzerinden irdelenecektir. Hindistan, Soğuk Savaş yıllarında Batı bloku içinde yer almamış, Sovyet tipi ekonomi modeline benzer şekilde "kendi kendine yetme" anlamına gelen swadeshi prensibine göre ekonomi politikasını belirlemiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçmesi ve ekonomide liberalizasyona gidilmesi, 1990'lı yılların başından itibaren dönemin Hindistan Maliye Bakanı Manmohan Singh liderliğinde kademeli bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak ekonomideki liberalizasyona karşı azınlıklar açısından tehditler içeren ve antidemokratik uygulamalara yol açan Hindu milliyetçiliği güç kazanmaya başlamıştır. Pakistan ise, kurulduğu yıllardan itibaren Batı bloku içerisinde yer almış olup Amerika Birleşik Devletleri ile önemli ilişkiler geliştirmiştir. Ancak bütün denemelere rağmen demokratikleşme çabaları sonuçsuz kalmıştır. Pakistan'ın demokratikleşme çabaları ordunun yönetime askeri darbelerle el koyması sonucunda sekteye uğramıştır. Pakistan, ekonomik kalkınmayı serbest piyasa ekonomisini benimsemesine rağmen devlet eliyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, bu çalışmada 1947 yılında İngiltere'nin Hint alt kıtasından çekilmesi sonucu yaşanan bölünmeyle kurulan Hindistan ve Pakistan'ın demokratikleşme çabaları ve ekonomik kalkınma süreçleri modernleşme teorisi bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Hindistan, Pakistan, Demokrasi, Ekonomi

Abstract

The theory of modernization is the theory which states that, as in industrialized and developed Western societies, underdeveloped or developing countries should follow the path of Western societies in order to achieve their economic development. According to the modernization theory, developing countries can democratize and achieve advanced economic development. In other words, modernization theory argues that economic development cannot occur without democracy. Developing countries in Southeast Asia like India and Pakistan, which were founded in 1947, will be examined through modernization theory in this study. India did not take part in the Western bloc during the Cold War and determined its economic policy according to the Swadeshi principle, which means "self-sufficiency" like the Soviet-type economic model. The transition to a free-market economy and liberalization of the economy has been realized gradually since the early 1990s under the leadership of Indian Finance Minister Manmohan Singh. However, despite the liberalization in the economy, Hindu nationalism, which contains threats for minorities and leads to anti-democratic practices, has started to gain strength. Pakistan, on the other hand, has been in the Western bloc since its establishment and has developed important relations with the United States. However, despite all attempts, democratization efforts have been inconclusive. Pakistan's democratization efforts were interrupted as a result of the military seizing the administration with military coups. Although Pakistan has adopted the free market economy, it has tried to achieve economic development by the state. In this context of the study, the democratization efforts and economic development processes of India and Pakistan, which were established as a result of the withdrawal of United Kingdom from the Indian sub-continent in 1947, will be discussed in the context of modernization theory.

Keywords: Modernization, India, Pakistan, Democracy, Economy

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Aydın, C. (2021). Modernleşme Teorisi Bağlamında Hindistan ve Pakistan Ekonomisi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 373-380.

GİRİŞ

Modernleşme teorisi, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üçüncü dünya ülkelerinin Batılı ülke standartlarına kavuşabilmeleri için çok fazla kendisinden söz ettirmiş bir kuramdır. Modernleşme teorisinin kurucusu olarak kabul edilen Seymour Martin Lipset'e göre demokrasi ile ekonomik kalkınma arasında pozitif bir ilişki vardır. Bir ülkede demokratikleşme; ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmişliği de doğal olarak getirecektir. Aynı şekilde Lipset'in varsayımına göre, bir toplumun ekonomik kalkınmayla refah seviyesi arttıkça, o toplum açısından demokrasi de o kadar gelişecektir (Geyikçi ve Çil, 2019: 2999). Ancak bu teoriye yöneltilen en büyük eleştiri, dünyada demokrasinin tanımı konusunda bir uzlaşının olmamasıdır. Bu bağlamda, modernleşme teorisi açısından önemli sayılacak demokrasi tanımı Joseph Schumpeter ve Robert Dahl tarafından yapılmıştır. Schumpeter'e göre demokrasi, hiçbir ayırım gözetmeksizin her vatandaşın oy kullanabilmesi ve aday olabilmesidir. Dahl'a göre ise demokrasi, seçme ve seçilme hakkının yanı sıra basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü, örgütlenme hakkı gibi bireysel hakları da içermektedir (Geyikçi ve Çil, 2019: 30001). Bu çalışmada da Hindistan ve Pakistan'da demokrasi ve ekonomi ilişkisi incelenirken, demokrasi Schumpeter ve Dahl'ın tanımına göre kullanılacaktır.

Hint alt kıtasında İngiliz sömürge yönetiminden sonra, 1947 yılında bir bölünme yaşanmış ve bu bölünmenin sonucunda Hindistan ve Pakistan iki ayrı devlet olarak kurulmuştur. Kurulduklarından itibaren, Soğuk Savaş yılları boyunca Pakistan tamamen Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) liderliğindeki Batı Bloku içerisinde yer almıştır. Ancak Hindistan ise, Bağılantısızlar Hareketi'nin içinde yer almakla birlikte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile önemli ikili ilişkiler geliştirmiştir. Pakistan bir "İslam Cumhuriyeti" olarak demokrasiyi benimsemiş ve bu doğrultuda ekonomi politikalarını belirleyerek Batı ile yakınlaşmaya çalışmıştır. Ancak Pakistan'ın ne kadar demokratikleşebildiği tartışmalıdır, çünkü siyasi hükümetler sürekli askeri darbelerle yönetimden uzaklaştırılmıştır ve siyasal istikrar bugüne dek sağlanamamıştır. Hindistan ise, "dünyanın en büyük demokrasisi" olarak kabul edilirken ekonomide daha çok Sovyet tipi kalkınmacı devlet modelini benimsemiştir. Bu durum Hindistan açısından Soğuk Savaş'ın bitişine dek sürmüştür. Hindistan, 1990'lı yıllarla beraber ekonomide dışa açılarak serbest piyasa ekonomisine geçmiş ve neoliberal politikaları benimsemiştir.

Pakistan ve Hindistan açısından 11 Eylül saldırıları önemli bir olaydır, çünkü bu olayla birlikte Güney Asya'daki dengeler tersyüz olmuştur. ABD, bu tarihten itibaren "eski" müttefiki Pakistan'dan uzaklaşarak büyük bir pazar olan Hindistan'a yakınlaşmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Hindistan ve Pakistan'ın ayrı ayrı ekonomik ve demokratik süreçleri incelenecektir. Pakistan ve Hindistan özelinde modernleşme teorisi tartışılacaktır ve iki ülke özelinde demokrasi ve ekonomik kalkınma ilişkisi incelenecektir.

1. HİNDİSTAN'DA DEMOKRASİ VE EKONOMİ

Hindistan, kurulduğu ilk yıllardan itibaren bütün politikalarını Batı karşıtlığı üzerinden belirlemekteydi. Bir bakıma bu durum, yıllarca Hindistan'ı sömüren ve kendi vatanlarında ikinci sınıf muamele gören Hindistanlıların tepkisi olarak yorumlanabilir. Ancak, ülkeyi yöneten kadronun Batı karşıtı fikirlerinin olmasının bu noktadaki etkisi daha fazla olmuştur. Hindistan, Soğuk Savaş yıllarında SSCB'ye karşı daha yakındı. Çünkü Hindistan'ın yönetici seçkinlerinin ve onlara liderlik eden Hindistan'ın ilk başbakanı olan Jawaharlal Nehru'nun sosyalist bir toplum inşa etme ideali bulunmaktaydı (Mohan, 2007: 52). Bu durum, doğal olarak ekonomide de kendini göstermekteydi. Hindistan bağımsızlıktan sonra, özellikle sanayi alanında kalkınmayı sağlayabilmek için kamu sektörünün özel sektöre göre daha fazla ağırlığının olduğu planlı kalkınma modelini benimsemiştir (Kılıçkap, 2007: 41). Hindistan ekonomisi, 1947 yılından itibaren *swadeshi* (kendi kendine yetme) prensibini benimseyerek devlet tarafından düzenlenen kalkınma planlarına göre gelişim göstermiştir (Ogden, 2014: 87). *Swadeshi* prensibinin temelinde sosyalist tipi ekonomi modeli bulunmaktaydı. Bu modelin kurucusu ise Hindistan'ın kurucu partisi olan Kongre Partisi ve onun lideri ve Hindistan'ın ilk başbakanı olan Jawaharlal Nehru'ydu. Kapitalizme ve uluslararası pazara bir tepki olarak beliren *swadeshi* prensibi, dış müdahaleciliğe ve yabancı sermayeli yatırıma karşıydı. Ayrıca devlet, ekonomik büyüme ve kalkınmanın ana aktörüydü (Ogden, 2014: 89). Nitekim 1991 yılına kadar Hindistan ekonomisinin temelini *swadeshi* prensibi oluşturmaktaydı.

İngiliz sömürge yönetiminin yıllarca Hindistan'ın zenginliklerini sömürmesi neticesinde, 1947 yılında Hindistan bağımsızlığını kazandığında Hindistan ekonomisi zaten çökmüş bir ekonomiydi (Ogden, 2014: 88). Kırılgan, zayıf ve gelişmemiş, tam tersi sürekli geriye gitmiş olan Hindistan

ekonomisi işlemez bir durumdaydı. Düşük seviyeli gelirler ve yoksulluk Hindistan ekonomisinin en önemli sorunlarıydı. Dışa kapalı bir ekonominin olması sebebiyle de dış ticaret çok zayıftı, ayrıca yurt içi üretimi de Hindistan'ın kendi kendine yetmesini sağlamakta zayıf kalıyordu. Hindistan hükümeti 1948 yılında Endüstri Politikası Kararlarını açıkladı. Bu kararların açıklanmasıyla demir yolları, askeri silahlar ve atom enerjisi tamamen devlet tekeline alındı ve demir, çelik, uçak ve gemi yapımı ve telekomünikasyon gibi bazı sanayi kollarının gelişiminin devlet tarafından sağlanacağı belirtildi. Endüstri Politikası Kararlarını, 1951 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 1956 yılında tamamen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne bakılarak alınan İkinci Endüstri Politikası Kararları izledi. Bu kararlar sonucunda da devasa maliyetli Kamu İktisadi Teşebbüsleri kuruldu ve birçok özel teşebbüs devletleştirildi. Devletleştirmenin bir sebebi de özel sektörün yeterli teçhizata sahip olmamasıydı (Ogden, 2014: 89).

Hindistan ekonomisi, devletçi ithal ikameci sanayileşmeyi öngördüğü için iç pazarda kontroller, yüksek tarifeler ve neredeyse tüm ithal mallar için geçerli olmak üzere nicel kısıtlamalar uygulanmaktaydı. Ayrıca ekonomide güçlü bir devlet nüfuzu, müdahaleciliği ve özel sektörün kontrol edilmesi de doğal olarak gelişmiştir. Nitekim birçok işletmenin *raj* (bir tür ruhsat/lisans) izni alması zorunlu hale getirildiğinden dolayı, bu durum ileride istismara dönüşmüştür. Çünkü ekonomi tamamen kamuya bağlı olduğu için, lisans izninin bir an önce çıkarılması için siyasi bağlantılar kullanılabilir hale gelmiştir. Bu durum ise kamu çıkarındansa kendi çıkarlarını gözeten bürokratlar ve politikacılar tarafından istismar edilmeye başlanmıştır ve geçmişten günümüze Hindistan ekonomisi açısından önemli bir yük haline gelen yolsuzluk olgusu perçinleşmiştir (Güneş, 2014: 67). Yolsuzluğun vardığı noktayı anlamak için şu örnek yeterlidir: 2001 yılında kamuda şeffaflık için Bakanlar Kurulundan mal beyannamesi isteyen dönemin Başbakanı Manmohan Singh'in kamuoyuyla paylaştığı toplam meblağ yaklaşık 100 milyon dolardır (Ogden, 2014: 106). Bu çerçevede, yolsuzluk sarmalı neticesinde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin verimliliği de düşmüş ve kamuya ağır bir külfet haline gelmiştir (Ogden, 2014: 90).

1960'lı yıllara gelindiğinde artık Hindistan ekonomisi dışarıdan aldığı yardımları arttırarak iyice kırılgan bir ekonomi haline gelmiştir. 1962 Hindistan-Çin Savaşı, 1965 ve 1971 Hindistan-Pakistan Savaşı da ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Her ne kadar dışa kapalı bir ekonomi olsa da dışarıdan gelen küçük bir etki Hindistan ekonomisinde önemli şoklar yaratmaktaydı (Ogden, 2014: 90).

Hindistan devlet eliyle kalkınmayı sağlamaya çalışmış ve dışa kapalı bir ekonomi oluşturmuştur. Bir nebze olsun kalkınmayı sağlayan gelişmeler olmuştur. Örneğin 1980'li yıllara gelindiğinde Hindistan dünyanın en büyük tarım üreticilerinden biri olmuştur (Ogden, 2014: 91). Ancak bu gelişmelere rağmen Hindistan belli sorunlarını aşamamıştır. Özellikle de 1970'li yıllardan sonra Hindistan'ın dış ticaretindeki borç yükü önü alınamaz şekilde büyümüştür. Her ne kadar yurtdışındaki Hindistan diasporasının ülkeye döviz göndermesi Hindistan ekonomisini bir nebze olsun rahatlatırsa da dış ticaret açığını kapatamamıştır (Kılıçkap, 2014: 64). Ayrıca Hindistan, dünya genelinde endüstriyel kalkınmada önemli bir başarı yakalamasına rağmen hâlâ ülkedeki işsizlik ve yoksulluk sorunu devam etmektedir. Güney Asya'daki ve dünyadaki krizlerle de -örneğin Güneydoğu Asya Krizi ve/veya Petrol Şokları gibi- baş edemeyen Hindistan, ülke içinde de 1991 yılında ödemeler dengesi krizinin yaşanmasından ötürü Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber çareyi küresel ekonomiye eklemlenmede bulmuştur (Kılıçkap, 2014: 40). Küresel eklemlenme konusunda, Hindistan'ın büyük güç olma arzusu da önemli bir rol oynamıştır (Ogden, 2014: 87). Bu doğrultuda 1991 yılında dönemin Ekonomi Bakanı Manmohan Singh tarafından neoliberal ekonomik reformlar gerçekleştirilerek serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir (Kılıçkap, 2014: 41). Reformların amacı küresel ekonomiyle bütünleşmeyi sağlama, ihracat ve ithalattaki devlet etkisinin ve bürokrasinin azaltılması, ihracatın arttırılması ve kolaylık sağlanarak teşviklerle özel sektörün ülke ekonomisinde daha etkin bir rol oynamasına yöneliktir (Kılıçkap, 2014: 66). Reformların açıklanması ve ekonomideki liberalizasyonla beraber ilk önemli gelişme Hindistan'ın IMF'ten 2,2 milyar dolar kredi alması olmuştur. Hindistan bu reformlarla birlikte IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurum ve kuruluşlarla yakından çalışmaya başlamıştır.

Ekonomik reformlarla birlikte önemli hamleler sanayi alanında gerçekleştirilmiştir. Kontrolü kamu sektörünün elinde olan ağır sanayiye ağırlık verilmiş, kontrolü daha çok özel sektörün elinde olan tüketim malları için de devlet tarafından özel sektöre teşvikler sağlanmıştır. 1991 yılında yayınlanan Yeni Endüstriyel Politika belgesiyle enerji, petrol, ulaşım ve telekomünikasyon üzerindeki devlet tekelini kaldırılmıştır. Ayrıca birçok sektörde *raj* izni de kaldırılmıştır (Ogden, 2014: 93). Bu bağlamda, ekonomideki liberalizasyonun bir sonucu olarak sanayi sektörü başta olmak üzere birçok alanda bir

rekabet ortamı oluşmuştur (Kılıçkap, 2014: 48). Sanayi sektöründen sonra ise bilişim teknolojisi alanına ağırlık verilmiştir. Özellikle yazılım sektöründe önemli gelişmeler yaşanmıştır. Hindistan'ın Bangalore şehri, bugün "Hindistan'ın Silikon Vadisi" olarak adlandırılmaktadır. Başta ABD, AB, Japonya ve Rusya olmak üzere birçok ülke Hindistan'dan yazılım ithal etmektedir. Bununla beraber yazılım ve bilişim teknolojileri alanında Hindistan dünyaya beyin göçü vermektedir (Kılıçkap, 2014: 50). Bunun en temel örneği çalışanlarının çoğunluğunu Hindistanlıların oluşturduğu NASA'dır. Bütün bu reformların en temel başarısı, Hindistan'da yabancı sermayeli yatırımın artması ve ülkedeki orta sınıfı oluşturan vatandaşların hızla gelirlerinin artması ve tüketim harcamalarındaki yükseliş olmuştur (Kılıçkap, 2014: 51). Bütün bu süreçten sonra Batılı sermaye Hindistan'da yatırım yapmaya başlamıştır. Örneğin, Novell ve Computervision gibi şirketler AR-GE alanında, Texas Instruments, Hewlett-Packard, IBM, Silicon Graphics ve Compaq gibi şirketler ise yazılım sektörü alanında, Batı Amerika Telekom, AT & T, CIT Alcatel, Siemens, Fujitsu, Erickson ve Avustralya Telekom gibi şirketler ise telekomünikasyon alanında Hindistan'da yatırım yapmaktadırlar (Kılıçkap, 2014: 56).

Ekonomik reformlarla beraber küresel ekonomiye eklemlenme süreci başlamış ve ekonominin bütün sektörleri dışa açılmıştır. Ancak bununla beraber, bazı sorunlar da baş göstermiştir. Örneğin her yıl bütçe açık vermeye başlamış ve özelleştirilmeye çalışılan, ancak ülke şartlarının güven vermemesinden ve ekonomik istikrarın olmamasından ötürü özelleştirilemeyen kamu işletmeleri önemli bir külfet olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca özel sektörün istenilen seviyede olmaması da ekonomideki liberalizasyonu sekteye uğratan önemli bir faktördür (Kılıçkap, 2014: 43). Bunların önüne geçmek isteyen Hindistan, öncelikle ulusal para birimi olan Rupiyi dolar karşısında devalüe etmiş ve sonrasında da deflasyonist bir politika belirlemiştir (Kılıçkap, 2014: 44). Nitekim reformlar sonrasında Hindistan dış yardım alan ülke konumundan dış yardım yapan ülke konumuna gelmiştir. Hindistan; 2005 yılında en büyük tehdit olarak algılanmasına rağmen Pakistan'a yaşanan sel felaketinden dolayı, 2012 yılında ise Afganistan'ın yeniden inşası konusunda 2 milyon dolar yardımda bulunmuştur (Ogden, 2014: 106). Ancak bütün bunlara rağmen sorunlar kısmen aşılmış olsa da tamamen ortadan kaldırılmış değildir.

Hindistan, bağımsızlıkla birlikte demokratik bir cumhuriyet olarak kurulmuştur. Ülkenin manevi kurucusu olarak kabul edilen Mahatma Gandhi ülkenin hangi prensiplerle yönetileceği konusunda önemli bir rol oynamıştır. Hindistan'ın kuruluşu Gandhi'nin felsefesine göre gerçekleşmiştir. Nitekim Mahatma Gandhi'nin etrafında birleşen Hindistan'ın kurucu partisi olan Kongre Partisi'nin liderleri de aynı perspektifi paylaşıyordu. Bu perspektif, Müslümanların ve Hinduların "Hindistanlı" üst kimliği çatısı altında bir arada barış içerisinde yaşayabilecekleri bir Hindistan tasarlamaktaydı. Nitekim Hindistan anayasası da her din mensubu vatandaşa eşit yaklaşan, Hindu'nun Müslüman'a, Müslüman'ın da Hindu'ya hiçbir üstünlüğünün olmadığı hoşgörünün esas alındığı bir anayasadır. Ancak ülkedeki Müslüman-Hindu çatışması ve siyasi suikastlar son bulmamıştır. Ülkenin kurucu "babası" kabul edilen Mahatma Gandhi radikal Hindular tarafından öldürülmüş, ardından İndira Gandhi Başbakan koltuğundayken yine radikal Hindularca öldürülmüştür. 1990'lı yılların başında ekonomik reformların yanı sıra yükselişe geçen radikal Hindu milliyetçiliğiyle beraber Müslüman-Hindu çatışmaları da artmaya başlamıştır.

Hindistan, ekonomik reformlarla birlikte ülkenin kapılarını dış ülkelere resmen açmıştır. Hindistan bu minvalde, siyasi olarak da dışa açılmaya, daha doğrusu Batı'ya açılmaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle kuruluş yıllarından itibaren Batı karşıtı politikalar izleyen Hindistan, artık Batı yanlısı politikalar izlemeye başlamıştır. Çünkü zengin doğal kaynakları, yurt dışında ve ülkede bulundurduğu, özellikle de teknoloji alanındaki önemli insan kaynağı, zengin/kapitalist ülkeler açısından önemli büyük bir pazara sahip olması Hindistan'ı Batılı ülkelere yakınlaştırıyordu. Nitekim Hindistan'ın başlattığı ekonomik reformlar Batılı ülkeler ve çokuluslu şirketler tarafından takdirle karşılanmıştır (Ogden, 2014: 45). Bunun doğal bir sonucu olarak da ABD ve Batılı ülkeler Hindistan'ın dış ticaretinde önemli ortaklarıdır (Ogden, 2014: 51).

Daha önce de belirtildiği gibi Bağımsızlık yıllarından itibaren ülkenin tarihi, jeopolitik konumu, ulusal kimliği ve ülkenin manevi "babası" olarak kabul edilen Mahatma Gandhi'nin etkisi gibi olgulardan ötürü Hindistan dış politikası Batı karşıtlığı üzerine inşa edilmişti. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi, SSCB'nin yıkılması, dini/mezhebi ve ideolojik temelli ittifakların yerine ekonomik çıkara dayalı ittifakların oluşması, Berlin duvarının yıkılması, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) AB'ye dönüşme süreci ve Asya'daki bazı ülkelerin önemli ekonomik atılımlarda bulunması gibi gelişmeler Hindistan'ı siyasi ve iktisadi olarak yeni politikalar üretmeye itmiştir. Bir bakıma Francis Fukuyama'nın ileri sürdüğü "Tarihin Sonu" teorisi gerçekleşiyordu. Bu teoriye göre, Komünizmin çökmesinden sonra

Liberal Demokrasi egemen sistem haline gelecek, ideolojik savaş son bulacak ve dünya genelinde ekonomik büyüme sağlanarak dünya bir “tüketim devleti” haline gelecekti (Ogden, 2014: 79).

Hindistan’ın neoliberal politikaları içselleştirmesi, sadece dış dünyanın etkisiyle olmamış, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik çıkmazlar da bu durumu tetiklemiştir (Ogden, 2014: 69). Bununla beraber ülkede yükselmeye başlayan Hindu milliyetçiliği de Hindistan’ın kuruluş yıllarında olduğu gibi azınlıklara hoşgörülü yapısını bozmaya başlamıştır. Yükselen Hindu milliyetçiliğinin bir sonucu olarak Babri Cami radikal Hindular tarafından yıkılmış, Gujarat eyaletinde bir trende öldürülen Hindu’nun katili bir Müslüman olduğu iddia edildiğinden dolayı yaklaşık iki bin Müslüman katledilmiştir. Nitekim Ulusal Gönüllü Organizasyonu (RSS) olarak bilinen radikal Hindu örgütünün siyasi örgütü olan Hindistan Halk Partisi (BJP) her seçimde oyunu arttırarak 2014 yılında tek başına iktidara gelmiştir. Ancak Hindistan’ın, yani “dünyanın en büyük demokrasisi”nin ekonomik ve siyasi anlamda Batılı ülkelerle ikili ilişkiler geliştirmesinden ötürü insan hakları ihlallerine yol açan uygulamalarına Batılı devletler tarafından sessiz kalmaktadır.

1990’lı yıllarla başlayan gelişmeler, 2001 yılı 11 Eylül saldırısıyla bölgede yeni bir boyut kazanmıştır. 11 Eylül, bölgede keskin bir paradigma değişikliğine yol açmıştır. ABD, bu tarihten itibaren artık eski müttefiki Pakistan yerine hemen hemen bütün meselelerde Hindistan’ın yanında yer almaya başlamıştır. Pakistan’ın Afganistan’daki Taliban hükümetiyle olan stratejik müttefikliği ve Hindistan’ın 11 Eylül saldırısı sonrası Bombay ve Yeni Delhi saldırılarında izlediği “madem teröre karşı topyekün savaş, o halde bizim teröre karşı savaşımızda da dünya bizim yanımızda yer almalı” stratejisi bu paradigma değişikliğini hızlandırmıştır. ABD, artık Pakistan yerine Hindistan’ın yanında yer almaktaydı. Nitekim artık ABD-Hindistan ittifakı iki ülkenin liderleri tarafından “küresel stratejik ortaklık” olarak tanımlanmaktadır. Çünkü hemen hemen her alanda ABD ve Hindistan iş birliği gerçekleştirmektedir. Örneğin ABD ve Hindistan donanmaları hem Hint Okyanusu’nda hem de askeri üslerde ortak tatbikatlar gerçekleştirmektedir. İki ülke, savunma, altyapı, ekonomik, ticari ve bilişim teknolojisi alanlarında antlaşmalar imzalamışlardır. Avrupa Birliği ile de Serbest Ticaret Antlaşması imzalayan Hindistan, Batı karşıtı olan politikalarından Batı yanlısı politikalara geçiş yapmıştır (Mishra, 2007: 80).

Son dönemde, özellikle de son on yılda ABD başta olmak üzere Batı dünyasının Hindistan’la ilişkilerini ileriye taşımaya liberal demokrat bir partinin iktidarda olmasıyla değil, Müslümanların Hindistan’ı terk etmeleri gerektiğini ya da öldürülmeleri gerektiğini açıkça ifade eden Hindu milliyetçilerinin partisi olan Hindistan Halk Partisi’nin (BJP) önce hükümet ortağı, 2014 yılından sonra ise tek başına iktidar olduğu dönemde gerçekleşmiştir. BJP hükümeti açık bir şekilde Müslümanlara demokrasiyle bağdaştırılması mümkün olmayan politikalar uygulamaktadır. Örneğin resmi dillerden biri olan Urduca Müslümanların dili olması sebebiyle tabelalardan silinmekte ve/veya Allahabad’ın Prayagraj olarak değiştirilmesi gibi Müslüman şehir adları değiştirilmektedir. En son, 13 Aralık 2019’da yürürlüğe giren Vatandaşlık Yasası’nda yapılan değişiklik ise tamamen demokrasiden uzak totalitarizme yakın bir icraat gerçekleştirilmiştir. Vatandaşlık Yasası 64 yıllık bir yasa olup, Hindistan vatandaşlığını doğuma göre tanımlamaktaydı ve sonradan gelen göçmenler dinlerine bakılmaksızın gerekli şartları sağladıkları takdirde vatandaş olabilmekteydi. Ancak yapılan değişiklikle birlikte artık Müslümanlar hariç, diğer dinlere mensup olan ve Bangladeş, Afganistan ve Pakistan’daki dini baskıdan kaçıp gelen göçmenler vatandaş olabilmektedir. Bu yasadaki önce vatandaşlık alan Müslümanlar ise vatandaşlıktan atılacaklardır. Böyle bir durumda, açıkça insanların oy hakkı elinden alınmakta ve bu durum demokrasiyle bağdaşmamaktadır (Aksöz, 2019).

Sonuç olarak, 1990’lı yıllara kadar azınlıklara karşı daha fazla hoşgörülü olan Hindistan’da daha fazla demokrasi bulunmaktaydı, ancak kapitalist serbest piyasa ekonomisini benimsedikten sonra anti-demokratik uygulamalar çoğalmaya başlamıştır.

2. PAKİSTAN’DA DEMOKRASİ VE EKONOMİ

Hint alt kıtasında yaşanan bölünme sonucu 1947 yılında Pakistan kurulmuş oldu. Ancak Pakistan’ın kuruluşunda çok büyük trajediler yaşandı. Hindistan’dan Pakistan’a göçen nice insan göç sırasında gerek Hindu-Müslüman-Sih çatışmasından gerek yoksulluk ve şartların olumsuz olmasından kaynaklanan nedenlerden dolayı hayatını kaybetti. Birçok insan, Hindistan’da evini bırakıp evinin olmadığı ve bir müddet dışarıda yaşamak zorunda kaldığı Pakistan’a göç etti. Pakistan topraklarında neredeyse hiçbir üretimin olmamasından dolayı yoksulluk Hindistan’a göre çok yüksek düzeylerdeydi. Yoksulluk yüzünden çocukların yüzde 60’ı beş yaşında veya daha erken yaşta hayatını kaybediyordu (Ali, 2008: 15). Ayrıca bölünmeyle birlikte Kalküta, Doğu Pencap, Hint Okyanusu’nun Batı kıyısı gibi

endüstri bölgeleri Hindistan sınırları içinde kalmaktaydı. Altyapı konusunda da Hindistan'ın çok gerisinde kalmıştı. Hindistan'da düşük seviyeli kalkınmaya rağmen İngilizlerden miras kalan 26400 işçi kapasiteli 34 orta büyüklükte tekstil, çimento ve şeker fabrikaları gibi fabrikalar bulunurken, Pakistan bu mirastan yoksundu (Büscher, 1976: 345). Bu çerçevede Pakistan'ın (kuruluşu bir trajedinin doğumu olarak tanımlanabilir (Ali, 2008: 47). Nitekim Pakistan kurulduğunda Batı Pakistan ve Doğu Pakistan olarak iki toprak parçasından oluşuyordu. Doğu Pakistan'ın 1971 yılı Pakistan iç savaşında bağımsızlık kazanmasıyla Bangladeş kurulmuş oldu.

Hindistan gibi Pakistan ekonomisi de tarımın ağırlıkta olduğu bir ekonomik görünüme sahipti. 1948-1960 yılları arasında tarım sektörü, Pakistan ekonomisinin yaklaşık yüzde 89'unu oluşturmaktaydı (Ministry of Finance, 1968: 55). İş gücü nüfusunun yaklaşık yüzde 70'i tarım alanında çalışmaktaydı. Endüstri ürünlerinin toplam çıktı içerisindeki oranı yüzde altıydı, iş gücü nüfusunun da yüzde 10'u endüstri sektöründe çalışmaktaydı. Geri kalan nüfus ise hizmet sektörünü oluşturmaktaydı (Özelgün, 2007: 139). Bu bağlamda, Pakistan ekonomik politikalarında öncelik olarak tarımın makineleştirilmesine yönelik uygulamaları hayata geçirmeye çalışmıştır. Ancak siyasi istikrarın uzun yıllar sağlanamaması ve sürekli darbelerle askerinin yönetime el koyması da ekonomik politikaların istenildiği gibi uygulanamamasında kilit rol oynamıştır. 1947 yılında kurulan bir devlet olan Pakistan'ın, 1956 yılına kadar, yani neredeyse yaklaşık 10 yıl boyunca anayasası olmamıştır. 1956 yılında Pakistan anayasası ilan edilebilmiştir.

Pakistan ekonomisinde 2000'li yıllara kadar endüstriyel üretim çok zayıf kalmaktaydı. 2000'li yıllarda da istenilen seviyeye gelinebilmiştir, ancak geçmişe göre endüstri alanından önemli bir gelişim sağlanmıştır. Pakistan, endüstri kollarının kalkınması için devlet olarak önemli adımlar atmıştır. Örneğin ilk önce 1955 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ilan edilmiş, ardından özel sektörün teşvik edilmesi için 1959 yılında Kredi Komisyonu ve 1961 yılında da Pakistan Endüstriyel Kalkınma Bankası kurulmuştur. Beş Yıllık Kalkınma Planları daha çok devletin sanayide ağırlığının olduğu, ancak bununla birlikte özel sektörü teşvik edici uygulamaların bulunduğu bir program silsilesiydi (Ministry of Finance, 1968: 83). Pakistan ekonomisi genelde Beş Yıllık Kalkınma Planlarının hedeflerine ulaşamıyordu. Ancak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planıyla beraber önceki yıllara göre büyüme hızı yüzde 2'lerden yüzde 4'lere çıkmış ve kişi başına düşen milli gelir 250 Pakistan rupisinden, 318 Pakistan rupisine yükselmiştir (Büscher, 1976: 347). Kredi Komisyonu ve Pakistan Endüstriyel Kalkınma Bankası ise, çok düşük faizlerle (yüzde 3-8 arasında değişen) yerli yatırımcıyı teşvik etmiştir. Yabancı yatırımcının ülkeye gelmesi için ise vergiler çok düşük seviyede tutulmuştur (Ministry of Finance, 1968: 89).

1965 ve 1971 Pakistan-Hindistan savaşları, ayrıca ülke içerisindeki silahlı grupların çatışmaları Pakistan ekonomisini olumsuz etkilemiştir. ABD ve Çin menşeli yardımlarla IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurum ve kuruluşların yardımları olmasaydı, muhtemelen Pakistan ekonomisi daralacaktı. Söz konusu yardımlar ve özellikle de Çin'in ülkede yatırım yapması neticesinde Pakistan ekonomisi çok düşük olsa da yüzde 3-4 arasında ekonomik büyümesini sürdürülebilmiştir (Büscher, 1976: 351).

Pakistan ekonomisinin olumsuz etkilenmesindeki bir başka önemli bir faktör ise, asker/ordunun darbelerle yönetimi ele geçirmesi ve siyasi istikrarın sağlanamaması sonucu asker-bürokrat ağırlığının oluşmasıyla gelişen yolsuzluklardır. Pakistan siyasi tarihinde, sırasıyla General Eyüp Han, Yahya Han, Ziya'ül Hak ve Pervez Müşerref dönemleri, ordunun siyaseti kuşattığı ve asker-bürokrat seçkinlerin/elitlerin siyasi çıkarları için devlet içinde yolsuzluklara karıştığı dönemler olmuştur. Darbe yapan generallerin dönemlerine ayrı ayrı bakıldığında, bir bakıma Ziya'ül Hak döneminde diğer dönemlere göre daha az yolsuzluğun olduğu söylenebilir (Ali, 2008: 113). Pakistan ekonomisinde de, tıpkı Hindistan ekonomisinde olduğu gibi yolsuzluk sarmalı önemli bir yer tutmaktadır. Hindistan her ne kadar Manmohan Singh döneminde kamuda şeffaflık paketiyle bir nebze olsun yolsuzluğun boyutunu kırmış olsa da Pakistan bunu hiçbir zaman uygulayamamıştır. Pakistan ekonomisinde Hindistan'daki gibi 1991 yılında gerçekleştirilen reformlar gerçekleşmemiş, çünkü Pakistan en başından beridir liberal demokrat bir sistem kurmak istediği için ekonomide de liberal politikalar uygulamak istemiştir. Ancak sürekli darbelerin yaşanması sonucu asker-bürokrat ağının tüm kamuyu sarması ve özel sektörün yeterli seviyede olmaması sebebiyle kamu sektörünün ekonomideki ağırlığının azaltılamaması nedeniyle ekonomide liberalizasyon gerçekleşmemiş ve ekonomik kalkınma devlet eliyle sürdürülmeye çalışılmıştır (Ali, 2008: 165).

Pakistan'da demokratikleşememenin belli başlı nedenleri bulunmaktadır. En önemlisi Pakistan'da özellikle de Lahor ve İslamabad gibi büyükşehirlerin dışında kalan kırsal kesimlerde aşiret

benzeri yapılar ve feodal sistemi andıran uygulamalar bulunmaktadır. Kırsal kesimde devlet otoritesi eliyle yürütülmesi gereken yargı ve güvenlik gibi faaliyetler bu aşiretler tarafından yürütülüyordu. Dolayısıyla Pakistan'da "parçalı egemenlik" söz konusudur. Sivil toplum kuruluşlarının neredeyse hiç olmaması, devlette asker-bürokrat egemenliğinin olması da bu durumu beslemiştir (Özev, 2016: 158). Hindistan'ın aksine Pakistan'da sürekli darbeler yaşanmış ve genellikle darbelerden sonra siyasi partilerin tekrar seçimlere katılması yaklaşık 10 yıl kadar sürmüştür, 10 yıl boyunca ordu devleti yönetmiştir. Tek bir istisna Yahya Han döneminde yaşanmıştır. General Yahya Han darbe sonucu devleti sadece iki yıl süreliğine 1969 yılından 1971 yılına kadar yönetmiştir. Diğer generaller Eyüp Han, Ziya'ül Hak ve Pervez Müşerref yaklaşık 10 yıl kadar devleti yönetmiştir (Özelgün, 2007: 137).

Pakistan'ın kurucu partisi Müslüman Birliği ve onun lideri Muhammed Ali Cinnah, Pakistan'ın İslami değerleri taşıyan demokratik bir cumhuriyet olarak kurumsallaşmasını istemekteydi. Ancak Cinnah, Pakistan'ın kuruluşundan kısa bir süre sonra hayata veda etmiştir. Nitekim Pakistan'ı yönettiği süre içerisinde de Cinnah'ın demokratik teamüllere göre harekete ettiği söylenemez. Cinnah'ın, Pakistan'ın kurucusu olması dolayısıyla diğer siyasilere göre açık bir üstünlüğü bulunmaktaydı. Cinnah, Pakistan'da demokratik siyasal kurumların yerleşik olmaması sebebiyle bu nüfuzunu sonuna kadar kullanmaktan çekinmemiştir. Kendisi hem devlet başkanı hem kurucu meclisin başkanı hem de Müslüman Birliği'nin başkanıydı. Sonuç olarak kendisinden sonra ortaya çıkan siyasi boşluğu dolduracak başka kimse de çıkmadı. Pakistan, anayasasını bile 1956 yılına kadar oluşturamamıştır (Özelgün, 2007: 138).

Cinnah'ın vefatından sonra Müslüman Birliği içerisinde fikri ayrışmalar yaşanmıştır. Partideki en önemli ayrılık, Doğu Pakistan konusunda yaşanmıştır. Doğu Pakistan'ın önde gelen liderlerinden Sühreverdi ve Bhaşani Avami Birliği'ni kurmuştur (Özelgün, 2007: 138). Kurulan yeni parti 1971 yılında Bangladeş'in kurucu partisi olmuştur. Batı Pakistanlı siyasetçiler, bürokratlar ve askerler Doğu Pakistanlıların siyasette giderek güçlenmesinden ve demokraside var olan ademi merkeziyet ilkesine göre yönetim istemelerinden oldukça rahatsız olmuşlardır. Batı Pakistanlılar demokratik ilkeleri hiçe sayarak Doğu Pakistanlıları olabildiğince devletten uzak tutmaya çalışmışlardır. Bu durumun en bariz örneği, Doğu Pakistanlıların askere ve bürokrasiye alınmıyor olmalarıydı. Nitekim Batı Pakistanlılarca 1956 yılında ilan edilen anayasa da Doğu Pakistanlılara karşı uygulanan bu siyasi ayrımcılığı beslemiştir. Sonuçta ayrımcılık, demokratik ilkelere aykırı bir şekilde yasal hâle gelmiştir. Bu bağlamda Doğu Pakistan'a sadece siyasi anlamda bir ayrımcılık uygulanmıyordu, iktisadi anlamda da bir ayrımcılık söz konusuydu. Batı Pakistan'ın Doğu Pakistan'a karşı uyguladığı iktisadi politikalar, İngilizlerin Hindistan'a uyguladığı politikalarla farksızdı. Batı Pakistan, Doğu Pakistan'ın kaynaklarını Batı Pakistan şehirlerini kalkındırmak için kullandı (Özelgün, 2007: 139). Örneğin, Pakistan'ın başkenti İslamabad şehri sonradan kurulmuş bir şehirdir ve bu şehir kurulurken, Doğu Pakistan kaynakları kullanılmıştır. Bugün dahi, diğer Pakistan şehirlerine göre İslamabad gözde bir şehirdir. Lahor, Ravalpindi, Peşaver gibi şehirlerle karşılaştırıldığında İslamabad'ın her anlamda daha üstün olduğu göze çarpmaktadır.

SONUÇ

Yukarıda Hindistan ve Pakistan'da demokratik ve ekonomik süreçler incelenerek, bu iki ülke modernleşme teorisi çerçevesinde analiz edilmeye çalışıldı. Modernleşme teorisinin ileri sürdüğü gibi, Pakistan ve Hindistan'da demokrasi ve ekonomi arasında açık bir ilişki bulunmamaktadır.

Hindistan, ilk başlarda herkese eşit mesafe anlayışıyla anayasasını oluşturmuş ve demokratik teamüllere göre bir anlayış benimsemişti. Ancak buna rağmen Hindu-Müslüman çatışmasına, siyasi suikastlara ve yükselen Hindu milliyetçiliğinin önüne geçememiştir. Nitekim Hindu milliyetçisi BJP, 1990'lı yıllarda yükselişe geçmiş, her geçen gün desteğini arttırmış ve en nihayetinde 2014 yılında tek başına iktidara gelmiştir. Hindistan kuruluşundan 1990'lı yıllara kadar devlet eliyle kalkınmaya çalışmıştır. 1990'lı yıllarda neoliberal politikalar benimsenip reformlar başlamış olsa da, ekonomideki liberalizasyon demokratikleşmeyle beraber gerçekleşmemiştir. Tam aksine, Hindistan eski demokratik yapısını kaybedip demokrasiyle bağdaşmayacak şekilde azınlıklara yönelik sindirme politikası uygulamıştır. Özetle, Hindistan'da ekonomik kalkınma demokrasi ile gerçekleşmemiştir.

Pakistan ise, kuruluşundan bu yana demokratikleşmeye çalışmakta, ancak bunu başaramamaktadır. Sürekli darbelerle demokratik ilkeye dayanan seçimle iktidara gelen siyasi partiler yönetimden uzaklaştırıldığından, kırsal kesimdeki aşiret benzeri yapıların egemenliği devletle paylaşmasından ve sivil toplum, medya gibi unsurların zayıf olmasından dolayı demokrasi Pakistan'da yerleşmemiştir. Pakistan'da ekonomide liberalizasyon hep olması istenmiş, ancak özel sektörün zayıflığı

nedeniyle bu durum gerçekleşmemiştir. Bu çerçevede, Pakistan ekonomisinde kamu sektörünün (asker-bürokrat gücü dolayısıyla) daima ağırlığı olmuş ve kalkınma devlet eliyle gerçekleşmektedir. Özetle, Hindistan'da olduğu gibi Pakistan'da da ekonomik kalkınma ile demokrasi ile gerçekleşmemiştir. Ancak tam da bu noktada, demokrasi tam anlamıyla Batı Avrupa coğrafyasında yerleştiği gibi Hindistan ve Pakistan'da da yerleşebilseydi, Hindistan ve Pakistan'ın ekonomileri tıpkı Batı Avrupa ülkeleri kadar gelişir miydi sorusu izleyen araştırmaların konusu olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aksöz, A. (2019). Laiklik ve Hindutva Çıkmazında Yeni Vatandaşlık Yasası ve Hindistan'ın Geleceği. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/laiklik-ve-hindutva-cikmazinda-yeni-vatandaslik-yasasi-ve-hindistan-in-gelecegi/1674814> adresinden 20.09.2020 tarihinde erişildi.
- Ali, T. (2008). *Pakistan Ein Staat zwischen Diktatur und Korruption*. Bonn: Bundeszentrale Für Politische Bildung.
- Büscher, H. (1976). Die Entwicklung der Wirtschaft 1947-1971. (Derleyenler: U. Malik ve A. Schimmel). *Pakistan Das Land und Seine Menschen-Geschichte, Kultur, Staat und Wirtschaft* İçinde (s. 345-356). Tübingen: Horst Erdmann Verlag.
- Geyikçi, Ş. Y. ve Çil, U. (2019). Modernleşme Teorisini Yeniden Düşünmek: Ekonomik Kalkınma ve Demokrasi İlişisine Eleştirel Bir Bakış. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2996-3022.
- Güneş, M. (2014). Hindistan: Dünyanın En Büyük Demokrasisinde Yolsuzlukla Yaşamak. *Akademik Hassasiyetler*, 1(0), 51-73.
- Kılıçkap, T. B. (2007). *Bölgesel Güçten Küresel Güce Hindistan*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ministry of Finance (1968). *Economy of Pakistan (1948-1968)*. Islamabad: Ministry of Finance.
- Mishra, B. (2007). Hindistan-ABD İlişkileri: Bir Paradigma Değişikliği. (Derleyen: Y. Tezkan). *Hindistan Asya'nın Yeni Gücü* İçinde (s. 75-89). İstanbul: Ülke Yayınları.
- Mohan, R. (2007). Hindistan'ın Yeni Dış Politika Stratejisi. (Derleyen: Y. Tezkan). *Hindistan Asya'nın Yeni Gücü* İçinde (s. 51-57). İstanbul: Ülke Yayınları.
- Ogden, C. (2014). *Hindistan Dış Politikası*, (Çeviren: A. Y. Şir). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Özelgün, C. (2007). Realizmin Sorgulanmasına Dair Bir Örnek: Pakistan ve Hindistan'da İç-Dış Siyaset İlişkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Burak Ülman), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Özev, M. H. (2016). Küresel ve Bölgesel Güçlükler Karşısında Pakistan'ın Demokratikleşme Çabaları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), 147-175.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 381-402, Winter 2021

Bir Tepki Üretimi ve Politik Aksiyon Aracı Olarak Karikatürler: Hamis Ölçekli Sosyal Ağlar Üzerindeki Karikatürlerin İncelenmesi* *Cartoons As A Response Generation and Political Action Tool: A Study of Cartoons on Hamis-Scale Social Networks*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.948187>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
04.06.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
18.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Yusuf Görgülü
Doktora Öğrencisi / Selçuk
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Radyo Televizyon ve
Sinema Anabilim Dalı,
yusufgorgulu.2107@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-8196-0948>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Bu çalışmanın amacı, İsrail- Filistin çıkmazında önemli bir konumda bulunan Hamas'ın sosyal ağ üzerinden inşa ettiği propaganda içeriklerinin tespiti ve bu ağlar üzerinde (FEM ve El- Fatih) İsrail- Filistin sorununa yönelik sunulan karikatürlerin göstergebilimsel açıdan incelenmesidir. Çalışmada Hamas'ın politik aksiyonları ile İsrail'e ilişkin politik tutumlarının karikatürlerde ne ölçüde gerçekleştirildiği ve İsrail'e ilişkin politik aksiyonlarla karikatürlerde sunulan ideolojik örüntüsel alanın paralellik gösterip göstermediği, İsrail'e ilişkin siyasilerin nasıl temsil edildikleri ve bunların hangi çerçeveler ile sunuldukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma yapılan zaman dilimi İsrail- Hamas- İran ve Lübnan Hizbullah'ının yoğun politik söylem ve politik aksiyonlarını şekillendirdiği bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde politik aksiyonların sunumunda çeşitli kitle iletişim araçları ile çok yönlü bir propaganda edinimi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ele alınan karikatürler Barthes'in yan anlam- düz anlam metaforu ile çözümlenmiştir.

Araştırma sonucuna göre, Hamas ölçekli sosyal ağ platformlarında yer alan karikatürler, Hamas'ın politik aksiyonlarına paralel ölçekte sunulmuştur. Bu karikatürlerin sunumunda sert anlam tonlamaları göze çarpmıştır. Ele alınan karikatürlerde propaganda edinimi çok yönlüdür. Bir yanda Filistin ve Kudüs'ün bağımsızlığı için mücadele içerisinde yer alan halk kitleleri ve onların bu mücadelede şehit verdikleri, diğer tarafta ise düşmanların masum insanlara karşı işledikleri suçların gösterilmesi şeklindedir. Çalışmada Hamas'ın "direniş fikri" yönelimli karikatürlerin resmedildiği gözlenmiştir. İncelenen karikatürlerin ideolojik ve politik yönelimli oldukları ve genel gündemi yakalamaya yönelik bir stratejik hedef doğrultusunda resmedildikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hamas, Politik Aksiyon, Karikatürler, Göstergebilimsel Analiz, Barthes, İsrail- Filistin

Abstract

The aim of this study is to determine the propaganda contents of Hamas, which is in an important position in the Israeli-Palestinian impasse, and to examine the cartoons presented on these networks (FEM and Al-Fatih) regarding the Israel-Palestine problem in terms of semiotics. In the study, it was tried to determine to what extent Hamas' political actions and its political attitudes towards Israel were realized in the cartoons, whether the ideological patterned field presented in the cartoons paralleled with the political actions regarding Israel, how the politicians regarding Israel were represented and what frameworks they were presented with. . The research period covers a period in which Israel-Hamas-Iran and Lebanese Hezbollah shaped the intense political discourse and political actions. During this period, a versatile propaganda acquisition was achieved through various mass media in the presentation of political actions. The cartoons discussed in the study were analyzed with Barthes' metaphor of connotation-literal meaning. According to the results of the research, the cartoons on Hamas-scale social network platforms were presented in parallel with the political actions of Hamas. In the presentation of these cartoons, harsh meanings were observed. The acquisition of propaganda in the cartoons discussed is multifaceted. On the one hand, it is in the form of showing the masses of people who are in the struggle for the independence of Palestine and Jerusalem and their martyrdom in this struggle, and on the other hand, the crimes committed by the enemies against innocent people. It was observed in the study that Hamas's "idea of resistance" oriented cartoons were depicted. It was observed that the cartoons examined were ideologically and politically oriented and depicted in line with a strategic goal aimed at catching up with the general agenda.

Keywords: Hamas, Political Action, Cartoons, Semiotic Analysis, Barthes, Israel-Palestine

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Görgülü, Y. (2021). Bir Tepki Üretimi ve Politik Aksiyon Aracı Olarak Karikatürler: Hamas Ölçekli Sosyal Ağlar Üzerindeki Karikatürlerin İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 381-402.

GİRİŞ

1987'de ortaya çıktığı günden bu yana Hamas, Filistin direnişini dini bir yükümlülük olarak görmekte ve işgal altındaki toprakların terk edilemeyeceğini belirterek İsrail'e karşı ön saflarda mücadele etmektedir (Sarı, 2020: 148). Hamas, kökeni Mısırlı Müslüman Kardeşlere dayanan Filistinli Müslüman Kardeşlerin "paramiliter" kanadı olarak kurulmuştur (Gunning, 2007: 26). Ortaya çıkışı ile Filistin ve Ortadoğu'da yeni bir denklem içerisinde görünürlük kazanan Hamas, Filistin siyasetinde önemli bir figür olmaya devam etmektedir. Hamas, Filistin'de İslami direnişin önemli aktörlerinden biri olmasının yanında izlediği politik ve ideolojik aksiyonlarla kendisinden söz ettirmeyi başarmış bir örgüt profili çizmektedir. Hamas'ın politik aksiyonlarının çok eklemliliği ve karmaşık yapısından ötürü ("*ideolojik katılık*"- "*esnek politizasyon*") bilim çevrelerince en çok izlenen ve merak edilen örgüt pozisyonunu korumayı başarmıştır.

Temel argümanları; "Kökten İslamcılık", "İslamcı Siyasal Kültür", "Siyasal Kolektivizm", İhvacı Siyasal İdeoloji", "İslamcı Direniş" olan Hamas, İsrail- Filistin çıkmazının temel yapı taşlarından birisi haline gelmiştir. Schramm ve Irshaid'in'de üzerinde durduğu gibi "Hamas'ın fikirsel çerçevesinin Filistin milliyetçiliğinin yanında İslam yönelimli olması" (2009: 5) "Cihad" yönelimli politik aksiyonların yaratılmasında önemli bir argüman teşkil etmektedir.

Hamas'ın ilk önceliği İslamcı bir Filistin için İsrail'in yok edilmesi olsa da, grup kendisini "pan-İslamist" uluslararası hareketin temel lideri olarak görmektedir. Hamas'ın siyasi büro başkanı "Khaled Mishaal" Hamas'ı şu şekilde tanımlamıştır: "*Hamas yerel bir örgüt değildir, aynı zamanda uluslararası emelleri olan ulusal bir projenin öncüsüdür*" (Levitt, 2006: 9).

Hamas'ın mevcut misyonuna ilişkin izlediği stratejik dengenin durumu ise bilim çevrelerinde sorgulanmaktadır. Kimi araştırmacılara göre Hamas'ın öncelikli stratejik misyonunu; İsrail'e karşı Filistin topraklarının korunması ve İslami bir direniş hareketi ile uzlaşma esasına dayalı çabalar bütünü olarak görmek yanlıcıdır. Kimilerine göre ise Hamas bölgesel mücadelenin meşru kurtarıcısı olarak görülmektedir. Mesela Strinberg ve Warn (2005); Hamas ile El Kaide arasındaki farklılıkları ortaya koyduğu çalışmada, Hamas'ı bölgesel tehditlere karşı mücadele içerisinde olan ve kendi halkına karşı sorumlu olan bir örgüt olarak ele almaktadır (Strinberg ve Warn, 2005: 26). Katzman ise İsrail'e baskı yapma ve meşruiyetini reddetme çabalarının bir parçası olarak İran'ın, İslamcı Filistinli örgütlerini, özellikle de Hamas ve Filistin İslami Cihadını (PIJ) desteklediğini (Katzman, 2020) ifade etmektedir. Devletlerarasındaki stratejik dengenin varlığı açıkça görülse de gerçek şudur ki Hamas Ortadoğu'da pek çok devletin politik, ekonomik ve kültürel çıkarlarının kavşak noktasında bulunmakta ve sürecin her adımında etkin bir dinamo görevini yürütmektedir. Levitt (2006); bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "Suudi Arabistan, İran, Suriye, Lübnan, Libya, Sudan, Yemen ve Katar Hamas'ı destekleyen ülkeler arasındadır. Her ülkenin Hamas'a verdiği destek, doğası gereği farklıdır. İran gibi bazı ülkeler doğrudan devlet finansmanı sağlamakta diğerleri ise askeri eğitim veya güvenli bir sığınak sağlayarak ya da sadece kendi sınırları içindeki Hamas faaliyetlerine bilerek göz yumarak yardım etmektedir. İsrail'in tahminlerine göre 2005 yılı itibari ile İran Hamas'a yıllık 3 milyon dolar yardım sağlamıştır" (Levitt, 2006: 171- 172). Filistinli yetkililer de İran'ın Hamas uzantılı derneklere maddi destekte bulunduğunu gizleme gereği görmemektedir (iran international, 2021). Ayrıca geçtiğimiz günlerde Hamas'ın önde gelen liderlerinden Yahya Sinvar Hamas'ın İsrail ile çatışmasında Devrim Muhafızları (İran) ve Hizbullah (Lübnan) ile koordineli çalıştıklarını ifade etmiştir (Staff, 2021; Boxerman, 2021). Bu devletlerarasındaki organik ya da inorganik destek edinimleri; iki yönlü politik eylem yönelimlerine ve kamuoyunun ideolojik bilinç alanına şekil vermektedir. İslam argümanının "meşruluk aparatı" olarak benimsenmesi ve düşmanın İsrail ve benzeri devletler üzerinden işaretlenmesi toplumsal normların yörüngesini de şekillendirmektedir. Bu noktadan hareketle karikatürler üzerinde yaratılan algısal imgelerle Hamas ve İsrail arasındaki politik ve askeri mücadelenin boyutlarının keşfedilmesi önem teşkil etmektedir. Bu açıdan çalışmada Hamas'ın politik eylem planını yaratma noktasında önemli bir araç olan sosyal ağlar üzerindeki mevcut politik ve ideolojik yönelimlerin stratejik boyutu üzerinde de durulmuştur. Çalışmada karikatürler üzerinden oluşturulan politik algı ile sosyal ağlar üzerinde oluşturulan politik algının paralelliklerinin mevcudiyeti de sorgulanmıştır. Gerek karikatürler gerekse sosyal ağlar üzerinden İslami aparatın görünürlük kazandırılması ve bu iki alan arasındaki paralelliklerin mevcudiyeti, Hamas ve İsrail özelindeki politik uzlaşmanın ufukta görünmediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Ulusal literatürde Hamas'a ilişkin çalışmalar mevcut olmakla birlikte bu çalışmaların genel olarak Uluslararası İlişkiler alanında gerçekleştirildiği söylenebilir (YÖK Tez Merkezi, 2021). İletişim odaklı çalışmaların görünürlüğü ise istenilen seviyelerde değildir. Hamas örgütünü iletişim endeksli bir şekilde

ele alan çalışmalar genellikle Türkiye’de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler/akademisyenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ulusal literatürde Hamas’ı konu edinen iletişim odaklı çalışmalar arasında AlhalayQa’nın (2018) “Hamas’ın Yeni Medya Kullanım Pratikleri: Hedef Kitleler ve İçerik” adlı doktora tezi ön plana çıkmaktadır. AlhalayQa bu çalışmasında Hamas’ın medyayı kullanma pratiklerini ve bu ağlar üzerinden üretilen içerikleri sorgulamıştır. Ayrıca AlhalayQa’nın gerçekleştirdiği doktora tezi bu çalışmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Akiner ve Küngerü (2016) ise “Uluslararası Medya Söyleminde İsrail’in 2014 Gazze Saldırısı: CNN ve Al Jazeera Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz” adlı çalışması ile öne çıkmaktadır. Akiner ve Küngerü çalışmasında İsrail’in 2014 Gazze saldırısında CNN ve Al Jazeera kanallarının olaya yaklaşımlarını ele almıştır. Van Dijk’in eleştirel söylem analizi yönteminin benimsendiği çalışmada CNN ve Al Jazeera kanalları arasında söylemsel farklılıkların görünür olduğu sonuca varmışlardır. Ayrıca Hamas’ın politik ve ideolojik aksiyonlarını göstergebilimsel bir yöntemle irdeleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu açıdan bu çalışma, sözü edilen boşluğun giderilmesine katkı sunma gayreti içindedir. Uluslararası literatürde ise; Seo (2014) “Visual Propaganda in the Age of Social Media: An Empirical Analysis of Twitter Images During the 2012 Israeli–Hamam Conflict” adlı çalışması ön plana çıkmaktadır. Seo (2014) bu çalışmasında 2012 yılında Gazze çatışması sürecinde İsrail ve Hamas’ın sosyal medya platformlarında (Twitter) görünür olan görsel propaganda unsurlarını içerik analizi yöntemi ile irdelemiştir. Margolin (2020) # Hamas: Using Twitter To Gain Legitimacy or Incite Violence? adlı çalışmasında ise Hamas’ın Twitter kullanım pratikleri çerçevesinde Twitter’da sunulan içeriklere yönelik bir araştırma gerçekleştirmiştir. Margolin, İçerik analizi yöntemini benimsediği bu çalışmasında Hamas’ın Twitter’ı uluslararası toplumun gözünde meşruiyet kazanmak, stratejik karar alma sürecini iletme ve direnişini haklı çıkarmak için mağduriyet anlatısını yoğun bir şekilde kullandığına ilişkin çıkarımlarda bulunmuştur.

Nitel ölçekli bu çalışmada öncelikli hedefimiz Hamas ölçekli sosyal ağlar üzerinde yer alan karikatürlerin ideolojik ve manipülatif kurgu alanlarının tespiti ve oluşturulan göstergesel içeriklerin politik aksiyonel eğilimlerini sorgulamaktır. Dolayısı ile bu çalışmada amaç, İsrail- Filistin çatışmasında önemli bir aktör olan Hamas’a ilişkin ideolojik edimlerinin karikatürlerde ne ölçüde yansıtıldığı, karikatürler üzerinden oluşturulmak istenen politik algıların yönünün tespiti ve Filistin sorununa ilişkin dilsel ve görsel imgelerle nasıl gündemleştirildiği üzerinde durulmuştur. Dört aşamada hazırlanan araştırmanın birinci bölümünde karikatürlerin politik eylem boyutu ile ilgili bilgilere, ikinci bölümde bir direniş hareketi olan Hamas’a ilişkin bilgilere, üçüncü bölümde Hamas ölçekli sosyal ağ platformları ve bu platformlarda yer alan stratejik iletişim yönelimlerine ilişkin bilgilere, dördüncü bölümde ise bulgular nitel göstergebilimsel yöntem kullanılarak irdelenmiştir.

Türkiye’de Barthes’in göstergebilimsel çözümleme yöntemini kullanılarak karikatürlerin analiz edildiği çalışmalara rastlamak mümkündür. Çakı (2018); “Birinci Dünya Savaşı’ndaki Alman Propaganda Kartpostallarında Kullanılan Karikatürlerde Türklerin Sunumunun Göstergebilimsel Açısından İncelenmesi” adlı çalışmasında Almanya’nın müttefiki olan Türklerin kartpostallarda yer alan karikatürlerde ne şekilde ve nasıl sunulduklarını irdelemiştir. Çakı bu çalışmasında araştırma konusunu oluşturan karikatürleri Barthes’in göstergebilime kazandırdığı düz anlam (denotation), yan anlam (connotation), mit, metonim ve metafor kavramları çerçevesinde incelemiştir. Küçükşen (2019) “Covid- 19 Günlerinde “Ev Halleri”nin Karikatürlere Yansıması Göstergebilimsel Bir Analiz” adlı çalışmasında ise Covid 19 salgını sürecinde sosyal medya platformlarında yer alan karikatürleri söylem analizi ve Barthes’in göstergebilim içerisinde geliştirdiği düz anlam (denotation)- yan anlam (connotation) metaforu çerçevesinde ele almıştır.

1.POLİTİK EYLEM AKTARIM ARACI OLARAK KARİKATÜRLER

Görsel iletişim, günümüzde iletişim kurmanın en güçlü yoludur ve bu türden bir iletişim ediniminde görsel ve metinsel içeriklerle bilgi aktarımı yapılabilir, izleyici (hedef kitle) aydınlatılabilir (Ijaz, 2018: 2) veya hedef kitle eğlendirilirken düşündürülür, düşündürülürken de yeni tepkisel alanlarla manipüle edilebilir. Görsel iletişim bu boyutu ile çok yönlü bir işleve sahiptir.

Görsel iletişimin en etkili araçları arasında yer alan karikatürler kendisini toplumdan soyutlayamaz. Toplumun sosyal, kültürel, politik ve ekonomik göstergelerini sergileyen karikatürler, toplumun mevcut görünürlüğü hakkında kitlelere bir “ön okuma” fırsatı sunmaktadır. Çiftçi ve Birinci (2018: 132) ‘e göre karikatür; malzemesini toplumdan alır. Çizimlerde toplumu yansıtan karikatürler, gerçek hayatta var olandan daha farklı bir boyutta ve çarpıcı bir şekilde resmedilmektedir. Toplumun resmedilmiş hali olan karikatürler, hem geçmişin hem de şimdinin bir fotoğrafı olması nedeni ile toplumdaki değişimlerin gözlenebileceği önemli kaynaklardır.

Görsel sanatların toplumları etkileme boyutu artık bilinen bir gerçektir. Bir mizah türü olarak kabul görmüş olan karikatürün etkisel gücü toplumsal ve siyasi boyutlarla pek çok araştırmancının konusu haline gelmiştir (Li and Hussain, 2016; Adetola and Abioye, 2020; Greenberg, 2008; Jabeen, 2016) Karikatürün güldürü boyutunun yanında giderek güçlenen eleştirel olma özelliği ise karikatür ve siyaseti yakın bir konuma getirmiş ve sonunda karşılaştırmalı bir hal alarak siyasi gündemi işleme ve inceleme durumuna ulaştırmıştır. Böylelikle karikatür siyasi süreçlerin analiz edilmesinde güçlü ve önemli bir kaynak olma potansiyelini yakalamıştır (Öğdü, 2011: 9).

Karikatürlerle ilgili dikkat çekici olan nokta ise, onun görsel bir form olarak sürekliliğinin yanı sıra, güldürü ve eğlenceden gücenme ve şiddete kadar çeşitli tepkileri kışkırtma kapasitesidir (Dodds, 2010: 117). Başka bir ifade ile gösterge bileşenlerinin edinim kazanmış hali olan karikatürler, toplumda görünürlük kazanan “sosyal”, “kültürel”, “ekonomik” ve “politik sisteme” eklemli etkin “ideolojik figürasyonlar” sunmaktadır. Bu ideolojik figürasyonlar ise karikatürün dilini oluşturmakta ve bu dille kitleler üzerinde algısal örüntü inşa edilmektedir.

Karikatürler, ideolojilerinde birer taşıyıcısı olduklarından belirli göstergeleri kullanarak/biçimlendirerek bir düşünme ortamı yaratmaktadır. Başka bir ifade ile karikatürlerin amacı; göstergelerle karşılaşan bireylere bir gösterim ortamı sunmaktan ziyade, göstergelerin ardında yatan gizil anlam inşa alanlarına yönelik “ideolojik tutundurma” ve meşguliyet ortamını sağlamasıdır. Bu açıdan karikatürler, ideoloji- anlam yaratma çabalarının bir uzantısı olarak sıradan bir emtia ürünü olarak değerlendirilmemelidir. Bu boyutu ile karikatürler mevcut “kültürel”, “politik” ve “ideolojik” alan içerisinde yer alan ve onu şekillendiren sosyal alanların baskın değerlerini yeniden üretmektedir. Yeniden üretime sokulan her bir bileşen genellikle hegemonyanın sesini taşımakta, aykırıya düşen sesleri de kendi dengesine göre şekillendirmektedir. Tam olarak Peter Ives’in belirttiği gibi “*hegemonya farklılıkları yeniden eklemleyen söylemsel bir sistem oluşturmaktadır*” (Ives, 2011: 242). Bu açıdan karikatürler, hegemonik mücadele pozisyonunun sunumunun gerçekleştirilmesi için egemen/baskın söylemlerini çizim ve grafiksel unsurlarla yaratma çabası içerisinde bulunmaktadır.

Karikatürler politik bir anlatının sesi olduğu kadar toplumsal ve kültürel dinamikleri şekillendirebilen güçlü bir kamuoyu oluşturma aparatıdır. Kitle iletişim araçları ile etkin bir yayılım alanı yakalayan karikatürler oluşturmuş olduğu gerçekliği kendi propaganda döngüsü içerisinde şekillendirme amacı gütmektedir. Karikatürler oluşturduğu imge ve mit odaklı propaganda gücü sayesinde kamuoyunun nabzını tutabilmekte, kamuoyunun ideolojik/değersel yönelimlerini canlandırabilmekte ve istenilen düşünce ikliminin oluşmasına yönelik görsel verileri işlemektedir.

Politik bir anlatı ve seslenişin kurgulandığı bir alanı inşa eden karikatürler; politik rasyonalitenin de yönünü şekillendiren aparatlardır. Bu açıdan karikatürler; iktidar ve güçlü ekonomik sistemlerin politik eylem pratiklerinin aktarıldığı, onaya sunulduğu ve meşru edinimlerinin kazandırılmaya çalışıldığı rasyonel bir alanı da inşa etmektedir. Şenyapılı (2003) ifade ettiği gibi “*siyasal karikatürler; güncel siyasal olayları ve bunları olduran kişileri konu edinen karikatürler*” (Akt: Nisan ve Şeker, 2017: 318) olmakla birlikte siyasal sürece yön veren, politik arenayı canlandıran, politik duruşun görsel ve çizgisel unsurlarla sergileniş biçimidir. Yani siyasal karikatürler; sunmuş oldukları belirli politik çerçeveler sayesinde siyasal anlayışı ve siyasal olayların yeniden kavramsallaştırılmasını geliştirebilen siyasal iletişim sürecidir. Mateus (2016: 200)’e göre siyasal karikatürler; olayları bir anlam alanına yerleştirmekte, bunu yaparken de çerçevelerden faydalanmaktadır. Ona göre bu çerçeveler insanların sunulan bilgiyi nasıl işleyecekleri hususunda yapılan seçimlerine yön vermektedir.

2. FİLİSTİN İSLAMİ DİRENİŞ HAREKETİ (HAMAS) GENEL BİR BAKIŞ

Hamas, “Filistin’i İsrail işgalinden kurtarmak için bir halk hareketini temsil etmeyi ve yönetmeyi amaçlayan pragmatik bir Filistin direniş hareketi” (Maggs, 2011: 1) olmakla birlikte seküler-milliyetçi El fetih örgütü üyelerinden oluşan Filistin Kurtuluş Örgütü’nün (FKÖ) rakibi olarak ortaya çıkmıştır. (Zuhur, 2010: 3). 1980’lerin sonunda Birinci İntifada sırasında kurulan Hamas, varlığının ilk on beş yılında terörü bir taktik olarak yaygın şekilde kullanan, devlet dışı, şiddet yanlısı bir İslamcı grup olarak faaliyet göstermiştir (Margolin, 2020). Dunning, İsrail’e yönelik çok sayıda ölümcül terör saldırısıyla dünya çapında bilinen bir örgüt olan Hamas’ın, kendisini sosyal, politik ve kurumsal değişimi teşvik etmek için mücadele eden ahlaki bir hareket olarak nitelendirmektedir (Dunning, 2016: 1).

Hamas; özellikle Batı, ABD ve İsrail için El Kaide benzeri bir tehditsel oluşum olarak görülürken, ideolojik ve politik aksiyonlarındaki dönüşümsel etkileri ve Ortadoğu üzerinde ortak stratejik hedefleri bulunan devletler tarafından ise bir direniş hareketi olarak görülmektedir. “Örneğin İran,

Türkiye ve Katar Hamas'ı bir terör örgütü olarak görmemekte, İngiltere ise Hamas'ın askeri kanadı olan Al- Kassam Tugaylarını¹ terör örgütü olarak tanımaktadır” (Home Office, 2019). Bilinen şu ki; 11 Eylül terör saldırıları sonrasında ABD'nin Ortadoğu'daki politik ve ekonomik çıkarlarını meşrulaştırma aparatı olarak kullandığı “Oryantalizm” ile Hamas'ın terör örgütü olarak sunulma süreci de hız kazanmıştır. Dunning bu süreci şu şekilde ifade etmektedir: “11 Eylül saldırılarının ardından, Amerika-İsrail Halkla İlişkiler Komitesi (AIPAC) dâhil olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ndeki etkili lobi grupları ve bir dizi kongre üyesi, Hamas'ın küresel ölçekli bir terör örgütü olarak kabul edilmesini şiddetle savunmuştur. El Kaide'ye bağlı kuruluşlarına ve mali kaynaklarına karşı alınacak bir dizi önlemi belirleyen “13224 İdari (Yürütme) Kararı” Aralık 2001'de imzalanan Yürütme Düzeni'nde yapılan değişiklikle, Haması “küresel erişimli” bir terör örgütü olarak ilan etmiştir. Hamas'ın Filistin- İsrail arenasının ötesinde hiçbir saldırı gerçekleştirilmesine ve kasıtlı olarak ABD veya Batı hedeflerine saldırmamasına rağmen, El Kaide ile aynı tedbirlere tabi tutulmuştur (Dunning, 2016: 2-3).

Hamas, I. İntifada'dan (1987-1993) itibaren bir yandan İsrail işgaline karşı silahlı direnişi sürdürürken, öte yandan Filistin toplumu içerisinde gerçekleştirdiği sosyal hizmetlerle önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Oslo Süreci ile birlikte kurulan Filistin yönetiminin tam olarak yerine getiremediği “eğitim”, “sağlık”, “gıda temini” gibi Filistinlilerin temel ihtiyaçlarına dönük talepleri karşılayan Hamas, Filistinliler arasında itibar kazanmıştır (Gürpınar 2018: 336). Temimi; Hamas'ın bu fedakâr tutumundaki ana motivasyonunun “dünyanın Allah'ın mülkü olduğu”, “mülkü dilediğine verdiği, dilediğinden aldığı” şeklindeki İslami ilkeye dayandığını (Temimi, 2017: 162), ifade etmektedir.

Hamas'ın “*esnek politika*”-“*katı İslamcılık*” ve “*İslami Direniş*” edininli politik ve ideolojik tutumuna karşı “El- Fetih örgütü ve onun kontrolündeki Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), tüm Filistinlileri hiçbir dini ayrıma tabi tutmadan mücadeleye davet eden ve sol milliyetçiliği referans olan bir direniş yürütmüştür”(Ayhan, 2009: 105). Ancak Filistin'deki mevcut koşulları karşılamakta yetersiz kalan “El Fetih” Hamas karşısında güç kaybetmiş ve 2006 seçimlerinde Hamas'a karşı kaybeden taraf olmuştur.

2006 seçim sonuçları, Filistin ulusal hareketinin “seküler milliyetçiliğin” egemen olduğu yaklaşık yarım yüzyılın sonunu getirirken, Filistin siyasetinde “İslamcı kültürün” hâkim olduğu yeni bir aşamanın başlangıcını ortaya çıkarmıştır (Jensen, 2009: 1). Bu İslamcı kültürün politik milliyetçiliğe eklenmesi ve bu doğrultuda bir ulusal anlatının geliştirilmesi Hamas'a Filistin topraklarında dokunulmazlık sağlamıştır.

2006 seçimleri sonrasında meşruluğunu ortaya koyan Hamas; İsrail- Filistin çatışmasında “*İslami Direniş*” eylem planı çerçevesinde bazı stratejik hedefleri benimsemektedir. Ummah Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümü öğretim üyelerinden Dr. Amer; Hamas'ın öncelikli stratejik hedeflerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Güç dengesini kendi lehine çevirmek için Hamas'ın silahlı yapısını İsrail'e karşı geliştirmek,
- İsrail ile çatışmayı yönetme konusunda ulusal bir pozisyonu benimsemek,
- İsrail'in Filistinlilere karşı önlemleriyle her şekilde karşı karşıya gelmek,
- ABD tarafından ortaya konulan Yüzyıl anlaşmasına karşı çıkmak,
- Filistin diasporasını memleketteki Filistin halkını desteklemek için seferber etmek (Amer, 2019).

İsrail ve Filistin, neredeyse yarım asırdır sürmekte olan ve binlerce sivilin yaşamını yitirmesine sebep olan çatışma ortamında kendi haklarını savunmak için çok yönlü bir mücadele içerisinde. Aynı toprak parçası için verilen bu mücadele de her iki taraf da kendilerini savunma hakkını talep etmekte ve dünya kamuoyunu bu doğrultuda kazanmak istemektedirler. Bu kazanımların sadece savaşla olmayacağını gören her iki taraf mücadelenin propaganda, diplomasi ve etkin bir stratejik iletişim süreci

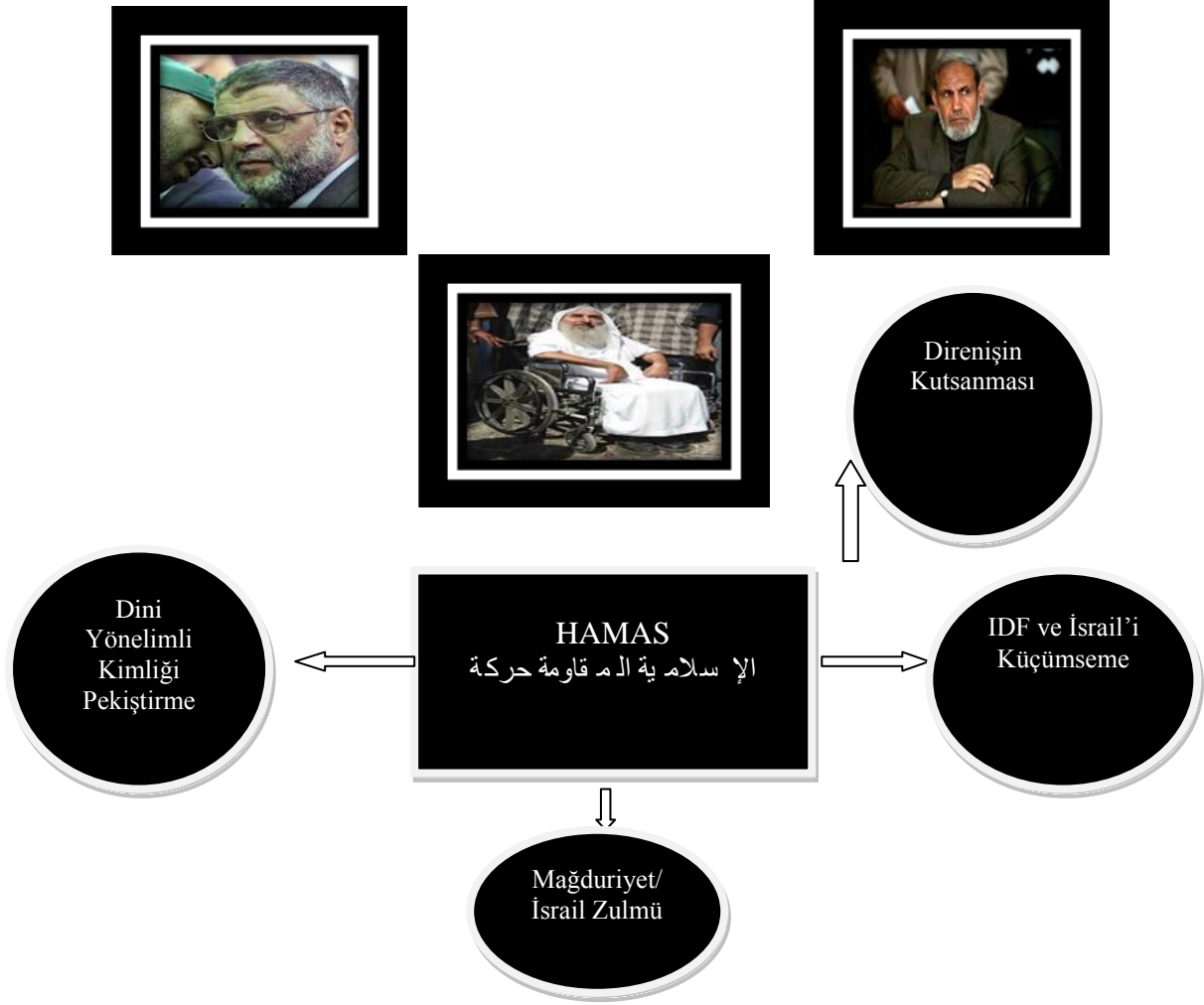
¹ Al- Kassam Tugayları:

Hamas'ın askeri kanadıdır. Birinci ve İkinci İntifada sürecinde İsrail' e pek çok saldırı gerçekleştirmiştir. Avrupa Birliği, ABD ve İngiltere tarafından terör örgütü olarak anılmaktadır.

ile kazanılacağını ngrmekteler. Bu süreç mekanizmasının içerisine sosyal medya platformlarının da girmesi ile savaş çok yönlü bir boyut kazanmıştır. Bu savaşta enformasyon ve enformasyonun işleniş tarzi önemli bir hal almıştır. Dolayısı ile sosyal medya gibi aracılı bir iletişim ortamında bilgi edinimleri artık şiddetli uyarılardan ve bir o kadar da sürekli değişime uğrayan imgelerden oluşmaktadır. Shirky'e göre; "iletişim alanı yoęunlařtıķa, daha karmaşık ve katılımcı bir görünüm sergiledikçe, ağ toplumunuda çok bilgiye erişimini, kamusal söylemlere daha çok katılma fırsatını ve kolektif hareketleri daha çok destekleme yeteneğini gelişime uğratmıştır (Shirky, 2017: 158). Bu doğrultuda ağ toplumlarında enformasyon yoğunluğunun ve çeşitliliğinin genişlemesi, kamusal söylemlere katılım tarzını ve etkinliğini geliştirmektedir. Hamas ve Filistin cephesinde de bu durumun mevcudiyeti görünürdür. Çünkü her iki tarafta enformasyonun yoğunluğunu daha fazla katılımcı bir kültürün ve ideolojik ortamın oluşturulması amacına yönelik gerçekleştirme çabası içerisinde dir.

Hamas ve İsrail tarafı sosyal medya platformlarında sundukları içeriklerle ve anlatılarla sembolik bir direnç alanı yaratma noktasında istekli görünmektedir. Unutulmamalıdır ki; sembolik direncin olduğu yerde sanal gerçeklikler, sanal gerçekliklerin olduğu yerde korku, korkunun olduğu yerde ise meşuiyet vardır. İsrail cephesinde bu sembolik direnci yaratma hususunda çeşitli kurumların sosyal medya hesapları görünürlük kazanmıştır. Bu hesaplar içerisinde enformasyonel yoğunluk açısından ne çıkan platform ise IDF (İsraili Defence Forces) dir. Filistin cephesinde ise Hamas ve Hamas'ın askeri kanadı olan Al Kassam Tugaylarının hesapları bulunmaktadır. Bu hesaplar siber uzamdaki hikâye ve anlatıları ile kitlelere artık kurucu bir rol vermektedir. Kitlelerin bu rolü platformlar üzerinden sürdürme istekleri mevcut iktidarın politik yönelimlerinin pekiştirilmesi anlamını taşımaktadır. Bu hesaplar kendi anlatıları ile kendi sanal gerçekliklerini kitlelere empoze etmekte ve karşıt kamusallık pozisyonunu güçlendirmek istemektedirler. Dahlberg karşıt kamusallık pozisyonunu şu Şekilde tanımlamaktadır: "*Karşıt kamusallık pozisyonu, dijital iletişim teknolojilerini hem hegemonik hem de karşıt kamusalıkları destekleyen bir unsur olarak görür. Söz konusu pozisyon, kendisini müzakereci olarak tanımlayan politik alanları içeren dijital iletişimdeki baskın söylemlerin yeniden üretimine odaklanmaktadır*" Dahlberg, 2017: 140). Başka bir ifade ile bu alan; ikili karşıtlıklar üzerinden egemen ideolojilerin baskılayıcı formatını ön plana çıkarmaktadır.

Hamas'ın İsrail ile çatışma noktasında ulusal bir pozisyonu ne çıkarmak ve g dengelerini kendi lehine çevirme noktasında sosyal ağ merkezli iletişim stratejilerini de etkin bir Şekilde kullanmaktadır. "2012 yılında İsrail ve Hamas arasında gerçekleşen mücadele de Twitter önemli bir propaganda mecrası olarak kullanılmıştır" (Shindler, 2014). Her ne kadar "Facebook" ve "Twitter" gibi sosyal medya ağları üzerinden gerçekleştirmeye çalıştıkları politik ve ideolojik propaganda pratikleri engellense de Hamas süreci etkin bir algı yönetimi ile gerçekleştirmede ısrarcı görünmektedir. Özellikle 2012 yılında İsrail ve Hamas arasında gerçekleşen Gazze mücadelesi esnasında Hamas ve onun askeri kanadı olan Al Kassam Tugaylarının Twitter hesapları askıya alınmıştır. Askıya alınan hesaplar sonrasında propaganda akışı kesintiye uğramamış ve dezenformasyon boyutu ile bu akış devam ettirilmiştir. Fake hesaplar üzerinden yrtlmeye çalışılan propaganda sanal gerçekliği gerçeklik opsiyonundan ayırmıştır. Hamas'ın sosyal medyada sunmak istediği propaganda algısını dört kategori içerisinde ele alabilirim.

3. HAMAS'IN SOSYAL AĞ PLATFORMLARI VE İLETİŞİM STRATEJİSİ

Geleneksel medyanın ortaya çıkışı ile yaratmış olduğu değişimi ve dönüşümü, dijital medya farklı bir boyutta devam ettirmektedir. Artık günümüzde geleneksel medya, yeni medya karşısında kendi normlarını sorgulamaya başlamıştır (Ayerdem, 2019). Çünkü geleneksel medyadan farklı bir dönüşümsel etki yaratan dijital medya; toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yönelimlerini derinden etkilediği gibi kişilerarası iletişim süreçlerini de bir dönüşüme uğratmıştır. Dahlgren'in de ifade ettiği gibi internet ortamlarının gelişimi; yurttaş etkileşimini de çevrimiçi yollardan etkilemiş, bu etkileşim sonucunda kamusal alanda yayılma karakteri daha da önemli bir hal almıştır (Dahlgren, 2017: 176).

Dijital iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve buna bağlı olarak bilgi tüketimindeki değişiklikler görsel propagandayı da amacına uygun bir hale getirmiştir. Geçmişte birçok görsel propaganda, siyasi gündemi yansıtmak için "film", "fotoğraf" ve "güzel sanatlar" gibi alanlara dayanırken (Seo, 2014: 152); günümüzün teknolojik ve politik izdüşümündeki gelişimlere paralel olarak "görsel propaganda" araçlarına gündelik hayatın her anında maruz kalınmaktadır.

Sosyal medya yeni teknolojilerle kurulmuş ilişkiler ağına verilen addır. Bu açıdan kavram "bilgi yönetimi" işlevi taşımaktadır (Erdoğan, 2013: 230). Sosyal medya, arkadaş gruplarını bir araya getirmeye yönelik "bireysel bir alanı" şekillendirdiği gibi, sosyal ve politik meselelere yönelik alternatifler sunma adına sivil katılımı esas alan "kolektif yönlü" etkileşim alanını da dönüşüme uğratmıştır. Sosyal medya platformları ister bireysel yönelimli, isterse de kolektif yönlü hareket alanı kazansın, değişmeyen tek gerçek bu alanların çok yönlü bilişsel süreçlere ev sahipliği yaptığıdır.

Günümüzde görsel propagandanın yoğun olarak işlendiği alanların başında sosyal medya platformları gelmektedir. Sosyal medya platformları "karşılıklı etkileşimin anındalığı", "erişim kolaylığı", "üretilen içeriklerin çok yönlü oluşu", "kolay algısal ve meşruluk alanı yaratılabilme (zihni

transformasyon)” gücü ile hükümetlerin, politikacıların ve terör örgütlerinin politik çıkarlarını yansıtan etkin bir araca dönüşmüştür. Taşdemir (2017: 726) ifade ettiği gibi etkin bir büyüme gösteren bu ağların kontrol edilmesindeki güçlükler ve denetim işleyişindeki yetersizlikler sayesinde bu örgütler etkin bir propaganda imkânına kavuşmaktadır. Bu doğrultuda Daymon ve Bloom (2018: 373) bu platformların “radikalleşme”, *eleman devşirme*” propaganda yaymak” için özel araçlar olduğunu, yeni teknolojilerin kullanımı ve risklerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde Klausen ise Twitter’ın “eleman kazanma”, “beyin yıkama” ve “ulus ötesi şiddet” içeren aşırılıkçılık topluluğu oluşturmak için kullanıldığını ifade etmektedir. Ona göre; bu ortamlar yerel düşmanlara olduğu kadar uzak düşmanlara da yönlendirilen bir “psikolojik savaş” alanına (Klausen, 2015: 17) dönüşmüş durumdadır. Khatip ise; Hamas ve Hizbullah gibi grupların sosyal medyayı kullanma önceliğinin sadece “eleman kazanmak” olmadığını, bu grupların “düşmanlarına korku salmak” ve “destekçilerini toplamak” amacına yönelik bir etkinlik içerisinde yer aldıklarını ifade etmiştir (Hubbard and Frenkel).

Sosyal ağların gelişimi ile birlikte, “İslami Direniş Hareketi” (Hamas) liderliğindeki Filistinli militan örgütler ve İsrail arasındaki çatışmanın siber alana taşınması” (Fowler, 2014; El Zein and Abusalem, 2015: 109) asimetrik bilgi savaşlarının yeni görünürlük alanını da bu mecralara kaydırmıştır. Bu alanda yaşanan her olgu; karşılıklı psikolojik üstünlük kurma amacını taşımaktadır.

Sosyal medya platformları; kamu gündeminin yaratıldığı ve bu gündeme ilişkin toplumsal rızanın üretilmeye çalışıldığı simetrik bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu platformlarda sunulan baskın ideolojik yönelimler/tercihler, yeniden şekillendirirken, kültürel ve toplumsal edinimler tekrar yolu ile yeniden üretilmektedir. Turner (2016: 82) Gramsci’nin hegemonya kuramının kültürel hâkimiyetin ya da kültürel liderliğin güç ya da zorlama ile mümkün kılınmadığını, nihayetinde boyun eğecek olanların rızası ile mümkün olduğunun altını çizmektedir...

Sosyal medyanın Filistinliler üzerindeki etkisinin farklı görünürlükleri olsa da, sosyal medya Filistinliler için önemli bir sosyal alanı işgal etmektedir. Bu sosyal alan onların iç ve dış siyasi mücadeleleri için kilit bir alanı işaret etmektedir. Ayrıca, sosyal ağ sitelerinin (SNS) gelişim göstermesi, kişisel ifade ve eylem edinimlerine yönelik daha fazla alan yaratılması, Filistin siyasi örgütleri ile toplum arasındaki güç ilişkilerini daha merkezi bir alana taşımıştır. Hamas bu alanı bazen manipülatif amaçlı, bazen de örgütlenme edinimleri çerçevesinde etkin bir şekilde kullanmaktadır. Örneğin 2014 yılında Filistin İçişleri Bakanlığı Gazzelilere Facebook ve Twitter’ı "iç cepheyi güçlendirme", “kendi rollerini oynamaları” ve “bilgileri dünya genelinde doğru bir şekilde iletmeleri için” sosyal medya üzerinden bir duyuruda bulunmuş (İsrail Defense Forces, 2014) ve bu doğrultuda sosyal medya kullanıcılarını aktivite etme güdümü içerisine girmiştir. Ancak, 2014 yılında, El Kassam Tugayı’nın resmi hesabı Twitter tarafından kapatılırken, Hamas’ın siyasi ve askeri kanatlarının da dâhil olduğu Facebook ve YouTube gibi resmi ağların kapatılması için adımlar atılmıştır (Margolin, 2020).

Kaynak: İsrail Defense Forces (2014).

Strateji 1 “Politik Eylemlere Yön Verme Amacı: Politik Eylemin Viral Aktivasyonu”

Hamas, sosyal ve siyasi gündemini “silahlı mücadele” ve “İslami Direniş” ile kombine etmektedir. Bu iki gerçeklik alanı şüphesiz ki “sosyal alanı” hükmetmeye yönelik bir girişimin göstergesi olarak kabul görmektedir. İslami ölçekte Hamas, İhvan’ın geleneksel dava anlayışı ile işgale karşı silahlı cihad anlayışını birleştiren ikili bir strateji izlemektedir. Bu ikili stratejinin izlerinin sosyal medya içeriklerinde bulmak mümkündür. Sosyal medya platformlarında genel olarak “siyasal gündem” ile “İslami direniş fikri” aynı çerçevede görünür kılınmaktadır.

Twitter ve diğer sosyal medya platformlarında İslami direnişin önemliliğine ve gerekliliğine yönelik içerikler üretilmekte ve bu içerikler viral olarak dolaşıma sokulmaktadır. Politik eylem edinimli viral aktivasyonda yaratılan içerikler arasında İslami Direniş meşrulaştırmaya yönelik Kuran-ı Kerim’den alıntılar işlenmektedir. Ayrıca İslami Direniş “meşrulaştırma” ve İslami şuurun kitlesel yaratımına yönelik bağış kampanyaları sosyal medya platformlarına taşınmakta ve bu ortamda ideolojik viral akış sağlanmaktadır (The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, 2020).

Kaynak: (The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, 2020).

Strateji 2 “Algısal Yönelimlerin Geliştirilmesi”

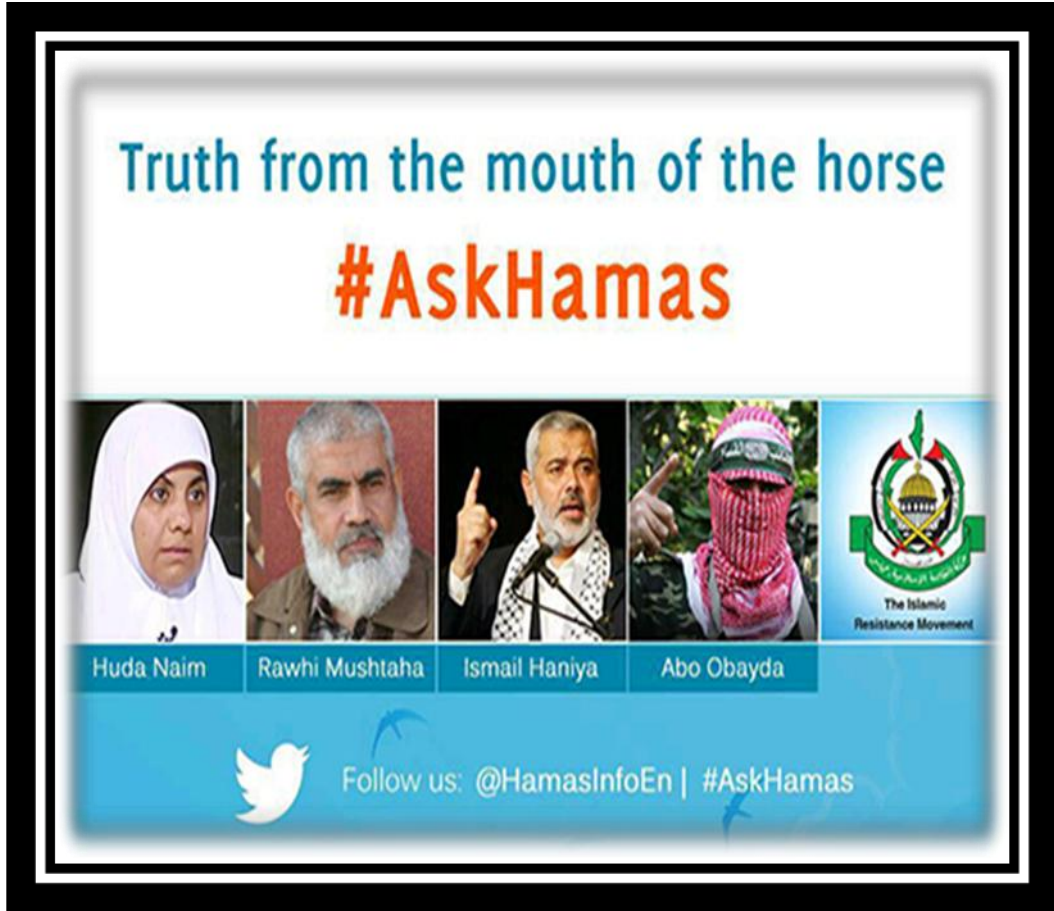
Asimetrik savaşların, psikolojik harplerin, nizami harplerin bir tek amacı vardır. Etkin propaganda edinimi ile “kitlesel bilinç yükünü derinleştirmek” ve “sabit ideolojik ve değersel yönelimleri algılara hapsedmek”. Hamas’ın uzun vadeli sosyal medya stratejisindeki hedeflerinden birisi de “işgal söylemi” ile “direniş fikri” üzerine inşa edilen algısal boyutların görünürlüğünün arttırmaktır. Direniş ediniminin işgal söylemi doğrultusunda şekillendirilmesi Hamas’ın izlediği politik yönelimlerin meşru bir zemine oturtulmasına yönelik bir stratejidir. “İslami Direniş” fikri ile “ideolojik öğretilerin ve söylemlerin katı politizasyonunun” keskin bir şekilde ortaya konulması “algıların olgulara boğdurulması” anlamına gelmektedir. Bu türden yönelimlerin sıklığı, Hamas’ın örgüt propagandasının “kurgusal alanını” oluşturmaktadır. Hamas’ın İslami direniş temalı anlatısı Hamas’ın meşruluk ediniminin hayati bir parçasıdır. Bu anlatılara yönelik sosyal medya platformlarında görünürlük kazandırıldığı gibi haber içeriklerindeki karikatürlerde de bu anlatılara ideolojik şekil verilmektedir. Algısal yönelimlerin karikatür gibi siyasal iletişim araçları ile “kontrol altına alınması”, “benimsetilmesi” ve “meşrulaştırılması” “ideolojik tutundurma” da önünü açmaktadır.

Kaynak: (Fowler, 2014: BBC)

Strateji 3 “Politik Seferberlik Alanının Oluşturulması- Meşruluk Edinimi”

Aynı zamanda Hamas, sosyal medyanın önemli bir “politik seferberlik alanı” olarak rolünü geliştirmeye yönelik girişimleri ile tanınmaktadır. Hamas; aşağıdan yukarıya doğru evrimii bir etkileşim ortamı oluşturarak gll politik ve kitlesel ifadelere izin veren bir alan yaratımını sosyal medya platformları üzerinden yürütmektedir. Bununla birlikte Hamas, yelerine kişisel eylem edinimi için ağ merkezli bir platform sunmasının yanı sıra, evrimii toplulukların siyasi örgütler ile kolektiflik duygunun etkileşimsel ortamını da dengeleme mücadelesi içerisine girmektedir. Hamas şunu çok iyi biliyor: “Politik seferberlik ve meşruluk anlatılarının görünür kılınması ve sosyal medya platformların da tehdit çerçeveli sunu içeriklerinin sürekliliği; koordine olamamış “gevşek gruplar” üzerinde bir meşruluk ortamını doğurur ve mücadeleye katılımı teşvik eder”.

Kaynak: (Levy, 2015: Ynet)

Strateji 4 “Kimlikel Yönelimlerin Geliştirilmesi İçin Yerel Okumaların Sunulması”

Kaynak: (The Palestinian Information Center, 2021)

Hamas'ın sosyal medya platformlarında ulusal kimliğin Filistin halkı üzerindeki baskın ideolojik algıların oluşturulabilmesi için yerel anlatı unsurlarına yoğun bir şekilde başvurduğu gözlenmiştir.

Toplumsal anlatılar ile kimliklerin yerele indirgenmesi noktasında Hamas'ın sunduğu içeriklerdeki temel argümanlar şunlardır:

- Öz kimlik vurgusunu Filistin davası ile özdeşleştirmek;
- Grup kimliği ve kolektif ideolojik alanların genişletilmesi ve ideolojik tutundurmanın gerçekleştirilmesi;
- Ulusal kimliğin korunmasında tehdit unsuruna karşı savunma reaksiyonunu geliştirilmesi;
- Yerel bileşenli gösterge ve söylemlerle Filistin halkının savunma motivasyonunun geliştirilmesi ve direnişin yüceltilmesi;
- Yerel kimlikler üzerinden gerçekleşen olayların dramatik yönlerinin vurgulanması ile direniş ideolojisinin farkındalığının artırılması.

Yukarıda ifade ettiğimiz temel argümanlar Hamas'ın sosyal ağ siteleri üzerinde yürütmekte olduğu kimlik yönelimli “kolektif algının” boyutları ile ilişkilidir. Hamas'ın sosyal ağ siteleri üzerinden yürüttüğü ulusal kimlik yönelimli yerel anlatı şekilleri sunulmak istenen politik aksiyonların ve Filistin toplumunun içinde bulunduğu mevcut durumun görünürleştirilmesinde yerel bağlamlar ile kolektif yönelimlerin pekiştirilmesi amacını taşımaktadır. Hammack; zayıflamış gurup üyelerinin bireysel kimliğin şekillendirilmesinde anahtar bir rolü olan “toplumsal anlatılar” ve grup kimliğine yönelik tehdit algısının gelişmesi ile motive olduklarını gözlemlemiştir (Hammack, 2008'den Akt: Halewa, 2020: 8). Bu motive durumu, yeni anlatı biçimlerinin sosyal ağlar üzerinden genişletilmesi ile “yeni kimlik alanları” yaratabileceği gibi var olan kimlik alanlarını da pekiştirebilir. Ayrıca bireyler, grupsal özdeşlemeye dayalı olarak benlik algılarını kimlik alanından pekiştirme ihtiyacı duymaktadırlar. Sonuç olarak, bu platformlarda sunulan kimlik yönelimli propaganda edimlerini/içerikleri, “radikalleşme” için alternatif bir alan sunmaktadır. Bu radikale indirgenmeye çalışılan her olgu ideolojik bir bağlam içerisinde sunulabilirken, grup ilişkilerinin mevcut görünürlüğü de belirli bir “ideolojik bağlam” içerisinde görünür olabilmektedir. Van Dijk'in ifade ettiği gibi; ideolojilerin izini yalnızca olayların içerisinde değil süreç ilişkilerinde, grupsal pratiklerde ve durumsal yönelimlerde görmek mümkündür (Van Dijk, 2019: 110).

Strateji 5 Masumiyet ve Mağduriyet Edimleriyle Ötekini Olumsuzlama Girişimi

Hamas, mağduriyetini savunma eylemi ile şiddet kullanımını meşrulaştıran bir gerekçe üretmiş durumdadır. “Onlar bizi kurban ediyor, kendimizi, topraklarımızı ve İslamı onlara karşı savunuyoruz” anlatısı ile ötekinin meşruiyetini zayıflatırken, kendisini ise meşru bir zemine taşımakta, “arttırılmış gerçeklik sunumuna” yönelik anlatılar ise sanal gerçekliğin içinde hapsolmektedir. Poster (2017: 118-119) sanal gerçekliği; gerçekliğin çoklu ve birden fazla şekil alma durumu olarak görmektedir. O sanal dünyadaki gerçekliğin eski gerçeklikteki gibi olmadığını vurgulamaktadır.

Oluşturulan içeriklerin anlatıları; oluşmuş bir mağduriyet üzerinden bu mağduriyeti yaratanlara karşı mücadele edimi ile biçimlendirilmekte ve “bilinç üretimi” bu yönde geliştirilmektedir. Fotoğraf sunumları daha çok duygusal yönlü içeriklerdir. Bu içeriklerle mücadeleye “haklılık” kazandırılmak istenmekte ve “dramatizasyon” sunumu ile “farkındalık edimi” güçlendirilmektedir. Bu farkındalık yaratma eğilimi, çevrimiçi ortamlarda kitlesel olarak “uyarıcı eşliğinin” artırılması amacına yönelik gerçekleştirilmektedir. Tam olarak Paley'in ifade ettiği gibi “*geniş politik etkinliklerin bir parçası olarak çevrimiçi yayıncılık, herhangi verili bir davaya ilişkin farkındalığın yükseltilmesi için çok etkin bir rol oynayabilir*” (Paley, 2015: 139).

Sunulan fotoğraflar genel olarak “öfke”, “nefret” ve “üzüntü” yönelimli duyguların yaratılmasına yöneliktir ve bu şekilde yaygın “protest eğilimli kanı” görünürlük kazanmaktadır. Hamas alternatif olarak İsrail saldırılarının neden olduğu “ölüm” ve “yıkımı” içeren videoları da yoğun bir şekilde viral dolaşıma sokmaktadır. Bu tür içeriklerin yoğun olarak tüketime sunulması “anlık tepkisel yönelimlerin” gelişmesine olanak sağlamakta ve mevcut ideolojik parametre aktivite edilmektedir.

Filistin Enformasyon Merkezi Facebook Hesabı (2016). Hamas Medya Ofisi Sitesi: (06.04. 2021). <https://hamas.ps/ar/post/13102>

Filistin Enformasyon Merkezi: Filistin Enformasyon Merkezi Filistin sorununa yönelik içerikler üreten önemli sitelerinden biri olup yedi dil’de yayın yapmaktadır. Site’de İsrail- Filistin sorununa yönelik makale ve akademik çalışmalarda yayınlanmaktadır. Ayrıca site Tarih ve Kültür, Kudüs ve Mescidi Aksa, Esir ve Şehit, Video, Röportaj içerikleri ile zenginleştirilmiştir. Site’de işkenceye uğrayanlarla ilgili haber içerikleri de yoğun bir şekilde görülmektedir. (<https://turkish.palinfo.com/>). FEM’in Twitter hesabında faal olmakla birlikte 11.04.2021 tarihi ile 267,700 takipçisi bulunmaktadır. Twitter hesabında İslami Direnişe yönelik seslendirmeler yüksek olmakla birlikte bu direnişe yönelik fotoğraf ve içerikler yoğun olarak dolaşıma sokulmaktadır. Direniş mahkûmları, İsrail’in gerçekleştirdiği şiddet içerikleri ve direniş aktörlerine ilişkin içerikler viral dolaşıma sokulmaktadır. (<https://twitter.com/PalinfoAr>). FEM’in Facebook sayfasına araştırma esnasında erişilememiştir. Telegram hesabında ise 11.04.2021 tarihi itibarı ile 658 abonesi bulunmaktadır (<https://telegram.me/Palestina>). Telegram sayfasının ön sözünde ise; “Dünya İçin Filistin’in Sesi, Filistin için Dünyanın Sesi” dikkat çekicidir. Telegram ve Twitter gibi sosyal medya platformlarında hedef kitleye yönelik oluşturulan içeriklerin amaçları;

- Filistin dava şuurunu bilinçlendirmek,
- Filistinlilerin günlük sorunlarına değinmek,
- Kolektif davranış ve düşünüş edinimleri kazandırmak ve bu yönde taraftar toplamak,
- İslami Direniş mağdurlarına yönelik içerikler oluşturarak, davanın mücadele boyutunu ortaya koymaktır.

Al- Fateh: Al- Fateh sitesi Hamas’ın çocuklara Filistin mücadelesinin aşılması amacına yönelik olarak sunduğu içeriklerle tanınan bir sosyal ağ sitesidir. Çocukların karmaşık siyaset haber ve içeriklerini kavrayamaması durumunda oluşacak sorunların giderilmesine yönelik olarak çocuklara uygun içeriklerle hazırlanmış bir sitedir (AlhalayQua, 2018: 189). Dergi, eski İslami cihad ve şehit ahlakını somutlaştıran ve onları rol model olarak sunan figürlerin resimlerini de içermektedir (Jacob, 2007). Çocukların ideolojik altyapılarını şekillendirme amacına yönelik olarak bu ağ’da İsrail düşman olarak çerçevelenmekte ve bu yönde bir bilinç edinimi çocuklar üzerinde yaratılmak istenmektedir. Çocukların İslam dinine ve İslami direnişe yönelik sorumlulukları karikatürlerle ve hazırlanan zengin görsel içeriklerle hatırlatılmaktadır (<http://www.al-fateh.net/>). İncelenen sitede görsel içeriklerle üretilen algısal temalar şunlardır:

- Filistin ulusçuluğu,
 - Mescid-i Aksa,
 - Özgürlük,
 - Dini Yükümlülük ve Sorumluluklardır.
- Sitenin Twitter ve Facebook hesabına ulaşılammıştır.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın Amacı

Çalışmamızın amacı, Filistin- İsrail çıkmazında önemli bir aktör olarak görülen Hamas ölçekli sosyal ağ/medya platformlarında yer alan karikatürlerin ardanlanlarını göstergebilimsel açıdan ele almaktır. Bu araştırma ile Hamas ölçekli sosyal ağlar üzerinden ortaya konulan karikatürlere ilişkin hangi politik vizyona yönelik sunuların gerçekleştirildiği, bu karikatürlerle ortaya konulmaya çalışılan ideolojik ve politik algıların yönü ve Hamas'ın politik aksiyonlarına yönelik eylemlerin ne şekilde sunulduğunun tespitine yönelik çıkarımlarda bulunulmaya çalışılacaktır. İsrail'e biçilen temsiliyet edinimlerinin karikatürel sunumlarının çözülmesi ile İsrail- Hamas arasındaki çatışmalarının yönelimleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Önemi

Karikatürler doğası gereği hâkim ideolojik değerleri ve politik yönelimleri kitleler ile buluşturan yazılı ve resim içerikli anlatılardır. Karikatürleri sadece boş zaman tüketim edinimi (eğlence aktivitesi) olarak görmek yanlıştır. Karikatürlerin göstergebilimsel analizi ile “toplumsal değişimlerin dinamik ölçütleri”, “politik ve ideolojik söylem edinimleri”, “hâkim ideolojik tutumların güç/iktidar odaklı sunum biçimi”, “politik politizasyon edinimleri” “dış politikanın mevcudiyeti” “iç politika yöneliminin tespiti” hakkında bilgiler edinilebilir. Bu doğrultuda bu çalışmanın Hamas ekseninde ele alınması Filistin sorununun geleceğine yönelik çıkarımlarda bulunulması açısından önem arz etmektedir. Diğer bir ifade ile karikatürler, toplumun siyasal gündemlerini yaratmakla kalmaz, bu siyasal gündeme yön verir, siyasal gündemin ideolojik altyapısını da şekillendirir. Bir adım daha ileri gidersek; karikatürler, toplumun bir sonraki süreçte karşılaşacağı “politik”, “ideolojik”, “kültürel”, “sosyal” vb dinamiklerin nasıl şekillenebileceği ile ilgili “ön varsayım dayalı” yeni bir okuma alanını inşa edebilmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma Filistin direnişinde önemli bir aktör olarak görülen Hamas'ın sosyal/ ağ platformlarında yer alan karikatürlerle ilgili sınırlanmış olup, karikatürlerin büyük çoğunluğu “Filistin Enformasyon Merkezi” (FEM) ve “Al- Fateh” sosyal ağı üzerinden elde edilmiştir. Araştırma 5 görsel ile sınırlanmıştır. Çalışmanın örnekleme amaçlı örnekleme yöntemlerinden “ölçüt örnekleme” yöntemidir. Amaçlı örnekleme, ilgilenilen olguyla ilgili bilgi açısından zengin durumların saptanması ve tespiti amacıyla yönelik olarak gerçekleştirilen bir örnekleme yöntemidir. Farklı amaçlı örnekleme teknikleri olmasına rağmen, uygulama araştırmalarında en sık olarak “ölçüt örneklemenin” kullanıldığı görülmektedir (Palinkas, Horwitz, Green vd, 2015). Örnekleme olarak FEM ve Al- Fateh sitelerindeki karikatürlerin seçilme nedeni; bu sosyal medya ağ platformlarında Filistin sorununa yönelik ideolojik güdümlü karikatürlerin sunum sıklığının fazla oluşu etkili olmuştur.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi olarak nitel araştırma yöntemleri içerisinde önemli bir yere sahip olan göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmış ve Barthes'in düz anlam yan anlam metaforu kullanılarak karikatürler çözümlenmiştir. İnsanlar gündelik yaşam içerisinde çeşitli çağrışımları yaratan işaretler sisteminin boyunduruğu altındadır. İnsan yaşamına aracılık eden bu işaretler sistemi, kişiler arasında iletişim sürecini bir anlam öbeğine yerleştirmekte, toplum içerisinde tüketime sunulan işaretli kodlar sayesinde de kültürel yaşamın anlamsal boyutlarını şekillendirmektedir. İşaret ve göstergelerle bezenmiş sembolik bir ortamda bireylerin bu sürekliliği sürdürebilmesi için göstergelerin/işaretlerin çağrışımsal dilinin farkında olması gerekmektedir.

Dil, kurallara bağlı, iletişimsel bir göstergeler sisteminden oluşmaktadır. Dilin göstergeden oluşan nitel duruşu ise “semiotik sistem” olarak tanımlanmaktadır. İletişimsel işlevinin yerine gelebilmesi için, dilin bir göstergeler sistemini kapsamaması gerekmektedir. Gösterge bir toplumdaki bilgilerin değiş tokuşu sürecinde “eşyanın”, “fenomenlerin” ve “kavramların” fiziksel olarak anlatımıdır (Lotman, 2011: 13). “Halliday'e göre dil toplumdan ayrı düşünülemez. Dilin toplumsal göstergebilim bakış açısıyla irdelenmesinin nedeni, insanlar arasındaki etkileşimin bir sonucu olan anlamların toplumsal içerik doğrultusunda incelenmesi ihtiyacı ve zorunluluğudur” (Mehawesh, 2014; Akt: İlkdoğan, 2017: 3156).

Ferdinand De Saussure ise, dil ile söz arasındaki ikili karşıtlıklara değinerek, dili toplumsal bir kurum olarak ele alırken, sözü ise bireysel bir davranış olarak ele almıştır. Ona göre bir toplumsal kurum olan dil; düşünceleri anlatan örgütlenmiş bir göstergeler sistemidir; yani dilin kodlanmış yönünü temsil etmektedir. Dilbilimin görevi de örgütlenmiş sistemin anlam üretimini ortaya koyan kuralları irdelemektir (Mattelart ve Mattelart, 2017: 69). Saussure dile bir sistemik yapı olarak bakmakta, dili anlamlandırmak için dilin yapısının çözümlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre işaret ve sembollerin incelenmesine “semiyoloji” (göstergebilim) denir. Sembollerin yapısını ve doğasını inceleyen bilimsel alan ise “dilbilimdir” (Saussure, 1998; Yaylagül, 2021: 121). “Göstergebilim, temsillerin kültürel özgünlüğünü ve anlamlarının” (Turner, 2016: 27) yani göstergeleri oluşturan ve göstergelerle üretilen dil ve kültürün yapısal olarak şekil alma durumu ve gerçekliğin sembolik olarak inşası üzerinde durmaktadır (Yaylagül, 2021: 119). Bak ise (2018) göstergebilimi şu şekilde tanımlamaktadır: “Göstergebilim, görünenin arkasında gizli olan anlamı ve bunun nasıl oluştuğunu ortaya çıkarır. Hedef kitleye iletmek istediği anlamların neler olduğu çözümlenmektedir. Göstergeler iletişim amaçlıdır, hedef kitleyi etkilemektedir” (Bak, 2018: 6168). Göstergelerle sunulan her bir veri algısal yönelimleri beklenen ölçüde tetiklemektedir. Bu boyutu ile göstergebilim; “tetikleyici gösterge dizgelerini” algısal olarak keşfetmemize olanak sağlamaktadır.

Barthes, göstergebilimin ilkelerini yapısal dilbiliminden kaynaklanan dört başlık etrafında ele almaktadır. Bunlar, “dil ve söz”, “gösterilen ve gösterge”, “dizim ve dizge”, “düzanlam ve yananlam” (Barthes, 2018: 29), olarak şekillenmektedir. “Düz anlam; anlamın birincil düzeyidir. Bu düzeyde gösterge gösterilen ve gösterenin birleşiminden meydana gelmektedir. Yan anlam ise; anlamın ikincil düzeyidir ve bu düzeyde düz anlamı oluşturan gösterge başka bir göstergenin göstereni halini alır, tekrar bir gösterilenle bütünleşir ve farklı bir gösterge meydana gelir (Çam, 2015: 297). Bu açıdan “Gösterge, bir dil sisteminin en küçük birimidir. Gösterge bir ses, ekrandaki görüntü, müzik notası, hareket, nesne ya da bir kıyafet olabilmektedir” (Turner, 2016: 27).

Roland Barthes tarafından ele alınan düzanlam- yananlam dikotimisinde düzanlam; işaret edilen şeyin kendisi iken, yananlam ise; ideolojik boyutta kendisini göstermektedir (Demirci, 2017: 88). Barthes; mit kavramı üzerinde de durmaktadır. Mitler; bir toplumun ideolojik ve kültürel baskın yönelimleridir. Bu baskın yönelimler gösterge sisteminde de kendisini açık edebilmektedir. Mitler ideolojik bir boyut taşırlar çünkü mitler paylaşılan kültürel değer ve inançların temsili görünümü içerisindedir. Bu düzeyde kültürel ve ideolojik olarak kabul edilen değişkenler yapı bozuma uğratılabilmektedir. Yani mitler kültürel ve toplumsal değişimlerle birlikte değişim ve dönüşüme de uğrayabilmektedir.

Barthes, kapitalist sistem içerisinde üretilen çağdaş mitlerin yorumu üzerinde durmuştur. Ona göre kapitalist sistem içerisinde eklemelenmiş olan mitler kapitalist sistemlerin meşrulaştırma aparatı olarak görevini ifa etmektedir (Yengin, 2012: 16). Başka bir ifade ile mitler kapitalist üretim ilişkilerinin bir uzantısı olarak dolaşıma sokulmakta, toplumun kültürel, sosyal ve politik yörüngesine göre şekillendirilmekte ve aynı ölçüde bireysel tüketime sunulmaktadır.

Barthes, düz anlamı göstermek için fotoğraf örneğini kullanmaktadır. Fotoğraf, görüntü çekildiğinde kameranın önünde ne olduğunu gösterir. Ancak görüntüde kimin fotoğraflandığı ve ortaya çıkan resimle hangi soyut değerlerin ilişkilendirileceği, bir çağrışım meselesi olarak kalmaktadır. (A’la, 2011: 8). Her toplumun mevcut ekonomik, politik ve kültürel figürasyonları farklı bir tarihsel süreç içerisinde meydana geldiğinden, bu çağrışımlara yüklenen anlam yükleme süreçleri de farklılık gösterecektir.

Saussure’e göre ise; “zihnimizdeki soyut kavramlar “gösterilen”, somut dışavurum biçimi de “gösterendir” (Akerson, 2005: 90). Göstergeler; gösteren ile gösterilenin birleşiminden meydana gelmektedir. Anlatım düzlemine gösteren, içeriksel düzlemi ise gösterilen oluşturmaktadır. Gösterilen; göstergeyi kullananın anladığı “şeyler” bütünüdür. Gösterilen, göstergenin iki bağlantısal ögesinden birisidir ve onu göstergelerden farklı kılan tek şey ise göstergelerin bir aracı nitelik taşımasıdır (Barthes, 2018: 50-53). Gösteren, göstergenin fiziksel boyutu iken, gösterilen gösterenin yönlendirdiği zihinsel bir kavramdır (Turner, 2016: 28).

Araştırma Soruları

1. Bu ağlar üzerinde ortaya konulan karikatürlerde Filistin sorununa yönelik hangi ideolojik algı yönü ortaya konulmaya çalışılmıştır?

2. Ortaya konulan karikatürler, siyasal gündemi yakalamaya yönelik mi? Yoksa genel bir algı boyutunun yaratılmasına yönelik mi gerçekleştirilmiştir?

3.Ortaya konulan karikatürlerde İsrail hangi mit çerçevesinde ele alınmıştır? Kudüs bu karikatürler de nasıl bir anlatı ile görünür kılınmıştır?

Bulgular ve zmleme

Bu bölümde Hamas'ın sosyal ağları üzerinden tüketim sürecine sokulan karikatürler göstergebilimsel yöntemle çözümlenmeye çalışılacaktır.

Karikatür 1

Gösterge: lmcl Şiddet Karikatürü

Gösteren: İsrail güvelik birimine ait bir polis aracı, Siyah gözlüklü bir polisin elinde ateşlenmiş bir silah, Filistinli bir genç, zgr Filistin sloganlı Filistin bayrağı, Trafik Lambası ve Kan.

Gösterilen: Masum insanlara lmcl Şiddet uygulayan İsrail.

Çözümleme: Karikatür genel olarak lmcl Şiddet resmini ön plana çıkararak görsel kodlarla Şekillendirilmiştir. Düz anlamda polisin yakın mesafedeki silahlı bir görüntüsü ön planda tutulmuştur. Karikatürde zgr İsrail sloganı ile Filistin bayrağını taşıyan bir genç görünmektedir. Bu genç'e yönelen gözlüklü bir İsrail güvenlik görevlisi görünmektedir. Trafik lambası üzerine sıçramış kan birikintileri mevcuttur. Bu karikatürün yan anlamında ise; İsrail'in özgürlük sloganı atan gençlere dahi acımadığı, ölümcül yaralanmalara yönelik pratikler içerisinde olduğu Filistin'in özgürlük mücadelesine yönelik kanlı eylemler içerisinde bulunduğu resmedilmiştir. Polis arabasının plakasında "düşünce polisi" yazısı da dikkat çekicidir. Bu gösterge İsrail güvenlik birimlerinin farklı görüşlere saygı duymayan, farklı düşüncelerin seslerine kulak tıkayan propaganda miti çerçevesinde ele alınmıştır. Sunumda İsrail bayrağının simgesel ltleri ile fail açıkça ortaya konulmuştur. Bu karikatürde Filistinliler özgürlüklerine "düşün," mücadeleci", "lmcl Şiddet mağduru" metaforları çerçevesinde sunulmuştur.

Karikatür 2

Gösterge: Dayak Karikatürü

Gösteren: Yaşlı Filistinli bir teyze, ABD Eski Başkanı Donald Trump, Donald Trump'ın acılı yüz çehresi, gözyaşı ve çığlıkları, Filistin'in Başkenti Kudüs yazısı

Gösterilen: Filistin halkının yaşlısı ile genciyle süreçte bir bütün olduğu ve onların güçlü bu konudaki kararlı tutumları

Çözümleme: Karikatür çalışmasında ilk figür olarak büyük puntolarla "Jerusalem is the Capital Of Palestine" tipografi göze çarpmaktadır. Bu yazı illüstrasyonun ana teması niteliğinde ve görsel anlatımı destekler niteliktedir. Bu tipolojide Kudüs ve Filistin ifadeleri kırmızı renk ile yazılmıştır. Burada şu okuma gerçekleşmektedir. "Kudüs Filistin'in kan'ı ile elde edilmiş bir başkenttir". Karikatürün düz anlamını; Filistinli yaşlı bir teyze tarafından Donald Trump'ın terlikle dövülmesi ve Trump'ın bundan duyduğu acı oluşturmaktadır. Bu karikatürün yan anlamını ise Filistin halkının genciyle yaşlısıyla İslami Direniş cephesinde tek vücut oldukları, ABD başkanı Donald Trump'ın İsrail'in başkentinin Kudüs olduğuna yönelik açıklamalarından sonra Trump'ın Filistinliler tarafından büyük bir hezimet içerisinde bulunacağı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca karikatürde Filistin halkının yaşlısıyla gençlisiyle büyük bir halkı temsil ettiği "miti"ön planda tutulmuştur. Yine karikatürde yer alan kadının giymiş olduğu yerel kıyafetin gösterge (eşarp bağlama şekli vb) içerikleri metonim olarak bu kadının bir Filistinli olduğunu anlaşılır kılmaktadır.

Karikatür 3

Gösterge: Orantısız Polis Şiddeti

Gösteren: Silahlı İsrail ve Sopalı ABD Güvenlik Görevlileri, El ele kol kola görüntüleri, Şiddete maruz kalan iki birey.

Gösterilen: ABD ve İsrail Dayanışması Temelinde Şekillenen Şiddet Eylemi

Çözümlenme: Bu karikatürün düz anlamında İsrail ve ABD güvenlik birimleri tarafından insanlara uygulanan şiddet eylemi görünürdür. Yan anlamda ise ABD ve İsrail güvenlik görevlileri arasındaki dayanışma temelli şiddetsel eylem pratikleri ve mazlum insanlara yönelik orantısız gç pratikleri sunulmuştur. ABD ve İsrail güvenlik görevlilerinin yüz hatlarının gergin ve kibirli oluğu öteki olarak sergilenenlerin imajlarını ortaya koymaktadır. Bu karikatürün taşıdığı ideolojik ardalın ise; Kudüs ve Filistin konusunda ABD ve İsrail'in masum insanlara şiddet uygulayacak kadar gözleri dönmüş olabilecekleridir. Karikatürde sunulan görsel kodlarda İsrail ve ABD arasındaki birlikteliği ve iki devlet görevlilerinin de masum ve savunmasız halka karşı işledikleri insanlık suçu miti ön plana çıkarılmıştır.

Karikatür 4

Gösterge: Gazeteci karikatürü

Gösteren: Elleri havada bir gazeteci, korku dolu bakışlar, şaşkınlık ve elleri İsrail arması ile kelepçelenmiş basın görevlisi

Gösterilen: Basın zgrlğine karşı olan İsrail

Çözümlenme: Karikatürde bir basın emekçisinin korku dolu bakışları resmedilmiştir. Düz anlam olarak bir gazetecinin ellerinin yukarıdan İsrail arması ile bağlı oluğu karikatürize edilmiştir. Bu karikatürde yan anlam düzlemini; İsrail'in basın emekçilerine karşı toleranslı davranmadığı, gözaltı/ tutuklama edimlerini içerisinde olduğu resmedilmiştir. Basın emekçisinin ellerine dikkat edilirse öfkeyi simgeleyen bir direniş pratiğinin de görünür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Buradan hareketle İsrail'e karşı direnen basın emekçilerinin tutumları ön plana alınmıştır. Karikatürde inş edilmeye çalışılan mitsel örüntü ise; İsrail'in toleranssız ve anlayışsız tavrıdır.

Karikatür 5

Gösterge: Ölümçül şiddet karikatürü

Gösteren: Silahı ateşleyen İsrail güvenlik görevlisi, Biberon, Kan, Gazze levhası Ölü bir bebek.

Gösterilen: Bebeklere dâhil acımayan acımasız İsrail, Şiddetin acımasız yüzü.

Çözümleme: Karikatür oldukça sert bir anlam yüküne sahiptir. Karikatürde düz anlam elinde atışlanmış bir silahı olan İsrail güvenlik görevlisi ve onun silahından çıkan kurşunla ölen bir bebek resmedilmiştir. Olayın yer edinimi Gazze olarak sunulmuştur. Yan anlamda ise İsrail'in küçük bebeklere dahi kurşun sıkabilecek bir şiddet eğilimi ve hırsı içerisinde olduğu, bunu yaparken gözünü dahi kırpmadığına ilişkin bir anlam miti ortalaya çıkmaktadır. Bu karikatürle İsrail'in savaş suçu işlediğine ilişkin bir temsiliyet ön plana çıkarılmıştır. Karikatürde İsrail bayrağının simgesel boyutları ile metonim sunumu da gerçekleştirilmiştir.

SONUÇ

Çalışmada Hamas'a yakınlığı ile bilinen sosyal ağlar üzerinde viral dolaşıma sokulan karikatür içeriklerinin “direniş fikri yönelimli” oldukları, karikatürlerin bu doğrultuda resmedildiği ve direniş aksiyonlarının kutsallaştırıldığı saptanmıştır. Bunun yanında ele alınan karikatürlerin ideolojik ve politik yönelimli oldukları ve genel gündemi yakalamaya yönelik bir stratejik hedef doğrultusunda resmedildikleri görülmüştür. Genel gündemden kastım karikatürlerde sunulan olay döngülerinin süreklilik arz etmemesidir. Karikatürlerde yerel kimlik unsurları yoğun olarak işlenmiş, (Bknz:2) olayların dramatik yönlerinin vurgulanması ile direniş ideolojisinin farkındalığının artırılması amaçlanmıştır. Ortaya konulan karikatürler politik, ideolojik ve “kültürel dolayimli içerikler” olmasının yanı sıra, bunlar aynı zamanda İsrail'in Filistin işgaline karşı direniş hareketine yönelik sunusal kodlardır. Bu karikatürlere göre ortaya konulmak istenen algısal boyut ise; Filistin “haklı mücadele” içinde olan; İsrail ve ABD gibi ülke ve temsilcileri ise “zorba”, “kaba kuvvete başvuran”, “özgürlüğe karşı duran” miti çerçevesinde ele alınmıştır. (Bknz: 1,3,4,5). Negatif içeriksel üretimle ötekilik pekiştirilmiş ve öteki olarak sunulan İsrail ve ABD algısal olarak çürütülmüştür.

Ortaya konulan karikatürlerde genel olarak tepkisel eğilimlerin de yoğun olarak işlendiği saptanmıştır. Bu tepkisel eğilimler Hamas'ın siyasi arenada oluşturduğu politik aksiyonları ile paralellik göstermektedir. Karikatürlerde Kudüs ve Filistin'e yönelik ideolojik algı; Kudüs'ün Filistin topraklarına ait olduğu, Kudüs için canlar verildiği, ABD ve İsrail'in Kudüs üzerindeki emellerine ulaşamayacağı, her türlü zorbalık ve kanlı eylemlere karşı direnileceği, mücadeleden asla geri adım atılmayacağı yan anlamı ile şekillendirilmektedir (Bknz:1,2,3,5).

Sunumu yapılan karikatürlerin yan anlamsal anlatıları; oluşmuş bir mağduriyet üzerinden bu mağduriyete sebep olanlara karşı mücadele edinimi şeklinde biçimlendirilmiş ve “paketlenmiş bilinç üretimi” bu yöne hapsedilmiştir (Bknz: 1,3,4,5). Karikatürlerde görsel kodlar daha çok düşman algısı üzerinde kurgulanmış, düşmanın uyguladığı reaksiyonlar ön plana çıkarılmış ve duygusal yüklü anlam öbekleri inşa edilmiştir. Karikatürlerde örtük olarak ortaya konulan anlam öbekleri toplumsal özdeşleşmelere dayalı “kitlesele uyaran” niteliğindedir (Bknz: 1,3,5). Sunulan görsel kodlarda İsrail ve ABD “ölüm” ve “yıkımı” simgelemekte ve bu tür görsel bileşenlerle “anlık tepkisel algıların” pekiştirilmesine yönelik stratejik bir yönelim görünür kılınmıştır. Karikatürlerde sunulan bu tepkisel yönelimler vasıtası ile mevcut ideolojik parametrenin aktivite edildiği de söylenebilir.

İnceleme kapsamında ele alınan karikatürlerde propaganda ediniminin de çok yönlü olduğu saptanmıştır. Bir yanda Filistin ve Kudüs'ün bağımsızlığı için mücadele içerisinde yer alan halk kitleleri ve onların bu büyük mücadele içerisinde şehit oldukları, diğer tarafta ise düşmanların masum insanlara karşı işledikleri suçların ortaya konulmasına yönelik protest eğilimli sunular ön planda tutulmuştur. Karikatürlerde “metonim kullanımı” da yoğun bir şekilde işlenmiştir. Ortaya konulan karikatürlerde yer alan “metonim” İsrail bayrağının simgesel ölçütleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (Bknz: 5). Bu durum; Filistin ve Kudüs sorunun sadece politik aktörlerin sorunu olmadığı, bu sorunun tüm Filistin halkının sorunu olduğuna yönelik algı alanının inşası için gerçekleştirilmiştir. Karikatürlerde sunulan her görsel içeriğin nedensel bağları açıkça ortaya konulmuştur. Filistin kutsanmış bir anlatı sunumu ile görünür kılınmıştır. Bu kutsallığa erişenler ise genellikle haklı bir mücadele içerisinde yer alan masum insanlardır. İrdelenen karikatürlerde ulusal miti ve ulusal hafızayı güçlendirme adına Filistin'in rolü ön planda tutulmuştur. Ayrıca üretilen görsellerde ciddi problem ve tehditlere yönelik görsel kodlar tercih edilmiş, bu doğrultuda ana mesajın daha vurgulu ve kalıcı bir şekilde sunulması amacıyla “mizahi içerikli” simge, metonimi veya metafor kullanılmamıştır.

KAYNAKÇA

- Al'a F. T. (2012). A Semiotic Analysis on The A-Mild Advertisements Using Roland Barthes' Theory. <https://repository.uinjkt.ac.id/dspace/handle/123456789/979> adresinden 21.07.2021 tarihinde erişildi.
- Alhalayqa, I. (2018). Hamas'ın Yeni Medya Kullanım Pratikleri: Hedef Kitleler ve İçerikler, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ferruh Mutlu Binark), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Amer, A. D. (2019). Here are Hamas' Five Strategic Goals for 2020. (*Al-Monitor*). <https://www.al-monitor.com/originals/2019/12/palestine-hamas-five-strategic-priorities-2020-media-israel.html> adresinden 11.04.2021 tarihinde erişildi.
- Akerson, E. F. (2015). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Ayerdem, İ. T. (2019). Türkiye'de Dijital Medya Platformları ve İzler Kitle Profili, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Aslı Yapar Gönenç), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akınır, N. ve Küngerü, A. (2016). Uluslararası Medya Söyleminde İsrail'in 2014 Gazze Saldırısı: CNN ve Al Jazeera Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Tesam Akademi Dergisi*. *Turkish Journal of TESAM Academy*, 3(1), 53-79.
- Ayhan, V. (2009). HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam. *Ortadoğu Etütleri*, 1(1), 99-134.
- Bak, G. (2018). Erzurum Yerel Gazetelerinde Kullanılan Sloganların Göstergebilimsel Analizi. *International Social Sciences Studies Journal*, 4(27), 6165-6171.
- Barthes, R. (2018). *Göstergebilimsel Serüven*, (Çeviren: M. Rifat ve S. Rifat). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Boxerman, A. (2021). Hamas Leader Haniyeh Meets Hezbollah Chief Nasrallah in Beirut. (*The Times of Israel*). <https://www.timesofisrael.com/hamas-leader-haniyeh-meets-hezbollah-chief-nasrallah-in-beirut/> adresinden 21.09.2021 tarihinde erişildi.
- Çam, Ş. (2015). Medya Çalışmalarında Göstergebilim Çözümlemeleri. (Editör: B. Yıldırım). *İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle İçinde* (s. 287-320). Konya: Sebat Ofset Yayıncılık.
- Çakı, C. (2018). Birinci Dünya Savaşı'ndaki Alman Propaganda Kartpostallarında Kullanılan Karikatürlerde Türklerin Sunumunun Göstergebilimsel Açından İncelenmesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 0(29), 73-94.
- Çiftçi, M. ve Birinci, M. (2018). Karikatürler Üzerinden Toplumsal Değişimi Anlamak. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(13), 121-160.
- Daymon, C. ve Bloom, M. (2018). Assessing the Future Threat: ISIS's Virtual Caliphate. *Foreign Policy Research Institute (FPRI)*. *Elsevier*. https://www.researchgate.net/publication/325341740_Assessing_the_Future_Threat_ISIS's_Virtual_Caliphate adresinden 21.09.2021 tarihinde erişildi.
- Dahlberg, L. (2017). Yeni Medya Kuramcılarında Yeni Medya Kuramları. (Editör: F. Aydoğan). (Çeviren: M. A. Minarlı). *Dijital Demokrasiyi Yeniden Yapılandırmak: Dört Pozisyona Dair Bir Taslak*, 9 İçinde (s. 131-156). İstanbul: Der Yayıncılık.
- Demirci, K. (2017). *Reklam Dayatır: Reklamın Tarihsel ve İdeolojik Özelliklerine Bir Bakış*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Dodds, K. (2010). Popular Geopolitics and Cartoons: Representing Power Relations, Repetition and Resistance. *Critical African Studies*, 2(4), 113-131. https://www.researchgate.net/publication/254243936_Popular_Geopolitics_and_Cartoons_Representing_Power_Relations_repetition_and_Resistance adresinden 28.09.2021 tarihinde erişildi.
- Erdoğan, İ. (2013). *Medya Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- El Zein. ve Abusaleh, H. (2015). Social Media and War on Gaza: A Battle on Virtual Space to Galvanise Support and Falsify Israel Story. *Athens Journal of Mass Media and Communications* 1(2), 109-120.

- Frenkel, S. ve Hubbard, B. (2019). After Social Media Bans, Militant Groups Found Ways to Remain. *New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/04/19/technology/terrorist-groups-social-media.html> adresinden 04.09.2021 tarihinde erişildi.
- Taşdemir, E. (2017). Sosyal Medyada Terör Propagandası: DEAŞ Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 726-752.
- Temimi, A. (2017). *Hamas Anlatılmamış Bölümler*, (Çeviren: D. Temel). İstanbul: Mana Yayınları.
- Gunning, J. (2007). *Hamas in Politics: Democracy, Religion, Violence*. London: Hurst & Company.
- Jensen, I. M. (2009). *The Political Ideology of Hamas: A Grassroots Perspective*, (Çeviren: I. B. Tauris). Library of Modern Middle East Studies.
- Strindberg, A. ve Wörn, M. (2005). Realities of Resistance: Hizballah, the Palestinian Rejectionists, and al-Qa'ida Compared. *Journal of Palestine Studies*, (34)3, 23-41. <https://www.jstor.org/stable/10.1525/jps.2005.34.3.23> adresinden 23.04.2021 tarihinde erişildi.
- Katzman, K. (2020). Examining Tehran's Regional Strategy. *Atlantic Council*. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/us-policies-fail-to-undermine-tehrans-goal-of-reordering-the-regional-power-structure/> adresinden 20.04.2021 tarihinde erişildi.
- Küçükşen, K. (2020). COVID-19 Günlerinde "Ev Halleri"nin Karikatürlere Yansıması Göstergebilimsel Bir Analiz. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 38-57. <https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/55211/747295> adresinden 20.04.2021 tarihinde erişildi.
- Hamas Medya Ofisi. (2021). المقاومة ل تصعيد وتدعو منصور هيدالاش نذعي حماس / Hamas Şehit Mansur'un Yasını Tutuyor ve Direnişin Tırmanması Çağrısında Bulunuyor. *الشهيد نذعي-حماس- المقاومة ل تصعيد وتدعو منصور* <https://hamas.ps/ar/post/13102/> adresinden 05.05.2021 tarihinde erişildi.
- Home Office (2019). Proscribed Terrorist Organizations. <https://www.gov.uk/government/publications/proscribed-terror-groups-or-organisations--2> adresinden 21.03.2021 tarihinde erişildi.
- Levitt, M. (2006). *Hamas: Politics, Charity and Terrorism in the Service of Jihad*. ABD: Yale University Press.
- Margolin, D. (2020). #Hamas: Using Twitter To Gain Legitimacy or Incite Violence? *Global Network*. <https://gnet-research.org/2020/07/06/hamas-using-twitter-to-gain-legitimacy-or-ignite-violence/> adresinden 12.12.2020 tarihinde erişildi.
- Mattelart, A. ve Mattelart, M. (2017). *İletişim Kuramları Tarihi*, (Çeviren: M. Zıllıoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center (2020). <https://www.terrorism-info.org.il/en/new-hamas-fundraising-campaign-hamas-military-wing-began-a-new-fundraising-campaign-about-a-month-after-the-united-states-thwarted-digital-coin-campaigns-of-hamas-al-qaeda-and-isis/> adresinden 11.12.2020 tarihinde erişildi.
- Klausen, J. (2015) Tweeting the Jihad: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(1), 1-22.
- Sham, P. ve Abu-Irshaid, O. (2009). Hamas: Ideological Rigidity and Political Flexibility. *United States Institute of Peace-Special Report*, 0(224),0-0. <https://www.usip.org/publications/2009/06/hamas-ideological-rigidity-and-political-flexibility> adresinden 11.10.2021 tarihinde erişildi.
- Gürpınar, B. (2018). Toplumsal Hareketler ve Ortak Düşman Algısı: Suriye İhvanı ve HAMAS. *Ege Akademik Bakış*, 18(3), 331-341.
- Halewa, C. H. (2020). Collectivindualism and Shadow Players: Palestinian Youth, Social Media, and Hamas's Communications Strategies. *International Journal of Communication*, 14(2020), 1-23.
- Ijaz, N. (2018). Art of Visual Communication, Evolution and its Impact. *Indian Journal of Public Health Research and Development*, 9(12), 17-25. https://www.researchgate.net/publication/330828287_Art_of_Visual_Communication_Evolution_and_its_Impact adresinden 21.02.2021 tarihinde erişildi.
- Maggs, D. (2011). The History, Politics and Ideology of Hamas. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2011/06/17/the-history-politics-and-ideology-of-hamas/> adresinden 01.01.2021 tarihinde erişildi.

- Fowler, S. (2014). Hamas and Israel Step up Cyber Battle for Hearts and Minds. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-28292908> adresinden 21.02.2021 tarihinde erişildi.
- İlkdoğan, H. (2017). Göstergenin Toplum Düzlemindeki Yeri: Toplumsal Göstergebilim. *İdil*, 6(39), 3147-3164.
- Ives, P. (2011). *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*, (Çeviren: E. Ekici). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Levy, E. (2015). Hamas Wants to Answer Your Questions in Social Media Campaign. *Ynet News.com*. <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4636944,00.html> adresinden 21.01.2021 tarihinde erişildi.
- Turner, G. (2016). *İngiliz Kültürel Çalışmaları*, (Çeviren: D. Özçetin ve B. Özçetin). Ankara: Heretik Yayınları.
- Nisan, F. ve Şeker, N. (2017). Siyasal Söylemin ve İdeolojilerin Gazete Karikatürlerinde Yeniden Üretimi: Örnek Olay 1982 Anayasası. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(2), 312-346.
- Sarı, B. (2020). Hamas, the Islamic Wing of Palestinian Resistance: Its Roots, Characteristics, and Way of Politics. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25(97), 147-165.
- Okutan, B. B. (2013). Karikatürlerdeki Başörtülü Figürlerin Göstergenilimsel Analizi: Penguen Dergisi Örneği. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(29), 9-38.
- Jacob, C. (2007). Hamas Children's Magazine Al-Fateh Encourages Terrorism, Glorifies Martyrdom. <http://www.memri.org> adresinden 21.01.2021 tarihinde erişildi.
- İsrail Defense Forces. (2014). Hamas Social Media Rules: Describe Terrorists as Innocent Civilians. <https://www.idf.il/en/articles/hamas/hamas-social-media-rules-describe-terrorists-as-innocent-civilians/> adresinden 01.01.2021 tarihinde erişildi.
- Lotman, M. Y. (2011). *Sinema Göstergebilimi*, (Çeviren: O. Özügül). Ankara: Nirengi Kitap Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- Seo, H. (2014). Visual Propaganda in the Age of Social Media: Twitter Images During 2012 Israeli-Hamas Conflict. *Visual Communication Quarterly*, 21(3), 150-161.
- Iran International (2021). Hamas Chief Says His Group Has Sufficient Money Provided by Iran. <https://iranintl.com/en/iran-in-brief/hamas-chief-says-his-group-has-sufficient-money-provided-iran> adresinden 25.06.2021 tarihinde erişildi.
- Paley, D. (2015). Otonom Medya. Direnişi ve Muhalefeti Cablandırmak, (Derleyenler: A. Langlois ve F. Dubois). (Çeviren: G. Şener). *Medyayı Yeniden Okumak. Otonom Mekânlar Olarak Bloglar*, 8 İçinde (s. 129-169). İstanbul: Kafka Epsilon Yayıncılık.
- Shindler, M. (2014). In Social Media Battle, IDF Uploads While Hamas Accounts are Deleted. (*CS Monitor*). <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2014/0717/In-social-media-battle-IDF-uploads-while-Hamas-accounts-are-deleted> adresinden 18.09.2021 tarihinde erişildi.
- Shirky, C. (2017). Yeni Medya Kuramcılarında Yeni Medya Kuramları. (Editör: F. Aydoğan). (Çeviren: E. Al). *Sosyal Medyanın Politik Gücü. Teknoloji, Kamusal Alan ve Politik Değişim*, 10 İçinde (s. 157-171). İstanbul: Der Yayıncılık.
- Poster, M. (2017). Yeni Medya Kuramcılarında Yeni Medya Kuramları. (Editör: F. Aydoğan). (Çeviren: Ö. Aydınloğlu). *Postmodern Gerçeklikler*, 8 İçinde (s. 111-130). İstanbul: Der Yayıncılık.
- Van Dijk. (2019). *İdeoloji. Multidisipliner Bir Yaklaşım*, (Çeviren: A. Demir). Ankara: Hece Yayınları.
- Yaylagül, L. (2021). *Kitle İletişim Kuramları (Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar)*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yengin, A, D. (2012). Mekanikleşen Birey: Arçelik Örneğinin R. Bathes'a Göre Çözümlemesi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication –TOJDAC*, 2(1), 13-21.
- Zuhur, S. (2010). *İsrail vs Hamas*. (Editör: N. Kardelj). The Middle East in Turmoil Serisi. ABD: Nova Science Pub Inc.
- <https://www.palinfo.com/news/2021/4/29/العامودبأبفبىرمضانأبفبىرورقةذتفضالقدس> adresinden 04.05.2021 tarihinde erişildi.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 403-410, Winter 2021

Karai Mezhebinin Temelleri *¹ The Bases of The Karai Sect

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.10055524>

Çeviri Makale / Translation
Article

Makale Geliş Tarihi / Article
Arrival Date
06.10.2021

Makale Kabul Tarihi / Article
Accepted Date
10.12.2021

Makale Yayın Tarihi / Article
Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Aleksander Dubinski
(Orijinal Makalenin Yazarı)

Çevirenler:

Dr. Öğr. Üyesi Reshide Gözdaş
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü,
reshidegozdas@ibu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-9669-901X>

Doç. Dr. Emine Atmaca
Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü,
eatmaca@akdeniz.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-8070-124X>

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmektedir.

Öz

Karaim kelimesi, Aramî-İbrani dilinde “okumak, çağırma” anlamındaki *kara-* kelimesinden gelmektedir. *Karaim*, *karai* kelimesine *-im* çoğul eki getirilerek türetilmiştir. İbranicede ve Arapçada ortak kullanılan kelimelerden biridir.

Karailik ya da genel adıyla bilinen Karaim Yahudiliği (~Toracılar, yani yalnızca Yazılı Yasanın (Tora) otoritesini tanıyanlar), İslamiyet’in doğuşundan sonra Irak topraklarında ortaya çıkmış, Tanah’ı dini hükümlerin yegâne kaynağı olarak kabul eden, MS X-XII. yüzyıllar arasında geleneksel Ortodoks Yahudiliğinin en güçlü muhalifi olmuş bir mezheptir. Ya da Karailik, insanların eseri olan Talmud’u yani sözlü geleneğin ürünlerini reddeden, sadece kutsal kitap olarak Tanah’ı (~Ahd-i Atik) kabul eden bir Yahudi mezhebidir. Bu mezhebin Yahudiliğin diğer mezhepleri olan Sadukiler ile Esseniler’in dünya görüşünün temel prensipleri ve dini dogmaları noktasında benzerlikleri ve ayrılıkları vardır. Mezhebin kurucusu Anan ben David, mezhebin temel ilke ve prensiplerini hapishanede tanıştığı Hanefi mezhebinin kurucusu Ebu Hanife’den (ra.) almıştır.

Bu makalede, Karaizmin doğuşu, kurucusu Anan ben David, Anan ben David’in halefleri, Karaizmin diğer Yahudi mezheplerinden Sadukiler ile Esseniler arasındaki benzerlik ve farklılık yönleri, Karai mezhebine mensup olanların temel etik kuralı olarak nitelendirilen 10 Emir ile Karaizmin ideolojik öncülleri olan İseviler ile Yudganiler hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ayrıca makalede, Hazar Devleti’nin bakiyeleri konumunda yer alan Kırım ve Litvanya-Trakai’de ikamet etmekte olan Karay Türklerinin mezhep temelli gelenek ve görenekleri de konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yahudi Mezhepleri, Karai Mezhebi, 10 Emir, Anan ben David, Litvanya, Kırım

Abstract

The word karaim comes from the Aramaic-Hebrew word kara- meaning "to read, to call". Karaim is derived from the word karai by adding the plural suffix -im. It is one of the common words in Hebrew and Arabic.

Karaite or Karaim Judaism, commonly known as Karaite Judaism (~Torahists, that is, those who only recognize the authority of the Written Law (Torah), emerged in the lands of Iraq after the rise of Islam, AD X-XII. It is a sect that has been the strongest opponent of traditional Orthodox Judaism for centuries. Or Karaism is a Jewish sect that rejects the Talmud, that is, the products of verbal tradition, which is the work of humans, and accepts only the Tanakh (~Old Testament) as the holy book. This sect has similarities and differences in the basic principles and religious dogmas of the world view of the Sadducees and Essenes, which are other sects of Judaism. The founder of the sect, Anan ben David, took the basic rules and principles of the sect from Abu Hanifa (ra.), the founder of the Hanafi sect, whom he met in prison.

In this article, detailed information were given about the rise of Karaism, its founder Anan ben David, the successors of Anan ben David, the similarities and differences of Karaism between the Sadducees and Essenes from other Jewish sects, the 10 Commandments, which are considered as the basic ethical rule of those who belong to the Karaite religion, and the ideological predecessors of Karaism, the Isevis and Yudganis. In addition, the article deals with the religion-based traditions and customs of the Karaite Turks residing in the Crimea and Lithuania-Trakai, which are the remnants of the Caspian State.

Keywords: Jewish Sects, Karai Sect, 10 Commandments, Anan ben David, Lithuania, Crimea

¹ Bu makale, *крымские караимы, происхождение, этнокультура, история*, adlı kitapta “основы караимской религии” (Симферополь, 2005, s. 38-56) adıyla yayımlanmıştır (**Çevirenlerin notu**).

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Gözdaş, R. ve Atmaca, E. (2021). Karai Mezhebinin Temelleri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 403-410.

GİRİŞ²

Modern din bilimlerinin temsilcileri, Karai mezhebi ideolojisinin kökenini milattan sonraki ilk yüzyıllara ya da diğer bir deyişle erken Hristiyanlık dönemine kadar götürmektedirler. O dönemde var olan dini akımların (mesela; Sadukiler (Sadukim) veya Esseniler (İssiyim) gibi) Karai mezhebinin bazı temel hususlarıyla gözle görülür bir benzerliği uzun bir süredir biliniyordu (Levi, 1913).

Sadukilere bakılırsa, benzerliklerinin yanı sıra farklılıklarının da bulunduğunu açıklığa kavuşturmak gerekir. Mesela; Karailer tarafından kabul edilen/inanılan ölülerin diriltileceği inancı veya meleklerin varlığı gibi. Esseniler ile paralellikler, özellikle XX. yüzyılın 40'lı yıllarının ikinci yarısında Ölü Deniz kıyılarındaki el yazmalarının bulunmasından sonra daha anlaşılır hâle gelmiştir. Bu eserlerin keşfi, bazı araştırmacılar arasında Esseniler ile Karailerin inançları arasındaki karşılaştırma meselelerine olan ilginin uyanmasına sebep olmuştur (Wieder, 1962).

Esseniler'in dünya görüşünün temel prensipleri ve dini dogmaları, özellikle başlangıçtaki Karaizm'de olduğu gibi pek çok açıdan benzemektedir. Burada, Esseniler dini topluluğunun üyelerine has çileci, katı yaşam tarzından kaynaklı kişisel emek pahasına çilecilik eşliğinde yaşam gibi özellikleri belirtmek uygundur. Bu izler, Karai mezhebinin ilk taraftarlarında da görülür. Diğer benzerliklerden bahsetmemek mümkün değildir. Şöyle ki inananlar tapınağı günde iki kez ziyaret etmelidir. *Hamsin Yortusu* veya *Pentekost Bayramı* her zaman pazar günü kutlanır, ibadet merasimi sırasında ayakkabılar çıkarılır (Karailerde çoğunlukla dini önderler/hazanlar çıkarır³) ve tekrar tekrar diz çökmesi yapılır. Ayinlerde ilahiler çoğunlukla “Şükürümü bildiririm” sözleriyle başlar; mevtaları defnetme güneye dönük yapılır.

Esseniler ve diğer bazı mezheplerin dini ideolojisi, sonraki birkaç yüzyıl boyunca baskı altına alınmış ve bir süreliğine durdurulmuştur. Esseniler tarafından oluşturulmuş el yazması metinlerinin mağaralarda saklanması ve buralarda tesadüfen keşfedilmesi bu durumu açıklamaktadır. Bununla beraber vurgulamak gerekir ki Esseniler'in dini dogmalarının temel özellikleri sonraki dönemlerde iz bırakmadan kaybolmamış, belirli derecede nihai olarak MS VIII. yüzyılda Mezopotamya topraklarında şekillenen Karai mezhebiyle karışıp kaynaşmıştır.

Bir mezhep olarak Karaizm'in doğrudan ideolojik öncülleri İseviler (kurucusu Ebu İsa, İran'ın İsfahan kentinde VIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır) ve Yudganilerdir/Yudganiyelerdir (adını Hamadan kentinde yaşamış olan Ebu İsa'nın öğrencisi Yudgan'dan almıştır). Adı geçen bu dini mezhepler, İncil'e yapılan sözlü eklemeleri ve yorumlarını Talmud'da birleştiren hahamların çeşitli tefsirlerini kabul etmemişlerdir. Talmud zamanla hahamlar tarafından bazen Kutsal Kitap'tan (~Bibliya) daha üstün görülmüştür. Talmudistlerin bu meyilleri daha önce ayrı ayrı hareket eden muhaliflerde giderek daha fazla direniş uyandırmaya başlamıştır. VIII. yüzyılda Talmudizm karşıtları, güney Irak'taki Basra kentinin yerlisi ve antitalmudist eğilimlerinin önderi olan Anan ben David şahsında bir savunucu bulmuşlardır.

Bilindiği üzere VIII. yüzyılın ortalarından itibaren Irak ve özellikle de başkenti Bağdat, Arap devletinin ve burada hüküm süren Abbasi halifelerinin yeni hanedanının iktidar merkezi haline gelmiştir. Anan, Abbasi hanedanından gelen Halife Ebu Cafer el-Mansur'un döneminde yaşamıştır. Anan'ın kişisel hayatıyla ilgili bilgi kıssalardan, olumsuz koşullar nedeniyle hapse atıldığını, ancak halife önünde beraat ettikten sonra serbest bırakıldığını öğreniyoruz. Bu yaşadıkları Anan'ın dini görüşlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Anan'ın hayatı ve faaliyeti Müslüman bir ortamda geçmiştir ve İslam'ın farklı akımları ona yabancı değildir. Hapisteyken İslam'ın dört ana mezhebenden birinin kurucusu olan Ebu Hanife (700-767) ile görüşmüştür. Ebu Hanife'nin nasihatleri Anan tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmış ve

² Aleksandr İyosifoviç Dubinskiy (22 Mayıs 1924, Troki/Trakai (Trakay) - 23 Eylül 2002, Varşova, Polonya). Polonyalı bilim adamı, Türkolog, Oryantalist ve Beşeri Bilimler Doktorudur. “Kıpçak Sözlüğü”nün hazırlanmasına yardımcı olmuş, daha sonra 1953'te yayımlanan “Karayca-Rusça-Lehçe Sözlük” üzerinde çalışmıştır. Karaylar (dili, kültürü, dini, edebiyatı), Tatarlar ve diğer Türk boyları hakkında yaklaşık 150 bilimsel makaleyi kaleme almıştır. Türkçe-Lehçe ve Lehçe-Türkçe sözlükleri yazarlarından biridir.

Önemli Eserleri:

Slownik turecko-polski, polsko-turecki (Türkçe-Lehçe, Lehçe-Türkçe Sözlük). Varşova, 1983.

Tatarzy polscy: dzieje, obrzędy, legendy, tradycje (Polonya Tatarları: Tarihleri, Ritüelleri, Efsaneleri, Gelenekleri). 1986.

Caraimica: prace karaimoznawcze / Karaimika (Karaylar Üzerinde Çalışma). Varşova, 1994.

(Bu bilgiler <https://ru.wikipedia.org/wiki> sitesinden alınmıştır (6.10.2021, 07: 43) (**Çevirenlerin notu**).

³ Litvanya'da yaşayan Karay Türkleri 20 Mayıs 2013 tarihinde Hazan Seraya (~Süreyya) Şapşal'ın doğum gününü kutlamak için Trakai'de Karaimu Sokağı'ndaki kenessada bir anma töreni düzenlemişlerdir. Bu törende Karay Türklerinin hepsi ayakkabılarını çıkartarak kenessaya girmişlerdir (**Çevirenlerin notu**).

sonuçsuz kalmamıştır. Hem önceki hem çağdaş yorumlama ve akımların Anan'ın dini inançları üzerinde belirli bir etkisi olmuştur. Bunu zamanımızda konuyla ilgilenen araştırmacılar doğrulamaktadırlar (Szyszman, 1980). Böylece Anan'ı, nihayetinde orijinal bir Karai mezhebi şeklinde tezahür eden bütün Talmud karşıtı hareketin reformcusu ve düzenleyicisi olarak kabul etmek daha doğru olur.

Anan ve yandaşlarının ana dogması, Eski Ahit'te yazılan ve herhangi bir ilave gerektirmeyen yasaların değişmezliği idi. Bu nedenle İncil'in sürekli ve derinlemesine incelenmesi ihtiyacı doğmuştur ve hatta bu husus "karaim" kelimesinde de yansımaları bulmuştur. Kelimenin kökü, İbranice ve Arapça "okumak" (Kutsal Kitap) anlamına gelen *kara* fiilinden gelir; aynı Al-Kur'an "okuma" gibi. İncil talimatlarına sıkı sıkıya uyulması, şu sözlere dayanır: "Siz benim emrettiğim kelimeye ne bir ilave yapacaksınız ne de ondan bir kelime eksiltmede bulunacaksınız" (Sinani, 1889: 189). Anan, Karai mezhebinin yasalarının kurucusu olarak ortaya çıkmış ve onun nasihatleri kendisinin derlediği "Yasalar Kitabı"nda toplanmıştır. Anan'ın "Doğrudan Tanah'a başvurun, benim fikirlerime körü körüne bağlanmayın" açıklamasından açıkça anlaşılıyor ki "Kutsal Kitabı" sorgulamaksızın başkalarına itaat etmeyip kendi başına öğrenme ilkesi ortaya çıkmaktadır. Özgür eleştiri olanağı ve akla dayanma Müslümanların Mu'tezile felsefinden ödünç alınmıştır. Karaizmin İslam'ın hâkim olduğu topraklarda geliştiğini düşünürsek bu açıkça anlaşılabilir bir durumdur.

Tek bir yazılı yasaya bağlılık, hukuk dışında var olan bir geleneğin ne olduğu sorusuyla yakından ilgilidir. İlerleyen süreçte geliştirilen normlara göre ve günlük uygulamalarla karşı karşıya kalındığında, geleneğin yaşaması ancak Kutsal Yazı ile çelişmediğinde mümkün olduğu kanısı oluşmuştur.

Eski Ahit, yani "Beş Kitap" ve bununla birlikte peygamberlik kitapları ve kutsal mektuplar (~hagiographs), Karailer tarafından İncil olarak kabul edilir. En önemli kısım Dekalogos veya On Emir'dir. Bu, Karai mezhebine mensup olanların temel etik kuralıdır. Bu nedenle dürüstlük, alçakgönüllülük ve yumuşaklık da dâhil olmak üzere On Emir'e sıkı sıkıya bağlı kalmak, Karaim mezhebinin taraftarları için çok önemli bir ahlaki sorumluluk olarak kabul edilir. Dekalogos'la birlikte, Orta Çağ'ın sonlarında geliştirilen "Öğreti'nin On Dogması" da vardır. Bu öğütler daha az bilindiği için içeriklerinden bahsetmek uygun olur:

1) Görünen ve görünmeyen tüm âlemler, sonsuz Yaratıcı'nın tek bir sözüyle yaratılmıştır.

2) O'nun başı ve sonu yoktur.

3) O her zaman birdir ve O'nun benzeri yoktur.

4) Var olan her şey Tanrı'nın iradesiyle yaratılmıştır.

5) Musa aracılığıyla On Emir'i indirdi ve Beş Kitap O'nun emriyle yazılmıştır.

6) Rabb, diğer peygamberleri de vahiy ile onurlandırmıştır.

7) İman eden için yasayı öğrenmek zorunludur.

8) İman eden ölümlerini diriltileceğine inanmakla yükümlüdür.

9) İman eden, kıyamet gününde Rabb'in herkesi yaptıklarına göre ödüllendireceğine inanmak zorundadır.

10) Göklerin krallığı gelecek, Mesih inecektir.

Henüz Anan hayattayken Kudüs'te ilk Karaim ibadethanesi, Kenasa (Arapça *kanisa* "Müslümanlara ait olmayan ibadethane") inşa edilmiştir. Bu kutsal tapınak yerin altındaydı ve bunun genellikle iki sebebi vardı: Birincisi baskılardan dolayı saklanmak zorunda kalmaları, bir diğeri Müslümanların cami binasından yüksek bir gayrimüslim tapınağın inşasını kesinlikle kabul etmemeleriydi.

Böylece Karaizm'in merkezi Bağdat'tan Kudüs'e taşınmış ve kısa bir süre sonra hem batıya hem de doğuya doğru yayılmaya başlamıştır. Sonraki yüzyıllarda batı yönünde Karai misyonerleri Mısır üzerinden Kuzey Afrika ülkelerine ulaşmıştır, doğuda ise misyonerlik faaliyetleri sayesinde Karaizm'in takipçileri İran, Bizans, Kırım ve Güney Rusya'da ortaya çıkmıştır.

Tarihsel gelişim sürecinde, Karai mezhebinin bazı ilkeleri, başta İslam olmak üzere diğer dinlerde ortaya çıkan dini hareketlere dayanıyordu. Ebu Hanife ve ekolünün etkisinden yukarıda bahsedilmiştir. Geleneğe bağlı olan analogi kullanımı ilkesi (kıyas yoluyla hüküm çıkarma) de onlardan ödünç alınmıştır. Kısaca bahsedilen Mutezile akımı, Karaizm üzerinde daha derin izler bırakmıştır. Bu husus, özgür insan iradesi inancına dairdir. Bunun hakkında Karai ilahiyatçıların öğretlerinde şöyle denmiştir: "Allah insanı iyiyi kötüden, hakkı batıldan ayıran kapsayıcı bir akıl vermiştir. Tüm yaptıkları için insan Yüce Allah'ın mahkemesinde hesap verecektir. Akıl insana kendi nefisini kontrol etmesi için verilmiştir". Kökleri Mutezile akımına dayanan Karai mezhebinin karakteristik bir özelliği ile

ilişkilendirilen bir diğer önemli ilke de antropomorfik ifadelerden kaçınılması ve bunların sembolik kavramlarla değiştirilmesidir. Bu çaba bugüne kadar saklanmış ve somut kavramların soyut kavramlarla değiştirildiği İncil metninin ulusal dile çevirilerinde kendini göstermektedir (Zajaczkowski, 1929: 9-24).

Zamanla Karaizm, daha fazla taraftar toplamıştır ve bunların arasında ilahiyatçılar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar, aslen Karai mezhebinin yayıldığı Orta Çağ'da Orta Doğu'nun farklı ülkelerinin yerlileriydiler.

Anan'ın ortaya çıkışından sonra ve özellikle "Sefer ha-Mitsvot" ("Yasalar Kitabı") çalışmasını yazmasından sonra en önemli din öğretmenlerinden biri IX. yüzyılda İran'da yaşamış olan Benjamin Nihâvendî'dir. Öğretisi belirli bir seviyede Yunan filozof İskenderiyeli Philo'nun görüşlerinden etkilenmiştir. Bu, her şeyden önce İncil'in emirlerinin sembolik yorumlanmasına yansımıştır. Nihâvendî'ye göre, dini yasaların yorum özgürlüğü ilkesi, öncekilerin görüşlerine karşı eleştirel bir tavırla yansıtılmıştır.

Nihâvendî'nin çağdaşı, IX. yüzyılın ortalarında vefat eden İran asıllı Daniel el-Kūmisî idi. Hayat şartları, çeşitli aile sorunlarının çözümünde yasaların düzenlenmesini gerektiriyordu. Medeni haklar alanı, özellikle aile hukuku alanı ile ilgili birçok mevzu Daniel el-Kūmisî'nin çalışmasında yer almıştır. Evlilik kanununda kadının durumunu kendisinin şikayeti üzerine boşanma ihtimaline kadar erkek ile eşit saymıştır. Karısının ölümünden sonra onun kız kardeşiyle evlenme yasağı da belirgin bir özelliktir. El-Kūmisî'ye göre: "Hanımın kız kardeşi, kendisi hayattayken de öldükten sonra da her zaman yasaktır. Kadının tüm yakın akrabaları tek bir erkeğe yasaktır." Sonra şöyle ifade edilmiştir: "Erkeğin abisi öldüyse, dul eşi ile de kendisi evlenemez".

Orta Çağ döneminde kanun konulu çalışmalarının en önemli yazarlarından biri, X. yüzyılın ilk yarısında Mısır'da yaşayan Ebu Yusuf Yakub el-Kirkisânî'dir. En önemli çalışması "Kitâbü'l-Envâr ve'l-Merâkib"dir. İçerisinde Karai hukukunun kanunları ortaya konulmuştur. Alegorik başlığı olan Arapça bir kitaptır (L. Nemoy, 1939-1943). "Usûlü'd-dîn" çalışmasında Kirkisânî, ölüm cezası da dâhil olmak üzere çok sert yasaların getirilmesi gereğine işaret etmiştir.

Tapınağın inşasından sonra ibadetin yapılacağı zaman ve düzeni hakkında sorunlar ortaya çıkmıştır. İlahiyatçıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere ibadette en önemli şey, süre ve söylenen sözlerin sayısı değil dua ve gayrettir. Ayinin tapınakta sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez yapıldığı tespit edilmiştir. İbadet sırasında ibadet edenlerin yüzü güneye dönüktür. Sürekli uyulan bu gelenek, görünüşe göre dua sırasında güneye dönen peygamber Daniel'i takliden uygulanmaktadır. Bazen bu durum, ibadet edenlerin yüzlerinin güneye, Kudüs'e dönük olması gerekli diye de açıklanır.

İlahi ayinin en önemli kısmı, Kutsal Yazı'nın bölümlerini okumaktır. Ayrıca, Samuel peygamberin annesi Hanna'nın fısıldayarak okuduğu duası, ortaya çıkan fısıltı şeklindeki bir dua da ayinin özelliklerindedir (Samuel'in İlk Kitabı 1, 13). Karailerde ayinin temel kısmı, Zebur'dan ayrı parçaları ve din adamları tarafından yazılan ilahileri okumakla geçer. Genel olarak, ayin şu parçalardan oluşmaktadır: 1) övgü 2) şükür 3) tövbe 4) yalvarış. Duaların sırası dâhil olmak üzere Karai ayinleri nihai olarak XIII. yüzyılın sonunda şekillenmiştir. Ayin düzeninin yazarı, hayatının bir bölümünü Bizans İmparatorluğu'nda geçiren "Büyük" olarak adlandırılan Aaron'du. Uzun süre Kırım'da Solhat kentinde yaşamıştır. Onun derlediği duaların muhtevası ve sırası, Karaizm'in bütün müritleri tarafından kabul görmüştür.

Karai mezhebinin temeli Eski Ahit olduğundan, bu kutsal kitabın dili açık ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde olmalıydı. Bilindiği üzere, Eski İncil dili de dâhil olmak üzere Sami dillerinin yazılı şekli ünsüz sistemine dayalıdır. İncil dilinin kapsamlı bir şekilde incelenmesi, zamanla ünlüler için işaretlerin kullanılmasını gerekli kıldı. Bunda aralarında Tiberias'tan Ben Aşer ailesinin üyelerinin de bulunduğu X. yüzyılın başındaki Karai müelliflerinin katkısı büyüktür. Onlar, Eski İncil dilinin ünsüzlerine sesli harfler için bir işaretler sisteminin geliştirilmesini sağlamışlardı (Szyzszman, 1966-1973: 531-551). Genel olarak, İncil dilini inceleme ihtiyacı ile bağlantılı olarak Karaizm mensupları arasında İncil'in sözlük bilimi ve söz varlığı üzerine eserlerin önemli yazarları ortaya çıkmıştır.

İncil'deki kelime anlamlarının açıklığa kavuşturulmasına Efet ben Ali'nin katkısı büyüktür. Bu din adamı, Irak'ın güneyindeki Basra kentinde dünyaya gelmiş ve X. yüzyılda yaşamıştır. Onun bilimsel faaliyeti, kelime köklerinin incelenmesi ve anlamlarının yorumlanmasından ibarettir. Ayrıca Efet ben Ali, İncil'i Arapçaya tercüme etmiştir. İki yüzyıl sonra XII. yüzyılda teolojik yapının önde gelen Karai yazarlarından Judah Hadassi, İncil'deki bazı kelimelerin etimolojik yorumlanması üzerinde çalışmalar yapmaya başlamıştır. X. yüzyılda yaşayan Ebu Süleyman Davud el-Fasi, sözlükbilimci ve İncil üzerine

bir ansiklopedik sözlüğün yazarıydı. Nisbesinden (doğum yerine göre soyadı) Fas ülkesinin yerlisi olduğu açıktır. Bu da Karai mezhebinin ta o zamanlarda Mağrip ülkelerinde takipçilerinin bulunduğunu açıklamaktadır. Al-Fasi, Arapça ve Klasik İbranice'nin karşılaştırmalı grameri üzerinde de çalışmalar yapmıştır.

Felsefe ve hukuk gibi İncil metinlerinin yorumlanmasıyla ilgili diğer bilgi dalları da Orta Çağ Karai yazarlarınca incelenirdi. Bunun yanı sıra Karai yazarlarının çalışmaları, Eski İncil konularının sağlam bir unsuru olan felsefenin gelişimi üzerinde önemli bir etki bıraktığını da belirtmek gerekir. Karai filozoflarının başarıları, bu konuyla ilgilenen Avrupalı bilim adamları tarafından vurgulanmaktadır (Mieli, 1938). Teolojik içerikli felsefi eserlerin ilk yazarlarından biri, İran ve Irak'ta yaşayan Yusuf el-Basir'di. Onun çalışmaları yukarıda bahsedilen felsefi akım olan Mutezile'nin güçlü etkisi altında kalmıştır. XIII. ve XIV. yüzyılların eşiğinde Nicomedia kentinde (şimdi Türkiye'nin İzmit şehri) yaşamış olan teolog ve filozof Aaron ben İlya'nın görüşlerinden bağımsızdı. İstanbul'a taşınınca teoloji ("Kutsal Yazı'nın Tacı") ve felsefe ("Hayat Ağacı") üzerine çalışmalarını hazırlamıştır. İncil'deki yorumların ve felsefe üzerine eserlerin neredeyse tamamı, Herson cemaatinin rahibi Yufuda Sauskan'ın girişimiyle XIX. yüzyılın ortalarında yayımlanmıştır (Poznariski, 1912: 37-47).

Din hukuku alanındaki yazılar, teolojik nitelikteki araştırmaların bir sonucu olmuştur. Tıpkı felsefe gibi, hukuk kuralları da İncil'in incelenmesi sonucunda oluşturulmuştur. Bu nedenle, Kutsal Kitap metnini tahlil eden bazı yazarların fıkıh üzerine risalelerin yazarları olarak bilinmesi de doğaldır. Daniel el-Kümisî dışında, XI. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Filistinli Ebu el-Faraj Furkan ibn Esad, dini hukuk yasaları ve yorumları üzerinde çalışmıştır. İncil'den alıntılara dayanarak kapsamlı "Adalet Kitabı" çalışmasında, evlilik birliğinin doğası hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuş ve enstese meseleler hakkındaki görüşlerini belirtmiştir.

İbn Esad'dan sonra dini hükümlerin ve hukuk yasaların yorumlanması üzerinde Elijah Bashyazı çalışmıştır. Bashyazı, XV. yüzyılda Edirne'de ünlü bir Karai ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İstanbul'a taşındıktan sonra aralarında en önemlisi "Elijah Mantosu" kitabı olan birçok eser yazmıştır. Adı geçen çalışma, 1484'te yazılmaya başlanmıştır, ancak bitirilememiştir. Eser, kanun hükmünde olan dini, litürjik, medeni ve cezai kararnamelemler derlemesi olarak algılanmaktadır. Uzun yıllar boyunca bu kitap, farklı ülkelerde ikamet etmekte olan Karailer arasında çok revaçtaydı. İlk olarak 1530'da İstanbul'da basılmıştır ve daha sonra iki kez yayımlanmıştır: 1834'te Yevpatoria'da ve 1870'te Odessa'da. Önemli yazışmaların yapıldığı Kırım ve Litvanya'daki bütün Karai toplulukları, Bashyazı'nın görüşlerini dikkate alırlardı.

Karai misyonerleri, kendi ideolojisinin farklı ülkelerde yayılmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Misyonerlik faaliyetinin gelişmesinde en verimli dönem, IX. ve X. yüzyıllardır. Güney Rusya bölgeleri ve Kırım yarımadası topraklarına ulaşmak, Karaizm'in daha da gelişmesi için çok önemli bir ivme olmuştur. O zamanlar buralar Hazar Kağanlığı'na ait topraklardı ve Kağan tarafından yönetilirdi. Kağanlıkta dini durum büyük bir hoşgörü ile karşılanırdı, bu nedenle bu husus bilimde genellikle "pax chazarica" ("Hazar uzlaşması") olarak adlandırılır. Kağanlıkta, farklı din mensupları bir arada yaşardı. Kimsenin diğerlerinden üstün olduğunu göstermeye çalışmadığını vurgulamakta fayda var. Nüfusun bir kısmı Türklere özgü Şamanizm ve Animist inançlara bağlıydı, diğerleri ise Nasturi Hristiyanlığının takipçileri ve bir kısmı da Müslüman idi. Bulan adlı bir kağanın yakınlarıyla birlikte Eski Ahit'i kabul ettiği bilinmektedir. Bu din, IX. yüzyılda Hazar ülkesinde liderleri İshak Sangari tarafından yönetilen Eski Ahit misyonerleri tarafından yayılmıştır. Hazar hükümdarlarının isimleri çoğu zaman İncil kökenlidir. Türk kökenli etnik tabakanın kağanlıkta önemli bir rol oynadığı genel olarak kabul edilir. Hazar Kağanlığı'nın askeri-siyasi anlamda varlığı, Kiyev prensi Svyatoslav'ın askerlerine yenilgi sonucunda X. yüzyılın ikinci yarısında sona ermiştir. Buna rağmen, ana nüfus yerinde kalıp kabul edilen dine inanmaya devam etmiştir. Bu esas olarak Kırım Yarımadası bölgesi için geçerlidir. Eski Ahit kitaplarına dayalı bir dinin benimsenmesi, bazı araştırmacılar tarafından "Hazar ülkesinin Yahudileşmesi" olarak tanımlanmaktadır (Golden, 1980). Açıkça belirtmek gerekir ki Hazar Kağanlığı'na gelenler Karai mezhebine mensup misyonerlerdi. Bu misyonerlerin Karai olduklarının kanıtlarından biri, Kırım'ın Kırk Er (şimdi Çufut-Kale) bölgesindeki Eski Karai Mezarlığı'nda bulunan İshak Sangari'nin mezarı olabilir. Bilim insanlarının bahsettiği Avrupalı Karailer arasında Hazar kültürünün devamlılığına işaret eden kültürel faktörü de zikretmemek mümkün değil.

Hazar Kağanlığı'ndaki başarılarından sonra Karai mezhebi misyonerlerinin faaliyetleri giderek azalmıştır. XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilasının getirdiği olumsuz koşullar, daha geniş çapta yeni taraftarların/mensupların kazanılmasını bir ölçüde engellemiştir.

Orta Çağ'ın sonraki dönemlerinde Karai mezhebinin merkezleri yavaş yavaş Doğu Avrupa ülkelerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. İlk başta Kırım'da ve daha sonra (XIV. yüzyıldan itibaren) Litvanya ve Polonya'da topluluklar kurulmuştur. Hem Kırım'da hem de Polonya-Litvanya devletinde, dini törenlerin genel kurallarına bu bölgeye özgü yerel gelenekler de eklenmiştir (Zajaczkowski, 1961a: 1-3).

Genel kurallara İncil'in belirlediği bayramlar girer. Yılın ilk ayındaki ilk bayram Paskalya'dır (Litvanya-Polonya'da yaşayan Karay Türkleri arasında *hıdı tımbılların*). Paskalya günlerinde pazar gününden itibaren Teslis (Karai/Karay Türkçesinde *hıdı aftaların*) bayramına kadar 50 günlük sayım başlar, Paskalya'dan Teslis'e kadar olan sayımın yarısı özel olarak kutlanır ve "yartı san" olarak adlandırılır. Teslis Bayramı her zaman pazar günüdür. Yıl boyunca kutlanan üçüncü bayram, Karay Türkçesinde *hıdı alaçihların* diye adlandırılan sonbaharın hasat günleridir. Bu aynı zamanda bayramdan sonraki ilk cumartesi günü, haftalık okunması gereken Tevrat bölümlerinin tamamlandığı dönemdir. Bu bölümler, Eski İncil dilinden Karay Türkçesine çevrilerek okunur (Baskakov, 1969: 275-278). Bağışlama Günü, çok özel bir bayramdır. Ayın sırasında inananlar, günahların ve uygunsuz amellerin bağışlanması için Yüce Allah'a ortaklaşa yalvardıkları önemli bir gündür. O gün yemek ve içmek yasaktır. O günün arifesinde, karşılıklı özür ve bağışlama geleneği uygulanır. Bu güne Karay Türkçesinde "boşatlık künu" denir.

Bayramlarla birlikte hüzünlü ya da yaşlı günler de kutlanır. Hüzünlü günler bir yas günüyle başlar ve tüm bu günlere "Avuz Yabar" denir. Ayrıca yas günü, 1710'da Litvanya'da meydana gelen veba salgınının anılmasına adanmıştır. Yerel nüfusun çoğu vebadan ölmüştür, onlarca Karay Türklerinin yerleşim yerinden sadece üç topluluk hayatta kalabilmiştir. Geleneğe göre o gün Trakai topluluğunda, salgın kurbanlarının gömüldüğü Karay mezarlığının en eski bölümü ziyaret edilir. Mezarlıkta ölenlerin anısına bestelenen özel bir yas duası okunur (Dubinski, 1982). Yas günlerinin sonuncu gününde Kurban denilen gündür. Bu gün, ayinden sonra kurbanlık hayvanın kesilmesi geleneği uygulanır. Bugünün "Kurban Günü" olarak adlandırılması da buradan gelmektedir. Kırım'da Karay Türkleri, aynı Hazarlar döneminde kağanların mezarlarıyla ilgili olan geleneğe sadık kalarak Bahçesaray'daki han mezarlarının yanından geçtikleri sırada atlarından inerlermiş. Hazarların "Hazar helvası" dediği yas günlerinde koyu renkli helva yapma geleneği Kırım'dan günümüze kadar gelmiştir. Kırım'da ayrıca ağaçların kutsanmasıyla ilgili bir gelenek vardı. Çufut Kale'deki Karay mezarlığında yetişen meşeler, kutsal sayılır ve asla kesilmezlerdi. O yüzden "Balta Tiymez" ("Balta değmez") adını almışlardı.

Yıllık bayramların kutlanması, Antik Çağ'da düzenlenen takvim sistemiyle doğrudan ilişkilidir. Karay Türkleri ay takvimi sistemini benimsemişlerdir. Her ayın ilk günü, hilalin çıplak gözle görüldüğü günden itibaren hesaplanır (aynısı Müslümanlar için de geçerlidir). Her ayın ilk günü özel dualarla daha özel bir şekilde kutlanır. Eski Ahit'in talimatlarına göre (Çıkış XII / 2, Sayılar XXVIII / 16), Karay Türkleri arasında dini takvimin ilk ayı, Nisan ayı olarak kabul edilir (Neubauer, 1866: 88). Paskalya bu ayda kutlanır. Nisan ayının adı Aramice-Suriye kökenlidir. Türkçe kökenli ay adları da kullanılır ve ilk aya, "artarih" denir (Kowalski, 1930: 3-26). Kırım Karay Türkleri arasında eski Türk-Moğol takvim sisteminin yankısı olarak temel inançlarla ilişkilendirilen 12 yıllık hayvan takvimi korunmuştur. Bu adları burada vermekte fayda vardır, zaten artık kullanılmamaktadırlar: 1) *sıçkan yılı - fare yılı* 2) *sıgır yılı - boğa yılı* 3) *pars yılı - pars yılı* 4) *koyan yılı - tavşan yılı* 5) *uluv yılı - ejderha yılı* 6) *yılan yılı - yılan yılı* 7) *yulki yılı - at yılı* 8) *koyun yılı - koç yılı* 9) *meçi yılı - maymun yılı* 10) *tavuk yılı - tavuk yılı* 11) *it yılı - köpek yılı* 12) *kaban yılı - domuz yılı*.

Erken feodalizm zamanından beri Avrupa'daki Karai mezhebine mensup merkezlerin mesela; Litvanya topluluğunun önemli bir rol oynadığı belirtilmelidir. Burada birçok dua, ilahi yazarlarının yanı sıra ciddi teolojik çalışmaların müellifleri dünyaya gelmiştir. Onlar çok ünlü olup Kırım yarımadasındaki Karay Türkleri üzerinde kalıcı ve derin bir etki bırakmışlardır. XVI. yüzyılda yaşamış en önemli yazarlardan biri olan ilahiyatçı İshak Troki, "İnancı Güçlendirme" adlı çalışmayı yazmıştır. Bu eser, daha sonra Batı Avrupa'da yayımlanmış ve içeriği başta Voltaire olmak üzere Fransız ansiklopedistlerin ilgisini çekmiştir.

Yüzyıl sonra yani XVII. yüzyılın sonunda, Karailerin dini ve manevi kitapları Hollandalı ve ardından İsveçli ilahiyatçılar tarafından incelenmiştir. 1690 yılının yazında, Kral XI. Charles'ın özel emriyle Uppsala Üniversitesi Doğu dilleri ve teoloji uzmanı Profesör Peringer, Litvanya'da yaşayan Karai mezhebine mensup Karay Türklerini ziyarete gitmiştir. Dini içerikli Karai metinlerine ilgi, Avrupa Protestanlığı çevrelerinde kendini göstermiştir. Bu, İsveçli bilim adamının misyonunu açıklamaktadır. Peringer, Avrupa biliminde Karay dilinin Türkçe kökenli olduğuna dikkat çeken ilk kişiydi. O, Litvanya

gezisine ilişkin raporunda, bilimsel dergilerden birinde Mukaddes Kitap'ın Karay Türkçesine tercümesinin ilk satırlarına yer vermiştir (Epistola de Karaitis Lithuaniae, 1691). Burada, Karai ilahiyatçısı El-Kirkisani'nin kutsal kitapların, inananların konuştuğu yerel dillere tercümesinin mümkün olduğunu kabul ettiğini eklemek yerinde olacaktır.

Doğu dillerinde yazılan edebî eserlerin çoğu, uzun süre el yazısı şeklinde kalmıştır. Basılı eserler nispeten çok geç ortaya çıkmıştır. Aynı durum, dini içerikli Karay edebiyatı için de geçerlidir. Uzun bir süre, kâtipler tarafından derlenen el yazmaları kullanılmıştır. Kırım'da ilk basılı kitap, XVIII. yüzyılın 30'lu yıllarında ortaya çıkmıştır. Bu, Kırk Yer'deki (~Çufut-Kale) Karay matbaasında basılmış bir dua kitabıdır. Bunun tüm Kırım yarımadasında ilk basılı kitap olduğunu belirtmek gerekir. İçeriğine gelince aralarında Kırım Karay Türklerinin Türk diline çevrilmiş metinlerin bulunduğu tövbe niteliğinde bir dualar derlemesidir. Bu durum doğaldır, çünkü tövbe duaları herkesin bilemediği litürjik dilde değil de inananlar tarafından anlaşılan tüm dillerde yazılmalıdır. Tövbe dualarıyla birlikte, Karai mezhebinin temeli olan Eski Ahit, Karayların ulusal diline oldukça erken bir dönemde tercüme edilmiştir (büyük olasılıkla XI. yüzyılda). Kırım Karay Türkçesine yapılan çevirinin tamamı şimdiye kadar sadece 1841'de Gözleve'de (~Yevpatoriya) yayımlanmıştır. Daha önce XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Kırım'da birçok Karai mezhebine ait kitap ve dua kitabı yayımlanmıştır. Yazarlar arasında genellikle Polonya'dan gelmelerine rağmen Kırım'da kalıcı olarak ikamet eden kişiler olmuştur. Burada Kokizov ve Lutskiy ailesinin üyelerine dikkat çekmek gerekir. Yuri Kokizov, tüm Karay Türk topluluğunu bugüne kadar yönlendiren bir takvim hazırlamıştır. Sima Lutski'nin "Doğruların Yolu" adlı eserine de dikkat çekmekte fayda vardır. Bu yazar da uzun yıllar Kırım'da ikamet etmiştir. Adı geçen eser onun tarafından 1757'de yazılmış ve eski zamanlardan başlayarak Karay Türk yazarlarının bibliyografyalarını içermektedir. Ancak en ünlü yazar, uzun yıllar Kırım'da yaşayan ve burada defnedilen Volın doğumlu A. S. Firkoviç'tir (1786-1874). Topluluk üyeleri arasında kendisine saygıyla "Hacı Baba" denirdi. Firkoviç, Karay epigrafisi ve edebiyatı (dini edebiyatı dâhil) uzmanı, yorulmak bilmeyen koleksiyoncusu ve bilginiydi. Topladığı en eski el yazmaları dünyanın en zengin koleksiyonları sayılmakta ve Firkoviç'in Birinci ve İkinci Koleksiyonları olarak adlandırılmaktadır. Bu el yazmaları, Petersburg'da Saltikov-Shchedrin Halk Kütüphanesi koleksiyonlarında yer almaktadır.

Karay Türklerinin sosyal yaşamlarından bahsetmek de gerekir. Karai mezhebi mensuplarının yasal ve örgütsel konumu, ilk olarak Kırım ve Güney Rusya'da sayısal olarak daha büyük Karay grubu için belirlenmiştir.

3 Mart 1837'de devletin onayıyla Müslüman din adamlarının haklarıyla eşit tutulan "Tavriya Karay Ruhbanları Hakkında Tüzük" oluşturulmuştur. Aynı belgeye dayanarak "Tavriya ve Odessa Karai Mezhebi Kurulu" oluşturulmuştur. Karay Türk topluluğunun üyeleri veya onların temsilcileri tüm dini ve kamusal makamlar için uygun adayları seçebilme hakkına sahiplerdi (Firkoviç, 1890). Yirmi yıl sonra Litvanya ve Volın (sözde Batı eyaletleri) toplulukları için "Karay Ruhani Kurulu" oluşturulmuştur.

1895 yılında, gençleri din adamı yetiştirmek amacıyla Gözleve'de "Alexandrovskiye Karaim İlahiyat Okulu" açılmıştır. Bu okulun önde gelen eğitimcisi İ. İ. Kazas aynı zamanda müfettiş ve öğretmen olarak görev yapmaktaydı. Bu Karay eğitimcisinin hayatı ve çalışmaları hakkında ayrı bir monografi hazırlanmıştır. Bu çalışmada, şöyle bilgiler vardır: "İ. İ. Kazas, Kırım'da gazete işinin öncülerinden biriydi ve bir zamanlar Akmesic'te yayımlanan Tavrida gazetesinin editörlüğünü yapmıştır ve kendisini büyük bir heyecanla bu işe vermiştir". Ayrıca bu kitaptan İ. İ. Kazas'ın yerel halkla yakın iş bağları hakkında bilgi edinebiliriz: "Uzun yıllar Bahçesaray'da yayımlanan Tatar "Tercüman" gazetesinde sansürcü olarak çalışmış ve bu gazeteye karşı her zaman olumlu bir bakış açısı geliştirmiştir (Yelyaşeviç, 1918).

1916'da Gözleve'de, çoğu dini içerikli birçok Karay ve diğer el yazmaları ve kitapları toplayan "Karai Bitikliği" adlı Karay kütüphanesi kurulmuştur. Bu kültür merkezinin kurucusu, o zamanlar Kırım Karay Türklerinin başı olan hazan S. M. Şapşal'dı (1873-1961). Onun inisiyatifıyla Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Yevpatoriya'da "İzvestiya Tavriçeskogo i Ödesskogo Karaimskogo Duhovnogo Pravleniya" ("Tavriya ve Odessa Karaim Ruhani Kurulu'nun Haberleri") dergisi yayımlanmıştır. Dergide dini ve sosyal konularda makaleler yer almıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, Rus İmparatorluğu topraklarında 30'dan fazla Karay topluluğu vardı. Bunlar şöyledir: *Armyansk, Bahçesaray, Berdyansk, Varşova, Vilna, Voronej, Yevpatoriya, Yekaterinodar, Yekaterinoslav, Elizavetgrad, Karasubazar, Kerç, Kiyev, Kişinev, Kremençug, Lutsk, Melitopol, Moskova, Nikolayev, Nijniy Nov, Novorossiysk, Odessa, Oryol, Poltava, Ponevej, Rostov / Don, Sevastopol, Simferopol, Slavyansk, Taganrog, Troki, Feodosiya, Harkov, Herson, Yuryev, Yalta*. Çoğunun tapınakları, yani kenassaları vardı.

Kırım Karay Türklerinin ilk hazanı, ünlü halk figürü Sima Aga Baboviç (1855'te vefat etmiştir) idi. Onun önderliğinde Bahçesaray'daki Han Sarayının restorasyonu gerçekleştirilmişti. Ondandır, 1857'den beri Kırım hazanı, 1874'te vefat eden Naum Baboviç'ti. 1879'dan 1911'e kadar Tavriya hazanı S. Panpulov'du. Onun vefatından kısa bir süre önce, Yevpatoriya'da ilk Karay kongresi toplanmıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan 1918 yılına kadar hazan S. M. Şapşal'dı.

Rusya'da yaşayan Karaylardan bahsederken, Kuban-Azov ovasının topraklarında Karai mezhebi mensubu olan Rus yerleşimlerinin olduğunu belirtmek gerekir. İncil'de geçen isimlerle adlandırma gelenekleri vardı. Onlar için, Karay hazan F. Maletskiy (1854-1928) tarafından Rusça bir dua kitabı yazılmış ve 1910 yılında Vilna'da "Molitvi karaimov - glas İakova" ("Karayların Duaları-Yakup'un Sesi") başlığı altında iki bölüm halinde yayımlanmıştır.

XIX. yüzyılın ortalarında oluşturulan "Karay Ruhani Kurulu" (Batı eyaletleri için) Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya devletinde Eski Tavriya hazanı, Türkiye'den taşınan (1928) Profesör S. Şapşal'ın önderliğinde faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönemin en önemli başarılarından biri, 1936'da Polonya Parlamentosu tarafından "Karai Mezhebi Derneği" tüzüğü'nün kabul edilmesiydi. Bu tüzük, kendi iç yapısını ve devlet kurumlarıyla dış ilişkilerin biçimlerini organize ediyordu (Zajaczkowski, 1961b). Tüzüğe göre, Karay hazanları memur olarak kabul edilip aylık maaş alıyorlardı. Din adamlarının görevleri arasında dua kitaplarının derlenmesi de vardı. Küçük bir derleme şeklinde basılan son dua kitabı kıdemli hazan S. A. Firkoviç tarafından 1935'te yayımlanmıştır (Firkowicz, 1935).

Karay Türklerinin günlük yaşamı, mensubu oldukları Karai mezhebi ile çok yakın ilişki içindeydi. Bunu, halkın dilinde yer alan atasözleri ve deyimler de kanıtlamaktadır. Mesela; "adet-yarımı dinnin/dinin yarısı âdetlerdir, temel ameller olmadan inanç, başsız bir taçtır, Tanrı'ya yalvarmak kolaydır, bir arkadaşını bıkırtmak zordur, çanlar diğer tapınaklarda çağrı/davet için çalar, Karay Türkleri kenasaya çağrılmadan koşarlar, Karay dua kitabını kirli bir el ve kötü bir kalple kesinlikle açma".

XIX. yüzyılın ortalarında Kırım'ı ziyaret eden ve Karay Türklerini tanıma fırsatı bulan Polonyalı seyyahlardan biri, seyahat notlarında onlar hakkında şunları dile getirmiştir: "Karay Türkleri, İncil ruhunda yetişmiş asil karaktere sahiptirler, herkese hoşgörü gösterirler ve aileleri mütevazı, ataerkil haysiyeti olan, vicdan ve dürüstlüğe sahip kimselerdir" (Nowosielski, 1854).

KAYNAKÇA

- Baskakov, N. A. (1969). *Karaimskiy yazık. Vvedeniye v Izuçeniye Türskih Yazıkov. (Karay Türkçesi. Türk Lehçelerinin Öğrenimine Giriş)*. Moskva.
- Dubinski, A. (1982). *Karaimische Klagelieder. Studia turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*. Napoli.
- Epistola de Karaitis Lithuaniae (1691). *Monatliche Unterredungern Einieer Euten Frcunde*. Julius.
- Firkoviç, Z. A. (1890). *Sbornik Starinnlh Gramot i Uzakoneniy. (Eski Yarlık ve Yasaların Derlemesi)*. S.Peterburg.
- Firkowicz, S. (1935). *Koilchatar. Krolkie Modlitwy Karaimskie*. Wilno.
- Golden, P. (1980). *Khazar Studies: A Historico-Philological Inquiry into the Origins of the Khazars*. Budapest.
- Kowalski, T. (1930). Zu den Turkischen Monatsnamen. *Archiv Orientalni*, 0(II), 3-26.
- Levi, T. S. (1913). *Oçerk Voznikoveniya Karaimizma. (Karaimin Ortaya Çıkış Makalesi)*. Sevastopol.
- Mieli, A. (1938). *La science Arabe et Son Role Dans Revolution Scienliique Mondiale*. Leiden.
- Nemoy, L. (1939-1943). *Kitab al-Anwar... by Al-Qirqisani*. New York.
- Neubauer, A. (1866). *Aus der Petersburger Bibliothek*. Leipzig.
- Nowosielski, A. (1854). *Slepy, Morze i Gory*. Wilno.
- Poznariski, S. (1912). *Karaisch-Tatarische Uterator*. Keleli Szemle, 0(XIII), 37-47.
- Sinani, İ. O. (1889). *Istoriya Voznikoveniya i Razvitaya Karaimizma. (Karaimin Ortaya Çıkması ve Gelişme Tarihi)*, (Cilt: II). S.-Peterburg.
- Szyszman, S. (1980). *Le Karaisme. Ses Doctrines et son Histoire*. Lausanne.
- Szyszman, S. (1966-1973: 531-551). *La Famille des Massorettes Karaltes Ben Asher et le Codex Alepensis*. Revue Biblique.
- Yelyaşeviç, B. S. ve Kazas, İ. İ. (1918). *Biografiçeskiy Oçerk. (Biyografiya Mmakalesi)*. Yevpatoriya.
- Wieder, N. (1962). *Tie Judean Scrolls and Karaimism*. London.
- Zajaczkowski, A. (1929). Unikanie Wyrazen Anropomorfcicznych w Prze-Ktadach Karaimskich. *Mysl Kaiaimska*, II(2), 9-24.
- Zajaczkowski, A. (1961a). Khazarian Culture and its Inheritors. *Acta Orientalia Acaderaiae Scientiarum Hung*, 0(HII), 1-3.
- Zajaczkowski, A. (1961b). *Karaimsin Poland*. Warszawa.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 411-415, Winter 2021

**Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri, Fatih Oktay,
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, 4. Basım, s.694
ISBN: 978-605-295-105-7***

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.956629>

Kitap İncelemesi /
Book Review

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
23.06.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
03.11.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

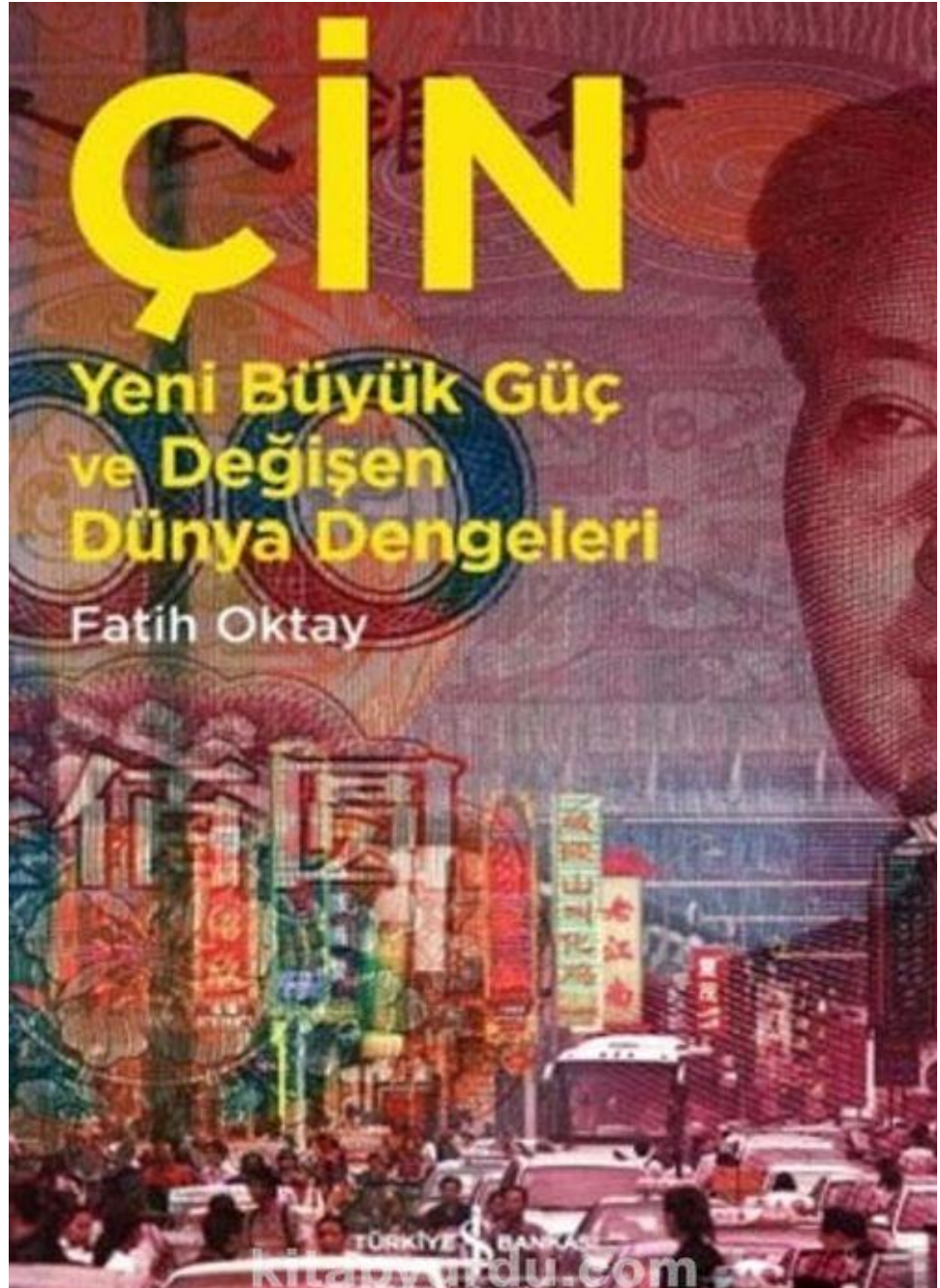
Asya Studies

Seda Gözde Tokatlı
Doktora Öğrencisi / Ege Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası
İlişkiler Anabilim Dalı,
sedagozde@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-1880-1338>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Tokatlı, S. G. (2021). Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri, Fatih Oktay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, 694 s., ISBN: 978-605-295-105-7. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 411-415.

GİRİŞ

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayınlanan Fatih Oktay imzalı ‘‘Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri’’ isimli bu eser Çin’in ekonomik, politik, teknolojik, askeri ve kültürel alanlarda yaşadığı dönüşümü ve yenedünya düzeni içerisindeki artan önemini ortaya koymaktadır. Kitap içerisinde Çin Halk Cumhuriyeti’nin yönetim biçimi ve işleyişi ile ilgili temel anlayışı kazandırmak amacıyla oluşturulan bağımsız bölümler ders niteliğinden daha çok bir kurgu çerçevesinde ele alınmıştır. Çin’in yenedünya düzeni içerisindeki artan etkisini anlamak amacıyla gerekli olan ekonomik yapı, politik sistem, toplumsal düzen, kültür ve tarih ile ilgili detaylı bilgilere sıkça yer verilmiştir. Yazar, Çin’in sistem içerisinde artan etkisine rağmen bu alanda yazılmış Türkçe kaynağın yok denecek kadar az olmasını, mevcut İngilizce ders kitaplarının güncel olmamasını ve birçok popüler kitabın başlığa ve kendi amacına hizmet ettiği yönünde eleştirelde bulunmaktadır. Yazar, Çin’in artan ulusal tasarruflarının, orta gelir kapanı sorununa yönelik yürüttüğü politikaların, artan yaşlı nüfus karşısında aldığı önlemlerin ve ekonomik yapılanma paketlerinin gelişmekte olan ülkelerin gelişim süreçlerine önemli yönde katkı sağlayacağını dile getirmektedir. Değişen dünya dengeleri içerisinde, Çin’in küresel yapı içerisinde yeri, küresel yönetim üzerindeki rolü ve mevcut sistem içerisinde yarattığı tehdit algısı gibi soruların cevabını bu kitap içerisinde bulmak mümkündür. Bu kitap içerisinde toplam on beş bölüm bulunmaktadır. Bu eser içerisinde başlıkların içeriğini oluşturan alt başlıklar yer almaktadır.

Kitabın giriş kısmında yazar, ‘‘Çin’i neden ve nasıl anlamalı?’’ sorusuna cevap ararken ülke içerisindeki gelişmeleri yorumlayabilmenin dünya’nın geleceği ile yakından ilgili olduğunu ifade etmektedir. Çin’in ekonomik gücünde süreklilik gösteren yükselişin politik, sosyal, teknolojik ve kültürel alanlarda da bir dönüşüme yol açabileceği vurgulanmaktadır.

İkinci bölümde, Çin ekonomisinin gelişimi, hızlı büyüme süreci ve dünya sistemi içerisindeki artan önemi analiz edilmektedir. ‘‘Çin Ekonomisinin Kültürel Etkileşimleri’’ adlı başlık altında, yazar dış ticaretin yapısı, doğrudan ülke içerisinde/ ülke dışına yönelik yapılan yatırımları ve finansal yatırım ağını detaylı olarak incelemektedir. Çin’in dış ticaret yapısında yaşanan köklü değişiklikler, ihracat/ ithalat oranlarını, döviz rezervlerini, yatırım oranlarını olumlu yönde etkilemektedir. Bu çerçevede, Çin’in dünya ekonomisi içerisinde eskiye nazaran artan önemi bu bölümde önemle vurgulanmaktadır.

Üçüncü bölümde, Çin’in kuruluş yılları esas alınarak Mao dönemindeki ekonomik, sosyal ve toplum yapı incelenmektedir. Bu bölümde, 1950’li yıllarda tarım toplumu olan Çin’in, o dönemde uyguladığı karma ekonomik politikalarına, sosyalist yönetim anlayışına ve ülke içerisinde gerçekleşen kültür devrimine yer verilmiştir. Mao yönetimi tarafından uygulamaya konan ‘‘Büyük İleri Atılım’’ politikasının tarımsal üretim ve ekonomik yapı üzerindeki etkisine değinilirken, Kültür Devrimi’nin toplumsal yapı üzerinde yarattığı dönüşüm ele alınmıştır. Yazar’a göre, 1978 yılında Mao yönetimini devir alan Deng Xiapoing yönetiminin benimsediği ‘‘Reform ve Dışa Açılım’’ politikalarının Çin’in günümüzde sahip olduğu mevcut gücünün temelini oluşturmaktadır. Çin yönetimi içerisinde yaşanan siyasi değişim ekonomik politikalar üzerindeki dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu bölümde, Çin’in benimsediği piyasa odaklı reformlar, dışa açılım politikaları ve dış ticarete yaşanan serbestleşme ve teşvikler detaylı olarak ele alınmaktadır. Deng’in yönetimi devir almasından itibaren ülke içerisinde benimsediği piyasa odaklı yönetim anlayışı toplumsal yapı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, Çin’de 1988 yılında yaşanan Tiananmen Meydan Olayları ekonominin politik yapı üzerinde yarattığı etki kapsamında incelemektedir. Bu bölümün alt başlığında, Çin’in Dünya Ticaret Örgütü’ne üyeliği sonucunda dünya ekonomisi ile artan işbirliği sürecini incelenmektedir. Çin’in Dünya Ticaret Örgütü’ne üyeliği ve piyasa alanında gerçekleştirdiği çok yönlü reformları ekonomik dönüşüm noktasında temel esas olarak alınmaktadır.

Dördüncü bölümde, Çin’in hızlı ekonomik büyümesinin altında yatan en önemli faktör olarak ulusal tasarrufların önemine vurgu yapılmaktadır. Çin’in ulusal tasarruflarının kaynağı birey, şirket ve devlet temelli olmak üzere üç alt başlık altında incelenmektedir. Ulusal tasarrufları arttırmanın yolu bireylerin alışkanlıklarının değiştirilmesi, devlet ve şirketlerin ülke kaynaklarını, üretim verimliliğini ve yatırımlarını arttırması ile mümkün olacağı vurgulanmaktadır. Yazar, Çin’in üretiminin yarısından fazlasını yatırımlara yönlendirmesinin altında yatan nedenlere yer vermektedir.

Beşinci bölümde, Çin’in benimsediği yönetim anlayışı ele alınmaktadır. Çin’in idari açıdan adem-i merkeziyetçi ve politik olarak merkeziyetçi bir yönetim anlayışına sahip olduğu ve bu çerçevede benimsediği çok yönlü politikalar incelenmektedir. Çin’in içerisinde yer alan yerel yönetimlerin kendi içerisinde yarış içerisinde girmesi ekonomik büyümenin altında yatan en önemli faktör olarak değerlendirilmektedir. Yazar, Çin yönetiminin benimsediği adem-i merkeziyetçi yapının yerel yönetimler

üzerindeki olumlu etkisine değinirken, bu yapının doğurduğu olumsuz sonuçları Çin yönetiminin kontrol altına alabildiğini ve bu durumdan avantaj sağladığı önemle vurgulanmaktadır.

Altıncı bölümünde, Çin'in işgücü maliyetlerinin düşük olması hızlı ekonomik büyümesinin altında yatan en önemli faktör olarak değerlendirilmiştir. Çin'deki üretim faaliyetlerinin diğer ülkelere nazaran daha düşük olması ülke içerisindeki doğrudan yabancı yatırımlarının artmasında önemli rol oynarken, Çin'in emek yoğun ürünlerde sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüğü aynı zamanda ülke içerisindeki ihracat ve ithalat oranlarının da olumlu yönde seyir etmesini sağlamaktadır. Yazar, bu bölümde, kırsal ve kentsel yöre insanlarını birbirinden ayıran faktörlere değinirken, kırsal kesimi ekonomik gelişmenin getirilerinden mahrum bırakan politika ve kurumların oynadığı role önemle değinmektedir. Yazar, Çin'in son zamanlarda ekonomik büyümesini sürdürmesinde rol oynayan kırsal kesimin düşük ücret avantajını yitirmekte olduğunu ifadelerinde açıkça belirtmiştir.

Yedinci bölümde, Çin'in özel girişim ve teşebbüslere daha fazla yönelmesi devletin kaynak dağılımı, kurlar ve faiz oranları gibi makro değişkenler üzerinde güçlü bir kontrol mekanizması kurduğunu yazar ifadelerinde sıkça belirtmiştir. Çin'in finansal politikalarının ve finansal sistemin yapısının büyüme sürecindeki rolü ele alınmaktadır. Çin'in sermaye hareketleri üzerinde sahip olduğu kontrol kapasitesi, ülke ekonomisini dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı korumasını sağlamaktadır. Bu bölümde, Çin'in finansal sisteminin ekonomik dönüşüm üzerinde oynadığı rol ve bu sistem içerisinde yaşadığı dönüşüm ele alınmaktadır.

Sekizinci bölümde, Çin'in ekonomik büyümesinde esas dönüm noktası olan 2008 finansal krizinin nedenleri ve sonuçları incelenmektedir. 2008 küresel finansal krizine karşı uygulanan canlandırma paketlerinin Çin'in piyasa ekonomisi içerisinde artan gücüne önemli avantajlar sağlamıştır. Yazar, 2008 küresel finansal krizinde Çin'in yürüttüğü korumacı politikaların önemi ve sistem içerisindeki kurtarıcı rolü analiz ederken, dünya ekonomisi üzerinde yarattığı etkiyi de ele almaktadır. Bu bölümde, Çin'in finansal krizin etkilerinden kurtulmak amacıyla yürüttüğü ekonomik yapılanma paketleri, finansal sistemi kurtarma harekâtı, benimsediği para politikaları incelenmiş ve diğer ülkelere nazaran sergilediği üstün performansı sonuçları ile beraber açıklanmıştır.

Dokuzuncu bölümde, "Darboğazlar ve Önlemler" başlığı altında dış talepten iç talebe yönelik gelişmeler ele alınmaktadır. Çin'in ekonomik büyümesinde önemli rol oynayan iç tüketime dayalı büyüme modeli incelenmiştir. Yazar, bu bölümde dış talepten iç talebin artmasına yönelik alınan kararları, iç talep bileşenlerin rolünü ve tüketimi baskılayan etkenleri incelemektedir. 2008 küresel finansal krizinden sonra, dünya ekonomisi içerisinde arz- talep dengesinde yaşanan değişimler karşısında Çin'in ülke içerisindeki tüketimi arttırmaya yönelik teşvikleri ön plana çıkartılmıştır. Bu bölümde, ihracata ve sanayiye yönelik kısıtlamalar incelenirken, sosyal devlet anlayışının yeniden geri gelişimi önemle vurgulanmaktadır.

Onuncu bölümde, "Darboğazlar ve Önlemler" başlığı altında Çin'in nüfus dinamikleri ve işgücü sorunları ele alınmaktadır. Çin'in nüfus yapısı üzerindeki olumsuz gelişmelerinin ekonomik sonuçları ve bu çerçevede alınabilecek tedbirler belirtilmiştir. Çin'in nüfus yapısı ile ilgili sorunu çözmeye yönelik başvurduğu politikalar ve geleceğe yönelik hedefleri bu bölümde incelenmektedir. Yazar, Çin işgücü piyasasında yaşanabilecek sorunlar karşısında rekabet gücünü arttırmaya yönelik yürüttüğü yeni alternatif politikalara yer vermiştir.

On birinci bölümde, Yazar, "Darboğazlar ve Önlemler" başlığı altında orta gelir kapanı ele alınarak, Çin'in rekabet avantajlı döneminin sona ermekte olduğu önemle vurgulanmaktadır. Çin ekonomisinin hızlı büyümesini sürdürebilmesi için bilim ve teknoloji kapasitesine daha fazla yönelmesi, ar-ge yatırımlarını artırması ve küresel işgücü kapasitesi kadar bilgi gücüne yönelik bir büyüme gerçekleştirilmesi gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Bu bölümde, teknolojinin ekonomik büyüme üzerindeki önemi, bilgi gücünün rekabet alanında sağladığı fayda ve bilgi- iletişim sistemlerinin üretim ve tasarım ile olan yakın ilişkisi incelenmiş ve bu bileşenlerinin ülke geliri ve doğrudan yatırımları üzerinde yarattığı olumlu etkiye değinilmiştir. Yazar, Çin'in nitelikli işgücü kapasitesini genişletmesi, küresel imalat süreçlerinde yeniliklere odaklanması ve akıllı üretim süreçlerine daha fazla yer vermesi orta gelir kapanından kurtulabileceğini ifade etmektedir.

On ikinci bölümde, Yazar, "Darboğazlar ve Önlemler" başlığı altında finansal sistem içerisinde yaşanan sorunları, geniş çerçevede ele almıştır. Bu başlık altında, Çin'in kaynak dağıtım ve kur politikası ile ilgili yaşadığı sorunlara, ülke para birimi olan RMB'nin uluslararası para birimi olarak kullanımına yönelik atılabilecek önemli adımlara, finansal sisteminde yaşanan değişime ve sistemin geleceği hakkında tartışılmalara yer verilmektedir. Bu bölümde, Çin'in korumacı finansal modelden

vazgeçerek, kendi ulusal para birimi olan RMB’i dolar ve avro para birimleri gibi uluslararası kullanıma açık hale getirebilmek için izlemesi gereken politikalar ele alınmaktadır. Yazar, bu bölümde değişen koşullar çerçevesinde, Çin’in finansal yapı üzerinde yrttği tek taraflı sıkı para politikasının önemini yitirdiğini aksine dış dünyaya açık bir para politikası benimsemesi gerektiğini önemle ortaya koymaktadır.

On nc bölümde, ”Darboğazlar ve önlemler” başlığı altında yönetim sistemleri kaynaklı sorunlar ele alınmaktadır. Bu bölümde, Çin yönetimi içerisindeki mevcut sorunlar farklı başlıklar altında ele alınmaktadır. Çin’in toplum içerisinde yaşadığı gelir dağılımı, artan eőitsizlik problemleri, evre sorunları detaylı olarak irdelenirken, diğer alt başlıklar içerisinde yönetimden kaynaklı sorunlara da yer verilmektedir. Örneğin, tek partili yönetim anlayışının getirdiği problemler, yerel yönetimlerin ülke içerisindeki rolü, Çin Komünist Partisinin sivil ve askeri yapı içerisinde artan etkisi, partinin iktidarını sürdürme araçları olan medya ve basın kuruluşları üzerinde artan kontrolü bu çerçevede incelenmektedir. Yazar, lke yönetimi ile ilgili algıyı etkileyen tarihsel etkenlere ve tek parti yönetim sistemi içerisindeki çok sesli bileőenlere de bu çerçevede değinmektedir. Yazar, Çin yönetim sistemi içerisinde yer alan bu ve benzeri sorunların yeni bir ekonomik krizi ortaya çıkarma olasılığı da bu kapsamda değerlendirilmektedir.

On dördüncü bölümde, Xi Jinping’in yönetimi devir almasıyla ülke içerisinde yaşanan çok yönlü değişim ele alınmaktadır. Yeni yönetimin yrttği serbest piyasa ekonomisi ve finansal serbestleşme modelinin yanında yönetim sistemi içerisindeki sorunlara (yolsuzluk, eőitsizlik) zm arayışları ve askeri yapı içerisinde artan yeniden yapılanma çalışmalarına bu bölümde yer verilmiştir. Çin yönetimi içerisinde oluşturulan özel ekonomik bölgeleri ve pilot uygulamaları ekonomik, alanda serbestleőmeyi ön plana çıkartırken, politik ve askeri yetkilerin tek bir kiőtisi üzerinde yoęunlaőması, artan mücadele kampanyaları ve getirilen politik ve toplumsal sınırlamalar otoriteleőme yönünde artan eğilimi göstermektedir. Xi yönetiminin askeri ve siyasi yapı içerisinde artan yeniden yapılanma faaliyetleri ortak yönetiőim modelinden uzaklaőmasına ve tek sesliliği doğru gideni süreci hızlandırmasına yol açmıştır.

On beşinci bölümde, Çin’in mevcut uluslararası yapı içerisinde bölge ülkeleri ile yrttği işbirliği politikaları, kurucu rol oynadığı bölgeselleőme modelleri ve oluşturduğu alternatif kurumları ile eőtli girişim örnekleri ön plana çıkmaktadır. Çin, küresel dünya düzeni içerisinde değişikliklere ayak uydurmaya çalışırken, bölge ülkeleri ile beraber yrttği ortak girişim örnekleri ile Doğu Asya’nın yükseliőine önemli katkı sağlamaktadır. Yazar, değişen dünya düzeni içerisinde oyunun kurallarının deęiőmeye baőladığına, uluslararası ticarete korumacılığın yükselişe geçtiğini, küreselleşme karőtı popülist değerlerin ön plana çıktığına, milliyetçilik kavramının yeniden önem kazandığını ve bu kapsamda devletlerarasındaki rekabetin kaçınılmaz olduğuna önemle değinmektedir. Kitabın son bölümünde, Çin ekonomisinin geleceği araştırılarak, ekonomik büyümenin sınırları, küresel problemler karőtısında ortak hareket edememe ve özellikle iklim değişikliği çerçevesinde ortaya çıkan evre problemleri küresel işbirliğinin önemini ortaya koymaktadır. Yazar, g dengelerinde yaşanan değişimi vurgulayarak, ABD’nin küresel ölçekteki hegemonyasının aőındığına, devlet kapasitesinin iniőe geçtiği, ağırlık merkezinin de Atlantik’ten Avrasya’ya doğru kaymaya baőladığına belirtmektedir. Bu bölümde, Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerin ortaya çıkan yeni küresel tehdit ve sorunlar ile tek başına başa çıkabilme kapasitesi değerlendirilmektedir. Transatlantik ittifak içerisinde yaşanan kırıma, Batı içerisinde popülist partilerin iktidara gelmesi, korumacı ve dıőlayıcı politikaların ön plana çıkması Türkiye için önemli sorunlar teşkil etmektedir. Türkiye imalat sektöründe yaşanan gerileme, dış pazarlarının daralması, tarımsal üretim azalıőı, ulusal tasarruf oranlarının düşmesi ve küresel ısınmanın doğurduğu eőtli çevresel sorunların sosyal yapı üzerinde yarattığı istikrarsızlıklar gelecekte önemli sorunlar olarak yer almaktadır. Bilgiden çok ucuz iőgücüne dayalı ekonomik yapısı ile Türkiye, dünya ekonomisinin Doğu’ya doğru kayma sürecine uyum sağlamada zorlanacaktır. Yazar, Batıdan Doğu’ya doğru yaşanan g geçiőinde Türkiye’nin bilgi yoğun üretim sektörlerinde üretime geçmesi, bilgi becerisinin geliştirmesine yönelik kurum ve kuruluşları inşa etmesi, nitelikli insan gücü kapasitesini arttırması, haberleőme alanında altyapı çalışmalarını hızlandırması ve ar-ge faaliyetlerini de bu çerçevede ilerletmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Yazar, Çin’in dünya ticareti içerisinde artan önemini, artan bölgeselleőme faaliyetlerini ve küresel yönetiőim üzerinde artan yetki ve sorumluluklarını ön plana çıkartırken, Çin’in yönetimi içerisinde ortak sorunların çözümüne yönelik benimsediği politikaları, artan kurumsallaşma giriőimlerini, ülke içerisinde yrtilen çok yönlü toplumsal değişikliklerin ulusal yapı içerisinde yarattığı dönüşüme geniş çerçevede yer vermiştir. Yazar, Çin’in mevcut dünya düzeni içerisinde ABD karőtısında yükselen bir güç olduğunu, süreklilik gösteren yükselişinin gelecekte ABD için bir tehdit oluőturacaęını dile

getirmektedir. ABD, Çin'in yükselişini kabullenerek ilişkisini bu çerçevede devam ettirecek veya sistem içerisindeki hâkimiyet alanlarını engellemek için güçlü bir dengeleme politikası yürütecektir. Çin ile ABD arasındaki ilişkilerin ileride gerginleşeceğini dile getiren yazar, iki ülke arasındaki sorunların denizlerde kendini göstereceğini ifade etmektedir. Yazar'a göre, Çin ve ABD'nin hem ekonomik hem de politik açıdan zorlayıcı koşullar altında hareket etmesi, devletlerarasında korumacı politikaların hız kazanması, uluslararası ticarete kısıtlayıcı önlemlerin ön plana çıkması, iki ülke arasında yaşanan bölgesel gerginliklerin son zamanlarda daha belirgin hale gelmesi gelecekte bir Soğuk Savaş çıkma ihtimali de artırmaktadır.

KAYNAKÇA

Oktay, F. (2020). *Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
